

ZBORNIK O

ivanu kukuljeviću sakcinskom

ZBORNIK O IVANU KUKULJEVIĆU SAKCINSKOM

HRVATSKI KNJIŽEVNI POVJESNIČARI

ZNANSTVENI ZBORNICI

Sv. 12.

NAKLADNIK:

Hrvatski studiji Sveučilišta u Zagrebu

SUNAKLADNICI:

Filozofski fakultet Sveučilišta Josipa Jurja Strossmayera Osijek

Filozofski fakultet Sveučilišta u Puli

Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu

Hrvatsko filološko društvo Zagreb

Ogranak Matice hrvatske Varaždin

Sveučilište u Zadru

GLAVNI UREDNIK:

prof. dr. sc. Tihomil Maštrović

UREDNIČKI ODBOR:

prof. dr. sc. Stipe Botica, izv. prof. dr. sc. Valnea Delbianco,

prof. dr. sc. Dunja Fališevac, mr. sc. Ernest Fišer, akademik Radoslav

Katičić, dr. sc. Stanislav Marijanović, professor emeritus,

akademik Miroslav Šicel, prof. dr. sc. Ante Uglešić

TAJNIK UREDNIŠTVA:

dr. sc. Marinko Šišak

IZVRŠNA TAJNICA UREDNIŠTVA:

Josipa Dragičević

ZBORNİK O
IVANU KUKULJEVIĆU
SAKCINSKOM

*Zbornik radova s Međunarodnoga
znanstvenog skupa*

*Varaždin / Varaždinske Toplice,
15.–17. travnja 2010.*

Zagreb, 2011.

Objavljivanjem *Zbornika o Ivanu Kukuljeviću Sakcinskom*, sada već dvanaestog u nizu *Hrvatski književni povjesničari*, nakon prethodno održanog znanstvenog skupa, nastavljeno je predočavanje javnosti rezultata znanstvenih istraživanja stvaralačkih opusa najistaknutijih hrvatskih književnih povjesničara. Godine 2011. naglasak je stavljen na istraživanja i tumačenja znanstvenoga prinosu Ivana Kukuljevića Sakcinskog, te bogate arhivske i knjižnične građe o njemu u tuzemnim i inozemnim pismohranama i knjižnicama.

U knjižnom nizu znanstvenih zbornika *Hrvatski književni povjesničari* objavljeni su brojni znanstveni i stručni radovi, pretežno s područja književne historiografije, prethodno priopćeni na znanstvenim skupovima posvećenim pojedinim hrvatskim književnim povjesničarima. Do sada je tiskano jedanaest zbornika: *Zbornik o Mihovilu Kombolu* (prvo izdanje izašlo je godine 1983., a ponovljeno izdanje 1997.), *Zbornik o Slavku Ježiću* objavljen godine 1997., *Zbornik o Franji Fancevu* godine 1998., *Zbornik o Tomi Matiću* 1998., *Zbornik o Albertu Haleru* 2000., *Zbornik o Branku Vodniku* 2001., *Zbornik o Ivanu Milčetiću* 2002., *Zbornik o Dragutinu Prohaski* 2003., *Zbornik o Milanu Rešetaru* 2005., *Zbornik o Vatroslavu Jagiću* 2007., te *Zbornik o Šimi Ljubiću* godine 2009. Ove, 2011. godine, kao dvanaesti zbornik u spomenutom nizu, objavljen je *Zbornik o Ivanu Kukuljeviću Sakcinskom*.

Nakon prvih deset zbornika kao posebna brošura tiskana je *Bibliografija Hrvatski književni povjesničari (1983.) – 1997. – 2007.*, Zagreb 2007., s bibliografskim popisom od 394 tiskom objavljena znanstvena i stručna priloga, kojima valja pridružiti i 41 prilog u Ljubićevu zborniku te 36 u Kukuljevićevu zborniku, tako da je ukupno dosad tiskano 471 prilog. O kojoj se zapravo količini objavljenog teksta radi zorno pokazuje kvantifikacija stranica znanstvenih i stručnih priloga; u dosadašnjim zbornicima tiskano je ukupno 6336 stranica znanstvenog i stručnog štiva!

Zbornicima knjižnog niza *Hrvatski književni povjesničari* prethode znanstveni skupovi o pojedinim književnim povjesničarima, pa su tako objavljeni radovi u zbornicima u pravilu prethodno izloženi na znanstvenim skupovima. Tako je i s radovima objavljenim u *Zborniku o Ivanu Kukuljeviću Sakcinskom*. Osobitost znanstvenoga skupa o povjesničaru, književniku i političaru Ivanu Kukuljeviću Sakcinskom (1816.–1889.) jest u tome da su u njegovu radu sudjelovali znanstvenici iz brojnih hrvatskih znanstvenih i sveučilišnih središta (Zagreb, Osijek,

Split, Zadar, Pula, Varaždin, Sinj), te da je bio međunarodni, obzirom na činjenicu sudjelovanja znanstvenika iz stranih zemalja (Austrija, Italija).

Međunarodni znanstveni skup o Ivanu Kukuljeviću Sakcinskom s radom je započeo 15. travnja 2010. u Varaždinu, te s radom nastavio 16. i 17. travnja 2010. u Varaždinskim Toplicama. Održane su ukupno tri radne sjednice, prva u Varaždinu a dvije u Varaždinskim Toplicama, čime se, uz ostalo, željela naglasiti uloga i značaj ovih gradova za život i Kukuljevićevo znanstveno stvaralaštvo. Ivan Kukuljević Sakcinski se rodio u Varaždinu, u rodnom je gradu započeo svoje školovanje, a godine 1845. stolovao je kao veliki sudac Varaždinske županije. Dio školovanja vezuje i uz grad Varaždinske Toplice, kraj kojega se nalazilo i njegovo »najmilije pribježište«, obiteljsko imanje Tonimir, gdje od 1836. do 1868. nastaju njegova brojna književna i znanstvena djela. U piščevu svestranu stvaralačkom radu zavičajna mjesta često su mu značajna i inspirativna uporišta, pa i onda kada tamo nije boravio. Nije stoga slučajno da su pokrovitelji skupa bili Grad Varaždin, Grad Varaždinske Toplice i Varaždinska županija.

Na Međunarodnom znanstvenom skupu o Ivanu Kukuljeviću Sakcinskom sudjelovalo je 34 referenata, od toga šestnaestero iz Zagreba, šestero iz Osijeka, troje iz Zadra, troje iz Splita, po jedan referent iz Pule, Sinja, Varaždina, te iz inozemstva: tri referenta iz Beča (Austrija), i jedan Pescara (Italija). Organizatori Međunarodnoga znanstvenog skupa o Ivanu Kukuljeviću Sakcinskom bili su Hrvatski studiji Sveučilišta u Zagrebu kao glavni nositelj organizacije, te kao suorganizatori: Sveučilište u Zadru, Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu, Nacionalna i sveučilišna knjižnica Zagreb, Filozofski fakultet Sveučilišta Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku, Filozofski fakultet Sveučilišta u Puli, Matica hrvatska Varaždin, te Hrvatsko filološko društvo iz Zagreba, čime su se organizacijski na jednom važnom filološkom projektu našle mnoge važne hrvatske ustanove i društva u kojima se sustavno provode književnopovijesna i uopće filološka istraživanja. Sastav suorganizatora skupa ujedno pokazuje da su se na projektu *Hrvatski književni povjesničari* okupili znanstvenici s brojnih hrvatskih sveučilišta što je zasigurno hvalevrijedna činjenica sama po sebi, a napose stoga što su nakon skupa uslijedile pripreme da se znanstveni radovi, napisani nakon održanih priopćenja, recenziraju i objave u zasebnom zborniku.

O Kukuljevićevo znanstvenom opusu u *Zborniku o Ivanu Kukuljeviću Sakcinskom*, svjedoči niz raznovrsnih znanstvenih priloga tridesetak autora, te nekoliko stručnih priloga. Osebnost Kukuljevićeve znanstvene djelatnosti bila je uistinu poticajna istraživačima u osvjetljavanju njegova cjelovitog opusa, čime je *Zbornik* ujedno postao jednom od nezaobilaznih pretpostavki u određivanju Kukuljevićeve mjesta u hrvatskoj filologiji, a napose u književnoj historiografiji. Sve znanstvene i stručne rasprave u *Zborniku o Ivanu Kukuljeviću Sakcinskom* imaju po dvije odgovarajuće stručne recenzije. Ujedno u *Zborniku* se donosi dosad najpotpunija Kukuljevićeve bibliografija, te literatura o Ivanu Kukuljeviću Sakcinskom.

Sada kada je *Zbornik o Ivanu Kukuljeviću Sakcinskom* tu pred nama prigoda je podsjetiti se da je u prošlosti već bilo pokušaja za objavljivanjem sličnog zbornika, no nažalost bez rezultata. U godini »hrvatskoga proljeća«, 1970., kako piše Josip Bratulić u ovom *Zborniku*, održan je u Matici hrvatskoj znanstveni skup o životu i radu Ivana Kukuljevića Sakcinskog, prvog predsjednika Matice hrvatske. Radovi sa skupa prikupljeni su i recenzirani a potom je zbornik priređen za tisak, ali taj zbornik nikada nije objavljen, jer je rad Matice hrvatske 1972. zabranjen, pa su tako uništeni i rukopisi onih Matičinih knjiga koji su upravo bili u tisku, nažalost, među njima bio je i Kukuljevićev zbornik. Eto, trebalo je od tog događaja proći punih četrdeset godina da bi Kukuljević napokon dobio svoj znanstveni zbornik.

Međunarodni znanstveni skup o Ivanu Kukuljeviću Sakcinskom donio je niz novih znanstvenih i stručnih prosudbi o raznim aspektima bogatog i vrijednog prinosa tog plodnog interdisciplinarno orijentiranog znanstvenika hrvatskoj književnoj historiografiji, književnosti i kulturnoj povijesti. S pravom nazvan najsvestranijom ličnošću hrvatskoga preporodnog razdoblja, zahvaljujući svojoj znanstvenoj akribičnosti i savjesnosti, kao i dosljednoj pozitivističkoj orijentaciji, napose svojim začinjavskim zauzimanjem u stvaranju hrvatske znanstvene bibliografije, te svojim radom na hrvatskoj biografici, Ivan Kukuljević Sakcinski se pokazuje kao velik i nezaobilazni lik hrvatske filologije, te je s punim pravom našao svoje mjesto u ediciji *Hrvatski književni povjesničari*. To tim više jer je svojim znanstvenim stvaralaštvom sebi priskrbio časn status osnivača moderne hrvatske historiografije, a uz Šimu Ljubića i Vatroslava Jagića i položaj utemeljitelja hrvatske književne historiografije.

Tihomil Maštrović

Radovi sa znanstvenoga skupa

Radoslav Katičić

Ivan Kukuljević Sakcinski i hrvatski studiji

UDK 94(497.5) - 05 Kukuljević Sakcinski, I.

Ivan Kukuljević Sakcinski velika je osoba u cjelini hrvatske kulture, velika toliko da to iz XIX. stoljeća, kada je živio i stvarao, živo djeluje sve do naših dana. Za njega se zna. Nije zanemaren kao mnogi naši veliki ljudi. Tko god se u nas bavi humanističkim disciplinama, nailazi na njega, većinom kao na utemeljitelja, pa bila to povijest, epigrafika, povijest književnosti ili povijest umjetnosti, i svaka pobliže manje određena kulturna povijest. Tako nam ovaj skup sigurno ne će otkrivati Kukuljevića. A ipak ćemo, kad budemo slušali referate i kad budemo listali i pročitavali zbornik, saznavati o njem mnogo toga što nismo znali, naučiti razumjeti o njem mnogo toga što nismo tako razumjeli i gledati ga novim očima, očima koje prije naprosto nismo imali. Nije moguće da ne bude tako. Tako je bilo sa svakim komu je posvećen skup u ovom nizu, pa koliko god poznat bio i kako god bogata bila literatura već objavljena o njem. Tako je bilo čak i s Vatroslavom Jagićem. Sigurno će tako biti i sada s Ivanom Kukuljevićem Sakcinskim.

Ovomu referatu sigurno nije svrha iznijeti neke nove, do sada nepoznate, podatke o tom velikom učenjaku. Svrha mi je samo izreći spoznaju koja mi se oko njega sve jače nametala i sve dublje učvršćivala u svijesti u tijeku posljednjih desetljeća, kako sam se sustavno bavio poviješću hrvatske kulture i pokušajima da proniknem u njezin tijek i u njezinu narav, spoznaju o tome kako je Kukuljević drukčiji nego su veliki predstavnici naših humanističkih disciplina u mlađe doba, oni što su izgrađivali svijet u kojem sam rastao. Toliko drukčiji da kada god naiđem na njegovo djelo iz njega zrači nešto osobito, neki sjaj potonuloga vremena koje su zameli mlađi nanosi, ali mu nisu potrli čar ni dokinuli svjetlucaje kojim i danas još djeluje na nas.

A u čemu se to Kukuljević toliko razlikuje od onih koji su za njim stali obrađivati oranice na kojima je on zaorao prve brazde? Pri pokušaju da se odgovori na to pitanje prvo što dolazi na pamet je: širina. Nitko poslije Kukuljevića nije imao tako širok istraživački zahvat kao on. Svi koji su radili iza njega na istim poljima na kojima je radio Kukuljević uradili su i bolje i savršenije od njega, ali bez njegove širine istraživačkoga zahvata. Dobili smo mnogo savršeniju zbirku isprava hrvatske povijesti nego su bile njegove, savršenije studije o Marku Maruliću nego je ona njegova uz prvo akademijsko izdanje njegovih djela, mnogo savršenije monografije o ključnim predmetima povijesti umjetnosti, mnogo savršenije portrete znamenitih Hrvata prošloga vremena... Tu moram

prekinuti da ne upadnem u nepoželjno nabranjanje, jer napast je velika. Ali nigdje poslije njega nema više njegove širine pristupa, njegova obuhvatnog pogleda na povijest hrvatske kulture kao cjelinu.

Tko sada ubaci da to nije bilo ni moguće jer se s onom širinom istraživačkoga pristupa nije mogla postići kvaliteta koju su postizali mlađi i koju mi danas od njih tražimo, a Kukuljeviću smo spremni progledati kroz prste – ako to tko sada ubaci imat će pravo. Tako to doista jest. I tako smo se o tome naviknuli misliti. Ali tu valja uzvratiti da pionirski status Kukuljevićev, jer o tome je tu riječ, nije tako apsolutan i isključiv kako smo se mi naviknuli shvaćati. Imao je on pred sobom bogatu literaturu razdoblja baroka i prosvjetiteljstva i dobro ju je poznao. Treba naglasiti: bez Ivana Lučića i bez Daniela Farlatija nema Kukuljevića. Dakako, ta dva imena treba tu shvatiti simbolički, zapravo se radi o mnogo širem krugu vrlo zaslužnih auktora.

Nikako ne valja umanjivati važnost Kukuljevićeva otkrivanja, njegova predočavanja novih podataka i uvođenja tih podataka u znanstveni opticaj. U tome je, slobodno se može reći, nenadmašiv. Ali nije Kukuljević pri tome polazio ni od čega, nije on počinjao od prvoga skupljanja još posve nesređene građe, kako se nama lako može učiniti. No on je svojim spisima, nema dvojbe, ipak utemeljivao novo doba, u bitnom smislu naše, i stvorio znanost o povijesti hrvatske kulture kakvu i mi danas poznajemo i njegujemo. Kakvu trebamo.

Valja sada odgovoriti na pitanje što je tako novo Kukuljević unio u znanstveno bavljenje svojim predmetima. Najbolji odgovor koji u ovom trenutku mogu dati je onaj najnaivniji i najjednostavniji: nije bio ni crkven čovjek niti je pripadao vlasteli kojega dalmatinskoga grada. Ne ulazeći sada u razglabanja o svim implikacijama te priproste konstatacije, jer tu bi se nužno gadno zapleli, neka bude dosta reći da je o predmetima kojima su se bavili i njegovi prethodnici, svećenici i patriciji, progovorio sasvim novim glasom. Počeo je stvarati onakvu znanost kakva je tada prevladala u svoj Europi. A hrvatska i nije nego njezin dio. Trebalo joj je ući u taj krug.

Kako god su se ovdje izrekle samo neke vrlo jednostavne i zapravo očite činjenice, toliko jednostavne i toliko očite da se auktor izričući ih izlaže prigovoru da otkriva toplu vodu, opet se od njih naša slika o Kukuljeviću ponešto promijenila. Njegova nedvojbeno velika i neprolazna zasluga ne leži sad više u tome, što je počeo obrađivati predmete kojima se do tada nitko nije bavio, jer tako to nije bilo, nego ona leži u tome što je nastavljajući rad svojih prethodnika i nadograđujući svojski na njihove bogate rezultate primjenjivao nove metode, unosio nov način razmišljanja, upućivao na novo gledanje, dakle stvaralački preoblikovao polje na kojem se već i prije njega živo radilo, preoblikovao ga tako da se uklapalo u nov misaoni svijet onodobne Europe, koja je, usprkos onima koji se rado bune, u vrlo bitnome smislu još uvijek i naša. Da se nije radilo i prije njega, ne bi ni on mogao to postići.

U tome je Kukuljević radikalno inovativan, a ne u predmetu koji obrađuje

i u skupljanju građe za nj. U tom smislu i mi danas, poslije svih rezultata koje je donijela znanost, i kojima nas je obogatila, možemo biti inovativni, pa i radikalno, ako samo umijemo. To tu znači osvjetliti predmet novim svjetlom i progovoriti o njem novim glasom. Tako se mogu položiti temelji i novoj epohi.

Kukuljeviću je dakle širina potrebna, ona mu je životni element, jer samo širinom istraživačkog pristupa može svu hrvatsku kulturu i njezinu povijest osvjetliti novim svjetlom i progovoriti o njoj svoj novim glasom. A to je upravo ono što Kukuljević radi. No tu širinu pristupa, ako će biti visokovrijedan, ne može postići bez obuhvatne i vrlo duboko usvojene kulture, autentične kultiviranosti cijeloga svojeg bića. Ta je kultura nešto čime Kukuljević također odudara od onih koji su poslije njega, specijaliziraniji nego je on bio, postizali savršenije rezultate na područjima na kojima je on poveo rad.

Široka i duboka Kukuljevićeva kultura čini ga potpunim dionikom ne samo sve hrvatske nego i sve europske kulture, kojoj hrvatska pripada bez zadržke, i na razini koju već na kojem području doseže, a ta je obično dosta visoka. Kukuljević je svemu tomu sa svake strane bio dorastao. To pak njegovu kulturnopovijesnom razlaganju daje komparativnu dimenziju, kako god ona u njegovu istraživanju, koliko god se ono obično doimalo detaljističkim, većinom ostaje potpuno implicitna. Među mlađima je izrazit takav primjer Mihovil Kombol koji zbog širine i dubine svoje kulture također uvelike govori komparatistički. Trebalo mi je dugo vremena da provjerivši shvatim kako Kombol u Beču nije studirao romanistiku, a čitajući ga bio sam stekao čvrst dojam da je školovan na talijanskoj i francuskoj književnosti. Tako i čitajući što Kukuljević piše o pojedinim predmetima i pitanjima hrvatske kulturne povijesti uvijek osjećamo otvorene europske horizonte.

Takvim svojim istraživačkim pristupom bio je Kukuljević nužno s našega današnjeg gledišta interdisciplinaran. Sve to što je obuhvaćalo njegovo kulturno obzorje i što je on zahvaćao svojim istraživanjem i spisateljskim radom danas predstavlja niz jasno različitih humanističkih disciplina: svaka cehovski organizirana za sebe. Granice koje danas smatramo potrebnim i zaslužnim prevladavati za njega naprosto nisu postojale. A to je pri utemeljivanju modernih, sekularno i demokratski orijentiranih hrvatskih studija bila velika prednost, koja ne malim dijelom i objašnjava njegov uspjeh. Hrvatskoj je naime kulturi bitna osobina upravo to da se bez komparativnog i interdisciplinarnog pristupa ne može valjano istraživati jer se bez toga ne može ni doista razumjeti niti uvjerljivo prikazati u svojoj smisljenoj cjelini. Napast redukcionizma tu je velika, a njegove posljedice pogubne. Toj se napasti u narodu malenu, a nepovoljno položenu, uvijek ograničenih sredstava, često podlijegalo, a onima koji mu nisu bili skloni to, dakako, nije bilo krivo. U Kukuljevića tomu nema ni traga.

Lijepo se to može odčitati iz našega odnosa prema književnosti koju su naši pisci pisali latinskim jezikom. Već sam više puta javno izrekao kako je to neodvojiv dio hrvatske književnosti i kulture, da je to u jednom povijesnom smislu

njezin materinski jezik i da mi kad pišemo i dotjeranije govorimo hrvatski pri tome uvijek malo pišemo ili govorimo i latinski. To, uostalom, nije nego druga strana medalje onim povijesno prekretnim i nadasve važnim i uspješnim Kukuljevićevim zahtjevima da se u Hrvatskoj u javnom životu hrvatski diže na mjesto latinskoga, da postane »diplomatički jezik«. No temelji koje je povijest čvrsto postavila ne mogu se posve poništiti povijesnim odlukama, koliko god zrele, opravdane i zaslužne bile. A ipak, morao sam sve to vrlo zauzeto tumačiti kroatističkomu kolegi, stručnjaku za povijest književnosti, koji mi je bio rekao kako on osobno misli da sve to što je pisano latinski nikako i nije hrvatska književnost i kako ne valja miješati različite stvari. I on je podlijegao napasti redukcionizma. Još mi je živa nelagoda od toga davnog razgovora. Nije potrebno ni reći: za Kukuljevića je tako nešto nezamislivo! Tu se vidi koliko smo od njegova vremena do danas izgubili. I koja je cijena plaćena za specijalizirano usavršavanje i za uključivanje širih i manje obrazovanih slojeva u hrvatsku kulturu. Reklo bi se: hrvatsko društvo nije imalo snage pristupajući svojoj kulturnoj baštini zadržati Kukuljevićevu razinu.

Kada to tako razmatramo s našega današnjeg gledišta pokazuje nam se jasno da je Ivan Kukuljević Saksinski svojim opsežnim istraživanjima i bogatim rezultatima zapravo utemeljivao hrvatske studije, cjelovite, interdisciplinarne, komparativne, protegnute preko nacionalnih granica, europske. Takvim se hrvatskim studijima i mi počevši od posljednjih desetljeća sustavno bavimo i prema mjeri svojih snaga svjesno ih njegujemo. Tako usmjerenim i zacrtanim hrvatskim studijima dali smo i ime: kroatologija. Ono ih razlikuje od kroatistike: hrvatske nacionalne filologije, kako se studira na filozofskim fakultetima. Takva kroatologija se prošle jeseni lijepo potvrdila na međunarodnoj konferenciji. A sasvim nedavno znanstvena zajednica Republike Hrvatske službeno je u svoj krug primila kroatologiju kao interdisciplinarno polje, a kao njezina akademskoga nositelja odredila Hrvatske studije Sveučilišta u Zagrebu, koji su na tom području zadnjih godina već organizirali poslijediplomski doktorski studij s lijepim početnim uspjesima. Tu bi svoju funkciju Hrvatski studiji trebali vršiti pozivajući se na ime Ivana Kukuljevića Saksinskog i u njegovu znaku jer je on nama osnivač istraživanja na tom području. On ga je svojim djelom začeo, onako samorazumljivo kakvo je njemu bilo, i trajno nas tim djelom neprolazne vrijednosti poziva da nastavimo prema obzorjima koja su nam se, sve nova, upravo počela otvarati.

IVAN KUKULJEVIĆ SAKCINSKI I HRVATSKI STUDIJI

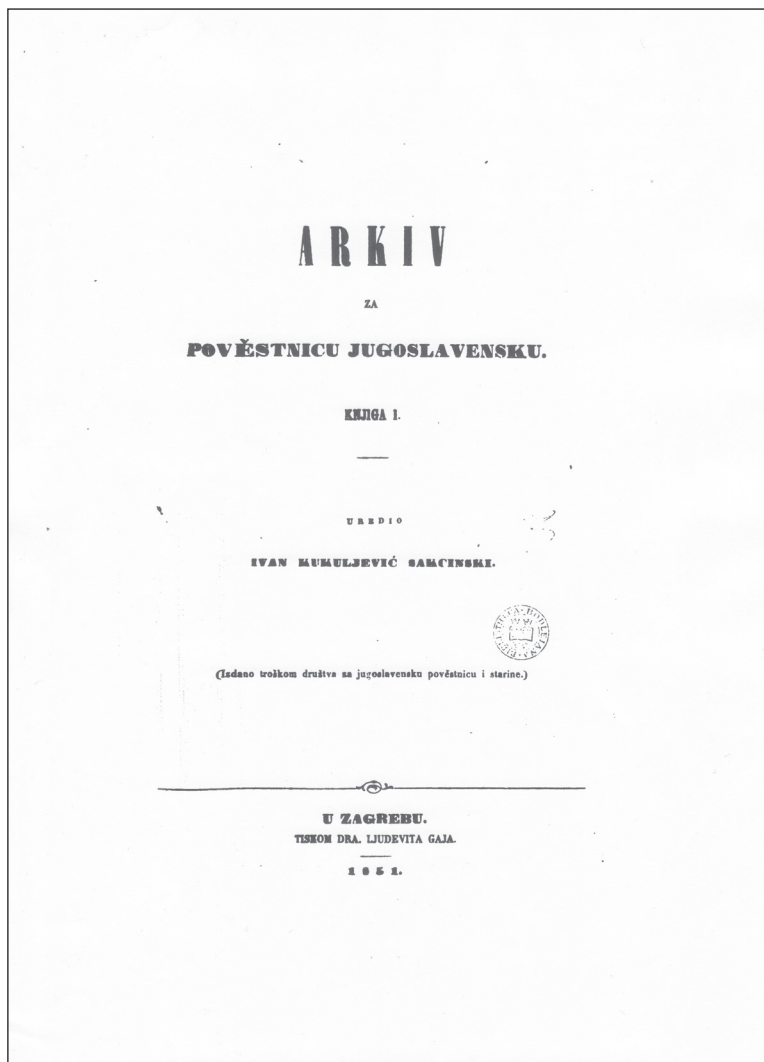
Sažetak

Kao povjesničar hrvatske kulture u najširem smislu toga pojma i osnivač pripadnih humanističkih disciplina Ivan Kukuljević Sakcinski širinom je svojega istraživačkog zahvata te obuhvatnošću i dubinom svoje kulture zasnovao hrvatske studije, cjelovite, interdisciplinarne, komparativne, protegnute preko nacionalnih granica, europske, kakvi su u nas posljednjih desetljeća ponovno postali vrlo aktualni i u hrvatskoj akademskoj zajednici dobili svoj institucionalni okvir. Ta djelatnost koja mnogo obećaje za budućnost trebala bi se u istraživačkom radu i u nastavi razvijati u svijesti da joj je osnivač upravo Ivan Kukuljević Sakcinski.

IVAN KUKULJEVIĆ SAKCINSKI UND DIE KROATISCHEN STUDIEN

Zusammenfassung

Als Historiker der kroatischen Kultur im weitesten Sinn dieses Begriffes und Begründer der einschlägigen geisteswissenschaftlichen Disziplinen hat Ivan Kukuljević Sakcinski durch die Weite seines Zugriffs als Forscher und die Breite und Tiefe seiner Kultur allumfassende, interdisziplinäre, vergleichende, grenzüberschreitende, europäisch ausgerichtete kroatische Studien begründet, wie sie in den letzten Jahrzehnten erneut aktuell geworden sind und in der kroatischen akademischen Gemeinschaft ihren institutionellen Rahmen gefunden haben. Diese vielversprechende Tätigkeit in Forschung und Lehre sollte im Bewusstsein betrieben werden, dass sie ihren Begründer eben in Ivan Kukuljević Sakcinski hat.

Sl. 1.: Knjiga I. *Arkiva za pověstnicu jugoslavensku*, Zagreb, 1851. *Arkiv* je Ivan Kukuljević Sakcinski uređivao od 1851. do 1875.

Tihomil Maštrović

Ivan Kukuljević Sakcinski – začetnik hrvatske književne historiografije

Izvorni znanstveni članak
UDK 821.163.42.09 Kukuljević Sakcinski, I.

Ivan Kukuljević Sakcinski (1816.–1889.) nedvojbeno je jedna od najmarkantnijih ličnosti hrvatskoga političkoga, znanstvenoga i kulturnoga života devetnaestoga stoljeća. Kao književnik pisao je pjesme, putopise, drame, kao povjesničar ostavio je brojne prinose hrvatskoj političkoj, književnoj i kulturnoj povijesti, a u javnom djelovanju svoju je svestranost pokazao kao političar, jedan od sudionika najvažnijih događaja hrvatskog narodnog preporoda, ali također i kao povjesničar umjetnosti, konzervator, arhivist, bibliograf. U Hrvatskom saboru u Zagrebu, u kojem se isticao kao vrstan politički govornik, održao je 2. svibnja 1843. sjajan »prvi hrvatski govor za hrvatski jezik, da se uvede u škole i javne urede«, a 23. listopada 1847. i svoj drugi historijski govor u Hrvatskom saboru, poslije koga je Sabor jednoglasno zakonskim člankom X. proglasio, umjesto dotadašnjeg latinskoga jezika, hrvatski jezik službenim jezikom u javnom životu.

Prestavši djelovati kao političar u doba apsolutizma od godine 1850., Kukuljević je svoj preporoditeljski rad nastavio djelujući kao svestrani znanstvenik širokoga polihistorijskoga zahvata, ostvarivši temeljne prinose razvoju pojedinih modernih humanističkih znanosti u Hrvata. Važnost Kukuljevićeve znanstvene djelatnosti skladno upotpunjuje i njegovo zalaganje u osnivanju važnih hrvatskih znanstvenih i kulturnih ustanova te u pokretanju, objavljivanju i uređivanju znanstvenih publikacija; on je osnivač Društva za povjesnicu jugoslavensku i starine (1850.), komu je i predsjednikom, zatim je osnivač i urednik *Arkiva za povjesnicu jugoslavensku* (1851.–1875.); znanstvenih zbornika u kojima su u dvanaest knjiga objavljeni uglavnom njegovi povijesni i kulturno-povijesni znanstveni i stručni prilozi, nezaobilazni za hrvatsku historiografiju. Napokon, važna je i njegova djelatnost u doba kada je bio potpredsjednik Matice Ilirske (1851.–1858.), te prvi predsjednik Matice hrvatske (1874.–1879.).¹ Od godine 1860. kada je Listopadskom diplomom Hrvatskoj vraćen ustav, Kukuljević se vratio politici, ali već od 1867., kada je maknut s položaja banskog namjesnika do smrti 1889., ponovno se posvećuje znanstvenom radu i književnosti.

S punim se pravom Ivana Kukuljevića Sakcinskog smatra utemeljiteljem moderne hrvatske historiografije i na tom području o tome svjedoče njegova

¹ Usp. prilog Josipa Bratulića u ovom zborniku.

brojna djela. Kada je pak riječ o hrvatskoj književnoj historiografiji razborito je zaključiti da među utemeljiteljima te znanstvene discipline u nas nalazimo trojicu hrvatskih književnih povjesničara koji su svojim prinosima utemeljili modernu hrvatsku književnu historiografiju, tada aktualnog pozitivističkog predznaka. Uz Šimu Ljubića (*Ogledalo književne povijesti jugoslavenske za područavanje mladeži*, Rijeka, 1864., 1869.) i Vatroslava Jagića (*Historija književnosti naroda hrvatskoga i srpskoga*, Zagreb, 1867.) to je svakako i Ivan Kukuljević Sakcinski među čijim znanstvenim i stručnim radovima s područja književne historiografije moguće je, kao osobito vrijedna, izdvojiti sljedeća djela: *Pjesnici hrvatski XV. vijeka* (Zagreb, 1856.); *Pjesnici hrvatski XVI. vijeka* (Zagreb, 1858., 1867.); *Književnici u Hrvata iz prve polovine XVII. vijeka s ove strane Velebita* (Zagreb, 1869.) te *Glasoviti Hrvati prošlih vjekova* (Zagreb, 1886.).

Kukuljević je književnost shvaćao kao dokument povijesti i držao da nije moguće razumjeti pojedino književno djelo bez poznavanja povijesnog okvira u kojem je ono nastalo, i bez pristupa s komparativnom dimenzijom istraživanja. Povijesni okvir podjednako čine političke okolnosti stanovitog doba ali i one okolnosti što ih povezuje nacionalni i kulturni identitet. U »Predgovoru k prvomu i drugomu svezku« knjige *Pjesnici hrvatski XVI. vijeka*, osvrćući se na burnu hrvatsku prošlost i hrvatsku književnost u kontekstu hrvatske povijesti Kukuljević naglašava: »... i premda narod razkomadan bješe na četiri strane, živeći pod četirimi vladama, naime: pod ugarskom, mletačkom, njemačkom i slobodnom dubrovačkom, to ga je ipak barem jedan duh vezao, a taj duh pokazivao bi se u hrvatskom knjiženstvu«. ²

Kukuljević napose prepoznaje osobitu važnost jezika za književno stvaralaštvo pa naglašava: »... dočim su Srbliji i Bugari u iste svoje neckrvene rukopise više ili manje miešali crkveni jezik staroslavenski, pisali su Hrvati neckrvene svoje rukopise i knjige, budi latinskimi, budi glagoljskimi ili hrvatsko-kirilskimi pismeni, počam od 12. vieka, do kojega nam dopiru rukopisi hrvatski, uvijek n a r o d n i m jezikom hrvatskim, malom promienom različitieh narječjah«. ³

Poznavajući povijesne okvire starije hrvatske književnosti ali i složene povijesnojezične okolnosti te one koje i danas zaslužuju kvalitetna sociolingvistička istraživanja, Kukuljević nadalje opisuje prilike s one strane Velebita: »U obće vidi se iz broja pjesnikah 15. i 16. vieka, da više njih pripada Dalmaciji, staromu sredotočju hrvatskoga života, negoli Dubrovniku, koj tek u kasnija vremena u duhu i u broju pjesnikah ostalu Dalmaciju predeče i nadvladà. Isto tako vidimo iz jezika umjetnieh pjesamah, da su stari Dubrovčani više sliedili jezik pjesnikah dalmatinskih, dočim su noviji pjesnici dalmatinski opet sliedili Dubrovčane, kad su ovi jezik hrvatski sve više izobražavali. Nu što je zna-

² Ivan Kukuljević Sakcinski, *Pjesnici hrvatski XVI. vijeka*, U Zagrebu, 1858., str. III.

³ Isto.

menito, ali i naravno, svi umjetni pjesnici, što biahu rodom ili iz stare, u širjem smislu, ili iz sadašnje, u užem smislu Hrvatske, ili pako iz Dubrovnika i njegove okolice, nazivali su uvijek svoj jezik ili posebnim historičko-narodnim imenom *h r v a t s k i m*, ili obćenitim rodoslovnim imenom *s l o v i n s k i m*; nijedno drugo ime, ako izuzmemo dvojicu ili trojicu pjesnikah, što su svoj jezik nazvali *i l i r i č k i m*, nisu rabili stari naši pjesnici ni u Dubrovniku, ni u Dalmaciji, ni u zapadnoj Bosni, ni u Istriji, ni u sadašnjoj Hrvatskoj. S toga mislimo, da će svaki od Slavenah za pravo priznati, što i mi naše stare pjesnike drugačije nazvali niesmo, negoli imenom *h r v a t s k i m*, kojim su se i sámi nazivali, kako se iz njihovieh pisamah i pečatanieh knjigah svaki osvjedočiti može.⁴

Pišući o hrvatskim pjesnicima XVI. stoljeća Kukuljević dalje u predgovoru ističe: »Prerano bi bilo ovdje već sada zboriti u obće o povjestnici i duhu hrvatskoga pjesništva. O tom može se tek onda s razlogom progovoriti, kad budu javnosti predani pjesnički proizvodi svih vjekovah i svih pjesnikah, ili ukupno ili u izvadku; jer svietu o onome govoriti što sviet nepozna i čim se upoznati nemože, nije ni koristno a ni pametno.«⁵

Nadalje Kukuljević čitatelje obavještava da namjerava sastaviti pregled cjelokupnoga hrvatskoga pjesništva, naglašavajući: »ako nam vrieme i okolnosti dopuste, mi ćemo i nadalje u časopisu *Nevenu* nastaviti priobćavanje života našieh pjesnikah i njihovih pjesmah«, te »kad budemo s pjesnici XVI., XVII. i XVIII. vieka gotovi, dodat ćemo posljednjemu svezku i kratki nacrt povjestnice staroga hrvatskoga pjesništva, te možemo već u napred kazati: da narod hrvatski, kao što u povjestnici u obće, tako ni u knjiženstvu, a osobito u umjetnome pjesničtvu, za drugimi granami slavenskimi zaostao nije, te da još i sada uvijek kriečki život živi, ako mu baš od nekoga vremena neki slavenski i inostrani jezikoslovci, isti život i njegovo narodno i historičko ime niekati počimlju.«⁶

Okolnosti su se promijenile i svoj nekoliko godina ranije započet posao sastavljanja pregleda hrvatskih pjesnika XVI. stoljeća Kukuljević je nastavio istom godine 1867., uvjereniji nego prije da je to važan posao kojega čini s pretpostavkom da bez takvih pregleda, kako on izrijekom kaže »nećemo moći dobiti dobre poviesti književnosti naše, a ponapose pjesništva, dok se ne upoznamo barem ponešto bliže sa sačuvanimi proizvodi starih naših pjesnika, kojih rukopisi i stara tiskana izdanja žalibože sve to više nestaju«. O tome da filološki posao kojeg se marljivo prihvatio nije baš bio jednostavan vidi se iz Kukuljevićevih dojmljivih opisa njegovih mukotrpnih traganja za književnim djelima, bilo tiskanim bilo još u rukopisu ili pak za životopisnim podacima pojedinih pisaca.⁷

Književna je povijest za Kukuljevića tek dio opće povijesti no da bi se stvorile

⁴ Isto, str. IV–V.

⁵ Isto, str. V.

⁶ Isto.

⁷ Ivan Kukuljević Sakcinski, *Pjesnici hrvatski XVI. vijeka*, sv. III, U Zagrebu, 1867.

pretpostavke za znanost o književnosti, smatrao je on, naglašavajući to u svim svojim književnopovijesnim priložima, važno je prikupiti čim više građe na temelju koje će biti moguće jasnije i kvalitetnije odrediti književnopovijesna tumačenja. Kukuljević stoga, kao povjesničar hrvatske književnosti, među prvima, sustavno i ciljano, prikuplja i sređuje književnu građu, te u Akademijinu *Radu* objavljuje niz studija i članaka, primjerice o Petru i Nikoli Zrinskom te o Jurju Križaniću. Među važnije Kukuljevićeve filološke prinose valja navesti i to da je godine 1869. uredio prvu knjigu »Starih pisaca hrvatskih« posvećenu »ocu hrvatske književnosti« Marku Maruliću, poprativši ju studijom »Marko Marulić i njegovo doba« u kojoj izrijetkom određuje metodologiju svog književnohistoriografskog rada: »Ako hoćemo da prosudimo valjano djelovanje budi kojega znamenitoga čovjeka, treba da poznamo prije svega dobu, u kojoj je živio; javno i duševno stanje domovine njegove, što je na njega uticalo; i znamenite suvremenike koji ga okružavahu«.⁸ Kukuljević je naprosto primoran u okviru svog bavljena književnošću pišući o starijim piscima hrvatske književnosti svoju pozornost i energiju ponajprije usmjeriti predradnjama koje ranije nisu bile učinjene; sabrati građu, ispitati i utvrditi životopise pisaca sa svim životopisnim i bibliografskim činjenicama služeći se pri tom usko filološkim analizama, informiranjem te klasificiranjem obrađene građe.

Dva su Kukuljevićeve djela od posebne važnosti, ne samo za razumijevanje Kukuljevićeve književnopovijesnog istraživanja, nego i za povijest hrvatske književnosti, te za sva buduća priređivanja kritičkih izdanja književnih djela, odnosno za daljnji razvitak naše tekstologije; to je Kukuljevićeve knjiga *Književnici u Hrvata iz prve polovine XVII. vijeka s ove strane Velebita* (Zagreb, 1869.) u kojoj donosi pregled hrvatske književnosti sjeverozapadnog (kajkavskog) područja Hrvatske, uz ostalo, s detaljnim životopisima Katarine Zrinske, kao simbola hrvatske žene, Petra Zrinskog, simbola hrvatskog otpora tuđinstvu te Jurja Križanića, simbola sveslavenskog zajedništva. Drugo djelo je spomenuta prva knjiga »Starih pisaca hrvatskih« – *Pjesme Marka Marulića* (1869.) kojoj je uvod napisao nitko drugi nego Vatroslav Jagić.⁹

Svojom *Bibliografijom hrvatskom* (Zagreb, 1860., dodatak tiskan 1863.) Ivan Kukuljević je nastojao stvoriti važne pretpostavke za pisanje hrvatske književne povijesti, a ujedno i postaviti temelje sustavnom bibliografskom istraživanju u nas. Naglašavajući pionirski posao kojeg se primio u predgovoru ističe: »Ako je pri svemu tom ovo djelo nesavršeno i nepodpuno, nije moja ni mojih sudjelateljah krivnja, već nehajstvo naših djedovah, koji su blago svoje duševno na toliko zanemarili, da se sada od mnogih tiskanih knjigah jedva po gdjejoj razderani odtisak nalazi, dočim ih je bilo još mnogo više takovih, kojim neima sada ni traga«.¹⁰

Ne manje važna je činjenica da je Kukuljević na svojim putovanjima diljem

⁸ *Pjesme Marka Marulića*, Skupio Ivan Kukuljević Sakcinski, JAZU, U Zagrebu, 1869., str. 1.

⁹ Miroslav Šicel, »Povijesti i povjesničari hrvatske književnosti (Sto godina hrvatske književne historiografije, 1850.–1950.)«, *Drugi hrvatski slavistički kongres*, Zbornik radova I, Zagreb, 2001., str. 9.

¹⁰ Ivan Kukuljević Sakcinski, *Bibliografija hrvatska*, Zagreb, 1860., dodatak tiskan 1863.

hrvatskih zemalja prikupio velik broj knjiga te različitih dokumenata za hrvatsku književnost. Danas se sav taj dragocjen materijal nalazi u Nacionalnoj i sveučilišnoj knjižnici u Zagrebu, u Arhivu i Knjižnici Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti i u drugim našim pismohranama te je na raspolaganju istraživačima. Mnogi od tih vrijednih dokumenata, da ih svojedobno Kukuljević nije prikupio, zauvijek bi nestali u vihoru ratnih nevolja i naše donedavno tradicionalno slabe brige za baštinu, pa su Kukuljevićeve zasluge tim veće.

I da zaključimo. Za književnohistoriografski rad Ivana Kukuljevića Sakcinskog moguće je reći da je on, nastavljajući rad svojih prethodnika, pri čemu je stvaralački preoblikovao dotadašnje rezultate, ostvario nove prinose s kojima stoji na samom početku naše znanosti o književnosti, prije svega u filološkoj metodi iznošenja i klasificiranja književne građe. Kao takav, on je u XIX. stoljeću, na samom početku općih filoloških istraživanja u Hrvatskoj, u mnogome bio poticajan za daljnji razvoj književnopovijesnih istraživanja, premda su ona u to doba književnost pozitivistički sagledavala uglavnom kao skup književničkih životopisa, popis njihovih djela i analiza sadržaja važnijih djela. Sve je to ipak bio značajan pomak ka kasnijim književnopovijesnim sintezama, bez kojih ne bi bilo onih temeljnih pretpostavki u nastanku kojih filološka metoda Ivana Kukuljevića Sakcinskog nipošto nije bila nedostatkom.

LITERATURA

Tadija Smičiklas, »Život i djelo Ivana Kukuljevića Sakcinskoga«, *Rad JAZU*, knj. 110, str. 110–204; Zagreb, 1892.

Tadija Smičiklas, »Ivan Kukuljević Sakcinski«, *Spomen-knjiga Matice hrvatske*, Zagreb, 1892.

Milan Grlović, *Album zaslužnih Hrvata*, Zagreb, 1898.–1900.

Antun Barac, *Književnost i narod*, Zagreb, 1941., str. 72–114.

Antun Barac, »Ivan Kukuljević«, *Hrvatska književnost I*, Književnost ilirizma, Zagreb, 1954.

Jakša Ravlić, »Ivan Kukuljević«, *Historijski pregled*, br. 4; Zagreb, 1954.

Miroslav Šicel, »Pjesničko i pripovjedačko djelo Ivana Kukuljevića Sakcinskog«, *Stvaraoci i razdoblja*, Zagreb, 1971.

Nikola Batušić, »Ivan Kukuljević Sakcinski«, Ivan Kukuljević Sakcinski, *Izabrana djela*, priredio Nikola Batušić, »Stoljeća hrvatske književnosti«, Zagreb, 1997.

IVAN KUKULJEVIĆ SAKCINSKI – ZAČETNIK HRVATSKE KNJIŽEVNE HISTORIOGRAFIJE

Sažetak

U doba apsolutizma Ivan Kukuljević Sakcinski svoj dotadašnji preporoditeljski rad nastavlja, ne više kao političar, već kao svestrani znanstvenik širokoga polihistorijskog

zahvata, a kako je bio jedan od prvih istraživača mnogi ga smatraju rodonačelnikom pojedinih modernih humanističkih znanosti u Hrvata. Važnost Kukuljevićeve znanstvene djelatnosti skladno upotpunjuje i njegovo zalaganje u osnivanju važnih hrvatskih znanstvenih i kulturnih ustanova te u pokretanju znanstvenih časopisa.

Ivan Kukuljević je osnivač Društva za povjesnicu jugoslavensku (1850.), komu je i predsjednikom, zatim je osnivač i urednik *Arkiva za povjesnicu jugoslavensku* (1851.–1875.), znanstvenih zbornika u kojima su u dvanaest knjiga objavljeni uglavnom njegovi znanstveni i stručni prilozi, a zapažena je i njegova djelatnost potpredsjednika Matice Ilirske (1851.–1858.), te prvog predsjednika Matice hrvatske (1874.–1879.). Od 1860. kada je Listopadskom diplomom Hrvatskoj vraćen ustav, Kukuljević se vratio politici, ali se od 1867. kada je maknut s položaja banskog namjesnika do smrti 1889. ponovno posvećuje znanstvenom radu i književnosti.

Trojica hrvatskih književnih povjesničara svojim su znanstvenim i stručnim radovima utemeljila modernu hrvatsku književnu historiografiju pozitivističkoga predznaka. Uz Šimu Ljubića i Vatroslava Jagića to je svakako i Ivan Kukuljević Sakcinski, autor značajnih prinosa s područja književne historiografije a napose biografike: *Pjesnici hrvatski XV. vijeka* (Zagreb, 1856.); *Pjesnici hrvatski XVI. vijeka* (Zagreb, 1858.); *Književnici u Hrvata iz prve polovine XVII. vijeka s ove strane Velebita* (Zagreb, 1869.) te *Glasoviti Hrvati prošlih vjekova* (Zagreb, 1886.).

Svojom *Bibliografijom hrvatskom* (Zagreb, 1860., dodatak tiskan 1863.) Kukuljević je stvorio važne pretpostavke za pisanje hrvatske književne povijesti, a ujedno i postavio temelje sustavnom bibliografskom istraživanju u nas. Kao povjesničar hrvatske književnosti među prvima prikuplja i sređuje književnu građu, te u Akademijinu *Radu* objavljuje niz studija i članaka, primjerice o Petru i Nikoli Zrinskom te Jurju Križaniću. Među važnije Kukuljevićeve filološke prinose valja navesti i to da je uredio i studijom popratio prvu knjigu »Starih pisaca hrvatskih« (*Marko Marulić i njegovo doba*, 1869.).

IVAN KUKULJEVIĆ SAKCINSKI – THE ORIGINATOR OF CROATIAN LITERARY HISTORIOGRAPHY

Summary

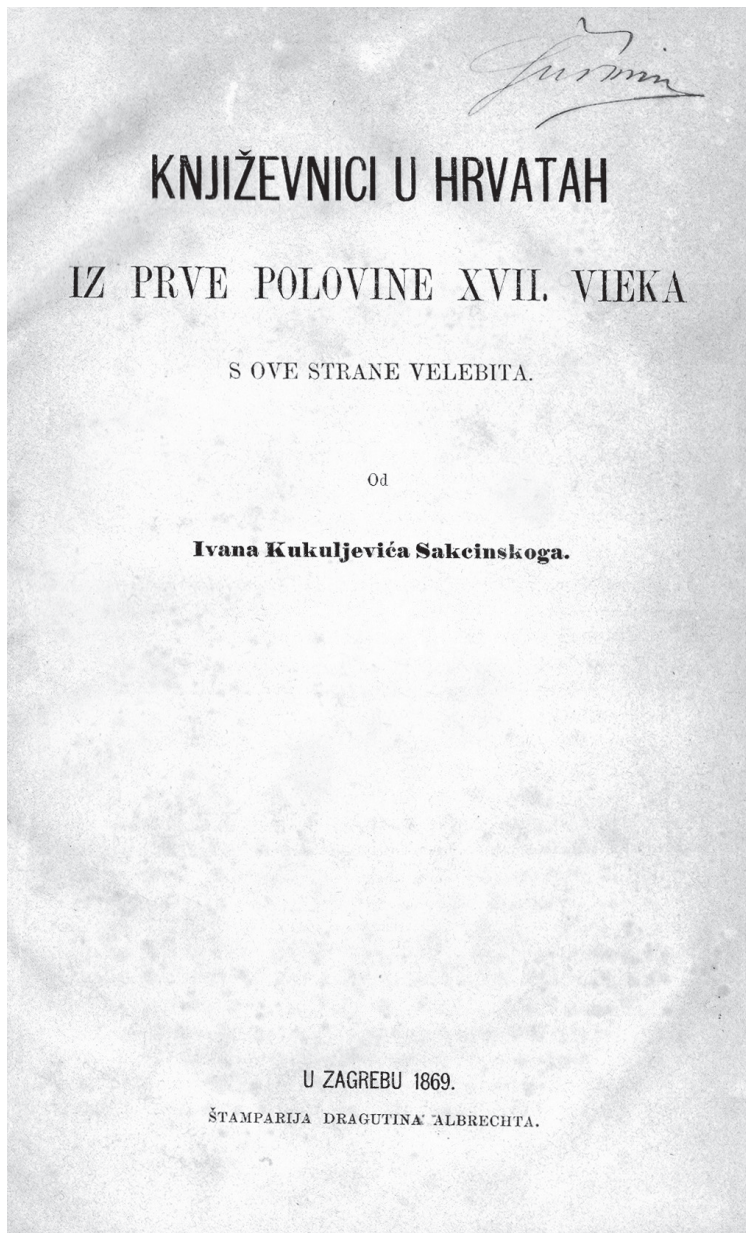
In the time of absolutism Ivan Kukuljević Sakcinski continues with his earlier revival work – not as a politician anymore, but as a versatile scientist doing research in a wide, polyhistorical area. Since he was one of the first researchers, many consider him to be the progenitor of certain Croatian modern humanistic sciences. The importance of Kukuljević's scientific activity is also harmoniously completed by his advocacy of the foundation of important Croatian scientific and cultural institutions as well as of the publication of scientific magazines.

Ivan Kukuljević was the founder and the president of Društvo za povjesnicu jugoslavensku (1850), and also founder and editor of Arkiv za povjesnicu jugoslavensku (1851–1875), scientific collected papers in twelve books, that published mainly his scientific and professional papers. His activity as the vice president of Matica ilirska (1851–1875) and as the first president of Matica hrvatska (1874–1879) was also prominent. From the year 1860, when by the so called October diploma Croatia was given back its constitution, Kukuljević returned to politics, but from 1867 when he was removed from a civil governor's post until

his death in 1889, he again devoted his attention to scientific work and literature.

There were three Croatian literary historians who with their scientific and professional papers established modern Croatian literary historiography of a positivistic sign. Apart from Šime Ljubić and Vatroslav Jagić, the third is for sure Ivan Kukuljević Sakcinski, the author of important contributions regarding literary historiography, especially biography: *Pjesnici hrvatski XV. vijeka (Croatian Poets of the 15th Century, Zagreb, 1856)*; *Pjesnici hrvatski XVI. vijeka (Croatian Poets of the 16th Century, Zagreb, 1858)*; *Književnici u Hrvata iz prve polovine XVII. vijeka s ove strane Velebita (Croatian Writers from the First Half of the 17th Century from this Side of Velebit, Zagreb, 1869)* and *Glasoviti Hrvati prošlih vjekova (Notable Croats of Past Ages, Zagreb, 1886)*. By his *Bibliografija hrvatska (Croatian Bibliography, Zagreb, 1860, appendix printed in 1863)*, Kukuljević created important presumptions for writing Croatian literary history, but also laid foundations of systematic bibliographic research in our country. As a historian of Croatian literature he was among the first to collect and systematize literary texts and documents, publishing in Academy's *Rad* a series of research studies and papers, for example, on Petar and Nikola Zrinski and Juraj Križanić. Among important Kukuljević's philological contributions it should also be mentioned that he edited the first book of a series called »Stari pisci hrvatski« (»Old Croatian writers«) providing it with a study (*Marko Marulić i njegovo doba/Marko Marulić and His Time, 1869*).

Sl. 2.: Knjiga *Književnici u Hrvatah iz prve polovine XVII. vieka s ove strane Velebita* Ivana Kukuljevića Sakcinskog objavljena je u Zagrebu 1869.

Ivan Pederin

Kukuljević kao povjesnik

Stručni članak

UDK 94(497.5) - 05 Kukuljević Sakcinski, I.

Ivan Kukuljević Sakcinski je bio književnik i povjesničar. O njegovom književnom radu napisano je mnogo, iako je to baš ono najgore što je Kukuljević napisao, a pisci koji su o njemu pisali složni su da je bio književni diletant. Kao književnik jedva da je ostavio traga. Ali o tome na drugom mjestu. Međutim, on je i povjesničar, napisao je mnogo, a ono što je napisao ni do danas nije zastarilo.

Kukuljević je shvatio da je starija književnost bila feudalna svečanost, pisali su je dalmatinski patriciji i to je bio oblik njihovog kultiviranog općenja kojim su oni stvarali svoju koheziju. Plemstvo nije po sebi korporacija jer se dijeli na velikaše i male plemiće – šljivare, koji su bili tek nešto bolji seljaci, gradske patricije. Plemstvo se dijeli i po podrijetlu. Neki velikaš koji je imao više zamaka namjestio je upravitelje tih zamaka, koji su se zvali, bar u njemačkim zemljama *Ministerialen*. Oni su težili da budu priznati kao plemići i u tome su uspjeli. Kad je bečki dvor u XVI. stoljeću ustrojio discipliniranu plaćeničku vojsku, časnici koji bi se istakli i dobili neki veći čin postali bi plemići, ako bi postali generali postali bi uskoro i baruni. Za izuzetne zasluge postali bi grofovi kao Jelačić, pa čak i knezovi kao Metternich koji je po rođenju bio mali plemić (*Krautjunker*) iz okolice Moguća (Mainza). U XV. i XVI. stoljeću plemići šalju svoju djecu na nauke u Italiju, postupno nestaje tip sirovog ratničkog velikaša sličnog hajduku (*robber baron*), a književnost se sve više afirmira kao sredstvo feudalne kohezije.

Kukuljević je shvatio da nema nacije bez nacionalne književnosti.¹ Ima li je bez nacionalne povijesti koja neće više biti povijest biskupa, kraljeva, knezova itd.?

Kao da to nije odmah shvatio.

Godine 1845. on je u Zagrebu u Gajevoj tiskari izdao *Malo zercalo naroda Slavjanskoga* (Izvađeno iz slovačke čitanke). Tu je napisao da »pleme indoeuropejsko«
gospoduje na svijetu, da su Slaveni prastanovnici Europe. Najstariji su Vendi, Veneti, možda i Indijci. Ime Slavjani izvodi od riječi slovo. K tome su Slaveni i najveći narod, jer ih ima preko 80 milijuna. Oni su iskreni, prijazni, a najviše se bave poljodjelstvom. On se tu oslanja na njemačku filologiju, osobito

¹ Čak tako patuljasta nacija kakvi su švicarski Retoromani, kojih ima samo 40.000, ima svoju nacionalnu književnost.

Franza Boppa (1791.–1867.) koji je za boravka u Parizu izdao *Ueber das Conjugationssystem der Sanskritsprache in Vergleichung mit jenen der griechischen, lateinischen, persischen und germanischen Sprachen* (1816.). Od 1821. bio je profesor za istočne jezike na Sveučilištu u Berlinu. Kukuljevićeva kratka bilješka počiva na Bopovim proučavanjima pa je on mogao razviti svijest o Slavenima kao indoeuropskom narodu ili narodima, a u Slavene je ubrojio i Venete. Važno je još da on vidi Slavene kao ljude blage ćudi, miroljubive poljodjelce i pri tome se oslanja na Herderov sastav o Slavenima.² Važno je još da Kukuljević vidi Slavene kao najveći, ali nejedinstven, pa i potlačen narod ili narode, na tome će on temeljiti svoj pojam slobode kao slobodu od strane vlasti.³

U Kukuljevićevom radu filologija ne igra ni izdaleka one uloge kao u Njemačkoj, on se nije bavio komparatističkim filološkim proučavanjima, filologija je kod njega razvijanje svijesti o bliskosti slavenskih jezika, a osobito južno-slavenskih. Mnogo su važnija njegova povijesna proučavanja.

Kukuljević je napisao jedan rad o kruni.⁴ Naslov je »Kruna i prvovjenčani vladari Bugara, Hrvata i Srba«. Kruna *στέφανος στεμμα*, *corona* je u davnina bila odlikovanje kojim se odlikovalo svećenika, vojskovođu, zaslužne građane, pjesnike i umjetnike. U današnjem smislu kruna nije bila poznata u antici. *Διαδέμα* je vijenac ili mitra. Grčki povjesničar Kedran smatra da je tek Konstantin javno nosio krunu s dragim kamenjem i lijepi dijamem, kako se to vidi na slikama. Justinijan je preustrojio Bizant i kruna se onda zvala *ιοθστινιανεον* pa *τροπαιοχιον*. Konstantin Porfirogenet je nosio *μοδιολον*, jer je ta kruna bila nalična čabru. Balkanski vladari slijede bizantske običaje. Kukuljević je tu naveo i literaturu. Justinijan je, tako Kukuljević piše, bio slavenskog podrijetla i često je govorio slavenski. Kruna bisernica, koju na Balkanu nose nevjeste, slijedi Justinijanovu krunu. Prva kruna je kod Slavena ures glave.

Kukuljević je bio svjestan važnosti izvora pa se u spisu »Hrvati prema Mađarom u XI. stoljeću I.«⁵ tužio kako je izvora vrlo malo kod Hrvata i Mađara. To je bio gorički arcidakon Ivan, pa Krčelić, Lucius, Farlati. Ovi pisci slabo su se obazirali na njihove međusobne odnose. U rukopisu se nalaze neki ispisi.

Ovi koncepti nam otkrivaju plemića Kukuljevića, koji je vezan s feudalnom

² Ivan Pederin, »Rodoljubni dodaci i ispuštanja u prijevodu Herderova poglavlja 'Slavenski narodi' koji je objelodanjen u 'Danici ilirskoj' 1835. godine«, *Radovi Filozofskog fakulteta u Zadru*, 8, str. 264–270; Zadar, 1968.–69., 1969.–70.

³ Božidar Novak, »Idea slobode u nacionalnom, publicističkom i javnom radu Ivana Kukuljevića Sakcinskog«, *Kukuljevićevi dani u Varaždinskim Toplicama*, Zbornik radova znanstveno-stručnih skupova Ogranka Matice hrvatske 2004–2006., Matica hrvatska–Varaždinske Toplice, 2007. Novak vidi pojam slobode kod Kukuljevića u tome što je izrekao prvi govor na hrvatskom jeziku u Saboru i što je kritizirao cenzuru. Cenzura je zabranila Kukuljevićevu pjesmu »Dalmaciji« 1847. jer je on tu preporučao vezivanje Dalmacije uz sjevernu Hrvatsku. Kukuljević je pjesmu kasnije objavio u pročišćenom obliku. Ivan Pederin, *Austrijska cenzura i nadzor nad tiskom u Dalmaciji*, Zadar, 2008., str. 130–131.

⁴ Nema nadnevka, a čuva se u njegovoj ostavštini u trezoru Nacionalne i sveučilišne knjižnice u Zagrebu, R 6007.

⁵ Ostavština u NSK, R 6000.

poviješću i od nje polazi. Povijest je stara koliko i država. Neolitski lovac nije trebao državu. Kad je izumljeno poljodjelstvo, a to je izum koji do danas nije nadmašen, onda je trebalo zaštititi usjeve i stoku, a to je mogla vojska. Vlada-ri su bili vojni zapovjednici, dvor je bio njihov stožer prema latinskom *cohorta*, *court*. Na tom stožeru bio je *praeceptor*, *νομοδιδασκαλος* koji je pisao za-povijed vojsci *επιστολη*, životopis vladara i kroniku što će zajamčiti kontinuitet vlasti i time identiteta zajednice. Tako je nastao osjećaj povijesti i povijesnosti.⁶ Te kronike i životopisi počeli su se tiskom izdavati u XIX. stoljeću i Kukuljević je pošao od njih i od baroknih povjesničara koje smo naprijed naveli. Njegova mašta i znanstveni svijet u kojem se intelektualno kretao bili su feudalni i legitimistički, a takav je bio i Sabor u kojem su sjedili stališi i redovi i onih nekoliko grofova koji su otpočeli otpor Mađarima i mađarizaciji na čelu s grofom Jankom Draškovićem.⁷

U sastavu »Pleme grofovah Oršićah« (1845.)⁸ napisao je uvodno da Hrvati vole oružje, znanost te da su slobodoljubivi, ali neki su se odselili i izdali domovinu. Sloboda za Kukuljevića nije bila sloboda govora, sastajanja, jednakost pred zakonom i ukidanje feudalnih zavisnosti sa slobodom izbora zanimanja i mjesta boravka, nego sloboda od strane vlasti. Kao i mnoge srednjoeuropske države XIX. stoljeća Kukuljević je bio protiv iseljavanja. Bilo je to etatističko držanje jer su države trebale svoje podanike da plaćaju porez i služe u vojci.⁹ Europske države postale su najkasnije do 1850. zatvorene čahure. Kukuljević je vidio povijest nacije kao povijest plemena. On počinje s Oršićima. Oni su prvi kamen u gradnji nacije. Oni su se ranije zvali Lapsanovići, pa Nelipići. Prezime je dakle nešto nepostojano što se mijenja tijekom vremena.¹⁰ Za kralja Krešimira vojevao je protiv Bugara Mihajlo, sin Radula Lapsanovića od Jabogonova. On je vojevao i za Zvonimira, Krešimirova bana, oženio se sa Zvonimirovom kćeri Vojnicom i stekao u feud Karin kraj Zadra. Kukuljević spominje daljnje odvjette jer radi po rodoslovlju. Po smrti Zvonimira ne zna se što je potomak Martin radio u prvo doba. Onda je vojevao na strani Kolomana. Koloman sklapa u Križevcima ugovor kojim su ga Hrvati priznali za kralja. Ne zna se je li se borio protiv Petra na Gvozdu, ali 1105. mu je Zadar izdao povelju o

⁶ Ivan Pederin, »Qu'est-ce que la littérature?«, *Dubrovnik*, XII, br. 1, str. 125–139; Dubrovnik, 2001.

⁷ To su bili grof Janko Drašković, grof Karlo Sermage, barun Franjo Kulmer, Jankov šurjak, biskup barun Metel Ožegović, grof Karlo Vojkffy, general barun Juraj Rukavina Vidovgradski, barun Dragojlo Kušlan, domaršal barun pa grof Josip Jelačić Bužimski, barun Ambroz Vranjiczan i drugi.

⁸ Tiskano u Zagrebu, 1846. Ja sam se služio rukopisom u trezoru NSK, R 3967.

⁹ To se osobito jasno vidi u zabranama iseljavanja i uopće zatvaranja prema svemu što je dolazilo iz inozemstva. Ivan Pederin, *Dalmacija i Hrvati u vanjskoj politici bečkoga dvora*, I, Zadar, 2005., str. 360–361.

¹⁰ Prezime je nekadašnji nadimak koji se stječe zbog neke tjelesne osobine, npr. Grbić, Grbeša ili po mjestu podrijetla kao Bosanac, Bosančić. Ako netko dobije nadimak, počinje borba prezimena i nadimka koja obično završava pobjedom nadimka. S druge strane toponimi su nevjerojatno postojani. Bibinje kraj Zadra zove se tako jer je tu bila *villa rustica* nekog Vibiusa. Dijelovi grada kao Kolovare ili Babin Dub naći će se u nepromijenjenom obliku u ispravama iz XV. stoljeće i ranije.

gospodstvu nad Kninom i Nelipicom. Tu povelju potvrdili su mu mađarski kraljevi Ljudevit I. 1360., Leopold I. 1675. i Marija Terezija 1744. Naslov knez od Gorice dobio je po majci Vojnici, prijepis te povelje otisnuo je Krčelić.

Pleme Lapsanovića ostaje privrženo mađarskim kraljevima i ne prijanja Mlecima kao Split. Za Bele II. utjecaj Slavena raste u Mađarskoj jer je njegova žena bila Srpkinja. Martinov sin Pavun postaje zapovjednik Skradina do smrti 1136. Martinov sin Mihajlo živi do 1179., vojuje za bizantskog cara Emanuela koji je osvojio Dalmaciju. Bilo je to doba kad su se Mađari, potaknuti bizantskim ekspanzionizmom prema Dalmaciji, širili prema Balkanu.¹¹ Mađari su primili kršćanstvo od Bizanta, onda je Bizant u XII. i XIII. stoljeću pokušao dovesti Mađarsku u okvir Carstva bračnom politikom. Mađarska je sad između Bizanta, Slavena, Nijemaca i pape. Mađari ratuju s Bizantom na donjem Dunavu, ali sklapaju i prijateljske odnose. Béla uvodi bizantsko činovništvo na svoj dvor.¹²

Mihajlo III. ima čak devet sinova. Sin Vojko utemeljio je porodicu Vojković, kasnije Vojkfy, a Béla IV. dao je toj porodici grad Klokoč u leno s poveljom. Njegov brat Ivan vojevao je protiv Tatara u Dalmaciji. Drugi odvjetak se zove Nelipići. U sukobu Splita i Trogira, vlastelini iz unutrašnjosti pristaju uz jedne ili druge. Kukuljević navodi pristaše Trogira i pristaše Splita. Ivan Lapsanović od Nelipca je uz Šibenik. Ova dva grada smirio je ban Dioneš Vialko 1244. Ivan je poslije 1258. poginuo u nekoj bitki protiv Bugara. Njegovi potomci odlaze u Istru i zovu se Nelipići. Po smrti Béle IV. u Dalmaciji je svaki grad za sebe, ali u gradovima postoji po jedna promletačka i jedna promađarska stranka. U unutrašnjosti se rasplamsava suparništvo plemena Šubić i Lapsanović. Šubići su dobili na značenju za Béle IV., pa je Stjepan Šubić u Dalmaciji više kralj nego ban, dijeli povelje i sl., a tako i njegovi potomci. Oni su obje stranke vezali uz sebe. Doba feudalne anarhije počinje. Andrija III. i Karlo Robert zahvaljuju Šubićima mađarsku krunu, pa je preko njih tekao bizantski utjecaj u Mađarskoj. Šubići laskaju Mlečićima. Stjepanov unuk Pavao Šubić udao je svoju sestru za Giacoma Tiepola, sina Lorenza, mletačkog dužda, pa su ga gradovi u Dalmaciji molili da ih podrži prema Šubićima. Proti Šubićima ustajali su slobodoljubivi dalmatinski gradovi jer su Šubići, kao i drugi feudanci iz unutrašnjosti pokušavali zavladatai tim gradovima.¹³ Moć Šubića raste, a Lapsanovići koji se sada zovu Nelipići nastoje odcijepiti gradove od Šubića.

Ban Pavao Šubić umro je 1311. Naslijedio ga je njegov sin Mladen, vlastoljubiv i slavohlepan. Uzeo je naslov »ban hrvatski vėkoviti, knez od Zadra, voj-

¹¹ Tomislav Raukar, *Hrvatsko srednjovjekovlje*, Prostor, ljudi, ideje, Zagreb, 1997., str. 64.

¹² *Die österreichisch-ungarische Monarchie in Wort und Bild*, Auf Anregung und unter Mitwirkung Seiner kaiserlichen und königlichen Hoheit des Durchlauchtigsten Kronprinzen Rudolf, Ungarn, Band III, Wien, 1888. Karl Szabó, *Das Zeitalter der Árpádenkönige*, str. 55–93.

¹³ O tome Ivan Pederin, »Il Comune di Spalato e le sue relazioni con la Romagna, le Marche ecc. in epoca Malatestiana«, Centro studi malatestiani, storia delle signorie dei Malatesti, Comune di Civitanova Marche–Centro studi malatestiani, *Atti Giornata di studi malatestiani a Civitanova Marche*, 7, Rimini, 1990., str. 31–68.

voda Dalmatie, i drugi ban od Bosne«. Vladao je kao kralj, progonio svoje neprijatelje »ter silu čini ženam i djevicam«. Zbog toga Trogir, Split i Šibenik pristupaju Mladenu Šubiću, a protiv Mladena su i Mleci. Mladen počinje rat protiv svojih neprijatelja 1322. Mladen je pritiješnjen molio pomoć od mađarskog kralja, koji ga je uhitio i odveo u Budim. Novi ban je Ivan Babonić. Ali njegov brat Juraj Šubić Bribirski sveti se, zove u pomoć Miroslava Frankopana. Ipak, zvijezda Šubića Bribirskih zalazi. Karlo Robert želi podčiniti Dalmaciju pa šalje za bana Nikolu, kneza bribirskog s vojskom. On se bez uspjeha vraća u Mađarsku. Onda Karlo Robert postavi za bana Pavla Šubića, Mladenovog brata. On okupi mnoge feudalce, pa i krbavskog kneza Grgura Gušića za rat proti Nelipićima i Babonićima. Dalmatinski gradovi su uz Nelipiće. Papa Benedikt XII. traži od Konstantina Nelipića da iz Dalmacije iskorijeni šizmatike i patarene i da napadne Stjepana Kotromanića. Moć Pavla Šubića raste, ali u rat se miješaju Mleci. Tek sada Kukuljević spominje Mletke koji su 1202. uz pomoć križara koje je predvodio Simon de Monfort osvojili Zadar što je pokazalo slabost mađarskog kralja, pa Zadar mora priznati mletačku vlast.¹⁴

Kukuljević prikazuje rat i feudalnu anarhiju. Ivan II. Nelipić kao sljedbenik kralja Sigismunda vlada Dalmacijom potkraj XIV. stoljeća. Mleci sad imaju svoju stranku u dalmatinskim gradovima. Kukuljević ih i sada naziva »lukavim«, ali nigdje pobliže ne opisuje Mletke i njihovu politiku.

Nelipić ratuje protiv Mletaka, ali 1417. i protiv Turaka. Dalmatinski gradovi sada priznaju mletačku vlast da bi ih Mleci branili protiv Turaka. Nelipićevi pristalice u dalmatinskim gradovima progone se. Ivan II. Nelipić sklapa mir s Mlecima i trgovinske odnose. Ostaje hrvatski ban. Narod ga sada naziva Oršićem. Ivan III. odlazi u Italiju, ženi se s Julijanom Olimpijom Scaliger, a onda odlazi u Carigrad koji su malo iza toga osvojili Osmanli. Ivan III. je među braniteljima. Posljednji bizantski car Konstantin bio je sin kćeri Dragoša Deanovića, makedonskog poglavara. Žena Ivana III. utekla je rođacima u Rim. Moć Oršića sada opada, ali raste pod Leopoldom I. Ljudevit Oršić je 1499. poginuo u jednoj bitki protiv Turaka. U ratu Ferdinanda I. i Ivana Zapolje Oršićima su susjedi oteli sva imanja i Marko Oršić služi Ferdinandu u vojsci. Bori se da vrati oteta imanja. Nikola Šubić vojuje za Maksimilijana. Franjo Oršić je na dvoru Ferdinanda III. napisao jedno filozofsko djelo.

Potkraj XVII. stoljeća buna Zrinskih i Frankopana. Franjo i Baltazar Oršić su na kraljevoj strani. Je li to nastavak starog suparništva? Nije vjerojatno. Zrinski i Frankopani bili su velikaši starog tipa, dakle iz doba feudalne anarhije što trebaju slabog kralja, pa nude krunu sad ovom pa onom kralju. Oni su bogati, traže nove časti i vlast. Oršići su siromašni, njihova imanja su oteta. Kralj ih je za vjernost nagradio naslovom baruna od Karina, Nelipića i Knina 1675. Oni su se potom istakli u borbi s Turcima u Vojnoj krajini, pa protiv Rakoczyja Fe-

¹⁴ T. Raukar, op. cit., str. 67.

renca i Kuruca. Leopold je 1686. osvojio Budim, prognao Turke iz Mađarske i Slavonije, pa je osvojio Beograd. Taj rat pokazao je da je Turska doduše imala izvrsnu vojsku, ali ne i novce da je uzdržava. Slijedile su smjene sultanâ i sl.¹⁵ Vrijeme feudalne anarhije nepovratno je prošlo, dvor postaje centralistički. Oršići postaju tip novih feudalaca koji služe kralja i ističu se.

Hrvatski velikaši sada šalju svoje sinove »u strane izobražene deržave, da se upoznaju tamo sa običaji zajedno s krepostima i manami narodah tudjih«. Kristofor Oršić ide na nauke u Bolognu, pa u Beč, a onda vojuje za Mariju Tereziju u Češkoj i Bavarskoj. Postaje komornik Marije Terezije koja ga uzdiže na stupanj grofa. U vojsci napreduje i postaje domaršal, vice-kapetan Kraljevine Hrvatske itd. Sazidao je grad Bistru, Stubicu i popravio Popovac. Narod ga je volio. Umro je 1782. Kukuljević je nabrojio njegove sinove i na kraju spomenuo grofa Jurja Oršića Slavetičkog, c. k. komornika, branitelja naroda i zeta bana generala baruna Hillera.

Kukuljević je opisao povijest ovog drevnog velikaškog roda koji vuče korijen iz ranog srednjeg vijeka i zastupa Hrvatsku; čitava hrvatska povijest živi u povijesti te porodice. Oni počinju kao plemenski glavari, prolaze doba feudalne anarhije u kojoj stradaju i siromaše, a onda se vezuju uz dvor i postaju dvorjanici i nositelji dvorskih časti. Pišući ovu povijest Kukuljević slijedi rodoslovlje porodice koje proširuje podacima o pojedinim članovima. Čitava hrvatska povijest sa svim epohama i pitanjima živi u toj porodici.

Za Kukuljevića je hrvatska povijest povijest velikaških obitelji, povijest događaja, bitaka, smjena na vlasti. Te velikaške obitelji sirove su, pohlepne za vlašću, imanja, bore se međusobno i nisu se u stanju suprotstaviti Osmanima koji nadiru; mnogi se kršćani obraćaju na islam. Turci ne koloniziraju Balkan. Hrvatski se velikaši uspjevaju suprotstaviti Osmanima samo u savezu s Habsburgovcima. U savezu s Habsburgovcima velikaši se poslije poraza Zrinskih i Frankopana vezuju uz dvor, postaju dvorjanici, postižu visoke vojne činove, vojuju, ali i šalju svoje sinove u Italiju na nauke. Kukuljević vidi u hrvatskoj povijesti samo velikaše. Hrvatska je otprilike feud jednog zbora velikaša. Ta Hrvatska je kraljevina, ali njezini prerogativi mali su, često se krnje. A ipak u toj slaboj Hrvatskoj živi neka nejasna svijest da je Hrvatska kraljevina. Iz te svijesti razvit će se suvremena hrvatska nacija, a njezin graditelj bit će upravo Kukuljević.

On je napisao *Varašdin, kratki nacrt s gledišta historičkog*¹⁶ kao ulomak iz »Historičkog opisa Hrvatske, Slavonije i Srijema, sa svim gradovi, gradinami, razvalinami, obkopi, manastiri, crkvami, crkvice, starinami i ostalim znamenitosti«. Kukuljević je tu krenuo od VI. Ebnera, *Historisch-statistisch-topographische Beschreibung der königlichen Freystadt Warasdi*. Bilo je to djelo nadah-

¹⁵ Ivan Pederin, »Dubrovnik kao središte europske diplomacije u Morejskom ratu«, *Dubrovnik*, XVI, br. 2–3, str. 205–233; Dubrovnik, 2005.

¹⁶ U Zagrebu, Brzotiskom dra Ljud. Gaja, 1857.

nuto putopisom habsburškog tipa. To je putopis kakve je pisao Josip II. i Franjo I. s naglašeno preciznim opisima topografije, putova i sl. blisko rekognosciranju terena.¹⁷ Statistika je bila znanost koja je u C. K. Države uvedena na početku XIX. stoljeća i ona je dobivala na važnosti.

Kukuljević vjeruje da je Varaždin postojao i u doba hrvatskih kraljeva, jer to je jamstvo kontinuiteta, on to ističe i u povijesti porodice Oršić. Ipak, Varaždin se po prvi put spominje u povelji Béle II., pa 1193. kao *castrum* župana Stjepana Ernyja koji je spasio Bélu IV. kod Saja dok je bježao pred Tatarima i Mongolima, spasio ga je i od austrijskog hercega. Poslije pustošenja Tatara i Mongola 1242. došli su hospitalci i osnovali samostan. Andrija III. potvrdio je 1293. Varaždinu povlastice. Kralj Sigismund je 1435. darovao Varaždin i Vinicu Hermannu grofu Celjskom. Varaždinom je upravljao njegov kapetan. Kad su grofovi Celjski izumrli Varaždin postaje vlasništvo Ulrike Katarine Branković 1460., a Matija Korvin potvrdio je Varaždinu prava koja mu je dao Andrija III., a to su prava slobodnog kraljevskog grada koji se sam upravlja. To se pravo nije poštovalo i Matija Korvin ga je ponovno uspostavio.

U doba ratova feudalne anarhije Varaždin je na Frankopanovoj strani, za njim je vlasnik grada obitelj Ungnad, dakle prava se opet ne poštuju. Godine 1628. u Varaždin dolaze isusovci. To je vrlo važni događaj u kulturi grada jer su isusovci gdje bi došli pored njege pobožnosti organizirali školstvo i gradili crkve. Tako i u Varaždinu. Godine 1649. Varaždin je poharao požar, a onda su grad napali Rakozcyjevi pobunjenici. Poslije toga uređuje se gradska uprava, a 1699. dolaze u grad kapucini, a 1708. uršulinke koje su se osobito bavile odgojem i obrazovanjem djevojaka. Kukuljević ne spominje varaždinsku pismohranu, a ni da se Hrvatski sabor ponekad sastajao u Varaždinu, a za doba najveće turske opasnosti Varaždin je bio glavni grad Hrvatske.

U ilirizmu Varaždin prednjači, u Varaždinu su 1848. generali Neustädter, Benko i Dahlen, a onda se u Varaždinu sastaju generali Ottinger, Jelačić, Neustädter i srpski konzul Mayerdorfer. I napokon, u Varaždinu se 1848. okupila vojska koja će prijeći Dravu. Sve ovo nam još jednom potvrđuje ulogu generala i velikaša u ilirizmu.

Kukuljević, koji je rođen u dvorcu Tonimiru¹⁸ kraj Varaždina u ovom prilogu nije lokal-patriot, kao što je npr. njegov prijatelj Šime Ljubić bio žestoki

¹⁷ Putopis Josipa II. po Hrvatskoj nalazi se u bečkom Haus-, Hof- und Staatsarchiv, Hofreisen. Tu su i putopisi Franje I. koji je mnogo putovao i pisao putopise. O tim putopisima Ivan Pederin, »Putni dnevnik cara Franje I. o Dubrovniku (1818 g.)«, *Anali Zavoda za povijesne znanosti IC JAZU u Dubrovniku*, sv. 17, str. 431–463; Dubrovnik, 1979. i drugi ulomci o njegovom putovanju po Dalmaciji. Rekognoscirati teren je vojni termin. Znači opisati svaki brijeg, stazu, brdo, izvor, šumu i sl. Takvim opisima služe se vojnici koji se bore na odnosnom području.

¹⁸ Tonimir je 1830.–1832. sagradio Ivanov otac Antun Kukuljević poslije smrti supruge 1829. Ivan Kukuljević je 1867. prodao Tonimir jer je imao slabu mirovinu. Božena Filipan, »Tonimir, obitavalište Kukuljevića Sakcinskih«, *Kukuljevićevi dani u Varaždinskim Toplicama*, Zbornik radova znanstveno-stručnih skupova Matice hrvatske 1995–2000., Varaždinske Toplice, 2002., str. 19–40.

starogradski lokal-patriot jer je u Starom Gradu na Hvaru rođen.¹⁹ Kukuljeviću je važno da pokaže povijesni kontinuitet toga grada i njegovu funkciju u političkom tkivu Trojednice, a osobito mu je važno uvjerenje (bez dokaza) da je Varaždin postojao i u doba hrvatskih narodnih vladara bez kojih nema političkog identiteta Kraljevine. O gospodarskom i društvenom životu grada Kukuljević malo što kaže.

Godine 1863. Kukuljević je u Zagrebu izdao djelo *Borba Hrvatah s Mongoli i Tatari, Povjestno-kritična razprava (Sa dodatkom izvornih listinah)*. Početkom stoljeća pisalo se mnogo književnih djela o provali Tatara i Mongola, to su: August von Kotzebue, *Belas Flucht*, Kisfaludy Karoly, *Die Tataren in Ungarn*, pa Eduard Breyer, koji je napisao roman *Die Tataren in Croatien und Dalmatien, Historisches Gemälde aus den Zeiten König Bela IV.* (1841.) i Kukuljević je napisao dramu *Poraz Mongolah. Historično-junačka igra u četiri čina* (1844.). O tome drugdje.

Mongoli i Tatari su narodi različitih jezika. Mongoli žive na istoku srednje Azije pri kineskoj granici, oni su kosooki, Tatari na istoku, zapadno i istočno od Urala, nemaju kose oči i govore varijantom turskog jezika. Oni su se izmiješali, Džingis-kan stvorio je veliku državu, a onda su se pod vodstvom Batu-kana odvojili i provalili u Mađarsku i Hrvatsku. Povukli su se naglo zbog smrti njihova vođe Ogataja. Njihova Zlatna horda dugo je vladala Rusijom.

Književna djela pisala su se pod dojmom Napoleonove opasnosti. Jedno takvo djelo napisao je i Kukuljević. Međutim, 1863. kad je izašla Kukuljevićeve povijesna rasprava Napoleon je već bio zaboravljen. U »Predgovoru« je Kukuljević pisao o »divljih hordijah mongolskih i tatarskih u 13. vieku« koje su palile samostane i crkve, pismene spomenike. Tu Kukuljević ustaje u obranu zapadne uljudbe, a spominje baš one elemente koje je on proučavao gradeći Hrvatsku kao suvremenu naciju. Pustošili su uglavnom slavenske zemlje, a zapadni susjedi odnosili su se prema nama kao da nas i nema. Tu progovara Kukuljevićeve svijest da za Hrvatsku nitko ne zna, jer Hrvatska nije ni bila država u punom smislu te riječi.

Njegovi glavni izvori bili su kronika varaždinskog kanonika Rogera i Tome Arcidakona. Kukuljević je s ovim tipični europski povjesničar XIX. stoljeća koji prepričava i interpretira kronike što se u to doba tiskom izdaju, a djela napisana na temelju tih kronika su povijest državne vlasti.

Džingis-kan je sa svojom vojskom od milijun i pol vojnika osvojio Kinu, a onda je krenuo na zapad i pustošio. Vojnici su silovali časne sestre, djevice i žene na očigled njihovih očeva i muževa, muškarcima su parali utrobu. Bili su zator morala i uljudbe, a to je bio temelj mentaliteta europskog društva i politike XIX. stoljeća. Europa mu se zbog svoje nesloge ne uspijeva suprotstaviti.

¹⁹ Ivan Pederin, »Život i ideološki sadržaj u djelu Šime Ljubića«, *Croatica Christiana Periodica*, XVI, br. 29, str. 85–125; Zagreb, 1992.

Kukuljević je od ilirizma za stalno prihvatio kult sloge. Tu se Kukuljević služi ruskim piscem Nikolajem Mihajlovićem Karamzinom,²⁰ pa djelima austrijskog povjesničara i orijentalista Josefa Hammera Purgstalla.

Kukuljević opisuje napredovanje Tatara i bitke u kojima Tatari pobjeđuju, češki kralj Vaclav moli pomoć, ali pomoći nema jer Friedrich II. ratuje protiv pape, a Mleci su »neprijateljski i lukavi«, vojvoda Richard Kornvalski i francuski kralj Ljudevit IX. bez uspjeha pokušavaju izmiriti papu i Friedricha. Tatari prodiru i u Mađarsku, Kukuljević se služi mađarskom literaturom. Béla IV. želi »rasploditi« kulturu, ali ga ne vole neki rimski i grčki biskupi, rimski ne jer mu je žena kćer bizantskog cara. To je naprijed spomenuta situacija Mađarske između Bizanta, Nijemaca i pape. Béla brine o širenju prosvjete, nije vojnik i doživljava poraz protiv Tatara, bježi u Hrvatsku, ali otpor Tatarima pružaju Hrvati. Kralju je najvjerniji Dioniš Vialka, Hrvat. Strah se širi Europom. Tatari puštoše stolnu crkvu u Zagrebu koja će se obnoviti tek 1258. godine. Kralj bježi u Split, pa u Trogir, Tatari napreduju, ali im ponestaje hrane i krmiva za konje, opsjedaju bez uspjeha Trogir koji brani Stjepko Šubić, pradjed sigetskog junaka, kralj bježi na Čiovo.²¹ Kadanov glasnik ispod gradskog bedema više na hrvatskom i zna za neprijateljski odnos Tome Arcidakona prema Hrvatima. Tatari su nevješti na moru, vraćaju se. Kukuljević ne vjeruje u poraz Tatara na Grobničkom polju, ali vjeruje o njihov poraz nakon što su u pomoć vojsci došli braća Kras, Kupiša i Rak iz Srijema.²²

Onda kralj nagrađuje tako što dijeli povelje s povlasticama, a Krasu, Kupiši i Raku plemstvo jer su oni, češki kralj Vaclav, Slovaci Trenčin, Vočislav i Njitra spriječili Tatara i Mongole da prodru u Njemačku i Italiju što strani pisci i kroničari ne pišu. Time su oni obranili »europski prosvietu i kršćanstvo«. Tatari su otišli, ali ne svi, još u XVI. stoljeću ima hrvatskih plemića što su vukli lozu od zaostalih Tatara.

Béla se pokazao zahvalnim pa su poslije odlaska Tatara ojačali Šubići, Babonići i Živići što su dali odlučan doprinos porazu Tatara, a kralj ih je poslije toga nadario zemljama.

Međutim, poslije odlaska Tatara naseljavaju se u Hrvatsku stranci, prodiru strani običaji, zakoni i jezik. Mnogi hrvatski plemići idu u Mađarsku gdje stječu imanja i časti i zaboravljaju da su Hrvati. Hrvati su podijeljeni na katolike, pravoslavne i »bogomile«, a Rim i Mleci pobuđuju mnoge protiv Hrvata. Bosanski banovi pomažu sad ovaj, sad onaj grad, Hrvati su politički podijeljeni u više

²⁰ Траицкая летопис, у: Полное собрание русских летописей. СТ. Петербург, 1846. па Fessler, *Geschichte von Ungarn*. Danas je to zaboravljeno djelo.

²¹ Kukuljević piše Buje od Bua, talijanski za Čiovo.

²² Do danas je jedini izvor o tom porazu »Chronicon Breve Regni Croatiae Joanni Tomasich Minoritae – Kratak ljetopis hrvatski Ivana Tomašića malobračanina«, *Arhiv za povjestnicu jugoslavensku*, knj. IX, str. 1–35; Zagreb, 1868. Kukuljević je istraživao u riječkim knjižnicama i pisao u riječkom časopisu *L' Eco di Fiume*. Tatjana Blažeković, »Ivan Kukuljević Sakcinski i Rijeka«, *Vjesnik Državnog arhiva na Rijeci*, XXXV–XXXVI, str. 205–220; Rijeka, 1994.

država, a da su bili složni mogli su pobijediti svoje neprijatelje. Ali Hrvati ipak brane državna i narodna prava, njih prožima samosvijest i narodni ponos.

Kukuljević je u dodatku reproducirao neke listine iz tada Zemaljskog arhiva u Zagrebu, pa iz Gustava Wenzela, *Monumenta Hungariae Historica*, 1861., iz zbirke Jozsefa Mihoczija i iz mletačke knjižnice. Prijepise mu je poslao ravnatelj te knjižnice Giuseppe Valentinelli. I napokon listine iz varaždinske knjižnice.

Ovaj rad sugerira da su Hrvati hrabri, pouzdani i privrženi kruni, a to je bilo sve prije nego li nevažno u času kad se pripremala Nagodba.

U djelu *Borba Hrvatah u Tridesetoljetnom ratu*, Spisao Ivan Kukuljević Sakcinski (Sa slikom generala Izolana), Preštampano iz »Arkiva«, knjiga XII. (U Zagrebu, 1874. Tiskom Dragutina Albrechta) počeo je kako Hrvate šalju u rat »ne na svoju korist« 1618. Odmah u početku Kukuljević misli u kategorijama nacionalne sebičnosti tipične bar za svekoliko XIX. stoljeće. To je godina kad je češko plemstvo ustalo protiv nasilja carskih namjesnika. S tim ustankom počeo je Tridesetogodišnji rat, jer su se za Česima digli i njemački protestanti protiv kuće Habsburg. Hrvati se nisu dali uvući u taj savez i nisu se ni pridružili mađarskim buntovnicima. Hrvati, njih 12 do 20 tisuća uglavnom su konjanici, idu u ophodnje i spretni su kad nenadano napadaju, pribavljaju hranu, začelje su. Pribaviti hranu to je značilo rekvirirati hranu od seljaka, drugim riječima otimati je, što je bio običaj u tadašnjem ratovanju, a taj se običaj održao do Prvog svjetskog rata. Hrvati su vrlo postojani i tvrdi u vojevanju, nose sjajnu folklornu odjeću i oružje. Pješačke pukovnije nose šahovnicu i sliku Gospe i sv. Mihovila. Oni počinju bitku tako da idu sad desno pa lijevo. Gustav Adolf nazivao je Hrvate »plemenom đavola«. Međutim, ti vojnici su, prema Kukuljeviću, samo plaćenici i ne poznaju narodnog osjećaja. On nije napisao da su plaćenici bili i svi ostali vojnici. Među Hrvatima ima i pravoslavnih. Njihovi vođe su Juraj, Nikola i Petar Zrinski, general je Ljudevit Hektor Izolani, Duka Savelli, Ivan od Verta, Andrija ili Sigismund Gušić, Holke, Friderik Salaeis, Horst Sparre i drugi. Najslavniji Izolani podrijetlom je s Cipra, prikazuje njegove pretke, carske vojnike, jedan od njih vojuje pod Wallensteinom. Ferdinand II. nagradio ga je titulom grofa. On pije i karta, nemilosrdan je u boju. Podatci za životopis ostalih hrvatskih vođa nedostaju. Sabor diže sve više novih vojnika koji odlaze boriti se za cara, ali neki idu i protiv mađarskih pobunjenika. Hrvati traže da u Krajini budu hrvatski generali. Godine 1620. Tilly i Bouquoi izvojevali su pobjedu na Bijeloj Gori na kojoj je izginulo češko plemstvo. Slijedi pljačka i uništavanje čeških knjiga u Pragu, smaknuća. Ovdje je Kukuljević bez ikakvih rezervi na strani Čeha. Hrvati su se istakli i kod osvajanja Heidelberga 1622., ali tu Nijemci vide najviše njihove okrutnosti, a manje zasluge kojih je mnogo. Wallenstein postaje vojvoda od Friedlanda, a u njegovoj vojsci je Izolani s Hrvatima, koji su se istakli u pobjedi Wallensteina nad Mansfeldom kod Dessaua na Labi 1626. Mansfeld je ostavljen od sviju, ide u Mletke, ali umire u Dalmaciji kod Vranjica, pokopan je u Splitu. U mnogim bitkama Hrvati odlučuju.

Istodobno se u Hrvatskoj progone protestanti, oni moraju seliti. Opisuje opsadu Magdenburga, tu Hrvati tjeraju sabljom i bičem seljake da grade bedeme.

Onda Wallenstein hoće Carevinu napraviti svjetovnom, osloboditi kršćanstvo od Osmana, osvojiti Carigrad za Austriju.²³ Slijede spletke, Wallenstein se zahvali uvrijeđen i ide na svoje imanje u Češku, na njegovo mjesto dolazi Tilly kojem je onda bilo 70 godina, slabo vojuje, ali su Hrvati uspješni pod Izolanijem. Kod osvajanja Magdeburga Hrvati prodiru prvi u grad, pljačkaju, siluju i tako kažnjavaju njemačke okrutnosti nad polapskim Slavenima koje su se dogodile još u srednjem vijeku.²⁴ Oni idu iz bitke u bitku, ali koliko su hrabri, toliko su i okrutni. Tilly je ranjen i podlegne rani, na čelu vojske opet je Wallenstein. Međutim Hrvatski sabor ne šalje više vojnike u tuđu zemlju jer treba vojsku protiv Turaka. Kukuljević misli o nacionalnim interesima. Je li tako mislio Sabor i hrvatski vojnici? I napokon bitka kod Lützena 1632. u kojoj švedski kralj Gustav Adolf pada u borbi s Hrvatima. Tu se Kukuljević poziva na Schillerovu »Geschichte des dreissigjährigen Krieges«. Onda je Wallenstein izdajnički ubijen, slijede spletke i novi zapovjednik je Gallas.

Kukuljević priznaje okrutnosti Hrvata i njihovu grabežljivost. Oni nose dukate u pojasu. Hrvatska je *antemurale Christianitatis*, a Sabor ipak šalje vojnike u Njemačku. Izolani umire 1640., novi zapovjednik je grof Piccolomini, pa Ivan od Verta. Nevolje i Hrvate se opet poziva u pomoć.

Poslije rata Hrvati se vraćaju i ostavljaju mnogo mrtvih u tuđoj zemlji. Njihovo ime je slavno, ali i strašno. Sad Kukuljević piše da su Hrvati bili plaćenici kao i ostali, a plaćenici pljačkaju. Opravdava njihove okrutnosti jer su na njih navikli u ratovima protiv Turaka. Lukavi su kao Bizantinci i Talijani. Surovosti hrvatskih vojnika ostavile su traga u njemačkom nacionalnom sjećanju i književnosti. Pisac baroknog pikarskog romana Grimmelshausen je u svom *Der abenteuerliche Simplicissimus* opisao kako su Hrvati došli u njegovo selo, pljačkali i silovali žene. Ne zalazeći ovdje u njegove stilske postupke i umjetničku vrijednost tog opisa istaknut ćemo da je njegov opis postao polazište stereotipne slike Hrvata u njemačkoj književnosti, dakle pijanog vojnika koji robi i siluje.²⁵

Zaključuje da taj rat nije Hrvatima donio koristi, nisu dobili ni nagrade, a njihova prava gazila su se kao i prava buntovnih Čeha. Kukuljević je proučio obilnu literaturu svoga doba o tome ratu u kojem je on tražio Hrvate i njihova junaštva. Nije uspio uskladiti hrvatski nacionalni interes i rat.

²³ To je u bečkom ratu bilo i moguće jer Porta više nije imala novaca da izdržava vojsku. Ivan Pederin, »Dubrovnik kao središte europske diplomacije u Morejskom ratu«, *Dubrovnik*, XVI, br. 2–3, str. 205–233; Dubrovnik, 2005.

²⁴ U ovom osvajanju s okrutnostima Hrvata napisala je roman Gertrud von Le Fort, *Die Magdeburgische Hochzeit*. Vidi Ivan Pederin, »Hrvatska, osobito njezino primorje, te Hrvati i Balkan u njemačkoj ljepoj književnosti«, *Radovi Zavoda JAZU u Zadru*, sv. 26, str. 121–170; Zadar, 1979. Tu i o Gertrud von Le Fort.

²⁵ Isto.

Više je napisao u radu pod naslovom »Hrvati za nasljednoga rata«. ²⁶ On je počeo tako što je istakao da Hrvati uvijek prvi idu u rat za dinastiju pa su tako povukli sablju i za Mariju Tereziju čija su prava osporavali europski vladari 1740. Njezini saveznici bili su Engleska i Nizozemska, ali ne i Rusija, inače saveznica u ratovima protiv Osmana. Najžešći neprijatelj je Friedrich II. koji se želi dočepati Šleske. Mađarska joj na sjednici Sabora pod predsjedanjem baruna Grasalkovića daje pomoć. Austrija je 1739. izgubila sve što je bila dobila Požarevačkim mirom od Osmana, Slavonija i Varaždin spadaju u Krajinu, banska Hrvatska je pod banom i Saborom, ali vojska obnaša i sudbene i civilne poslove, ne crkvene u Banskoj Hrvatskoj, ali i u Krajini. Banska Hrvatska sastoji se samo iz Varaždinske, Križevačke i Zagrebačke županije. Ban upravlja s banskom konferencijom u kojoj sjede dostojanstvenici i velikaši. Vrhovno sudište je banski stol, porez ubiru komora i Sabor. Puk su kmetovi i slobodnjaci – sinovi plemkinje i pučanina, grkokatoličkih svećenika. Vlastelinstva u Slavoniji imaju stranci, to su Brandau, Carafa, Coloredo, Eltz, Kuhne, Odescalchi, Schönborn, Trenck. Hrvati idu u rat i vojuju u Češkoj i Moravskoj. Najodvažniji među vođama je Franjo Trenk (zapravo Franz Seraph Freiherr von der Trenck). Kukuljević ne piše da se rodio u Reggio Calabrie kao sin pruskog časnika u austrijskoj službi. ²⁷ Franjo Trenk školovao se kod isusovaca u Šopronu, odlučio se za vojni poziv, ali se istakao svadljivošću i dvobojima. U rusko-turskom ratu borio se kao satnik u ruskoj vojsci, nediscipliniran, osuđen na smrt, pomilovan i progнан, 1741. je unovačio četu pandura među kojima je bilo i mnogo hajduka, otišao je s njima u Beč pred kraljicu i pobudio opću pažnju zbog lijepih odora njegovih vojnika i vojne bande – prve u Europi. Istakao se hrabrošću, ali i nedisciplinom pa je smijenjen, bačen u tamnicu, a novi zapovjednik postao je strogi Menzel protiv kojeg su se panduri bunili pa je njihov zapovjednik opet postao Trenk. Međutim, ti panduri robili su prijatelje i neprijatelje, a u tu jedinicu dolazili su novi Hrvati krajišnici. Ta jedinica istakla se hrabrošću, ali i okrutnošću osobito u Bavarskoj. U toj četi bori se mladi poručnik, kasniji *generalissimus* Ernst Gideon Laudon. Franju Trenka hvali kraljica, unapređuje ga u čin dopukovnika, ali on dolazi u sukob s generalom Bärenklau zbog ratnog plijena. Poslije godinu dana vojevanja, pljačke i sukoba Franjo Trenk se vraća u Slavoniju i tamo slijedi pustolovina s barunicom Lestoh čiji je muž bio ranjen. Smatralo se da je poginuo i njegova žena utješila se s Franjom Trenkom. Ali onda dolazi muž koji nije poginuo i umalo dolazi do dvoboja s Trenkom. Franjo Trenk je napisao memoare dok je čamio u tamnici u Spielbergu. Te memoare možda mu je napisao njegov odvjetnik. Oni su postali uz Goetheova *Werthera* najčitanija knjiga stoljeća koja je prevedena na mnogo europskih jezika.

²⁶ *Rad JAZU*, knj. XXXVIII, str. 79–177; Zagreb, 1877.

²⁷ Ivan Pederin, *„Začinjavci“, štioći i pregaoci*, Vlastite snage i njemačke pobude u hrvatskoj književnosti, NZMH, Zagreb, 1977. Franjo Trenk kao književni mit.

Ti prijevodi ujedno su i razrade i u njima je Franjo Trenk vojnik i galantni junak. Kukuljević je tu i tamo slijedio ovu sliku Franje Trenka, kao u ovoj pustolovini s barunicom Lestoh.

Trenk se vraća u rat i vojuje u Italiji protiv španjolskog generala Montemara. Hrvatskim vojnicima ističe ugovor, oni se vraćaju, ali slijedi istraga s javnim bičevanjima i smaknućem devet vojnika zbog ratnih zločina.²⁸

U Slavoniji se dižu seljaci zbog teških poreza, bunu predvođe Mato Lučić, Ilija Romić, Ilija Pelaganović, šalju poklisare u Beč, ali bez uspjeha. General barun Engelshofer uguši bunu, a u gušenju sudjeluje i Franjo Trenk. Vođe i poklisari smaknuti su, više od 1000 seljaka moraju kao vojnici u Beč. Sjedinjavanje Slavonije s Hrvatskom ne veseli seljake, oni bi radije u krajišnike koji ne plaćaju poreze. Sada u Slavoniju idu činovnici iz Hrvatske, ne Nijemci.

Trenk vojuje uspješno u Bavarskoj protiv Francuza. Panduri hoće zapaliti Rosenheim u Bavarskoj, ali pred njih izlazi gvardijan kapucinskog samostana i spasi grad. Sada Trenk tjera Francuze prema Rajni i ističe se junaštvom kod prijelaza preko Rajne. U njegovoj vojsci vojuje i bojnič Vuk Jelačić. Međutim, Kukuljević periodički i sa žaljenjem primjećuje da se Hrvati »bore dalekih tuđih zemljah«. Trenk novači nove vojnike u Slavoniji i oni sada imaju zelene, žute i crvene odore. Trenk je zbog svoje hrabrosti promaknut u pukovnika i bori se pod generalom grofom Nadasdijem. Hrvatski vojnici sad su u Elzasu, ali tu su se sprijateljili s domaćim pučanstvom. Oni dakle, tako Kukuljević piše, nisu okrutnici kakvim ih opisuju Nijemci. Ali se ponekad bune jer im plaće kasne. U radu o Tridesetogodišnjem ratu opisuje samo bitke i junaštva. Ovdje Kukuljević poklanja pažnju infrastrukturi, zbrinjavanju vojske hranom, plaćama vojnika i ratnom plijenu koji spada vojsci.

Međutim, pruski kralj Friedrich prodire u Češku i osvaja Prag. On se utvrdio u Šleskoj, ali Trenk mu pušta vodu u rovove i izaziva pometnju u vojsci. U bitki za Prag Hrvati pljačkaju Židove jer su oni na strani Prusa. Kukuljević daje točni topografski prikaz mnogih bitaka koji je vrijedan jer je on sam bio časnik.

U Hrvatskoj se širi kuga, a rasplamsava se raspra među vojnim i civilnim vlastima. Jedni su Nijemci, a drugi Hrvati. Iz tih trvenja nastala su protunjemačka raspoloženja u Hrvatskoj.

Godine 1745. Marija Terezija sklapa savez s Engleskom i Švedskom u Warszawi, pa sa saksonskim knezom koji je ujedno i poljski kralj. Ban barun Patačić napreduje u Bavarskoj, a kraljica udova spremna je podčiniti se Mariji Tereziji. Hrvati sada već ratuju u Češkoj, na Rajni, Njemačkoj, Belgiji, Italiji. Među Hrvatima nema dezertera.

²⁸ Trenk i njegovi rekvirirali su hranu od seljaka, često s mnogo okrutnosti pa su tu počinili ratne zločine. Karlheinz Schröpfer, *Obrist Trenck, Chef der Panduren, Die schicksalschweren Jahre 1741/1742.*, Regensburg, 1983. Trenkov književni mit pokazao se neobično trajnim pa se i danas održava Trenkov festival u Bavarskoj, Isti, *Am Pandurensteig*, Grafenau, 1987. Ivan Pederin, »Životna snaga mita o Franji Trenku«, *Godišnjak Njemačke narodnosne zajednice, VDG Jahrbuch*, str. 45–50; 2001.

Sada ban ima utjecaja u Krajini pa se donosi odluka da u Senju neće svi imućniji građani sjediti u vijeću, nego samo 12 vlastelina i 12 građana. Na taj način dokinuta je u Senju raspra oko porodica Vukasović i Homolić. Sudstvo je poboljšano. Slavonija se sada dijeli na srijemsku, virovitičku i požešku civilnu županiju i na srijemsku i posavsku Krajinu, ali dolaze novi njemački časnici jer domaćih nema dovoljno pa se nažalost neka službena izvješća pišu na njemačkom. Kukuljević je uvijek protiv svakog stranog jezika u Hrvatskoj u bilo kojem povijesnom razdoblju.

Slijede ratovanje u Italiji 1746., u Belgiji 1747.–1749. i Nizozemskoj. Vojne snage Engleza, Austrijanaca i Nijemaca brojčano su slabije od francuske vojske, a jedini koji pobjeđuju su Trenkovi panduri. Ali onda je Trenk pred ratnim sudom, godinu dana ranije stajao je u sjajnoj odori s turskom sabljom pred kraljicom, a ona mu je čak dopustila da sjedne kraj nje. Godine 1749. umro je u tamnici od otrova koji je popio. Dvor se pokazao nezahvalan. Kukuljević dopušta da je bio nasilan, razuzdan, lakomislen, pohlepan za novcem, ljubitelj žena, ali uman, hrabar i odan kraljici. Njegova smrt ljaga je na Carevini. Ne opisuje proces, ne spominje i ne analizira spise o tome procesu.²⁹ Koliko god kritičan, Kukuljević ipak umanjuje njegove zločine o kojima piše Schröpfer. A Franjo Trenk sa svojim pandurima postaje nacionalni junak i mučenik, žrtva nezahvalnosti dvora, iako nije ni po porijeklu ni po rođenju bio Hrvat. Njegova imanja steći će grof Grasalković.

Knez von Hildburgshausen preuređuje čitavu Vojnu krajinu pa ona sada ima četiri pukovnije po imenima zapovjednika. Svaka pukovnija ima četiri bataljuna i satnije. Uredovni jezik je njemački. Krajiško pravo uvedeno je 1754., kantonski sustav 1784., krajiški osnovni zakon 1807.³⁰ Ovdje opet osjećamo prosvjed protiv gašenja oblika vlasti stare stališke države umjesto kojih jača utjecaj Tajnog savjeta, Dvorske kancelarije, Tajne konferencije, Mađarske dvorske kancelarije i Dvorske komore. Na kraju je 1556. Dvorski ratni savjet oduzeo banu i palatinu vrhovno zapovjedništvo nad vojskom, a javlja se stajaća vojska.³¹

Novi ustroj Krajine razara stare općine i plemena,³² stare običaje, obrt i trgovinu, onemogućava napredovanje narodne knjige i stvara nezadovoljstvo pa 1746. plane buna u Brinju, narod se protivi novom stanju. Ovi pojmovi stoje kod Kukuljevića umjesto jednakosti pred zakonom i slobode tiska. Krajišnici šalju poklisare u Beč, ali ih tamo uhite i pogube. On spominje bitku kod Tori-

²⁹ Oni se čuvaju u bečkom Kriesgarchivu.

³⁰ Ognjeslav Utješinović Ostrožinski, *Kućne zadruge*, Vojna krajina, Karl Marx Utješinović, izbor iz tekstova i predgovor Drago Roksandić, preveli Josip Brkić, Srdan Joka, Fedor Močanin, Zagreb, 1988., str. 189.

³¹ Ivan Beuc, *Povijest institucija državne vlasti u Hrvatskoj (1527–1945)*, Zagreb, 1969., str. 25–31.

³² Tu Kukuljević vjerojatno misli na onda slabo istražene stare županije. Ivo Goldstein, »Županije u ranom srednjem vijeku u Hrvatskoj«, str. 9–20, Borislav Grgin, »Županije u razvijenom srednjem vijeku«, str. 21–30, *Hrvatske županije kroz stoljeća*, Zagreb, 1996.

na u kojoj je poginuo francuski general Belle-Isle, a odlikovao se dopukovnik grof Drašković.

Godine 1747. hrvatski ban se ponosi vojnim običajima Hrvata *martiani gentis croaticae virtute*. Mimohod u Schönbrunn, car i carica pozdravljaju Hrvate. Gušenje ustanka zaboravlja se s ostalim kršenjima hrvatskih pravica. Dobrim vojnicima oprašta se kmetovanje, neki dobivaju unapređenja.

Zavladala je glad, nema više novaca za rat pa se sklapa mir s kojim je Marija Terezija nezadovoljna. Umire zagrebački biskup i novi biskup postaje barun Franjo Klokušić, domaći sin. Tijekom rata ban Bačani stječe utjecaj na dvor, a bio je i odgojitelj Josipa II. Vode se borbe oko imenovanja podbana i imanja Zrinskih i Frankopana. U Krajinu se uvode novi zakoni, narod voli Krajinu jer su seljaci dužni vojnu službu, a ne tlaku. Krajina je pitanje obrane od Tatara, pa Turaka. Béla IV. i njegov nasljednik Ljudevit I. (1342.–1382.) gradili su zamkove, Matija Korvin uveo je plaćeničku vojsku kad je Osmanska Carevina poslije pada Carigrada 1453. postala sve opasnija u Hrvatskoj, ali nije osnovao Krajinu. Krajinu je oko 1545. osnovao nadvojvoda Ferdinand tako što je naseljavao izbjeglice pred Turcima i davao im zemlju i sablju. On je postao češki kralj, ali je razgovarao s Karlom V. koji je odlučio da se Krajina pridruži njemačkom odnosno Rimskom Carstvu pa je nadvojvoda Karlo 1575. osnovao Krajinu s dopuštanjem Rudolfa II. Sjedište Krajine postao je Karlovac. Osnivale su se kapetanije, pa generalati i pukovnije kad su Turci protjerani iz Slavonije. Ali onda su počeli dolaziti grabežljivi njemački časnici, otimaju se zemlje, uvode protuzakoniti porezi. Marija Terezija dala je krajišnicima novi statut zbog zasluga u nasljednom ratu, to je *Grenz-Recht 1754*. Zemlja je postala vojničko leno, 1763. je barun Beck postao domaršal i zapovjednik Granice. Godine 1785. osnovani su kantoni, a 1799. postao je zapovjednik grof Vincent Colorado i reorganizirao Krajinu pogodujući patrijarhalnom sustavu.³³ Turska više nije vojna opasnost pa Krajina postaje »vojno sjemenište«. Više je reda, stege i poslušnosti, grade se škole, ali vojni duh uništava narodnu svijest, a carska odora potiskuje narodnu nošnju, njemački potiskuje hrvatski. Kuće za časnike neukusne su, svećenstvo je osiromašeno, ne može podučavati puk, gradovi i zamkovi razgrađuju se, nema vlasti bana i Sabora. Sve ovo je djelo generala kneza Karla von Hildburghausena. Čak su neki dijelovi Hrvatske pridruženi Krajinu. Njemački generali rade na sjedinjenju crkava, a pravoslavni doseljenici otimaju plemićka i kmetska selišta i traže prozelite među katolicima. Slavonija se čisti od hajduka. Neki selele u Banat, a neki čak u Tursku. Iz mnogih krajeva dolaze naseljenici u Hrvatsku. Rat je osiromašio Hrvatsku i veći dio Europe, ali Pruska postaje vevlavlada u Europi, a Engleska na moru. Rusija se orijentira prema Europi i sprema se za zadaću u budućnosti slavenstva.

³³ Luka Ilić Oriovčanin, »Postanak c. k. vojničke Granice. I Ustrojenje političko-ekonomsko c. kr. Vojne Granice«, *Arhiv*, knj. V, str. 120–206; Zagreb, 1859.

Kukuljević je na kraju napisao dosta o demografskim, vjerskim, nacionalnim i gospodarskim pitanjima Hrvatske. On je protivan Krajini kao i hrvatska javnost koja je tražila njezino razvojačenje i pripajanje Hrvatskoj što je i postigla.

Za Kukuljevića je dvor stožer orijentacije, on mu je privržen, ali ne voli njemačke generale koji upravljaju Krajinom i njemački jezik kojim se u Krajini piše. Habsburgovci nisu bili Nijemci nego Švicarci, muž Marije Terezije Franz von Lothringen bio je Francuz. Habsburgovci su bili rimski carevi i vodili su politiku nadnacionalno, a nisu ni govorili njemački, više su govorili španjolski, talijanski i francuski. Marija Terezija je, ako je govorila njemački, govorila prostim bečkim dijalektom. Kukuljević ne spominje ništa od ovoga.

Njegovi radovi o dva rata radovi su o zaslugama Hrvata za dvor, takoreći o savezu Hrvata iz Krajine i dvora. Kukuljević je svjestan razmaka između hrvatskog nacionalnog interesa i interesa politike dvora i ne zna prebroditi te razlike. Ne ističe da je carska vojska bila plaćenička i careva, ne hrvatska i narodna. Zaboravlja da su onda sve vojske bile plaćeničke, Hrvati su se borili u mletačkoj vojsci, to je bila jedinica *Croati a cavallo*, a francuski kralj je dugo slao svoje da novače Hrvate za francusku i španjolsku vojsku. Poslije Kandij-skog rata hrvatski vojnici koji su se borili u mletačkoj vojsci prelaze Ljudevitu XIV.³⁴ Rat je bio zanat kao mnogi drugi.

Međutim, Hrvati su u ova dva rata postali osnovica carske vojske i oni će se istaknuti u napoleonskim ratovima i postati vrlo utjecajni na dvoru, ali o tome drugdje. Svakako, Stjepan i Vuk Jelačić borili su se u Tridesetogodišnjem, odnosno Ratu za austrijsku baštinu, a Franjo Jelačić borio se kao general protiv Napoleona. Njegov sin bio je Josip Jelačić.

Potkraj života Kukuljević je objavio rad pod naslovom »Priorat vranski sa vitezi templari i hospitalci sv. Ivana u Hrvatskoj«.³⁵

Kukuljević je odmah u uvodu naveo literaturu. O tom prioratu pisao je Ivan Tomko Mrnavić, *Discorso dell'priorato di Wrana* (1609.), netiskani rukopis i Pray György, *Dissertatio historico critica de prioratu Aurane, in qua origo, progressus et interitus ex monumentis nondum editis compendio expliatur* (Beč, 1773.). Mrnavićev rukopis nalazio se u Pragu u pismohrani hospitalaca, sad je u Beču u knjižnici njemačkih vitezova. On se služio rukopisima Đorđa Sriemca i Antuna Vrančića. Pray je bolje oslonjen na izvore. Rimsku naselbinu osvojili su Turci pa je ona 1538. sjedište ličkog sandžakata, tu je u blizini i kula sandžak-bega Atlagića s perivojem. Mletački general Foscolo prognao je 1684. Turke, a mletačku vlast je učvrstio general Donat. Tu je sada dvorac Borelli. U Vrani su prebivali benediktinci, pa templari koji su se rasprostranili po cijeloj Hrvatskoj.

³⁴ Luc Orešković, *Louis XIV. et les Croates, L'impossible conjonction, Essai historique*, Paris, 1997., str. 137, 139.

³⁵ *Rad JAZU*, knj. LXXXI, Razdio filologično-historički i filozofičko-juridički, XIV, str. 1–80; Zagreb, 1886.

Benediktinci su prema Kukuljeviću počelo zapadne uljudbe poslije gašenja zapadnog Carstva, vasiljanci su uljudili istok. Benediktinci su dali mnogo papa, biskupa, nadbiskupa, svetaca i pisaca. U Hrvatskoj su imali 34 samostana, a Kukuljević osobito cijeni što su njegovali staroslavensku liturgiju, narodnu književnost i što su držali glagoljske škole. Oni su uvijek bili za Hrvatsku i protivni svim tuđinima, a dobivali su nadarbine od hrvatskih narodnih vladara. Oni su prema Kukuljeviću drevno srce Hrvatske. Vranski samostan je, prema Kukuljeviću, postojao već u X. stoljeću. Zvonimir ga je poklonio papi, a u samostanu su bile moći sv. Grgura, a benediktinci su bili u njemu još u XII. stoljeću, onda su došli templari i ivanovci.

Templari su u savezu osnovanu godine 1118. za obranu Svetog groba; oni su polagali zavjet jeruzalemskom patrijarhu Garmendu pod zakonom benediktinaca i augustinaca. Njihov život protjecao je između molitve i mača, oholi i slavohlepni, pobožni i hrabri, obnašaju u mnogim zemljama visoke časti. U Hrvatskoj su od XII. stoljeća, podanici Béle II. od 1138. kako izgleda. U parnici sa skradinskim biskupom sudio je Aleksandar III. koji je templarima podijelio neke povlastice zbog čega im mnogi zavide, a oni se ipak šire u Hrvatskoj i Slavoniji, imaju grad Belu kraj Varaždina. Templar Bernardo je zagrebački biskup 1160.–1176., zaštićuje ih njegov nasljednik Prodan i dovodi na Novu Ves, danas je to crkva sv. Ivana, Béla III. im daruje Senj. Godine 1202., kad je grof Simon de Monfort predvođeci križare osvojio Zadar,³⁶ templari su na strani Zadra i pomažu Zadranima da se vrate u svoj grad. Oni su izuzeti iz banskoga suda i ne plaćaju poreze. Kralj Andrija II. ide na križarski pohod da zasjedne na carigradsko prijestolje, ali papa Honorije III. kruni njegova tasta za istočnog cara. Pierre de Courtenais robi crkve i samostane da namakne novce za križarsku vojnu.

Andrija II. dolazi u Split, daruje templarskom meštru Ponciju de Cruce Klis pa ga templari prate do Drača. Templari se šire u Hrvatskoj, pa Poncije gradi samostan u Kamenskom. Međutim, templari u Klisu ne žive u miru sa Splićanima koji ih potjeraju iz Klisa. Andrija im pokloni Šibenik koji neće priznati templarsku vlast. U Šibeniku, koji nije nekadašnja rimska komuna, ipak je jaka municipalna svijest. Slijede duge parnice zbog posjeda, vjerolomstva i trvenja, ali templari su prvi koji vojuju protiv Mongola i Tatara. Njihov prior je Zadranin Deša Spingaroli, a Vrana je težište političkog života u Hrvatskoj. Templare ne voli puk i često plijeni njihova dobra, ne vole ih Mletci, ali ih štiti Rimaska kurija. Ipak se oni sukobljavaju s Mlećima zbog Senja i Šibenika, vode parnice i daruju svoje prijatelje novcem i posjedom.

Međutim, kad su izumrli kraljevi iz dinastije Arpada, templari se odvrću od pape i Šubića i pristaju uz dinastiju Anjou. Nemaju novaca pa se zadužuju i zalažu svoje posjede. Protiv templara su sad mnogi samostani i kaptoli po-

³⁶ To su mi rekli kolege sa sveučilišta Mireil u Toulouse. Papa je izopćio Simona, a on je potro heretike na jugu Francuske da bi papa skinuo izopćenje s njega.

svuda u Europi zbog njihove lakomosti i nasilja. Grgur X. pokušava stopiti templare i hospitalce u jedan red na saboru u Lungdunu i u Splitu, ali ne uspijeva. U Napuljskoj Kraljevini im kralj Karlo oduzima sva imanja jer su bili pristali uz kralja Cipea Hugoa. U Svetoj Zemlji pobjeđuju, ali postaju krčmari i lihvari pa napokon pljačkaju i kršćanske hodočasnike. Njihove krčme postaju leglo prostitucije i lopovluka, raskalašenih vitezova. Osobito su zloglasne krčme u Akonu. Akon je osvojio Malek al Ašra 1291. koji je branio Guillelmo Belgioco (Beaujeau). Templari su se onda povukli na Cipar i bavili se piraterijom, a Vranu je prisvojio Pavao Šubić sklopivši bibrirski mir s krbavskim knezovima Gušićima. On je s templarima doveo u Zagreb Karla Roberta koji je potom okrunjen za kralja. Templarima su Dubrovčani poklonili Lastovo, ali ih je tamo puk dočekao s oružjem. Klement V. ih je napokon bulom ukinuo, a njihova dobra je poklonio hospitalcima koji su tako stekli Vranu. Kukuljević je naveo i popis templarskih imanja u Hrvatskoj.

Tako se završilo jedno poglavlje križarskih ratova u kojem je Hrvatska odigrala nezaobilaznu ulogu. Vjerski i ratni žar splasnuo je brzo, templari su siromašili i bavili su se sve više nečistim poslovima.

Vranu su stekli hospitalci ili vitezovi sv. Ivana Jeruzalemskoga, stariji od templara. Osnovani su 1048. u Amalafiju i tražili su dopuštenje kalifa da sagrađe pristanište za hodočasnike i putnike s hospitalom i kapelom sv. Ivana Krstitelja. Hospitalci su svi plemići. Oni se ne smiju miješati u trvenja kršćanskih knezova kojih je mnogo. U svakoj državi oni imaju priora, na čelu im je meštar. U Hrvatsku dolaze u XII. stoljeću najprije u Nin gdje su dobili sv. Petra u Bozišću gdje im je 1186. papa poklonio tu crkvu. Onda dolaze u Marču kraj Križevaca u XII. stoljeću, pa na Pag 1207. To je sjedište njihovog meštra. Oni nisu bojovni kao templari, pa u Svetoj Zemlji dvore bolesnike i pomažu Andriji II. koji im je zahvalan pa njihov utjecaj raste u Hrvatskoj i Mađarskoj. Hospitalac Guncel postaje splitski nadbiskup. Papa Honorije III. ga je potvrdio, iako nije bio običaj da templari i hospitalci postaju biskupi. U feudalnoj anarhiji hospitalci stječu nove posjede u Hrvatskoj, imaju povjerenje Rimske kurije i bore se protiv bosanskih krstjana, ističu se i u borbi protiv Tatara pa im Béla IV. potvrđuje stečene posjede. Hospitalci su u Hrvatskoj često suci u sporovima, svojim podložnicama podjeljuju povlastice.

Andrija II. uveo je u Hrvatsku i augustince koji stječu posjede.

Kad su Palestinu osvojili muslimani, hospitalci sele na Cipar pa u Europu i grade moćnu mornaricu, ali gube svoj prvobitni karakter siromaštva i poniznosti. Učvršćuju se u pograničnom gradu Beli prema Nijemcima kraj Varaždina. Godine 1306. osvojili su otok Rodos; okoristili su se ukidanjem templara i stekli neka njihova imanja. U XIV. stoljeću počinju borbe oko prijestolja i feudalna anarhija, pa hospitalci u Hrvatskoj pristaju uz papu i njegova štitičnika Karla Roberta, gube Belu i vode parnice. Karlo Roberto im zahvalno potvrđuje povlastice, a štiti ih i papa. Hospitalci poklanjaju dobra svojim privrženi-

cima. Uloga Vranskog priorata jača, a ističe se i njihov prvi prior Petar Kornuto. Tu Kukuljević kritički razmatra početak priorata, osvrće se na mišljenja Krčelića, Praya i Mrnavića i ispravlja njihova mišljenja i dolazi do zaključka da je prvi prior bio Petar Kornuto.

Bogatstvo nosi sobom slabljenje pa se vitezovi i redovnici sve više odaju spolnom razvratu, ali Rimska kurija ih ipak štiti zbog njihovog vojnog značenja u doba kad se s istoka šire Turci protiv kojih pape vode mnoge križarske ratove. U tim ratovima bore se i hospitalci i baš oni iz Vrane.

Njihovi odnosi s domaćim feudalcima nisu dobri, pa ih Mladen II. Šubić napada s vojskom 1345., otima im posjede, svrgava Petra Kornuta i stavlja na njegovo mjesto Ivana Korniša. Petrov nasljednik je trebao biti Monialis koji je smijenjen 1348. jer je predao Tarent princu Ljudevitu. Neke isprave odnio je sa sobom u Italiju. Prior Baudon nastoji vratiti oteta imanja, moli avignonskog papu za posredovanje, a on podržava hospitalce koji sada vojuju za kralja protiv Mletaka. To odobrava Kukuljević koji je također uvijek protiv »lukavih« Mlečića, ali pobliže o njima ne piše. Oni vojuju i protiv Napuljske Kraljevine, Dušana i Poljaka. Zbog tih zasluga štiti ih kralj Ljudevit i izuzima iz vlasti hrvatskog bana. Hospitalci vode duge raspre zbog naplate crkvene desetine. U Varaždinu hospitalci imaju samostan sv. Ivana koji je kasnije bio franjevački samostan.

Raimund Belmonte bio je *praeceptor* u Čorgovu. Kukuljević ne kaže što je to *praeceptor*, njemački *Hofmeister*. On je bio obrazovan čovjek koji se školovao po srednjovjekovnom sustavu *Septem artes liberales* – Sedam slobodnih vještina. Preceptor je bio šef dvora, a to će reći da je pisao životopis vladara i kroniku, odgajao njegovu djecu, vodio svečanosti. U samostanima se o obrazovanju redovnika brinuo *lector*. Kasnije je Belmonte bio Vranski prior i župan dubički 1374. Kukuljević piše o otimačinama, sudskim procesima, ali ne i o privredi, zakonicima i sudbenosti. O Raimundu Belmonteu malo je vijesti u ispravama. Novi prior bio je Ivan od Paližne 1378., prvi Hrvat na tom položaju koji je i ranije upravljao Vranom kao podprior ili *praeceptor*. Kukuljević ne piše je li on kao *praeceptor* pisao listine, što su *praeceptori* u tom doba još radili. Velikaška liga ustaje protiv mlitave vlasti kraljice Jelisave i njezine kćeri Marije, ali i protiv samosilja ponositog nadvornika Nikole Gorjanskog, ljubimca, možda i ljubavnika Jelisavinog. Buntovnici hoće za kralja napuljskog Karla Dračkog. Tvrtko I. tajno podupire urotnike. Marijina stranka otima Vranu, Marija liši Ivana priorske časti 1384., ali poslije toga je Ivan opet prior Vranski. Njega je naslijedio Raimund Belmonte, pa Ivan od Hedervára. Feudalna anarhija je na vrhuncu. Kraljica Marija otima Ivanu sva imanja, dvije stranke velmoža bore se za prijestolje na koje svaka želi staviti svog pretendenta koji će biti slab tako da velmože mogu upravljati. Karlo Robert ubijen je u Zagrebu. Ubojstvo je nadahnuo Nikola Gorjanski. Slijedi napad na kraljičinu pratnju u kojoj je Gorjanski ubijen, a obje kraljice zarobljene i zatočene u Novigradu. Međutim, Marijin suprug Sigismund Luksemburški okuplja vojsku. Ivan od Paližne brani Poči-

telj, na Novigrad, Marija ide u Senj kao gost Ivana kneza Krčkog, Modruškog i Senjskog. Ivan Paližna vlada se kao hrvatski ban, anarhija je potpuna pa bosanski kralj ugrožava Split i Vranu, ali ne uspijeva istisnuti Ivana od Paližne jer on drži Klis. Protiv Paližne su Splitsani i njihov knez Malatesta iz Jakina (piše Kukuljević), a zapravo su Malateste iz Riminija, ali gradovi su prema ovim moćnim feudalcima kao »slabašni ptići«. Hospitalci sada postaju hrvatsko pitanje, njihova sudbina potpuno je u hrvatskim okvirima. Mletci spletkare »kao vječni neprijatelji svakog narodnog pokreta hrvatskog«. Paližna ratuje protiv Zadra, a Tvrtko pridruži godine 1390. Dalmaciju Bosni sa svim gradovima osim Zadra. Mletci ga iznevjere kao što svakoga iznevjere, pa Sigismund stane na mletačku stranu. Paližna umre 1391. od rane koju je zadobio u borbi protiv Zadrana, a on je bio »...najveća nada i podpora rodoljubnih i slobodoumnih muževa na slavenskom jugu«. Bio je protiv »gospodstva ženskog« pa je za Ladislava Napuljskog i kasnije za Tvrtka vojevao za »ideu narodnu«. To je bio Kukuljevićev pogled u izlaz iz anarhije. On je k tome stvorio pojam nacionalne veličine, jakog državnika u patrijarhalnom smislu, iako su žene u srednjem vijeku mogle biti nadstojnice samostana, a i kraljice, ali nisu kao ni u XIX. stoljeću imale pravnu sposobnost, ako to nisu bile. Međutim, udovica je imala pravnu sposobnost i bila je glava obitelji.

Prior je ostao Ivan od Paližne mlađi o kojem ima malo vijesti u ispravama. On je iz nepoznatih razloga odstupio godine 1395.

Ovi ratovi dvaju velikaških saveza djelovali su tako da je u dalmatinskim gradovima nastala jedna monarhistička i jedna republikanska stranka koja se priklanjala Mlećima bojeći se sirovih i ratničkih velikaša, pa su Mletci 1409. mogli zavladatai Dalmacijom bez osobitog otpora, a poslije toga nisu poznati ustanci protiv *la Dominante* kako su se Mletci nazivali u *slangu* svoje birokracije.³⁷

Pošto je na ovaj način napravio Vranu i hospitalce hrvatskim pitanjem Kukuljević je objavio rad pod naslovom »Priorat vranski sa vitezi templari i hospitalci sv. Ivana u Hrvatskoj«.³⁸ U ovom radu on je nabrojio priore Hrvate i napisao o njima kraću ili dužu informaciju. Počeo je s Mirkom Burbekom od Plešovca koji se istaknuo u borbi protiv Tatara, prior od 1398. Otac Detrik bio je mađarski palatin, Mirko se bavio i banskim poslovima. Zadrani su mu pokušali oteti grad, ali ga je Mirko predao napuljskom admiralu Alojziju Aldemariscu i priznao Vladislava za kralja čijoj je krunidbi pribivao. Na prijeveru je zarobio bana Pavla Šubića i zatočio ga u Vrani.

Alberto Velikomihaljski imao je ženu i djecu. Kukuljević vjeruje da je postao prior kao udovac 1417., kad je Vranu držala Mletačka Republika. Alberto

³⁷ Ivan Pederin, »Il Comune di Spalato e le sue relazioni con la Romagna, le Marche ecc. in epoca Malatestiana«, Centro studi malatestiani, storia delle signorie dei Malatesti, Comune di Civitanova Marche – Centro studi malatestiani, *Atti Giornata di studi malatestiani a Civitanova Marche*, 7, Rimini, 1990., str. 31–68.

³⁸ *Rad JAZU*, knj. LXXXII, Razredi filologičko-historički i filozofičko-juridički, XV, str. 1–6; Zareb, 1886. (kao 'Ostatak' iz LXXXI. knj. Rada).

je postao hrvatsko-slavonskim banom i vodio borbe radi posjeda.

Matko Talovac spasio je kralja Sigismunda poslije poraza kod Nikopolja protiv Turaka tako što ga je na brodiću spustio niz Dunav i odvezao ga do Cari-grada. Hrabar, učen i učitelj Janka Hunjadija. Sigismund ga je poslao u Rim da privoli papu Eugena do priznanja baselskog Sabora.³⁹ Sigismund je Matka Talovca imenovao hrvatskim banom i čelnikom vojne i građanske uprave i s pravom da podjeljuje darovnice. Vranski prior onda postaje njegov brat Jovan Talovac u XV. stoljeću, a Matko Talovac je na Saboru u Križevcima potvrdio stališima i redovima da biraju prabilježnika. On je tajnik ili kancelar, te čuvar zemaljskog pečata. Matko Talovac, kninski biskup Ivan Gospodnetić i Mirko Macelj virovitički išli su u Krakov da ponude krunu kralju Vladislavu. Onda je udova Celjska bacila bana Matka i Mirka Macelja u tamnicu, ali je Vladislav ipak okrunjen u Budimu, a Jovan Talovac je postao biogradski kapetan. Malo iza toga je sultan Murat krenuo s vojskom na Beograd.

Beograd brani Jovan Talovac i obrani ga, Turci odlaze, ali odvede sobom mnogo robova iz Srbije. Kasnije Jovan Talovac ide na Rodos s dopuštenjem pape Eugena. Vratio se, opet je vojevao u Hrvatskoj i poginuo kod Pakraca.

Novi prior je Toma Sekelj od sv. Gjorgji koji vojuje protiv Čeha i grofova Celjskih, brani Beograd s Jankom Hunjadijem i sv. Ivanom Kapistranom. Onda je hrvatski ban, član pratnje koja je iz Praga dovela na prijestolje Matiju Korvina. Vojuje protiv Turaka, koji iz Hrvatske odvede ljude u roblje, pa protiv Mlečića kojima je oteo Vranu. Pray je krivo uvrstio među vranske priore Algona pa Ivana Sekelja. Kukuljević ga ispravlja zbog krivog čitanja.

Mirko Zapoljski je upravitelj priorata. Kukuljević piše povijest njegove obitelji koja potječe od bana Borića. Mirko vojuje s Jankom Hunjadijem protiv Turaka, Matija Korvin daje mu posjede, on postaje pjeneznik, pa bosanski ban, Matija Korvin moli Rimsku kuriju da Mirka imenuje upraviteljem Vrane na godinu dana.

Kukuljević ne zna kojoj lozi Berislavića pripada prior Bartol Berislavić. On vojuje za Matiju Korvina u Austriji. Udružio se s nekim velmožama, zarobljen u nekom sukobu, odveden u Budim, oslobođen. Navodi njegove neprijatelje. Vladislav postaje kralj češki, mađarski i hrvatski. Ivan Korvin je hrvatski ban, a onda i hrvatski kralj, kruni ga zagrebački biskup Osvald Tus. Ivanovi prijatelji u Hrvatskoj ne priznaju Vladislava za kralja. Slijede nasilna otimanja imanja, osvete parnice, sukobi u kojima je Bartol Berislavić opljačkan, zatočen, navodno i bačen u Dunav. Kukuljević osporava ta mišljenja, ali prizna-

³⁹ Sigismundu je tu pomogao i senjski biskup, inače Rabljanin, Ivan Dominis kojem se odužio tako da ga je imenovao palatinskim grofom *imperiali auctoritate* s pravom da imenuje bilježnike 1437. Sad je Dalmacija mogla imati domaće bilježnike pa se uskoro pojavila i književnost na hrvatskom jeziku. Ivan Pederin, »Fond rapskih knezova i bilježnika«, *Vjesnik Historijskih arhiva u Rijeci i Pazinu*, 25, str. 9–43; Rijeka–Pazin, 1982.

je da je priorat ostao vakantan.⁴⁰ Berislavić je oslobođen 1499. i opet kao prior vodi parnice. Mletci su se domogli Vrane, a Berislavićeva moć u Hrvatskoj raste. Umro je 1512. kao zaslužan za državu i svoj red. Njegov život malo podsjeća na život svećenika.

Sljedeći prior je N. Grimani, opet stranac što je posljedica silnog utjecaja »lukavih i okretnih« poklisara mletačkih na kralja Vladislava, a Mletcima je naklonjen i kardinal Toma Bakač. Papa Julije II. 1513. stavlja Vranu pod upravu ostrogonske nadbiskupije ako bi priorova stolica bila vakantna.

Iza Grimanija postaje prior učeni tajnik ili kancelar kraljeva Petar Berislavić iz Trogira. Kukuljeviću nije posve jasna uloga i posao kancelara koji je vodio upravu.⁴¹ Berislavića je kralj slao kao poklisara na razne dvorove. Bio je vesprimski biskup pa 1514. upravitelj vranskog priorata, državnik i vojskovođa koji je izvojevao znatnih pobjeda nad Turcima, osobito kod Dubice. Kad je u Mađarskoj buknuo seljački ustanak koji je vodio Doczy Gyere Berislavić je, tada već hrvatski ban, umirio hrvatske seljake. Mađarski seljački ustanak ugušile su hrvatske čete. Berislavić nije dobivao novaca od kralja za svoje vojne pohode, pa je založio Vranu, a onda mu je papa poslao novaca. Vodio je raspres Mletcima. Berislavić je bio sklon otimanju tuđih dobara, možda je imao i prilježnice, ali čvrsti dokazi nedostaju. Poginuo je u borbi s Turcima, a njegova pogibija dojmila se kršćanskog svijeta. Bio je dakle tip srednjovjekovnog prelata koji se sabljom bori protiv »nevjernika«, ali i bogatog i rastrošnog renesansnog prelata koji možda ima i prilježnice.

Matija Barač ili Baračka se borio da postane prior. Prema nekim izvorima bio je *homo dissolutus et meretriciarius*, dakle razvratan s mnogo ljubavnica. Ljudevit II. ga je imenovao za priora. On mu je bio privržen, a kad kralj ne bi imao novaca da ga pomogne, obilazio je velmože i od njih tražio novce. Brinuo se da iskupi založena dobra priorata i u tome je s njim surađivao Ivan Taši. Sulejman Veličanstveni odlučio je uništiti taj red pa je opsjeo Rodos koji je branio Philippe Villiers d'Isle-Adam i njegov kancelar, Portugalac Andreas Amaral, častohlepnik koji je pokušao grad predati Turcima. Sulejman je poslije duge opsade predložio iscrpljenim braniteljima da odu s oružjem, ženama i djecom. To je bio običaj u tadašnjem ratovanju, a i kasnije. Oni su prihvatili i otišli na Maltu, ali red se ipak raspadao. Prior vranski nije pohitao svojima u pomoć jer je bio bolestan, a zamjenjivao ga je Ivan Taši. Prior je umro prirodnom smrću prije Mohačke bitke. U Hrvatskoj je vladao nered. Kralj je imenovao Ivana Tahija za hrvatskog bana, ali ga hrvatski velikaši nisu prihvatili. Kralj ga je utješio tako što mu je predao imanja priorata pa je novi prior postao sin Ivana Tahija Franjo kojem je bilo samo devet godina. To je onaj isti Franjo Taši koji se

⁴⁰ Ivan Krnarutić je odlukom Vijeća umoljenih u Zadru dobio u leno Vranu 1438. Ivan Pederin, »Mletačka uprava, privreda i politika u Dalmaciji (1409–1797)«, *Dubrovnik*, str. 39; *Dubrovnik*, 1990.

⁴¹ O kancelaru: Isto, str. 91–94.

istaknuo okrutnostima što su bila povod seljačke bune Matije Gupca. Ivan Tahi prisvojio je naslov upravitelja Vrane za života Barača. Bio je bogat i nasilan, nije se isticao kao vojnik i zato ga hrvatski velmože nisu prihvatili za bana. U Mohačkoj bitki borio se s vranskim banderijem. U početku je bio pristalica Ferdinanda Habsburškoga, a onda se okrenuo i podržavao Ivana Zapolju.

Turci su sada pljačkali Hrvatsku, plemstvo i svećenstvo siromaši, hospitalaca malo po malo nestaje u Hrvatskoj poslije pada Rodosa, preostala imanja vranskog priorata založena su.

Valentin Hening nazvan Turek podrijetlom je Nijemac. Otac ga je ostavio da brani Beograd. Nije odolio Sulejmanovoj vojsci pa je Sulejman osvojio Beograd, Šabac, Zemun i Slankamen. Hening je sukriovac za smrt kralja koji se poslije poraza kod Mohača utopio u nekom potoku. Hening je bio, tako Kukuljević piše, kukavica i smutljivac koji je prelazio iz Ferdinandove u Zapoljinu stranku i obratno. Borio se protiv Osmana što su opsjedali Beč pa je uspio da od kralja isprosi imenovanje upraviteljem vranskog priorata, ali prior je postao njegov maloljetni sin Ivan Hening Turek. Valentin Hening bio je vješt vojskovođa, ali prevrtljivac i slavohlepan. Turci su ga ipak cijenili. Zarobili su ga i Sulejman ga je okovana poslao u Carigrad gdje je 1555. umro u tamnici. Nije se htio poturčiti.

Turci su iz Vrane istjerali Vectora Soranza 1533. godine. Sulejman je dao Vranu u posjed Atlagić begu. Mletci su tek za Kandijskog rata poslije više od jednog stoljeća istjerali Turke iz Vrane.

Ivan i Nikola Zrinski postali su upravitelji Vrane, odnosno založenih imanja po smrti Ivana Heninga 1541. kad je naslov prešao na njegovog sina Nikolu, a taj je Vranu prodao.

Kad su Mleci istjerali Turke iz Vrane Franjo Antun Brtunčević, Hvaranin Bertucci postao je vranski prior iz reda sv. Ivana Jeruzalemskog. Bosanski kršćani slali su ga papi i španjolskom kralju da im pomogne da se bore protiv Turaka. Rudolf ih je pozvao na ustanak i obećao im da će im pomoći. Brtunčević se borio protiv Turaka 1596. za Klis i tu je dopao zarobljeništvu. Poslije toga o njemu se više ništa nije čulo. Pokušaj oživljavanja priorata nije uspio. Slijedile su parnice, gubitak i zamjena prioratskih dobara. Kukuljević je naveo popis vranskih upravitelja poslije 1651. Nije spomenuo da je taj priorat dobila u feud obitelj Borelli.

Pišući povijest Vrane Kukuljević je napisao povijest hrvatskog srednjovjekovlja u kojem Hrvatska sudjeluje u srednjovjekovnom univerzalizmu i križarskim ratovima kao vrhuncu i izrazu tog univerzalizma. On nije psovao priore strance ili se tek diskretno radovao kad bi prior postao Hrvat. Put templara i hospitalaca išao je od vjerskog zanosa i pobjeda do bogatstva s krčmama, razvratnim ženama prema svjetovnim upraviteljima i renesansnim prelatima s prilježnicama. Sudbina templara i hospitalaca vezana je prvenstveno s crkvom i vjerom. U drugoj polovici XV. stoljeća kad je dovršena gradnja katedrala ko-

ja je iziskivala stvaranje gospodarske infrastrukture, izgradnju nekih prometnica, vapnara i donijela procvat zanatstva, poraslo je blagostanje, a s rastom blagostanja opadala je vjera i spolna ćudorednost.⁴²

Izvori kojima se Kukuljević služio bili su izvori iz ranijih stoljeća, a oni mu nisu dopustili da napiše nešto o načinu ratovanja tih vitezova, o gospodarskim prilikama, o kulturi. Nije spomenuo ni literaturu, a kasnije su otkriveni apokrifi kao hrvatska srednjovjekovna književnost. Analiza tih apokrifa pokazala je da su oni prožeti krivovjernim predodžbama te da je postojala komunikacija koja je vodila od Mezopotamije do Carigrada, Bugarske, Bosne, Dalmacije, Lombardije do južne Francuske, pa čak do Rajne. Tom komunikacijom tekla je krivovjerna teologija. Nije jasno je li ona tekla od istoka k zapadu ili obratno ili pak jedno i drugo.⁴³ Templari i hospitalci mogli su biti prenositelji tih krivovjernih predodžbi.

Pišući svoje povijesne rasprave Kukuljević se usredotočio na jedan problem i tu pokazao istraživački instinkt i intuiciju. Pokazao je da je Hrvatska sudjelovala u najvažnijim europskim zbivanjima srednjeg vijeka pa sve do kraja XVIII. stoljeća. Nije pisao o napoleonskim ratovima u kojima su Hrvati i baš hrvatski generali graničari odigrali vrlo važnu ulogu, ali o tome na drugom mjestu. U radovima o Tridesetogodišnjem ratu i Ratu za austrijsku baštinu odzvanja žaljenije što se Hrvati ne bore za uspostavu svoje nacionalne države i interese te države. Hrvati su u tim radovima karijatide dinastije koju su 1848. i spasili. To se ne čuje u radovima o Vrani. U radovima o porodici Oršić velikaši su poveznica između doba hrvatskih narodnih vladara i suvremenosti. Tko pročita te radove vidi da je u Hrvatskoj u XIV. i XV. stoljeću vladao potpuni upravni i pravni nered, pravnog sustava jedva da je i bilo. Vladalo je nasilje velmoža koji su živjeli u neprestanim sukobima jedni protiv drugih, ubojstva, poneki velmoža zaslužniji bi nekog drugog. Zapadni jezici imaju riječ za ovakve srednjovjekovne feudalce, to su *robber barons* pa *Raubritter*. To je Goetheov Götz von Berlichingen.⁴⁴ Osurovljenje običaja bilo je potpuno. Kukuljević ne nalazi riječi osude koje je za srednji vijek nalazilo prosvjetiteljstvo i liberalizam XIX. stoljeća. Ne osuđuje ih sa stajališta pravne države što je bio ideal XIX. stoljeća, a to je bila i Carevina. Ali u tim velmožama nalazi vidljivu sliku i sadržaj nacije. On je uz njih čuvstveno vezan, iako ih ne heroizira. Čak i Ivana od Paližne, uz kojeg je

⁴² Vidi: Ivan Pederin, *Rab u osvjet humanizma i renesanse*, Zagreb, 1989. Isti, »Uprava, crkva, politika i kultura na Rabu u XVI. stoljeću«, *Radovi Zavoda za povijesne znanosti HAZU u Zadru*, sv. 36, str. 125–180; Zadar, 1994.

⁴³ Zaneta Sambunjak, *Heretičko bogoslovlje u strukturi srednjovisokonjemačke književnosti i hrvatskih srednjovjekovnih apokrifa*, Zagreb, 2007.

⁴⁴ Ivan Pederin, »Goethe – Probleme er Modernität und des Traditionalismus«, *Riječ*, XI, sv. 1, str. 155–171; Rijeka, 2005. Doba feudalne anarhije književno je oblikovao Walter Scott, pa austrijski roman s duhovima, *Spuggeschichte* ili *Geisterroman*. Ivan Pederin, »Na izvorištima trivijalne književnosti, Njemačka sablasna pripovjetka (Geistergeschichte) i engleska gotska pripovjetka (Gothic Story) prema kriminalističkom romanu«, *Izraz*, Bd. 22, br. 11–12, str. 1517–1540; Sarajevo, 1978. Kod Kukuljevića nema traga ni jednog ni drugog.

čuvstveno vezan, on vrlo umjereno heroizira. Hrvatska povijest ne poznaje književne junake kakav je kastiljanski Cid, francuski Roland ili njemački Siegfried, pa Hagen von Tronje u *Nibelungenliedu* ili srpski Miloš Obilić, a da i ne govorimo o vikinškom piratu Rollu, kasnijem vojvodi od Normandije kojem u Oslu stoji spomenik. On s jedne strane zamjera njemačkim generalima da krše naše stare pravice, a ne pita ih jesu li te pravice poštovali velmože XIV. do XVI. stoljeća. Pišući o sjevernohrvatskoj književnosti baroka on ne nalazi da je katolička obnova našla izlaz iz feudalne anarhije, ne vidi u Petru Zrinskom tip anarhičnog hrvatskog velikaša koji je zaostao u XVI. stoljeću. Ali o tome drugdje. Ovdje je dovoljno istaknuti da Kukuljević ne vidi katoličku obnovu kao nadilaženje feudalne anarhije i korak u razvitku Hrvata kao nacije.

Kukuljević nije napisao jednu opću povijest Hrvatske, a pisci tih povijesti dolaze u napast da napišu udžbenik ili kompilaciju i da na kraju navedu literaturu koju su tek površno pročitali ili je čak nisu ni pročitali. Kukuljević je istraživač od glave do pete, genij istraživanja je ono što mu nikad nije dalo mira, nije mu dalo mira do kraja života. Odatle njegova djela često daju dojam nedovršenosti. Poslije *Pjesnici hrvatski XV. vieka*⁴⁵ on je životopis bračkom pjesniku Ivanu Ivaniševiću objavio u djelu *Književnici u Hrvatah iz prve polovine XVII. vieka s ove strane Velebita* (U Zagrebu, 1869., Štamparija Dragutina Albrechta), a spada u prethodnu knjigu u kojoj ipak nema životopisa »Flora Zuzorić, Čartica iz ilirske književnosti XVI. vieka«.⁴⁶ Takav rad uvijek traži nove radove, a ti radovi novi su jer uvijek u sebi nose neku novu spoznaju o tome što je Hrvatska i što su Hrvati. Kukuljević je moderni povjesničar po tome što je tražio i kritički ispitivao izvore, a i po tome što ne piše pohvalbenu i patetičnu povijest feudalnih rodova, nego što piše nacionalnu povijest. I onda kad je objavljivao kronike, kao ovdje citiranu kroniku franjevca Ivana Tomašića, pravog feudalnog pisca on cijeni njegovo »čuvstvo hrvatsko« koje mu daje ulogu i vrijednost u suvremenosti. Kukuljevićev povijesni rad nije zastario.⁴⁷ Kukuljević može, kao i mnogi drugi pisci sredine XIX. stoljeća, povjesničarima posljednje trećine XIX. stoljeća izgledati kao diletant, ali on je ipak pisac koji je od povijesti umio napraviti nacionalnu disciplinu, koji je izdavao izvore, a izvori zastaraju kasnije nego povijesne knjige i napokon, on je od glagoljice umio napraviti svjetovni i nacionalni kult.

Njegovi povijesni radovi imaju dodira s književnošću. Rad o Vrani mora da je nadahnua Augusta Šenou na *Kletvu*, iako ga je Kukuljević objavio poslije njegove smrti. Mogao je čitati rukopis, a rad je mogao čitati i Josip Eugen Tomić koji je nastavio *Kletvu* i dovršio je. Šenoa se služio njegovim radom »Do-

⁴⁵ U Zagrebu 1856., Tiskom nar. tiskare dra. Ljudevita Gaja.

⁴⁶ *Danica horvatska, slavonska i dalmatinska*, XII, br. 18, str. 70–72; br. 19, str. 74–75; br. 20, str. 77–78; Zagreb, 1846.

⁴⁷ Tomislav Raukar, *Hrvatsko srednjovjekovlje*, Prostor, ljudi, ideje, Zagreb, 1977., str. 73.

gadajji Medvedgrada s obrisom«⁴⁸ da napiše svoju *Seljačku bunu*.

U svojim povijesnim, a i u drugim djelima Kukuljević je odgojitelj Hrvata da postanu suvremenom nacijom. On odgaja obrazovane. Na taj je način stvorio hrvatski nacionalni mentalitet i sustav nazora na svijet i povijest.

KUKULJEVIĆ KAO POVJESNIK

Sažetak

Kukuljevića se kao povjesnika može smatrati patrijarhom nacionalne hrvatske povjesnice. Kukuljević je bio plemenitaš, štiti ga je i promicao grof Janko Drašković, a to znači da je on hrvatsku povijest napisao kao povijest rodoslovlja hrvatskih velikaških rodova koji svi potječu iz Dalmacije, a njihovi izdanci igrali su ulogu u Hrvatskoj, ali i u Budimu. Kao povjesnik Kukuljević je legitimist i tradicionalist. Posebnu pažnju on je posvetio čelniku kluba hrvatskih velikaša u Saboru, a to nije bio demokratski izabrani sabor nego stališi i redovi – rod grofa Janka Draškovića opisao je gotovo kao dinastiju hrvatskih kraljeva, a on je i bio patrijarh ilirizma. Kukuljević je potom pisao o Hrvatima u Tridesetogodišnjem ratu i tu priznao surovost hrvatskih vojnika, koja je ostavila dojam u negativnoj slici Hrvata u njemačkoj književnosti, ali nije naveo da je pljačkanje spadalo u onodobne ratne običaje, a taj običaj bio je raširen još od Homerovog doba. Napisao je prilog o Franji Trenku, sa simpatijama. Opisao ga je kao izraz hrvatske nacionalne energije, iako Trenk nije bio Hrvat nego sin pruskog časnika u austrijskoj službi, nije bio znatna ličnost Sedmogodišnjeg rata, a osuđen je kao ratni zločinac jer je osobito okrutno utjerivao kontribucije od seljaka. Napisao je prilog o Vojnoj krajini, ali nije uočio da su Habsburgovci mogli osnovati tu Krajinu tek nakon što je Hernán Cortés otkrio rudnike srebra u San Luis de Potosí (Meksiko) pa su mogli stvoriti plaćenu i discipliniranu vojsku koja se mogla oprijeti Osmanima. Od važnosti su njegovi prilozi o benediktincima u Hrvatskoj i templarima jer je Hrvatsku i njezinu povijest time stavio u europski kontekst. Važan je i njegov urednički rad u *Arkivu*, a to je bio korak k stvaranju skupine znanstvenika koji će istraživati i nalaziti novo. K tome je on, slijedeći fiziokrate i Matu Sovića objavio i prve radove o glagoljici, a to je prvi korak prema glagoljici kao svjetovno-kulturnom mitu u Hrvata.

IVAN KUKULJEVIĆ SAKCINSKI ALS PATRIARCH DER NATIONALEN KROATISCHEN GESCHICHTSWISSENSCHAFT

Summary

Kukuljević wird als Historiker als Patriarch der nationalen kroatischen Geschichtswirtschaft empfunden. Er war von Adel und wurde vom Grafen Janko Drašković gefördert. Kukuljević schrieb als Legitimist und Traditionalist die kroatische Geschichte als Familiengeschichte der kroatischen Magnaten, die alle ihre Herkunft von Südkroatien füh-

⁴⁸ *Arkiv za pověstnicu jugoslavensku*, knj. III, str. 31–132; Zagreb, 1954.

ren, also von der Wiege des kroatischen Königreiches. Ihre Sprossen spielten dann eine Rolle im Königreich Kroatien, aber auch in Buda. Besonders beschrieb Kukuljević den Stammbaum der Drasković, der Sproß dieser Familie war der Graf Janko Drašković, das Haupt des Klubs der kroatischen Magnaten im kroatischen parlament. Das war eber ein feudales, kein demokratisch gewähltes Parlament. Janko Drašković war zugleich der Patriarch der kroatischen Wiedergeburt – des Illyrismus. Kukuljević schrieb weiter über die Kroaten im Dreißigjährigem Krieg, er gab ihre Übeltaten zu und fügte nicht hinzu das Raub zu den Kriegssitten dieser Zeiten, aber auch aller Kriege seit den Zeiten Homers gehörte. Er wußte von dem negativen Kroatenbild in der deutschen Literatur, die man Grimmelshausen verdankt. Dieser beschrieb, wie kroatische Soldaten sein Heimatdorf ausgeplündert und niedergebrannt haben. Er schrieb ferner einen Beitrag über Franz von der Trenck als Ausdruck der kroatischen nationalen Energie, obschon Trenck kein Kroete war, sondern ein Sohn eines preußischen Offiziers in Habsburgischen Diensten. Er spielte auch keine besondere Rolle im Krieg und wurde als Kriegsverbrecher verurteilt, weil er mit äußerster Härte Kontributionen von den Bauern eintrieb. Ferner schrieb er über die Militärgrenze, es fiel ihm aber nicht ein, daß die Habsburger die Militärgrenze errichte konnten erst nachdem Hernán Cortés die Silberminen in San Luis de Potosí entdeckte. Erst dann konnten sie ein besoldetes und diszipliniertes Heer errichten, das den Osmanen die Stirn bieten konnte.

Mit den Beiträgen über die Benediktiner und die Tempelritter suchte er für Kroatien einen Platz in der europäischen Geschichte. Bedeutend ist sein Wirken als Redakteur des *Arhiv...*, weil er dort die kroatische glagolitische Schrift für die Neuzeit entdeckte und er konnte sie hernach zu einem säkuleren kroatischen Kulturkult erheben.

GLASOVITI HRVATI

PROŠLIH VJEKOVA.

NIZ ŽIVOTOPISÂ

NAPISAO

IVAN KUKULJEVIĆ SAKCINSKI.

SA SEDAM SLIKA.

ZAGREB.

NAKLADA „MATICE HRVATSKE“.

1886.

Sl. 3.: Matica hrvatska objavila je godine 1886. knjigu Ivana Kukuljevića Sakcinskog *Glasoviti Hrvati prošlih vjekova. Niz životopisâ*.

Josip Bratulić

Ivan Kukuljević Sakcinski, prvi predsjednik Matice hrvatske

Pregledni članak
UDK 94(497.5) - 05 Kukuljević Sakcinski, I.

Ivan Kukuljević Sakcinski bio je u krugu hrvatskih preporoditelja, iliraca, središnja osobnost. Pjesnik, dramatik, povjesničar, političar, iz kruga aristokracije koja je prihvatila društvenopolitički izazov da Hrvatska, Slavonija i Dalmacija, s Istrom, Dubrovnikom i Bosnom i Hercegovinom budu povezane i združene jezikom, pravopisom i po mogućnosti društvenopolitičkim ustrojem, tj. politikom. Među preporoditeljima bio je najsvestraniji intelektualac i stvaralac. Dok je bio zadojen sveslavenstvom i ilirštvom prednjačio je svojom otvorenošću prema slavenstvu, ali kad se trebalo vratiti korijenima, prednjačio je i u svome hrvatstvu, pišući povijesne i književnopovijesne rasprave, izdavajući povijesne dokumente na latinskom, i na hrvatskom, na glagoljici, proučavajući i tiskajući hrvatske dopreporodne pisce. Preimenovanje Matice ilirske u Maticu hrvatsku naravan je put od ideala sveslavenstva k političkoj stvarnosti Hrvata u Habsburškoj, kasnije Austro-Ugarskoj Monarhiji u kojoj su se Hrvati morali sami, svojim ograničenim političkim snagama ali i intelektualnim sposobnostima izboriti za svoju samostalnu kulturu, svoju književnost i crkvenu samoupravu u novim društvenim promjenama kad su snažno započeti procesi nacionalne integracije koji će voditi, i dovesti tek pod kraj XX. stoljeća, do samostalne, suverene Hrvatske.

U povijesti Matice hrvatske, najstarije kulturne ustanove hrvatskoga naroda, neprijeporno su četiri nadnevka, četiri godine najvažnije: godina osnutka Matice ilirske 1842., godina promjene njezina imena 1874., godina zabrane imena Matice hrvatske i njezina djelovanja 1972. (ne postoji službeni dokument o toj zabrani!) i godina obnove njezina rada u novoj, demokratskoj Hrvatskoj, 1990. godine. Ivan Kukuljević Sakcinski sudjelovao je u životu i radu Matice ilirske, bio je njezin potpredsjednik, on je bio na čelu obnovljene Matice hrvatske kad se ona svojim radom i djelovanjem duboko usadila u hrvatsku kulturnu i društvenu povijest.

Ivan Kukuljević Sakcinski rodio se 29. svibnja 1816. u Varaždinu. Otac Antun bio je pravnik i političar te zastupnik u Hrvatskom saboru i zajedničkom Hrvatskom i Ugarskom saboru u Požunu. Od 1833. do 1844. ravnatelj je svih škola u Hrvatskoj i Slavoniji. Obitelj, prema tradiciji, potječe iz Hercegovine, iz koje su Kukuljevići nakon pada te zemlje pod tursku vlast prešli u Dalmaciju, a

zatim se naselili u Senju. Ženidbenim vezama orodili su se s obitelji mletačkih aristokrata Bassani de Sacchi te su svome prezimenu dodali Saccinski.

Nakon prvoga, privatnoga školovanja kod župnika Josipa Markulića u Zagrebu, nastavio je školovanje kod župnika Varaždinskih Toplica Andrije Golubića, i konačno kod franjevacu u Varaždinu i u Plemićkom konviktu u Zagrebu. Slučajan susret sa stenjevačkim župnikom Tomašem Mikloušićem usmjerio ga je na put čitanja i skupljanja hrvatskih knjiga, hrvatskih spomenika i starina i ljubavi prema hrvatskom jeziku.

Ne završivši više razrede (filozofiju), protiv očeve volje, odlazi u vojno učilište u Krems. Piše pjesme na njemačkom jeziku, između kojih je i pjesma »An Kroatien« – »Hrvatskoj«. Boravio je u raznim vojarnama širom Austrije. U Beču je promaknut u čin potporučnika. U tom gradu upoznaje se s brojnim uglednim ljudima iz Hrvatske: s biskupom Metelom Ožegovićem, s Jankom Draškovićem, s Ljudevitom Gajem, ali i s drugim Slavenima: s Vukom St. Karadžićem i Bartolomejem Kopitarom. Počinje njegova suradnja s *Danicom*, s pjesmama i pripovijestima, od kojih je prva objavljena »Bugarin«. U Zagrebu mu 1839. izlazi i njegova prva knjiga, *Juran i Sofija*, »junačka igra u trih činih«. Dramu izvode s velikim uspjehom amateri u Sisku a sljedeće godine i Domorodno teatralno društvo u Zagrebu, koje iste godine izvodi i dramu *Stjepko Šubić ili Bela IV. u Horvatskoj*.

Premješten je 1840. s pukovnijom kraljevske garde u Milano, gdje se upoznaje i zbližava s Petrom Preradovićem. Godine 1842. na osobni zahtjev otpušten je iz vojne službe. Vraća se u Zagreb, postaje jedan od glavnih suradnika *Danice*. U njoj objavljuje živote rimskih careva i drugih znamenitih ljudi koji su rođeni u našim krajevima. Putuje u Veneciju tražeći i prepisujući u arhivima dokumente važne za hrvatsku povijest. 2. svibnja 1843. održao je prvi hrvatski govor u Hrvatskom saboru. Putuje u Senj tražeći glagoljske i latinske dokumente, isprave, rukopise i tiskane knjige. Zalazi u župne stanove, u samostane i u njihovim knjižnicama i arhivima traži i skuplja građu za svoje knjige. Godine 1847. Hrvatski sabor je proglasio svoj znameniti članak X. kojim se *narodni*, tj. nacionalni, tj. hrvatski jezik proglašava i usvaja kao diplomatski, tj. službeni u Saboru, upravi, sudstvu i školstvu. Kukuljevića potiču da traži dokumente koji dokazuju hrvatsko povijesno pravo na samostalnost i samobitnost. Iz toga nastojanja kasnije izlaze *Jura Regni Croatiae, Slavoniae et Dalmatiae* (I–III, 1861.–1862.). Zajedno s Ljudevitom Gajem i Ambrozom Vranyczanyjem – to je poznati triumvirat – proglasio je Josipa Jelačića hrvatskim banom. Odlukom banovom postaje državni arhivar. Iz Budima u Zagreb vraća arhivske spise koji su bili otuđeni i odneseni iz Hrvatske za vrijeme Josipa II.

Ne miruje ni za vrijeme apsolutizma. Potpredsjednik je Matice ilirske od 1851. do 1858. kad kao predsjednik tu čast obnaša Ivan Mažuranić. S njim će i kasnije surađivati. Osniva Društvo za povjestnicu jugoslavensku i pokreće

njegovo glasilo *Arhiv za povjesnicu jugoslavensku*, od kojega od 1851. do 1875. izlazi 12 svezaka. Od velikoga projekta »Monumenta Slavorum Meridionalium« izašao je tek prvi svezak *Acta Croatica – Listine hrvatske* – »najljepši zbornik čistoga narodnoga govora u cijelom slavenskom svijetu« (T. Smičiklas). Započeo je golemo djelo *Slovník umjetnikah jugoslavenskih*, koji je izašao u 5 svezaka, a ostao je nedovršen. Posljednji je opisan slikar Nikola Strahinjić, rodom iz Žumberka, a posljednje su tiskane riječi u ovom likovnom leksikonu: nakon što su neki ljudi od njega otkupili neke slike-akvarele, samouki mladić »obodren ovom domoljubnom podporom naumi načiniti veliku sliku *Uskrsnutja narodnosti hrvatske*, ali radeći i motreći oko ove slike, ne imajući čovjeka koj bi ga u teškom poduzeću savjetovao i u radnji na ruku mu išo, oboli i poludi«.¹ Objavio je tih mračnih godina i *Bibliografiju hrvatsku* (1860.), kao prvi dio zasnovane »Bibliografije jugoslavenske«. Slijedio je i *Dodatak* (1863.).

I prije nego je prvi u Hrvatskom saboru progovorio hrvatskim jezikom, napisao je 1842. proglas koji je širio među istomišljenicima. U njemu stoji:

»Hrvati! Kad ćemo prestati od tuđina pomoći tražiti? Kad ćemo toliko gizzdosti imati da si i sami pomognemo? Da ne čekamo kao mala dječica pomoći potpore od drugih? Nikad prije nego onda kad ćemo se u duhu sjediniti, kad ćemo u Hrvatskoj Hrvati biti dušom i tijelom, ali na skorom moramo to biti, jer drugačije prestat ćemo biti. Sada ili nikada valja da uvedemo jezik naš u urede i da tražimo savjetništvo, tj. samostalnu hrvatsku vladu«.²

Kad je Ivan Mažuranić imenovan hrvatskim banom, 1873., došli su do izražaja novi pogledi i na slovinstvo i na ilirizam. Sve se češće u političkom, društvenom i kulturnom životu upotrebljava i koristi narodno, tj. hrvatsko ime – za jezik, književnost, zemlju, tj. za Trojedno Kraljevstvo – Hrvatsku, Slavoniju i Dalmaciju, jer taj atribut na jedinstven način objedinjuje narod hrvatski u jeziku, književnosti, prošlosti i sadašnjosti, onako kako je Ivan Mažuranić, kad više nije bio ban, rekao – kao posljednju poruku zastupnicima – u Hrvatskom saboru 1886.: »Nitko me nije pitao, dok sam bio ban, što vjerujem. Da su me pitali, bio bih im odgovorio: ‘Vjerujem u prošlost, sadašnjost i budućnost Hrvatske!’«.³

U toj Mažuranićevoj misli sav je svoj dotadašnji i budući rad i djelovanje mogao usidriti i Ivan Kukuljević Sakcinski, koji je bio potpredsjednik u Matici ilirskoj kad je Ivan Mažuranić bio predsjednik. Matica ilirska proživljavala je krizu i zbog nedostatka sredstava, ali još više zbog nedostatka organiziranoga rada među članovima. Nakladničku djelatnost, nakon velikoga uspjeha s Gundulićevim *Osmanom* i Demetrovom *Teutom* (1844.), teško je bilo održavati: Matica je prihvatila *Kolo* (1847.), izdala dvije knjige Ignjata Đurđevića (1851.), zatim i Palmotićeve *Kristijadu*, počela nakon *Kola* sa zabavnim i poučnim listom

¹ Ivan Kukuljević Sakcinski, *Slovník umjetnikah jugoslavenskih*, svezak V, 1860., str. 432.

² T. Smičiklas, »Ivan Kukuljević Sakcinski«, *Spomen-knjiga Matice hrvatske*, 1892., str. 157.

³ T. Smičiklas, »Ivan Mažuranić«, *Spomen-knjiga Matice hrvatske*, 1892., str. 137.

Nevenom (1853.), prihvatila u svoj program i časopis *Bosanski prijatelj* (1861.), suizdavač je Kačićeva *Razgovora ugodnog naroda slovinskoga* (1862.), ali tek sljedeće godine, 1863., izlazi knjiga koja je pokazala znanstveni i društveni potencijal tadašnje hrvatske intelektualne elite, *Tisućnica slovjenkih apostolah sv. Cirila i Metoda* s prilogima Ivana Kukuljevića Sakcinskoga, Ivana Trnskoga, Petra Preradovića, Franje Račkoga, Vatroslava Jagića i Matije Mesića. Uz latinska slova, tu su i lijepa glagoljska slova, lijevana u Pragu. Sljedeće godine počeo je izlaziti *Književnik* koji je okupio hrvatske znanstvenike svih struka. U 1866. uz sabrana djela Stanka Vraza, valja spomenuti proslavu 300. obljetnice Sigetske bitke s opsežnom raspravom Matije Mesića o Nikoli Zrinskome, s prilogima pjesnika (Vežić, Kukuljević) i znanstvenika (Jagić) u drugoj knjizi. Nakon što je *Književnik* prestao izlaziti, Matica ilirska je pokrenula časopis *Vienac*, s podnaslovom *zabavi i pouci*. Taj će časopis četiri godine izdavati Matica ilirska, a zatim ga je preuzela Dionička tiskara, koja ga je i tiskala.

U godini u kojoj je za predsjednika Matice hrvatske izabran Ivan Kukuljević Sakcinski, Matica je izdala samo svoja *Pravila*, brošuru na 8 stranica. Doduše, i dalje *Vienac* uređuju Matičini ljudi, od 1874. do smrti August Šenoa, te se rad Matice hrvatske prati iz broja u broj. I druga se društva prate na jednak način: Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti, Sveučilište i Društvo sv. Jeronima, ali Matica na poseban način. Skupina ljudi koja sudjeluje u književnom i društvenom životu okuplja se oko časopisa, ali i u javnim dvoranama, u svojim domovima i kurijama: tom biranom društvu pripadaju Ivan Kukuljević Sakcinski, Ivan Krstitelj Tkalčić, August Šenoa, Tadija Smičiklas, a zatim i drugi Matičini prijatelji i autori. Na tim se sastancima sigurno govorilo i o budućem predsjedniku Matice hrvatske, budući da je njezin dotadašnji predsjednik, Matija Mesić imenovan rektorom Sveučilišta. U šestom broju *Vienca* te znamenite godine, 1874., Kukuljević završava svoj prikaz o sitnoslikaru Juliju Kloviju (nepotpisan), a najavljuje se izdanje njegovih pjesama. Prikaz i recenzija *Povjestnih pjesama* izaći će u 23. broju (od 6. lipnja), nakon što je knjiga bila tiskana. Posebice se ističe ciklus »Hrvatom«, »Hrvatske slike, 1867.« i »Hrvatski grobovi«. U prvom dijelu pretiskane su pjesme iz zbirke *Slavjanke* koje nije mogao (ni smio) potpisati 1848. iako su svi znali da iza slova X stoji njegovo ime i prezime: IKS – Ivan Kukuljević Sakcinski! U drugom su dijelu pjesme koje su nastale nakon te sudbonosne godine a obraćaju se susjednim neslavenskim narodima: »Helenom«, »Rimljanom«, »Niemcem«, »Madjarom«.

U desetom broju, od 7. ožujka, obavijest je o Glavnoj skupštini: »Glavna skupština Matice sastala se na t. o. mj. u Narodnom domu. Predsjednik Mesić napomenu u svom govoru kakvi su nam odnošaji i čemu se nadati imamo«, a nakon što je spomenuo veliki gubitak zbog smrti dra (Ivana) Dežmana priopćava se da je »jednoglasno preinaka prvoga §. novih pravila Matice hrvatske, kako ju je vis. vlada u najnovije doba putem dogovora zahtijevala, te je tako uklonjena svaka zapreka davno već izgledanoj potvrdi tih pravila«. Ovdje

se riječ »izgledanoj« ima smatrati *očekivanoj*. Bilo je, dakle, ljudi koji su već ranije željeli i htjeli promjenu njezina imena, a u tome ih je podupirala vlada Ivana Mažuranića.

U broju 22. od 30. svibnja kratka je obavijest: »Pravila su Matice hrvatske potvrđena a u Matičinu odboru odlučeno je sazvati Glavnu skupštinu, proglasiti pravila te udesiti da prema našem novijemu položaju i prema zahtjevom pravoga napretka uspješno djelovanje toga društva što brže započne«. U sljedećem, 23. broju od 6. lipnja nešto je šira obavijest: »Upravljaajući odbor saziva vanrednu skupštinu na 5. srpnja 1874. u deset sati prije podne u Narodni dom, gdje će se potvrđena *Pravila* proglasiti i daljnje odredbe prihvatiti kako da ožive preporodit se imajuće društvo. Pozivom se naglašuje neka bi se članovi, koliko moguće, većim brojem na skupštini našli, a mi uz tu želju svojski pristajemo«.

Nova *Pravila Matice hrvatske* objavljena su prvi put u *Viencu* u 28. broju, od 11. srpnja. Prvi član glasi:

»Dosadanje društvo 'Matica ilirska' zvat će se 'Matica hrvatska', na koju prelaze sva imovinska prava i obveze 'Matice ilirske', te kojoj je poglaviti smjer;

- a) širiti korisne nauke na koliko ne spadaju na strogo znanstvenu i pučku knjigu;
- b) unapređivati hrvatsku lijepu knjigu (beletristiku), a uza to prema dosegu sredstva;
- c) unapređivati glazbenu i likovnu umjetnost (slikarstvo i kiparstvo);
- d) potpomagati domaće zaslužne pisce i umjetnike, a ponajprije članove ovoga društva na književnom radu i na nevolji;
- e) namicati pomoć njihovim udovicam i sirotam«.

Slijedi paragraf o sredstvima, a zatim u drugom dijelu *Pravila* o članovima, njihovim pravima i dužnostima. Članovi su Matice hrvatske

- a) zakladnici (utemeljitelji), tj. oni koji su uplatili 50 forinti, a pravne osobe 100 forinti
- b) radnici – koji godišnje plaćaju određen iznos a brinu se i o unapređivanju društva
- c) prinosnici, tj. oni koji plaćaju kao i radnici, ali ne prihvaćaju drugih obaveza
- d) počasni članovi – to su oni koji se odlikuju književnim ili umjetničkim radom.

Slijede odredbe o Glavnoj skupštini, o upravi, tj. o predsjedniku, o zamjeniku predsjednika, koji je podpredsjednik književno-umjetničkog odbora. U upravi je i podpredsjednik gospodarskog odjela. Odbornici biraju tajnika na tri godine i određuju plaću njemu i blagajniku.

U istom broju *Vienca* izvješće je o Glavnoj skupštini Matice hrvatske koja se održala 5. srpnja tekuće godine. Zaključak: »I tako idemo radosno u susret svečanu oživljaju Matice hrvatske, koja će istodobce s postankom našega Sve-

učilišta naš kulturni napredak, ako Bog da, okrilatiti i tijekom zavrijediti spomen na kom tom listu hrvatske povijesti».

U središnjoj rubrici *Vienca* »Književnost i umjetnost« opširno je izvješće o Matici hrvatskoj. Ističe se da općinstvo već poznaje *Pravila*, a nepotpisani autor (T. Smičiklas) opisuje nastanak i djelovanje Matice ilirske. Zatim zaključuje: »Matica hrvatska ima biti ono što je upravo Matica ilirska bila u svom početku, tj. živa akademija; nadajmo se da će to i biti, al' i sa živim djelokrugom i znatnijim brojem radnika«. Zatim slijedi onaj znameniti odlomak o promjeni imena:

»Niti imena ne ostavimo Matici, pokopasmo i zadnji još ostatak imena ilirskoga. Zašto to učinismo? Priznajemo imenu ilirskomu da je pred tridest godina bilo kao i narodno, još više, jer je potrgana uda naroda sklapalo u jedno živo tijelo; priznajemo da je s imenom ilirskim poraslo najljepše i najoduševljenije doba hrvatske povijesti; priznajemo da će se i budući naraštaji iza toliko vjekova krvave hrvatske prošlosti najvoljeti odmarati na ono nekoliko godina zanosite ilirske dobe; al' sav je narod to ime pokopao, pa mu ni mi ne mogasmo sada istom novi hram graditi. Ime je hrvatsko jače, ono zove Hrvata pod narodnu zastavu, ono promiče svu svijest naroda, ono se glasno javlja svakim dahom narodnim. Suvišno bi malne bilo duljiti govor o njegovu pravu na staru Maticu ilirsku«.⁴

U sljedećem broju nastavak je Smičiklasova razmatranja o ulozi Akademije i Matice. Posebice ističe da je hrvatski narodni preporod započeo pjesmom: »Pjesma uze buditi narod hrvatski, proprati ga do god. 1848. te ga povede i na bojno polje na obranu svete mu narodnosti... Knjiga se pisala samo srcu naroda i lijepim je rodnom urodila, al' umnomu obrazovanju osim puste školske knjige nije dala knjiga hrvatska baš ništa«. A zatim dođe Akademija znanosti, ali naša akademija, kao i sve druge, brine se o visokoj znanosti, te, eto, »ne ima opće knjige za inteligenciju hrvatsku«. Autor ističe razrožnost između visoke znanosti, koju njeguje Akademija, i popularne pučke knjige koju u puk šalje Društvo sv. Jeronima. Za srednji se sloj nitko do tada nije brinuo. Zato je tu ulogu preuzela Matica hrvatska. Posebice stoga što je stasao naraštaj koji se odgojio u hrvatskim školama »koji već sada bolje razumijeva knjigu hrvatsku nego li ikoju drugu, a slatko čita jedino hrvatski«. Matici hrvatskoj je, osim toga, namijenjeno pomaganje i poticanje drugih nakladnika i knjižara: ona »će pokazati put i dati sigurnosti i smjelosti književnikom i knjižarom«, »da nam se domovina dobro uređenim knjižarstvom zamreži i prodaja društvenih knjiga osigura«.⁵

U broju 34. od 23. kolovoza tiskan je »Poziv« – uz kratak osvrt na Maticu ilirsku i na stanje nakon osnutka Akademije s jedne i svetojeronimskoga društva s druge strane:

⁴ *Vienac*, br. 29, str. 461–463. Na taj se tekst poziva Smičiklas i u *Spomen-knjizi Matice hrvatske*, str. 44: »Reformatori Matice dadoše joj ime 'hrvatska'. Oprostite mi da sam sebe spominjem. G. 1874. pisah u ime mojih prijatelja reformatora društva odmah iza potvrde pravila. 'Niti imena ne ostavimo...'«.

⁵ *Vienac*, 1874., str. 475.

»Dočim je za znanstvenu književnost uskrisila Jugoslavenska akademija, za pučku prosvjetu Svetojeronimsko društvo, osta jedan i to u razvitku naroda preveliki stališ bez ikakvoga zavoda koj bi se za njegov napredak pobrinuo, a to je srednji, tj. stališ niti učen niti pučke naobraženosti, građanski stališ. Žalimo što ne možemo reći da je tu potrebu oćutilo građanstvo samo od sebe te da nas je ono na tu odluku sklonulo. Razlogu s kojega je naše građanstvo reć bi indifrentno za naobrazbu hrvatskim jezikom lasno je domisliti ako samo razgledamo tko saćinjava srednji stališ u naših gradovih? Stranci, koje što kakovi razlozi u ovu krasnu zemlju donesoše, gdje svojom radnjom i štednjom naskoro stekoše imetak uslijed neukosti našega građanstva, koje, hvala Bogu, svakim danom više i više nestaje. Da se ovo općinstvo slabo priljubljuje našem narodu, poznata je stvar, nu ne samo ovi već i naši zemljaci brzo se i lasno otuđe na toliko bar da im je tuđa knjiga milija nego li domaća, a uza to i cjenija [povoljnija, op. J. B.] od naše. Naša ima dakle briga biti da si srednji stališ ne pridobijemo samo za čas izborâ, već da si ga za srce privežemo, da bude naš u svako doba i u svih okolnostih, dobrih i zlih. Ovo se pako dade postići jedino tijekom da mu srce uspalimo za narod u kojem živi i koj se za njegovu hranu i sigurnost trudi. Srce ćemo mu usplamtiti dobrom knjigom prema njegovim potrebama i umnom razvitku, goneći ga naprijed da ne zaostane za ostalim svijetom, a da ne pođe za pustolovi velikih gradova, koji i sebe i druge u propast bacaju«.⁶

Zatim su ponovno tiskana *Pravila Matice hrvatske*, a usput doznajemo da su ona odobrena previšnjom dozvolom 4. svibnja iste godine. Tekst potpisuje: Upravljaći odbor Matice hrvatske.

Konaćno – u 49. broju od 12. prosinca izvješće je, dosta sažeto i kratko, o Glavnoj skupštini Matice hrvatske. »Sjednicu je otvorio dosadašnji predsjednik, rector magnificus, g. Matija Mesić. G. prof. Divković proćita povijest Matice ilirske od početka do njezina svršetka... Zatim se birala nova uprava. Za predsjednika bude izabran g. Ivan Kukuljević Sakcinski, za potpredsjednika g. Ivan vitez Trnski, za ćlanove literarnog odbora gg. August Šenoa, dr. Gjuro Pilar, Armin Pavić, Tadija Smićiklas, Gjuro Šimunćić, Ivan Filipović, Franjo Koch [poznatiji kao Franjo Ks. Kuhać, op. J. B.], Eugen Tomić. Za zamjenike literarnog odbora Vjekoslav Klaić i Ljudevit Modec«. Slijedi popis ćlanova gospodarskog odbora. I za kraj – kratka rećenica: »Dosadašnji predsjednik oprosti se, a novi pozdravi društvo shodnim govorom«.

I jedna zanimljivost iz toga broja – pod naslovom »Matićari« izvješćuje se da je gospodin Budisavljević prijavio 17 matićara, od toga dva utemeljitelja, župnika Ambroza Brozovića i poštara Milana Rica. U ogulinskom okrućžu tada je bilo 89 ćlanova Matice hrvatske. I prije Glavne skupštine poće su djelovati reforme te ustanove. U sljedećem broju opet jedna obavijest iz Matice – izvješćuje se da je za tajnika izabran Tade Smićiklas, onaj koji je sigurno bio najrevniji reformator,

⁶ *Vienac*, 1874., str. 544.

i koji je sve učinio da predsjednikom postane povjesničar, pjesnik, pripovjedač, dramatičar, starinar, čovjek iznimnih darova i silne energije – Ivan Kukuljević Sakcinski. Njegovo se ime u izvješćima *Vienca* ne spominje onoliko koliko je bilo u srcima i na umu svih članova. Na sjednici je tada odlučeno da jedna od prvih knjiga bude Šenoina *Antologija*, najavljivana više puta, ali i jedno djelo Julesa Vernea, sa slikama. Doista, 1875. izašle su čak dvije knjige Julesa Vernea, *Od Zemlje do Mjeseca* i *Oko Mjeseca*. U jednom svesku, ali svaka sa svojom paginacijom. Šenoina *Antologija pjesništva hrvatskoga i srbskoga, narodnoga i umjetnoga, sa uvodom o poetici* izašla je sljedeće, 1876. godine. Šenoin sastavak *O poetici* i posebno. Uz to i još jedan roman Julesa Vernea – *Put oko Zemlje za osamdeset dana*. Upravo je tim knjigama Matica željela, i uspjela, privući mladu čitalačku publiku u svoje kolo.

Na Glavnoj skupštini Matice hrvatske 1878. novi se predsjednik, Ivan Kukuljević Sakcinski, osvrnuo na razlike između Matice ilirske i Matice hrvatske:

»Bilo je istinabog u prvom postanke naše Matice može biti više oduševljenja, mnogo dobre volje i plemenita požrtvovanja, ali poradi mnogo manjih duševnih i materijalnih sredstva, ne bijaše po hrvatsku knjigu one koristi, niti u radu onog uspjeha, kojim se sada dičiti možemo.

Od kako se u posljednje trogodište Matica ilirska pretvorila u *hrvatsku*, a napose od kako je u prošastoj godini uprava njezina, shvativši pravu zadaću društva [tj. Matice, op. J. B.] uredila prema tomu svoj posao, – i književni rad na zabavnom i poučnom polju hrvatske književnosti, učinilo se *više* nego ikada prije, te ako ima još prigovora bud od koje strane, to može ipak društvena uprava čistom sviješću kazati da je učinila sve što se u naših okolnostih učiniti dalo.⁷

Nakon tih se riječi zahvalio onima koji su, uz članove, pomogli usponu i rastu Matice hrvatske: to su Hrvatski sabor, ban Ivan Mažuranić u ime zemaljske vlade i general Franjo Filipović u ime krajiške vlade (Vojne krajine), a zatim spominje i zastupstvo grada Karlovca te pojedince Ljudevita Vranyczana i rodoljuba i književnika Luku Ilića.

Matica se odazvala i želji zagrebačkih književnika i prijatelja književnosti da se upriliče redoviti sastanci na kojima bi se »neprisiljeno i prijateljski« razgovaralo o književnosti, da se svakog petka održi *jour fixe* (domjenak, posijelo), što se ispočetka i ostvarivalo, ali zatim jenjavalo i prestalo. I kad je sagrađena Palača Matice hrvatske dogodilo se slično. Sve do naših dana kad se u dvorišnoj zgradi Matice hrvatske održavaju svakodnevno sastanci, predstavljanja knjiga, koncerti i susreti s članovima Matice hrvatske te građanima.

Kad se slavila pedeseta obljetnica Matice izdana je *Spomen-knjiga*. Glavninu tekstova napisao je tadašnji predsjednik, Tadija Smičiklas. Posve je shvatljivo da je on, kao povjesničar, i o Matici i o Kukuljeviću pisao temeljito, s odličnim poznavanjem činjenica, s osjećajem prijateljstva i poštovanja, jer je i sam

⁷ *Izvištaj Matice hrvatske za godinu 1878*, Zagreb, 1879., str. 6.

u zbivanjima sudjelovao, posebice kad je Matica promijenila ime i kad je na njezino čelo došao Ivan Kukuljević Sakcinski. On je u ustanovi kojoj je bio na čelu objavio tri knjige: o Jurju Kloviću, hrvatskom sitnoslikaru (1879.), zbirku životopisa *Glasoviti Hrvati prošlih vjekova* (1886.) i posebni otisak iz te knjige – *Povijest porodice Draškovića Trakošćanskih* (1887.).

Prihativši izazov da Matica hrvatska uđe u sve slojeve društva, njezina se uprava pobrinula da knjige budu zanimljive čitalačkoj publici, a da tada popularni svjetski autori (Jules Verne, George Sand, H. K. Andersen, A. S. Puškin, ali i Homer i drugi) budu dostupni u dobrim prijevodima našoj čitalačkoj publici. Poticali su i domaće pisce (August Šenoa, Ksaver Šandor Gjalski, Vjenceslav Novak, Eugen Kumičić, Josip Eugen Tomić, Luka Botić, Ivo Vojnović i drugi) da svoje rukopise ponude Matici te su tada izdana najbolja djela hrvatske književnosti i kapitalna djela hrvatske znanosti: Klaić, *Prirodni zemljopis Hrvatske*, 1878.; *Bosna*, 1878., Smičiklas, *Povijest Hrvatska*, 1879., 1882.; cijeli niz knjiga o svjetskoj povijesti i općem i posebnom zemljopisu: povijest Grka, povijest Rimljana, povijest europskih naroda, *Novovjekni izumi*, knjige o kemiji («lučbi»), biljkama, pticama, ribama...

Preporod Matice hrvatske dogodio se kad je ona ušla u narod i kad se počela brinuti za građansko društvo. Njezine su knjige bile prepoznatljivo obilježje u krugovima obrtnika, trgovaca, župnika, učitelja, profesora srednjih i visokih škola. Taj je rad u narodu počivao na članovima: prinosnicima, radnicima i povjerenicima koje je uprava Matice hrvatske za Kukuljevićeva vođenja najstarije kulturne ustanove hrvatskoga naroda osnovala, organizirala i održavala u svim hrvatskim gradovima. Prve godine bilo je 300 prinosnika, druge godine samo je grad Zagreb imao toliko prinosnika, a 1892. bilo ih je 6500. Godine 1877. bilo je 54 povjerenika, 1892. taj se broj popeo na 250. Zato je rasla i naklada knjiga Matice hrvatske. Sve to zahvaljujući sustavnom radu Ivana Kukuljevića Sakcinskoga i njegovih suradnika.

Smičiklasov sud o Ivanu Kukuljeviću Sakcinskom kao predsjedniku Matice hrvatske: »Sjedim u odboru od početka god. 1874., pak mogu svjedočiti: za ovo osamnaest godina mnogo puta je zakipio naš bijeli Zagreb radi društvenih pitanja, mnogo puta valjahu po njemu bijesne strasti političkoga života; u samom odboru 'Matice' imade ljudi, koji se u javnom životu svom snagom duše svoje bore za one svetinje, za koje je život pojedinca čovjeka tek malena žrtva, u oboru Matičinom nađu se ipak svi kao u luci mira. To je naravno po prirodnom zakonu. Sdružene ljude uspjesi čine sretni. Sretnim napretkom Matice rasla je i sloga u odboru tako, da do danas u našim zapisnicima za ovo osamnaest godina ne ćete naći ni jedne jedincate bilješke ma i o najmanjem književnom ili gospodarskom sukobu. Taj krasni zapis ostavljamo i našim nasljednicima, predajemo ga evo na utjehu svemu narodu hrvatskom«.⁸

⁸ T. Smičiklas, »Matica hrvatska (Od god. 1874. do 1892.)«, *Spomen-knjiga Matice hrvatske*, 1892., str. 46.

Zaključak

Krajem 1874. prihvaćena su nova *Pravila Matice hrvatske*. Na skupštini koja je tim povodom sazvana, za predsjednika je izabran Ivan Kukuljević Sakcinski. I stariji članovi – koji su djelovali u Matici ilirskoj, i novi koji su odlučili sudjelovati u radu obnovljene Matice, poznavali su život, rad i političko i kulturno djelovanje Ivana Kukuljevića Sakcinskoga od ilirskih vremena, za vrijeme apsolutizma i nakon njega. Zato su mu dali povjerenje. Do tog je vremena Matica ilirska, nakon prvih plodnih godina, izdavala »samo« časopis *Vienac*, iako je izdavanje probranog štiva na preko 800 stranica velikog formata bio težak i zahtjevan posao. Godine 1874. izdala je samo *Pravila Matice hrvatske*, brošuricu na 8 stranica. Te je godine Kukuljević objavio knjigu *Povjesne pjesme*, a to su oni koji su ga izabrali sigurno znali. U prvom dijelu pretiskao je svoje *Slavjanke*; drugi, opsežniji dio posvećen je hrvatskim temama: »Hrvatom«, »Hrvatske slike 1867.«, »Hrvatski grobovi«. Bio je to jasan znak da je na čelo najstarijoj kulturnoj ustanovi došao čovjek koji plodno spaja ilirsko razdoblje s novim vremenom nakon što se Habsburška Monarhija podijelila na austrijski i ugarski dio. Hrvati su i opet bili podijeljeni u dva dijela Monarhije. Trebalo je kulturnim djelovanjem, književnošću i jezikom objediniti i ljude i hrvatski prostor. Kukuljević je našao način da postigne ono što mu do tada nije uspjelo ni u politici ni u znanosti. Izdavanjem knjiga iz suvremene europske književnosti, i potičući domaće stvaralaštvo, on je Maticu učinio središnjom nakladničkom i kulturnom ustanovom koja je bila povezana odbornicima, povjerenicima s najvećim dijelom hrvatske inteligencije i srednjega staleža. Od 1875. do 1889., kad je umro, Matica je izdala preko stotinu knjiga raznovrsnoga sadržaja: to su bila beletristička djela, domaća i strana, popularnoznanstvene knjige, napose povijesne i zemljopisne, domovinske tematike, u velikim nakladama. Te su knjige istisnule knjige na njemačkom i talijanskom jeziku i stvorile hrvatsku čitalačku publiku. U Matici su svoje knjige objavili najbolji hrvatski pisci toga vremena. Kukuljević je Maticu učinio najjačom hrvatskom kulturnom i nakladničkom ustanovom, a s tom je odlikom Matica ušla i u XX. stoljeće. I danas je također tako.

Znamenite godine, 1970., održan je u Matici hrvatskoj znanstveni skup o životu i djelu Ivana Kukuljevića Sakcinskoga. Na znanstvenom skupu sudjelovali su brojni znanstvenici, i svi su, s velikim uvažavanjem, govorili o prvom predsjedniku Matice hrvatske. U kratko su vrijeme referati skupljeni, recenzirani, složeni za zbornik o njemu. Knjiga je već bila priređena za tisak, ali taj zbornik nikad nije objavljen. Nakon zabrane rada Matice hrvatske 1972. iz Matičina arhiva i knjižnice mnogo je građe bilo zaplijenjeno i odneseno. Pretražujući nakon obnove Matice što je od rukopisa ostalo u knjižnici i na drugim mjestima, pronašli smo u jednom ormaru skrivene, u zamotuljku zamotane svežnjeve špalti i sve stranice prijeloma zbornika o Ivanu Kukuljeviću Sakcinskomu, već priređenoga

za tisak. Predložio sam da zbornik tiskamo onako kako je slog sačuvan. Jedan ga je potpredsjednik uzeo da se o tome pobrine, ali do objavljivanja, nažalost, nije došlo.

LITERATURA

Ivan Kukuljević Sakcinski, *Izabrana djela*, priredio Nikola Batušić, SHK, Zagreb, 1997.

Matica hrvatska od godine 1842. do godine 1892. Spomen-knjiga, Napisali Tade Smičiklas i Franjo Marković, Zagreb, 1892., posebice tekst T. Smičiklasa, »Ivan Kukuljević Sakcinski«.

Matica hrvatska 1842–1962. Jakša Ravlić, »Povijest Matice hrvatske«, M. Somborac, »Bibliografija izdanja Matice hrvatske«, Zagreb, 1963.

Ive Mažuran – Josip Bratulić, *Spomenica Matice hrvatske 1842-2002*, Zagreb, 2004.

IVAN KUKULJEVIĆ SAKCINSKI, PRVI PREDSEDNIK MATICE HRVATSKE

Sažetak

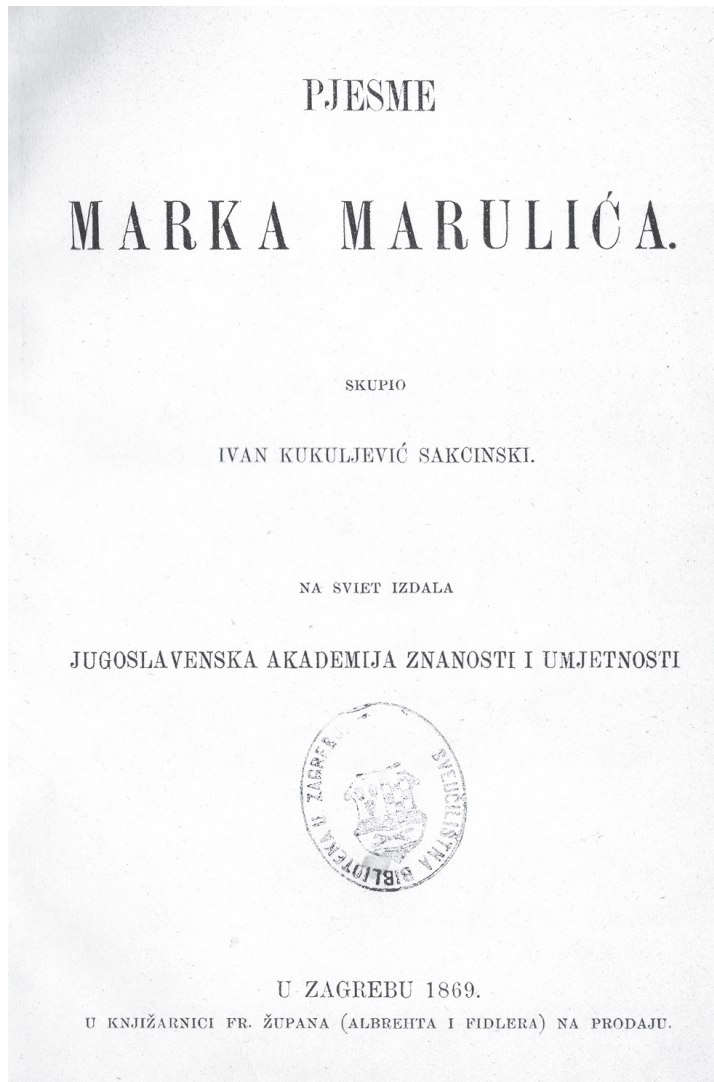
Ivan Kukuljević Sakcinski pjesnik, političar i znanstvenik najsvestranija je ličnost hrvatskoga preporodnoga razdoblja. U prvim preporodnim godinama snažno je zadojen sveslavenskom, ilirskom idejom, ali se nakon zamiranja tih idealističkih neostvarivih ideja vraća hrvatskoj stvarnosti u Habsburškoj Monarhiji, državi koja se plašila i slavenstva i sveslavenstva. Kad je izabran za predsjednika Matice ilirske, koja je pod njegovom upravom preimenovana u Maticu hrvatsku, on je našao način da postigne ono što mu do tada nije uspjelo ni u politici ni u znanosti. U Matici su svoje knjige objavili najbolji hrvatski pisci toga vremena. Izdavanjem knjiga iz suvremene europske književnosti i potičući domaće stvaralaštvo, on je Maticu učinio središnjom nakladničkom i kulturnom ustanovom hrvatskoga naroda. Od 1875. do 1889. Matica je izdala preko stotinu knjiga raznovrsnoga sadržaja. Te su knjige istisnule knjige na njemačkom i talijanskom jeziku i stvorile hrvatsku čitalačku publiku.

IVAN KUKULJEVIĆ SAKCINSKI, THE FIRST PRESIDENT OF MATICA HRVATSKA

Summary

Ivan Kukuljević Sakcinski, a poet, a politician and a scientist, is the most versatile person of the Croatian revival period. In the first revival years he was strongly imbued with the Panslavic, Illyrian idea, but after these idealistic unfeasible ideas died out, he returns to Croatian reality in Habsburg Monarchy, a state that felt threatened by both Slavic and Panslavic ideas. When chosen for the president of Matica ilirska, which under his presidency changed its name to Matica hrvatska, he found a way to achieve what

so far he did not manage to achieve neither in politics nor in science. The best Croatian writers of that time published their works with Matica as their publisher. By publishing books from contemporary European literature and encouraging the work of Croatian writers, he made Matica a central publishing and cultural institution of Croatian people. In the period between 1875 and 1889 Matica published over a hundred books of different contents. These books pushed out the books in German and Italian language, at the same time creating Croatian reading public.

Sl. 4.: *Pjesme Marka Marulića* priredio je Ivan Kukuljević Sakcinski godine 1869., a objavljene su kao prva knjiga Akademijine znamenite edicije »Stari pisci hrvatski«.

Ivan Pederin

Ivan Kukuljević kao nacionalni pjesnik i dramski pisac

Izvorni znanstveni članak
UDK 821.163.42.09 Kukuljević Sackinski, I.

U svakom hrvatskom gradu Ivan Kukuljević Sackinski ima ulicu, njegova vrlo brojna djela ni danas nisu zastarjela i često se citiraju, ali monografija o Kukuljeviću do danas nije napisana bez sumnje iz razloga što je ovaj polihistor bio čovjek zamjetne i nevjerojatne širine interesa i nadahnuća. On je bio pjesnik, dramski pisac, paleograf, stručnjak za glagoljicu i latinsku paleografiju, arhivist, povjesničar, putopisac, govornik, političar, životopisac, povjesničar umjetnosti, leksikograf, bibliograf, izdavač djela starijih hrvatskih pisaca, opći kulturni djelatnik i što još ne. Djelovao je u preporodu, pa kasnije kao predsjednik Matice hrvatske sve do smrti, dakle u svim važnim razdobljima i područjima hrvatske kulture XIX. stoljeća. Zbog toga je Nikola Batušić izdao njegova *Izabrana djela* (Zagreb, 1997.) koja o Kukuljeviću daju jednostranu i djelomičnu sliku zadanu naslovom. Nikola Batušić je znanstvenik književnog usmjerenja, nezaobilazni stručnjak za dramsku književnost pa je u tome izdanju slijedio svoje obrazovanje. On je priredio Kukuljevićeve bibliografije, a i bibliografiju važnijih djela o Kukuljeviću i njegov životopis.¹ Hrvatska znanost osobito 1960-ih do 1990-ih godina inzistirala je na disciplinarnosti, a dijelom i danas inzistira, ako se danas ističe multidisciplinarnost. Kukuljević je bio žrtva tog usmjerenja.²

Književni rad Ivana Kukuljevića Sackinskog istražen je, mogli bismo reći dobro, ovdje nećemo prikazati njegovu potpunu književnu bibliografiju, pa ipak, može se još dosta toga o njemu reći ako ga se smjesti u austrijski okvir,³ jer su u Carevini djelovali cenzura i kulturni pokreti koji su obično imali ishodište na Dvoru, a djelovali su u svim austrijskim zemljama (*Länder*), jer Austrija nije imala pokrajina. Književni Kukuljević ocijenjen je kao romantičar. Međutim, romantizam je kao pitanje u hrvatskoj književnoj povijesti ocijenjen otprilike kao *defectivum*. Za književnu znanost XIX. stoljeća romantizam je bio ono loše u književnosti, nešto slično onome što se danas u hrvatskoj i njemačkoj

¹ S obzirom na ovo ovaj rad nije Kukuljevićev životopis a niti ponavlja njegovu bibliografiju.

² Ovdje valja reći da su njegova djela u našim knjižnicama često u loše očuvanom stanju, pa se ne posuđuju izvan knjižnice, a neka se ne mogu ni naći.

³ Austrija je do 1806. bila Rimsko Carstvo, poslije Bečkog kongresa nazivala se u službenim spisima Carsko-Kraljevskim državama, pa Carskim ili Austrijskim državama poslije 1848. I napokon poslije 1867. Austro-Ugarskom.

književnoj znanosti podrazumijeva kao trivijalna književnost.⁴ Ne želeći ulaziti u rane periodizacije hrvatske književnosti Ivana Milčetića, Đure Šurmina i Antuna Barca, počet ćemo od Ive Frangeša koji je uočio da književnost ilirizma nije prosvjedna kao njemačka romantika, u njoj nema čežnje za istokom, individualizma, opozicije klasičnog i romantičnog stila, ironije, kulta sna i ekstaze, već kulta zore.⁵ Josip Badalić piše u »O bilingvizmu u književnosti hrvatskog preporoda«.⁶ I tu spominje prodor njemačke književnosti, osobito romantizma, Goethea i Schillera. Ova dva pisca nisu bili romantičari. Badalić u tom radu spominje Josipa Jelačića kao pjesnika na njemačkom jeziku.⁷ Miroslav Šicel kod Kukuljevića nalazi elemente sentimentalizma, predromantizma i romantizma,⁸ ali ga ipak ne svrstava jasno u romantizam. Milorad Živančević u radu »Hrvatski narodni preporod i nacionalni književni pokreti u Evropi«⁹ opaža sve teškoće prodora romantizma u srednjoeuropske književnosti, ali opaža i teškoće svođenja europskih romantičkih književnosti pod jedan nazivnik.¹⁰ Spominje čak i utjecaj *biedermeiera* kod Ljudevita Gaja.¹¹ I Batušić koji je napisao dosad najsvestraniji i najpotpuniji rad o Kukuljeviću (u naprijed citiranom izdanju *Izabranih djela*) spominje da se Kukuljević oslanja na kasne njemačke romantičare Ludwiga Uhlanda, Nikolausa Lenaua, Theodora Körnera (str. 19).

Ovdje valja spomenuti Zanetu Sambunjak koja je u »Zaglavku« svoje knjige *Ilirizam, cenzura i biedermeier* (Rijeka, 2008.) opazila doduše romantičke elemente u književnosti ilirizma, ali je primijetila da u ilirizmu nedostaje kult smrti, sna i ludila,¹² a uočila je i neke elemente romantizma. Mi bismo mogli dodati da u *biedermeieru* nema ispreplitanja religije s umjetnošću kao u romantizmu,¹³ a nema ga ni u ilirizmu.

Poslije atentata na komediografa Augusta Kotzebua 1818. predsjednik

⁴ Ivan Pederin, *Časopis Vienac i književna Europa 1869–1903.*, Njemačka, austrijska i ostale književnosti u hrvatskome časopisu *Vienac*, Zagreb, 2006., str. 73–76.

⁵ »Europski romantizam i hrvatski narodni preporod«, *Kolo*, IV, br. 8–9–10, str. 200–213; Zagreb, 1966.

⁶ *Umjetnost riječi*, Časopis za nauku o književnosti, XIV, br. 1–2, str. 15–24; Zagreb, 1970.

⁷ Jelačić stilski spada u *biedermeier*. Ivan Pederin, »Josip Jelačić kao pjesnik na njemačkom jeziku«, *Marulić*, 16, br. 6, str. 659–669; Zagreb, 1983.

⁸ *Stvaraoci i razdoblja u novijoj hrvatskoj književnosti*, Analize i sinteze, Zagreb, 1971., str. 12.

⁹ U: *Hrvatska književnost u evropskom kontekstu*, uredili Aleksandar Flaker i Krunoslav Pranjić, Zagreb, 1978., str. 313–340.

¹⁰ Ovdje možemo primijetiti da je Balzac kod nas smatran realinom, a u francuskoj književnosti romantičarem iz potomstva Waltera Scotta. Michel Raymod, *Le Roman depuis la Revolution*, Paris, 1981., str. 20 ff.

¹¹ Živančević, str. 319, 321.

¹² O tome opširno Paul Kluckhohn, *Das Ideengut der deutschen Romantik*, Tübingen, 1966., str. 50–52, 33–34, 38–39, 41–42. Vidjeti još o romantizmu u: H. A. Korff, *Geist der Goethezeit*, III, Leipzig, 1957., i IV, 1958.

¹³ Wilhelm Bietak, *Das Lebensgefühl des »Biedermeier« in der österreichischen Dichtung*, Wien – Leipzig, 1931., str. 13.

dvorskog dikasterija policije u Beču grof Joseph Sedlnizky zabranio je Njemački savez (*Deutscher Bund*), a to je bila politička organizacija romantičara koja se borila protiv francuske okupacije. Taj Savez je nastavio svoje postojanje i djelovanje kao tajna organizacija,¹⁴ a romantizam je u Carevini smatran državnim neprijateljem, pa se knjige romantičara nisu uvozile.¹⁵ Cenzura se odrazila u književnosti, pa bi se *biedermeier* mogao gotovo nazvati književnim pravcem cenzure, a književni pravci i razdoblja sukladni su novim pokretima u uredu za reviziju knjiga i donošenju novih zakona o tisku.¹⁶ Odatle slijedi pitanje je li »hrvatski romantizam« uopće romantizam ili je *biedermeier*.

Kukuljević je kao mlad čovjek otišao u Beč i bio poručnik, pa nadporučnik Mađarske plemićke tjelesne straže u Beču (*Ungarische adelige Leibgarde*).¹⁷ U tu stražu došao je po preporuci grofa Janka Draškovića, prijatelja njegovog oca Antuna.¹⁸ Kraljica Marija Terezija osnovala je 11. rujna 1760. tu tjelesnu stražu u kojoj su služili probрани mađarski plemići, a kako vidimo i Hrvati. Služiti u toj straži bila je velika čast. U Beču su ti mladići morali učiti o svjetskoj književnosti, povijesti i zemljopisu, morali su učiti strane jezike, njemački, francuski, političke, pravne i upravne znanosti, glazbu i ples pa vojne znanosti. Poslije nastave počinjala je služba. Mladići su mogli odlaziti u dvorsku pismohranu i knjižnicu. Kraljica i dvorske dame su im se povremeno obraćale. Putovali su jer su dobivali važne misije u europskim prijestolnicama. Kad bi im služba prestala dobili bi ugledna mjesta u upravi svoje zemlje. Ako bi pisali, kraljica bi im pomogla da se njihovi rukopisi objave. Ova straža ukinuta je 1848., odnosno te godine uključena je u Honvéd (domobranstvo).¹⁹ Carevina je napokon bila militaristička i apsolutistička, a kraljica je vojsci namijenila kulturnu ulogu u društvu i državnoj upravi. Kukuljević je prema dosadašnjoj literaturi imao oskudno obrazovanje. Sad vidimo da se on obrazovao u Beču kao časnik. C. i. kr. vojska je i inače igrala ulogu u Carevini, ona je organizirala upravu i gospo-

¹⁴ Ivan Pederin, »Die Germanistik als umstürzlerische Nationalwissenschaft, Das Geheimbündlertum an den deutschen Universitäten in den Berichten der k.k. Höheren Polizei (1819–1830)«, *Radovi Filozofskog fakulteta u Zadru*, Razdio filoloških znanosti, 21, 1991./1992., str. 217–234; Zadar, 1993.

¹⁵ Ivan Pederin, »Njemačka, austrijska i švicarska književnost, znanost i filozofija«, *Austrijska cenzura i nadzor nad tiskom u Dalmaciji*, Zadar, 2008., str. 107–124.

¹⁶ Vidjeti periodizaciju književnosti u: I. Pederin, »Cenzura i razdoblja njemačke, austrijske i hrvatske književnosti«, *Austrijska cenzura i nadzor nad tiskom u Dalmaciji*, str. 250–266.

¹⁷ Nacionalna i sveučilišna knjižnica u Zagrebu, Trezor, Autobiografija R5549. Ova autobiografija je krnja, sastoji se od samog početka.

¹⁸ Božena Filipan, »Grof Janko Drašković i Ivan Kukuljević Saksinski stupovi Matice hrvatske«, *Kukuljevićevi dani u Varaždinskim Toplicama*, Zbornik radova znanstveno-stručnih skupova Matice hrvatske 1995–2009, Varaždinske Toplice, 2007., str. 19–40.

¹⁹ István Nemeskürty, »Die Königlich-Ungarische Leibgarde (Die kulturelle Bedeutung der ungarischen Leibgarde zur Zeit Maria Theresias)«, *Begegnungen, Schriftenreihe des Europa Institutes Budapest, Die k. u. k. Armee*, Studien von F. Glatz, I. Nemeskürty, P. Broucek, T. Hajduk, I. Deák, R. G. Plaschka, H. Haselsteiner, A. Suppan, Europa Institut Budapest Band 6, str. 33–45.

darstvo u Bukovini i Bosni.²⁰ Obrazovani časnici djelovali su u Casinu, a to je bio klub višeg obrazovanog društva.²¹

Kukuljević je u toj straži služio u Beču i Milanu. Tu je upoznao Njegoša i njegova brata Đorđa, pa Gaja. Ušao je u Slavjansko društvo, osnovao Njemačko-slavjansko društvo, upoznao sve Hrvate i Srbe koji su u rodoljubnim pokretima nešto značili.²²

Pisac dnevnika

O boravku u Beču doznajemo iz ulomaka njegovih dnevnika koji su se očuvali, jer neke je (tako Šaban piše) njegov sin Božidar posudio Gjalskom, a on mu ih nije vratio. Ostao je očuvan i sačuvan Kukuljevićev dnevnik od 1838. do 1840.²³ Dnevnik je započeo 12. kolovoza 1838. u Zagrebu i Kukuljević u njemu piše o svom suobraćanju s visokim časnicima kao što je bio domaršal (*Feldmarschall Lieutenant*) Geramboni, domaršal Vöbern i general Kušević. Hrvatski generali graničari zauzimali su za napoleonskih ratova i kasnije uvijek ugledna mjesta u c. i k. vojsci.²⁴ Kukuljević kao časnik straže bio je bez sumnje favorizirana osoba pa je suobraćao s visokim ličnostima. On odlazi u Zagrebački kaptol i tamo čita imena ranijih biskupa i pisaca o kojima će kasnije pisati, sreće jednog »učenog i izobraženog svećenika« i s njim dulje razgovara. »Izobraženost« je bila njegova životna orijentacija koju će on spominjati u svim svojim djelima. Razgovara i s biskupom. Upoznaje Demetra, Babukića, Prešerna, odlazi u kazalište i čita jednu »Vugersku dogodovštinu«.²⁵ Druži se s časnicima, često Nijemcima. On sluša »gudbu i pevanje« narodnih pjesama, a potom i pjevanje jednog mješovitog zbora i poslije toga »angielski« sanjari. Ovakva njega rodoljubnog zbornog pjevanja muških ili mješovitih pjevačkih društava bila je raširena u njemačkim kneževinama, počela je 1805. kad je Hans Georg Negeli iz Wetzikona u Švicarskoj osnovao pjevački zavod (*Singinstitut*), a smatrao je da su Švicarci njemačkog jezika Nijemci, pa 1822. na jugu u Rottenburgu na Neckaru Karl Maria von Weber skladao je rodoljubne pjesme Theodora Körnera. Ovo pjevanje širilo se u Njemačkoj i stiglo u Carevinu 1840-ih godina, ali cenzura se 1845. počela opirati širenju tog pjevanja

²⁰ Ivan Pederin, »Bukovina – uzor habsburškog državnog poduzetništva«, *Godišnjak Njemačke narodnosne zajednice*, VDG Jahrbuch, 2006., str. 193–212, Isti, »Bosna i Hercegovina u publikaciji Die österreichisch-ungarische Monarchie in Wort und Bild«, *Osvit*, br. 3–4, str. 5–36; Mostar, 2003.

²¹ I. Pederin, »Nadzor nad kazališnim i zabavnim životom u Dalmaciji«, *Austrijska cenzura i nadzor nad tiskom u Dalmaciji*, str. 132–167.

²² Ladislav Šaban, »Dnevnički zapisi iz mladih dana Ivana Kukuljevića Sackinskog«, *Historijski zbornik*, XXXV, str. 193–208; Zagreb, 1982.

²³ Nacionalna i sveučilišna knjižnica u Zagrebu, Trezor R 6924.

²⁴ Više o tome Ivan Pederin, »Theresianum, počeci njemačko-hrvatskih književnih i kulturnih odnosa i ilirizam«, *Kolo*, XVII, br. 3, str. 256–240; Zagreb, 2007.

²⁵ Kukuljević navodi kao autora Feslera. O njemu nisam uspio ništa doznati, čak ni u Magyar Országos leveltár u Budimpešti.

i cenzurirati tekstove pjesama.²⁶ U Hrvatsku je to pjevanje stiglo i ranije. Kukuljević se u svom sanjarenju ograničava na unutarnjost, a ta je puna blagosti i velikuđušnosti slično kao i u *biedermeieru*.²⁷ Kukuljević oblači svoju crvenu dolamu i ide u »muzikalnu Akademiju«. Kasnije posjećuje bana i grofa Janka Draškovića, patrijarha ilirizma koji mu je poklonio njegov spis *Ein wort an Illyriens hocherzige Töchter*, vrlo važan spis kojim je Drašković nadahnuo ne samo ilirizam, nego i uredništvo *Vienca* što će 1870-ih godina priređivati predavanja »namijenjena krasnomu spolu«, da bi proširilo čitanje hrvatske knjige u vrlo važnom ženskom čitateljstvu. Kukuljević čita njemačke putopise, i to one po Hrvatskoj. Onda s ocem ide na objed u Banski stol, pa u Ilirsku čitaonicu, opet s Draškovićem koji je tu čitaonicu otvorio. Govori su na hrvatskom. Upoznao je njemačku pjesnikinju Theresu von Artner²⁸ koja je živjela u Zagrebu. Posjećuje Ljudevita Gaja, čita Rattkaja.²⁹ Onda odlazi na objed tada barunu Josipu Jelačiću. Poslije toga pjeva u nekom društvu Gajevu budnicu »Još Horvatska ni' propala«, tu himnu ilirizma. Posjećuje Lariku koju ljubi i poklanja joj jednu hrvatsku knjigu »da se u čitanju ilirskom uvežba«, posve sukladno Draškovićevom spisu kojim se on obratio ženama. Onda opet posjećuje Rakovca, Mažuranića (Ivana?), Babukića. Onda se oprašta od »premile ljubne domovine« riječima koje bi pristale oproštaju s ljubljenom djevojkom. Tu je Kukuljević blizak romantizmu koji sjedinjuje pojam domovine i ljubljene djevojke.³⁰

U Beču izražava svoju ljubav prema »vojničkom stališu«, slično kao i Drašković. Ovim Kukuljević prijanja uz austrijski militarizam. U Beču često posjećuje svoju ljubavnicu Rozaliju koja traži od njega da se s njom oženi. On odbija, vjerojatno iz socijalnih razloga. Takav odnošaj sa socijalno nižom djevojkom socijalno je prihvatljiv u inače čednom XIX. stoljeću, on je posjećuje i onda kad su kod nje njezini roditelji. S njom se često i dopisivao. Devetnaesto stoljeće bilo je doba kad se pisalo mnogo pisama što se odrazilo i u književnosti, npr. kod Goethea koji je napisao roman u pismima *Werthera*. Telefon, a još više internet, faks uništili su taj stari književni rod. O tome niže. Piše o svojim odlascima u kazalište u Josephstadtu. U kazalište ne vodi Rozaliju. Tamo gleda između ostaloga predstavu Schillerovog *Wallensteina*. Odlazi i u knjižnice

²⁶ Dieter Düding, *Organisierter gesellschaftlicher Nationalismus in Deutschland (1808–1847)*, Bedeutung und Funktion der Turn- und Sängervereine für die deutsche Nationalbewegung, München, 1984., str. 166–199, 299.

²⁷ W. Bietak, op. cit., str. 20, 28.

²⁸ Ivan Pederin, »Therese von Artner und die österreichische Literatur des Biedermeiers in Zagreb«, *Österreich in Geschichte und Literatur*, 28, Heft 5, str. 300–312; Wien, 1984.

²⁹ To je po svoj vjerojatnosti, *Memoria Regvm et banorum regnorvm Dalmatiae, Croatiae, & Slavoniae inchoata ab origine sua, & vsq; ad praesentem annum M. DC. LIII*, dedveta avctore Georgio Rattkay, de Nagy Thabor, Lectore & Canonico Zagrabiensi, Viennae, Avstriae, ex Officina typographica Mathei Cosmerouvis, Sac: Caes: Maiestatis Typographi Aulici, in Aula Coloniensi, Anno, 1652.

³⁰ P. Kluckhohn, op. cit., str. 111.

(*knjigarne*) i čita Homera, Kraljodvorski rukopis, Petrarku, Ossianove pjesme,³¹ Valvasora,³² Dživa Gundulića, Ovidijeva *Preobraženja (Metamorphosae)*, piše o srpskom knezu Milošu koji se opire Oktroiranom ustavu.³³ Ali on čita i dubrovačke rukopise.³⁴ Prijateljuje s bojnikom Komadinom. Svojim prijateljima i prijateljicama on je često čitao svoje radove što je bio običaj doba. Njemački romantičari sastajali su se u Jeni, Heidelbergu, Beču i Berlinu. Bili su to krugovi u kojima su oni jedan po jedan čitali svoje radove. Običaj da otac čita obitelji, ženi i djeci knjige održao se do kasno u XIX., a i u XX. stoljeće.

O svom školovanju ne piše mnogo, piše o tome kako mora na stražu, pa na jahanje. Jahanje je bilo vrlo važan dio obrazovanja svakog časnika. U Beču je upoznao mladog grofa Meda Pozze-Pucića Ovčarića.³⁵ Njega opisuje kao »zrelog ilira«. Potom piše o tiskanju njegove »junačke igre« *Juran i Sofija*. On je tada pisao svom odgajatelju, topličkom župniku Andriji Golubiću da drama »viteške i zmožne čine naših prédedov na nešto vendar v um natrak pozivlje«. Bio je i kod cenzure i dobio dopuštenje da se to djelo smije prodavati u Beču. U cenzuri je naime važilo načelo da se neka knjiga, koja je zabranjena npr. u Galiciji nije *ipso facto* zabranjena u Mađarskoj ili Hrvatskoj i obratno. Nadalje piše, ali vrlo šturo, o svom poznanstvu sa satnikom barunom Eötvösom Jozsefom, grofom Apponyi³⁷ koji će odigrati ulogu 1848. u Mađarskoj.

On piše i o svojim odlascima na plesove, ne kaže gdje, i dosta opširno o djevojkama, osobito o nekoj Grkinji Penelope Metakis koja mu se sviđala. Na te plesove ne vodi svoju ljubavnicu Rozaliju. O novcu jedva piše, piše kako mu je otac u pismu poslao petnaest forinti, a onda kako je uzalud na nekom plesu potrošio četiri forinte. Novac ne igra ulogu u njegovom boravku u Beču.

Na kraju 1839. iskazuje želju da u dnevniku »svaku najmanju malenkost života moga zapisanu vidim«. Dnevnik je dosta recentni književni ili polu-

³¹ Te pjesme napisao je James MacPherson i izdao ih kao pjesme škotskog barda iz VIII. stoljeća. One su odigrale znatnu ulogu u romantizmu. Sljeparija je dokazana 1807., ali mnogi tom dokazu dugo nisu vjerovali. Mira Janković, »Ossian kao poticaj za sakupljanje narodnih pjesama južnih Slavena«, *Zbornik za narodni život i običaje JAZU*, knj. 348, str. 179; Zagreb, 1954.

³² To je Janez Vajkard Valvasor, *Die Ehre des Herzogtums Krain*, 1689.

³³ S tim je Ustavom sovjetska oligarhija ograničila vlast kneza Miloša Obrenovića, pa je on napustio zemlju 1839. Vasa Čubrilović, *Istorija političke misli u Srbiji XIX. veka*, Beograd, 1982., str. 114.

³⁴ Kad se Austrija učvrstila u Dubrovniku ona je temeljem *Decretum instructorium* Marije Terezije od 13. rujna 1749. prenijela dio dubrovačkih spisa u Haus-, Hof- und Staatsarchiv. O tome Ivan Pederin, »Povijest arhiva i muzeja u Dalmaciji«, *Zadarska smotra*, XLV, br. 1–3, str. 87–121; Zadar, 1996. Kukuljević je mogao naći mnogo starih hrvatskih knjiga koje je u Beč odnio kustos Dvorske knjižnice Jernej Kopitar od 1819. nadalje. Kopitar je također bio i cenzor. Ivan Pederin, *Austrijska cenzura i nadzor nad tiskom u Dalmaciji*, str. 35 ff.

³⁵ Kukuljević piše Pozza Ovčarić.

³⁶ Božena Filipan, »Tonimir obitavalište Kukuljevića Sakcinskih«, *Kukuljevićevi dani u Varaždinskim Toplicama*, Zbornik radova znanstveno-stručnih skupova Matice hrvatske 1995–2009, Varaždinske Toplice, 2007., str. 29.

³⁷ Grof Apponyi György postao je 1847. mađarski kancelar. Barun Eötvös Jozsef bio je pisac i glavni ideolog mađarskog nacionalizma 1848.

književni rod, početke valja tražiti u bilježničkim spisima u kojima bilježnik svakog dana bilježi *rogationes*, pa u trgovačkim knjigama u kojima se bilježi dnevni promet. Kasnije dnevnik postaje književno promatranje vlastitog »ja«, on je minuciozan, nije uvijek namijenjen javnosti kao dnevnik Benjamina Constanta, postaje ispitivanje vlastite ličnosti i subjektivan. Što više je književan, to manje je dnevnik podataka.³⁸ Kukuljević je svjestan tih svojstava dnevnika, piše ga da se ne zaboravi, ali ga nije namijenio javnosti niti ga je objavio. U tom dnevniku pojavili su se brojni detalji, poznanstva, detalji o knjigama koje je čitao, o djevojkama iz njegova života, ali ne hipertrofirana romantička ličnost. On nimalo ne taji da ima odnošaj s Rozalijom, ali nikad ne prelazi u erotiku, to je bila poetika XIX. stoljeća u kojoj se erotika ne pojavljuje do pred kraj stoljeća. On je pak zaljubljen u Penelope, pa neku Tereziju s kojima nije imao odnošaj.

U svom dnevniku on se pojavljuje kao član društvene elite, kontaktira s vrlo uglednim vrhovima društva. On je sam favorizirani potomak ugledne plemićke obitelji, a dio te elite kojoj Kukuljević pripada nosila je hrvatski, a i mađarski preporod. On nije provincijalac, siromašni potomak malograđanske obitelji iz nekog malog njemačkog grada kakvi su bili većinom romantičari koji su živjeli neshvaćeni i nepriznati.

Međutim, Kukuljević je strastveni čitač i po tome pravo dijete svog stoljeća u kojem se proizvodnja knjiga industrijalizirala. Industrijalizacija proizvodnje knjiga bila je onda tek na početku, a požuda za štivom velika pa su knjižnice posuđivale knjige često uz visoke pristojbe. Posudbena knjižnica bila je u to doba poslovni pothvat s kojim se moglo zaraditi novaca.³⁹

Slika koju Kukuljević daje o sebi u svom dnevniku slika je mladića iz otmjene plemićke obitelji koji služi u elitnoj jedinici C. i k. vojske, živi lagodno, posjećuje kazalište, knjižnice, kupuje knjige i mnogo čita. Kao plemić sudjeluje u društvenom životu i druži se s velikašima, generalima i biskupima. U Beču nalazi mnogo knjiga i ustanova u kojima se može baviti hrvatskom kulturom. Beč, kako ga opisuje Kukuljević, hrvatski je grad, u njemu klija ilirizam. Ilirizam, mađarski nacionalizam i nacionalizmi mnogih drugih naroda Carevine potječu iz Beča, Marije Terezije i Josipa II.

Ovdje valja istaknuti da je Kukuljević bio časnik što nije neobično za to doba. Časnici su bili Ljermontov, Friedrich de la Motte Fouqué, Chateaubriand, Stendhal i drugi pisci. Kod nas Jelačić koji je bio književnik, Petar Preradović, Ivan Trnski. Oni su većinom bili plemići i aristokrati.

³⁸ Gustav René Hocke, *Das europäische Tagebuch*, Wiesbaden und München, 1978., str. 17, 25, 38, 50.

³⁹ Ivan Pederin, »Posudbene knjižnice«, *Austrijska cenzura i nadzor nad tiskom u Dalmaciji*, str. 39–42.

Dramski pisac

Kukuljević ni kao dramski pisac nije dobro ocijenjen. U početku je kao i mnogi drugi pisao na njemačkom. Čak je i neke dnevnike pisao na njemačkom, kad je 1838. pisao dnevnik na hrvatskom vidjelo se da slabo zna štokavski,⁴⁰ a da je hrvatski kao standardni jezik slabo razvijen. Zar nismo imali staru književnost na hrvatskom jeziku? Kukuljević je k tome i čitao Gundulića već u Beču? Na ovo pitanje pokušat ćemo odgovoriti niže. Njegovu dramu *Juran i Sofija ili Turci kod Siska* ocijenio je Marijan Matković kao plagijat nepoznatog njemačkog pisca autora drame *Thomas Erdödi, Ban von Kroatien, der Sieger bei Sissek, oder Rettung durch Weibertreue*. Sisačka bitka odigrala se 1539., a tad se Juranov otac, ban Toma Erdödy još nije bio ni rodio.⁴¹ *Gusar* je pisan pod Byronovim nadahnućem. Ivo Vidan je utvrdio da je to zapravo prijevod Byronova spjeva *The Corsair* u transmetrizaciji trideset godina poslije nastanka izvornika. Slika Mletaka je kondenzirana, erotika potisnuta. Kukuljevića je privuklo Byronovo široko romantičko čitateljstvo.⁴² Međutim, Kukuljević je svoju dramu smjestio u domaći prostor između Korčule i Skadra. Nikola Batušić je u naprijed navedenom radu utvrdio da *Juran i Sofija* nije plagijat, nego prijevod, ali Kukuljević nije naveo da je to prijevod. Ilirci su i inače slobodno prevodili, a ne bi naveli da se radi o prijevodu.⁴³

Juran se pojavljuje na pozornici u »staroilirskoj odori«, a »Otačbina stenje pod dušmanskim jarmom«. Juran čeka pomoć iz Beča, islam je »vjera dušmanska«. Iz Karlovca dolazi Auersperg Turjački u pomoć. Kasnije će Kukuljević razviti drugačije nazore o islamu. Na kraju se kršćani ne osvećuju »bezumnom dušmanu«, ne baš u smislu Evanđelja. Toma Erdödi kao ban bori se »za Boga, kralja i otačbinu«. Kukuljević je tu legitimist, liberalizam će se tu uzalud tražiti. Na kraju kršćanska molitva zahvalnosti.

Kukuljević polazi iz domovine koja stenje pod jarmom dušmanina, moli se Suncu, bogu praotaca. To nije odvratanje od katolicizma, nego okretanje prema slavenstvu i slavenskom folkloru. Janko Drašković hita u pomoć domovini. Nije slučaj da se on zove baš kao i patrijarh ilirizma. Drama je prava smotra hrvatskih velikaša i junaka koji su svi spremni junački umrijeti u boju. Drama se služi vestijarijem kazališnog zanata, preodijevanjem žena u mušku odjeću, prolazom kroz tajne hodnike i sl.

Originalnost nije unutarnji zakon književnosti, a kad bi tako bilo onda bi

⁴⁰ Demeter mu je »polag mogućnosti popravio« neke rukopise koji su se tiskali. Rudolf Maixner, *Grada za povijest književnosti hrvatske*, knj. 18, str. 191–205; Zagreb, 1950.

⁴¹ *Dva eseja*, Zagreb, 1950. *Hrvatska drama u XIX. stoljeću*, str. 40–227.

⁴² Ivo Vidan, »The English Intertext of Croatian Literature: Forms and Function«, *Studia romanica et anglica zagrabienisa*, XLII, str. 291–307; 1997.

⁴³ Mira Gavrin, »Pjesništvo narodnog preporoda u odnosu na njemačko i austrijsko pjesništvo«, *Hrvatska književnost prema stranim književnostima*, uredili Aleksandar Flaker i Krunoslav Pranjić, Zagreb, 1970., str. 53–55.

Homer i Vergilije bili plagijatori jer su se služili starijim književnim predlošcima. Srednjovisokonjemačka književnost je manje ili više slobodan prijevod ili razrada starofrancuskih romana. Franjo Trenk (ili njegov odvjetnik) je u tamnici u Spielbergu kraj Brna napisao memoare u kojima se trudio da pokaže kako je nevin i žrtva zavidnika. Nije uspio, umro je u tamnici. Međutim, njegovi memoari postali su uz Goetheova *Werthera* najčitanija knjiga stoljeća, prevedena na mnoge europske jezike. U novim izdanjima memoari su se razrađivali i proširivali. Iako je čitava *Trenckliteratur* od male umjetničke vrijednosti, u toj literaturi nastao je Trenk kao književni mit koji ni do danas nije ugasnuo.⁴⁴ O Franji Trenku danas se piše u inozemstvu, postoji Trenkov festival u Bavarskoj itd. Granice između prijevoda i razrade nisu jasne u tradicionalnoj književnosti, a tako ni u ilirizmu. Protiv pretiskavanja književnih djela ustao je Henry Fielding u prvoj glavi dvanaeste knjige svoga *Toma Jonesa*, ali pritom nije spominjao umjetničke, nego gospodarske kriterije. Alexander Bach donio je zakon o tisku kojim je zaštitio autorska prava i vrlo strogo definirao pojam plagijata. Onda je nastao i pojam »točnog« prijevoda.⁴⁵ Ističe se zahtjev posve točnog prijevoda što je nemoguće jer jezik nije nomenklatura u kojoj jedna riječ točno odgovara riječi u nekom drugom jeziku. Ovim smo ipak dokazali zašto ilirci prevode i prijevode izdaju kao svoje bez navoda autora izvornika.

Ostaje pitanje zašto ilirci traže oslonac u njemačkoj književnosti, a ne u našoj staroj književnosti koju su poznavali i cijenili, a Šicel u naprijed navedenom radu pokazuje kako se Kukuljević školuje na Gundulićevom stilu. Književnost tradicionalne Europe dio je svečanosti, zabava je dvora, ladanjskih dvoraca koja nije svakome dostupna. Onda postoji književnost bratovština o vjerskim svečanostima, pučka i narodna, pa crkvena književnost. One su u vezi, obično pučka i narodna književnost posuđuju od dvorske. Podjela na staleže jasna je i oštro ocrtana stilom. Kad je Josip II. 1770-ih godina osnovao Theater an der Burg tim je nastalo gradsko, građansko kazalište koje više nije bilo dvorsko, sve ako je car i dolazio u to kazalište. Cenzura je književnost napravila nacionalnom, a književnost se obraćala obrazovanom sloju nacije, odgajala pisce da odgajaju taj sloj. Književnost je tako postala otprilike nacionalna ili državna ideologija. Naša starija književnost je patricijska zabava, velika većina naših starijih pisaca bili su gradski patriciji, oni stvaraju pojam stališke i kulturne solidarnosti tako što jedni drugima šalju poslanice. Oni to mogu jer su pismeni, tj. oni su učili u komunalnoj školi sedam slobodnih vještina, i baš gramatiku. Gramatika, to je značilo naučiti latinski, pisati i dobro se izražavati. Pučani nisu imali pristupa u

⁴⁴ Ivan Pederin, »Začinjavci«, *Štioci i pregaoci, Vlastite snage i njemačke pobude u hrvatskoj književnosti*, Zagreb, 1977. Franjo Trenk kao književni mit. Isti, »Životna snaga mita o Franji Trenku«, *Godišnjak Njemačke narodnosne zajednice*, VDG Jahrbuch, 2001., str. 45–50.

⁴⁵ To je nepotpisani nekrolog pod naslovom: Bogomir Brleković, *Vienac*, Listak, 17, str. 208; Zagreb, 1885. O pitanjima prevodenja u novije doba u: Ivan Pederin, *Vienac i književna Europa 1869-1903.*, Njemačka, austrijska i ostale književnosti u hrvatskom časopisu *Vienac*, Zagreb, 2006., str. 211–213.

tu školu.⁴⁶ Ta književnost mogla je stilski djelovati na ilirce, npr. na Ivana Mažuranića, mogla je djelovati kod razvitka nacionalnog ponosa i samosvijesti, ali nije mogla odgajati čovjeka da bude građanin domovine, nacije. Tu je bio potrebit oslonac na njemačku književnost i to prije svega kazališnu. A prijevodi pobuđuju razvitak nacionalnih književnosti. To je najbolje vidljivo u Bukovini u kojoj su živjeli Rumunji, Ukrajinci, Poljaci, Mađari, Nijemci i drugi. Nacionalne književnosti probudile su se prijevodima i vezama s tiskom i kazalištem,⁴⁷ ali i pobudama iz austrijskog etatizma u kojem su Marija Terezija i Josip II. počeli stvarati nacije. Sličan razvitak imala je i Mađarska u kojoj se književnost razvijala kao nacionalna i kao sredstvo organiziranja suvremene nacije.

Mađarski preporod opisuje se kao preporod koji je pokret plemstva, a počinje s mađarskom tjelesnom stražom Marije Terezije.⁴⁸ Tako je vojska dobila kulturnu ulogu začetnika mađarskog preporoda.⁴⁹ Autor ipak kritizira europeizam Bessenyeia Györgya, ali opaža da je njegova *Tragedija Agisa*, posvećena Mariji Tereziji, ograničena na više slojeve. Pisac onda spominje filologa Révaia Miklosa i njegov rječnik koji se oslanja na narodni jezik i to prije braće Grimm. Tada počinje izlaziti i prvi mađarski list – *Magyar Hirmondó*, književnost se orijentira od klasicizma, koji autor ne cijeni, prema narodnom duhu i uspoređuje mađarski klasicizam s djelima Goethea i Schillera koja se, ako se radi o njihovim zrelim djelima, danas spominju kao klasična, dok se pod klasicizmom podrazumijeva oponašanje više latinske nego grčke književnosti. Poslije nekoliko klasicističkih pjesnika, tako autor, spominje Dugonicsa Andrasa (1740.–1818.) i njegov roman *Etelka* kao velik uspjeh jer sadrži kritiku jozefinizma. Slijedi opis skupljanja narodnog blaga, čuju se i demokratski glasovi u književnosti koji brane prava kmetova, osobito kod baruna Bacsányi Janosa koji prijanja uz Francusku revoluciju. Kárman József (1769.–1795.) psihologizira književnost, vitez Csokonai Mihály piše o okrutnostima Francuske revolucije. Autor prikazuje mađarsku književnost kao književnost što traži veze na Zapadu, osobito u njemačkoj, ali i u francuskoj književnosti, traži napredak i po-

⁴⁶ Ivan Pederin, »Društvena i politička emancipacija slikara u XVI. stoljeću«, *Hrvatska obzorja*, X, br. 3–4, str. 81–86; 2002.; Isti, »Mletačka uprava, privreda i politika u Dalmaciji (1409–1797)«, *Dubrovnik*, str. 102; *Dubrovnik*, 1990. *Praeceptor, magister* ili *rector scholarum* bio je *officialis extrinsecus* kojeg je imenovalo vijeće, a on je bio knezu odgovoran za svoj rad, od 1722. biskup ispituje njegovu pobožnost i moralni lik. *Septem artes liberales* – sedam slobodnih vještina bile su osnovno obrazovanje plemića. Gram. Loquitur; Dia. vera docet; Rhe. verba ministrat; Mus. Canit; Ar. Numerat; Geo. Ponderat; As. Colit astra. Ovaj školski sustav potječe od poganskog afrikanca Martianusa Capelle (oko 410. do 439.). U: Ernst Robert Curtius, *Europäische Literatur und lateinisches Mittelalter*, Bern und München, 1967., str. 47–55.

⁴⁷ Ivan Pederin, »Bukovina...«, str. 207. Johann Sbreia, »Die rumänische Literatur und Sprache«, *Die österreichisch-ungarische Monarchie in Wort und Bild*, Wien, 1899., str. 376–393.

⁴⁸ Johannes Váczy, »Die ungarische Literatur«, *Die österreichisch-ungarische Monarchie in Wort und Bild*, Auf Anregung und unter Mitwirkung Seiner kaiserlichen und königlichen Hoheit des Durchlauchtigsten Kronprinzen Rudolf, Ungarn, Band III, Wien, 1893., str. 245–343. Vidi i Ivan Pederin, »Kruna Svetog Stjepana i uloga Nijemaca u njoj«, *Godišnjak njemačke narodnosne zajednice*, VDG Jahrbuch, 2003., str. 129.

⁴⁹ István Némcsürty, *Die Königlich-Ungarische Adelige Leibgarde*, Begegnungen Schriftenreihe des Europa Institutes Budapest, Die k.u.k. Armee, herausgegeben von Ferenc Glatz, Budapest, 1998., str. 33–39.

litičku samostalnost da bi zaključio da je Mađarska sebi izborila mjesto među kulturnim zapadnim zemljama, da je odbacila okove klasičnog idealizma, da je usvojila osvježavajuće elemente europskog romantizma i narodne književnosti pa se pojavio krug pisaca, među kojima se ističe Kisfaludy Karoly, koji književnost želi napraviti nacionalnom gdje je, tako autor tvrdi, vidljiv utjecaj njemačke književnosti pa se tako osniva i književno društvo Kisfaludy. To društvo može podsjetiti na Maticu hrvatsku. U ovom prikazu pretežu životopisi pisaca što spada u sliku pozitivističke znanosti o književnosti i baš to je ono što se toj znanosti kasnije najviše predbacivalo.

Za razliku od ranijih pisaca, ovaj pisac opširno se zadržava na književnosti vezanoj uz 1848., posebno na Petöfju Sandoru, idealu mađarske mladeži koji je 1848. mlad poginuo na bojnopolju i postao prvim pjesnikom nacije u čemu je znatno sudjelovao njegov životopis. On je u svakoj čestici mađarski pjesnik. Tu se opet pisac kiti vrijednostima koje bi se mogle dodati npr. Petru Preradoviću kao hrvatskom pjesniku ili nekom poljskom ili ruskom pjesniku. Autor piše nešto i o recepciji tog pisca koja dosiže svoj vrhunac u 1850-im godinama. Opaža sklad umjetnog i narodnog. Pisac potom slijedi utjecaje Waltera Scotta pa opaža postojanje socijalnog romana Faya Andrasa, ističe Kisfaludya Sandora kao jednog od velikih mađarskih pisaca, registrira koji su mađarski pisci prevedeni na strane jezike, ističe da se tada u književnosti javljaju i žene, Toldy Ferenc začinje pisanje povijesti mađarske književnosti, Erdelyi Janos prijanja uz kritičku književnost koja se javlja 1840-ih godina. Povijesna djela piše Jaszai Paul, pa grof Jozsef Teleki, politička djela piše grof Széchenyi István koji ima mnogo sljedbenika među državniciima i političarima, Kossuthom Lajosom, barunom Eötvösom Jozsefom, Deákom Ferencom i dr. Napokon pisac svraća pažnju na govor u Parlamentu, na Kossutha Lajosa kao velikog govornika i oca političkog novinarstva. On je osnovao 1841. *Pesti Hirlap* kao prvi mađarski politički organ, a 1848. povećao se broj političkih listova koji su se 1849. gasili, ali su se kasnije opet pokretali. U političkom govoru snažno djeluje klasična retorika. Tu valja dodati da to nije bilo tako samo u Budimpešti, nego i u Beču gdje su liberali govorili u Parlamentu s vrlo mnogo latinskih poslovice i aforizama, a pučke i gradske izraze uveo je u govor u Parlamentu Karl Lueger.⁵⁰ Autor se nije obrušio na austrijsku cenzuru kako je to inače bio običaj kod liberalnih pisaca, a nije ni pomislio da bi mogao istraživati utjecaj cenzure na književnost.

Razvitak novije mađarske književnosti ima klicu u Tjesnoj straži, a i inače je sukladan razvitku hrvatske književnosti prve polovice XIX. stoljeća, tek što je mađarski razvitak stariji i više liberalan. Sukladna je i namjeravana orijentacija prema francuskoj književnosti koja se ističe u *Viencu* bar u namjerama.

Međutim, ako se vratimo možemo opaziti da u drami *Juran i Sofija* odjekuje, tako Matković piše, njemačka viteška drama, ali nema čežnje za srednjim

⁵⁰ Kurt Skalník, *Dr. Karl Lueger, Der Mann zwischen den Zeiten*, Wien–München, 1954., str. 77.

vijekom koji njemačka romantika smatra boljim i njemačkim dobom.⁵¹ U toj drami odluku ne donosi oružje, nego zaručnički par, kako se to ističe u naslovu, a najviše vjernost i ljubav zaručnice Sofije koja ne može a da ne podsjeti na skromne djevojke iz pripovjedaka Adalberta Stiftera koje se jako razlikuju od Lucinde Friedricha Schlegela ili Agnes u romanu *Maler Nolten* Eduarda Mörike koja stoji između dva muškarca. Ona je poremećena uma, u toj poremećenosti otkriva joj se jedna viša istina, pa ona ide s obojicom. Sofija i Juran idu prema skladu, a to je književno stanje *biedermeiera*. Ne da je Kukuljević čitao Stiftera, ali oni su se obojica razvili u ozračju koje je stvorila cenzura pa se kod njih zamjećuju sukladna stanja duše.

Drama *Poraz Mongolah*, Historično-junačka igra u četiri čina, tiskana u kr. p. horvatzko-slavonsko-dalmatinske Tiskarne Dra Ljudevita Gaja, 1844. oslanja se na provalu Tatara u Mađarsku i Hrvatsku 1241., tek što Kukuljević, a tako i hrvatska znanost ne razlikuje Mongole od Tatara.⁵² Tatari su kazna božja Slavenima zbog njihove nesloge, Slaveni su inače dobar i blag narod. Pojam kazne Božje starozavjetni je pojam, Jahve je kaznio Faraona, Sodomu i Gomoru, Saula, Davida što je poslao Uriju u rat da bi se domogao njegove žene. Atila je bio bič Božji, kuga u XIV. stoljeću kazna Božja. Isus nije kažnjavao, osim Jude. Međutim, u Bibliji je kazna Božja ćudoredno pitanje ili je to pitanje poslušnosti čovjeka Jahveu. Kod Kukuljevića je kazna Božja pitanje odgovornosti prema svom narodu i naroda prema domovini. Ovdje djeluje i Herderovo poglavlje o Slavenima iz njegove *Ideen zur Philosophie der Geschichte der Menschheit* (1784.–1791.).⁵³ Kršćanstvo nije voljno pomoći Hrvatima. Tatari, odnosno Mongoli siluju žene i djevojke pred očima njihovih obitelji. Ovdje progovaraju puritanska načela europskog društva u XIX. stoljeću. Narod je u Hrvatskoj, a tako i u Rusiji naučan na ropstvo. S ovim prosvjedom je Kukuljević liberal. On je i demokrat pa silazi među građanstvo okupljeno u Zagrebu. U Splitu Kukuljević vidi Talijane kao pristalice Mletaka. Tu Kukuljević nazire sukob Hrvata i Talijana u dalmatinskim gradovima koji će međutim početi tek 1860.⁵⁴ Nacionalnost nije bila presudni čimbenik politike u Mletačkoj Dalmaciji. Rembold se odnosi vrlo netolerantno prema bosanskim krstjanima, on bi napao i Bugare što hoće uništiti Latinsko Carstvo i pravoslavne, on je čovjek Rimske kurije ko-

⁵¹ Povijesne drame konfekcionirao je profesor na Sveučilištu u Petrogradu Ernst Raupach. On je u tim dramama tumačio i popularizirao povijest, a u kazalištu je vidio sredstvo odgoja, sredstvo obrazovanja nacije. H. A. Korff, op. cit., Hochromantik, IV, str. 315.

⁵² Mongoli su narod koji živi na istoku srednje Azije uz kinesku granicu, Tatari žive na istoku europske Rusije i u zapadnom Sibiru, njihov glavni grad je Kazan, govore jezikom sličnim turskom.

⁵³ Ovo poglavlje prevedeno je kod nas. Ivan Pederin, »Rodoljubni dodaci i ispuštanja u prijevodu Herderova poglavlja 'Slavenski narodi' koji je objelodanjen u 'Danici ilirskoj' 1835. godine«, *Radovi Filozofskog fakulteta u Zadru*, 8, str. 264–270; Zadar, 1968.–69., 1969.–1970.

⁵⁴ Splitski *Italo-Dalmata*, kako se liberal Francesco Carrara iskazivao, odnosio se dobro prema Hrvatima u 1840-im godinama. Ivan Pederin, »Francesco Carrara i njegovi odnosi s austrijskim vlastima«, *Crkva u svijetu*, X, br. 2, str. 150–160; Split, 1975.

ja vodi veliku, svjetsku politiku, ban Šubić mnogo je blaži jer su krstjani njegove krvi i jezika. Rim Kukuljević doživljava kao neprijatelja, čime on ne dovodi u pitanje svoju pripadnost katolicizmu. Ali nacionalna pitanja su u prvom planu i opasnost od Tatara veća je nego opasnost od Grka i krstjana. Bela je dobar kralj, junak nije, on bježi pred Mongolima-Tatarima, ali ga Hrvati Kreč, Kupiša i Rak hrabro brane. Šubićevo kćer Stanislavu zarobi tatarski vođa Batu, ali je oslobodi Kreč. Ona će biti njegova žena.

U prvom planu je ipak pitanje nacionalne i južnoslavenske kohezije. Moramo međutim opaziti da Bela nadvlada Batua. Slično i u Grillparzerovoj tragediji *König Ottokars Glück und Ende*, Rudolf von Habsburg nadvlada Ottokara. Cenzura je tražila da dobri i pobožni kralj u tragedijama uvijek nadvlada nekog opakog kralja kakav je Grillparzerov Ottokar,⁵⁵ a i Kukuljevićev Batu.

Ovdje valja reći da je Kisfaludy Karoly prije 1830. kad je umro, napisao tragediju *Die Tataren in Ungarn*, a Varaždinac Eduard Breier walterscottovski roman *Die Tataren in Croatien und Dalmatien, Historisches Gemälde aus den Zeiten König Bela des vierten* (1841.) slijedeći uvijek istu shemu provale, borbe i ljubavi zaručnice koju ugrabi tatarski vođa i shemu dobrog kralja kojeg ne može nadvladati opaki tatarski vođa.⁵⁶ I August von Kotzebue je napisao dramu *Belas Flucht*. Breier je u strukturu svog romana unio stečevine Waltera Scotta kojeg je cenzura zabranjivala, a poslije 1838. je dopuštala uvoz njegovih djela.⁵⁷ O originalnosti u ovim djelima teško je govoriti, ali se može govoriti o sukladnosti razvitka habsburških nacija, a mi smo vidjeli kako je Kukuljević u svojoj neoriginalnoj drami umio rješavati pitanja Hrvatske, pa i južnog slavenstva. On je tu učitelj nacije, a to nije bio ni mogao biti Marulić, sve ako je pisao na hrvatskom i svoj jezik kao i drugi stariji pisci nazivao hrvatskim. Nije bio učitelj nacije jer hrvatske suvremene nacije onda nije ni bilo.

Kukuljević je napisao i dramu *Poturica*, Drama u 4 čina od ..., koju je u Zagrebu tiskao Dragutin Albrecht, ne više Gaj, 1867., a to je doba kad se spremala okupacija, ili bolje, oslobođenje Bosne i Hercegovine. Prodor na jugoistok bilo je pitanje habsburške politike od 1797. kad je general bojnik Mate Rukavina zauzeo Dalmaciju pa je odmah počeo uspostavljati političke veze s Crnogorcima i Bosancima.⁵⁸ Godine 1818. putovao je Franjo I. u Dalmaciju sve do ključne točke prodora na jugoistok – Dubrovnika.⁵⁹ Metternich je bio za čuvanje Osmanske Carevine i Franjo I. je odgodio tu politiku. Odgađanje i promišljenost

⁵⁵ Ivan Pederin, *Austrijska cenzura i nadzor nad tiskom u Dalmaciji*, str. 302.

⁵⁶ Ivan Pederin, »Začinjavci«, štoci i pregaoci, *Vlastite snage i njemačke pobude u hrvatskoj književnosti*, Zagreb, 1977. Eduard Breier i povijesni roman u Hrvata.

⁵⁷ Ivan Pederin, *Austrijska cenzura i nadzor nad tiskom u Dalmaciji*, str. 106.

⁵⁸ Ivan Pederin, »Uspostava carsko-kraljevske vlasti u Dalmaciji i Istri, 1797-1798«, *Forum*, XXXV, br. 1-3, str. 315-334; Zagreb, 2006.

⁵⁹ Ivan Pederin, »Putni dnevnik cara Franje I. o Dubrovniku (1818 g.)«, *Anali Zavoda za povijesne značnosti IC JAZU u Dubrovniku*, sv. 17, str. 431-463; Dubrovnik, 1979. i drugi radovi o ovom dnevniku.

značajke su habsburške politike u XIX. stoljeću. On se priklonio Metternichu, a ne savjetima hrvatskih generala koji su ratovali protiv Francuza u Dalmaciji, a Napoleonu je trebala Dalmacija poslije Trafalgara kad je shvatio da neće moći dobiti sirovine iz prekomorja pa se nadao da će ih pribaviti iz Levanta i Turske.⁶⁰ Jelačić je službovao u Zadru gdje je vodio vojnu obavještajnu službu u Bosni, on je slijedio orijentaciju hrvatskih generala. Nije slučajno da je Bosna pitanje ilirizma. Kad je Metternich otišao, Jelačić je kao hrvatski ban i guverner Dalmacije odmah poslao svoga pobočnika generala Lazara Mamulu u Crnu Goru i time je otpočeo habsburški prodor na jugoistok. Knjaz Nikola i njegovi prethodnici Petar I. i II. Petrović Njegoš smatrali su da su oni pozvani osvojiti Bosnu i ujediniti srpstvo, a to im je savjetovao ideolog vice-admirala Dmitrija Nikolajevića Senjavina Kovalevski jer je Kovalevski, a i Senjavin vjerovao da može pobuniti pravoslavne na Balkanu i uništiti Tursku. Međutim, potkraj 1860-ih godina Rusi su se počeli orijentirati prema Srbiji pa su sa Srbima pokušali smijeniti knjaza Nikolu u državnom udaru koji nije uspio, a te je godine trebao buknuti ustanak u Bosni i Hercegovini. Crna Gora priznala je 1872. austro-ugarski protektorat. Godine 1875. doputovao je u Dalmaciju kralj Franjo Josip I. i dao znak za početak ustanka kojim je iz Dubrovnika zapovijedao domaršal Gavriilo Rodić, dalmatinski namjesnik. Godinu kasnije sastao se s ruskim carem i Reichstadtu u Sedmogradu, a onda je Berlinski kongres dao Austro-Ugarskoj pravo da »okupira« Bosnu i Hercegovinu, a i suverenitet nad Srbijom.⁶¹ U Bosnu je ušla C. i k. vojska sastavljena većinom od Hrvata. General Josip Filipović, inače vojni zapovjednik Praga i prijatelj nadvojvode Rudolfa ušao je s vojskom iz Slavenskog Broda, njegov brat Franjo bio je ranije namjesnik Kraljevine Dalmacije u Zadru. S juga je ušao u Hercegovinu iz Imotskoga general Stjepan Jovanović koji će potom postati dalmatinski namjesnik.⁶² Hrvatska javnost zagovarala je oslobođenje Bosne.⁶³

To je bila situacija u kojoj je Kukuljević pisao svoga *Poturicu* i posvetio ga Ivanu Mažuraniću »bivši dv. kancelar Trojednica i pravi tajni savjetnik«. Pravi tajni savjetnik bila je titula koju je nosila glava neke zemlje, nosio ju je Jelačić kao ban, Mažuranić to još nije bio, ali je u Beču izradio nacrt državnog aparata Hrvatske⁶⁴ kojoj će 1868. biti priznat status Kraljevine Hrvatske-Slavonije i time priznanje kao suverene države što je do tada bilo prijeporno. Mi smo tada stekli (ograničeni) državni suverenitet, pa smo mogli izgraditi i državni aparat

⁶⁰ Ivan Pederin, »Dalmacija, Dubrovnik, Kotor i Francuzi«, *Dubrovnik*, N. S., XVII, br. 4, str. 18–41; Dubrovnik, 2006.

⁶¹ Ivan Pederin, »Austro-ugarski prodor na Balkan – protektorat nad Srbijom 1879–1881«, *Kolo*, XIII, str. 130–146; Zagreb, 2003.

⁶² Ivan Pederin, *Dalmacija i Hrvati u vanjskoj politici bečkoga dvora*, I, Zadar, 2005.

⁶³ Ivan Pederin, »Časopis *Vijenac* o Bosni i Hercegovini do Šenoine smrti«, *Radio Sarajevo – Treći program*, 12, br 40, str. 349–387; 1983.

⁶⁴ Ivan Pederin, »Politička djelatnost Ivana Mažuranića 1860-ih godina u Beču«, *Hrvatska obzorja*, IV, br. 3, str. 604–612; Split, 1996.

suvremene nacionalne države.

U ovoj drami Kukuljević piše o »budjenju roda izpod tuđih krilah«. Nama su stranci sve oteli, jedino što nisu mogli oteti je »Duh i radnju na duševnom polju«. To je tipično stanje duha siromašnog intelektualca male zemlje koja očekuje mnogo od budućnosti i napretka. Stanje bosanskohercegovačke raje opisuje Džaffer koji smatra da kršćanska raja nije ravna Turčinu, osobito ne u pravu (str. 3). U islamu kršćanin nije jednak s muslimanom pred zakonom.⁶⁵ Kukuljević, koji je putovao Bosnom, to zna, a to pitanje nejednakosti zaoštrilo se 1839. kad je Porta proglasila s Gjulhanskim hatišerifom jednakost pred zakonom pa Turska nije više bila carevina muslimana, nego građana. Tako je jedan od najvažnijih razloga nezadovoljstva bosanskohercegovačkih muslimana bio taj hatišerif, a prije toga imodernizacija vojske. Gjulhanski hatišerif nije bilo moguće provesti u Bosni u djelo do oslobođenja 1878., odnosno uvođenja suvremenog austrijskog zakonodavstva. Muslimane Kukuljević prikazuje kao tradicionaliste, pa Smail čezne za starim kapetanima, za Smail-agom Čengjićem. Kukuljević se u ovoj drami znatno oslanja na Ivana, a i Matiju Mažuranića.⁶⁶ Turci izdajice nose fes, a ispod fesa »kaurske ludosti«. Turska narav je »kad pobiesni ostavi ih razum«. Stanje u Bosni – »Car je magla, zakon samovolja« (str. 9). To je slika Bosne i Turske u doba propadanja koje je počelo već iza smrti Sulejmana Veličanstvenoga.

Kukuljević uvodi u radnju Selima koji se poturčio da postigne časti i bogatstvo (str. 11).

Na kraju »krševite gore, gdjeno bratski knez i rod naš vlada. (...) On će zvat u pomoć sva plemena naša« pa »U cesarstvu ima srodne krvi i jezika« (str. 48). Je li Kukuljević znao za pretenzije knjaza Nikole da ujedini srpstvo? Je li znao da je blizu dan kad će dva hrvatska generala na čelu hrvatskih četa osloboditi Bosnu?

Međutim, Selim kritizira zapadnu državu u kojoj su vlast i bogatstvo u rukama malobrojnih, dok puk živi u bijedi i neznanju. U Turskoj je svatko slobodan. Nije imao ni krivo jer je u Turskoj obrazovanje bogatog bega i siromašnog muslimana bilo jednako, nije bilo društvenih elita, nije bilo plemstva po rođenju, najsiromašniji seljak mogao je postati janjičar, a potom i veliki vezir, ako je imao sreće.⁶⁷ U trećem prizoru drugog čina Kukuljević je opet učitelj nacije:

Nit je Rim grad gori od Carigrada,
Nit je Carigrad lošiji od Rima
A obadva tuđa su nam bila,
I sa krstom baš nas razkrstile.
(...)

⁶⁵ Reuben Levy, *The Social Structure of Islam being the second Edition of the Sociology of Islam by ...*, Cambridge, 1957., str. 265. Joseph Schacht, *An Introduction to Islamic Law*, Oxford, 1964., str. 133.

⁶⁶ N. Batušić, str. 33.

⁶⁷ Ivan Pederin, *Dalmacija i Hrvati u vanjskoj politici bečkoga dvora*, str. 556.

A što otci sagriešiše naši,
 To mi sami preboljet moramo.
 (...)
 Nama valja da smo narod *jedan*
 (...)
 A mi braćo branimo slobodu,
 Mrimo za nju, borimo se za nju.

Tu naciju on ne vidi ni na istoku niti na zapadu, dvije kršćanske konfesije element su razdora. On nije privrženik zapada, sumnjičav je prema politici velikih sila, na vrhu je samo nacionalni interes male Hrvatske koja će ujediniti južno slavenstvo. Tu nešto mogu reći njegovi stihovi:

*Tebi se je stavit Bože! htjelo
 Jugoslaviji Hrvatsku na čelo
 Da duhovnom silom napred krene
 braću Srblje, Bugare, Slovene.*⁶⁸

Kukuljević je vidio ujedinjenje južnih Slavena pod hrvatskim vodstvom što nije bilo ni neumjesno jer je Hrvatska onda bila na mnogo višem stupnju razvitka negoli naši istočni susjedi koji nisu imali ni rudimente suvremene državne organizacije.

*

Kukuljevićeve drame loše su ocijenjene, on se spominje kao književni diletant.⁶⁹ Njegove drame malo su se prikazivale, najdulje se prikazivala *Juran i Sofija* s kojom je na zagrebačku pozornicu došla štokavština, pa joj je Demeter pisao povoljne osvrtne.⁷⁰

Najveća Kukuljevićeva slabost nije neoriginalnost koju mu svi zamjeraju, nego njegov nesmisao za pozornicu. Njegove drame pisane su za čitanje, ne za pozornicu. Drama XVIII. i bar prve polovice XIX. stoljeća bila je uz neke izuzetke npr. Georga Büchnera, drama zatvorenog oblika. Radnja te drame je zatvorena, ništa se ne događa što ne slijedi logički iz prethodnog prizora. U ekspoziaciji te drame opisuju se situacija i likovi. Borba likova je jasno protivništvo, vrlo je strastvena. Ova drama poštuje tri Aristotelova jedinstva, ima svoj vrhunac. U ekspoziaciji gledatelj se upoznaje s likovima u koncentriranom obliku, dolazi do dvoboja protivnika sa spoznanim i oblikovanim karakterom. Vanj-

⁶⁸ »Molitva hrvatskog rodoljuba«, *Vienac*, III, str. 311–312; Zagreb, 1871.

⁶⁹ Miroslav Šicel, *Stvaraoci i razdoblja u novijoj hrvatskoj književnosti*, Analize i sinteze, Zagreb, 1971., str. 9.

⁷⁰ N. Batušić, op. cit., str. 28.

ski dvoboj odgovara unutarnjem protivništvu i savjesti.⁷¹ To je kazališni stil Schillera, pa bečkih kazališnih umjetnika kakav je bio Grillparzer i konfekcionera, kojih je bilo vrlo mnogo. Kukuljević nije poznavao kazališni zanat, a njegova kazališna djela pisana su da pobude nacionalnu samosvijest i ponos i da populariziraju povijest. *Porazu Mongolah* dodao je na kraju kraći znanstveno-dokumentirani pogovor, a napisao je i jedan znanstveni rad o njihovoj provali. O tome na drugom mjestu.

Lirika

Kukuljević je izdao svoje *Pěsme s dodatkom narodnih pesamah puka harvatskoga* u Zagrebu 1847. »Tiskom kr. ovl. Narodne tiskare Dra Ljudevita Gaja«. Pisao je pjesme, kako piše u predgovoru, kad nije imao pravoga cilja za »upoznanje duha, ćutih i načina mišljenja mnogo raspostranjenoga naroda harvatskoga«. Hrvatski narod bi dakle trebao biti predmetom njegova pisanja i glavni junak djela. Kukuljević nije ostvario tu namjeru izrečenu u predgovoru. To važi samo za manji broj njegovih pjesama. Napomenuo je da je hrvatski narod »mnogo raspostranjen« i to se čita kao nacrt za njegovo kasnije traženje Hrvata po Italiji i drugdje.

Piše pjesmu u gradu Grobniku. On dakle osjeća potrebu da uvijekovjeći svoj boravak u tome gradu, ali vjeruje u jedinstvo osobnog i pjesničkog doživljaja. Slično je i kasni njemački romantičar Heinrich Striglitz napisao pjesmu u pulskoj Areni pod naslovom »Donnerstag nachts«. Pjesmi je pridao dnevnički karakter da bi naglasio s tim hodom u detalj intimnost i doživljaj vezan s ulaskom u Arenu.⁷²

U *Kupinama* u pjesmi pod naslovom »Uspomena na Mletke« napisao je stih *Jedinstveno ja pod nebom stojim*. Odzvanja li tu Hölderlinova pjesma »Der Necker«? U pretposljednjoj strofi te pjesme, zadnji stih glasi – *Unter dem Himmel, wie immer bin ich*. Stih veličanstvene jednostavnosti i snage u kojem se hipertrofirana pjesnikova ličnost stavlja pred *universum*. Kukuljević nije imao tu hipertrofiranu pjesničku ličnost, ali je niže pisao o svojem čitanju Dantea, Tassa, Ariosta, Petrarke i Byrona, spomenuo je Canovu i Sansovina, trg sv. Marka kao salon pun prosjaka jer bijeda je u Mletcima poslije pada Republike i Napoleona bila velika, prosile su kćeri i žene patricija na ulici pokrivenne glave da ih

⁷¹ Volker Klotz, *Geschlossene und offene Form im Drama*, München, 1968., str. 23 ff.

⁷² Ivan Pederin, *Jadranska Hrvatska u austrijskim i njemačkim putopisima*, Zagreb, 1991. Pjesma je objavljena u poglavlju »Ostali putopisi Metternichova razdoblja«. Stieglitz je pjesmu objavio u putopisu *Istrien und Dalmatien, Briefe und Erinnerungen*, Tübingen, 1845., str. 62. Kukuljević je napao Stieglitza jer je pozvao Nijemce da ne sele u daleku Ukrajinu, nego da napuče Istru, Istria i Dalmacija, »Pisma i uspomene od Henrika Stieglitza, u Stuttgartu i Tübingi, 1845.«, »Knjixevni pregled«, *Zora Dalmatinska*, II, br. 29, str. 227–228; Zadar, 1845. Ovaj običaj održao se dugo pa se Isabel Bird uspela 1873. na vulkan Mauna Loa na Havajima i napisala na vrhu vulkana pismo. Ivan Pederin, »Novinarski putopis XX. st.«, *Dubrovnik*, XIII, br. 3; Dubrovnik, 2002.; Dea Birkett, *Spinsters abroad, Victorian Lady Explorers*, New York, 1989.

nitko ne prepozna koliko su se stidjele.⁷³ U pjesmi »Věra i něvera (Romanca)« piše o nekom vitezu koji je otišao u rat, a kad se vratio našao je svoju ljubvu udatu. Ova romanca može podsjetiti na Ludwiga Uhlanda i njegovo europsko srednjovjekovlje. Ona i druge mogu nas voditi u njegovo poznavanje književnosti, ali umjetnički nemaju značaja. Svakako u ovoj romanci slika tuđine je negativna što najavljuje kasniji Kukuljevićev rad u kojem je tuđina opisana kao loša. Bilježio je narodne pjesme ili ih je podražavao, ali ta djela nisu ostavila traga. Pjesmu »Dalmaciji« zabranila je 1847. cenzura jer je Kukuljević opisao Dalmaciju kao vezu s antikom i talijanskom uljudbom i dodao da je ona siromašna jer nema trgovine sa sjevernom Hrvatskom.⁷⁴ Kukuljević je pjesmu preradio tako da je ona glavnom cenzoru grofu Josephu Sedlnitzkom bila prihvatljiva. Dao je razumjeti da je njegova zbirka narodnih pjesama krnja jer se cenzura protivila njihovom izdavanju. Ipak je u pjesmama otkrio slavensko poganstvo koje mu je bilo vrijedno kao iskonski slavensko i oznaka narodnog karaktera.

Zbirku *Slavjanke*, sa historičkim primjetbama, izdao je Kukuljević 1848., ali je nije potpisao, odnosno naveo je kao autora X^a. On je 1873. na Velikom spravišću Zagrebačke županije kritizirao cenzuru jer se Gaj nije usudio tiskati neke njegove radove zbog cenzure.⁷⁵ U to doba cenzura je već bila ukinuta, ali se Kukuljević ipak nije usudio potpisati zbirku punim imenom i prezimenom, a to nije ni spadalo u običaje doba. Cenzura je od 1840-ih godina zaštićivala autorско pravo, a pisci su morali potpisivati svoje tiskane radove.⁷⁶

Kukuljević je počeo ovu knjigu s uvodom koji je nazvao »Historičke primětbe«. Tu je opisao Athos na kojem se prema Tukididu govorilo grčki i trački, a kasnije slavjanski i grčki. Na Atosu je stajala orijaška slika tračkog boga Jova. Sad ima na Athosu 4000 monaha »Slavjana«. Manastire su gradili ruski car, srpski i bugarski vladari, tu se čuvaju »slavjanski« novci, rukopisi i knjige, a kaluđeri se mogu nadati dobra od Slavena, ne od Grka i Turaka. U »II. Odjelku« počeo je s imenom albanskog hrama Dodona. U XVI. pjevanju Ilijade, stih 233. Homer spominje Zeusa dodonskog, dakle kao dodonskog kralja. O Dodoni pišu Plinije, Vergilije i Konstantin Porfirogenet, pa Herodot. Zeus odgovara slavenskom bogu Perunu. Dodona je slavensko proročište; Kukuljević nastavlja s filološkim dokazima i završava s Vukom St. Karadžićem što piše o djevojkama dodolama koje zazivaju kišu. U Albaniji nalazi potok Dodon, rijeku Akeron i jezero Kokit. On se dalje poziva na francuskog putopisca Cypriena Roberta, profesora na Collegeu de France i urednika *Revue des deux mondes* ko-

⁷³ Johann Gottfried Seume iz Leipziga, koji je pješke putovao iz Njemačke do Sicilije 1801. opisuje prosjake u Mlecima. *Spaziergang nach Syrakus im Jahre 1802.*, Nördlingen, 1985.

⁷⁴ Ivan Pederin, *Austrijska cenzura...* str. 130-131.

⁷⁵ Božidar Novak, »Ideja slobode u novinarskom, publicističkom i javnom radu Ivana Kukuljevića Sakcinskog«, *Kukuljevićevi dani u Varaždinskim Toplicama*, Zbornik radova znanstveno-stručnih skupova Matice hrvatske 1995-2009, Varaždinske Toplice, 2007., str. 315-325.

⁷⁶ Ivan Pederin, *Austrijska cenzura i nadzor nad tiskom u Dalmaciji*, str. 388.

ji je putovao po Balkanu i posebno po Albaniji.

Kukuljević je bio načitan klasične književnosti pa je na Balkanu nalazio tragove grčkog mita i kulture i time pokazao instinkt dobrog znanstvenog istraživača što će on u sljedećem desetljeću i postati. Ističu se njegove simpatije prema pravoslavlju koje on smatra otprilike slavenskom konfesijom. On nalazi Slavene i u antici i u tome je sukladan svome kasnijem prijatelju Šimi Ljubiću koji je nalazio da naša hrvatska nacionalna povijest počinje u starom vijeku s Pelazgima koji su naši preci sve i ako nisu govorili hrvatski ili slavenski. Jezik je za Ljubića tek usputna pojava i značajka.⁷⁷ U pjesmi »ad III.« izrazio je vjeru da će Crna Gora postati slavenska Meka i Medina. Crna Gora je u to doba imala brojne sukobe s hercegovačkim Turcima (kako su se hercegovački muslimani u to doba nazivali), pa sa skadarskim pašom jer je smatrala da je ona pozvana da ujedini srpstvo, kako naprijed vidjesmo. Kukuljević je o tome mogao nešto doznati od Jelačićevog tajnika Ivana Mažuranića, ne od novina, jer se do 1848. politički članci nisu smjeli objavljivati u novinama. U pjesmi IV. pisao je o Balkanu kojeg je čuvao Bizant, a sad gleda kako mu sinove kolje Grk, Turčin i Škiptar. Kukuljević je dakle znao o odnosu pravoslavnih prema Turcima. Poslije pada Carigrada 1453. patrijarh je postao duhovni, ali i politički poglavar pravoslavnih koji su onda vojevali na turskoj strani.⁷⁸ Taj savez raspadao se onako kako je opadala Osmanska Carevina poslije smrti Sulejmana Veličanstvenoga. Međutim, poslije ukidanja Pečke patrijaršije 1766. balkanski pravoslavci podvrgnuti su vasiljenskom patrijarhu u Carigradu pa su na Balkan došli fanarjotski episkopi i djelovali kao odvratne turske slugu u Kukuljevićevo doba.⁷⁹ On je znao i o albanskim muslimanima koji su gušili ustanke na Balkanu. U pjesmi V. piše o Beogradu u lancima odijeljenom od braće osmanskim tvrđavama.

U pjesmi VI. čitamo:

*Uno, kèrvna Uno!
Bratomorstva ždrèlo,
Nad kim se raduju
Koran i razpelo!*

I nastavlja da jedan dvori Nijemca, a drugi Turčina.

U ovoj pjesmi je jasno nepovjerenje prema Beču od kojeg kao stožera katolicizma očekuje potiskivanje Turske s Balkana. Metternich je, međutim, bio za čuvanje Turske kao elementa europske ravnoteže, a za potiskivanje Turske bio je Jelačić i hrvatski generali. Ta ekspanzija na jugoistoku uskoro će i otpočeti, kako naprijed vidjesmo. Kukuljević je priželjkuje. U pjesmi pod brojem VII. vidi ilirsko more, a to je Jadran *Na kom se dèlišè / Carstva i svètovi*, ali je Dal-

⁷⁷ Ivan Pederin, »Život i ideološki sadržaj u djelu Šime Ljubića«, *Croatica Christiana Periodica*, XVI, br. 29, str. 89; Zagreb, 1992.

⁷⁸ L. S. Stavrianos, *The Balkans since 1453*, New York, 1953., str. 60 ff.

⁷⁹ Anonim., »Fanarjotski vladike i helenizam u Bugarskoj«, *Vienac*, VIII, str. 791–795; Zagreb, 1876.

matinac i dalje rob Latina i Nijemaca. Uz tu pjesmu citira Ariostova *Orlanda furiosa Come Apenin scopre il mar Schiavo* (Četvrto pjevanje, stih 11). Spominje kako se za to more bore Nijemci i Mađari. Tu je on vrlo dobro obaviješten jer je Kossuth Lajos poslao u Dalmaciju svoga agenta Antu Augustina Grubišića da pridobije Dalmatince za Mađarsku; nije uspio, a namjeravao je u Dalmaciji, koja je trebala biti zasebna jedinica Krune sv. Stjepana, a ne dio Hrvatske, izgraditi pomorsku silu. To nije bilo u interesu Dvora, a ni Hrvata.⁸⁰ Kukuljević kao da nije shvatio da je Dalmacija morala ostati u Cislajtanijskoj da ne bi došla pod Krunu sv. Stjepana jer bi se na taj način osvario *tengere Magyar*. Kukuljević dodaje da su Kalimah, Apolonius,⁸¹ Strabo, Vergilius smatrali Jadran ilirskim morem, a tako i Daniele Farlati. A na Jadranu su se borili Cezar i Pompej. Uz pjesmu br. VIII. piše o pobjedama Slavena nad Rimljanima o čemu su obično pisali neki povjesničari njegova doba i stariji. Nevolja Slavena je nesloga. Onda franački kralj Dagobert mrzi Slavene i ubija ih, a oni služe Avare. Samo pobjeđuje Avare i Franke i stvara državu od Baltika do Jadrana. Tu Kukuljević ističe načelo da je svaka zemlja vlasništvo naroda koji u njoj prebiva. Dinastiju ne spominje i ovdje usvaja načelo liberalizma i odvraća se od dinastijskog legitimizma. Samo dopušta plemenima da sama biraju svoje glavare. Novoizabrani glavar mora se poniziti pred pukom i od njega primiti vlast u prostim haljinama. Seljaci ga pitaju da li ljubi domovinu, slobodu i svetu vjeru. Onda seljak daje knezu malu čušku po licu i opominje ga da bude pravedan sudac i da sudi samo na slavenskom. Knez na to prisiže narodu okrenut k istoku da će čuvati stare pravice. Ovaj običaj ne poštuju njemački knezovi koji su ređenje pretvorili u poklonstvo. Ovdje je Kukuljević izradio liberalni nacrt slavenske seljačke demokracije i vlasti naroda.

U pjesmi br. X. piše da naši prirodni neprijatelji Nijemci i Mađari smatraju da je Dunav njihova rijeka. Kukuljević se poziva na Graciana koji je smatrao da je Dunav slavenski. U pjesmi br. XI. poziva srpske povijesne junake da se probude. Pjesmu br. XIII. posvećuje bitki na Bijeloj Gori 1620. i završava poklicima da se vrati doba srednjovjekovnog češkog kralja Ottokara. U dodatku toj pjesmi piše o Slovacima kao prastanovnicima i time vlasnicima Panonije, pa o Karlu Velikom kao »porušitelju i dušmanu sloge slavjanske«, a nijedan njemački car nije Slovacima iskazao ničeg dobrog. Dobrovski vidi bitku na Bijeloj Gori kao osakaćenje Češke. U toj bitki borili su se generali Tilly i Bouquoi za cara Maksimilijana, a Čehe je predvodio njemački general knez Christian von Sachsen Anhalt, Bornemise Mađare koji su prvi po-

⁸⁰ Ivan Pederin, »Karadžić i prvi velikosrpski i Kossuthovi emisari u Dalmaciji«, *Dalmacija i Hrvati...*, str. 231–247. Jászai Magda, »Il litorale adriatico nella politica del Rinnovamento ungherese«, *Istria e Dalmazia nel periodo Asburgico dal 1815. al 1848. a cura di Giorgio Padoan*, Ravenna s.a., 1993.

⁸¹ To je Αργοναυτικά. O tome Radoslav Katičić, »Podunavlje i Jadran u epu Apolonija Rodanina«, *Godišnjak*, Akademija nauka i umjetnosti Bosne i Hercegovine, knj. VII, Centar za balkanološka ispitivanja, knj. 5, Sarajevo, 1970., str. 71–131.

bjegli. Čitatelj se sada može pitati, je li ta bitka bila nacionalna ili vjerska? U ono doba doživljavana je u Češkoj, a tako ju je vidio i Kukuljević, kao češka nacionalna katastrofa. U pjesmi br. XV. vidi Krakow kao raku poljske slobode i dodaje da su ga sagradili karpatski Hrvati. Moskva je u pjesmi br. XVI. sveta carica i osloboditeljica Slavena u budućnosti. To je bilo zbilja hrabro ako se zna za nepovjerenje Austrije prema Rusiji i za njihovo suparništvo na Balkanu. Heleni su u pjesmi br. I. drugog dijela »učitelji svieta«, ali *Nje porodi Trakie / Slavjanski lug prosti / Pun duha pėsničkog / I mudre tajnosti*. A Tračanin je bio pjesnik Orfej, tu se Kukuljević poziva na Diodora Sikulskog, a neki smatraju da su Homerovi roditelji bili Tračani, a i on je naučio pjevati od Tračana. Ali Albanci nisu potomci velikog naroda Tračana, a njihov jezik nije jezik Ilira. Finski Bugari nastanili su se na Balkanu i prihvatili »izobraženi jezik slavjanski«. Ostale su nošnje i običaji Tračana koji se podudaraju s običajima slavenskih Ilira. Kukuljević pokušava analizirati toponime da bi dokazao da su Tračani Slaveni. Oslanjao se na grčkog pisca Teofilakta Simokrata. To nije mogao dokazati jer je hrvatsko jezikoslovlje bilo još u povojima. U br. II. piše o Rimljanima kao oholima koji su se rodili na ilirskoj zemlji i zahvalili nam tako da su nas učinili svojim robovima. Onda su počeli ustanici Ilira pa se očekivalo da će oni osvojiti Rim. Car Vespazijan i Septimije Sever bili su Iliri, Iliri su ubili tiranskog Caracallu, prognali su Gote, a vladare ilirske krvi nalazi i engleski povjesničar Gibon. Maksimijan je bio Srijemac, a Constantin je bio iz Niša.

Kukuljević je tražio Slavene kao junake povijesti i tražio im je to mjesto u povijesti.

U pjesmi br. III. Nijemce optužuje kao zlotvore Slavena koji su ubijali njihov jezik, u br. IV. vidi Venete, pa čak i žitelje francuskog departmana Vendée kao Slavene, a u pjesmi br. V. optužuje Rim što je podijelio Slavene pa su oni zatvorili kralja Stjepana u samostan i ubili Zvonimira. U pjesmi broj VII. opisuje Mađare kao potomke okrutnih Huna, Atile, rođake Kumanana i Avara. Mađari smatraju Hune i Avare svojim precima, iako oni nisu govorili mađarski, ni jezikom srodnim mađarskom.⁸² Nadalje je Kukuljević većinu mađarskih kraljeva proglasio Slavenima i istakao da su Hrvati prognali Tatare/Mongole iz Europe. U pjesmi br. IX. napisao je da su Hrvati tvrđava Europe, ali Europa za njih neće ni da čuje. Europa je onda bila skupina velikih sila, Leopold Ranke napisao je povijesno djelo pod naslovom *Die grossen Mächte* (1832.), o malim narodima nitko nije vodio mnogo računa, a Hrvatska je od kraja XVIII. stoljeća bila pod vlašću Mađarskog namjesničkog vijeća i za nju pravo nitko nije ni znao u Europi. Tako Kukuljević vidi Hrvate kao tuđe kmetove i vojnike i poziva ih na ustanak. Tako su

⁸² *Die österreichisch-ungarische Monarchie in Wort und Bild*, Auf Anregung und unter Mitwirkung Seiner kaiserlichen und königlichen Hoheit des Durchlauchtigsten Kronprinzen Rudolf, Ungarn, Band I. Wien, 1888. Franz Pulsky, *Die Zeit der Völkerwanderung*, str. 32–43.

u pjesmi VIII. Hrvati janjičari i veziri, a Turci im uzvraćaju kolecima i sabljom. Da Turska nije počivala na osmanskoj krvi, Hrvati bi zavladao Turskom, pa se pita i hoće li hrvatski graničari zavladata Austrijom. Nabrojio je prije Bašagića velike vezire hrvatskog podrijetla da bi ipak zaključio da su oni radili za tuđinstvo, za Mađarsku, Njemačku, Mletke, Francusku. I sada Hrvati vojuju u Italiji protiv Talijana koji se bore za slobodu. Završava pozivom na savez Slavena protiv Nijemaca i Mađara. To je pisao pod dojmom rata protiv mađarske i njemačke revolucije u Beču koju je doživljavao kao opasnost za Hrvatsku.

U to doba Jelačić je s Windisch-Graetzom slomio njemačko-liberalni i nacionalistički ustanak u Beču.

Jelačić se u doba poslije ukidanja cenzure iskazao kao liberal, pa je tražio nacionalnu, ne dinastijsku državu i vlast naroda u jednom sveopćem slavenskom pokretu koji će voditi Rusija. Bio je dosta naivan jer Rusija nije bila liberalna, sudjelovala je u slamanju mađarske revolucije. Oslanjao se na znanost, pokazao je veliku načitanost, ali je ipak ostao znanstveni diletant, ali nadareni diletant. Njegova želja da posvuda vidi Hrvate i Slavene, u Trakiji, u Venetu, pa i u francuskom departementu Vendée dovodi ga u blizinu Vuka Karadžića koji je posvuda vidio Srbe »triju vjerozakona« i dalje od toga. Bio je ideolog naroda koji se budi. Povijest je za nj nacionalna gordost, ali i nepravda s kojom valja raskrstiti i to prije svega s dinastijskim legitimizmom. *Slavjanke* su njegov pogled na svijet iz nacionalne perspektive. On svijet gleda kao Hrvat, a ta njegova Hrvatska podjarmljena je, i što je još gore podijeljena između dvije crkve i tri vjere. U zahtjevu za ujedinjenjem koji je sadržan u riječi ilirstvo on, a i drugi ilirci ne razlikuju između ujedinjenja Hrvatske s Dalmacijom i Istrom (koja se manje spominje) i ujedinjenja južnih Slavena. Ali taj svijet koji Kukuljević gleda neprijatelj je Hrvatskoj ili Hrvatsku naprosto ne vidi.

U nizu pjesama pod naslovom »Slavenski grobovi«⁸³ on je po jednu pjesmu posvetio Ljudevitu Posavskom i hvalio slogu Hrvata i Slovenaca, Grguru Ninskom koji se otrgnuo »rimskom robstvu«. On djeluje kao neki političar uz kojega je narod. Hrvati izbijaju na more i u tome ih ne može spriječiti »Hitar Bizant, niti lukav Rim«. Ban Petar bori se protiv Mađara, blizu je pobjedi, ali pada pogođen strelicom. Hrvati pobjeđuju Tatare. Hrvati u inozemstvu služe tuđina, u domovini ih brane njihovi velikaši. On je dakle demokrat, ali toj demokraciji i narodu predsjedaju velikaši. Nema odnosa prema političkoj lirici mladonijemaca, nema aktualizma i ironije, nema odnosa prema dnevnom tisku. Hrvati su hrabar i za europsku kulturu vrlo zaslužni narod. Uništava ih nesloga i neprijateljstvo stranaca. Kukuljevićev pojam nacije zatvorena je nacija, nacionalna čahura. Ove pjesme prenose i popularizira-

⁸³ Objavljivao ih je u *Viencu*, IV, br. 8, 10, 11, 13, 38; VI; VII; Zagreb, 1872., 1874., 1875. i dr.

ju njegovo znanje sakupljeno u znanstvenom istraživanju jednom širem čitateljstvu, a to bi bilo čitateljstvo *Vienca*, dakle ljudi s najmanje srednjom školom, gimnazijom. On je svjestan toga da je čitateljstvo *Vienca* šire od čitateljstva Akademijinih izdanja.

Ocjena njegovog književnog rada nije u hrvatskoj znanosti bila povoljna jer je ta znanost u XX. stoljeću tražila u književnosti literaturnost. Kukuljević je pak vidio u književnosti isto što i cenzura – sredstvo odgoja obrazovanih koji će voditi naciju. Književnost je dakle trebala odgojiti ljude da budu građani domovine. Začudno je da se o njegovom književnom radu pisalo mnogo više nego o njegovom itekako važnom i plodnom znanstvenom radu. Književnost je onda bila nešto drugo nego li danas. Ako ne ništa, a onda je bila više čitana. Pripadnici višeg obrazovanog i upravnog sloja okupljali su se u Casinu. Tu se raspravljalo o književnosti, glazbi, kazalištu. Tko to nije bio u stanju nije mogao opstati u Casinu.

Ovdje moramo primijetiti da je ljubavna pozija slabo ili nikako zastupljena u njegovom radu. Žena zauzima istaknuto mjesto u stvaranju Ivana Trnskoga i to moderna žena iz suvremenog građanskog zakonodavstva. Ona je biće izvan povijesti i stvaranja povijesti, kao djevojka ona je lijepa, djeвица je, muškarci o njoj sanjare, načitanana je i to osobito hrvatske književnosti.⁸⁴ Kao udata ona je majka većeg broja djece, kućni anđeo.⁸⁵ Ima međutim i način na koji djevojka i baš neudata djevojka, usidjelica vidi djevojke. Ona ih opominje da se ne uzdaju u muškarce i da čuvaju svoje djevičanstvo. A kad se udaju muž donosi u kuću neraspoloženje i hirove, žena se sama brine za kuću i djecu, muž rasiplje novac na kocki i s prostitutkama. Zato je bolje da djevojka ne čezne da je neki muškarac učini gospodom i odmah zatim svojom sluškinjom.⁸⁶ Autorica je sama bila neudata, živjela je s roditeljima u Mađarskoj, a kad su oni umrli, preselila se udataj sestri u Zagreb. Opomene djevojkama da čuvaju djevičanstvo pisao je Trnski, a i August Šenoa («Ribareva Jana»).

Kukuljević je napokon vrlo načitan, imao je vrlo veliku knjižnicu koju je malo pred smrt prodao JAZU.⁸⁷ On je bio čitatelj tipa XIX. stoljeća za kojeg je čitanje isto što i obrazovanje i izgrađivanje ličnosti.

U budućnosti će se Kukuljević primiriti i posvetiti znanstvenom radu.

⁸⁴ Godine 1836. je grof Janko Drašković spisom *Ein Wort an Illyriens hochherzige Töchter* pozvao Hrvatice da čitaju na hrvatskom. Ante Stamać, »Kuju je to 'Riječ', i kakvu, Drašković uputio 'kćerima Ilirije'«, *Kolo*, XVII, br. 3, str. 5–7; Zagreb, 2007.

⁸⁵ Eldi Grubišić Pulišelić i Gordana Galić, »Između patrijarhata i utopije: ideal žene u lirici Ivana Trnskoga«, *Slavica Gandensia*, The International Review of the Belgian Association of Slavists, 34, str. 83–110; 2007.

⁸⁶ To je pjesma Therese von Artner, »Warnung an die Mädchen«, *Gedichte, Gewählt, verbessert, vermehrt*, Erster Teil Leipzig, 1818., str.164–165.

⁸⁷ Tomislav Jakić, »O postanku i sastavu biblioteke Ivana Kukuljevića. Prilog historijatu knjižnice Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti«, *Rad JAZU*, knj. 324, str. 145–170; Zagreb, 1962.

IVAN KUKULJEVIĆ SAKCINSKI KAO NACIONALNI PJESNIK I DRAMSKI PISAC

Sažetak

Ivan Kukuljević ušao je u povijest hrvatske kulture kao polihistor, povjesnik i paleograf, a ne kao pjesnik i dramski pisac poglavito zato što je on često adaptirao tuđe pjesme za hrvatsku književnost. Tu se nalazi pitanje Kukuljevića kao pjesnika. Izvornost nije unutarnji zakon književnosti pa su se još pisci kakav je bio Homer ili Vergilije služili starijim predlošcima. Tako je postupao i Kukuljević pišući u predožujsko doba, dakle prije Alexandera Bacha koji je zaštitio autorska prava kao ministar unutarnjih poslova.

Značenje Kukuljevića kao pjesnika i dramskog pisca je u tome što je on nacionalni pisac i tema njegovog književnog djela je JA i moja domovina Hrvatska. Umjetnička vrijednost njegovih stihova nije velika, a kao dramski pisac on je pisao drame za čitanje i nije pokazao smisla za pozornicu.

IVAN KUKULJEVIĆ SAKCINSKI ALS LYRIKER UND DRAMATIKER

Zusammenfassung

Kukuljević ist in der Geschichte der kroatischen Kultur bekannt als Historiker, Paleograph und Polyhistor. Sein Ansehen in der kroatischen Literaturgeschichte ist gering, besonders deswegen, weil er Werke anderer Dichter für die kroatische Literatur adaptierte. Die Originalität ist kein inneres Gesetz der Literatur, seit Homer und Vergilius' benutzten Dichter ältere Vorlagen, Kukuljevic tat das auch im Vormärz, also vor dem Schutz der Autorenrechte des Minister des Innern Alexander Bachs.

Neu ist in seiner Dichtung das er zu den ersten nationalen Dichtern zählte. Das Thema seiner Dichtung ist ICH und mein Vaterland Kroatien.

Als Theaterdichter ging er ins kroatische Mittelalter zurück; er hatte aber kein Bühnengefühl. Seine Theaterstücke sind Lesedramen.

Slavko Harni

Hrvatska bibliografija i Kukuljevićev pojam književnosti

U povodu 150. obljetnice *Bibliografije hrvatske*

Izvorni znanstveni članak
UDK 821.163.4 (091) -05 Kukuljević Sackinski, I.

*Svaki narod koji utemelji svoju književnost
postaje, ako i ne politički, a ono svakako
duhovno neovisnim od drugih naroda i
ostaje besmrtnim i ako izumre.* (Kukuljević)¹

Uvod

Bibliografija se obično definira kao uređen popis određene kategorije publikacija.² Stoga je kriteriološko-tipološki vid bibliografije ključ njezina razumijevanja. Kriteriji za odabir građe određuju naime bit, svrhu, smisao, pa i vrijednost pojedine bibliografije, a to su sadržaji s kojima bi morala izići na kraj svaka bibliografska teorija tj. bibliografija ukoliko je, u svojem širem smislu, znanost o popisima publikacija.³ U književnopovijesnom razumijevanju bibliografije, koje je u srednjoeuropskom kulturnom prostoru bilo na snazi u vrijeme nastanka Kukuljevićeve *Bibliografije hrvatske*, ono što se u bibliografiji popisuje jest književnost (literatura). U *Bibliografiji hrvatskoj* kao općoj nacionalnoj retrospektivnoj bibliografiji riječ je o hrvatskoj književnosti. Bibliografija se zanima za knjigu kao materijalni tipografski i nakladnički proizvod (publikaciju), ali i za sama djela koja se objavljuju, njihov sadržaj dakle. Ona stoga dijeli svoj predmet rada s brojnim disciplinama, a retrospektivna bibliografija napose s književnom poviješću. To je tim vrjednije pozornosti što se u Kukuljevićevo vrijeme još uvijek može prepoznati utjecaj mišljenja F. Schlegela, po kojemu je pojam književnosti istovjetan s njezinom poviješću, pa je po tome logično da se književnošću zove ono što se popisuje u retrospektivnoj bibliografiji, a da je opća retrospektivna bibliografija

¹ Ivan Kukuljević-Sackinski, *Die Nationalität in Kroatien und Slavonien*, Agram, 1842., str. 4.

² Svrhu toga popisa R. Blum vidi u upoznavanju i opisivanju publikacija (iznimno rukopisa). Usp. Rudolf Blum, »Bibliographia«, *Archiv für Geschichte des Buchwesens*, Bd. 10, 4–5, str. 1019; Frankfurt am M., 1969.

³ Usp. Eva Verona, »Bibliografija u Nezavisnoj Državi Hrvatskoj«, *Naša domovina*, sv. 2, Zagreb, 1943., str. 1066. U XVIII. stoljeću većinom, a u nekim zemljama i danas, bibliografija se razumije u najširem smislu kao općenita znanost o knjigama.

književnopovijesna disciplina. Stoga se u ovom radu želi promotriti riječ književnost u bibliografskom kontekstu polazeći od predgovorâ Kukuljevićevoj *Bibliografiji hrvatskoj* i samoga njezina teksta.⁴ Istraživanje se poduzima s nadom da će se imenica književnost pokazati terminom Kukuljevićeve bibliografske teorije, zapravo se želi ponuditi uvid u teorijske oslonce njegove bibliografske prakse, jer se Kukuljević nije bavio bibliografskom teorijom. Ograničavamo se ipak na preliminarni pregled Kukuljevićevih pogleda i njihovih ishodišta jer je i povijest pojma bibliografije, baš kao što je za Rosenberga povijest pojma književnosti,⁵ obeshrabrujuće zapletena i dugotrajna.

I. Napomene o kontekstu

Pitanje odnosa prema Kukuljevićevu pojmu književnosti u tekstovima posvećenima njegovu bibliografskom radu karakteristično je upravo po odsutnosti pitanja. Premda kritični prema Kukuljevićevoj bibliografiji sa stajališta potpunosti i metode, Kukuljevićevi suvremenici i bliski nasljednici (Novaković,⁶ Jagić,⁷ Rešetar⁸ i dr.) dijelili su uglavnom s njim razumijevanje toga pojma inače, pa i u bibliografskom kontekstu. Kasniji autori (Živković)⁹ spominju gdje kad književnopovijesnu narav bibliografije, no ne tematiziraju diskontinuitet u tome poimanju. Djelomice je tomu razlog i činjenica što je autorima, koji su dosad pisali o Kukuljeviću, u biti ostalo neupitnim i njegovo razumijevanje bibliografije te se uglavnom mislilo kako se u osnovi na Kukuljevića može projicirati današnja bibliografska teorija. To je upadno uočljivo u vrlo vrijednoj studiji Petra Rogulje u kojoj se na Kukuljevićev bibliografski opis primjenjuje termine iz kataložnoga priručnika Eve Verone iz 1980-ih.¹⁰ Time se naknadno teorijski konstruira Kukuljevićevo razumijevanje bibliografije pretpostavljajući pojmovni kontinuitet ili stvarajući pretpostavke za kritiku iz današnje perspektive. Niti ovdje ne kanimo nijekati mjeru kontinuiteta u razumijevanju bibliografije i književnosti, no želi se posvetiti pozornost upravo diskontinuitetu u odnosu na pojam knji-

⁴ Ivan Kukuljević Sakcinski, *Bibliografija hrvatska*, Dio prvi, Tiskane knjige, U Zagrebu, 1860. (*Bibliografija jugoslavenska*; knj. 1); Ivan Kukuljević Sakcinski, *Bibliografija hrvatska*, Dodatak k prvom dielu, Tiskane knjige, U Zagrebu, 1863. (*Bibliografija jugoslavenska*; knj. 1). Pretisak je 1974. objavila Cankarjeva založba u Ljubljani. *Bibliografiji* i njezinu Dodatku prethode predgovori.

⁵ Rainer Rosenberg, »Eine verworrene Geschichte. Vorüberlegungen zu einer Biographie des Literaturbegriffs«, *Zeitschrift für Literaturwissenschaft und Linguistik*, 77, str. 36–65; Göttingen, 1990.

⁶ Stojan Novaković, »Predgovor«, *Srpska bibliografija za noviju književnost 1741–1867*, U Beogradu, 1869., str. IX.

⁷ Vatroslav Jagić, *Hrvatska glagolska književnost. Uvod u Povijest hrvatske književnosti B. Vodnika*, Zagreb, 1913., str. 59.

⁸ Milan Rešetar, *Grada za povijest književnosti hrvatske*, knj. 8, Zagreb, 1915., str. 462.

⁹ Janko Živković, »Kukuljevićeva Bibliografija hrvatska«, *Vjesnik bibliotekara Hrvatske*, IV, br. 1–4, str. 83–98; Zagreb, 1955.–1957.

¹⁰ Petar Rogulja, *Hrvatska nacionalna bibliografija i Ivan Kukuljević Sakcinski*, Nacionalna i sveučilišna biblioteka, Zagreb, 1989. – br. str.: 89. Roguljina je studija najpotpuniji i stručno-bibliografski najmjerođavniji rad o Kukuljevićevoj bibliografskoj djelatnosti.

ževnosti koji je bio mjerodavan u Kukuljevićevo vrijeme pa po tome i za njega. Polazi se od toga da je za njega zbiljski mjerodavniji predmoderni pojam književnosti od modernoga koji se danas pretpostavlja. Predmoderni je pojam književnosti uz to povezaniji s pojmom bibliografije.

Proučavatelji pojma književnosti uočili su naime moderni, specijalni, pojam književnosti kao prepoznatljiv otklon od predmodernoga, univerzalnoga, a bibliografskopovijesne analize, napose ona R. Bluma,¹¹ zapazile su vezanost bibliografske i književne povijesti unutar onoga što se još od F. Bacona zove »*Historia literaria*« gdje se računa s predmodernim pojmom književnosti, koji međutim postupno posustaje tijekom XIX. stoljeća. Čini se prikladnim pokušati ući u trag tome pojmu razlikovanjem između pojma književnosti kao umjetnosti u modernom, specijalnom smislu i pojma književnosti kao znanosti (znanje, lat. *scientia*) u predmodernom, univerzalnom smislu.

Prije nego je postao općeprihvaćenim pojam književnosti kao umjetnosti – sadržajno zasnovan na izražajnim potencijalima poezije i svjesnoj ugradnji fikcije u književni tekst – barem je triput »nastupao« u književnopovijesnom diskursu. Najprije ga u francuskom prosvjetiteljstvu, s polazištem u skupini znanosti zvanih *belles lettres* (lijepa znanosti), oblikuje 1751. D`Alembert i ne rabeći naziv literatura, već opisujući poeziju kao djelo imaginacije uključuje u nju i prozu.¹² On to čini očito imajući u vidu Baconov pojam poezije kao djela ljudske fantazije.¹³ Slijedi, tridesetih i četrdesetih godina XIX. stoljeća, moderni pojam književnosti, sad pod imenom literatura, u Njemačkoj, gdje se poezija svodi uglavnom na liriku.¹⁴ Proučavatelji imaju u vidu i postpozitivistički pojam književnosti što se javlja, donekle uključenjem američke znanosti o književnosti, kao popratna pojava kritike pozitivizma,¹⁵ čime pojam književnosti kao umjetnosti u XX. stoljeću nije više nacionalni već univerzalno-globalni, a računa s autonomnim umjetničkim književnim djelom kao temeljnom vrijednosnom odrednicom. Riječ je, prema R. Rosenbergu, o modernom pojmu književnosti »u čijem središtu stoji umjetnički oblikovana književnost pretežito usmjerena k estetskom djelovanju.«¹⁶ U hrvatskoj književnoj kritici taj se pojam profilira dolaskom hrvatske moderne u vrijeme smjene XIX. i XX. stoljeća. Prepoznaje se u esejima i kritici (Matoš) ali i u časopisima (Vodnik)¹⁷ i drugim tekstovima kao naglasak na osobnoj kreaciji i subjektivnom

¹¹ Rudolf Blum, »Bibliographia«, *Archiv für Geschichte des Buchwesens*, 10, 4–5, str. 1010–1246; 1969.

¹² Rainer Rosenberg, »Eine verworrene Geschichte. Vorüberlegungen zu einer Biographie des Literaturbegriffs«, *Zeitschrift für Literaturwissenschaft und Linguistik*, 77, str. 38; Göttingen, 1990.

¹³ Francis Bacon, *De dignitate et augmentis scientiarum*, Budaë, 1756., str. 135–141 (1. izd. London, 1623.).

¹⁴ Rosenberg, 1990., str. 46.

¹⁵ Ante Stamać, »Smjerovi istraživanja književnosti«, *Uvod u književnost*, Globus, Zagreb, 1998., str. 574.

¹⁶ Rosenberg, 1990., str. 36.

¹⁷ Tihomil Maštrović, »Vodnikova Mlada Hrvatska«, *Nad jabukama vile Hrvaticë*, Kroatističke studii-

estetskom doživljaju, za razliku od umnoga područja filozofije i znanosti.

Za Kukuljevića je međutim mjerodavniji upravo pojam književnosti kao znanosti, različit od današnje književnosti u širem smislu upravo po toj svojoj »znanstvenosti«. Književnost u širem smislu jest sadržajno indiferentna, važno je da postoji tekst.¹⁸ Predmoderni pojam književnosti univerzalan je, ali nije sadržajno indiferentan. On znači sadržaj obrazovanja, znanje, erudiciju jer potječe iz klasičnoga, a napose humanističkoga obrazovnoga sustava. Književnost kao znanost, znanje prethodila je pojmu književnosti kao umjetnosti i imala kompleksan put suživota s modernim pojmom književnosti sve do literature kao enciklopedije u A. W. Schlegela. Stoga ovdje govorimo o univerzalnom (općem) pojmu književnosti jer to dolazi od same stvari i jer o književnosti govorimo u kontekstu opće nacionalne retrospektivne bibliografije.

Oslonci Kukuljevićeva bibliografskoga rada na idejnoj razini – i to je sljedeća bitna kontekstualna odrednica njegova razumijevanja bibliografije – prepoznaju se u duhovnoj pripadnosti srednjoeuropskom kulturnom krugu gdje se književnost, u to vrijeme iz njemačkog romantizma, promatra kao izraz narodnoga duha. Narodni duh prisutan je u književnosti po narodnom jeziku, za razliku od univerzalnih svetih jezika koji su za sve narode isti. Kukuljevićev rad obilježen i preporodnim inzistiranjem na hrvatskoj i južnoslavenskoj nacionalnoj ideji. Iz toga se oslonca Kukuljevićeva *Bibliografija hrvatska* promišlja, projektira i ostvaruje kao dio *Bibliografije jugoslavenske*,¹⁹ a opet kao autentična hrvatska bibliografija. U predgovorima svojoj *Bibliografiji hrvatskoj*²⁰ Kukuljević rabi imenice i sintagmatske spojeve književne provenijencije: književnik, knjižtvo, književnost, književna povijest, književno polje, pri tome književnost osobito lako prepoznamo kao onu koju proučava književna nacionalna povijest, a popisuje hrvatska bibliografija.

Sadržaj pojma književnosti Kukuljević drži poznatim tj. rabi tekući, neki autori (H. Kreuzer) u takvim slučajevima govore o empirijskom pojmu književnosti.²¹ Okvirne odrednice tadašnjega »empirijskoga« pojma književnosti u nas²² nalazimo u »Predgovoru« drugoj knjizi *Ilirske čitanke za gornje gi-*

je, Hrvatski studiji Sveučilišta u Zagrebu, Zagreb, 2001., str. 199.

¹⁸ Iz toga što se ne da povući stroga granica između literarnih i neliterarnih tekstova J. Nadler zaključuje da se znanost o književnosti treba baviti svim tekstovima. Inače je današnje razumijevanje književnosti obilježeno u jednu ruku sklonošću da se svi tekstovi smatraju književnošću (književnost u širem smislu), a u drugu da to vrijedi samo za određeni tip tekstova (književnost u užem smislu). Usp. Klaus Weimar, *Enzyklopädie der Literaturwissenschaft*, 2. Aufl. Tübingen u. Basel, 1993., str. 42–43.

¹⁹ Usp. Kukuljević, 1860., str. [4].

²⁰ Vidjeti bilj. 4.

²¹ Helmut Kreuzer, *Veränderungen dess Literaturbegriffs. Fünf Beiträge zu aktuellen Problemen der Literaturwissenschaft*, Göttingen, 1975., str. 64 (Prema: Rosenberg, 1990., str. 47).

²² Empirijski pojam književnosti po Kreuzeru utvrđuje »što vrijedi kao literatura za određeno vrijeme, određeni prostor te, već prema prilikama, za određeni društveni sloj«. Usp. Klaus Weimar, *Enzyklopädie der Literaturwissenschaft*, 2. Aufl.- Tübingen und Basel, 1993., str. 43.

mnazije što ga je napisao Adolfo Veber-Tkalčević.²³ Čitanka je objavljena iste godine kad i *Bibliografija hrvatska*, no ipak prije nje jer ju Kukuljević navodi u prvom dijelu *Bibliografije hrvatske* i to u »Dodatku i ispravcima«.²⁴ Tkalčević ondje hoće donijeti te kratko opisati razdiobu književnosti koja se »osniva na naravi same stvari«.²⁵ Obilježja su književnosti po Tkalčeviću vanjska i unutarnja. Vanjska su pismo i književni život, a unutarnja su jezik, sadržaj djela i (narodni) duh. Kukuljevićevo poimanje književnosti u bibliografskom kontekstu uglavnom boravi u tim okvirima.

II. Književnost i bibliografija u Kukuljevića

1. Književnost kao habitus. U posljednjim desetljećima XX. stoljeća osobito je čini se poraslo zanimanje za proučavanje povijesti pojma književnosti. R. Escarpit 1973. govori o humanističkom pojmu književnosti kao stanju, kvaliteti, obilježju književnika kojega nasljeđuje književnost kao rezultat nekog djelovanja.²⁶ Imajući u vidu pojam književnosti u Njemačkoj u XVIII. stoljeću Klaus Weimar 1988. vidi, u biti u istom smislu, književnost kao književnikov habitus (»habitus homini literati«) naglašavajući kako uz taj habitualni pojam književnosti u Njemačkoj u XVIII. stoljeću postoji književnost istodobno i u značenju skupine »objektivnih«, lijepih znanosti (»humaniora«) nazvanih također literaturom.²⁷ Učenost, znanje, obrazovanost kao književnost prvi put se u vidu hrvatske leksikografske natuknice navodi u *Rjecosloxju* Joakima Stullija iz 1806. godine.²⁸

Kao proučavatelj hrvatske književnosti Kukuljević je poznao habitualni pojam književnosti u izvornim kontekstima. Posvjedočena u *Bibliografiji hrvatskoj* nalazimo ga u opisu jednoga djela Ivana Pergošića, koji se »spominje 1588. kao književnik literatus i gradjanin varaždinski«.²⁹ Pergošić je bio »literatus« u pravnom području. Kukuljević i sam u raznim prigodama rabi riječ u tome smislu. U govoru, primjerice, što ga je 3. listopada 1845. držao na saborskoj sjednici očekuje »da se starinsko pravo govorenja nijednomu književnomu plemiću ni u na-

²³ Adolfo Veber-Tkalčević, »Predgovor«, *Ilirska čitanka za gornje gimnazije*, Knjiga druga saderžavajuća izgleda iz novije literature, U Beču, 1860., str. III–X.

²⁴ Kukuljević, 1860., str. 193.

²⁵ Veber-Tkalčević, 1860., str. III.

²⁶ Rosenberg, 1990., str. 37.

²⁷ Po Herderu su to: jezici, znanosti o ukusu, povijest i filozofija. Gdjekad je uključena filologija, a neki put i nije. Usp. Rosenberg, 1990., str. 40.

²⁸ Stulli prevodi riječ književnost kao leksikografsku natuknicu na latinski s: doctrina, scientia, eruditio u: *Rjecosloxje u komu donosuse upotrebljenja, urednia, mucsnia istieh jezika krasnoslovja nacsini, izgovaranja i prorjecsja*, Dubrovnik, 1806. Usp. i Radoslav Katičić, »Standardizacija hrvatskog jezika i književnosti XIX. stoljeća«, *Moderna hrvatska kultura od preporoda do moderne*, Zagreb, 2009., str. 359. (*Hrvatska i Europa*; sv. 4), str. 359.

²⁹ Kukuljević, 1860., str. 217.

pried ne otme«. ³⁰ Godine 1850. osnovat će s nekolicinom književnika Društvo za jugoslavensku povjestnicu koje će zapravo i objaviti *Bibliografiju hrvatsku*. Godine 1869. još uvijek za njega vrijedi da su umjetne pjesme za razliku od narodnih »spjevane od učenih i književnih ljudi«, ³¹ što se očito temelji na tome da je »pjesništvo nad svimi inimi granama znanosti«, ³² a sukladno je s Kukuljevićevim sudom o latinskom pjesništvu kojemu Kukuljević daje prednost pred hrvatskim »radi višje znanstvene unutarnje vrijednosti i radi savršenosti vanjske forme«. ³³ Pjesništvo tako, kao i ostala književnost, jest znanost, učenost sama ili je proizvod te učenosti rezultat određenog djelovanja (Escarpit).

A što se tiče *Bibliografije hrvatske* književnici se spominju upravo na početku »Predgovora«, jer Kukuljević želi korektno navesti one koji su mu bili pri ruci u prikupljanju građe za bibliografiju pa veli najprije kako su dva profesora i poznata hrvatska književnika Antun Mažuranić i Vinko Pacel Društvu za jugoslavensku povjestnicu i starine predali hrvatsko i srpsko *knjigopisje* što su ga sastavili. ³⁴ To je *knjigopisje* bilo osnova za Kukuljevićevu *Bibliografiju*. Dok se o književnicima Mažuraniću i Pacelu govori poglavito kao o filolozima, valja imati na umu da filolozi tada nikako nisu bili jedini književnici. I iz Tkalčevićeva je »Predgovora« *Ilirskoj čitanci* razvidno da se pojam književnika ne ograničava na filologe. ³⁵ Slično se razabire i iz podnaslova znanstvenoga časopisa *Književnik*, koji je počeo izlaziti 1864. Taj podnaslov je glasio: »časopis za jezik i povijest hrvatsku i srbsku, i prirodne znanosti«. ³⁶ To pokazuje da se pojam književnika ne ograničava niti na umjetnika u modernom smislu, niti na filologa, niti se književnost vezuje isključivo uz lijepe znanosti, već dapače uključuje i prirodne.

Kukuljeviću je književnik upravo »književni čovjek« (»homo literatus«). Književnost mu je habitus. Takva učenost, erudicija, znanje kvalificira ga i za bibliografske mjerodavnosti, za »trudna istraživanja književna«, (ta književna istraživanja su zapravo bibliografska), ³⁷ za autorstvo bibliografije, sudjeluje u bibliografskim istraživanjima, jamac je znanstvenosti i vrijednosti bibliografskoga rada, autor je djela što se popisuju u bibliografiji i sl.

Kukuljeviću je međutim bibliografski relevantna ne samo individualna, već i narodna obrazovanost. On će naime ustvrditi da su prigodne pjesme i prigod-

³⁰ Đuro Stjepan Deželić, *Ivan Kukuljević Sakcinski*, Napisa Stjepan Mirković, U Zagrebu, 1861., str. 26.

³¹ Ivan Kukuljević-Sakcinski, *Marko Marulić i njegovo doba*, Zagreb, 1869., str. XLIII.

³² Isto, str. XXXVII.

³³ Isto, str. XLVII.

³⁴ Kukuljević, 1860., str. [4].

³⁵ Adolfo Veber-Tkalčević, 1860., str. 10.

³⁶ *Književnik: časopis za jezik i povijest hrvatsku i srbsku, i prirodne znanosti*, Uredjuju izdaju Fr. Rački, V. Jagić, J. Torbar, Godina prva, U Zagrebu, 1864.

³⁷ »Predgovor«, Kukuljević, 1863., str. [4].

ni spisi uvršteni u »Dodatak k prvom dijelu« njegove *Bibliografije* jer je njihovo poznavanje »za povjestnicu književnosti i narodne obrazovanosti kadikad veoma važno i potrebno«. ³⁸ Ako narodno obrazovanje razumijemo kao razinu uključenosti naroda u svijet znanja, onda valja pretpostaviti da narodna obrazovanost znači zapravo književnost, sad kao habitus naroda. Po Veberu-Tkalčeviću sukladno duhu vremena na književnike spada ponajviše podučavati ne više pojedince, nego cijeli narod. ³⁹ Kako bi upoznala tu narodnu obrazovanost bibliografija to mora dokumentirati popisujući određenu građu na narodnom jeziku, to će reći dosljedno provoditi kriterij.

2. Knjižtvo i književni jezik. Knjižtvo, kao ondašnji sinonim za književnost, uključeno je u »Predgovoru« *Bibliografije hrvatske* u Kukuljevićev govor o književnom jeziku, gotovo kao drugo ime za taj jezik, jer je književnost na narodnom jeziku zapravo pojavnost toga jezika i po tome izraz narodnoga duha. Knjižtvo nije tu na temelju nekih kategorijalnih poveznica po kojima bi ono više odgovaralo negoli imenica književnost, već je vjerojatno riječ o Kukuljevićevom nastojanju oko stilske raznolikosti. Imenica knjižtvo nije prikladnija, a kao ondašnja novotvorenicu niti uobičajenija, za tu kontekstualnu funkciju od književnosti. U Šuleka se doduše nazire pokušaj jednoga razlikovanja po kojemu bi *knjižtvo* moglo značiti određenu skupinu publikacija pa po tome analogno njemačkoj imenici *Schrifttum* (o kojoj će još biti riječi) književnost kao zbilju onoga što je napisano, dok bi književnost (literatura) kao širi pojam uključivala i referencijalne (bibliografske na primjer) publikacije. Neplodnost te distinkcije za današnji hrvatski standard ustanovio je akademik Radoslav Katičić. ⁴⁰ Imenica knjižtvo (knjištvo) pojavljuje se u nas pedesetih godina XIX. stoljeća i nestaje uglavnom početkom XX. stoljeća. Koliko se dade ustanoviti, sve vodi k tomu da se književnost i knjižtvo imaju promatrati kao istoznačnice.

Kontekst imenice knjižtvo onaj je dio »Predgovora« *Bibliografiji hrvatskoj* u kojemu se jasno, dapače odlučno i jednoznačno, hrvatski jezik određuje kao kriterij za odabir građe u toj bibliografiji i to na pozadini rasprava o imenu književnog jezika u južnih Slavena koje su se vodile nakon Bečkog književnoga dogovora posebno između srpskih i hrvatskih filologa. Karadžić je mislio da to ime ima biti srpsko. Imajući to na umu Kukuljević se u nekim svojim pismima snažno suprotstavlja Karadžiću i zahtijeva da svaki narod do jedinstva glede imena jezika južnih Slavena ide svatko svojim putem te da je zajedničko ime izvedeno od imena jednoga od naroda neprihvatljivo. ⁴¹ Stoga on *Bibliografiju*

³⁸ Kukuljević, 1863., str. [4].

³⁹ Veber-Tkalčević, 1860., str. X.

⁴⁰ Katičić, 2009., str. 359.

⁴¹ »Naš književan jezik nije takodjer srpski, jer ovaj jezik kojim mi pišemo ne govori se nigdje od puka. Nu rado zovemo u obće u književnosti svoj jezik jugoslavenski, ilirski, a takodjer slovinski... ali ga nikad nećemo zvati srpskim, ni bugarskim«. Prema: Pederin, 2009., str. 97–98.

jugoslavensku dijeli na hrvatsku, srpsku, slovensku i bugarsku polazeći od narodnoga jezika kao kriterija za svaku od tih bibliografija.

Prostor hrvatskoga imena za jezik i narod po Kukuljeviću se razastire: »počamši od Dubrovnika, sve do Dragonje u Istri, do Plieve u Bosnoj, do Mure i Drave u sadašnjoj Hrvatskoj i Slavoniji, te i preko ovieh rijekah u Ugarskoj i Austriji«. ⁴² Ime nacionalne bibliografije Kukuljević izvodi iz imena toga, književnoga, jezika. Neko drukčije, više jugoslavensko imenovanje, autor prepušta neizvjesnoj budućnosti kad se »sve četiri grane jugoslavenske barem u knjižtvu« budu zvale jednim imenom. Tako bi se uostalom međunacionalni odnosi na južnoslavenskom prostoru razrješili po uzoru na Nijemce, Talijane i Francuze. ⁴³ Dotad je hrvatski jezik kao temeljni, zapravo jedini, kriterij za odabir građe u *Bibliografiji hrvatskoj*, a vrijedi zapaziti kako je izravno izvediv iz onoga što 1773. piše njemački prosvjetitelj Christian Garve: »Ono što se naziva književnošću [literaturom op. S. H.] jednoga naroda jest ukupnost djela koja posjeduje na svom jeziku«. ⁴⁴

Tako međutim nisu u *Bibliografiju* dospjeli pisci koji su pisali na latinsko-me i drugim jezicima, iako su bili Hrvati te iako je Kukuljević respektirao njihov prinos hrvatskoj književnosti. Kasniji su autori, Rešetar na primjer, kritizirali tu Kukuljevićevu redukciju bibliografskih kriterija na jezični, a njihove su zamisli uključivale i djela autora Hrvata. ⁴⁵ Kriterij je međutim bio izraz Kukuljevićeve borbe za hrvatski književni jezik odnosno njegovo hrvatsko ime.

3. Literatura i književnost. Kukuljevićevu *Bibliografiju hrvatsku* objavilo je godine 1860. Društvo za povjestnicu jugoslavensku. Zamišljena kao prva knjiga *Bibliografije jugoslavenske*, objavljena je u dva nejednaka sveska. ⁴⁶ Već na najvišoj razini razdiobe bibliografske građe Kukuljevićev postupak upućuje na to da mu je bibliografija koncipirana s mišlju na pojam književnosti. Kukuljević naime u svojoj bibliografiji građu klasificira po kriteriju pisma, prema prvom izvanjskom obilježju književnosti u Vebera-Tkalčevića. Prvu skupinu čine knjige tiskane glagoljicom, druga je skupina onih što su ćirilicom »pisane od Hrvata za Hrvate«. Treća, i najveća, skupina jesu »knjige tiskane latinskim pismeni«. Unutar te razdiobe opise knjiga reda abecedno s imenima autora i urednika kao odrednicom.

U bibliografiju su osim knjiga u današnjem smislu uvršteni časopisi i novine, navedeni većinom pod imenima urednika. Stanovit broj jedinica (čitanke na primjer) naveden je anonimno. Gdjekad se uvrštavaju i članci. Naglasak na hrvat-

⁴² Kukuljević, 1860., str. [6].

⁴³ Kukuljević, 1860., list 4 (recto).

⁴⁴ Christian Garve, »Über den Einfluss einiger besonderen Umstände auf die Bildung unserer Sprache und Literatur«, *Neue Bibliothek der schönen Wissenschaften und Freyen Künste*, Bd. 4, str. 5. (Navod prema: Rosenberg, str. 42; Hermann Paul, *Deutsches Wörterbuch*, 9. izd., Tübingen, 1992., str. 536).

⁴⁵ Milan Rešetar, *Grada za povijest književnosti hrvatske*, knj. 8, Zagreb, 1915., str. 462.

⁴⁶ Vidi bilj. 4.

skome jeziku kao kriteriju vidi se i iz toga što Kukuljević u *Bibliografiju hrvatsku* uvrštava i neke knjige koje na drugim jezicima govore o hrvatskome.⁴⁷ Ono što je popisano u toj bibliografiji Kukuljević u podnaslovu zove tiskananim knjigama pribjegavajući pri tome prilično raširenoj praksi, da se naime neki naziv zadržava, iako se opseg pojma kojega ime označuje iz nekog razloga proširio. Do kraja XVII. stoljeća u bibliografijama su se popisivale uglavnom knjige, do kraja XVIII. uglavnom samostalne publikacije, a potom se počinju popisivati i članci iz časopisa, zbornika, a gdjekad i iz novina. Sve to Kukuljević popisuje u svojoj bibliografiji i sve to u podnaslovu naziva knjigama, ne dakle književnošću. Imenicu književnost uvodi u igru govoreći o drugom dijelu bibliografije u kojemu bi se popisivali rukopisi.⁴⁸ Govoreći naime o knjigama i rukopisima skupa, on govori o književnosti, jer »...moći će uviditi svaki koj se povjesticom slavenske književnosti bavi, da ako ne veća, to doista velika strana naše hrvatske književnosti jošte u rukopisih leži«.

Nije slučajna okolnost, već posljedica vrlo složenog pojmovnog i nazivnoga povijesnoga procesa to što Kukuljević rabi Garveov pojam literature, ali hrvatski naziv *književnost*. U, za Kukuljevića mjerodavnom, njemačkom govornom području stanje je s uporabom riječi literatura, napose u njemačkim časopisima u prijelomnoj drugoj polovici XVIII. stoljeća, vrlo šaroliko. Ako zapažanja različitih aktera i istraživača sažmemo u dvije skupine, izlazi da u književnopovijesnom području literatura znači (1) lijepe i čiste znanosti skupa, ali i (2) samo lijepe znanosti koje se sinonimno nazivaju i (3) lijepom literaturom, a ima je na umu Herder kad književni krajolik dijeli na četiri dijela. Ona, po Garveu, kako smo vidjeli znači i (4) nacionalnu književnost (sva djela na nacionalnom jeziku bez obzira na struku). Riječ je dakle o književnosti (literaturi) u njezinu objektivnom značenju. U bibliografskopovijesnom polju literatura znači (1) stručnu bibliografiju, ali i samo (2) mišljeni skup stručnih djela (medicinska literatura na primjer), (3) tematsku bibliografiju napose (4) literaturu kao popis konzultiranih tekstova uza znanstvene radove što se sačuvalo do danas. Riječ je o referencijalnom pojmu literature koji se u to vrijeme rabi gdjekad i za (5) opću bibliografiju za koju se nešto češće rabi naziv bibliografija umjesto dotad prevladavajućeg naziva »bibliotheca«.⁴⁹

I po Ebertu 1823. još uvijek: »Bibliografija u najširem opsegu riječi je novije ime one znanosti koja se bavi upoznavanjem (Kenntnis) svih književnih proizvoda svih vremena i naroda kako po sebi tako i po pojedinim izvanjskim okolnostima«.⁵⁰ U istom tekstu Ebert uvodi u bibliografsku teoriju imenicu

⁴⁷ Rogulja, 1989., str. 35.

⁴⁸ Drugi dio *Bibliografije hrvatske* nije objavljen. Što bi po prilici mogao sadržavati vidi se iz objavljene kataloga *Jugoslavenska knjižnica Ivana Kukuljevića Sakcinskog u Zagrebu*, Zagreb, 1867., a i iz nekih tekstova objavljenih u *Arhivu za povjestnicu jugoslavensku*.

⁴⁹ Blum, 1969., str. 1167–1169.

⁵⁰ Ebert, 1823., str. 47.

Schrifttum (lat. *scriptum*, hrv. *napisano*, a stvarno *književnost*) kao naziv za ono što se popisuje u bibliografiji. Ono čime se čista bibliografija bavi po Ebertu su »knjige i ukupna književnost po sebi« (»die Bücher und das ganze Schrifttum an sich«).⁵¹ Zadaća joj je pokazati ono što je naprosto tu. *Schrifttum* se obično razumije kao njemačka prevedenica internacionalizma literatura. Kao i u nas pojam ima književnopovijesni i bibliografski sadržaj. Znači naime književne i znanstvene radove (obuhvaća dakle sadržaj svih publikacija i rukopisa) i proizvode tiskarske i nakladničke djelatnosti. To znači da uz sadržajna ima u vidu i formalna njihova obilježja koja su važna za bibliografski opis. Riječ *Schrifttum* u pravilu ne znači bibliografiju niti onda kad se nalazi u naslovu bibliografije, već znači predmet bibliografskoga popisa i književnopovijesnoga proučavanja. Bibliografija se sve više udomačuje kao naziv za popis. To vrijedi i za Kukuljevića.

Sastavljač njemačke nacionalne bibliografije Kayser 1890. bibliografije zove još uvijek literaturama⁵² što je vjerojatno utjecalo na to da se taj naziv i u nas (u Vrazovim bibliografijama u *Kolu*)⁵³ rabi za nacionalne tekuće bibliografije u internacionalnom ili nacionalnom obliku. Naziv bibliografija zapaža se tek pedesetih godina u vremenu kad je M. Bogović preuzeo uredništvo *Kola*.⁵⁴ Tako se u nas po prilici s tim nazivljem događalo u prvoj polovici XIX. stoljeća ono što je u Njemačkoj bilo počelo već u prethodnom stoljeću. Najizrazitiji i zapravo jedini primjer uporabe naslova književnost za opću nacionalnu retrospektivnu bibliografiju jest Jukićeva *Književnost bosanska*.⁵⁵ Kukuljevićev prijelaz s naziva literatura vidljiv je iz njegova pisma supruzi gdje literaturu rabi u približno Herderovu smislu. U *Bibliografiji hrvatskoj* vidljivo je kako se čisti hrvatski naziv književnost već dobrano udomačio.

No iz konteksta naziva književnost razvidna je još jedna zadaća, vrijednost pa i definicija bibliografije kao popisa u Kukuljevića. Kukuljević naime manje-više eksplicitno tvrdi kako će se bibliografijom rukopisa pokazati nešto dotad skriveno i upoznati nešto dotad nepoznato o hrvatskoj književnosti. Takva obavijest o knjigama i rukopisima, književnosti dakle, vidi se kao narav i svrha bibliografije i u današnjim definicijama (R. Blum),⁵⁶ a prepoznamo ih u navedenoj Ebertovoj definiciji. Time dakle što se razumije kao književnopovijesna bibliografska teorija Kukuljevićeva (implicitna) definicija bibliografije nije u ne-

⁵¹ Friedrich Adolf Ebert, »Bibliographie«, *Allgemeine Encyclopädie der Wissenschaften und Künste*, in alphabetischer Folge von genannten Schriftstellern bearbeitet und herausgegeben von J. S. Ersch und J. G. Gruber, Zehnter Theil. Bibel-Blei.–Leipzig, 1823., str. 47.

⁵² Blum, 1969., str. 1168.

⁵³ Usp. Matko Rojnić, »Bibliografija«, *Hrvatska enciklopedija*, sv. 2., Zagreb, 1943., str. 510.

⁵⁴ Mirko Bogović, »Još nekoliko reči našim književnikom«, *Kolo*, knj. 9, str. 129; Zagreb, 1853.

⁵⁵ Ivan Frano Jukić, »Književnost bosanska«, *Bosanski prijatelj*, sv. 1, str. 125–134; Zagreb, 1850.; sv. 2, str. 83–90; Zagreb, 1851.

⁵⁶ Vidjeti bilj. 2.

skladu s danas uobičajenom, makar se predmet zapravo ne naziva isto i ne razumije baš posve isto. Razumijevanje bibliografije kao nekoga znanja o knjigama mjesto je bibliografsko-povijesnoga kontinuiteta. Kukuljević određuje, preuzima zapravo, književnost kao svoj bibliografsko-teorijski termin. On je bibliografiju držao znanošću upravo sa stajališta njezine naravi i svrhe. Tako će u jednom zapisu sačuvanom u njegovoj ostavštini u HAZU ustvrditi: »Da unaprijedim barem nješto bibliografsku znanost, naumio sam od vremena do vremena priobćavati njeke manje poznate bibliografske rijedkosti, kojih sadržaj zasijeca u našu građansku i književnu povijest«. ⁵⁷ Premda naravno ima na umu da književna povijest ima i nebibliografske interese u predmetu svojega proučavanja, Kukuljević svejedno bibliografiji priznaje obilježje znanstvenosti u tom području.

4. Književna povijest i bibliografska klasifikacija. Pored višekratnog ukazivanja na književnopovijesni okvir bibliografije u predgovorima *Bibliografiji hrvatskoj* (što u osnovi znači da je bibliografija kao popis knjiga također znanost o knjizi i da ima isti predmet kao i književna povijest) potvrđuje za to Kukuljevićevo gledište nalazimo i u drugim njegovim bibliografijama i nebibliografskim tekstovima. Možda je ipak najizrazitiji primjer popratno pismo uredništvu *Agramer Zeitung* u kojemu svoju bibliografiju proizvoda hrvatskih tiskara zove, rekli bismo uobičajeno za ono vrijeme, literarnohistorijskom skicom. ⁵⁸

Prvotno novovjekovno ishodište takvoga razumijevanja bibliografije jest u djelu F. Bacona *De dignitate et augmentis scientiarum* iz 1623. godine gdje je autor kao deziderata izložio projekt *Historia literaria* koji je u znatnoj mjeri odredio ono što se u Njemačkoj od sredine XVII. do početka XIX. stoljeća pod tim imenom predaje na gimnazijama i učilištima i obuhvaća, uz ostalo, povijest svih znanosti, ali i druge stvari koje se tiču znanja kao što su znanstveničke biografije, znanstvene ustanove, knjige pa i popise knjiga. Govoreći naime u svojoj rukopisnoj bilješci iz ostavštine u HAZU o građanskoj i književnoj povijesti, ⁵⁹ Kukuljević navodi dvije od triju sastavnica Baconove trijade: *Historia ecclesiastica*, *Historia civilis*, *Historia literaria*. Polazeći odatle u razdiobi građe u Kukuljevićevu *Arhivu za povjestnicu jugoslavensku* razabiremo u više navrata tu razdiobu potvrđenu u cjelini. Bibliografske podatke svaki put navodi unutar književne povijesti. Kukuljević je dakako poznavao i hrvatsku literarnu historiju, barem onako kako ju je u svojem rukopisnom djelu *Historia litteraria Croatiae* bio koncipirao Adam Alojzije Baričević (1756.–1806.), o kojemu je Kukuljević pisao i čiji se rad inače spominje kao bibliografski. ⁶⁰

⁵⁷ Bilješka iz ostavštine Ivana Kukuljevića u HAZU. Prema: Rogulja, 1989., str. 59.

⁵⁸ Ivan Kukuljević-Sakcinski, »Kroatische Bibliographie aus dem XVI. und XVII. Jahrhundert«, *Agramer Zeitung*, LVI, br. 265, str. 3; Zagreb, 1881.

⁵⁹ Vidjeti bilj. 57.

⁶⁰ Ivan Kukuljević-Sakcinski, »Prinesci za povjest književnosti hrvatske«, *Arhiv za povjestnicu jugoslavensku*, XII, str. 51–53.

I više nego se obično znade, *Historia litteraria* utjecala je na Ebertovu književnopovijesnu definiciju bibliografije po kojoj je ona »u svojem širem smislu codex diplomaticus literarne povijesti, najpouzdanije mjerilo dosega i vrijednosti književne kulture i djelatnosti«. ⁶¹ Također je *Historia litteraria* utjecala na filozofiju njemačkoga romantizma. Knjiga bečkih predavanja iz 1812. F. Schlegela zapravo je filozofska literarna historija, na kojoj se temelji i razumijevanje literature kao intelektualnoga sadržaja narodnoga života, ⁶² ali i literature kao enciklopedije koja dakle sadrži sve znanosti, što je teza A. W. Schlegela. ⁶³

Takav pojam književnosti blisko korespondira s onim što Kukuljević zove *književnim poljem* koje se od Herderova književnoga krajolika (*Literarische Landschaft*) razlikuje utoliko što obuhvaća ne samo lijepe već sve znanosti, zapravo ono što Ebert zove književnom kulturom misleći pri tome i na čiste i na lijepe znanosti. ⁶⁴ Govoreći o zamislama da svoju bibliografiju donese i u stručnom rasporedu Kukuljević želi »s većom slavom i većim ponosom staviti pred oči domaćega i tudjega svieta sve ono što je naš narod ukupno proizveo na književnom polju, u svih pojedinih strukah znanosti«. ⁶⁵ Bibliografija dakle u jednu ruku dokumentira napredak naroda u pojedinim znanostima, a u drugu ruku književno polje ostaje ono što je obuhvatno. Premda za Kukuljevića očito postoji razdioba znanosti po strukama, nije došlo do dezintegracije književnosti kao pojma mjerodavnoga za sve znanosti.

U abecednom rasporedu građe sadržaj opisivane građe je irelevantan, u stručnoj razdiobi međutim to nije moguće. Bibliograf mora poznavati znanosti i dokumentirati to poznavanje rasporedom građe. Tako se u formalnom opisu knjiga bibliografski posao sastoji u upoznavanju knjiga, u sadržajnom opisu, koji pretpostavlja uključivanje u određenu klasifikacijsku shemu ili uspostava te sheme, pretpostavlja poznavanje znanosti. Time opća bibliografija u stručnom rasporedu dokumentira enciklopedijsko znanje jer popisuje knjige iz svih »znanostih«. Takva romantičarska blizina literature i enciklopedije vrhunac je literarnopovijesnoga razumijevanja bibliografije. Sadržajno je moguća i danas u stručno uređenoj nacionalnoj općoj retrospektivnoj bibliografiji, ali je razvitak, napose prirodnih, znanosti i rezerviranje pojma literatura (književnost) za književnost kao umjetnost u znatnoj mjeri prekinula onomastičku vezu između opće bibliografije i literature (književnosti).

Ta je okolnost po općem mišljenju pridonijela prestrojavanju bibliografije iz literarne povijesti u znanost o knjizi i knjižnicama. Bibliografija prestaje biti

⁶¹ Friedrich Adolf Ebert, »Vorrede zum 'Allgemeinen bibliographischen Lexikon'«, *Von de systematischen Bibliographie zur Dokumentation*, Darmstadt, 1978., str. 109.

⁶² Friedrich Schlegel, *Geschichte der neuen und alten Literatur*, Vorlesungen gehalten zu Wien im Jahre 1812, Berlin, 1841., str. 12.

⁶³ Rosenberg, 1990., str. 45–46.

⁶⁴ Blum, 1969., str. 1186.

⁶⁵ Kukuljević, 1860., str. [8].

sastavnim dijelom proučavanja književnosti, već je više prethodno-funkcionalno pomagalo u identifikaciji knjiga, a ne bibliografski-referencijalno u smislu rezultata njihova proučavanja (upoznavanja). Time bibliografija kao popis gubi na svojoj znanstvenosti.

Književno polje pretpostavlja dakako da postoje neknjiževna polja, to su ona koja su usmjerena na izvanjsko, a ne na misao i jezik.⁶⁶ Treba ipak biti vrlo oprezan kad se u ovom kontekstu govori o neknjiževnim znanostima. Književno polje naime nije indiferentno prema znanju. Sintagma *književno polje* koja se mirno može zamijeniti riječju književnost, pokazuje koji je zapravo status književnosti u Kukuljevićevoj bibliografskoj klasifikaciji. Književnost u Kukuljevića ne postoji kao posebna struka, već je u bibliografskoj klasifikaciji, ukoliko je opća nacionalna bibliografija u pitanju, polje unutar kojega se raspoređuju druge struke. Književnost je ono što se dijeli da bi se struke izlučile kao posebne. Romantičarsko, pa i idealističko, poistovjećenje književnosti i znanosti koje u sebi nosi klicu redukcije kreativnoga na spoznajno, ima svoje slabosti pa nije izdržalo suočenje s postpozitivističkom znanosti o književnosti koja hoće čovjeka u cjelini kao osjećajno, voljno i razumno biće razumjeti tvorcem književnoga umjetničkoga djela, koje onda funkcira kao izraz, a ne samo kao znanje. Razmjerno pojmovno komforna Kukuljevićeva situacija dolazi od toga što opća bibliografija po naravi stvari popisuje načelno sve što je napisano.

Zaključak

Opća nacionalna retrospektivna bibliografija kao kontekst Kukuljeviće-va govora o književnosti otkriva nam ponajprije književnost, sukladno humanističkoj tradiciji, kao obilježje učena, izobražena čovjeka, dapače se radi na obrazovanju naroda kako bi narodu pripadala ne samo uobičajeno narodna već i »umjetna« književnost. Njemu je također, sukladno preporodnim uvjerenjima, književnost po narodnom jeziku izraz narodnoga duha. Takva književnost kako smo početno istakli jamči besmrtnost naroda. On također poznaje objektivni pojam književnosti kao univerzalne znanstvene discipline, koja obuhvaća i pojedine znanosti ne isključujući pri tom niti poeziju.

Književnopovijesni pojam opće nacionalne retrospektivne bibliografije Kukuljevićeva tipa vid je poznavanja književnosti. Temeljne postavke književnopovijesnoga razumijevanja bibliografije jesu: književnost je ono što se popisuje u bibliografiji, bibliografija kao znanost pripada književnoj povijesti, bibliografija sama jest književno djelo, ukoliko je bibliografija opća obuhvaća sve znanosti.

Sam pojam književnosti oblikuje se pod dominantnim utjecajem nje-

⁶⁶ Friedrich Schlegel, *Geschichte der neuen und alten Literatur*, Vorlesungen gehalten zu Wien im Jahre 1812, Berlin, 1841., str. 10.

mačkoga romantizma, no valja mu u sinkronijskom smislu svakako priključiti izrazito preporodna obilježja u hrvatskome kontekstu koja su razvidna iz Veber-Tkalčevićeva pojma književnosti što i sam nosi prizvuke spoznajne estetike romantičarsko-idealističke provenijencije, po kojoj je književnost umna djelatnost što svoju estetiku baštini iz »lijepih znanosti« više nego iz modernoga pojma književnosti. Kukuljević u nekim svojim tekstovima o hrvatskoj književnosti, dijeli književnost na poeziju i prozu, ali ne razlikuje između umjetničkih i znanstvenih prozih tekstova. Iako tu tvrdnju treba uzeti s oprezom zbog premaloga uzorka i činjenice da Kukuljević piše o staroj književnosti u kojoj građa limitira klasifikaciju znanja, to ipak u osnovi znači da Kukuljević u ime svojega »empirijskoga« pojma književnosti u bibliografskom kontekstu ignorira pojam književnosti koji je u krugovima profesionalnih proučavatelja bio poznat u vrijeme nastanka *Bibliografije hrvatske*. Kukuljević, dakako nije bio jedini među hrvatskim autorima, a bilo je njemačkih autora koji nisu mijenjali svoj univerzalni pojam književnosti kao što su W. Menzel u XIX. ili J. Nadler i Bartels u XX. stoljeću.⁶⁷ To se događalo među ostalim i zato što »potpunoga konsenzusa o tome što književnost jest nije bilo od rastakanja univerzalnoga humanističkoga pojma književnosti«.⁶⁸

LITERATURA

Francis Bacon, *De dignitate et augmentis scientiarum*, Budaë, 1756. (1. izd. London, 1623.)

Rudolf Blum, »Bibliographia«, *Von der systematischen Bibliographie zur Dokumentation*, Darmstadt, 1978.

Rudolf Blum, »Bibliographia«, *Archiv für Geschichte des Buchwesens*, 10, 4–5, str. 1010–1246; Frankfurt am M., 1969.

Mirko Bogović, »Još nekoliko rečih našim književnikom«, *Kolo*, knj. 9, str. 129; Zagreb, 1853.

Đuro Stjepan Deželić, *Ivan Kukuljević Sakcinski*, Napisa Stjepan Mirković, U Zagrebu, 1861.

Friedrich A. Ebert, »Bibliographia«, *Allgemeine Encyclopädie der Wissenschaften und Künste*, Herausgegeben von J. S. Ersch und J. G. Gruber. Zehnter Theil. Bibel-Blei, Leipzig, 1823., str. 47–48.

Friedrich A. Ebert, »Vorrede zum 'Allgemeinen bibliographischen Lexikon'«, *Von der systematischen Bibliographie zur Dokumentation*, Herausgegeben von Peter R. Frank, Darmstadt, 1978., str. 109–121.

Vatroslav Jagić, *Historija književnosti hrvatske i srpske*, Zagreb, 1867.

Radoslav Katičić, *Litterarum studia*, Književnost i naobrazba ranoga hrvatskog sred-

⁶⁷ Rosenberg, 1990., str. 48.

⁶⁸ Rosenberg, 1990., str. 47.

njovjekovlja, Zagreb, 2007.

Radoslav Katičić, »Standardizacija hrvatskog jezika i književnosti XIX. stoljeća«, *Moderna hrvatska kultura od preporoda do moderne: (XIX. stoljeće)*, Zagreb, 2009., str. 351–363. (*Hrvatska i Europa*; sv. 4)

Književnik: časopis za jezik i poviest hrvatsku i srbsku, i prirodne znanosti, Uredjuju i izdaju Fr. Rački, V. Jagić, J. Torbar. Godina prva, U Zagrebu, 1864.

Ivan Kukuljević Sakcinski, *Bibliografija hrvatska*, Dio prvi, Tiskane knjige, U Zagrebu, 1860. (*Bibliografija jugoslavenska*; knj. 1)

Ivan Kukuljević Sakcinski, *Bibliografija hrvatska*, Dodatak k prvom dielu, Tiskane knjige, U Zagrebu, 1863. (*Bibliografija jugoslavenska*; knj. 1)

Ivan Kukuljević Sakcinski, »Kroatische Bibliographie aus dem XVI. und XVII. Jahrhundert«, *Agramer Zeitung*, LVI, br. 265, str. 3; Zagreb, 1881., objavljeno i u: *Kroatische Revue*, 1, str. 43–50; Zagreb, 1882.

Ivan Kukuljević-Sakcinski, *Jugoslavenska knjižnica Ivana Kukuljevića Sakcinskoga u Zagrebu*, Zagreb, 1867.

Ivan Kukuljević-Sakcinski, »Književnici u Hrvatah s ove strane Velebita, živivši u prvoj polovini XVII. vieka«, *Arkiv za povjestnicu jugoslavensku*, knj. IX, str. 152–343; Zagreb, 1868.

Ivan Kukuljević-Sakcinski, *Marko Marulić i njegovo doba*, Preštampano iz knjige I. »Starih pisaca hrvatskih«, izdane troškom jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti, Zagreb, 1869.

Tihomil Maštrović, »Vodnikova Mlada Hrvatska«, *Nad jabukama vile Hrvatice*, Kroatističke studije, Hrvatski studiji Sveučilišta u Zagrebu, Zagreb, 2001.

Ivan Pederin, »Šime Ljubić, Kukuljević i pitanja ilirizma«, *Zbornik o Šimi Ljubiću*, Hrvatski književni povjesničari, sv. 11., ur. T. Maštrović, Zagreb, 2009., str. 93–100.

Petar Rogulja, *Hrvatska nacionalna bibliografija i Ivan Kukuljević Sakcinski*, Zagreb, 1989.

Matko Rojnić, »Bibliografija«, *Hrvatska enciklopedija*, sv. 2, Zagreb, 1943., str. 505–514.

Rainer Rosenberg, »Eine verworrene Geschichte. Vorüberlegungen zu einer Biographie des Literaturbegriffs«, *Zeitschrift für Literaturwissenschaft und Linguistik*, 77, str. 36–63; Göttingen, 1990.

Friedrich Schlegel, *Geschichte der neuen und alten Literatur*, Vorlesungen gehalten zu Wien im Jahre 1812, Berlin, 1841.

Tade Smičiklas, »Život i djela Ivana Kukuljevića Sakcinskog«, *Rad JAZU*, knj. 110, str. 110–204; Zagreb, 1892.

Adolfo Veber-Tkalčević, »Predgovor«, *Ilirska čitanka za gornje gimnazije*, Knjiga druga saderžavajuća izgleda iz novije literature, U Beču, 1860., str. III–X.

Klaus Weimar, *Enzyklopädie der Literaturwissenschaft*, 2. Aufl., Tübingen u. Basel, 1993.

Janko Živković, »Kukuljevićeva Bibliografija hrvatska«, *Vjesnik bibliotekara Hrvatske*, IV, br. 1–4, str. 83–98; Zagreb, 1955.–1957.

HRVATSKA BIBLIOGRAFIJA I KUKULJEVIĆEV POJAM KNJIŽEVNOSTI

Sažetak

U predgovoru Kukuljevićeve *Bibliografije hrvatske* – što je kao prva hrvatska opća retrospektivna bibliografija objavljena u Zagrebu 1860. s dodatkom iz 1863. – razaznaje se najprije hrvatski jezik kao formalni kriterij za odabir građe. Sadržajni se kriterij u istom predgovoru naznačuje poglavito sintagmom »naša hrvatska književnost«. Pri tome se pojam književnosti ima razumjeti kao književnost u širem smislu, inače Kukuljevićeva bibliografija ne bi bila opća, već specijalna. Takvim se čitanjem predgovora Kukuljevićev bibliografski rad određuje kao literarnopovijesni prinos, što je karakteristično za onda aktualni europski kontekst.

CROATIAN BIBLIOGRAPHY AND KUKULJEVIĆ'S UNDERSTANDING OF LITERATURE

Summary

In the introduction to *Bibliografija hrvatska (Croatian Bibliography)* by Ivan Kukuljević Sakcinski, published in Zagreb in 1860 as the first Croatian general retrospective bibliography, with an appendix printed in 1863, Croatian language is discerned as the primary criterion for the selection of titles to be included. In the same introduction, the contents criterion is mainly referred to via the syntagm »our Croatian literature«, with the notion of literature to be understood as literature in the wider sense; otherwise Kukuljević's bibliography could not be considered a general, but a specialized one. Such reading of Kukuljević's introduction establishes his bibliographical work as a contribution to literary history, typical for the then period in Europe.

Fra Hrvatín Gabrijel Jurišić

Djela fra Andrije Kačića Miošića u Kukuljevićevoj *Bibliografiji hrvatskoj*

Stručni članak
UDK 821.163.42.09 Kukuljević Sakcinski, I.

Uvod

Zahvalan sam svome profesoru hrvatskoga i latinskoga jezika, pok. dr. fra Karlu Kosoru,¹ koji je nas, učenike Franjevačke klasične gimnazije u Sinju, koja je u ono »olovno doba« djelovala u progonstvu u Zagrebu, na satovima hrvatskoga jezika doista učio jeziku hrvatskomu, ali i hrvatskoj kulturi, povijesti, umjetnosti, posebno hrvatskoj knjizi i nadasve rodoljublju i domoljublju. Od njega sam prvi put čuo za ime Ivana Kukuljevića Sakcinskoga. Možda mi je drugi dio njegova prezimena bio malo neobičan (u momu rodnom mjestu sva su prezimena bila na -ić) pa sam ga dobro zapamtio. A kad nam je govorio da je Kukuljević prvi progovorio u Hrvatskom saboru hrvatskim jezikom (2. svibnja 1843.) i zatražio da se hrvatski jezik uvede kao službeni u škole i urede, što je četiri godine kasnije i prihvaćeno, mogu reći da sam ponio u život posebnu simpatiju prema Ivanu Kukuljeviću Sakcinskomu. Nažalost, kolikogod sam mu se divio, nisam se dospio posebno baviti njegovim životom i vrlo plodnim djelovanjem. Stoga mi je bilo iznimno drago kad mi je dr. sc. Tihomil Maštrović, glavni ravnatelj Nacionalne i sveučilišne knjižnice u Zagrebu, predložio da sudjelujem na Međunarodnom znanstvenom skupu o Ivanu Kukuljeviću Sakcinskom.

Dobro je poznato da je Ivan Kukuljević na mnogim područjima bio prvi. Tako je i na području bibliografije.² On je 1860. godine (dakle, prije ravnih 150 godina) objavio knjigu *Bibliografija hrvatska*.³ Najprije je obradio »Knjige tiskane glagoljskim pismeni« (str. 1–8), zatim »Knjige tiskane

¹ Usp. fra Hrvatín Gabrijel Jurišić, »Fra Karlo Kosor (1914.–1982.)«, *Kačić*, XVI, str. 351–368; Split, 1984.

² Od njegova doba do danas objavljeno je vrlo mnogo različitih bibliografija, npr. o pojedinoj znanstvenoj disciplini, piscu, kraju, gradu (naselju), povijesnom razdoblju ili npr. bibliografija hrvatskih pisaca koji su pisali latinskim ili kojim drugim jezikom. Osobito je važno kapitalno djelo *Bibliografija rasprava, članaka i književnih radova*, koju je počeo izdavati Leksikografski zavod u Zagrebu još 1956. godine; v. bilj. 6.

³ Ivan Kukuljević Sakcinski, *Bibliografija hrvatska*. Dio prvi, Zagreb 1860., str. 233. Ipak treba upozoriti da je i prije Kukuljevićeve BH objavljeno vrijedno bibliografsko djelo: Simeone Gliubich (Šime Ljubich), *Dizionario biografico degli uomini illustri della Dalmazia*, Vienna, 1856., br. str.: 335. O fra Andriji Kačiću v. str. 67–68.

kirilicom⁴ uz dodatak u zagradama »pisane od Hrvatah za Hrvate« (str. 9–12), potom najveći i najvažniji dio »Knjige tiskane latinskim pismeni« (str. 13–187) i na kraju »Dodatak i popravci« (str. 188–233). Samo tri godine kasnije (1863.) tiskao je dodatak istom djelu,⁵ u kojemu se držao istoga redosljeda kao i u prvom knjizi.

Listajući te Kukuljevićeve knjige, zapazio sam uz ostalo i podatke o djelima fra Andrije Kačića Miošića. Svakako je normalno da je Kukuljević donio bibliografiju djela Starca Milovana.⁶ Ipak je danas, stoljeće i po poslije tiskanja tih knjiga, zanimljivo promotriti koliko je Kukuljević kao istraživač uspio donijeti točnih podataka, koji su podatci nesigurni, a što nije točno navedeno. Kako se nisam namjerio da se tim pitanjima netko pozabavio, smatrao sam vrijednim prihvatiti se toga ne baš velikoga posla i iznijeti rezultate.

Kukuljevićeva bibliografija o starcu Milovanu

Kako je već upozoreno, Kukuljević je u svojoj BH i njezinu »Dodatku« zabilježio dva Kačićeva djela na hrvatskom jeziku, a nije zapisao njegovo djelo na latinskom jeziku, za koje donosimo bibliografske podatke.⁷ U prvom je dijelu BH pisac naveo 13 izdanja *Razgovora ugodnoga* i upozorio na izbor iz RU koji je preveo na latinski jezik i objavio fra Emerik Pavić.⁸ Također je

⁴ Na primjerku u Knjižnici Franjevačkoga samostana u Sinju netko je rukom napisao »t. j. Bosanicom«.

⁵ Ivan Kukuljević Sakcinski, *Bibliografija hrvatska*, Dodatak k prvom dielu, Zagreb, 1863., 31.

⁶ Više se autora potrudilo objaviti bibliografiju fra Andrije Kačića (autorsku i predmetnu). Uz spomenuite navodimo: Šime Ljubić, *Ogledalo književne poviesti jugoslavjanske na poučavanje mladeži*, knj. II, Rijeka, 1869., str. 419; Ot. Stipan Zlatović, *Franovci Države Presvet. Odkupitelja i hrvatski puk u Dalmaciji*, Zagreb, 1888., str. 471; Danilo A. Živaljević, »Andrija Kačić Miošić, slovinski pesnik«, *Letopis Matice srpske*, knj. 174, str. 140–148; Novi Sad, 1893.; Josip Milaković, *Bibliografija hrvatske i srpske narodne pjesme*, Sarajevo, 1919., str. 27–28; Stjepan Banović, »Koliko je puta dosada štampan Kačićev 'Razgovor ugodni naroda slovinskoga'?«, *Nova revija*, XVIII, br. 1, str. 44–52; Dubrovnik, 1939.; Tomo Matić, »Život i rad Andrije Kačića Miošića«, *Djela Andrije Kačića Miošića*, SPH, knj. XXVII, HAZU, Zagreb, 1942., str. XLII–XLIX; Dušan Berić, »Pjesmarica koja je doživjela najviše izdanja«, *Slobodna Dalmacija*, VIII, br. 1828, str. 2–3; Split, 17. prosinca 1950.; Tomo Matić, »Izdanja Kačićeva 'Razgovora ugodnoga'«, *Zbornik za narodni život i običaje južnih Slavena o 250. obljetnici rođenja fra Andrije Kačića Miošića*, knj. 38, str. 274–281; JAZU, Zagreb, 1954.; Isti, »Izdanja 'Razgovora ugodnoga'«, Andrija Kačić Miošić, *Razgovor ugodni naroda slovinskoga*, Zora, Zagreb, 1956., str. 17–20; *Bibliografija rasprava, članaka i književnih radova*, knj. I, A–K, Leksikografski zavod, Zagreb, 1956., str. 155–156; Isto, L–Ž, Zagreb, 1957., str. 632; Fra Hrvatini Gabriel Jurjišić, »Izdanja 'Razgovora ugodnoga naroda slovinskoga'«, Fra Andrija Kačić Miošić, *Razgovor ugodni naroda slovinskoga*, Kačić, Split, 1983., str. 33–57 (s naslovcima pojedinih izdanja); *Grada za hrvatsku retrospektivnu bibliografiju knjiga 1835.–1940.*, knj. 9, NSB, Zagreb, 1987., str. 109–113; H. G. Jurišić, »Bibliografija fra Andrije Kačića Miošića«, Stipe Botica, *Andrija Kačić Miošić*, ŠK et alii, Zagreb, 2003., str. 269–319 (oko tisuću jedinica).

⁷ *Elementa peripatethica juxta mentem subtilissimi doctoris Joannis Duns Scoti a P. F. Andraea Caccich Miossich Ordinis Min. Obs. S. P. Francisci, lectore jubilato Provinciae SS. Redemptoris in Damatia...*, Venetiis MDCCCLII, p. 499+2.

⁸ Ivan Kukuljević Sakcinski, *Bibliografija hrvatska*, str. 62; (Fra Emerik Pavić), *Descriptio regum, baronum caeterorumque heroum Slavinorum seu Illyricorum* ab A. R. P. Andrea Caccich in vernacula lingua Illyrica proposita..., Budae..., 1764., p. 190.

u »Dodatku« naveo još jedno izdanje RU. Dakle, svega 14 izdanja RU. U BH pisac je naveo i 6 izdanja *Korabljice*. Prema tome, Kukuljević je zabilježio 20 izdanja dvaju Kačićevih djela i upozorio na jedan objavljeni prijevod na strani jezik.⁹ Značajno je da je Kukuljević objavio u BH tako važne podatke o Starcu Milovanu.

U ovom ćemo članku upozoriti na točnost Kukuljevićevih podataka za pojedina izdanja, ali i na neke nejasnoće i netočnosti. Najprije će biti govora o RU, a zatim o *Korabljici*.

1. Izdanja *Razgovora ugodnoga u Bibliografiji hrvatskoj* (od 1756. do 1863.)

Ivan Kukuljević je sve pisce poredao po abecednom redu prezimena, donio o njima osnovne podatke i svako djelo označio rednim brojem (BH od 1 do 2605, a »Dodatak« od 1 do 358; svega: 2963). Budući da je »Dodatak« svojoj BH (1860.) objavio 1863. godine, navedeni su pisci i njihova djela tiskana do te godine. Tako je naveo izdanja i Kačićevih djela od 1756. do 1863. godine.

Ovdje ćemo navesti izdanja Kačićevih djela (najprije RU, a onda K) koja je Kukuljević zabilježio. Ujedno ćemo upozoriti na neke probleme, posebno na izdanja koja su u tom razdoblju objavljena, a do njih on nije uspio doći.

O fra Andriji je napisao ovo: (red. br.) »706 Kačić Miošić Andr. franc. r. u Bristu u Dalm. 1690 †16. pros. 1760. Razgovor ugodni naroda slovinskoga. (Narod ovu knjigu zove pjesmarica.)«¹⁰

Dakle, redni broj, prezime i ime, podatak da je bio redovnik franjevac, mjesto i godina rođenja, nadnevak smrti i naslov njegova glavnog djela s pojašnjenjem (u zagradama) kako narod nazivlje to njegovo djelo. Podatci su uglavnom točni.

Ipak, treba upozoriti da se danas zna da je dječak Antun (redovničko ime fra Andrija) kršten 17. travnja 1704. (nadnevak rođenja nije u krštenici zapisan) i da je preminuo 14. (a ne 16.) prosinca 1760. godine.¹¹

Kukuljević u svojoj BH navodi od 1756. do 1863. godine 13 izdanja RU. Navest ćemo Kukuljevićev popis s jedne strane, a s druge (paralelno) rezultate do kojih su došli kasniji istraživači:

»I. izd. u Budimu god.?«
Ne navodi ni godinu,

Iako je dosta istraživača i pisaca
pi salo o izdanjima RU,¹² nitko

⁹ Samo nekoliko pisaca ima u *Bibliografiji hrvatskoj* više bibliografskih jedinica, npr. I. Gundulić (32), A. Knezović (28), I. J. Pavlović Lučić (24).

¹⁰ Ivan Kukuljević Sakcinski, *Bibliografija hrvatska*, str. 62.

¹¹ Dr. fra Karlo Eterović, *Fra Andrija Kačić Miošić na temelju novih istraživanja*, Preštampano iz »Nove revije«, Dubrovnik, 1922., str. 7, 42–43.

¹² S. Gliubich, *Dizionario biografico*, str. 67–68.

- ni broj stranica. nije dokazao da je prije 1756. izišlo neko (»prvo«) izdanje RU, ili »budimsko«, kako navodi Kukuljević.
- »II. izd. u Mletcih kod Dom. Lovisa 1756. u 12. str. 396;«¹³ To nije 2. izdanje, nego 1.
- »III. izd. tamo, kod istoga 1759;« To je 2. izdanje. 3. izdanje izišlo je u Jakinu 1780.
- »IV. izd. tamo, kod Adolfa Cesara 1801. u 4. str. 263;« To je 4. izdanje. 5. izdanje u Mlecima 1801.
- »V. izd. tamo, kod istoga 1811« 6. izdanje nije sigurno. 7. izdanje, braća Battara, Zadar 1816.
- »VI. izd. u Dubrovniku 1826« 8. izdanje, A. Martecchini, 1826.
- »VII. izd. opet tamo 1832« 9. izdanje, nije 1832. nego 1831.
- »VIII. izd. u Beču kod Wenedikta 1836. 8. I. str. 416; II. str. 382« 10. izdanje, J. Venedikt, Beč 1836.
- »IX. i X. izd. u Zadru kod br. Battara 1838 i 1846. dvie knjige u 8.« 11. izdanje, Zadar, 1838.
12. izdanje, Dubrovnik 1839.
13. izdaje, Zadar 1846.
- »XI. izd. u Dubrovniku godine 1850;« 14. izdanje, Dubrovnik 1850.
- »XII. izd. u Zagrebu kod Franje Župana 1851. 16. I. str. 325. II. str. 257.« 15. izdanje, Zagreb 1851.
- »XIII. izd. u Zadru kod br. Battara 1851. 8. I. str. 420. II. str. 384.« 16. izdanje, Zadar 1851.
17. izdanje, Dubrovnik 1861.

¹³ Ivan Kukuljević Sakcinski, *Bibliografija hrvatska*, str. 62.

(XIV.) U »Dodatku« (1863.) je navedeno još jedno izdanje: »102 Kačića Miošića Andrije O. Razgovor ugodni naroda slovinskoga. Troškom zaklade za izdavanje pučkih knjigah i pomoćju matice ilirske. U Zagrebu kod A. Jakića 1862. 8. str. XI. 442 sa drvoreznom slikom Kačićevom« 18. izdanje, Dubrovnik 1862.

Dakle, Kukuljević je zabilježio *14 izdanja*.¹⁴ Kako je upozoreno, u razdoblju koje je on obradio izišlo je *18 izdanja*. Stoga ovdje navodimo osnovne podatke za izdanja koja Kukuljević nije naveo, a gore su u paralelnom popisu samo kratko navedena:

1. *Razgovor ugodni naroda slovinskoga...*, Sada iznova prištampan od jednoga redovnika istoga reda ali druge države..., U Jakinu 1780. Po Petru Paulu Ferri..., br. str.: VIII+318.

2. *Razgovor ugodni naroda slovinskoga...*, sad opet prislovuotičena po fra Anti Puariću..., U Mleci 1801. po Adolfu Cesaru..., br. str.: VI+263.

3. *Razgovor ugodni naroda slovinskoga...*, sad opet prislovuotičena po fra Anti Puariću..., U Mleci 1801., br. str.: VI+267.

4. *Razgovor ugodni naroda slovinskoga...*, braća Battara, Zadar 1816., br. str.: 330.

5. *Razgovor ugodni naroda slovinskoga...*, u Dubrovniku, po Pet(ru) Franu Martecchini, 1839., br. str.: 345.

6. *Razgovor ugodni naroda slovinskoga* u komu se ukazuje početak i svrha kralja slovinskih..., po fra And.(riji) Kačiću Miošiću iz Brista..., U Dubrovniku, po Pet.(ru) Franu Martecchini, 1861., br. str.: 396.

Osim toga treba upozoriti da Kukuljević nije naveo ni neka srpska izdanja RU, koja su objavljena do 1863. godine. To su:

1. *Različite pesne radi zabavljenja i utješjenja s slavonskoga na srpskij prepisane*, V Budine, Pismeni Vseučilišta, 1807., br. str.: 37.

2. *Pěsnoslovka, iliti pověst o narodu slavenskom*, Iz knjige g. Andree Kačića izvedena; i po obrazu, ukusu i glagolu srbskom Gavrilom Kovačević ustroena, Iždivenjem že g. Ioanna Jankovića, knjigoprodavca i štampara novosadskoga napечатana, U Budimu, Pismeni. Kral. Vseučil. Peštanskoga, 1818., br. str.: 152.

3. *Život i vitežka vojevanja slavnog kneza epirskoga Đorđa Kastriota Skenderbega* opisana Joanom S. Popovićem, mudroljublja slušateljem, Troškom Josipa Milovuka, U Budimu slovima K. Sveuč. Peštanskoga 1828...., br. str.:

¹⁴ Ivan Kukuljević Sakcinski, *Bibliografija hrvatska*, Dodatak k prevom dielu, Tiskane knjige, U Zagrebu, 1863., str. 11.

VI+127+17.

4. *Dorđe Kastriotić Skenderbeg u pësmama*, Spêvan krasnopêvcem Kačićem, Prepečatati dao Nikšić (Jovan Milovanović), U Beogradu u Knjažesko-srbskoj knjigopečatnji, 1849., br. str.: II+46.

5. *Srbsko-narodne viteške pjesme spjevane od Andrie Kačića*, (Sa srbskim slovima prepečatano), I. Knjiga, Izdala Pečatnja Medakovića, 1849. (Zemun), br. str.: IV+256; Isto, II. knjiga, Izdala Pečatnja Medakovića 1850., br. str.: 245.

Prema iznesenim podatcima, Kukuljević je do 1863. godine nabrojio 14 izdanja. Ako se tome pribroje izdanja koja on nije spomenuo i izdanja srpskih izdavača (ne ulazeći u pitanje prijevoda RU s hrvatskoga jezika na srpski)¹⁵ ukupno je bilo objavljeno: 18+5=23 izdanja *Razgovora ugodnoga naroda slovinskoga*.¹⁶

Na kraju popisa izdanja RU Kukuljević je zapisao: »Pazka. Njegov razgovor ugodini Nar. Slov. koi je Dalmaciju od većega potalijančenja sačuvao, prevede na latinski Pavić Emerik u Budimu 1764. 4«.¹⁷

2. Izdanja *Korabljice* u Bibliografiji hrvatskoj (od 1760. do 1863.)

Pod rednim brojem 707 Kukuljević je naveo šest izdanja *Korabljice*. Navest ćemo ih, kao i RU, uz potrebne napomene i ispravke. Dakle:

(I. izdanje) »*Korabljica pisma svetoga i svih vikova svita dogadjajih poglavitih* u dva poglavja razdiljena; jedno počimlje od počela svita do porodjenja Isusova, a drugo od porodjenja Isusova do godišta 1760. U Mletcih pri Ant. Bassanesu 1760. 8. str. 495«

(Puni naslov) »*Korabglicza pisma svetoga i svih vikovah svita dogagajjih poglavitih*, u dva poglavja razdigliena. Jedno počimglie od počela Svita, do

¹⁵ Tim se pitanjem još nitko nije ozbiljnije pozabavio, ali se treba sjetiti da je na to upozorio akademik Tomo Matić još 1942. godine pišući o prvom ćirilskom izdanju RU (Budim, 1818.): »Kovačević je Kačićev *Razgovor* jako skratio i iznio pred svoje čitaoce samo nešto proze i svega dvadeset pjesama, a usto je pjesnikovu narodnu ikavsku štokavštinu ne samo okrenuo u ekavštinu, nego i prošarao slavenosrpskim osebinama, jer se nadao da će Kačić tako biti bolje pristupan Srbima«. T. Matić, »Život i rad Andrije Kačića Miošića«, *Djela Andrije Kačića Miošića*, SPH, 27, knj. 1, HAZU, Zagreb, 1942., str. XXXIV.

¹⁶ Popis izdanja: H. G. Jurišić, »Izdanja 'Razgovora ugodnoga naroda slovinskoga'«, str. 33–57. Priložene su fotografije 51 naslovne stranice raznih izdanja; S. Botica, Nav. dj., str. 269–282. Dobro se sjetiti da je do danas objavljeno preko 70 izdanja RU.

¹⁷ Ivan Kukuljević Sakcinski, *Bibliografija hrvatska*, str. 62. Puni je naslov djela: *Descriptio saluta et rhythmica regum, banorum, caeterorumque heroum slavinarum, seu illyricorum*, ab A. R. P. Andrea Caecis, in vernacula lingua illyrica proposita, recenter perbrevis compilatione in latinum traducta honoribus illustrissimi ac reverendissimi domini, domini Joannis Baptistae Stehenics de Jerebics, electi episcopi Temnensis, abbatis B. M. V. de Illda...dicata a P. Emerico A Buda, lectore jubilato et acrtuali deffinitore provinciae s. Joannis a Capistrano. Ord. s. p. Francisci de Observ. praefixa notitia imperatorum, nec non pontificum, sanctorum, beatorum atque eximiorum Dei servorum gentis praelibatae. Budaee, typis Leopoldi Francisci Landerer, typographi, 1764., p. 10 (nepaginiranih) + 190, for. 20,5x16 cm. Treba upozoriti da je pri kraju XVIII. stoljeća Pavićev prijevod ponovno tiskan u više godišta *Zagrabiense calendarium*.

porogenja Issussova; A druggo od Porogenja Issussova do godiscta 1760. Prinefcena iz kgnigah Latinskih, Talianski, i iz Kronikah Pavla Vitezovichia u Jezik Bosanski. PO FRA ANDRII CACICHIU IZ BRISTA Sctiocz u Jubilatomu, Reda S. Frane male Bratje, darxave Pris. odkupiteglia u Dalmacij. Prikazana prisvitlomu gosp. gosp. knezu Jakovu Ivichievichiu iz Makarske. Uçeniku alliti Skularu od zanata Vojničkoga u gradu Veroni. U Mlecih MDCCLX. Pritiskano od Antona Bassanesa. Z dopustenjem staressinaa«, br. str.: XVIII+495.

»II. izd. po knezu Jakovu Ivičeviću tamo, kod Dom. Lovisa 1782. str. 500;«

»III. izdanje u Dubrovniku kod Martekina 1833. 8. str. 520;«

»IV. izd. tamo 1836. 8. str. 520;«

»V. izdanje u Zadru kod Battare 1854;«

»VI. izd. tamo 1858.«

Kako se vidi iz popisa, Kukuljević je popisao sva izdanja *Korabljice* koja su izišla u vremenu koje obuhvaća njegova BH. Zabilježio je samo neke osnovne podatke. Sasvim je razumljivo da nije mogao ponuditi bibliografske podatke, kako se to danas radi. Njegovi su podatci uglavnom točni. Upozoravam samo na jednu sitnicu: za šesto izdanje u Zadru Kukuljević bilježi da je objavljeno 1858. godine. Tako je doista zapisano na omotu. No, na nutarnjoj naslovnoj stranici je označena 1857. godina.

Inače je do danas izišlo 15 izdanja *Korabljice* (većim dijelom izbor).¹⁸

Zaglavak

Iako je fra Luka Vladmirović u svoja dva djela u kratkim životopisima fra Andrije Kačića upozorio da je napisao priručnik iz filozofije na latinskom jeziku, zatim pjesme (RU) i *Korabljicu* na hrvatskom,¹⁹ a i drugi su to navodili,²⁰ ipak je Ivan Kukuljević Sakcinski prvi objavio BH i naveo više jedinica Kačićeve bibliografije do kojih je u ono doba mogao doći. Ta su dva sveska njegova djela početak sustavnoga rada na bibliografiji hrvatskih pisaca. Stoga za taj pothvat zaslužuje svaku pohvalu i priznanje.

Ako se tomu doda da je u BH navedena Kačićeva 21 bibliografska jedinica (RU 14, *Korabljica* 6, Pavićev prijevod 1),²¹ onda Kukuljević s pravom zaslužuje priznanje što je Starcu Milovanu posvetio toliko pozornosti.

Kukuljević nije radio, niti je mogao raditi po današnjim bibliografskim

¹⁸ Usp. bilj. br. 6.

¹⁹ Lucius Narentinus (fra Luka Vladmirović), *Chronicon archiviale... conventus sanctae Mariae Zaostrogensis...*, Venetiis, MDCCLXX, str. 26; Norinije Starogragianin Neretvanski (f. L. Vladmirović), *Pri-pisanje poc,etka kraglietva bosanskoga...*, Mleci, 1775., str. 67.

²⁰ V. bilj. 3 i 6.

²¹ V. bilj. 9.

pravilima i uzusima, pa stoga neke nedorečenosti i netočnosti u objavljenoj Kačićevoj bibliografiji ništa ne umanjuju vrijednost njegova rada. Njegovo je djelo vrlo važno za hrvatsku znanost i kulturu. Tim je upozorio književnike, povjesničare i druge znanstvenike kako je bibliografija nezaobilazno sredstvo koje pomaže da bi se moglo bolje i uspješnije raditi na znanstvenom i uopće kulturnom polju.

DJELA FRA ANDRIJE KAČIĆA MIOŠIĆA U KUKULJEVIĆEVOJ BIBLIOGRAFIJI HRVATSKOJ

Sažetak

Ivan Kukuljević Sakcinski prvi je u Hrvatskoj objavio djelo *Bibliografija hrvatska* (1860.), u kojoj je popisao pisce i njihova djela do kojih je uspio doći. Tako je donio i nekoliko osnovnih podataka o fra Andriji Kačiću Miošiću (†1760.), franjevcu, profesoru filozofije i teologije, piscu na hrvatskom, latinskom i talijanskom jeziku.

Od njegovih djela najpoznatiji je *Razgovor ugodni naroda slovinskoga* (1759.). To je u pjesmi i prozi povijest hrvatskoga i susjednih naroda, pisana na temelju povijesnih vrela, na narodnom jeziku, u duhu prosvjetiteljstva. Knjiga je do danas objavljena u preko 70 izdanja, a neke su pjesme prevedene na 14 europskih jezika. Odigrala je vrlo važnu ulogu u očuvanju hrvatske nacionalne svijesti, standardizaciji hrvatskoga književnog jezika, a imala je i određeni utjecaj na europski romantizam.

Kukuljević u svojoj *Bibliografiji hrvatskoj* ne spominje djelo *Elementa peripatethica* (1752.), priručnik skolastičke filozofije, ali je naveo 14 izdanja *Razgovora ugodnoga* i 6 izdanja *Korabljice*, drugoga Kačićeva povijesnog djela na hrvatskom jeziku. Danas je poznato da su u tom razdoblju izišla 23 izdanja RU i jedan prijevod na latinskom jeziku. Kukuljević je zabilježio svih šest izdanja *Korabljice*.

Sasvim je razumljivo da Kukuljević nije mogao raditi prema današnjim pravilima u pisanju bibliografija. Stoga i neki propusti u njegovu popisu Kačićevih djela ne umanjuju vrijedan posao koji je obavio prije 150 godina. Pisac članka je upozorio na određene nedostatke i nastojao popuniti neke praznine.

THE WORKS OF FR ANDRIJA KAČIĆ MIOŠIĆ IN KUKULJEVIĆ'S BIBLIOGRAFIJA HRVATSKA (CROATIAN BIBLIOGRAPHY)

Summary

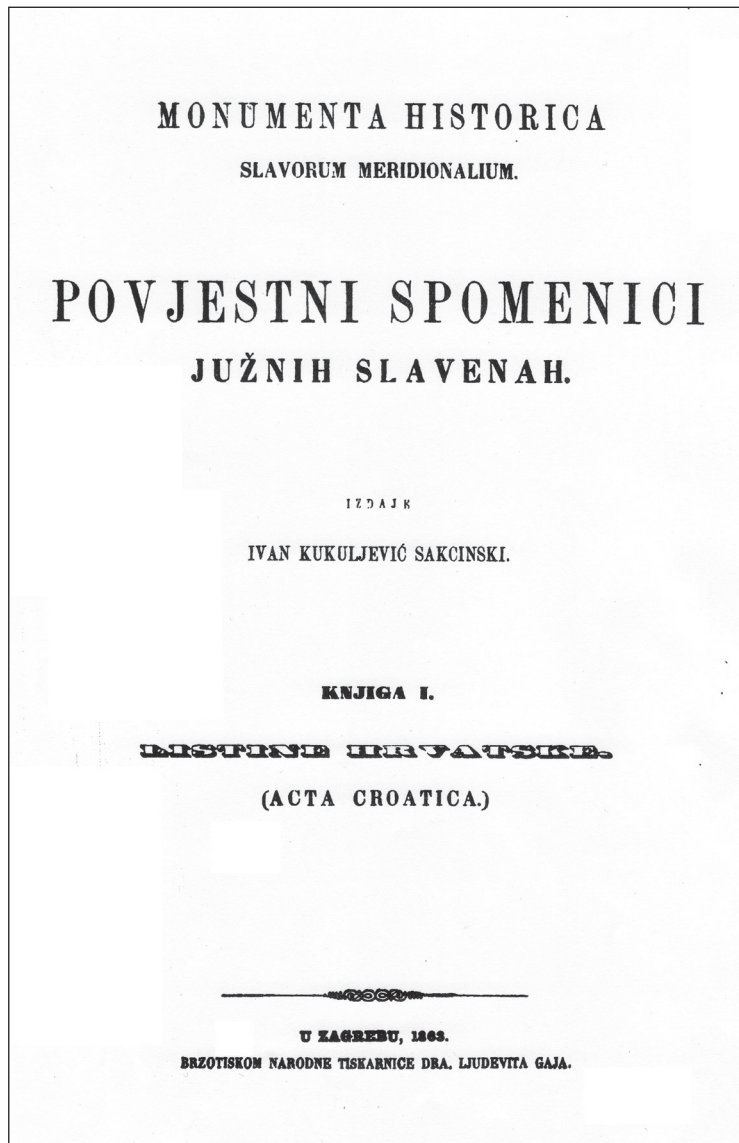
Ivan Kukuljević Sakcinski was the first Croat who in 1860 published *Bibliografija hrvatska* (*Croatian Bibliography*), the work in which he listed writers and their works he could find out. Therefore, he gave some basic data about Fr Andrija Kačić Miošić (†1760), Franciscan, a professor of philosophy and theology and a Croatian, Latin and Italian language writer.

Razgovor ugodni naroda slovinskoga (*The Pleasant Conversation of the Slavic People*, 1759) presents his most famous work. It is a versified and narrative history of

Croatian and neighbouring nations based on historical resources and written in the folk language and the spirit of Enlightenment. More than seventy editions of the book have been published and some songs have been translated into fourteen European languages until present. *Razgovor ugodni* has had an important role in preserving Croatian national awareness, in the standardization of Croatian language but also a certain influence on the European Romanticism.

Kukuljević's *Bibliografija hrvatska* does not mention *Elementa peripatethica* (1752), a scholastic philosophy text-book, but the fourteen editions of *Razgovor ugodni* and six editions of *Korabljica* (*A Small Vessel*), the second Kačić's historical work in Croatian language, are pointed out. Today it is known that twenty three editions of *Razgovor ugodni* were published at that time, as well as a translation in Latin language. Kukuljević registered all six editions of *Korabljica*.

It is perfectly understandable that Kukuljević could not apply the present standards in writing his bibliography. Therefore, certain oversights in his list of Kačić's works do not lessen a valuable work he did a hundred and fifty years ago. The author of this paper has pointed out at several drawbacks and attempted to fill some blank spaces.

Sl. 5.: *Acta Croatica. Listine hrvatske* prva je knjiga iz edicije »Monumenta historica Slavorum Meridionalium. Povjestni spomenici Južnih Slavenah«.

Ljiljana Kolenić

Jezik Kukuljevićevih govora

Izlaganje (referat sa znanstvenog skupa)
UDK 821.163.42.09 Kukuljević Sakcinski, I.

Ivan Kukuljević Sakcinski jedan je od najpoznatijih hrvatskih književnika u vrijeme hrvatskoga narodnoga preporoda. Nikola Batušić govori o značenju Ivana Kukuljevića Sakcinskoga:

Ivan Kukuljević Sakcinski nije bio tek književnik, političar i zauzeti član mnogih naših kulturnih društava i institucija, napose Matice hrvatske. Među preporoditeljima neprijeporno najširih interesa za mnoge segmente hrvatske kulturne i političke povijesti bijaše i vrstan književni povjesnik, priređivač i urednik brojnih edicija starih pisaca hrvatskih (prvi naš novovjeki izdavač Marulića, Menčetića, Zlatarića i Kavanjina), biograf, leksikograf, povjesničar likovnih umjetnosti, a naročito ga s punim pravom možemo smatrati utemeljiteljem moderne hrvatske historiografije te osnivačem hrvatske bibliografije (Batušić, 1997.: str. 14).

Ivan Kukuljević Sakcinski bio je jedan od vodećih hrvatskih iliraca. Ilirski pokret bio je ponajprije politički pokret, ali ne valja zanemariti njegove zasluge na jezičnom planu. Milan Moguš tvrdi:

Zato se može tvrditi da toliko koliko su za prosperitet hrvatskoga književnoga jezika učinili ilirci nije učinio ni jedan drugi pokret prije njega. Pa ipak se za ilirski pokret ne bi moglo reći, bez obzira na parole kojima se služio i na uspjehe koje je polučio, da je to primarno književno-jezični pokret, pogotovu ne primarno jezični. Ilirski je pokret, kao udarna snaga hrvatskoga narodnoga preporoda, bio prvenstveno politički pokret (Moguš, 2009.: str. 154).

Kad se govori o razdoblju hrvatskoga narodnoga preporoda, onda je svaka-ko nezaobilazna ličnost toga vremena Ivan Kukuljević Sakcinski, kao što je već rečeno. Vrijeme je to kada hrvatski jezik ulazi na Sveučilište, kada je održan prvi govor na hrvatskom jeziku u Hrvatskom saboru (V. Moguš, 1996.). Poznato je da je prvi zastupnički govor u Hrvatskom saboru održao upravo Ivan Kukuljević Sakcinski godine 1843.

Nikola Batušić tvrdi s pravom da je Ivan Kukuljević Sakcinski utemeljiteljem »moderne hrvatske historiografije«. Da bih ilustrirala koliko je bio cijenjen kao povjesničar, prepričat ću jedan zapis Dragutina Prohaske, koji u govoru *Iilirizam u Osijeku* spominje i ovoga uglednoga ilirca. Kukuljević u *Narodnim novinama* od 1847. piše članak »o savezu Slavonije s Horvatskom« u kojem govori o povijesnim dokazima toga saveza. Budući da je vrijeme kada Kukuljević

djeluje vrijeme jake mađarizacije, pisanje »o savezu Slavonije s Hrvatskom« znači otpor mađarizaciji i potporu »saveza« Hrvatske i Slavonije, pa Dragutin Prohaska komentira Kukuljevićev članak temeljem kojega je Ivan Kukuljević Sackinski postao počasnim građaninom grada Osijeka:

Osječani su ovaj obrambeni rad historičara nagradili, te ga 18. ožujka 1848. imenovali počasnim građaninom grada Osijeka (N. N. 1848. br. 29.). Kukuljević se pod jedan svoj članak u N. Novinama (1848. br. 37.) potpisuje: 'građanin varošah Zagreba i Osijeka' (Prohaska, 1913.: str. 29).

Ivan Kukuljević Sackinski poznat je i kao autor prve hrvatske drame ilirskoga doba *Jurana i Sofije* (1839.).

U ovom članku govorit ću samo o leksiku jednoga dijela Kukuljevićeva svestranoga rada. Ivan Kukuljević Sackinski bio je među prvim političarima svojega vremena poznat kao vatreni borac protiv mađarizacije koja je u to vrijeme ugrožavala Hrvate. Kao političar održao je povijesne govore koji su označili prekretnicu za hrvatski jezik kao službeni jezik. Poznato je da je Ivan Kukuljević Sackinski bio dobar govornik koji je znao ne samo postići visoke i dalekosežne učinke, nego je znao i pogoditi pravi trenutak za postizanje tih učinaka – i to govorom. Ja ću u ovom članku pisati o leksiku njegovih govora objelodanjenih u ediciji »Stoljeća hrvatske književnosti« što ju je priredio Nikola Batušić. No, najprije ću u najkraćim crtama reći nešto o sadržaju razmatranih govora.

Prvi je Kukuljevićev govor tiskan u »Stoljećima« održan 11. travnja 1843. na skupštini Zagrebačke županije: govor je protiv cenzora za kojega traži tužbu jer zabranjuje tiskanje tekstova koji pišu o pitanjima života hrvatskoga naroda. Govor završava molbom »slavnim stališima i redovima« da se »proti istomu sadašnjemu cenzoru od strane slavne ove varmeđe u našem državnom saboru tužba ili 'gravamen' podigne ... budući da radi jedne jedine rieči car ciele sastavke izbrišuje«.

Drugi je Kukuljevićev govor održan 2. svibnja 1843. u Hrvatskom saboru u kojem tumači potrebu uvođenja hrvatskoga jezika u »Akademiju zagrebačku« i potrebu otvaranja katedre za hrvatski jezik. To je povijesni, poznat i slavan govor, prvi politički govor u Hrvatskom saboru na hrvatskom jeziku. Milan Moguš kaže da je taj Kukuljevićev govor u Hrvatskom saboru koji je bio upućen velmožama, stališima i redovima »bio tada u političkom smislu prvorazredan čin« (Moguš, 1997.: str. 84). Naglasak je u govoru na upozorenju:

Niemac, Magjar i Talijan postavio je svoj jezik na prvo mjesto, samo mi ponizni i krotki Slavjani, kojih u carstvu imade 17 milijunah, samo mi plašljivi Hrvati i Slavonci, koji u svojoj domovini nismo s nikojim drugim pukom smiešani, bojimo se našega jezika, kao kakovog strašila i služimo se radje tuđemu i tuđoj volji i činimo samo ono, što se drugim liepo i krasno biti vidi, i što je drugim hasnovito.

Još jedna rečenica koja se često citira:

Pitam ja slobodnim duhom: tko može jednomu celomu narodu, ako je taj i Bog zna kako malen, nu ako istinitu i krjepku volju ima, zabraniti da svojim prirodjenim jezikom govori, njega na prvo mjesto stavi i po tom narodnost stovju digne.

O značenju navedenoga Kukuljevićeva govora kaže Milan Moguš:

Sve što je Kukuljević rekao, rekao je tako jasno i pregnantno da mu nije potreban poseban komentar. Preuzimajući najbolje misli svojih prethodnika, napravio je odlučan korak prema pravom oživotvorenju položaja hrvatskoga jezika. Zato se njegov govor u Hrvatskome saboru, ne samo zato što je hrvatski izrečen nego zbog obrazloženja koje je dao, može smatrati povijesnim (Moguš, 1997.: str. 88).

(O uvođenju hrvatskoga jezika na visoko školstvo v. Moguš, 1997.) Milan Moguš piše kako je najviše nastojanja i uspjeha u uvođenju hrvatskoga jezika na visoka učilišta imao Matija Smodek koji je od 1832. godine kao neobvezan predmet predavao »materinski jezik« za slušače koji su to željeli. Matija Smodek je imao mnogo studenata koji su ga željeli slušati. Među inima bio je i Ivan Kukuljević Sakcinski koji je 1843. tražio da se hrvatski jezik uvede u visoka učilišta. Kukuljevićev zahtjev za osnivanjem katedre za hrvatski jezik ostvario se 1845. godine (»cathedra linguae et litteraturae croatico-slavonicae«), a već je iduće godine prvim profesorom te katedre postao Vjekoslav Babukić (V. Moguš, 2009.: str. 154).

Treći je Kukuljevićev govor tiskan u »Stoljećima hrvatske književnosti« održan 10. srpnja 1843. na skupštini Zagrebačke županije. U njemu Kukuljević govori protiv Mađara, upravo protiv mađarizacije. Osnovne su misli toga govora:

Magjaru nije dosta da se samo u krugu svojem podiže i razvija, on hoće i čini sve okolo sebe poniziti i pod sobom vidjeti.

Neka znadu oni da je njihovo postupanje staru ljubav našu s veće strane već izbrisalo, i da pravi Hrvat samo onomu prijatelj može biti koj niti nad njim, niti pod njim ne stoji.

Valja izdvojiti još jednu i danas aktualnu misao koja se odnosi na mladež:

A mladež naša, u kojoj budućnost i ufanje ciele domovine stoji, neka pomisli da se pohađanjem kavanah i praznih viećanjah jelom, pilom, pjevanjem, nestalnostju, plašljivostju i starohrvatskim pužljivim (gmižavim) karakterom ter bez svake želje obširnijega izobraženja, domovina i narod ne podiže, nego da pada i silu svoju gubi.

Četvrti je govor iz »Stoljeća« održan 28. rujna 1843. godine na skupštini Zagrebačke županije. Govori o ugrozi hrvatskoga jezika i naroda što zbog hrvatske nesloge, što zbog mađaronske politike. Kukuljević poziva Hrvate da se ugledaju na Mađare koji svoj jezik poštuju i koji su u obrani svojega jezika jedinstveni. U tom obraćanju »slavnim stališima i redovima« upozorava da valja »odaljiti« »presvietloga administratora« jer je on prvi krivac za takvo stanje u

Hrvata. Ivan Kukuljević Sakcinski hrabro govori protiv administratora koji čini sve što je u njegovoj moći (a moćan jest) protiv hrvatskoga jezika i hrvatskoga naroda, on je nametnuo i već spomenutoga cenzora koji pridonosi materijalnoj i duševnoj propasti.

Peti je govor iz »Stoljeća« održan 5. veljače 1844. na skupštini Zagrebačke županije. Govori o potrebi narodnoga jedinstva i sloge u borbi protiv mađarizacije i o mogućnosti sporazuma i dogovora dviju hrvatskih stranaka.

Šesti je govor održan 23. listopada 1847. godine u Hrvatskom saboru. Taj glasoviti govor traži da se hrvatski jezik »u javni život uvede i da postane gospodujućim jezikom kako mu to i pristoji u domovini našoj«. Kukuljević ukratko govori o ulozi materinjega jezika kao službenoga, o tome što bi njegovo uvođenje donijelo. Kaže da bi hrvatski jezik »svaki član domovine učiti se, cijeniti i podupirati morao«. Upozorava da prvo valja na hrvatski jezik prevesti s latinskoga »zakon ili statut od 1805. godine«. Drugo, valja odmah uvesti hrvatski jezik »u javni život« i sve dopise prevesti na hrvatski jezik. Najzad, traži »da se živi naš jezik narodni posve i u svemu na ono isto mjesto uzvisi, na kojem bijaše dosada mrtvi jezik rimski ili latinski«.

Navedeni Kukuljevićevi govori su ostali kao povijesni i jezični spomenici. Posebno se kao povijesni spomenik računa govor održan u Hrvatskom saboru o potrebi uvođenja hrvatskoga jezika na visoka učilišta u Hrvatskoj (prvi politički govor na hrvatskom jeziku u Hrvatskom saboru) i govor o potrebi uvođenja hrvatskoga jezika »u javni život«. Kukuljevićevi govori jezični su spomenici ne samo zbog toga što su slika hrvatskoga književnoga jezika sredine XIX. stoljeća, nego i zato što zagovaraju uvođenje hrvatskoga jezika u hrvatska visoka učilišta i u Hrvatski sabor.

Kukuljevićevi govori imaju sve odlike hrvatskoga književnoga jezika zagrebačke filološke škole, odnosno hrvatskoga književnoga jezika kakvoga su ga propisivale dotadašnje hrvatske preporodne gramatike Vjekoslava Babukića (1836.), Antuna Mažuranića (1839.). (Gramatike Adolfa Tkalčevića objelodanjene su kasnije). Ovdje ne ćemo govoriti o slovopisu, tek ćemo dati kratki opis morfologije. Kratki jer je u Zborniku predviđen članak Sande Ham upravo o tome.

Instrumental jednine imenica i-vrste uvijek je na -ju: *strastju, razdraženostju, istinitom ljubavju, nadutostju, nestalnostju*.

Pripadnike zagrebačke filološke škole zvali su ahavcima jer su u genitivu množine imenica rabili nastavak -ah, a tako je i u Kukuljevićevim govorima. Primjeri za imenice a-vrste: *u razdjeljivanju glasovah, sborah naših starih, naših budućih saborah, potomci onih predah, od najstarijih vremenah, poslanici svih stališah, pod jarmom Rimljanah i Gotah*. Primjeri za imenice e-vrste: *od svih pticah*. Primjeri za imenice i-vrste: *izpovjednici obijuh izpovijedanjah*.

Dativ, lokativ i instrumental množine imenica nisu bili izjednačeni.

Dativ množine imenica a-vrste ima nastavak -om/-em, zavisno o tome završava li osnova na nenepčanik ili na nepčanik: *da se podieli poklisarom, proti*

jezikom tuđim, proti svakojakim neprijateljem, građanom i rukodjelcem.

Dativ množine imenica e-vrste imao je nastavak -am: *vermeđam slavonskim, sadašnjim familijam ugarskim, proti navalam, prama dikasterijam i županijam ugarskim.*

Imenica ljudi ima Dmn. na -em: *koja bi se pristojala ljudem jedne krvi.*

Lokativ množine imenica a-vrste ima nastavak -ih: *o Hrvatih znam, kad je duh naroda našeg, narodni naš jezik u lancih, ili u tihih šumah i svetih gajevih.*

Lokativ množine imenice e-vrste imao je nastavak -ah: *u svih stranah Europe, u tihih šumah.*

Lokativ množine imenica uši i oči ima nastavak -ijuh: *u ušijuh magjarskih, u očijuh.*

Instrumental množine imenica a-vrste imao je nastavak -i: *pod bizantskimi carevi, s drugimi se izobraženimi narodi sravnati, uresili s prekrasnim gradovi, onimi novci.*

Instrumental množine imenica e-vrste imao je nastavak -ami: *s gimnazijami i svimi učionami, mnogimi rezolucijami, s ugarskimi županijami.*

Instrumental množine može imati i nastavke -ima za imenice a-vrste: *da smo vriedni bit potomcima takovih predah, da smo vriedni biti sinovima takove majke.* Nastavak -ima u primjerima koje sam ja zabilježila javlja se kad se radi o predikatnom imenu (Katičić, 2002.: str. 46).

Dativ množine pridjeva i pridjevnih zamjenica ima nastavak -im: *proti jezikom tuđim, vermeđam slavonskim.*

Instrumental množine pridjeva i pridjevnih zamjenica ima nastavak -imi: *s prekrasnim gradovi, mnogimi rezolucijami.*

Ivan Kukuljević Sakcinski upotrebljuje participe: »Pol osmo prošlo je stoljetje od kad je posljedni naš narodni konstitucionalni kralj Hrvatske umro, od kojega kraljevskoga plemena krv još u jednom evo med nama sjedećem vrjednem starešini i velikašu Jurju Oršiću teče.«

Zbog svečanoga tona, poredak je riječi u rečenici stilski obilježen, tj. nije neutralan. U prethodnoj se rečenici vidi da je glagol na kraju rečenice, a takvih je rečenica dosta. Pridjevi su često iza imenice, odnosno upravo su atributi ispred imenice i takav red riječi stilski je obilježen i daje svečani ton Kukuljevićevim govorima: »Što se pako nas Hrvatoh i Slavonacah tiče, mi vidimo u domovini našoj ne samo uhode i predstraže njihove među nama, nego vidimo i čujemo...«, »U to vrieme blagoga mira podigne se najedanput, usrjed narodah europejskih, usrjed narodah ugarskih, jedan narod...«.

Još valja nešto reći o samoj strukturi govora. Govori objavljeni u »Stoljećima« imaju od jedne i pol do šest stranica. Najkraći je prvi govor usmjeren protiv cenzora, a najduži je govor onaj protiv mađarizacije, u kojem govori o potrebi narodnoga jedinstva (treći govor).

Svaki govor započinje izravnim obraćanjem. Ako je govor održan na najvišem mjestu, u Hrvatskom saboru, onda se Ivan Kukuljević Sakcinski najpri-

je obraća banu: *Preuzvišeni gospodine grofe Bane!* Potom se obraća drugima po redu velikodostojnicima: *Presvietli velmože!* Potom ostalima: *Slavni stališi i redovi!* Redosljed je uvijek isti: najprije najvećem velikodostojniku, pa redom onima iza njega, pa svim nazočnima!

Ako je govor održan u županiji, postupak je isti. Najprije se obraća najvećemu velikodostojniku: *Preuzvišeni gospodine Vrhovni župane!*

Ako nema prvoga velikodostojnika, obraćanje je upućeno stališima i redovima: *Slavni stališi i redovi!* Vrijedno je primijetiti da su stališi i redovi uvijek u Kukuljevićevim govorima »slavni«.

U središnjem dijelu govora Kukuljević obrazlaže svoje teze.

Kukuljević voli efektne zaključke. Tako govor o nejedinstvu Hrvata i otporu mađarizaciji neočekivano završava rečenicom: »Šparta je bila negda mala u okrugu – ali u duhu i svemu drugom bila je velika i slavna«. U poznatom govoru u Hrvatskom saboru 1843. (prvom političkom govoru u Hrvatskom saboru) u kojem traži otvaranje katedre za hrvatski jezik pretposljednja rečenica nastoji pobuditi snažne osjećaje za potrebe uvođenja hrvatskoga jezika na visoka učilišta kao jedan od uvjeta narodnoga opstanka. Ta je rečenica duga, cijeli posljednji odlomak, zapravo u jednoj rečenici sažetak je cijeloga govora:

Na koncu činim pozorne slavne stališe i redove tih kraljevinah da ja nisam od one u bjesnilu trčeće stranke, koja odmah i sve i sva steći želi; poznam da dobro one velike presude; onaj mali obskurantizam i onu neizmjernu nemarnost, koja u domovini našoj vladaju i koja čine, da se sve tuđe domaćemu i svaki tuđi jezik materinskomu predpostavlja; zato sam ja samo toga mnijenja da bi slavni stališi i redovi nato već jedankrat misliti počeli kako da svoj jezik tuđemu predpostave, i njega u javni život uvedu, i da se u molbi za podignutje katedarah narodnoga jezika ta klausula prida, da mi te katedre zato molimo, budućići da mislimo s vremenom svoj jezik po primjeru drugih europejskih narodah, u javni život i u poslove uvesti i mrtvoga živim zamieniti; jer ako mi na to nikada ne ćemo ni pomisliti, ostat ćemo kao i do sada, ne narod, nego sjena od naroda, a u Europi među narodi koji se svi živimi jezici služe kao zapušteni mali otok na moru, i umrieti ćemo prije ili poslie s mrtvim jezikom i mi, i to umrieti kao onaj čovjek, koj u cielom svom življenju za uzdržanje svoga života baš ništa radio nije!!!

Ova je rečenica duga i već je time stilski obilježena, stilski je obilježena i upozorenjem na kraju o ugrozi hrvatskoga naroda ako ne bude uveo svoj jezik u javni život. No, kao što je rečeno, to je pretposljednja rečenica. Najefektnija je posljednja, koja zapravo djeluje kao suprotnost ranijoj. U njoj nema više potrebe za uvjeravanjem slušatelja u iznesene tvrdnje, u njoj je za razliku od duljine prethodne rečenice sve u jednom glagolu u aoristu: *Rekoh!* Taj je glagol ujedno i cijela rečenica, a autor nije slučajno odabrao prošlo svršeno glagolsko vrijeme. Kratkoći rečenice/riječi pridonosi i to što je od prošlih vremena autor

izabrao jednostavno, a ne složeno vrijeme. Kukuljević je očito bio svjestan da će taj njegov govor ući u povijest, ne samo političku, nego i kulturnu i jezičnu. Zanimljivo je da je Matija Smodek svoje nastupno predavanje o hrvatskom jeziku na Zagrebačkoj akademiji (»vu ovi hiži mudric«) 6. studenoga 1832. također završio s »rekoh«, a tako je Matija Smodek završavao i svoje latinske nastupne govore na latinskom riječju »dicsi« (V. o tome Moguš, 1997.: str. 76). Moguće je da je posljednja rečenica bila nadahnuta Smodekovim govorima jer je između inih i Ivan Kukuljević Sakcinski slušao Smodekova predavanja o hrvatskom jeziku na hrvatskom jeziku.

Govori Ivana Kukuljevića Sakcinskoga su sadržajni i potiču na djelovanje, odnosno svaki njegov govor zbog dobrog obrazloženja ima učinka.

Ivan Kukuljević Sakcinski u govorima se obraća slušateljima biranim riječima, kako je i primjereno u najvišim tijelima. Riječi u Kukuljevićevim govorima možemo podijeliti u nekoliko značenjskih polja: **narod, jezik, domovina**, a vezano uz to i **vatra, osjećaj, krv**. Te su riječi uvijek povezane i izjednačene kao u popa Martinca davne 1493. godine, koji govoreći o tragičnoj Krbavskoj bitci kaže da Turci »nalegoše na jazik harvatski«. Kada zapisuje »jazik« hrvatski, pop Martinac misli na narod hrvatski.

Najbolja ilustracija za značenje koje *narod, jezik i domovina* imaju za Kukuljevića jest rečenica: »Te poslovice starinske naše od djetinstva moga pred očima imajući, odkad sam počeo čutiti što će reći: narod, jezik i domovina, i odkad sam počeo ljubiti sa svim plamećim ognjem mladosti ovo troje...«.

Navest ću iz govora samo neke navode za oprimjerenje tvrdnje:

Pitam ja na to slobodnim duhom: tko može jednomu cielomu narodu, pa bio on i Bog zna kako malen, nu ako istinitu i krepku volju imade svojim prirodnim jezikom govoriti, njega na prvo mjesto staviti i po tom narodnost svoju podići? Tko može i smije slobodnomu jednomu narodu kao što su konštitucionalni Hrvati i Slavonci, to zapriečiti?

Mi gledamo svaki dan kako nam domovina sve dublje i dublje propada, kano imanje one djetce, što su pod svakojakimi tutori; svaki si tutor utakne nješta u đep, svaki si nješta prisvoji, napokon djetci ne će ostati ništa

Ili je možebiti jezik slavni predah naših od providnosti nebeske ili od kakova prokletstva na to odsuđen, da uvijek u robstvu i kod prostoga puka prebiva, da uvijek u blatu kopa, da nikad u visinu poletjeti ne smije, kud toliki drugi jezici od našega manje mili i sladki, manje bogati i izdjelani, manje krepki i silni kroz toliko vjekovah već lete i uzdržavaju se?

Znam ja, da mi kako smo ovdje sakupljeni, s veće strane naš jezik dobro ne znamo i da se u cijeloj domovini našoj osobe obadvojeg spola lahko na prste prebrojiti dadu, koje u svom materinskom jeziku dobro govoriti, čitati i pisati znadu, a šta je tomu uzrok, nego to: da ga mi u javnom životu i u poslovih nigdje ne upotrebljavamo i š njim se samo na toliko zabavljamo kao gizardi gospodar sa svojim plaćenim slugom.

Jezik je uvijek u Kukuljevićevim govorima jedna od triju navedenih tema, uz domovinu i narod, kako već rekosmo. A hrvatskim jezikom govoriti Ivanu je Kukuljeviću Sakcinskom »višnja slast i milina«, on je »mili i sladki, bogati i izdjelani, krepki i silni«.

Značenjsko je polje vatre vrlo često u govorima XIX. stoljeća i ono govori o razbuktavanju domoljubnih osjećaja, odnosno poticanju na domoljublje. Tako čitamo u Kukuljevićevim govorima: *upaljeni ljubavju za svoj rod i jezik i za domovinu svoju, ljubiti sa svim plamtećim ognjem mladosti, muževna vatra, koji vatre u sebi ima, braniti sa svom vatrom mladih lavah ono što nam je Bog dao, u vatri domoljubja, goruća želja da se narod naš uzvisi.*

Probuditi osjećaje slušateljstva bio je jedan od Kukuljevićevih ciljeva, pa je *ćućenje* i *srce* čestom sastavnicom sintagmi u Kukuljevićevim rečenicama: *moje srce i ćućenje moje mi govori, sveta ćućenja, koliko duševne tuge, noseći i ćuteći slavjansku krv u sebi, urinuti mač u srce, ne ćutiti lance, bojati se, nutrnje uzhićenje, koji hrvatski u sebi ćute, (da se) međusobna ljubav i sloga usadi u srcu svih zemljakah mojih.*

Imenica *krv* uglavnom se javlja u značenju roda kao u primjeru: »*krv* je ustala proti rođenoj *krvi* svojoj, sin proti otcu, brati proti bratu, prijatelj proti prijatelju svojemu«.

Često se u tekstovima XIX. stoljeća spominje imenica *duh* koja ima široko značenjsko polje. Uglavnom znači temeljno kulturno obilježje, način, pogled, svjetonazor, stajalište. Imenica *duh* često se nalazi u svezi s kojom drugom riječi, često imenicom da bi se uže odredilo značenje te riječi. U Kukuljevićevim govorima nalazimo *duh* u sintagmama: *slobodan duh, duh jezika i naroda našega, naš duh, duh narodnosti slavjanske, duh vremena našega, duh vieka, u duhu naroda, duha puni zemljaci, u duhu naroda i vjeka živjeti, neumrli duh i slava, slobodni duh, magjarski i njemački duh i jezik, mletačko-talijanski duh i jezik, slabosti narodnoga duha.*

Frazeologija kojom se koristi Ivan Kukuljević Sakcinski u govorima objelodanjenima u »Stoljećima hrvatske književnosti« primjerena je sadržaju, visokom stilu i značenju tih govora u hrvatskoj povijesti. Ona govori o *obćenitom dobru, materinskom jeziku, živim i mrtvim jezicima*. Frazeologija se odnosi i na potrebu borbe za hrvatski jezik u javnoj uporabi *do zadnje kaplje krvi*, govori o tome kako je hrvatski narod i jezik *okovan u lance*, kako se narodni jezik *s materinskim mlijekom usisava*, kako hrvatski jezik valja uvesti u *javni život*, kako valja živjeti u *duhu vremena* i kako valja imati *slobodni duh*, kako se *vodi boj* protiv hrvatskoga jezika. Najčešća je imenica u takvim okamenjenim vezama *srce* jer Kukuljević želi izazvati snažne osjećaje kod slušatelja: *što srdce veli, na srcu ležati, usaditi u srcu, prvi srdcu, ledena srca rastopiti...* Kako Ivan Kukuljević Sakcinski govori o potrebi uvođenja hrvatskoga jezika, dakle živoga jezika u javni život umjesto mrtvoga latinskoga, očekivati je da će latinskih uzrečica biti malo premda su one uobičajene u stručnim tekstovima XIX. sto-

ljeća. Kukuljević ima poneku latinsku izrjeku poput *in justa proportione* ili *status quo*. Zanimljivo je da pravni termin *in justa proportione* pojašnjava hrvatskim jezikom za slušateljstvo (a znamo da govori pred slušateljstvom koje sve govori i razumije latinski): »da kod svih dikasterijah ljudi našega naroda u pravednom razmjeru (*in justa proportione*) namješteni biti moraju«. Pojašnjavanje latinskoga izričaja opravdano je premda se može pretpostaviti da bi i bez toga taj izričaj bio razumljiv izabranim slušateljima. Ali Kukuljević je održao govor na hrvatskom jeziku, zagovara uporabu hrvatskoga jezika u javnoj uporabi, pa želi i na taj način pokazati da se tim jezikom može sve izreći.

Dodamo li ovim knjiškim frazemima i one koji su uobičajeni u govorima poput poveznica *jednom rječju, uzeti u obzir, iskreno govoreći, što se mene tiče*, možemo zaključiti da je izbor frazema u Kukuljevićevim govorima biran i primjeren *kako i pristoji* »slavnim stališima i redovima«.

Osim frazema za koje bismo mogli reći da su knjiški, javljaju se i oni koji se mogu čuti i u razgovornom stilu i oni pridonose privlačenju pozornosti slušatelja. Takvi su frazemi *Bog zna kako, i sve i sva, daleko od mene, paziti oštrim okom, već jedanput, tko mu drago, kako mu drago* itd.

Govori Ivana Kukuljevića Sakcinskoga koje donose »Stoljeća hrvatske književnosti« povijesni su, oni su snažno odjeknuli u svom vremenu, oni su dobro osmišljeni i poticajni i urodili su dalekosežnim i vrijednim ishodima. Teme su tih govora uglavnom vezane uz tri osnovne cjeline: jezik, domovina i narod. Ako zanemarimo povijesni trenutak i potrebu iz koje su govori nastali, i danas bismo mogli iz njih mnogo toga naučiti, oni su i danas aktualni kada vlada *ne-marnost* prema hrvatskom jeziku i kad se čini *da se sve tuđe domaćemu i svaki tuđi jezik* (danas engleski) *materinskomu predpostavlja*.

Budući da su ti govori za hrvatsku povijest, i za hrvatsku jezičnu povijest i za hrvatsku kulturu od neprocjenjive vrijednosti, valja na njih podsjetiti i njima se inspirirati.

Prilog

Popis nekih frazema u govorima Ivana Kukuljevića Sakcinskoga

BOG: Bog zna kako

Pitam ja na to slobodnim duhom: tko može jednomu celomu narodu, pa bio on i *Bog zna kako* malen, nu ako istinitu i krepku volju imade svojim prirođenim jezikom govoriti

BOJ: voditi boj

ali sada počimlje se već *voditi boj* i proti duhu našem i proti mislim našim

DAN: dan i noć

koji je kući austrijanskoj uvijek bez iznimke vëran bio, koji počemši od ta-

lijanskih granicah sve doli do vlaške zemlje *dan i noć* pod oružjem za njega bdije i straži

DALEKO: daleko od mene

Slavni Stališi i Redovi! *Daleko* neka bude *od mene* sve one uzroke nabrajati koji su pričinili da je domovina u tako rečenu anarkiju ji najveći nered pala

DOBRO: obćenito dobro

Poslie ove pako mislim da će svaki pošten Hrvat već jedanput misliti više na *obćenito* narodno *dobro*, negoli na posebno svoje

DRAGO: tko mu drago/kako mu drago

neka dođe onda Magjar, Niemac ili *tko mu drago* i nek nam jezik svoj narine, ako može; izpala ona *kako joj drago*

DUH: slobodan duh

Mi smo bili dosada strpljivi; jer *duh* naš bio je *slobodan*

DUŠA: dušom i tijelom

da gledamo osloboditi se takovih za tuđinstvom *dušom i tielom* hlepečih ljudih

DOĆI: k sebi doći

kao što su pojedini glasovi Slovakah bljeskovi i munje iz dalekih oblakah, u kojima se za njim grom, tresak i tuča pripravlja, ako naskoro *k sebi ne dođu*.

IME: u ime

zato ja *u ime* svih literatorah slavne stališe i redovi učtivo molim

ISKRENO: iskreno govoreći

Mi smo malo Latini, malo Nijemci, malo Talijani, malo Mađari, malo Slavjani, a ukupno (*iskreno govoreći*) nismo baš ništa

JEDANPUT: već jedanput

neka počmu i oni *već jedanput* javno raditi i domovinu umom pomagati

JEZIK: materinski jezik

kao proti čovjeku, koj naš *materinski jezik* ne zna

mrtvi jezik

i umrieti ćemo prije ili poslie s *mrtvim jezikom* i mi

živi jezik

da mislim s vremenom svoj *jezik* po primjeru drugih europejskih narodah, u javni život i u poslove uvesti i mrtvoga *živim* zamieniti

JUSTA: in justa proportione

da kod svih dikasterijah ljudi našega naroda u pravednom razmjerju (*in justa proportione*) namješteni biti moraju

KRV: do zadnje kaplje krvi

nego čuvajmo hrabro i bratinski ono *do zadnje kaplje krvi* što je naše: samo tako možemo u Hrvatskoj i Slavonskoj ostati Hrvati i Slavonci, a u svietu slobodni nezavisni narod.

krv podati

i mi smo pripravnii *krv* našu, blago naše, život naš *podati* za uzdržanje ono-

ga, što je naše od starine

LANCI: okovan u lance

dojti će tretji među nas, uzet će nam našu slobodu i pravicu i *okovane u teške lance* hitit će nas pod noge svoje

LJUBAV: ljubav bratinska

Ali mi vidimo i ćutimo svi da mjesto *ljubavi bratinske* mržnja, odurjavanje

MAČ: urinuti mač u srdce

ne ću govoriti o protivnicih narodnosti naše hrvatske i neprijateljih celoga naroda slavjanskoga, koji su svakom domorodcu toliko krat *urinuli mač u srdce*

MLIJEKO: s materinskim mlijekom usisati

Zato će Magjarom svejedno biti ako oni u jednom ili drugom nerazumljivom jeziku dopise primali budu, tim dražiji im pako dopisi u našem jeziku biti moraju jer je jezik bratje njihove i jezik takov kog mnogi u svakoj skoro vermedi ugarskoj kao i materinski, *s materinskim mlěkom usisaju*

NEPRIJATELJ: krvni neprijatelj

Magjari, kako znamo, rade samo za se i kako djela njihova pokazuju, *krvni* su *neprijatelji* ne samo Hrvatah, nego svih Slavjanah

NOGA: staviti se na svoje noge

Zamala ne ćemo moći nadvladati žive, ako se čvrsto ne *stavimo na svoje noge*, tj. ako svoj jezik ne utvrdimo u domovini i ne postavimo ga vladajućim

OBZIR: uzeti u obzir

da ostanemo pri odluci učinjenoj u zadnjoj kongregaciji, nu da *uzmemo u obzir* na opazke učinjene od deputacije

OKO: biti pred očima

Duh vremena neka svakomu *bude pred očima*, neka se svaki drži njega i neka izpunjiva ono, što duh vremena zahtieva

čitati u očijuh

Nu *čitam* ja u *očijuh* mnogih ovdje nazočnih tu misao

oči su uprte

jer *su* sada *oči* u nas *uprte* od celoga naroda slavjanskoga ž, osobito od konstitucionalne bratje naše slovačke

oštrim okom paziti

on se samo giblje i zamašuje, i *pazi oštrim okom* na one ptice koje raztrešene slavjanske puke, kao tolike mlade orliće progutati žele

pred oči postaviti

ja sam za to još premlad i preneizkusan da bi mogo iznajti i *pred oči postaviti* pravi temelj svih neredah i svađah naših

PRISTOJATI: kako i pristoji

te da se sasvime u javni život uvede i da postane gospodujućim jezikom, *kako* mu to i *pristoji* u domovini našoj

PROPADATI: sve dublje i dublje propadati

Mi gledamo svaki dan kako nam domovina *sve dublje i dublje propada*

PRST: dati se prebrojiti na prste

i da *se* u cijeloj domovini našoj osobe obadvojeg spola lahko *na prste prebrojiti daju*, koje u svom materinskom jeziku dobro govore, čitati i pisati znadu

RIEČ: jednom riječju

učinili bi *jednom riečju* iz slobodnoga hrvatskoga naroda sasvim sužnje svoje

RUKA: držati ruke prekrštene

Velikaši naši, prelati i bogatiji zemljaci neka ne *drže ruke* svoje *prekrštene* kako do sada

SJENKA: strašiti se svake sjenke

Nemojmo se u tom obziru *strašiti svake sjenke* koja nam se grozi; nemojmo se bojati da ćemo po tom ustav naš ili konstituciju našu i municipalna prava naša izgubiti.

SRCE: ledena srca rastopiti

Pa toliki nauk prošastnosti ne može još sada u domovini našoj *rastopiti* nekoja *ledena serca* za ono, za što bi najbolje plamtiti morala

na srcu ležati

da buduća reštauracija ove vermede svakomu Hrvatu od koje god on stranke bio, *na srcu ležati* mora

biti prvi srcu

on nam mora *biti prvi srcu* našem

što srce veli

Pitam ja sve iskrene Hrvate i Slavonce, *što jim na to srce veli*.

usaditi u srcu

počeo sam zajednoželiti i moliti nebo, da se međusobna ljubav i sloga *usadi u srcu* svih zemljakah mojih i mjesto ljubavi bratinske, mržnja, odurjavanje (preziranje) i svađa vlada

STATUS: status quo

Taj duh mora i kod nas zavladati ako ne ćemo da ostanemo u gnilom '*status quo*'

STRANA: po svih stranah

Misao ova širila se je tajno i sakrito *po svih stranah* domovine naše sve dosada

STVAR: glavna stvar

Vidim ja da je opet i dans kao i u svakom spravištu kad se dvie nape razcipljene stranke sastaju, *glavna stvar* koju čuti i vidjeti moramo, vika i larma

SVE: i sve i sva

da ja nisam od one u bjesnilu trčeće stranke koja odmah i *sve i sva* steći želi

SVĚTLO: na svjetlo doći

Misao ova širila se tajno po svih stranah domovine naše sve dosada, bez da je ikada tako opet *na svétlo došla*

SVIET: bieli sviet

zahman čekaju da *bieli sviet* vide

TICATI SE: što se mene tiče

Ja, *što se mene tiče*, kad sam prvokrat zagledao okolo naših glavah svietlo ovo oružje, počutio sam da smo mi svi prestali biti oni slobodni Hrvati koji su nam bili pređi naši

TRAG: ne ima ni traga

ali ne uzderžavajući svoj jezik, *ne ima* mu sada *ni traga* u onih deržavah

TRUD: trud zahman biti

da će jim *trud zahman biti*

VIŠNJI: hvala Višnjemu

kao što, *hvala Višnjemu*, u sadašnje vrěme, kad se toliko radi, da se tuđi jezik u domovinu našu horvatsko-slavonsku silom uvede koji i po Ugarskoj veliko stranom naroda vlada, u javni svoj život uvesti i š njime zauvěk svakomu tuđemu vrata zatvoriti

VRATA: biti pred vrati

Absolutizam sl. SS. i RR. absolutizam ne samo da *je pred vrati* našimi, nego se već i šeće po sobi našoj,

otvoriti vrata

nu u svađi i kriki našoj nismo ga čuli kad je *otvarao vrata*

ZVIER: kao divlje zvieri

ne bi bili postupali kao jednorodna bratja, nego *kao divje zvieri* koje bez straže biti ne mogu jer bi se inače razgrizle i raztrgale među sobom

ŽIVOT: bolji život

i tim smo sebi samim škodu učinili jer smo ove za kratko vrieme naučili na *bolji život*, nego im je po rodu i po okolnostih suđen

javni život

a oni, koje se s *javnim životom* bave i koji su u javnih službah stavljeni

LITERATURA

Stjepan Babukić, *Osnova slovnice slavjanske narěčja ilirskoga*, Zagreb, 1936.

Nikola Batušić, »Ivan Kukuljević Sakcinski«, Ivan Kukuljević Sakcinski, *Izabrana djela*, »Stoljeća hrvatske književnosti«, Matica hrvatska, Zagreb, 1997., str. 11–57.

Ivan Kukuljević Sakcinski, *Izabrana djela*, priredio Nikola Batušić, »Stoljeća hrvatske književnosti«, Matica hrvatska, Zagreb, 1997.

Sanda Ham, *Povijest hrvatskih gramatika*, Nakladni zavod Globus, Zagreb, 2006.

Radoslav Katičić, *Sintaksa hrvatskoga književnog jezika*, HAZU, Nakladni zavod Globus, Zagreb, 2002.

Georg Klaus, *Sprache der Politik*, DVW, Berlin, 1971.

Ljiljana Kolenić, »Frazeologija u Prohaskinu Ilirizmu u Osijeku«, *Riječi u svezama*, Matrica hrvatska, Osijek, 2006., str. 193–209.

Antun Mažuranić, *Temelji ilirskoga i latinskoga jezika za početnike*, Zagreb, 1839.

Milan Moguš, »O uvođenju hrvatskoga jezika na visoko učilište u Hrvatskoj i u Hrvatski sabor«, *Hrvatski jezik u Hrvatskom saboru*, Narodne novine, Dom i svijet, Zagreb, 1997., str. 65–97.

Milan Moguš, *Povijest hrvatskoga književnoga jezika*, Nakladni zavod Globus, Zagreb, 2009.

Milan Moguš, »O uvođenju hrvatskoga jezika na visoko učilište u Hrvatskoj i u Hrvatski sabor«, *Hrvatski jezik u Hrvatskom saboru*, Narodne novine, Dom i svijet, Zagreb, 1997., str. 67–101.

Vlatko Pavletić, »Hrvatski jezik u Hrvatskom saboru«, *Hrvatski jezik u Hrvatskom saboru*, Narodne novine, Dom i svijet, Zagreb, 1997., str. 8–12.

Dragutin Prohaska, *Ilirizam u Osijeku*, Zagreb, 1913.

Nikola Stančić, »Hrvatski sabor u povijesti hrvatskoga naroda«, *Hrvatski jezik u Hrvatskom saboru*, Narodne novine, Dom i svijet, Zagreb, 1997., str. 13–66.

Ivo Škarić, *Temeljci suvremenoga govornišтва*, Školska knjiga, Zagreb, 2003.

Dubravko Škiljan, *Javni jezik*, Antibarbarus, 2000.

JEZIK KUKULJEVIĆEVIIH GOVORA

Sažetak

Članak govori o jeziku povijesnih govora Ivana Kukuljevića Sakcinskoga koje donosi edicija »Stoljeća hrvatske književnosti«. Najviše se pozornosti posvećuje leksiku i frazeologiji tih govora. Riječi su u Kukuljevićevim govorima iz triju osnovnih značenjskih polja: jezika, naroda i domovine. Leksik i frazeologija primjereni su publici, odnosno najvišim državnim tijelima, Hrvatskom saboru i županijama. Stoga je frazeologija uglavnom knjiška, nema mnogo frazema iz razgovornoga jezika, a kad ih Kukuljević radi oni su u službi privlačenja pozornosti slušateljstva i unošenja živosti.

THE LANGUAGE OF KUKULJEVIĆ'S SPEECHES

Summary

The paper deals with the language of Ivan Kukuljević's historical speeches published in edition *Stoljeća hrvatske književnosti* (*Centuries of Croatian Literature*). The paper focuses mostly on the lexis and phraseology of those speeches. The words in Kukuljević's speeches belong to three basic semantic fields: language, nation and homeland. Lexis and phraseology are appropriate for the public, that means for the highest state authorities, i.e. for the Croatian Parliament and for Croatian districts. Phraseology is therefore mostly taken from literary language and there is only a small number of idioms from colloquial language, used by Kukuljević in order to attract listeners' attention and to bring in liveliness.

Retorički aspekti Kukuljevićevih političkih govora

Izvorni znanstveni članak
UDK 32-05 Kukuljević Sakcinski, I.

Uvod

Kukuljevićevi politički govori odabrani za predmetno područje ovoga rada¹ pripadaju ranome razdoblju njegova političkoga djelovanja (1843.–1847.).² Napuštajući časničku karijeru, Kukuljević ulazi u politički život 1842. u vrijeme punoga zamaha hrvatskoga narodnog preporoda, koji s krajem »ilirske epizode« i zabranom ilirskoga imena početkom 1843. poprima sve snažniju političku notu, postupno se profilirajući u prvi hrvatski građanski nacionalni pokret.³ Restauracija Zagrebačke županije u svibnju 1842. označila je prvu veliku pobjedu iliraca nad mađaronima i početak otvorenih političkih sukoba koji sve češće izlaze iz prostora službenih političkih institucijskih okvira, ulaze u javna glasila i sele na ulicu, sve do otvorenih sukoba koji su kulminirali srpanjskim žrtvama 1845. godine. U tako užarenoj političkoj klimi, Kukuljevićev javni politički nastup ima posebnu težinu. Zastupajući dosljedno program Narodne stranke – cjelovitost Trojedne kraljevine, uvođenje autonomne vlade i hrvatskoga jezika u javne poslove – on vrlo brzo zauzima najizloženije mjesto i postaje najboljim

¹ Predmetni korpus rada čini sedam Kukuljevićevih govora objavljenih u knjizi: Ivan Kukuljević Sakcinski, *Izabrana djela*, prir. Nikola Batušić, »Stoljeća hrvatske književnosti«, Zagreb, 1997., str. 617–645. Konzultirali smo i ostala izdanja, uključujući i najranija tiskana izdanja Kukuljevićevih govora prema kojima smo proveli citiranje. O načinu citiranja i faktografskim odrednicama pojedinih govora upozoravamo u prvom poglavlju. Zahvaljujem kolegicama Martini Čavar i Ani Batinić, kao i djelatnici NSK-a gospođi Maji Frković, na svesrdnoj pomoći pri posudbi prvih izdanja Kukuljevićevih govora.

² Kukuljević je govore po svemu sudeći držao prema konceptu, a njihovo objavljivanje nije uključivalo postupak autorizacije. Budući da tada još ne postoji praksa stenografskoga zapisa pa ni saborski zapisnik, za što se osobno zauzeo tek Kukuljević u svojem govoru od 3. listopada 1845. nerealno je očekivati da u tiskanim izdanjima možemo pronaći finalnu inačicu govora. Čak su i govori tiskani u *Branislavu* objavljeni – ako je vjerovati Kukuljeviću – bez njegova dopuštenja. Uredništvo *Branislava* u svojem »Očitovanju« izvješćuje kako se Kukuljević našao »uvrijeđenim« što su njegove govore objavili bez njegova dopuštenja, opravdavajući se kako oni od Kukuljevića govore nisu ni primili nego od jednog »svoga prijatelja«. Usp. *Branislav*, str. 37; 1844. Jaroslav Šidak ipak pretpostavlja da je posrijedi smišljeni »dogovor« između uredništva *Branislava* i Kukuljevića, jer je Kukuljeviću već tada prijetio krivični progon zbog govora od 10. srpnja 1843., kao i istražni postupak zbog ekscesa 9. prosinca 1843. pa se na taj način želio javno ograditi od odgovornosti za objavljivanje. Usp. Jaroslav Šidak, »Politička djelatnost Ivana Kukuljevića Sakcinskoga«, *Studije iz hrvatske povijesti XIX stoljeća*, Zagreb, 1973., str. 228. Opširnije o ilirskome *Branislavu* usp. Isti, »O uredniku i značenju ilirskog *Branislava* (1844–45)«, *Historijski zbornik*, XIV, str. 75–87; Zagreb, 1961.

³ Godina 1840. znači početak svršetka »poetičnog i fantastičnog« perioda »romantičnog nacionalizma«, ali se o pravom modernom građanskom pokretu u Hrvatskoj može govoriti tek za revolucije 1848. Usp. Slavko Ježić, »Uvod u ilirski pokret i njegovu književnost«, *Ilirska antologija*, prir. Slavko Ježić, Zagreb, 1934., str. 65; Petar Korunić, *Rasprava o izgradnji moderne hrvatske nacije*, Slavonki Brod, 2006., str. 40.

govornikom stranke. Krajnji je doseg Kukuljevićevih političkih nastupa probijanje granica dotadašnjega plemićkoga *protonacionalizma* i stvaranje nužnih preduvjeta za pokretanje modernih nacionalno-integracijskih procesa u kojima je ključni simbolički potencijal ležao u jeziku.

U radu će se tako nužno otvoriti pitanje Kukuljevićeve koncepcije jezika, kao i kulturno-političkoga konteksta, ali polazne i orijentacijske točke istraživanja čini retorički triptih: *logos*, *ethos* i *pathos*,⁴ u kojega je na aristotelovskim premisama upisan komunikacijski trokut: predmet govora, govornik i slušateljstvo.⁵ Premda interaktivno sudionništvo ovih čimbenika, zadano retorikom kao sveobuhvatnom komunikacijskom gramatikom, briše čvrste granice među pojedinim komponentama retorskoga čina, rezultate istraživanja ustrojili smo na sljedeći način: nazivniku *logos* priključili smo sadržajnu, kompozicijsku, logičko-argumentacijsku i elokucijsku komponentu govora; poglavlje *ethos* obuhvaća analizu karaktera, govorne uloge i komunikacijske kompetencije govornika, dok je dimenzija slušateljstva uključena pod nazivnik *pathos*.⁶ Za uspješnu je retorsku komunikaciju potrebna strukturna homologija među svim čimbenicima, uključujući i kontekstualni horizont, ali je recepcija Kukuljevićevih govora – kako aktivna slušateljska tako i pasivna čitateljska – pokazala da završna ovjera i konačni ishod diskurzivnih strategija javnoga političkoga govora u najvećoj mjeri ovisi o osobnoj zauzetosti, kompetenciji i karakteru »lica koje govori«.

1. LOGOS

1.1. Teme govora

Teme su Kukuljevićevih političkih govora vezane uz konkretna pitanja iz onodobnoga političkoga života, od onih koja su se odnosila na važna pitanja iz redovitoga saborskoga života do onih koja su izazvana represivnom i agresivnom mađarizacijom prouzročila oštre sukobe među domaćim, tek ustrojenim političkim strankama, izazvala atmosferu žestokih rasprava na županijskim skupštinama i sjednicama Hrvatskoga sabora pa i zamjetno neslaganje i nejedinstvenost u redovima Narodne stranke. Navodimo ih slijedom govora poredanih u kronološki niz:

1. Govor održan 11. travnja 1843. na skupštini Zagrebačke županije: prijedlog podizanja optužnice protiv zagrebačkoga cenzora Josipa Machika,

⁴ Teoriju i povijest retorike kroz retorički triptih: *logos*, *ethos* i *pathos* usp. Michael Meyer, Manuel Maria Carrilho, Benoit Timmermans, *Povijest retorike od Grka do naših dana*, prevela Vanda Mikšić, Zagreb, 2008., str. 232–242.

⁵ Usp. Aristotel, *Retorika*, 1358b.

⁶ Govorničku dimenziju Aristotel naziva *ethos*, jer ništa nije uvjerljivije i zavodljivije od moralne snage, karaktera i autoriteta govornika, slušateljsku dimenziju određuje pojmom *pathos*, jer onoga koji govornika pasivno sluša obuzimaju osjećaji što ih pokreće njegov govor, dok se *logos* odnosi na govornu i jezičnu dimenziju, koliko na argumentaciju toliko i na retorske i pjesničke figure. Usp. M. Meyer, nav. dj., str. 6.

profesora mađarskog jezika na zagrebačkoj Akademiji i imenovanja novoga cenzora koji poznaje hrvatski jezik;⁷

2. Govor održan 2. svibnja 1843. u Hrvatskom saboru: zahtjev za podizanjem katedre hrvatskoga jezika na zagrebačkoj Akademiji uz »dodatak« o potrebi njegova uvođenja u javnu uporabu;⁸

3. Govor održan 10. srpnja 1843. na skupštini Zagrebačke županije: obrana prava hrvatskih poslanika na zajedničkom saboru u Požunu na dostojanstvo i govor na latinskome jeziku;⁹

4. Govor održan 5. veljače 1844. na skupštini Varaždinske županije: zahtjev za razrješenjem dužnosti nasljednoga varaždinskoga župana Ivana Nepomuka III. Erdödyja;¹⁰

5. Govor održan 27. ožujka 1845. na skupštini Zagrebačke županije:

⁷ Ovaj Kukuljevićev govor nije objavljen u suvremenom tisku i citiramo ga prema Mirkovićevu (Deželićevu) izdanju: Stjepan Mirković [i. e. Stjepan Deželić], *Ivan Kukuljević Sakcinski*, Zagreb, 1861., str. 7–8. Kukuljević je sadržaj ovoga govora parafrazirao u anonimnoj knjižici: *29. srpanj 1845.: historička crtica*, Sisak, 1870., str. 15–16. Zanimljivo je pripomenuti kako je najvjerojatnije sačuvan sadržaj tek prvog dijela govora u kojemu Kukuljević progovara protiv tadašnjega cenzora, dok je drugi dio govora za koji možemo pretpostaviti da progovara o »nevinu ilirskome imenu« ostao nepoznat. Usp. S. Mirković, nav. dj., str. 8; J. Šidak, »Politička djelatnost Ivana Kukuljevića Sakcinskoga«, str. 223.

⁸ Govor je prvi put objavljen u *Branislavu* i citiramo ga prema tom izdanju, uz napomenu da uz njega stoji pogriješan nadnevak (12. svibnja 1843.) kao rezultat tiskarske pogreške. Usp. *Branislav*, str. 17–18; 1844. Prije objavljivanja, govor je kružio u prijepisima, a Smičiklas svjedoči kako ga je u vrijeme pisanja rada o Kukuljeviću imao »u originalu i mnogim prijepisima«. Usp. Tade Smičiklas, »Život i djela Ivana Kukuljevića Sakcinskoga«, *Rad JAZU*, knjiga 110, Zagreb, 1892., str. 131. Napominjemo kako se Mirkovićevo (Deželićevo) izdanje (1861.) govora po jezičnim pa tako i stilskim obilježjima razlikuje od onoga u *Branislavu* te da je od pregledanih tiskanih izdanja govora samo onaj objavljen u *Glasovitim govorima* Ivana Zadre prijepis iz *Branislava*. Usp. *Glasoviti govori*, prir. Ivan Zadro, Zagreb, 1999., str. 108–112. O jezičnim obilježjima govora i usporedbi pisanih predložaka u različitim izdanjima usp. rad Sande Ham ovdje.

⁹ Govor je prvi put objavljen u *Srpskim novinama* u dva nastavka: *Srpske novine*, X, br. 63, str. 252–253; Beograd, 7. augusta 1843.; br. 64, str. 256–257; Beograd, 11. augusta 1843. Dostupan je preko portala Digitalne Narodne biblioteke Srbije u digitaliziranom izdanju: <http://scd.digital.nb.rs/document/P-2588-1843> (2. travnja 2011.). Zbog jezičnih i pravopisnih prilagodbi Kukuljevićeva govora srpskim čitateljima, citiramo ga prema Mirkovićevu izdanju u kojemu izrijekom stoji kako ga navodi onako kako ga je našao u »Copia ex originali« u pismohrani baruna Franje Kulmera. Usp. S. Mirković, nav. dj., str. 13–18.

¹⁰ Govor je prvi put objavljen u *Branislavu* s nadnevkom 5. veljače 1844. i citiramo ga prema tom izdanju: *Branislav*, str. 19–20; 1844. Iz sadržaja se govora razaznaje da je govor s istom temom Kukuljević održao dva puta, a Smičiklas također navodi kako je u konceptu pronašao dva govora. Usp. T. Smičiklas, nav. dj., str. 132. Mirković navodi pogrešne bibliografske reference na *Srpske novine* i uz govor donosi pogrešni nadnevak i mjesto održavanja govora (28. rujna 1843. na skupštini Zagrebačke županije). Ova se pogreška prenijela u sva kasnija izdanja. Pregledom *Srpskih novina* toga godišta ustanovili smo da je u *Srpskim novinama* prema Mirkovićevim bibliografskim referencama objavljen drugi Kukuljevićev govor održan 23. rujna 1843. na skupštini Zagrebačke županije. Usp. *Srpske novine*, X, br. 92, str. 369; Beograd, 17. novembra 1843.; br. 93, str. 371–372; Beograd, 20. novembra 1843.; br. 94, str. 375–376; Beograd, 24. novembra 1843. Pretraživanje je dostupno preko portala Digitalne Narodne biblioteke Srbije: <http://scd.digital.nb.rs/document/P-2588-1843> (2. travnja 2011.).

prijedlog restauracije Zagrebačke županije;¹¹

6. Govor održan 3. listopada 1845. u Hrvatskome saboru: prijedlog ustroja Hrvatskoga sabora;¹²

7. Govor održan 23. listopada 1847. u Hrvatskom saboru: uvođenje hrvatskoga jezika u javnu i diplomatsku uporabu.¹³

1.1.1. *Ljubiti sa plamtećim ognjem ovo troje: narod, jezik i domovinu*

Opće dobro zajednice – kao primarno područje političkih govora – Kukuljević zastupa kroz vrijednosni troplet: narod, jezik i domovinu, a krajnju svrhu sveg političkoga djelovanja vidi u ostvarenju zajedničke sreće, posve u skladu s inventarom općih mjesta tradicionalne topike političkoga govora.¹⁴ Svrha je sveg djelovanja iskrenih »domorodaca« i konačan cilj »zapisan nebeskimi slovi« po Kukuljeviću »narodna sreća«,¹⁵ a temeljne su vrline koje zagovara ljubav, sloga, sloboda, poštenje, ponos, hrabrost. U širem smislu, njegova se argumentacijska mreža oslanja na vrlinu pravednosti. Pravedni državni poredak u okviru Monarhije, pravedna zakonska rješenja i pravedne političke odluke na saborskim i županijskim skupštinama, kao i pravednost kao socijalna vrлина: spremnost da se čini ono što je objektivno pravedno, važne su premise Kukuljevićevih govora. S najvećom se žestinom on obara na različite oblike povrede pravednosti: od nepravednoga položaja Trojedne kraljevine u Monarhiji, do uskraćivanja prava na javnu uporabu »narodnoga jezika« i slobodu javnoga izražavanja, zagovarajući u slučaju ugroze municipalnih prava Trojedne kraljevine i pravednost u radikalnome vidu zakona odmazde (*ius talions*). Oni koji negiraju pravo na jednakost i ravnopravnost hrvatskoga naroda¹⁶ Kukuljeviću su »krvni« neprijatelji kojima treba uzvratiti jednakom ili još većom mjerom, jer »pravi Hrvat samo onomu

¹¹ Govor je prvi put objavljen u *Novinama horvatsko-slavonsko-dalmatinskim* i citiramo ga prema tom izdanju: *Novine horvatsko-slavonsko-dalmatinske*, XI, br. 26, str. 102; Zagreb, 29. ožujka 1845. Dostupan je preko portala NSK-a *Stare hrvatske novine* u digitaliziranom izdanju: <http://dnc.nsk.hr/Newspapers/LibraryTitle.aspx?id=8c1b3c60-9c3b-4745-bcb7-96ce8e6081b5#> (2. travnja 2011.). Možemo ga sa sigurnošću datirati 27. ožujkom 1845., a ne kako pogriješno stoji kod Mirkovića. Mirković je izgleda zabunom na ovaj govor prenio nadnevak iz prošloga govora (5. veljače 1844.) i otuda se pogriješka prenijela u sva kasnija izdanja.

¹² Govor je prvi put objavljen u *Narodnim novinama* i citiramo ga prema tom izdanju: *Novine horvatsko-slavonsko i dalmatinske*, XI, br. 81, str. 330–331; Zagreb, 8. listopada 1845. Govor je dostupan u digitaliziranom izdanju: <http://dnc.nsk.hr/DataServices/ImageView.aspx?id=565b9e58-a787-44aa-bd5f-14deab9a72da> (2. travnja 2011.); <http://dnc.nsk.hr/DataServices/ImageView.aspx?id=93c8434a-c7bd-4eea-a67c-9073c738a64c> (2. travnja 2011.).

¹³ Govor je prvi put objavljen u *Narodnim novinama* i citiramo ga prema tom izdanju: *Novine dalmatinsko-horvatsko-slavonske*, XIII, br. 87, str. 349–350; Zagreb, 30. listopada 1847. To je jedini Kukuljevićev govor koji je u ediciji »Stoljeća hrvatske književnosti« (1997.) objavljen prema prvom tiskanom izdanju. Svi su ostali govori preuzeti iz Mirkovićeve izdanja i otuda faktografske netočnosti na koje smo upozorili.

¹⁴ Usp. Aristotel, *Retorika*, 1358b–1360b.

¹⁵ Usp. Govor od 5. veljače 1844., kao i Govor od 10. srpnja 1843.

¹⁶ Usp. Govor od 10. srpnja 1843.

prijatelj može biti, koji niti nad njim niti pod njim ne stoji«. Stoga na mađarski fanatizam, po Kukuljeviću, treba odgovoriti još većim fanatizmom, na mađarski terorizam još većim terorizmom.¹⁷

Krajnju svrhu političkog djelovanja Kukuljević obrazlaže konkretnijim političkim ciljevima razvitka »narodnosti« i ostvarivanja narodne samobitnosti u jezgrovitoj eksklamaciji: »Koj svoj može bit, tudj neka ne bude!«. ¹⁸ Kukuljevićev pojam naroda, u pisanim formulacijama: »hàrvatski«, »hèrvatski«, »slavonski«, »hàrvatsko-slavonski«, »hèrvatsko-slavjanski«, »slavjanski«, »hrvatski«, još nije, dakako, istoznačan suvremenoj znanstvenoj uporabi pojma »narod« i obuhvaća različite oblike kolektivnih entiteta i identiteta od kojih tek naziv »narod hrvatski« približno odgovara pojmu za hrvatski narod kao dominantnu etničku zajednicu/etnižu u Trojednoj kraljevini. Zanimljivo je zamijetiti kako je čvršće fokusiranje pojma narod uz cjelovito hrvatsko etničko tijelo najvidljivije u govoru od 10. srpnja 1843. u kojemu je Kukuljević paradoksalno branio pravo hrvatskih poslanika da na zajedničkom Požunskome saboru govore latinskim jezikom. Ogorčen ponašanjem ugarskih poslanika koji su ismijali govor hrvatskih nuncija na latinskome jeziku zahtijevajući da im se obrate na mađarskome,¹⁹ Kukuljević je održao jedan od svojih najžešćih govora uopće. Agresivan istup Mađara kao neprijateljskih »Drugih« doveo je do homogenizacije i jasnijeg određenja vlastite skupine. U oštrom sukobu nalaze se jasno definirane skupine: narod hrvatski i narod mađarski, naziv »hrvatski« gubi svaki prizvuk pokrajinskoga *horvatstva*, dok su Mađari opisani nizom uvredljivih imagoških karakteristika sve do rasnih uvreda²⁰ i prokazivanja njihove nepromjenjive »azijatske« ćudi. Žestoka mađarizacija i ugroza temeljnih hrvatskih municipalnih prava pokazala se kao najsnažniji mobilizacijski čimbenik u tvorbi identiteta vlastite skupine, a postupak snažne demarkacije između »nas« i »njih« zasniva se na romantičarskome modelu opisivanju narodnoga duha (*Volkgeist*) i učvršćivanju etničkih stereotipa. Hrvati su opisani nizom pozitivnih autostereotipa, u skladu s herderovskom idealizacijom »prirođenog značaja« Slavena,²¹ kao miroljubivi, marljivi, poštteni, tolerantni i krotki naspram oholim i tiranskim Mađarima koji misle da

¹⁷ »Najzlobniji od svih pticah jesu magjarski fanatici, kojim mi Hrvati, kao najveći i najjači orlići, svom silom suprotstaviti se i njihov fanatizam s fanatizmom i njihov terorizam još većim terorizmom odbiti moramo« (Govor od 10. srpnja 1843.).

¹⁸ Usp. posljednji ulomak Govora od 2. svibnja 1843.

¹⁹ O radu zajedničkoga sabora u Požunu usp. Rudolf Horvat, *Najnovije doba hrvatske povijesti*, Zagreb, 1906., str. 80–81.

²⁰ Zbog ovog govora Kukuljević je bio i krivično gonjen, a u *Srpskim novinama*, gdje je u cijelosti otišnut, popraćen je komentarama da je »taj slobodnoga duha govor – kakvoga dosada nebijismo vikni ovdje slušati«. Usp. *Srpske novine*, X, br. 62, str. 249–250; Beograd, 4. augusta 1843.

²¹ Slaveni su, po Herderu, blagi, gostoljubivi, pokorni i poslušni. Usp. Josip Babić, *Johann Gottfried Herder i njegove ideje u južnoslavenskome književnom i kulturno političkom kontekstu 19. stoljeća*, Osijek, 2008., str. 197. O utjecaju herderovskih ideja u hrvatskom narodnom preporodu usp. Nikola Ivanišin, »J. G. Herder i ilirizam«, *Radovi filozofskog fakulteta u Zadru*, str. 196–225; Zadar, 1963.

je »samo za Magjara sloboda na svietu«. ²² Patriotizam i nacionalni ponos Hrvata Kukuljević potiče oštrom kritikom starohrvatskoga »gmižavoga«, »pužljiva karaktera«, pozivom na buđenje pospanoga »duha naroda«, na »gizdavost« i »jakost« Hrvata te napose na narodnu slogu. ²³

U situaciji kada još nisu posve ispunjeni uvjeti za pretvaranje staleško-feudalnog nacionalizma u moderni građanski nacionalizam, Kukuljević uz horizontalnu integraciju okupljanja svih dijelova Trojedne kraljevine u jedno etničko tijelo u skladu s minimalističkim političkim programom hrvatskog narodnog preporoda, ²⁴ stvara preduvjete za procese nacionalne integracije na vertikalnome planu: oštro kritizira staleški elitizam hrvatskoga plemstva i njihovu zatvorenost prema ostalim društvenim skupinama zagovarajući integraciju svih društvenih slojeva kroz zajedničko zalaganje za opće dobro. Svi članovi naroda, »svi stališi«, izrijeком: velikaši, prelati, bogatiji seljaci, vojnici, plemići, magistrualci, činovnici, duhovnici, građani i obrtnici, prosto plemstvo i seljaci moraju se ujediniti »s ljubavlju i gorućom željom da se narod uzvisi«. ²⁵

Domovina je Kukuljeviću još uvijek uži prostor »horvatske domovine« kao sastavnice Trojedne kraljevine, ali svakako i cjeloviti nadregionalni zemljovidni i politički Trojednice s hrvatskim narodom kao dominantnom etničkom zajednicom, ²⁶ čiji državopravni kontinuitet strasno zagovara. ²⁷ No, domovina za Kukuljevića ima ponajprije simbolički status »svetog mjesta« prema kojemu izražava naglašeno emotivni stav, ponajprije osjećaj emotivne pripadnosti, ugrađujući u tematske jezgre svojih govora mitsko-simbolički kompleks o samobitnosti, izabranosti i starini hrvatskoga naroda kao plemenskoga ogranka velikoga

²² Kukuljević se kao na »opće mjesto« poziva na mađarsku narodnu pjesmu: »Daj Bože, da Magyar nad pol svieta gospoduje«.

²³ I u Govoru od 27. ožujka 1845. kao glavni izvor narodne nesreće Kukuljević izdvaja neslogu i »svadju vražju« među jalnim i nesložnim Hèrvatima. U Govoru od 2. svibnja 1843. posebno izdvaja poniznost, plašljivost i krotkost Slavena, Hèrvata i Slavonaca, a u Govoru od 5. veljače 1844., sebičnost ili egoizam naziva glavnim grijehom Hèrvatah.

²⁴ Minimalistička verzija političkoga programa hrvatskoga narodnoga preporoda bila je usmjerena na zaustavljanje mađarizacije i očuvanje političkog identiteta Hrvatske (Trojedne kraljevine) u Monarhiji, dok je maksimalistička smjerala na savez južnoslavenskih naroda. Usp. Dubravko Škiljan, *Govor nacije, Jezik, nacija, Hrvati*, Zagreb, 2002., str. 265. O nacionalnom identitetu u Kukuljevićevim političkim i publicističkim tekstovima usp. Kristijan Novak, »Po rodu, po karvi i po jeziku. Nacionalni identitet u političkim i publicističkim tekstovima Ivana Kukuljevića Saksinskog«, *Povijesni prilozi*, br. 34, str. 147–174; Zagreb, 2008.

²⁵ Govor od 10. srpnja 1843. U suprotnosti je to sa zaključkom Nikše Stančića koji tvrdi da je čak i Kukuljević kao jedan od najliberalnijih sudionika hrvatskoga pokreta 1848. »narod« ograničio na vodeći (plemički) i obrazovni sloj, a isključio iz njega »neuke mase«. Usp. Nikša Stančić, *Hrvatska nacija i nacionalizam u 19. i 20. stoljeću*, Zagreb, 2002., str. 109.

²⁶ Premda se u Govoru od 2. svibnja 1843. u prvom redu obraća Hèrvatima i Slavoncima, Kukuljević misli na cijeli hrvatski etnički prostor Trojednice, pa tako i na Dalmaciju koja je pod izravnom austrijskom upravom. Vidljivo je to i po tomu što u opseg »zamišljene jezične zajednice« uključuje prostore gdje je službeni jezik talijanski.

²⁷ To je posebice prisutno u opširnom povijesnom ekskurzu u Govoru od 3. listopada 1845.

»slavjanskoga« naroda²⁸ u skladu s narodnjačkom idejnom platformom.

Najvažniju identitetsku sastavnicu naroda, ono po čemu on jest to što jest, Kukuljević pronalazi u jeziku, što je provodni motiv njegovih govora i onda kada nije izrijeком uveden kao tema izlaganja. Jezik je Kukuljeviću, na romantičarsko-herderovskim premisama, emanacija narodna duha, temelj za materijalni i duhovni opstanak i razvitak narodnosti te posve u duhu vremena argumentacijska mjesta pronalazi ne samo u primordijalnome kôdu jedinstva jezika, krvi i roda,²⁹ i sakralnome kôdu po kojemu je pravo na jezik od Boga dano svim narodima,³⁰ nego također i u civilnome kôdu: u hrvatskoj državnoj tradiciji. Prijeku potrebu uvođenja hrvatskoga jezika u obrazovne ustanove i službenu javnu uporabu Kukuljević obrazlaže kao prirodno i povijesno pravo te napose kao odgovor na zahtjeve izobraženoga XIX. stoljeća, što je sukladno idejnom i vrijednosnom sustavu prosvjetiteljstva i moderne ugrađenome u narodnjački politički program. Prosvijećeno XIX. stoljeće po Kukuljeviću je »stoljeće narodnosti«³¹ kad se svi narodi umjesto »kopljem u ruci« među sobom bore »duhom i umom«.³² Dok je najstarije doba bilo »naravno«, a srednji vijek »materijalan«, donosi Kukuljević u govoru od 3. listopada 1845. zanimljivu periodizaciju, naš je vijek »duhovni« i stoga mu je temelj izobraženost koja se može provoditi tek na narodnome jeziku. Kukuljević je, sukladno ideološkim i političko-društvenim ograničenjima vremena,³³ još uvijek nedosljedan u određivanju opsega jezične zajednice pa tako i imenovanja »narodnoga jezika«, ali je dosljedan i moderan u ideji simboličke identifikacije jezičkog i etničkog zastupajući tezu da je jezik »jedno zajedničko vlasništvo« svih društvenih slojeva. Stoga posebnu oštru kritiku upućuje »plemićima, magistrualcima i činovnicima« koji skrbe samo o partikularnim interesima te ih opominje »neka ne misle samo za se; neka ne ljube samo sebe, nego neka

²⁸ Brojnost »Slavjana«, kao opće herderijansko mjesto u retorici hrvatskoga narodnoga preporoda, česta je tematska jezgra Kukuljevićevih govora.

²⁹ »Šta smo mi stigli po tom, nego to: da smo se oduđjili samim sebi, da smo se odcēpili od susēdne jednorodne bratje naše, i da mnogi od naroda našega niti neznaju od kojega su naroda i koji puci po rodu, po kārvi i po jeziku k nama spadaju!!!« (Govor od 2. svibnja 1843.); »Ali mi vidimo i čutimo svi danas da mēsto ljubavi bratske, māržnja, preziranje, i svadja vlada; mēsto sloge svete, koja bi se pristajala ljudem jedne kārvi, i jednog jezika (...) složimo se bratjo, koji smo jedne kārvi, i jednog jezika; i podignimo narodni naš jezik, podignimi jezik materinski, ako želimo sreću naroda našeg!!!« (Govor od 5. veljače 1844.).

³⁰ »Ima li sile na svetu, koja ono, što komu Bog pada, uzeti smē? – ili pako kojoj stvari drugo opredēljenje podati nego joj ga Bog pada?« (Govor od 2. svibnja 1843.); »S neizmērnom radostju javlja zato govornik SS- i RR-vom u ime županije svoje, da i stališi varašdinski ništa tako goručo, tako sveto ne žeše, nego da im se jezik njihov materinski, koji kroz duga stolēlja u tmini i zaboravnosti tumaraše, na ono opet mēsto podigne, koje mu Bog i narav odluči kod naroda našeg« (Govor od 23. listopada 1847.).

³¹ »I to u našem 19. prosvetjenom stoletju, u ovom stoletju narodnostih« (Govor od 5. veljače 1844.); »Jer je duh narodnosti slavjanske postao duhom vremena našeg« (Govor od 27. ožujka 1845.).

³² Usp. Govor od 2. svibnja 1843.

³³ Nije potrebno ovdje posebno obrazlagati ideje o slavenskom jedinstvu i slavenskoj uzajamnosti u hrvatskom narodnom preporodu, što je vidljivo i u Kukuljevićevu književnom radu (*Slavjanke*). U njegovu je kasnijem političkome radu ipak vidljiv pomak od ilirstva prema hrvatstvu. Usp. J. Šidak, »Politička djelatnost Ivana Kukuljevića Sackinskog«, str. 234.

prigrle ljubavju cieli narod, i neka pomisle, da oni moraju služiti domovini, a ne domovina njim«. Svi narodni staleži, a napose oni u čijim je rukama političko vodstvo, poručuje Kukuljević »neka obljuje jezik materinski po kojem jedino uzvisiti mogu narod i dom«.³⁴

I.2. Kompozicija govora – *dispositio*

Gledajući sumarno, Kukuljevićevi govori nisu ustrojani prema školskom retoričkom nauku o dispoziciji.³⁵ Poslije obveznih uljudbenih pozdravnih formula,³⁶ uvod može biti relativno dug s uobičajenim sredstvima za pridobijanje naklonosti publike (*captatio benevolentiae*)³⁷ ili opširnim povijesnim reminiscencijama,³⁸ ali redovito ne sadrži posebno razrađene dijelove koji bi najavili sadržaj i metodu izlaganja (*partitio*), a može i posve izostati;³⁹ kazivanje, razlaganje (*narratio*, *diegesis*), kao svojevrsna priprava za dokazivanje, najčešće je vrlo škrto tek u vidu nekoliko vrijednosnih tvrdnji,⁴⁰ zaključak (*peroratio*, *epilogus*, *conclusio*) nastupa najčešće naglo bez prijelaznih formula, uz kratku rekapitulaciju prethodnog utvrđenog (*rerum repetitio*) ili dodatno pojačavanje dokaza (*amplificatio*), pokatkad uz abruptni svršetak,⁴¹ ili uz stilski efektne završetke: poslovice ili usklikе,⁴² sa snažnim patetičnim učinkom (*posita in affectibus*). Sva je pozornost govornika usmjerena na argumentaciju s posebnim agonalnim naglaskom na pobijanju protivnih argumenata (*refutatio*). Jasnoća i snaga argumenata Kukuljeviću je važnija od pravilnoga retoričkoga ustroja pa je dominantna odlika većine njegovih govora na kompozicijskoj razini monolitnost oblika, usredotočenost na jednu temu koja se ne razvija sukcesivno nego se neprestano kružno podupire mrežom argumenata.

Ustroj Kukuljevićevih govora u suodnosu je s temom i svrhom izlaganja te mjerom njegovih emotivna uloga u temi. Što je emotivni ulog veći, to je naglašenija persuzivna funkcija, stil postaje silovit. To je posebice vidljivo u Kukuljeviće-

³⁴ Govor od 10. srpnja 1843.

³⁵ U terminologiji se oslanjamo na opis retoričke mreže R. Bartha. Usp. Roland Barthes, *Retorika Starih*, Elementi semiologije, preveli R. Močnik i Z. Škušek Močnik, Ljubljana, 1990., str. 84–92.

³⁶ U govorima od 27. ožujka 1845. i 23. listopada 1847. pozdravne su fraze u pisanim inačicama izostavljene.

³⁷ Usp. Govor od 11. travnja 1843. i Govor od 27. ožujka 1845.

³⁸ Usp. Govor od 10. srpnja 1843. i Govor od 23. listopada 1847.

³⁹ Usp. Govor od 5. veljače 1844.

⁴⁰ Razrađeniji oblik uvodnoga izlaganja (*narratio*) pokazuju Kukuljevićevi saborski govori od 3. listopada 1845. i 23. listopada 1847.

⁴¹ Takav je stilski efektan i nagli svršetak u Kukuljevićevu Govoru od 2. svibnja 1843., što je dodatno pojačano završnim aoristom: »Rekoh«. Tako je u Mirkovićevu izdanju, pa dalje i u svim ostalim izdanjima, osim u *Branislavu*.

⁴² Eksklamacijama, čiji se emfatički ton u pisanome slogu naglašava višestrukim uskliknicima završavaju Kukuljevićevi govori od 2. svibnja 1843. i 10. srpnja 1843. Dvjema narodnim poslovicama započinje Kukuljevićev Govor od 5. veljače 1844.

vim govorima »protiv«: protiv zagrebačkoga cenzora (11. travnja 1843.), protiv mađarskih poslanika (10. srpnja 1843.), protiv nasljednoga župana Varaždinske županije (5. veljače 1844.), gdje invektiva uz otvoreni proboj srditosti i bijesa gotovo zatumljuje logički ustroj govora. U Kukuljevićevu prvom zastupničkom govoru na hrvatskome jeziku (2. svibnja 1843.) gusto su isprepleteni i zbijeni u jedan blok racionalna argumentacija i snažno emotivno obojeni iskazi, a sve ih uokviruje nevjerojatno bogata pjesnička figuracija do te mjere da se može čitati i kao literarni tekst s naglašenom apelativnom funkcijom. U završetku govora sam je Kukuljević osjetio potrebu da barem deklarativno korigira silovitost svojeg nagovora pozivajući slušateljstvo na razboritost i ograđujući se od toga da ga se pribroji »onoj u galop tårčećoj stranci, koja odmah i taki sve steći želi«. Kroz četiri godine koliko je prošlo do novog Kukuljevićeva saborskoga govora s naslovnom temom proglašenja narodnoga jezika kao »diplomatičkoga« prilike su se toliko promijenile da je njegov govor imao gotovo deklarativni karakter.⁴³ Premda je temom gotovo istovjetan onomu iz 1843., preglednom logičkom strukturiranošću, umjerenošću stila i posve uravnoteženim izlaganjem argumenata gotovo mu oponira. U govorima u kojima Kukuljević predlaže važne odluke koje trebaju osigurati redovito funkcioniranje parlamentarnoga i političkoga života – pitanje ustroja Hrvatskoga sabora i restauracije Zagrebačke županije – argumentacijska je topika stabilna, nizanje argumenata preglednije, elokucijski je sloj oblikovan bez suviše figuracije, tim više što u vrijeme »nacionalnoga vrenja« i užarenih sukoba između mađarona i narodnjaka takva važna politička pitanja nisu mogla proći bez vike i zveckanja oružjem. Ne čudi stoga što Kukuljević u uvodnom dijelu govora od 27. ožujka 1845. umjesto najave teme i metode izlaganja te uobičajenih formula kojima bi pridobio naklonost publike poziva »stališe i redove« na elementarnu kulturu slušanja: »Zato ja molim slavne stališe i redove samo to, da barem, dokle se što god ne odluči, poslušamo mirno svaki svakoga, a svi jednoga, koje god on stranke, koje god on misli bio«.⁴⁴

I.3. Argumentacijska dijalektika

Zahtjeve i prijedloge Kukuljević obrazlaže određenjem njihove svrhe, ishoda u budućnosti. Stoga je, često u obliku retoričkoga pitanja, početak argumentacije najavljen teleološkim motrištem:

Nu pitam ja s poniznim dopuštenjem: na kakovu ce korist i svårhu biti učenje našega jezika? kakovim uspěhom? kakovom posłēdicom?

⁴³ Od početka 1845. promijenila se politika odnosa Beča prema Narodnoj stranci, a hrvatski je jezik postupno prodirao u rasprave na županijskim skupštinama i Hrvatskome saboru.

⁴⁴ Pitanje restauracije Zagrebačke skupštine nije silazilo s dnevnog reda od svibnja 1842. i bilo je uzrokom stalne napetosti i sukoba između mađarona i narodnjaka. Povijesni prikaz okolnosti pod kojima se održavala skupština Zagrebačke županije 27. ožujka 1845. usp. Ferdo Šišić, *Hrvatska povijest*, treći dio, Zagreb, 1913., str. 390–394.

kakovim trudom učit će ga stanovnici domovine naše, ako sa znanjem njegovim ne bude nikad nikakovo dobro skopčano nebude? ako po njem nitko ništa zaslužiti si nebude mogao; i ako mi nikad niti pomisliti nećemo da ga u javni život uvedemo?

(Govor od 2. svibnja 1843.)

Kukuljevićeva se argumentacijska vještina i razboritost u ovom znamenitome govoru na Hrvatskome saboru 1843. sastojala u tomu što je on uglavnom općeprihvaćen i u Hrvatskome saboru još ranije (1840.) podnesen zahtjev o podizanju katedre hrvatskoga jezika na Zagrebačkoj akademiji obrazložio prijedlogom o potrebi njegova uvođenja u javnu uporabu. Kukuljevićeva je dakle teza: podizanje katedre hrvatskoga jezika ima svrhu samo ako se on uvede u javne poslove. Nakon što je odredio svrhu, Kukuljević primjenjuje postupak deliberacije⁴⁵ promišljajući i prosuđujući o načinima postizanja svrhe. Na taj način on zapravo središnju temu govora potiskuje u pozadinu i sav argumentacijski prostor posvećuje onomu što bi se trebalo dodati tek kao »klauzula« prijedlogu da bi fingirajući raspravu unaprijed pobio protuargumente koji bi doveli u pitanje korist, dobro i svrhu uvođenja narodnoga jezika u javne službe.

U obrazloženju svrhe Kukuljević ima dakako zadaću upozoriti na budućnost i posljedice do kojih će dovesti odluke u sadašnjosti, a na budućnost kao temeljni vremenski plan političkoga diskursa Kukuljević projicira odnos između prošlosti i sadašnjosti:

U uredjenju narodnoga i državna našega sabora i u razdjeljivanju glasovah, moramo po smjernom mojem mněnju veoma pozorni biti; jer se to neradi samo za sadašnjost, nego i za daleku budućnost domovine naše. A kada što za budućnost radimo, treba pogledati u prošastnost.

(Govor od 3. listopada 1845.)

(...) od stanja našeg jezika i narodnosti zavisila je naša prošastnost i sadašnjost; od stanja jezika i narodnosti zavisi naša budućnost.

(Govor od 23. listopada 1847.)

Anticipacijsko navođenje mogućih prigovora odluci uvođenja hrvatskoga jezika u javne službe još je sustavnije u njegovu govoru od 23. listopada 1847. gdje se figurom prolepse otvoreno navode mogući prigovori: jezik je hrvatskih zakona latinski; za provedbu takve odluke još nije došlo vrijeme; uvođenje narodnoga jezika narušilo bi odnose prema ugarskim županijama, vladi i kralju. Posve disciplinirano i potkrijepljeno racionalnim obrazloženjem i povijesnim dokaznim materijalom, Kukuljević odmah pobija svaki od mogućih »razloga« protivljenju

⁴⁵ Predmet deliberacije, prema Aristotelu, nije svrha nego ono što dovodi do svrhe: »Mi ne promišljamo o svrhama, nego o sredstvima radi tih svrha. Jer niti liječnik promišlja hoće li liječiti, niti govornik da li će uvjeriti, niti državnik hoće li uspostaviti zakonitost, niti bilo tko drugi o svojoj svrsi. Nego, postavivši svrhu, razmatraju kako i čime da je postignu«. Usp. Aristotel, *Nikomahova etika*, 1112b.

takve odluke i smanjuje »manevarski prostor« unaprijed se razračunavajući s protuargumentima prije nego što bi to mogao učiniti netko iz publike.

Posve zaokupljen uvjeravanjem i razuvjeravanjem, Kukuljević se služi metodom amplifikacije, koja može prijeći u strasno širenje i nizanja argumenata, gotovo u *girlande* argumenata i figuru *konglobacije*,⁴⁶ unatoč deklarativnom pozivanju na samo jedan »uzrok«:

Uzroci želje ove mogli bi se nebrojeni navesti, govornik navodi samo jedan, i taj je: da bez procvjetanja i gospodovanja narodnog jezika nijedan narod izobraziti se, duševno i materijalno napredovati, niti u duhu naroda i vjeka živjeti ne može. S jezikom materinskim skopčane su sve želje i misli jednog naroda, jezik vodi milione i milione ljudi k jednoj svèrhi, to i mi svi, koji smo ovdě sakupljeni, bez da imamo jedan materinski jezik, bez da smo jedne kèrvi, ne bi imali nikad onih posve jednakih osobito narodnih interessah, koje sada imamo; ne bi se tako rado sastajali i vojevali za jednu obćenitu stvar, kao sto sada činimo.

(Govor od 23. listopada 1847.)

Argumentacija se također može zaustaviti na žarišnoj točki i prividnom alternativom kroz figuru *dileme* odlučno se odbaciti protivna teza:

Je li da je naš jezik, jezik najrasprostraniji i najdalje razšireni u cělom světu za včěnu tminu ili za jasnu bistru světinu stvoren?

(Govor od 2. svibnja 1843.)

Retorsko lukavstvo krije se u skrivenom *propozicionalizmu*: da bi jedna propozicija bila istinita i korisna nužno je da druga bude lažna i štetna. Kroz disjunktivno suprotstavljanje dviju mogućosti, točnije alternativom ili-ili, podupire se nužnost samo jedne mogućnosti. Kukuljević time briše, uklanja svaku upitnost⁴⁷ i prividno otvorenom dvojbom briše opravdanost svake sumnje u ispravnost teze koju zastupa. Skriveni propozicionalizam vidljiv je i u figuri antiteze na elokuucijskome planu što potvrđuje Kukuljevićevu sklonost zatvorenom kognitivnom sustavu u kojemu nema mjesta za *logos* u upitnosti i oprečne argumente. Jasnoća njegovih stavova i transparentnost argumentacijske dijalektike s one strane svakoga oblika sofističkoga propitivanja argumentacijsko uporište ne pronalazi u prostoru mogućeg ili vjerojatnog nego u prostoru zbiljskoga i nužnog. Kako bi naglasio vrline za koje se zalaže: svetu slogu, ljubav, narodni ponos i poštenje, Kukuljević se služi provjerenim propedeutičkim postupkom pozivanja na oprečnu manu te je antiteza i na mikrostilskoj razni dominantna retorička figura. Tako su u antitetičkim parovima svađa i mržnja naspram sloge i ljubavi, mrak nasuprot svjetlosti, smrt nasuprot životu, ropstvo nasuprot slobodi. Da bi održao

⁴⁶ Konglobacija je retorička figura nizanja nekoliko dokaza od kojih je svaki sam po sebi dovoljan da dokaže tvrdnju. Usp. Ivo Škarić, *Temeljni suvremenoga govorništva*, Zagreb, 2000., str. 117.

⁴⁷ O apokritičnosti u retorici usp. M. Meyer, nav. dj., str. 227.

antitezu između mrtvoga latinskoga i živih jezika Kukuljević u govoru od 2. svibnja 1843. *koncesijski* »dopušta« mogućnost da Hrvati privremeno prihvate čak i diplomatsku uporabu mađarskoga jezika u Požunskome saboru, samo ako će ih to dovesti do toga da shvate vrijednost živoga jezika. Riječ je dakako o »prijetvornoj« figuri koja je ovdje tek u službi potpore njegovu stajalištu da živi jezik ima prednost pred mrtvim, a njegovo oštro i otvoreno protivljenje nametanju mađarskoga jezika ne treba posebno obrazlagati. Naposljetku, sve je retoričke strategije upravo u tom govoru usmjerio uvjeravanju u potrebu uvođenja hrvatskoga jezika u javnu uporabu, ali ga je drukčiji tematski okvir govora od 10. srpnja 1843. doveo do stajališta da obrani pravo hrvatskih nuncija da na zajedničkom Požunskom saboru govore latinskim jezikom.

1.3.1. Sredstva dokazivanja

Od induktivnih sredstava dokazivanja preporučenih upravo za politički govor, Kukuljević najčešće odabire dokazivanje primjerom.⁴⁸ Najčešći su primjeri iz hrvatske pisane povijesti, potkrijepljeni povijesnim izvorima, ljetopisima, listinama, zakonicima i statutima koji mogu uključeni u kataloge zapremati čitave ulomke govora, ali je Kukuljević u potvrdu duge parlamentarne povijesti Slavena spreman otići i u pretpovijesno vrijeme »kada nije bilo ni plemstva ni velmoža pa su Slavjani se sastajali u šumama i svetim gajevima ili na grobovima slavних junaka«,⁴⁹ pozvati se na povijest antičkih Ilira koje drži Slavenima⁵⁰ ili se poslužiti primjerima iz »svete povijesti«. Tako primjerice »sveto pravo« Hrvata da oštro uzvrate na mađarske uvrede i pogrđivanje hrvatskih poslanika u Požunskome saboru u govoru od 10. srpnja 1843. oprimjeruje židovskom poviješću – jer se pogrđivanje poslanika još od vremena kralja Davida kažnjavalo i osvećivalo krvlju⁵¹ – a odnos Hrvata prema Mađarima jezgrovito oprimjeruje antičkim egzemplom: odnosom Hanibala prema Rimljanima, nukajući Hrvate da svoju domovinu prepoznaju kao Spartu. Spreman uzvratiti Mađarima, koji su ustali na pravice i slobodu njegova naroda, najtežim uvredama, Kukuljević također odnos Mađara prema Hrvatima prisposobljuje primjerom Turaka prema poturicama. Zanimljivo je uočiti kako Mađari – kao zakleti neprijatelji hrvatskoga naroda – također mogu postati pozitivan primjer odnosa prema materinskom jeziku. Tako se u govoru od 5. veljače 1844. više puta poziva upravo na pozitivan primjer Mađara prema njihovu jeziku i zaziva upravo »mađarsku energiju«.

Navođenje primjera uz dokaznu snagu ima i višu svrhu. Uzorni primjeri iz

⁴⁸ Dok je u političkim govorima najprimjerenije dokazivati primjerom, u epideiktičkim govornim vrstama temeljno je sredstvo dokazivanja preuveličavanje, a u sudskim entimem. Usp. Aristotel, *Retorika*, 1368a; 1393b.

⁴⁹ Usp. Govor od 3. listopada 1845.

⁵⁰ Usp. Govor od 23. listopada 1847.

⁵¹ Za događaje iz židovske povijesti usp. 2 Sam 10.

prošlosti ujedno su i primjerni, imitabilni modeli za budućnost. Hrvatska i slaven-ska prošlost Kukuljeviću je riznica primjernih figura koje u sadašnjem trenutku mogu pokrenuti važne procese simboličke identifikacije sa slavnim prethodnicima potrebne za jačanje samosvijesti i tvorbu narodnoga identiteta. Uzorni primjeri iz sadašnjosti uključeni su u analogijski model zaključivanja sa svrhom jačanja svijesti o potrebi provedbe modernizacijskih procesa u Trojednoj kraljevini prema uzoru ostalih naroda u Monarhiji. Argument *a simile ili per analogiam* bio je posebno dobro primjenjiv u pitanju službene uporabe narodnoga jezika:

Pogledajmo samo na susjedne puke, koji s nama pod žezlom austrijskim stoje, svaki od njih Njamac, Talijan i Magjar postavio je svoj jezik na prvo mjesto, samo mi ponizni i krotki Slavjani, kojih a carstvu 17 miliona ima, samo mi plašljivi Hrvati i Slavonci, koji u domovini našoj s nikakvim drugimi puci smješani nismo, bojimo se našega jezika.

(Govor od 2. svibnja 1843.)

Kada niže optužbe protiv župana Varaždinske županije Ivana III. Nepomuka Erdödyja⁵² za nered i »anarkiju« koja je zavladała i podupiranje mađarona te zahtijeva njegovo razrješenje, Kukuljević za »svjedoke«⁵³ optužbe navodi duhove slavnihi »muževa« u kataloškom nizu, počevši od njegovih »predja« Tome i Petra Erdödyja, na čiju sramotu ustaje baš jedan Erdödy protiv »pravice«, »duha« i »jezika«.

1.4. Elokucijski sloj: estetski i pragmatički kôd

Elokucijski je sloj Kukuljevićevih govora ovisan o temi govora i stilu izlaganja. Od štedljive uporabe tropa i figura i jednostavnoga stila s prevagom jasne i jednoznačne argumentacije kao u govoru o ustroju Sabora (Govor od 3. listopada 1845.), do umjereno razvijene stilske komponente prikladne srednjem stilu u kojem elegancija i otmjenost izraza stoji u službi racionalne argumentacije, kao u govoru o uvođenju narodnoga jezika u službenu uporabu (Govor od 23. listopada 1847.) do iznimno bogate, upravo pjesničke ornamentalizacije i uzvišenoga, silovitoga stila⁵⁴ kao u prvom saborskome govoru na hrvatskome jeziku (Govor od 2. svibnja 1843.). No, unatoč Kukuljevićevu literarnu daru,

⁵² O životu posljednjega nasljednoga župana Varaždinske županije u apologetskom tonu usp. Julije Jan-ković, *Pabirci po povijesti Županije varaždinske*, Varaždin, 1898., str. 97–103. U knjizi je otisnut i vrijedan Kukuljevićev govor na hrvatskome jeziku u obranu hrvatskoga jezika i narodnih prava na skupštini Varaždinske županije 1. srpnja 1845.

⁵³ U javnome govoru primjeri imaju ulogu svjedoka. Usp. Aristotel, *Retorika*, 1394a.

⁵⁴ Antička stilistička trijada o jednostavnom, srednjem i uzvišenom stilu u skladu je s trima govornikovim zadaćama (*probare, delectare, flectere*), što odgovara trima vrstama govorničtva: sudskom, epideiktikom i političkom. Demetrije razlikuje četiri vrste stila: jednostavni, uzvišeni, ugladeni i siloviti. Siloviti je stil, kao Demetrijeva inovacija, poput ugladenoga usmjeren slušatelju, ali se njime ne želi izazvati ugodna već pobuditi snažne emocije. O antičkoj teoriji stila usp. Marina Bricko, »Demetrijeva teorija stila«, Demetrije, *O stilu*, prevela Marina Bricko, Zagreb, 1999., str. 12–20.

estetska autonomnost tropa i figura zaniijekana je već njihovom pojavnošću u javnoj retorskoj vrsti, gdje estetski ili poetski kôd kao sekundarna gramatika⁵⁵ nužno sadrži i pragmatičku dimenziju. Štoviše, snažna zasićenost stila eminentno pjesničkim tropima⁵⁶ tek pojačava ukupno persuzivno djelovanje na slušateljstvo, koje raste proporcionalno estetskome učinku. K tomu, figuracija gotovo redovito nosi aksiološki predznak, posebice u agonalnim metaforama i zoofigurama (tigra, orla, lava),⁵⁷ gdje semantička energija koju nosi *verbum improprium* premašuje estetsku dojmljivost:

Branit ćemo dakle sa svom vatrom mladih lavah ono, što nam je Bog dao, i što su nam naši pređi ostavili. - A proklinjat ćemo i u grobu one, koji, kad bi, što se obstojenja, procvjetanja i razvijanja naroda tiče, pomoći bili mogli, a pomoći nisu htjeli.

(Govor od 10. srpnja 1843.)

Odnos prema jeziku Kukuljević, prema analogijskome modelu zaključivanja, prisposobljuje slikama bliskim svakodnevnome iskustvu, kao kad primjerice narod bez svojega jezika uspoređuje sa zapuštenim malim otokom na moru,⁵⁸ ili hiperbolično prisposobljuje veličinu i snagu »slavjanskoga naroda« sa suncem na nebu, »kojeg samo sliepac ne vidi«.⁵⁹ Posebno su mu bliske figuracije koje se temelje na biološkome srodstvu. Tako poželjan odnos Hrvata prema jeziku donosi kroz usporedbu odnosa majke prema djetetu,⁶⁰ čime se implicira potreba bezuvjetne majčinske ljubavi spremne na žrtvu i odricanje, dok oštru kritiku sadašnjega odnosa Hrvata prema jeziku donosi kroz bizarne sarkastične usporedbe odnosa gospodara prema plaćenome slugi i tutora prema nezaštićenu djetetu:

*I š njim (narodnim jezikom) se samo tako zabavljamo kao gizdavi gospodar sa svojim plaćenim slugom. (...)
Mi gledamo svaki dan kako domovina naša sve dublje i dublje propa-*

⁵⁵ Različiti oblici i stupnjevi »tropičnosti« koji zahvaćaju *elocutio* obuhvaćeni su sekundarnom gramatikom kao zastupnicom verbalnog dijela poetskoga kôda koja preuzima ulogu funkcionalne pragmatike. Usp. Renate Lachmann, *Phantasia, Memoria, Rhetorica*, preveo Davor Beganović, Zagreb, 2002., str. 350–353.

⁵⁶ Pomnija raščlamba stilskoga sloja Kukuljevićevih govora s brojnim metaforama, usporedbama, antitezama i ostalim tropima i figurama zavrjeđuje posebnu studiju.

⁵⁷ Usp. primjer cjelovite deskriptivne alegorije: »Na vrhu ugarsko-karpatških gorah sjedi – kako jedan poljski pjesnik veli – veliki slavjanski orao, koj jednim krilom sve do more baltičkoga, drugim sve do Crnoga more pokriva. Taj orao (duh slavjanskoga naroda) gleda na nas, kao na svoje pleme, koje se za njim do duboke Azije, a pred njim do Carigrada prostira – poradi velike svoje težine i veličine, ne može taj orao sada još poleteti; on se samo giblje i zamašuje, i pazi oštrim okom na one ptice, koje raztresene slavjanske puke, kao tolike mlade orlice progutati žele. Najzlobniji od svih pticah jesu magjarski fanatici, kojim mi Hrvati, kao najveći i najjači orlići, svom silom suprotstaviti se i njihov fanatizam s fanatizmom i njihov terorizam još većim terorizmom odbiti moramo, ako nećemo, da pred očmi podižućeg se naroda slavjanskoga poginemo; ako nećemo, da nam svet reče, da nismo vriedni narodom se zvati i da smo se dosada kao djeca hrustila« (Govor od 10. srpnja 1843.).

⁵⁸ Usp. svršetak Govora od 2. svibnja 1843.

⁵⁹ Govor od 27. ožujka 1845.

⁶⁰ Jezik treba »kao majka dčete svoje nad svimi drugimi stvari ljubiti« (Govor od 2. svibnja 1843.).

da, kano imanje one dētce, koja pod više tutorah stoje, svaki od ovih tutorah stavi se nešta u žep, svaki si nešta prisvoji, najposle neće ostati dētci ništa.

(Govor od 2. svibnja 1843.)

Posebnu prodornu snagu u Kukuljevićevu žestoku govoru »protiv« Mađara ima figura ironije koja pojačava oštrinu retoričkoga pitanja:

Ili možebit misle Magjari, da smo se mi kao prijatelji njihovi u nje tako zaljubili, da iz te ljubavi sve pretrpiti i učiniti hoćemo (...)?

(Govor od 10. srpnja 1843.)

Živosti i uzbuđljivosti govora pridonose relativno česte personifikacije,⁶¹ koje potiču imaginativno slušanje:

Màrtvi jezik rimski, a živi magjarski, němački i latinski⁶² - to su naši tutori, živi nam groze, màrtvi dārži nas za gārlo, duši nas i nemoćne nas vodi i predaje živima u ruke. Sada imamo još toliko sile u nami suprotstaviti se màrtvomu, za mala nećemo moći nadvladati žive.

(Govor od 2. svibnja 1843.)

Absolutizam sl. SS. i RR., Absolutizam, ne samo da je pred vrati našimi, nego se već i šeće po sobi našoj, nu u svadji i kriki našoj nismo ga čuli, kad je otvorao vrata; malo vrēme neka još potrošimo u svadji i uhvatit će nas za gērlo, i udušit će nas sve skupa.

(Govor od 27. ožujka 1845.)

Pozornost zavrjeđuju i deskriptivne alegorije upućene kognitivnom recepcijskom polju:

Càrni oblaci, puni dažda i grada, vise nad nami i domovinom našom, silne velike vode obkoljivaju nas od svih stranah i groze nam se strašnom poplavicom; kako se možemo mi od nje osloboditi, nego ako jame i kanale kopali budemo, po kojih se vode odcēde, i ako tvārdi most sagradili budemo, po kojem ćemo na suhom prēko njih projti i od svake pogibelji izbaviti se; taj most je naš materinski jezik!

(Govor od 2. svibnja 1843.)

Dok tropi i figure *per immutationem*, uz pragmatički, donose i estetski učinak, apelativne su figure⁶³ kao retorske figure *par excellence* definirane primarno pra-

⁶¹ Personifikacija (prozopopeja) je izrazito smjela figura. Moć govora, može se prema Kvintilijanu, pridati odsutnim osobama, bogovima s neba, mrtvima iz podzemlja, gradovima, narodima i apstrakcijama. Lausberg ju ubraja u »afektivne figure«. Usp. Marko Fabije Kvintilijan, *Institutio oratoria*, IX, 2, 31, 36; Marko Tulije Ciceron, *O govorniku*, 3, 53, 205; Heinrich Lausberg, *Handbuch der literarischen Rhetorik*, München, 1973., str. 411–412; Heinrich F. Plett, *Einführung in die rhetorische Textanalyse*, Hamburg, 1973., str. 69.

⁶² U *Branislavu* stoji pogrješno »latinski«, što je u sljedećim izdanjima prepravljeno u »talijanski«.

⁶³ O apelativnim figurama u kojima se govornik obraća slušateljima (realnim ili fiktivnim) usp. H. F.

gmatičkom svrhom. Promjenom tijeka iskaza (metabazom),⁶⁴ figurama pitanja⁶⁵ i razgovora, Kukuljević izravno stiže do stvarnih ili zamišljenih sugovornika prijetvorno ih čineći sudionicima u komunikaciji. Posebnoj dramatičnosti i dinamičnosti Kukuljevićevih govora pridonose dijaloške figure: raznovrsni oblici *sermocinacije*, ponajprije pseudodijaloga, figure u kojoj govornik fingira dijalog sa slušateljem, postavljajući mu pitanja na koja sam odgovara.⁶⁶ Tako je središnji dio govora od 23. listopada 1847. u cijelosti ustrojen kroz sermocinaciju kao argumentacijsku makrofiguru koja ujedno funkcionira kao prolepsa, preduhitrenje mogućih prigovora. Zapaženo mjesto ima sermocinacija i u Kukuljevićevu govoru protiv Mađara:

Nu da pomoći mi nesložni Hrvati trebujemo, to će svaki izmed nas čutiti. – Pitanje je samo: od koga i kako? – Od koga? da li izvana, ili iznutra? – Izvana pomoći bi nam mogli: vlada, Magjari i bratja naša slavjanska. – Vladanje ima mnogo skrbih i više narodah pod sobom ne jedino Hrvate, i ako si sami pomoći nećemo, – pomoći nam ne može. – Magjari kako znamo, rade samo za se i kako djela njihova pokazuju, krvni su neprijatelji ne samo Hrvatah, nego svih Slavjanah. – Susjedna bratja naša slavjanska sama su slaba i cvile pod jarmom drugih narodah i potrebuju sama pomoći; – ne ostaje nam dakle drugo, nego iznutra u domovini našoj od samih nas pomoći izkati. . – Pitanje drugo: Kako? Odgovor: Istinitom ljubavju domovine i gorućom željom, da se narod nas uzvisi. – U tom se svi člani naroda, svi stališi sjediniti moraju.

(Govor od 10. srpnja 1843.)

Posebnu apelativnu i argumentacijsku snagu u Kukuljevićevim govorima imaju retorička pitanja. Budući da mogu funkcionirati kao priprema za iznošenje dokaza protiv suprotnih tvrdnja, retorička pitanja na argumentacijskom planu postižu paradoksalan učinak jer funkcioniraju kao odgovor koji uklanja pitanja. Retoričko pitanje (*erotema*) pojačava snagu i uvjerljivost »odgovora« koji je već u njemu implicitno prisutan. Skriveno se lukavstvo krije u činjenici

Plett, nav. dj., str. 63–69.

⁶⁴ U širem smislu metabaza označuje promjenu tijeka iskaza i može se događati u odnosu na govornika (*aversio ab oratore*), što se događa u vrstama sermocinacije; s obzirom na temu (*aversio a materia*), kada su posrijedi različiti oblici digresija i s obzirom na slušatelja (*aversio ab auditoribus*), kamo možemo ubrojiti apostrofu i retorička pitanja. Usp. Dubravko Škiljan, »Terminologija: Tropi i figure«, *Latina et Graeca*, XXXIV, str. 74; Zagreb, 1989.; Isti, »Antičke figure i tropi i znanost o jeziku«, *Dijalog s antikom*, Zagreb, 1992., str. 70.

⁶⁵ Figure pitanja s »figurama obraćanja« čine posebnu podskupinu figura usmjerenih na publiku unutar figura misli. Usp. H. Lausberg, nav. dj., str. 376–383.

⁶⁶ Ovu vrstu sermocinacije Škiljan naziva egzetzazmom (*exquisitio*). Usp. D. Škiljan, »Terminologija: Tropi i figure«, str. 74; Isti, »Antičke figure i tropi i znanost o jeziku«, str. 76. Srodan joj je i oblik sermocinacije u kojoj govornik sam sebi postavlja pitanja i na njih odgovara. Usp. Kvintilijan, *Institutio oratoria*, IX, 2, 14. O govornim oblicima sermocinacije (monologu i dijalogu koji može biti vanjski i unutrašnji) usp. H. Plett, nav. dj., str. 68.

da je pitanje upućeno sluшатelju i time prepušteno njemu da donese konačan sud⁶⁷ što je daleko snažnijega učinka nego da sam govornik iznese činjeničnu ili vrijednosnu tvrdnju. Pitanjem/pitanjima na koja ne očekuje odgovor Kukuljević može raskrinkati skrivene primisli i protuargumente protivnika, ili u njih ugraditi prijedlog kojega još nije bilo uputno uobličiti kao samostalnu temu rasprave, kao što čini u uvodnom dijelu prvoga saborskoga govora na hrvatskome jeziku.

Retoričkim pitanjem Kukuljević izazva snažne emotivne reakcije.⁶⁸

Pitam ja, tko nije od nas sramom i zajedno srditostju i razjarenostju čitao i slušao postupanje – poslanikah magjarskih naprema našim?

(Govor od 10. srpnja 1843.)

Najčešće pita ono što se ne može poricati:

A ja pitam slobodnim duhom: tko može cělomu jednomu narodu, ako je taj i Bog zna kako malen, nu ako istinitu i krěpku volju ima svojim prirodjenim jezikom govoriti, da ga pàrvo město stavi, i po tom narodnost svoju digne, tko može i smě slobodnomu jednomu narodu, kao što su konštitucionalni Hàrvati i Slavonci to zaprěčiti? Ima li sile na světu, koja ono, što Bog komu poda, uzeti smě?

(Govor od 2. svibnja 1843.)

2. ETHOS

2.1. Karakter »lica koje govori«

Kukuljevićevi govori odaju kompetentnog govornika koji poznaje predmet o kojemu govori, a povijesni ekskursi u njegovim govorima, premda na ponekim mjestima još uvijek na granici fabule i povijesti,⁶⁹ ispunjavajući retoričku zadaću *docere* impresionirali su slušatelje toliko da su ga vrlo brzo – usprkos tomu što je u istraživanje povijesti ušao kao samouk – držali najboljim poznavateljem hrvatske povijesti.⁷⁰ Kukuljević je za govorne nastupe ovlašten svojim (plemičkim) statusom i javnom ulogom u političkom životu, što je prvi uvjet javnoga političkoga govora, ali puna snaga njegove uvjerenosti počiva u dimenziji onoga što je tradicionalna retorika nazivala *ethos*: karakter, osobnost govornika i njegova moralna kompetencija. Hrabrost, strastvenost, odlučnost i samosvijest – osobine vidljive

⁶⁷ Snaga uvjerenja počiva, prema Demetriju, na mudrom postupku govornika da slušatelju ostavi mogućnost da sam »svojom glavom« shvati i zaključi, jer na taj način prestaje biti samo slušatelj i postaje svjedokom. Usp. Demetrije, *O stilu*, 2, 222.

⁶⁸ Retoričkim pitanjem možemo izazvati mržnju prema licu kojemu je pitanje upućeno, sažaljenje, dovesti protivnika u zabunu, a može biti i izraz ogorčenja, čuđenja, zapovijedi. Usp. Kvintilijan, *Institutio oratoria*, IX, 2, 7–11.

⁶⁹ Usp. T. Smičiklas, nav. dj., str. 136.

⁷⁰ U saborski odbor koji je trebao sabrati sve povijesne isprave koje se odnose na samostalnost Hrvatske, Kukuljević je izabran 1847. Usp. T. Smičiklas, nav. dj., str. 137.

na elokucijskome planu Kukuljevićevih govora – potvrđuju i biografski podatci.

Smičiklas bilježi njegovo nemirno i nestašno djetinjstvo, a ulazak u mladost obilježen je naglim svojevoluminarnim prekidom školovanja početkom 1833. i u sukobu s očevom voljom odabirom vojničkoga »stališa«, koji mu se po osobnom svjedočenju u tom trenutku činio kao »Elodorado«. ⁷¹ »Mislio sam«, nastavlja Kukuljević u pismu ocu, »istaknut ću se krepkom svojom prirodom. Već mi se činilo, da ću svojom smjelosti i vatrom, željom za bojem i zanosom postati novi i Napoleon«. Smjelost i vatra, osigurali su mu doista brz napredak u vojnoj karijeri i već godinu dana nakon što je 1835. primljen u ugarsku gardu u Beču postaje časnik. »Dodjoh u Beč«, bilježi Kukuljević, »kao podpunji klipan«, a »nješto duha i čuvstava bila je sva moja duševna imovina«. Kao mladi časnik, Kukuljević je, bilježi Smičiklas, bio živahan, druželjubiv i naočit, »krasna stasa« i »gromka glasa«. Časničku karijeru napušta već 1841. na vlastiti zahtjev razočaran »suhoparnim i neslanim vojničkim predmetima«, kao i spoznajom da bi ostanak u vojsci za njega značio ostanak u ropskoj pokornosti poglavarima koji su za njim »daleko po duhu i po srcu«, kao i vojevanje po tuđim bojištima protiv naroda koji njegovu narodu i njegovoj domovini ništa našao nisu učinili. ⁷² Odluka napuštanja vojske ponovno je nagla, odlučna i nepokolebljiva, kao i onda kada je usprkos očevu protivljenju odabrao vojnički stalež: »Tako mi Boga i svih svetih – nikada, dok mi bije u prsima junačko moje i nepokvareno srce«. Želja da se izlaskom iz vojske vrati »nauci« i knjigama te postane bibliotekar knjižnice kraljevske Akademije znanosti nije mu bila ostvarena, ali je 1842. stupio u državnu službu i izabran za »malog začasnog suca« Zagrebačke županije te svom žestinom u jeku najžešćih stranačkih borbi ulazi u politički život u najužem krugu preporoditelja. Još u očekivanju otpusta iz vojske piše prve političke članke, a njegova odlučnost iz prvoga razdoblja političke djelatnosti sažeta je u devizu: »Sada ili nikada jezik i savjetništvo (*consilium*)«. Hrabrost i borbenost njegovih prvih javnih nastupa dovela je do toga da je odmah zauzeo jedno od najizloženijih mjesta i već se krajem 1843. ubrajao u vođe Narodne stranke.

Uz oca Antuna Kukuljevića, uspješnoga političara koji je kao hrvatski nuncij u Ugarskome saboru branio hrvatska municipalna prava, urođeni politički instinkt, razvijen smisao za praktične probleme i osviješteno domoljublje – prva pjesma koju piše kao osamnaestogodišnjak naslovljena je »An Kroatien« – Kukuljević je mogao stasati u vrsnoga političara dorasloga teškim i kompleksnim političkim pitanjima ustrojenima na osi Beč – Pešta te živom riječju pokretati političke procese u presudnom trenutku oblikovanja moderne hrvatske nacije. ⁷³

⁷¹ Usp. Kukuljevićevo pismo ocu na njemačkome jeziku prema: T. Smičiklas, nav. dj., str. 124.

⁷² T. Smičiklas, nav. dj., str. 125.

⁷³ Usp. Tomislav Markus, »Ivan Kukuljević u političkom životu Hrvatske u razdoblju 1843.–1867.«, *Zbornik Odsjeka povijesnih znanosti Zavoda za povijesne znanosti Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti*, sv. 27, str. 293–318; Zagreb, 2009.; Agneza Szabo, »Ivan Kukuljević Sackinski i hrvatske središnje kulturne ustanove u Zagrebu u 19. stoljeću«, *Kaj*, Časopis za književnost, kulturu i umjetnost, sv. 24, str. 55–64; Zagreb, 1991.

Mladost, borbena i žestoka narav,⁷⁴ plemićko podrijetlo, naobrazba, vojničko držanje i »muževne« odlike njegova fizičkoga izgleda: visoki stas, gromki glas – zvučniji od Gajeva – davali su posebnu snagu Kukuljevićevoj govornoj izvedbi. Po njegovu držanju i govoru, vidjelo se – bilježi ruski slavenofil F. V. Čižov – da je »aristokrat«.⁷⁵

II.2. Govorna uloga

Kukuljevićeva je javna uloga definirana njegovim (plemićkim) statusom⁷⁶ i uvjetovana njegovim konkretnim političkim idealima, osobnim političkim i etičkim stajalištima te ideološkom platformom stranke, kao što je i slušateljstvo uvjetovano svojim očekivanjem i potrebama. Premda ova komunikacijska sprega – u idealnom slučaju strukturno homologna – ima zamišljenu dijalogičnost, u dimenziji pragmatičke komunikacijske situacije, budući da je posrijedi monološka govorna vrsta, odgovornost za uspješnost komunikacije leži ponajprije na govorniku. Biranim govornim strategijama i figurama, Kukuljević kao govornik biva vidljivim u »tijelu« govora, odašilje znakove kako sebe vidi u javnoj govornoj ulozi te kako vidi odnos između sebe i slušateljstva.

Kukuljević se predstavlja kao ovlaštenu govornik, ali se ne skriva iza javne uloge i čestim modalnim izrazima ističe vlastito subjektivno mišljenje i stajalište ne izbjegavajući uporabu ja-iskaza i povišenu emotivnost.⁷⁷ Koristeći ekspresivne moći jezika, on brižno oblikuje svoj psihološki profil onako kako sebe vidi i želi da ga slušateljstvo vidi: kao samosvjesna i odlučna domoljuba koji je spreman izložiti se za opće dobro zajednice. Stoga se rijetko odlučuje za topik skromnosti, osim ako time diskretno ne osnažuje funkciju *captatio benevolentiae*.⁷⁸ Kukuljević sebe prikazuje u snažnoj povezanosti sa zajednicom,⁷⁹ a osjećaj povjerenja sa slušateljstvom ne zadobiva topikom dodvoravanja nego ga podupire osjećajem solidarnosti ili Kukuljevićevim rječnikom izraženo osjećajem »ljubavi

⁷⁴ O njegovoj žestokoj i borbenoj naravi svjedoči i »optužba« da je upravo on svojim usklikom Nugentovim »serezanima« dao poticaj za krvavi sukob na Markovu trgu 9. prosinca 1843. Usp. J. Šidak, »Politička djelatnost Ivana Kukuljevića Sackinskoga«, str. 227. Biografski podatci također svjedoče o njegovoj pretjeranoj uznositosti i sklonosti ekscesu, kao u slučaju dvoboja vezanom uz » aferu valcer«, o kojemu se godina ma prepričavalo po zagrebačkim krugovima.

⁷⁵ Usp. J. Šidak, »Politička djelatnost Ivana Kukuljevića Sackinskoga«, str. 230.

⁷⁶ Hrvatski je sabor bio »staleška« institucija sve do godine 1847. kada je na istoj sjednici hrvatski jezik proglašen »diplomatičkim«. Usp. *150. godina hrvatske riječi u Hrvatskom saboru*, Zagreb, 1993., str. 4.

⁷⁷ Usp. primjerice: »Ja od moje strane« (Govor od 11. travnja 1843.); »Moje sárce i ćutenje moje mi govori« (Govor od 5. veljače 1844.).

⁷⁸ Usp. primjerice: »Ja sam za to još premlad, i neizkusen da bi mogao iznajti (...); onda bi i ja drobní cårv prama onim slavnim muževom, slušajući ih govoriti, sèdio mućeć u kojem god kutu, i radosnim sårceom od veselja bi plakao« (Govor od 5. veljače 1844.).

⁷⁹ Uz narod i domovinu Kukuljević često stavlja posvojnu zamjenu: »neprijatelji naroda mojega« (Govor od 10. srpnja 1843.); »svoga mojega naroda nesretnoga«, »svih zemljakah mojih« (Govor od 5. veljače 1844.); »kao domorodac i ljubitelj naroda mojega hèrvtskoga, kojemu sam prignut dušom i tèlom« (Govor od 27. ožujka 1845.); »slavjanski jezik držim ja za jedino spasonosni *palladium* domovine moje« (Govor od 3. listopada 1845.).

bratske«. ⁸⁰ Vrlo rijetko on izražava distanciranost od teze koju zastupa i samo na jednom mjestu zatječemo figuru pretericije. Pretericijski je iskaz u govoru od 11. travnja 1843. ustrojen tipičnim odričnim formulama:

Neću ovdje govoriti o velikih i najboljih poglavarih ove države, kojim su sadašnje okolnosti stvorile toliko gorkih dana; neću govoriti o protivnicima narodnosti naše hrvatske i neprijatelja celoga naroda slavjanskoga, koji su svakomu domorodcu toliko krat urinuli mač u srdce.

No, umjesto prividne distanciranosti ili izbjegavanja odgovornosti za iskaz, ovom »figurom smicalicom« Kukuljević privlači pozornost slušatelja implicitno upućujući da je riječ o delikatnoj i opasnoj temi dizanja optužnice protiv novoga zagrebačkoga cenzora, ⁸¹ što mu omogućuje još učinkovitije i snažnije izlaganje argumenata.

Umjesto hinjene skromnosti i prikrivanja osobnoga glasa, Kukuljević osobnom hrabrošću promovira vrlinu »muževnosti« za koju se zalaže i glasno izražava snažne emocije, koliko oduševljenja toliko i gnjeva, prezira i mržnje. Tako u pozivu na mržnju prema Mađarima u govoru od 10. srpnja 1843. poseže za najosobnijim primjerom i izrazito ekspresivnom figurom zaklinjanja: »i da imam sina, zakleti bi se morao na mojoj krvi – kao sin Hamilkarov – da će jih i on uvijek prezirati i mrziti na nje do groba!«.

II.3. Komunikacijska kompetentnost: govoriti na hrvatskome jeziku

Vrhunac Kukuljevićeve komunikacijske kompetencije predstavlja njegov prvi saborski govor na hrvatskome jeziku iz prevažnoga razloga jer je odabrao onaj jezični kôd koji je najprimjereniji sadržaju govora, konkretnom komunikacijskome činu i njegovu kontekstu. ⁸² Vrijednost hrvatskoga kao diplomatskoga jezika, za što se zalaže svojim govorom, ovjerena je govornom izvedbom čime je praktički osporena službena komunikacijska norma uporabe latinskoga jezika u Hrvatskom saboru, »narodni jezik« počiva na komunikaciji nižih društvenih slojeva – »družbe i kmetova«. Latinski jezik u tom se trenutku još uvijek koristio kao simbol političke, ekonomske i socijalne moći hrvatskoga plemstva i uslijed sve agresivnije mađarizacije bio u službi očuvanja hrvatskih municipalnih

⁸⁰ »Ali mi vidimo i čutimo svi danas da mjesto ljubavi bratske, mâržnja, preziranje i svadja vlada« (Govor od 5. veljače 1844.); »Koliko unutarnje nevolje, kolike duševne tuge morali su već dosada podnositi svi oni, koji su u novije vrijeme, upaljeni ljubavju za svoj rod i jezik i za domovinu svoju, počeli misliti i raditi kao vjerni domorođci« (Govor od 11. travnja 1843.); »Kao što svaki pravi Hrvat i Slavonac, tako sam i ja velikom zaisto radosti i nutrnjim uzhićenjem razumio da sl. stališi i redovi ovih kraljevina žele podignute katedrah za narodni naš jezik i literaturu« (Govor od 2. svibnja 1843.).

⁸¹ Iz istoga razloga Kukuljević u govoru ne imenuje cenzora.

⁸² Komunikacijska se kompetencija očituje u sposobnosti govornika da između više jezičnih potkoda i kodova koje poznaje odabere onaj koji je najprimjereniji komunikacijskome činu i njegovu kontekstu. Usp. Dubravko Škiljan, *Javni jezik*, Zagreb, 2000., str. 142.

prava.⁸³ Štoviše, on je bio ugrađen u identitet hrvatskoga plemstva, bio sredstvo diferencijacije i znakom staleškog poimanja hrvatskoga naroda (*natio croatica*).⁸⁴ Time je vrijednost Kukuljevićeva govornoga čina još veća. Kao pripadnik plemićkoga staleža on odbacuje svaku simboličku vrijednost latinskoga jezika, kao i materinske kajkavštine, te sav simbolički potencijal jezika pronalazi u »ilirskoj štokavštini«, jeziku koji u tom trenutku ima sve što »naciji u nastajanju« treba: kohezijску moć, povijest, prostor na kojemu se upotrebljava i jezičnu zajednicu koja ga smatra sredstvom razlikovanja od drugih.⁸⁵ Kukuljevićeva se komunikacijska kompetencija i modernost očituje nadalje i u činjenici što je uporabom »narodnoga jezika« u najvišoj političkoj instituciji Trojednice omogućio barem pasivno sudjelovanje u političkom prostoru onima koji ne razumiju *latinski iliti djački*. Potvrdit će to i utjecaj njegova govora izvan zidova sabornice.

Hrvatski je jezik – premda pod različitim nazivima – dugi put trajnosti u hrvatskoj kulturnoj i književnoj pisanoj povijesti, kao i u politici i administraciji u »doba narodnih vladara«, započetih procesa njegove gramatikalizacije i pohvala u krugu preporoditelja te neprekinute uporabe na nižoj komunikacijskoj razini,⁸⁶ ušao napokon – premda je za to ispunio sve preduvjete još u XVII. stoljeću – u završnu dionicu politizacije, osvojivši politički prostor javne komunikacije.⁸⁷ Bio je to dokaz njegove polifunkcionalnosti, ali je u tom trenutku simbolički aspekt jezika prevladao nad komunikacijskom funkcijom. Jezik je u skladu s herderijanskim premisama bio simbolički kriterij pripadnosti etničkoj zajednici, izraz duha naroda i njezina simboličkoga zajedništva, a Kukuljevićeva pretpostavka simboličke identifikacije etničkog i jezičkog, unatoč neujednačenomu nazivlju, bila je temelj za procese horizontalne i vertikalne nacionalne integracije.

3. PATHOS

Između triju funkcija propisanih tradicionalnom retorikom: *docere, delectare, movere/probare, delectare, flectere*,⁸⁸ Kukuljeviću je kao političkom govorniku

⁸³ Usp. govor grofa Karla Ivana Sermagea od Szomszedvara i raspravu grofa Franje Vojkffyja u obranu hrvatskih municipalnih prava i latinskoga jezika na Hrvatskome saboru 1832. Zvijezdana Sikirić Assouline, *U obranu hrvatskih municipalnih prava i latinskoga jezika*, Zagreb, 2006.

⁸⁴ Uzgred napominjemo kako Ivan Derkos piše knjižicu *Genius patriae* (...), Zagreb, 1832., s ciljem njegovanja i izučavanja domaćeg jezika, kako stoji u podnaslovu, na latinskome jeziku.

⁸⁵ Usp. D. Škiljan, *Javni jezik*, str. 197.

⁸⁶ Tako je primjerice i sam grof Vojkffy na svom vlastelinstvu izdavao ugovore zakupnicima vinograda na hrvatskom jeziku. Usp. Z. Sikirić Assouline, nav. dj., str. 22.

⁸⁷ Usp. D. Škiljan, *Govor nacije*, str. 257–258; Milan Moguš, »O govoru Ivana Kukuljevića Sackinskoga na hrvatskom jeziku u Hrvatskom saboru«, *Croatica*, XXVI, sv. 42/43/44, str. 287; Zagreb, 1995.–1996.

⁸⁸ Tako i sv. Augustin oslanjajući se na Cicerona, opisuje tri zadaće (*docere, delectare, flectere*) govornika, koji mora govoriti tako da poučava neznalice, ugada neraspoloženima i usmjeruje, pridobije one koji oklijevaju. Usp. *De doctrina christiana*, IV, 12, 27; 17, 34. Opširnije o retoričkim zadaćama propovijedi iz motrišta Augustinove »retorike«, IV. knjige spisa *De doctrina christiana* usp. Ivica Raguž, »Sustavno-teološko promišljanje o propovijedi«, *Diacovensia*, XXVII, br. 3, str. 507–512; Đakovo, 2010.

zacijelo najviše stalo do posljednje. Svrha je njegovih govora – posebice onih u kojima neustrašivo i silovitim stilom predlaže odluke za koje unaprijed zna da neće biti jednodušno prihvaćene – pokrenuti i uznemiriti duhove, probuditi uspavane i neodlučne, uvući se u »volju« slušatelja, »raztopiti sèrca ledena«. Strjelovito i izazovno, iznenadnim i lucidnim projektivnim iskazima, Kukuljević zaviruje u svijest slušateljstva, čitajući njihove misli:

Znam ja, da mi kako smo ovde sakupljeni s veće strani naš jezik dobro neznamo, i da se u čeloj našoj domovini osobe obadvojeg spola, koje u svom maternjim jeziku dobro govoriti, čitati i pisati znadu, lahko na pàrste prebrojiti bi mogle (...).

Mi naš jezik čuvamo još uvijek samo za družinu i za naše kmetove.
(Govor od 2. svibnja 1843.)

Različitim govornim strategijama i razrađenim elokucijskim planom u koji je uložio sav svoj literarni dar, Kukuljević govorom *vatre i uzhićenja*⁸⁹ »proizvodi« slušatelja kakvog priželjkuje. Racionalnu argumentaciju on osnažuje emfatičko emotivnim iskazima pojačavajući ukupan persuazivan učinak ili pak izravno zaziva odgovor »srca«:

Još nezna veća strana naroda našega, kakova je to višnja slast i milina svojim prirodjenim materinskim jezikom govoriti moći i smèti (...).

Pitam ja sve izkrene Hàrvate i Slavonce, što im nato sàrce veli?

(Govor od 2. svibnja 1843.)

Djelujući na emotivni plan slušatelja on izaziva upravo one osjećaje koje sam iskazuje i tako u zamišljenom krugu afektivne dijalogičnosti ostvaruje siloviti nagovor.

Dok su u Saboru Kukuljevića držali mladim i neiskusnim, a njegove prijedloge procjenjivali prenatrženim – kao kod njegova prvog zastupničkoga govora na hrvatskom jeziku koji je naišao na »mlak« odjek u Saboru⁹⁰ ne ušavši čak niti u saborske zaključke, njegovi su govori snažniji odjek imali izvan Sabora. Tim više što je javnost, probuđena Kukuljevićevim govorima, po prvi put od zasjedanja Hrvatskoga sabora bila putem tiska dobro obaviještena o njegovu radu i govornicima.⁹¹ Uspjeh Kukuljevićevih govora značio je i uspjeh ukupnoga preporodnoga programa kao modernog građanskog, kulturnog i političkog pokreta koji je postupno uvodio u politički život i šire društvene slojeve. Odlučnost

⁸⁹ Usp. S. Mirković, nav. dj., str. 6.

⁹⁰ Kukuljević svjedoči u nepotpisanome spisu (*29. srpanj 1845.*) kako su njegov govor dostojanstvenici, velikaši i stariji ljudi primili ravnodušno i posve hladno »porugujući se pretjeranosti tobože neiskusna mladića«, dok je mlada inteligencija prijedlog prihvatila s ushićenjem. Usp. *29. srpanj 1845.*, str. 12. I u Govoru od 5. veljače 1844. on izriječno veli kako su spremni založiti se za »jezik materinski i hàrvatski« samo »mladost nepokvarena od svètovnih interesah« i »ljudi sasvim narodnik«.

⁹¹ O aktivnijoj ulozi tiska toga vremena usp. J. Šidak, »Politička djelatnost Ivana Kukuljevića Sakcinskoga«, str. 232.

u zastupanju teza i strastvenost argumentacijske dijalektike, svjedočila je – uz nesvakidašnju osobnost, moralnu i stručnu kompetenciju te karakter »lica koje govori« – o modernom političkom diskursu oblikovanome tako da pridobije što veći broj pristaša za određena gledišta i uvjeri ih u njihovu ispravnost sa svrhom stjecanja i širenja političke moći. Povišenim emfatičkim tonom i elokucijskim slojem govora koji je u pjesničkim tropima i figurama nosio golemi emotivni potencijal, Kukuljević osvaja slušateljstvo. Publika je – posebice mladi – jednostavno morala osjetiti da je Kukuljeviću kao govorniku stalo do onoga o čemu govori.⁹² Poslije njegova govora 23. listopada 1847., kada je Sabor zakonskim člankom X. proglasio hrvatski jezik »diplomatičkim«, Kukuljevića su s ostalim saborskim poklisarima gospođe s galerije obasule cvijećem.⁹³ Prema svjedočenju suvremenika Josipa Neustädtera bio je »jedan od govornika koje osobno uvjerenje raspaljuje, a važnost predmeta o kojem govore baca u oduševljenje«.⁹⁴

Zaključak

Opis moguće komunikacijske gramatike Kukuljevićevih govora omeđen klasičnim retoričkim tropletom (*logos, ethos, pathos*) pokazao je prohodnu interakcijsku spregu između ovih triju čimbenika, a za punu uspješnost odgovorni su i kontekstualni povijesno-društveni uvjeti, kao i kulturni i ideološki kôdovi hrvatskoga narodnog preporoda. Vrijednosni sustav fiksiran u formuli: (na) rod, jezik i domovina, koji uključuje primordijalni kôd zajedništva krvi, roda i jezika, sakralni i civilni kôd, Kukuljević podupire teleološkim argumentom i krajnju svrhu političkog djelovanja vidi u složnom radu svih »domorodaca« na ostvarenju »narodne sreće«, obrazlažući ovaj apstraktni ideal konkretnim političkim ciljevima među kojima prvenstvo ima uvođenje hrvatskoga jezika u javnu, diplomatičku uporabu. Za sredstva dokazivanja Kukuljević rado bira povijesne primjere kako bi poučio slušatelja i slavnim figurama iz hrvatske ili slavenske povijesti pružio imitabilne modele u sadašnjosti ili pak kako bi na sadašnjim primjerima ostalih europskih naroda – pa i samih Mađara – prema analoškom modelu zaključivanja dokazao jednakost prava svih naroda u Monarhiji. No, tradicionalna retorička zadaća *docere* u Kukuljevićevim je govorima ipak u drugome planu. Njegova je primarna nakana, posebice u govorima gdje ustaje protiv agresivnih oblika mađarizacije, pokrenuti duhove iz stanja »uspavanosti« i vrlinom hrabrosti ili »muževnoga srca« povezati što širi krug »domoljubaca« u bitku »protiv« jednoga neprijatelja, kao i u bitku za ostvarivanje prava hrvatskoga naroda, što je u političkim člancima sabio u sintagmu: »Sada ili nikada

⁹² Govornik mora osjećati želju da djeluje na publiku, dirne ju svojim govorom, rasvijetli i promjeni stavove i preko načina govora on publici daje znak da mu je istinski stalo do onoga što govori. Usp. Michael Osborn / Suzanne Osborn, *Public speaking*, Boston, New York, 1997., str. 344.

⁹³ Usp. T. Smičiklas, nav. dj., str. 134.

⁹⁴ Usp. J. Šidak, »Politička djelatnost Ivana Kukuljevića Saksinskoga«, str. 225–226.

jezik i savjetništvo (*consilium*)«.

Logički ustroj Kukuljevićevih govora odaje jasnoću političkih stajališta i njegovu spremnost da s one strane svakoga oblika sofističkoga propitivanja argumentacijsko uporište ne temelji u prostoru mogućeg ili vjerojatnog – premda je od Aristotela nadalje upravo moguće ili vjerojatno temeljni retorički obzor – nego u prostoru zbiljskoga i nužnoga. Njegova argumentacijska dijalektika uključuje dakako logičke i retoričke figure kojima privremeno otvara »manevarski prostor« protivnim stajalištima, kao kad primjerice prolepsom predviđa suprotno mišljenje ili koncesijom privremeno dopušta drukčije stajalište, ali ukupnost njegovih retoričkih strategija pokazuje zatvorenost kognitivnoga sustava i apokritičnost kojom briše i uklanja svaku upitnost teza koje zastupa. Vidljivo je to posebice u brojnim apelativnim figurama, posebice u retoričkim pitanjima i figurama sermocinacije kojima podiže živost i dramatičnost uvjeravanja te silovitim nagovorom podjarmljuje slušatelja ne ostavljajući prostora za suprotno stajalište. Elokucijskim planom izraza, posebice tropima i figurama pjesničke fakture, Kukuljević pruža slušatelju užitek imaginativnoga slušanja i naglašenom ga emotivnošću pasionira, pokreće u njemu upravo one emocije koje sam iskazuje.

I logičko-argumentacijska i stilsko-elokucijska komponenta Kukuljevićevih govora odaju nedvojbeno njegovu retorsku darovitost, ali snaga njegove uvjerljivosti nije ležala u naučenoj retoričkoj vještini nego u osobnoj moralnoj i stručnoj kompetenciji i strasnoj zauzetosti za opće dobro zajednice kojoj služi. Sve diskurzivne strategije i argumentacijska dijalektika njegova javnoga političkoga govora konačnu su potvrdu imale u osobnosti, karakteru »lica koje govori«. Kukuljevićeva mladost, vatrena i neustrašiva narav, aristokratsko držanje, vojnički stav i gromki *muževni* glas, udruženi s retorskom kompetencijom, unosili su u govornu izvedbu neponovljivu energiju koja je morala zahvatiti slušateljstvo. Nisu dakako svi imali sluha za takav govor, posebice ne svi pripadnici plemićkoga staleža i ne čudi što je njegov prvi saborski govor na hrvatskome jeziku puni odjek imao upravo izvan zidova sabornice: kod pasivnog »slušateljstva«, ponajviše među mladima i građanstvom. Najprije u prijepisima, a potom otisnut izvan domovine: u ilirskome *Branislavu* u Beogradu, Kukuljevićev je govor uspješno premostio gubitak žive govorne izvedbe i ušao u prostor pismenosti kao jedan od najznačajnijih i najsajnijih govora iz ukupne hrvatske političke i kulturne povijesti. Pisani slog sačuvao je vatru i zanos Kukuljevićeva živa govora, a siloviti stil, nalik grmljavini, uzbuđuje i uznemiruje »srca« i danas prema poznatoj retoričkoj maksimi: »U tebi mora gorjeti ono što želiš zapaliti u drugima«.

BIBLIOGRAFIJA

Izvori

Ivan Kukuljević Sakcinski, »Govor održan 11. travnja 1843. na skupštini Zagrebačke županije«, Stjepan Mirković [i. e. Stjepan Deželić], *Ivan Kukuljević Sakcinski*, Zagreb, 1861., str. 7–8.

Ivan Kukuljević Sakcinski, »Govor održan 2. svibnja 1843. u Hrvatskom saboru«, *Branislav*, str. 17–18; 1844.

Ivan Kukuljević Sakcinski, »Govor održan 10. srpnja 1843. na skupštini Zagrebačke županije« [ćiril.], *Srpske novine*, X, br. 63, str. 252–253; Beograd, 7. augusta 1843.; br. 64, str. 256–257; Beograd, 11. augusta 1843.

Ivan Kukuljević Sakcinski, »Govor održan 5. veljače 1844. na skupštini Varaždinske županije«, *Branislav*, str. 19–20; 1844.

Ivan Kukuljević Sakcinski, »Govor održan 27. ožujka 1845. na skupštini Zagrebačke županije«, *Novine horvatsko-slavonsko-dalmatinske*, XI, br. 26, str. 102; Zagreb, 29. ožujka 1845.

Ivan Kukuljević Sakcinski, »Govor održan 3. listopada 1845. u Hrvatskom saboru«, *Novine horvatsko-slavonsko i dalmatinske*, XI, br. 81, str. 330–331; Zagreb, 8. listopada 1845.

Ivan Kukuljević Sakcinski, »Govor održan 23. listopada 1847. u Hrvatskom saboru«, *Novine dalmatinsko-horvatsko-slavonske*, XIII, br. 87, str. 349–350; Zagreb, 30. listopada 1847.

Ivan Kukuljević Sakcinski, *29. srpanj 1845.: historička crtica*, [potpisano:] Jedan očevidac [i. e. Ivan Kukuljević Sakcinski], Sisak, 1870.

LITERATURA

Aristotel, *Nikomahova etika*, preveo T. Ladan, Zagreb, 1992.

Aristotel, *Retorika*, preveo M. Višić, Zagreb, 1989.

Josip Babić, *Johann Gottfried Herder i njegove ideje u južnoslavenskoj književnosti i kulturno političkom kontekstu 19. stoljeća*, Osijek, 2008.

Marina Brcko, »Demetrijeva teorija stila«, Demetrije, *O stilu*, prevela M. Brcko, Zagreb, 1999., str. 5–56.

Marko Tulijski Ciceron, *O govorniku*, prevela Gorana Štepanić, Zagreb, 2002.

Roland Barthes, *Retorika Starih*, Elementi semiologije, preveli R. Močnik i Z. Skušek Močnik, Ljubljana, 1990.

Ivan Kukuljević Sakcinski, *Izabrana djela*, priredio Nikola Batušić, »Stoljeća hrvatske književnosti«, Zagreb, 1997.

Demetrije, *O stilu*, prevela Marina Brcko, Zagreb, 1999.

Rudolf Horvat, *Najnovije doba hrvatske povijesti*, Zagreb, 1906.

Nikola Ivanišin, »J. G. Herder i ilirizam«, *Radovi filozofskog fakulteta u Zadru*, Zadar, 1963., str. 196–225.

Julije Janković, *Pabirci po povijesti Županije varaždinske*, Varaždin, 1898.

Slavko Ježić (priredio), *Ilirska antologija*, Zagreb, 1934.

Slavko Ježić, »Uvod u ilirski pokret i njegovu književnost«, *Ilirska antologija*, priredio Slavko Ježić, Zagreb, 1934., str. 5–77.

Petar Korunić, *Rasprava o izgradnji moderne hrvatske nacije*, Slavonski Brod,

2006.

Marko Fabije Kvintilijan, *Ausbildung des Redners*, Zwölf Bücher, priredio i preveo H. Rahn, Darmstadt, 1975.

Marko Fabije Kvintilijan, *Obrazovanje govornika*, preveo P. Pejčinović, Novi Sad, 1985.

Renate Lachmann, *Phantasia, Memoria, Rhetorica*, preveo Davor Beganović, Zagreb, 2002.

Heinrich Lausberg, *Handbuch der literarischen Rhetorik*, München, 1973.

Tomislav Markus, »Ivan Kukuljević u političkom životu Hrvatske u razdoblju 1843.–1867.«, *Zbornik Odsjeka povijesnih znanosti Zavoda za povijesne znanosti Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti*, sv. 27, Zagreb, 2009., str. 293–318.

Michael Meyer, Manuel Maria Carrilho, Benoit Timmermans, *Povijest retorike od Grka do naših dana*, prevela Vanda Mikšić, Zagreb, 2008.

Stjepan Mirković [i. e. Stjepan Deželić], *Ivan Kukuljević Sakcinski*, Zagreb, 1861.

Milan Moguš, »O govoru Ivana Kukuljevića Sakcinskoga na hrvatskom jeziku u Hrvatskom saboru«, *Croatica*, XXVI, sv. 42/43/44, str. 281–287; Zagreb, 1995.–1996.

Kristijan Novak, »Po rodu, po karvi i po jeziku. Nacionalni identitet u političkim i publicističkim tekstovima Ivana Kukuljevića Sakcinskog«, *Povijesni prilozi*, br. 34, str. 147–174; Zagreb, 2008.

Michael Osborn, Suzanne Osborn, *Public speaking*, Boston, New York, 1997.

Heinrich F. Plett, *Einführung in die rhetorische Textanalyse*, Hamburg, 1973.

Ivica Raguž, »Sustavno-teološko promišljanje o propovijedi«, *Diacovensia*, XXVII, br. 3, str. 501–516; Đakovo, 2010.

Zvezdana Sikirić Assouline, *U obranu hrvatskih municipalnih prava i latinskoga jezika*, Zagreb, 2006.

Tade Smičklas, »Život i djela Ivana Kukuljević Sakcinskoga«, *Rad JAZU*, knjiga CX, str. 110–204; Zagreb, 1892.

Nikša Stančić, *Hrvatska nacija i nacionalizam u 19. i 20. stoljeću*, Zagreb, 2002.

Agneza Szabo, »Ivan Kukuljević Sakcinski i hrvatske središnje kulturne ustanove u Zagrebu u 19. stoljeću«, *Kaj*, Časopis za književnost, kulturu i umjetnost, sv. 24, str. 55–64; Zagreb, 1991.

150. godina hrvatske riječi u Hrvatskom saboru, Zagreb, 1993.

Miroslav Šicel (prir.), *Programski spisi hrvatskog narodnog preporoda*, Zagreb, 1997.

Jaroslav Šidak, »O uredniku i značenju ilirskog *Branislava* (1844–45)«, *Historijski zbornik*, XIV, str. 75–87; Zagreb, 1961.

Jaroslav Šidak, »Politička djelatnost Ivana Kukuljevića Sakcinskoga«, *Studije iz hrvatske povijesti XIX stoljeća*, Zagreb, 1973., str. 221–247.

Ferdo Šišić, *Hrvatska povijest*, treći dio, Zagreb, 1913.

Ivo Škarić, *Temeljci suvremenoga govorništva*, Zagreb, 2000.

Dubravko Škiljan, »Terminologija: Tropi i figure«, *Latina et Graeca*, XXXIV, str. 62–75; Zagreb, 1989.

Dubravko Škiljan, »Antičke figure i tropi i znanost o jeziku«, *Dijalog s antikom*, Zagreb, 1992., str. 63–102.

Dubravko Škiljan, *Javni jezik*, Zagreb, 2000.

Dubravko Škiljan, *Govor nacije*, Jezik, nacija, Hrvati, Zagreb, 2002.

Ivan Zadro (prir.), *Glasoviti govori*, Zagreb, 1999.

RETORIČKI ASPEKTI KUKULJEVIĆEVIH POLITIČKIH GOVORA

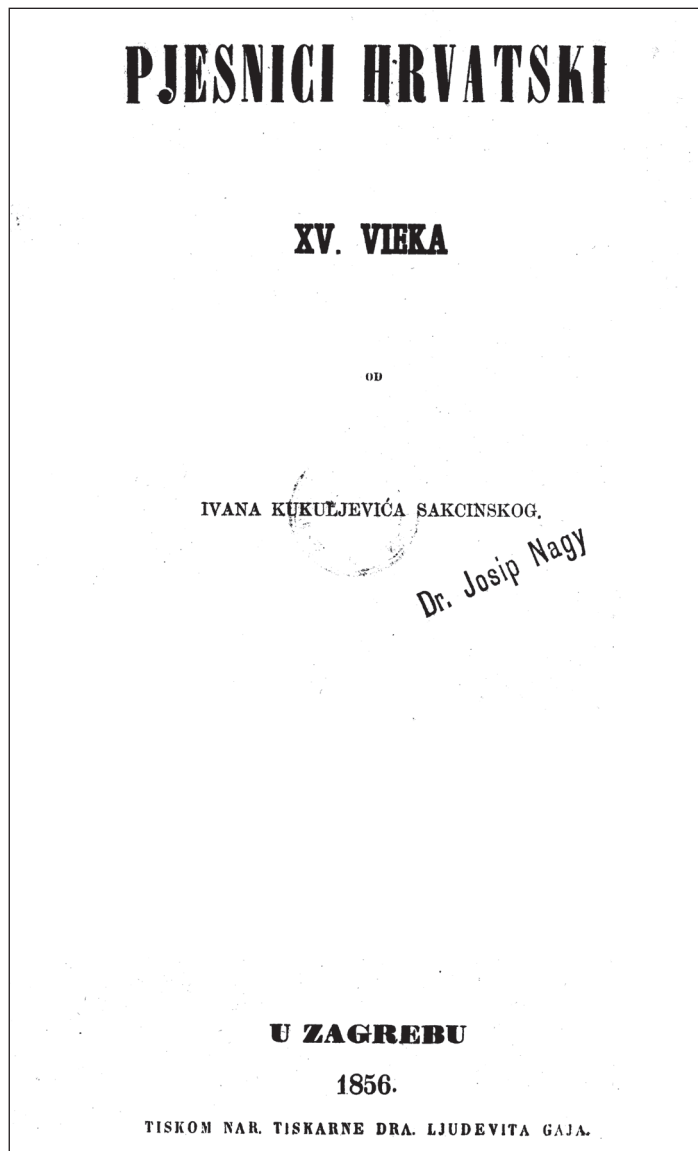
Sažetak

Predmetni korpus studije čini sedam Kukuljevićevih govora iz ranoga razdoblja njegova političkoga djelovanja (1843.–1847.), koji se istražuju na pozadini retoričkoga triptiha (*logos, ethos, pathos*), u kojega je na aristotelovskim premisama upisan komunikacijski trokut: predmet govora, govornik i slušateljstvo. Nazivniku *logos* priključili smo sadržajnu, kompozicijsku, logičko-argumentacijsku i elokucijsku komponentu govora; poglavlje *ethos* obuhvaća analizu karaktera, govorne uloge i komunikacijske kompetencije govornika, dok dimenzija slušateljstva ostaje pod znakom *pathosa*. I logičko-argumentacijska i stilsko-elokucijska komponenta Kukuljevićevih govora odaju nedvojbeno njegovu retorsku darovitost, ali snaga njegove uvjerljivosti nije ležala u naučenoj retoričkoj vještini nego u osobnoj moralnoj i stručnoj kompetenciji i strasnoj zauzetosti za opće dobro zajednice kojoj služi.

RHETORICAL ASPECTS OF KUKULJEVIĆ'S POLITICAL SPEECHES

Summary

The subject-corpus of this study are seven Kukuljević's speeches from the early period of his political activities (1843 – 1847), which are studied on the basis of a rhetorical triptych (*logos, ethos, pathos*), in which a communicational triangle, based on Aristotle's premises, is inscribed: the subject of speech, a speaker and listeners. To the concept of *logos* we have joined a content-related, compositional, logical-argumentational and elocutional speech components; the chapter of *ethos* contains the analysis of character, speech role and the communicational competencies of a speaker, while the dimension of listeners remains under the category of *pathos*. Both logical-argumentational and stylistic-elocutional component of Kukuljević's speeches doubtlessly reveal his rhetorical talent. Nevertheless, the strength of Kukuljević's persuasiveness did not lie in a learned rhetorical skill, but in his personal moral and professional competency and passionate commitment to the well-being of the community to which he serves.

Sl. 6.: Knjiga Ivana Kukuljevića Sakcinskog *Pjesnici hrvatski XV. vieka* objavljena je u Zagrebu 1856.

Sanda Ham

Kukuljevićev saborski govor iz 1843.

Vatrom i uzhićenjem govoriti o
domovini i narodu svom¹

Izvorni znanstveni članak
UDK 811.163.42(091)

Godina 1843., čita se u riječima Kukuljevićevih životopisaca suvremenika Deželića (1861.), a za njim i Smičiklasa (1892.), bila je za Kukuljevića samo jedna u nizu književno, kulturno i politički uspješnih godina. U dobi od 27 godina, koliko mu je bilo 1843., vojna je karijera već iza njega – napustio je 1842. kraljevsku vojsku kao natporučnik² i iste je godine stupio u županijsku službu »začastnoga maloga sudca u zagrebačkoj županiji«.³

Poslije velikoga uspjeha *Jurana i Sofije* u Zagrebu 1940.⁴ iste se te godine na kazališne zagrebačke daske postavlja i njegov *Stjepko Šubić ili Bela IV. u Hrvatskoj*. U Zagrebu mu 1843. izlazi već druga knjiga sabranih *Različitih djela*.⁵ Dakle, za današnje pojmove tek dvadesetsedmogodišnji mladac, a već je slavljani književnik i u uglednoj je državnoj službi koja mu, uz plemićko podrijetlo, omogućuje govoriti u Saboru.

Njegovo zalaganje za Hrvatsku trajalo je i teklo usporedo s njegovom književnom djelatnosti – kroz riječ umjetničku, a stupivši u državnu službu u Hrvatskoj, već četiri mjeseca od preuzimanja dužnosti županijskoga sudca, zalaganje kroz riječ umjetničku prerasta u javnu političku riječ, i to s govornica hrvatskih državnih institucija – skupštine Zagrebačke županije i Hrvatskoga sabora. Dakle, 1843. godina je početka Kukuljevićeva javnoga političkoga govorništva, preuzeo si je »vatrom i uzhićenjem govoriti o domovini i narodu svom«, kaže Deželić, pa nastavlja »Čuti ga treba« (1861.: str. 6). I Kukuljevića se doista čulo, usprkos snažnoj i svebrišućoj cenzuri njegova doba, Kukuljevića se čulo tada i izvan skupštinskih i saborskih dvorana, po cijeloj Hrvatskoj i dalje.

Od Kukuljevićeva četiri važna politička govora iz 1843., koja i danas pam-

¹ Deželić, 1861., str. 6. Knjigu je Deželić potpisao kao Stjepan Mirković.

² Kraljevsku vojsku napušta na vlastiti zahtjev 11. studenoga 1842. jer nije uspio dobiti mjesto u *graničarskom puku* – kaže Deželić (1861., str. 3), a Smičiklas (1982., str. 122) kaže u *krajiškoj regimenti*.

³ Deželić, 1861., str. 3. Batušić (1997.) navodi da je u prosincu 1842. imenovan začasnim jurasorom županije zagrebačke. Riječ je, naravno, o istoj državnoj službi.

⁴ Prethodio je literarni predložak 1839. i kazališna amaterska predstava u Sisku 1839.

⁵ Prva je knjiga *Različitih djela* izišla 1842., a posljednja, četvrta, 1847.

timo i čitamo,⁶ hrvatska je povijest ocijenila da je najvažniji onaj od 2. svibnja te godine, ne toliko zbog političkih razloga, koliko jezičnih – prvi je to govor u tadašnjem latinskom (pa i njemačkom i mađarskom) saborskom jezičnom okružju koji je bio na hrvatskom jeziku. Obično se kaže: prvi govor na hrvatskom jeziku u Saboru.⁷ Tim govorom Kukuljević traži da službeni politički »diplomatički« jezic u Hrvatskom saboru bude hrvatski jezik, a ne latinski, opirući se time rastućoj mađarskoj (jezičnoj) prijetnji.

Jezik toga govora ujedno je i jezik koji su Kukuljević i njegovi sudruzi ilirci naumili postaviti na razinu službenoga, diplomatskoga jezika. Naime, to je jedina razložna pretpostavka, da Kukuljević govori onim jezikom kojim želi da se u Hrvatskom saboru govori. Budući da se u XIX. stoljeću stilizacija hrvatskoga jezika mijenjala češće nego što je to nama danas uobičajeno, dobro je znati u kojem je stilizacijskom trenutku zaustavljen hrvatski jezik u Kukuljevićevu govoru. Dakle, Kukuljevićev govor u jezičnom smislu ne valja gledati kao stilski ostvaraj pojedinca – kao izdanak Kukuljevićeva osobitoga, vlastitoga jezika, nego kao povijesni jezični korpus iz kojega je moguće pocrpsti opća obilježja hrvatskoga književnoga jezika toga doba. Osobito je važno ovdje, ponovno napominjem, što je Kukuljevićev govor pisan onim jezikom koji su ilirci stilizirali, zamislili i namislili kao službeni hrvatski jezik. Uz to, zbog popularnosti toga govora, čitanosti, nacionalne i kulturne bespriječnosti, pretpostaviti se može da je utjecao na razvoj hrvatske norme. Sprega je dakle, čvrsta – jezik koji je ilirskom jezičnom stilizacijom postignut, sada i sam djeluje na tu stilizaciju.

Da bi se hrvatski jezik Kukuljevićeva govora mogao valjano opisati, valja ponajprije utvrditi:

1. Tekst govora koji se može smatrati izvornikom⁸
2. Jezična obilježja izvornika
3. Odnos jezičnih obilježja izvornika prema sebi suvremenoj normi i tekstovima
4. Jezične promjene u različitim izdanjima izvornika
5. Odnos jezičnih promjena prema izvorniku i prema sebi suvremenoj normi

Opisom se utemeljenim na navedenim kriterijima u konačnici može Ku-

⁶ Batušić, 1997., str. 617–645. Od 1843. do 1847. Kukuljević je održao tri važna saborska govora i četiri na skupštini Zagrebačke županije. Posljednji je govor od 23. listopada 1847. poslije kojega je hrvatski postao saborskim i službenim jezikom u Hrvatskoj.

⁷ Ipak, ne treba zaboraviti da je »1832. Na Hrvatskom saboru novoimenovani dozapovjednik Kraljevine Juraj Rukavina, neslužbeno, u riječi zahvale, progovara hrvatskim jezikom« (150 godina..., 1993., str. 7), »1832... Juraj Gotovina, postavši potkapetanom kraljevstva, svoju zahvalu Hrvatskom saboru izrazio, potpuno izvan običaja, hrvatskim jezikom« (Moguš, 1996., str. 283). »Valja napomenuti da je Josip Rukavina već 1832. progovorio u Saboru na narodnom jeziku, no to nije bio zastupnički govor, već zahvala« (Novak, 2008., str. 153). Upotrebu je hrvatskoga jezika sljedeće godine navijestio i Herman Bužan govoreći na saboru u Bratislavi da će Hrvati latinski zamijeniti hrvatskim (150 godina..., 1993., str. 7).

⁸ Nadalje u radu: izvornik.

kuljevićev govor opisati kao konkretizacija posve određene jezične stilizacije i norme i njezin odnos prema različitim razvojnim razdobljima hrvatskoga književnoga jezika.

Vrlo je teško pri opisu navedene kriterije držati posve razdvojenima, oslanjaju se jedan na drugi i prožimaju se. Primjerice, istraživanje je za ovaj rad pokazalo da različite inačice izvornika ovise o normi koja je u trenutku pretiskivanja govora bila na snazi, ali i o općenitom i kulturnom stavu⁹ prema jeziku XIX. stoljeća. Primjerice, u vrijeme tiskanja Kukuljevićeva govora u »Pet stoljeća hrvatske književnosti« (Ravlić, 1965.), hrvatska je jezična norma bitno različita od norme Kukuljevićeva vremena, a kulturni je stav prema hrvatskom jeziku XIX. stoljeća takav da ga treba prilagoditi suvremenoj normi – dakle, prepravljati.

Uvriježeno je smatrati posljednje izdanje za piščeva života relevantnim za filološki opis. Čak i ako postoje rukopisi i nekoliko izdanja, posljednje se smatra *pravim* jer je to izdanje ono koje je pisac, smatra se, odobrio, promijenio ili dao suglasnost za tisak baš u tom obliku. Izneseno mišljenje tekstološko je načelo na temelju kojega bi se trebala priređivati suvremena izdanja – govorim sada samo o tekstovima iz XIX. i XX. stoljeća jer u to doba pripadaju i Kukuljevićevi govori i njihove različite inačice.

S tim načelom ne treba raspravljati jer poštuje volju piščevu – onako kako je pisac ostavio djelo nama u naslijeđe, tako ga mi trebamo proslijediti.¹⁰ Međutim, to nam načelo češće priječi pristupiti tekstu kao građi na temelju koje opisujemo jezični razvoj ili određeno razdoblje, a XIX. je stoljeće u tom smislu osobito osjetljivo zbog češćih normativnih promjena, zahvaljujući kojima isti tekst u razmaku od nekoliko desetljeća ima različiti pravopisni i/ili gramatički lik. Isključujući iz jezikoslovnoga opisa prva izdanja, isključujemo dio jezične povijesti.

Kada je o rukopisima riječ uz koje postoje i tiskana izdanja, oni su za jezičnu povijest dragocjeni svjedoci sklada ili nesklada između privatnoga i javnoga jezika piščeva ili cijeloga razdoblja, ali ih ne treba uzimati kao normativni ogled određenoga razdoblja. Rukopisi, koji su službena pisma ili podloga tiskanomu izdanju, obično pokazuju piščevo poznavanje norme ili upotrebnost i životnost norme, ali ne i samu jezičnu normu. Osobna pisma ili dnevnički zapisi mogu biti pisani posve neopterećeno jezičnom stegom koju nameće norma – ili razgovornim jezikom ili dijalektom.¹¹ Dakle, rukopis može svjesno slijediti nor-

⁹ Posebnost hrvatske jezične situacije u doba jugoslavenskoga unitarizma češće nalaže da se govori o političkom stavu, a rjeđe kulturnom.

¹⁰ Posve je sad drugo pitanje što se toga načela barem stotinu godina nitko nije pridržavao kad je o tekstovima XIX. stoljeća riječ.

¹¹ O privatnom i javnom jeziku Kukuljevićevu vidi ovdje u radu Jadranke Mlikote; o privatnom dnevničkom zapisu i razgovornom jeziku hrvatskoga intelektualca koncem XIX. stoljeća vidi: Ham, 2004. O odnosu rukopisa i tiskanoga djela vidi: Ham, 2009.

mu, ali i ne mora; rukopisi nisu javni, i na taj su način bez mogućega utjecaja na normu.¹²

Suvremena literatura kaže da je Kukuljevićev govor zabilježen u saborskom zapisniku.¹³ Zanimljivo je zbog toga pripomenuti da suvremena literatura kaže i to da Kukuljevićev govor nije spomenut u zapisničkim zaključcima toga zasjedanja:

Prvi zastupnički govor na hrvatskom jeziku u Saboru 2. svibnja 1843. ostavio je silan dojam na javnost. Budući da temeljem njega nije donesena nikakva odluka, nije bio čak ni spomenut u saborskim zaključcima, no unatoč tome širio se u prijepisima (Novak, 2008.: str. 153).

Opće je poznato da se u prvoj polovici XIX. stoljeća nisu pisali saborski zapisnici u suvremenom smislu, nego su se pisali samo zaključci – dakle, Kukuljevićeva govora nema u saborskom zapisniku. Opravdano je onda zapitati se – koji je tekst poslužio kao predložak za brojne prijepise u XIX. stoljeću (o kojima govore svi Kukuljevićevi životopisci ili priređivači) i za brojna izdanja u XX. stoljeću? I zašto se priređivači pozivaju na saborski zapisnik koji ne postoji?

Rukopis nije sačuvan, a govor je u cijelosti tiskan u XIX. stoljeću u dvama izdanjima – u *Branislavu* 1844. i u Deželića 1861. Ta se dva izdanja bitno jezično razlikuju, a oba su tiskana za Kukuljevićeva života i uz oba stoji napomena da su otisnuta prema izvorniku. Izdanja u XX. i XXI. stoljeću ravnaju se uglavnom prema Deželićevoj inačici, ali jezično su još dodatno mijenjana. Tek je jedno izdanje iz 1999. prema »izvornom obliku, kako je zabilježen u saborskom zapisniku.«¹⁴

Govorim ovdje i o tradicijskim, papirnim izdanjima koja su donekle pouzdana jer su ih priredili stručnjaci, i o mrežnim izdanjima koja se kreću od pouzdanosti i stručne pripreme, do posve amaterskih i pogrješnih tekstova i ocjena. Zanimljiva je i zastrašujuća mrežna stranica¹⁵ u kojoj se prepravljano izdanje govora u potankosti uspoređuje s drugim prepravljenim izdanjem – uspoređuje se tekst govora sa saborske mrežne stranice (pogrješno se naziva transkriptom iz Sabora) s tekstem govora u »Stoljećima hrvatske književnosti« (uz temeljnu pogrješku da je tekst sa saborske mrežne stranice izvornik) pa se urednici jednog od izdanja, ni manje ni više nego Nikola Batušić i Marko Samardžija, optužuju za krivotvorine i protuhrvatsku djelatnost. Ne bi bilo ovdje mjesta spominjanju

¹² Primjerice, Kukuljevićeva je pisma objavio I. Pederin (2007) uz napomenu da im nije mijenjao jezik i da pisma otkrivaju o stanju hrvatskoga jezika kojim je pisao Kukuljević (str. 235). Dodala bih još samo – o stanju hrvatskoga jezika u neslužbenoj i privatnoj upotrebi.

¹³ Zahvaljujem I. Kosiću na sljedećem podatku o Kukuljevićevim rukopisima u NSK – U fondu Zbirke rukopisa i starih knjiga pohranjena su dva govora koja potječu iz Kukuljevićeve rukopisne ostavštine, prvi u dvama prijepisima, a drugi je napisan njegovom rukom: 1. »Govor Ivana Kukuljevića Sakcinskoga daržan 10ga Sarpnja 1843 godine prigodom obćenitog gradomedje Zagrebačke sabora« i 2. »Govor na glavnoj skupštini Hrvatskoga arkeološkog društva« 1882.

¹⁴ Zadro, 1999., str. 108.

¹⁵ http://kovceg.tripod.com/sakcinskijev_govor.htm

mrežnih lakrdija da optužbe nisu tako teške. Bez obzira što su neutemeljene iznesene su prividno visokostručno, a opasnost je u tom što je *online* literatura lako dostupna, utjecajna i prihvaćena uglavnom bez ikakve kritičke prosudbe.¹⁶

U Kukuljevićevo je vrijeme poteškoća bilo uopće pronaći tiskaru, a onda tiskaru koja bi imala odgovarajuća slova. Uz to, tisak je određenih tekstova zaustavljala i cenzura,¹⁷ a kada je o Kukuljevićevu govoru riječ, zbog jake mađarske cenzure nije mogao biti tiskan u Hrvatskoj.¹⁸ Otisnut je u prvom broju *Branislava*, ilegalnim ilirskim novinama koje su, zbog cenzure u Hrvatskoj, tiskane u Beogradu. Izlazile su samo četiri mjeseca, od 20. studenoga 1844. do sredine veljače 1845. u 13 brojeva i na 52 stranice neprijekidnoga teksta.¹⁹ List se dopremao tajnim putovima u Hrvatsku, a raspačavao se po cijeloj tadašnjoj *Hrvatskoj* i Slavoniji. Glavni je urednik i autor većine tekstova Bogoslav Šulek.

Kukuljevićev je govor objavljen u 1. broju, odmah poslije žestokoga Šulekova protumađarskoga »Uvoda«. Govor je u *Branislavu* pogrješno datiran – 12. svibnja (umjesto 2. svibnja), naslovljen je ovako: »Govor za uvođenje narodnoga jezika, držan od Ivana Kukuljevića Sack. na saboru kraljevinah Hrvatske Slavonije i Dalmacije od 12. Svibnja 1843.«

Sadržaj je govora dobro poznat i često se o sadržaju pisalo. Obično se kaže da Kukuljević traži uvođenje hrvatskoga umjesto latinskoga – svakako je to točno, ali Kukuljević na taj način podiže štit prema mađarizaciji pa je to zaziv protiv mađarizacije kroz poziv da se mrtvi latinski jezik zamijeni živim, hrvatskim.

U *Branislavu* se ne navodi prema kojem je izvoru otisnut govor. Prema Kukuljevićevu rukopisu (koji nama nije sačuvan), prema saborskomu zapisniku (a znamo da zapisnika u suvremenom smislu tada nije bilo, pisali su se samo zaključci, a Kukuljevićev govor nije spomenut u zaključcima) ili prema trećem izvoru? Na prvi je pogled apsurdno uopće postaviti takvo pitanje – jer, kad bi zapisnik i postojao, koji bi to sabor u kojoj cenzuriranoj zemlji u ruke ilegalnom časopisu dao zapisnik saborskoga nedopuštenoga govora? Ipak, to je pitanje razložno jer je 1999. u knjizi *Glasoviti govori* (Zadro, 1999.: str. 108), pod naslovom »Za uvođenje narodnoga jezika«, objavljen govor od slova do slova jednak onomu objavljenom u *Branislavu*, a uz komentar: »Prenosimo taj govor u njegovom izvornom obliku, kako je zabilježen u saborskom zapisniku.«²⁰

¹⁶ Ono što nije *online* – danas uopće *nije*; a ono što *online* jest to doista i *jest*, bez obzira na pravo stanje stvari do kojega se ne dolazi klikom miša, nego istraživačkim radom na izvorima.

¹⁷ Smatra se da je Kukuljević prvi javno ustao protiv cenzure, vidi: Deželić, 1861., str. 8 i to u svom govoru 11. travnja 1843. Osim u Deželića, govor je objavljen i u naše vrijeme, vidi: Batušić, 1997., str. 617–618.

¹⁸ Stjepana je Moyzesa, sklonom ilircima, na cenzorskom mjestu 1843. zamijenio Josip Macsik. Od 1843. do 1845. Macsik je progonio sve hrvatsko (tada pod imenom ilirsko). Smatra se da je njegova cenzorska oštrina i nesmiljenost potaknula izdavanje *Branislava*. U »Uvodu« ga Šulek posprudno naziva: Mačak, čovjek mačjega imena, brkova, pogleda i prave mačje čudi (Ježić, 1934., str. 148–151).

¹⁹ Opširnije o *Branislavu* s povijesne strane vidi: Šidak, 1961.

²⁰ Moguće je da se misli i na tekst govora objavljen u *150 godina...*, 1993., str. 9–10, a taj je tekst preuzet iz *Branislava* i prepravljen mu je nadnevak – piše da je govor držan 2. svibnja (što je točno), a u *Branislavu*

Na mrežnoj stranici Hrvatskoga sabora²¹ ista je ta inačica, ali uz slovne razlike – nema odgovarajućih nadslovnih znakova iznad popratnoga samoglasnika *à* uz slogotvorno *r* i rogatoga *e*, što znači da piše: *Presvetli* i *Harvat* umjesto *Presvētli* i *Hàrvat*. Kako nema nadslovnoga znaka iznad rogatoga *e*, ono izgleda kao obično *e* pa ispada da je Kukuljevićev govor pisan ekavicom. Ta je inačica govora još podijeljena i podnaslovima na manje cjeline, tako da doista samo laicima može djelovati vjerodostojno.

Jezična obilježja govora objavljenoga u *Branislavu* sukladna su ranoj zagrebačkoj školi, odnosno, ilirskoj normi. Kukuljevićevi su svi tekstovi u to vrijeme bili tako pisani. Ono po čem je ta norma izrazito prepoznatljiva, i ono po čem određeni tekst možemo uvrstiti u ilirsko razdoblje jest osobit:

- a) slovopis – pisanje mukloga *è*, *ò* ili *à* uz *r* (*Hàrvatska* – *Hrvatska*), dvo-glasnik *se*, i dugi i kratki, bilježi kao *ě* (*presvētli* – *presvjelti*, *čeli* – *cijeli*), *ć* se bilježi i kao *ć* i kao *tj* (*uzhitjenje* – *ushićenje*), *đ* se bilježi kao *dj* i *gj* (*Magjari* – *Mađari*),²² ne bilježi se *dž* (*žep* – *džep*)
- b) pravopis – morfonološki²³ (*steći*, *podignutje* – *podignuće*), ne piše se međuotvorničko *j* (*Dalmacii*, *Akademii*, *Aziatski*, *očiuh*)
- c) morfologija – stariji padežni nastavci za D, L, I mn. i obvezno genitivno -ah (*kraljevinah* – *kraljevina*, *k Slavoncem* – *k Slavoncima*, *u očiuh* – *u očima*, *pred sakupljenimi slavnim stališi* – *pred sakupljenim slavnim stališima*).²⁴

Ako se sva tri navedena temeljna obilježja potvrde u tekstu, s velikom sigurnosti možemo svrstati u prvu polovicu XIX. stoljeća. Tako je i s Kukuljevićevim govorom iz *Branislava*. To doista jest jezičnonormativni ogled budućega *diplomatičkoga* jezika kako su ga ilirci zamislili (bez obzira na sitnije slovopisne nedosljednosti). Potvrđuje se to i u Babukićevoj slovnici (1836.), ogledu buduće književnojezične hrvatske stilizacije – prema Babukićevoj je stilizaciji otisnut i govor u *Branislavu*. Dobro se to vidi iz samoga govora – ovdje ispisujem početak govora, a cijeli je govor, pretisnut iz *Branislava*, na koncu ovoga rada (Prilog 1).²⁵

Govor za uvedenje narodnoga jezika, dâržan od Ivana Kukuljevića Saka. na saboru kraljevinah Hârvatske, Slavonie i Dalmacie od. 12.²⁶ Svibnja 1843.

slavu stoji 12. svibnja što je, pretpostavljam, tiskarska pogreška *Branislavovih* tiskara.

²¹ <http://www.sabor.hr/Default.aspx?art=1757>

²² Piše se *gj* u tudicama, nazivima država, naseljenih mjesta i njihovih stanovnika. Inače se piše *dj*.

²³ U svoje vrijeme taj je pravopis nazivan korienskim, etimološkim.

²⁴ Opširno o jezičnim obilježjima prve i druge polovice XIX. stoljeća, Ham, 2006., str. 65–70.

²⁵ Mlada kolegica (i autorica u ovom zborniku) Martina Čavar pobrinula se da do mene stignu preslici iz *Branislava*. Zahvaljujem joj na pomoći, a tako i ravnatelju NSK, prof. T. Maštroviću, kao i ljubaznom osoblju NSK.

²⁶ Govor je održan 2. svibnja, napominjem još jednom, u *Branislavu* je riječ o tiskarskoj pogrešci.

Preuzvišeni gospodine Grofe i Bane, Presvętli Velmože! slavni stališi i redovi! Kao što svaki pravi Hårvat i Slavonac, tako sam i ja s velikom zaisto radostju i unutrašnjim uzhitjenjem razumio, da slavni stališi i redovi ovih kraljevinah žele: podignutje katedrah za narodni naš jezik i literaturu, (kako ja mislim) ne samo u Akademii, nego u cělom Distriktu Akademie Zagrebačke čim bez dvojbe to steći žele, da svi izobraženi stanovnici kraljevinah naših svoj maternji jezik dobro i izvårstno nauče (Kukuljević, 1844.: str. 17).

Drugo je pitanje o udjelu Babukićevu u oblikovanju Kukuljevićeva javnoga jezika – poznato je da mu je pomagao pri prijevodima s njemačkoga jer je Kukuljević, primjerice, *Jurana i Sofiju* pisao na njemačkom pa prevodio, uz Babukićevu obilatu pomoć, na hrvatski. Piše Kukuljević Babukiću 12. ožujka 1838.:

*Poštovani Gospodine!
Mili domorođče moj!*

*Revnost vaša i Ljubav, poznati zajedno gramatikalne znanosti, junačkog jezika našeg', koje meni dokazali jeste, dahu meni povod i userdje, na vas akprem nepoznatomu meni pismo ravnati ovo. – U prilogu šiljam pozorište istoričko *Juran i Sofia ili Turci kod Siska*, koje najpervo u nemačkom zatim u ilirskom jeziku našim izpisao jesam. Kod manjkanja vendar znanostjah slovnice ilirske, i kadbo silu Jezika malo jošter u moči mojoj imadem, nači čedu se mnoge pogreške, tako gramatikalne, kako i jezične – poradi toga indi obraćam se k vama kano izkusnim i znatnomu spisatelju našim s otom teretnom molbom, da si tuda uzmite, pismo ovo pregledati i tako od manjih kano i od velikih pogreškah – ako vama vreme drugačije dopušća očistiti (Smičičklas, 1876.: str. 20).*

U svezi s poznavanjem hrvatskoga književnoga jezika svojih sunarodnjaka, Kukuljević i sam u govoru kaže:

Znam ja, da mi kako smo ovde sakupljeni s veće strani naš jezik dobro neznamo, i da se u cěloj našoj domovini osobe obadvojega spola, koje u svom maternjim jeziku dobro govoriti, čitati i pisati znadu, lahko na pårste prebrojiti bi mogle (Kukuljević, 1844.: str. 17).

Činjenica jest da je govor iz *Branislava* jezično besprijekoran u odnosu na ilirsku normu. Zbog poznatoga Babukićeva utjecaja i udjela, Vončina zaključuje da je Kukuljević pisao slijedeći normu kako ju je utemeljio Babukić i slijedeći i mijene u toj normi (Vončina, 1997.: str. 650). Točno je da je Kukuljević slijedio normu,²⁷ da ju nije stvarao i točno je da se zbog toga Kukuljevićevi tekstovi, zavisno o vremenu postanka, ponešto međusobno slovopisno i gramatički razlikuju.

²⁷ I kada je u drugoj polovici XIX. stoljeća prestala biti Babukićeva, postala je Šulekova (ponajprije pisanje *ie*) i Veberova.

Tu je Kukuljević podijelio sudbinu svojih suvremenika i hrvatskoga jezika u XIX. stoljeću – mijena je bila stalna. Ipak, ne znači da norme nije bilo, riječ je bilo o previranju i mijena je spretno usmjeravana od starije prema novijoj stilizaciji. To se vidi i u inačicama Kukuljevićeva govora objavljenima u XIX. stoljeću – Deželićev je prijepis (1861.) slika normativnih previrnja 60-ih godina XIX. stoljeća, koja je različita od rane ilirske norme, one koja se prepoznaje u *Branislavu*.

Uz Kukuljevićev je govor iz *Branislava* u XIX. stoljeću vezana šutnja – makar se govor često spominje, ne spominje se da je tiskan u *Branislavu*. Lako je to razumljivo, spominjati ilegalni ilirski i protumađarski (a onda i protudržavni) časopis nije se očito smjelo (ili htjelo) ni 20 i 50 godina poslije utrućaća časopisa. Autori koji objavljuju cijeli govor ili ulomke, govore o originalu i prijepisima, a što se smatra originalom, nije baš jasno. Kukuljevićev rukopis nije mogao biti i pred ilircima koji ga prepisuju i pred Deželićem i pred Smičiklasom jer je riječ o različitim tekstovima – ako je pred kim mogao biti, onda 1844. pred Šulekom ili u rukama onih koji su rukopise iznosili iz Hrvatske i donosili Pavlu Čavloviću koji je u Beogradu nadgledao *Branislavov* tisak. Ipak, druga druga polovica XIX. stoljeća ne navodi govor iz *Branislava*, nego inačicu koja je očito prepravljena.

Prema podacima kojima raspoložem, između 1844. i 1861. Kukuljevićev govor nije tiskan. Poslije *Branislava*, otisnuo ga je tek 1861. Deželić u monografiji o Kukuljeviću. Deželić kaže da je govor tiskan, ali ne kaže ni kada ni gdje:

Prekrasni njegov govor; premda je već tiskan, vriedno je ipak ovdje saobčiti, da pripomogne razjasniti zamršaje onih godinah. Govorio je ovako (Deželić, 1861.: str. 8).

Nadalje slijedi govor koji se donekle sadržajno i podosta jezično razlikuje od onoga u *Branislavu*. Rukopis Deželić nije imao jer navodi koje je govore otisnuo prema rukopisu, a uz govor od 2. svibnja navodi samo da je već tiskan. Tako navodi i govor, prema rukopisu, od 10. srpnja 1843., kako kaže: *od rieči do rieči*, dakle govor stariji od saborskoga samo dva mjeseca. I tu je jezik drugačiji nego što bi se očekivalo, naime Kukuljević je 1843., (i prije i poslije te godine) kako se vidi iz drugih njegovih tekstova, pisao drugačije nego što nam to predočuje Deželić. Bit će da je Deželić prepravljao Kukuljevićeve govore – sam ili u dogovoru s Kukuljevićem – o tom podataka nemamo.

Riječ je o tom da u Deželića nema više ni traga od onih uočljivih slovopi-snih i pravopisnih obilježja na temelju kojih bi se Kukuljevićev govor mogao prepoznati kao ilirski – nema *àr*, *èr* ili *òr*, samo je *r*, umjesto rogatoga *e* u dugom slogu zabilježeno je *ie*, a u kratkom *je*, piše se međuotvorničko *j*. Usporedbe radi s *Branislavom*, ovdje ispisujem početak govora u Deželića, a cijeli govor donosi se na koncu rada (Prilog 2).

*Preuzvišeni Gospođine grofe Bane!
Presvjetli Velmože!
Slavni stališi i redovi!*

Kao što svaki pravi Hrvat i Slavonac, iako sam i ja velikom zaista radosti i nutrnjim uzhićenjem razumio, da sl. stališi i redovi ovih kraljevinah žele podignutje katedrah za narodni naš jezik i literaturu, kako ja mislim, nesamo u Akademiji, nego u celom dištriktu Akademije zagrebačke; čim bez dvojbe to steći žele, da se svi izobraženiji stanovnici kraljevinah naših svoj materinski jezik dobro i izvrstno nauče (Deželić, 1861.: str. 8).

Tablični će prikaz pokazati jasno o kakvim je promjenama riječ – i slovo-
pisnim i pravopisnim, pokojoj morfološkoj (primjerice, *radostju* postaje *rado-
sti*) ili leksičkoj (primjerice, *unutrašnjim* postaje *nutrnjim*).

<i>Branislav, 1844.</i>	<i>Deželić, 1861.</i>
Preuzvišeni gospodine Grofe i Bane, Presvjetli Velmože! slavni stališi i redovi! Kao što svaki pravi Hrvvat i Slavonac, tako sam i ja s velikom zaisto radostju i unutrašnjim uzhitjenjem razumio, da slavni stališi i redovi ovih kraljevinah žele: podignutje katedrah za narodni naš jezik i literaturu, (kako ja mislim) ne samo u Akademii, nego u celom Distriktu Akademie Zagrebačke čim bez dvojbe to steći žele, da svi izobraženii stanovnici kraljevinah naših svoj maternji jezik dobro i izvårstno nauče.	Preuzvišeni Gospođine grofe Bane! Presvjetli Velmože! Slavni stališi i redovi! Kao što svaki pravi Hrvat i Slavonac, tako sam i ja velikom zaista radosti i nutrnjim uzhićenjem razumio, da sl. stališi i redovi ovih kraljevinah žele podignutje katedrah za narodni naš jezik i literaturu, kako ja mislim, nesamo u Akademiji, nego u celom dištriktu Akademije zagrebačke; čim bez dvojbe to steći žele, da se svi izobraženiji stanovnici kraljevinah naših svoj materinski jezik dobro i izvrstno nauče.

Slovopisne i pravopisne promjene potaknute su tadašnjim normativnim zbi-
vanjima, ali morfološke i gramatičke promjene posve su bezrazložne.²⁸

Bez obzira što se hrvatska norma mijenjala u XIX. stoljeću, navedene pro-
mjene nisu ipak u skladu s normom²⁹ onoga vremena kojemu pripada Deželi-
ćeva knjiga, nego su u skladu s jezičnim nastojanjima nekolicine hrvatskih in-
telektualaca koje je predvodio isprva Šulek, a poslije se snagom svoje filološ-
ke širine nametnuo Jagić. Šulek je, naime, zapečatio sudbinu roгатom e svo-
jom raspravom u *Nevenu* iz 1854., a Jagić svakako svojim *Književnikom*, ne sa-

²⁸ Sadržajnih promjena ima podosta. Međutim, sadržaj govora nije tema ovoga rada pa se ne će zadi-
rati u nj.

²⁹ Deželićev je prijepis posve u skladu s normativnim previranjima svojega doba (naglasak je na previ-
ranjima), ali ta previranja nisu još sveobuhvatna i nisu još promijenila školsku (školničku) normu.

mo slovopisom u *Književniku*, nego i raspravom »Naš pravopis«. Promjena je to koja se u hrvatskim slovnicaama još ne vidi – naime, 1861. još nema školske slovnice prema zagrebačkoj normi u kojoj bi se provodio ili preporučao takav slovopis,³⁰ ali se izvan škola i institucijske upotrebe tako već piše. Deželić je pristaša novoga slovopisa³¹ pa tako tiska i Kukuljevićev govor. Da ne može biti riječ o prijepisu rukopisa, svjedoči to što 1843. (1844.) nije još postojala slovopisna mogućnost *ie/je*; tu će mogućnost potaknuti tek Karadžićevičevski upadi u hrvatsku normu koncem 40-ih godina (Karadžić, 1847.). Isto je i s pisanjem međuotvorničkoga *j* i ispuštanjem popratnoga otvornika uz slogotvorno *r* – hrvatska norma nije to čak ni spominjala kao mogućnost.

Prema tomu, Deželićev je prijepis ujedno i prva tiskana prilagodba Kukuljevićeva govora. Taj se prijepis (i prijepisi toga prijepisa kojih je u XX. stoljeću nemali broj) već na prvi pogled razlikuju od izvornika, i prepoznaju se kao Deželićevi prijepisi, jer je Deželić na koncu svojega prijepisa pridodao rečenicu: »Rekoh« koje u izvorniku nema. Tu rečenicu ponavljaju i svi Deželićevi prepisivači – ona je jezično nebitna, ali jasni je znak razlike i prepoznavanja bez pomnijega zagledanja u tekst.

Bez obzira što je taj prijepis nastao za Kukuljevićeva života, ne možemo ga smatrati izvornikom i/ili ogledom ilirske norme. To nije posve ista jezična stilizacija kojoj su ilirci naumili dati mjesto *diplomatičkoga* jezika.

Što smo bliži sadašnjosti, prijepisi su sve različitiji jedan od drugoga. Smičiklas koncem XIX. stoljeća kaže ovako:

Prvi ovaj hrvatski saborski govor što ga je mladi Kukuljević najvećim zanosom izgovorio jest znameniti čin cijele ilirske dobe. Badava ćete ga tražiti u novinama našim pogaženima od tadanje ljute cenzure... Govor ovaj širila je mladež u prepisima po cijeloj zemlji. Ovaj govor imam pred sobom u originalu i u mnogim prepisima... (Smičiklas, 1892.: str. 131),

ali navodi ulomak za koji nije jasno čiji je prijepis, jer iz *Branislava* nije, a nije ni Deželićev, makar u bilješci uz ulomak Smičiklas kaže da je riječ o ulomku iz Deželića. Odnosno, navodi ovako: »Mirković Stjepan J. K., str. 8.«, gdje je Mirković Stjepan Deželićev pseudonim, J. K. početna slova naslova knjige – Ivan Kukuljević. Pomislit bi se moglo da je Smičiklas preuzeo iz *Branislava* pa zbog cenzure to mora prešutjeti – i sam kaže da u to doba u novinama nije mogao govor pročitati jer su »pogažane od tadanje ljute cenzure«. Ipak, posrijedi je još jedna prilagodba:

³⁰ U slovnici, ali ne školskoj, potvrđuje se *ie/je*, vidi u Pacela, 1860.

³¹ Cijela mu je knjiga pisana takvim slovopisom.

<i>Branislav</i> , 1843.	Deželić, 1861.	Smičiklas, 1892.
Mi gledamo svaki dan kako domovina naša sve dublje i dublje propada, kano imanje one dētce, koja pod više tutorah stoji, svaki od ovih tutorah stavi se nešta u žep, svaki si nešta prisvoji, najposle neće ostati dētci ništa.	Mi gledamo svaki dan kako nam domovina sve dublje i dublje propada, kano imanje one djetce, što su pod svakojakimi tutori; svaki si tutror utakne nješta u djep, svaki si nješta prisvoji, napokon djeci neće ostati ništa.	Mi gledamo svaki dan kako nam domovina sve dublje i dublje propada, kano imanje one dētce, što su pod svakojakimi tutori; svaki si tutror utakne nješto u djep, svaki si nješto prisvoji, napokon djeci neće ostati ništa.

Prema tomu i XIX. stoljeće prekrajalo je i prepravljalo svoje tekstove, pa je potraga za izvornikom time otežana. Ipak, prema jezičnim obilježjima, tekst iz *Branimira* treba se smatrati izvornikom.

To znači da danas i u uglednim filološkim izdanjima ne čitamo pravoga Kukuljevića. Za tako presudan tekst kao što je njegov govor, ipak je važno da je jezično bude neprilagođen i čitatelju dostupan u svom pravom obliku.

Jedno od najuglednijih izdanja hrvatskih književnika iz XIX. stoljeća bilo je izdanje »Pet stoljeća hrvatske književnosti«. Danas je već općepoznato da je riječ o izdanjima u kojima je jezik prepravlján tako da književnika, čitajući ga u »Pet stoljeća« (Ravlić, 1965.), ne možemo upoznati u njegovu naravnom izričaju. Tako je i s Kukuljevićevim govorom, posve je prepravljen slovopisno, pravopisno i morfološki, osuvremenjen prema normi koja je bila na snazi kada je »Pet stoljeća« (Ravlić, 1965.) izdavano (primjerice, pravopis je prepravljen prema novosadskom, slovopisno umjesto *ie* (*ciel*) stoji *ije* (*cijel*), nema *tj* i *dj*, stari su padežni nastavci promijenjeni u nove. Ipak, ispod tako prepravljenoga teksta stoji da je preuzet iz Deželića (»Pet stoljeća«, Ravlić, 1965.: str. 157–161).

Pogled u izdanja Kukuljevićeva govora u XX. stoljeću izbistruje dva različita jezična predloška:

1. prijepis iz *Branislava*
  - a) posve vjeran izvorniku
  - b) ekaviziran (bez nadslavnih znakova iznad rogatoga e i popratnoga *a* iznad *r*)
2. prijepis iz Deželića
  - a) osuvremenjen (različito – slovopisno i/ili pravopisno i morfološki).

Najčešći su prijepisi iz Deželića, ali prilagođeni suvremenoj normi. Uz prijepis iz *Branimira* koji je ekaviziran valja napomenuti da je riječ o ispuštanju nadslavnoga znaka iznad rogatoga e, tako da umjesto *cēli* (što valja čitati *cijeli*) piše *celi*. Nadslavni je znak dosljedno ispušten u cijelom govoru, pa i

iznad *a* koje je u XIX. stoljeću popratno suvremenomu slogotvornomu *r*, tako da, primjerice, piše *Harvat* umjesto *Hàrvat*. Čini mi se da nije riječ o zlonamjernosti i o doslovnoj ekavizaciji, nego o tiskarskoj pogriješi ili neznanju jer je baš ta, ekavska inačica na službenoj mrežnoj stranici Hrvatskoga sabora.

Ovdje ispisujem (1.) prvih nekoliko rečenica i (2.) nekoliko središnjih rečenica Kukuljevićeva govora iz različitih papirnih i mrežnih izdanja u XX. stoljeću.³² Uz središnje rečenice (2.), o jeziku »obaju naroda« valja napomenuti da nisu otisnute u svim prijepisima i izdanjima. Očito se prepisivači i izdavači nisu znali nositi s Kukuljevićevim riječima koje u prvi tren mogu zbuniti suvremenoga čitatelja prividnim i deklarativnim zazivom jednakosti hrvatskoga i srpskoga jezika – tumače li se te riječi u skladu s ilirskim vremenom koje vrije od slavenskoga zajedništva, ništa zbunjujećega nema. Nije ih trebalo prepravljati ili ispuštati.

Makar je jezična šarolikost prijepisa i izdanja posvemašnja, ipak se može svesti na načelna dva jezična lika, kako sam to naprijed naznačila.

»Pet stoljeća hrvatske književnosti«, Ravlić, 1965. (osuvremenjeni prijepis iz Deželića, pravopisno, slovopisno i morfološki)

(1.) Kao što svaki pravi Hrvat i Slavonac, tako sam i ja velikom zaista radosti i nutrnjim uzhićenjem razumio, da sl. stališi i redovi ovih kraljevina žele podignutje katedrâ za narodni naš jezik i literaturu, kako ja mislim, ne samo u Akademiji, nego u cijelom dištriktu Akademije zagrebačke; čim bez dvojbe to steći žele, da se svi izobraženi stanovnici kraljevina naših svoj materinski jezik dobro i izvrsno nauče.

(2.) Mi smo potomci onih pređa, koji su u staro vrijeme materinski svoj jezik na toliko ljubili, da su ga već u 9. stoleću ispovjednici obiju vjeroispovjedanja u istu crkvu uveli i njega time u svijetu s najstarijim grčkim i latinskim usporedili, a u domovini ga svojoj nad nje uzvisili; mnogo ih je to truda stalo, ali su oni svojom stalnošću sve teškoće nadvladali, i još sada se velika strana našega naroda njime u crkvi služi!

³² Izostavljena su udžbenička izdanja.

<i>150. godina hrvatske riječi u Hrvatskom saboru, 1993. (prijepis iz Branislava, vjeran izvorniku, samo je nadnevak govora promijenjen iz 12. svibnja u 2. svibnja)</i>	(1.) Kao što svaki pravi Hrvat i Slavonac, tako sam i ja s velikom zaisto radostju i unutrašnjim uzhitjenjem razumio, da slavni stališi i redovi ovih kraljevinah žele: podignutje katedrah za narodni naš jezik i literaturu, (kako ja mislim) ne samo u Akademii, nego u čelom Distriktu Akademie Zagrebačke čim bez dvojbe to steći žele, da svi izobraženii stanovnici kraljevinah naših svoj maternji jezik dobro i izvårstno nauče. (2.) Mi smo potomci onih predjah, koji su u staro vrème maternji svoj jezik na toliko ljubili, da su ga već u 9. stolétju izpovjédnici tako vère katoličke kao i gårčke u istu càrkvu uveli i njega time u svetu s najstariimi gårčkimi i latinskim usporedili, a u domovini ga svojoj nad njimi ga uzvisili; mnogo ih je to truda stalo, nu oni su stalnostju svojom sve teškoće nadvladali, i još sada se velika strana našega naroda s njime u càrkvi služi!
Skupina autora, 1994. <i>Hrvatski sabor</i>, (osuvremenjeni prijepis iz Deželića, pravopisno, slovopisno i morfološki, pokraćen)	(1.) Kao što svaki pravi Hrvat i Slavonac, tako sam i ja velikom zaista radosti i nutrnjim uzhićenjem razumio, da slavni staleži i redovi ovih kraljevina žele podignutje katedra za narodni naš jezik i literaturu, kako ja mislim, ne samo u akademiji, nego u cijelom distriktu akademije zagrebačke (t.j. u Hrvatskoj); čim bez dvojbe to steći žele, da se svi izobraženi stanovnici kraljevina naših svoj materinski jezik dobro i izvrsno nauče. (2.) -

Batušić, 1997., »Stoljeća hrvatske književnosti«, (prijepis iz Deželića, donekle slovopisno osuvremenjen)	(1.) Kao što svaki pravi Hrvat i Slavonac, tako sam i ja velikom zaista radosti i nutrnjim uzhićenjem razumio, da sl. stališi i redovi ovih kraljevinah žele podignutje katedrah za narodni naš jezik i literaturu, kako ja mislim, nesamo u Akademiji, nego u celom dištriktu Akademije zagrebačke; čim bez dvojbe to steći žele, da se svi izobraženiji stanovnici kraljevinah naših svoj materinski jezik dobro i izvrstno nauče... (2.) Mi smo potomci onih pređah, koji su u staro vrieme materinski svoj jezik na toliko ljubili, da su ga već u 9. stouletju izpovjednici obijuh vjeroizpovjedanjah u istu crkvu uveli i njega time u svietu s najstarijim grčkim i latinskim uzporedili, a u domovini ga svojoj nad nje uzvisili; mnogo ih je to truda stalo, ali su oni svojom stalnošću sve teškoće nadvladali, i još sada se velika strana našega naroda njime u crkvi služi!
Zadro, 1999., <i>Glasoviti govori</i>, (prijepis iz <i>Branislava</i>, vjeran izvorniku)	(1.) Kao što svaki pravi Hãrvat i Slavonac, tako sam i ja s velikom zaisto radostju i unutrašnjim uzhitjenjem razumio, da slavni stališi i redovi ovih kraljevinah žele: podignutje katedrah za narodni naš jezik i literaturu, (kako ja mislim) ne samo u Akademii, nego u celom Distriktu Akademie Zagrebačke čim bez dvojbe to steći žele, da svi izobraženii stanovnici kraljevinah naših svoj maternji jezik dobro i izvãrstno nauče. (2.) Mi smo potomci onih predjah, koji su u staro vrẽme maternji svoj jezik na toliko ljubili, da su ga već u 9. stouletju izpovjẽdnici tako vẽre katoličke kao i gãrčke u istu cãrkvu uveli i njega time u svetu s najstariimi gãrčkimi i latinskim usporedili, a u domovini ga svojoj nad njimi ga uzvisili; mnogo ih je to truda stalo, nu oni su stalnostju svojom sve teškoće nadvladali, i još sada se velika strana našega naroda s njime u cãrkvi služi!

Jurišić, 2008. <i>Glasoviti hrvatski govori</i>, (osuvremenjeni prijepis iz Deželića, pravopisno, slovopisno i morfološki; jednak je izdanju <i>Hrvatski sabor</i>, 1994., pokraćenom)	(1.) Kao što svaki pravi Hrvat i Slavonac, tako sam i ja velikom zaista radosti i nutrnjim uzhićenjem razumio, da slavni staleži i redovi ovih kraljevina žele podignutje katedra za narodni naš jezik i literaturu, kako ja mislim, ne samo u akademiji, nego u cijelom distriktu akademije zagrebačke (t.j. u Hrvatskoj); čim bez dvojbe to steći žele, da se svi izobraženi stanovnici kraljevina naših svoj materinski jezik dobro i izvrsno nauče. (2.) -
Wikipedia, mrežna stranica (osuvremenjeni prijepis iz Deželića, slovopisno)	(1.) Kao što svaki pravi Hrvat i Slavonac, tako sam i ja velikom zaisto radosti i nutrnjim uzhićenjem razumio, da sl. stališi i redovi ovih kraljevinah žele podignutje katedrah za narodni naš jezik i literaturu, kako ja mislim, ne samo u Akademiji, nego u cijelom dištriktu Akademije zagrebačke; čim bez dvojbe to steći žele, da se svi izobraženiji stanovnici kraljevinah naših svoj materinski jezik dobro i izvrsno nauče. (2.) Mi smo potomci onih predah, koji su u staro vrieme materinski svoj jezik na toliko ljubili, da su ga već u 9. stoletju izpovjednici obijuh vjeroizpovjedanjah u istu crkvu uveli i njega time u svietu s najstarijim grčkim i latinskim uzporedili, a u domovini ga svojoj nad nje uzvisili; mnogo ih je to truda stalo, ali su oni svojom stalnošću sve teškoće nadvladali, i još sada se velika strana našega naroda njime u crkvi služi!

Hrvatski povijesni portal, mrežno izdanje; objavio Hrvoje Petrić (osuvremenjeni prijepis iz Deželića, slovopisno)	(1.) <i>Kao što svaki pravi Hrvat i Slavonac, tako sam i ja velikom zaisto radosti i nutrnjim uzhićenjem razumio, da sl. stališi i redovi ovih kraljevinah žele podignutje katedrah za narodni naš jezik i literaturu, kako ja mislim, ne samo u Akademiji, nego u cijelom dištriktu Akademije zagrebačke; čim bez dvojbe to steći žele, da se svi izobraženiji stanovnici kraljevinah naših svoj materinski jezik dobro i izvrstno nauče.</i> (2.) <i>Mi smo potomci onih predah, koji su u staro vrieme materinski svoj jezik na toliko ljubili, da su ga već u 9. stoletju izpovjednici obijuh vjeroizpovjedanjah u istu crkvu uveli i njega time u svietu s najstarijim grčkim i latinskim usporedili, a u domovini ga svojoj nad nje uzvisili; mnogo ih je to truda stalo, ali su oni svojom stalnošću sve teškoće nadvladali, i još sada se velika strana našega naroda njime u crkvi služi!</i>
Službena mrežna stranica Hrvatskoga sabora http://www.sabor.hr/Default.aspx?art=1757 (prijepis iz <i>Branislava</i>, vjeran izvorniku samo što su nadslovni znaci izostavljeni – iznad rogatoga <i>e</i> i iznad <i>a</i> uz <i>r</i> pa cijeli prijepis izgleda kao da je ekaviziran)	(1.) Kao što svaki pravi Harvat i Slavonac, tako sam i ja s velikom zaisto radostju i unutrašnjim uzhitjenjem razumio, da slavni stališi i redovi ovih kraljevinah žele: podignutje katedrah za narodni naš jezik i literaturu, (kako ja mislim) ne samo u Akademii nego u celom Distriktu Akademie Zagrebačke čim bez dvojbe to steći žele, da svi izobraženii stanovnici kraljevinah naših svoj maternji jezik dobro i izvarstno nauče... (2.) Mi smo potomci onih predjah koji su u staro vreme maternji svoj jezik na toliko ljubili, da su ga već u 9. stoletju izpovednici tako vere katoličke kao i garčke u istu carkvu uveli i njega time u svetu s najstariim garčkim i latinskim usporedili, a u domovini svojoj nad njimi ga uzvisili; mnogo ih je to truda stalo, nu oni su stalnostju svojom sve teškoće nadvladali, i još sada se velika strana našega naroda s njime u carkvi služi!

http://kovceg.tripod.com/sakcinskijev_govor.htm

Uspoređuje se prijepis s mrežne sabor-ske stranice s prijepisom iz »Stoljeća hr-vatske književnosti«. Ovdje se saborski prijepis (ekaviziran) neutemeljeno smatra izvornikom, a Deželićev prijepis (koji je u »Stoljećima«) proglašava se, isto tako neutemeljeno, falsifikatom.

Govor za uvođenje narodnoga jezika, održan od Ivana Kukuljevića Saka, na saboru kraljevinah Hrvatske Slavonije i Dalmacije od. 12. Svibnja. 1843.

Preuzvišeni Gospodine Grofe i Bane, Presvčteli Velmože! slavni stališi i redovi! Kao što svaki pravi Hrvat i Slavonac, tako sam i ja s velikom zaisto radostju i unutrašnjim uzhitjenjem razumio, da slavni stališi i redovi ovih kraljevinah žele: podignute katedrah za narodni naš jezik i literaturu, (kako ja mislim) ne samo u Akademii nego u celom Distriktu Akademie Zagrebačke čim bez dvojbe to steći žele, da svi izobraženi stanovnici kraljevinah naših svoj maternji jezik dobro i izvárstno nauče. Nu, pitam ja s poniznim dopuštenjem: na kakovu će korist i svárhu biti učenje našega jezika? kakovim uspehom? kakovom posledicom? kakovim trudom učiti će ga stanovnici domovine naše, ako sa znanjem njegovim nikada nikakovo dobro skopčano nebude; ako po njem nitko ništa zaslužiti si nebude mogao; i ako mi nikad nitu pomisliti nećemo, da ga u javni život uvedemo? Zaisto će on bez toga, kao i do sada ostati u tmini, šnjim će se zabavljati samo oni, koji baš za to vrémeha imali budu, u ostalom ne će ga opet veća strana naroda znati, a oni, koji se javnim životom bave, i koji su u javnih službah stavljeni sasvim će ga zanemariti kao i do sada; podignute pako naših katedrah i učionah ne će na drugo služiti, nego na zaslěpljenje domorodakah i tudjinah. — Znam ja, da mi kako smo ovde sakupljeni s veće strani naš jezik dobro ne znamo, i da se u celoj našoj domovini osobe o-badvojeg spola, koje u svom maternjem jeziku dobro govore, čitati i pisati znadu, lahko na parste prebrojiti bi mogle; a šta je tomu uzrok nego to: da ga mi u javnom životu i poslovih nigde neupotrebljavamo, i š njim se samo tako zabavljamo, kao gizdavi gospodar svojim plaćenim slugom.

Još nezna veća strana naroda našega, kako va je to višnja slast i milina svojim prirodjenim materinskim jezikom govoriti moći i směti, to samo on iskreno čuti može, koj je duže vrémeha među tudjem narodi u tudjih državah stanovati i živiti morao. — Mi naš jezik čuvamo još uvěk samo za družinu i za naše kmetove. — U obćinski život i u poslove uveli smo u onih još barbar-skih vrémehah, kad su na celom světu jedini jezik latinski za izobraženi i izdělani držali, taj jezik; — u družtveni život i familiju našu uvuko se je s vrémehom jezik němački i promenio našu priro-

djenu narav i način mišljenja otacah naših; u Primorju pako učinio je isto jezik talianski. — Šta smo mi stigli po tom, nego to: da smo se otdudjili sami sebi, da smo se odcćpili od susćdne jednorodne bratje naše; i da mnogi od naroda našega nitu neznaju od kojega su naroda i koji puci po rodu, po kárvi, i po jeziku k nama spadaju!!! —

Mi gledamo svaki dan, kako domovina naša sve dublje i dublje propada, kao imanje one dćtce, koja pod više tutorah stoji, svaki od ovih tutorah stavi si nešto u žep, svaki si nešto prisvoji, najposle ne će ostati dćtci ništa. — Mi smo malo Latini, malo Němci, malo Taliani malo Magjari i malo Slavjani a ukupno (iskreno govoreći) nismo baš ništa! märtvi jezik rimski, a živi magjarski, němački i latinski — to su naši tutori, živi nam groze, märtvi dárži nas za gárlo, duši nas, i nemoćne nas vodi i predaje živima u ruke. Sada imamo još toliko sile u nami suprotstaviti se märtvomu, za mala nećemo moći nadvladati žive, ako se čvársto na naše noge ne stavimo, to jest, ako naš jezik u domovini ne utvårdimo i njega vladajućim ne učinimo. — Susćdi naši, osobito Magjari, ne će već odstupljivati od svojega jezika, i iz priateljstva i uljudnosti prema nas ili iz drugoga kakvoga uzroka, ne će ga zaista zaměnjivati s ikojim drugim najmanje märtvim, nu to i potrebovati hotěti od njih, bi znaćilo toliko: kao orlu hotěti svezati krila, da k nebu nepoleti; njihova stalnost i jedinstvo u jeziku nadvladati će zaisto našu nestalnost, neslogu i měšariu. —

Čuli smo mi jućer preuzvišenu gospodu Bana i Biskupa pred sakupljenimi slavnimi stališi i redovi ovih kraljevinah izjaviti se, da ćedu oni u velikom saboru ugarskom i magjarski govoriti, ako time stvari i domovini našoj hasniti budu mogli, mi se nismo protivili tomu, nitu se protivili želimo; nama je drago da su i preuzvišena ta gospoda toga mněnja, da Hrvati i Slavonci u javnom životu nemoraju uvěk kod jezika latinskog ostati, i njihova misao veseli nas zaisto tim više, budući da se ufati i nadati možemo, da oni s vrémehom u Hrvatskoj i Slavonii k Hrvatomu i Slavoncem hrvatsko-slavonski će govoriti, ako bude jedanput naš jezik u javni život uveden. — Nu čitam ja u očuh od mnogih ovdě nazoćnih tu misao: da mi to dopuštenje, da se naš materinski jezik u javni život i u poslove uvede, nikad i nikad zadobiti nećemo! A ja pitam slobodnim duhom: tko može celomu jednomu narodu, ako je taj i Bog zna, ka-

Prilog 1. Kukuljevićev govor u *Branislavu*, 1844.

ko malen, nu ako istinitu i krěpku volju ima, za-
brani, da svojim prirodjenim jezikom govori,
da ga na p̄rvo m̄sto stavi, i po tom narodnost
svoju dignu, tko može i sm̄e slobodnomu naro-
du, kao što su konstitucijalni H̄rvat i Slavonci,
to zapr̄čiti? Ima li sile na sv̄etu, koja ono, što
Bog komu poda, uzeti sm̄e? — ili pako, kojoj stva-
ri drugo opred̄ljenje podati, nego joj ga Bog po-
da, a na što su jezici narodah odlučeni, to će sva-
ki izmedju nas znati, ja mislim na taj cilj najviše,
da se š njima narodi od drugih odlikuju, da se š
njima služe, i da svaki narod svoj jezik nad svimi
drugimi štuje, ljubi i uzvisuje. Vodimo dakle i
mi već naš jezik k njegovomu cilju, i d̄ržimo se
u tom prim̄era ostalih narodah europejskih koji
svi m̄rtvi jezik s živimi zam̄niše, i po tom k na-
rodnomu svojemu razvitju najviše doprinesoše; —
pogledajmo samo na sus̄edne puke, koji s nama
pod jednim žezlom austrijskim stoje, svaki od
njih N̄mac, Talian i Magjar postavio je svoj jezik
na p̄rvo m̄sto, samo mi ponizni i krotki
Slavjani, kojih u Carstvu 17 milionah ima,
samo mi plašljivi H̄rvat i Slavonci, koji u domo-
vini našoj s nikakvimi drugimi puci sm̄šani nismo,
bojimo se našega jezika, volimo služiti tudjemu, tu-
djoj volji, i činimo samo ono, što se drugim l̄po
i krasno vidi, i što je drugim hasnovito.

Ili je mozebiti jezik slavniĥ predjĥ naših od
providnosti nebeske, ili od kakvog prokletstva na
to osudjen da uv̄ek u robstvu i kod prostog puka
prebiva? da uv̄ek u blatu kopa? i da nikad u visi-
nu pol̄titi nesm̄e. Kuda toliki drugi jezici od na-
šega manje mili i sladki, manje bogati i izd̄elani,
manje kr̄pki i silni, kroz toliko v̄ekovah već lete
i uzd̄ržavaju se? Pitam ja sve izkrene H̄rvate i
Slavonce: što im na to s̄rce veli? — Je da li je
naš jezik, jezik najprostraniji i najdalje razšireni u
c̄elom sv̄etu, za v̄čnu tminu, ili za jasnu bistru
sv̄etlinu stvoren? — ako je za p̄rvo odhilito
ga onda, što hitrie za na v̄ke u v̄koviti grob!
zaboravimo ga sasvime, nepodizimo nikakovih u-
cionah i katedralah za njega, nego oḡarlimo sa svom
silom p̄rvi živi, koj nam se nudi, bio taj aziatski
ili europejski; mozebiti da ćemo š njime barem u
tudjem kipu sr̄tni postati! — ali ako je za sv̄et-
lost stvoren, (a tko bi o tom i dvojio) moramo ga
čistiti od svake tmine, koja ga sad još krije, mo-
ramo se samo za njega sk̄arbiti, samo š njim naj-
više zabavljati se, i kao majka d̄ete svoje nad svi-
mi drugim stvarima ljubiti ga! On nam mora biti
p̄rvi s̄rcu našemu, on mora biti p̄rvi i duhu
našem! Š njim i po njem moramo nesr̄tnu našu
domovinu i nesr̄tni naš narod sr̄tnimi učiniti!

U njem neka nam se zakon daje i razglašuje, on
neka bude trublja od buduće naše sr̄će i slave!

Mi smo potomci onih predjah koji su u staro
vr̄eme maternji svoj jezik na toliko ljubili, da su
ga već u 9. stol̄tju izpov̄dnici tako v̄re katolič-
ke kao i ḡarčke u istu c̄arkvu uveli i njega time u
svetu s najstariim ḡarckim i latinskim usporedili, a
u domovini svojoj nad njimi ga uzvisili; mnogo ih
je to truda stalo, nu oni su stalnostju svojom sve
teškoće nadvladali, i još sada se velika strana na-
šega naroda s njime u c̄arkvi služil. Mi smo sini
majke slave, koja je svojom d̄etcom sav sv̄et
oplodila i koja samo zato tako duboko u tmini i
potlačena leže, jer im je jezik potlačen; pokazimo
dakle da smo vr̄dni biti potomcima takovih predjah,
da smo vr̄dni sinovi takove majke, i da ono, što
nas i jezik naš tlači, razd̄robiti želimo, hoće-
mo, i možemo!!! —

Naš narod proslavio se je mnogo putah u
Istorii junačtvom, smionstvom i postojanstvom, po-
mislimo samo na vr̄emena Alexandra velikoga ma-
c̄edonskoga, na slavne domaće naše vladare O-
grana, Dušana i Krešimira, na branitelje od
Metulja i Siska, na boj Grobnički, na rat
sedmo- i tridesetol̄tni, te na najnovii francuzki; u sva
ta bojna vr̄emena proslavio se je naš narod t̄les-
nom silom, i nadvladao puke kopjem u ruci, ali sada
je nastalo 19. izobraženo stol̄tje, u kojem se puci
duhom i umom medju sobom bore, trebalo bi
dakle, da ih i time nadvladamo ili barem da se
s njimi usporedimo, nu kako ćemo to učiniti, kad
je duh naroda našeg, narodni naš jezik, u lan-
ciah, i kad se potlačen svagde tudjemu klanjati
mora; — radimo dakle složno i kr̄pku, da se ba-
rem u domovini njemu drugi već jedared klanjali
budu. — Nemojmo se u tom obziru strašiti svake
s̄ene, koja nam grozi; nemojmo se bojati, da će-
mo p̄ tom ustav naš ili konstituciju našu i muni-
cipalna prava naša izgubiti, ona će time samo bo-
lje ustanoviti i utv̄rditi se; nesvadajmo se u do-
movini našoj kao bratja radi jedne stvari, koja nam
svim jednako draga, jednako sveta biti mora, ne-
go čuvajmo hrabro i bratski ono do zadnje
kaplje k̄rvi, što je naše; samo tako možemo u
H̄rvatskoj i Slavonskoj ostati H̄rvati i Slavonci,
a u sv̄etu slobodni, nezavisni narod. Nemislimo,
da jezik naš nije jošie prikladan zato, da ga u jav-
ne poslove uvedemo: ta on je bio prije 800 godi-
nah jezik diplomatski h̄rvatskih i s̄arbskih kra-
ljevah, a kasnie i turskoga carstva, on je tako bo-
gat, tako izd̄elan, tako blagozvučan, kao što je
malo samo jezikaĥ na sv̄etu; on pos̄eđuje u osta-

Kukuljevićev govor u *Branislavu*, 1844.

lih slavjanskih narječjih neizcárpio blago: zašto bi dakle bojali se i oklěvali uvesti ga u javni život; zašto bi se bojali reći, da mi želimo, da nam se zakoni i zapovědi pišu u krasnom našem materinskom jeziku, kad se to nisu plašili učiniti drugi narodi, kojim je jezik mnogo surovij i siromašniji? —
 „Ko svoj može biti, tudj neka ne bude!“

Čarni oblaci puni dažda i grada vise nad nami i domovinom našom, silne velike vode obkoljavaju nas od svih stranah, i groze nam strašnom poplavicom, kako se možemo mi od nje osloboditi, nego ako jame i kanale kopali budemo, po kojih se vode odcěde, i ako tvrdi most sagradili budemo, po kojem ćemo na suhom preko njih proći i od svake pogibelji izbaviti se; taj most je naš materinski jezik! — Ako smo ga doma ustanovili, utvrdili i podigli, neimamo se već strašiti ništa od nijedne strane od nijedne stvari!!! —

Na koncu činim pozorne stališe i redove tih kraljevinah, da nisam od one u galop tårčeće stranke, koja odmah i taki sve i sva steći želi; poznam ja dobro one velike predsude, onaj mali obškurantizam, i onu neizměrnú nemarnost, koja u domovini našoj vladaju, i koja čine, da se sve tudje domaćemu i svaki tudji jezik materinskomu predpostavlja, zato sam ja samo toga mjenja, da bi slavni stališi i redovi na to jedankrat već misliti počeli, kako da svoj jezik tudjemu predpostave, i njega u javni život uvedu, i da se u molbi za podignutje katedrah narodnoga jezika ta klaufuzula prida, da mi te katedre zato molimo; budući da mislimo svrěmenom naš jezik polag priměra drugih europejskih narodah u javni život i u poslove uvesti, i märtvi živim zaměniti; jer ako mi na to nikada niš ponisiliti nećemo ostat ćemo kao i do sada ne narod nego sěna naroda, a u Europi medju narodi, koji se svi živimi jezici služe, kao zapušteni mali otok na moru, i umřeti ćemo zaisto prie ili poslě s märtvim jezikom i mi, i to umřeti kao onaj čověk, koi u cělom svojem življenju za uzdržanje svog života baš ništa radio nije!!! —

G O V O R,

dåržan u velikom Spravištu Sl. gradomedje Varašdinske 5. Veljače 1844.

od Ivana Kukuljevića Saksinskoga.

Slavni stališi i redovi!

Stare su poslovice hárvatske: „Ljubav gradi, svadja razgrađuje,“ „Sloga diže dåržave najmanje,

a nesloga ruši i najveća carstva.“ Te poslovice starinske naše, od dětinstva moga pred očima imajući, odkad sam počeo ljubiti sa svim plamećim ognjem mladosti ovo troje; počeo sam zajedno želiti i moliti nebo, da se medjusobna ljubav i sloga usadi u sárca svih zemljakah mojih i svega moga naroda nesrětnoga. Ali mi vidimo i čutimo svi danas da město ljubavi bratske, mårznja, preziranje, i svadja vlada; mesto sloge svete, koja bi se pristojala ljudem jedne kårvi, i jednog jezika, širi svaki dan dalje i dalje čarna krila nesloga paklena, ta stara nesrěća naša, to starinsko prokletstvo Hárvatah i svih Slavenah. — Ako će to tako još duže trajati razvaliti' će se zaista naša od tolikih tudjih življah podkopana domovina, kako su se razvalili prekrasni, tvrdi, i bogati gradovi na naših planinah hárvatskih; nestati će našeg naroda, i prestati će naš jezik hárvatsko-slavonski kako je prestao po Koruskoj, po Štajerskoj, po Ugarskoj i po dalěkom baltičkom moru u Pomeranskoj i u Šleskoj, na potocih Labi i na Visli; jer što je pokopalo onu našu bratju za vavěk nego nesloga, svadja i nemarnost za jezik, i za narod svoj, i za prirodjenu narodnost i domovinu svoju. —

Slavni stališi i redovi! daleko neka bude od mene sve one uzroke izbrajati, koji su pricinili da je domovina naša u tako rečenu Anarkiu i u najveći nered pala; ja sam zato još premlad, i neizkusan da bi mogo iznajti, i pred oči staviti pravi temelj svih neredah i svadjah naših; ali jedan način poznam ja koji je kadar svadju i mårznju našu preobratiti u ljubav i slogu; moje sárce i čutenje moje mi govori da se onda samo povratiti može mir u domovinu našu, ili barem u ovu Sl. gradomedju, i da će se onda samo sravnati (ako is vrěmenom) sve misli naše, ako se oni ljudi s domovine odalje, koji su glavni uzrok svih naših neredah, medju koje ljude ja našega Administratora za pàrvoga i najglavnega dåržim. On ne samo da husti izvan domovine priatelje i nepriatelje naše protivu nas; nesamo da pomaže pošiljati i rivati nam ljude strane u domovinu našu koji na materianu i duševnu propast děluju, kao na priměr zagrebački naš Cenzor; — ne samo da kod kuće stranku protunarodnu podupira; nego što je najviše, koj slobodnomu Hárvatu hoće da zabrani u hárvatskoj njegovoj domovini, govoriti jezikom hárvatskim; i to u našem 19. prosvetjenom stoletju, u ovom stoletju narodnostih, u ovo vrěme kad se sve giblje okolo granicah naših, kad se ljudi od svakojakih narodah u kupe skupljaju; — kad svi ovi tårče k jednomu cilju, gdje stoji napisano »

Kukuljevićev govor u *Branislavu*, 1844.

Preuzvišeni Gospodine grofe Bane!

Presvjeti Velmože!

Slavni stališi i redovi!

Kao što svaki pravi Hrvat i Slavonac, tako sam i ja velikom zaisto radosti i nutrnjim uzhićenjem razumio, da sl. stališi i redovi ovih kraljevinah žele podignutje katedrah za narodni naš jezik i literaturu, kako ja mislim, nesamo u Akademiji, nego u celom distriktu Akademije zagrebačke; čim bez dvojbe to steći žele, da se svi izobraženi stanovnici kraljevinah naših svoj materinski jezik dobro i izvrstno nauče. Nu pitam ja s poniznim dopuštenjem: za kakovu će korist i svrhu biti učenje našega jezika? kakovim uspjehom? kakovom posljedicom? kakovim trudom učit će se ga stanovnici domovine naše, ako sa znanjem njegovim nebude nikad nikakovo dobro škopčano? ako po njem nitko *ništa* nebude si mogao zaslužiti! i ako mi nikad nećemo pomisliti uvesti ga u javni život? zaisto će ostati on bez

Prilog 2. Kukuljevićev govor u Deželića, 1861.

10

Čuli smo jučer preuzvišenu gospodu bana i biskupa pred saku-
 pjenimi slavnimi stališi i redovi ovih kraljevinah izjaviti se, da će oni
 u velikom saboru ugarskom i *magjarski* govoriti, ako time stvari i
 našoj domovini budu hasnit mogli; mi se tomu nismo protivili,
 niti se želimo, nam je drago da su i preuzvišena gospoda toga mnie-
 nja, da Hrvati i Slavonci u javnom životu nemoraju uvijek kod je-
 zika latinskoga ostati, i njihova misao veseli nas zaisto tim više, bu-
 duć da se možemo ufati i nadati, do oni s vremenom u Hrvatskoj,
 k Hrvatom i hrvatski budu govorili, kad će jednoč naš jezik u javni
 život uvedu biti. Nu čitam ja u očijuh mnogih ovdje nazočnih tu
 misao: da to dopaštenje, da se naš materinski jezik u javni život i
 u poslove uvede, nikad i nikad zadobiti nećemo! Pitam ja na to slo-
 bodnim duhom: tko može jednomu celomu narodu, pa bio on i Bog zna
 kako malen, nu ako istinitu i krepku volju imade svojim prirodjenim
 jezikom govoriti, njega na prvo mjesto staviti i po tom narodnost
 svoju podići? Tko može i smije slobodnomu jednomu narodu kao što
 su konstitucionalni Hrvati i Slavonci to zapriečiti? Ima-li sile na
 svijetu, koja ono, što komu Bog dađe, uzeti smije? ili pako kojoj stvari
 drugo ravnanje podati nego joj je Bog odlučio, a na što su jezici na-
 rodah odlučeni, to će svaki izmedju nas znati; ja mislim najviše na
 taj cilj, da se po njih narodi od inih luče, da se njimi barem kod kuće
 služe i da svaki narod svoj jezik nad sve ine poštuje, ljubi i uzvisuje;
 ajdmo dakle i mi sa svojim k tomu cilju; držimo se u tom primjera
 ostalih narodah evropejskih, koji su živimi jezici zamjenili mrtve i
 po tom najviše k svom narodnom razvitku doprinjeli; pogledajmo
 samo na susjede, koji su s nami pod istim žezlom austrijskim, svaki od
 njih: Niemac, Magjar i Talijan postavio je svoj jezik na *prvo* mjesto,
 samo mi ponizni i krotki Slavjani, kojih u carstvu imade 17 miliju-
 nah, samo mi plašljivi Hrvati i Slavonci, koji u svojoj domovini nismo
 s nikojim drugim pukom smiešani, bojimo se našega jezika, kao kako-
 vog strašila i služimo radje tudjemu i tudjoj volji i činimcsamo one, što
 se drugim liepo i krasno biti vidi, i što je drugim hasnovito.

Ili je možebiti jezik slavnih predjah naših od providnosti ne-
 beske ili od kakova prokletstva na to odsudjen, da uvijek u blatu kopa, da
 nikad u visinu poletjeti nesmije, kud toliki drugi jezici od našega
 manje mili i sladki, manje bogati i izdjelani, manje krepki i silni
 kroz toliko vjekovah već lete i uzdržavaju se? Pitam ja sve
 iskrene Hrvate i Slavonce, što jim na to srdce veli? — — Je-li
 naš jezik, najdalje razšireni, jezik najprostraniji u celom svijetu
 za vječnu tminu ili za jasnu bistru svjetlost stvoren? Ako je za
prvo, odhitimo ga odmah što prije za uvijek u vjekoviti grob
 i zaboravimo ga posve; nepodizimo mu nikakovih učionah ni ka-
 tedrah, nego ogrlimo celom silom prvoga živoga, koj nam se pu-

Kukuljevićev govor u Deželicia, 1861.

11

nići, bio azijski ili evropski, možebiti, da ćemo s njim barem u tudjem kipu sretniji postati!! — ali ako je stvoren za svjetlost, moramo ga čistiti od svake tmine, koja ga sada svud još krije, moramo se samo za njega skrbiti, samo s njim najviše zabavljati, se i kao majka diete svoje nad svimi drugimi stvari ljubiti ga; on nam mora biti prvi srcu našem, on mora biti i prvi našem duhu! šnjim i po njem moramo nesretnu domovinu i nesretni naš narod sretnim učiniti; on neka kod nas zakon daje i razglasuje, on neka bude trublja buduće naše sreće i slave!!!

Mi smo potomci onih predjaha, koji su u staro vrijeme materinski svoj jezik na tolike ljubili, da su ga već u 9 stoljetju izповједnicе obijuh vjeroispovjedanjah u istu crkvu uveli i njega time u svijetu s najstarijim grčkim i latinskim uzporedili, a u domovini ga svojoj nad nje uzvisili; mnogo ih je to truda stalo, ali su oni svojom stalnošću sve težkoće nadvladali, i još sada se velika strana našega naroda njime u crkvi služi! Mi smo sinovi majke *Slave*, koja je svojom djetecom sav sviet oplodila i koja samo za to tako duboko u tmuni i potlačena leži; jer im je jezik potlačen; pokazimo dakle da smo vriedni bit potomcima takovih predjaha, da smo vriedni biti sinovima takove majke, i da ono što nas i jezik naš tlači razdrobiti želimo, hoćemo i možemo!!!

Naš narod proslavio se je mnogokrat u historiji junačtvom, smionošću i hrabrošću; pomislimo samo na vremena Aleksandra velikoga macedonskoga, na slavne domaće naše vladare *Ograna*, *Dušana* i *Kresimira*, na branitelje *Metula* i *Siska*, na boj grobnički, na rat sedmo- i trideseto godišnji; ter na najnoviji francezki; u sva ta bojna vremena proslavio se je *tjelesnom* silom i nadvladao pukove kopjem u ruci; ali sada je nastalo izobraženo 19 stoljetje, u komi se puci *duhom* i *umom* medju sobom bore, trebalo bi dakle, da jih i time nadvladamo, ili barem da se šnjimi uzporedimo, nu kako ćemo to učiniti, kad je duh naroda našeg, narodni naš jezik u lancih, kad se potlačen svigdje tudjemu mora klanjati! — radimo dakle složno i krepko, da se barem u domovini njemu drugi već jedankrat klanjali budu. Nemojmo se u tom obziru strašiti svake sjenke, koja nam se grozi; nemojmo se bojati, da ćemo po tom ustav naš ili konstituciju našu i municipalna prava naša izgubiti; ona će time samo bolje ustanoviti i utvrditi se; nesvadajmo se u domovini svojoj kano braća, radi jedne stvari, koja nam svim jednako draga, jednako sveta biti mora, nego čuvajmo hrabro i *bratinski* ono do zadnje kaplje krvi, što je naše; samo tako možemo u Hrvatskoj i Slavonskoj ostati Hrvati i Slavonci, a u svijetu slobodni nezavisni narod.

Crni oblaci, puni dažda i gráda, vise nad nami i domovinom našom, silne velike vode obkoljivaju nas od svih stranah i groze

Kukuljevićev govor u Deželicia, 1861.

127

nam se strašnom poplavicom; kako se možemo od nje osloboditi, nego ako jame i kanale kopali budemo, po kojih će se vode odcediti, i ako tvrđi most sagradili budemo, po kojem ćemo na suhom preko njih proći i od svake pogibelji izbaviti se; taj je most naš *materinski* jezik; ako smo mi njega doma ustanovili, utvrdili i podigli, neimamo se strašiti već ništa od nikakove strane, od nikakove stvari!!

Na koncu činim pozorne slavne stališe i redove tih kraljevinah, da ja nisam od one u bjesnilu trčeće stranke, koja *odmah* i *sve* i *sva* steći želi; poznam ja dobro one velike presude: onaj mali obskurantizam i onu neizmjeranu nemarnost, koja u domovini našoj vladaju i koja čine, da se sve tuđje domaćemu i svaki tuđji jezik materinakomu prepostavlja; zato sam ja samo toga mnienja, da bi slavni stališi i redovi na to već jednokrat mialiti počeli, kako da *svoj* jezik tuđjemu prepostave, i njega u javni život uvedu, i da se u molbi za podignutje katedrah narodnoga jezika ta *klausula* prida, da mi te katedre zato molimo, budući da *mislimo* s vremenom svoj jezik po primjeru drugih europejskih naroda, u javni život i u poslove uvesti i mrtvoga živim zamieniti; jer ako mi na to nikada nećemo ni *pomisлити*, ostat ćemo kao i do sada, ne narod, nego *sjena* od naroda, a u Europi medju narodi, koji se svi živimi jezici služe, kao zapušteni mali otok na moru, i umrieti ćemo prije ili poslje s mrtvim jezikom i mi, i to umrieti kao onaj čovjek, koj u celom svom življenju za uzdržanje svoga života baš ništa radio nije!!! Rekoh.“ —

Kukuljevićev govor u Deželića, 1861.

LITERATURA

Vjekoslav Babukić, »Osnova slovnice slavjanske narječja ilirskoga« uređjena Vjekoslavom Babukićem, *Danica ilirska*, II, br. 10, str. 37–40; br. 11, str. 41–44; br. 12, str. 45–48; br. 13, str. 49–52; br. 14, str. 53–56; br. 15, str. 57–60; Zagreb, 1836.

Nikola Batušić, »Ljetopis Ivana Kukuljevića Sakcinskoga«, Ivan Kukuljević Sakcinski, *Izabrana djela*, »Stoljeća hrvatske književnosti«, priredio Nikola Batušić, Zagreb, 1997., str. 39–44.

Stjepan Deželić, *Ivan Kukuljević Sakcinski*, Zagreb, 1861. (Knjigu je Deželić napisao pod pseudonimom Stjepan Mirković)

Sanda Ham, »O jeziku Franje Cirakija«, *Franjo pl. Ciraki, Bilješke – Zapisci*, DHK, Ogranak slavonsko-baranjsko-srijemski, Požega, 2004., str. 601–615.

Sanda Ham, *Povijest hrvatskih gramatika*, Zagreb, 2006.

Sanda Ham, »Pristup jeziku Josipa Kozarca«, *Šokačka rič 6*, Zbornik radova Znanstvenoga skupa slavonski dijalekt 14. i 15. studenoga održanoga u Vinkovcima, Vinkovci, 2009., str. 231–289.

Vatroslav Jagić, »Naš pravopis«, *Književnik*, str. 1–34, 151–180; Zagreb, 1864.

Slavko Ježić, *Ilirska Antologija*, Zagreb, 1934.

Šimun Jurišić, *Glasoviti hrvatski govori*, Split, 2008.

Vuk Stefanović Karadžić, 1847., »Prijateljski dopisi o pravopisu«, *Kolo; Polemike u hrvatskoj književnosti*, Kolo I, Knjiga I, Zagreb, 1982., str. 538–551.

Milan Moguš, »O govoru Ivana Kukuljevića Sakcinskoga na hrvatskom jeziku u Hrvatskom saboru«, *Hercigonjin zbornik. Croatica*, XXVI, Svezak 42/43/44, Zagreb, str. 281–287.

Kristijan Novak, »Po rodu, po karvi i po jeziku. Nacionalni identitet u političkim i publicističkim tekstovima Ivana Kukuljevića Sakcinskog«, *Povijesni prilozi*, br. 34, str. 147–174; Zagreb, 2008.

Vinko Pacel, *Nauka o prieslovu u jeziku Hrvatskom ili Srbskom*, Zagreb, 1860.

Ivan Kukuljević Sakcinski, »Govor za uvođenje narodnoga jezika, održan od Ivana Kukuljevića Sack. na saboru kraljevinah Hrvatske, Slavonije i Dalmacije od. 12.³³ Svibnja 1843.«, *Branislav*, str. 17–19; Beograd, 1844.

Ivan Pederin, »Pisma Ivana Kukuljevića Sakcinskoga Pavlu Jozefu Šafaříku«, *Croatica et Slavica Iadertina*, III, str. 231–260; Zadar, 2007.

Jakša Ravlić, »Ivan Kukuljević«, *Hrvatski narodni preporod*, II, Ilirska knjiga, »Pet stoljeća hrvatske književnosti«, Zagreb, 1965., str. 157–161.

Skupina autora: J. Kolanović, N. Stančić, Ž. Sabol, H. Sirotković, L. Dobronić, *Hrvatski sabor*, ¹1994., ²1995.

Tade Smičiklas, *Život i djela Vjekoslava Babukića*, Zagreb, 1876.

Tade Smičiklas, »Život i djela Ivana Kukuljević Sakcinskoga«, *Rad JAZU*, knjiga CX, Zagreb, 1892.

Jaroslav Šidak, »O uredniku i značenju ilirskoga 'Branislava' (1844–45)«, *Historijski zbornik*, godina XIV, Zagreb, 1961.

Bogoslav Šulek, 1994., »Uvod«, *Branislav*, 1844.

Bogoslav Šulek, »O dvoglasu ie«, *Neven*, tretji tečaj, *Književni prilog k »Nevenu«*, br. 2, V–X; Zagreb, 20. travnja 1854.

³³ Govor je održan 2. svibnja, napominjem ponovno, ovdje je riječ o tiskarskoj pogrešci.

Josip Vončina, »Napomena u jeziku«, Ivan Kukuljević Sakcinski, *Izabrana djela*, »Stoljeća hrvatske književnosti«, priradio Nikola Batušić, Zagreb, 1997., str. 650–655.

Ivan Zadro (odabrao), »Ivan Kukuljević Sakcinski«, *Glasoviti govori*, Zagreb, 1999., str. 108–112.

150. godina hrvatske riječi u Hrvatskom saboru, Zagreb, 1993.

KUKULJEVIĆEV SABORSKI GOVOR IZ 1843.

Sažetak

U radu se opisuju jezična obilježja Kukuljevićeva saborskoga govora iz 1843. prema tiskanom obliku iz *Branislava*. Utvrđuje se odnos Kukuljevićeva jezika prema ilirskoj jezičnoj koncepciji i književnojezičnoj normi s početka XIX. stoljeća. Budući da postoji nekoliko pisanih predložaka toga govora (različita izdanja u različitim razdobljima), usporedit će se jezik tih izdanja.

KUKULJEVIĆ'S 1843 PARLIAMENTARY SPEECH

Summary

The paper describes linguistic characteristics of Kukuljević's 1843 parliamentary speech from the printed version published in *Branislav*. The relationship of Kukuljević's language towards Illyrian linguistic conception as well as towards literary and linguistic norms of the beginning of the 19th century is being established. Since several written versions of the speech exist (different publications in different periods), the language of these various editions is going to be compared.

Mijo Lončarić

Kukuljevićev književni jezik kajkavski¹

Prethodno priopćenje
UDK 811.163.42 (091)

Poznato je da je Ivan Kukuljević Sakcinski ostavio najviše autobiografske građe iz doba hrvatskoga narodnoga preporoda, ali je manje poznato kojim ih je jezikom pisao. Cijeli život pisao je putne dnevnike, a još više zabilješke s putovanja. Zapravo su pravi dnevници njegovi zapisi iz mladenačkih dana, u sedam sačuvanih svezaka (1834.–1840.) te dva kasnija sveska dnevnika s poznatog puta po Hrvatskom primorju, Dalmaciji, Krfu i Italiji 1856./57. (Šaban, 1982.: str. 193).

Prvi se dnevnikom služio Tadija Smičiklas u studiji »Život i djela Ivana Kukuljevića Sakcinskog« (Smičiklas, 1892.: str. 119–204). Miroslava Despot prikazala je I. i II. svezak u članku »Mladenačka 'Autobiografija' Ivana Kukuljevića« (Despot, 1960.: str. 44–50). O cijelom mladenačkom dnevniku pisao je Ladislav Šaban: »Dnevnički zapisi iz mladih dana Ivana Kukuljevića Sakcinskog« (Šaban, 1982.: str. 193–208).

Sačuvano je sedam svezaka dnevnika iz njegovih mladih dana, a to će sigurno biti svi koje je napisao. I., II., IV. i V. svezak čuvaju se u Arhivu HAZU (I. i II. poklon Ljube Babića, IV. i V. Ladislava Šabana, koji je o njima i pisao), svesci III. i VI. nalazili su se kod Milene Korejzl-Kukuljević u Zagrebu, a svezak VII. u Narodnoj i sveučilišnoj knjižnici u Zagrebu.

Ja se neću baviti sadržajem tih dnevnika, ali ću iznijeti ocjenu o njemu, a rečeno je: »Zahvaljujući iskrenosti i neizvještačenosti tih mladenačkih zapisa, pred nama leži razgaljen život mladića, dinamičan, šarolik i uvijek punokrvan, svjež i neposredan, onako kako ga je u pero u naletu hvatalo želeći tako zadržati sjećanje na ono što je on radio i proživljavao, uvijek u nekoj treći za vremenom i u raskoraku s prevelikim obiljem sadržaja koji su ga zaokupljali« (Šaban, 1982.: str. 193).

Šaban je, naravno, prikazao sadržaj dnevnika, ali se osvrnuo i na jezik kojim je pisan: »Svoje prve dnevničke zapise Kukuljević piše jezikom i pravopisom² koji je ponio iz školskih klupa, a to su stari kajkavski književni jezik i pravopis. Od 1. lipnja 1834. Kukuljević prekida pisanje dnevnika hrvatskim i prelazi isključivo na njemački jezik, možda da se bolje uvježba u jeziku koji mu je bio prijeko potreban, a kojim nije dobro vladao. No dvije godine kasnije, kad je u

¹ Ovo je izlaganje, prethodno priopćenje, pročitano na skupu, dijelom objavljeno u *Kaju*.

² Misli se zapravo na grafiju. M. L.

međuvremenu došlo do njegova nacionalnoga osvješćivanja, ti su ga zapisi morali smetati, pa je odlučio zgodnom prilikom i svoje dnevnikove prevesti na hrvatski. Budući da ga je smetao i stari pravopis i stari književni jezik, on je počeo pisati dnevnik od samog početka (dakle s uvodnom autobiografijom) novim pravopisom i, koliko je najbolje znao i umio, novim književnim jezikom«.

To je IV. svezak, u kojem u početku ponavlja zapise prvog sveska. »No čitav taj svezak ipak nije identičan s prvim jer doskora prestaje red upisa, prekida se kasnijim umecima... Nova verzija dnevnika (...) ipak nije posve vjerno prenošenje ranijeg originala, već postoje izvjesne razlike: ima izostajanja, ali i nadopuna« (Šaban, 1982.: str. 194).

Za našu temu važan je podatak gdje Kukuljević odrasta, jer to može biti i sigurno je bilo od utjecaja i na njegov kajkavski književni jezik. Rođen je kao deveto dijete, 29. svibnja 1816.³ Kako je majka bila bolesna dali su dijete dojilji (Eva Letina) u selo Jurketinec, zapadno od Varaždina, gdje je Kukuljević proveo u kuriji Oršić rano djetinjstvo, do sedme godine života, nakon toga godinu i pol kod očeva prijatelja svećenika, u Zajezdi,⁴ te kratko u domu u Varaždinu i onda od 1828., sedam i pol godina, u domu u Zagrebu. Sigurno je na njegov osobni idiom, idiolekt snažno utjecao govor okoline u Jurketincu, čak i ako sama dojilja i nije bila iz Jurketinca, manje mjesni seoski govor Zajezde. Nažalost, govor Jurketinca i okolice nije istražen, a govor Zajezde istražen je tek sada (Lončarić, 2008.).⁵ Utjecao je i tadašnji hrvatski književni jezik u sjeverozapadnoj Hrvatskoj, kajkavski književni jezik, standardni jezik s kajkavskom osnovom. Književnim jezikom govorilo se i u njegovoj intelektualnoj porodici, sigurno se njime služio i svećenik u Zajezdi. U Varaždinu i u naše vrijeme postoji kajkavski mjesni govor, koji ima tipične kajkavske osobine, kako sam utvrdio (Lončarić, 1988.) i kako pokazuje Lipljinov *Rječnik* (Lipljin, 2002.). Slika varaždinskoga govora i okolice za starije razdoblje može se dobiti u radovima: Valjavec, 1858., Žganec, 1950.

O Kukuljevićevu uspjehu u školovanju Šaban piše:

On priznaje da za učenje nije imao mnogo volje, ali ipak prešućuje da se pod kraj do te mjere zapustio da je dospio među drugoređaše. On to objašnjava time da je tada bio opsjednut željom za junačkim činima želeći se posvetiti vojničkom pozivu (Šaban, 1982.: str. 196).

Otišao je u vojsku, kao kadet u Langenlois kraj Kremsa u Austriji, 1833. godine. Bio je u različitim vojarnama, u ugarskoj gardi u Beču 1836. i u Milanu 1840.

Nas naravno zanima ovdje samo onaj dio dnevnika do 1. lipnja 1934., pi-

³ Potpuno mu je ime bilo Ivan Krstitelj Donat Maksimin Antun. Od devetero djece samo još dvoje njegove braće nije umrlo u djetinjoj dobi.

⁴ Šaban pojednostavljeno piše da do sedme godine života s roditeljima živi u Varaždinu. U Zajezdi su Patačići imali dvorac, koji još stoji, ali je zapušten.

⁵ Govor Zajezde istražen je kao punkt za *Hrvatski jezični atlas*, a i govor Maruševca predviđen je kao njegov punkt, ali nažalost nije još istražen, nije se to moglo ni u međuvremenu.

san kajkavskim književnim jezikom, pisan dakle s 18 godina. Kakav je bio taj njegov književni jezik?

Njegov rođak Adalbert Krajačić pisao mu je o njegovoj pismenosti godinu dana prije, 1832., točnije – o njegovu znanju njemačkoga jezika, koji mu je bio važan u školovanju: »pervič, slab jesi vu nemškom jeziku, i to jako, drugoč zločesto pismo imaš« tj. loš mu je i rukopis.

Nećemo se složiti sa Šabanom, koji kaže: »Uz to se dogodilo da je Ivan već za nepune dvije godine boravka u Kremssu, daleko od domovine, u potpuno njemačkoj sredini toliko zaboravio svoj materinji jezik, da već od 1. lipnja 1834. vodi dalje dnevnik isključivo na njemačkom jeziku«. Sam Šaban prije navodi pravi razlog: potrebu da bolje svlada njemački. Šaban to ponavlja sličnom tvrdnjom: »u vojsci Kukuljević gotovo zaboravlja svoj materinji jezik« (str. 198). Među 64 druga časnika s kojima je bio samo je još jedan Hrvat iz Slavonije, ali on je odnarođen i smatrao se Mađarom.

Zanimljivo da je 1834. pročitao, istina samo jednu, knjigu na hrvatskom kajkavskom književnom jeziku *Adolf iliti kakvi su ljudi* Jakoba Lovrenčića.

I njemački jezik kojim je pisao dnevnik bio je loš, kao što mu je to pisao rođak prije godine dana.

Mi ćemo analizirati samo Kukuljevićev kajkavski književni jezik, tj. hrvatski književni jezik s kajkavskom osnovom, kakva je bila u upotrebi u mjestima njegova odrastanja i školovanja.

Na početku je dnevnika naslov: *Vszakdashni Dogodyai iszpisani po Ivanu Kukulyevich od Sacci. Knjiga prva vu Kremssu 1834.*⁶

Prvi svezak ima 187 stranica. Autobiografija 3–19, pa dnevni zapisi od 7. travnja 1834. do lipnja. U dnevniku su, nakon autobiografije, opisani događaji, lektira, prijepis pjesama koje su mu se sviđjele. Od 1. lipnja do 8. listopada 1934. piše njemački.⁷

Analiziran je ovdje samo uzorak Kukuljevićeva teksta, upravo početak (koji i ima naslov »Pochetek«), a sadrži njegovu autobiografiju, dok će analiza cjelokupnoga dijela dnevnika na kajkavskom književnom jeziku biti prikazana u novom radu. U tekstu »Pochetek« analizira se grafija, pravopis, fonologija, morfologija, sintaksa, leksik.

Za **grafiju** se može reći što je već rečeno za ilirce, da su se prije Gajeve reforme služili priručnicima, odnosno priručnikom koji je imao tri različita izdanja, verzije. Prva dva izdanja dvojezična su, dok je treće jednojezično, hrvatsko (književnokajkavsko). (*Kratki navuk*)

Osnovne su karakteristike te grafije: *e* za dva kajkavska vokala, zatvoreno i otvoreno *e*, npr. *Otecz, meszto* vs. *Senskoga, terpela* 46; velika većina kajkav-

⁶ Citira se prema objavljenom tekstu koji je priredila M. Despot, tako da čitatelj može i sam pogledati i usporediti citat. Brojka uz primjere odnosi se na broj stranice u *Bulletinu*.

⁷ U II. svesku na stranici 41. zapisana je njegova prva pjesma »An Kroatien«.

skih govora ima dva vokala *e*-tipa; Kukuljević je odrastao u sredinama koje ga imaju i danas, pa se mora pretpostaviti da je i u svojem kajkavskom govorenom književnom jeziku imao ta dva vokala.

Znamo da je hrvatski kajkavski književni jezik preuzeo mađarsku grafiju. Međutim, tada već ima odstupanja od nje. Barbara Štebih u prikazu Vitkovićeve *Gramatike* piše: »Kajkavci, međutim, svoju grafiju ne mijenjaju u skladu s promjenama u mađarskoj grafiji, stoga je kajkavski pravopis za čitavoga trajanja kajkavskoga književnoga jezika ostao nepromijenjen« (Štebih, 2005.: str. 346). Ipak nije ni to potpuno točno.

Na primjer, Habelić piše *š* sa *l*, više, i sa *s*, manje (npr. *Mafnika*, *Nemskom*); sa *s* obično piše *ž*, dok *Naputchenye* ima *sh*, pa onda tako piše i Kukuljević, kao i drugi autori njegova vremena koji pišu kajkavskim književnim jezikom. (Mađarski je i danas *s* za *š*.) Najveće su razlike zapravo u pisanju toga šuštavoga spiranta, posebno dolazi do razlika u pisanju krajem XVIII. stoljeća, a početkom XIX. stoljeća, kao u *Naputchenyu* propisuje se grafija s dvoslovom *sh*. Kako utvrđuje Antun Šojat u svojem monografskom djelu *Kratki navuk jezičnice horvatske – Jezik stare kajkavske književnosti*,⁸ u *Naputchenyu* se kaže da se ta promjena traži »zbog teoretskih razloga« (Šojat, 2009.: str. 99).

s > *sz* redovno – *meszto*, *Meszecza*, *posztavleni* 46, ali i

> *z* rjeđe – *ztareshi*, *Horvatzkoj*, *zprevodil* 46

> *s* rijetko – *stavshi* 46

ž > *s* – *senskoga*, *obetesal*, *Varasdin*, *Pod-Supan* 46

c > *cz* – redovno *Meszecza*, *Otecz* 46

č > *ch* – *chudno*, *Vrachtva* 46

ž > *dy* – *rodyen*, *Varmedyii* 46 (v. dalje)

– intervokalno *j* ne bilježi – *Varmedyii*, *Antonia*, *doiti* 46, *priateli* 47

l > *ly* – *zemlyi* 46

j > *i* – osim redovnoga *j*, autor upotrebljava za *j* također *i*, i to na početku riječi ispred samoglasnika, npr. *Iurketinecz* 46, *Iabukami* 47.

Na mjestu starijega slogotvornoga *r* (*r*) Kukuljević piše *er*, npr. *terpela je*, *najperveshe*, *szmert* 46. Vjerojatno je to samo pravopisno pravilo, ali se ne može potpuno isključiti mogućnost da je mladi Kukuljević to tako i izgovarao, jer u nekim zagorskim govorima slogotvorno *r* dobilo je ispred sebe popratno otvoreno *e* (*ε*), dalo je slijed *εr*.

Kao i inače u kajkavskom književnom jeziku, ime države i naroda ima lik prema mađarskom jeziku, npr. *Horvatzkoj* 46.

U **pravopisu** na prvi pogled upada u oči pisanje velikoga slova. Često imenice piše velikim početnim slovom, npr. *Mesztu* – *meszto*, *Potoka Drave*, *Varash*,

⁸ Objavljivano je, kao što se kaže, davnih 1969.–1971. u *Kaju*, u nastavcima, dijelovima, a tek sada objavljeno je u izdanju Instituta za hrvatski jezik i jezikoslovlje u posebnoj knjizi.

Meszecza, Majusha, Leto 46. To je utjecaj njemačkoga pravopisa: »Početkom 18. st. kajkavski su pisci počeli preuzimati njemački način pisanja imenica velikom početnim slovom« (Štebih: str. 347). Međutim, on tako piše u oko 50 posto slučajeva. Nije bilo moguće utvrditi neko pravilo, npr. u istoj rečenici imenicu *meszto* piše jedanput velikom početnim slovom, a drugi put malim.

Ako pogledamo *Naputchenye*, vidimo da toga ima i tamo, ali daleko manje i moglo bi se naći razloga. U *Naputchenyu* imenice se u načelu ne pišu velikim početnim slovom, nego kao i po današnjem pravopisu. Kada piše imenice velikim početnim slovom, a što odstupa od današnjega pravopisa, one se mogu svrstati u kategoriju: »vszeh szamosztavneh rechih prestimaneshch dugovany i chaztih«, a to su društveni i porodični odnosi, npr. *Grof, Tolnachnik* itd., pa *Mati, Otecz* i posve neobično – imena mjeseci, npr. *November, Szeszveschak* (*Naputchenye* 104 /22/).

Veznik *i* piše sa *y* 46, kao što propisuje *Naputchenye*.

Kod pisanja »sastavljeno – rastavljeno«, tj. što se piše kao jedna riječ, odnosno kao dvije riječi, obično se enklitika piše zajedno s riječju na koju se naslanja. Od proklitika tako se piše negacija *ne* (što imamo, na primjer, u slovenskome jeziku i danas) i prijedlog bez vokala, npr. *ne + nebi* 48, *Bilje, kszebi* 46.

Prefiksalsnu složenicu piše kao polusloženicu, tj. *Pod-Supan* 46.

Tuđice obično piše kako je u jeziku izvorniku, ali i tu ima kolebanja, npr. *Convict* 47, *Delegatii* 48, *cadet* 48 i *kadeta* 49, *Logi* 49.

U **fonologiji** od tipičnih crta kajkavskoga razvoja, koje ima glavnina kajkavskih govora, a nemaju periferni kajkavski govori, tri su zastupljene:

- osnovna kajkavska akcentuacija (kako se to iz zapisa ne vidi, neću se zadržavati na tome)
- jednačenje za vokalizam potvrđeno je izjednačivanje refleksa jata i poluglasa (ə)
- jednačenje stražnjega nazalnog vokala (ɔ) i slogotvornoga *l* (*l̥*).

Poluglas, šva (ə) > e – *Pochetek, jeden, jeszem, neszem* 46, *zezidan* 47; potvrđen je primjer sa zamjenom a (*nizam* 46), što će biti utjecaj drugih hrvatskih idioma, bilo narodnih štokavskih bilo književnih, tj. književnih jezika, odnosno književnojezičnih uzusa kojima je osnova štokavska.

Jat (ě) > e – *lepi, Leto, mestu, vreme* 46.

Stražnji nazalni vokal (ɔ) i slogotvorno *l* (*l̥*) izjednačili su se u kontinuantu tipa *o*, većinom zatvoreno *o* (ɔ), prema otvorenijem od etimološkoga *o*; kasnije se u nekim govorima jednači to *o* ili s *u*, kao u štokavskome i čakavskome narječju, ili sa starim *o*.⁹ O pitanju je li Kukuljević u svojem vokalskom sustavu, inventaru

⁹ Zanimljivo je da se međimurski dijalekt, kajkavski govori u Međimurju i Pomurju u Mađarskoj (Kaniški), po te tri važne crte dijeli na tri dijela, pa bi onda u Međimurju, ako se držimo samo lingvističkih kriterija, imali zapravo tri dijalekta (a najmanje dva). Međutim, iz praktičnih jezikoslovnih i socioloških, kulturoloških razloga – uzeo sam da međimurski i pomurski govori čine jedan dijalekt, jedan od petnaest kajkavskih dijalekata. Po navedenim važnim osobinama podijelio sam ga na tri poddijalekta. Lončarić, *Kajkavsko narječje*, 1996.

imao dva ili već samo jedno *o*, možemo pretpostavljati na temelju nastavaka u akuzativu (A) i instrumentalu (I) imenica ženskoga roda. On piše:

– A > *jedno vuru* 46

– I > *cherjum nyegvom* 47, *z jednom divojkum ... Katarinom* 49, *z materjum y szesztrum mojum* 47.

Sudeći po tome, Kukuljević bi imao dva *o*, tj. zatvoreno i otvoreno, jer gdje u nastavku piše *o* i *u*, nije niti »obično« *o* niti *u*, nego zatvoreno *o*. Neće biti u vezi sa zanaglasnim položaju pred nazalom, jer u muškom rodu ima samo *o*, *-om*, npr. *Szinom Petrom* 47. U m. r. došlo je pak do generalizacije nastavka *-om*, pa tako ima *Bratichom* 48, a ne *bratičem*.

Inicijalno *u-* ima uobičajenu kajkavsku protezu *v* (*u-* > *vu-*), npr. *vugodnom*, *vuru* 46, *Vu* 46.

Na mjestu staroga inicijalnoga skupa *və-* stoji > *v-*, npr. *vzeli* 46.

Na mjestu prijedloga i prefiksa *sə(-)* stoji *z*, npr. *z posztelye* 46, *znikakvem*. Potvrđen je prefiks *iz-*, dok je on obično u kajkavštini kontaminiran sa *z-*: *izpunila* 47.

U zamjeničkom morfemu *kulik* potvrđena je obična kajkavska zamjena *o* > *u*, npr. *nekuliko*. U glagola s prezentskim nastavkom *-ujem*, infinitivna osnova ima u sufiksu također *u*, npr. *potrebuval* 46. Glagol 'htjeti' ima praslavensku dubletnu osnovu s *o*, npr. *hotel* 46.

U konzonantizmu zastupljene su uobičajene crte hrvatskoga kajkavskoga književnoga jezika i velikoga dijela kajkavskoga narječja. Na mjestu praslavenskih skupova **tj* i **dj*, odnosno starohrvatskih *t'*, *d'* stoji *č* i *dy*, što znači par afrikata, bezvučna i zvučna. U kajkavštini prvo *t'* izjednačilo se sa starim afrikatom *č*, a zvučno *d'* dalo je ili zvučnu afrikatu, na istoku, ili se izjednačilo s *j*, na zapadu. U velikoj većini kajkavštine to su srednje afrikate – *č* i *ž*, između *ć* i *č*, *ž* i *ž* (standardna grafija *dž* i *đ*). Ostale osobitosti vide se iz primjera:

*tj > *dojduchi* 47, *vpuchenyja*, kao i *za č* > *chudno*, *Vrachtva* 46

*dj > *đ* – *rodyen*, *Varmedyii* 46

Cəj > *Cj* – *Zdravje* 46, *tretjoga* 47

ń > *ń* *zadnyi*, ali i *jn* – *Ztrainski*

nəj > *ń* *nagovarjanyu* 47

-l > *-l* *potrebuval*, *bil*, *obetesal* 46

l > *l* *posztavleni* 46, *najbolye* 46, ali

ř > *rj* *nagovarjanyu* 47, *cherjum* 47

vsi > *vsi* 46

Morfološke osobine

Ostataka duala nema > *tri meszecze* 46.

U imenica ženskoga roda i pridjeva u ženskom rodu u dativu, vjerojatno i u lokativu nastavak je *-i*, npr. *kmeticzi*, *k szebi* 46.

U množini:

– u genitivu stariji su likovi bez nastavka (s nastavkom »nula« i noviji likovi s novijim nastavcima: u m. r. *nula* vs. *-ov*, npr. *diakov* 48 vs. *meszcz* 47. U ž. r. *nula* vs. *-ih*, npr. *szuprotivchin* 47, *zlochesztochih* 47, *divojkih* 49

– u dativu i instrumentalu (vjerojatno i u lokativu) očekivano nema sinkretizma (svaki od tih padeža ima posebne nastavke): D m. *vojnikom* 47, ž. *groficza*; I m. z *pajdashi* 48, *Chinmi* 48, ž. *Iabukami* 47.

U pridjeva uz pridjevsku upotrebljava nominalnu deklinaciju, tako u jednini D ž. r., npr. *Farni Czirkvi* 48, *pri moji rodbini* 49, vs. *naši kmeticzzi zvanoy* 46.

U I m. r. nastavak je *-em*, npr. *ovem* 46, *znikakvem* 47, *jednem* 48, *z mojem* 49; analogno u mn. u I z *nekulikemi* 48.

U mn. u G su palatalni i nepalatalni nastavci, npr. *drugeh* 47, *zagrebečkeh* 48, *nekojih* 47.

Neobičan je u mn. u A utjecaj imeničke deklinacije *nyegovi zapovedi* 48.

U glagola potvrđen je supin, sa sufixsom *-t*, npr. *nekuliko Ztranski knama obeduvat doshli jeszu* 46, prema infinitivu na *-ti*, npr. *szama mene doiti nije mogla*. Ima nesigurnosti u glagolskome vidu, npr. *meni ... počela se je dopaszti*.

U sintaksi se ističe:

– kongruencija imena i prezimena muških osoba, tj. ne sklanja se prezime, npr. *Josephu Markulic* 47, *Abashu Krizmanich* 47

– imenički atribut, umjesto pridjeva, stoji ispred odnosne riječi, npr. *Regimenta skolu* 49

– višesložne rečenice, koje su nespretno povezane, što govori o slabom poznavanju gradnje rečenice, lošem stilu, npr.

Poklamkah vre senskoga Mleka potrebuval neszem Ztareshi moji mene kszebi vzeli jeszu gde ja na Imanyu nashem na Szmert obetesal jeszem y od nikoga Vrachtva nego od szame Matere moje prejimati hotel niszam koja za Zdravje moje vre jako dvoila je 46.

Ponekad stavlja glagol na kraj rečenice kada inače to u hrvatskom jeziku nije obično, što će opet biti njemački utjecaj. Primjer se može vidjeti u citiranoj rečenici: *dvo ila je*.

Česti su glagolski prilozi, istovremeni (sadašnji) i prošli, npr. *k sztolu, iduchi* 46, *domom dojduchi* 47, *kakti prozti Cadet buduchi* 48; *z postelye onak betesen i szlab stavshi* 46, *do 5 tog Aprila ostavshi* 49. Još više se ističe upotreba pridjeva trpnoga, npr. *Imanye ... vu lepi ravniczzi lesanomu* 46, *Za sprevodyenem pol drugom Letu* 47.

U leksiku se može izdvojiti nekoliko slojeva:

– običan kajkavski književni, npr. 46 *Vre, najmre, Pokehdob, poklamkah, anda, Vrachtva, prezentilo, szuhoga Betega* 46 'sušica'; 47 *takaj, morebiti, domom, jezstvini, szpravische* 'skupština', *stanya* 'kuće'; 48 *chez, chlovek*

– »regionalan« kajkavski *Ztareshi* 46 'roditelji', *Potoka Drave* 46, *pol drugo*

Leto 47, narodno meszto, doichtvo 46

- novi izrazi za kulturološke potrebe, npr. *igrokaze hise 48* ‘kazalište’¹⁰
- tuđice *Majusha 46, Novembra 47, obetesal 46, Krapfle 46, Kloster 47*.

Zaključak je da je dragocjen Kukuljevićev tekst na kajkavskom književnom jeziku jer nam omogućuje da vidimo kakva je bila praksa i kakvo je bilo znanje književnoga jezika prosječnoga hrvatskoga školovanoga čovjeka nakon srednje škole. Pokazuje nam koji su problemi u književnom jeziku postojali, koje su morali rješavati, prije hrvatskoga narodnoga preporoda i prije nego što su i Hrvati kajkavci, kao i ostali Hrvati, prihvatili književni jezik sa štokavskom osnovom. U tom pokretu, koji je ujedinio sve Hrvate oko jednoga književnoga jezika, imao je jednu od najvećih uloga i Kukuljević, dok je vođa pokreta Ljudevit Gaj¹¹ kao pojedinac najzaslužniji za stvaranje moderne hrvatske nacije.

LITERATURA

Miroslava Despot, »Mladenačka ‘Autobiografija’ Ivana Kukuljevića«, *Bulletin JAZU*, VIII, br. 1, str. 44–50; Zagreb, 1960.

Alojz Jembrih, »Vatroslav Jagić i starija kajkavska književnost kao oslonac u pogledima na kajkavštinu«, *Jagićev zbornik*, Zagreb, 1987.

Alojz Jembrih, »Matija Valjavec – prvi prinosnik kajkavskih riječi za Akademijin rječnik«, *Radovi Zavoda za znanstveni rad Varaždin*, knj. 14/15, str. 155–173; Varaždin, 2004.

Mijo Lončarić, »Govor Varaždina i okolice«, *Radovi Zavoda za znanstveni rad Varaždin*, knj. 2, Varaždin, 1988. (Pretisak 2005.)

Mijo Lončarić, »Istraživanje govora u ludbreškom kraju«, *Rasprave Zavoda za jezik*, 15, str. 121–128; Zagreb, 1989. (Pretisak 2005.)

Mijo Lončarić, »Zajezda. ‘Upitnik za hrvatski jezični atlas’«, građa u Institutu za hrvatski jezik i jezikoslovlje u Zagrebu, 2008.

Mijo Lončarić, *Kajkavsko narječje*, Zagreb, 1996.

Mijo Lončarić, *Kajkaviana & alia*, Oglеди o kajkavskim i drugim hrvatskim govorima, Zrinski, Institut za hrvatski jezik i jezikoslovlje, Čakovec, Zagreb, 2005.

Tomislav Lipljin, *Rječnik varaždinskoga kajkavskog govora*, Garestin, Varaždin, 2002.

Jakob Lovrenčić, *Adolf iliti kakviszu lyudi*, Knisicza za neveshca szerdcza, koju Jakob Lovrenchich, zkup je szlosil, y na szvetlo dal. Leto 1833. Pretisak: Jakob Lovrenčić, *Adolf iliti kakvi su ljudi*, priredio, tekst transkribirao, rječnik sastavio i pogovor napisao Alojz Jembrih, Zagreb, 2002.

Tadija Smičiklas, »Život i djela Ivana Kukuljevića Sakcinskog«, *Rad JAZU*, 110, str. 119–204; Zagreb, 1892.

Ladislav Šaban, »Dnevnički zapisi iz mladih dana Ivana Kukuljevića Sakcinskog«,

¹⁰ U tekstu se pojavljuje ime zemlje *Barske Zemlye 49*, što zasad nije utvrđeno o kojoj se zemlji radi – da li Bavorskoj (*Bayern*), Nizozemskoj, tj. pokrajini *Beyerland*, ili o nekoj trećoj.

¹¹ Prošle godine 200. obljetnica Gajeva rođenja nije adekvatno proslavljena, onako kako dolikuje čovjeku najzaslužnijem za stvaranje hrvatske nacije, njezinom »ocuc«.

Historijski zbornik, XXXV, br. 1, str. 193–208; Zagreb, 1982.

Antun Šojat, »Kratki navuk jezičnice horvatske – Jezik stare kajkavske književnosti«, *Kaj*, br. 3–4, 5, 7–8, 10, 12, Zagreb, 1969.; br. 2, 3–4, 10, Zagreb, 1970.; br. 10, 11, Zagreb, 1971. U knjizi u izdanju Instituta za hrvatski jezik i književnost (uredili Vesna Zečević, Anita Celinić, Mijo Lončarić), 2009.

Barbara Štebih, »Kajkavska gramatika Ivana Vitkovića«, *Rasprave Instituta za hrvatski jezik i jezikoslovlje*, 31, str. 329–355; Zagreb, 2005.

Matija Valjavec, *Narodne pripovjesti u Varaždinu i okolici*, Sakupio Matija Kračmanov Valjavec, Varaždin, 1858.; 2. izd. Zagreb, 1890.

Vinko Žganec, *Hrvatske narodne pjesme, kajkavske*, 1950.

Kratki navuk za pravopiszanye horvatzko za potrebnost narodnih skol, Ofen (Budim), 1779. (pretisak: Institut za hrvatski jezik i jezikoslovlje, Zagreb, 2003.) dvojezično. Nešto promijenjeno, prošireno izdanje *Napuchenye vu horvatzko pravopiszanye, z pravochtenyem, y glaszo-merenyem, za potrebnost narodnih skol Vugerszkoga, i Horvatzkoga Orszaga*, Budim 1780. Treće je *Naputchenye za horvatzki prav chteti y piszati*, Vu Budimu 1808. (Pretisak, transkripcija i rječnik, Zagreb, 2004.).

RHKKJ: Rječnik hrvatskoga kajkavskog književnog jezika (A – prekogazliv), I–XI, JAZU/HAZU, Zavod za hrvatski jezik i jezikoslovlje, Zagreb, 1984.–2008.

KUKULJEVIĆEV KNJIŽEVNI JEZIK KAJKAVSKI

Sažetak

Nije dovoljno poznato da je Ivan Kukuljević Sakcinski pisao hrvatskim kajkavskim književnim jezikom. U rukopisu je sačuvan njegov dnevnik, koji je na početku pisan književnim jezikom kajkavskim. Ukratko se prikazuju, na uzorku njegova teksta, upravo na tekstu uvodne autobiografije, glavne osobine toga njegova jezika.

KUKULJEVIĆ'S LITERATURSPRACHE KAJKAVISCH

Zusammenfassung

Es ist nicht genug bekannt, daß Ivan Kukuljević Sakcinski am Anfang seiner Tätigkeit auch in der kroatischen kajkavischen Literatursprache geschrieben hat. Sein Tagebuch, das als Manuskript, in seiner Handschrift bewahrt wurde (1834), war zuerst in dieser Schriftsprache gefasst, und weiter hat Kukuljević in neuer Allgemeynkroatischen Literatursprache geschrieben.

Es werden Grundmerkmale seiner kajkavischen Literatursprache aufgrund des Anfangs seines Tagebuchs, d.h. seiner ersten Autobiographie (Beginn des Tagebuchs) beschrieben.

Faksimil naslovnice prve knjige Kukuljevićeva dnevnika, 1834.

Andrea Sapunar Knežević

Ivan Kukuljević Sakcinski i usmena književnost gradišćanskih Hrvata

Izvorni znanstveni članak

UDK 821.163.42.09 Kukuljević Sakcinski, I.

Od početka XIX. stoljeća, posve u duhu književnog romantizma, hrvatska je usmena književnost, osobito usmena lirika, i dalje nastavila biti jedan od važnijih izdanaka književnoga djelovanja. Kako je usmene književnosti, u svim vrstama, bilo u živoj izvedbi u to doba u velikoj količini na svim područjima, trebalo je samo »zagrabiti« u taj »narodni izvor« te pokazati narodne plodove, odnosno u skladu s književnoestetskim mjerilima, istinsku i pravu poeziju.¹ Svojoj zbirci *Pěsme* objavljenoj 1847. Kukuljević je dodao »narodne pěsme puka hãrvatskoga«, ukupno 112 pjesma, koje je uglavnom sam i zapisao.² Zbirku sačinjavaju većim dijelom lirske usmene pjesme, ali ima i nekoliko epskih kao primjerice, pjesma o sužanjstvu bana Zrinjanina (»Ban Zrinjanin i kćer caričina«) koju je Kukuljević dobio »od jednog ogulinskog ajduka koj 12 turskieh glavah odsěče«, jedna senjska varijanta sižea o junaku na svadbi svoje supruge (»Sužanj Asanaga i njegova ljubã«) te poznati zapis Stanka Vraza iz Novog Vinodolskog o pogubljenju Zrinskog i Frankopana (»Posljednji Frankopan i Zrinjski«).³ Po jezičnom principu Kukuljević je pjesme podijelio u štokavske (11 pjesama, str. 127–148), čakavske (26 pjesama, str. 149–185; među njima je osam pjesama s gradišćansko-hrvatskoga govornog područja) i kajkavske (75 pjesama, str. 186–256), trudeći se priopćiti ih »onako kako ih puk izgovara i pěva« i uzeti ih »iz svih narěčjah porekla hãrvatskoga«.⁴

¹ Stipe Botica, »Predgovor«, *Usmene lirske pjesme*, prir. S. Botica, »Stoljeća hrvatske književnosti«, Matica hrvatska, Zagreb, 1996., str. 25–26.

² »Da ipak ova knjiga i kod strogo učenih čitateljah něšta barem pozornosti probudi, dodao sam k mojim izvornim pěsma: narodne pěsme puka hãrvatskoga, koje, prem da su u malenom samo broju tiskane, mogu služiiti za něko ogledalo narěčjah, te za upoznavanje duha, ćutih i načina mišljenja mnogo razprostranjenoga naroda hãrvatskoga«. Ivan Kukuljević Sakcinski, *Pěsme. S dodatkom narodnih pěsamah puka hãrvatskoga*, Zagreb, 1847., str. 1–2.

³ Usp. *Usmene epske pjesme*, I, prir. Davor Dukić, »Stoljeća hrvatske književnosti«, Matica hrvatska, Zagreb, 2004., str. 41, 125–127, 255–265. Od Vraza je Kukuljević primio baladu o pogibiji Zrinskoga i Frankopana, uspјelu i vrlo rijetku usmenu tradicijsku baladu s tom temom – ako se izuzmu potpuno različite pisane pučke pjesme o istom događaju. Tekst gotovo jednak onome u Kukuljevićevoj zbirci objelodanjen je kasnije u zbirci Stjepana Mažuranića godine 1907. Maja Bošković-Stulli, »Usmena književnost«, Maja Bošković-Stulli, Divna Zećević, *Povijest hrvatske književnosti*, knj. 1, Usmena i pučka književnost, Liber–Mladost, Zagreb, 1978., str. 309.

⁴ »Žao mi je, što nisam maloј ovoj zbirci několiko barem pěsamah od hãrvatah iz Krajske, Istrie te iz Dalmacie i njezinih otokah dodati mogao, što bi raznoćvetnomu vćencu narěčjah naših jošte veći ures podalo bilo; nu budući da takovih na nikakav način dobiti mogao nisam, ostavio sam sabiranje i izdavanje istih pěsamah inim rodoljubom, koji će za taj posao moćebiti mnogo sposobnii od mene biti«. I. Kukuljević Sakcinski, n. dj., str. 2.

Najveći dio pjesama je sam zapisao, osobito kajkavske pjesme u Hrvatskom zagorju, Međimurju, oko Varaždinskih Toplica te čakavske pjesme u Primorju te među Hrvatima u Doljnoj Austriji i zapadnoj Ugarskoj. Uz svaku pjesmu je naveo gdje je zapisana. U vrijeme hrvatskoga narodnog preporoda zaneseni su sakupljači usmenoknjiževnih tekstova često nesebično predavali jedni drugima svoje zapise usmenih pjesama, uzajamno ih prepisivali i objavlivali. Kukuljević je preuzeo nekoliko usmenoknjiževnih zapisa od drugih sakupljača: četiri pjesme od Dragutina Rakovca (štokavske pjesme »iz križevačke regimente«: »Děvojka budi dragog«, »Dragi i Draga«, »Tužna děvojka«, »Děvojka prevari Boga«) i jednu od Stanka Vraza (»Posljednji Frankopan i Zrinjski«). Dio svojih usmenoknjiževnih zapisa, kako spominje u predgovoru zbirke, ustupio je Izmailu Ivanoviču Sreznjevskome i Stanku Vrazu: »Rado bi ja bio i ovu malu sbirku narodnih pėsamah hãrvatskih, koje sam tumarajući po svētu od mila do nedraga sam slušao i prepisivao, drugomu komu sposobniemu za taj posao izdatelju dao, da ju u svoju većju sbirku uplete, (kao što sam to s někojim već prie učinio bio, davši ih gg. Sreznjevskomu i Vrazu.) Nu budući da poznam okolnosti naše književne, koje sada još rėdko komu dopuštaju narodno ovo blago tiskom izdavati; naumio sam narodne ove pėsme priobćiti svētu, koje će možebiti osobito slavjanskim književnikom i čitateljem tim povoljnije biti, što su uzete iz svih narėčjah porekla hãrvatskoga«.

Ne odjeljujući ga od ostalih »primorskih« pjesama, Kukuljević gradišćansko-hrvatsko usmeno pjesništvo uvrštava u čakavsko pjesništvo, a u predgovoru današnje Gradišće (»pjesme puka s Lajte i Taje«) pribrojava ostalim hrvatskim regijama: »Samo puk koji pod imenom hãrvatskim žive, kraj mora jadranskoga i tamo kraj rėkah Kupe, Save, Drave, Mure, Taje, Lajte i Morave, u dãržavi hãrvatskoj, ugarskoj i austrijskoj, nije mogao sve do sada naći muža, kome bi bio povėrio duhovno blago svoje«. Korespondencija Stanka Vraza i Ivana Kukuljevića Sakcinskog već 1842. ukazuje na njihovu svijest o potrebi upoznavanja i istraživanja moravskih, doljnjoaustrijskih i zapadnougarskih Hrvata. Rezultatima svojih istraživanja, među prvima u hrvatskoj sredini, doprinose upoznavanju tog dijela hrvatskoga naroda koji je do tada nepoznat hrvatskoj književnoj i znanstvenoj javnosti. Početkom lipnja 1842. Vraz upućuje pismo Kukuljeviću koji tada boravi u Beču te uz ostalo piše: »Kad si u Beču nezaboravi prokopati u bibliotekah rukopise i rėdke knjige našega naroda, pa posle kad si gotov, na zabavu odtrčati Austrijskim Horvatom, sva sela popisati poimence, zabilježiti broj stanovnikah, pėsme i obiçaje, i posle ako možeš odletiti na gvozdenoj cesti i medju Moravske Horvate, popisati sela, broj stanovnikah, nekoliko pėsmahtd. itd. Od tih rukopisah načini članak za *Kolo* polag svoga ukusa«. ⁵ Svoje dojmove o ugarskim Hrvatima Kukuljević opisuje Stanku Vrazu u pismu iz Beča u lipnju 1842. (objavljeno u *Danici ilirskoj*

⁵ Stanko Vraz, »Kukuljeviću«, *Děla Stanka Vraza*, V. dio, Matica hrvatska, Zagreb, 1877., str. 305. Pismo ima nadnevak: 3. lipnja 1842.

početkom srpnja iste godine):⁶ »Istina je, da onaj, koji je po Italiji, po Njemačkoj i po drugih državah putovao, na putu iz Hrvatske do Austrije malo ili ništa zanimiva nenahodi; nu Slavjan, osobito Hrvati, koji ovim putem putuje, čuti u tom veliku slast, što svuda rođenu svoju bratju nalazi. Dva čitava dana vozi se čovjek, od Drave počemši do granice austrijske kroz Ugarsku, nu osim u okružju od četiri štacija, nenahodi on nigdje žiteljah od ponosite kàrvi magjarske, jedini prostor od Mure do sombotheljskih poljah obitavaju Magjari; od Kisega počemši, do granice austrijske Vindpassing (Windenpass), stanuju sami tako nazvani 'vodeni Hrvati', pomješani s Njmcima; nu znamenito je, da su isti ovi Njmcima u nošnji, u licu i u stasu spodobni samim Hrvatima tako, da jednog od drugoga razlučiti nemožeš. Svi su krèpki, čvårsti, visoki ljudi, što me uvijek većma utvårdjava u misli: da su pradèdi njihovi s bardah hrvatskih sišli i naselili se u ovih krasnih ravnica.«

II.

Kada govorimo o početcima zanimanja za gradišćansko-hrvatsko usmeno pjesništvo u XIX. stoljeću, među prvima treba spomenuti usmenoknjiževne zapise Moriza Fialke (1809.–1869.), profesora češkoga jezika i natporučnika regimente na Vojnoj akademiji u Bečkom Novom Mjestu od 1838. do 1844.⁷ Fialka je imao priliku upoznati Hrvate u okolici Matrštofa (Mattersburg) i Željeznog (Eisenstadt), a rezultate svojega istraživačkog rada objavio je u dva navrata u Pragu godine 1842. Oba rada objavio je anonimno: prvi »Horwátu w šopronské stolici králowstwý uherského« izašao je u časopisu *Kwěty. Národný zábawnýk pro Čechy, Morawany, Slowáky a Slezany*, a drugi u njegovom prilogu za književnost, umjetnost i znanost *Nowiny z oboru literatury, uměny a wéd* pod naslovom »Národný pjesmé Horwátu w šopronské stolici králowstwý uherského«. Drugi rad je opširniji te sadrži uvodno objašnjenje s opisom terenske situacije, kratak opis dijalekta na kojem se objavljuju pjesme te izbor od deset pjesama uz naznaku gdje su i od koga zapisane. U njemačkom prijevodu rad je objavljen 1963. u bečkom časopisu *Jahrbuch des österreichischen Volksliederwerkes*.⁸ Pretpostavlja se da je Fialka sakupio znatno veći broj pjesama

⁶ Ivan Kukuljević Sakcinski, »Dopis iz Beča (Iz pisma Stanku Vrazu).«, *Danica ilirska*, VIII, br. 27, str. 107–108; Zagreb, 2. srpnja 1842. Pismo je upućeno 22. lipnja 1842.

⁷ »Er hatte sich zwar um die Stellung eines Französisch-Lehrers beworben, aber mit 31. VII. 1838 entschied Erzherzog Johann, dem die Akademie unterstellt war: 'den wegen seiner vollkommenen Kenntnis der böhmischen Sprache, als auch in Hinsicht seiner sonstigen wissenschaftlichen Ausbildung und vorzüglichen Conduite anempfohlenen Oberleutnant Moriz Fialka vom IR 28 zum Inspektions-Dienste und zum Lehrer der böhmischen Sprache in der Wiener-Neustädter Militär-Akademie zubesimmen'. Diese sechs Jahre, die Fialka nun in dieser Verwendung zubringen sollte, waren wohl jene Zeit, die ihm die meiste Befriedigung brachte. Hier konnte er sorglos seine Studien betreiben und Abstecher zu den benachbarten Kroaten in Westungarn machen, wie eine Urlaubsreise zu den Slowaken in Nordungarn. Denn er betrachtete die Slawen als eine Völkerfamilie«. Karl M. Klier, »Moriz Fialka ein Erforscher burgenländischen kroatischen Volkstums«, *Burgenländischen Heimatblätter*, Heft 2, 26. Jahrgang, Eisenstadt, 1964., str. 78–80.

⁸ Moritz Fialka, »Kroatische Volkslieder aus der Umgebung von Eisenstadt um 1840«, *Jahrbuch des österreichischen Volksliederwerkes*, Band XII, Wien, 1963., str. 55–64.

od onog što je objavio pa je vedre ljubavne pjesme gradišćanskih jačkarica i balade s vojničkom tematikom koje su mu pjevali muškarci, ustupio i drugim sakupljačima usmenog blaga.⁹ O susretu s Fialkom, Fran Kurelac u putopisu *Iz mojega života i putovanja po Ugrskih Hrvatih* piše: »Pohodim tamo od želje i nepoznata mi donle profesora na vojničkoj akademii Fialku, rodod Čeha, za koga sam čuo da se od njega i drugu mu, kapetana Buriana, mladi vojnici Češkemu jeziku priučavaju. Burian je sastavio obilniju slovniciu Češkoga jezika, a Fialka je posle izišao na glas kao prevodilac Bulverovih romanov. Fialka, čovek visok, ugodan, uljudan, rodoljubiv, pozva me na obēd, i tuj nam srđca prēticaħu, ċim su obilovala. Bilo je tuj razgovora vsakojaka, te ja tuj od njega doznao, da na Ugrskoj strani odmah iza medje, koju uricu hoda, ima Hrvatov, kojih on i pohodio te i nēkoliko pēsmic od njih prēpisao, koje mi pokazao i poklonio. Bi još i toliko dobrotiv i uslužan, te uzam olovce u ruke stade mi risovati ona obližnja sela, kako koje prema kojemu, na kojem putu na kojem li brēgu stojahu. Ja, toliko godin ne vidēv ikakvih Hrvatov, a kamo li na tudjini razsadjjenih, vas se razgorim i domišljati stanem, kako bim do njih...«¹⁰ Rukopis *Svitske jačke se va vi knjiga nahajaju kese rado va šopronskoj varmeđi jaču iliti popivaju. Spisane va letu 1840*, pohranjen u Nacionalnoj i sveučilišnoj knjižnici u Zagrebu, sadrži četiri usmenoknjiževna zapisa iz Šopronske županije.¹¹ Nije poznato tko je bio zapisivač ovih pjesama.

Svjestan bogatstva hrvatske usmene baštine i njezine važnosti za razvoj preporodne književnosti, Stanko Vraz uz slovenske, bilježi i hrvatske usmene pjesme¹² te u trećoj knjizi *Kola* koje je sam uređivao, godine 1843., objavljuje devetnaest usmeno-lirskih pjesama iz Primorja, Istre, Doljne Austrije i zapadne Ugarske.¹³ U predgovoru kaže da je pjesme dobio od Dragutina Rakovca, Izmaila Ivanovića Sreznjevskog, Ivana Kukuljevića Sakcinskog i T. Bratulića, rodod Istranina. Izbor pjesama pod zajedničkim nazivom »narodne pjesme Hrvata« proizlazi iz Vrazova jezičnog pogleda prema kojem se jedino čakavsko narječje može zvati hrvatskim, premda se hrvatsko ime proteže na »vrlo različite grane jugoslavenske«.¹⁴ Vraz »izuzima« Hrvate štokavce koji su mu zbog sličnosti jezika bliži Srbima (»koje porad sličnosti jezika brojim k Sarbljem«) te Hrvate kajkavce koji po jeziku pripadaju gornjoj, korutansko-slovenskoj strani kako je

⁹ Usp. Nives Ritig-Beljak, »Pregled usmene književnosti«, *Povijest i kultura gradišćanskih Hrvata*, ur. I. Kampuš, Nakladni zavod Globus, Zagreb, 1995., str. 343.

¹⁰ Fran Kurelac, »Iz mojega života i putovanja po Ugrskih Hrvatih«, *Jačke ili narodne pēsmes prostoga i neprostoga puka hrvatskoga po župah šopronskoj, mošonjskoj i želēznoj na Ugriħ*, Zagreb, 1871., str. X–XI.

¹¹ Rukopis pod signaturom R 6601 u Nacionalnoj i sveučilišnoj knjižnici u Zagrebu.

¹² O Vrazovu sakupljanju i objavljivanju slovenskoga, hrvatskoga i bugarskog usmenog pjesništva vidi: Andrea Sapunar Knežević, Marijana Togonal, »Prinos Stanka Vraza sabiranju i proučavanju usmenoknjiževnog stvaralaštva«, *Croatica et Slavica Iadertina*, Sveučilište u Zadru, Zadar, 2011.

¹³ Stanko Vraz, »Narodne pēsmes Hrvataħ«, *Kolo*, str. 31–49; Zagreb, 1843.

¹⁴ S. Vraz, n. dj., str. 31.

već ranije izložio Jernej Kopitar. Vraz smatra da po pravu, odnosno po jeziku, hrvatsko ime ide jedino uz Hrvate čakavce, odnosno južnoslavensku granu »što treba u svom govoru *ča m. šta* ili *kaj*, a ti Hàrvati stanuju od starine u Primorju, po većoj strani primorskih varoših, Zadarskom okružju i po otocih primorskih i dalmatinskih«. ¹⁵ U istu skupinu ubraja zapadnougarske, doljnjoaustrijske i moravske Hrvate: »Kao naseobine stare nalaze se po nekojih selih sèverozapadne Ugarske i dolnje Austrie, kud su Hàrvati iz kàršnog Primorja došli 13. vèka (...) Ona strana, što je od ovih došljakah prelazila u Moravsku, poznata je pod imenom *Horvatah Podlužakah*, nu dosavši medju srodnu bratju, počesila se je, t. j. zamènila hàrvatski jezik s jezikom èscko-moravskim«. ¹⁶

Objavivši šest pjesama s gradišćanskohrvatskoga jezičnog područja, Vraz među prvima u hrvatskoj sredini doprinosi upoznavanju usmenoknjiževnog stvaralaštva doljnjoaustrijskih i zapadnougarskih Hrvata. Uz zapise pjesama nema oznake mjesta, samo šireg područja iz kojeg dolaze. Pjesma »Tuge« iz »dolnje Austrie« s početnim stihovima *Tuge moje tuge! / Da su moje tuge, / Kak su tuge druge! / Ali moje tuge, / Jesu jako teške* nalazi se i u Kukuljevićevoj knjizi *Pësme. S dodatkom narodnih pësamah puka hàrvatskoga* (1847.) uz autorovu bilješku: »iz velikoga sela hàrvatskoga Cvendrofa«. Pjesma »Dragota pogleda« zapisana je u »zapadnoj Ugarskoj« s početnim stihovima: *Imala sam pèrsten – ziz zelenim okom, / Zel mi ga j' moj mili – večer pod ublòkom. / Ča neznaš ti, mila, – ča s' rekla na veži, / Da ti moja ljubav – 'se na sèrci leži*. Treća iz Vrazova izbora je pjesma »Nevèra« »iz Šopronske varmedje«: *Neznaš mili ča si rekal, / Kad si Šopron školu išal? / 'Oću projti, najzad dojti. / Tebe milu moju zeti! / Ti si prošal, najzad došal / Mene rožu nisi uzmel*. Sljedeća pjesma »Nevèra« zabilježena je u »zapadnoj Ugarskoj«: *Nočas sam seli bil kod moje ròžice, / I sam se zabavil do béle zórice. / I u béloj zori kad me je zbudila, / Do vežnoga praga menej sprohodila. / A na vežnom pragi mi jesmo postali, / Onde jesmo sebi desne ruke dali. / Večer si mi dala tvoju desnu ruku, / A jutro si prošla z drugim na poruku*. Uz zapis pjesme »Odluka« nema oznake mjesta, a početni stihovi glase: *Visoki su brigi, diboke doline, / Ništ nemorem čuti od mile novine. / Jiščem ju po gorah, jiščem ju po polji, / Ar neg nju rožicu sèrce vidit želji. / Skalina je tvèrda, neče mi povidat / Ako prem noć i dan nemorem počivat. / Polje je široko, oči nedosižu, / Da bi mogal vidit milu moju rožu*. Posljednja pjesma iz Vrazova izbora zapisana je u »zapadnoj Ugarskoj« s početnim stihovima: *Žalostno nam spiva ta tica papuga, / Da će nas popasti prevelika tuga. / Oh ni mi na svitu vernoga človika, / ki bi zagovoril tužnoga junaka. / Ali sam va polji, ali sam va gori, / Jednako mi dèrhće sèrce v mojem teli / Kuliko god puti na otca pomislim, / Jino tužni sinak mater zaoblčim*. Ista pjesma pod naslovom »Tužan uskok« nalazi se u Kukuljevićevoj zbirci s oznakom mjesta: »iz Varašdorfa u

¹⁵ Isto.

¹⁶ Isto.

sopr. varm.; Harvati ga zovu: Veliki Borisdorf«. Danas je to Veliki Borištof/Grosswarasdorf u srednjem Gradišću.

Vraz u predgovoru napominje da je izbor napravio iz Kukuljevićeve rukopisne zbirke koju mu je stavio na raspolaganje: »Čitav pako razd. III. donosi sbirku od g. Kukuljevića, na kojoj ljubavi i dobroti njemu (...) iskreno zahvaljujem«. Iako pjesme nije sam bilježio, objavivši ih u *Kolu* već 1843., kao hrvatske narodne pjesme čakavskoga narječja, ostvario je važan prinos poznavanju hrvatske književne i znanstvene javnosti s gradišćanskohrvatskom usmenom lirikom te ukazao na potrebu za daljnjim istraživanjima ove usmenoknjiževne građe kao neizostavnog dijela hrvatskoga narodnog pjesništva.

Smatrajući važnim proputovati slavenske zemlje i na terenu proučavati narode i njihove jezike, Izmail Ivanovič Sreznjevski (1812.–1880.), mladi ukrajinski istraživač, slavist i folklorist, kasnije poznati znanstvenik i sveučilišni profesor Harkovskoga sveučilišta, putovao je po slavenskim zemljama prema programu Moskovskoga sveučilišta od 1839. do 1842.¹⁷ U to vrijeme, ruska slavistika je tek u povojima, a prve katedre osnovane su upravo tridesetih godina XIX. stoljeća sa sjedištima u Moskvi, Petrogradu, Harkovu i Kazanju. Četvorica nadarenih mladih profesora koji su određeni za rad na novim katedrama: Osip Maksimovič Bodjanski, Viktor Ivanovič Grigorovič, Petar Ivanovič Prejs i Izmail Ivanovič Sreznjevski, utemeljili su rusku slavistiku. Oni su proputovali slavenske zemlje, usavršavajući znanje jezika i prikupljajući razne materijale s područja filologije, folkloristike, arheologije i dr., već prema sklonostima. Neophodno je proučavati slavenske narode, njihova narječja i spomenike, usmenu književnost i topografiju jer svaki živi narod, živo narječje, živa usmena književnost nudi etnologu, povjesničaru i filologu nešto, što je stoljećima dugo preživjelo i što se očuvalo samo u narodu, piše Sreznjevski u svojim izvješćima u *Žurnalu ministarstva narodnoga prosvješćenija*, godine 1841. Na put je krenuo 1839. te se najprije zadržao u Češkoj i Moravskoj, obišao Lužice i Šlesku, a zatim preko Beča, gdje je proveo zimu 1840./1841., stigao u Zagreb. Na putovanjima se upoznao s istaknutim slavenskim preporoditeljima te pridonio njihovom međusobnom povezivanju te zbližavanju njihovih pogleda, primjerice, recenzijom Vrazove zbirke usmenih pjesama *Narodne pjesni ilirske, koje se pjevaju po Štajerskoj, Kranjskoj, Koruškoj i zapadnoj strani Ugarske* (Zagreb, 1839.), objavljenom u časopisu *Časopis Českého Museum*, godine 1842. Sreznjevski je surađivao sa Stankom Vrazom te putovao 1841. po Istri, Primorju i Dalmaciji, gdje je zapisivao usmene pjesme, od kojih je neke objavio u *Danici ilirskoj* (nekoliko kraćih pjesama iz Istre i Hrvatskoga primorja) i ruskim publikacijama, a veliki

¹⁷ Godine 1842. Sreznjevski počinje predavati na Harkovskom sveučilištu, pri čemu mu je velika pomoć bio bogati materijal koji je prikupio na putovanjima. O njegovom sveučilišnom i znanstvenom radu: Aleksandr D. Duličenko, »Izmail Ivanovič Sreznjevski i gradišćanski Hrvati«, *Znanstveni zbornik*, 1. edicija, Znanstveni institut gradišćanskih Hrvatov, Borta, 2002., str. 83–92.

dio ustupio Dragutinu Rakovcu.¹⁸ Zajedničko putovanje s Vrazom prekinuto je zbog Vrazove bolesti, ali Vraz, odgodivši privremeno svoj put, izvještava o putovanju Sreznjevskoga u *Danici ilirskoj*: »Osobito bogata je verna njegova zbirka narodnih dragocjenosti iz Istrie, Dalmacije i Primorja, u kojih je stranah prikupio izmedju ostaloga blaga više od 200 komadah ženskih i junačkih narodnih pjesamah. Izmedju ovih imade najznatnijih iz otokah Dalmatinskih, koji su u ogledu etno- i filologičkom od velike čene i važnosti, buduć polje onih krajevah (...) dosada još od nikoga načeto nebiaše«. ¹⁹

U ožujku 1842. Sreznjevski posjećuje ugarske Hrvate u Šopronskoj županiji. Već tada mu je poznato da moravski i ugarski Hrvati imaju isto narječje i iste običaje, o čemu piše u izvješću ruskom ministarstvu godine 1841.²⁰ Iz njegove korespondencije saznajemo da je prihvatio poziv Moriza Fialke te se s njim uputio na izlet k ugarskim Hrvatima na austrijskoj granici u okolici Željeznog, Šoprona i Niuzaljskog jezera, nakon što je nekoliko dana boravio kod Fialke u Bečkom Novom Mjestu. »Nisam umoran, ali moje čizme su razgažene (...) Hrvati su divan narod: muškarci su visokog rasta, žene ljepotice, a oprava im je dražesna. (...) Kuće su najvećim dijelom kamene, svjetle su i čiste«, pisao je Sreznjevski svojoj majci nakon povratka.²¹ Slično svjedoči i Fran Kurelac u svojem putopisu: »Kad Sreznjevski, putujući po Slovinskih zemljah i jezike im učeć, jednom iz Beča i medju Šopronske Hrvate zamaknu, da ih zapozna i razgleda, povrnuv se u Beč pun radostnoga čuda ovako mi uzklīče: ‘ta višji su, lēpsi su, bogatiji su nego Nēmci i Magjari’«. ²² U rukopisnoj ostavštini Sreznjevskog u Ruskom državnom arhivu književnosti i umjetnosti u Moskvi nalaze se, uz ostalu građu, njegovi zapisi iz šopronskog kraja na kojima je radio u ožujku 1842. u Bečkom Novom Mjestu, a sastoje se od bilježaka o narječju šopronskih Hrvata i zapisa nekoliko usmenih pjesama, o čemu je izvijestio A. Duličenko.²³ Najveći dio njegove građe s putovanja još uvijek je neproučen.

III.

Usmenoknjiževni tekstovi, najprije u izvedbi, a poslije i u zapisu, prikladno izražavaju duhovnu bit zajednice (naroda) i duh svoga vremena te tvore važno duhovno uporište sredini koja ih je stvorila i njegovala.²⁴ S obzirom da usmeno

¹⁸ Usp. M. Bošković-Stulli, n. dj., str. 281, 321.

¹⁹ *Danica ilirska*, br. 39, 1841.; M. Bošković-Stulli, n. dj., str. 293.

²⁰ A. Duličenko, n. dj., str. 87.

²¹ Putovanje Sreznjevskog k ugarskim Hrvatima 1842., na temelju objavljenih pisama majci, spominje i Vatroslav Jagić u djelu *Istorija slavjanskoj filologiji*, Sanktpeterburg, 1910.

²² F. Kurelac, n. dj., str. XV.

²³ A. Duličenko, n. dj., str. 89–92.

²⁴ Usp. S. Botica, n. dj., str. 16. Usmenoknjiževne tekstove stvara daroviti pojedinac kako bi prikladno izrazio svoje duševno stanje koje, donekle, odgovara pregnuću cjelokupne zajednice. To što on čini u skladu je s osjećajem i životnim pogledom cijele zajednice te ga ona prihvaća kao da je sama suautor. Isto, str. 15.

pjesništvo gotovo uvijek svoju predmetnu stvarnost pronalazi u oblikovanju svih onih pregnuća što ih narod osjeća tijekom povijesti,²⁵ pjesme u Kukuljevićevoj zbirci, zapisane u raznim hrvatskim krajevima, znatno se razlikuju, izražavajući osjećaje, životne poglede i duševno stanje zajednice (naroda) iz koje su iznikle. U predgovoru Kukuljević govori o tim razlikama, uspoređujući čakavske pjesme iz senjskog kraja i one s područja Doljnje Austrije i zapadne Ugarske: »Kao što se po ponosnom Senju, gnjezdu slavni uskoka, i po našoj junačkoj granici, zibki neumarljivih muževah, pjevaju starinske pjesme junačke; tako javljaju pjesme iz Austrije i Ugarske neku žalostnu ćut, kad i kad samo ublaženu pojavljenjem ljubavi i pohlepom za slobodom«.

Kukuljević kaže da je pjesme »tumarajući po svētu od mila do nedraga sam slušao i prepisivao«. Nije bilježio tko mu ih je kazivao, nego samo mjesto odakle dolaze. Prva pjesma, naglašeno lirskog karaktera, nastala je u turobnom, elegičnom raspoloženju: *Tuge moje tuge! / Da su moje tuge, / Kak su tuge druge! / Ali moje tuge, / Jesu jako teške: / Kad bi samo male / Na kamen spadale, / Kamen bi razbile / Na makovo sime*. Zabilježena je u Doljnjoj Austriji, točnije zapis je »iz velikoga sela hãrvatskoga Cverndorfa«. Danas je to Zwerndorf/Cvendorf. Poetska metafora je uz malo riječi toliko rječita da nas ne zanima odakle tužno stanje govornika: on samo poručuje kako je njegova tuga na rubu izrecivosti.²⁶ Zapis lirske pjesme »Děvojka se razgovara s bratovima konji« je iz »Cverndorfa u Austrii«: *Jelena, Jelena, jabuka zelena! / Jošće nisi zrela, niti si juvena, / Neg ti budeš zrela, v pravi čas trgana. / Pod njom raste trava ditelina, / Nju je žela jedna mlada divojka, / Mlada, mlada lipa jedna divojka. / Ča j' našela pred konje je vrgla: / Jiće! piće! moga bratca konji! / Zutra vam je daleko put putom, / Momu bratcu noste jubnu jubavku, / Našej majki jednu lahku lahkotu, / Našem čački jednu dobru dobrotu*. Pjesmu s istim početnim stihovima u drugačijoj verziji zabilježio je Fran Kurelac u selu Pama/Bijelo selo u sjevernom Gradišću, sjeverno od Niuzaljskog jezera te objavio u *Jačkama* 1871.: *Oj Jelena, jabuka zelena, / Pod njom rasla trava ditelina, / Ku je žela gizdava divojka / S zlatim srpom, s belimi rukami. / Ča 'e neželja, pred konje odnesla. / Jite, pijte, moga brata konji, / Sutra ćete dalek put putovat, / Prik Dunaja po mladu nevistu*.²⁷ Dopadljivu lirsku pjesmu »Oj Jelena, Jelena« koja se pročula svojim napjevom, gradišćanska omladina i danas rado pjeva.²⁸

Uz pjesmu »Prevarena Mara« Kukuljević zapisuje »iz Maverlina u Austrii«, uz objašnjenje »Völbersmauer, ne daleko od sěverne železnice«. Danas je to Nevrlin/Wildungsmauer u Doljnjoj Austriji. Stihovi glase: *Kade Mare v malin gre, / Onda sunce dole gre; / Malin mele pšenicu, / Junger ljubi Maricu: /*

²⁵ Usp. isto, str. 17.

²⁶ N. Ritig-Beljak, n. dj., str. 341.

²⁷ Fran Kurelac, *Jačke ili narodne pjesme prostoga i neprostoga puka hrvatskoga po župah šoprunskoj, mošonjskoj i želěznoj na Ugrih*, Zagreb, 1871., str. 12, pjesma br. 63.

²⁸ N. Ritig-Beljak, n. dj., str. 341.

'Marica neplači se, / Ja ti kupim žužničku / Deset lakat dužničku, / Prvi lakat za dukat, / Drugi lakat za novac. / Prvi kupil za dukat, / Drugi neje za novac'. Pjesma »Pàrva i druga ljubav«, zapisana u Cverndorfu u Doljnoj Austriji, lirski je pjesma u kojoj se pjesničke slike temelje na oprečnim osjećajima: *Moja prva ljubav / Črlenoga lica, / Druga moja ljubav, / Bljutavoga lica. / Prva šetala se / Va svili, bumbaki, / Druga šetala se / Va sribri i zlati. / Prva šetala se / Va svili, bumbaki, / Ašče je junaki / V oči odnašali. / Druga šetala se / Va srebri i zlati, / Oždie pa neče / Niedan pogledati.* Sljedeća pjesma »Vèrna draga« je iz Voreštana, a Kukuljević daje objašnjenje: »Hornštejn u šopr. varm. na granici Austrie«. Danas je to Vorištan, njem. Hornstein u srednjem Gradišću. Početni stihovi su: *Kada zora puca, / Sedla junak konja, / Stoper se je počeu / Čizme obuvati. / Kome je ur došla / Stara mat zbajati.* Pjesma »Tužan uskok« je »iz Varašdorfa u sopr. varm.; Harvati ga zovu: Veliki Borisdorf«. Danas je to Veliki Borištof/Grosswarasdorf u srednjem Gradišću. S početnim stihovima: *Žalostno nam spiva ta tica papuga. / Da će nas popasti, prevelika tuga, / Oh ni mi na svitu vernoga človika, / ki bi zagovoril tužnoga junaka. / Ali sam va polji, ali sam va gori, / Jednako mi drhče srce v mojem teli / Kuliko god puti na otca pomislim, / Jino tužni sinak mater zaobličim.* Pjesma »Tužna draga« je iz Čunova u »mošonskoj varmedji«, danas u Slovačkoj: *Po čunovskim mosti, / Teče voda, / Bistra voda, / Kade moja mila / Rubce perje. / Neperje je mila / Zi vodice, / Neg je perje mila / Zi suzice, / Če ož nam sam Buog, / Buog pomoći, / Nam pomoći va dne, / Va dne v noći.* Posljednja pjesma »Prevareni« je isto čunovska, a glasi: *Na placi sam stal, / Premilo gledal, / Kadi je mila ruoža, / Koj' bi (v) pelo šal; / Tovaruš me je zval, / Š njim sam (v) pelo šal, / Uon se je s milum / Objameval, / Ja sam s kraja stal.*²⁹

Kukuljević je objavio usmene pjesme s područja Doljne Austrije – Cvendrof/Zwerndorf i Maverlin/Nevrlin (danas Wildungsmauer), srednjega Gradišća – Vorištan/Hornstein, Veliki Borištof/Grosswarasdorf te sela u današnjoj Slovačkoj – Čunova. Sela Cvendrof/Zwerndorf i Maverlin/Nevrlin (Wildungsmauer) danas su bez Hrvata. Godine 1845., A. W. Šembera, profesor češkoga jezika na Bečkom sveučilištu piše o dvadeset i pet hrvatskih naselja na području Doljne Austrije u kojima živi 6171 Hrvat, a Cvendrof/Zwerndorf spominje kao čisto hrvatsko naselje.³⁰ Josef Breu navodi da je Cvendrof/Zwerndorf, prema udjelu hrvatskoga stanovništva u popisu stanovništva iz 1869., bio isključivo hrvatsko naselje u kojem je živjelo 411 Hrvata i mali broj Nijemaca.³¹ Slično potvrđuje

²⁹ U kraćoj verziji nalazi se u knjizi *Jačke gradišćanskih Hrvata u Madjarskoj* Miroslava Vuka Croate (Budimpešta, 1991.), a zabilježena je u Hrvatskim Šicama i Gornjem Čataru pod naslovom »Na placi sam stal«.

³⁰ Kvetoslava Kučerová, *Hrvati u Srednjoj Europi*, Matica hrvatska, Matica slovačka Zagreb, Zagreb, 1998., str. 109–110.

³¹ Josef Breu, »Prostorni opseg i posljedice za sliku naselja«, *Povijest i kultura gradišćanskih Hrvata*, ur. I. Kampuš, Nakladni zavod Globus, Zagreb, 1995., str. 94.

Kukuljevićeva bilješka uz pjesmu »Hárvatske tuge«: »Iz velikoga sela hárvatskoga Cverndorfa«, a njegov dnevnik iz 1838. sadrži zanimljivu putopisnu opasku: »(...) vozih se ja s Ružom na željeznom putu u Cvendrof, rođeno mjesto mog sluge Prosanića. Ondje su sami Hrvati, sve govori horvatski, i to bolje po primorski, muški se nosi također sve po horvatski nu žene su se žalibože sasvim u nošnji ponjemčile akoprem krasne horvatske haljine imaju.«³² Danas više nema Hrvata u selima Doljne Austrije pa su Kukuljevićeve bilješke i zapisi četiriju pjesama iz spomenutih naselja još dragocjeniji jer se kao i zapisi Frana Kurelca, Ivana Milčetića, Franje Ksavera Kuhaća i drugih, ne mogu više ponoviti.

IV.

Kukuljević je strogo zagovarao načelo izvornosti u prikupljanju i objavljivanju narodnog blaga te je u predgovoru zbirke jasno istaknuo kakav sabiratelj usmenih pjesama treba biti i koja je njegova glavna zadaća: »Kao što se narčče hárvatsko u tri porekla děli, najmre: u štokavsko, čakavsko i kajkavsko, tako sam razdělilo i ja pėsme ove, i za svetu si dužnost dāržao onako ih napisati i priopćiti svētu, kako ih puk izgovara i pėva; što je po mnėnju mome glavna zadaća svakoga sabiratelja narodnih pėsama«. S Kukuljevićem isto mišljenje dijeli Stanko Vraz, čiji prinos u sabiranju i bilježenju usmenog stvaralaštva, osim u samoj sakupljačkoj aktivnosti, treba tražiti i u kritici metodologije sakupljanja i uređivanja objavljenih usmenih pjesama i napjeva te svojevrsnim naputcima koje je davao svojim kolegama – sakupljačima (Macunu, Kukuljeviću, Kočevaru, Erbenu i dr.), o čemu svjedoči autorova korespondencija s brojnim istaknutim hrvatskim, ali i inozemnim autorima (njemačkim, češkim, slovačkim, poljskim, ruskim).³³ Narodne pjesme i sve ostalo narodno blago treba zapisati upravo onako kako je kazivač kazivao, višekratno upozorava Vraz u svojim pismima kolegama, ali i u kritikama dotad sakupljenog i objavljenog narodnog blaga.³⁴ Puk treba pustiti da pjeva svoje pjesme onako kako mu iz srca izviru, a ne ih mijenjati i prilagođavati svome ukusu koji je i sam nerijetko određen utjecajima raznih škola, upozorava Vraz. Kod

³² Rukopisna ostavština I. Kukuljevića Sakcinskog u Arhivu HAZU, navedeno prema D. Draganić, »Ivan Kukuljević Sakcinski, jedan od preteča hrvatske etnologije«, *Zgodovinske vzporednice slovenske in hrvaške etnologije*, Ljubljana, 1982., str. 68.

³³ Andrea Sapunar Knežević, Marijana Togonal, »Prinos Stanka Vraza sabiranju i proučavanju usmenoknjiževnog stvaralaštva«, *Croatica et Slavica Iadertina*, Sveučilište u Zadru, Zadar, 2011.

³⁴ U prvoj knjizi *Kola* 1842. objavljen je Vrazov članak »Narodne pėsme u Slavonii«. U uvodnom dije-lu teksta Vraz se žali na domaće ljude koji su premalo cijenili narodnu poeziju: »Samo kod nas se je još sve jedako malo cėnilo, nad čim nam se je čudio čitav prosvětjen svět«. S obzirom na to, smatra Vraz, hvalevri-jedna je sakupljačka djelatnost Mate Topalovića, koji je sa svojim prijateljima sakupljao narodne pjesme po svom zavičajju – Slavoniji. U Osijeku godine 1842. izlazi Topalovićeva zbirka usmenih pjesama *Tamburaški ilirski*, pjesama sakupljenih po raznim krajevima Slavonije. O samim pjesmama Vraz nije želio suditi i do-nositi kritike, jer su »prave narodne pėsme svete i uzvišene nad svakom kritikom«. Međutim, Topaloviću za-mjera estetizaciju narodnih pjesama pri čemu je gotovo svaka riječ prelivena u »književni kalup«. Primjeri-ce, umjesto bili, lipi ili beli, lepi, ovisno kako se u kojem kraju Slavonije govori, Topalović piše běli, lėpi, pa tako sve narodne pjesme imaju »isto lice kao da su se sve rodile iz jedne (književno-ilirske) glave«. A. Sa-punar Knežević, M. Togonal, n. dj.

bilježenja narodnih pjesama ne smije se ništa mijenjati, doradivati ili popravljati, već sve bilježiti onako kako izvire iz »ustih naroda« jer je to »sveta baština praotaca naših«.³⁵ Vraz je iznimno cijenio stvaralaštvo Vuka St. Karadžića. Karadžića je smatrao »sokolom narodnih pjesamah« i najvećim »majstorom« u sakupljanju pa je upravo Karadžiću posvetio *Narodne pjesni ilirske, koje se pjevaju po Štajerskoj, Kranjskoj, Koruškoj i zapadnoj strani Ugarske* (Zagreb, 1839.). Unatoč tomu što Karadžića smatra uzorom u sabiranju i objavljivanju folklornoga blaga, predbacuje mu dotjerivanje stihova kako bi narodni stihovi u zapisu svi poprimili oblik epskog deseterca.³⁶

Zanimljivo je da Vraz koji u članku »Narodne pjesme u Slavonii« (*Kolo*, 1842.) hvali M. Topalovića što je u svojoj zbirci usmenih pjesama *Tamburaški ilirski* (Osijek, 1842.) uz svaku pjesmu stavio oznaku mjesta na kojem je zapisana, i koji je općenito iznimno držao do autentičnosti i istinitosti u svakom pogledu, ni u jednom trenutku ne predbacuje Karadžiću prisvajanje hrvatskih narodnih pjesama i uvrštavanje u kolo srpskih narodnih pjesama.³⁷ Za razliku od Vraza, Kukuljević ima drugačije mišljenje i vodi oštre polemike s Karadžićem koji hrvatske narodne pjesme objavljuje kao srpske. Kukuljević je o tome problemu pisao i Pavlu Jozefu Šafaříku, češkom preporoditelju i sakupljaču usmenih pjesama, koji je bio središnja osoba čeških veza s južnim Slavenima.³⁸ Kukuljević piše Šafaříku sljedeće: »Čim tu govorim o našoj književnosti, mislim hrvatsku književnost kojom se mi u svakom smislu ponositi možemo prem da ju od nekog vremena Serblji sebi vindicirati žele. Mi smo u tom sad već podpunoma osviedočeni a ufamo se da će se doskora svi Slaveni osviedočiti, da onaj jezik kom su u staro doba pisali osim Dalmatinah Dubrovčani, Hercegovi i Bošnjaci, bio jezik hrvatski i to ikavski. Tako piše na primier, najstariji pjesnik dubrovački Šiško Menčetić (1450–1510) kojega pjesme ovieh danah ovamo dobismo, upravo čakavski. Njega slediše u jeziku mahom razlikami svi skoro pjesnici XV. vieka od Daržića, Gjone i Marina počamši sve do Mažibradiža i Zlatarića, koji upravo kaza da piše hrvatski. Neznamo dakle kakvim obrazom mogu pisati novii serbski književnici, kao osobito Subotić i Medaković, da su svi ti naši ljudi pisali serbski i da to biahu Serblji kao što su njihovih očevih i naši gramatičari Serblji, držeći za Hervate samo žitelje provincijalne Hrvatske koji su upravo Slovenci. Zašto su svi književnici medj Murom i Savom od negda zvali jezik svoj slavenskim, a samo kadikad iz političkih obzirah hrvatskim. Ovo Vam pišem visokopoštovani Gospodine samo radi toga da nam se i od strane Čehah

³⁵ A. Sapunar Knežević, M. Togonal, n. dj.

³⁶ Isto.

³⁷ Isto.

³⁸ Veze hrvatskih i čeških intelektualaca bile su presudne u organizaciji Hrvata u suvremenu naciju jer je hrvatski preporod kasnio za oko četiri desetljeća za češkim preporodom. Usp. Ivan Pederin, »Pisma Ivana Kukuljevića Sakcinskog Pavlu Jozefu Šafaříku o glagoljici«, *Croatica et Slavica Iadertina*, Sveučilište u Zadru, Zadar, 2007., str. 231.

itd. nečini i nadalje krivica i sramota kao da smo mi Hrvati naprama Serbljima i svakom smislu kukavice. Istina je, da mi u novie vrieme zatajismo sami sebe i naše ime zanemarismo poprimivši ime ilirsko ali to učinismo jedino radi sloge i radi bratimskog zajedničkog napredka; ali kad Serblji o toj blagorodnoj svèrhi nećedu da znadu, a to onda neka puštaju da svaki prosto ide svojom stazom k obćenitoj sverhi pa neka nas naturaju iz one staze koju su naši predji velikimi duševnimi i fizičnimi silami osvojili i posieli«. ³⁹

Kukuljević je u svojim pismima, a napisao ih je mnogo, oprezno upozoravao Šafařika da je Dalmacija ipak hrvatska zemlja i to dokazivao njezinim brojnim glagoljskim rukopisima. ⁴⁰ Šafařik je, naime, bio više godina ravnatelj Srpske pravoslavne gimnazije u Novom Sadu, a s obzirom na to da je bio velik Karadžićev prijatelj, bila mu je bliska i njegova velikosrpska ideja. Budući da je Kukuljević dobro poznao odnos između Karadžića i Šafařika, u pismima pokušava upozoriti češkog pisca na Karadžićevo (i drugih Srba) prisvajanje hrvatskoga kulturnog i nacionalnog naslijeđa. ⁴¹ Kukuljević izražava ljutnju što mnogi Česi Hrvate svrstavaju u Srbe te naglašava da srpsko ime nije poznato nigdje na obali do Albanije, Crnogorci govore čakavskim akcentom, a kajkavci u »provincialnoj« Hrvatskoj jasno se razlikuju od Slovenaca: »Naši Hrvati ovdie u Dalmaciji ljute se veoma na Čehe što nas u novije doba silom posrbiti žele. Mi ljubimo Srbe iskreno i bratimski, ali mi se nikad Srbima nazvati nećemo. Naš narod sve do Arbanie nepozna imena srbskog. Oko Skadra govore samo hrvatski ili slovinski, isto tako i u Crnojgori izgovor i naglask je takozvanih čakavacah. A od starih našieh pisacah valja pamtiti da niti jedan pisac bud iz Dalmacie bud iz Istrie ili sadašnja Hrvatske nije imenovao svoj jezik srbskim. (...) Nu rado zovemo u obće u književnosti svoj jezik jugoslavenski, ilirski, a takodjer slovinski, kako ga naši starci nazivah, ali ga nikada nećemo zvati srpskim, ni bugarskim ni ikojim specifičnim imenom budi koje grane Slavenah na jugu jer se kroz to samo mržnja, nenavidnost i prepiranje goji i hrani«. ⁴²

V.

Franjo Ksaver Kuhač, hrvatski skladatelj, muzikolog i etnomuzikolog, prvi je upozorio na hrvatske narodne napjeve iz (današnjeg) Gradišća u djelima bečkih klasika Josepha Haydna i Ludwiga van Beethovena. Svoja zapažanja, potkrijepljena primjerima iz djela ovih skladatelja, iznio je najprije u komentarima odgovarajućih napjeva, primjerice »Oj Jelena, Jelena« i »Kiša pada, trava raste«, obje s gradišćanskohrvatskoga jezičnog područja, u svojoj četverodijelnoj zbirci

³⁹ Preuzeto iz: I. Pederin, n. dj., str. 246.

⁴⁰ I. Pederin, n. dj., str. 231.

⁴¹ I. Pederin, n. dj., str. 232.

⁴² Preuzeto iz: I. Pederin, n. dj., str. 253.

Južno-slovenske narodne popievke, a kasnije je tu građu objavio zasebno.⁴³ Prema Kuhaču, Haydn je 30-ak puta posegnuo za pučkim napjevom iz Gradišća u svojim vokalnim, komornim te orkestralnim djelima,⁴⁴ dok je Beethoven to učinio jednokratno, u šestoj (Pastoralnoj) simfoniji u F-duru (1808.) u posljednjem (petom) stavku, preuzevši napjev »Kad sam v Šopron v školu hodil, jur sam tebe duša ljubil« iz Velikog Borištova (Grosswarasdorf) u srednjem Gradišću.⁴⁵ Godine 1880. u *Viencu* izlazi Kuhačeva rasprava o Haydnu (1732.–1809.) i hrvatskim narodnim popijevkama u kojoj upozorava na hrvatske narodne napjeve u simfonijama, kvartetima i misama austrijskog skladatelja.⁴⁶ Kuhač navodi niz primjera i potkrijepljuje ih notnim zapisom, a među njima se nalazi i pjesma s početnim stihovima »Oj Jelena Jelena, jabuka zelena« koju je zapisao u Koljnofu/Kópháza u Šopronskoj županiji (*Južno-slovenske narodne popievke*, knj. III, br. 98), a prije njega su je zabilježili Kukuljević u Cvendrofu/Zwerndorf i Kurelac u Bijelom selu/Pama⁴⁷ u sjevernom Gradišću, u Petrovom Selu/Szentpéterfa,⁴⁸ u Filežu/Nikitsch⁴⁹ te u Stinjakima/Stinatz.⁵⁰ O tome Kuhač kaže: »Popievka 'Oj Jelena jabuko zelena' koju sam čuo pjevati od puka Kolnovskoga (u šopronskoj županiji), a po Kurelčevoj zbirci 'Jačke' (Zagreb 1871), pjeva se takodjer u mošonjskoj i železnoj županiji – upotrebio je Haydn za temu finala u svojoj D-dur simfoniji. (...) Poslie našao sam u Kukuljevićevoj zbirci 'Hrvatske pjesme' (Zagreb 1847) posve sličan tekst, koji je on zabilježio oko četrdesete godine u hrvatskom selu Cverndorfu u dolnjoj Austriji. Kukuljevićev je tekst još prikladniji od Kolnovskoga za Haydnovu melodiju, osobito ako se mjesto dva stiha za jednu kiticu uzme njih četiri. (...) Iz toga sliedi, da je takodjer i ta pjesma iz mladosti Haydnove, te se ima pribrojiti k onim kratkim i jednostavnim komadom, koje je

⁴³ Franjo Ks. Kuhač, *Južno-slovenske narodne popievke*, knj. I–IV, Zagreb, 1878., 1879., 1880., 1881. (Petu knjigu uredili Božidar Širola i Vladoje Dukat, JAZU, Zagreb, 1941.)

⁴⁴ Za polovicu slučajeva Kuhač je naveo točne dokaze, dok je za ostale upozorio na mogućnost sličnosti. Haydnovo korištenje preuzetom gradom ne očituje tehniku rada s motivom (motivima) te mu postupak nije identičan Beethovenovu u Šestoj (Pastoralnoj) simfoniji. Haydn najčešće uzima (doslovno ili ponešto modificirano) ili cijeli napjev ili jedan njegov dio te ga onda, radi li se o opsežnijem stavku, tijekom stavka donosi nekoliko puta. Lovro Županović, »Oris razvoja glazbene kulture gradišćanskih Hrvata od njihova doseljenja do danas s osobitim osvrtom na tzv. umjetničku glazbu«, *Povijest i kultura gradišćanskih Hrvata*, ur. I. Kampuš, Nakladni zavod Globus, Zagreb, 1995., str. 284.

⁴⁵ Franjo Ks. Kuhač, »Beethoven i hrvatske narodne popievke. Priobćio u berlinskom listu Allg. Musik-Zeitung Fr. Š. Kuhač«, *Prosvjeta*, II, br. 17, str. 535–538; br. 18, str. 562–563; br. 19, str. 588–591; Zagreb, 1894. Članak objavljen i u časopisima *Musical Herald* (London) i *The Musical Courier* (New York).

⁴⁶ Franjo Ks. Kuhač, »Josip Haydn i hrvatske narodne popievke«, *Vienac*, XII, br. 13, str. 202–206; br. 14, str. 217–220; br. 15, str. 241–243; br. 16, str. 254–256; br. 17, str. 272–275; br. 19, str. 301–303; br. 20, str. 317–318; br. 22, str. 356–359; br. 24, str. 387–391; br. 25, str. 403–404; br. 26, str. 418–419; br. 27, str. 433–435; br. 28, str. 452–454; br. 29, str. 466–470; Zagreb, 1880. Tiskom Dioničke tiskare objavljeno i kao posebni otisak u Zagrebu godine 1880.

⁴⁷ F. Kurelac, n. dj., str. 12, pjesma br. 63.

⁴⁸ Isto, str. 31, br. 150.

⁴⁹ Isto, str. 53, br. 232.

⁵⁰ Isto, str. 65, br. 261.

naučio od oca«. ⁵¹ Napjev »Oj Jelena Jelena, jabuka zelena« Haydn je iskoristio za početak finala, u 4. stavku Simfonije br. 104 u D-duru, a poznata je kao jedna od njegovih dvanaest Londonskih simfonija. Haydn ju je skladao za vrijeme svojeg boravka u Londonu i Engleskoj 1794. i 1795., a prvi put je izvedena u svibnju 1795. u Kraljevskom kazalištu na Haymarketu (Haymarket Theatre) u Londonu.

Građa o Haydnovom posizanju uzбудila je glazbenu Europu više od one u jednakom slučaju kod Beethovena zbog dva Kuhačeva navoda: zbog dokazivanja o iznicanju (ondašnje) austrijske državne himne »Gott erhalte Franz, den Kaiser« iz hrvatskoga narodnog napjeva »V jutro rano se ja stanem«, nazočnog na velikom zemljopisnom prostoru te zbog isticanja mogućnosti o hrvatskom podrijetlu velikog glazbenika što je nakon Kuhačeve smrti odbačeno kao neodrživa tvrdnja. ⁵² Himnu posvećenu caru, *Kaiserlied (Kaiserhymne)*, Haydn je skladao od listopada 1796., završio je u siječnju 1797. u svojoj kući na današnjem Neuen Marktu u bečkom 1. kotaru. Prvi put je izvedena 12. veljače 1797. u bečkom Burgtheateru. Skladajući početne taktove carske himne, Haydn je bio inspiriran hrvatskom narodnom pjesmom »V jutro rano se ja stanem« koja je poznata Hrvatima na velikom zemljopisnom prostoru, a Kuhač ju je zabilježio u Željezanskoj županiji (Čemba/Schandorf, knj. III, br. 897), Šopronskoj županiji (Koljnof/Kópháza, knj. III, br. 898), isto tako u Hrvatskoj, u Međimurju, Mariji Bistrici, Sv. Ivanu Zelini i drugdje. ⁵³ Haydnovo djelo, čiji uvodni dio potječe od hrvatske narodne pjesme, izvodi se kao austrijska nacionalna himna posvećena caru (*Kaiserhymne*) do 1918., a od 1922., uz stihove pjesme »Das Lied der Deutschen« Augusta Heinricha Hoffmanna von Fallerslebena, nastale u kolovozu 1841., izvodi se kao njemačka nacionalna himna. (U novije vrijeme izvodi se samo treća strofa himne.)

Stručna literatura upozorava i na mogućnost razmatranja obratnog slijeda utjecaja te je moguće uzeti u obzir pretpostavku da je Haydnova melodika, čista, neposredna i prihvatljiva širem krugu slušatelja, mogla postati toliko bliska narodu da ju je mogao prihvatiti kao dio svoje, podmetnuvši joj odgovarajuće tekstove. ⁵⁴ Neki autori pretpostavljaju da su gradišćanski Hrvati, vjerojatno preko svojih učitelja i kantora ili nekim drugim putem, prihvaćali glazbene elemente stila bečke klasike kao i austrijske katoličke crkvene glazbe s kraja XVIII. i početka XIX. stoljeća te su u okviru toga prihvatili i pojedine melodije bečkih klasika kao napjeve svojih narodnih pjesama. ⁵⁵

⁵¹ F. Ks. Kuhač, »Josip Haydn i hrvatske narodne popievke«, *Vienac*, XII, br. 20, str. 317.

⁵² Lovro Županović, *Stoljeća hrvatske glazbe*, Zagreb, 1980., str. 242.

⁵³ F. Kurelac je istu pjesmu zabilježio u Čembi/Schandorf (*Jačke*, str. 50–51, br. 225).

⁵⁴ L. Županović, n. dj., 1995., str. 284.

⁵⁵ Usp. Jerko Bezić, »Prihvaćanje novih oblika u povijesnom razvoju glazbenog izražavanja gradišćanskih Hrvata«, *Gradišćanski Hrvati 1533–1983*, Zagreb, 1984., str. 196–200.

VI.

Za istraživanje moravskih Hrvata značajan je Kukuljevićev prikaz u *Vienču* (br. 24) godine 1873. pod naslovom »Hrvatska naselbina u Moravskoj« u kojem opisuje narodni život, običaje i nošnju moravskih Hrvata u selima: Frjelištorf/Frielištof/Frelištof (češ. Jevišovka, njem. Fröllersdorf), Gutfeld/Dobro Polje (češ. Dobré Pole, njem. Guttenfeld) i Nova Prerava (češ. Nový Přerov, njem. Neu Prerau).⁵⁶ Kukuljević među prvima u Hrvatskoj piše o moravskim Hrvatima: »Ovi su hrvatski naseljenici osobito liep sviet i njihove ženske su više puta čarobne krasote. Do svojeg hrvatskoga poriekla vele mnogo drže i sav njemački napor, da se ovi hrvatski otočići u tudjem svietu poniemče, bijaše dosele uzaludan. Njemačke učione i njemački svećenici će ipak po svoj prilici na skoro uništiti hrvatski ponos ovih naših zemljaka, a liepo bi bilo kad bismo je mogli od te pogibelji osloboditi, – al to leži u naravnom tečaju stvari, koji se ne da svratiti.«⁵⁷ Veći dio prikaza sadrži etnografsku građu koju je, boraveći među moravskim Hrvatima, prikupio češki znanstvenik Beda Dudik⁵⁸ te jedan dio ustupio Kukuljeviću: »Poznati moravski historiograf Beda Dudik posietio je ove naše zemljake i boraveć dulje kod njih učio je njihove običaje i život i on mi je neki dan mnogo o njih pripoviedao. Pošto je moravsko povjerenstvo za bečku svjetsku izložbu nakanilo i etnografičke pojedine slike i grupe stanovnika Moravske na bečkoj izložbi izložiti, to je isto umolilo gosp. Dudika, da napiše kratak katalog i razjašnjaj k etnografičkoj izložbi Moravske. (...) Gosp. Dudik je bio tako dobar, te mi je već unapried prijateljski priobćio svoju kratku crticu o nekih običajih moravskih Hrvata, a ja mislim, da ne će biti mojim zemljakom nemilo, ako po Dudikovih crticah u kratko nešto o svatbah i pogrebu, nošnji, kučnoj uredbi i životu ove hrvatske kolonije ovdje priobćim.«⁵⁹ Svadbeni običaji kod moravskih Hrvata opisani su na sljedeći način: »O podne počimlje svatbena gostba, kod koje se donáša na stol jela i pila u izobilju sve do ponoći. Svatbene gostbe traju kod imućnijih dva do tri dana. U vrieme gostbe sjede zaručnik i zaručnica na uglu stola mučke i ne smiju sve do ponoći ništa ni jesti ni piti. (...) U vrieme gostbe igraju na gajde i gusle i to što glasnije mogu, a mladi sviet pleše u dvoru, u štednju, il na ulici, kakvo je baš vrieme.«⁶⁰

Iako su sa svih strana okruženi Nijemcima, moravski su Hrvati uspjeli očuvati hrvatski jezik, nošnju i običaje te jedino što im se može zamjeriti je to što su od prije dva desetljeća počeli svoja obiteljska prezimena mijenjati u njemačka, kaže

⁵⁶ Ivan Kukuljević Sakcinski, »Hrvatska naselbina u Moravskoj«, *Vienac*, V, br. 24, str. 378–381; Zagreb, 1873.

⁵⁷ I. Kukuljević Sakcinski, n. dj., str. 378.

⁵⁸ Dudikov rad o moravskim Hrvatima objavljen godine 1873. prilikom svjetske etnografske izložbe u Beču: *Catalog der Volkstrachten und der nationalen Hausindustrie in Mähren bei der Weltausstellung in Wien 1873*. Ethnographisch, statistisch und historisch erläutert von – Wien 1873.

⁵⁹ I. Kukuljević Sakcinski, n. dj., str. 379.

⁶⁰ Isto, str. 380.

Kukuljević. Isto tako, u crkvi i školi ne slušaju drugog jezika do njemačkog, ali ipak nalazi se kod njih mnogo hrvatskih molitvenih knjiga, kao *Hiža zlata, Zlatni ključ*... koje uzimaju sa sobom kada idu na proštenje u Šopron. »Drugih hrvatskih knjiga kod njih ne ima, a teško bi i razumjeli današnji naš hrvatski jezik. Njihov hrvatski jezik je mal ne sasvim onakav, kakav su donieli seleć se iz Hrvatske, a što su trebali radi u kasnije vrijeme razširenijih pojmova, to su uzeli iz českoga, rad šta i ima u njihovoj hrvaštini mnogo českih rieči«, piše Kukuljević. Marljivost i štedljivost dovela ih je do velikog blagostanja »da se mogu mjeriti i s Hanaci«. Oni su »oholi na svoju narodnost, žene se vrlo mladi, obično već u dvadesetoj godini, i većim dielom medjusobno a kad se hoće komu da narugaju il se na koga ljute, zovu ga: Hanakom«. ⁶¹

Prema mišljenju Ivana Milčetića, »posve različit jezik, odijelo i običaji bijahu razlog« što su moravski Hrvati u skoro čistom njemačkom okruženju uspjeli očuvati svoj jezik i narodnost. Oni su se »redovno ženili i udavali samo medju sobom, ne miješajući se s Nijemcima, koji su ih odbijali od sebe i svojom mržnjom i podrugivanjem. Tako je i danas obiteljski jezik samo hrvatski«. ⁶² Isto svjedoči Alojz Malec, svećenik iz Dobrog Polja, pišući o samouvjerenim Hrvatima koji, istina, znaju njemački jer su okruženi njemačkom okolinom, ali kod kuće ne govore njemački. ⁶³ U Milčetićevim komentarima dolaze do izražaja stavovi koji se temelje na afirmaciji hrvatskih nacionalnih vrijednosti i idejama slavenske orijentacije: »Bez pogibli, mislim, nije ipak njemački jezik za naše Hrvate na granici austrijsko-ugarskoj. Državna vlast ugrska dobro bi uradila, kada bi ovdješnje Hrvate, koji joj nijesu nikako opasni, štitila protiv velikoga utjecaja njemačkog jezika. Nijemstvo je pogibeljno svim narodima naše monarkije«. ⁶⁴ Milčetić naglašava da stupanj asimilacije u prvom redu određuje etničko okruženje, jer da su Hrvati živjeli u moravskom okruženju koje im je etnički blisko, »danas bi još ponešto nošnja, gdjejoja riječ i neke fizičke osobine svjedočile o njihovu podrijetlu; no oni bi bili jezikom Česi, a jezik je glavni biljeg narodnosti«. ⁶⁵ Sabirući rezultate svojeg lingvističkog istraživanja, Milčetić zaključuje: »Premda su moravski Hrvati opkoljeni Nijemcima, premda imadu njemačke škole i upravu, opet mi se čini, da ima u njih više čehizama (razumijevajući pod tim nazivom i slovačko narječje), nego germanizama. (...) češki jezik poradi svoje srodnosti utječe više nego njemački na gramatiku i na rječnik moravskih Hrvata«. ⁶⁶ Njegove

⁶¹ Isto, str. 381.

⁶² *O hrvatskim naseobinama u Moravskoj, Donjoj Austriji i Zapadnoj Ugarskoj*, Narodopisne crtiće, Sa 5 slika, Napisao Ivan Milčetić, (Pretiskano iz »Vijenca« 1898.), U Zagrebu, Tisak Dioničke tiskare, 1899., str. 57.

⁶³ A. Malec, »Moravští Charváti«, *Český lid*, br. 7, str. 273–276; 1898.

⁶⁴ I. Milčetić, n. dj., str. 94. »Iako mi Slovjeni moramo priznati, da smo do sada crpli najviše znanja iz bogate riznice znanosti i umjetnosti njemačke, pravednosti se od Nijemaca ne ćemo naučiti! Nepravda rađa mržnju, pa tako je razumljivo, da Slovjeni ne mogu ljubiti Nijemaca«. Isto, str. 76.

⁶⁵ Isto, str. 57.

⁶⁶ Isto, str. 56.

tvrdnje potkrepljuju današnja istraživanja koja razlikuju dvije hrvatske kolonije u južnoj Moravskoj: na današnjem području Břeclave, u moravskom okružju gdje je velika sličnost ubrzala stapanje i bohemiziranje, te koloniju Hrvata u gotovo čistoj njemačkoj okolini na Mikulovom, koja je bila izložena ugnjetavanju zbog svoje etničke pripadnosti i čestoj netrpeljivosti od strane Nijemaca.⁶⁷ Srodnost, odnosno sličnost temperamenta nije postojala, uz nazočnu jezičnu, a često i vjersku različitost, što je učvršćivalo hrvatsku svijest triju naselja: Nove Prerave, Frielištova i Dobrog Polja.⁶⁸

Kukuljević među prvima u hrvatskoj sredini piše o narodnom životu, običajima i nošnji Hrvata u Moravskoj što je osobito važno s obzirom na činjenicu da se mogućnosti istraživanja hrvatskih narodnih manjina iz dana u dan mijenjaju, pa i nestaju na područjima gdje je hrvatska narodna i jezična svijest znatno oslabljena. Njegov prikaz bio je poticaj i dobar temelj za daljnja istraživanja hrvatske manjine u Moravskoj. Godine 1884. u *Viencu* je objavljen prilog Gjura Kutena »Tri dana među moravskimi Hrvatima«. Putopis Ivana Milčetića o moravskim, doljnoaustrijskim i ugarskim Hrvatima objavljen u *Viencu* 1898.,⁶⁹ zasebno tiskan i pod naslovom *O hrvatskim naseobinama u Moravskoj, Donjoj Austriji i Zapadnoj Ugarskoj* (Zagreb, 1899.),⁷⁰ predstavlja vrijedan prinos znanstvenom istraživanju povijesti i kulture gradišćanskih Hrvata.⁷¹ Cilj Milčetićeveg putovanja je potraga, otkriće i proširenje spoznaja o hrvatskom identitetu i kulturi izvan hrvatskih granica te posredovanje novih spoznaja matičnoj sredini.⁷² Iako je svrha njegovog puta isključivo znanstvena, rezultate etnografskog, lingvističkog i topografsko-statističkog istraživanja objavljuje u putopisnoj formi, namjenjenoj širokoj čitateljskoj publici.⁷³ Hrvate u Moravskoj, Doljnoj Austriji i zapadnoj Ugarskoj pisac promatra kao jednu »etnografsku cjelinu«, jer »slična

⁶⁷ K. Kučerová, *Hrvati u Srednjoj Europi*, Zagreb, 1998., str. 175.

⁶⁸ Isto.

⁶⁹ Ivan Milčetić, »O Moravskim Hrvatima. Među Hrvatima Donje Austrije i zapadne Ugarske«, *Vienac*, br. 27, 29, 30–32, 34, 36, 45–46, 48–50, 52; Zagreb, 1898.

⁷⁰ *O hrvatskim naseobinama u Moravskoj, Donjoj Austriji i Zapadnoj Ugarskoj*, Narodopisne crtice, Sa 5 slika, Napisao Ivan Milčetić, (Pretiskano iz »Vijenca« 1898.), U Zagrebu, Tisak Dioničke tiskare, 1899.

⁷¹ Usp. Andrea Sapunar, »Milčetićeve putopis o Hrvatima Moravske, Donje Austrije i zapadne Ugarske«, *Zbornik o Ivanu Milčetiću*, Zbornik radova sa znanstvenoga skupa o Ivanu Milčetiću, ur. Tihomil Maštrović, Zagreb, 2002., str. 135–148.

⁷² A. Sapunar, n. dj., str. 135.

⁷³ »Milčetićeve rad o moravskim Hrvatima ostao je do danas jedan je od najposebnijih i najvrednijih izvora za proučavanje povijesti i kulture hrvatske narodne manjine u Moravskoj, a da se radi o nezaobilaznom i vrijednom istraživačkom radu ukazuje njegova nazočnost u recentnoj znanstvenoj literaturi. Objavljen je više puta, djelomično ili u cijelosti, u svom izvornom obliku: u zbornicima *Gradišćanski Hrvati* (uredili Zvane Črnja, Mirko Valentić, Nikola Benčić, Zagreb, 1973.) i *Moravšti Charváti* (uredio Richard Jeřábek, Brno, 1991.) te u knjizi Dragutina Pavličevića *Moravski Hrvati. Povijest – život – kultura* (Zagreb, 1994.) gdje je izvorni tekst popraćen vrijednim bilješkama i objašnjenjima. Brojna suvremena povijesna, etnografska i filološka istraživanja o gradišćanskim Hrvatima oslanjaju se, uz ostalo, na rezultate Milčetićevega rada«. A. Sapunar, n. dj., str. 145.

im je sudbina, govore istim jezikom, a bijaše im jednaka i nošnja«. ⁷⁴ Milčetićeve rad je građen na dobrom poznavanju dotadašnje literature, studija i putopisa o Hrvatima u susjednim zemljama, a K. Kučerová naglašava da su Milčetićeve radovi »građeni na dobrom poznavanju cijele dotadašnje literature (Kukuljevića Sakcinskog i sl.) dobrim temeljem, poglavito za narodnosna istraživanja«. ⁷⁵

VII.

Važan je Kukuljevićeve prinos sakupljanju i objavljivanju hrvatskih usmenih pjesama te ga možemo smatrati i jednim od predvodnika organiziranoga sakupljanja i objavljivanja hrvatskoga usmenoknjiževnog blaga na sva tri narječja, čakavskom, kajkavskom i štokavskom. Pri tome je kao osnovno načelo isticao potrebu zadržavanja autohtonog, narodnog izraza i stila, ističući se na taj način od svojih suvremenika koji su nerijetko zanemarivali upravo načelo izvornosti. Svojoj zbirci *Pěsme* objavljenoj 1847. Kukuljević je dodao »narodne pjesme puka hãrvatskoga«, ukupno 112 pjesma, koje je uglavnom sam i zapisao, na području gdje je »puk koji pod imenom hãrvatskim žive«, i to »kraj mora jadranskoga i tamo kraj rãkah Kupe, Save, Drave, Mure, Taje, Lajte i Morave, u dãržavi hãrvatskoj, ugarskoj i austrijskoj«. U skladu s tim što današnje Gradišće priprojava ostalim hrvatskim regijama, u svojoj zbirci pjesama, usmenoknjiževno stvaralaštvo gradišćanskih Hrvata, uvrštava u hrvatsko narodno pjesništvo čakavskog narječja, ne odjeljujući ga od ostalih »primorskih« pjesama. Objavio je osam usmenih pjesama s gradišćansko-hrvatskoga jezičnog područja: iz Cvendrofa (Zwerndorf), Maverlin/Nevrlin (Wildungsmauer), Vorištana (Hornstein), Velikog Borištoga (Grosswarasdorf) i Čunova. U *Bibliografiju hrvatsku* (1860.) ubraja djela hrvatskih autora s područja ondašnje zapadne Ugarske i Doljne Austrije, danas gradišćansko-hrvatskoga prostora, kao integralni dio korpusa hrvatske književnosti.

Više od dva desetljeća nakon njega, Fran Kurelac, proputovavši 1846. i 1848. gotovo cijeli prostor današnjeg Gradišća i prikupivši veliki broj usmenih pjesama, objavljuje u Zagrebu godine 1871. *Jačke ili narodne pjesme prostoga i neprostoga puka hrvatskoga po župah šoprunkoj, mošonjskoj i želěznoj na Ugrih*. ⁷⁶ Kurelac je spasio od zaborava veliki broj usmenih pjesama, barem u tekstovnom smislu jer su objavljene bez notnog zapisa. Ova knjiga ne sadrži samo obilje narodnih pjesama, tiskano ih je točno 700, već je autor knjigu opremio uvodnim putopisnim bilješkama »Iz mojega života i putovanja po Ugrskih Hrvatih«, nekom vrstom terenskog dnevnika koji je vodio na svojim

⁷⁴ I. Milčetić, n. dj., str. 61.

⁷⁵ K. Kučerová, n. dj., str. 15.

⁷⁶ *Jačke ili narodne pjesme prostoga i neprostoga puka hrvatskoga po župah šoprunkoj, mošonjskoj i želěznoj na Ugrih*, Skupio Fran Kurelac starinom Ogulinac, a rodom iz Bruvna u Krbavi, Zagreb, Slovi Dra-gutina Albrechta, 1871.

putovanjima. Kurelac vješto pripovijeda o susretima i doživljajima te iz svojih putopisnih bilježaka priopćuje i sljedeće: »Prilikom nekom stigao moj prijatelj Ivan Kukuljević iz Hrvatske u Beč. Najpreče mi je bilo odvesti ga u obližnja sela, što su na medji, te pokazat mu naš nesumnjivi gubitak za vsa vrēmena u vėke. Kad smo bili na povratu, srėtosmo dvė curice, pravi likovi dėvojačke nezlobe i neskvari, odėvene po svoju u bėlo prteno, te ih vėć po tom razpoznasmo, da su to naėe dėvojčice. Kad im Hrvatski progovorismo te ih zapitاسmo, jesu li Hrvatice? ono dvoje u čudu i milu, kdė im gospoda tobož Hrvatski progovaraju, te obrazov od stida kao zagorėlih, tako nas urekoėe okom i pogledom te odgovorom svojim 'eh eh, Hrvatice, tu ne daleko, iz toga sela' da se na odhodu uprav zamislismo u ono istinito: kako je svoje svojemu milo.«⁷⁷ Kurelac svjedoči o teėkim uvjetima u kojima hrvatska manjina živi i izražava svoju veliku zabrinutost za njihov narodni opstanak: »Er komu da mogu ne biti na srcu stari naėi izseljenici Hrvatski, kojih guja tudjinstva obvila, te kojih sudbina mrakom se obkrila.«⁷⁸

Kukuljevićev i Kurelčev sljedbenik, Franjo Ks. Kuhač gradišćanskohrvatsko govorno područje pohodio je 1863. i 1864., a zapise s tog putovanja objavio je u *Viencu* 1878. pod naslovom »Medju ugarskimi Hrvatima.«⁷⁹ Gradišćanskohrvatske »jačke« uvrštava u svoje opsežne zbirke *Južno-slovenskih narodnih popievaka* (I–IV), tiskane u Zagrebu od 1878. do 1881.⁸⁰ Očito nezadovoljan slabim zanimanjem u Hrvatskoj za taj dio dijaspore, na početku svojega putopisa kaže: »Ovaj put podjoh u sviet kao sliεpac, jer naėi književnici sa ondješnjim svietom nikako ne obće, pa me nitko ne mogaėe ma ni malo uputiti o onom, što bi mi moglo trebati«.

Svojim istraživačkim i sakupljačkim radom, obiljem zapisa i bogato prikupljenom građom koju je vėćim dijelom i objavio, Kukuljević medju prvima povezuje i upoznaje hrvatsku matičnu sredinu s moravskim, doljnjoaustrijskim i zapadnougarskim Hrvatima i širi svijest o povezanosti hrvatske kulturne baėtine matičnog i izvanmatičnog prostora te o postojanju zajedničkoga hrvatskog kulturnog prostora i izvan granica Hrvatske, čime je stvorio važno polazište i otvorio put budućim istraživačima ove problematike brojnih znanstvenih disciplina (povijesti, etnografije, filologije i dr.).

LITERATURA

Nikola Benčić, *Književnost gradišćanskih Hrvata od 1921. do danas*, Sekcija DHK i Hrvatskog centra P.E.N.-a za proučavanje književnosti u hrvatskom iseljeništvu, Trajštof, 2010.

⁷⁷ F. Kurelac, n. dj., str. XIX.

⁷⁸ F. Kurelac, n. dj., str. XLIX.

⁷⁹ Franjo Ks. Kuhač, »Medju ugarskimi Hrvatima. Putopisna crta«, *Vienac*, Zagreb, 1878.

⁸⁰ Petu knjigu uredili Božidar Širola i Vladoje Dukat 1941.

Jerko Bezić, »Prihvatanje novih oblika u povijesnom razvoju glazbenog izražavanja gradišćanskih Hrvata«, *Gradišćanski Hrvati 1533–1983*, Zagreb, 1984., str. 196–200.

Maja Bošković-Stulli, »Usmena književnost«, Maja Bošković-Stulli, Divna Zečević, *Povijest hrvatske književnosti*, Knj. 1, Usmena i pučka književnost, Liber–Mladost, Zagreb, 1978., str. 7–353.

Stipe Botica, *Biserno uresje*, Izbor hrvatske usmene ljubavne lirike, Mladost, Zagreb, 1990.

Stipe Botica, *Usmene lirske pjesme*, »Stoljeća hrvatske književnosti«, Matica hrvatska, Zagreb, 1996.

Stipe Botica, *Lijepa naša baština*, Književno-antropološke teme, Hrvatska sveučilišna naklada, Zagreb, 1998.

Josef Breu, *Die Kroatensiedlung im Burgenland und in den anschliessenden Gebieten*, Wien, 1970.

Josef Breu, »Prostorni opseg i posljedice za sliku naselja«, *Povijest i kultura gradišćanskih Hrvata*, uredio I. Kampuš, Nakladni zavod Globus, Zagreb, 1995., str. 43–104.

Johann von Csaplovics, *Croaten und Wenden in Ungarn. Ethnographisch geschildert*, Pressburg, 1828.

D. Draganić, »Ivan Kukuljević Sakcinski, jedan od preteča hrvatske etnologije«, *Zgodovinske vzporednice slovenske in hrvaške etnologije*, Ljubljana, 1982.

Davor Dukić, *Usmene epske pjesme*, I, »Stoljeća hrvatske književnosti«, Matica hrvatska, Zagreb, 2004., str. 41, 125–127, 255–265.

Aleksandr D. Duličenko, »Izmail Ivanovič Sreznjevski i gradišćanski Hrvati«, *Znanstveni zbornik*, 1. edicija, Znanstveni institut gradišćanskih Hrvatov, Borta, 2002., str. 83–92.

László Hadrovics, *Schrifttum und Sprache der burgenländischen Kroaten im 18. und 19. Jahrhundert*, Beč, 1974.

Vatroslav Jagić, *Istorija slavjanskoj filologiji*, Sanktpeterburg, 1910.

Alojz Jembrih, »Jačke gradišćanskih Hrvata u Kukuljevićevoj zbirci pjesama (1847.)«, *Zbornik radova Znanstveno-stručnih skupova Matice hrvatske 2001.–2003.*, Varaždinske Toplice, 2004., str. 344–353.

Karl M. Klier, »Moriz Fialka ein Erforscher burgenländischen kroatischen Volkstums«, *Burgenländischen Heimatblätter*, Heft 2, 26. Jahrgang, Eisenstadt, 1964., str. 78–80.

Kvetoslava Kučerová, *Hrvati u Srednjoj Europi*, Matica hrvatska, Matica slovačka, Zagreb, Zagreb, 1998.

Franjo Ks. Kuhač, »Medju ugarskimi Hrvati. Putopisna crta«, *Vienac*, br. 40–50; Zagreb, 1878.

Franjo Ks. Kuhač, *Južno-slovjenske narodne popievke*, knj. I–IV, Zagreb, 1878., 1879., 1880., 1881. (V. knjigu uredili Božidar Širola i Vladoje Dukat, JAZU, Zagreb, 1941.)

Franjo Ks. Kuhač, »Josip Haydn i hrvatske narodne popievke«, *Vienac*, XII, br. 13, str. 202–206; br. 14, str. 217–220; br. 15, str. 241–243; br. 16, str. 254–256; br. 17, str. 272–275; br. 19, str. 301–303; br. 20, str. 317–318; br. 22, str. 356–359; br. 24, str. 387–391; br. 25, str. 403–404; br. 26, str. 418–419; br. 27, str. 433–435; br. 28, str. 452–454; br. 29, str. 466–470; Zagreb, 1880. (Tiskom Dioničke tiskare objavljeno i kao posebni otisak u Zagrebu godine 1880.)

Franjo Ks. Kuhač, »Beethoven i hrvatske narodne popievke. Priobćio u berlinskom listu Allg. Musik-Zeitung Fr. Š. Kuhač«, *Prosvjeta*, II, br. 17, str. 535–538; br. 18, str.

562–563; br. 19, str. 588–591; Zagreb, 1894.

Ivan Kukuljević Sakcinski, »Dopis iz Beča (Iz pisma Stanku Vrazu.)«, *Danica ilirska*, VIII, br. 27, str. 107–108; Zagreb, 2. srpnja 1842.

Ivan Kukuljević Sakcinski, *Pěsme. S dodatkom narodnih pěsamah puka hãrvatskoga*, Zagreb, 1847.

Ivan Kukuljević Sakcinski, *Bibliografija hrvatska*, Dio prvi, Tiskane knjige, Zagreb, 1860.

Ivan Kukuljević Sakcinski, »Hrvatska naselbina u Moravskoj«, *Vienac*, V, br. 24, str. 378–381; Zagreb, 1873.

Fran Kurelac, *Jačke ili narodne pěsme prostoga i neprostoga puka hrvatskoga po župah šoprunkoj, mošonjskoj i želěznoj na Ugrih*, Zagreb, 1871.

Sanja Majer-Bobetko, Zdravko Blažeković, Gorana Doliner, *Hrvatska glazbena historiografija u 19. stoljeću*, Hrvatsko muzikološko društvo, Zagreb, 2009.

Alojz Malec, »Moravští Charváti«, *Český lid*, br. 7, str. 273–276, 382, 456; 1898.

Martin ml. Meršić, *Znameniti i zaslužni Gradišćanski Hrvati*, Čakavski sabor, 1972.

Ivan Milčetić, »O Moravskim Hrvatima. Medju Hrvatima Donje Austrije i zapadne Ugarske«, *Vienac*, br. 27, 29, 30–32, 34, 36, 45–46, 48–50, 52; Zagreb, 1898.

Ivan Milčetić, *O hrvatskim naseobinama u Moravskoj, Donjoj Austriji i Zapadnoj Ugarskoj*, Narodopisne crtice, (Sa 5 slika), pretiskano iz »Vijenca« 1898., Zagreb, 1899.

Ivan Milčetić, »Hrvatski književni prilozi iz Međimurja i okolice grada Šoprona«, *Grada za povijest književnosti hrvatske*, Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti, knj. 8, Zagreb, 1916., str. 395–461.

István Nyomárkay, *Sprachhistorisches Wörterbuch des Burgenlandkroatischen*, Wissenschaftliches Institut der burgenländischen Kroaten, Akadémiai Kiadó, Budapest, 1996.

Ivan Pederin, »Pisma Ivana Kukuljevića Sakcinskog Pavlu Josefu Šafařiku o glagoljici« *Croatica et Slavica Iadertina*, Sveučilište u Zadru, str. 231–260; Zadar, 2007.

Nives Ritig-Beljak, »Pregled usmene književnosti«, *Povijest i kultura gradišćanskih Hrvata*, uredio I. Kampuš, Nakladni zavod Globus, Zagreb, 1995., str. 334–360.

Andrea Sapunar, »Milčetićev putopis o Hrvatima Moravske, Donje Austrije i zapadne Ugarske«, *Zbornik o Ivanu Milčetiću*, Zbornik radova sa znanstvenoga skupa o Ivanu Milčetiću, »Hrvatski književni povjesničari«, sv. 7, uredio T. Maštrović, Zagreb, 2002., str. 135–148.

Andrea Sapunar Knežević, »Šime Ljubić o hrvatskim piscima zapadne Ugarske i Doljnje Austrije«, *Zbornik o Šimi Ljubiću*, Zbornik radova s međunarodnoga znanstvenog skupa o Šimi Ljubiću, »Hrvatski književni povjesničari«, sv. 11, uredio T. Maštrović, Zagreb, 2009., str. 309–322.

Andrea Sapunar Knežević, Marijana Togonal, »Prinos Stanka Vraza sabiranju i proučavanju usmenoknjiževnog stvaralaštva«, *Croatica et Slavica Iadertina*, Sveučilište u Zadru, Zadar, 2011.

Paul Josef Šafařik, *Geschichte der südslawischen Literatur (Geschichte der illirischen und kroatischen Literatur)*, Hrsg. von Josef Jiriček, Prag, 1865.

Stanko Vraz, *Narodne pěsni ilirske, koje se pěvaju po Štajerskoj, Kranjskoj, Koruškoj i zapadnoj strani Ugarske*, Ilirska narodna tiskara, Zagreb, 1839.

Stanko Vraz, »Narodne pěsme Hrvatah«, *Kolo*, str. 31–49; Zagreb, 1843.

Stanko Vraz, »Kukuljeviću«, *Djela Stanka Vraza*, V. dio, Matica hrvatska, Zagreb, 1877., str. 301–306, 374, 388–391, 398.

Lovro Županović, *Stoljeća hrvatske glazbe*, Školska knjiga, Zagreb, 1980.

Lovro Županović, »Oris razvoja glazbene kulture gradišćanskih Hrvata od njihova doseljenja do danas s osobitim osvrtom na tzv. umjetničku glazbu«, *Povijest i kultura gradišćanskih Hrvata*, uredio I. Kampuš, Nakladni zavod Globus, Zagreb, 1995., str. 277–314.

IVAN KUKULJEVIĆ SAKCINSKI I USMENA KNJIŽEVNOST GRADIŠĆANSKIH HRVATA

Sažetak

U radu se istražuju različiti aspekti književnog rada Ivana Kukuljevića Sakcinskog kojim je pridonio povezivanju i upoznavanju matične hrvatske sredine s moravskim, doljnjoaustrijskim i zapadnougarskim Hrvatima. U knjigu *Pjese Ivana Kukuljevića Sakcinskoga. S dodatkom narodnih pjesamah puka harvatskoga* (1847.) autor uvrštava osam usmenih pjesama s gradišćanskohrvatskoga jezičnog područja (Cverndorf/Zwerndorf, Maverlin (Nevrlin)/Wildungsmauer, Vorištan/Hornstein, Veliki Borištof/Grosswarasdorf i Čunovo). Među prvima u Hrvatskoj Kukuljević piše o narodnom životu, običajima i nošnji Hrvata u Moravskoj u *Viencu* 1873. pod naslovom »Hrvatska naselbina u Moravskoj«. U svoju *Bibliografiju hrvatsku* (1860.) ubraja i hrvatske autore s područja ondašnje zapadne Ugarske i Doljnje Austrije, danas gradišćanskohrvatskoga prostora, čime je njihova djela ubaštinio u književnost matice Hrvatske.

IVAN KUKULJEVIĆ SAKCINSKI AND ORAL LITERATURE OF CROATS FROM GRADIŠĆE

Summary

The paper studies different aspects of literary work of Ivan Kukuljević Sakcinski, by which he contributed to the connection and familiarizing of the domicile Croatian setting with Moravian, Lower Austrian and Western Hungarian Croats. In his book *Pjese (Poems)*, with the addition of Croatian people's folk poems (1847), the author also included eight poems from Gradišće linguistic area (Cverndorf/Zwerndorf, Maverlin (Nevrlin)/Wildungsmauer, Vorištan/Hornstein, Veliki Borištof/Grosswarasdorf and Čunovo). Among the first people in Croatia, Kukuljević in Vienac in 1873, in the contribution titled *Hrvatska naselbina u Moravskoj (Croatian Settlement in Moravia)* writes on folk life, customs, traditions and folk costumes of Croats in Moravia. In his *Bibliografija hrvatska (Croatian Bibliography)*, 1860) he also includes Croatian authors from the area of the then western Hungary and Lower Austria, which today is Gradišće-Croatian area, placing their works within the corpus of Croatian literature.

Viktoria Franić Tomić

Geneza Kukuljevićeva biografizma

Izvorni znanstveni članak

UDK 94(497.5) - 05 Kukuljević Sakcinski, I.

Ivan Kukuljević Sakcinski biografijama glasovitih Hrvata posvetio je velik dio svog književnog rada.¹ Sve teksture njegovih biografija su literarizirane. One su pisane na tragu kanonskih uzoraka pa je tako posve jasno da je hrvatski pisac poznao Svetonijev spis *De vitae Caesarum*, Vasarijeve *Le vite* a nešto od svoga stila izučio je Kukuljević i u Tacitovom djelu *De viris illustribus*, jer je lako vidjeti da su sve njegove *vitae* više književnohistorijske interpretacije negoli rudimentarni životopisi.² Ivan Kukuljević Sakcinski koji je bio zainteresiran za hrvatsku književnu baštinu, nešto je znao i o starijim hrvatskim biografima pa mu nisu bili nepoznati ni dubrovački životopisci u nizu od Ignjata Đurđevića preko Sara Crijevića, Sebastijana Slade Dolcija i Francesca Marije Appendinija.³ Kukuljević je dobro poznao Božičevićev životopis Marka Marulića koji je znatno koristio pišući svoju raspravu o Marku Maruliću i o duhovnim okolnostima njegova vremena za prvu knjigu edicije »Stari pisci hrvatski« 1869. godine.⁴ Kukuljević se od svoje prve biografije nekog znamenitog Hrvata, a bila je 1844. objavljena kratka naracija života Vladislava Menčetića, autora za hrvatski identitet Dubrovnika važne *Trublje slovinske*,⁵ nikad nije bavio anegdotalnim komponentama nečijeg života nego je uvijek najprije isticao intelektualne osobine obrađivanih osoba, te time davao najprirodniji kontekst njihovim književnim ili znanstvenim, te javnim djelima. Inače *učenost* kao meri-

¹ Najopsežniju bibliografiju donose Milorad i Vera Živančević, »Kukuljević-Sakcinski Ivan«, *Leksikon pisaca Jugoslavije*, sv. III, Novi Sad, 1987., str. 509–514. Noviji prikaz Kukuljevićeva stvaralaštva vidi u: Nikola Batušić, »Ivan Kukuljević Sakcinski«, Ivan Kukuljević Sakcinski, *Izabrana djela*, »Stoljeća hrvatske književnosti«, Zagreb, 1997., str. 11–57; Vidi također: Antun Barac, *Književnost Ilirizma*, knjiga I, Zagreb, 1954., str. 278–287; Jakša Ravlić, *Ivan Kukuljević. Hrvatski narodni preporod*, II, »Pet stoljeća hrvatske književnosti«, knj. 29, Zagreb, 1965., str. 107–110; Dubravko Jelčić, *Hrvatski narodni i književni preporod*, Zagreb, 1978., str. 42–43, 143–165. Najbolji stariji prikaz cjeline Kukuljevićeva rada je napisao Tadija Smičič, »Život i djela Ivana Kukuljevića Sakcinskoga«, *Rad JAZU*, knj. 110, str. 110–204; Zagreb, 1892.

² Usp. jedan noviji prilog teoriji biografije: *La biografia*, ur. Chetro de Carolis, Studi di Letterature comparate, 2, Rim, 2008.

³ Prvi je na važnost starije hrvatske biografske tradicije, koju je on nazivao srpskom, upozorio Pavle Popović u tekstu *O radu [Ignjata Đurđevića] na dubrovačkoj biografiji*, Beograd, 1935. Radi se o izdanju Đurđevićevih *Vitae* koju je priredio Petar Kolendić, a Popović je dao pregled svih drugih dubrovačkih biografskih prinosa do Appendinija.

⁴ Ivan Kukuljević, »Marko Marulić i njegovo doba«, *Pjesme Marka Marulića*, »Stari pisci hrvatski«, I, Zagreb, 1869.

⁵ Ivan Kukuljević je uredio knjigu: Vladislav Menčetić, *Trublja slovinska sa životopisom*, Zagreb, 1844.

tornu odliku nekoga životopisa unijeli su u životopisnu književnost još dubrovački dominikanci, jedan od kojih je bio Saro Crijević, i to u starije, rudimentarne tekstove toga žanra. U tom smislu ovi autori u svoje biografije unose intelektualne osobine obrađivanih osoba, ističući njihov ugled i to naročito kad pišu o članovima svoga reda nastojeći na taj način učvrstiti njihov društveni položaj u gradu ili naciji, čime se ovakvi životopisni tekstovi sistematizirani kao korporacijska cjelina razlikuju od teološkoj narudžbi bliskih hagiografija u kojima je bila meritorna svetost i opis martirijskoga puta⁶ potpuno individualiziranog protagonista. Prva značajnija Kukuljevićeva biografija koja je imala šireg odjeka u javnosti i koja je ukazala na veliku motiviranost ovoga autora da fabulira *vitae* glasovitih Hrvata bio je njegov prikaz i ocjena života slikara Julija Klovića inače jednog od učitelja znamenitog El Greca. To se biografsko djelo pojavilo 1852. i bilo je vrlo popularno u Hrvatskoj jer tekstova takvog sadržaja prije ove Kukuljevićeve knjižice nije bilo.⁷ Ubrzo nakon hrvatske verzije tog životopisa pojavio se on i u njemačkoj verziji.⁸ Iste godine, kad i knjižicu o Kloviću, objavio je Kukuljević uz izdanje djela Dominika Zlatarića još jednu životopisnu skicu o dubrovačkom autoru i književnom prevoditelju, inače jedno vrijeme studentskom rektoru sveučilišta u Padovi, a u istoj seriji 1861. Kukuljević je napisao i životopis Splicićanina s bračkim boravištem Jerolima Kavanjina.⁹ Brojne životopise znamenitih hrvatskih književnika donio je Kukuljević i u svojim *Pjesnicima hrvatskim* najprije u prvom svesku o piscima iz XV. stoljeća objavljenom 1856. a onda i u drugom opsežnijem iz 1858. u kojem se obrađuju autori iz XVI. stoljeća. Najopsežniji skup Kukuljevićevih biografija znamenitih ljudi okupljen je u njegovom u svoje doba vrlo poznatom, što će reći mnogo kritiziranom, ali i hvaljenom *Slovníku umjetnikah jugoslavenskih*, koji je izlazio u pet svezaka između 1858. i 1860., a u kojem je pisac slijedeći enciklopedijski poredak po alfabetaru obradio brojne osobe koje su pridonijele likovnim umjetnostima, od Agapića do Strahinjčića.¹⁰ Iz te knjige, koja je 1868. bila tiskana i na njemačkom jeziku pod naslovom *Leben südslavischer Künstler*,¹¹ zasebno je otisnut životopis slikara Medulića 1863.¹² Značajan udio biografizma i realizacije književničkih biografema nazire se i u Kukuljevićevoj

⁶ Usp. Ivan Pederin, »Dubrovačka životopisna književnost i njezini izdanci«, *Croatica Christiana Periodica*, Časopis Instituta za crkvenu povijest Katoličkog bogoslovnog fakulteta u Zagrebu, br. 22, str. 89; Zagreb, 1988.

⁷ Ivan Kukuljević, *Život Jurja Julia Klovia, slikara*, Prinesak za povjestnicu umjetnosti slavenske, Zagreb, 1852. Obnovljeno kao *Jure Glović prozvan Julio Klovio, hrvatski sitnoslikar*, Zagreb, 1878.

⁸ Ivan Kukuljević, *Leben des G. Julius Clovio*, Ein Beitrag zur slawischen Kunstgeschichte, Zagreb, 1852.

⁹ Vidi: *Zlatarića Dominka djela sa životopisom*, Zagreb, 1852. i *Kavanjina Jerolima Bogatstvo i ubožtvo*, Sa životopisom, Zagreb, 1861.

¹⁰ Ivan Kukuljević, *Slovník umjetnikah jugoslavenskih*, sv. 1–5, Zagreb, 1858.–1860.

¹¹ Ivan Kukuljević, *Leben südslavischer Künstler*, I–V, Zagreb, 1868.

¹² Ivan Kukuljević, *Andreas Medulić Schiavone, Maler und kupferstecher*, Zagreb, 1863.

studiji *Književnici u Hrvatah iz prve polovine XVII. vieka s ove strane Velebita* u kojoj je 1869. opsežno obradio živote Petra Zrinskog i Frana Krste Frankopana te Jurja Križanića ističući u tim biografijama kontrast između rada za domovinu i služenja tuđincu, kao što je naglašavao razmjere slavenskog fanatizma.¹³ Značajan je Kukuljevićev biografski pristup i u već spomenutoj studiji o Marku Maruliću i njegovom dobu koja je tiskana iste godine kad i monografija o književnicima s ove strane Velebita. Kao vrlo zanimljiv Kukuljevićev biografski separat može se izdvojiti 1875. objavljeni životopis Pavla Skalića građanina zagrebačkog, s oznakom da je on bio »učenjak na glasu, svećenik katolički i protestantski, prvi ministar pruski, pustolov smjeli, nazvan Cagliostro XVI vieka«.¹⁴ Ova knjižica predstavljena je kao svojevrsni roman i na svoj je način prauzor kasnije vrlo uspješnoj knjizi Mirka Breyera o avanturistu Stjepanu Zanoviću i njegovoj braći. Prva značajna Kukuljevićeva biografska monografija o Juliju Kloviću toliko se u svoje vrijeme čitala da je bila više puta pretiskavana, pa i kasnije u Matici hrvatskoj 1878. dakle gotovo četvrt stoljeća nakon prvog izdanja što samo svjedoči kako su ovi piščevi životopisi u svoje doba percipirani.¹⁵ Također svjedoči ta činjenica i kako je u autora bilo trajno i živo zanimanje za taj žanr. Karakter biografije ima tako i Kukuljevićeva knjiga *Zrin grad i njegovi gospodari* iz 1883., zatim monografska studija *Beatrice Frankapan i njezin rod* iz 1885.¹⁶ ali je apogej Kukuljevićeva biografskoga rada tiskan 1886. kada su objelodanjeni *Glasoviti Hrvati prošlih vjekova*¹⁷ i kad se kao posebno izdanje pojavila još i knjižica¹⁸ o znamenitom likovnom umjetniku Lucijanu Vranjaninu Laurani koja je malenog obima, ali donosi posve nove podatke o umjetniku, pa onda vrijedi spomenuti i opsežni separat preuzet iz *Glasovitih Hrvata* o rodu Draškovića pod naslovom *Poviest porodice Draškovića Trakošćanskih* tiskan bez oznake godine.¹⁹ Napisao je Ivan Kukuljević i genealogiju svojega roda spominjući s ponosom talijanski dio svoga prezimena, ističući već u naslovu onaj *alter Bassani de Sacci*.²⁰

U svojoj najznamenitijoj biografskoj knjizi, programskoj i na svoj način re-

¹³ Ivan Kukuljević Sakcinski, *Književnici u Hrvatah iz prve polovine XVII. vieka s ove strane Velebita*, Zagreb, 1869.

¹⁴ Ivan Kukuljević, *Pavao Skalić, gradjanin zagrebački, učenjak na glasu, svećenik katolički i protestantski, prvi ministar pruski, pustolov smjeli, nazvan Cagliostro XVI. vieka*, Zagreb, 1875.

¹⁵ Obnovljeno izdanje kao *Jure Glović prozvan Julio Klovio, hrvatski sitnoslikar*, Zagreb, 1878.

¹⁶ Ivan Kukuljević, *Zrin grad i njegovi gospodari*, Zagreb, 1883. Vidi pretisak, Zagreb, 1993. Također i Ivan Kukuljević, *Beatrice Frankapan i njezin rod*, Zagreb, 1885.

¹⁷ *Glasoviti Hrvati prošlih vjekova*. Niz životopisâ, Napisao Ivan Kukuljević Sakcinski, Sa sedam slika, Naklada Matice hrvatske, Tiskom C. Albrechta, Zagreb, 1886., str. 268. Pretiskano, Društvo hrvatskih književnika, Zagreb, 1991.

¹⁸ Ivan Kukuljević, *Lucijan Martinov Vranjanin, graditelj XV. vieka*, Zagreb, 1886. F. K., *Slovan*, IV, 1887., str. 20–21.

¹⁹ Ivan Kukuljević, *Poviest obitelji Draškovića Trakošćanskih*, Zagreb, 1887.

²⁰ Ivan Kukuljević, *Geschichtliche und genealogische Skizze der familie Kukuljević aliter Bassani Sacci*, s. 1., s. a.

mek-djelu ovoga žanra u knjizi *Glasoviti Hrvati*, Kukuljević sistematski iznosi živote više od deset znamenitih osoba iz svih hrvatskih krajeva od Slavonije do Dubrovnika, zatim iz svih dijalektalnih sredina i iz svih jezika kojima je bila pisana hrvatska kulturna tekstura, dakle iz hrvatskog, talijanskog i latinskog.²¹ Izabranu grupu znamenitih Hrvata čije životopise integrira u tu knjigu Kukuljević situira izvan matičnog prostora, čime naglašava raspršenost njihovog djelovanja, pa i značenja u geografskom prostoru koji se ovdje širi od Varšave do Napulja, od Londona i Pariza do Carigrada pri čemu autor ističe da je opisao sve te živote svjestan da se radi o ljudima koji su prije njegovih fabulacija temeljenih na dokumentarnoj građi i svjedočanstvima bili slabo poznati. Svi Kukuljevićevi glasoviti Hrvati, premda još uvijek slabo poznati velikani svoga naroda, u najvećem su broju slučajeva svoj ugled stjecali u dalekom svijetu. Bio je takav način sagledavanja biografiranih osoba posve u skladu s praksom vrlo čestom tijekom XIX. stoljeća kada se prostor životopisne tekstuere osjećao manje kao nizanje biografema i epifanijskih životnih trenutaka a više kao područje na kojem su se vrlo razvidno uočavale manifestacije sve više ojačane povijesne znanosti.²² Uz pomoć te povijesne svijesti, obrađeni životopisi izabranih osoba iz prošlosti čitali su se kao napori pojedinaca koji su se iz okolnosti svoga vremena probijali na europskoj pozornici vođeni hegelijanskim svjetskim duhom.²³

Historiografski rad Kukuljevićev, a s njim u vezi autorova fascinacija stvaranjem hrvatskog biografskog Olimpa, bio je od samog početka u najbližem dodiru s piščevim političkim pogledima a time i s njegovom javnom djelatnošću. U tom okviru Kukuljeviću su u središtu zanimanja redovito bila pitanja vlastitog narodnog identiteta i njegove hrvatske utemeljenosti. Nije stoga slučajno što mu je prvi biografski tekst bio posvećen upravo Vladislavu Menčetiću jednom od rijetkih Dubrovčana koji je eksplicitnije nego bilo koji njegov sugrađanin imenovao svoj hrvatski identitet.²⁴ Ivan je Kukuljević znao istaknuti kako je Menčetić, premda je umro 1666., dakle, prije najvažnijih političkih poteza Petra Zrinskog posve vidovito najavio značaj obitelji Zrinski i posebno bana Petra u gradnji općehrvatskog jedinstva. Kukuljević je u djelatnosti ovoga buntovnog, ali vrlo moćnog Zrinskog, dobro uočio srodnost s nacionalnim osnovama svoga suvremenika bana Josipa Jelačića kao što je shvatio da je u svom vremenu Menčetić kao apologet Petra Zrinskog bio svojevrsna premonicija hrvatskih državnih i slobodarskih nastojanja iskazivanih sredinom XIX.

²¹ Janko Ibler, »Prikazi knjige Glasoviti Hrvati objavljeni u vrijeme njezinog objavljivanja«, *Narodne novine*, br. 53, str. 161; Zagreb, 1886.; A., *Slovan*, III, str. 332–333; Ljubljana, 1886.; F. K., *Slovan*, IV, str. 20–21; Ljubljana, 1887.; Ivan Broz, *Smotra*, I, br. 7, str. 436–437; Zagreb, 1887.

²² Miroslav Brandt, »Društvene nauke u vrijeme hrvatskog narodnog preporoda«, *Kolo*, IV, br. 8–10, str. 375–390; Zagreb, 1966.

²³ Usp. Slobodan Prosperov Novak, *Pričaj mi o Europi*, Zagreb, 2010.

²⁴ Vladislav Menčetić, *Trublja slovinska*, Sa životopisom, Zagreb, 1844. O Menčetiću vidi Svetlana Radulović Stipčević, *Vladislav Menčetić, dubrovački pesnik XVII veka*, Život i delo, Beograd, 1973.

stoljeća.²⁵ Vrlo je važno da se u svjetlu Kukuljevićevog zanimanja za životopise glasovitih Hrvata istakne zrenje piščevih nacionalnih ideja kao i njegovo jasno snalaženje u terminologiji ali i biti hrvatskoga identiteta i njegovog odnosa prema južnoslavenskom kompleksu. U shvaćanju tih koncepata bio je on rodočelnik svih kasnijih nastojanja najvažnijih hrvatskih pisaca koji su se trudili u svojoj esejistici uspostaviti te relacije pisaca, u idejnom rasponu od Antuna Gustava Matoša do Miroslava Krleže. Za rani Kukuljevićev javni rad i njegovu narodnosnu svijest vrlo su karakteristične eksplicitne političke osude feudalizma ili kako on izravno kaže osude duha feudalskog.²⁶ Njemu, koji je sam bio plemić, feudalna zlosilja posve su razvidna i on ih pripisuje isključivo njemačkom i mađarskom narodnom presizanju (nekoć turskom) ali uzroke joj nikako ne vidi u »slavjanskom« kontekstu hrvatskih odnosa. Za Kukuljevića »slavjanski« duh od samog početka njegovih javnih eksplikacija ovih pitanja pozitivan je okvir hrvatske budućnosti ali nikako ne može zatrti hrvatsko ime jer je ono nosivo za sve intelektualne napore onih ljudi koje on naziva glasovitim Hrvatima, kako u svom tako u prethodnim dobima. Sloj jugoslavizma u latentnom piščevom kroatizmu samo je logično proširenje hrvatstva, misaoni proces koji daje kontekst hrvatskim nastojanjima i koji im nije ni terminološka ni sadržajna zamjena niti opozicija.²⁷ Vrijeme Bachovog apsolutizma kad je kulturnom politikom Beča vladao ministar Thun bilo je, kako se vidi iz sačuvanih tekstova, ključno za Kukuljevićeve nacionalne poglede koji su nakon Jelačićeva odlaska dolazili sve više u sudar s realnošću i dnevno gubili prethodnu romantičarsku auru ali su zato dobivali političku pragmatičnost i sve više postajali konkretni iskaz novog kroatizma u okviru »jugoslavjanstva«. ²⁸ Bilo je to vrijeme kada Kukuljevićevi suvremenici sve više mijenjaju i odbacuju politički dezavuirani pridjev *ilirski* pri čemu valja reći da je to odbacivanje Kukuljeviću bilo najlakše jer ga je radikalno odbacio i dao mu sasvim čvrsti hrvatski smisao. Ministar Thun u Beču najviše je utjecao na sve jasnije Kukuljevićeve metodološke stavove u svezi s ulogom historiografije u nacionalnom subjektivitetu jer je sugerirao da se na sveučilištima u Monarhiji trebaju više afirmirati historiografski studiji te potaknuti objavljivanje autentičnih arhivskih izvora. Thun se zalagao za odbaci-

²⁵ Vidi: Trpimir Macan, »Ivan Kukuljević i narodno-politički razvitak Dalmacije«, *Historijski zbornik*, XXVII–XXVIII, str. 73–94; Zagreb, 1974.–1975.; Isti, »Ivan Kukuljević i narodno-politički razvitak Južne Hrvatske«, *Kolo*, VIII, br. 8, str. 962–967; Zagreb, 1970.

²⁶ Vidi o tome u: Mirjana Gross, *Počeci moderne Hrvatske*, Neoapsolutizam u civilnoj Hrvatskoj i Slavoniji 1850–1860, Zagreb, 1985.; Ista, »O integraciji hrvatske nacije«, *Društveni razvoj Hrvatske (od 16. stoljeća do početka 20. stoljeća)*, Zagreb, 1981., str. 175–190. U istom zborniku autoričin članak »Nacionalno-integracijske ideologije u Hrvata od kraja Ilirizma do stvaranja Jugoslavije«, str. 283–306.

²⁷ Jaroslav Šidak, »Ivan Kukuljević, osnivač moderne hrvatske historiografije«, *Historijski zbornik*, XXV–XXVI, str. 5–28; Zagreb, 1972.–1973.; Isti, »Politička djelatnost Ivana Kukuljevića Sakcinskog«, *Studije iz hrvatske povijesti XIX. stoljeća*, Zagreb, 1973., str. 221–277; Isti, »Kukuljević Sakcinski, Ivan«, *Enciklopedija Jugoslavije*, sv. V, Zagreb, 1962., str. 442–444.

²⁸ O tomu ima svijest i važan suvremenik Franjo Rački, »Nacrt hrvatske historiografije od 1835–1885. godine«, *Rad JAZU*, knj. 80, str. 246–313; Zagreb, 1885.

vanje intenzivnog studija Hegelove filozofije društva pri čemu je tražio da se na njegovom mjestu afirmiraju teološki studiji, kao i da filozofiju sve više po važnosti i prema tadašnjem metodološkom idealu zamijeni historijom kao majkom svih znanosti. Ta Thunova sugestija, kao središnje obilježje habsburške kulturne politike Bachova apsolutizma, bila je za Ivana Kukuljevića najvažniji poticaj sve energičnijem angažmanu na snažnom razvitku historijske znanosti među Hrvatima i njegovom sve jasnije izraženom polihistorijskom nervu. Dok je za vladalačke krugove u Beču razvitak pokrajinske historiografije mogao biti povezan tek s ideološkom nakanom opravdavanja središnje kulturne uloge Beča i njegovog apsolutističkog dvora, za Kukuljevića je taj procvat pokrajinske historiografije bio početak moderne povijesne znanosti ovaj put u izravnoj funkciji narodnog oslobođenja i jačanja svijesti o hrvatskom a onda i jugoslavenskom identitetu.²⁹ Zbog novog odnosa kakav je u Monarhiji proklamiran prema društvenim znanostima u pedesetim godinama se u Zagrebu po prvi put pojavila i nova hrvatska profesorska elita kojoj Kukuljević kao obrazovni samouk isprva nije pripadao, ali joj je bio više od suputnika i uskoro postao njezin politički i organizacijski vođa, njezin organski dio koji je upravo u okviru te elite sve više javno djelovao. Važno je naglasiti da je Kukuljević išao u ovim historiografskim promjenama svojim putem koristeći pri tom središnje prosvjetne smjernice svoga vremena kao i svoja značajna prethodna politička iskustva pa i poraze prve faze hrvatskog narodnog preporoda. Ivan je Kukuljević bio predvodnik druge faze toga preporoda koja će ojačati Maticu hrvatsku a onda i Jugoslavensku akademiju znanosti i umjetnosti, pa i Sveučilište te time stvoriti sve potrebne institucije koje su u ranoj fazi ilirizma mogle biti samo zamišljene a ne i realizirane. Sve naumljeno imao je Kukuljević priliku ostvariti i to posebno nakon što je upravo na početku Bachova apsolutizma dobio funkciju državnog arhivara te kad je došao na čelo središnje hrvatske historiografske udruge koju je sam osnovao i počeo izdavati svoj znanstveni časopis *Arhiv*.³⁰ Već u tom vremenu za njega, ali i većinu iliraca, prestaju dvojbe oko uporabe hrvatskog nacionalnog imena, najprije za jezik i to u sasvim jasnom kontekstu hrvatske nacionalne cjelovitosti³¹ a onda i za geografski i duhovni nacionalni teritorij koji se sve rjeđe od tada doživljavao kao provincijalni teritorij kajkavske Hr-

²⁹ Zanimljivo je da se novom odnosu prema filozofiji, koja je postala tek nekom vrstom sluškinje teologiji, usprotivio upravo Rudolf Eitelberger, bečki profesor kojemu je Jagić prevodio dijelove Kukuljevićeve *Slovnika umjetnika*, dakle jedan od onih koji je dobro shvaćao Kukuljevićeve reinterpretacije bečkog apsolutističkog historiografskog žara.

³⁰ Igor Karaman, »Djelatnost Ivana Kukuljevića kao zemaljskog arhivara 1848–1860«, *Arhivist*, 3, str. 6–14; Beograd, 1955. Vidi i: *Pravila za povjesticu jugoslavensku*, Zagreb, 1850.; *Poziv u Društvo za jugoslavensku povjesticu*, Zagreb, 1850.; *Pitanja za sve prijatelje domaćih starinah i jugoslavenske povjestnice*, Zagreb, 1850. Vidi: Miroslava Despot, »Uz 115. godišnjicu Društva za povjesticu jugoslavensku«, *Bulletin JAZU*, XIII, str. 1–3; Zagreb, 1965.

³¹ Dalibor Brozović, *Standardni jezik*, Teorija usporedbe, geneza, povijest, suvremena zbilja, Zagreb, 1970. Milan Moguš, »Odnos Iliraca prema kontinuitetu hrvatskog jezika«, *VII. međunarodni kongres slavista*, Prilozi, str. 99–102; Zagreb, 1973.

vatske, a sve više kao opći prostor sad uže, a sad šire hrvatske nacije i njezinog duhovnog postojanja. Značajno je za ove bitno ojačane narodnosne stavove spomenuti i činjenicu da je upravo Ivan Kukuljević već 1850. bio urednikom prvog modernog izdanja *Istarskog razvoda* što ga je priredio Ante Starčević, a gdje se prvi put izravnije i posve deklarativno afirmira *hervatsko* ime narodnog jezika na kojem je napisan *Razvod* kao što se naglašava hrvatska pravna i pravaška tradicija. Kukuljević je od tada pa nadalje sve više i bespogovorno postajao središnja osobnost kad god se javno nastojalo afirmirati hrvatsko nacionalno ime, bilo unutar jugoslavizma bilo na način pravaškog starčevićanstva. Kukuljević se od tada nalazi u samom središtu svih prijepora i polemika s onim srpskim i slovenskim intelektualcima ali i osobama izvan južnoslavenskog kruga koje su umanjivale važnost hrvatskog narodnosnog pridjeva kao odrednice za jezik i narodnost, pa i teritorij Hrvatske i duha Hrvata. Razdoblje sredine XIX. stoljeća bilo je vrijeme u kojem su se pojedinci i dalje služili raznim imenima za hrvatski narod, a naciju se sve jasnije znalo doživljavati kao kulturno-jezičnu i državno-nacionalnu osobnost. Kukuljević je prvi među preporodnim Hrvatima u tom pogledu imao posve jasna stajališta i iskazivao ih u svojim tadašnjim osobito biografskim spisima ali i u svojoj djelatnosti u mediju tada vrlo rijetkih ali zato još važnijih nacionalnih institucija. Kukuljević je, između ostalog, jedan od onih Hrvata koji je u preporodno doba najbolje shvatio važnost Matice hrvatske u razvitku nacije pa joj je dok je još nosila ilirsko ime dugi niz godina bio potpredsjednikom, od 1851.–1858., a u zrelim godinama vrlo zaslužnim predsjednikom kad je Matica prema njegovim idealima imenovana hrvatskom. Njezinim predsjednikom bio je od 1874. pa do smrti 1889.³² Za Kukuljevićeve identitetske poglede vrlo je karakteristično da je još u vrijeme Bachova apsolutizma, a to je doba kad su pokrenuta njegova prva važnija historiografska istraživanja, bio njemu narod hrvatski i dalje shvaćen po teritorijalnom principu, pa on u svojim tekstovima uvijek govori o narodu Trojedne Kraljevine, govori uvijek u jednoj frazi o *Hervatih*, *Slavoncih* i *Dalmatini* pri čemu je prvi osjetio da su nakon 1848. napokon stvoreni uvjeti da se Trojednica bez zazora naziva isključivo jednim hrvatskim narodnosnim pridjevom, te da se taj koristi za osobe koje su ga svojim duhom oblikovale u prošlosti ili mu određuju sadašnjost. U pedesetim godinama izgrađuju se upravo njegovom zaslugom ideološki sistemi koji sve jasnije afirmiraju i definiraju hrvatsku nacionalnu osobnost. Taj proces bio je tada najjasnije iskazan u okviru austrijskog jugoslavizma. U tom smjeru najplodniji pisac iz redova iliraca i najuporniji zagovornik koji uspijeva isticati hrvatsku nacionalnu individualnost sa slavenskom dušom bio je upravo Ivan Kukuljević Sakcinski i to je nacionalnoidentitetski okvir piščeve biografike. U svojoj knjizi o Kloviću tako on već 1852. ne samo što obrađenog umjetnika na-

³² Tadija Smičiklas o Kukuljeviću radu u navedenim institucijama opsežno piše u *Spomen-knjizi Matice hrvatske*, Zagreb, 1892., str. 148–174.

ziva Hrvatom nego mu i jezik naziva *hervatskim* dok životopis toga slikara koga naziva hrvatskim slikarem doživljava kao prinos historiji ilirskog to jest južnoslavenskog slikarstva.³³ Hrvatskim imenom Kukuljević nikad više neće samo obuhvatiti provincijalne kajkavske Hrvate. Kukuljevićeve put od ilirstva k hrvatstvu jedan je od najdramatičnijih iskaza narodnog zrenja u XIX. stoljeću. Temelji tomu zrenju postavljeni su u pedesetim godinama XIX. stoljeća pri čemu je čitavo Kukuljevićevo historiografsko i biografsko djelo artikulirano upravo kao vrlo značajni niz spoznaja o nacionalnom identitetu i njegovim hrvatskim temeljima u južnoslavenskim okvirima.³⁴ Autoru kojemu nije stran termin »jugoslavenski« redovito i mnogo izravnije koristi termin »hrvatski« za sve pjesnike i slikare iz Hrvatske svejedno dolaze li oni iz Dubrovnika, Dalmacije ili Istre a jezik njihov bez ijednog izuzetka naziva hrvatskim. Ivan je Kukuljević pisao s dubokim uvjerenjem da je hrvatski narod, iako raskomadani, povezan jednim duhom koji se najjasnije i najbolje izražava u hrvatskoj znanosti i književnosti. On ističe da je hrvatsko ime jedino poznato našem puku u prostorima »od šopranskih i požunskih ravina do arbanaskih planinah«. Govoreći to žali se na izostajanje materijalne potpore hrvatskom narodnom projektu te ističe kako te potpore nema, niti će doći izvan užih hrvatskih zemalja a niti iz same Hrvatske pri čemu on tu ne pravi teritorijalne razlike i drži se načela da složni duh oživljuje osobnosti, kako one u prošlosti tako one u suvremenosti, dok ih jednaka forma ubija. Ovi Kukuljevićeve stavovi samo su središte njegovog ranog balkanskog federalizma ali i temelj njegovoga doživljaja biografema zaslužnih pojedinaca u hrvatskom narodu kako ih on fiksira u svim svojim biografskim djelima a naročito u knjizi *Glasoviti Hrvati* iz 1886. Stoga je on bio vrlo blizak Franji Račkom i smjeru ranog djelovanja Strossmayerove JAZU, kojoj nije bio članom ali samo zbog svjesnog odbijanja poziva da 1866. pristupi Akademiji: Kukuljević se nije slagao s neprimanjem u redove Akademije nekih svojih bliznika iz ilirizma koji su tada bili odbačeni iz političkih razloga.³⁵

Premda je kroatizam onoga vremena Kukuljeviću bio meritoran u političkim i identitetskim pitanjima on nije imao bližih dodira s Antom Starčevićem i njegovim poimanjem hrvatskoga identiteta potaknutoga Karadžićevim hegemonizmom prema kojem je hrvatskim imenom htio nazvati pokrajine i svih drugih južnih Slavena. Kukuljević je posve protivan svakom hegemonizmu, koliko srp-

³³ Ivan Kukuljević, *Život Jurja Julia Klovija, slikara*, ibid.

³⁴ Jugoslavensko ime kod Kukuljevića se održava u nazivu *Društva za povestnicu jugoslavensku*, pri čemu ta ustanova ostaje jedinom osobnošću toga nacionalnog imena sve do osnivanja Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti u Zagrebu 1866. Rudolf Horvat, »Kukuljevićeva obrana Iliraca g. 1866«, *Hrvatska prosvjeta*, III, br. 4–6, str. 180–184; Zagreb, 1916. Isti, »Hrvatska politika od godine 1860.–1895«, *Obzor*, Spomen-knjiga, Zagreb, 1835., str. 8–15.

³⁵ O idejama Franje Račkog vidi u Mirjana Gross, »'Ideja jugoslavenstva' Franje Račkoga u razdoblju njezine formulacije (1860–1862)«, *Historijski zbornik*, XXIX–XXX, str. 331–345; Zagreb, 1976.–1977. Franjo Zenko, »Franjo Rački kao filozofski pisac i teoretik 'narodne' znanosti«, *Prilozi za istraživanje hrvatske filozofske baštine*, 1–2, str. 37–74; Zagreb, 1975.

skom toliko i hrvatskom, pa o tomu ostavlja mnoge izravne tragove.

Zaslugom Kukuljevićevom, ali i mnogih njegovih istomišljenika, od godine 1855. sve se više u hrvatskom tisku pojavljuje hrvatsko ime. Govori se sve izravnije o hrvatskom narodu, spominje hrvatski puk, množe se pojmovi koji izražavaju nacionalnu osjetljivost. Kukuljević u trenutku Jelačićeve smrti ne propušta podsjetiti da se upravo slavljene pokojnik ponosio što ga je rodila hrvatska majka u hrvatskoj domovini. Mirko Bogović 1860. godine u istom duhu, u ime mlađe generacije, izriče slavni samosvjesni iskaz kako se »mi kod nas sada nazivamo Hrvatima«. To je trenutak kad je posve napušteno ilirsko ime i kad su aktualne dvije mogućnosti: ili da se ono zamijeni nadnacionalnim jugoslavizmom ili da se ilirsko ime preuzme za čitav južnoslavenski prostor pa onda pretvori u hrvatsko. Treća je mogućnost bila zamjena ilirskog imena srpskim, koju ljudi oko Kukuljevića odbacuju kao iskaz hegemonističke ideologije i koju vehementno kritiziraju Kukuljević i Rački. Penetracija hrvatskog narodnog imena u narodnu svijest nije bilo pravocrtno kretanje ali je ona vrlo dobro vidljiva u Kukuljevićevim spisima a posebno u njegovim djelima životopisnog žanra, gdje je ovaj pogled sasvim eksplicitno i dugotrajnim istraživačkim naporima ali i literarizacijama učvršćivan. Premda u Hrvatskoj, među Hrvatima a još više među susjedima, još neko vrijeme živi provincijalno kajkavsko »horvatstvo«, premda je prisutan i slavonski separatizam, a neko vrijeme i talijanaško dalmatinstvo, ipak sve više prevladava svijest da su ovi nazivi politički ali ne narodni, dakle da su upravni, pa time efemerni.³⁶ Zanimljivo je da je upravo Ivan Kukuljević, koji je 1850. predložio Vuka Stefanovića Karadžića za počasnog člana svoga Društva, u isto vrijeme i to još 1847. upozoravao vrlo glasno srpske i hrvatske vukovce da ne bi smjeli nametati srpsko ime nikome pa im je kazao da to čini u ime svih »Hervatah« usred Pešte. On tada tvrdi da ovi narodi ne smiju jedni drugima nametati svoje ime, pri čemu prihvaća ideju zajedničkog jezika samo pod uvjetom da opstanu dva narodna imena i hrvatsko i srpsko. Svoja pojedinačna imena oba naroda moraju zadržati, kaže Kukuljević, pri čemu misli da ovi narodi trebaju ostati odvojeni sve dok ne prime neko treće ime za sve »Jugoslavjane«. Po svemu izrečenom on je najpragmatičniji hrvatski kulturni radnik svoga vremena. On odbija dijeliti narode po religiji i ne prihvaća da pravoslavci u Hrvatskoj budu Srbi, nego veli da oni za to ime uostalom i znaju samo iz knjiga. Isto je njemu i s islamicima pri čemu mu je Mehmed paša Sokolović u knjizi *Glasoviti Hrvati* znameniti Hrvat koliko je to i Ruđer Bošković. Ante Starčević u svojoj vehemenciji nije bio Kukuljevićev istomišljenik.³⁷ Starčević je navodio u svojim tekstovima dalmatinske i dubrovačke književnike kao hrvatske kao i njihove deklaracije o nacionalnoj pri-

³⁶ Jaroslav Šidak, »Politička djelatnost Ivana Kukuljevića Sakcinskog«, *Studije iz hrvatske povijesti XIX. stoljeća*, Zagreb, 1973., str. 221–277. Usp. Mirjana Gross, *Počeci moderne Hrvatske*, Neoapslutizam u civilnoj Hrvatskoj i Slavoniji 1850–1860, Zagreb, 1985.

³⁷ Mirjana Gross, *Povijest pravaške ideologije*, Zagreb, 1973.

padnosti. To je isto, valja kazati, činio i Ivan Kukuljević, ali mnogo uvjerljivije jer je književnosti u Dalmaciji i Dubrovniku davao hrvatsko ime u relevantnim spisima a ne u polemičkim tekstovima. Koliko je Kukuljević bio ispred svojih suvremenika vidi se i po tomu što Armin Pavić, prvi zagrebački sveučilišni profesor hrvatske književnosti, naziva svoju knjigu o povijesti stare drame, iako u njoj govori o hrvatskoj književnosti kao cjelini, 1871. godine *Historijom dubrovačke drame*. Kukuljeviću su puno ranije ovi pojmovi bili posve neupitni i u književnim tekstovima prezentni. Pitanje narodnosnog pridjeva u oznakama starije književnosti promeće se kod njega već sredinom XIX. stoljeća u samo središte zanimanja a time i u meritum budućih polemika hrvatskih i srpskih pisaca. Ono ostaje takvim sve do kraja XX. stoljeća kada se osnovna polazišta argumentacije gotovo nisu promijenila od Kukuljevićeva vremena. Svim tim polemikama ovaj je povjesničar u svoje vrijeme odredio ton i dao prve važnije dokaze.³⁸ Svojim tonom u ovim teškim temama ulazi Ivan Kukuljević u samo središte sukoba oko nacionalne pripadnosti starijih pisaca iz Dubrovnika i Dalmacije, pa tako već sredinom stoljeća u jeku apsolutizma piše Šafariku kako neki pisci a među njima vrlo moćni Slovenac slavist Miklošič želi Hrvatima ime utamaniti.³⁹ U prvom svesku svojih biografija hrvatskih pjesnika on polemizira s Đurom Daničićem i njegovim tezama o razlikama jezika srpskog i hrvatskog, pri čemu odlučno afirmira hrvatsko ime za narod, za jezik i za njegovu književnost, te za »staro sredotočje hervatskog života«, to jest Dalmaciju. On ustaje protiv stranaca koji počinju nijekati narodno i historijsko ime Hrvati- ma. Osuđuje žestoko negiranje hrvatskog naroda i što neki Srbi i Slovenci »ne poznaju narod hervatski«. O istom pitanju govori i u predgovoru drugom svesku svoga izdanja starih hrvatskih renesansnih pjesnika.⁴⁰ U ovim stavovima pridružio mu se ubrzo i Franjo Rački koji nastupa zajedno s njim protiv Daničića za kojega kaže da je postavio neprobojnu granicu između dva jezika. U toj polemici on piše kako Hrvatom krivicu čini kad se njegovi stari pisci proglašavaju srpskim. Daničić je odgovorio svojim hrvatskim oponentima pejorativno domećući kako je Kukuljević u *Slovník* uvrstio i preskromne obrtnike. Kukuljević u odgovoru Daničiću rezignirano konstatira kako drugi prisižu na hrvatske zemlje i hrvatske ljude, dok Hrvati nisu nikad za sebe svojatali srpske vladare i srpsku povijest.⁴¹

Sasvim je razvidno da je pojam »jugoslavjanstva« za Kukuljevića bio ra-

³⁸ Jaroslav Šidak, »Politička djelatnost Ivana Kukuljevića Sakcinskog«, *Studije iz hrvatske povijesti XIX. stoljeća*, Zagreb, 1973., str. 250–251.

³⁹ Pismo Kukuljevića Šafariku vidi u članku V. Buriana u časopisu *Musea Kralovstvi českeho*, XCI-II, str. 65–67; Prag, 1919.

⁴⁰ Inače se radi o vrlo važnim Kukuljevićevim priložima proučavanju hrvatske renesansne književnosti: Ivan Kukuljević, *Pjesnici hrvatski XV. vijeka*, sv. I, Zagreb, 1856.; Ivan Kukuljević, *Pjesnici hrvatski XV. vijeka*, razdjel II, Zagreb, 1867.; Ivan Kukuljević, *Pjesnici hrvatski XVI. vijeka*, razdjel I, Zagreb, 1858. Vidi i pretisak, Zagreb, 1984.

⁴¹ Usp. o ovoj polemici u citiranim priložima Jaroslava Šidaka i Mirjane Gross.

cionalni i politički iskaz hrvatske nacionalno-integracijske ideologije koja unutar šireg jugoslavenskog prostora predstavlja u njegovo vrijeme okvir koji sadržava duhovni temelj za stvaranje hrvatske građanske kulture. Ovaj se pisac u svim svojim biografijama osjećao pripadnikom zapadne kulture uz koju on veže svu hrvatsku književnu i duhovnu tradiciju iskazanu u biografijama glasovitih Hrvata koje je fabulirao duhom historiografa ali stilom književnika. Kukuljeviću je bila vrlo bliska ideja koncepta europskih nacija u kojoj svaka od njih svojim intelektualnim prilogom pridonosi općoj ideji europeizma. Taj doprinos, prema Kukuljeviću, ostvaruje se osobnostima najsnažnijih intelektualnih aktera unutar pojedinih nacija. Slavenski duh, kojemu je kod Franje Račkog još pridodan kršćanski sadržaj, kod Kukuljevića je iskazan kao hrvatski iskaz u okviru »jugoslavjanskoga« duha pri čemu je taj kompleks usko povezan sa zapadom što sve značajno pomaže da se kulturalno objedini više teritorijalnih sastavnica hrvatskog identiteta.⁴² Kod Kukuljevića se tako uspostavljaju okolnosti puta prema europejstvu hrvatskog duhovnog doprinosa. Iz njegova djelovanja posve je razvidno kako je jačanje historijske svijesti koje je bilo u temelju ilirske ideologije, kasnije potpuno sraslo s ranim nastankom hrvatskog građanskog društva. Kako bi takve ideologeme oživotvorio autor je percipirao ideje koje su sredinom stoljeća stizale iz Beča i fiksirao ih u svojim historiografskim i biografskim tekstovima. Još za vrijeme Bachova apsolutizma Thunov pomoćnik Helfert započeo je usklađivanje austrijskih centralističkih ideja o *gesammvolku* i otvorio je prostor iskazu hrvatskog nacionalnog duha koji je od drugih sastavnica Monarhije različit, kako po porijeklu tako naobrazbi i običajima ali i po političkoj sudbini. U tomu mu je značajno pomagalo političko djelovanje bana Josipa Jelačića koji je upravo povodom postojanja Kukuljevićeva povijesnog društva govorio da je potrebno razvijati posebnu hrvatsku povijest kako bi ona mogla pomoći da se osvijetliti povijest velike »naše obće domovine Austrije«. Kukuljević svojim interesom za historiografiju i hrvatske biografije polaže temelj znanstvenom bavljenju pitanjima hrvatske nacije i njezinom europskom udjelu. On zato nije usamljen u europskoj kulturnoj topografiji kad piše da narod bez historije i nije narod. Princip teritorijalne monarhije Kukuljeviću nije bio stran ukoliko nije u njemu moguće iskazati »jugoslavjanski« duh bez zazora i posve oslobođen. Temelj tim pogledima ideje su iz Rankeove idealističke historiografske doktrine.⁴³ Za svoja istraživanja, zbog svoje vrlo dobro usmjerene pragmatičnosti, prima Kukuljević stanovitu državnu pomoć, pa putuje u Veneciju, Beč, Ljubljano, Graz, pri čemu se žali da nema dovoljno vremena a ni novca da ostane u inozemnim arhivima dulje vremena. Stoga njegovi pojedini znanstveni neuspjesi, zbog kojih je bio kritiziran, nisu bili samo stvar njegove nespremnosti za taj posao nego su uzrokovani financijskim ograniče-

⁴² Franjo Zenko, *ibid.* Vidi i Antun Barac, *Književnost i narod*, Zagreb, 1941., str. 72–114.

⁴³ Felix Gilbert, *History: Politics or Culture? Reflections on Ranke and Burckhardt*, Princeton, 1990.

njima. Postigao je u tom smislu ipak veliki uspjeh na stranicama svog *Arkiva* u vrlo oskudnom i teškom vremenu od 1851. do 1859., kada je izdao pet svezaka. Rački, misleći upravo na Kukuljevića, piše o nemogućnosti jednog čovjeka da sam sintetski obuhvati svu historijsku hrvatsku građu i o potrebi da se taj trud parcijalizira, te da se za sada obrade određene zgrade, pri čemu bi biografija u tom poslu i prema njegovom mišljenju trebala biti temelj. On također ističe važnost historiografije u narodnoj književnosti jer upravo iz Kukuljevićevih spisa proizlazi teza kako se prvo mora istražiti povijest da bi se tek onda mogla napisati sinteza kako političke tako i kulturne, pa i književne povijesti u narodnom duhu za građanstvo. Kukuljević je gotovo bio osamljena pojava u obavljanju ovakvoga akribičnog historiografskoga posla u vrijeme nastanka građanske Hrvatske.⁴⁴ On je tom poslu uspostavljao institucijske okvire. Odnos ideoloških narodnih potreba i historiografije upravo je najviše razvidan u Kukuljevićevom djelovanju u biografici a takav je odnos i kasnije ostao zadugo u hrvatskoj stvarnosti.⁴⁵

Kukuljević ističe kako je unaprjeđenje znanosti rodoljubna dužnost, pa upravo u trenutku kada je otpočinjao drugi posthumni mitski život bana Jelačića on je prvog modernog hrvatskog političara istakao kao izravnog zagovornika ne samo hrvatske nacije, nego njezinih institucija i njezine nacionalne svijesti kojoj će temelje znati priskrbiti historiografija i nacionalna biografija. Kukuljević u svjetlu tih pogleda ne samo što drži prvi saborski govor na hrvatskom jeziku, nego na kraju apsolutizma 1859. predlaže taj jezik kao isključivo službeni jezik u Saboru.

U prostoru između dvije nacionalne ideologije, one hrvatskog jugoslavizma i ekskluzivnog hrvatskog nacionalizma Ivan Kukuljević više od drugih svojih suvremenika pronalazi balans i otkriva prostor hrvatskom identitetu koji će se iskazivati kao civilizirana i argumentirana oporba austrijskoj hegemoniji. U njegovoj osobi mobiliziralo se hrvatsko građanstvo da prvi put stvori modernu građansku kulturu. Nova definicija hrvatstva ali u okviru modernog hrvatskog a ne više ilirskog, jugoslavenstva stvara sada za dugo središnji tijek hrvatske knji-

⁴⁴ Jaroslav Šidak, »Ivan Kukuljević, osnivač moderne hrvatske historiografije«, *Historijski zbornik*, XXV–XXVI, str. 5–28; Zagreb, 1972.–1973.

⁴⁵ O nemogućnosti da opća ili književna historiografija bude napisana *objektivnim* pristupom i da polaže pravo na istinitost upozorili su još strukturalisti sedamdesetih godina XX. stoljeća kada su ukazali na tekstualnost historiografskoga diskursa. Ideja povijesti postala je meritoran problemski punkt zanimanja suvremenih teoretičara nakon otkrića da prošlost ne proizvodi jednu nego nebrojeno mnogo sadašnjosti. Odbacivanje ideje o vjerodostojnom prikazivanju prošlosti po zakonu *post hoc ergo propter hoc*. Stoga je svakom historiografskom poslu implicitna ideologičnost, tako da se danas sve književne i opće povijesti tretiraju kao autoreferencijalne strukture povjesničarevih kako promišljenih, tako i spontanih selektivnih odluka. Vidi o tome Hayden White, *Tropic of Discourse: Essays in Cultural Criticism*, Baltimore, 1978.; Dominick LaCapra, *History and Criticism*, Ithaca–London, 1985., str. 142; Davor Dukić, »Promišljanje književne historiografije u hrvatskoj znanosti o književnosti«, *Trag i razlika*, ur. V. Biti, N. Ivić i J. Užarević, Zagreb, 1995.; Vladimir Biti, *Strano tijelo pri/povijesti*, Zagreb, 2000. Važno je napomenuti da je vrijeme u kojem se Kukuljević bavio historiografskim poslom upravo razdoblje kada je historiografija prema pozitivističkim načelima zauzela povlašteno mjesto koje su tek spomenuti strukturalisti doveli u pitanje.

ževnosti i najvažnijih institucija hrvatskog društva i kulture. U tom smislu Kukuljevićeva knjiga *Glasoviti Hrvati* ima izuzetno mjesto, jer pokazuje smjernice građanskoj ideologiji u vezi s nomenklaturom njezinog mogućeg Parnasa.

Kukuljevićev predgovor *Glasovitim Hrvatima* je politički, odnosno nacionalnoidentitetski programski tekst preporodnih ideologema koji je »cjelokupnom hrvatskom narodu dao svijest o općoj zajednici«. ⁴⁶ U tome paratekstu, piše Kukuljević, njemu je prioritetna tendencija bila da napiše životopise onih hrvatskih »odličnika« koje su nepoznate u Hrvatskoj, a važan su prilog za »hrvatsku političku i književnu poviest«. Riječ je o onim glasovitim Hrvatima koji su se svojim javnim djelovanjem proslavili u inozemstvu, stoga autor ističe historiografske izvore važne za integraciju biografiranih osoba u europski kontekst. Kukuljević u ovome nizu životopisâ kao da potvrđuje nekadašnju Crijevićevu tezu o djelovanju naših ljudi u inozemstvu što ne znači nužno i gubitak domovine. Doduše, dubrovački bibliotekar i arhivist Serafin Marija Crijević u svojoj je *Bibliotheca Ragusina in qua Ragusini scriptores eorumque gesta et scripta recensentur* iz 1741. pisao afirmativno o studijskom iseljavanju biografiranih osoba koje su se u stranom svijetu obrazovale i postizale velike uspjehe. ⁴⁷ S druge strane, Kukuljević rezignirano piše o onim važnim Hrvatima koji su zbog loših povijesnih prilika malo ili nimalo djelovali u korist svoje domovine. »Da je u nas bivalo boljih prilika, mnogi od ovih muževa, kojima sam u ovoj knjizi, u koliko sam gradje pribrao, bar u glavnih crtah orisao život, bio bi možda i više na korist svoje domovine djelovao i uradio, te se ne bi širom dalekoga svieta potucao i tudju slavu novimi lovor-vienci kitio«. ⁴⁸ Upravo zbog toga on promišlja kako životopisi odabranih predaka mogu imati didaktički potencijal jer će opomenuti njegove izvrsne mlade suvremenike da intelektualno djeluju u nacionalnoidentitetskom smjeru, što će reći u duhu hrvatskoga narodnog preporoda: »neka budu ovi naši nekadašnji velikani poticalo našoj mladeži, da ona i bolje prilike stvori u svojoj domovini, i trud i nastojanje svoje posveti ili na korist i probit svojoj ljubljenoj Hrvatskoj«. ⁴⁹

Inače, povijest biografskih tekstova predmet je brojnih studija koje su prije svega imali nakanu odrediti različite periode evolucije biografskoga žanra. Tako François Dosse u djelu *Le Pari Biographique* ⁵⁰ opisuje prvu fazu biografije tako što je naziva herojskom, a koja po njemu obuhvaća vremenski period od antičkih početaka ovoga žanra do kraja XIX. stoljeća. Za vrijeme toga razvitka biografija je postajala sve više identifikacijska s obzirom na pisce, a po-

⁴⁶ Prema citatu iz: Milutin Cihlar Nehajev, *O stogodišnjici hrvatskog preporoda 1830–1931*, Zagreb, 1931., str. 5 i passim.

⁴⁷ Serafin Marija Crijević, *Bibliotheca Ragusina in qua Ragusini scriptores eorumque gesta et scripta recensentur*, III, priredio Stjepan Krasić, Zagreb, 1977. Usporedi Ivan Pederin, *ibid*, str. 102.

⁴⁸ Ivan Kukuljević Sakcinski, *Glasoviti Hrvati prošlih vjekova*, Niz životopisâ, *ibid*.

⁴⁹ *Ibid*.

⁵⁰ François Dosse, *Le Pari Biographique*, Écrire une vie, Pariz, 2005.

tom je na svojevrsan način bila prihvaćena i kao obrazovni model koji je kao takav široko čitan i uveden u kanon općeg obrazovanja. Francuski akademik Marc Fumaroli 1987. iznosi tvrdnju prema kojoj je izbor biografskog subjekta kao i ostvarivanje jedinstvene mjere u fabulaciji nečijeg života (*bios*) uglavnom ostao nepromijenjen od Plutarha pa onda manje-više sve do druge polovice XX. stoljeća.⁵¹ Francuski akademik priznaje da su se kroz vrijeme promijenila pravila u pristupanju nečijem životu, da se dogodila stanovita transgresija u žanru biografije koja je prvi put u modernom smislu postala vidljiva tek u XVII. stoljeću. Uostalom, u tom vremenu ili nešto ranije nastaju prve hrvatske književne biografije.⁵² Drugo razdoblje u razvitku biografskog žanra obilježeno je jakom afirmacijom prirodnih znanosti i njihovom primjenom u humanističkim znanostima. Ta okolnost već je tijekom XIX. stoljeća proizvela težnju prema kojoj su biografski tekstovi u odnosu prema stvarnosti biografiranih života postali vrlo iscrpni te su vođeni spisateljskom motivacijom koja je dovodila do ruba znanstvenih i dokumentacijskih čudotvorstava. Uvodi se *biografizam* kao učenje i metoda istraživanja biografije protagonista koja, prema pozitivističkim načelima, omogućuje točno razumijevanje njegova djela. Pozitivizam u znanosti o književnosti biografiju usko povezuje s historizmom, gdje se biografsko istraživanje nadopunjuje istraživanjem povijesnoga vremena u kojem je biografirani protagonist djelovao.⁵³ Takvo definiranje biografije stvara okosnicu zamišljene znanstvene povijesti i povijesti književnosti.⁵⁴ U Hrvatskoj je, prema pozitivističkim načelima u pisanju umjetničkih i književnih biografija, djelovao prvi Ivan Kukuljević Sakcinski⁵⁵ pri čemu treba naglasiti da su njegovi odlični rezultati u tom području bili usamljeni. Modernizirani primjerci toga žanrovskog rukavca pojavljuju se tek tijekom XX. stoljeća kada uostalom i nastaju prve ozbiljnije biografije koje iako izrađene na poznatim ali još uvijek oskudnim arhivskim izvorima, odvođe biografiranje života prvi put prema sasvim *objektivnom* stupnju. I danas se aktualna etapa u razvitku biografija koja je inaugurirana u drugoj polovici XX. stoljeća može nazvati dobom hermeneutike. Ona je vrijeme transformacije ovog drevnog žanra i njegove dubinske obnove koja se podudara s vremenom dovršetka procesa buđenja novog racionalizma pa i nacionalnog strukturiranja konteksta biografiranih tekstova. U novije doba književni povjesničar Daniel Madelénat izveo je ponešto drugačiju periodizaciju biografija i to kroz tri razdoblja, nazivajući ih

⁵¹ Marc Fumaroli, »Des Vies à la biographie: le crépuscule du Parnasse«, *Diogenès*, 7–9, 139, str. 3–30; 1987.

⁵² Među njima važno mjesto ima latinski tekst »De vita ingenio et studiis auctoris Junii Palmottae« Stjepana Gradića koji je objavljen 1670. kao predgovor izdanju Palmotičeve *Kristijade De vita ingenio et studiis auctoris* (i.e. Junii Palmottae), u: Junije Palmotić, *Kristijada, to jest Život i djela Isukrstova*, Rim, 1670.

⁵³ *La biografia*, ur. Chetro de Carolis, *ibid*.

⁵⁴ Usp. Milivoj Solar, *Povijest svjetske književnosti*, Zagreb, 2003.

⁵⁵ Ivan Kukuljević Sakcinski, *Glasoviti Hrvati prošlih vjekova*, Zagreb, 1886. Vidi isti, *Slovník umjetnikah jugoslavenskih*, I–V, Zagreb, 1858.–1860.

klasičnim, romantičnim i modernim pri čemu je svakom od tih doba ovaj teoretičar pripisao po jednu kanonsku biografiju. Madelénatove paradigme primijenjene su na životopisima velikih europskih pisaca kao što su Cervantes ili Shakespeare,⁵⁶ pri čemu valja naglasiti da predloženi Madelénatov model najbolje funkcionira na širokoj lepezi svjetske književnosti. Po ovom autoru najstarija epoha evolucije biografija prostire se kroz davna stoljeća tako da se biografski tekstovi sagledavaju kroz dva tisućljeća od Plutarhovih *Života slavnih ljudi* sve do današnjih sintetičkih i totalnih biografija. Naravno, u nacionalnim književnostima Europe ova izvorno grčka a onda latinska tradicija kasnije se tijekom srednjeg vijeka realizirala u kolekcijama svetačkih života koji su do danas najveća postojeća zbirka životopisâ poznatih ljudi. Ima primjera kada je biografija bila zabavljena životom nekog pisca neposredno poslije njegove smrti o čemu je izvrstan primjer u španjolskoj književnosti djelo *Fama postuma de Lope de Vega* iz 1636., koju je napisao piščev učenik Juan Pérez de Montalbán.⁵⁷ Taj biografski tekst nekom je vrstom panegirika, a u hrvatskoj književnosti možda je jedino usporediv s laudacijom što ju je Palmotiću posvetio Stjepan Gradić u već spomenutoj piščevoj biografiji. Posve je jasno da se u navedenim primjerima radi o imitabilnim biografskim sustavima u kojima je već prethodno bila upisana formula o znamenitom piscu i komponentama njegove važnosti. Ovakav tip biografiranja u modelu je vrlo blizak imitabilnoj paradigmi kakvu su njegovale svetačke legende u kojima su se pojavljivale čvrste formule i posve prethodno propisani biografemi.⁵⁸ U tako doživljenu formulu prvi biografi upisuju sloj privatnih, najčešće ljubavnih ili obiteljskih informacija, zatim dodaju sloj društveno relevantnih priznanja koja je pisac primio, spomene njegove osobe u vrijeme života ali i nakon smrti, a tek onda na red dolaze djela predstavljena u vidu popisa svih književnih djela koja je pisac realizirao ili su do nas stigla a ostala su izvan piščevoga kanonskog opusa. Tek nakon stoljeća enciklopedizma ovaj je čvrsto, ali posve legendarno postavljen informacijski temelj prvih biografskih formula i panegirika o piscima u retrogradnim zapisima Francesca Marije Appendinija na početku i Šime Ljubića sredinom XIX. stoljeća.⁵⁹ Ti su

⁵⁶ Daniel Madelénat, *Biographie*, Paris, 1984.

⁵⁷ Daniel Madelénat, n. dj.

⁵⁸ André Jolles, *Jednostavni oblici*, preveo V. Biti, Zagreb, 1978. Pisac postavlja pitanje o sudbini legende/biografije u novijem dobu pa konstatira: »Duhovna zaokupljenost imitacijom u nas jamačno nije naročito djelatnom [...] ako gdje vidimo legendu, ona je većinom zaostatak tradicije iz drugih doba«. Jolles smatra da je »opasno ako se isuviše poistovjetimo s oblikom u jednom određenom otisku«.

⁵⁹ Ivan Pederin u studiji »Dubrovačka životopisna književnost i njezini izdanci« nastoji odgovoriti na pitanja *kako i zašto* su napisana životopisna djela i kakva je njihova *uloga i recepcija* u duhovnome životu Hrvata. Autor fiksira početke pisanja *biografske književnosti* u Hrvatskoj pa kao prvo djelo navodi *Quodlibet declamatorum cus suis figuris et attestationibus ex sacris litteris, perutile verbi Dei declamatoribus, in tribus libris distinctum, cum tabula ordinata in secundo libro dierum comuniter praedicabilium, addittis etiam propriis tabulis totam substantiam pro quolibet sermone continentibus, nec non his adiuncta quorundam sermonum magis utilium ex sancto Vincentio annotatione tabulari, venerabilis patris fratris Clementis Aranei se Ragusio ordinis praedicatorum congregationis Ragusina de observantia verbi Dei declamatoris*

prvi zapisi tek tijekom XX. stoljeća postepeno inaugurirani u sve čvršći skup cjelovitih znanja o životima hrvatskih književnika i znanstvenika. Događao se taj proces naročito nakon prvih arhivskih uvida i prvih konzultacija genealoških nomenklatura koje su ponudile prve upute u sasvim konkretne biografske činjenice koje piscima poput Ivana Kukuljevića Sakcinskog nisu bile poznate ali je kod njega već u ranoj fazi biografski tekst bio posvećivan isključivo onim pojedincima koji su svojim životnim pričama mogli čitateljima donijeti ne samo etničku nego i etičku poruku, koje su im mogle ponuditi osjećaj prethodnih veličina i nacionalnog genija. Ovaj model ojačao je u Kukuljevićevo vri-

dubrovačkoga dominikanca Ambroza Ranjine iz 1541. Riječ je o latinskom pismu Bernardu Getaldiću koji sadrži pregled uglednih dubrovačkih dominikanaca. Autor napominje da je ovo pismo uz djela *La storia di Ravgia scritta nuovamente in tre libri da P. Serafino Razzi* iz 1595. uz koje se nalazi popis dubrovačkih nadbiskupa i uz *Catalogus virorum ex familia praedicatorum in litteris insignium* dominikanca Ambroza Gučetića iz 1563.–1632. primjer ranih rudimentarnih životopisnih djela koji su zapravo bili popisi »uglednih članova korporacija jednoga grada napisana sa svrhom da ojačaju svijest te korporacije i njezin ugled u gradu«. Zanimljivo je da autor uočava diferencijaciju između načina pisanja hagiografija i života dominikanaca. Prije svega se u meritum životopisa postavlja *učenost* ovoga reda, a kao drugo inzistira se na kolektivnom djelovanju reda, za razliku od životopisâ svetaca koji su insistirali na apostrofiranju *individualnosti*, jer svetac nije, kako autor rezimira, predstavnik jednoga grada ili kraja, već cijeloga čovječanstva. S druge strane autor uočava homologije u načinu opisivanja života svetaca, s biografijama vladara, a što ilustrira na primjeru *Ljetopisa popa Dukljanina* u kojem je kroničarskim stilom opisan slijed važnih vladara, gdje se ekstenzivnije opisuju život vladara Vladimira čiji je »lik strukturiran analogno prema Judi«. Nadalje, autor u ovoj vrlo akribičnoj studiji ističe važnost razvoja arhivistike i kritičke svijesti u XVII. stoljeću što između ostaloga doprinosi kako razvoju životopisne književnosti, tako i opće historiografije. U Hrvatskoj, kao primjer prosvjetiteljskoga duha, ističe knjigu *Memorie istoriche di Tragvrio ora detto Trav* Ivana Lučića iz 1674. koja predstavlja pomak u biografiranju, jer se njegov životopis sv. Ivana oslobađa od formula, kritički se pristupa historiografskim izvorima, a metafizički sloj zamjenjuje opis grada Trogira, što je i tendencija pisanja ove hagiografije. Slijedi vrlo minuciozan opis životopisne književnosti starijih dubrovačkih biografa od Stjepana Gradića, Sebastijana Slade-Dolcija, Serafina Marije Crijevića, Đure Bašića i Francesca Marije Appendinija. Osvrćući se i na biografska djela Andrije Ciccarellija, Marka Dumanića, Jerolima Bernadia, Radoša Antu Michielija Vittuarija on opservira meritorne novine koje su unijeli neki od ovih biografa, kao što je i uvođenje tipa učenjaka-činovnika koji djeluje u sustavu vlasti kao što je bio filozof Frane Petrić, čiji je život Radoš Ante Michielia Vitturi opisao u djelu pod naslovom *Saggio sopra Francesco Patrizio dalmatino*. Pederin piše vrlo ekstenzivno i vrijedno poglavlje o životu, te političkom i kulturnom djelovanju Innocenza Čulića, konfidenta austrijske vlasti, svećenika, sakupljača književnih starina i bibliografa. Upravo zbog Čulićeve vrlo amoralne političke pozicije, ali istovremeno i velike intelektualne agilnosti autor njegovo djelovanje uzima kao primjer utjecaja vlasti na razvoj književnosti i znanosti u novije doba. Osim što je zaslužan za otvaranje prve javne dubrovačke biblioteke, Čulić je napisao i 82 životopisâ dubrovačkih vlastelina i vlastelinki, kojima je kasnije u drugom spisu dodao još 14 životopisâ vlastelina, trgovaca i činovnika. Točnije, bilo je to špijunsko izvješće za austrijske vlasti koje je u prvoj verziji sastavljano 1816. godine pod naslovom *Elenco dei Nobili di Ragusa, Salamanchesi e Sorbonesi e loro qualifiche compilato dal P. Innocenzo Ciulich, francescano nell'anno 1816, per incarico del Governo Austriaco trattandosi di ammettere e rimettere i nobili Ragusei a pubblici impieghi*, a nastavio je dodavati podatke sve do 1844. Autor vrlo opširno opisuje ove biografije, ali i društvene odnose Čulićeve s važnim kulturnim radnicima kao što je onaj s predilircem Korčulaninom Matom Kaporom i Splitsčaninom Francescom Carrarom. Pederin njegovu biografiku naziva prvom sociološkom i političkom studijom, te rezimira: »Čulić je bio tip jozefinskog svećenika, ireligiozan i odan državi. No on je bio intelektualac, pa je ostvario prosvjetiteljsku suradnju između knezova i filozofa u obnovljenoj redakciji i na način koji će postati obrazac za cijelo 19. stoljeće. Stvorio je idejni i organizacijski plan posuvremenjenja književnog i znanstvenog života, bez kojega znanstvene prilike u 19. stoljeću uopće nije moguće zamisliti«. Za potpunu sliku hrvatske predilirske biografike Pederinovo studiji treba dodati i djelo Slavonca Josipa Jakašića *Sriptores Interamniae vel Pannoniae Savie, nunc Slavoniae dicta* iz 1795. Zajedno s dubrovačkim i dalmatinskim biografima ovaj biobibliografski tekst upotunjuje sliku starije hrvatske književne biografike. Usp. Tomo Matić, *Prosvjetni i književni rad u Slavoniji prije preporoda*, Zagreb, 1945.

jeme kada se u Europi kapilarno nastavila širiti ideologija kasnoga romantizma koja je, premda rođena puno prije, bila učvršćena upravo na koncu XIX. stoljeća. Pri tom valja reći da je ona u Hrvatskoj pulsirala najprije u Kukuljevićevim biografskim tekstovima i to naročito u njegovoj knjizi *Glasoviti Hrvati*. Objavljena je ta knjiga u vrijeme ideologijske i nacionalne kanonizacije književnika Ivana Gundulića kada se osjećalo da na red domaće historiografije i književnosti dolaze i neke druge slavne osobe koje su tada i bile fiksirane u prvim značajnim knjigama hrvatske biografike. Zanimljivo je da u djelu Ivana Kukuljevića Sakcinskog *Glasoviti Hrvati* nema ni Ivana Gundulića ni Marina Držića ali su zato u toj knjizi u ono doba za nacionalni ponos i biografiju relevantniji Korvinov pjesnik Ivan Česmički, pa jagelonski kancelar Stjepan Brodarić, diplomat Antun Vrančić, protestant *Konzul Istrijanin*, zatim šibenski historičar Dinko Zavorović, pa leksikograf Juraj Habelić, brački pjesnik Ivan Ivanišević, rod Draškovića, te konačno najznamenitiji Hrvat svih vremena Ruder Bošković. Retrogradnost hrvatske književnosti s obzirom na biografiku vidljiva je i u Kukuljevićevom slučaju pa nije na odmet spomenuti rani pokušaj književne biografije Tome Blažeka iz pera Antuna Nemčića, koji je na svoj način bio posve u skladu sa stanjem u drugim, posebno manjim europskim književnostima.⁶⁰ U svim tadašnjim biografijama pa tako i u Kukuljevićevim gotovo da je opće mjesto žal zbog manjkavosti dokumentarnih izvora koji su oskudni, ali se u biografskim tekstovima redovito iskazuje nada da će biti boljih vremena kada će biografov posao biti olakšan zbog boljeg poznavanja životopisnih činjenica. Iako se iskaz o biografijama čini vrlo jednostavnim on je s obzirom na definiciju toga žanra vrlo problematičan, osobito zbog inauguracije biografije jednom u sustav književnih, a drugi put neknjiževnih žanrova. Problem demarkacije dvojstva biografskoga žanra otvara se do kraja tek kada biograf nastoji, čak i kad se radi o fragmentima ili dijelovima nekih drugih žanrovskih uzoraka, poštovati građu i njezinu *istinitost [slijepljenost na zbilju]*, te pri tom koristi izvorne i neknjiževne materijale, s tendencijom da ništa na svoj tekst ne dodaje i da ništa ne fabulira ukoliko za takvo što nema temelja u arhivima.⁶¹ Autor biografije prema ovoj definiciji ima gotovo uvijek želju da real-

⁶⁰ Antun Nemčić, »Život Tome Blažeka«, *Političke pjesme pokojnog Tome Blažeka*, Zagreb, 1848.

⁶¹ O naglašenosti mimetičke komponentne u biografiji o stvarnim osobama piše Jean-Marie Schaeffer u knjizi *Pourquoi la fiction?*, Pariz, 1999. (Srpski prijevod: *Zašto fikcija*, preveli Vladimir Kapor i Branko Rakić, Novi Sad, 2001.). Naime, autor naglašava važnost mimetičke komponente koja uvjetuje povjerenje recipijenta tako da se nerijetko i izmišljene biografije s fingiranim oznakama mimetičnosti doživljavaju kao stvarne. Najbolji primjer za to je izmišljena biografija engleskoga estetičara *Marbot. Eine Biographie* koju je napisao Wolfgang Hildesheimer 1981. godine. U navedenom se primjeru meritornim postavlja narativni obrazac koji počiva na »formalnom mimesisu« tako da priča funkcionira kao »faktualna«. U toj naraciji biograf predstavlja fiktivne entitete kao stvarne. Schaeffer nalazi četiri faktora koja su presudila da recipijenti biografiju o fiktivnoj osobi dožive kao stvarnu. Prvi je *kontekst autoriteta* samoga biografa Hildesheimera koji je četiri godine prije biografije o fiktivnoj osobi objavio biografiju o Mozartu. Drugi čimbenik koji je omogućio biografovu ludičku varku jest fingiranje mimetičkih oznaka u *paratekstu*, gdje oznaka žanra biografije funkcionira kao podnaslov. Treći čimbenik autor naziva *formalnim mimesisom* ili podražavanjem načina izražavanja biografskoga žanra, dok je četvrti postupak *prodiranje fikcionalnoga svijeta u historijski (referencijalni)*.

nu životnu priču ostvari u istim pripovjednim konvencijama koje vrijede za djela u kojima se opisuju životi izmišljenih ili djelomično izmišljenih lica. Radi se dakle o slučaju u kojem je pisanje biografije homologno kodu konvencionalne pripovjedne književnosti i u njoj jasno definiranog obrađivanja ljudskih života. U tom smislu središnji položaj jednako kad se radi o fiktivnim ali i o stvarnim osobama zauzima protagonistova figura.⁶² Pa dok izmišljanje života u književnosti ima svoje zakonitosti dotle pisanje životopisa stvarne osobe ulazi u raster fikcije utoliko što se protagonist, s onu stranu stvarnih podataka, istražuje u introspektivnom pristupu na način koji nije različit od srodnih postupaka u književnim tekstovima. Stoga, kada govorimo o biografijama moramo voditi računa da se radi o hibridnom žanru koji se ne može smatrati književnošću u užem smislu pa za razliku od historiografije koja se temelji na dokumentima i tendira položaju povlaštene referencijalnosti na zbilju, biografija ne izbjegava stanoviti dodir s izmišljenim ili izmaštanim kodovima. Takav je biografski diskurs bio još od IV. stoljeća, kada je rođena književna biografija i od kada kao književni žanr posjeduje dvosmislenu poziciju između stvarnosti i imaginarnog, između književnoga i neknjiževnoga teksta.⁶³ Moderna je biografija s jedne strane pokušavala ostati u domeni potpune objektivnosti, a s druge nastojala postići što bolji uvid u priču jednoga života, te je tražila i uzimala pomoć s mnogih strana a posebno od svih društvenih znanosti. Od radova koji su slijedili Mandelénatov periodizacijski opis svakako je važno spomenuti navedeni tekst Françoisisa Dossea. Po ovom teoretičaru druga i vrlo bitna grupa *modalnih* biografija jest ona koja daje značenje biografu u onoj mjeri u kojoj je on u prilici da u jednom povijesnom momentu pokaže jasnijima socijalne kategorije iz kojih biografirana osoba potiče. Tekst idealne biografije premda posjeduje utopijsku mjeru često negira osobu autora a s druge strane stoji u najintimnijem i najdubljem odnosu s kontekstom, to jest sa svijetom kojega se sagledava, kojega se uz pomoć protagonista otkriva i interpretira.⁶⁴ Zato se nikako ne može reći da je tekst biografije autoreferencijalan⁶⁵ na svim razinama ostvarenih biografskih iskaza nego je sam sebi dovoljan te zatvoren u sebe bez obzira na identifikaciju autora s biografiranom osobom. Postoje životopisni tekstovi koji se prikazuju današnjem čitatelju neobjašnjivima, koji mu se čine manjkavima ali koji su samodostatni. Na ovaj način se definira rešetka mogućih odnosa koji su uspostavljeni, nastaje njihova tekstura koja je raspolučena između života i djela, tekstura čiji se dijelovi dodiruju na mjestu na kojem se skrila jedna duboka nejasnost, fluid koji struji između svijeta fikcije i neuhvat-

⁶² Andrew Gurr, »Shakespeare e la biografia«, *La biografia*, n. dj.

⁶³ Ettore Paratore, *Postilla su questioni biografiche*, Rim, 1947.

⁶⁴ Ira Bruce Nadel, *Biography: fiction, fact, and form*, London, 1984.

⁶⁵ Pojam autoreferencijalnosti upotrebljavam kao pojam koji označava usmjerenost autobiografskoga teksta ili teksta s oznakama autobiografičnosti na svojega autora. Usporedi: Andrea Zlatar, *Autobiografija u Hrvatskoj*, Zagreb, 1998., str. 127.

ljive fikcije, između života i djela, ideje i priče.⁶⁶

Kukuljevićeva knjiga *niza životopisâ* uključuje dva programska teksta. Prvi tekst je ekspliciran u piščevom predgovoru, dok je drugi sačinjen od uvodnih fragmenata u pojedinim biografijama koje ovaj pisac postavlja kao ideogramsku rešetku u koju su implicirani svi tadašnji mitemi hrvatske historiografije. Tako u prvoj biografiji o Ivanu Česmičkom pisac progovara o jezičnom pitanju u XV. stoljeću: »Tako se je i sad i kod Hrvata, koji su već od davnine po zastupnicima rimske crkve privikli bili na latinski jezik, *narodni jezik još više potisnuo* [oz. V. F. T.], to je samo u njekih predjelih njegdašnje kraljevine Hrvatske, žilavošću našega puka, domaći jezik nadjačao silnu moć jezika latinskoga.«⁶⁷ Nadalje, za razliku od starijega biografa Crijevića koji piše afirmativno o inozemnom obrazovanju naših ljudi, Kukuljević lamentira nad otuđenjem naših ljudi i njihovim ostankom u inozemstvu: »Nadahnuti u tudjem svijetu, među drugovi raznih naroda, kozmopolitizmom, počеше manje mariti *za narodnu sviest i narodni jezik* [oz. V. F. T.], pa stoga i ostadoše uza svu svoju učenost jezgri naroda nepoznati, premda imadu za višu i svjetsku prosvjetu velikih zasluga.«⁶⁸ Autor u ovakvim iskazima s jedne strane žaleći nad otuđenošću ovih izvrsnih predaka, istovremeno afirmira hrvatsku naciju u europski kontekst. Pišući biografiju Ivana Česmičkoga, on ističe historiografske fragmente o hrvatskoj Slavoniji. U svakoj biografiji Kukuljević nastoji istaknuti što više hrvatskih odličnika pa tako u ovome prvome tekstu pišući o boravku Česmičkoga na Korvinovu dvoru ne izostaje spomenuti sve ostale slavne Hrvate koji su na navedenom dvoru obitavali, inzistirajući na pluralizmu Ugarske: »Da ne spominjem ostalih hrvatskih dostojanstvenika i odličnih vitezova, istaknut ću samo njeke ljude učene i umjetnike Hrvate, koji su resili kraljevski dvor. Osim Ivana Česmičkog i četvorice Vitezova od Srednje, bijaše tu Pavao od Ivanića, umni tajnik Ivana od Srednje, Feliks Dubrovčanin [...] Nadalje bijahu Dubrovčani: Petar Zamanja, Toma Basilejić i Serafin Bunić [...] Dubrovčanin Lodovik Tubero-Crijević, Martin i Ivan Barbeta Šibenčanin, povjesničari; Julio Dalmatin kao i Aleksandar Cortesio, pjesnici; Antun Dalmatin, izpovjednik kraljičin; Marko Hrvačanin, biskup knjinski, Benko, biskup bosanski, Nikola Kotoranin biskup modruški [...] Zatim bijahu: Martin, kanonik zagrebački, astronom; Gjorgje Augustin Zagrebčanin, humanista; Vinko Dubrovčanin, graditelj; Jakov Statilejić Trogiranin, vajar i ljevar; Ivan Duknović Trogiranin, vajar i graditelj itd.«⁶⁹ U drugoj biografiji o povjesničaru i književniku Stjepanu Brodariću autor piše historiografski i patriotski uvod o sužanjskoj i ratnoj povijesti Slavonije: »Današnja Slavonija bijaše, prije nego li pade pod jaram turski, vječno pozorište ratova. Odk-

⁶⁶ Jurij M. Lotman, »Il diritto alla biografia«, *La semiosfera. Assimetrie e il dialogo nelle strutture pensanti*, ur. S. Silvestroni, Venecija, 1992.

⁶⁷ Ivan Kukuljević Sakcinski, *Glasoviti Hrvati prošlih vjekova*, ibid, str. 1.

⁶⁸ Ibid, str. 2.

⁶⁹ Ibid, str. 10–11.

da Turci osvojiše Srbiju i Bosnu, ponavljahu se turski nasrtaji malo ne svake godine na Slavoniju. Nije čudo, da je ta zemlja, koju je ugarska kancelarija počimala tada ubrajati među proste županije, gotovo sasvim opustjela, i da je brojila mnogo junaka, ali malo učenjaka«. ⁷⁰ U svakoj navedenoj biografiji Kukuljević nastoji akumulirati što više imena i značajnih hrvatskih odličnika, pa kao i u prethodnoj biografiji o Hrvatima na Korvinovom dvoru, pišući o Brodarićevom sudjelovanju na Budimskom saboru 1527. nabraja i sve hrvatske zastupnike. ⁷¹ U uvodu treće biografije o hrvatskom pjesniku i latinistu, dvorjaniku Rudolfa II. u Pragu, Faustu Vrančiću autor piše o rascjepkanosti hrvatskoga prostora XVI. stoljeća i njegovom nesretnom i odnarođenom puku: »Neobične li vrsti sliku prikazanu u poviesti svieta Hrvati šesnaestoga vieka! Domovina im bijaše razscjepkana na više dielova i država, narod podčinjen vladi austrijskoj, mletačkoj i turskoj. Staro, slavno ime kraljevine Hrvatske bješe spaljeno na nješto malo opustošena prostora od Drave do Jadranskoga mora pod imenom: *Reliquiae regni* (ostanci kraljevstva); prava naroda gotovo svuda satrta, sviest naroda malo ne sasvim izgubljena. Pak ipak bijaše ime naroda hrvatskoga svuda dobro poznato, a narod je u trenutku svojih najvećih jada i nevolja razvijao toliko duševne i fizičke snage, da slična pojava ne opažamo tada u mnogo većih i sretnijih naroda, koji su živjeli u nezavisnih, dobro uredjenih državah«. ⁷² U četvrtoj biografiji o osmanskome državniku i vojskovođi Mehmed-paši Sokoloviću izostaje historiografski uvod, ali uvrštenje vezirove biografije sasvim je u skladu s povijesnim događajem aneksije Bosne i Hercegovine iz 1878. i novim doživljajem bosanskih islamaca. Već u sljedećoj biografiji hrvatskoga protestantskog pisca i prevoditelja Stjepana Konzula Istranina Kukuljević nastavlja varirati dva osnovna nacionalnoidentitetska pitanja u fluktuaciji hrvatske povijesti, a to su pitanje narodnoga jezika, te pitanje geopolitičkog položaja Hrvatske a sve u kontekstu opisa protestantskoga pokreta: »Velike ideje, koje kretahu svetom i narodi, nadjoše vazda odziva i u Hrvata, pak za to i nije čudo, da ni vjerske razmirice njesu mimoišle tečajem vjekova ni Hrvata, ni Hrvatske. Dugotrajna i uprav očajna borba našega naroda za *narodni jezik u crkvi* [oz. V. F. T.], moguće i od kraljeva zaštićeno bogomilstvo u Bosni, dvie su točke hrvatske poviesti, koje ne zasiecaju samo u našu domaću crkvenu poviest, već su upravo svjetskog značaja i domašaja. *Hrvatska, kao neki prielaz izmedju istočnoga i zapadnoga svieta* [oz. V. F. T.] nije se mogla upravo nikad posve oteti, da i do nje zasegnu valovi ma svakoga pokreta, sad u većoj sad u manjoj mjeri, koji se ili na iztoku

⁷⁰ Ibid, str. 20.

⁷¹ »S njim zajedno bijahu i neki hrvatski zastupnici, kao: Krsto Frankopan, tadašnji ban hrvatski, Šimun Erdedi, biskup zagrebački, Franjo Jožefić, biskup senjski, Ivan Statilejić, predstojnik crkve budimske, Ivan Horvat, predstojnik crkve šipuške, Ivan Tah, prior vranski, Petar Erdedi Moslavački, Ivan Banfi-Talovac Lendavski, veliki župan virovitički, Valentin Turek-Hening Susedgradski, Petar Račić, Ivan Tanči, Andrija od Drežnika, Ivan Levkuš, Mihajlo Kešerev, Vladislav Ratkaj, Gašpar Kecer Radovanski, Ivan Turoc Ljubrežki, i Matija Brodarić, brat Stjepanov, uz zastupnike od 50 ugarskih županija«.

⁷² Ibid, str. 41.

ili na zapadu odigravao. Šesnaesti viek bio je po Hrvatsku žalostan i mučan, bio je viek vječne borbe za obstanak, gdje hrvatskim junakom na sablji nije bilo kad razmišljati, koja li je svrha i namjera Wiclefu i Husu i Lutheru i njihovim sljedbenikom, pak ipak i ovaj pokret, koji svjetska poviest nazivlje reformacijom a Luterove sljedbenike protestanti, ako i nije dublje zasegao u Hrvatskoj [...], to ga hrvatska književna poviest ne može mimoići«. ⁷³ Nadalje u biografiji povjesničara Dinka Zavorovića, Kukuljević ne izostavlja akumulirati imena i drugih Šibenčana kao glasovitih Hrvata. Ovih deset biografskih tekstova o glasovitim Hrvatima nisu samo pokušaj prevladavanja geopolitičkoga pluralizma, već su i nastojanje da se preko deset biografija stvori i bitna nomenklatura u koju ulazi i više od stotinu hrvatskih intelektualaca, osobito onih XVI. stoljeća: »U šesnaestom vieku slovili su u Šibeniku kao učenjaci Antun, Mihajlo i Fausto Vrančići, Franjo i Petar Divnići, Gvarin Tihić, Ilija Tolimerić, Ljudevit Basan, Ivan Nardin, kasnije kanonik zagrebački, Tomko Marnavić itd.« ⁷⁴ Sasvim je jasno kako će autor u uvodu o vjerskome piscu i leksikografu nanovo apostrofirati meritornost narodnoga jezika i navesti napore svih onih prethodnih leksikografa koji su na tom polju ostvarili značajna djela. U biografijama Draškovića autor nastoji isključiti legendarne slojeve o kojima eksplicitno i piše u uvodu kada kaže da »poviest svih gotovo starih plemićkih porodica počima hvalisavimi gatkami«. Sasvim je jasno da u vremenu pozitivizma Kukuljević kritički pristupa izvorima, jer je to vrijeme pojačanoga *objektivizma* u historiografiji i time i biografici. Međutim, Kukuljević legendarni, odnosno svojevrsni metafizički sloj zamjenjuje onim ideologemima i mitemima koji tvore rešetku nacionalnoidentitetskoga ideograma, tako da je u ovim biografijama autoru moguć veći historiografski zahvat u hrvatsku povijest te u identitetska pitanja. Stoga u biografiji Janka Draškovića Kukuljević integrira i Draškovićevu pobudnu pjesmu »Mladeži ilirskoj« te opisuje djelovanje iliraca i smjernice hrvatskoga narodnoga preporoda. Ova biografija impregnira i autoreferencijalne elemente, jer Kukuljević pred kraj svoga života daje i *hommage* o vlastitom političkom djelovanju, koristeći se životopisom najuglednijega ilirca. Nakon što je podastro političke ali i poetičke poglede ilirskoga pokreta, Kukuljević piše biografiju bračkoga pjesnika Ivana Ivaniševića koja je po svojoj strukturi napisana u maniri književnohistoriografskih skica u kojoj autor antologizira i vrlo ekstenzivno citira Ivaniševićevu poeziju. Svjestan da Ivaniševićeva poezija nije integrirana u ondašnji tek započeti književni kanon, Kukuljević je interpretira shvaćajući da je Ivan Ivanišević bliži od svih svojih suvremenika iz XVII. stoljeća Gundulićevoj, u ono vrijeme slavljenoj, poetskoj dikciji. Stoga Kukuljevićeva biografija Ivana Ivaniševića ukazuje na mnogo zreliji književnohistoriografski pristup nego što je bio onaj u protohistoriografskom radu Šime Ljubića *Ogledalo književne povie-*

⁷³ Ibid, str. 99.

⁷⁴ Ibid, str. 126.

*sti jugoslavjanske. Na podučavanje mladeži nacrtao prof. Šime Ljubić.*⁷⁵ U posljednjoj biografiji dubrovačkoga matematičara, fizičara, astronoma, diplomata i pjesnika Ruđera Josipa Boškovića Kukuljević svoje historiografske fragmente završava laudom Dubrovniku, hrvatskom književnom i kulturnom panteonu: »Divni Dubrovnik, zibka tolikih slavni ljudi svakoga znanja i umjeća, dao je svietu u prošlom vieku i najotmenijega matematika i zvjezdara Rugjera Josipa Boškovića.«⁷⁶ Nakon što je u prethodnim biografijama autor lamentirao nad teškom hrvatskom poviješću, nad opustošenim slavonskim prostorima, nad borbom za narodni jezik, u posljednjoj biografiji, Boškovićevoj, sublimira sav nacionalni ponos prema svim hrvatskim velikanima i hrvatskom ujedinjenom prostoru. To je potpuno u skladu s Kukuljevićevim prijedporima s hrvatskim vukovima i eksplicitnom pripisivanju dubrovačke kulturne baštine srpskoj koje je započelo ustvari istupima domaćih dubrovačkih Srba katolika koji su kanili ilirsku zaokupljenost Gundulićem prenijeti u srpski kulturni krug, vjerujući da on ondje pripada.⁷⁷

Kukuljevićeva nomenklatura iz *Glasovitih Hrvata* ukoliko je usporedimo s osobama koje su fiksirane na slavnom Bukovčevom zastoru, mnogo je čvršća i dugotrajnija, pa aktualnost nije izgubila ni danas dok se u koloni Bukovčevih iliraca prepoznaje mnogo osoba čiji je značaj vremenom nestao. Premda i na stranicama Kukuljevićevih biografija i dalje ostaje pobudni mentalitet i stil ilirskog pokreta tom je stilskom kompleksu ovaj pisac u svojim historiografskim tekstovima a to se posebno odnosi na njegovu biografiku znao postići građansku umjerenost i dokinuti im nazdravičarski ton. Po tomu Kukuljevićevi *Glasoviti Hrvati* nisu samo zanimljivo književno djelo nego zasigurno jedna od deset najvažnijih hrvatskih knjiga iz druge polovice XIX. stoljeća, knjiga koja zajedno s pripovjednim, pjesničkim i dramskim djelima Šenoe, Kovačića, Kranjčevića, Đalskog i Vojnovića pokazuje nove putove hrvatske književnosti.

⁷⁵ Šime Ljubić, »Ivan Ivanišević«, *Zora dalmatinska*, br. 37–39; Zadar, 1845.; Isti, *Dizionario biografico*, Beč–Zadar, 1856., str. 178; [Šime Ljubić], *Ogledalo književne poviesti jugoslavjanske. Na podučavanje mladeži nacrtao prof. Šime Ljubić*, I–II, Rijeka, 1864.–1869.

⁷⁶ Ivan Kukuljević Sakcinski, *ibid.*, str. 225.

⁷⁷ Vidi o tome: Ivo Banac, »Ministration and Desecration: The Place of Dubrovnik in Modern Croat National Ideology and political Culture«, *Nation and Ideology; Essays in Honour of Wayne S. Vucinich*, Colorado, 1981., str. 149–175. Hrvatska verzija toga teksta u: Ivo Banac, »Gundulić u hrvatskim nacionalnim ideologijama 19. i 20. stoljeća«, *Gundulićev san / Gundulić's dream*, ur. S. P. Novak, Zagreb, 1989.

GENEZA KUKULJEVIĆEVA BIOGRAFIZMA

Sažetak

U studiji se analizira Kukuljevićeva knjiga *Glasoviti Hrvati* iz 1886. pri čemu se autorovi biografski tekstovi dovode u odnos s domaćom biografskom tradicijom, te se pokazuje da je ovaj pisac svoje prethodnike dobro poznao i potpuno prevladao. Autorica u vezi s Kukuljevićevim djelovanjem u historiografiji pokazuje genezu njegove nacionalne svijesti, te objašnjava odnos hrvatskih i jugoslavenskih ideologema u XIX. stoljeću. U studiji se tumači odnos Kukuljevićevog rada na životopisima s primjenom prirodnih znanosti u humanističkim znanostima pri čemu se novi doživljaj narodnosti postavlja u historiografiji u kontekstu jačanja građanskog društva u Hrvatskoj, ali i reinterpretacije prosvjetnih ideja koje u Hrvatsku stižu iz Beča. Autorica interpretira tekst Kukuljevićeve knjige *Glasoviti Hrvati* uočavajući dva ideološka parateksta, te njegovu biografsku metodu dovodi u vezu s novim teoretskim pogledima na pisanje biografije, te zaključuje svoj rad spoznajom da je značaj Kukuljevićevih biografija znatno veći nego što se to do danas u književnoj historiografiji definiralo.

GENESIS OF KUKULJEVIĆ'S BIOGRAPHISM

Summary

In the paper the author analyzes Ivan Kukuljević's book *Glasoviti Hrvati prošlih vjekova* (*Notable Croats of Past Ages*) which was published in 1886. Kukuljević's biographical texts are brought into relation with a native biographical tradition, in order to show that Kukuljević knew his predecessors well and completely overcame them. Regarding Kukuljević's historiographical work, the paper shows the genesis of his national consciousness, explaining the relation between Croatian and Yugoslav ideological patterns in the 19th century. Also, the paper attempts to clarify the relation of Kukuljević's biographical method with the new trends in natural sciences and their influences on humanistic discourse, emphasizing the new experience of nationality in the context of strengthening of bourgeois society. All this as is shown in this paper was a kind of reinterpretation of the educational ideas produced in Vienna in the middle of the 19th century. The study interprets Kukuljević's book on notable Croats observing in it two ideological parateksts, also bringing the author's biographical method in connection with new theoretical views on the problems of writing biographies. The paper ends with a conclusion that the significance of Kukuljević's biographical texts is much greater than it has been acknowledged in literary historiography until today.

Sl. 7.: U Kukuljevićevoj knjizi *Glasoviti Hrvati prošlih vjekova* (1886.) osobito je uspjelo donešen životopis grofa Janka Draškovića.

Martina Čavar

Ivan Kukuljević Sakcinski kao biograf – prinosnik poznavanju grofa Janka Draškovića

Izvorni znanstveni članak
UDK 821.163.42(091)

1. Uvod

Suvremeni povjesničari književnosti složni su u ocjeni da je sustavan rad na hrvatskoj biografiji u XIX. stoljeću u skladu s pozitivističkim poimanjem književnosti i domoljubno-didaktičkim obilježjima hrvatskog narodnog preporoda. Istaknuto mjesto na tome polju znanosti pripada Varaždincu Ivanu Kukuljeviću Sakcinskom. Kada se rodila ideja o »Plutarhu hrvatskom«,¹ kako bilježi Kukuljevićev biograf Tadija Smičiklas, Kukuljević, tada predsjednik Matice hrvatske, a tu je funkciju obnašao od njezina imenovanja 1874. do smrti 1889., obećao je napisati nekoliko biografija. Tako je nastalo njegovo znamenito biografsko djelo *Glasoviti Hrvati prošlih vjekova*, objavljeno u izdanju Matice hrvatske godine 1886., a ono sadrži deset životopisa hrvatskih »velikana«² poredanih kronološki od Ivana Česmičkog do Ruđera Boškovića. U tom nizu svoje mjesto pripalo je istaknutim pojedincima »Porodice Draškovića«.³ Taj životopis Draškovića postao je godine 1887. i zasebna, lijepo opremljena, knjiga⁴ u izdanju Matice hrvatske. U ovome radu razmotrit ćemo Kukuljevićev prinos poznavanju biografije njegova suvremenika i prvoga predsjednika Matice ilirske grofa Janka Draškovića.⁵

2. Temelji hrvatske književne historiografije

2.1. Kukuljevićevo poimanje povijesti književnosti

Početak hrvatske znanosti o povijesti književnosti povjesničar Miroslav Šicel⁶ odredio je godinom 1850. kada je Kukuljević objavio »Poziv u Društvo

¹ Tadija Smičiklas, »Život i djela Ivana Kukuljevića Sakcinskog«, *Rad JAZU*, knj. CX, str. 189; U Zagrebu, 1892.

² Ivan Kukuljević Sakcinski, »Predgovor«, *Glasoviti Hrvati prošlih vjekova*, Niz životopisâ, Naklada Matice hrvatske, Zagreb, 1886., predgovor nije paginiran. Kukuljevićevi istaknuti velikani su redom: Ivan Česmički, nazvan Janus Pannonius, Stjepan Brodarić, Antun Vrančić, Mehmed Sokolović, Stjepan Konzul Istrijanin, Dinko Zavorović, Juraj Habdelić, Ivan Ivanišević te Ruđer Josip Bošković.

³ Ivan Kukuljević Sakcinski, »Porodica Draškovića«, *Glasoviti Hrvati prošlih vjekova*, Niz životopisâ, Naklada Matice hrvatske, Zagreb, 1886., str. 152–205.

⁴ Ivan Kukuljević Sakcinski, *Poviest porodice Draškovića Trakošćanskih*: sa slikama grofa Janka i Jurja kardinala Draškovića, Matica hrvatska, Zagreb, 1887. – 21 + 56 str.

⁵ U spomenutom poglavlju Kukuljević je grofu Janku Draškoviću posvetio tekst od 193. do 202. str.

⁶ Usp. Miroslav Šicel, »Povijesti i povjesničari hrvatske književnosti (Sto godina hrvatske književne

za pověstnicu jugoslavensku« te osnivanjem tog društva 1851. i pokretanjem časopisa *Arkiv za pověstnicu jugoslavensku*. Kukuljević je na tom neutrtom putu morao krenuti *ab ovo* budući da je hrvatska historiografija bila tek u začetcima. Ne postoje bibliografije, a »...dobra bibliografija prva [je] podloga svake vrsti poviesti književne«,⁷ ističe Kukuljević naglašavajući probleme s kojima se susreću pisci njegova doba »...kad žele da pišu samo životopis kojega starijega književnika, moraju poput revne pčele sabirati podatke po opisih svih knjižnica svijeta«. ⁸ Stoga je Kukuljević i sam počeo popisivati mnoge knjige, časopise, novine, članke te »njeke prigodne pjesme i spisi«, kako Kukuljević kaže u predgovoru »Dodatka«, počevši od prve hrvatske tiskane knjige, *Misala po zakonu rimskoga dvora* iz 1483. pa do objavljivanja bibliografije 1860., a razvrstane po vrsti pisma (knjige na glagoljici, na ćirilici i na latinici). Tako je nastala prva hrvatska retrospektivna bibliografija⁹ naslovljena: *Bibliografija hrvatska*,¹⁰ 1860. te njezin dodatak 1863., a njezin autor, nije naodmet naglasiti, iako je to u literaturi općepoznato, osnivač je hrvatske bibliografije. No, ni na tome Kukuljević nije stao. Kako bi uznapredovala bibliografska znanost, u listu *Vienac* povremeno priopćuje neke »manje poznate bibliografske riedkosti«. ¹¹ Stoga je opravdano priopćiti Kukuljevićeve vapaj i zamolbu za razumijevanje »da će mu svaki čitatelj milostiv sudija biti, osobito kad pomisli, kako je težak svaki početak«. ¹²

Postavlja se pitanje: kako Kukuljević poima povijest književnosti? Kukuljevićeva povijest književnosti zapravo je niz životopisa pisaca. Njegovo poimanje povijesti književnosti sukladno je dobu u kome stvara, a prisjetimo li se i druge dvojice značajnih prinosnika za hrvatsku historiografiju u drugoj polovici XIX. stoljeća, Starograđanina Šime Ljubića i Varaždince Vatroslava Jagića, za koje je povijest književnosti dio povijesti uopće, možemo zaključiti da je takvo shvaćanje povijesti književnosti u okviru pozitivističke književne znanosti XIX. stoljeća.

Dakle, Kukuljević je ponajprije kao bibliofil sakupljao i kupovao knjige iz

historiografije, 1850–1950)«, *Drugi hrvatski slavistički kongres*, Zbornik radova I., Hrvatsko filološko društvo, Zagreb, 2001., str. 9.

⁷ Ivan Kukuljević Sakcinski, »Njeke bibliografske riedkosti«, *Vienac*, XIII, br. 49, str. 783; Zagreb, 3. prosinca 1881.

⁸ Isto.

⁹ O tome npr. »Kukuljević Sakcinski, Ivan«, *Hrvatska enciklopedija*, 6, Kn-Mak, Leksikografski zavod Miroslav Krleža, Zagreb, 2004., str. 332; Petar Rogulja, »Poredba između Kukuljevićeve 'Bibliografije Hrvatske' i 'Građe za hrvatsku retrospektivnu bibliografiju knjiga 1835.–1940.'«, *Kačić*, XXV, sv. 25, str. 639–647; Split, 1993.

¹⁰ Ivan Kukuljević Sakcinski, *Bibliografija hrvatska*, Dio prvi, Tiskane knjige, Uredio Ivan Kukuljević Sakcinski. Troškom Društva za jugoslavensku povjestnicu i starine, u Zagrebu, Brzotiskom Dragutina Albrehta, 1860. – 4 l. + 233 str.

¹¹ Ivan Kukuljević Sakcinski, »Njeke bibliografske riedkosti«, *Vienac*, XIII, br. 49, str. 782–785; Zagreb, 3. prosinca 1881.

¹² Ivan Kukuljević Sakcinski, »Predgovor«, *Slovník umjetnikah jugoslavenskih*, Zagreb, 1858., str. [3].

raznih područja znanosti, a mnoge dobivao i na dar.¹³ Poznato je da je izdavao djela hrvatskih pjesnika i pisaca,¹⁴ sastavio prvu hrvatsku bibliografiju te tako stvorio dobre preduvjete za izradbu biografijâ istaknutih Hrvata. U sljedećem poglavlju razmotrit ćemo Kukuljevićev biografski rad.

2.2. Kukuljević kao biograf

Kukuljević prve biografije objavljuje u Gajevoj *Danici* od 1842. do 1847., i to biografije rimskih careva, potom Ivana Oršića¹⁵ i Cvijete Zuzorić.¹⁶ Zamjećuje se Kukuljevićev rani interes prema znamenitim i zaslužnim osobama u hrvatskoj kulturi, a svoja nastojanja Kukuljević ovako objašnjava te savjetuje: »...Ne ponosite se rekoh s dêli cêloga naroda ni njegovih pukah, već se ponosite s pojedinimi muževi od roda vašega, koji su kao pojedini članovi vaši slavu zaslužili«. ¹⁷ Kukuljevićevi interesi su široki. To potvrđuje i pišući, možemo reći doživotno, biografije. Njegov biografski rad podijelit ćemo na tri područja: 1. umjetnički (izdaje, iako nedovršen, (slova A-S) *Slovník umjetnikah jugoslavenskih*, knj. I–V, 1858.–1860.), 2. povijesni (kojemu pripada djelo *Glasoviti Hrvati prošlih vjekova*, 1886.) i 3. književni (djelo *Književnici u Hrvata s ove strane Velebita, živivši u prvoj polovini XVII. vieka*, 1868.). U doba apsolutizma Kukuljević više nije političar već vrijedan kulturni djelatnik. Tu se ističu i tri Kukuljevićeva biografska leksikona: *Pjesnici hrvatski XV. vijeka*, 1856., *Pjesnici hrvatski XVI.*

¹³ Posebice želim uputiti na članak dr. Tomislava Jakića koji je o Kukuljeviću bibliofilu i bibliografu iscrpno istražio. Dr. Tomislav Jakić, »Ivan Kukuljević – bibliofil i bibliograf«, *Vjesnik bibliotekara Hrvatske*, XXI, br. 1–4, str. 1–16; Zagreb, 1975.

¹⁴ Izdaje djela starih pisaca. Vidi: I. K. S., »Pjesništvo hrvatsko srednjega vijeka«, *Neven*, IV, br. 30, str. 467–474; br. 31, str. 485–490; br. 32, str. 505–509; br. 33, str. 517–521; br. 34, str. 530–535; br. 35, str. 547–554; br. 36, str. 561–567; br. 37, str. 578–581; br. 38, str. 594–599; br. 39, str. 611–617; br. 40, str. 629–634; br. 41, str. 645–650; br. 42, str. 663–667; br. 43, str. 677–682; br. 44, str. 693–697; br. 45, str. 709–714; br. 46, str. 724–729; br. 47, str. 738–744; br. 48, str. 757–759; br. 49, str. 774–780; Zagreb, 26. srpnja, 2., 9., 15., 23. i 30. kolovoza, 6., 13., 20. i 27. listopada, 3., 10., 17., 24. i 30. studenoga i 8. prosinca 1855.

– Sadržaj: I. *Susana* od Marka Marulića; II. *Razum. Prigovaranje razuma i človika* od M. Marulića; III. *Stumačenje Kata* od M. Marulića; *Razlike Pjesni ljuvene* od Šiška Menčetića; Marin Krističević; *Plać blažene dive Marie* od fra Šimuna Klemenovića; *Pjesni ljuvene* od Gjore Daržića; Jerolim Papalić; Jerolim Martinčić; Hanibal Lucić. Iz *Robinje*. Skazanje drugo; *Pjesni od pohvale gradu Dubrovniku*; Nikola Matulić. *Pisan Gospoji Blaženoj* ku složi Nikola Matulić Splićanin; Frane Božičević; Razgovor Dubrovčanina i Dalmatinca o Zadru od nekog starog Dubrovčanina; *Remeta* od Mavra Vetranića; *Rajska gora*. Iz *Posvetilišća Abramova* od Mavra Vetranića; Iz *Ribanja i ribarskog prigovaranja* od Petra Hektorovića; *Narodne pjesme* od Petra Hektorovića; Nikola Gazarović; Nikola Dimitrović; Stjepan Gučetić.

Priredio je *Pjesme Marka Marulića* s predgovorom »Marko Marulić i njegovo doba«, »Stari pisci hrvatski«, JAZU, Zagreb, 1869.

¹⁵ Ivan Kukuljević Sakcinski, »Ivan Oršić. (Čartica iz istorie)«, *Danica horvatska, slavonska i dalmatinska*, IX, br. 12, str. 46–47; Zagreb, 25. Ožujka 1843.

¹⁶ Ivan Kukuljević Sakcinski, »Flora Zuzorić. Čartica iz historie ilirske književnosti XVI. veka«, *Danica horvatska, slavonska i dalmatinska*, XII, br. 18, str. 70–72; br. 19, str. 74–75; br. 20, str. 77–78; Zagreb, 2., 9. i 16. svibnja 1846.

¹⁷ Ivan Kukuljević Sakcinski, »Nêšto iz Dogodovštine Velike Ilirie. Carevi rimski (od plemena ilirskoga). Carevi bizantski (od plemena ilirskoga)«, *Danica ilirska*, VIII, br. 2, str. 5–8; br. 3, str. 9–11; br. 4, str. 13–15; Zagreb, 8., 15. i 22. sêčnja 1842.

vjeka, 1858. i već spomenuto djelo *Književnici u Hrvata s ove strane Velebita, živivši u prvoj polovini XVII. vieka*, 1868.

Kukuljević je pisac i monografskih biografija. U *Viencu*,¹⁸ ali i kao posebno izdanje, godine 1875. prikazuje hrvatskoga pustolova i humanista XVI. stoljeća Pavla Skalića (1534.–1575.). Nadalje, prikazuje 1878. životopis hrvatskog slikara minijaturista Julija Klovića¹⁹ (1498.–1578.) zvanog Croata. Godine 1886. objavljuje djelo *Lucijan Martinov Vranjanin, graditelj XV. vieka*. A godine 1885. izlazi u *Viencu*,²⁰ ali i kao posebno izdanje, prikaz života hrvatske velikašice Beatrice Frankopan, supruge hrvatskoga bana Ivaniša Korvina.

Posljednje Kukuljevićevo veliko biografsko djelo jesu *Glasoviti Hrvati prošlih vjekova*, 1886. U »Predgovoru« spomenutoga djela moli svoje kritičare i nastavljače za razumijevanje budući da je imao problema s »nestašicom vrela«. U nedostatku podataka o pojedinim osobama ili događajima morao je i nagađati, dakle riječ je o fikciji. Kao što je poznato Kukuljević je *Glasovite Hrvate* napisao za Matičine čitatelje, svekolikom hrvatskom puku, smatrajući svoje djelo samo putokazom za sve daljnje istraživače koji će svojim, napose književnim radom osvijetliti hrvatsku povijest.²¹ Spomenut ću nizom koji su to Kukuljevićevo glasoviti Hrvati u domovini i izvan njenih granica od XV. do druge polovice XIX. stoljeća koji su se isticali u različitim granama. To su: humanist i pjesnik Ivan Česmički (Janus Pannonius), humanistički pisac i biskup u Ugarskoj Stjepan Brodarić, književnik i diplomat u Ugarskoj Antun Vrančić, protestantski pisac i tiskar Stjepan Konzul Istranin, šibenski humanist i povjesničar Dinko Zavorović, kajkavski književnik i leksikograf Juraj Habelić, porodica Draškovića, čakavski pjesnik Ivan Ivanišević te znanstvenik Ruđer Josip Bošković. Kukuljević nadalje priopćuje da je životopise pisao mnogo godina »s velikim svojim trudom«, »kao prilog za hrvatsku političku i književnu povijest«.²² Jedna od deset biografija pripada znamenitoj »Porodici Draškovića« koja je, saznaje se, starinom hrvatsko pleme iz Like. Baruni su postali 1569., grofovi 1631. godine, a gospodari Trakošćana su od 1572. Kukuljević donosi životopise biskupa Jurja (1525.–1587.) i grofa Janka Draškovića (1770.–1856.).

¹⁸ Ivan Kukuljević Sakcinski, »Pavao Skalić. Gradjanin zagrebački, učenjak na glasu, svećenik katolički i protestantski, prvi ministar pruski, pustolov smjeli, nazvan Cagliostro XVI. vieka«, *Vienac*, VII, br. 44, str. 705 [portret] + str. 708–712; br. 45, str. 725–727; br. 46, str. 739–743; br. 47, str. 760–763; br. 48, str. 783–785; br. 49, str. 799–800; br. 50, str. 818–821; Zagreb, 30. listopada, 6., 13., 20., 27. studenoga, 4. i 11. prosinca 1875.

¹⁹ Ivan Kukuljević Sakcinski, *Jure Glović prozvan Julijo Klovio, hrvatski sitnoslikar*, Nakl. »Matiice hrvatske«, Zagreb, 1878. – 4 l. + 76 str.

²⁰ Ivan Kukuljević Sakcinski, »Beatrica Frankapan i njezin rod«, *Vienac*, XVII, br. 1, str. 9 [portret] + str. 10–14; br. 2, str. 24–27; br. 3, str. 39–41; br. 4, str. 55–57; br. 5, str. 74–76; br. 6, str. 91–92; br. 7, str. 106–108; br. 8, str. 120–122; br. 9, str. 142–143; br. 11, str. 170–171; br. 12, str. 183–186; br. 13, str. 206–207; br. 15, str. 236–239; Zagreb, 3., 10., 17., 24., 31. siečnja, 7., 14., 21., 28. veljače, 14., 21., 28. ožujka i 11. travnja 1885.

²¹ Usp. Ivan Kukuljević Sakcinski, »Predgovor«, *Glasoviti Hrvati prošlih vjekova*, Niz životopisâ, Naklada Matice hrvatske, Zagreb, 1886., predgovor nije paginiran.

²² Usp. Isto.

Grof Janko Drašković jedini je Kukuljevićev suvremenik koji je ušao među njegove velikane. Postavlja se pitanje, ali uistinu nije teško izreći odgovor: Zašto je Kukuljević upravo Draškovića izabrao iz reda istaknutih hrvatskih preporoditelja?! Drašković se isticao domoljubljem, poticao je korištenje hrvatskoga jezika pa tako anonimni autor u *Danici ilirskoj* godine 1839.²³ izvještava kako je Drašković u vlastitoj kući organizirao narodnu glazbenu večer, s ciljem njegovanja i što većeg rabljenja hrvatskoga jezika. Tom prigodom, u ime sve prisutne gospode, autor zahvaljuje za sav rodoljubni trud grofu Janku Draškoviću, kojega prisutna gospoda i blagoslivljaše u veselim prigodnim zdravicama. Nadalje, književni povjesničar Franjo Fancev u članku »Janko grof Drašković prije god. 1832.«²⁴ proanalizirao je biografske dokumente grofa Janka Draškovića prije 1832. i ustvrdio da je Drašković i u mladim danima bio iznimna, društveno-angažirana osoba. Fancevljeva argumentirana istraživanja ostavila su neizbrisiv trag u hrvatskoj književnoj historiografiji. Upravo je on ustvrdio da je idejni vođa hrvatskoga narodnog preporoda grof Janko Drašković, a hrvatski narodni preporod autohtoni pokret s isključivo hrvatskim predznakom.

Zaključuje se, Kukuljević djeluje i stvara u duhu hrvatskoga narodnoga preporoda, intencija mu je odgojno-prosvjetiteljska. Pišući životopise glasovitih muževa želi biti poticaj i smjerokaz hrvatskoj mladeži. Biograf Smičiklas s pravom ga je nazvao »neumorni sabiratelj«, i to: »sabiratelj i izdavatelj spomenika za političku i kulturnu historiju; ... zatim sabiratelj i izdavatelj pjesnika i pisaca, ... sabiratelj bibliografije, kao priprave i temelju historije književnosti... On je zatim i pisac historijskih monografija.«²⁵ To dakako, kao što ističe akademik Miroslav Šicel, »[nije] književni povjesničar u današnjem poimanju tog termina«,²⁶ ali je zaključimo s književnim povjesničarom Ivom Frangešom postavio temelje hrvatskoj znanosti o književnosti.²⁷

U poglavlju koje slijedi razmotrit ćemo životopis grofa Janka Draškovića iz pera biografa Kukuljevića.

²³ Anonim, »Ilirska muzikalna zabava«, *Danica ilirska*, V, br. 16, str. 63–64; Zagreb, 20. Travnja 1839.

²⁴ Dr. Franjo Fancev, »Janko grof Drašković prije god. 1832.«, *Ljetopis JAZU*, sv. 50, str. 177–203; Zagreb, 1938.

²⁵ Tade Smičiklas, »Život i djela Ivana Kukuljevića Sakcinskog«, *Rad JAZU*, knj. CX, str. 164; U Zagrebu, 1892.

²⁶ Miroslav Šicel, »Književnopovijesni rad Ivana Kukuljevića Sakcinskog«, *Radovi Zavoda za znanstveni rad HAZU Varaždin*, knj. 10–11, str. 286; HAZU i Grad Varaždin, Varaždin, 1998.

²⁷ Ivo Frangeš, *Povijest hrvatske književnosti*, Nakladni zavod Matice hrvatske i Cankarjeva založba, Zagreb – Ljubljana, 1987., str. 415.

3. Struktura Kukuljevićeve biografije na primjeru životopisa grofa Janka Draškovića

Nameće se pitanje: Kako Kukuljević gradi strukturu biografije? Analizom Kukuljevićeve strukture Draškovićeve životopisa zamjećuje se sljedeće: genealogijom započinje biografiju, potom govori o odrastanju i školovanju, službovanju te međuodnosima sa suvremenicima. Pa tako saznajemo: preporoditelj Drašković rođen je 20. listopada 1770. u Zagrebu gdje je završio gimnaziju, a pravo i filozofiju u Beču. Potom stupa u vojničku službu koju je iznimno cijenio, ali ju napušta radi nezgode (slomio je nogu pavši s konja). U mladim danima boravio je u Parizu i tamo trošio silne novce, napominje Kukuljević, te je tamo upoznao mnoge Dubrovčane (imenuje kneza Sorkočevića) i Srbe (navodi ime Save Tekelije).

Nadalje, prikazuje prilike pod kojima je nastalo djelo koje će obilježiti život i stvaralaštvo grofa Janka Draškovića. Središnje mjesto biografije zauzima prikaz najznačajnijih djela autora. U ovom slučaju riječ je o *Disertaciji, iliti Razgovoru, darovan gospodi poklisarom zakonskim y buduchjem zakonotvorzem kraljevinah nasih, za buduchu dietu Ungarsku odaslanem, derxan po jedan starom domorodzu kraljevinah ovih*,²⁸ temeljnom političkom programu, kako kaže Smičiklas, hrvatskog naroda do godine 1848., napisanom na hrvatskom jeziku i najrasprostranjenijem štokavskom dijalektu. Potom Kukuljević citira važne rečenice iz predgovora *Disertacije*, objavljene 1832., a koje se odnose na pitanje jezika, a time i identiteta. U njima poziva Hrvate da pišu hrvatskim jezikom i da se za nj bore te se tako suprotstave Mađarima i njihovim zahtjevima. Spomenuta Draškovićeve knjižica bila je namijenjena plemstvu, onom tijelu, koje je predstavljalo hrvatski narod te im savjetuje govoreći: »... da manji narod bez svakog straha drugomu istinu reče i da svakoj sili junačko čelo suprotstavi.«²⁹ Stoga se zalaže za ravnopravnost zemalja pod zajedničkim vladarom, naglašavajući da je Hrvatska dragovoljno sklopila savez s Ugarskom te savjetuje sabornike »... neka zadrže stari način zastupanja, po kojem su Hrvati pošiljali svoje poslanike (nuncije) s obveznim nalogom od strane sabora svoga, ...«³⁰ Posebice se obraća i onima koji bi mogli popustiti Mađarima, upozoravajući da kad se padne u ropski jaram ne vrijedi plakati jer »ništa ne ima nevrjednijega od plaćućega naroda, prije nego li je sva potrebitna za obrambu svoju najvećim trudom i žrtvom pokušao.«³¹ Kukuljević napominje da je autor

²⁸ Grof Janko Drašković, *Disertacija, iliti Razgovor, darovan gospodi poklisarom zakonskim y buduchjem zakonotvorzem kraljevinah nasih, za buduchu dietu Ungarsku odaslanem, derxan po jedan starom domorodzu kraljevinah ovih*, Karlovac, 1832.

²⁹ Ivan Kukuljević Sakcinski, »Porodica Draškovića«, *Glasoviti Hrvati prošlih vjekova*, Niz životopisâ, Naklada Matice hrvatske, Zagreb, 1886., str. 195.

³⁰ Isto, str. 196.

³¹ Isto.

ovoga djela 62. starac kojega je narod slušao s oduševljenjem, a Hrvatski ga sabor izabrao 1833. uz Hermana Bužana te još jednog nevelikaša, ali odlična moralna domoljuba Antuna Kukuljevića Sakcinskoga za poslanike na Ugarskom saboru. Kukuljević ističe snagu Draškovićeve domoljublja koje se širilo Ugarskim saborom, a manifestiralo se: »Govorom i razgovorom, dopisivanjem i goštenjem vukao je ljude na svoju stranu i predobivao ih za svoje pravedne nazore,...«.³² Draškovićev saborski rad i djelovanje bez popuštanja nagradio je car Franjo I., odlikovavši ga redom sv. Stjepana maloga križa, a na preporuku bana Franje Vlašića. Dakle, temeljna težnja *Disertacije* je oduprijeti se upotrebom hrvatskoga jezika u javnom i političkom životu Mađarima, ujedinjenje svih hrvatskih zemalja u jedinstven državni prostor, koji on naziva Velika Ilirija, zatim imati vladu koja će u svemu biti ravnopravna s Ugarskom, ojačati položaj bana i Hrvatskog sabora. U nastavku Kukuljević citira i Draškovićevu pjesmu »Mladeži ilirskoj« (Danica, 1836.) ističući kako je Drašković imao velik utjecaj među rodoljubnom mladeži savjetujući im slogu, važnost obrazovanja i jezika. Nadalje, Kukuljević navodi da je Drašković 1838. jednoglasno izabran za predsjednika Čitaonice ilirske, kojoj je zadatak bio širenje hrvatske knjige, a iz koje su kasnije osnovane i Matica hrvatska (1842.), čiji je Drašković prvi predsjednik, te Narodni muzej, znameniti Narodni dom u Opatičkoj ulici, Gospodarsko društvo, knjižnica, kazalište i opera. Kukuljević navodi i dva Draškovićeve djela na njemačkom jeziku, jedno, upućeno hrvatskim ženama, koje su stup obitelji, a onda i društva, roditeljice, učiteljice jezika, odgojiteljice, koje je od posebne važnosti upravo u vrijeme hrvatskog narodnog preporoda naslovljeno: *An Illirien's hochherzige Töchter*³³ te drugo, *Sollen wir Magjaren werden?*.

Godine 1848. Drašković je bio kandidiran za bana, ali zbog starosti, tada već u 78. godini, nije bio postavljen na to mjesto. Na prijedlog bana Josipa Jelačića na rođendan godine 1853. imenovan je tajnim savjetnikom. Umire 14. siječnja 1856. u Radgonji. Kukuljević na kraju Draškovićeve životopisa naglašava da je bio veliki ljubitelj znanosti i umjetnosti, mnogo je i rado čitao te govorio hrvatski, latinski, njemački, francuski, talijanski, mađarski i rumunjski, a razumijevao sve slavenske jezike, ponajbolje poljski.³⁴ Na kraju biografije Kukuljević opisuje Draškovićevu narav, opisavši ga kao čovjeka vedra duha i blage naravi koji je rado boravio u veselim društvima. Saznajemo i o njegovom privatnom životu. Imao je dva braka. U prvom s Cecilijom Pogledić nije imao djece, a u drugom s Franjicom barunicom Kulmer imao je sina Josipa koji je mlad umro, kao oženjeni čovjek.

Primjećuje se, Kukuljević prikazuje kulturna i politička zbivanja, osobe koje

³² Isto.

³³ Grof Janko Drašković, *Riječ veledušnim kćerima Ilirije o starijoj povijesti i o najnovijem preporodu književnosti njihove domovine*, Zagreb, 1838.

³⁴ Usp. Ivan Kukuljević Sakcinski, »Porodica Draškovića«, *Glasoviti Hrvati prošlih vjekova*, Niz životopisâ, Naklada Matice hrvatske, Zagreb, 1886., str. 201–202.

su vezane uz njih, ali ne donosi konkretne analize. Pitanja narodnosti, jezika, odnosa prema velikanima ono je što zaokuplja Kukuljevića. Osobito se ističu Kukuljevićev rodoljubni zanos, iščitavaju se i njegovi osobni stavovi, koji su u skladu s dobom, te imaju prosvjetiteljsko-didaktičku funkciju.

Tekst biografije pisan je literarno, stoga se zaključuje da ovako napisana biografija i stilom i književnom porukom pripada literarnoj biografiji. Godine 1869.³⁵ Kukuljević je već iskusni biograf i tada napominje da je u pisanju životopisa nekoga znamenitoga čovjeka nužno poznavati doba u kojem je živio, prilike u domovini te ljude i sve čimbenike koji utječu na pojedinca. Na temelju izloženih Kukuljevićevih stavova o pisanju životopisa možemo ga smatrati i hrvatskim teoretičarom biografije. Još od Tacita, Svetonija i Plutarha, začetnikâ biografije pa sve do druge polovice XX. stoljeća u biografijama se prikazuju istaknute i zanimljive osobe, a u prikazu se teži ravnomjernosti. Sukladno dobu, Kukuljevićev rad na biografiji pod utjecajem je prirodnih znanosti i težnjom za njihovom primjenom i u humanističkim znanostima. Stoga je razumljiva Kukuljevićeva težnja za što savršenijim biografskim diskursom koji je u skladu s pozitivističkim poimanjem književnosti.

4. Ostali biografi grofa Janka Draškovića u XIX. stoljeću

Životopis grofa Janka Draškovića u povodu njegove smrti prvi je napisao preporoditelj, istaknuti jezikoslovac, i Draškovićev suradnik, Vjekoslav Babukić. Tiskao ga je prvo u *Narodnim novinama* te ponovno u *Nevenu* u siječanjskom broju 1856.³⁶ Babukić je životopis započeo genealogijom, potom podacima o školovanju i vojničkoj službi. Ističe da je Draškovićeva ljubav prema hrvatskoj narodnosti, a time i jeziku začeta u roditeljskom domu, a svoje rodoljublje pronosio je cijeloga života. Ponajprije se ono očituje u *Disertaciji*, napisanoj na hrvatskom jeziku 1832. Draškovićevo rodoljublje posebno se isticalo kad ga je Hrvatski sabor izabrao za svog izaslanika (nuncija) za zajednički sabor u Požunu (1832.–1836.), a za taj rad kralj Franjo I. odlikovao ga je redom sv. Stjepana ugarskoga malog križa. Mladi su se okupljali oko Draškovića, a on ih je poticao na ljubav prema caru, domovini i materinjem jeziku (pjesma »Mladeži ilirskoj« u *Danici ilirskoj*, 1836.). Kako bi pridobio hrvatske žene izdaje 1838. brošuru *Ein Wort an Illiriens hochherzige Töchter über die ältere Geschichte und neueste literarische Regeneration ihres Vaterlandes*. Babukić mu odaje priznaje da je najenergičniji domoljub koji 1838. utemeljuje Čitaonicu ilirsku. Saznajemo još o Draškovićevom znanju jezika, naravi i privatnom životu te podatak o smrti. Zamjećuje se da su Babukićeva i Kukuljevićeva biografija Janka Draškovića sadržajno gotovo identične. Razlikuju se tek u stilu. Babukićeva biografija je

³⁵ Usp. Ivan Kukuljević Sakcinski, »Uvod«, *Marko Marulić i njegova doba*, »Stari pisci hrvatski«, JAZU, Zagreb, 1869.

³⁶ Vjekoslav Babukić, »Grof Janko Drašković«, *Neven*, V, str. 28; Zagreb, siječanj 1856.

koncizna, napisana u formi vijesti dok je Kukuljevićeva biografija kao što je već spomenuto literarna.

Povjesničar Vjekoslav Klaić napisao je svoj kratki prilog o Draškoviću u *Viencu* 1885.³⁷ Primjetno je da, osim dvije uvodne rečenice, ne donosi ništa novo. Zapravo, čitajući njegov nacrt Draškovićeva životopisa stječemo dojam kao da ponovno čitamo Babukića. Isto je zamijetio i Franjo Fancev³⁸ koji Klaićev prinos poznavanju Draškovića spominje samo kao faktografski podatak. Na kraju izloženoga (ponovljenoga!) životopisa Klaić napominje kako ne će ocjenjivati najznačajnija Draškovićeva djela, ali najvažnije momente iz njih citira. Klaićev prilog o Draškoviću napisan o pedesetoj obljetnici hrvatskog narodnog preporoda završava sa željom da mu se podigne spomenik i da se njegovi posmrtni ostatci prenesu u domovinu, što je i učinjeno 1893.³⁹

Životopis naslovljen: »Janko grof Drašković, osnivatelj i prvi predsjednik Matice ilirske od god. 1842. do god. 1850.«⁴⁰ objavio je povjesničar Tadija Smičiklas u spomen-knjizi *Matica Hrvatska od god. 1842. do godine 1892.* Smičiklas podsjeća da su glavne crte Draškovićeva života poznate iz Kukuljevićeva životopisa u *Glasovitim Hrvatima*, a on je tek s pokojim novim podatkom svjestan da će i njegov životopis, uza sav trud, biti nepotpun. Smičiklas literarno vrlo tečno prede priču, ističući Draškovićeve rodoljubne vrline, ljubav prema knjizi, narodu, hrvatskom jeziku. Temeljito tumači poruke *Disertacije* (sjedinenje svih hrvatskih krajeva, samostalnu Vladu koja će biti ravnopravna Ugarskoj, protivi se mađarizaciji Hrvatske). Odlikovanje koje je Drašković primio od cara Franje I. za Smičiklasa je jasan znak da Dvor pristaje uz Hrvate i protivi se nasrtajima Mađara na hrvatsku domovinu. Nadalje, Smičiklas postavlja distinkciju između Gaja, koji je smatran 1835. vođom hrvatskoga naroda, i Draškovića, koji je politički vođa hrvatskoga naroda, naglašava Smičiklas. Pozivajući se na Babukića i Kukuljevića, Smičiklas prikazuje Draškovića kao ljubitelja znanosti i umjetnosti koji je vrlo rado čitao, a imao je i dobar vid sve do svoje smrti. Za brošuru iz 1838. kaže: »Uspalila je ova knjižica mnoge žene hrvatske«, tako da »...sada pored narodne surke muškaraca i žene se počinju odijevati u narodno odijelo...«⁴¹ Smičiklas zaključuje da se Drašković »u svojoj 'disertaciji' smatra tek glasnikom novih idea...«, a »u pozivu na 'kćeri Ilirije' odiše svaki redak, da

³⁷ Vjekoslav Klaić, »Grof Janko Drašković«, *Vienac*, XVII, br. 30, str. 475–479; Zagreb, 25. srpnja 1885.

³⁸ Dr. Franjo Fancev, »Janko grof Drašković prije god. 1832.«, *Ljetopis JAZU*, sv. 50, str. 181; Zagreb, 1938.

³⁹ Podatak preuzet iz članka: »Drašković, Janko«, [autor: S. A.], *Hrvatska enciklopedija*, Sv. V, Dilatacija – električna, Naklada hrvatskog bibliografskog zavoda, Zagreb, 1945., str. 249.

⁴⁰ Tadija Smičiklas, »Janko grof Drašković, osnivatelj i prvi predsjednik 'Matice ilirske' od god. 1842. do god. 1850.«, *Spomen-knjiga Matice hrvatske od godine 1842. do godine 1892.*, Matica hrvatska, Zagreb, 1892., str. 83–95.

⁴¹ Isto, str. 89.

se osjeća vodjom naroda«. ⁴² Bez obzira na bojazan koju je Smičiklas izrazio u pogledu nepotpunosti svoga djela, s pravom se može ustvrditi kako je upravo njegov životopis grofa Janka Draškovića najdetaljniji u hrvatskoj književnoj historiografiji XIX. stoljeća.

Zaključak

Kukuljevićevo cjeloživotno pisanje životopisâ, ma kako prosuđivali njihovu vrijednost, svjesni da postoje i bolje, osiguralo je autoru i njegovu djelu mjesto u povijesti. Kukuljević je, da se poslužimo terminologijom kulturalnog povjesničara Jacoba Burckhardta ⁴³ i nizozemskog povjesničara umjetnosti Johana Huizinge, ⁴⁴ povjesničar-slikar »portreta vremena«. Kukuljevićevo biografski rad zauzima značajno mjesto u razvoju hrvatske biografije XIX. stoljeća, a budući da su povijesti književnosti od samih početaka pisanja književnih povijesti zapravo biografski leksikoni, Kukuljević se s pravom može smatrati i začetnikom hrvatske književne historiografije. A njegov životopis grofa Janka Draškovića u djelu *Glasoviti Hrvati prošlih vjekova* (1886.), kao i u posebnom izdanju iz 1887., doista su vrijedan prinos poznavanju grofa Janka Draškovića, znamenitog hrvatskog preporoditelja i utemeljitelja Matice hrvatske. ⁴⁵

BIBLIOGRAFIJA

Grof Janko Drašković, *Disertacija, iliti Razgovor, darovan gospodi poklisarom zakonskim y buduchjem zakonotvorzem kraljevinah nasih, za buduchu dietu Ungarsku odaslanem, dexasn po jedan starom domorodzu kraljevinah ovih*, Karlovac, 1832.

Grof Janko Drašković, *Riječ veledušnim kćerima Ilirije o starijoj povijesti i o najnovijem preporodu književnosti njihove domovine*, Zagreb, 1838., preveo Ante Stamać, *Kolo*, XVII, br. 3, str. 15–45; Zagreb, jesen 2007.

Ivan Kukuljević Sakcinski, *Glasoviti Hrvati prošlih vjekova*, Niz životopisâ, Naklada Matice hrvatske, Zagreb, 1886. – br. str.: 268.

Ivan Kukuljević Sakcinski, »Uvod«, *Marko Marulić i njegova doba*, »Stari pisci hrvatski«, JAZU, Zagreb, 1869.

Ivan Kukuljević Sakcinski, *Poviest porodice Draškovića Trakošćanskih*: sa slikama

⁴² Isto, str. 92.

⁴³ Jacoba Burckhardta (Basel, Switzerland, 1818.–Basel, 1897.). Značajno njegovo djelo je: *The Civilization of the Renaissance in Italy* (*Kultura renesanse u Italiji*), 1860.

⁴⁴ Johan Huizinga, (1872.–1945.). Autor je knjige *Autumn of the Middle Ages* (*Jesen srednjega vijeka*), 1919.

⁴⁵ U Zagrebu je 30. studenoga i 1. prosinca 2006. Matica hrvatska organizirala znanstveni skup: *Janko pl. Drašković (1770–1856), hrvatski preporoditelj i utemeljitelj Matice hrvatske* u povodu 150. obljetnice smrti grofa Janka Draškovića. Kao vrijedan prinos poznavanju grofa Janka Draškovića i njegova opusa zasigurno jest i 14 znanstvenih radova sa spomenutoga skupa koji su objavljeni u *Kolu*, XVII, br. 3, str. 5–336; Zagreb, jesen 2007. Hvalevrijedan je prilog spomenutom časopisu (str. 15–45) suvremeni prijevod akademika Ante Stamaća Draškovićeve brošure *An Illirien's hochherzige Töchter* iz 1838. na njemačkom jeziku.

grofa Janka i Jurja kardinala Draškovića, Matica hrvatska, Zagreb, 1887. – br. str.: 2 l. + 56.

Ivan Kukuljević Sakcinski, »Něšto iz Dogodovštine Velike Ilirie. Carevi rimski (od plemena ilirskoga.). Carevi bizantski (od plemena ilirskoga.)«, *Danica ilirska*, VIII, br. 2, str. 5–8; br. 3, str. 9–11; br. 4, str. 13–15; Zagreb, 8., 15. i 22. Sěčnja 1842.

Ivan Kukuljević Sakcinski, »Njeke bibliografičke riedkosti«, *Vienac*, XIII, br. 49, str. 782–785; Zagreb, 3. prosinca 1881.

Ivan Kukuljević Sakcinski, *Glasoviti Hrvati prošlih vjekova*, Mladost, Zagreb, 1991. – br. str.: 268.

LITERATURA

Anonim, »Ilirska muzikalna zabava«, *Danica ilirska*, V, br. 16, str. 63–64; Zagreb, 20. Travnja 1839.

Anonim, »Književne objave. I. Knjige Matice Hrvatske za g. 1886.«, *Smotra*, I, sv. VII, str. 436–437; Zagreb, mjeseca srpnja 1887.

Anonim, »K slikam. Grof Janko Drašković«, *Vienac*, XIX, br. 29, str. 462; Zagreb, 16. srpnja 1887.

Vjekoslav Babukić, »Grof Janko Drašković«, *Neven*, V, str. 28; Zagreb, siječanj 1856.

Vinko Brešić, »Hrvatska biografija«, *Drugi slavistički kongres*, Zbornik radova II., Hrvatsko filološko društvo, Zagreb, 2001., str. 515–520.

Katica Ćorkalo Jemrić, »Janko Drašković u hrvatskoj književnoj historiografiji«, *Kolo*, XVII, br. 3, str. 122; Zagreb, jesen 2007.

Franjo Fancev, »Janko grof Drašković prije god. 1832.«, *Ljetopis JAZU*, sv. 50, str. 177–203; Zagreb, 1938.

Ivo Frangeš, *Povijest hrvatske književnosti*, Nakladni zavod Matice hrvatske i Cankarjeva založba, Zagreb – Ljubljana, 1987.

J. I[bler], »Djela 'Hrvatske Matice'«, *Narodne novine*, LIII, br. 161, str. 3–4; Zagreb, 18. Srpnja 1887.

Tomislav Jakić, »Ivan Kukuljević – bibliofil i bibliograf«, *Vjesnik bibliotekara Hrvatske*, XXI, br. 1–4, str. 1–16; Zagreb, 1975.

Dubravko Jelčić, »Kukuljević preporoditelj«, *Forum*, XXX, knj. LXII, br. 7–8, str. 5–12; Zagreb, srpanj–kolovoz 1991.

Vjekoslav Klaić, »Grof Janko Drašković«, *Vienac*, XVII, br. 30, str. 475–479; Zagreb, 25. srpnja 1885.

Ivan Pederin, »Životopisna književnost 19. stoljeća u Jadranskoj Hrvatskoj«, *Croatica Christiana Periodika*, XV, br. 28, str. 55–85; Zagreb, 1991.

Petar Rogulja, »Poredba između Kukuljevićeve 'Bibliografije Hrvatske' i 'Građe za hrvatsku retrospektivnu bibliografiju knjiga 1835.–1940.'«, *Kačić*, XXV, sv. 25, str. 639–647; Split, 1993.

S. A., »Drašković, Janko«, *Hrvatska enciklopedija*, Sv. V, Dilatacija – električna, Naklada hrvatskog bibliografskog zavoda, Zagreb, 1945., str. 247–249.

Tadija Smičiklas, »Život i djela Ivana Kukuljevića Sakcinskog«, *Rad JAZU*, knj. CX, str. 110–204; U Zagrebu, 1892.

Tadija Smičiklas, »Janko grof Drašković, osnivač i prvi predsjednik 'Matice ilirske' od god. 1842. do god. 1850.«, *Matica hrvatska od godine 1842. do godine 1892.*, spomen knjiga, Matica hrvatska, Zagreb, 1892., str. 83–95.

Miroslav Šicel, »Povijesti i povjesničari hrvatske književnosti (Sto godina hrvatske književne historiografije, 1850–1950)«, *Drugi hrvatski slavistički kongres*, Zbornik radova I., Hrvatsko filološko društvo, Zagreb, 2001., str. 9–18.

Miroslav Šicel, »Književnopovijesni rad Ivana Kukuljevića Sakcinskog«, *Radovi Zavoda za znanstveni rad HAZU Varaždin*, knj. 10–11, str. 285–291; HAZU i Grad Varaždin, Varaždin, 1998.

Đuro Šurmin, »Draškovićeve disertacija«, *Hrvatski preporod I.*, Od godine 1790. do 1836., Tisak Dioničke tiskare, Zagreb, 1903., str. 85–92.

IVAN KUKULJEVIĆ SAKCINSKI KAO BIOGRAF – PRINOSNIK POZNAVANJU GROFA JANKA DRAŠKOVIĆA

Sažetak

Kukuljevićev biografski rad protkan je, s jedne strane, pozitivističkim poimanjem povijesti književnosti, pa je za njega povijest književnosti »niz životopisâ«, a s druge strane, domoljubno-didaktičkim obilježjima, sukladno onodobnim težnjama hrvatskoga narodnog preporoda.

U ovome je radu posebno razmotren Kukuljevićev prinos poznavanju biografije grofa Janka Draškovića, »glasovitoga muža« kojega je Kukuljević unutar studije o »Porodici Draškovića« predstavio u *Glasovitim Hrvatima* (1886.) te u posebnom izdanju godine 1887. Na kraju rada donosi se prikaz i drugih Draškovićevih biografâ XIX. stoljeća: preporoditelja i istaknutog jezikoslovca Vjekoslava Babukića, povjesničarâ Vjekoslava Klaića i Tadije Smičiklasa.

Zaključuje se da Kukuljevićev biografski rad zauzima značajno mjesto u razvoju hrvatske biografije XIX. stoljeća, a budući da su povijesti književnosti od samih početaka njihova pisanja zapravo biografski leksikoni, Kukuljević se s pravom može smatrati i začetnikom hrvatske književne historiografije.

IVAN KUKULJEVIĆ SAKCINSKI AS A BIOGRAPHER – CONTRIBUTOR TO THE KNOWLEDGE OF COUNT JANKO DRAŠKOVIĆ

Summary

Kukuljević's biographical work is inwrought on the one hand with positivistic understanding of literary history, so for him the history of literature is »a series of biografies«, and on the other hand, with didactic-patriotic elements in accordance with the tendencies of the time of Croatian national revival.

The paper specifically considers Kukuljević's contribution to the knowledge of count Janko Drasković's biography as »the notable man«, presented by Kukuljević within the study on »Porodica Drašković« in *Glasoviti Hrvati* (1886) and in a special edition in 1887. At the end of the paper other Drasković's biographers of the 19th century are presented, such as a reformer and prominent linguist Vjekoslav Babukić and historians Vjekoslav Klaić and Tadija Smičiklas.

The conclusion is that Kukuljević's biographical work occupies an important place

in the development of Croatian biography of the 19th century, and since literary histories from the very beginning of their writing are in fact biographical lexicons, Kukuljević can be rightly considered to be the founder of Croatian literary historiography.

Sl. 8.: Knjiga Ivana Kukuljevića Sakcinskog *Marko Marulić i njegova doba*, objavljena u Zagrebu 1869., pretisak je iz knjige I. »Starih pisaca hrvatskih«.

POVIEST
PORODICE DRAŠKOVIĆA
TRAKOŠĆANSKIH.

NAPISAO

IVAN KUKULJEVIĆ SAKCINSKI.

SA SLIKAMA GROFA JANKA I JURJA KARDINALA DRAŠKOVIĆA.

ZAGREB.

NAKLADA „MATICE HRVATSKE“

1887.

Sl. 9.: Knjiga Ivana Kukuljevića Sakcinskog *Poviest porodice Draškovića Trakošćanskih* objavljena je nakladom Matice hrvatske u Zagrebu 1887.

Josipa Dragičević

Putopisna proza Ivana Kukuljevića Sakcinskog

Izvorni znanstveni članak

UDK 821.163.42.09 Kukuljević Sakcinski, I.

Uvod

Povećano zanimanje, kako čitateljske tako i stručne publike, za nefikcionalne žanrove poput biografija, memoara ili dnevnika posljednjih je dvadesetak godina i putopise uvrstilo u središte književnih proučavanja čime su zauzeli ravnopravno mjesto među ostalim književnim žanrovima. Prepoznavanje putopisa kao književnog žanra u hrvatsku znanost o književnosti uvodi Dean Duda na primjeru putopisa iz razdoblja romantizma.¹ Jedno od značajnijih imena vezanih uz putopisne tekstove XIX. stoljeća svakako je i Ivan Kukuljević Sakcinski koji se zapisima sa svojih mnogobrojnih putovanja javlja u tadašnjoj periodici, a značajnija putovanja objavljuje i kao zasebne knjige. Međutim, iako su Kukuljevićevi putopisni tekstovi uvršteni u brojne antologije putopisa, oni su u najvećoj mjeri ostali po strani sustavnijeg književno-znanstvenog proučavanja, bilo da ih se smatralo slabijim dijelom Kukuljevićevog opusa, bilo da se pojedini putopisni tekstovi nisu ni smatrali putopisima zbog njihovog izvještajnog diskursa. Tako će Antun Barac Kukuljevićeve putopise okarakterizirati kao »bilješke s puta«² odnosno nazvati ih »izvještajima s različitih naučnih putovanja«³, Ante Franić će napisati da Kukuljevićevi putopisni dopisi nemaju »sve karakteristike književnog putopisa budući su neki od njih takvi da ih se mora smatrati znanstvenim izvještajima ili studijama nastalim za vrijeme putovanja ili u vezi s njima«,⁴ a primjerice Milorad Živančević⁵ i Ivo Frangeš⁶ u svojim povijestima književnosti neće ih ni spomenuti. Tek će u Kukuljevićevim izabranim djelima priređivač Nikola Batušić o njegovim putopisima govoriti ravnopravno u odnosu na druge književne žanrove u kojima se Kukuljević okušao te istaknuti da ih »nedvojbeno

¹ Dean Duda, *Priča i putovanje*, Hrvatski romantičarski putopis kao pripovjedni žanr, Matica hrvatska, Zagreb, 1998.

² Antun Barac, *Hrvatska književnost od Preporoda do stvaranja Jugoslavije*, knj. 1, Književnost ilirizma, JAZU, Zagreb, 1954., str. 94.

³ Isti, *Hrvatska književnost od Preporoda do stvaranja Jugoslavije*, knj. 2, Književnost pedesetih i šezdesetih godina, JAZU, Zagreb, 1960., str. 74.

⁴ Ante Franić, *Hrvatski putopisi romantizma*, Narodni list, Zadar, 1983., str. 34.

⁵ Milorad Živančević, »Ilirizam«, *Povijest hrvatske književnosti*, knj. 4, Liber – Mladost, Zagreb, 1975., str. 120–125.

⁶ Ivo Frangeš, *Povijest hrvatske književnosti*, Nakladni zavod Matice hrvatske – Cankarjeva založba, Ljubljana, 1987.

valja uvrstiti među autorova respektabilna književna djela,⁷ a Dubravko Jelčić će ustvrditi da, uz neke povijesne spise, »književno su najvrjedniji putopisi (*Put u Senj*, i dr.)«. ⁸ U takvom pozitivnom kontekstu književno-povijesnog vrednovanja Kukuljevićevih putopisa najčešće se spominju knjige *Putovanje u Bosnu* i *Putne uspomene iz Hrvatske, Dalmacije, Arbanije, Krfa i Italije* ili *Put u Senj* kao jedan od njegovih ranijih zapisa objavljenih u periodici. Pregledi putopisne književnosti, prvenstveno Ježićev⁹ iz 1955. i Ante Franića iz 1983., među putopise uvrstavaju još nekoliko Kukuljevićevih naslova, ali s obzirom na tadašnju nedefiniranost putopisa kao žanra ni oni nisu potpuni. Tek je Dudinim uspostavljanjem temeljnih odrednica putopisa¹⁰ te utemeljenjem kategorija književno-povijesne retorike putopisa¹¹ omogućeno žanrovsko razlikovanje pojedinih tekstova koji se mogu definirati kao putopisi od onih nastalih tek na temelju poduzetih putovanja, ali se ne mogu smatrati putopisima. Te su smjernice preuzete za ovaj rad i primijenjene na Kukuljevićeve putopisne zapise čime se Kukuljevićevi tekstovi koji se mogu smatrati putopisima u odnosu na dosadašnja razmatranja pronalaze u većem broju.

Kukuljevićevi putopisi u periodici

Kukuljević se putničkim zapisima javlja u brojnim hrvatskim novinama i časopisima XIX. stoljeća, a svoje početke veže uz *Danicu ilirsku* čiji je stalni suradnik i s književnim te znanstvenim priložima. Prvi putnički tekst »Dopis iz Milana«, ¹² za razliku od Ježića, Ante Franić prepoznaje kao putopis i uvrštava ga u pregled putopisne literature XIX. stoljeća. Međutim, »Dopis iz Milana« ne sadržava cijelu osnovnu putopisnu sekvencu odnosno Kukuljević čitatelja o svom putovanju izvještava tek po dolasku u Italiju čime u potpunosti izostaje

⁷ Ivan Kukuljević Sakcinski, *Izabrana djela*, pr. Nikola Batušić, Matica hrvatska, Zagreb, 1997., str. 34.

⁸ Dubravko Jelčić, *Povijest hrvatske književnosti*, Tisućljeće od Bašćanske ploče do postmoderne, Drugo, znatno prošireno izdanje, Naklada Pavičić, Zagreb, 2004., str. 180.

⁹ *Hrvatski putopisci XIX. i XX. stoljeća*, ur. Slavko Ježić, Izdavačko poduzeće Zora, Zagreb, 1955.

¹⁰ Elementarna narativna struktura putopisa je: odlazak – put – dolazak. V.: Dean Duda, *Priča i putovanje*, str. 54.

¹¹ To su: obrazloženje (okvir) kao »piščevo objašnjenje razloga nastanka teksta«; itinerarij koji »obuhvaća obavijesti o odabiru i sljedu putničkih postaja, vremenu i načinu putovanja«; subjekt putopisnoga diskursa »oblikuju pitanja o uporištima putopišćeve legitimacije, načinima njegova predstavljanja, perceptivnoj i diskurzivnoj sposobnosti, mogućim podudarnostima i razlikama s obzirom na mentalne stavove vremena i književna strujanja«; leksikon (katalog) kao »postupak strukturiranja obavijesti o zemljopisno-kulturnom području koje je putopisom obuhvaćeno«; dotematizacija koja »uključuje tipove znanja ili obavijesti kojima se nadograđuje osnovno putopisno izlaganje i postupke njihova jezičnog oblikovanja; priča koja »obuhvaća događajnu i aktancijalnu strukturu putovanja te moguću srodnost s autorovim pripovjednim tekstovima fikcionalne naravi«; naslovljenik kao kategorija »kojom se pokušava razmotriti komunikacijska usmjerenost putopisa«. Dominantna kategorija uvjetuje način književno-povijesnog iščitavanja putopisa. V.: Dean Duda, *Priča i putovanje*, str. 91–154.

¹² *Danica ilirska*, VII, br. 14, str. 53–55; br. 30, str. 123–124; br. 31, str. 127–128; Zagreb, 3. travnja, 24. i 31. srpnja 1841.

putopisna odrednica odlaska na putovanje dok je čin putovanja reduciran na spominjanje dviju putnih postaja – Venecije i Padove, pa je time tekst bliži putopisnoj razglednici¹³ nego samom putopisu. Govoreći o člancima iz *Danice* slično je i s tekstovima »Dopis iz Primorja«¹⁴ i »Dopis iz Beča (Iz pisma St. Vrazu.)«¹⁵ da bi tek o »Dopisu iz Mletakah«,¹⁶ »Putu u Senj«¹⁷ i »Pogledu u Štajersku, Beč, Peštu i Požun«¹⁸ mogli govoriti kao o zaokruženim putopisima. No, svi oni imaju zajedničke značajke koje će ostati trajno obilježje Kukuljevićevog putopisnog diskursa, a tiču se Kukuljevićeve perceptivne usmjerenosti vezane uz preporodne ideje ujedinjenja hrvatskih i šire, južnoslavenskih prostora koje su u funkciji pokretača njegovog djelovanja kako u političkom tako i kulturnom te znanstvenom radu.

Razjedinjenost hrvatskih krajeva kod Kukuljevića pobuđuje svijest o potrebi njihovog međusobnog upoznavanja kao neophodne akcije koja će prethoditi ponovnom političkom ujedinjenju, pa je traženje tragova zajedničke hrvatske povijesti i bilježenje tragične sudbine koja je dovela do otuđenja od vlastitih korijena neizostavan element Kukuljevićevih putopisa. Zbog toga će s jednakom ozbiljnošću i analitičnošću promatrati prirodu obilježavajući je povijesnim događajima važnima za hrvatsku povjesnicu, popisivati znamenitosti ili proučavati i otkupljivati rukopise i knjige čuvajući ih od zaborava vremena, ali i motriti ljude te pronalaziti u njima zajedničke crte kojima će korijene dalje tražiti u slavenskim praotcima. Kada je riječ o inozemnom itinerariju, iako će zapisati i pokoju zanimljivost s putovanja, Kukuljević će najveći prostor posvetiti »hrvatskim« informacijama. On će primjerice uspjeh Venecije tražiti u činjenici da u njezinoj povijesti »igrahu naši ljudi svagda prvu ulogu«,¹⁹ u Padovi i Milanu će s ponosom bilježiti spomenike podignute Hrvatima, a u knjižnicama tražiti i popisivati slavenske tekstove.²⁰ U putopisima će njegov društveni život ostati zabilježen kao niz susreta s istomišljenicima odnosno onima koji dijele njegovo oduševljenje za slavensku »stvar« bilo da se radi o domaćem puku bilo strancima koji »veliki narod naš veoma štuju, i dragocjeni jezik naš neizmerno ljube i čene«.²¹

Govoreći o tekstovima iz *Danice* Kukuljević, u skladu s formom novinskih članaka te posebice *Daničinim* preporodnim tendencijama, posredovanim oba-

¹³ Putopisna razglednica je onaj putnički zapis koji sadrži barem jednu sastavnicu osnovne putopisne sekvence (odlaska, puta ili dolaska). V.: Dean Duda, *Priča i putovanje*, Zagreb, 1998., str. 65–66.

¹⁴ *Danica ilirska*, VIII, br. 13, str. 50–51; br. 14, str. 54–55; Zagreb, 26. ožujka i 2. travnja 1842.

¹⁵ *Danica ilirska*, VIII, br. 27, str. 107–108; Zagreb, 2. srpnja 1842.

¹⁶ *Danica ilirska*, VIII, br. 50, str. 201–202; br. 51, str. 203–205; Zagreb, 10. i 17. prosinca 1842.

¹⁷ *Danica horvatska, slavonska i dalmatinska*, IX, br. 46, str. 181–182; br. 47, str. 186–187; Zagreb, 18. i 25. studenoga 1843.

¹⁸ *Danica horvatska, slavonska i dalmatinska*, XIII, br. 4, str. 13–15; br. 5, str. 18–20; br. 6, str. 22–23; br. 7, str. 25–26; br. 8, str. 29–30; br. 9, str. 34–35; Zagreb, 23. i 30. siječnja, 6., 13. 20. i 27. veljače 1847.

¹⁹ »Dopis iz Milana«, *Danica ilirska*, VII, br. 14, str. 53; Zagreb, 3. travnja 1841.

²⁰ Isto, str. 53–55.

²¹ »Dopis iz Milana«, *Danica ilirska*, VII, br. 30, str. 123; Zagreb, 24. srpnja 1841.

vijestima pokazuje dobro postignut omjer edukacije i zanimljivosti za tadašnjeg čitatelja pri čemu se i on kao pripovjedni subjekt u više navrata u potpunosti razotkriva. Objašnjenje za onaj dio članaka koje hrvatska književna historiografija nije prepoznala kao putopise treba tražiti u činjenici da je Kukuljević, pokazujući književne ambicije i kod tih putopisnih zapisa, radove dotematizirao mnogim osobnim razmišljanjima i zapažanjima odmičući se od zadanog itinerarija, pa tako primjerice prepričava članak iz novina, razvija tezu da mađarska izreka prema kojoj Slaven nije čovjek zapravo vuče daleke korijene kada su Mađari Slavene smatrali bogovima²² ili traži podrijetlo »vodenih Hrvata«²³ ujedno donoseći pregršt budničarski oblikovanih ulomaka.

Nakon tekstova u *Danici* Kukuljević se putopisima javlja 1850-ih godina u *Nevenu* i *Arkivu za povjestnicu jugoslavensku*.²⁴ Uspoređujući ih s prethodnim tekstovima odmah je zamjetna promjena putopisnog diskursa i nije u potpunosti neopravdano dosadašnje shvaćanje historiografije da se tu ne radi o putopisima već o izvješćima. I doista to jesu izvješća namijenjena ciljanoj publici čija je svrha osim samog iznošenja otkrića s putovanja te pravdanja troškova pred pokroviteljima i podupirateljima Društva za povjestnicu jugoslavensku o čijem trošku putuje, među kojima su ban Josip Jelačić i visoka zemaljska vlada, i najava budućih aktivnosti Društva kao rezultat poduzetih putovanja. Zato je izbor posredovanih obavijesti usredotočen na katalog spomenika, knjiga i rukopisa koje Kukuljević na svom putovanju pronalazi, popisuje i istražuje. Međutim, takav sadržaj kao ni slabije izražena književna dimenzija tekstova ne umanjuje mogućnost njihovog iščitavanja kao putopisa, jer opis putovanja, pomno bilježenje putnih postaja i iznošenje podataka vezanih uz boravak u pojedinim mjestima čini onu putopisnu događajnost potrebnu za žanrovsko definiranje tih radova, naizgled običnih izvješća, kao putopisa.

Treba naglasiti da se Kukuljević u periodici javlja sa značajno većim brojem tekstova od navedenih u kojima opisuje pojedine krajeve u kojima je boravio, no uzimajući u obzir navedene osnovne putopisne odrednice i primjenjujući ih na Kukuljevićeve članke razvidno je da ih se, s obzirom da ne sadrže nikakvu putopisnu događajnost, ipak ne može smatrati putopisima te su mnogi svojim sadržajem bliži povjesnim crticama nego putopisnim zapisima.²⁵

²² »Dopis iz Milana«, *Danica ilirska*, VIII, br. 31, str. 128; Zagreb, 31. srpnja 1841.

²³ »Najpis iz Beča. (Iz pisma St. Vrazu.)«, *Danica ilirska*, VIII, br. 27, str. 108; Zagreb, 2. srpnja 1842.

²⁴ »Najnovije putovanje g. Ivana Kukuljevića u poslu iztraživanja jugoslavenskih staropovjernih spomenikah«, *Neven*, II, br. 39, str. 617–620; Zagreb, 22. rujna 1853. Tekst pretiskan u: *Arhiv za povjestnicu jugoslavensku*, knj. 3, str. 334–338; Zagreb, 1854.; »Izvjestje o putovanju po Dalmaciji u jeseni godine 1854.«, *Neven*, IV, br. 17, str. 261–270; br. 18, str. 277–283; Zagreb, 26. travnja i 3. svibnja 1855. Pretiskan i kao zasebna knjižica; »Izvjestje o putovanju kroz Dalmaciju u Napulj i u Rim s osobitim obzirom na slavensku književnost, umjetnost i starine«, *Arhiv za povjestnicu jugoslavensku*, knj. IV, str. 305–392; Zagreb, 1857. Pretiskan i kao zasebna knjižica.

²⁵ Usp.: Dean Duda, *Priča i putovanje*, str. 65–66.

Putovanje po Bosni

Kukuljevićevo zanimanje za Bosnu i Hercegovinu, dijelom vezano i uz hercegovačko obiteljsko podrijetlo,²⁶ u njegovom djelovanju dolazi do izražaja već u *Juranu i Sofiji*, a nastavlja se u književnim djelima, historiografskom radu te javnim istupima i saborskim govorima.²⁷ Kukuljević pritom izražava stav o pripadnosti Bosne i Hercegovine slavenskoj zajednici, a politički, na temelju prirodnog i povijesnog prava, barem jednog njezinog dijela i Hrvatskoj²⁸ dok istodobno posebnu pozornost posvećuje bosanskohercegovačkim žiteljima dijeleći ih na potlačene kršćane i okrutne barbare Turke koje predstavlja kao krivce za zaostalost cijele zemlje.

Takva pojednostavljena slika naroda, sukladna razmišljanjima i ostalih preporoditelja, doći će u pitanje prvim Kukuljevićevim posjetom Bosni u travnju 1857. Dojmove s putovanja Kukuljević će javnosti prvotno objelodaniti u obliku članaka u *Narodnim novinama*²⁹ da bi ih u ispravljenom i nadopunjenom obliku potom objavio i kao zasebnu knjigu.³⁰ U predgovoru izdavač Lavoslav Župan kao razlog za objavljivanje zasebne knjige navodi malo postojećeg znanja o Bosni unatoč tome što »Za hèrvatski narod ne ima zanimljivije zemlje do Bosne, srodne po kèrvi i jeziku naroda, susjedne po geografičkom položaju i sdružene po historičkoj prošastnosti...«,³¹ time opravdano pronalazeći i tržišno mjesto za Kukuljevićev putopis.³² Tadašnja situacija Bosne zadovoljava najzahtjevnije težnje europskog putnika koji romantičarskim zanosom istražuje udaljena i egzotična mjesta, a za hrvatske je putnike Bosna, u skladu s preporoditeljskim idejama, još jedan odcijepljeni dio hrvatske i šire slavenske zajednice čime dijelom preuzima ulogu i domaćeg itinerarija. Kada Kukuljević dobiva poziv za put u Bosnu u obrazloženju svoga odlaska piše: »...već odavna biaše tajna moja želja zaviriti u susiednu Bosnu, odkuda su došli pradiedovi moji i toliko inieh porodica hèrvatskieh; gdje se govori isti jezik kao i u nas; i koja nam je

²⁶ Nikola Batušić, uvod u *Izabranim djelima*, str. 39.

²⁷ Usp.: Marin Knezović, »Ivan Kukuljević Sakcinski o Bosni i Hercegovini u doba preporoda«, *Povijesni prilozi*, XX, str. 209–237; Zagreb, 2001.

²⁸ Isto, str. 215.

²⁹ Ivan Kukuljević, »Uspomene na putovanje po Bosni«, *Narodne novine*, XXIV, br. 61, str. 155; br. 62, str. 159; br. 63, str. 161–162; br. 64, str. 163–164; br. 65, str. 167; br. 66, str. 169; br. 67, str. 171; br. 68, str. 173–174; br. 69, str. 177; br. 70, str. 179; br. 71, str. 183; br. 72, str. 187; br. 73, str. 189; br. 74, str. 193; br. 75, str. 195–196; br. 76, str. 197; br. 78, str. 203–204; br. 79, str. 207; br. 81, str. 211; Zagreb, 15.–20., 22.–24., 26., 27., 29.–31. ožujka, 1.–3., 7., 8., 10. travnja 1858.

³⁰ *Putovanje po Bosni* od Ivana Kukuljevića Sakcinskoga, Izdano troškom Lavoslava Župana, U Zagrebu 1858.

³¹ Ivan Kukuljević Sakcinski, *Izabrana djela*, prir. Nikola Batušić, Matica hrvatska, Zagreb, 1997., str. 327. Citati iz djela *Putovanje po Bosni i Putne uspomene iz Hrvatske, Dalmacije, Arbanije, Krfa i Italije* prema tom izdanju.

³² Hrvatska je javnost o bosanskim krajevima mogla imati saznanja najvećim dijelom iz *Pogleda u Bosnu* Matije Mažuranića i zapisa bosanskog franjevca Ivana Frana Jukića.

ipak, poradi različne vlade i upravljanja, dalja i stranija od Rima i Pariza«. ³³ Tu sliku Bosne temeljenu na znanju stečenom na povijesnim izvorima u uvodnom će dijelu Kukuljević dotematizacijskim postupkom literarno razraditi koristeći primjer vožnje parobrodom. Gledajući s jedne strane našu obalu, a s druge bosansku Kukuljević vidi »Ovdie i ondie isti narod, tuđim duhom tjeran u međusobnu kèrvnu borbu«. ³⁴ O sukobu slavenskog i turskog tada će progovoriti i kroz likove svojih crnogorskih suputnika koji skupljaju novac za samostan uništen u turskom pohodu i izražavaju zadovoljstvo što na putu susreću ljude koji govore istim, »slovinskim« jezikom. Međutim, od trenutka kada stupi na bosansko tlo postupno će do izražaja doći Kukuljevićevo putničko iskustvo i njegova perceptivna oštrina kojima će dotadašnje predodžbe i očekivanja o bosanskom narodu svrstati u drugi plan te će prvenstveno pokušati preuzeti ulogu promatrača, a svoje će dojmove cjelovito artikulirati tek po povratku u zasebnom poglavlju.

Tako Kukuljević, inače suzdržan putopisac, iako neće moći obuzdati zgražanje nad uvjetima putovanja po blatu i močvarama ili će sarkazmom obojiti prve opise Turčina, već će pri prvom odmoru u turskom hanu i susretu s nekolicinom bošnjačkih gostiju zapisati: »Ovo biaše društvo s kojim sam morao čitav sat provesti, pa mi biaše ipak milije negoli mnoga druga, takonazvana ugledna naša društva«. ³⁵ Time će se nagovijestiti ono što će obilježiti čitav putopis – Kukuljevićeva perceptivna usmjerenost prema ljudima. Upoznavanje Bosne ne događa se na proputovanjima od mjesta do mjesta koja su u putopisu u najvećoj mjeri svedena na topografsko katalogiziranje, već u odnosima među ljudima, njihovim vjerskim, običajnim i statusnim razlikama koje Kukuljević bilježi. Priroda sama po sebi nije motiv; s jedne je strane vezana uz putopisnu događajnost, najčešće uz poteškoće na koje putnici nailaze, katkada s mogućim fatalnim posljedicama, a s druge je strane obilježena funkcionalizacijom veličanstvenog, ali zapuštenog prirodnog okruženja kako bi se naglasila zaostalost naroda, njegova lijenost i nezainteresiranost za boljitak pri čemu Kukuljević, percepcijom europskog čovjeka kojega viđeno »u sèrce udara«, ³⁶ zaključuje: »Da su u toj okolici drugi stanovnici mogla bi se pustoš doskora pretvoriti u raj«. ³⁷ Tako će osupnut prizorom Plivinog vodopada njegov visoko literarizirani opis završiti riječima: »Još nijedna knjiga ne spomenu ovaj slap, koj je mnogo znamenitiji od tolških po Europi na sva usta razglašanih«. ³⁸

Upravo takva saznanja o Bosni stečena iz knjiga najviše će doći do izražaja kada je riječ o gradskom odnosno mjesnom okruženju s čijim detaljnim opisima

³³ *Putovanje po Bosni*, str. 327.

³⁴ Isto, str. 328.

³⁵ Isto, str. 333.

³⁶ Isto, str. 340.

³⁷ Isto.

³⁸ Isto, str. 359.

Kukuljević otvara nova poglavlja putopisa uvijek ih dotematizirajući povijesnim činjenicama, ali i Kukuljevićevim vlastitim promišljanjima temeljenima na trenutačnom iskustvu, pa će primjerice ispraviti Ratkaja koji tvrdi da je Jajce građeno po uzoru na napuljski grad Castello dell' uovo i zaključiti da je naziv zbog brda na kojemu je izgrađen i koje sličí jaju.³⁹ Za preporoditelja Kukuljevića grad je mjesto susreta s hrvatskom/slavenskom poviješću, ali i turskom sadašnjošću; grad mu pruža mogućnost istraživanja slavenskih tragova i pronalazak nepoznatih činjenica koje će ugraditi u svoj znanstveni rad, ali istodobno u gradu traži naznake mogućnosti za povratak bosanskog pučanstva k matičnoj hrvatskoj, odnosno slavenskoj zajednici.

Zbog toga će Kukuljević pokušati izbjeći zamku jednostrane interpretacije bosanskog »tužnog« stanja, te sveprisutne odrednice u putopisu, ostvarujući širok raspon kontakata, od druženja s običnom rajom preko boravka kod više župnika do posjeta najvišim turskim moćnicima čije gostoprimstvo i razmijenjena gledišta formiraju Kukuljevićevu konačnu sliku o Bosni, a koja je značajno kompleksnija od preporoditeljskih »crno-bijelih« shvaćanja tamošnje situacije. Kukuljević će zabilježiti kako su neki Turci obučeni ili su im kuće dijelom uređene europski, zabilježit će dojam da »bosanske Turkinje još liepše naš jezik govore negoli đaurke«⁴⁰ ili će dio teksta posvetiti razmišljanjima Dervišbega⁴¹ koji se zalaže za reforme i napredak te želi miran suživot s kršćanima.⁴² Istodobno će upućivati oštre kritike čitavom bosanskom narodu zbog njihovih najvećih mana: »Nehajnost za svoje, lukavost naprema nepoznatomu i poglavarstvu.«⁴³ Takvo udaljavanje od slavenskih korijena ono je što je najviše razočaralo Kukuljevića, pa će zabilježiti: »Nit je kèrsćan niti ristjan ono što su bili stari Bošnjaci i njegovi pradjedovi«,⁴⁴ a posebice će kritizirati katolike: »Ljudi rimske vjere ne haju toliko za svoj narod, za svoj jezik i za stare običaje, koliko ljudi vjere gèrčke.«⁴⁵ No Kukuljević će, sukladno svom vjerovanju da se osobine naroda prenose podrijetlom,⁴⁶ i u »turskim Bošnjacima« tražiti osobine koje pripisuje Slavenima, pa će primjerice o jednom zapisati: »Smijao se baš od sèrca i pokazivao u svemu ponašanju čistu slavensku ćud«,⁴⁷ a u završnim dojmovima

³⁹ Isto, str. 357.

⁴⁰ Isto, str. 343.

⁴¹ Isto, str. 366.

⁴² O etnografskim podacima u Kukuljevićevim putopisima usp.: Jadranka Grbić, »Etnološki diskurs prošlosti – Kukuljević u Bosni 1858. godine«, *Bosna franciscana*, V, br. 8, str. 145–155; Sarajevo, 1997. i »Etnoantropološki podaci u Kukuljevićevim putopisima«, *Kukuljevićevi dani u Varaždinskim Toplicama*, Matica hrvatska, Varaždinske Toplice, 2002., str. 199–211.

⁴³ *Putovanje po Bosni*, str. 373.

⁴⁴ Isto, str. 374.

⁴⁵ Isto.

⁴⁶ Usp.: »Govor održan 10. srpnja 1843. na skupštini Zagrebačke županije«, *Izabrana djela*, str. 624–629.

⁴⁷ *Putovanje po Bosni*, str. 332.

s putovanja zaključit će: »nije ni turski Bošnjak Turčin, jer nauk Muhameda nije satro u njemu narav i ćud slavensku«⁴⁸ i »ima u svome ponašanju još uvijek nješta uglađenoga i prijaznoga što je naslijedio od svojih plemenitih predah«.⁴⁹ Takav stav prema bosanskim muslimanima Kukuljević je izrazio već ranije u svojim tekstovima smatrajući kako ih se zbog njihovih slavenskih korijena može pridobiti za prihvaćanje slavenske ideje, što, uz prikladno obrazovanje, vidi kao rješenje za složenu bosansko-hercegovačku situaciju odnosno realizaciju svih njezinih potencijala, pa će zaključno napisati: »Duh prosvjete i napredka može se usaditi u Bosni samo putem probuđene narodnosti i samosvjesti, dok ova spava, ostat će i Bosna u barbarskom mǎrtvilu s kojim se ne može nijedan narod spasiti«.⁵⁰

Izvjestje o putovanju kroz Dalmaciju u Napulj i Rim i Putne uspomene iz Hrvatske, Dalmacije, Arbanije, Krfa i Italije

Kukuljević u rujnu 1856. kreće na put u Italiju s glavnim ciljem prikupljanja građe za hrvatsku povijest. Po povratku podnosi izvješće s putovanja koje tiska u četvrtoj knjizi *Arkiva za povjestnicu jugoslavjansku* pod naslovom *Izvjestje o putovanju kroz Dalmaciju u Napulj i Rim*, a iste godine i kao zasebnu knjižicu.⁵¹ Isto putovanje šesnaest godina kasnije opširnije će opisati u knjizi *Putne uspomene iz Hrvatske, Dalmacije, Arbanije, Krfa i Italije*.⁵²

Putopisni okvir *Izvjestja* sadržan je u podnaslovnoj obavijesti kojom se ističe posebna usmjerenost »na slavensku književnost, umjetnost i starine« koju u uvodnom dijelu putopisa pojašnjava namjerom prikupljanja podataka za hrvatsku povijest do XII. stoljeća te životopise jugoslavenskih umjetnika, ali i bilježenja svega što se tiče »historie u obće jugoslavenske, a osobito hrvatske i srbske, ili starine i znamenitosti čitavog naroda slavenskog«.⁵³ Tako uvjetovan sadržaj putopisa nagovještava smanjenu događajnost u tekstu čime se i Kukuljević kao putopisni subjekt povlači u drugi plan, a čitav putopis približava, kako i sam naslov sugerira, izvještajnom diskursu, pri čemu je komunikacijska usmjerenost teksta vezana isključivo uz stručno čitateljstvo znanstvene provenijencije zainteresirano za izloženi povijesno-kulturni leksikon hrvatskog i slavenskog identiteta.

Kada šesnaest godina kasnije objavljuje *Putne uspomene* opisujući isto pu-

⁴⁸ Isto, str. 374.

⁴⁹ Isto.

⁵⁰ *Putovanje po Bosni*, str. 374.

⁵¹ *Izvjestje o putovanju kroz Dalmaciju u Napulj i Rim*, s osobitim obzirom na slavensku književnost, umjetnost i starine od Ivana Kukuljevića Sakcinskog, Narodna tiskarnica Dra. Ljudevita Gaja, U Zagrebu, 1857.

⁵² *Putne uspomene iz Hrvatske, Dalmacije, Arbanije, Krfa i Italije* od Ivana Kukuljevića Sakcinskoga. (Pretiskano iz »Hrvatskoga sokola« i »Vienca«.), Tiskom Dioničke tiskare, U Zagrebu, 1873.

⁵³ Isto, str. 1.

tovanje iz *Izvjestja*, Kukuljević je neopterećen kako recipijentima teksta tako i njegovim obavijesnim značajkama, jer je dotada većinu nalaza te otkrića s puta već predstavio odnosno ugradio u svoju kulturnu i znanstvenu djelatnost, pa će u uvodnom dijelu knjigu namijeniti »za malu porabu onih sunarodnika mojih, koji će iza mene možebiti istim putem udariti«⁵⁴ od kojih dijelom očekuje da »izprave pogriješke moje i neka nadopune što sam izostavio«.⁵⁵ Usporedbom dvaju djela temeljenih na istom putničkom iskustvu razvidno je da *Putne uspomene* nisu tek nadopunjeno i prošireno izdanje *Izvjestja*; njihov isti itinerarij svejedno ne jamči sadržajnu istovjetnost, pa iako i u *Putnim uspomnama* dominiraju povijesno-kulturne obavijesti, one ne samo što su nadograđene onima o svijetu prirode ili svakodnevice, već se znatno razlikuju od onih u *Izvjestju*. Najizraženija sadržajna razlika odnosi se na dijelove itinerarija započetog u Dubrovniku gdje je Kukuljevićev boravak u *Izvjestju* sveden na popise različitih listina, povelja i rukopisa pronađenih u dubrovačkim knjižnicama i arhivima te katalogiziranje arhitektonskih spomenika i umjetnina, a na kraju sadrži iscrpni popis kulturnih radnika »koji ostavši vjerni duhu svojih nezaboravnih predja, neprestaju gojiti u svojih pismih narodni jezik i narodnu knjigu«.⁵⁶ Dubrovnik je u *Putnim uspomnama* lišen suhoparnih podataka, a Kukuljević se okreće prirodi, društvenim zbivanjima i različitim susretima koji su ga više ili manje oduševljavali tijekom trojednog boravka, pa zbog veće događajnosti u tekstu putopisac nadilazi osnovnu bilježničku funkciju te se razotkriva i kao putnik i kao promatrač i kao književnik.

Dubrovnik i njegova sredina kojima Kukuljević formalno otvara drugi dio *Putnih uspomena* dobili su najviše prostora posvećenoga jednome gradu, time postavši najzaokruženiji dio knjige, ali i reprezentativan uzorak obilježja putopisa u cjelini. Pomno bilježenje svega viđenog i doživljenog, dijelom kao rezultat činjenice da je to Kukuljevićev prvi posjet tom gradu, popraćeno je i osviještenošću pisca koji s pozornošću oblikuje svaki odlomak tematski ih svrstavajući u zasebna poglavlja⁵⁷ čime postiže višu literarnu vrijednost. Očaranost Dubrovnikom, pri prvom pogledu naglašena i suzama, provlačit će se kroz svaku stranicu kao lajtmotiv teksta o njemu. Ne treba posebno naglašavati značajno mjesto koje dubrovačka književna tradicija ima u preporoditeljskim idejama, pa će Kukuljević pri dolasku istaknuti: »doživih dugo željeni čas, da vidim Dubrovnik, o kojem svaki naobraženi mladić u Hrvatskoj, u ono doba, s uzhitom i ponosom govoraše. Ogavni materijalizam ne pogazi tada još uzne-

⁵⁴ Isto, str. 377.

⁵⁵ Isto.

⁵⁶ *Izvjestje*, str. 35.

⁵⁷ Poglavlja o Dubrovniku: »Preko Hvara u Dubrovnik«, »Grad Dubrovnik«, »Dubrovačka predgradja«, »Ilijina glavica. Mladi i stari književnici«, »Biskup dubrovački i njegov uvod«, »Gruž i Humla (Ombla)«, »Samostan benediktinski sv. Jakova na Višnjici. Grob Gjorgjićev. Župak«, »Dubrovački život. Mužkarci i žene. Podneblje i podzemlje«, »Oproštaj s Dubrovnikom. Put u Kotor«.

senu poeziju, a Dubrovnik zastupaše uprav najslavnije, kroz mnoge vjekove, pjesmu jugoslavensku«. ⁵⁸ Time se ponovno vraća onom ideološki usmjerenom motivacijskom okviru, nezaobilaznom u svim Kukuljevićevim tekstovima, a vezanom uz relaciju, ne uvijek jasno razgraničenu, hrvatstva, južnoslavenstva i sveslavenstva, pa će ga primjerice nezaključavanje njegove dubrovačke sobe »nehotice« ⁵⁹ podsjetiti na isti običaj starih Slavena kojima je krađa bila nepoznata ili će dubrovački Ilijini vrhovi ponovno »nehotice« ⁶⁰ izazvati sjećanje na »staroslovenskoga boga gromovnika Peruna«. ⁶¹

Za Kukuljevića je karakteristično da pri svakom posjetu novom gradu prvo obilazi kulturno-znanstvene djelatnike koji su mu najčešće pomagači u njegovoj istraživačkoj i sakupljačkoj djelatnosti, ali njihova je posebna vrijednost upravo u onom dijelu njihovog očitovanja oko preporodnih tendencija, pa će u Dubrovniku jasno razgraničiti mlade književnike »od kojih pojedinih ne znaš tko je više oduševljen za svoju slavnu dubrovačku otačbinu i za čitavo slovjensvo« ⁶² od starijih koji su »vješti i mnogoučeni, ali neradljivi« ⁶³ i »ne odobravahu novi pokret knjige jugoslovenske«. ⁶⁴ Susreti s potonjima kod Kukuljevića uvijek izazivaju nezadovoljstvo, a u Dubrovniku će se primjerice posebno rasrditi zbog biskupovog govora na talijanskom jeziku koji s druge strane dobro govori hrvatski i Kukuljević ga smatra vrijednim domoljubom. Istodobno će oslikavajući javni život Dubrovnik zabilježiti značajke prisutne i u drugim dalmatinskim gradovima – »Zapadno evropski materijalizam, austrijsko birokratstvo i talijanska laskomišljenost s razvratnošću«. ⁶⁵ No, Kukuljević ni u putničkim zapisima ne prikriva svoje viđenje da su za povijesne procese zaslužni upravo pojedinci, a ne čitav narod, pa sve mane prisutne u hrvatskim sredinama, prema svom shvaćanju kao rezultat isključivo stranog utjecaja, neutralizirat će susreti s pojedincima istomišljenicima kao i tragovi koje pripisuje opstalom staroslavenskom nasljeđu.

Kada je riječ o inozemnom neslavenskom itinerariju, Kukuljevićeva znatiželja ponovno će rezultirati zanimljivim i pomno zabilježenim dionicama putovanja, a prvi dojam Rima gotovo je ekvivalentan ushićenju koje osjeća pri prvom posjetu Dubrovniku. No, premda zadivljenost rimskom veličinom u doslovnom i prenesenom smislu otvara poglavlje o Rimu, nedostaje mu osnovna značajka dubrovačkog teksta, a to je ponos domoljubnog putnika koji osjeća duboku združenost sa zemljom i ljudima među kojima putuje. Izvan hrvatskoga prostora

⁵⁸ *Putne uspomene iz Hrvatske, Dalmacije, Arbanije, Krfa i Italije*, str. 489.

⁵⁹ Isto.

⁶⁰ Isto, str. 499.

⁶¹ Isto.

⁶² Isto, str. 497.

⁶³ Isto, str. 500.

⁶⁴ Isto.

⁶⁵ Isto, str. 510.

Kukuljević se uvelike osjeća kao tuđinac koji svoje podrijetlo mora braniti od različitih predrasuda, pa nikada neće propustiti istaknuti ulogu hrvatskog naroda za napredak čitave europske znanosti i kulture. Tako će pod dojmom slave Rima gotovo zavapiti: »A što da rekne književnik malenoga naroda, kao što je naš hrvatski?«⁶⁶ da bi odmah pribrano nastavio: »Kao član velikoga plemena slovjenskoga sjeti se ipak, da je i njegov narod imao veliki dojam na cvjetanje i padanje toga grada i njegova carstva... I to je upravo ono što u hrvatskom putniku u Rimu neki ponos probuditi može.«⁶⁷

Govoreći općenito o hrvatskim putopisima romantizma jedna od njihovih odlika je često dovođenje u vezu prirode i povijesnih događaja što je kod Kukuljevića nosiva značajka svih njegovih putničkih zapisa. U nedostatku povijesnih zbivanja na određenom prostoru Kukuljević tekst svodi tek na katalogiziranje obavijesti o okolini kojom se putuje. Međutim, u *Putnim uspomename* vidljiv je odmak od takvog pojednostavljenog prikaza krajolika i priroda preuzima samostalnu ulogu u tekstu. Kada primjerice uspoređuje narav dubrovačkih žena i muškaraca s tamošnjim prirodnim pojavama ili zabilježi »šum valova, što se čuo kad je suha zemlja odbijala more, romorio je kao neki podzemni mukli glas, ili kao uzdisaj ogromna orijaša, koji želi da svoj tiesan stan silom razširi«⁶⁸ Kukuljević ispisuje neke od najlitterarnijih epizoda čitavog putopisnog opusa čime *Putne uspomene* uzdiže na višu pripovjedačku razinu. Takav odmak od uloge putnika pripovjedača koji kroz ideološke smjernice tek bilježi viđeno i doživljeno Kukuljevića predstavlja kao osviještenog pisca, a tomu u prilog treba pridodati još nekoliko zahvata u same zapise prije objavljivanja knjige.

U uvodnom dijelu *Putnih uspomena* Kukuljević tvrdi da je putopis nastao na temelju dnevničkih zapisa, ali uvidom u tekst jasno je da je on napravio nekoliko većih zahvata prije samog objavljivanja. Većina njih temelji se na vremenskoj osi na kojoj su razdijeljene obavijesti iz sadašnjosti odnosno realnog vremena putovanja i budućnosti odnosno od vremena putovanja do trenutka kada Kukuljević priprema tekst za objavljivanje. Tako će susrete s različitim ljudima o čijim životima posreduje informacije nadopuniti podacima o njihovim kasnijim sudbinama, pa će primjerice nakon opisa susreta sa slikarom Vjekoslavom Karasom čitatelja izvijestiti o njegovom nesretnom svršetku u valovima Kupe⁶⁹ ili će zabilježiti smrt rođakinje nakon njegovog posjeta.⁷⁰ Sličan će postupak koristiti za oštru kritiku situacije u zemlji u vrijeme objavljivanja knjige, pa će pri opisu odlaska na Krk popraćenog pjesmama zapisati »jer onda pjevahu još hrvatski rodoljubi svakom prilikom, po kopnu i po vodi, premda politično

⁶⁶ Isto.

⁶⁷ Isto.

⁶⁸ Isto, str. 498.

⁶⁹ Isto, str. 379.

⁷⁰ Isto, str. 396–397.

stanje domovine kukavno bijaše; al im ne bijaše tada jošte ujela plamteće za rod srce obiest, opačina i strast vlastitih zemljaka.«⁷¹ No, kategorijama sadašnjosti i budućnosti treba pridodati i treću – prošlost, koja se tiče putovanja uključenih u *Putne uspomene*, a nisu dio opisanog itinerarija. Tako će Kukuljević opisati posjet Biogradu na koji je išao dvije godine ranije od opisanog putovanja⁷² ili onaj kada je »mnogo prije posjetio još jedan dio Poljica.«⁷³

Navedene obavijesne značajke *Putnih uspomena* te način na koji ih Kukuljević posreduje pokazuju njegov literarniji pristup izgradnji teksta čime nadilazi izvještajni diskurs prisutan u većini njegovih putopisnih zapisa i zaokret prema široj čitateljskoj publici. Katalozi povijesnih spomenika, knjiga, zaslužnih pojedinaca iz hrvatske i južnoslavenske prošlosti te svega onoga važnog za stvaranje hrvatske povjesnice, kojoj je Kukuljević postavio moderne temelje, u *Putnim uspomena*ma svedeni su na minimum, a ustupili su značajnije mjesto obavijestima iz svijeta prirode, svakodnevice, običajima, različitim susretima, osobitostima pojedinih područja. Time se pridonijelo i razotkrivanju Kukuljevića kao »pronicača opservatora i okretnoga pripovjedača«,⁷⁴ duhovite i druželjubive osobnosti, ali i opravdanom svrstavanju *Putnih uspomena* u cjelini ne samo u Kukuljevićeva »respektabilna književna djela«⁷⁵ već i književnosti XIX. stoljeća uopće.

Zaključak

Kukuljevićev diskurs pripovijedanja, znatno različit od onoga većine putopisa njegovog doba, vezan je uz dvije dominantne kategorije književno-povijesne retorike putopisa, a odnose se na okvir putovanja i naslovljenika. Kukuljević na putovanja ne odlazi tek iz puke znatiželje. Njegova su putovanja pomno isplanirana, itinerarij je unaprijed zadan, a primarni je cilj istraživanje hrvatske kulturne baštine, s jedne strane vezane uz hrvatski nacionalni prostor, a s druge onih zemalja s kojima je hrvatski prostor i narod uslijed povijesnih datosti bio u uskoj vezi. Kukuljević prepisuje pronađene natpise, skicira spomenike, popisuje rukopise koje pronalazi u knjižnicama i arhivima, javnosti otkriva hrvatske kulturne djelatnike kroz povijest čime njegove putopisne bilješke postaju najvećim dijelom nacrti za kasnije objavljene stručne radove, objavljeni putopisi tek usputni proizvod znanstveno-istraživačkog motivacijskog okvira poduzetih putovanja, pri čemu je izvještajni diskurs pojedinih putopisa često uvjetovan stručnom publikom koja je zainteresirana upravo za izloženi povijesno-kulturni katalog.

Kukuljević će na hrvatskim prostorima bilježiti sve što ide u prilog prepo-

⁷¹ Isto, str. 406.

⁷² Isto, str. 432–434.

⁷³ Isto, str. 484–486.

⁷⁴ N. Batušić, »Ivan Kukuljević Sakcinski«, *Izabrana djela*, str. 36.

⁷⁵ Isto, str. 34.

rodnoj ideji o očuvanosti kontinuiteta hrvatskog nacionalnog identiteta dok će u drugim zemljama tražiti hrvatske biljege utkane u strane kulture ili će pak, vođen idejom o slavenskoj uzajamnosti, pokazati zanimanje za ostale slavenske narode, posebice južnoslavenske, i njihov napredak u vlastitim nacionalnim pokretima. Takva usmjerenost u Kukuljevićevim putopisnim zapisima čini ga tipičnim kulturnim djelatnikom svoga doba koji, svjestan rascijepljenosti hrvatskog naroda i njegovog međusobnog nepoznavanja kao i potisnutog nacionalnog identiteta, svojim tekstovima želi pridonijeti povezivanju hrvatskih prostora. On će u svrhu stvaranja hrvatske povjesnice s jednakom ozbiljnošću i analitičnošću promatrati prirodu povezujući je s povijesnim događajima, popisivati znamenitosti ili proučavati i otkupljivati te na druge načine prikupljati rukopise i knjige čuvajući ih od zaborava vremena, postavljajući time temelje za daljnji razvoj hrvatske moderne znanosti. U kontekstu svega navedenog, može se reći da su Kukuljevićevi putopisi temeljeni na znanstvenoj znatiželji, a objavljivani kao prinos preporodnim nastojanjima jačanja hrvatskog nacionalnog identiteta; no Kukuljevićev spisateljski duh pojedinim zapisima, poput *Putnih uspomena*, osigurava i literarnu vrijednost što je razlog više da se njegovi putopisi iz književno-povijesne perspektive ne mogu zanemariti.

BIBLIOGRAFIJA

Ivan Kukuljević Sakcinski, »Dopis iz Primorja«, *Danica ilirska*, VIII, br. 13, str. 50–51; br. 14, str. 54–55; Zagreb, 26. ožujka i 2. travnja 1842.

Ivan Kukuljević Sakcinski, »Dopis iz Beča. (Iz pisma St. Vrazu.)«, *Danica ilirska*, VIII, br. 27, str. 107–108; Zagreb, 2. srpnja 1842.

Ivan Kukuljević Sakcinski, »Dopis iz Mletakah«, *Danica ilirska*, VIII, br. 50, str. 201–202; br. 51, str. 203–205; Zagreb, 10. i 17. prosinca 1842.

Ivan Kukuljević Sakcinski, »Put u Senj«, *Danica horvatska, slavonska i dalmatinska*, IX, br. 46, str. 181–182; br. 47, str. 186–187; Zagreb, 18. i 25. studenoga 1843.

Ivan Kukuljević Sakcinski, »Pogled u Štajersku, Beč, Peštu i Požun«, *Danica horvatska, slavonska i dalmatinska*, XIII, br. 4, str. 13–15; br. 5, str. 18–20; br. 6, str. 22–23; br. 7, str. 25–26; br. 8, str. 29–30; br. 9, str. 34–35; Zagreb, 23. i 30. siječnja, 6., 13. 20. i 27. veljače 1847.

Ivan Kukuljević Sakcinski, »Najnovije putovanje g. Ivana Kukuljevića u poslu izraživanja jugoslavenskih staropovjeshnih spomenikah«, *Neven*, II, br. 39, str. 617–620; Rijeka, 22. rujna 1853. (Pretiskano u *Arhivu*, knj. 3, str. 334–338, Zagreb, 1854.)

Ivan Kukuljević Sakcinski, *Izabrana djela*, priredio Nikola Batušić, Matica hrvatska, Zagreb, 1997.

Ivan Kukuljević Sakcinski, »Izviestje načelnika dužtva g. Ivan Kukuljevića Sakcinskog o svom putovanju u Mletke i u Beč god. 1853.«, *Arhiv za povjestnicu jugoslavensku*, knj. 3, str. 334–338, Zagreb, 1854. (iz: *Neven*, II, br. 39, str. 617–620; Rijeka, 22. rujna 1853.)

Ivan Kukuljević Sakcinski, »Izvjestje o putovanju po Dalmaciji u jeseni godine 1854.«, *Neven*, IV, br. 17, str. 261–270; br. 18, str. 277–283; Rijeka, 26. travnja i 3. svib-

nja 1855.

Ivan Kukuljević Sakcinski, *Izvjestje o putovanju kroz Dalmaciju u Napulj i u Rim*. S osobitim obzirom na slavensku književnost, umjetnost i starine, *Arkiv za povjestnicu jugoslavensku*, knj. IV, str. 305–392; Zagreb, 1857.

Ivan Kukuljević Sakcinski, *Izvjestje o putovanju kroz Dalmaciju u Napulj i u Rim*. S osobitim obzirom na slavensku književnost, umjetnost i starine. Od Ivana Kukuljevića Sakcinskog, Narodna tiskarnica Dra. Ljudevita Gaja, Zagreb, 1857. (Iz *Arkiva*, knj. IV, 1857.)

Ivan Kukuljević Sakcinski, *Putovanje po Bosni*, Od Ivana Kukuljevića Sakcinskoga, Izdano troškom Lavoslava Župana, Zagreb, 1858.

Ivan Kukuljević Sakcinski, *Putne uspomene iz Hrvatske, Dalmacije, Arbanije, Krfa i Italije* od Ivana Kukuljevića Sakcinskoga. (Pretiskano iz »Hrvatskoga sokola« i »Vijenca«.), Tiskom Dioničke tiskare, U Zagrebu, 1873.

Ivan Kukuljević, »Uspomene na putovanje po Bosni«, *Narodne novine*, XXIV, br. 61, str. 155; br. 62, str. 159; br. 63, str. 161–162; br. 64, str. 163–164; br. 65, str. 167; br. 66, str. 169; br. 67, str. 171; br. 68, str. 173–174; br. 69, str. 177; br. 70, str. 179; br. 71, str. 183; br. 72, str. 187; br. 73, str. 189; br. 74, str. 193; br. 75, str. 195–196; br. 76, str. 197; br. 78, str. 203–204; br. 79, str. 207; br. 81, str. 211; Zagreb, 15.–20., 22.–24., 26., 27., 29.–31. ožujka, 1., 2., 3., 7., 8., 10. travnja 1858.

LITERATURA

Antun Barac, *Hrvatska književnost od Preporoda do stvaranja Jugoslavije*, knj. 1, Književnost ilirizma, JAZU, Zagreb, 1954.

Antun Barac, *Hrvatska književnost od Preporoda do stvaranja Jugoslavije*, knj. 2, Književnost pedesetih i šezdesetih godina, JAZU, Zagreb, 1960.

Dean Duda, *Priča i putovanje*, Hrvatski romantičarski putopis kao pripovjedni žanr, Matica hrvatska, Zagreb, 1998.

Ivo Frangeš, *Povijest hrvatske književnosti*, Nakladni zavod Matice hrvatske – Cankarjeva založba, Ljubljana, 1987.

Ante Franić, *Hrvatski putopisi romantizma*, »Narodni list« Zadar, Zadar, 1983.

Jadranka Grbić, »Etnološki diskurs prošlosti – Kukuljević u Bosni 1858. godine«, *Bosna franciscana*, V, br. 8, str. 145–155; Sarajevo, 1997.

Jadranka Grbić, »Etnoantropološki podaci u Kukuljevićevim putopisima«, *Kukuljevićevi dani u Varaždinskim Toplicama*, Matica hrvatska, Varaždinske Toplice, 2002., str. 199–211.

Dubravko Jelčić, *Povijest hrvatske književnosti*, Tisućljeće od Bašćanske ploče do postmoderne, Drugo, znatno prošireno izdanje, Naklada Pavičić, Zagreb, 2004.

Slavko Ježić (ur.), *Hrvatski putopisci XIX. i XX. stoljeća*, Izdavačko poduzeće Zora, Zagreb, 1955.

Marin Knezović, »Ivan Kukuljević Sakcinski o Bosni i Hercegovini u doba preporoda«, *Povijesni prilozi*, XX, str. 209–237; Zagreb, 2001.

Ivan Kukuljević Sakcinski, »Dopis iz Milana«, *Danica ilirska*, VII, br. 14, str. 53–55; br. 30, str. 123–124; br. 31, str. 127–128; Zagreb, 3. travnja, 24. srpnja i 31. srpnja 1841.

Milorad Živančević, »Ilirizam«, *Povijest hrvatske književnosti*, knj. 4, Liber – Mladost, Zagreb, 1975.

PUTOPISNA PROZA IVANA KUKULJEVIĆA SAKCINSKOG

Sažetak

Kukuljevićev rad na unaprjeđivanju hrvatske znanosti i kulture s ciljem jačanja hrvatskog nacionalnog identiteta i njegove legitimacije unutar slavenske te šire europske zajednice vezan je uz brojna putovanja istraživačkog karaktera čiji su rezultati ugrađeni u veliki dio njegova znanstvenog opusa. Većina je hrvatske književne kritike donedavno zanemarivala dio Kukuljevićevih putopisnih tekstova negirajući im književnu vrijednost zbog njihovog izvještajnog diskursa, no uspostavljanjem hrvatskog romantičarskog putopisa kao pripovjednog žanra (D. Duda) moguće je u okvir književnog razmatranja uvrstiti i veći broj Kukuljevićevih putopisa. Kukuljevićevi putnički zapisi određeni žanrom putopisa, nastali u duhu vremena s pojačanim zanimanjem za putovanja i posebice upoznavanjem hrvatskih i slavenskih prostora, objavljeni su u periodici, a dio putopisa i kao zasebne knjige. Među njima se posebno ističe djelo *Putne uspomene iz Hrvatske, Dalmacije, Albanije, Krfa i Italije* kao putopis najvećeg literarnog dometa, čime zauzima važno mjesto u Kukuljevićevom književnom stvaralaštvu, ali i cjelokupne književnosti XIX. stoljeća.

TRAVEL WRITINGS OF IVAN KUKULJEVIĆ SAKCINSKI

Summary

Kukuljević's work on improving Croatian science and culture in order to rebuild Croatian national identity and its legitimacy within the Slavic and the wider European community is linked with numerous travels of research character, incorporating their results in his scientific work. Parts of Kukuljević's travel writings were neglected by most of the Croatian literary critics for a long time. They were denied literary value because of their report discourse until the establishment of Croatian romantic travel narrative as a genre (D. Duda) yielded more of Kukuljević's works to be considered as travel writings. The focus of this work is on Kukuljević's travel writings published in periodicals or as separate books and their analysis and placement within the Croatian travel writings of the 19th century, where for its high literary value *Putne uspomene iz Hrvatske, Dalmacije, Albanije, Krfa i Italije* (*Travel writings from Croatia, Dalmatia, Albania, Corfu and Italy*) is at the same time considered as an important work within Croatian 19th century literature in general.

PUTOVANJE

P O

B O S N I

OD

Ivana Kukuljevića Sakcinskoga.

U ZAGREBU.

TISKOM NARODNE TISKARNICE DRA, LJ. GAJA.

1858.

Sl. 10.: Kukuljevićev putopis *Putovanje po Bosni*, objavljen u Zagrebu 1858., prethodno je dijelom tiskan u zagrebačkim *Narodnim novinama*.

Kukuljević i nezaboravljena Istra

Izvorni znanstveni članak
UDK 94(497.5 Istra) - 05 Kukuljević Sakcinski, I.

Ivan Kukuljević Sakcinski svojim je kulturnim, historiografskim i političkim radom bio povezan s istarskim poluotokom i njezinim hrvatskim rodoljubima od 1841. pa sve do smrti, 1889. godine. Vođen idejom objedinjavanja najvažnijih dionica nacionalne kulturne i političke povijesti hrvatskoga naroda, on pokazuje prema Istri zanimanje kakvo nitko s druge strane Učke prije njega nije iskazao. Širokoj lepezi Kukuljevićeva djelovanja u najrazličitijim područjima javnoga nacionalnoga života, čime je stekao ugled najzaslužnijega hrvatskoga političkoga i kulturnoga pregaoca XIX. stoljeća, valja dodati i njegovo književno preporodno-romantičarsko stvaralaštvo u kojemu Istra također nije zaboravljena.

U prvoj Kukuljevićevoj drami, koja je i prvo kazališno djelo na štokavskome narječju u sjevernoj Hrvatskoj, junačkoj igri *Juran i Sofija* ili *Turci kod Siska* napisanoj 1836. godine na njemačkom i iste godine, iz pera autora, prevedenoj na hrvatski jezik, među »Horvatima, Kraincima, Štajercima, Bošnjacima, Sarbljima, Turcima« spominju se i »Istrianci«. U toj drami, koja je amaterski izvedena prvi put 1839. godine u Sisku, a godinu dana kasnije u profesionalnom Stankovićevu kazalištu u Zagrebu, navodi se da je Andria knez Auersberg – Turjački, poglavar u Karlovcu, svoju vojsku »sarčanih i izabranih junaka« sakupio »po Istri, Kranjskoj i Štajeru«. S tom vojskom, koja broji oko pet tisuća junaka, on kreće u oslobođenje Siska i »mile domovine« Ilirije, u borbu protiv »dušmanina« – Turaka, čija vojska broji »pedeset hiljadah« ratnika. U Kukuljevićevoj viziji ilirskoga sjedinjenja, koju u drami izgovara »ban Horvatah, Dalmatinah i Slavonacah« – Toma knez Erdödi-Bakač Moslavski, »horvatski« Iliri »zagarlit će se se s bratjom svojom ilirskom Štajerci, Krajnci, Istrianci i Korušci, za sveto dëlo, za vëru, dom i rod svoj«. ¹

Istarski Hrvati, iako u nevelikim tragovima, nazočni su i u Kukuljevićevim prvim pjesničkim ostvarajima. U »Slavjanskoj domovini«, objavljenoj u *Danici* 1841. godine, na pitanje »gdje je slavska domovina?« pjesnik odgovara nizanjem imena zemalja i naroda povezanih »slavskim jezikom« pa u toj zamišljenoj i idealiziranoj domovini, ne zaboravlja spomenuti zemlju Istrana: *Gdje je dakle domovina / Stara slavska otadžbina? / Je li tam gdje vlada Krajnac, / Istrjan, Štajerc, Korutanac? / Nije samo tamo, nije, / Slava drugdje jošte bdije. // (...)*

¹ Ivan Kukuljević Sakcinski, *Izabrana djela*, prir. Nikola Batušić, Matica hrvatska, Zagreb, 1997., str. 264.

*Nije samo tamo, nije, / Veće svuda Slava bdije / Gdje god slavski jezik vlada, / Od sjevera do zapada; / Jug i istok mili gdi je, / Tam slavjanski dom svudi je!*² Iako napisana na tragu Gajevih ideja, pjesma »već najavljuje i one autorove stavove koji će ga kao zatočnika sveslavenskoga etničkoga i etičkoga jedinstva i bratstva obilježiti do kraja života«.³

Snažno domoljublje i politička strast izražena u Kukuljevićevoj programskoj poeziji dolaze do punoga izražaja dvije godine kasnije u njegovom zastupničkom govoru u Hrvatskom saboru, 2. svibnja 1843., u kojemu se zalaže da se hrvatski jezik uvede kao službeni u javni život.⁴ Iako tom prigodom ne spominje Istru i ona se, kao i ostali hrvatski krajevi, jasno razaznaje u sljedećim riječima: »Mi gledamo svaki dan kako nam domovina sve dublje i dublje propada, kano imanje one djetce što su pod svakojakimi tutori; svaki si tutor utakne nješta u đep, svaki si nješta prisvoji, napokon djeci neće ostati ništa. Mi smo malo Latini, malo Niemci, malo Talijani, malo Mađari i malo Slavjani, a ukupno (iskreno govoreći) nismo baš ništa! Mrtvi jezik rimski, a živi magjarski, njemački i talijanski, to su naši tutori, živi nam se groze, mrtvi nas drži za grlo, duši nas i nemoćne nas vodi i predaje živim u ruke; sada imamo još toliko sile, da se suprotstavimo mrtvom, zamala nećemo moći nadvladati žive, ako se čvrsto ne stavimo na svoje noge, tj. ako svoj jezik ne utvrdimo u domovini i ne postavimo ga vladajućim«.⁵

U narodnoj noveli »Bratja«, objavljenoj u knjizi *Različita djela*, u Zagrebu 1843. godine, koju su povjesničari hrvatske književnosti ocijenili prosječnim djelom nalik ostvarajima tadašnjih novelista, Kukuljević je kao i u ostalim svojim pripovijestima romantičarski nadahnut povijesnom idejom borbe hrvatskoga naroda protiv tuđinca. Novela »Bratja« potvrđuje, kako navodi Nikola Batušić, da je »romantička sastavnica hrvatske preporodne književnosti vrlo svjesno akceptirala sentimentalizam kao jedno od bitnih poetoloških obilježja«.⁶ U toj pripovijesti – podijeljenoj na četiri dijela (autor svaki dio započinje kraćim ulomkom stihova četiriju pjesnika: A. Čubranovića, I. Gundulića, A. Kačića i D. Zlatarića) – javlja se lik siromaha – starca Gojka, koji je predstavljen kao »čestit Istrijanac«. On je ostavio »međašnu neplodnu ilirsku državu i domovinu Istriju«, gdje je »od

² Ivan Kukuljević, »Povijesne pjesme«, Zagreb, 1847., *Hrvatski narodni preporod II.*, Ilirska knjiga, »Pet stoljeća hrvatske književnosti«, ur. M. Franičević, knj. 29, Zora i Matica hrvatska, Zagreb, 1965., str. 116.

³ Ivan Kukuljević Sakcinski, *Izabrana djela*, prir. Nikola Batušić, Matica hrvatska, Zagreb, 1997., str. 20.

⁴ »Isti zahtjev ponovio je Kukuljević u Saboru 1847. godine. Tada je njegov prijedlog prihvaćen i donijet je saborski zaključak o uvođenju narodnog jezika kao diplomatskog u javni život, u škole i državne službe u Hrvatskoj. Sabor je Kukuljeviću povjerio sabiranje i priređivanje za tisak dokumenata važnih za državnu pravnu povijest hrvatskog naroda sa svrhom njihova objavljivanja, a radi dokazivanja njegovih starodrevnih povijesnih prava«, u: Miroslav Kurelac, »Ivan Kukuljević Sakcinski. Život i djelo«, *Encyclopaedia Moderna*, XVIII, 48, Zagreb, 1998., str. 6.

⁵ Ivan Kukuljević Sakcinski, *Izabrana djela*, prir. Nikola Batušić, Matica hrvatska, Zagreb, 1997., str. 620.

⁶ Ibid., str. 25.

podobnih sebi siromaka i ubogih domorodaca malo obodrenja i pomoći čekati mogao«, pa je putovao više puta u »bližnje srodne države Korušku i Hrvatsku« kako bi od »dobrostitivnih vlastelina i seljaka« primio koji maleni darak »igranjem na guslah i pjevanjem narodnih davorija«. Gojko se tako našao u Dalmaciji, u dolini rijeke Zrmanje gdje žive Hrvat Vladimir i njegovi sinovi Ivan i Jaromir te susjed Istok, Crnogorac, otac dviju kćeri, Mirine i Jerine. Epizoda u kojoj se javlja »Istrijanac« Gojko vrlo je kratka – on je tek glasnik loših vijesti: Istoku kazuje da je vidio otmicu njegove kćeri Mirine, koju je Turčin ugrabio i odveo u obližnju Bosnu, odnosno »tursku Hrvatsku«. I druga će Istokova kći, Jerina, biti zarobljena od Turaka. Obje će djevojke na kraju biti sretno oslobođene, nakon čega slijedi objava njihove udaje za Vladimirove sinove Jaromira i Ivana. Ipak, završna matrimonijalizacija može započeti, kao i u Lucičevoj *Robinji*, tek nakon potvrde tjelesne čistoće djevojaka: prvoj je »nevinost (...) jur u najvećoj pogibelji stajala«, ali je spašena na vrijeme, a i drugoj je »krepost neoskrvnjena ostala« pa pripovijest završava »dvostručnom radosnom svadbom«. ⁷

Ime Istre naći će se u Kukuljevićevoj pjesmi »Branimir«, tiskanoj u zbirci *Povijesnih pjesmama* 1847. godine, u kojoj je evocirana uspomena na »silnoga« hrvatskoga bana Branimira koji svojim lađama okuplja junake duž cijeloga Jadrana za borbu protiv mletačkoga dužda⁸ i njegove mornarice: *Gospoda se silna sakupiše, / Sa Podolci i sa Neretvani, / Sve od Istre dolje do Epira, / Mole smjerno kneza Branimira, / Da u palež plovit im se ne brani, / Jer im neda krv mirovat više. // Oj Davori, oj Davori! / Pusti, nek se vrag obori! / Kneže, pomiluj! / Kneže ne miruj!*. Žestina kojom se vodi bitka Hrvata i Mlečana za prevlast nad Jadranom dočarana je sljedećim stihovima: *Kô dva divjih galebova jata, / Kad pred burom plijen sigurni traže / Mornarice lete dvije suproti, / Svaka hoće drugu da ukroti.* ⁹

Više od književne ostavštine, za temu povezanosti Istre i Kukuljevića važna su njegova historiografska i književnopovijesna istraživanja kojima se počinje baviti pedesetih godina, u vrijeme bečkoga apsolutizma. Bilo je to krizno razdoblje u Monarhiji u kojemu se Kukuljević sve do šezdesetih godina povlači iz politike i među prvima usmjerava na prikupljanje povijesne građe i organiziranje novih ustanova i udruženja, pri čemu je posebno značajno osnivanje Društva za jugoslavensku povjesnicu i starine, kojemu je bio predsjednikom, te pokretanje glasila, odnosno zborničke publikacije *Arkiv*. Polovicom XIX. stoljeća, ideja o zaštiti spomenika u Habsburškoj Monarhiji dobiva državni status osnivanjem

⁷ Dijelove Kukuljevićeve novele »Bratja« navodimo prema: *Hrvatski narodni preporod II.*, Ilirska knjiga, »Pet stoljeća hrvatske književnosti«, ur. M. Franičević, knj. 29, Zora i Matica hrvatska, Zagreb, 1965., str. 125–153.

⁸ Riječ je o bitci iz 887. godine, kada je, prema narodnoj predaji, u makarskom primorju kod Tučepa ubijen mletački dužd Petar Kandijan.

⁹ Ivan Kukuljević, »Povijesne pjesme«, Zagreb, 1847., *Hrvatski narodni preporod II.*, Ilirska knjiga, »Pet stoljeća hrvatske književnosti«, ur. M. Franičević, knj. 29, Zora i Matica hrvatska, Zagreb, 1965., str. 155–156.

Centralne komisije za zaštitu povijesnih i umjetničkih spomenika u Beču, a imenovanjem konzervatora Vicka Andrića za Dalmaciju, Ivana Kukuljevića za sjevernu Hrvatsku i Pietra Kandlera¹⁰ za Istru započinje organizirano djelovanje zaštite spomenika kulture u Hrvatskoj. Ipak, za položaj Hrvata unutar Monarhije i njihovo državotvorno pitanje bila su to iznimno nepovoljna vremena, o čemu, četvrt stoljeća kasnije, svjedoči i Kukuljević: »Kad je prije 25 g njemačko-austrijska vlada naumila bila uništiti sva historička prava kraljevinah i zemaljah monarhije austrijske, ni malo se neobzirajući na povjest različitih narodah i na postanak i razvitak ukupnoga carstva, tad se u našoj domovini zamislilo utemeljiti društvo za povjest i starine južnih Slavenah u tu svrhu, da probudi samosvjest narodnu. Da upozna narod s njegovom slavnom prošlosti i njegovim državnim pravom te da mu pokaže put kojim valja da udari ako neće da propane«. ¹¹ Upravo tih godina Kukuljević kreće na svoja znamenita putovanja tijekom kojih je ne samo upoznao prilike u hrvatskim krajevima, Bosni i Italiji, već je i neumorno sakupljao vrijednu nacionalnu povijesnu i kulturnu građu u raznim arhivskim fondovima. Osim u Veneciju, Sloveniju i na otok Krk, 1851. godine prvi put putuje u Istru koju će posjetiti samo još jednom 1877. (tada i u svojstvu predsjednika obnovljene Matice hrvatske), ali će s njom kao tisućljetnom kolijevkom »svete glagoljice« ostati trajno povezan. O brizi za istarske Hrvate svjedoče i neki sačuvani dokumenti, poput zapisnika sastanka devetorice narodnih zastupnika, koji su 1. rujna 1877. u prostorijama uredništva zagrebačkoga *Obzora*, raspravljali o pitanju ujedinjenja Dalmacije s Hrvatskom. Kako se navodi u tekstu, koji je potpisao Kukuljević, tom je prigodom zaključeno da se u Saboru, koji se uskoro trebao sastati, postavi zahtjev za sjedinjenjem, zatim za izjednačenjem zakonodavstva »s ovu i onu stranu Velebita« te za uspostavljanjem reciprociteta među sveučilištima. Iskazana je i potreba osnivanja »permanentnoga odbora« koji bi iz Zagreba održavao kontakte s Narodnim klubom u Zadru i postigao sporazum »u svih pitanjih koja se tiču zajedničkih interesah Hrvatske i Dalmacije«. Istom je odboru povjerena i dužnost povezivanja s Istrom: »Nakon bi pročitana spomenica Dinka Vitezića o sredstvâ kojim bi se moralo od strane Hrvatske priskočiti u pomoć Istriji za širenje narodne samosvijesti i umnoženje narodne inteligencije. U toliko bi odlučeno da će se privatnim putem preporučiti Uzoritome Nadbiskupu da bi primio jednoga Istrijanca u ovdašnje sirotište a za ostale predloge sadržane u istarskoj spomenici, pošto je bilo kasno prepusti se rasprava i zaključak permanentnome odboru koji će preuzeti zaštitu i Istarskih interesâ«. ¹²

¹⁰ Kandler je 1857. godine postao počasnim članom Društva za jugoslavensku povjesnicu i starine. U njegovoj ostavštini, koja se čuva u Archivio Diplomatico tršćanske biblioteke Attilija Hortisa, nalazi se nekoliko Kukuljevićevih pisama. Navedeno prema podacima: Miroslav Bertosa, »Zanimam se pisanjem povijesnih rasprava o mojemu narodu«, *Kolo*, XV, br. 3, str. 288; Zagreb, 2005.

¹¹ Ivan Kukuljević, »Politički spisi i fragmenti«, *Miscellanea*, Nacionalna i sveučilišna knjižnica u Zagrebu – Zbirka rukopisa i starih knjiga, sign. R 6004.

¹² Ibid.

Istarska tiskana i rukopisna građa naći će svoje mjesto u *Bibliografiji hrvatskoj*, koju je 1860. godine (dodatak knjizi objavljen je 1863.) izdalo Društvo za jugoslavensku povjesnicu i starine, a uredio njegov predsjednik Kukuljević. Riječ je o popisu od gotovo tri tisuće tiskanih djela na glagoljici, latinici i ćirilici (»pisanih od Hrvatah za Hrvate«) koja su, prema riječima urednika, nastala na sljedećim područjima: »(...) od Dubrovnika, sve do Dragonje u Istri, do Plieve u Bosnoj, do Mure i Drave u sadašnjoj Hrvatskoj i Slavoniji, te i preko ovieh riekah u Ugarskoj i Austriji«. ¹³ Kukuljević je u *Bibliografiji* obuhvatio razdoblje od prve hrvatske tiskane knjige pa do svojega vremena, a za sastavljanje popisa služio se građom iz svoje bogate biblioteke te rukopisom Antuna Mažuranića i Vinka Pacela, uz suradnju Ljudevita Gaja i Mihajla Sabljara. Iako je ovo djelo doživjelo dosta prigovora zbog nepotpunosti podataka, neujednačenosti bibliografskih jedinica i dr., riječ je o iznimnome pothvatu koji je i danas nezaobilazna opća hrvatska retrospektivna bibliografija.

Šezdesetih godina Kukuljević tiska *Slovník umjetnikah jugoslavenskih*, nedovršenu knjigu objavljen u pet snopića, gdje će se naći i imena nekih istarskih umjetnika. Služeći se uglavnom izvorima Petra Stankovića, ¹⁴ autor je u kratkim biografskim natuknicama ocrtao porijeklo i rad slikara Andrije Agapitića (Agapito), kneza rodom iz Buzeta, drvoresca Andree Anticha (de Montona) iz Motovuna, uz čije ime stoji napomena da u XVI. stoljeću »on biaše prvi koj je smislio u drvo rezati muzikalne note«, te slikara Benka i Viktora Karpačija. Za ovu dvojicu Kukuljević navodi da potječu iz obitelji »Karpatah ili Karpačiah«, koja je do trećine XVII. stoljeća »cvla u Kopru – gradu Istrianskom« a potpisivala se Carpatius, Carpatti pa on pretpostavlja da je slavenska inačica njihova prezimena bila »Karpatić«. ¹⁵ Upravo zbog naglašavanja istarsko-slavenskih korijena pojedinih umjetnika i u slučajevima kada to nije bilo opravdano, Kukuljevićev su *Slovník*, kao i Ljubićev *Dizionario biografico degli uomini illustri della Dalmazia (Biografski leksikon uzoratih muževa Dalmacije*, objavljen u Beču i Zadru 1856.) u svojim glasilima oštro napadali neki istarski talijanski publicisti i povjesničari. O tome piše Miroslav Bertoša, ¹⁶ navodeći primjer Ermana Nacinovica koji u koparskom listu *La Provincia Dell'Istria* u nizu članaka, ¹⁷ naslovljenih »Ognuno a casa sua« (»Svatko svojoj kući«), osuđuje Kukuljevićevo »jugoslaviziranje« talijanskih umjetnika te ga ironično, talijanizirajući njegovo

¹³ Iz predgovora knjige *Bibliografia hrvatska* (Dio prvi. Tiskane knjige), ur. I. Kukuljević Sakecinski, Društvo za jugoslavensku povjesnicu i starine, Zagreb, 1860., str. 2. [Reprint 1974.]

¹⁴ Petar Stanković (1771.–1852.), svećenik i barbanski kanonik, porijeklom iz okolice Pazina. Školovao se u Italiji i poprimio je talijansku kulturu pa se potpisivao kao Pietro Stancovich. Njegovo je najpoznatije djelo *Biografia degli uomini distinti dell'Istria (Biografija istaknutih muževa Istre)*, tiskano 1829. godine.

¹⁵ Kukuljevićev autograf *Slovníka umjetnikah jugoslavenskih*, I–IV, (1858.–1860.), pohranjen je u Nacionalnoj i sveučilišnoj knjižnici u Zagrebu – Zbirka rukopisa i starih knjiga, sign. R 6009.

¹⁶ Miroslav Bertoša, »Ivan Kukuljević Sakecinski i Istra«, *Istra*, XIII, br. 7, str. 51–60; Pula, 1975.

¹⁷ Ibid., str. 59; *La Provincia Dell'Istria*, XXIII, Kopar, 1889., br. 6–16, 18, 19, 20, 21, 24; XXIV, br. 2, 3, 4, 6, 8, 10, 12, 16 i 19.

ime, naziva »il signor Giovanni«. U vezi sa *Slovníkom* i imenima Istrana koji su u ovo djelo uvršteni kao pripadnici slavenske, odnosno hrvatske kulture, Bertoša zaključuje da je Kukuljević: »(...) dobro uočio da su u talijanskoj kulturnoj sredini u proteklim stoljećima djelovali mnogi Hrvati i Slovenci, čije je pravo porijeklo katkada moguće utvrditi tek nakon dugih i mučnih traganja po arhivama, ali ga je nacionalni zanos doveo u krajnost, pa je talijanske umjetnike Bartolomea Da Capodistria pretvorio u Koprana, Donata Parentina u Porečanina, Mattea Da Pola u Puljanina, Benedetta Carpaccia u Benka Karpata itd.«.¹⁸ Zanimljivo je izdvojiti da je na Apeninskome poluotoku bilo onih koji su zaključili kako je »Kukuljević svukao u Milanu odoru austrijskog časnika da se ne bi borio protiv Talijana«,¹⁹ ali se krajem pedesetih godina talijanski odnos prema Kukuljeviću znatno izmijenio i bio rezerviraniji, a kasnije i polemičan, zbog njegova isticanja hrvatskoga karaktera Dalmacije i Istre.

Na temelju podataka iz obiteljskoga arhiva, koji je djelomice uništen, danas se ne može sa sigurnošću ustvrditi s kojim se sve Istranima Kukuljević dopisivao, ali pretpostavlja se da je suradnja s hrvatskim i talijanskim kulturnim i znanstvenim djelatnicima na poluotoku bila brojnija nego li što to pokazuje sačuvana građa. Kontakte je održavao s tršćanskim arheologom i povjesničarom Pietrom Kandlerom, zatim svećenikom iz Vranje Matom Mužinom te talijanskim povjesničarima iz Istre – Carlom De Franceschijem i Giovannijem Koblerom.²⁰

Za Kukuljevićeovu djelatnost povjesničara i glagoljskoga paleografa najvažnija je suradnja s istarskim svećenikom i preporoditeljem, po godinama njegovim vršnjakom, Jakovom Volčićem (1815.–1888.) s kojim se osobno upoznao 1877. godine, nakon što su se desetak godina dopisivali. Rođenjem Slovenac, Volčić je kao svećenik gotovo cijeli radni vijek proveo u Istri, službujući od 1844. do 1888. godine po mnogim župama Tršćansko-koparske biskupije, u Brseču, Kastvu, Veprincu i u Zarečju, na Pazinštini. U vrijeme bečkoga apsolutizma surađivao je sa slovenskim časopisima i glasilima, a kada je u Trstu pokrenut hrvatski list *Naša Sloga* u njemu je objavljivao narodne pjesme, priče, zagonetke i poslovice te glagoljske zapise koje je sakupljao po župama u kojima je radio. Prema riječima Josipa Bratulića, Volčić je bio ne samo štovatelj biskupa Josipa Dobrile,²¹ nego je »(...) dio svojega djelovanja najuže vezivao uz autoritet i osobnost svoga poglavara. Zajedničko im je bilo još nešto: korijeni nacionalnog djelovanja među istarskim narodom jednaki su i Slovencu Volčiću

¹⁸ Ibid.

¹⁹ Ibid., str. 58; »Ivan Kukuljević Sackinski (...) ufficiale a Milano, aveva lasciato la divisa austriaca per non combattere contro gli Italiani«, A. Tamborra, *Cavour e i Balcani*, Torino, 1958., str. 215.

²⁰ Imena navodimo prema podacima Miroslava Bertoše, u: »Ivan Kukuljević i istarske starine (Prigodom 160. obljetnice rođenja)«, *Jurina i Franina*, str. 278; Pula, 1976.

²¹ Juraj Dobrila (1812.–1882.), biskup porečko-pulski i tršćansko-koparski, iznimna je politička ličnost u povijesti Istre. Osobito se istakao u promicanju preporodnih ideja i podupiranju školovanja istarskih Hrvata.

i Hrvatu Istraninu Dobrili. To je nastojanje na boljitku povjerenog mu puka, njegovo napredovanje na duhovnom i materijalnom polju.«²² Volčić je iznimno marljiv suradnik zagrebačkoga Društva za jugoslavensku povjesnicu i starine od njegova osnutka, kada započinje raditi na prijepisima glagoljskih rukopisa i prikupljanju glagoljskih natpisa. Povezivanju Društva i njegova predsjednika Kukuljevića s Istrom pridonijela je i djelatnost hrvatskih preporoditelja – Frana Kurelca²³ koji je radio u Rijeci od 1849. do 1861. godine i Vinka Pacela, od 1856. godine profesora riječke gimnazije. Oni su bili »(...) blisko povezani s mnogim svećenicima u Istri preko kojih su prikupljali podatke o istarskim starinama i obavještavali o tome zagrebačke kulturne pregaoce. Iz Istre su na taj način mnogi vrijedni spomenici dospjeli u Narodni muzej, Društvo za povjesnicu jugoslavensku, Gajevu i Kukuljevićeve biblioteku.«²⁴ Volčićevo se ime spominje u vezi s latiničkim prijepisom triju izvornih glagoljskih listova *Veprinačkih zapisnika* koji se nalaze u ostavštini Lovre Pintara (1814.–1875.), pohranjenoj u Narodnoj in univerzitetskoj knjižnici u Ljubljani.²⁵ Među tim papirima nalazi se i jedan list s tablicom kurzivne glagoljice koju je sastavio Volčić. Ushićen pismom, zapisima i mudročću starih sudaca iz Veprinca, on je u knjizi zapisnika veprinačkog suda zapisao: »lepo i pravo ste sudili Vi poštovani starci!«.²⁶ Njegovim posredovanjem upućena je 1850. godine Ljudevitu Gaju i čuvena listina o granicama i međama u srednjovjekovnoj Istri koju je Ante Starčević objavio u *Arkivu* i nazvao ju »Razvodom istrianskim«. Valja, međutim, napomenuti da brojni Volčićevi prijepisi glagoljskih rukopisa, koje je slao u Zagreb, nikada nisu u Kukuljevićeve *Arkivu* objavljeni pod njegovim imenom, iako je on bio dopisnik ovoga glasila. Josip Bratulić pretpostavlja da je možda rezultat Volčićeva truda *Razvod medjah od Moščenicah i Kožlaka*, koji je objavljen bez kritičkoga aparata, za razliku od *Razvoda istrianskoga* u prijepisu i obradbi Ante Starčevića i *Statuta otoka Krka* u prijepisu Mane Sladovića, jer se njegovo ime spominje u izvješću tajnika Društva za povjesnicu Ivana Perkovca.²⁷ Bratulić navodi moguće razloge neobjavlivanja Volčićevih prijepisa: »Kukuljevićev Arkiv orijentirao se prema književnosti, narodnom životu, običajima i vjerovanjima, kao i objavljivanju već složene građe. (...) Drugi je razlog taj što je tekstove trebalo opremiti najnužnijim pravnopovijesnim informacijama i komentarima, a za taj posao Volčić nije imao ni snage ni potrebna znanja. Osim toga – otkad je

²² Josip Bratulić, »Jakov Volčić među hrvatskim preporoditeljima Istre«, *Izazov zavičaja*, Libar od Grozda, Pula, 1990., str. 68.

²³ Kurelac je znao često s prijateljima dolaziti k Volčiću, kojega je opisao kao »pustinjaka s Vučke«.

²⁴ Miroslav Bertoša, »Interes Ivana Kukuljevića za istarske starine«, *Forum*, X, br. 1–2, str. 289; Zagreb, 1971.

²⁵ Fragmenti *Veprinačkih zapisnika* iz XVI. stoljeća, osim tih triju listova, koje je pedesetih godina prepisivao Volčić i slao ih u Zagreb dospjeli su u Arhiv JAZU zajedno s Kukuljevićevom zbirkom rukopisa.

²⁶ Josip Bratulić, »Jakov Volčić među hrvatskim preporoditeljima Istre«, *Izazov zavičaja*, Libar od Grozda, Pula, 1990., str. 71.

²⁷ Svi su ovi dokumenti objavljeni u *Arkivu*, II, 1852. godine.

Ivan Kukuljević Sakcinski nakon 1856. počeo objavljivati *Pjesnike hrvatske XV. vijeka* (drugi svezak 1858, treći 1867), anonimna djela našeg srednjovjekovlja bila su manje zanimljiva.²⁸

Ipak, Volčičev rad u Istri bio je dragocjen, a njegov trud valja tim više cijeniti jer je u čitanju glagoljskoga kurziva bio samouk. Naime, do pedesetih je godina XIX. stoljeća vrlo mali broj hrvatskoglagoljskih tekstova bio objavljen u kritičkim izdanjima²⁹ pa je, stoga, on »bio ispred svoga vremena, ispred znanosti, ispred općeg mišljenja o slavenskim pismima«.³⁰ Svoja je znanja upijao iz starih misala, brevijara te bukvara »(...) polaganim hodom, učenjem, gledanjem, uspoređivanjem, uz znatnu dvojbenost s točnosti pročitanaoga. (...) Volčić je 1849. i 1850. bio, uz braću Mažuraniće jedini koji je znao čitati glagoljsko kurzivno pismo. Ante Starčević i Ivan Kukuljević tada započinju s učenjem toga pisma, Berčić i Črnčić još su daci odnosno studenti«.³¹

O Volčičevu odnosu s Kukuljevićem svjedoče i sačuvana pisma iz kojih je vidljivo njegovo osobito poštovanje hrvatskoga polihistora. U svibnju 1866. godine, obraćajući mu se s »Visokoblagodni Gospodine Veliki Županec«, on ga obavještava da mu šalje prijepis »zakona nekadanjega kapitula Kastavskoga«³² i neke druge prijepise te poručuje: »Ja ću se truditi, ako još šta pronajdem, veselo ću Vam poslati da Vam, Veleštovani gospodine! Pokažem svoju poniznu zahvalnost«.³³ Da je Volčić s nestrpljenjem iščekivao Kukuljevića u Istri, doznajemo iz pisma koje mu šalje iz Zarečja kraj Pazina u srpnju 1873. godine. Na početku ga podsjeća da mu je »maticu male Boljunske glagolitske kronike«, koju je Kukuljević zatražio od njega nekoliko dana prije, poslao prije osamnaest godina iz Veprinca s drugim boljunskim stvarima te da ako ona nije »u Vašoj knjižnici mora biti u Vašem muzeju«. Zatim mu detaljno opisuje dobro stanje istarskih cesta kojima se može putovati i doći do njegove župe u Zarečje: »Cesta je prieko Učke iz Rieke na Pazin. Iz Rieke sve pole mora kroz primorske gradiće na Plomin i Kršan, od ovdje gre jedna na Pićan, Gračišće u Pazin, druga gre kroz Čepić, Paz pod Boljun, Dolenjaves, Roč, Buzet na Trst. Od Pazina vele ceste u Pulj, Rovinj, Porječ i od ovuda to jest Pazina je vela cesta na Buje a od onuda u Piran i Kopar. (...) Ja mislim da bi bilo naj narednije dojtj po železnici do kolodvora Matovlje pod Kastvom a potle dojtj dole na Volosko i primorjem

²⁸ Josip Bratulić, »Jakov Volčić među hrvatskim preporoditeljima Istre«, *Izazov zavičaja*, Libar od Grozda, Pula, 1990., str. 74.

²⁹ Izdanje *Vinodolskoga zakona*, objavljeno u Vrazovu *Kolu* 1843. godine, sadržavalo je reprodukciju samo prvih redaka glagoljskog izvornika.

³⁰ Josip Bratulić, »Jakov Volčić među hrvatskim preporoditeljima Istre«, *Izazov zavičaja*, Libar od Grozda, Pula, 1990., str. 73.

³¹ *Ibid.*, str. 70–71.

³² Riječ je o tekstu zakona iz XV. stoljeća napisanom na hrvatskom jeziku. O tome u: Miroslav Bertosa, »Jakov Volčić i njegova prepiska s kulturnim radnicima u Hrvatskoj«, *Historijski zbornik*, posebni oti-sak, XXIII–XXIV, str. 343; Zagreb, 1970.–1971.

³³ *Ibid.*, str. 344.

napravo do Plomina, a od onuda savrnuti u unutaranju Istru«. ³⁴ Taj će detaljni cestovni i željeznički opis Kukuljeviću poslužiti tek četiri godine kasnije, 1877. godine, kada napokon, sa sinom Božidarom posjećuje Istru i kvarnerske otoke i svojega marnoga suradnika Volčića. Tada je u listu *Naša Sloga* objavljeno: »Gospodin Ivan Kukuljević, hrvatski zastupnik, proputovao je prije nekoliko danah našu Istru i kako čujemo bio svuda velikom prijaznostju primljen. Gosp. Kukuljević, sabrao je u ovome svome putovanju starih rukopisah, knjigah, pjesmah, slikah, jednu sablju Trenkovih pandurah i drugo koješta«. ³⁵ Susret s Kukuljevićem iznimno je razveselio Volčića, o čemu svjedoče riječi iz njegova pisma: »Moja gazdarica je sve od veselja poplesavala, da ste se dostojao i nje sjetiti, i ona prosi da bite blagovoljno primili njezin poklon. I meni bude, dok živim, 30. Svibnja svako lieto kao njeki blagdan na spomen Vašega posjeta. Vas, presvetli Gospodine, i Vašega gospodina sina ponizno pozdravljajuć jesam vavjek Vaš pokorni sluga(...)«. ³⁶ Nekoliko godina kasnije, u pismu od 25. travnja 1880., Kukuljević ističe Volčićeve zasluge na prikupljanju rukopisne građe: »Od istrianskih nadpisah nisam osim Vas do sada još nijednoga iz Istre dobio, pak da neimam Vaše, Sabljarove i moje vlastite prepise, slabo bi moja zbirka ovih napisa stajala«. ³⁷ Iako je Kukuljević u listu *Naša Sloga*, u siječnju 1880. godine, objavio poziv »Velečasnim župnicima i svećenicima po Istri, da natpise, što se nalaze bud na crkvah, grobnih ploćah (škrinjah), posudah ili odjećah crkvenih i na zvonovnih, točno prepisu (...)«, ³⁸ nije mu se više javio nijedan suradnik poput Volčića. Doduše, barbanski općinski načelnik, Josip Antun Batel, poslao je Kukuljeviću znatan broj dokumenata, ali on nije dobro vladao hrvatskim književnim jezikom i nije poznao glagoljicu pa se i njegov doprinos nije mogao mjeriti s onime Jakova Volčića. Osamdesetih je godina Batel na molbu Kukuljevića načinio rodoslovlje obitelji Stankovich, ³⁹ a u jednom mu je pismu poslao i svoje viđenje osobnosti Pietra Stankovicha: »(...) covjek mnogo mudar, već krat saljiv, ali zgojen u talijanskom duhu, malo je haja, i zaliboze već krat se je cinil poznati da mrzi do našega naroda«. ⁴⁰ Batel je Kukuljeviću pisao i o

³⁴ Ibid., str. 345.

³⁵ *Naša Sloga*, VIII, br. 13, Trst, 1. srpnja 1877. O tome: Miroslav Bertoša, »Ivan Kukuljević Sackinski i Istra«, *Istra*, XIII, br. 7, str. 51–60; Pula, 1975.

³⁶ Navedeno prema: Miroslav Bertoša, »Jakov Volčić i njegova prepiska s kulturnim radnicima u Hrvatskoj«, *Historijski zbornik*, posebni otisak, XXIII–XXIV, str. 346; Zagreb, 1970.–1971.

³⁷ Manji dio korespondencije između Volčića i Kukuljevića objavio je Ante Kalac: *Neka pisma Volčiću*, Katoličko učiteljsko društvo za Istru »Hrvatska škola« u Pazinu, Ljubljana, 1916. Tri Volčićeva pisma Kukuljeviću nalaze se u varaždinskom Historijskom arhivu. (Nav. prema podacima: Miroslav Bertoša, »Jakov Volčić i njegova prepiska s kulturnim radnicima u Hrvatskoj«, *Historijski zbornik*, posebni otisak, XXIII–XXIV, str. 326 i 335; Zagreb, 1970.–1971.)

³⁸ *Naša Sloga*, XI, br. 2, Trst, 16. siječnja 1880. Navedeno prema: Miroslav Bertoša, »Ivan Kukuljević Sackinski i Istra«, *Istra*, XIII, br. 7, str. 58; Pula, 1975.

³⁹ Batelov tekst o rodoslovlju obitelji Stankovich pohranjen je u Nacionalnoj i sveučilišnoj knjižnici u Zagrebu – Zbirka rukopisa i starih knjiga, sign. R 6014.

⁴⁰ Navedeno prema: Miroslav Bertoša, »Barbanski odaziv«, *Dometi*, III, br. 5, str. 69; Rijeka, 1970.

tome kako se u Istri postupalo prema starinama: »Na Barbanskom groblju od Sv. Križa bijase mnogo pločah s glagolskim i gotičnim nadpisi; ali kada bijahu ponovljeni zidovi rečenoga groblja bi javljeno občinstvu da si može rečene ploče raznesti, jere da drugie te biti upotrebljene kao materijal, a tako sve bijahu raskomadane, a nebijahu od onde užete ako ne nekoje bez nadpisa. Sve ono što bi starinsko bi sve uništeno«. ⁴¹

O situaciji u Istri onoga vremena piše Vjekoslav Spinčić u svojoj knjizi *Crtice iz hrvatske književne kulture Istre*. U predgovoru piše da je želio sabrati i prikazati »(...) ono što je kojekuda rastrešeno, a što više-manje spada u hrvatsku književnost u Istri; – književnost u najširem smislu riječi: pobilježnje svega onoga te zemlje, što se gdje nalazi na papirima napisana, u knjigama natiskana, na kamenima ukljesana«. Svrha njegova djela je: »(...) da se stane na kraj talijanskim prikazivanjima Istre« i »da se pokaže kako literaturna kultura Istre ne samo nije sva talijanska, nego da je hrvatska od talijanske starija i jača, da ima u Istri naših takodjer književnih spomenika od davne davnine«. ⁴² Spinčić podsjeća da su neki istarski biskupi (pulski, porečki i pićanski) s kraja XVI. i do sredine XVII. stoljeća pokušali zabranama spriječiti uporabu glagoljskih knjiga, ali u tome nisu uspjeli, dok pravi, odlučni protivnici slavenskih bogoslužnih knjiga u Istri djeluju u drugoj polovici XIX. stoljeća. Riječ je o nekim Istranima koji »bijahu opojeni talijanskim državnim duhom«. Tu izdvaja Barbance, kanonika župnika Gambinija i kanonika Pietra Stancovicha, »koji su već prije Franc Jozefove najave pravoga rata staroslavenskim crkvenim knjigama – spalili sve slavenske liturgičke knjige u kaptolskoj župi u Barbanu i njezinim podružnicama« i župnika u Žbandaju kraj Poreča koji je 1870. godine predao »sve glagolske knjige svojim crkvnjacima, da s njima svijeće zamataju«. Oni koji su zahtijevali slavensku liturgiju bili su pogibeljni državljani jer su to činili iz panslavističkih razloga – tako su govorile i pisale austrijske i mađarske vlasti, a prema njima su se ravnale i one crkvene. Uništavanje se nastavilo i u kasnijim desetljećima, zaključuje Spinčić, navodeći primjer novigradskog župnika Franceschinija, koji je oko 1900. godine uništio sve glagoljske spise i knjige »što ih je našao u župnom nekdanjem biskupskom arhivu«. ⁴³

Zbog ovakvih prilika, od iznimne je važnosti Kukuljevićevo nastojanje očuvanja glagoljskoga nasljeđa u Istri. Poznato je da su kurzivnom glagoljicom odnosno (glagoljičkim brzopisom) pisani brojni hrvatski dokumenti, od pravnih spisa i listina do raznih isprava, zapisa bratovština i književnih pasionskih tekstova. Veliki je broj zapisa zabilježen na marginama starijih glagoljskih misala i brevijara, među kojima je najpoznatiji zapis žakna Jurja iz Roča s posljednje stranice *Misala kneza Novaka*, u kojemu se izražava veselje širenja glagoljaško-

⁴¹ Ibid., str. 72.

⁴² Vjekoslav Spinčić, *Crtice iz hrvatske književne kulture Istre*, Nadbiskupija zagrebačka, Zagreb, 1926., str. 3–4.

⁴³ Ibid., str. 72–73.

ga tiska. Najpoznatiji dokument pisan kurzivnom glagoljicom, *Istarski razvod* sačuvan iz XIV. stoljeća, ali se pretpostavlja se da je još starijega nastanka, čini dio znamenite *Acta Croatica* koju je u Zagrebu objavio, najprije glagoljicom 1863. godine Kukuljević, a zatim ćirilicom godine 1898. Đuro Šurmin. Riječ je o opsežnoj zbirci srednjovjekovnih isprava s više od 800 dokumenata nastalih od 1100. godine do kraja XVI. stoljeća, većim dijelom pisanih kurzivnom glagoljicom, ali i bosančicom i latinicom. Za te je listine Kukuljević smatrao da predstavljaju ne samo jezik stanovnika tadašnje Hrvatske, Slavonije, Istre, Bosne i Hercegovine, nego i sav narodni, javni i građanski život, s vladajućim zakonima i narodnim običajima. Za Istru je *Acta Croatica* imala poseban značaj ne samo u kulturnome i povijesnome, već i u političkome smislu, kao pisano svjedočanstvo višestoljetnoga života hrvatske glagoljice na cijelom istarskom poluotoku što je, kako su naglašavali Branko Fučić, Lujo Margetić i dr., bilo presudno i u krojenju njezine sudbine nakon Drugoga svjetskoga rata.

Važan dio Kukuljevićeva stvaralaštva predstavlja njegov biografski rad u kojemu su Istrani također našli svoje mjesto. Kao što u svojim povijesnim studijama naglašava da u djelima uglednih pojedinaca, a ne u puku, valja tražiti slavu hrvatskoga naroda, jednakom je mišlju vođen i u pisanju stotinjak životopisa. »On traži slavne Hrvate, koji su se u svijetu proslavili pored onih, koji su živjeli među svojim narodom, koji su svojim radom u domovini dizali i pomagali sreću svoga naroda. Ma gdje se u svijetu proslavio Hrvat, on mu traži staze neizrecivim trudom.«⁴⁴ Na tom je tragu nastao i njegov biografski priručnik *Glasoviti Hrvati prošlih vjekova*, tiskan 1886. godine. U predgovoru svoje knjige, koju piše u posljednjim godinama života i koja je njegovo posljednje biografsko djelo, Kukuljević naglašava: »Pribrao sam ovdje u jedno nekoliko životopisa glasovitih Hrvata prošlih vjekova, pak kao što sam pred mnogo godina, mislim ne bez koristi a s velikim svojim trudom, mnoge ovakove životopise, kao prilog za hrvatsku političku i književnu poviest, priobćio hrvatskomu svietu, tako priobćujem evo i ove životopise, putem naše 'Matice Hrvatske', da se naš svijet ugleda i u ove glasovite muževe, te poprimi sve njihove vrline, a ujedno da se uzmogne uz njihova sjajna djela i otačbeničkim ponosom zanieti, te ih slediti u njihovih uzornih činih. (...) Da je u nas bivalo boljih prilika, mnogi od ovih muževa, kojim sam u ovoj knjizi, u koliko sam gradje pribrao, bar u glavnih crtah orisao život, bio bi možda i više na korist svoje domovine djelovao i uradio, te se ne bi širom dalekoga svieta potucao i tudju slavu novimi lovor-vienci kitio; al kad toga nije bilo, neka budu ovi naši nekadanji velikani bar poticalo našoj današnjoj mladeži, da ona i bolje prilike stvori u svojoj domovini i nastojanje posveti li na korist i probit svojoj ljubljenoj Hrvatskoj!«⁴⁵ Kukuljević je sa svojom

⁴⁴ Tade Smičiklas, »Život i djela Ivana Kukuljevića Sackinskoga«, *Rad JAZU*, knj. 110, str. 190; Zagreb, 1892.

⁴⁵ Ivan Kukuljević Sackinski, *Glasoviti Hrvati prošlih vjekova*, Naklada Matice hrvatske, 1866. [Reprint: *Most/The Bridge*, vol. 5, Zagreb, 1991.], »Predgovor«, str. 1.

raspravom »Tiskare jugoslavenske XV. i XVI. veka« prvi obratio pozornost na pitanje reformacije u Hrvatskoj pa tako među deset »glasovitih Hrvata«, za koje navodi da su gotovo nepoznati u svojem narodu iako »bijahu ovo bez razlike velikani« koji su na raznim poljima, kako u Hrvatskoj tako i »široj velikoga svijeta«, proslavili svoje ime, a neki i svoju domovinu, uvrštava i životopis Stjepana Konzula Istranina.⁴⁶ Autor piše literarnu, a ne znanstvenu biografiju pa portret ovoga protestantskoga pisca temelji na iznošenju društvenih i političkih prilika u kojima je stvarao te podacima o genealogiji, školovanju, službovanju i najznačajnijim djelima. Predstavljajući Konzula kao jednoga od onih Hrvata koji su se tijekom više stoljeća priključivali idejama »koje kretahu svietom i narodi«, Kukuljević visoko vrednuje njegovu ulogu u pokretu reformacije, osobito stoga što je riječ o ugledniku koji je svoj mukotrpan put širenja protestantske knjige započeo »na hrvatskoj zemlji, preko koje bijaše mletački lav svoju vlast sasvim razširio, a koja nije stajala ni u kakvom dodiru s ostalom hrvatskom zemljom«. ⁴⁷ On ocjenjuje da su »dugotrajna i uprav očajna borba našega naroda za narodni jezik u crkvi, moguće i od kraljeva zaštićeno bogumilstvo u Bosni«, ⁴⁸ dvije točke hrvatske prošlosti koje nisu samo važne za našu domaću crkvenu povijest, već imaju i svjetski značaj. U tome kontekstu ističe i zasluge Konzulova zavičajaja: »Između ostalih hrvatskih zemalja bijaše se u našoj kamenitoj i bregovitoj Istri sve do šesnaestoga vieka sačuvalo neograničeno gospodstvo narodnoga jezika u crkvi, premda ga je njemačka i talijanska uprava kužila podjedno duhom tudjinskim. U svih župah istarskih, u kojih življahu pretežno Hrvati, rabio se gotovo neprekidno u crkvi jezik hrvatski s pismeni glagolskimi. To nam potvrđuju kao živi svjedoci do sada sačuvani nadpisi na starih crkvah i grobovih, kao i svi stariji crkveni i pučki spisi. Istom tečajem šesnaestoga i na početku sedamnaestoga stoljeća počehše neki biskupi inostranci u sporazumku mletačke i austrijske vlade hrvatski jezik i glagolsko pismo u Istri i u Dalmaciji sve po malo dokidati«. ⁴⁹ Kukuljević vrednuje činjenicu da su istarski protestanti bili istaknuti hrvatski kulturni djelatnici i prvi koji su, boreći se za očuvanje glagoljice, težili stvaranju jedinstvenoga književnoga jezika i pravopisa među Hrvatima i drugim Slavenima. Minuciozno iznoseći podatke o životu i radu Stjepana Konzula i njegovoj ulozi u širenju reformacije u našim krajevima, Kukuljević završava biografiju napomenom da se ni on ni Antun Dalmatin nisu nikada vratili iz Njemačke u domovinu. Bilo je ono vrijeme kada su iz istarskih, a kasnije i kranjskih, gradova i mjesta sljedbenici nove vjere bili istjerani, a mnogi i pozatvarani, jer je Katolička crkva u protestantizmu Istre vidjela opasnost. »U velikom arhivu mletačkom nalazi se 100 parnica, podignutih samo proti mletačko-istarskim podanicima, okrivljenim

⁴⁶ Kukuljević se koristi izrazom »Istrijanin«, kako je sebe potpisivao Konzul.

⁴⁷ Ivan Kukuljević Sakcinski, *Glasoviti Hrvati prošlih vjekova*, Naklada Matice hrvatske, Zagreb, 1866., str. 99. [Reprint: *Most/The Bridge*, vol. 5, Zagreb, 1991.]

⁴⁸ Ibid., str. 98.

⁴⁹ Ibid., str. 99.

poradi protestantizma. Napokon nestade sve po malo sljedbenika nove vjere u čitavoj Istri i Kranjskoj i na čitavom slovjenskom jugu.⁵⁰

Ime Ivana Kukuljevića Sakcinskoga i Istre povezuje još jedan zanimljiv podatak iz njegova bogatoga stvaralaštva. Naime, on u Puli, u časopisu *Il Diritto Croato (Hrvatsko pravo)*,⁵¹ u srpnju 1889. godine, objavljuje svoj posljednji rad, napisan na talijanskome jeziku, »Filippa Lazea da Pola detta la ‘Saffo illirica’« (»Filipa Lazea iz Pule nazvana ‘Ilirska Safo’«). Pjesnikinja koja je pobudila Kukuljevićevo zanimanje gotovo je nepoznata. Rođena u Puli 1556. godine (ili 1557.), a umrla u Trstu 1588. godine, svojom je kulturom i elegancijom latinskih stihova »oduševila francuskog akademika Jeana Jeacquesa Boissarda«.⁵² Iako podatke o njezinu životu i djelovanju Kukuljević preuzima od Stankovića, on je »pregledavši Boissardova djela u kojima su se sačuvali Lazeini latinski stihovi, dao potpuniji i autentičniji lik ‘ilirske Safo’«.⁵³

Vijest o Kukuljevićevoj smrti objavila su dva istarska lista. Urednik lista *Il Diritto Croato*, Ante Jakić,⁵⁴ tom je prigodom istaknuo da njegov odlazak predstavlja veliki gubitak za hrvatsku kulturu, dok je list *Naša Sloga* opisao njegov rad i odnos s Istranima sljedećim riječima: »Omiljena struka bijaše mu narodna povijest i naše starine, koje je neumorno skupljao, slagao i objelodanjivao. To ga dovede i u našu Istru, koju je opetovno posjećivao i vazda se nje rado sjećao. Naši rodoljubi poznali su ga većinom i lično, a s nekojima se često i dopisivao«.⁵⁵

Kukuljevićevim odlaskom Istra je izgubila dragocjena prijatelja, preporoditelja koji je u ovim najzapadnijim hrvatskim krajevima poticao buđenje narodne samosvijesti te iznimnoga kulturnoga i povijesnoga djelatnika koji je prvi potaknuo dokumentirano ispisivanje hrvatske dionice istarske prošlosti. Njegovom je zaslugom znatan dio povijesne i kulturne građe, glagoljski i latinički izvorni tekstovi i prijepisi, sačuvan od propadanja i zaborava. Mnogi se od tih dokumenata danas nalaze u Arhivu Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti i Nacionalnoj i sveučilišnoj knjižnici u Zagrebu. U rukopisu je ostala i oveća Kukuljevićeva zbirka od gotovo šest stotina *Nadpisa Istarskih* s otocima Krkom, Cresom, Osorom i Pagom. Međutim, slika Kukuljevićeva odnosa s Istrom ne bi bila potpuna kada ne bismo, na kraju, naglasili još jednu osobitost njegova pristupa istarskim temama. Nitko prije, a i dugi niz desetljeća nakon njega, neće kao ovaj hrvatski političar i historiografski djelatnik, iskazati izniman senzibilitet prema hrvatskoj, ali i talijanskoj sastavnici istarske prošlosti, razumijevajući

⁵⁰ Ibid., str. 125.

⁵¹ *Il Diritto Croato*, br. 39, Pula, 24. srpnja 1889. Podatke navodimo prema: Miroslav Bertoša, »Ivan Kukuljević Sakcinski i Istra«, *Istra*, XIII, br. 7, str. 59; Pula, 1975.

⁵² Miroslav Bertoša, »Ivan Kukuljević Sakcinski i Istra«, *Istra*, XIII, br. 7, str. 59; Pula, 1975.

⁵³ Ibid.

⁵⁴ Porijeklom iz Dalmacije, neko je vrijeme bio svećenik u Premanturi.

⁵⁵ *Naša Sloga*, XX, br. 32, Trst, 8. kolovoza 1889. Navedeno prema: Miroslav Bertoša, »Ivan Kukuljević Sakcinski i Istra«, *Istra*, XIII, 7, str. 60; Pula, 1975., str. 60.

važnost suživota dvaju naroda, hrvatskoga i talijanskoga, prepoznajući u tome ne samo trajnu vrijednost nevelikoga istarskoga, već i europskoga povijesnoga i kulturnoga nasljeđa.

BIBLIOGRAFIJA

Ivan Kukuljević, »Politički spisi i fragmenti«, *Miscellanea*, Nacionalna i sveučilišna knjižnica u Zagrebu – Zbirka rukopisa i starih knjiga, sign. R6004.

Bibliografija hrvatska (Dio prvi. Tiskane knjige), uredio I. Kukuljević Sakcinski, Društvo za jugoslavensku povjestnicu i starine, Zagreb, 1860. [Reprint 1974.]

Ivan Kukuljević, *Slovník umjetnikah jugoslavenskih*, I–IV, (1858.–1860.), autograf, Nacionalna i sveučilišna knjižnica u Zagrebu – Zbirka rukopisa i starih knjiga, sign. R 6009.

Ivan Kukuljević Sakcinski, *Glasoviti Hrvati prošlih vjekova*, Naklada Matice hrvatske, Zagreb, 1866. [Reprint: *Most/The Bridge*, vol. 5, Zagreb, 1991.]

Ivan Kukuljević Sakcinski, *Izabrana djela*, priredio Nikola Batušić, Matica hrvatska, Zagreb, 1997.

»Ivan Kukuljević«, *Hrvatski narodni preporod II.*, Ilirska knjiga, »Pet stoljeća hrvatske književnosti«, uredio M. Franičević, knj. 29, Zora i Matica hrvatska, Zagreb, 1965.

LITERATURA

Tade Smičiklas, »Život i djela Ivana Kukuljevića Sakcinskoga«, Rad JAZU, knj. 110; Zagreb, 1892.

Miroslav Bertoša, »Interes Ivana Kukuljevića za istarske starine«, *Forum*, X, br. 1–2, str. 289; Zagreb, 1971.

Miroslav Bertoša, »Barbanski odaziv«, *Dometi*, III, br. 5; Rijeka, 1970.

Miroslav Bertoša, »Jakov Volčić i njegova prepiska s kulturnim radnicima u Hrvatskoj u drugoj polovini XIX. stoljeća«, *Historijski zbornik*, posebni otisak, XXIII–XXIV, str. 325–346; Zagreb, 1970.–1971.

Miroslav Bertoša, »Ivan Kukuljević Sakcinski i Istra«, *Istra*, XIII, br. 7, str. 51–60; Pula, 1975.

Miroslav Bertoša, »Ivan Kukuljević i istarske starine«, *Jurina i Franina*, str. 277–278; Pula, 1976.

Miroslav Bertoša, »Zanimam se pisanjem povijesnih rasprava o momu narodu«, *Kolo*, XV, br. 3, str. 285–291; Zagreb, 2005.

Josip Bratulić, »Jakov Volčić među hrvatskim preporoditeljima Istre«, *Izazov zavičaja*, Libar od Grozda, Pula, 1990.

Miroslav Kurelac, »Ivan Kukuljević Sakcinski. Život i djelo«, *Encyclopaedia moderna*, XVIII, 48; Zagreb, 1998., str. 5–12.

KUKULJEVIĆ I NEZABORAVLJENA ISTRA

Sažetak

Historiografska i književnopovijesna istraživanja Ivana Kukuljevića Sakcinskoga vođena su idejom objedinjavanja najvažnijih dionica nacionalne kulturne i političke povijesti hrvatskoga naroda. Upravo Kukuljeviću pripada zasluga što u toj »povjestnici« XIX. stoljeća nije zaboravio Istru i što je prvi potaknuo dokumentirano ispisivanje hrvatske komponente njezine kulturne i književne prošlosti. Istarski Hrvati, iako u nevelikim tragovima, nazočni su u njegovim književnim ostvarajima (junačkoj igri *Juran i Sofija*, pjesmama »Slavjanska domovina« i »Branimir«, narodnoj noveli »Braća«), u bibliografskim (*Bibliografija hrvatska*) i biografskim djelima (*Slovník*), među kojima osobito mjesto ima knjiga *Glasoviti Hrvati prošlih vjekova*, gdje je u krug hrvatskih uglednika uvrstio i protestantskog pisca i tiskara Stjepana Konzula Istranina. Kukuljević je svoja brojna višegodišnja putovanja započeo upravo u Istri, održavao neposredne doticaje s istarskim rodoljubima (Jakovom Volčićem) i dao svoj obol očuvanju hrvatske kulturne baštine na poluotoku, smatrajući jednom od svojih važnih preporoditeljskih zadaća da i u ovim najzapadnijim hrvatskim krajevima probudi narodnu samosvijest.

KUKULJEVIĆ AND UNFORGOTTEN ISTRIA

Summary

Historiographic and literary-historic researches of Ivan Kukuljević Sakcinski have been guided by the idea of unification of the most important aspects of the national, cultural and political history of Croatian people. Thanks to him, in this »history book« of the 19th century Istria was not forgotten. He was also the one who initiated the documentation of the Croatian component of Istrian cultural and literary history. Istrian Croats have been present to a certain degree in his literary works (heroic play *Juran i Sofija/Juran and Sophia*), poems *Slavjanska domovina/Slavic homeland* and *Branimir*, folk short story *Braća/Brothers*, in bibliographic (*Bibliografija hrvatska/Croatian bibliography*) and biographic works (*Slovník/Dictionary*), and among these works, a special place belongs to the book *Glasoviti Hrvati prošlih vjekova (Notable Croats of Past Ages)*, in which he has placed the protestant writer and publisher Stjepan Konzul Istranin among the circle of Croatian respectable people. His numerous, many-year travels Kukuljević started in Istria. He also kept contact with Istrian patriots (Jakov Volčić) and played a role in the keeping of the Croatian cultural heritage on the peninsula, because he deemed to be his duty as the enlightener to wake people's self-awareness in this most western Croatian region.

Sl. 11.: Knjiga prva *Različitih djela Ivana Kukuljevića Sakcinskog*, objavljena 1842., sadrži piščeve *Pripověsti*.

Dubravka Brunčić

Urbani prostori u pjesništvu Ivana Kukuljevića Sakcinskog

Izvorni znanstveni članak
UDK 821.163.42.09 Kukuljević Sakcinski, I.

I.

U pjesničkom diskurzu Ivana Kukuljevića Sakcinskog tematiziraju se različiti urbani prostori, kao mjesta pjesničkih zbivanja konkretno se navode hrvatski gradovi (Knin, Split, Zagreb) ili europski gradovi (Krakov, Moskva, Venecija, Rim), naslovno se imenuje ili se u tekstovima referira na značajne političko-povijesne i kulturno-povijesne osobnosti (Zrinski, Frankopani, Ljudevit Posavski; Marko Marulić, Marko Antun Gospodnetić) vezane uz povijest gradova. Kao sastavni dijelovi nacionalne geografije, odnosno nacionalnoga, domovinskog krajolika gradovi imaju značajnu ulogu u procesima »teritorijalizacije pamćenja« (A. Smith) i oblikovanja nacionalnoga, »kulturnog pamćenja« (J. Assmann), prizivaju niz sjećanja (o povijesnim događajima, mitovima o podrijetlu nacije) bitnih za prošlost nacionalnoga kolektiva i odrazom su tendencije vezivanja sjećanja osobe i cjelokupne nacije uz posebna mjesta, postajući na taj način posvećeni teritoriji, simboli kolektivne privrženosti domovini te također postaju sredstvom simboličnoga povezivanja politički-administrativno razdvojenih hrvatskih prostora i oblikovanja predodžbi o državno-povijesnom kontinuitetu.

U okviru strategija teritorijalizacije pamćenja u pjesničkom se diskurzu oblikuju različita »mjesta pamćenja«,¹ »figure sjećanja«,² dakle, mediji kulturnoga pamćenja bitni u nacionalno-identifikacijskim procesima. Pri tomu sami gradovi mogu funkcionirati kao *mnemotopi*, krajolici sjećanja (najčešće je riječ o arheološko-povijesnim lokalitetima starih hrvatskih gradova, primjerice u pjesmama »Grad Zrin«, »Nad glavicom Rendulića«, »Grobnice kraljevah« i dr.), ali i pojedini dijelovi urbanoga pejzaža mogu biti oblikovani kao prostorno i vremenski konkretizirane figure sjećanja. U Kukuljevićevom pjesništvu riječ je o brojnim urbanim lokalitetima, arhitektonskim objektima, muzejima

¹ Pierre Nora promatra mjesta pamćenja kao oblike društvene konstrukcije prošlosti i svojevrsne strategije sakralizacije društva. »Muzeji, arhivi, groblja i zbirke, blagdani, obljetnice, ugovori, zapisnici, spomenici, svetišta, udruženja, sve su to svjedoci jednog drugog vremena, iluzije vječnog trajanja« (Nora, 2006.: str. 28).

² Na tragu teorija pamćenja francuskoga sociologa Mauricea Halbwachsa, kao i francuskoga povjesničara Pierrea Nore, njemački teoretičar kulture Jan Assmann razvija pojam »figure sjećanja« koji definira kao »kulturno oblikovane, društveno obvezujuće *slike sjećanja*, a koje su vremenski i prostorno konkretizirane« (Assmann, 2005.: str. 44).

(»Uspomena na Veneciju«, *Danica horvatska, slavonska i dalmatinska*, 1843.), crkvama (»Branimir«, *Povjestne pjesme*, 1874.; »Marulić Marko«, *Izabrana djela*, 1997.), grobljansko-spomeničkoj baštini (usp. ciklus »Grobovi hrvatski« u zbirci *Povjestne pjesme*, 1874.), kalendaru značajnih povijesnih događaja, mitovima pa i rodoslovnim linijama (»Vladislava kneginja cetinska i kninska«, *Izabrana djela*, 1997.) kao vidovima hrvatske nacionalno-povijesne i teritorijalne legitimacije. Kao sadržaji kulturnoga pamćenja u pjesmama se javljaju povijesno dokumentirana, kao i pseudopovijesna zbivanja, a koja su politički mitologizirana³ i često u službi promoviranja određenih nacionalno-političkih ciljeva (usp. pjesme »Grgur Ninski«, »Branimir«, »Ljudevit Posavski«, *Povjestne pjesme*, 1874.). Naime, različiti povijesni događaji vezani uz prošlost gradova funkcioniraju kao »fundirajuće pripovijesti«, (samo)identifikacijske priče o nacionalnoj prošlosti koje imaju jak nacionalno-tvorbeni potencijal.

II.

U skladu s romantičarskom poetikom, kao sastavni dijelovi Kukuljevićeve urbane topografije javljaju se ruševine dvoraca i starih gradskih zidina, a koje imaju značajnu ulogu u interpretaciji nacionalne povijesti. Romantičarski interes za ruševine kao fragmentarnu formu proistječe inače iz njihovoga odnosa spram povijesnosti, pri čemu ruševine istodobno označuju gubitak i odsutnost tragova prošlosti, ali i trajnost, kontinuitet i otpornost utjecaju vremena s obzirom na vlastitu očuvanost. U tom se smislu, »ruševini kao objektu kontemplacije pridaju ideje nade, memorijalizacije i obnavljanja« (Thomas, 2008.: str. 42).

U pjesništvu Ivana Kukuljevića Sakcinskog figure ruševina imaju višestruku funkciju: s jedne strane, značajne su kao podsjetnik na slavnu nacionalnu prošlost, važne vojne uspjehe, a time su bitne kao vizualni pokazatelji nacionalnoga kontinuiteta i otpornosti, dok, s druge strane, prikazuju negativne aspekte stranih političkih utjecaja i još uvijek neriješene nacionalne probleme. Za razliku od dijela romantičarskoga topografskog pjesništva u kojem ruševine funkcioniraju kao objekti estetske vrijednosti, a proces njihove estetizacije i dehistorizacije teče paralelno s estetizacijom krajolika,⁴ kod Kukuljevića, kao i brojnih hrvatskih romantičara, one imaju značajnu ulogu u procesima oblikovanja nacionalnoga pamćenja te se u pjesmama mogu iščitavati različite strategije (re)historizacije

³ Politički je mit vrsta ideologijskoga diskurza, pandan religijskom sustavu vjerovanja, to je »ideološki obilježena pripovijest, što podrazumijeva da daje istiniti prikaz skupa prošlih, sadašnjih ili predviđenih budućih događaja, a kojega društvena grupa prihvaća kao valjanoga u njegovoj osnovi« (Flood, 1996.: str. 44). Poput sakralnoga, religijskog mita i politički se mit mora doživljavati kao egzemplarna pripovijest, može biti inkorporiran u različite književne žanrove, oblike vizualnih umjetnosti, kao i u različite ceremonije, rituale i značajne datume i mjesta te ujedno funkcionira kao sredstvo promoviranja određene ideologije.

⁴ O procesima estetizacije i dehistorizacije ruševina u romantičarskom topografskom pjesništvu usp. A. Janowitz (1990.). Rose Macaulay također napominje kako dvorci postaju predmetom divljenja tek kada izgube svoju funkciju zaštite i zastrašivanja, usp. R. Macaulay (1953.).

ruševina i (re)kreiranja nacionalne prošlosti. Lirski subjekt pri tomu je često oblikovan kao putnik – istraživač, historičar i svojevrsni je pjesnički pandan Kukuljevićevom putopisnom subjektu – historičaru (usp. Duda, 1998.), usmjeren na evidentiranje kulturnih, povijesnih i arheoloških podataka. Tako se u Kukuljevićevom pjesništvu dijelovi urbanih ruina javljaju u tekstovima u kojima se tematiziraju povijesne osobnosti i događaji povezani s prošlošću ruševina (»Vladislava kneginja kninska i cetinska«, »Grad Zrin«), donekle se slijede konvencije tipične topografske pjesme s motivom ruševina poput lamentiranja nad prolaznošću slavni trenutaka jedne civilizacije (»Grobnice hrvatskih kraljevah«) ili nostalgičnoga prisjećanja na slavne događaje u prošlosti hrvatskoga naroda (»Na glavici Rendulića«). Međutim, osjećaji sentimentalne ugone, romantičarskoga podsjećanja na neminovnost protjecanja vremena, isprepleteni su ili zamijenjeni podsjećanjima na nerazriješene nacionalne traume, a u skladu s tim i stanjem nemira i zabrinutosti lirskoga subjekta (*Pak te shvati tuga, gorki plač*, »Grobnice kraljevah«, 1874.: str. 111). Figure ruševina oblikovane su kao uznemirujuće slike zapuštenoga urbanog pejzaža, grobljanske pustoši (*grob junakah pogaženi*, »Na glavici Rendulića«, 1874.: str. 50; *Nad cetinskom stoji ruševinom / Grob samotan jur pet stotin lieta, / Bez nakita, spomenika, cvieta, / Dračom pokrit, suhom mahovinom*, »Vladislava kneginja«, 1997.: str. 103) kojima se mogu suprotstaviti slike skladnoga ratarskog življenja hrvatskog naroda (»Na glavici Rendulića«), ali ruševine kao dio urbanoga pejzaža stalno su mjesto podsjećanja na negativne utjecaje strane vlasti i označuju grob nacionalnih nada (*Kako može sried mrtvila, / Glas slobode još da sluša*, »Na glavici Rendulića«, 1874.: str. 51). Međutim, u Kukuljevićevim se pjesmama motivi ruševina preoblikuju i u mjesta nacionalne slave (*Al je ovo hram hrvatske slave*, »Vladislava kneginja«; *Tu hrvatske stoje piramide*, »Grad Zrin«) i zamišljanja nacionalne budućnosti u kojoj će biti ponovljeni slavni povijesni uspjesi, a gradovi tako postaju simboli nacionalnoga duha čiju snagu i trajnost ne mogu prekinuti različite povijesne promjene.

Oblikovanje urbanih ruševina kao fragmentarnoga oblika u Kukuljevićevim pjesmama korespondira također s romantičarskom estetikom, prije svega kategorijom uzvišenoga koju su razvijali XVIII-stoljetni teoretičari i filozofi, a afirmirali brojni romantičarski pjesnici. Koncept uzvišenoga često je povezan s teocentričnim svjetonazorom, a E. Burke⁵ opisuje ga kroz iskustvo moći koje je temeljni izvor uzvišenoga, pri čemu različita »disonantna« stanja, odnosno romantičarske negativne kategorije⁶ pustošnosti, tamnosti, turobnosti, tišine i

⁵ Irski teoretičar politike i filozof Edmund Burke razvija svoje teorijske postavke o estetici u radu *A Philosophical Enquiry into the Origin of Our Ideas of the Sublime and Beautiful* (1757.), a u ovom se radu oslanjam na cjelovito digitalizirano izdanje objavljeno 1844., a koje je dostupno na web adresi: <http://books.google.com/books?id=WSkGAAAAMAAJ&printsec=frontcover&dq=Edmund+Burke,+a+philosophical+enquiry+into+the+origins&hl=hr&cd=1#v=onepage&q=self-preservation&f=false>. Za novija čitanja romantičarske estetike uzvišenog usp. A. Mellor (1993.).

⁶ O romantičarskim negativnim kategorijama usp. H. Friedrich (1989.).

usamljenosti generiraju u lirskom subjektu osjećaje boli, straha, divljenja, zaprepaštenosti i strahopoštovanja prema objektima koje promatra. Kvalitete uzvišenoga Burke, između ostaloga, pronalazi i u pejzažu, u velikim prostornim dimenzijama koje stvaraju osjećaj beskonačnosti, u različitim prirodnim fenomenima i ljudskim konstrukcijama velikih razmjera poput planinskih masiva, dubokih špilja, jezera, kao i visokim građevinama poput dvoraca i tornjeva. U Kukuljevićevoj pjesmi »Grad Zrin« spajaju se elementi prirodnoga i artificijelnoga uzvišenog, prikazujući istovremeno ljepotu i turobnost pustošnoga urbanog pejzaža (*Sried zelenih pogorskih valová, / Iznad hrama Mandaljene svete, / Samotno se brdašce uplete, / Pod kim rieka korito izrova. // Na brdašcu gradina se diže, / Sa kulama od vremena stara? / Riedko noga ljudska tud tumara, / Odkad ruka pustošna ju stiže*, 1997.: str. 89). Pri tomu lirski kazivač, kao što je već istaknuto, ne registrira isključivo negativne vrijednosti i vlastita ograničenja, nego se, u skladu s nacionalno-integracijskim ciljevima urbano-povijesni pejzaž prikazuje kao mjesto nacionalno-povijesne važnosti (*Tu hrvatske stoje piramide*).

U okviru strategija teritorijalizacije pamćenja u Kukuljevićevom se pjesničkom diskurzu kao zasebna figura sjećanja oblikuje grobljansko-spomenička baština. Pri tomu groblja, počivališta i grobnice značajnih osobnosti kao memorijalno, kulturno-povijesno naslijeđe (»Grobnice kraljevah«), javni i privatni prostori (javni trgovi, crkve, privatne kuće) s postavljenim spomen-pločama (»Branimir«) pa i cijeli gradovi (»Grad Zrin«, »Vladislava kneginja cetinska i kninska«) postaju *grobljansko-patriotski spomenici* (A. Prost). Prikazi grobova znamenitih osobnosti preoblikuju se iz mjesta smrti, odnosno komemoriranja mrtvih u mjesta oživljavanja sjećanja jer je za velikoga čovjeka smrt samo uvod u nastavak života: »takva je moć 'apoteoze i filozofskog posvećenja'« (Ozouf, 2006.: str. 125). Ti lokaliteti imaju pri tomu značajnu ulogu u oblikovanju kulta velikih nacionalnih osobnosti koji funkcioniraju kao nositelji poželjnih vrlina, pri čemu se kroz fragmentarne individualne povijesti, često povezane sa sudbinama gradova, u Kukuljevićevom pjesništvu nastoji diskurzivno oblikovati zamišljena neprekinuta nacionalna povijest. Ujedno se kroz oblikovanje takvih figura sjećanja promovira ideja žrtvovanja za domovinu te ujedno odaje počast mrtvim herojima, objedinjujući kroz figure religijski i nacionalno-domoljubni imaginarij jer »poput religije, patriotizam je škola samoodricanja i žrtve kroz koju čovjek ispunjava svoju sudbinu i biva spašen. (...) Domovina, poput Boga, postaje transcendentalna stvarnost koja opravdava žrtvu koja postaje mučeništvo, svjedočenje i čin vjere« (Prost, 1997.: str. 314).

III.

Sâmi gradovi prikazuju se i kao značajna vojna uporišta uz koja se kao figure sjećanja oblikuju svojevrсни kalendar značajnih, »utemeljujućih povijesnih događaja« (usp. P. Nora, 2006.) te panteon nacionalnih junaka i junakinja koji su

utjelovljenja poželjnih nacionalnih osobina, najčešće realiziranih »u trijadi *virtus militaris, ingenium* i *pietas*« (Blažević, 2008.: str. 313).⁷ Oblikovanje herojske matrice u Kukuljevićevom je pjesništvu povezano s romantičarskim kultom individualizma, naglašavanjem jedinstvenosti ljudskoga iskustva te nastojanjem razumijevanja osobnosti u odnosu na njezin povijesni razvoj, pri čemu se na »poviešću uvjetovano zbivanje gleda doduše u njegovoj svezi s cjelinom, ali mu ne oduzima njegovu individualnu vrijednost« (Walzel, 1944.: str. 20). S obzirom na to, u pjesmama se javljaju likovi nacionalnih junaka i junakinja – stvarnih, historiografski ovjerenih povijesnih osobnosti koji su funkcionirali kao individualizirana utjelovljenja poželjnih nacionalnih osobina. Središnje mjesto u panteonu zauzimaju likovi hrvatskih kraljeva, knezova, banova i članovi velikaških obitelji (Tomislav, Branimir, Ljudevit Posavski, Nikola Zrinski i dr.) čije su temeljne vrline vojna vještina, pobožnost i spremnost žrtvovanja za vlastitu domovinu. Osim toga, tematiziranjem različitih povijesnih događaja (Bitka kod Sigeta u pjesmi »Nikola Zrinjski«, Bitka kod Siska u pjesmi »Toma Bakač Erdedski« ili uloga Splita u obrani od Tatara i Turaka u pjesmi »Marulić Marko«) referira se na topos Hrvatske kao predziđa kršćanstva (*antemurale Christianitatis*), pri čemu se borba za nacionalnu samostalnost prikazuje i u religijskim kategorijama, što je trebalo ojačati nacionalno-homogenizacijske učinke. Patriotsko-martirološki model u Kukuljevićevom je pjesništvu povezan i s arhetipom izabranoga naroda i mesijanističkom ulogom hrvatske nacije, prikazujući Hrvate kao Božje ratnike u dvostrukoj ulozi obrane hrvatskoga domovinskog prostora (sinegdohički oblikovanoga kroz grad Sisak) te obrane kršćanskoga naslijeđa (*A kršćanstva grudi od veselja planu, / Što Hrvate posla nebo na obranu, »Toma Bakač Erdedski«, 1874.: str. 139*).

Uz likove nacionalnih heroja, kod Kukuljevića se javlja i lik nacionalne heroine (u pjesmi »Vladislava kneginja kninska i cetinska«), i to kao inačica žene-ratnice, androgine figure koja istovremeno afirmira i podriva tradicionalne rodne stereotipe, objedinjujući u sebi »ženska« obilježja krhkosti i slabosti te »muške« vojne vještine i borbenosti.⁸ U portretiranju Vladislave Nelipčić pridaju joj se ikonografska obilježja božice rata (*Gvozdin oklop njene brani grudi, / Glavu resi kaciga od zlata, / Štit srebrni, ko božicu rata, / Prati uz mač vjerno ju po svudi, 1997.: str. 102*), no u opisu vojne opreme nije naglasak na njezinoj

⁷ Katalog nacionalnih vrlina Z. Blažević promatra kao jedan od bitnih nacionalno-integracijskih čimbenika, bitnih za diskurzivno oblikovanje ilirskoga ideologema u ranonovovjekovlju. Njezini zaključci o herojskoj matrici primjenjivi su i u istraživanju diskurzivnoga oblikovanja nacionalnoga identiteta u XIX-stoljetnim tekstovima.

⁸ Motiv žena-ratnica javlja se i u starijoj hrvatskoj književnosti kao obrada mita o Amazonkama (usp. Fališevac, 1995.; Čale Feldman, 2001.), pri čemu ženski likovi funkcioniraju kao »simboli nacionalne slave i etike« (Čale Feldman, 2001.: str. 180), a takvu koncepciju lika u romantičarskoj obradi donosi i Kukuljević. Osim u starijoj hrvatskoj epici i drami, figura žene-ratnice razvila se i u hrvatskoj usmenoj književnosti (usp. Bošković-Stulli, 1971.). O oblikovanju likova žena-ratnica u Kukuljevićevom dramskom opusu usp. N. Batušić (1997.).

ženskoj fizičkoj ljepoti, nego se naglašavaju kvalitete patriotizma, odlučnosti i karizmatičnosti. Njezina osobnost i mikronarativ njezine životne sudbine i sudbine grada Knina, u skladu s nacionalno-mobilizacijskim težnjama, politički su mitologizirani i povijesno neprecizni,⁹ a uklapaju se u zamišljeni makronarativ političke sudbine hrvatskih zemalja promovirajući ideju borbe za nacionalnu slobodu i samostalnost. Treba reći kako temeljni cilj ovakvoga oblikovanja nacionalne junakinje ipak nije bio prikazivanje ili zagovaranje društveno-rodne liberalnosti, nego je riječ o slanju određenih poruka koje su usmjerene na ostvarivanje nacionalno-integracijskih učinaka, i to da su žene »simbolički barem, ravnopravni članovi nacionalnog kolektiviteta« te da su »barem simbolički, u vojsku uključeni svi pripadnici nacionalnog kolektiviteta« (Yuval-Davis, 2004.: str. 126–127). Uz to se tematiziranjem povijesti hrvatskih gradova, različitih vojnih sukoba i predstavnika hrvatske »staleške nacije«¹⁰ koji su sudjelovali u njima u Kukuljevićevom pjesništvu referira na entitet Trojedne Kraljevine i municipalnih prava, a koji su na simboličkoj razini označavali hrvatski državno-politički kontinuitet.¹¹

Osim predstavnika hrvatske »staleške nacije« kao dominantnih herojskih figura, u Kukuljevićevom se pjesničkom diskurzu oblikuje i kult Matije Gupca kao narodnoga mučenika i utjelovljenje pobunjenoga puka (»Franjo Tah Susedgradski i Matija Gubec«), a kroz prikaz donjostubičke bitke kao sukoba seljaka i plemićke vojske vjerojatno se nastojalo homogenizirati hrvatski pučki protonacionalni sloj.¹²

Gradovi su imali značajnu ulogu i u procesima povijesno-kulturne identifikacije, od Splita kao jednoga od glavnih središta hrvatske predpreporodne kulture (»Marulić Marko«) do Zagreba (»Razstajući se sa Zagrebom«) koji je značajan kao mjesto koje u XIX. stoljeću postaje središte hrvatskoga kulturnog i političkog života. Panteon nacionalnih junaka u pjesmama tvore i značajne kulturne osobnosti, intelektualci, književnici i svećenici: od lika Marka Marulića, preko kojega Split postaje i središtem europske kulture, što Kukuljević posebno naglašava: *Kad Marko tvoj mudre napisa nauke, / Sav učen sviet udre s pohvalom u ruke. / Al prvokrat kada Hrvatom zapoji, / Sve duše on svlada, sva srca osvoji*, Kukuljević, 1997.: str. 106). Grad Zrin i članovi obitelji Zrinskih prikazuju se ne samo s obzirom na njihov vojnički, nego i kulturni značaj (*Sto pobjedah mač im*

⁹ U pjesmi je naglasak na Vladislavinom otporu anžuvinskim imperijalističkim težnjama, ali se prešućuje kasniji politički sporazum s kraljem Ludovikom I. (usp. Raukar, 2003.).

¹⁰ Hrvatska plemićka, staleška »nacija«, »natio croatica« obuhvaćala je gornji sloj feudalnoga društva, a koji se u svojoj povijesno-ideološkoj predodžbi oslanjao na »municipalna prava« koja su uključivala političke institucije (Sabor, ban), a na teritorijalnoj razini prostor virtualne Trojedne Kraljevine koja je nosila »tradiciju samostalne srednjovjekovne Hrvatske« (Stančić, 2002.: str. 96).

¹¹ O entitetu Trojedne Kraljevine kao jednom od fabularnih temelja hrvatske nacionalno-identifikacijske priče usp. S. Coxa (2007.).

¹² Hrvatski pučki protonacionalizam N. Stančić određuje kao svijest o pripadnosti hrvatskoj etničkoj zajednici, vezan uz hrvatsku etničku zajednicu na pučkoj razini društva (usp. Stančić, 2002.).

izvojeva, / *Sto hramovah njihov dar sagradi, / Knjižno polje njihov um obradi, / Umne pjesme njihov duh izpjeva*, Isto: str. 89), a Marko Antun de Dominisa zauzima značajno mjesto kao *Svih Hrvatah crkve glavar prvi, Koj razluči zrake i luč duge / Koj otvori znanju nove pruge, / Koj svom vieku poda novi sjaj*, (Isto: str. 105). Oblikovanje kulta velikana kao figure sjećanja u Kukuljevićevom je pjesničkom diskurzu često povezano s romantičarskim kultom genija. Marko Marulić prikazuje se kao nacionalni bard (*na grobu svog prvog pjesnika*, Isto: str. 107) u čijoj se književnoj produkciji odražavaju moć, energija i božanska inspiracija¹³ (*Sa svojom Juditom i čistom Susanom, / Sa svetim uzhitom i riečju izbranom. / Kad narod probudi, sklonivši Hrvate: / Što nose grudi, u pjesni da shvate*). Re/valorizacija Marka Marulića u kontekstu XIX-stoljetnih književnih prilika ima značajnu ulogu jer se kroz pjesnički diskurz ujedno nastojalo proizvesti književne vrijednosti i oblikovati književni kanon kao vid rada na nacionalnom pamćenju.¹⁴ Osobine genija pridaju se također slikaru Juliju Kloviću koji, neshvaćen u vlastitoj domovini, priznanje dobiva u inozemstvu (*Ti nemila zemljo, oj Hrvatska biedna! / Svojim sinom jedva spoznati ga htjede; / Djela uma njegva kad sav sviet raznosi, / Uspomenu on u tebe zahman prosi*, Kukuljević, 1874.: str. 132). Iako se Marko Antun Gospodnetić kao svećenik i znanstvenik ne uklapa izravno u romantičarski model genija – umjetnika, u Kukuljevićevoj pjesmi pridaju mu se neke od genijskih osobina – obilježja originalnosti, kreativnosti (*Koj otvori znanju nove pruge, / Koj svom vieku poda novi sjaj*, 1997.: str. 105) te pozicija autsajdera, društvenoga izopćenika (*Prokletstvom ga ludost kazni ljuta*, Isto), a u katalogu vrlina nacionalnih junaka naglašava se njegovo žrtvovanje za više ciljeve te trajnost njegove slave i nakon smrti (*Još ga umnik blagoslivlje svak*, Isto).

Slično kao likovi nacionalnih heroja – ratnika, intelektualne i umjetničke osobnosti također su u pjesničkom diskurzu politički mitologizirani. Tako se Grgur Ninski (pjesma »Grgur Ninski«, 1874.: str. 108–109) prikazuje kao borac za slavensko bogoslužje i glagoljicu, pri čemu je glagoljaško-latinski dualizam biskupa dalmatinskih gradova u nacionalno-homogenizacijskom imaginariju funkcionirao kao analogija aktualnim hrvatsko-drugonacionalnim antagonizmima. Pri tomu Kukuljević prešućuje borbu za metropolitansku čast kao temeljni uzrok sukoba biskupâ.¹⁵

Oblikovanje kulta velikana kao figure sjećanja ima, kao što je istaknuto,

¹³ O romantičarskom konceptu genija usp. Ch. Battersby (1989).

¹⁴ O oblikovanju hrvatskoga književnog kanona u XIX. stoljeću usp. M. Protrka (2008.).

¹⁵ Za razliku od romantičarsko-pjesničkoga mitologiziranoga lika Grgura Ninskoga, suvremena historiografija sukob hrvatskih biskupa stavlja u okvir borbe za crkveno-politički utjecaj. Naglašava se kako je uporaba slavenskoga bogoslužja samo formalno ograničena, »smišljena kako bi zadovoljila papine zahtjeve, a da ne bi ugrozila položaj dalmatinske crkve. Naprotiv, Grgurovoj hrvatskoj crkvi, odnosno ninskoj biskupiji podređenoj direktno Rimu, bilo je latinsko bogoslužje mnogo bliže«, pri čemu se oko slavenskoga bogoslužja na crkvenom saboru 928. »nije vodio spor, niti se Grgur prema sačuvanim dokumentima zalagao za glagoljicu« (Budak, 1994.: str. 165).

značajnu ulogu u radu na nacionalnom pamćenju, pri čemu se računa na njegove pedagoške učinke¹⁶ jer se postupcima panteonizacije i sakralizacije značajnih osobnosti ne (re)kreiraju samo nacionalna prošlost i tradicija, nego se definiraju i nude zamišljena idealna obilježja nacionalnoga karaktera s kojima bi se nacija trebala identificirati te ujedno sakralizira cijela nacija.

IV.

Osim hrvatskih gradova, u Kukuljevićevim se pjesničkim tekstovima razvijaju i predodžbe inozemnih gradova, gradova drugih slavenskih naroda (Krakov, Moskva u *Slavjankama*) te često gradovi mediteranskoga, talijanskog juga (Milano, Venecija, Rim), pri čemu se kretanje stranim prostorima otvara kao pitanje nacionalne (samo)identifikacije. Gradovi pri tomu imaju različiti tretman. U pjesmama koje tematiziraju gradove drugih slavenskih naroda aktiviraju se semantički potencijali ideologema sveslavenstva, nacionalna bliskost oblikuje se strategijama pozitivne samoprezentacije,¹⁷ razvijaju se motivi zajedničke prošlosti i tematiziraju sukobi sa zajedničkim neprijateljima. Nasuprot tomu, u pjesmama koje tematiziraju urbane prostore ostalih europskih, neslavenskih naroda može se iščitati ambivalentan odnos lirskoga subjekta spram vlastitoga okruženja, nacionalna različitost prikazuje se strategijama disimilacije, subjektovim isticanjem talijanskoga nacionalnog i kulturnog Drugog, razvijaju se strategije upozorenja na moguću heteronomizaciju (Milano u pjesmi »Domorodac«,¹⁸ *Danica*, 1841., Rim u pjesmi »Marko Antun Gospodnetić«, *Povjestne pjesme*, 1874.; Venecija u zbirci *Slavjanke*, 1848.).

Nasuprot hrvatskim gradovima kao sastavnom dijelu nacionalne geografije koja je bitna za oblikovanje i kontinuiranje nacionalnoga pamćenja, strani europski gradovi (talijanski, mađarski) postaju semantička polja bitna za otvaranje pitanja svojevrsnoga imperijalnoga, kolonizatorskoga zaboravljanja i nasuprot tomu isticanja nacionalne samosvijesti lirskoga, odnosno iščitavanja hrvatske prošlosti u stranom prostoru. Tako primjerice, pišući o nacionalnom zajedništvu i slavenskoj odlučnosti, Kukuljević tematizira slavnu prošlost svojih predaka (»Domorodac«) te problematizira mletačko koloniziranje hrvatskoga prostora, bilježi tragove »zaboravljene« hrvatske prošlosti u venecijanskim urbanim prostorima (*Venecio! (...)* / *Tko podignu tebe* / *Iz dna mora prvi?* / *Tko uzderža tvoju* / *Vladu sa svom kervi?*, pjesma »Venecio« u zbirci *Slavjanke*, 1848.: str.

¹⁶ Prema J. Assmannu, figure sjećanja su »istovremeno modeli, primjeri i neka vrsta poučnih pozorišnih komada« (2005.: str. 46).

¹⁷ O strategijama diskurzivnoga oblikovanja nacionalnoga identiteta usp. Wodak et al. (2005.).

¹⁸ Kukuljević je napisao nekoliko pjesama u kojima se izravno ne tematizira prostor grada, ali se podnaslovno ukazuje na poziciju lirskoga subjekta – autsajdera, smještenoga u izvandomovinski prostor, pri čemu je upravo to iskustvo bitno za njegovu samoidentifikaciju. Usp. pjesme: »Domorodac« (U Milanu, 1840.) objavljena u *Danici* 1841., »Moj nemir« (u Milanu) te »Mojim izličnim prijateljem« (u Beču 1840.), objavljene u zbirci *Pjesme I. Kukuljevića Sakcinskog* (1847.).

28) pa razvija i krivu lingvističko-filološku tezu o slavenskom podrijetlu Veneta po kojima je današnja Venecija dobila naziv (*Veneti su jedno, / Drugo Dalmatini, / Oba jedne majke / Slavianske sini*, Isto: str. 28).¹⁹ Osim spram političko-povijesnoga, Kukuljević ponekad zauzima negativan stav i spram talijanskoga kulturnog Drugog. U pjesmi »Marko Antun Gospodnetić« naznačuju se elementi urbane topografije Rima – motivi Minervinoga hrama i trga Campo di Fiori koji inače, kao spomenici i kulturne znamenitosti, predstavljaju važan segment rada na nacionalnom pamćenju i imaju uloga u pridavanju ideji nacije »aure numinoznog« (usp. A. Assmann, 2002.). Međutim, prostor grada kod Kukuljevića nije prostor adorativnoga odnosa prema talijanskoj kulturi, nego se Rim različitim strategijama disimilacije prikazuje kao mjesto hrvatske nacionalne povijesne traume (spaljivanje Marka Antuna de Dominisa).

V.

U okviru strategija teritorijalizacije pamćenja, odnosno oblikovanja mjesta pamćenja u pjesničkom diskurzu Ivana Kukuljevića Sackinskog mogu se uočiti procesi *muzealizacije* grada i njegove kulturne ponude. Tematiziranje urbanih prostora pri tomu se može motriti dvojako: s jedne strane, subjektivno kretanje gradom i evidentiranje kulturno-povijesnih znamenitosti povezano je sa strategijama političke mitologizacije jer i različita mjesta pamćenja, »spomenici, muzeji, javne galerije i druga turistička mjesta ispunjavaju simboličku funkciju (...) osnažujući 'dominantne vrijednosti javne kulture'« (Flood, 1996.: str. 177), odnosno funkcioniraju kao sredstva za promoviranje određenih vrijednosti i ideologije. S druge strane, Kukuljevićev interes za kulturu i umjetnost odrazom je romantičarske estetike koja je isticala važnost ljepote i umjetnosti (usp. Beiser, 2006.), zagovarala ideju bezvremenosti i trajnosti umjetnosti te se stoga kroz pjesnički diskurz nastojalo muzealizirati kulturnu prošlost, a što je povezano i s razvojem javnih muzeja kao institucija kojima je cilj »sačuvati povijest ugrađenu u umjetnička djela i zaštititi ta djela od povijesti, od zuba vremena« (Heffernan, 2004.: str. 93). Značenje grada kao kulturnoga prostora Kukuljević je istaknuo u pjesmi »Gradovi« apostrofirajući hrvatske gradove kao *Sjedala kulture* u kojima se *sgnjezdilo / Sve što ima duha, / Bilo čisto narodnog, / Ili tuđeg ruha* (1874.: str. 84). Međutim, osim interesa za nacionalni prostor, kod Kukuljevića se može iščitati i interes za prostor stranih europskih gradova, a u tom korpusu tekstova pjesma »Uspomena na Veneciju« (1843.) zauzima posebno mjesto jer se u njoj, za razliku od drugih pjesama koje tematiziraju strane urbane prostore, mogu iščitati elementi romantičarskoga kozmopolitizma kao temeljnoga svjetonazora lirskoga

¹⁹ O lingvističko-filološkoj tezi o slavenskom podrijetlu Venete te proširenosti etnonima Veneti u Europi usp. R. Matasović, »Najstariji jezični tragovi Slavena i problem slavenske pradomovine«, *Poredbenopovijesna gramatika hrvatskoga jezika*, Zagreb, Matica hrvatska, 2008., str. 39–46.

subjekta.²⁰ Pjesničko oblikovanje Venecije odraz je romantičarskoga interesa za geografsko-povijesno i kulturno Drugo, dakle, mediteranski jug²¹ i posebice talijansku renesansu. Kukuljevićev je prikaz grada potaknut, s jedne strane, njegovim boravkom u Italiji, u sklopu kojega je posjetio i Veneciju (1842.), a s druge je strane predodžba Venecije intertekstualno posredovana i proizvodom je recepcije romantičarske književnosti, prije svega engleskoga književnika G. G. Byrona²² na čiju se buntovničku, pustolovnu osobnost, ali i književnu produkciju nastalu u Veneciji referira u pjesmi (*A iz jednog slušam pjenje uz liru / Kojeg mukla svět uzdarma jeka* (1843.: str. 41). Pri tomu književno oblikovanje renesansne, ali i XIX-stoljetne prošlosti Venecije predstavljaju pokušaje diskurzivnoga oblikovanja subjektovoga identiteta, vlastite sadašnjosti kroz razumijevanje kulture i prošlosti Drugoga. Naime, romantičarsko rekonstruiranje i književno memoriranje fragmenata udaljene prošlosti i stranih prostora predstavljaju pokušaje »razumjeti sebe razumijevajući drugost ili razumjeti sadašnjost razumijevajući prošlost« (Seyhan, 1992.: str. 14).

Tekst je inače objavljen u tri inačice – prvi put u *Danici horvatskoj, slavonskoj i dalmatinskoj* pod naslovom »Uspomena na Veneciju« (1843.),²³ potom u zbirci *Pjesme Ivana Kukuljevića Sakcinskog* (1847.) te u zbirci *Povjestne pjesme Ivana Kukuljevića Sakcinskog* (1874.) – i svaki je put donekle modificiran, a što je pokazatelj Kukuljevićevoga pjesničkog razvoja. U verziji objavljenoj u *Danici grad Venecija* metaforički se izjednačava s antičkim orijentalnim gradovima (*O Venecijo! drugi svět u svētu, / Ti Palmira, Babilon od mora*, 1843.: str. 41), naglašavajući njezino kulturno-povijesno značenje, dok u drugim dvjema inačicama te usporedbe nema te se u *Povjestnim pjesmama* bitno sužava geografski okvir zamišljenoga mletačkog kulturno-povijesnog utjecaja (*Ti kraljice Jadranskoga mora!*, 1874.: str. 52).

Kukuljevićevo pjesničko oblikovanje Venecije karakterizira ambivalentan pristup prostoru grada. S jedne se strane prema Veneciji odnosi adorativno i afirmativno kao prostoru kulturnoga Drugog (*Ćut božansku u starcu i djetetu / Parvi pogled tvoji porodit mora. // Od umarlieh tko te ljubio ne bi*, 1843.: str. 41). Venecija se predstavlja kao grad-muzej koji se metaforički izjednačuje s drugim svjetskim gradovima – muzejima (Palmirom i Babilonom, u inačici pjesme objavljene u *Danici* 1843.), a lirski subjekt razgledava različita umjetnička djela (*Jošte gledam djeła od Kanove/ (...) Sansovina stvore i Palladiove*, 1843.: str. 42) i muzeje, pri čemu ističe trajnost i

²⁰ O romantičarskom kozmopolitizmu kao vidu transcendiranja nacionalnih granica i razvijanja sklonosti spram nacionalnoga i kulturnog Drugog usp. P. Vincent (2004.).

²¹ O romantičarskom kultu juga usp. M. Butler (1981.).

²² Intertekstualne relacije između Kukuljevića i Byrona mogu se iščitavati i u drugim tekstovima. Tako u pjesmi »Domorodac« izravno imenuje Byrona kao jednu od značajnih književnih osobnosti, a svoju dramu *Gusar* oblikuje po uzoru na Byronovoga *The Corsaira*, preuzimajući njegov fabularni ustroj i kompoziciju (usp. I. Vidan, 1995.; N. Batašić, 1997.). Osim toga, Byronovi utjecaji mogu se iščitati i kroz tematiziranje pozicije egzila i osjećaja bezdomovinstva lirskoga subjekta (usp. »Domorodac«).

²³ U radu se koristim reprint-izdanjem: *Danica ilirska*, Zagreb, Liber, 1970.

vrijednost umjetnosti (*Puste sgrade samo oživljuje / Duh* Tician, Palme, Tintoreta, 1843.: str. 42), suprotstavljajući njezinu neprolaznost ljudskoj prolaznosti (*Jer vidit je, svom kak' silom starti / Smart nij mogla tebe, kô stvor ini!!*). Subjekt se u pjesmi oblikuje kao lik *flâneura*, promatrača i šetača, dakle, jednoga od romantičarskih modela subjektiviteta kojega karakterizira sloboda šetanja javnim gradskim prostorima. Kako je »flâneurovo polje djelovanja usmjereno njegovim poljem viđenja« (Parkhurst Ferguson, 2003.: str. 27), tako i Kukuljevićev *flâneur* pretežito evidentira brojne urbane vizualne senzacije, ulice, zgrade, umjetničke objekte, javna mjesta i ljudsku gužvu, ali je osjetljiv i spram različitih auditivnih podražaja (ljudski žamor, pjesma mletačkih gondolijera). Subjektovo razgledanje arhitektonskih spomenika (*Palazzo Mocenigo*) pokreće niz književnih asocijacija na engleskoga romantičarskog autora G. G. Byrona, uspostavljaju se intertekstualne reference na minstreli način pisanja kao romantičarsku konvenciju koja karakterizira Byronovu književnu produkciju, a za koju je specifična uporaba glazbene metaforike (harfa, lira) za prikazivanje pjesnika i pjesničke proizvodnje u izvedbenom kontekstu, pred publikom (*A iz jednog slušam pjenje uz liru, / Kojeg mukla svēt uzdarma jeka. // Iz dalekog dođe Albiona / Tužni pjevac s razderanom čuti*, 1843.: str. 41–42). Pri tomu se u pjesmi, u skladu s oblikovanjem figure minstrela, pjesnika-pjevača,²⁴ tematiziraju Byronov društveni položaj, ekonomske i političke okolnosti koje su utjecale na njegovu pjesničku i općenito ljudsku egzistenciju.

Osim toga, Kukuljevićev flaneristički subjekt evidentira i urbani negativitet venecijanskoga krajolika, svojevrsno propadanje kulturno-povijesnoga naslijeđa (*Piaca Marka, slavjah pozorište, / U salon je pretvorena sade, / Stan Slavenah bojnih, sđdalište / Razderanieh prosjakah postade*, 1843.: str. 42), a u inačici pjesme objavljenoj u zbirci *Povjestne pjesme* (1874.) naglasak se dodatno stavlja na talijansku (venecijansku) političku potlačenost, ističući sličnosti između hrvatske i talijanske nacionalno-političke pozicije (*Tvu smrt Hrvat ne bi žalit smio / (...) Al nesreću i u tebi štuje, / (...) Mrzeć onog, koj ti lance kuje, / Jer težinu čuti ah! okovah*, 1874.: str. 54).

VI.

Zaključno se može reći kako su urbani prostori posebice istaknuti u Kukuljevićevim pjesničkim tekstovima koje karakteriziraju različite strategije diskurzivnoga oblikovanja nacionalnoga identiteta. Domaći i strani gradovi, kao i dijelovi gradskih pejzaža pri tomu funkcioniraju kao figure pamćenja, sredstva rada na nacionalnom pamćenju, oblikovanju nacionalne tradicije, predodžbi državno-pravnoga kontinuiteta te ih se stoga može motriti kao semantička polja jakoga nacionalno-mobilizacijskog i integracijskog potencijala.

²⁴ O Byronu i figuri minstrela kao romantičarskoj književnoj konvenciji usp. E. Simpson (2008.). Za hrvatsko romantičarsko pjesništvo nije karakteristična figura minstrela, ali se oblikuju srodne književne figure pjesnika-pjevača (usp. pjesništvo S. Marjanovića).

BIBLIOGRAFIJA

Ivan Kukuljević Sakcinski, »Domorodac«, *Danica ilirska*, VII, br. 25, str. 99–101; Zagreb, 19. lipnja 1841. Prema: *Danica ilirska: 1835–1836–1837*, reprint, Liber, Zagreb, 1970.

Ivan Kukuljević Sakcinski, »Uspomena na Veneciju«, *Danica ilirska*, IX, br. 11, str. 41–42; Zagreb, 18. ožujka 1843. Prema: *Danica ilirska: 1835–1836–1837*, reprint, Liber, Zagreb, 1970.

Ivan Kukuljević Sakcinski, *Pjesme Ivana Kukuljevića Sakcinskoga: s dodatkom narodnih pjesamah puka harvatskoga*, Tiskom Kr. ilir. n. tiskarne dra. Lj. Gaja, Zagreb, 1847.

Ivan Kukuljević Sakcinski, *Slavjanke*, Tiskom Franje Župana, Zagreb, 1848.

Ivan Kukuljević Sakcinski, *Povjestne pjesme Ivana Kukuljevića Sakcinskoga*, Tiskom D. A. Albrechta, Zagreb, 1874.

Ivan Kukuljević Sakcinski, *Izabrana djela*, Matica hrvatska, Zagreb, 1997.

LITERATURA

Aleida Assmann, *Rad na nacionalnom pamćenju*, Čigoja štampa et. al., Beograd, 2002.

Jan Assmann, *Kulturno pamćenje*, Vrijeme, Zenica, 2005.

Christine Battersby, *Gender and Genius*, The Women's Press Limited, London, 1989.

Nikola Batušić, »Ivan Kukuljević Sakcinski«, Ivan Kukuljević Sakcinski, *Izabrana djela*, Matica hrvatska, Zagreb, 1997., str. 11–37.

Zrinka Blažević, *Ilirizam prije ilirizma*, Golden marketing – Tehnička knjiga, Zagreb, 2008.

Maja Bošković-Stulli, »Pjesma o prurušenoj djevojci«, *Usmena književnost*, Školska knjiga, Zagreb, 1971., str. 107–111.

Neven Budak, »Povijest i mit«, *Prva stoljeća Hrvatske*, Hrvatska sveučilišna naklada, Zagreb, 1994., str. 159–198.

Edmund Burke, *A Philosophical Enquiry into the Origin of Our Ideas of the Sublime*, Harper & Brothers, New York, 1844.; <http://books.google.com/books?id=WSkGAAAAMAAJ&printsec=frontcover&dq=Edmund+Burke,+a+philosophical+enquiry+into+the+origins&hl=hr&cd=1#v=onepage&q=self-preservation&f=false>. 3.6.2010., 18:45.

Marilyn Butler, »The Cult of the South: the Shelley circle, its creed and its influence«, *Romantics, Rebels & Reactionaries*, Oxford University Press, Oxford / New York, 1981., str. 113–137.

Suzana Coha, »Od Velike Ilirije do 'Lijepe naše' H(o)rvatske domovine. Oblikovanje nacionalnog identiteta u programskim tekstovima preporodnoga razdoblja«, *Umjetnost riječi*, LI, br. 3–4, str. 265–295; Zagreb, 2007.

Lada Čale Feldman, »Žensko za muško i muško za žensko u starijoj hrvatskoj dramatici i kazalištu«, *Euridikini osvrti*, Naklada MD / Centar za ženske studije, Zagreb, 2001., str. 147–186.

Dean Duda, *Priča i putovanje*, Matica hrvatska, Zagreb, 1998.

Dunja Fališevac, »Muško pismo šibenčanina Jakova Armolušića: Slava ženska«,

Smiješno & ozbiljno u staroj hrvatskoj književnosti, Hrvatska sveučilišna naklada, Zagreb, 1995., str. 77–104.

Christopher G. Flood, *Political Myth*, Routledge, New York, 2001.

Hugo Friedrich, *Struktura moderne lirike*, Stvarnost, Zagreb, 1989.

James A. W. Heffernan, *Museum of Words: The Poetics of Ekphrasis from Homer to Ashbery*, University Of Chicago Press, Chicago, 2004.

Anne Janowitz, *England's Ruins: Poetic Purpose and the National Landscape*, Blackwell Publishers, Oxford, 1990.

Rose Macaulay, »A Fantasy of Castles«, *The Pleasure of Ruins*, Walker & Company, New York, 1953., str. 441–452; <http://www.archive.org/stream/pleasureofruins010331mbp#page/n521/mode/2up>, posljednji put posjećena stranica 24.5.2010., 16:39.

Ranko Matasović, »Najstariji jezični tragovi Slavena i problem slavenske prado-movine«, *Poredbenopovijesna gramatika hrvatskoga jezika*, Matica hrvatska, Zagreb, 2008., str. 39–46.

Anne K. Mellor, »Domesticating the Sublime«, *Romanticism & Gender*, Routledge, New York / London, 1993., str. 85–106.

Pierre Nora, »Između pamćenja i historije. Problematika mjesta«, zbornik *Kultura pamćenja i historija*, priredili M. Brkljačić, S. Prlenda, Golden marketing – Tehnička knjiga, Zagreb, 2006., str. 21–43.

Mona Ozouf, »Panteon – Visoka škola mrtvih«, zbornik *Kultura pamćenja i historija*, priredili M. Brkljačić, S. Prlenda, Golden marketing – Tehnička knjiga, Zagreb, 2006., str. 115–136.

Priscilla Parkhurst Ferguson, »The flâneur on an off the streets of Paris«, *The Flâneur*, uredio K. Tester, Routledge, New York, 2003., str. 22–42.

Antoine Prost, »Monuments to the Dead«, *Realms of Memory*, uredili P. Nora, L. D. Kritzman, Columbia University Press, New York, 1997., str. 307–332.

Marina Protrka, *Stvaranje književne nacije*, Filozofski fakultet, Zagreb, 2008.

Tomislav Raukar, »Arpadovići i Anžuvinci na hrvatskom prijestolju«, *Povijest Hrvata*, knj. 1, Srednji vijek, Školska knjiga, Zagreb, 2003., str. 185–231.

Azade Seyhan, *Representation and Its Discontents: The Critical Legacy of German Romanticism*, University of California, Berkeley / Los Angeles / Oxford, 1992.

<http://content.cdlib.org/xtf/view?docId=ft4199n921&brand=ucpress>, posljednji put posjećena stranica 23.6.2010., 19:13.

Erik Simpson, *Literary Minstrelsy 1770–1830*, Palgrave Macmillan, New York, 2008.

Nikša Stančić, *Hrvatska nacija i nacionalizam u 19. i 20. stoljeću*, Barbat, Zagreb, 2002.

Anthony D. Smith, *Chosen Peoples*, Oxford University Press, Oxford / New York, 2003.

Sophie Thomas, »The Fragment in Ruins«, *Romanticism and Visuality: fragments, history, spectacle*, Routledge, New York, 2008., str. 40–67.

Ivo Vidan, »Byron u književnosti hrvatskog preporoda«, *Engleski intertekst hrvatske književnosti*, Zavod za znanost o književnosti Filozofskoga fakulteta, Zagreb, 1995., str. 37–52.

Patrick H. Vincent, »Altogether Foreign Monsters?«, *The Romantic Poetess*, University of New Hampshire Press, Hanover / London, 2004., str. 72–96.

Oskar Walzel, *Njemačka romantika*, Hrvatski izdavački bibliografski zavod, Za-

greb, 1944.

Ruth Wodak / Rudolf de Cillia / Martin Reisigl / Karin Liebhart, *The Discursive Construction of National Identity*, Edinburgh University Press, Edinburgh, 2005.

Nira Yuval-Davis, *Rod i nacija*, Ženska infoteka, Zagreb, 2004.

URBANI PROSTORI U PJESNIŠTVU IVANA KUKULJEVIĆA SAKCINSKOG

Sažetak

U pjesništvu Ivana Kukuljevića Sakcinskog gradovi funkcioniraju kao semantičke figure bitne za procese nacionalne i kulturne identifikacije i integracije. Kao sastavni dijelovi nacionalnoga, domovinskog krajolika gradovi imaju značajnu ulogu u procesu »teritorijalizacije pamćenja« (A. Smith), prizivaju niz sjećanja (o povijesnim događajima, mitovima o podrijetlu nacije) bitnih za prošlost nacionalnoga kolektiva i odrazom su tendencije vezivanja sjećanja osobe i cjelokupne nacije uz posebna mjesta, postajući na taj način kolektivne privrženosti domovini te također postaju sredstvom simboličnoga povezivanja politički-administrativno razdvojenih hrvatskih prostora i oblikovanja predodžbi o državno-povijesnom kontinuitetu. Osim toga, u Kukuljevićevim se pjesničkim tekstovima razvijaju i predodžbe inozemnih gradova, prije svega gradova mediteranskoga, talijanskog juga, koje su, s jedne strane, rezultat romantičarskoga interesa za povijesno, geografsko i kulturno Drugo, a s druge se strane kretanje stranim prostorima otvara kao problem pozicije otuđenoga subjekta i pitanje nacionalne (samo)identifikacije.

URBAN SPACES IN THE POETRY OF IVAN KUKULJEVIĆ SAKCINSKI

Summary

In the poetry of Ivan Kukuljević Sakcinski cities function as semantic figures important for the processes of national and cultural identification and integration. As parts of national, homeland landscape cities have an important role in the process of »the territorialization of memory« (A. Smith), they evoke a series of memories (of historical events, myths of national origin) essential for the past of the national collectivity and they are a reflection of the tendency of attaching personal memories and memories of entire nation for special places, thus becoming symbols of collective attachment to the homeland and they also become instruments of symbolic connection of politically and administratively separated Croatian territories and constructing images of the state and historical continuity. Besides that, images of foreign cities are also developed in Kukuljević's poetic texts, first of all of the cities in the Mediterranean, Italian south which are, on the one side, result of romantic interest in historical, geographical and cultural Other and, on the other side, moving through foreign territories opens the problem of the position of the subject-outsider and the question of national (self)identification.

Robert Bacalja
Katarina Ivon

Imagološki aspekti Kukuljevićevih drama

Izvorni znanstveni članak
UDK 821.163.42.09 Kukuljević Sakcinski, I.

Uvod

Radnje drama Ivana Kukuljevića Sakcinskog obuhvaćaju dugo vremensko razdoblje, od *Poraza Mongolah* ili u prvoj varijanti *Stjepka Šubića i Bele VI.*, dakle XIII. stoljeće (1242.), preko vremena *Jurana i Sofije*, 1539. do vremena *Gusara* koji se odvija u XVIII. stoljeću na Korčuli i Skadru, dakle u rasponu od sedam stoljeća. Upravo vraćanje u prošlost autoru otvara prostor za imagološku realizaciju. S druge strane, vrijeme u kojemu djeluje Ivan Kukuljević Sakcinski, XIX. stoljeće, donosi osobito zanimanje za Druge. Romantizam pokazuje potrebu za novim i nepoznatim, a kad govorimo o književnim fenomenima misao čovjeka onog doba jest da se bez znanja i poznavanja drugih književnosti ne može spoznati ni vlastita književnost. Razdoblje je to kada se hrvatska književnost na neki način konstituira i istodobno izgrađuje, a u namjeri da spozna sebe često se uspoređuje s drugima. U naznačenom kontekstu valja promatrati pojedine fenomene, odnosno žanrovsku produkciju toga doba te je s jedne strane tako interpretirati. Hrvatski književni romantizam prepun je slika o Drugima.¹

Rječit primjer ovoj tezi jest hrvatska putopisna proza od Trnskog, preko Mažuranića i Nemčića, zatim dramatičara Demetra ili pak epika Ivana Mažuranića. Zanimljiv sadržaj za imagološka istraživanja je i cjelokupan Kukuljevićev opus koji odražava upravo taj interes hrvatske književnosti. U cjelokupnom Kukuljevićevom dramskom opusu temeljni imagološki pojmovi, heteropredodžba i autopredodžba, označeni su poprilično jednoznačnim kategorijama koje ujedno i

¹ Imagologija je novo područje komparativne književnosti koje se posljednjih pedesetak godina razvija u Francuskoj i Njemačkoj pod nazivom *imagologie* i u anglosaksonskim zemljama pod imenom *image studies*. Termin imagologija (lat. *imago* – slika, predodžba, misao; grč. *logos* – govor, riječ, pojam) preuzet je iz francuske etnopsihologije, a označavao bi posebnu granu komparativne književnosti koja proučava književne predodžbe o stranim zemljama i narodima (heteropredodžbe) te o vlastitoj zemlji i narodu (autopredodžbe). *Imagem* predstavlja temeljni objekt imagoloških istraživanja, a definiramo ga kao skup karakterističnih predodžbi o nekom predmetu (najčešće etnikumu) u nekoj pojedinačnoj kulturi. U svojoj strukturi *imagem* pretpostavlja vrijednosno obojene predodžbe te u njegovoj pozadini uvijek stoji određeni *ideologem*. Iz ovoga proizlazi kako su za razumijevanje određenog *imagema* od ključnog značenja drugi relevantni okolni *imagemi* te *ideologem* kulture kojoj promatrani *imagem* pripada. Pojam koji bi bio nadređen *imagemu* je *kulturni imaginarij*. *Kulturni imaginarij* možemo odrediti kao skup karakterističnih *imagema* neke određene kulture u određenom razdoblju. Za analizu *kulturnog imaginarija* određenog razdoblja bitan je sinkronijski presjek, odnosno relativno statična vremenska cjelina, iako nije zanemariva ni činjenica kako su *imagemi* rezultat povijesnog procesa. Usp. *Kako vidimo strane zemlje: Uvod u imagologiju*, prir. D. Dukić, Z. Blažević, L. Plejić Poje, I. Brković, Srednja Europa, Zagreb, 2009.

odražavaju jedinstveno tematsko opredjeljenje hrvatske književnosti onog doba, antitursku tematiku.

Predodžba Turaka, paradigmatična je slika Kukuljevićeve dramskog opusa te zastupljena u gotovo svim njegovim dramama. Autopredodžbe donose kategorije identiteta u postupnoj gradaciji, tako da pratimo liniju: hrvatstvo, ilirstvo (južnoslavenstvo ili južnoslavenska grana), »slavjanstvo« (sveslavenstvo).

Imagološki aspekti drame *Juran i Sofija*

Već u Kukuljevićevoj prvoj drami *Juran i Sofija*, napisanoj u Beču tijekom 1837. i 1838. pronalazimo niz istaknutih komentara o *Drugima* i imagološkim istraživanjima zanimljivih slika. S navedenom dramom povezuje se i početak hrvatskog kazališnog profesionalizma, odnosno 10. lipnja 1840. (dan prve zagrebačke izvedbe *Jurana i Sofije*) smatra se početkom rada Hrvatskoga narodnog kazališta. Međutim, često se postavlja i pitanje o izvornosti same drame. Nikola Batušić u svom članku »Ivan Kukuljević Sackinski – dramatičar« u kojemu propituje pitanje izvornosti i njemačkog ili hrvatskog prvopisa *Jurana i Sofije* navodi kako je teško povjerovati da je drama izvorna te da je postojao austrijski dramatičar (Lorenz Gindl) koji je napisao sličnu dramu u kojoj su sve osobe identične onima iz Kukuljevićeve drame. Kao jedino izvorno autor navodi političko-nacionalne parole te Kukuljevićevu ulogu ilirskog propagatora.²

Polazeći od navedenog kulturnopovijesnog značenja drame, predodžbe koje nalazimo u *Juranu i Sofiji* vrlo su zanimljive s obzirom na osobit trenutak nastajanja u kojemu je sve podređeno domoljubnoj tematici i paradigmi koja je književnost podredila ostvarivanju nacionalnog jedinstva, bilo duhovnog, bilo književnog, bilo političkog. U naznačenom kontekstu gotovo se kao sinonimi ističu, pa često i miješaju, identiteti hrvatstva, ilirstva, »slavjanstva«. Iz tih se ideoloških koncepcija koje su zavladaile hrvatskom politikom u tridesetim i četrdesetim godinama devetnaestog stoljeća izvlače i ideološka polazišta Kukuljevićevih tekstova osobito njegovih drama. Značajno je naglasiti kako je upravo u *Juranu i Sofiji* Kukuljević načeo svoju kasnije omiljenu temu (odnos »ilira« i Turaka),³ ali isto tako ta antiturska tematika karakterizira spomenuto razdoblje hrvatske književnosti.⁴ Već na početku drame, nailazimo na stereotip

² Usp. Nikola Batušić, »Ivan Kukuljević Sackinski – dramatičar«, *Forum*, IX, br. 9, str. 333–365; Zagreb, 1970.

³ Usp. Isto.

⁴ U opisu tog razdoblja i odnosu hrvatske književnosti prema »Istoku« Dubravko Jelčić naglašava: »Nešto je drugačije s drugom osobinom europskog romantizma: s njegovom obuzetošću Istokom, zanesenošću misterijem i egzotikom istočnjačkih ljudi, života, ideja. I u našoj književnosti tog vremena javlja se Istok kao tema ili kao podneblje, ali oduševljenja za nj nije bilo, moglo bi se reći sve do Tomićeva romana *Zmaj od Bosne* (1879.) i *Emin-agina ljuba* (1888.), jer taj čaroban i tajanstven Istok, ne bijaše ni čaroban ni tajanstven, nego vrlo opipljiv i brutalan. Mi smo ga tada, kako reče Barac, osjećali još kao tursku silu koja je istrgnula naše krajeve, sjedila nam na granici i već stoljećima prijetila i našoj imovini i našim životima«. Dubravko Jelčić, *Hrvatski književni romantizam*, Školska knjiga, Zagreb, 2002., str. 55.

o Turcima kao vjekovnim protivnicima kršćanskih zemalja. U dijalogu Jurana i Janka kneza Draškovića-Trakošćanskog u kojem u svom pasažu između ostalog Juran ističe:

*(...) Otačbino! otačbino hoćeš li još dugo pod bremenom i jarmom dušmanskim uzdisat verigam? dugo jošter kopilad tursku u sebi i polag sebe tarpiti? O preteški udesu! kako nemilostivo proganjaš milu bratju mojega tako slavnoga, tako blagorodnoga kralju i domu vernog naroda! (...).*⁵

U svojoj opširnoj studiji *Sultanova djeca*, Davor Dukić na kraju teksta donosi pojmovnik stereotipa o Turcima u novovjekovnoj hrvatskoj književnosti, prateći hrvatsku historiografiju i književnost od Koriolana Cippicca (XV. st.) do Jurja Malevca (Patera Grgura Kapucina) 1790-ih i prigodnice Gjure Ferića o Turskom ratu. Autor barata između ostalih sljedećim stereotipima: *Milosrđe prema poraženom protivniku, Nasilnik, Lakomost, Vjerski Neprijatelj, Snažan Ratnik, Spletkar/Prevarant, Propast Turaka, Predziđe kršćanstva, Oholost, Osvajač, Mudri Starac*.⁶ U takvom imagološkom rasporedu možemo pratiti i Kukuljevićeve predodžbe o Turcima istaknute u prvoj drami novije hrvatske književnosti, *Juranu i Sofji*.⁷

Stereotip *Nasilnik* autor donosi u prvom činu u riječima Janka Draškovića:

*– Kako čujem, vođa njihov je onaj isti Hasan, koji pred nekoliko godinah u kotaru među Križevcem i Koprivnicom okrutne biliege i spomenike zverske svoje naravi ostavi.*⁸

Stereotip *Predziđe kršćanstva* također je početni dio ekspozicije:

*Što da radimo? Davno je već otac moj glasonoše u Beč, Gradac i Karlovac, rasposlao s molbom, da nam se mala barem pomoć pošalje; nu nikakva još odgovora ne ima ovde. Snaga je i krepost naše zemlje kroz tolike divje ratove sasvim izčarpana, i ako nam skoro Višnji pomoći ne pošalje, tada nam ne ostaje drugo ništa, nego pod razvalinama domovine gorke tražiti grobove.*⁹

U građenju autopredodžbi, koje su novi kvalitet imagoloških aspekata Kukuljevićevih drama, u odgovoru Hrvata, ali sada Ilira, posebno se navodi Draškovićev dijalog u kojem se ističu ideologemi hrabrosti, domoljublja, snage i odgovornost:

Tako mi Boga i desnice! Propast otačbine dočekati neću, ja ću radje

⁵ Ivan Kukuljević-Sakcinski, *Juran i Sofja*, Ivan Kukuljević Sakcinski, *Izabrana djela*, prir. Nikola Batušić, Matica hrvatska, Zagreb, 1997., str. 200.

⁶ Usp. Davor Dukić, *Sultanova djeca*, Thema, Zadar, 2004., str. 197–218.

⁷ U svom tekstu »Turska tema u preporodnoj drami« Davor Dukić ističe kako: »Neka opća mjesta u prikazu turskih likova u preporodnoj drami imaju svoje pandane i u starijoj hrvatskoj književnosti. Davor Dukić, »Turska tema u preporodnoj drami«, *Hrvatska književnost u doba preporoda (ilirizam, romantizam)*, Književni krug, Split, 1998., str. 323.

⁸ Ivan Kukuljević Sakcinski, nav. dj., str. 202.

⁹ Isto.

*umreti, nego gledati, kako se dušman roda i vere u domovini dedovah naših s ponositom glavom širi, ter se nad nami oholo ponosi.*¹⁰

Drašković ga upućuje na opraštanje s ocem i obitelji, njegovom ženom Sofijom i sinom Ivanom:

*Da, ljubezna! oboružan k borbi za slobodu i otačbinu; – o kakovo rajsko čuvstvo obuzima dušu moju, kada mila imena ova izustiti mogu.*¹¹

U gradnji identiteta naroda junačke prošlosti služi i razgovor starog zapovjednika opkoljenog Siska Gjuraka i Tome Erdedy-Bakača u kojem se podcrtava snaga turskog oružja. Ovdje bismo mogli govoriti o uporabi stereotipa *Snažan Ratnik* koji služi »kao argument za veličanje pobjede kršćanskih boraca«. ¹² Naime, na Erdedyev upit o veličini turske vojske: »Na koliko računate vi dušmansku vojsku?«, Gjurak odgovara: »Blizu 60 hiljadah!«, a Toma mu uzvrća: »A ja imam samo 2000 momakah«. ¹³ Hrabrost i junaštvo pokazuju i ostali hrvatski/ilirski ratnici, pa tako se Fintić zaklinje da će se radije dati zakopati pod zidine, nego Turcima prodati grad. ¹⁴

Toma se ne može nagovoriti, niti mu je na kraj pameti da nešto kalkulira u vezi sa Siskom. Njemu je samo važno spojiti dvije kršćanske vojske te udariti na Turke. No ipak prima poklisara, Turčina Mehmeta koji mu nosi Hasanovo pismo s nemoralnom ponudom. Uvrijeđen Toma u bijesu kida pašino pismo, a osobito ga vrijeđa uvodni dio gdje se spominje sultan koji sebe naziva gospodarom kopna i mora. Ovdje možemo govoriti o još jednom stereotipu koji je već prisutan u starijoj hrvatskoj književnosti u prikazu Turaka, a to je *Oholost* koja se očituje u Hasanovoj ponudi: »da on s neizbrojnom vojskom u prilici sjajnih zvezdah prot Horvatskoj stupa, i zajedno zahteva da mu ban ne samo glavni grad Zagreb i sva okolo ležeća mesta od vojske karstianske počisti, ter od svake namene Sisak izbaviti, što bi mu samo propast doneti moglo – odstupi, da li takojer svo strelivo imajuće i vojake u ruke njegove predade. – Ako se ban zajedno sa svojimi zahtevanju našem podloži, tadar mu obećajemo obilnu nagradu, a svakome vojniku njegovomu napose deset piastarah«. ¹⁵

Ovdje nailazimo na dva identiteta, ilirski i hrvatski, a nalaziti ćemo ih u cijeloj drami. Identiteti će ići u postupnoj gradaciji hrvatski, ilirski, »slavjanski«. Naime Hasan šalje pismo hrvatskomu banu, a ban mu odgovara u ideji čovjeka Kukuljevićeva ilirskog doba:

Idi pa kaži tvojemu varlom paši, da Toma Bakač i njegovi Iliri ćordami a ne zlatom vojevati znadu. Znojne kaplje, to je biser naš, od sarčenessi

¹⁰ Isto.

¹¹ Ivan Kukuljević Sakcinski, nav. dj., str. 203.

¹² Davor Dukić, nav. dj., str. 214.

¹³ Ivan Kukuljević Sakcinski, nav. dj., str. 208.

¹⁴ Isto.

¹⁵ Ivan Kukuljević Sakcinski, nav. dj., str. 211.

*pako i hrabrosti bliskajuće oči – to je naše drago kamenje.*¹⁶

U gradnji autopredodžbi Kukuljević se u duhu vremena služi navođenjem primjera iz slavne prošlosti, zato ističe požrtvovnost i junaštvo Nikole Šubića Zrinskog i njegov sigetske epopeje.¹⁷ S druge strane, u *Juranu i Sofiji* nalazimo još jedan stereotip koji je prisutan i u starijoj hrvatskoj književnosti, a to je *spletkar/prevarant*. Nakon neuspjelog javnog pisma koje Toma čita pred svojim pobočnicima, Mehmet mu prijetvorno »ispod žita« i u četiri oka nudi još nemoralniju ponudu. U zamjenu za predaju Siska i Karlovca nudi mu: »Darovanje polovine Hrvatske i još k tomu najveća dobra u Bosni.«¹⁸ Nadalje ovaj stereotip služi novoj autopredodžbi, a to je kršćanska nepotkupljivost i poštenje:

*Odlazio pa kaži tvojemu paši, da će ban Horvatski na bojištu za porugu takovu račun trebovati, kojom se je on usudio bana pogarditi.*¹⁹

Osobita je autopredodžba kada Toma Erdedy-Bakač dobiva pismo od Hasana da za otkup Juranove glave mora isprazniti Hrvatsku od vojnika i izdati svoje vojnike i domovinu. Ovdje se ističe borba za ono što je najsvetije. Između roditeljstva, posebno majčinstva jer njegova majka Katarina suze roni za sinom,²⁰ i ljubavi i odgovornosti prema domovini, Toma bira domovinu. Ništa mu nije svetije od domovine i na Katarinino pitanje što može ocu biti važnije od djeteta odgovara: »Slava – čest – sud potomstva – i otačbina!«²¹

Ni majčina suza ne može dirnuti ili pokolebati Tomu kada je u pitanju sloboda domovine, domovina je na prvom mjestu. Pa kad ga i njegov unuk Ivan moli za očev život, ne može ga dirnuti jer mu je domovina na prvom mjestu.²²

Na molbu Sofije Toma odgovara da kada važe slobodu sina i slobodu domovine, nema te cijene koju bi dao za slobodu domovine:

*Sve to ništa ne prudi – nevera momu rodu – izdajstvo i propast otačbine jesu jedina sredstva izbavljena njegova. – Smiem li? Mogu li ja njega izbaviti?.*²³

Jedino Sofija podržava i razumije Tominu odluku ma koliko teška bila za nju:

*Ne zaisto! Juran neka ostane rob – a dužnost prama otačbini – neka pobedi čuvstvo otčinske ljubavi. – O! zašto se je urobiti pustio!.*²⁴

Katarina, Juranova majka je osuđuje, a prvi čin završava monologom Sofi-

¹⁶ Isto.

¹⁷ Usp. Ivan Kukuljević Sakcinski, nav. dj., str. 212.

¹⁸ Ivan Kukuljević Sakcinski, nav. dj., str. 213.

¹⁹ Isto, str. 214.

²⁰ »O koja majka ne bi najbednijom prosjakinjom postati hotela za da svoje dete izbavi«. Ivan Kukuljević Sakcinski, nav. dj., str. 220.

²¹ Isto.

²² Usp. Ivan Kukuljević Sakcinski, nav. dj., str. 221–222.

²³ Isto, str. 223–224.

²⁴ Isto, str. 224.

jinim ili bolje njezinom tužbalicom.²⁵

Drugi čin započinje Hasanovim i Mehmetovim dijalogom kojima se u drugom prizoru pridružuje Kurt koji nosi loše vijesti o opsadi Siska gdje su branitelji napravili iznenadni juriš i posjekli tisuću Turaka.²⁶ Prijašnjima se pridružuje Juran kojega Hasan želi prisiliti da ocu napiše pismo riječima:

*Tiče se posebne koristi tvoje. – Slobodna ću te učiniti i s blagom natovarena k ocu poslati, ako ga na to dovedeš, da Horvatsku ostavi i Sisak meni predade.*²⁷

No i Juran odgovara kao ilirski vitez, te se njegova žrtva, nepotkupljivost, hrabrost i domoljublje očituje u sljedećim riječima:

*Može li se život jednoga čovjeka sa životom od milionah izkupiti? – Da moj otac zahtevanja ova izpuni, tada cela domovina ništa drugo ne bi bila, nego puna karvožednih četah tvojih, a kletve ubogih, harlim munjam i gromovom spodobne, spuščale bi se na glavu njegovu.*²⁸

Iz imagološke vizure možda je najzanimljiviji prizor u turskom taboru gdje pjevaju u rano jutro »Bošnjaci« i »Sarblji«.

»Vođa Bošnjakah« započinje pjesmu bojnim pokličem (zapravo metapredodžbom):

*U boj proti Horvatima
Našim ljutim dušmanima.*²⁹

S druge strane u skladu s ilirskom ideologijom i promidžbom znakovito je pjevanje »Sarbskoga starca«:³⁰

*Ej! – junaci bratjo mila!
Zla vam radost danas bila,
Naših dedah jer sinovi,
Dušmani su, znajte, ovi;
Svi mi skup smo deca jedne
Majke tužne, majke bedne;
Jedna karvca nam i njima,
Slavno ime Ilir svima.*³¹

Tu se ističe jedno podrijetlo i zajedničko ilirsko stablo. Prema Gajevoj ideji Velike Ilirije i uštimane lire ističu se u drami, gotovo programatski, Srbi, Bošnjaci i Hrvati:

Jedna karvca nam i nima

²⁵ Isto, str. 225.

²⁶ Isto, str. 228.

²⁷ Isto, str. 231.

²⁸ Isto, str. 213–232.

²⁹ Isto, str. 233.

³⁰ Spomenuti Vođa Bošnjaka i Srpski starac dvije su nove osobe koje se ne nalaze u njemačkoj verziji drame. Po riječima Marijana Matkovića Srpski starac je u ulozi ilirskog propagatora.

³¹ Isto, str. 234.

*Slavno ime Ilir svima.*³²

»Sarbski« starac se poziva na stara vremena – Srbi, Hrvati i Bošnjaci su jedno biće što je odjek Gajevih ideja, a korespondira i s nešto kasnijim interesom braće Mažuranić koji po dogovoru šalju Matiju u Bosnu da ispita situaciju u toj otomanskoj pokrajini kako bi mogli afirmirati ilirske ideje. Za navedenu scenu u kojoj stari Srbin naglašava »ilirsko srodstvo«, a vođa Bošnjaka se zalaže za »suvremenu političku realnost, odnosno za borbu protiv Hrvata«³³ Davor Dukić navodi kako nije slučajno da je uzeta kao središnji dio reklame Kukuljevićeve drame, što je potkraj 1838. otisnuta u *Danici*.

U okviru oživotvorenja ilirske ideje kroz aktere drame ostvaruje se još jedan stereotip koji je pronađen i u starijoj hrvatskoj književnosti, a to je *Mudri starac*. Naime navedeni srpski starac preuzima tu stereotipnu ulogu koja se očituje u »upozoravanju pripadnika vlastita tabora da ne srljaju u sukob s drugom stranom«:³⁴

Da l će tako sveđ ostati?–

*Dokle će se bratja klati?.*³⁵

Drugi dio ilirskog programa ostvaruje se u pripravi za posljednji juriš na Hasana, na kraju drame, kad je kršćanska vojska, mada slabija, ali srčanija krenula na Turke. Gotovo bismo mogli reći da je pred nama traktat ilirizma, (u trenutku spajanja kršćanske vojske) ako mu pridodamo navedene stihove Srpskog starca:

Turjački

*Moji su junaci pripravni i ja ću na čelu hrabrih mojih Kranjacah,
Štajercakah i Istranah tamo biti, gdje se pogibel najvećma zagrozi.*

Toma

*(..) Mi ćemo se dvojica kano bratja rođena složiti, a tako i naši
junaci, horvatski Iliri sjediniti i zagarliti se sa braćom svojom ilirskom
Štajerci, Kranjci, Istranci i Korušci, za sveto delo, za veru, dom i rod
svoj. – U vekovečna vremena neka traje sloga naša, koju ćemo mi danas
s karyjom našom ustanoviti. – (Zvuk trubje.) Ha, pozivi na bitvu!
Darhćući sada, besni okrutniče, osvetitelji jur nisu daleko. (Izvuče
mač.) Iliria i sloboda!.*³⁶

Ovdje se očituje realizacija Gajeva programa Velike Ilirije u svim svojim segmentima, Kukuljević čak poimenice navodi sudionike Gajeve Ilirije kao

³² Isto.

³³ Davor Dukić, »Osmanizam u hrvatskoj književnosti od 15. do sredine 19. stoljeća«, *Jezik književnosti i književni ideologemi*, Zbornik radova 35. seminara Zagrebačke slavističke škole, ur. K. Bagić, Filozofski fakultet u Zagrebu, Zagrebačka slavistička škola, Zagreb, 2007., str. 100.

³⁴ Davor Dukić, nav. dj., str. 202.

³⁵ Ivan Kukuljević Sakcinski, nav. dj., str. 235.

³⁶ Isto, str. 264.

sudionike juriša kod Siska, a sve u ostvarenju svetoga cilja – Slobode i Ilirije!

U sedmom prizoru drugog čina koji se odigrava u turskom taboru, sad u Dvorani u Zagrebu, izmjenjuju se stereotipi *Potkupljivosti*, *Vjernici/Nevjernici* i *Mržnja protiv kršćana*. *Potkupljivost* kao stereotip pronalazimo kada Sofija za uslugu nudi Kurtu kesu zlatnika:

*Kesa ova zlatom napunjena bit će tvoja, ako me tvome gospodaru predočiš.*³⁷ Dva suprotna pogleda, kršćani nepotkupljivi, u slučaju Tome kojemu je nuđeno zlato i dobra, da zauzvrat izda domovinu i ostavi branitelje u Sisku, odnosno da preda Sisak i Karlovac Hasanu, i Kurt koji prima novac za protuuslugu.

S druge strane Hasan se naizgled smiluje i dopušta Sofiji da posjeti Jurana kada se otkriva kao Juranova supruga. Hasan to radi samo zato jer očekuje da će Sofija svog muža nagovoriti na izdaju. Hasan time ne izražava samilost nego pokušava natjerati Jurana na nepoštenje. Njegova bi otkupnina bila izdaja. Dotle se prikuplja hrvatska vojska, iako slabija, ali hrabra. Posebno je zanimljiv motiv hrabrenja, ali i odgoja mladog Ivana koji će jednom preuzeti Juranovu ulogu, hrabrog ratnika. Njega Kleković odgaja u nacionalnom i borbenom duhu:

Uztrpi se, Ivo, ako budeš dobar, dobit ćeš strelicu, pa ćeš onda moći svaki dan u nišan streljati.

*(...) Idi, Ivo! pa kad natrag dođeš, vodit će te u oružnicu, gdje će ti svaki komad potanko razložiti.*³⁸

U pripravi za odlučujuću bitku nalazimo i heteropredodžbu o Nijemcima u razgovoru Tome i Turjačkog. Oni se dogovaraju oko posljednje pripreve, i na prijedlog Turjačkog da se čekaju Nijemci, Toma odgovara kako za to nema vremena jer će u međuvremenu oslabljeni Sisak pasti. On se pouzdaje u vlastite snage, a od Austrije ne očekuje ništa.

Treći, završni čin započinje u tamnici gdje je Sofiju Juranu doveo Kurt. Sofija ga nagovara da kao varku napiše pismo, što Juran odbija. Isto tako nagovor Sofije da se preruši, Juran smatra nečasnim, ostaviti ženu u turskom zarobljeništvu, a on da pobjegne. Ovdje je Kurt lakovjeran te ostavlja supružnike da se dogovore. Kada Sofija odlazi Hasanu, u metežu Drašković koristi trenutak i oslobađa Jurana, a zarobljuje Kurt-agu.

Sofija ostaje u Hasanovu zarobljeništvu te on ostavlja osvetu poslije bitke. U međuvremenu je krenuo juriš banske vojske u kojem sudjeluju i Zrinski i Tahi. Svi su u jedan glas zaviknuli: »Juriš, juriš na kopilad Tursku!«.³⁹ Ovdje vidimo stereotipni odnos Hrvata i Turaka, odnos vjekovnog krvnika i žrtve, koji karakterizira cijeli hrvatski romantizam⁴⁰ sve do pojave Botičeve *Bijedne Mare*, odnosno kako ističe Dubravko Jelčić, Tomičeva *Zmaja od Bosne*.

³⁷ Isto, str. 238.

³⁸ Isto, str. 244–245.

³⁹ Isto, str. 263.

⁴⁰ O romantizmu i ulozi antiturske tematike.

Na kraju nalazimo stereotip *Milosrđe prema poraženom protivniku*, jer Juran na viteški način Hasanu pošteduje život. Kršćanska samilost, kršćanska krepost, za razliku od nevjerničke turske savjesti, koja bi ga bila smaknula, bez oprosta:

Juran

pusti mač na zemlju

*Sofio! (objatje) ja te pritišćem na parsa moja, daleko neka bude osveta od mene. Hasane! ti si hotio mene skončati a ja ti poklanjam život.*⁴¹

U završnoj slici dvanaestog prizora Kukuljević u riječi bana Tome Erdedy-Bakača unosi i treći identitet. Naime, imali smo gradaciju »Horvat«, Ilir, sad i cijelo slavensko (»slavjansko«) stablo. S navedenom slikom donosi se i dalje pozitivna predodžba kršćana, a stereotipno negativna kada je u pitanju muslimanski svijet:

Toma

*Smart bi me bez svakog milosardja i pomilovanja stigla, da sam u ruke upao tvoje. – Nu ja sam Slavjan, ja sam karšćanin, ter mi tako čut i zakon zabranjuje nad bezoružnim se dušmanom osvetiti. – Ne ja, nego kralj neka sudbinu tvoju izrekne. (Marnaviću:) Odvedite ga, Marnaviću, u spravu. (Marnavić i Hasan otide).*⁴²

Imagološki aspekti drame *Gusar*

Dramu *Gusar* književna povijest ocjenjuje kao djelo koje nije izvorno već pisano pod utjecajem Byrona i njegova *Corsaira*, međutim upravo za *Gusara* Kukuljević je dobio najviše pohvala kritike. Nikola Batušić, a stotinjak godina prije njega u sarajevskoj *Nadi* Vladoje Dukat, nalaze poveznice između dviju drama:

*Tri je pjevanja The Corsaira pretvorio u tri čina, promijenivši tek ambijent i imena osoba. Byronov 'samotni otok' učinio je Korčulom, a Saidovu tursku utvrdu smjestio u Skadar. Byronovi Conrad, Pedro, Gonsalvo i ostali postaju Radul, Želmir i Bojan, Medora Miljana, a Gulnare – Gjulnara. U svojoj adaptaciji, koju je prije gotovo stotinu godina komparatističko-anglistički ocijenio Vladoje Dukat kao nedostatni autorski pristup izvorniku, hvaleći jedino dramski efektan Kukuljevićev završetak (Radul se ubija, dok Conrad nestaje zajedno s Gulnareom).*⁴³

S druge strane Ivo Vidan navodi kako je Kukuljević svojim *Gusarom* izveo intermodalnu transpoziciju⁴⁴ *Corsaira*, te ističe kako *Gusar* u odnosu na *Corsaira*

⁴¹ Ivan Kukuljević Sakcinski, nav. dj., str. 268.

⁴² Isto, str. 269.

⁴³ Nikola Batušić, »Ivan Kukuljević Sakcinski«, Ivan Kukuljević Sakcinski, *Izabrana djela*, Matica hrvatska, Zagreb, 1997., str. 31.

⁴⁴ Autor navodi pojam koji posuđuje od Gérarda Genettea: *Palimpsestes*, Éditions du Seuil, Paris, 1982.

nije ni parodija, ni travestija, niti imitacija, nego izvedbeno djelo kojemu ton nije promijenjen u odnosu na original, koji je bio namijenjen čitanju.⁴⁵

Byronova *Corsaira* naša književna povijest karakterizira prihvatljivim šti-vom za preobrazbu na naše preporodne ideje, osobito na »ideologeme slobode, samostalnosti i borbe protiv svakovrsnog presizanja u život narodnog bića«. ⁴⁶

S polazišta imagologije *Gusar* je manje zanimljiv u usporedbi s *Juranom i Sofijom* koja ondašnjim našim prilikama donosi poučniji sadržaj. *Gusar* donosi ponešto drugačiju reprezentaciju *Drugog*. Držeći se izvornika, ljubavna tematika ostaje u prvom planu, a nacionalna u drugom, premda ni u ovom djelu Kukuljević ne odustaje od prijašnjih stereotipa. Npr. to je stereotip *Pijančevanja*, koji nalazimo i u starijoj hrvatskoj književnosti kada se prikazuju Turci, od Šižgorića naovamo. Zatim stereotip *Snažan ratnik*, u slici kada Radul napada Skadar, jedan na deset i biva zarobljen.

No ovdje u samom uvodu nalazimo i heteropredodžbu o Mlečanima koja je rijetka u njegovim dramama. Naime gusari se tuže kako je prazno more i iz gusarske pozicije to vodi u ljenčarenje i besposlicu. Zbog gusarenja i Turci i Mlečani zaobilaze Korčulu, izabrali su druge pravce pa nema posla za gusare. U dijalogu Bojana i Žalmira doznaje se kako živi naš čovjek u Dalmaciji:

Bojan

Kako naši ljudi, detca, znanci?

*Žive li još, il ih lav zaduši?.*⁴⁷

Slika o Mlečanima je izrazito negativna, a naglašava je i Kukuljevićeva bilješka (»Razumeva se lav mletački«),⁴⁸ čime se ističe odnos Mletaka prema hrvatskom čovjeku.

Korištena predodžba Mlečana konstanta je Kukuljevićeva imaginarija u cjelini. Posebno su zanimljive u putopisima gdje se posebno ističu, kao i sav talijanski upliv na naše južne krajeve što se snažno odrazilo u putopisnom tekstu *Putne uspomene iz Hrvatske, Dalmacije, Albanije, Krfa i Italije*. U navedenom tekstu autora strašno smeta talijanski utjecaj koji primjećuje odmah pri iskrcavanju u zadarskoj luci: »Pomislih na stara vremena Benje-Kožičića, Karnarutića, Zoranića i Barakovića kad su još Zadrani ponosom dvorili vili hrvatskoj, gojeći svoj narodni jezik. Kako se je to sve promienilo uplivom mletačkim, a još više austrijsko-njemačkim. Jedva kad prodro je koj hrvatski glas do mene da ga odmah stotina zaguši«. ⁴⁹ Ili prizor kod ninskog župnika u kojem se Kukuljević

⁴⁵ Usp. Ivo Vidan, *Engleski intertekst hrvatske književnosti*, Zavod za znanost o književnosti Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu, Zagreb, 1995., str. 38.

⁴⁶ Isto, str. 32.

⁴⁷ Ivan Kukuljević Sakcinski, *Gusar*, Ivan Kukuljević Sakcinski, *Izabrana djela*, Matica hrvatska, Zagreb, 1997., str. 276.

⁴⁸ Isto.

⁴⁹ Ivan Kukuljević Sakcinski, *Putne uspomene iz Hrvatske, Dalmacije, Albanije, Krfa i Italije*, Ivan Kukuljević Sakcinski, *Izabrana djela*, prir. Nikola Batušić, Matica hrvatska, Zagreb, 1997., str. 423.

obračunava s njim kad govori da se nikad nije u Ninu služila hrvatska misa.⁵⁰ Ili pak kad govori o zlima u Dalmaciji putujući zadarskom okolicom (kod Pe-trčana, op. R. B. i K. I.): »U Dalmaciji su bila četiri velika zla, ali ako hoćete četiri velike rane, što podavahu narodnu smrt. Prvo bijahu zlo mletačka gospoda, ili one osiromašene mletačke porodice, što ih vlada pošiljaše u Dalmaciju, da upravljaju zemljom kao činovnici, i da se na trošak zemlje obogate«. ⁵¹

U usporedbi s predodžbom o Turcima slike nose isti predznak – izrazito negativne, ali se mogu diferencirati kao ratničke (slike iz rata kod Turaka i opasnosti po preživljavanje cijelog naroda) i one o Mlečanima koje gospodarski i kulturo-loški priječe izgradnju identiteta, napose hrvatskog čovjeka u Dalmaciji.

Negativna reprezentacija *Drugog* radi prepoznavanja vlastitosti jest paradigma hrvatske književnosti tijekom XIX. stoljeća gledajući na opuse Markovića, Jorgovanića, Šenoe, Kovačića, Kumičića i dr.

Imagološki aspekti drame *Poraz Mongolah*

Dramu *Poraz Mongolah*⁵² autor je smjestio u XIII. stoljeće, u vrijeme najvećih hrvatskih junaka Šubića i Frankopana koji postaju idealni uzori domoljublja i požrtvornosti. Stvaraju se mitski junaci u mitotvornom prostoru i vremenu kojima bi svakako trebalo težiti. U prvom činu doznajemo kako su Tatari pokorili Ugarsku i krenuli prema Dravi kako bi pokorili i hrvatske zemlje. Tim povodom u Zagrebu se skupljaju predstavnici svih hrvatskih zemalja kako bi obranili Belu IV. »kralja ugarskog, hrvatskog, slavonskog i dalmatinskog«.

U tipičnoj preporodnoj maniri u povijesno ruho biva zavijena aktualna politička i društvena situacija koja svoje težište postavlja na potrebi sjedinjenja i uzajamnosti na svim razinama, od one među hrvatskim regijama do čvršće povezanosti svih slavenskih zemalja. Drama signalizira narodnu neslogu koja je temeljni problem hrvatskog, ali i svih slavenskih naroda, tako kroz lik protjeranog i razbaštinjenog Rusa autor progovara: »Ah neslogo, neslogo! ti staro prokletstvo naše«. ⁵³

Ključni pojam nesloge u drami autor evidentira na svim razinama počevši od nesloge svih slavenskih naroda, preko nesloge među hrvatskim državama do nesloge i netrpeljivosti među gradovima u samoj Dalmaciji, međutim drama ipak šalje optimističnu poruku kako se jedino slogom i jedinstvom mogu poraziti i najstrašnji neprijatelji. Stereotipna objašnjenja koje Dukić evidentira u hrvatskoj književnosti ranog novovjekovlja o razlozima turske brze teritorijalne ekspanzije nalazimo i u Kukuljevićevoj drami.

⁵⁰ Ivan Kukuljević Sakcinski, nav. dj., str. 437–438.

⁵¹ Isto, str. 435.

⁵² Drama je tiskana 1844., po riječima Nikole Batušića izvedena je tek jednom i to 6. travnja 1848., a glumci su bili članovi družine Demetrovih dobrovoljaca. Usp. Nikola Batušić, nav. dj., str. 349.

⁵³ Ivan Kukuljević Sakcinski, *Poraz Mongolah*, 1844., str. 131.

Autor navodi tri stereotipna objašnjenja: Turke kao Božju kaznu za grijehe kršćana koji su često posve apstraktni i neodređeni, zatim turska osvajanja kao posljedica kršćanske nesloge i kao posljednje vojna premoć i strateška superiornost turske vojske.⁵⁴

Na početku drame *Poraz Mongolah* u razgovoru zagrebačkog vladike i hrvatskog, slavonskog i dalmatinskog bana nalazimo identična objašnjenja za najezdu Mongola, međutim ovdje se skriva i određeno nezadovoljstvo odnosom ugarskog kralja Bele IV. prema hrvatskom plemstvu. Tako ban navodi kako su Mongoli Božja kazna Beli IV. zbog:

*...nepokornosti njegove prema svojemu pokojnomu ocu, to je nagrada nenaravne ljubavi njegove prema divjim Kumanom, to je posljedica gizdosti njegove prema plemstvu i prekèšenja pravica velikaških, kojim je dao despotički stolice dèdovah izpaliti, i to mu je napokon plod osvete, kojom nadahnut pogubi toliko prijateljah otca svojega.*⁵⁵

Dalje razloge poplave Mongola ban tumači i kao Božju kaznu za slavensku neslogu:

*Aziatski taj narod poslan je ponajviše na Slavjane od neba, da kazni našu paklenu neslogu, medjusobnu mèrznju i svađu. – Niste li sami čuli i opazili, kako su Tatari, počemši od dalekog sèvera, do kuda se samo slavjanska prostira sila, sve bližje te bližje k zapadu i jugu valjaju, kroz same skoro slavjanske dèržave; ni s lèva ni s desna nepaze na narode druge kèrvi, već kroz sèrce pukah slavjanskih idu, liju otrov u kèrv slavjansku, te pretvaraju im kraljestva i domovinu u pustoš.*⁵⁶

Sva okrutnost Mongola i Tatara u drami utjelovljena je u dvama likovima, mongolskom i tatarskom kanu Batu i mongolskom vođi Kadanu, a u tekstu realizirana kroz njihove dijaloge. Tako Batu govori:

*Kamo naša stupi noga, tamo prestaje vladati ista narav, kamo naše pogleda oko, tamo gore gradovi, sela i kuće, tamo polja nerode više, i šume ostaju gole bez zelenoga listja. Iz raja stvaramo mi pustoš, i tako valja, tako biti mora. – Mi smo sinovi pustinje, trèba dakle da se pretvori svaka pokrajina svèta ovoga u domovinu našu, u pustinju.*⁵⁷

Njihova zlodjela prikazana su također stereotipnim slikama koje spadaju u »opća mjesta rane latinske literature«. ⁵⁸ Slike su realizirane motivima pljačke, mučenja, odvođenja ljudi i djece u ropstvo, ubijanja i skrnavljenja:

(...) kako iz gradovah i selah žitelje svezane na polje vode, i ondè muževe na komade čèpaju, a na starce s otrovnimi strèlami nišane. Kako

⁵⁴ Davor Dukić, nav. dj., str. 54–55.

⁵⁵ Ivan Kukuljević Sakcinski, nav. dj., str. 66–67.

⁵⁶ Isto, str. 67.

⁵⁷ Isto, str. 154.

⁵⁸ Davor Dukić, nav. dj., str. 236.

žene i kćeri pred očima svojih suprugah i otevah robe, oskvrnjaju, sěku, i žive peku i jědu; kako nevinu kěršljansku dčtcu po mongolskoj dčtci ubijati i mučiti čine; kako zatim dvorove, cěrkve i kuće plěne (...) Sav prostor od Dunava do Drave pokrit je kěrvju; trupla mětvacah leže po brěgovih nagěrnjena kano kamenje u kamenarnici, i po livadah i poljah kano pasuća stada od ovacah.⁵⁹

I u ovoj drami stereotipni epitet za Hrvatsku je *Predziđe kršćanstva*, on ga varira u nekoliko drama. Tako se mongolska sila uspjeva upravo u Hrvatskoj slomiti. Mongoli su nakon pustošenja Srbije, Bosne, Carigrada trebali upravo preko Hrvatske napasti i osvojiti Njemačku i Italiju, odnosno zapadnu Europu, no to im nije uspjelo. U drami se naglašava uloga vlastite zemlje, Hrvatske, u obrani od Mongola, također se apostrofira slavenski jug kao kolijevka prvih Slavena i mjesto gdje će biti osvećeni svi Slaveni:

Može biti da je Bog baš nas izabrao, da pokaže světu, kako je najveći i najjači, tako čověk kano i narod, živući u nemarnosti i u nenaravnoj stěrpljivosti, od najslabiih ugnjesti može i uništiti. Nu može biti i to, da će ovdě na jugu, gdě biaše kolevka pěrvih Slavjanah, svi Slavjani osvetjeni biti. – Mi smo ovdě siromasi, nu hrabreni smo i u naravi nepokvareni: to je blago naše, koje vėrhu svega cěniti moramo.⁶⁰

O sveslavenskoj uzajamnosti svjedoči i lik pozitivno atribuiranog Rusa koji se pojavljuje u drami i koji svojim savjetima pomaže Hrvatima u obrani od Mongola, s obzirom da i u njegovoj domovini »stoji tabor mongolski.«⁶¹

U razgovoru s Frankopanom Rus navodi: »Rodjaci su mi pobijeni, sin mi je zakopan pod razvalinama Kieva, a moja žena i kći – o nepitaj me za nje, jer bi u tebi utěrnula ljubav k čověčanstvu, da čuješ udes njihov.«⁶²

U zadnjem činu se susreću Batu-kan i Rus kojemu doznajemo identitet; riječ je o Dimitru kojemu je Batu-kan poštedio život, Dmitar ga ne ubija ali to čini Kreč, srijemski plemić, kako bi zaštitio Belu IV.

Bela IV. na kraju drame kao zahvalu za obranu zemlje od Mongola proglašava Šubića hrvatskim banom: »jer bez bana je sada narod hěrvatski, čim dosadašnjega bana nadvornikom kraljevstva ugarskog imenujem.«⁶³

Kao i u većini književnih dijela u razdoblju romantizma u pozadini povijesnog zbivanja razvija se sentimentalna priča dvoje mladih ljudi, tako i ovdje pratimo ljubavnu priču srijemskog plemića Kreča i Šubićeve kćeri Stanislave. Njezina ruka Šubićevo je priznanje najvećem junaku drame Kreču koju ubija Batu-kana i tako direktno spašava život ugarskom kralju Beli.

⁵⁹ Ivan Kukuljević Sakcinski, nav. dj., str. 74.

⁶⁰ Isto, str. 68.

⁶¹ Isto, str. 133.

⁶² Isto, str. 133–134.

⁶³ Isto, str. 185.

U drami je izuzetno pozitivno i patriotski reprezentirana cijela Dalmacija, njezin krš, kamen i domoljubni duh stvari su o koje se slomila mongolska okrutnost. U prvom činu Šubić predlaže kralju da otiđu u Dalmaciju u grad Klis: »Idimo tamo, gdje je hervatskim praotcem večne tvrdje sazidala narav, gdje čovjek s kamenom kamen postaje, ondě ćemo se moći braniti proti tisućam tatarske vojske«. ⁶⁴ U tome ga podržava i hrvatski, slavonski i dalmatinski ban Dinko Vialka:

(...) jerbo ako kroz planine i stěne i tamo Tatari prodru, imamo još otvorenoga móra i sigurnih otokah u mojoj domovini Dalmaciji, onde ćeš kralju pukovah naći, koji su mnoge još strašnie okrutnike nadvladali, nego što su Tatari. ⁶⁵

U tome ga podržava i već spomenuti Rus te navodi kako će Tatari upravo zbog planina i brda u Dalmaciji i takvog načina ratovanja doživjeti svoju propast:

Tko se uzpeti želi na visoka bërda, mora lagano koracat; a sterpljivost Tatar nepozna, u pustih planinah i na golih stěnah bit će mu naglost njegova propast. – Konj je slabii nego čověk, on bez trave živet nemože, i budući naučen ravnici i polju, poginut će na stěni, a Tatar bez konja sile neima, svu jakost dobiva on po njemu – i to će biti propast njegova. ⁶⁶

Imagološki aspekti drame *Poturica*

Poturica ⁶⁷ s imagološkog aspekta ima ponešto drugačije potencijale. Nikola Batušić (1976.) navodi kako je *Poturica* jedna od rijetkih izvornih Kukuljevićevih drama, a ujedno i njegovo najbolje dramsko djelo. Navodi kako se upravo u *Poturici* Kukuljević prvi put opširnije pozabavio temom određenih pripadnika naših naroda u turskoj službi.

Za razliku od *Jurana i Sofije*, *Poraza Mongolah* i *Gusara* koji su smješteni u nacionalni okvir, *Poturica* je smješten izvan nacionalnog okvira, odnosno u idejama šezdesetih godina XIX. stoljeća, u jugoslavenski okvir. Radnja *Poturice* odvija se u Hercegovini u tursko vrijeme te osuđuje svako izdajstvo, vjere i doma, te častohleplje. Kukuljević se ovom dramom od barda hrvatstva i velikih hrvatskih povijesnih pobjeda prometnuo u interpretatora jugoslavenske ideje i balkanskih odnosa. Identiteti hrvatstva i ilirstva nigdje se ne spominju, ali nove odnose interpretira kroz identitete »slovinstva«, kršćanstva, odnosno odnose Rima i Carigrada. Selim, poturčeni Dubrovčanin, koji izdaje dom i vjeru radi slave i časti negativna je strana karaktera »slovinskog« čovjeka zbog kojeg se i nije ništa promijenilo u turskoj Bosni i Hercegovini. Čak više, takav poturčeni karakter gori

⁶⁴ Isto, str. 95.

⁶⁵ Isto, str. 96.

⁶⁶ Isto, str. 97.

⁶⁷ *Poturica* je prvi put uprizorena 14. veljače 1861. Izvedena je svega šest puta, a kritika je gotovo i nije popratila. Prvi put je tiskana 1867. godine. Usp. Nikola Batušić, nav. dj., str. 352.

je i od samih turskih koljenovića koji su prikazani u likovima Đafira i Smajil-age. Zaplet se, kao i u ostalim Kukuljevićevim dramama, okreće oko Selimova silništva koji želi »hrišćanku« Bojanu za sebe. Bojanu je otac dao Vladku koji je vođa ustanka raje. Ovdje također Kukuljević rabi stereotipne motive poput *Sloga/Nesloga*, zatim *Turčin Nasilnik*, *Ubojica*, *Prevarant* gdje se sve očituje u besramnom i beskrupuloznom otimanju Mijatova imanja i Mijatove kćeri što na najpodliji način radi Selim – poturica. Gledajući u kontekstu Kukuljevićevih ranih drama ovdje je onaj optimizam ilirske trublje i budnice splasnio, a ostala je sumnja u vlastitu snagu:

*Evo rod moj ustade na noge,
Da osveti klete krivnje tudje,
Da uskrisi staru svoju slavu,
Da opere stare i sramote; –
Ali mi nismo, što su negda bili
Naši stari neumrli predji
Jer kad bi se podigli iz groba,
Nebi svoje poznali unuke.⁶⁸*

Različito poimanje vlastitosti razvija nove identitete (očito da je apsolutizam još više potaknuo ideju južnoslavenskog povezivanja), pa od onog »Sarbskog« starca iz Jurana, koji govori o bratstvu imamo nastavak u ovim riječima Ilije:

*Ja sam kršćan Hrvat po plemenu
Vjeru rimsku imam od starine, al se nisam družiti ustručavo
Sa hrišćanom jali Srblijinom,
Kadgod bješe kreševa sa Turci.⁶⁹*

Tu Ilijinu novu misao o jedinstvu, nadopunjuje Vladko ovim riječima u kojima se pretvara u tribuna jugoslavenske ideologije, odnosno jedinstva:

*Da su mislili tako naši otci,
Odavna bi nestalo dušmanah
Razne krvi u zemlji slovinskoj. (...)
Dvie su crkve, nek su popovima
Nama valja da smo narod j e d a n,
Kao što jesmo jezika jednoga,
I unuci jednijeh djedovah.⁷⁰*

Identitet »slovinstva« u riječima Selima, sada u postapsolutističkom vremenu, postaje negativan jer su Slovinci bili sluge svakome:

*Turstvo spaja, slovinstvo razpaja,
Turstvo kriepi, a slovinstvo slabi,*

⁶⁸ Ivan Kukuljević Sakcinski, *Poturica*, Tiskom Dragutina Albrechta, Zagreb, 1867., str. 42.

⁶⁹ Isto, str. 43.

⁷⁰ Isto.

*Turstvo bješe gospodar svem svijetu,
A Slovinci svih naroda sluge.
Pak ja da se pretvorim u slugu,
Kada mogu biti gospodarom?.*⁷¹

Kukuljević unosi u dramu i prizor hrišćanske slave i mise nakon koje Selimovi ljudi ugrabe Bojanu koja se ne predaje Selimu, nego mu prkosi, premda joj on iskazuje ljubav. Bojana ga prezire, i konačno mu nepoštenje dolazi na naplatu. Zbog toga što je ugrabio kršćanku dolazi ferman o njegovoj smjeni. Na kraju ga Vladko ubija. Ova tragedija u cijelom Kukuljevićevom opusu stoji postrani, s obzirom na značaj ranih drama, osobito *Jurana i Sofije* koja bi se mogla nazvati našom prvom dramskom budnicom koja pored svoje idejne dorečenosti i ideje hrvatske sloge u vrijeme ilirizma nosi i značajan utjecaj na razvoj hrvatskog teatra. Još u Kukuljevićevo vrijeme naši književni kritičari su ronili suze nad ovom dramom pa tako Marković svodi rezultate njezinog izvođenja 1873. u *Viencu*:

*Od kako je ova drama ugledala svjetlo, glumila se na zagrebačkom pozorištu za sedam godina tek drugi put pod konac prošloga mjeseca; u Novom sadu i Biogradu pako prikazali su ju za to vrieme barem deset puta. Odakle ta razlika? Zar se ondje više mili za to, što se pomnije i bolje prikazuje? ili za to, što je ondje obćinstvo blažji sudac za domaće drame, u kojih se narodna sudbina zrcu? ili za to, što se našeg obćinstva ništa ne tiču nevolje i borbe u Bosni i Hercegovini? Gdjeto bi odgovorio, da smo mi ovdje u Zagrebu napredniji, da smo tankočutni zapadnjaci, a oni da su tamo još Žestoki iztočnjaci. Tužna li takova ponosa, s kojim se ujedno i to izriče, da je obzor našeg političkoga i narodnoga zanimanja veoma uzko stisnut.*⁷²

U prikazu Kukuljevićeve drame Marković autoru zamjera nejedinstvo radnje, osobito kada Vladko porazi Turke, ali je izazvao nejedinstvo među rajom koja se s Turcima pomirila, a njega proglasila izdajnikom. On smatra da bi ga propast učinila tragičnim junakom, sada taj tijek Kukuljević prekida, i usmjerava Vladka prema osveti i porazu poturice Selima. Marković ističe, kako je Kukuljeviću pred očima bio lik Luke Vukalovića koji nije uspio dovesti do kraja ustanak, nego je morao otići iz zemlje nakon neuspjeha pa je zato što se pridržavao povijesne istine s čisto dramske tehnike pogriješio. Tako drama nije postala tragedija koja bi to bila da je Kukuljević tako nastavio. Marković ističe kako je Kukuljeviću bilo više stalo do prikaza »moralne rugobe domovinskog izdajstva«.⁷³

⁷¹ Isto, str. 81.

⁷² Franjo Marković, »Poturica«, *Vienac*, V, br. 15, str. 235; Zagreb, 1873.

⁷³ Franjo Marković, »Poturica«, *Vienac*, V, br. 16, str. 252; Zagreb, 1873.

Prema zaključku

Autopredodžbe i heteropredodžbe u Kukuljevićevom dramskom opusu zrcale povijesnu, društvenu i političku situaciju toga razdoblja hrvatske povijesti (od tridesetih godina do kraja šezdesetih godina XIX. stoljeća). Također je evidentno da su heteropredodžbe nasljedovane od autora starije hrvatske književnosti, što se napose ističe u *Juranu i Sofiji* i *Gusaru: Predziđe kršćanstva, Snažan ratnik, Spletkar/prevarant, Pijančevanje, Božja kazna* i dr. Ponešto su drugačije u *Poturici* u kojoj se grade nove slike koje korespondiraju s promjenom političke klime 60-ih godina XIX. stoljeća.⁷⁴

Identiteti (autopredodžbe) u dramskom opusu Ivana Kukuljevića Sackinskog ostvaruju se kroz nekoliko ključnih kategorija koje su naznačene u radu i kreću se u rasponu od hrvatstva, ilirstva, južnoslavenskog jedinstva do slavenstva, što korespondira s koncepcijom hrvatske politike koja se od hrvatstva, pa ilirstva tijekom preporoda, okreće prema širem slavenskom identitetu, kako je istaknuto osobito šezdesetih i sedamdesetih godina XIX. stoljeća u koncepciji Strossmayera i njegovih suradnika. Kukuljevićev kulturni imaginarij, kako je i analiza pokazala, donosi bogatu lepezu heteropredodžbi (Turčin, Mlečanin, Mongol, Tatar, Nijemac, Rus) i autopredodžbi (Hrvat, Ilir, Slovinac – Slaven). U heteropredodžbama, kako se i očekivalo, najnegativnije su prikazani Turci, koje »resi« splotkarenje, nemoral, pijančevanje, potkupljivost, nepoštenje, u jednu ruku ih se sotonizira.⁷⁵ Za takve karakterizacije autor je koristio stereotipne atribucije koje su rabljene i u starijoj hrvatskoj književnosti, a tako izgrađena slika o Turcima nepromijenjeno se prenosi i u noviju hrvatsku književnost.

Kao potvrdu negativne percepcije Turaka navedeni su i dijalozi likova, posebno oni Janka kneza Draškovića-Trakošćanskog i Jurana. Negativno su atribuirani i Nijemci koji Hrvate na ovom rubnom prostoru Istoka i Zapada ostavljaju u najpogibelnijim trenucima bez podrške. Jednako takva je slika o Mađarima u *Porazu Mongolah* gdje je Bela IV. prikazan kao slabić.

Većinom negativne predodžbe *Drugih* odraz su osjećaja hrvatske elite u na-

⁷⁴ Prikazujući naznačeno vrijeme Slavko Ježić ističe: »Sav politički i kulturni život šezdesetih i sedamdesetih godina stoji u znaku jugoslavizma, što ga je zastupao Strossmayer i liberalna narodna stranka, i koji nadovezuje na tradiciju ilirizma. Sve se jugoslavizira: osniva se 'jugoslavenska' akademija, stvaraju se zakoni o 'jugoslavenskom' kazalištu i o 'jugoslavenskom' sveučilištu, pa čak i samom narodnom jeziku Hrvata daje se ime 'jugoslavensko'. Narodni se prvaci nadaju, da će se pod tim imenom okupiti svi južni Slaveni oko Hrvata, a Zagreb će postati jugoslavenskom Atenom. Nekadanji pak ilirski panslavizam nasljeđuje slavenofilstvo, podržavano živom vjerom u veliku budućnost Slavenstva«. Slavko Ježić, *Hrvatska književnost (od početaka do danas 1100–1941)*, Naklada A. Velzek, Zagreb, 1944., str. 264–267.

⁷⁵ »Uostalom, valja to odmah naglasiti: od svih ovdje analiziranih drama, u Kukuljevićevu se *Juranu* i *Sofiji* ostvaruje se najizrazitije sotoniziranje Turaka. Oni su 'dušmani', 'potlačitelji domovine', oni su okrutnici koji, kako kaže Juran, a on je nositelj jednog od povlaštenih ideoloških glasova drame: 'Hiljade bratje naše odvajaju u zversko robstvo, pale sela i gradove, robe i plene isto najamnje blago seljana, ter ubijajau i okretju pod mač sve što im pod ruke dojde; isto žene i nevinog čeda u materinskoj utrobi ne šteti zverinska njihova besnoća'. Davor Dukić, »Turska tema u preporodnoj drami«, *Hrvatska književnost u doba preporoda (ilirizam, romantizam)*, Književni krug, Split, 1998., str. 320.

značenom razdoblju, razdoblju formiranja vlastite nacije kada je fokus isključivo na traženju i pokušaju izgradnje vlastitog nacionalnog identiteta.

Autopredodžbe u *Juranu* i *Sofji* demonstriraju građenje nacionalnog identiteta kroz ideologeme kršćanskog herojstva, poštenja, časti, hrabrosti, nepotkupljivosti, kršćanskog oprosta i pravde. Ovakav Kukuljevićev imaginarij uvelike će se odraziti i na paradigmu negativne predodžbe *Drugih* u hrvatskoj književnosti XIX. stoljeća, posebno kod Šenoe i Kumičića. S druge strane, reflektirat će se i u gradnji niza pozitivnih karaktera u kasnijoj hrvatskoj književnoj praksi.

BIBLIOGRAFIJA

Ivan Kukuljević Sakcinski, *Poraz Mongolah*, Različita dela I. K. S., knj. 3, Tiskom kr.p. hor.-slav.-dal. tiskarne Ljudevita Gaja, Zagreb, 1844.

Ivan Kukuljević Sakcinski, *Poturica*, Tiskom Dragutina Albrechta, Zagreb, 1867.

Ivan Kukuljević Sakcinski, *Putne uspomene iz Hrvatske, Dalmacije, Arbanije, Krfa i Italije*, Ivan Kukuljević Sakcinski, *Izabrana djela*, priredio Nikola Batušić, Matica hrvatska, Zagreb, 1997.

Ivan Kukuljević Sakcinski, *Gusar*, Ivan Kukuljević Sakcinski, *Izabrana djela*, priredio Nikola Batušić, Matica hrvatska, Zagreb, 1997.

Ivan Kukuljević-Sakcinski, *Juran i Sofja*, Ivan Kukuljević Sakcinski, *Izabrana djela*, priredio Nikola Batušić, Matica hrvatska, Zagreb, 1997.

LITERATURA

Nikola Batušić, »Ivan Kukuljević Sakcinski – dramatičar«, *Forum*, IX, br. 9, str. 333–365; Zagreb, 1970.

Nikola Batušić, *Hrvatska drama od Demetra do Šenoe*, Nakladni zavod MH, Zagreb, 1976.

Davor Dukić, »Turska tema u preporodnoj drami«, *Hrvatska književnost u doba preporoda (ilirizam, romantizam)*, Književni krug, Split, 1998., str. 316–325 (»Dani hvarskog kazališta. Građa i eseji o hrvatskoj poeziji«, XXIV).

Davor Dukić, *Sultanova djeca: predodžbe Turaka u hrvatskoj književnosti ranog novovjekovlja*, Thema, Zadar, 2004.

Davor Dukić, »Osmanizam u hrvatskoj književnosti od 15. do sredine 19. stoljeća«, *Jezik književnosti i književni ideologemi*, Zbornik radova 35. seminara Zagrebačke slavističke škole, uredio K. Bagić, Filozofski fakultet u Zagrebu, Zagrebačka slavistička škola, Zagreb, 2007., str. 87–103.

Dubravko Jelčić, *Hrvatski književni romantizam*, Školska knjiga, Zagreb, 2002.

Slavko Ježić, *Hrvatska književnost (od početaka do danas 1100–1941.)*, Naklada A. Velzek, Zagreb, 1944.

D. Dukić, Z. Blažević, L. Plejić Poje, I. Brković (prir.), *Kako vidimo strane zemlje: Uvod u imagologiju*, Srednja Europa, Zagreb, 2009.

Franjo Marković, »Poturica«, *Vienac*, V, br. 15, str. 235; br. 16, str. 252; Zagreb, 1873.

Ivo Vidan, *Engleski intertekst hrvatske književnosti*, Zavod za znanost o književnosti Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu, Zagreb, 1995.

IMAGOLOŠKI ASPEKTI KUKULJEVIĆEVIH DRAMA

Sažetak

Upravo je devetnaesto stoljeće u Europi vrijeme formiranja modernih nacija. Iz navedene činjenice dalo bi se pretpostaviti da je u tom razdoblju svaka nacionalna književnost sklonija promišljanju o drugim zemljama i narodima, a samim tim i sklonija stvaranju slika ili predodžbi o Drugima. Hrvatski književni romantizam svakako je razdoblje u hrvatskoj književnosti koje je obilovalo slikama o sebi (autopredodžbama), ali i o Drugima (heteropredodžbama) koje su se međusobno uvjetovale.

Na tom tragu, rad provodi imagološku analizu Kukuljevićevog dramskog opusa. U navedenim dramama apostrofiraju se temeljne sastavnice koje su oblikovale Kukuljevićev imaginarij.

IMAGOLOGICAL ASPECTS OF KUKULJEVIĆ'S DRAMATIC WORKS

Summary

In Europe, modern nations were formed during the nineteenth century. From this fact, it might be assumed that each national literature at that period was prone to reflect about other countries and nations, and therefore more likely to create pictures and images of Others. Croatian literary romanticism is certainly a period in Croatian literature abundant in self-images (auto-images), but also in images of Others (hetero-images) which are mutually conditioned.

Along these lines, the paper conducts an imagological analysis of Kukuljević's dramatic works, apostrophizing in them the basic elements that shaped Kukuljević's imagery.

U UTORAK 27. LISTOPADA 1840,
 PREDSTAVLJAT ĆE DOMORODNO TEATRALNO DRUŢTVO
U KARLOVCU.
 NA KORIST GOSPOJE JOSEFINE VAGI,
 DRUGI PUT:
JURAN i SOFIA,
 ili:
TURCI KOD SISK A.
 Junaĉka igra u trih ĉinah od Ivana Kukuljević Saksinskoga.

O S O B E:			
Toma Knez Erdődi-Bakad Maslaviĉ, Ban Horvatah, Dalmatinah,	G. Anastasiević.	Andria Knez Anersberg - Turjaki, poglavar u Karlovcu	G. Gruić.
i Slavonacah	Gja. Stein.	Blaŝ Gjurljak, poglavar tvrđnje u Sisku	G. Tkalac.
Katarina, njegova supruga	G. Badali.	Kleković, } horvatski plemić u Sluŝbi Bana	G. Toljan.
Juran, njihov sin	JOS. VAGL	Marnavić, }	
Sofia, Juranova supruga	Mala Petrović.	Hasan, baŝa od Bosne	G. Kap. de Morla.
Ivan, njihov sin 8 god. star	G. Marković	Mehmed, sandjal od Hercegovine, sestric sultanor	G. Gruić.
Janlo, Knez Drasković Trakoŝtjanski, začasni poglavar u Križevcu		Hurt, janicarski Aga	G. Petrović.
		Horvat, Kralinci, Stajerci, Istranci, Boŝnjaĉi, Serbi i Turci.	

Reŝiser Gosp. Isaković.

Ulasna platja u srebru od osobe jest:

Na zakljuĉnim stolac 30 kr. U parter 20 kr. U galeria 10 kr. — Biljeti na zakljuĉane stolice do 5 ure po poldan u Kafani kod G. Leonarda Gyilly dobiti mogu se.

Poĉetak u 7 urah.) Kasa ĉe se otvoriti u 6 urah.

Sl. 12.: Junaĉka igra u tri ĉina Ivana Kukuljevića Saksinskog *Juran i Sofia ili Turci kod Siska* premijerno je izvedena 1839. u Sisku, a 27. listopada 1840. u Zagrebu.

Ana Batinić

Prostornost u Kukuljevićevu književnom opusu

Izvorni znanstveni članak
UDK 821.163.42(091)

U posljednjih nekoliko desetljeća došlo je do značajnih metodoloških inovacija u gotovo svim znanostima. Znanost o književnosti ni u kojem slučaju nije iznimka, pa su, gledajući dijakronijski, povjesničari književnosti, književni teoretičari i književni kritičari prevalili dalek put od pozitivizma, estetike, ruskog formalizma, strukturalizma, poststrukturalizma, teorije recepcije sve do suvremenih interdisciplinarnih pristupa. Tako se književni tekstovi danas promišljaju s posve različitih motrišta: psihoanalize, kulturalnih studija, rodnih studija, novog historizma, animalistike, prostornosti i geografije itd. Na taj se način čak i višestruko analizirana literarna djela prikazuju u posve novom svjetlu. Kako je istaknuo Michel Foucault, »strukturalizam [...] predstavlja pokušaj uspostave skupa odnosa između elemenata, koje je bilo moguće povezati na vremenskoj osi [...]«.¹ Prema Foucaultu, »povijest je bila velika opsesija devetnaestog stoljeća«, a »današnja će epoha možda poglavito biti epoha prostora«. Kao što je ustvrdio Andrej Mirčev, »zanemaren i sveden na fizikalnu kategoriju, koja ima objektivna i zauvijek utvrđena svojstva, prostor je prolazio kroz različite transformacije, ali je tek u postmoderno doba postao doista relevantan«.² Zalažući se za obraćanje više pozornosti na problematiku prostornosti u analizi književnih tekstova, Stipe Grgas ističe kako se u znanosti o književnosti tradicionalno privilegiralo vrijeme u odnosu na prostor. Obnovljeno zanimanje za prostor u znanstvenim disciplinama koje se bave čovjekom stoga nameće i zahtijeva drugačiji pristup književnosti koji uključuje osvrt na prostornu dimenziju literarnih artefakata.³

Ponukani topološko-spacijalnim zaokretom i novim poimanjem prostornosti u znanstvenoj paradigmi, odlučili smo iščitati (va)ti književni opus⁴ Ivana

¹ M. Foucault, »O drugim prostorima«, *Glasje*, Časopis za književnost i umjetnost, III, br. 6, str. 8; Zadar, 1996.

² A. Mirčev, *Iskušavanja prostora*, UAOS/Leykam international, Osijek/Zagreb, 2009., str. [7].

³ S. Grgas, »For a (Re)assertion of Spatiality in Literary Studies«, str. 1 [Neobjavljeni tekst dobiven od profesora na predavanju na poslijediplomskom studiju].

⁴ U određivanju korpusa Kukuljevićevih pjesničkih, pripovjednih i dramskih tekstova kojima ćemo se baviti, oslonili smo se na izbor obuhvaćen edicijom »Stoljeća hrvatske književnosti« (MH, 1997.), proširivši ga djelima objavljenima u *Različitim djelima Ivana Kukuljevića Sakcinskoga*. Pri tom nismo isključili Kukuljevićeve prerade/prijeводе (s određenim izmjenama i/ili dopunama), poput *Marte Posadnice*, *Pauka* ili *Gusara*, smatrajući da su i ta djela na svoj način bitna za pitanje prostornosti, budući da izvorni predlošci prema kojima su nastala nikako nisu odabrani slučajno, nego upravo suprotno – Kukuljević ih je birao tendenciozno, ciljano ih prilagođavajući ondašnjim čitateljima i društveno-političkim okolnostima, a sve u svrhu promicanja ideje sveslavenstva. Prostori su u tim tekstovima tijekom prijevoda također doživjeli

Kukuljevića Sakcinskoga usmjeravajući pozornost na način konstruiranja prostornosti u njegovim lirskim, pripovjednim te dramskim tekstovima. U radu Stipe Grgasa o geografiji u pjesništvu Adriane Škunca,⁵ spominje se, između ostalog, i zanimljiv teorijski model ispisivanja prostora u književnosti Gabriela Zorana.⁶ Govoreći o asimetriji u odnosu vremena i prostora u književnom tekstu, Zoran tvrdi da je »književnost zapravo umjetnost vremena« te da je o vremenu moguće govoriti u smislu pripovjednog vremena i vremena pripovijedanja. Premda bi se analogijom moglo razlučiti između rekonstruiranog tj. pripovjednog prostora i prostorne dimenzije samog teksta koji se nalazi u prostoru svijeta, među njima nije moguće uspostaviti korelaciju kakva postoji u temporalnoj dimenziji. Nadalje, oslonivši se na modele prostornosti R. Petscha i J. Kristeve, Zoran razrađuje tri vertikalne razine strukturiranja prostora u tekstu, kojima ćemo se koristiti u našoj analizi: topografsku, kronotopsku i tekstualnu, pri čemu je važno naglasiti da čitatelj ne počinje na jednoj razini pa prelazi na iduću, nego ih sve percipira odjedanput.

Topografska razina najviša je razina rekonstrukcije u kojoj se svijet percipira kao statički entitet i nešto što postoji samo za sebe, neovisno o temporalnoj strukturi. Topografsku strukturu tekst može izraziti izravnim opisima, no zapravo svaki dio teksta, bilo pripovjedački, dijaloški ili esejistički, može pridonijeti rekonstrukciji topografske strukture, koja se može shvatiti poput neke vrste mape, utemeljene na elementima iz cijeloga teksta. Ta se mapa temelji na nizu suprotnosti, od kojih su neke općenite i tipične, a druge više specifične, obuhvaćajući horizontalnu strukturu svijeta, odnose kao što su unutra i vani, blizu i daleko, u središtu i na periferiji, u gradu i na selu itd. Također, mapa sadrži uzorke koji se ne odnose na lokaciju stvari, nego na njihova svojstva: boju, strukturu, tip, a prostor je moguće strukturirati i pomoću ontoloških principa, tj. oblika postojanja, koji se ponekad preklapaju s topografskim lokacijama: primjerice, svijet bogova je gore, a svijet ljudi dolje. Oblici postojanja, međutim, mogu biti i u posve nespacijalnom međuodnosu, npr. prostor sna u odnosu na stvarnost. Na kronotopskoj razini, rekonstruirani svijet ovisi o radnji, što znači da strukturu nametnutu prostoru određuju događaji i kretanje, koje Zoran naziva kronotopom.⁷ U okviru kronotopa djeluju sinkro-

---

značajne preinake, pa je, primjerice, radnja *Gusara* smještena na otok Korčulu. U ovome radu neće biti riječi o Kukuljevićevim putopisima, premda oni nesumnjivo pripadaju njegovu književnom opusu, zbog toga što držimo da zbog specifičnosti samog putopisnoga žanra s obzirom na prostornu problematiku te opširnosti, ta tema zaslužuje zaseban rad.

⁵ S. Grgas, »'Bučno nadire prostor sa svih strana'. Geografija u pjesništvu Adriane Škunca«, *Muzama iz leđa*, Čitanja hrvatske lirike, prir. T. Vuković, Zagrebačka slavistička škola, Zagreb, 2010., str. 51–72.

⁶ G. Zoran, »Towards a Theory of Space in Narrative«, *Poetics Today*, sv. 5, br. 2, str. 309–335; Durham, 1984.

⁷ Zoran ovdje ne koristi pojam *kronotopa* u »klasičnom« bakhtinovskom smislu, tj. tim pojmom ne označava totalitet prostora i vremena, nego samo ono što bi se, integracijom prostornih i vremenskih kategorija, moglo odrediti kao kretanje i promjena.

nijski odnosi koji se odnose na kretanje i stajanje, u smislu (ne)vezanosti za određeni prostorni kontekst, te dijakronijski odnosi koji uključuju smjerove i osovine kretanja: početne i krajnje točke polaska i dolaska te usputne postaje, koje određuje kronotopska struktura. Samo kretanje rezultat je nekoliko sila: volje, prepreka, ideala, namjera likova itd. Najneposrednija razina rekonstrukcije je tekstualna, budući da je prostor u tekstu neizbježno oblikovan i prenesen verbalno. Strukturirani objekti pripadaju rekonstruiranom svijetu, no sama struktura nametnuta im je lingvističkom prirodom teksta, koja uključuje: jezičnu selektivnost, kao nemogućnost jezika da izrazi sve vidove prostora, zatim vremenski kontinuum, tj. činjenicu da jezik prenosi informacije samo linearnom, vremenskom linijom (redoslijed prijenosa prostornih informacija i učinak tog redoslijeda na predodžbu prostora) te točku gledišta (binarna opozicija ovdje – ondje).⁸ Postoje mnoge »rupe« u informacijama o prostoru, no to se u čitanju često i ne zamijeti.

Radi preglednosti, rad u strukturnom smislu prati rodnu odnosno žanrovsku podjelu Kukuljevićeva opusa, a za potrebe analize uveli smo podjelu prostornosti kao apstraktnog nadpojma na prostore prirode ili krajolika i prostore kulture ili civilizacije (ruralne i urbane) te metafizičke prostore duha, raja itd.

Poezija

Čini nam se da je za liriku najznačajnija i najpogodnija topografska razina strukturiranja iz Zoranova tročlana modela, a Kukuljevićeve bismo pjesme, s obzirom na tematsko-prostornu preokupaciju – od mikroplana do makroplana, od intimnog i osobnog do općeg, sveslavenskog – mogli podijeliti na nekoliko cjelina: od prvih, refleksivno-ljubavnih stihova koji tematiziraju prostor nesretne duše, preko ljubavno-rodoljubnih u kojima je prisutan snažan kontrast između tuđine i domovine, pa sve do pjesama koje referiraju na pojedine urbane prostore, zatim, još šire, na regije te naposljetku na goleme slavenske prostore u kojima međudržavne granice postaju nevažne.

Kako je istaknuo Nikola Batušić, u lirskim je ciklusima iz mladih dana – »Koraljkama«, »Sârčanicama« i »Kupinama« – Kukuljević ponajprije pjesnik intimnih i refleksivnih tonova.⁹ U »Koraljkama« prevladavaju metafizički prostori duše, a česti su i simbolički, ontološki prostori raja¹⁰ te prostori prirode, koji su obično u funkciji dočaravanja ili pojačavanja ugođaja i/ili osjećajnih stanja

⁸ G. Zoran, »Towards a Theory of Space in Narrative«, *Poetics Today*, sv. 5, br. 2, str. 320–321; Durham, 1984.

⁹ N. Batušić, »Ivan Kukuljević Sakcinski«, Ivan Kukuljević Sakcinski, *Izabrana djela*, SHK, MH, Zagreb, 1997., str. 19.

¹⁰ *Danas prost moj duh zavlada / Svimi stvarmi zemlje ove, / Danas meni raj pripada / Nezavidim nit bogove*. I. K. S., »Koraljke«, 9, *Pěšme. Različita dela Ivana Kukuljevića Sakcinskoga*, Knjiga četvarta, Tiskom kr. pov. ilir. n. tiskarne Dra. Ljudevita Gaja, Zagreb, 1847., str. 15.

pjesnika.¹¹ Tipičnoromantičarski, priroda se često prikazuje i kao mjesto spokoja i duhovne utjehe.¹² U »Sàrčanicama«, primjerice, u pjesmi »Potudjenoj Slavjanki«, već naslućujemo naznake drukčijih lirskih putova – slavenski je jezik moćniji i jači od geografskih prostranstava: *Jer je jezik, slavan toil / Da se Balkan njim ne stidi, / Da se Ural njim oholi, / Kinski mu se klone zidi.*¹³ I u *Kupinama* najavljuje novo usmjerenje svoje buduće poezije i odmak od stihova ljubavne tematike. U »Uspomeni na Mlětke« prisjeća se putovanja u Veneciju koju naziva »starinskom caricom od mora«, a Englesku, iz koje odlazi lord Byron te nalazi novu domovinu u Veneciji, naziva arhaičnim imenom Albion.¹⁴ U refleksivno-rodoljubnoj »Molbi na vilu« topografsku mapu čini snažan kontrast između blizine i daljine, tuđine i domovine: *Opet vodiš duh moj u daljinu, / gdje nekada živih srétne dane, / kad pod sjenom maslinove grane / gledah duhom srétnu domovinu,*¹⁵ a istu suprotnost nalazimo i u romanci »Věra i nevěra«¹⁶ te u pjesmi »Na grobu moje sestre« (Italija – domovina)¹⁷. U »Domorodcu« pak nailazimo na opis noćnog Milana,¹⁸ ali javljaju se i prostori prirode – toponimi, hidronimi, oronimi: Laba, Visla, Kupa, Sava, Drava, Tatre itd. Na topografskoj se razini, dakle, stvara mapa u kojoj čitatelj percipira svijet strukturiran pomoću niza suprotnosti. Osim u »Domorodcu«, još se u nekoliko pjesama referira na prostor grada kao urbanog elementa prostora kulture. Zagreb se tematizira u pjesmama »Na zagrebačkih žvirčih (u noći 12. Svibnja 1843.)« i »Razstajući se sa Zagrebom. (10. Sččnja 1846)«, a »bijeli grad« Grobnik u schillerovskoj baladi »Lucinski vir«. U »Lucinskome viru«, uz geografski precizno određen, junačkom prošlošću obojen lokalitet Grobničkog polja, Grobnika, sela Podčudnića, Ratulja i Rčine vezuje se narodna priča o tragičnoj ljubavi između Miljka i Lucie.¹⁹ Ni u »regionalnim« pjesmama Kukuljević ne propušta priliku za buđenje sveslavenskih osjećaja. U »Hàrvatskom Zagorju« prostor zagorske regije općenito je okarakteriziran kao prostor na kojem se slatko i radosno živi, iz kojeg potječu Čeh, Leh i Meh te u kojem se njeguje ljubav prema domu, rodu i vjeri, hrvatstvu, ali i sveslavenstvu.²⁰ U pjesmi »Dalmaciji«, pjesnik Dalmaciju naziva kolijevkom careva i robova, vrelom vjere, pjesništva, mudrosti, no zamjera joj što nema sloge sa slavenskom

¹¹ *Na burnome moru stojim, / Čutim groznu moć vihara, / Gromoviti grom udara, / Val se titra s brodom mojim.* I. K. S., »Koraljke«, 17, *Pěsme. Različita dela 4.*, str. 23.

¹² *Sedjao sam u mom gaju, / Pod večer kad sunce zgину, / Našav mir tu i tišinu, / Što tak rědki čėnit zna-ju.* »Koraljke«, 26, I. K. S., *Pěsme. Različita dela 4.*, str. 32.

¹³ I. K. S., »Sàrčanice«, *Pěsme. Različita dela 4.*, str. 55.

¹⁴ I. K. S., »Kupine«, *Pěsme. Različita dela 4.*, str. 81.

¹⁵ I. K. S., »Kupine«, *Pěsme. Različita dela 4.*, str. 84.

¹⁶ I. K. S., »Věra i nevěra«, *Pěsme. Različita dela 4.*, str. 94.

¹⁷ I. K. S., »Kupine«, *Pěsme. Različita dela 4.*, str. 103–104.

¹⁸ *Sve su kuće toga grada / Tminom skrite, i sva města, – / Svud tišina gluha vlada, / Sav na zemlji život presta; / Ljudske čuti, želje, strasti, / Krije noćni zastor tmasti.* Ibid., str. 105.

¹⁹ I. K. S., »Lucinski vir«, *Pěsme. Različita dela 4.*, str. 99.

²⁰ I. K. S., »Kupine«, *Pěsme. Različita dela 4.*, str. 100–102.

braćom, ljubavi prema vlastitu jeziku te volje da se oslobodi tuđinske vlasti.²¹ Prešavši iz regionalnih okvira na makroplan, u »Slavjanskoj domovini« pjesnik sintagmom »slavski dom« obuhvaća golemo prostranstva Rusije, Poljske, Češke, Moravske, Slovačke, rijeke Dunav, Lajtu, Muru, Taju, potom Istrijane, Kranjce, Štajerce, Gorotance, Dalmatine, Hrvate, Srbe, Bošnjake, Bugare... sve su to područja u kojima se govori »slavskim jezikom«.²² Također, važno je spomenuti da Kukuljević narodno pjesništvo uzima kao relevantno za određivanje granica geografskih područja koja su naseljavali Slaveni. Vidljivo je to iz »Predgovora« koji je napisao dodatku *Pěsmama – Narodne pěsme puka hãrvatskoga*, u kojemu piše o Dunavu kao čestom motivu hrvatskih, ali i mnogih slavenskih narodnih pjesama, zaključivši: »bćenito pučko napominjanje i slavljenje rěke ove i nęka sveta ljubav prema njojzi, veći je dokaz gdě su nęgda stanovali stari Slavjani? odkuda su se razširili po svętu? i koj narod najvećim pravom tu rěku svojom nazivati može? – nego što ćeli folianti od ućenih razpravah dokazati mogu«.²³

Očit odmak od dotadašnje lirike predstavljaju dva izrazito politički i rodoljubno intonirana ciklusa »Slavjanki« (1848.), stoga i prostor u ovoj fazi Kukuljevićeva pjesništva poprima snažne političke implikacije. Kao što piše Nikola Batušić, »poput razglednica u starim albumima, redaju se u prvom ciklusu *Slavjanka* vedute čuvenih slavenskih predjela i gradova, evocirajući svoju mitsku snagu i značenje za čitavo slavenstvo. Od Atosa do Moskve, od Triglava do bugarskih planina i od Krakova do hrvatskih pejzaža, opjevava Kukuljević toponime, rijeke i krajolike koji su postali pojmovima nacionalne opstojnosti, sveslavenske uzajamnosti i simboli otpora tuđinskom presizanju. U tom svojevrsnom ideološkom, ali i idealiziranom zemljovidu, Hrvatsku zastupaju 'mile gore' u kojima prebivaju vile-zaštitnice svih nacionalnih ideala«.²⁴ Godine 1874. Kukuljević objavljuje *Povjestne pjesme*, koje obuhvaćaju preinačene »Slavjanke« te cikluse povjestica: »Hrvatom«, »Hrvatske slike« 1867. i »Grobovi hrvatski«. U novom izdanju »Slavjanke« su doživjele određene promjene: pjesme su dobile naslove prema nazivim mjesta, zemalja ili naroda, izostavljene su neke iz prvog izdanja, a uvrštene neke nove. U »Domovini slavjanskoj« pjesnik navodi sve zemlje koje obuhvaća njegova zamišljena »slavska domovina«: Rusiju, Poljsku, Lužičku pokrajinu, Češku, Ugarsku, Srbiju, Hrvatsku, Sloveniju, Bugarsku... Na isti način, u pjesmi »Slavjani, ne dajmo se!« tendenciozno nabraja geografska područja u svrhu ideje sveslavenstva: Amur, Ural, Balkan, Triglav, Neva, Laba, Dunav, Moldava, Marica, Sava... Prostori prirode ovdje više nisu tek mjesta spokoja ili ilustracije osjećajnih stanja lirskoga subjekta, nego nose snažna

²¹ I. K. S., *Pěsme. Različita dela 4*. [preskočena je paginacija, odnosno na ovom mjestu se prekida, iako bi trebale biti stranice 105–106].

²² I. K. S., »Kupine«, *Pěsme. Različita dela 4*, [prekinuta paginacija].

²³ I. K. S., »Predgovor Narodnim pěsmama puka hãrvatskoga«, *Pěsme. Različita dela 4*, str. 125.

²⁴ N. Batušić, »Ivan Kukuljević Sackinski«, Ivan Kukuljević Sackinski, *Izabrana djela*, SHK, MH, Zagreb, 1997., str. 22.

emotivna ili simbolička obilježja, pa tako »gore visoke« iz pjesme »Gore« simboliziraju slavnu hrvatsku prošlost, a »rieke« iz istoimene pjesme metaforički se opisuju kao »hrvatske žile«.

Pripovijesti

Kukuljević je objavio pet pripovijesti, od kojih nisu sve originalno njegove, kao što je slučaj i s nekim pjesmama i dramskim tekstovima, u kojima je Kukuljević bio više prevoditelj i prilagoditelj, nego izvorni autor. Ipak, iz već navedenih razloga, iz analize nećemo ispustiti *Martu Posadnicu*, *Pripovjest iz staro-slavjanske dogodovštine*,²⁵ premda je riječ o preradbi tj. dosta točnom prijevodu djela ruskog pisca Nikolaja Mihajloviča Karamzina iz 1803. godine.²⁶ Tekstualna razina oblikuje prostor moćnog, neovisnog grada Novgoroda, s time da redosljed prijenosa prostornih informacija prati vremensku liniju izmjene pripovjedne sadašnjosti i pripovjedne prošlosti. Rekonstruirani svijet na kronotopskoj razini ovisi o događajima koji se odvijaju unutar zidina utvrđenog Novgoroda, na bojnopolju i u šatorima vojske ruskog kneza Ivana koji su okružili grad. Na topografskoj razini, očit je kontrast između urbanih novgorodskih prostora (veliki, glavni trg, hram sv. Sofije, gradske ulice i kuće, groblje, dvor s kulom, vijećnička dvorana, Vadimovo mjesto) i prostora prirode, primjerice, guste šume na obali jezera Ilmenja i kolibe u kojoj je živio Martin djed – mudri pustinjač Teodosio. Osim prostora samoga grada i novgorodske bliže okolice, u pripovijesti se spominju i širi prostori: »Žitelji pribrežjeh Nevskih, velikoga jezera Ilmenja, Onega, Mologe, Lovata, Šilone, dohadjahu jedni za drugimi u glavni stan [...] Iz dalekih državah Novgorodskih, od Kargopolja i Dvine, čekaše se jošte vojska [...]«.²⁷

Rekonstruirani prostor u *Bugarinu*, pripovjesti iz novieg sèrbskog života, počinje slavljenjem Srbije, koju su stari Slaveni prozvali »perivojem božjim«, sada oslobođene od turskog ropstva, te se temelji na sinkronijskim i dijakronijskim odnosima koji djeluju u okviru kronotopa. Radnja je smještena u doba nakon turske vladavine područjem Srbije, no Borutin se retrospektivno vraća u prošlost pripovijedajući priču o svojem zarobljeništvu u turskom taboru, iz kojega uspijeva pobjeći. Na tekstualnoj razini to znači da prostornost ne percipiramo linearno, nego da redosljed organizacije prostornih jedinica u tekstu prati kronotopsku razinu, tj. kretanje lika, Borutina, iz pripovjedne sadašnjosti u pripovjednu prošlost. Na topografskoj razini dobivamo mapu koja se sastoji od izravnih opisa, među kojima je osobito upečatljiv gotovo lirski prikaz čudesne noći s mjesecinom koja se spustila na planinski vr-

²⁵ I. K. S., »Marta Posadnica«, *Pripovjesti. Različita djela Ivana Kukuljevića Sakcinskoga*, Knjiga prva, Tiskom kr. priv. ilir. nar. tiskarne Dra. Ljudevita Gaja, Zagreb, 1842.

²⁶ Usp. A. Flaker, *Književne poredbe*, Naprijed, Zagreb, 1968., str. 47–62.

²⁷ I. K. S., »Marta Posadnica«, str. 107–108.

hunac.²⁸ Topografska struktura počiva i na brojnim suprotnostima: i ovdje se potencira slavensko zajedništvo, ovaj put između kršćanskih Slavena i Bugara, koje je stavljeno u oštar kontrast prema Turcima, zatim, realan zemaljski prostor nasuprot eteričnim prostorima nebesa, dom – šuma, spilja, pitomost sela – divljina prirode... Odnos prema prostoru prirode u ovoj je pripovijesti dvojak: ako je riječ o »uređenom«, ljudskom rukom pripitomljenom i modificiranom krajoliku, tada priroda, kao i u lirici, pruža utjehu i spas. Primjerice, Borutin bježi iz turskog zarobljeništva u šumu te dolazi do jednog sela gdje mu pomaže Bugarin Radovan. Prema arhitekturi crkve, ali i prema izgledu prirode oko sela, Borutin zaključuje da je selo kršćansko.²⁹ Granica između turskog i neturskog područja je prirodna – čini ju rijeka Morava.³⁰ S druge strane, divlja priroda prikazana je kao surova, neprijateljska i prijeteća, što vidimo iz opisa Tatomirova putovanja planinskim lancem koji dijeli Srbiju i Makedoniju.³¹ Nadalje, pripovjedač Srbiju – jednu od ilirskih država – prikazuje kao izrazito patrijarhalnu sredinu, što se dovodi u izravnu vezu s prostorom: žene su vezane za unutrašnje prostore (kuća i kućni poslovi), a muškarci za vanjske, otvorene prostore: gostione, polja, šume (zabava, obrađivanje zemlje, lov): »[...] kći dđli s majkom kućni život, i kućnu samoću, – odrasli pako sin slđdi oca na polje, na rabotu, na zabave, u lov i u borbu«. ³² Time dobivamo još jednu suprotnost između vanjskog, javnog prostora kao muškog i zatvorenog, kućnog prostora kao ženskog.

U »narodnoj noveli« *Bratja* jedna od najčešćih i temeljnih dihotomija svaka-ko je domovina – strani svijet, no lako je uočiti suprotnosti između duha i tijela, kopna i mora. Kontrastom između dalekih, pa i egzotičnih krajeva (Indija) te svjetskih metropola (Rim, Pariz), Dubrovnika i malog sela, snažno je istaknuta razlika između globalnog – urbanog – ruralnog. Premda se nigdje eksplicitno ne spominje ime sela – sjetimo se »rupa« o kojima govori G. Zoran! – opisi rijeke Zrmanje te krša i klisura koji se izmjenjuju s plodnim dolinama nedvojbeno asociraju na Dalmatinsku zagoru: »Svaki putnik, koj je putovao kroz Horvatsku u Dalmaciju, pozna brđgovitu onu, kamenitim klisurami, golimi pećinama i strašnim planinama posutu stranku Ilirije [...] – Visoka bđrda rode visoke ljude, kamenite pećine, kamenita tđlesa, uznosite do neba upirajuće se planine, uzvišuju i

²⁸ I. K. S., »Bugarin«, *Pripovđsti. Razlićita dđla Ivana Kukuljevića Sackinskoga*, Knjiga pđrva, Tiskom kr. priv. ilir. nar. tiskarne Dra. Ljudevita Gaja, Zagreb, 1842., str. 38–39.

²⁹ Ibid., str. 16.

³⁰ »[...] Ova rđka, koja medju nami i rodod našim granicu ćini, neka nas nedđli za uvđk, mođebit će doći vrđme, da ćemo se opet pobratiti; pa ako Bog hoće, i rod će se naš sjediniti«. I. K. S., »Bugarin«, *Pripovđsti. Razlićita dđla 1.*, str. 21.

³¹ »Zaisto, divja samoća vlada u tih planinah [...] Ima ovđ i mnogih strašnih prolazah; nu najgroznii medju svimi jest jedan u Maćedonskih planinah. – Uzki, kamenjem i korenjem posuti od kišnih tećevinah izdubljeni put vodi u dolinu i kroz prelaz taj. – U dubljini leđe tamne jaruge s visokimi stđnami, po srđdini teće voda, i hita se dole u šupljine, i u ponore, ter muklim svojim šumom i žuborom prodira grozno ćut i sđrce svakog putnika«. Ibid., str. 56–57.

³² Ibid., str. 29.

čovječju dušu, ter čine, da se ona s veličanstvenimi samo misli zabavlja«. ³³ Upravo ta iskonska povezanost s rodnim krajem ono je što vuče Vladimira da se nakon godina putovanja po svijetu zbog trgovačkih poslova pod stare dane, zajedno sa svojim pobratimom Istokom, vrati u idilično rodno selo na Zrmanji, okruženo perivojima i visokim planinama. Osim topografske razine, dakle izravnih opisa i već spomenutih suprotnosti, u ovoj pripovijesti kronotopska struktura počiva na otmici Istokove kćeri Mirine, koju su oteli bosanski razbojnici. Taj događaj potiče likove na kretanje – Vladimirovi sinovi Jaromir i Ivan kreću u potragu za Mirinom. Jaromir stiže u Bosnu, gdje u planinama nailazi na ruševine hrama iz pogansko-ilirskih vremena. Ivan, pak, putuje Dalmacijom do Hercegovine. U Mostaru dolazi u turski dvor, gdje iz turskog ropstva izbavljuje Jerinu, drugu Istokovu kćer za koju se mislilo da se utopila. I *Bugarin* i *Bratja* obiluju pseudo-historizmima i sentimentalnim vizijama slavenskog zajedništva i arkadijske Ilirije. Flaker zaključuje kako je Srbija prikazana kao pastoralna idila, a na isti je način oblikovano i selo na Zrmanji. ³⁴

Radnja pripovijesti *Pauk*, Pripovjest iz dogodovštine ilirske, (Polag nječkoga s promjenami), ³⁵ počinje u starom gradu Veroni, kamo je odlukom senata poslan Josip Kornar, zapovjednik mletačke vojske. Kornar je uhićen te ga pratnja vodi uz jezero Garda prema tvrđavi Brescii, no uspijeva pobjeći te kroz visoke planine Montebalda bježi u Tirol... Ondje mu pomaže prijatelj Juraj Majerhofer, gospodar od Koburega i Angera, koji ga šalje krainskom barunu Andriji Galskom. Kronotopsko kretanje uvjetuje izmjenu prostora civilizacije i prostora prirode, te Kornar stiže u »ilirsku državu krainsku«. Radnja se u drugom dijelu pripovijesti odvija uglavnom na području današnje Slovenije (manja mjesta i Ljubljana). Posjedi Galskog obuhvaćaju dva stara grada: Rošek, »u kotaru Moravče medju visokimi bregovi« i drugi, »u dolnjoj Krainskoj na kamenitom bërdu i na visokih planinah sazidan, zadobio je od naproti sebi stojeće, do oblakah se podizajuće pećine, ime Podpeć«. ³⁶ U ovoj je pripovijesti izražena kronotopska razina, budući da radnja u potpunosti dominira prostornom strukturom.

U *Dva Slavena*, Pripovjesti iz novijega vremena, iščitavamo prostornu sliku svijeta utemeljenu na tročlanoj opoziciji: ruralno – urbano – globalno, koja uključuje odnose daleko – blizu, ovdje – ondje... Selo (Zagorje) stoji nasuprot gradu (Zagreb), a domovina (Hrvatska) nasuprot svijetu (Poljska, Mađarska, Austrija, Francuska, Španjolska, Portugal, Engleska, Italija, Krf, Carigrad, Alma, Balaklava, Sevastopolj). Ruralni dio topografske mape čini plemićki dvor – »palača« – zagorskog vlastelina Svevlada Primilovića. Osim predodžbi o unutrašnjim i vanjskim prostorima, dobivamo i informacije o namjeni pojed-

³³ I. K. S., »Bratja (Narodna novela)«, *Izabrana djela*, SHK, MH, Zagreb, 1997., str. 111.

³⁴ A. Flaker, *Književne poredbe*, Naprijed, Zagreb, 1968., str. 54.

³⁵ I. K. S., »Pauk«, *Pripovjesti. Različita djela Ivana Kukuljevića Sakcinskoga*, Knjiga druga, Tiskom kr. priv. ilirske nar. tiskarne Dra. Ljudevita Gaja, Zagreb, 1843., str. [53]–[102].

³⁶ *Ibid.*, str. 77.

inih dijelova dvora: primjerice, trijem, »koj u starih drvenih dvorovih zagorskih nigdje ne fali«,³⁷ mjesto je gdje muškarci puše i piju kavu, dok se žene druže u posebnoj »sobi gospodah«.³⁸ Većina rekonstruiranih unutrašnjih prostora u dvorcu Primilovića, dvorcu Toškovića, kao i obližnja Miškova krčma³⁹ zapravo su mjesta gdje se nalaze politički istomišljenici, no i urbani prostori u ovoj pripovijesti nose snažne političke konotacije. Urbana topografska mapa uključuje zagrebačke lokacije: gostionicu »Kod austrijanskoga cara«, narodnu kavanu na harmici, veliku dvoranu narodnog kazališta u kojoj je održana saborska sjednica Državnog sabora Kraljevine Hrvatske, zagrebačke ulice, Markov trg... te županijsku dvoranu u Varaždinu. Globalni prostor rekonstruiran je gotovo isključivo na tekstualnoj razini, što znači da o njima stvaramo predodžbu na temelju sporadičnih i uopćenih informacija. Primjerice, književnik Božidar Umović, »[...] bavio se više godinah u Beču i u Pešti, živio njeko vrieme u talijanskih gradovih, posjetio sve skoro pokrajine austrijanskoga carstva i vratio se nakon deset godinah u svoju domovinu [...]«,⁴⁰ a njegov prijatelj Boleslav Podoljski rođen je u ruskoj Poljskoj i odgojen u Krakovu, nakon čega je putovao po cijelom svijetu. Još jedna dihotomija koju uočavamo na topografskoj razini je mijena prostora kulture i prostora prirode – o prirodnim ljepotama na putu iz Varaždina, preko Ivanca, Lepoglave i Veternice u Zagorje doznajemo iz izravnog opisa.⁴¹

Drame

Bitno je istaknuti kako je u dramskim tekstovima riječ o dvije razine ispisiivanja prostornosti: dramskom prostoru o kojemu doznajemo iz dijaloga dramskih lica i o prostoru naznačenom u didaskalijama. Primjerice, na samome početku *Jurana i Sofije*, ispod popisa lica, stoji: »Kazalište je čas u Zagrebu, čas pako u Sisku u Horvatskoj god. 1539.«,⁴² a u desetom prizoru trećeg čina – čina koji počinje u tamnici u kojoj je zatočen Juraj – autor nam opisno dočarava prostor: »[...] u dubljini se vidi grad Sisak s jednim mostom, koi se pod gomilama ležećih podere«.⁴³ Prvi čin *Jurana i Sofije* počinje u dvorani banskoj u Zagrebu. Blaž Gjurak, poglavar sisačke utvrde, donosi loše vijesti o stanju u Sisku. Baša Tomi, banu, nudi polovinu Hrvatske i najveća dobra u Bosni, a za uzvrat traži od bana da naredi predaju Siska i Karlovca. Radnja drame odvija se na nekoliko lokacija:

³⁷ I. K. S., *Izabrana djela*, SHK, MH, Zagreb, 1997., str. 142.

³⁸ Ibid., str. 149.

³⁹ »Cielo zdanje rečene krčme sastojalo iz jedne tamne kuhinje, jedne poveće sobe i jedne malene komore ili kleti, gdje spavaše krčmar i krčmarica, zajedno sa svojom djetcom. Ona poveća soba bijaše sastajališće gostijuh seljačkih, što se ovamo navraćahu iz svega Zagorja i iz obližnje štajerske međe«. Ibid., str. 154.

⁴⁰ I. K. S., »Jurani i Sofija ili Turci kod Siska«, *Izabrana djela*, SHK, MH, Zagreb, 1997., str. 147.

⁴¹ Ibid., str. 165.

⁴² Ibid., str. 199.

⁴³ Ibid., str. 267.

Zagreb, bojište, turski tabor, šator baše bosanskoga... neki se geografski prostori samo spominju na tekstualnoj razini i o njima doznajemo samo posredno, iz vijesti koje donose glasnici ili iz dijaloga među likovima: na taj način, primjerice, dobivamo informaciju da pomoć hrvatskoj vojsci, pod vodstvom karlovačkog poglavara Turjačkog, dolazi iz Istre, Kranjske i Štajerske.

Radnja *Gusara* također je precizno locirana i odvija se u XVIII. stoljeću na otoku Korčuli i u gradu Skadru. Izmjenjuju se prostori otočke prirode, čije opise najčešće nalazimo u didaskalijama,⁴⁴ s urbaniziranim prostorima kulture (»velikolēpna dvorana«, tamnica, soba). Značajno mjesto zauzimaju prostori morske obale i mora kao realnog, ali i simboličkog prostora pomorskih lutanja, i to svi otoci duž jadranske obale,⁴⁵ kao i prostor broda, koji stoje u kontrastu prema svemu onome što obuhvaća pojam »kuća«.

Budući da je *Poraz Mongolah* već u podnaslovu okarakteriziran kao »junačko-istorička igra« utemeljena na povijesnim događajima,⁴⁶ rekonstruirani prostorni svijet na kronotopskoj razini očekivano prati povijesne događaje koji se odvijaju na povijesnim lokalitetima u Zagrebu i okolici, u Klišu, Splētu, Kërku i oko Kupe i Jelenja (Grobnika), godine 1242. Topografska mapa ponovno sadrži jasnu razdjelnicu između slavenskih prostora i prostora na kojima žive barbari, u ovom slučaju Tatari, koji nakon što su opustošili Rusiju i Poljsku nadiru na Tatre i ugarsku granicu. O pobjedi Tatara u bitci kod Šaja doznajemo iz dijaloških dionica, što znači da topografsku predodžbu o prostorima na kojima se odvijaju bitke, kao i u *Juranu* i *Sofiji*, dobivamo posredno, iz razgovora likova koji se nalaze u Zagrebu (soba u dvoru zagrebačkog vladike Babonića): »Sav prostor od Dunava do Drave pokrit je kèrvju; trupla mèrtvacah leže po brègovih nagèrnjena kano kamenje u kamenarnici, i po livadah i poljah kano pasuća stada od ovacah«.⁴⁷ Dramska radnja odvija se uglavnom u okviru hrvatskih granica: u sobi u Klišu gdje su sklonjene kraljica i Stanislava, u kraljevoj dvorani u Splitu, na otoku Krku... ili u neprijateljskom, mongolskom taboru, u Batu-Kanovu šatoru, dok su prostori bitaka rekonstruirani u obliku vijesti koje donose glasnici, npr. Lacković kralju donosi vijesti da su Tatari opustošili Bosnu, Srbiju, razorili Zagreb i Sisak, porušili Modruš i Brinje. Sinkronijski gledajući, likovi na hrvatskoj strani su više statični, vezani za područje Hrvatske, dok se Tatari u svojim osvajačkim pohodima kreću, čime otvaraju nove prostore. I u ovoj drami uočavamo povezi-

⁴⁴ »Pećinasta divjačna prèdel, na bèrdu stoji kula, a pod bèrdom vide se slapovi, i svakojako divje cvètje [...]«. I. K. S., »Gusar«, *Izabrana djela*, SHK, MH, Zagreb, 1997., str. 278.

⁴⁵ Na Bojanov upit odakle dolaze, Žalmir mu odgovara: »Brate odsvud i odnikud; sad baš / S mora i zraka; – i kod kuće biasmo, / Po otocih čitave Dalmacie / Tja do Senja tamo i do Rêke«. I. K. S., »Gusar«, *Izabrana djela*, Matica hrvatska, Zagreb, 1997., str. 276.

⁴⁶ U »Izjasnjenjima« Kukuljević se poziva na izvratke iz četiri diplome kralja Bele IV. te zapise »dogodopisaca« i neke mađarske kronike, u kojima je zapisano da su Tatari doista bili u Hrvatskoj i da su Belu do morskih pokrajina proganjali.

⁴⁷ I. K. S., »Poraz Mongolah«, *Različita dèla Ivana Kukuljevića Sakcinskoga*, Knjiga tretja, Igrokazi, Tiskom kr. p. hor.-slav.-dal. tiskarne Dra. Ljudevita Gaja, Zagreb, 1844., str. 74.

vanje podneblja s hrabrošću junaka, pa su, prema riječima Stjepka Šubića, kneza od Bribira i Like – koji dolazi »iz kamenite pokrajine gorske« gdje »kamenita rastu pèrsa i železne desnice« – Slaveni na jugu vatreniji od slavenske braće na sjeveru.⁴⁸ Šubić kralju predlaže strategiju povlačenja u kamenite primorske dijelove Hrvatske, budući da se vojna snaga Tatara temelji na konjima koji nisu navikli na stijenje i more. Ispravnost strategije potvrđuje sljedeća Batu-Kanova rečenica: »Vražja pokrajina, gdje čovjek bez konja i bez kolah skakati mora od stène do stène, kao bosa koza«.⁴⁹ U ovoj je dramskoj aktualizaciji povijesne teme u svrhu promicanja političkog svjetonazora prikazano kako je realan povijesni prostor, točnije geografska konfiguracija prostora prirode, odigrala ključnu ulogu u povijesnim događanjima.

Zaključak

Analiza prostornih uzoraka iz odabrana korpusa Kukuljevićevih literarnih tekstova s metodološkim uporištem u teorijskom modelu Gabriela Zorana pokazala je da je prostornost nezaobilazna sastavnica Kukuljevićevih stihova, pripovijesti i dramskih tekstova. Prostor je u njima konstruiran ponajprije na neizbježnoj tekstualnoj razini, na kojoj strukturu određuje lingvistička narav teksta, međutim prostorni elementi dopunjuju predodžbu konstruiranog svijeta i na kronotopskoj i topografskoj razini. Temeljna podjela prostora koja se nameće čitanjem Kukuljevićeva poetskog opusa jest podjela na prostore prirode ili krajolika i prostore kulture ili civilizacije, unutar kojih je prisutna stalna mijena ruralnog i urbanog. Osim stvarnih geografskih lokacija – bilo povijesno obilježenih hrvatskih toponima poput Karlovca, Siska, Zagreba, Varaždina i Dubrovnika, bilo stranih poput Beča, Pešte, Jakina, Rima i Krakova ili egzotičnih, udaljenih krajeva poput, primjerice, Indije – javljaju se i metafizički prostori raja i duše, osobito u ljubavnim i refleksivnim stihovima. Proučavajući engleske romane XVIII. stoljeća, Simon Varey⁵⁰ ističe kako je spacijalni element u toj prozi politički instrument kojim se pokušava uspostaviti moć i politička kontrola nad društvenim prostorom. Jednako tako, pitanje prostora u Kukuljevićevu djelu podrazumijeva snažne ideološke odnosno političke konotacije. Poznato je, naime, da su pisci razdoblja romantizma u svim književnostima imali značajnu ulogu u stvaranju ranog nacionalnog identiteta, što je u velikoj mjeri književna tvorevina.⁵¹ Ideja panslavenskog zajedništva koju je Kukuljević zastupao uključuje ne samo duhovno i društveno-političko, nego i geopolitičko zajedništvo. Zadaća

⁴⁸ Ibid., str. 86, 89.

⁴⁹ Ibid., 171.

⁵⁰ Simon Varey, *Space and the Eighteenth Century English Novel*, Cambridge University Press, Cambridge, 1990., str. 4.

⁵¹ Usp. Jim Wayne Miller, »Anytime the Ground Is Uneven: The Outlook for Regional Studies and What to Look Out For«, William E. Mallory, Paul Simpson-Housley, *Geography and Literature, A Meeting of the Disciplines*, Syracuse University Press, Syracuse, New York, 1987., str. 11–12.

prostornosti u Kukuljevićevim književnim djelima stoga nije tek pružiti topološko određenje radnje, nego je mnogo šira te ima aktivnu ulogu u buđenju nacionalne i sveslavenske osviještenosti. Možemo stoga zaključiti kako je prostornost jedna od temeljnih odrednica Kukuljevićeva u ilirskom razdoblju nastala opusa, ključna za konstruiranje ne samo nacionalnog, nego i transnacionalnog identiteta.

LITERATURA

Michel Foucault, »O drugim prostorima«, *Glasje*, Časopis za književnost i umjetnost, III, br. 6, str. 8–14; Zadar, 1996.

Aleksandar Flaker, *Književne poredbe*, Naprijed, Zagreb, 1968.

Stipe Grgas, »For a (Re)assertion of Spatiality in Literary Studies« [Neobjavljeni tekst dobiven od profesora na predavanju na poslijediplomskom studiju]

Stipe Grgas, »'Bučno nadire prostor sa svih strana'. Geografija u pjesništvu Adriane Škunca«, *Muzama iza leđa*, Čitanja hrvatske lirike, prir. Tvrtko Vuković, Zagrebačka slavistička škola, Zagreb, 2010., str. 51–72.

Ivan Kukuljević Sackinski, *Različita djela Ivana Kukuljevića Sackinskoga*, Knjiga prva, Pripovjesti, Dio prvi, Tiskom kr. priv. ilir. nar. tiskarne Dra. Ljudevita Gaja, Zagreb, 1842. [Bugarin, pripovjest iz novieg sèrbskog života; Marta Posadnica, staroslavjanska historička pripovjest polag Karamzina]

Ivan Kukuljević Sackinski, *Različita djela Ivana Kukuljevića Sackinskoga*, Knjiga druga, Pripovjesti, Dio drugi, Tiskom kr. priv. ilirske nar. tiskarne Dra. Ljudevita Gaja, Zagreb, 1843. [Bratja, narodna novela; Pauk, pripovjest iz dogodovštine ilirske]

Ivan Kukuljević Sackinski, *Različita djela Ivana Kukuljevića Sackinskoga*, Knjiga tretja, Igrokazi, Tiskom kr. p. hor.-slav.-dal. tiskarne Dra. Ljudevita Gaja, Zagreb, 1844. [Gusar, žalostna igra u III čina; Poraz Mongolah, junačko-istorička igra u IV čina]

Kukuljević Sackinski, Ivan, *Različita djela Ivana Kukuljevića Sackinskoga*, Knjiga četvarta, Pësme, S dodatkom narodnih pësamah puka hãrvatskoga, Tiskom kr. pov. ilir. n. tiskarne Dra. Ljudevita Gaja, Zagreb, 1847.

Ivan Kukuljević Sackinski, *Izabrana djela*, priredio Nikola Batušić, »Stoljeća hrvatske književnosti«, Matica hrvatska, Zagreb, 1997.

William E. Mallory i Paul Simpson-Housley (ur.), *Geography and Literature, A Meeting of the Disciplines*, Syracuse University Press, Syracuse, New York, 1987.

Andrej Mirčev, *Iskušavanja prostora*, UAOS/Leykam international, Osijek/Zagreb, 2009.

Simon Varey, *Space and the Eighteenth-Century English Novel*, Cambridge University Press, Cambridge, 1990.

Gabriel Zoran, »Towards a Theory of Space in Narrative«, *Poetics Today*, sv. 5, br. 2, str. 309–335; Durham, 1984.

PROSTORNOST U KUKULJEVIĆEVU KNJIŽEVNOM OPUSU

Sažetak

Kako ispuštanje analize prostora i prostornosti u književnopovijesnim istraživanjima dovodi do nastajanja »rupa« unutar discipline, namjera je ovog rada proučiti na koji je način konstruiran prostor u književnom opusu Ivana Kukuljevića Sakcinskoga, pri analizi se u metodološkom smislu pozivajući na M. Foucaulta, S. Grgasa te posebice teorijski model ispisivanja prostornosti u književnosti Gabriela Zorana. Poznato je da je ideju panslavizma Kukuljević promovirao u, primjerice, svojim pripovijestima patriotsko-didaktičkih obilježja, kao i da su *Slavjanke*, objavljene godine 1848., pjesme programatskog karaktera i političkog naboja, u kojima autor evokacijom brojnih slavenskih predjela, od hrvatskih krajeva do Triglava, Bugarske, Poljske i Rusije, zagovara sveslavensko jedinstvo. Zadaća prostornosti u Kukuljevićevim književnim djelima nije tek pružiti topološko određenje radnje, nego je mnogo šira: prostornost kao nezaobilazna sastavnica Kukuljevićevih pjesama, pripovijesti i drama nosi izrazite domoljubne i političke konotacije te igra aktivnu, davorijsku ulogu u buđenju nacionalne osviještenosti. Možemo stoga zaključiti kako je prostornost jedna od temeljnih odrednica Kukuljevićeva u ilirskom razdoblju nastala opusa, ključna za konstruiranje ne samo nacionalnog, nego i transnacionalnog identiteta.

SPATIALITY IN LITERARY WORKS BY IVAN KUKULJEVIĆ SAKCINSKI

Summary

Since omitting the analysis of space and spatiality in literary-historical studies leads to creating »holes« within the discipline, the aim of this paper is to analyse the way in which space had been constructed in the literary works written by Ivan Kukuljević Sakcinski, with a methodological background in the works by M. Foucault, S. Grgas and especially a theoretical model of the structuring of space within the narrative text by Gabriel Zoran. It is already well known that the idea of pan-Slavism had been promoted by Kukuljević in his long stories of patriotic-didactic character, as well as that *Slavjanke*, published in 1848, are grammatical poems with political implications, in which the author, by evoking many Slavic regions, from places in Croatia to Triglav, Bulgaria, Poland and Russia, argues for unity among all Slavs. The purpose of spatiality in Kukuljević's poems, stories and dramatic texts is not only to provide a topological framework and scenery for the plot, but it is much wider: spatiality as an unavoidable constituent of Kukuljević's literary work has prominent patriotic and political connotations, playing an active part in waking the national consciousness. It is therefore possible to conclude that spatiality is one of the basic elements of Kukuljević's, in the Illyrian period written works, key for the construction of not only national, but also transnational identity.

SLAVJANKE.

od Xa.

U Zagrebu 1848.
Tiskom Franje Župana.

Sl. 13.: Zbirka Kukuljevićevih pjesama *Slavjanke* objavljena je pod pseudonimom X u Zagrebu 1848.

Nina Aleksandrov-Pogačnik

Ivan Kukuljević Sakcinski – *začinjavac i entuzijast*

Stručni članak
UDK 821.163.42(091)

*Mi smo malo Latini, malo Niemci,
malo Talijani, malo Mađari i malo Slavjani,
a ukupno (iskreno govoreći) nismo baš ništa!*

(Govor od 2. V. 1843. u Hrvatskom saboru)¹

Ivan Kukuljević Sakcinski (1816.–1889.) respektabilna i začudna osobnost hrvatske povijesti i kulture, jedan od »najvažnijih pisaca u čitavoj hrvatskoj povijesti«,² u XIX. stoljeću svakako jedan od najznačajnijih, taj akademik po vrsnoći, erudiciji i radu, koji je institucionalnu Akademiju odbio i otklonio (1866.), te osnivač hrvatske humanistike, bio je na tome području zapravo bez formalne izobrazbe. Plemić i vojnik koji je pohađao kadetsku školu, časnik i počasni pravnik Zagrebačke županije, bio je jednim dijelom svojeg intelektualnog angažmana rasni *homo politicus*, koji je svojim istupima i djelovanjem obilježio hrvatsku političku povijest (govori u Hrvatskom saboru, posebice prvi, amblematski, održan 2. svibnja 1843., zatim na skupštini Zagrebačke županije, 1843.–1847., tzv. *Zahtijevanja naroda*, članci u *Slavenskom jugu* itd.). To je djelovanje bilo oscilatorno, s obzirom na prilike u Monarhiji. U trenutcima obeshrabrenosti političkim okolnostima, posebice za apsolutizma, dva puta se posve distancirao od javnog djelovanja i, srećom, povukao u kulturalni egzil, gdje je ostvario nenadoknativa djela, o kojima ovaj rad i ima govoriti. Kulturolog *par excellence*, povjesničar i književnik u isti mah, okušao se u sva tri književna roda: pjesničkom, proznom i dramskome. Budući političar i povjesnik Kukuljević je i kao književnik te misaone, svjetonazorske i emocionalne sklopove uklapao u svoj književni rad; kada je o njemu riječ ne može se nipošto zaobići povijesni i kulturni kontekst njegova djelovanja (hrvatski narodni preporod) koji ga je inspirirao, odredio i bio trajan poticaj njegovu stvaralačkom entuzijazmu. Imperativi i smjernice tog segmenta hrvatske povijesti bili su tematski i afektivni sadržaj njegova književnog stvaralaštva koje je bilo medij za njihov izričaj. Stoga je Kukuljevićev književni opus angažiran

¹ Citirano prema: Ivan Kukuljević Sakcinski, *Izabrana djela*, »Stoljeća hrvatske književnosti«, prir. Nikola Batušić, Matica hrvatska, Zagreb, 1997., str. 620.

² Slobodan Prosperov Novak, *Povijest hrvatske književnosti*, Golden marketing, Zagreb, 2003., str. 186.

u najboljem opsegu pojma, njegovo je (posebice) pjesništvo književnost s tezom. Ona s estetsko-aksiološkog aspekta gotovo i nema vrijednosti, ali je simptomatična za vrijeme i za Kukuljevićev cjelokupni rad, izražavajući i one čimbenike koji čine neprocjenjivost njegova djelovanja.

Kukuljević je, naime, temeljne spoznajne poticaje koji su usmjeravali i oblikovali njegovo mišljenje i djelovanje stjecao u kontekstu europskog, točnije njemačkog romantizma. Predromantičarski i romantičarski ideologemi, teorijska i poetološka načela, snažno su obilježili Kukuljevićev intelektualni habitus; čak i temeljna premisa njegova djelovanja, naravno u snažnoj interakciji s povijesnim izazovima narodnog preporoda, bila je u stvari, teza Friedricha Schlegela, koji je duhovno stvaralaštvo, značenjski i vrijednosno, izjednačio s političkim djelovanjem, za postizanje intelektualnih i kulturnih ciljeva.

Uz predromantičke i romantičke sastavnice u Kukuljevića su, posebice u početcima, nazočni i elementi prosvjetiteljskoga aktivizma, volterijanske referencije i ideje djelovanja, napretka, prosvjete i slobode. Ili kako bi Kukuljević sam kazao u završnom stihu pjesme: »K veličini, k prosvjeti, k slobodi«. ³ Ta sastavnica nije u njega bila puka *rezidua*, jer je povijesni kontekst bio takav da su mu aktivizam i elan bili temeljem.

Međutim, idejni i filozofski, povijesni i kulturološki poticaji su, ipak, dolazili od njemačkog romantizma koji je Kukuljević dobro poznao, o čemu svjedoči sadržaj njegove knjižnice, kao i njemački jezik u kome je stvaralački participirao. Na njemačkom je jeziku počeo pisati (sve do 1842.), pa je, primjerice, i prva verzija *Jurana i Sofije* pisana njemačkim jezikom. Poznato je da je Kukuljević čitao Puškina i Leopardija, da mu je Byronov *The Corsair* bio predložak za dramu *Gusar*, pa se u predgovoru i poziva na Byronov ep, odnosno romantičarsku poemu, ⁴ ali je najviše drugovao i dugovao Nijemcima, J. W. Goetheu, F. Schilleru, L. Uhlandu, V. Lenau i F. Hölderlinu. Njih je prevodio, u njih se ugledao, čak je i općepoznata budničarski intonirana »Slavjanska domovina« iz 1841. zapravo »prijevodna adaptacija« poznate pjesme »Des Deutschen Vaterland« Ernsta Moritza Arndta; ⁵ Kukuljević je samo izmijenio etnike, lokalitete, jampski ritam trohejskim, dok su ideja, intonacija i kompozicijska struktura potpuno iste. Kao što je Kukuljević poznao suvremeno europsko pjesništvo, zasigurno je bio upoznat i s filozofskim i teorijskim premisama predromantizma i romantizma. One su bile temelj i pokretač svekolikoga njegova djelovanja.

Naime, u temelju čitavog intelektualnog i kulturnog zaokreta i pokreta bile

³ »Molitva hrvatskog rodoljuba«, *Vijenac*, III, str. 311–312; Zagreb, 1871.

⁴ Usp. Ivana Živančević-Sekeruš, »Hrvatski bajronisti«, *Zbornik Bajron i bajronizam u jugoslavenskim književnostima*, Beograd, Zagreb, Požarevac, 1991., str. 119–133.

⁵ Usp. Mira Gavrin, »Pjesništvo narodnog preporoda u odnosu na njemačko i austrijsko pjesništvo od narodnog preporoda k našim danima«, *Zbornik Hrvatska književnost prema europskim književnostima*, Liber, Zagreb, 1970., str. 119–151.

su referencije Hegelove filozofije povijesti, odnosno ideje Johanna Gottfrieda Herdera, veličanstvena četiri toma *Ideen zur Philosophie der Geschichte der Menschheit* (1784.–1791.), ali i njegove *Volkslieder*, odnosno *Stimmen der Völker in Liedern* (1778.–79.). U tim je radovima iskristalizirana misao o važnosti povijesnog i kulturološkog koji su vođeni i usmjeravani fluidnom kategorijom duha naroda, narodnog genija, koji kao kohezivnu snagu imaju jezik. S tih polazišta proizlaze Herderove karakterološke klasifikacije etničkih skupina, među kojima Slavenima pripada ekskluzivno mjesto, kao i zanimanje za usmeno narodno stvaralaštvo koje u najčišćem obliku emanira taj narodni duh i genij. On je kako povijesna tako i kulturološka odrednica.⁶

Najkraće rečeno, traženje identiteta subjekta, kako pojedinca tako i naroda, temelj je romantičarskog svjetonazora. Dapače, pitanja samoodređenja i samospoznaje (Hegelova metafizika samosvijesti, Fichteova krilatica: misli samoga sebe) pitanja su samog povijesnog opstanka. Što je povijest, što je kultura, narod, jezik, što je umjetnost i posebice književnost, kao povijesna i jezična refleksija identiteta, povijesnog bića i slobode? To postaju sudbinska pitanja europskog intelektualnog obzora i europskoga čovjeka u cjelini.

Budući da su književnost i jezik postali bitne kategorije za određenje povijesnog čovjeka i njegova duhovnog preživljavanja, pitanjima književnosti koja više nije umijeće (*τέχνη*) već kreacija, valja veoma ozbiljno pristupiti. Stoga se u tom razdoblju oblikuju i razvijaju književnoteorijska i književnokritička misao, kao i početci povijesti književnosti. U tome kontekstu valja tako spomenuti Goetheove pojmove svjetske i nacionalne književnosti, Schillerove ideje o estetskoj,⁷ ali, prije svega, djelovanje braće Schlegel, Augusta Wilhelma i osobito mlađeg, Friedricha, koji su bili izdavači, urednici, kritičari, estetičari i teoretičari, pa i povjesničari književnosti.⁸ Časopis *Athenäum* koji je izlazio u Berlinu (1798.–1800.), organ ranoromantičara bio je prema ocjeni Viktora Žmegača »minijatura enciklopedija vremena«, a *Concordia*, kasnoromantičarski časopis Friedricha Schlegela (1820.–1823.) obilovao je kritičkim i teorijskim radovima. Svi ti poticaji, što izravni, što neizravni, utjecali su, bez ikakve dvojbe, na način razmišljanja i djelovanja Ivana Kukuljevića. Inicijalno, entuzijastički nošen idejama ilirizma, Kukuljević je u rasponu od slavizma, jugoslavizma i kroatizma pokušavao im, s obzirom na razvojne faze, odrediti prostor, identitet, granice i prepletanja.

⁶ Kukuljević je, također, svojim pjesmama dodao narodne pjesme. Ivan Kukuljević Sakcinski, *Različita djela*, Kniga četvrta, Pjesme, S dodatkom narodnih pjesamah puka hrvatskoga, Zagreb, Gajeva tiskara, 1847.

⁷ Friedrich Schiller, *Über naive und sentimentalische Dichtung*; značajni opsežni esej iz 1795./96.

⁸ Usp. Friedrich Schlegel, *Gespräch über die Poesie*, 1800. Taj dijaloški esej, svojevrsan traktat o romantizmu iznio je na simpoziju u Jeni 1799. Friedrich Schlegel, *Geschichte der alten und neuen Literatur*. Predavanja koja je održavao u Beču 1812. i gdje je obuhvaćena europska književna tradicija tiskana su 1815. August Wilhelm Schlegel, *Vorlesungen über schöne Literatur und Kunst*. Predavanja u Berlinu (1801.–1804.), tiskana tek 1884.

Herderovu misao o Slavenima preuzeo je, uz određene modifikacije, Slovak Jan Kollár, intuirajući slavenofilski, sveslavenski pokret unutar ideje slavenske uzajamnosti. Ta uzajamnost pa i jednost, kako ju je, suživši prostor na južnoslavenski povijesnu, političku i jezičnu cjelinu, mislio Franjo Rački, bila je izuzetno privlačna Kukuljeviću, kao sudioniku Gajevog južnoslavenskog idejnog, političkog i kulturnog kruga. O tome svjedoči podatak da je predložio sveslavenski kongres u Pragu, kao i njegove povjestice, *Slavjanke*,⁹ posebice tekstovi »Slavjani, ne dajmo se!«, »Slavjanom«, »Evropi«, panegirička sintagma »slavjanstvo da vlada«, odnosno popularna budnica iz *Danice*, separatno tiskana i ćirilicom u Gajevoj tiskari 1848., »Domovina slavjanska«. Međutim, valja ipak spomenuti da su elementi tih ideja bili u hrvatskoj kulturi i književnosti nazočni mnogo prije XIX. stoljeća, već u baroku (Ivan Gundulić), u varijanti baroknog slavizma, da i ne spominjemo Mavra Orbinija (utopističko mu djelo *Il regno degli Slavi*, iz 1601. godine).

Međutim, slavenska i južnoslavenska ideja i u iliraca i kod Kukuljevića, uz uočavanje vjerskih, povijesno-političkih razlika, kretala se prema osmišljavanju hrvatskog identiteta, gotovo prema strukturalističkom načelu da je pojam (identiteta) znak koji se uvijek određuje u odnosu, odnosno sustavu razlika. U tome je sustavu Kukuljević uznastojao odrediti temelje i granice hrvatskog nacionalnog identiteta. Njegov kroatizam nije bio usuprot južnoslavenskome jedinstvu, on je bio *differentia specifica*, važna odrednica u promišljanju povijesti, prije svega kulturne. Kultura je u tome smislu za Kukuljevića bila zajednički nazivnik, najdublja struktura misli, što se primarno odnosi na pojam *written culture*, kojoj je on posvetio sav svoj znanstveni napor i rad. U tome kontekstu kohezivna nit, ono spajajuće i oplemenjujuće, jest jezik. Stoga se Kukuljević toliko trudio oko identitetnog pitanja jezika, kao pokaza, i zapravo je tome i bio posvećen njegov amblematski saborski govor iz 1843., napisan retorički ne samo korektno već i efektno, ekspresivno, ritmiziranim rečenicama, afektivnim ponavljanjima, sažimajući političke i kulturne situacije u metaforu: »Crni oblaci, puni dažda i grada, vise nad nami i domovinom našom, silne velike vode obkoljavaju nas od svih stranah«.¹⁰

Kako bi izrazio svoju misao, svoj program o jeziku koji »mora biti prvi srđcu našem, on mora biti i prvi našem duhu!«,¹¹ Kukuljević govori da jedino tako, zboreći i pišući materinskim jezikom možemo nadvladati »našu nestalnost, neslogu i mješarije«.¹² To je ta identitetna premisa koja vrijedi za svaki narod, posebice za hrvatski, ukoliko želi biti zreli i osviješteni europski narod,

⁹ Ivan Kukuljević Sakcinski, *Povjesne pjesme*, Zagreb, 1847. Ivan Kukuljević Sakcinski, *Slavjanke*, Zagreb, 1848.

¹⁰ Citirano prema: Ivan Kukuljević Sakcinski, *Izabrana djela*, »Stoljeća hrvatske književnosti«, prir. Nikola Batušić, str. 623.

¹¹ Isto, str. 620.

¹² Isto, str. 620.

a ne »zapušteni mali otok na moru«, ukoliko, naime, uopće želi biti narod, a ne »sjena od naroda«. ¹³

Da bi se, naime, razumjela kultura, potrebno je razumjeti modele preko kojih se ona ispoljava i djeluje, a oni su projekcija modela mišljenja/logosa koji jest jezik što je izoblikovao tradiciju i usmjeruje njeno shvaćanje i smjehove budućnosti. Jezik, sa svojim referencijama, zapravo jest medij i garancija duhovne trajnosti.

Da bi se lakše uspostavili modeli mišljenja/kulture Kukuljević je uistinu entuzijastički, unutar svojih interesa, krenuo u otkrivanje distinktivnih obilježja. Zanimao ga je, prvenstveno, međudnos slavenstva, jugoslavenstva i hrvatstva. To je tema koja zaslužuje zasebnu studiju, međutim, neke elemente treba bar napomenuti. Kukuljević je, naime, u kontekstu svoga shvaćanja kulture i njene razvijenosti, smatrao kako je hrvatska kultura najzrelija i najslojevitija, pa bi stoga imala biti predvodnik južnoslavenskog zajedništva i prostora.

U tome smislu treba pročitati njegovu »Molitvu hrvatskog rodoljuba« ¹⁴ posebice katren s eksplicitnim stihom, sintagmom *Jugoslaviji Hrvatsku na čelo*. Dakle, hrvatski je kulturni identitet artikuliran i neprijeporan, pa je na referencijama njegove slojevitosti Kukuljević vidio i izgrađivao spona sa širim slavenskim, točnije južnoslavenskim prostorom; nešto kao uže i šire domovinstvo.

Zapravo izuzetno svjestan hrvatskih kulturnih vrijednosti, Kukuljević je u to povijesno i politički veoma stresno i zbunjujuće vrijeme uspio misliti duhovnu i kulturnu cjelokupnost hrvatskog prostora. Tu, prije svega, mislim na njegovu bezprizivnu hrvatsku atribuciju Dalmacije kao kolijevke hrvatske kulture i književnosti, što se iščitava iz cijeloga niza njegovih tekstova, u kojima o pripadnosti jezika i pisaca s prostora Dalmacije hrvatskome nacionalnom korpusu nije nikada dvojio. O tome svjedoči njegov odnos s Vukom Stefanovićem Karadžićem, Jozefom Šafárikom, pa i dalmatinstvom Šime Ljubića koga je, što je razvidno iz bogate korespondencije, pridobio za hrvatski preporod i »priveo« za ravnatelja u Narodni zemaljski muzej, da potpomogne »slabe naše sile«, gdje je Ljubić s *Listinama* trajno obilježio hrvatsku muzeologiju. ¹⁵

Također, ne treba zanemariti činjenicu da je u *Glasovitim Hrvatima prošlih vjekova* ¹⁶ obuhvatio i povezoao cijeli hrvatski prostor, od Drave do Jadrana, s ove i one strane Velebita, od Ivana Česmičkog, Jurja Habelića i Stjepana Konzula do Antuna Vrančića i Ruđera Boškovića. Tražio je duhovno zajedništvo i sinergiju

¹³ Isto, str. 623.

¹⁴ Ivan Kukuljević Sakcinski, »Molitva hrvatskog rodoljuba«, *Vienac*, III, str. 311–312; Zagreb, 1871.

¹⁵ Više o tome u: Ivan Pederin, »Šime Ljubić, Kukuljević i pitanja ilirizma«, *Zbornik o Šimi Ljubiću*, »Hrvatski književni povjesničari«, Znanstveni zbornici, Hrvatski studiji Sveučilišta u Zagrebu etc., Zagreb, 2009., str. 41–67.

¹⁶ Ivan Kukuljević Sakcinski, *Glasoviti Hrvati prošlih vjekova*, Niz životopisa, Naklada Matice hrvatske, Zagreb, 1886.

prostora različitih kulturnih utjecaja i autonomne stvaralačke energije.

Ukoliko je iz svega rečenog moguće izlučiti implicitnu metodološku odrednicu ona je razvidna u vjeri i nastojanju da treba detektirati i skupljati građu, knjige, rukopise, listine, učiniti dostupnim filološki materijal koji je *conditio sine qua non* svakog promišljanja, povijesnog i književnopovijesnog. Ta metodološka svijest zahtijeva da se odredi predmet kako bi se izašlo iz nereda, sagleda sustav tradicije i da se u toj suptilnoj prepletenosti uoče točke duhovne trajnosti.

Stoga je Kukuljević cijeloga svog života, u svim prigodama i brojnim putovanjima (Graz, Beč, Pešta, Venecija, Slovenija, Bosna), skupljao rukopisnu i tiskanu građu, njegova je knjižnica obuhvaćala 12000 svezaka, preko tisuću rukopisa, arhivske građe, mnoštvo rara iz širokog područja slavistike i kroatistike; *slavica et croatica*.

Međutim, da bi mogao artikulirati i učiniti metodološke pretpostavke djelotvornijima, Ivan Kukuljević je osnivao društva i časopise, jer je institucionalni okvir bio nuždan da bi se problemi mogli početi relevantno rješavati.

Ergo: Osnovao je »Društvo za povjesticu jugoslavensku i starine« (21. travnja 1851.). Iste je godine utemeljio i uređivao svoj najveći projekt, publikaciju *Arkiv za povjesticu jugoslavensku* (1851.–1875.), stožerno onodobno glasilo humanistike iz kojeg su stasale kasnije Akademijine publikacije: *Rad*, *Građa* i *Starine*. U dvanaest svezaka *Arkiva* koje je uređivao objelodanjena je dragocjena građa za povijest hrvatske književnosti; u *Arkivu* IX i X, 1868. i 1869. godine izdao je Kukuljević značajni rad »Književnici u Hrvatah iz prve polovine XVII vieka s ove strane Velebita«. ¹⁷ U *Arkivu* IX Vatroslav Jagić je objavio »Rumanac Trojski«, »Slovo premudrosti Akirove«, kao i određene apokrifne tekstove iz Petrisova zbornika. Godine 1863. Kukuljević izdaje čuvene *Listine hrvatske – Acta croatica*, ¹⁸ s nizom pravnih spisa i inskripata kao i književno-povijesne građe; ne treba u ovom kontekstu zapostaviti i njegov predsjednički rad prvo u Matici ilirskoj (1851.–1858.), kasnije u Matici hrvatskoj, kojoj je bio i prvi predsjednik (1874.).

Svjestan mnoštvenosti građe, razbacane, zagubljene, neotkrivene, netaknute, Kukuljević je onako pametan, marljiv i pun rodoljubnog i znanstveničkog zanosa, znao da sakupljeni materijal treba atribuirati, usustaviti i objelodanjivati da bi postao dostupan i moguće poticajan. Nošen tom spoznajom Kukuljević je, radeći, postajao leksikograf i bibliograf, biograf, urednik, publicist i antologičar. Od značajnih radova iz te radionice proizašli su nedovršeno opsežno djelo *Slovník umjetnikah jugoslavenskih* ¹⁹ (s 800-tinjak životopisa) i *Bibliografija*

¹⁷ Rad je tiskan ponovo kao knjiga: *Književnici u Hrvatah iz prve polovine XVII vieka s ove strane Velebita*, Štamparija Dragutina Albrechta, Zagreb, 1869.

¹⁸ *Listine hrvatske – Acta croatica*, Zagreb, 1863.

¹⁹ *Slovník umjetnikah jugoslavenskih* (I–IV), Zagreb, 1858.–1860.

hrvatska.²⁰ Ostali su radovi uže povezani s poviješću književnosti, kao njen »pervi temelj« i mogu se svrstati pod nazivnik prolegomena za povijest hrvatske književnosti. Kada se uzmu u obzir *Pjesnici hrvatski XV vieka*,²¹ *Pjesnici hrvatski XVI vieka*,²² uvodna studija o Marku Maruliću iz prve knjige »Starih pisaca hrvatskih«,²³ *Glasoviti Hrvati prošlih vjekova* i *Književnici u Hrvatah iz prve polovine XVII vieka s ove strane Velebita*, bez ikakve se dvojbe može ustvrditi da je Ivan Kukuljević pravi preteča i utemeljitelj hrvatske povijesti i hrvatskih historičara književnosti. Ne radi se samo o tekstovima, o građi koja je, zašto ne reći, bila prezentirana mahom po prvi put, a bez koje bi bilo veoma otežano bilo kakvo proučavanje renesansne književnosti, već o uvjerenju da je to neizbježna predradnja i jedini put prema povijesti književnosti koja ima biti cilj, što ga kulturno i književno osviješten narod ima doseći. Bez toga, citiram samog Kukuljevića: »nećemo moći dobiti dobre poviesti književnosti naše, a ponapose pjesništva, dok se ne upoznamo barem ponešto bliže sa sačuvanim proizvodi starih naših pjesnika, kojih rukopisi i stara tiskana izdanja žalibože sve to više nestaju.«²⁴ Stoga se Kukuljević upustio u, slobodno se može reći, pustolovinu traganja i tiskanja svega što je držao relevantnim za tu moguću/buduću povijest, zgrožen nemarom i nebrigom, činjenicom da su »nečuvenim nehajstvom zanemareni povjesnički izvori.«²⁵

U njegovim hrestomatijama renesansnih pjesnika XV. i XVI. stoljeća uvodna su razmatranja osobito značajna, eksplicitno i referentno. U njima se očituju spomenuta začuđenost postojećim stanjem ali i razmjeri poteškoća s kojima se Kukuljević morao suočavati i rješavati ih da bi ostvario svoj pionirski posao. Koliko mu je bilo moguće i dostupno nastojao je prikupiti životopise, »prekapati i sravnjivati mnoge i mnoge knjige, rukopise i listine«,²⁶ da bi se mogle odrediti godine rođenja i smrti pisaca; atribucija dostupnih djela i tekstova, svo to nastojanje bilo je također »mučno«. Kukuljević je pritom veoma skroman, svjestan mogućih netočnosti, ali ipak zadovoljan »kad možemo približavajući se pravoj istini, dobrom srećom štogod nagadjati.«²⁷ Međutim,

²⁰ *Bibliografija hrvatska*, Dio prvi, Tiskane knjige, Uredio I. Kukuljević Sakcinski, Društvo za jugoslavensku povjesticu i starine, 1860., str. 233. *Bibliografija hrvatska*, Dodatak k prvome djelu, Tiskane knjige, Sastavio I. Kukuljević Sakcinski, 1863., br. str.: 31 + 31 str. Pretisak iz 1860. i 1863., Cankarjeva založba, Ljubljana, 1974.

²¹ Ivan Kukuljević Sakcinski, *Pjesnici hrvatski XV vieka*, 1856. (Biografije i primjeri iz djela dubrovačko-dalmatinskih pjesnika).

²² *Pjesnici hrvatski XVI vieka*, Dio I, Zagreb, 1858. – Dio II, 1867. (Biografije i ogledi iz djela dubrovačko-dalmatinskih pjesnika).

²³ *Pjesme Marka Marulića*, Skupio Ivan Kukuljević Sakcinski, »Stari pisci hrvatski«, Knjiga I, JAZU, 1869. Studija je pretiskana kao separat u tiskari D. Albrechta, Zagreb, 1869.

²⁴ *Pjesnici hrvatski XVI vieka*, str. 1.

²⁵ Isto, str. 2.

²⁶ Isto, str. 1.

²⁷ Isto, str. 2.

zanimljivo je i zapravo otužno kada se uspoređuju Kukuljevićevi podatci s onima u kasnijim povijestima književnosti, pa se otkrije kako situacija i nije pretjerano razvidnija. Datumi rođenja i smrti pjesnika obuhvaćenih, primjerice, u *Pjesnicima hrvatskim XVI vieka*²⁸ podudaraju se, uglavnom, s datumima u *Povijesti*²⁹ Branka Vodnika, dok su u Kombolovoj *Povijesti*³⁰ uglavnom različiti. Datum smrti Miha Bunića, pjesnika i prevoditelja Euripida, na primjer, u Kukuljevića i Vodnika jest oko 1590. godine, dok Kombol navodi točno 1617. godinu. Je li ona točnija? Dubrovački pjesnik jedne od *Jeđupki*, te talijanskih i hrvatskih ljubavnih pjesama,³¹ Bobalić ili Bobaljević u Kukuljevića i Vodnika ne zove se Sabo već Savko. Galjazović Marin, Dubrovčanin, pisac bogoslovnog djela *Pismo o pravoj čovječjoj pobožnosti* kojem pohvalu piše Nikola Nalješković ne spominje se uopće u navedenim *Povijestima*, možebitni Gazarović Marin, poznat kao pisac prikazanja,³² međutim, bio je vlastelin hvarski. Tudiz Božko koji je prijateljivao s mnogim svojim suvremenicima i kome su pjevali pohvalnice i nadsmrtnice (Savko Bobalić) i bio »pjesnik i čovjek mnogo učen«,³³ ali su mu djela mahom izgubljena, uopće se kasnije ne spominje; Vodnik navodi jedino Tudisi Ignjatija (reklo bi se iz iste obitelji) kao isusovca i Palmotićeve rođaka. Čudna je činjenica, također, da povjesničari književnosti nisu uzimali u obzir podatak da je Ruđer Bošković, teorijski fizičar, matematičar, astronom i filozof, a kako ga Kukuljević naziva »svjetski umnik«, za svojih putovanja i boravaka posebice u Italiji (Venecija, Padova, Vicenza) pisao pjesme, latinske i talijanske distihe, odnosno što sam Bošković piše: »pravim pjesme i načinio sam množinu distiha, jer ih veoma lasno skladan ... Tečajem svoga života načinio sam više tisuća na broju.«³⁴ Na kraju svoje studije o Boškoviću Kukuljević navodi opsežnu pjesmu »spjevanu na jeziku hrvatskom, kakovih je više pošiljao svojoj sestri, nu žalibože sve izginuše do ove jedine, koju, pošto još nije nigdje priobćena, ovdje u cjelini tiskamo, da upoznamo Boškovića i kao hrvatskoga pjesnika.«³⁵ Ta pjesma Boškovićeva koju je Kukuljević pronašao u Dubrovniku, među rukopisima sestre mu Anke, zanimljiva je osobna ispovijest, religiozna vizija, napisana

²⁸ Knjiga obuhvaća sljedeće autore: Nikola Dimitrić, Miho Bunić Babulinović, Galjazović Marin, Tudiz Božko, Bobalić Mišetić Savko, Mažibradić Maroje, Menčetić Miho, Lukarević-Burina Franjo, Budičić Šimun.

²⁹ Branko Vodnik, *Povijest hrvatske književnosti*, Knjiga I, Od humanizma do potkraj XVIII stoljeća, Zagreb, 1913.

³⁰ Mihovil Kombol, *Povijest hrvatske književnosti do narodnog preporoda*, Matica hrvatska, Zagreb, 1945.

³¹ Savko Bobaljević, *Rime amorose, pastorali e satiriche*, 1589. S posvetom D. Ranjine.

³² Marin Gazarović, *Prikazanja života i muke Ciprijana i Justiane*, 1631. Pripisuje mu se i *Prikazanje slavnoga uskrstnutja Isukrstva i Prikazanje svete Beatrice, Faustina i Simplicija*.

³³ *Pjesnici*, str. 19.

³⁴ Ivan Kukuljević Sakcinski, *Glasoviti Hrvati prošlih vjekova*, Zagreb, 1886., str. 234.

³⁵ Isto, str. 242.

osmeračkim stihovima u Gundulićevu duhu kasnog baroka.

Kukuljević je, naime, osobitu pozornost posvećivao hrvatskom pjesništvu, pa ne čudi da je njegova najopsežnija književnopovijesna studija posvećena Marku Maruliću kojeg je Kukuljević smatrao vrhunskim dvojezičnim hrvatskim i europskim pjesnikom.³⁶ »Marko Marulić i njegovo doba«, opsežan rad od 77 stranica uvodna je studija prve knjige »Starih pisaca hrvatskih« (1869.) u Akademijinom izdanju, prvom i predugo, nažalost, jedinom kritičkom izdanju hrvatskih pisaca. Nažalost, jer je kritičko izdanje preduvjet za povijest književnosti, a elementarno pravo povjesničara jest da ima uvid u autentičan tekst.

Studiju s bogatim i instruktivnim bilješkama Kukuljević je napisao jer mu je taj posao, kao najpozvanijem, prepustio Akademijin Odbor na čelu s Vatroslavom Jagićem koji je knjizi napisao »Predgovor« u kome obrazlaže tekstološka načela³⁷ i izbor Kukuljevića za taj posao. Kukuljević je, naime, sakupio Marulićevu književnu ostavštinu, bio je u posjedu Lucićeve *Vrtla* (br. 324) i Lucićeve rukopisa (br. 339) koji je ustupio Akademiji i »odakle bjehu crpena tolika djela Marulićeva«. ³⁸ Petar Lucić je, prema Jagićevu sudu, osobno, *manu propria*, pisao najveći dio zbornika i potpisao epigram u kome kaže da je objelodanio knjigu, u kojoj je veći dio tekstova onaj »Marul ča je složil«. Lucićeve rukopis ima više potpisanih radova, što olakšava atribuciju i potvrdu autentičnosti.

Kukuljević je obavio izbor, njegov je broj pjesama i »razradba« teksta; bilješke ispod tekstova i jezične napomene su Jagićeve.

Svoju opsežnu studiju Kukuljević je komponirao prema premisama koje je držao relevantnima za svaku književnopovijesnu prezentaciju pisca i njegova djela. U tome je smislu eksplicitan sam naslov studije, »Marko Marulić i njegovo doba«; Kukuljević je, naime, posebno značajnim smatrao kontekst u kojem određeni pisac djeluje: »treba da poznamo prije svega dobu u kojoj je živio; javno i duševno stanje domovine njegove, što je na njega uticalo; i znamenite suvremenike koji ga okružavahu«. ³⁹

Stoga je Kukuljević poglavlja svoje studije o Maruliću posvetio povijesnom, i kulturnome statusu rodnog mu Splita, ali i cjelokupnom kulturnom i književnome stanju Hrvata, od broja tiskara do pregleda povijesnih, pravnih,

³⁶ Maruliću je Kukuljević u svojim povjesticama, u ciklusu »Iz grobova hrvatskih« posvetio podulju pjesmu pisanu dvostruko rimovanim dvanaestercem: »Kad Marul zapiva, svud pjesme zaore, gdje Hrvat prebiva, uz gore i more«. *Povjesne pjesme*, Zagreb, 1874. Citirano prema »Stoljećima«, str. 106.

³⁷ Radi se o posebno složenome tekstološkome poslu, budući da je riječ o rukopisima koji su prepisivani i kojima je pripisivano, pa je za autentičan tekst potrebna izuzetna filološka sprema i argumentiran kriterij odabira, da bi se utvrdio autograf, što nipošto ne znači da je to automatski najstariji prijepis. Tek nakon analize svih rukopisa, historijata tekstova, komparativne, grafijsko-jezičke i stilske ekspertize, interdisciplinarno, moguće je atribuirati (autorski i kronološki) rukopis. Premise tekstološkog posla relevantno je postavio tek B. Vodnik s mnoštvom svojih kritičkih studija i recenzija u *Radu* i *Gradi*, posebice u neobjavljenome rukopisu iz 1922. Rukopis pod naslovom »Filološki metod literarno-istorijske kritike«, 152 stranice, nalazi se u Vodnikovoj ostavštini u Zavodu za književnost i teatrologiju HAZU.

³⁸ *Stari pisci hrvatski*, Knjiga I, JAZU, 1869. Predgovor V. Jagića, str. 3.

³⁹ Isto. Studija Ivana Kukuljevića Sakcinskog, »Marko Marulić i njegovo doba«, str. I.

bogoslovnih, naravoznanstvenih i filozofskih radova, do književnosti u užem smislu. Tu je Kukuljević podjednako uvažavao tekstove na latinskom kao i na hrvatskome jeziku, da bi nakon opsežna životopisa, mogao kontekstualizirati Marulićevu dvojezičnost, njegova latinska i hrvatska djela, uz njihovu tematsko-motivsku sistematizaciju.

Posve je naravno da je Kukuljević u svome preliminarnome krćiteljskome poslu imao omaški, kojih je, uostalom, bio svjestan i koje su, s obzirom na okolnosti, bile neminovne, ali je deprimirajuće kada se i danas nađemo u situaciji kakvoj je Kukuljević nazočio, zatečeni pogreškama koje se nipošto ne bi smjele događati. U »Pet stoljeća hrvatske književnosti«,⁴⁰ primjerice, bibliografija je nedopustivo manjkava; ne radi se o tome da nije kompletna, jer u izdanju takve namjene i ne mora biti, već je takvo ono što jest navedeno. Posve nedostaju nakladnici, nema godine izdanja, naslovi nisu točni ili su nepotpuni, u jednom navodu nema čak ni autora, ni naslova ni godine. »Stoljeća hrvatske književnosti« koncipirana su, nažalost, kao izabrana, a ne sabrana djela, u kojima bi bio čitljiv kriterij odabira tekstova, književnokritička i povijesna aparatura i komentari (od književnopovijesnih Kukuljevićevih radova tiskana je samo jedna studija, biografija Ivana Česmičkog). Od izdanja takve nakane za očekivati je da bibliografija bude posve točna. Međutim, *Pjesnici hrvatski XVI vieka* izašli su 1858. iz Gajeve tiskare; stoga reprint izdanja *Krććanska sadašnjost*⁴¹ nije pretisak prvotiska, već na knjizi jasno piše da je to reprint izdanje iz 1867., tiskare D. Albrechta, te da se od prvotiska razlikuje obujmom (48 stranica). Samo se od Kukuljevića, iz kratkoga predgovora *Pjesnicima*, može saznati da je taj biografsko-hrestomatijski rad započeo 1855. i 1857. u *Nevenu*, a tek poslije objavio u knjigama.

Treba ponoviti da je jedno od temeljnih načela znanstvenosti ona Barćeva krilatica da se stvari prije svega moraju dobro znati, odnosno da se od Kukuljevića i danas može mnogo toga naučiti: on je dakako, učinio pogrešaka u datiranju ili atribuciji, ali one nisu proizlazile iz linije manjeg otpora. U većini podatci su mu pouzdani jer ne piše napamet; on je rukopise i knjige o kojima piše u najvećem broju imao u ruci, opipao ih je i čitao, što svjedoči o osobnoj odgovornosti i dignitetu posla. Da se osjeća osobno odgovornim dokazuje prvim licem jednine, ne uzmićući u majestetični plural: »Potražio sam«, »našao sam«, »zadovoljan sam«, »ja imadem«, »odvažio sam se«, »budući uvjeren«, tek su neke od sintagmi kojih su puni Kukuljevićevi radovi i oni prepuni podataka. Kukuljević, naime, nije dosadan, jer ubacuje slikovite rećenice, afektivne epitete, ne bježi, gdje je to moguće, od karakteristika osobe ili ocjene situacije. Ne piše kao mrtvozornik, već kao radoznao čovjek koji piše o čovjeku, o ljudima što su pisali i stvarali, ali i putovali i susretali se, dopisivali se, šaljući jedni

⁴⁰ *Hrvatski narodni preporod*, »PSHK«, knjiga 29. Priredio Jakša Ravlić, Zagreb, 1965., str. 109.

⁴¹ *Pjesnici hrvatski XVI vieka*, Zagreb, 1867. Reprint *Krććanska sadašnjost*, Zagreb, 1984.

drugima poslanice, prigodnice, pa Kukuljević to nastoji spominjati unutar neizmjernog broja suhoparnih podataka, koje na taj način oživljuje; u njega su pisci o kojima piše ljudi, a ne podatci, njegove iscrpne biografije jesu na osobiti način, djelomice, beletrizirane. Bravo, maestro!

Kratak zaključak, referentan problemu mogao bi biti sljedeći. Već u samim naznakama i počecima hrvatske povijesti književnosti bio je ucertan smjer razvoja onoga što bi povijest književnosti imala biti. Pouzdan, kompetentan, odgovoran ali i osoban uvid u prostor i vrijeme proteklih književnih događanja. Međutim, nakon Kukuljevića i Jagića koji su sakupili građu i podatke i, *implicite*, označili metodološke smjernice, tu suptilnu prepletenost kasnije je posve zatrpala pozitivistička bezoblična i bezlična podatkomanija, pod egidom uskog shvaćanja znanstvenosti, filologizam, koji je, da parafraziram Branka Vodnika, utukao svako shvaćanje literature.⁴² Da povijest književnosti mora biti osoban uvid, jedna subjektivna i kreativna vizija u nas se počelo ostvarivati s *Poviješću* Mihovila Kombola,⁴³ ali je tek *Povijest*⁴⁴ Ive Frangeša relativizirala, a *Povijesti* Slobodana P. Novaka⁴⁵ otklanjaju postojeću pozitivističku paradigmu povijesti književnosti.

IVAN KUKULJEVIĆ SAKCINSKI – ZAČINJAVAC I ENTUZIJAST

Sažetak

Rad detektira mnogostrukost kulturoloških zanimanja jednog od svekolikog poštovanja vrijednih Hrvata, političara i polihistora, koji je svoju marljivost, upornost i entuzijazam crpio, djelomično, i iz izloženosti i inspirativnosti političkih, nacionalnih i kulturoloških previranja i događanja od sredine XIX. stoljeća u Hrvatskoj. Preporodna gibanja, utemeljivanje nacionalnog identiteta unutar slavenske zajednice naroda, kulturni izazovi, književnost kao stožerna djelatnost, sve su to bili rukavci što su oblikovali interesnu maticu Ivana Kukuljevića, Varaždinca, Hrvata, Slavena i Europejca, koji je svoj književni i kulturološki rad usuglasio, svjetonazorski, poetički i znanstveno, ugrubo rečeno s romantičarskom paradigmom.

⁴² Usp: »Nostra alma mater II. Dr. Stjepan Ivšić«, *Jugoslavenska njiva*, VII, knj. II, br. 6, str. 246; Zagreb, 1923. Potpisano pseudonimom Verus.

⁴³ Mihovil Kombol, *Povijest hrvatske književnosti do preporoda*, Matica hrvatska, Zagreb, 1945.

⁴⁴ Ivo Frangeš, *Povijest hrvatske književnosti*, Nakladni zavod Matice hrvatske – Cankarjeva založba, Zagreb – Ljubljana, 1987.

⁴⁵ Slobodan Prosperov Novak, *Povijest hrvatske književnosti I*, Od humanističkih početaka do Krbavske bitke, Antibarbarus, Zagreb, 1996. Slobodan Prosperov Novak, *Povijest hrvatske književnosti II*, Od humanističkih početaka do Kašićeve ilirske gramatike 1604, Antibarbarus, Zagreb, 1997. Slobodan Prosperov Novak, *Povijest hrvatske književnosti III*, Od Gundulićevog »poroda od tmine« do Kašićevog »Razgovora ugodnog naroda slovinskoga« iz 1756., Antibarbarus, Zagreb, 1999. Slobodan Prosperov Novak, *Povijest hrvatske književnosti*, Od Bašćanske ploče do danas, Golden marketing, Zagreb, 2003. Slobodan Prosperov Novak, *Povijest hrvatske književnosti*, Marjan tisak, Split, 2004.

IVAN KUKULJEVIĆ SAKCINSKI – *WRITER OF EARLY CROATIAN RELIGIOUS
POETRY AND ENTHUSIAST*

Summary

The paper detects the multitude of cultural interests of a Croat in many ways worthy of respect, a politician and a polyhistorian, who partly drew his industriousness, persistence and enthusiasm from exposure to and inspiration gained from political, national and cultural turmoils and events occurring in Croatia from the middle of the 19th century. The revival occurrences, the foundation of national identity within the Slavic peoples' union, the cultural challenges, literature as main activity, all these were the branches shaping the mainstream of interests of Ivan Kukuljević, a man born in Varaždin, a Croat, a Slav and a European, who, putting it bluntly, world-view, poetically and scientifically harmonized his literary and cultural work with the complexity of Romantic paradigm.

Ocu.

Spjevao **Božidar Kukuljević Sakcinski.**

će deset ljeta sred ilirskog groba Krst časni drže mrtve ruke Tvoje I s drugovima slavnog Tvoga doba Za sreću mole domovine moje.	Još sreće nema . . . molbu Tvoju vruću Ne usliša još Bog naš gromoviti, Još svojom svoju ne zove si kuću Taj hrvatski naš narod jadoviti . . .
Al uslišat će . . . to mi duša zbori, Jer ilirske su pjesme vječne, svete, I što će ljuće sve dušmanske čete Na svetinje jurišat, što Ti stvori, Sve više bit će i hrvatskih lava, Da gromko brane hrvatska nam prava.	

U Ivancu, 1. kolovoza 1899.

Sl. 14.: Sin Ivana Kukuljevića Sakcinskog – Božidar Kukuljević, uz desetu obljetnicu smrti svoga oca, objavio je pjesmu »Ocu« u časopisu *Vienac*, XXXI, br. 21, str. 493; Zagreb, 5. kolovoza 1899.

Jadranka Mlikota

Privatni i javni jezik Ivana Kukuljevića Sakcinskoga

Izvorni znanstveni članak
UDK 821.163.42.09 Kukuljević Sakcinski, I.

1. Uvod

Ivan Kukuljević Sakcinski pripada krugu iliraca koji su na pragu četrdesetih godina XIX. stoljeća, zaneseni ilirskim idejama, književnu djelatnost ipak započeli na *neilirskom jeziku*, točnije na novogrčkom (poput Demetra), mađarskom (poput Mažuranića) ili na njemačkom kao što je to činio Preradović, ali i Sakcinski.¹ Još u vojničkoj službi

»U Langeloisu pokraj Kremsa napisao je kao kadet g. 1833. rukovet od sedam njemačkih pjesama, a tek potom g. 1834. nastaje nostalgичno-domoljubna pjesma, često spominjana davorija *An Kroatien*, dok u prosincu 1835. bilježi u dnevniku nastanak svoje prve, danas izgubljene hrvatske pjesme *Pastir*. Prva verzija 'junačke igre' *Juran i Sofija ili Turci kod Siska* (Beč, 1836.–1837.), također je pisana njemački, intimni mladenački dnevници su mu bilingvalni (hrvatska kajkavština, potom njemački, s tek kasnijim postupnim inkrustacijama štokavštine)« (Batušić, 1997.: str. 12).

Iz spomenutih se dnevničkih zapisa mladoga Kukuljevića² također doznaje da ga je 1830. godine na čitanje hrvatskih knjiga uputio stenjevački župnik Toma Mikloušić, pisac i izdavač; Kukuljević u dnevniku bilježi:

»Nagovaranje starca imalo je tu posljedicu, da smo počam od onoga dana u konviktu stali ponajprije čitati barem ono malo hrvatskih knjiga, kojih se dočepati mogosmo, da smo dapače i sami počeli pisati hrvatski, premda nas u školi o tom nitko poučavao nije« (navedeno prema: Smičiklas, 1892.: str. 112).

Školovan, dakle, na njemačkom i latinskom jeziku, u nacionalno još neprobuđenoj sredini, doista ne čudi da je svoje literarne početke, daleko od domovine, oblikovao u njemačkom jeziku,³ a u hrvatski literarni život ušao 1837. lirskom

¹ Vidi: Batušić, 1997., str. 11.

² Dnevničkih je zapisa sedam sačuvanih svezaka iz njegovih mladenačkih dana (1834.–1840.) te dva kasnija sveska dnevnika s putovanja po Hrvatskom primorju, Dalmaciji, Krfu i Italiji. Vidi: Šaban, 1982., str. 193–208.

³ No i premda školovan na njemačkom jeziku, i taj jezik nije ponajbolje znao, što mu još 1832. spočitava rođak Albert, smatrajući da će u vojsci teško napredovati i kasno postati časnik jer »previĉ slab jesi u nemeškom jeziku i to jako, drugoĉ zloĉesto pismo imaš« (iz pisma Alberta Krajaĉića od 26. prosinca 1832. u zbirci pisama, svojina Božidara Kukuljevića, navedeno prema: Smiĉiklas, 1892., str. 113).

pjesmom »Tuga za ljubom«, i to, kao i mnogi drugi mladi pisci, na stranicama Gajeve *Danice*.⁴ Kada se pak Kukuljević javlja u Gajevim novinama i njihovu književnu podlisku,⁵ to je normirana naddijalekatna štokavština⁶ koju Kukuljević, kao rođeni kajkavac,⁷ tek mora usvojiti, pa su mu zasigurno tekstovi prije objavljivanja lektorski dotjerani.⁸ Toj tvrdnji u prilog može ići i činjenica da je Kukuljević dramu *Juran i Sofija ili Turci kod Siska*⁹ pisao u Beču najprije njemačkim jezikom, a iste godine kada je završio njemačku inačicu, 1836., prevodi ju i na hrvatski jezik,¹⁰ ali vrlo slabo, pa mu lektorske zahvate čini Babukić, a dramaturške Demeter.¹¹ Babukiću se za ispravak drame obratio pismom datiranom 12. ožujka 1838.,¹² a iz navoda koji slijedi razvidno je njegovo (ne)poznavanje književne štokavštine:

⁴ Pjesma je objavljena u *Danici*, III, br. 50; Zagreb, 1837. Ipak, to nije prva pjesma koju je Kukuljević poslao uredništvu *Danice*. Iz dnevnčkih se zapisa doznaje da je prihvatio savjet Marka Ožegovića da nešto od svojih literarnih radova pošalje uredništvu te 23. siječnja 1836. piše pismo redakciji i šalje pjesmu »Vojak domovini«, ali ostaje bez odgovora. Vidi: Šaban, 1982., str. 199–201. Suradnja u *Danici* koja je započela te 1837. godine traje gotovo u kontinuitetu cijelo desetljeće: 1837., 1838., 1841.–1847., 1849. Vidi: Živančević, 1987., str. 510.

⁵ Prvi je put *Narodne novine* i *Danicu* imao u rukama u srpnju 1835. godine kada mu ih bratić Aleksa donosi u Beč te od tada prati zbivanja u domovini i na političkom i na literatnom polju. (Vidi: Šaban, 1982., str. 198). U *Narodnim novinama* počinje objavljivati samo godinu dana kasnije od svojega literarnoga prvijenca u *Danici*, 1848., a nastavio je biti suradnikom *Novina* sve do svoje smrti, 1889. Vidi: Živančević, 1987., str. 510.

⁶ Značenje Gajevih *Novina* i njihova književna podlistka *Danice ilirske* za hrvatsku je i književnu i jezičnu povijest doslovce nemjerljiva jer su »prinosile hrvatskomu književnomu jeziku na dva temeljna načina: prvi se iscrpljuje u objavljivanju programskih jezičnih spisa i za hrvatski jezik presudnih normativnih djela – Gajeva Pravopisza i Babukićeve Osnove slovnice slavjanske narččja ilirskog; drugi je način u tom što su Narodne novine [s *Danicom* – istaknula J. M.] oživotvorile normativna rješenja iz tih djela i tako ih proširila i učvrstila« (Ham, 2005., str. 165).

⁷ Kajkavci, ilirci, »pisali su do 1836. kajkavski. Tek su rijetki od njih, kao Drašković, upotrijebili štokavsko narječje u nekim svojim djelima« (Vince, 2002., str. 225).

⁸ Najvećim je dijelom lektorske zahvate u *Danici* činio Vjekoslav Babukić koji je i njezinim urednikom od 1838. do 1840. (prema Tafra, 1993., str. 35), dakle upravo u vrijeme kada Kukuljević počinje objavljivati na hrvatskom jeziku. Stoga se sa sigurnošću može pretpostaviti da mu je tekstove prije objavljivanja jezično dotjerivao upravo Babukić, a tu pretpostavku potkrjepljuje i T. Smičiklas: »Slovničar ilirski nosi zatim težki teret na sebi, da izpravlja različite tuđe rukopise. Suvremenici nam kazuju, a spisi njegovi različiti potvrđuju, da su ti tereti težki bili. Kazivati rieči i fraze, odgovarati na pitanja, to nije teško. Babukić je rado kazivao, a ta mu je slast ostala karakterna crta vas njegov život. Druga je to stvar bila, kad se je drugo proljeće 1835. počelo već nešto pisati štokavski, a 1836. sasvim. Onda je na njega padao glavni teret. Kravao bilo to izpravljanje!« (Smičiklas, 1876., str. 20).

⁹ Značenje je te Kukuljevićeve scenske igre za hrvatsku dramatiku i nacionalno glumište višestruko: »Poznato je da 'Juran i Sofija' nije samo prvi Kukuljevićev izvedeni igrokaz nego i prvi tiskani (...)« (Šaban, 1982., str. 206), a značenje joj je i u tom što je »na njezinoj prazvedbi u Zagrebu prvi put u sjevernoj Hrvatskoj progovoreno s profesionalne pozornice štokavskim narječjem, koje od tada postaje scenskim standardom nacionalnoga glumišta« (Batušić, 1997., str. 30).

¹⁰ Vidi: Smičiklas, 1892., str. 205.

¹¹ Stoga ne čudi da je od završetka hrvatske inačice do njezina tiska prošlo čak nekoliko godina – tiskana je 1839. Vidi: Batušić, 1997., str. 29; Matković, 1949., str. 151–237.

¹² U dnevničkim zapisima bilježi da na Tonimiru od 1. do 6. kolovoza 1838. prepisuje ispravljeni Babukićev rukopis. Vidi: Šaban, 1982., str. 206.

»Poštovani Gospodine!

Mili Domorodče moj!

Revnost vaša i Ljubav, poznati zajedno gramatikalne znanosti, junačkog jezika našeg' koje dokazali jeste, dahu meni povod i userdje, na vas akprem nepoznatomu meni pismo ravnati ovo. – U prilogu vam šiljam pozorište istoričko *J u r a n i S o f i a i l T u r c i k o d S i s k a*, koje najpervo u nemačkom zatim u ilirskom jeziku našim izpisao jesam. Kod mankanja vendar znanostjah slovnice ilirske, i kadbo silu Jezika malo jošter u moči mojoj imadem, nači čeduse mnoge pogreške, tako gramatikalne, kano i jezične – poradi toga indi obraćam se k vama kano izkusnim i znatnomu spisatelju našim s otom teretnom molbom, da si truda uzмите, pismo ovo pregledati i tako od manjih kano i od velikih pogreškah, – ako vama vreme drugačje dopušća očistiti – – itd.« (navedeno prema: Smičiklas, 1876.: str. 20).¹³

Samo godinu dana nakon završene hrvatske inačice drame, kao što je već istaknuto, prvi se put javio u *Danici* pjesmom »Tuga za ljubom« koja ima sva obilježja književnoga jezika (ali i slovopisa) zacrtanoga u Babukićevoj *Osnovi slovnice slavjanske narječja ilirskoga* (*Danica*, II, br. 10–15; 1836.).¹⁴ I ta mu je pjesma mijenjana o čem i sam zapisuje:

»Danas kod obeda sam primio Novine s Danicom, u kojih tu radost prvi put sam uživati mogao: jednu pesmu od mene i to: 'Tuga za ljubom' vidjeti, samo me to jadiše, da su mnogo promenili« (navedeno prema: Smičiklas, 1892.: str. 115).

Nakon povratka u domovinu, napuštanjem vojničke službe, 1842. godine osobito donosi prinose u *Danici* te sve što nadalje piše – piše na hrvatskom jeziku.¹⁵ Koliko je sam ovladao književnim jezikom, ponajbolje će otkriti usporedna analiza njegovih pisama, koje je u razdoblju od 1851. do 1858. uputio Pavlu Josefu Šafařiku,¹⁶ s jezikom objelodanjena putopisa *Putovanje po Bosni* (1858.), a koji je u nastavcima izlazio u *Narodnim novinama* 1857. godine.¹⁷ Naime, s obzirom na to da su pisma ipak privatne naravi, očekivati je da je u njima autorov jezik manje brižan, dakle stilski i jezično

¹³ Smičiklasov komentar potvrđuje Kukuljevićevo poznavanje književne štokavštine: »Koliko je tu imao Babukić čistiti!!« (Smičiklas, 1876., str. 20) te u bilješci dodaje: »Nije sramota za Ivana Kukuljevića, da je od onda toliko imao napredovati u svojem materinskom jeziku. Pravo je opet bilo uzeti za primjer pismo jednoga pisca, koji je na toliki glas dospio, pravo je, da se vidi, kako su onda i najbolji učili od Babukića« (Smičiklas, 1876., str. 20, bilješka 2).

¹⁴ Dalje u radu *Osnova slovnice*.

¹⁵ »Posljednji njegov spis najprije njemački pisan, a onda preveden na hrvatski, jest 'Put u primorje' još u prvim mjesecima ove godine« (Šaban, 1982., str. 127).

¹⁶ Objavio ih je Ivan Pederin u radu »Pisma Ivana Kukuljevića Sakcinskog Pavlu Josefu Šafařiku o glagoljici«, *Croatica et Slavica ladertina*, str. 231–260; Zadar, 2007. Posljednje je pismo datirano 17. 11. 1879. i u ovom se radu ne analizira s obzirom da izlazi iz okvira desetljeća koje je predmetom analize u ovom radu.

¹⁷ Vidi: *Narodne novine*, XIII, br. 60–81; Zagreb, 1857.

nedotjeran,¹⁸ jer ti zapisi i nisu bili namijenjeni objavljivanju pa je u njima svaka lektura izostala. S druge pak strane, sve što je objavljivao činio je

»od Gaja reformiranom latinicom i jezičnom normom kako ju je utemeljio Vjekoslav Babukić u *Osnovi slovnice slavjanske narječja ilirskoga* (...) slijedeći mijene koje su se u tomu slovnom sustavu i u toj jezičnoj normi postupno zbivale (...)« (Vončina, 1997.: str. 650).

S obzirom na to da se razgovorni jezik Kukuljevićevih pisama uspoređuje s književnim jezikom objavljena putopisa, a oba jezična izričaja nastaju u pedesetim godinama XIX. stoljeća, kao normativno uporište nametnut će se obje Babukićeve slovnice, dakle uz *Osnovu slovnice* (koja ga je uvela u književnu štokavštinu) i *Ilirska slovnica*, (1854.).¹⁹ No u tom je desetljeću normativno osobito bila bitna i Mažuranićeva *Slovnica Hèrvatska za gimnazije i realne škole* (1859.), a njezin je utjecaj i značenje za razvoj hrvatskoga književnoga jezika XIX. stoljeća u to vrijeme bio iznimno velik; Mažuranić je, oslanjajući se na Babukića, svojom slovnicom nadmašio ilirskoga prvoslovnika.²⁰ Ponikla je iz

»pera hrvatskoga uglednika, ilirskoga prvaka i promicatelja nacionalnih vrijednosti, vrsnoga jezikoslovca koji se u znanstvenom smislu potvrdio dvadeset godina prije, pišući latinsko hrvatsku gramatiku, svoje Temelje« (Ham, 2006.: str. 82).

U kojoj je mjeri, dakle, Kukuljević i sam uspijevaio slijediti jezične mijene stoljeća u kojem je neumorno stvarao, potvrdit će jezična analiza njegovih pisama i objavljena putopisa.

2. Kukuljevićeva pisma Pavlu Josefu Šafařiku o glagoljici

Polazišta su ovomu radu pisma koja je Ivan Kukuljević Sackinski pisao Pavlu Josefu Šafařiku od 1851. do 1858., a tiču se proširenosti glagoljice u Dalmaciji. Navedena pisma, koje ima Literárni arhiv Narodního muse u Pragu, izvornim je slovopisom, pravopisom i jezikom, objelodanio Ivan Pederin,²¹ dakle bez slijeđenja »načela po kojima se kritički izdaju tekstovi i baš nam je to otkrilo o

¹⁸ U pismu od 10. listopada 1851. i sam se ispričava Šafařiku zbog brzine i neurednosti u pisanju: »Oprostite momu hitromu istomu pisanju ali pošta i poslovi tjerali su me suviše«. Vidi: Pederin, 2007., str. 237.

¹⁹ *Ilirska je slovnica* treća po redu Babukićeva slovnica; između *Osnove slovnice* objavljene u *Danici* 1836. i treće, vrlo opsežne *Ilirske slovnice*, drugu po redu, ali na njemačkom jeziku, objavljuje uz Drobnićev rječnik (na čijim je dopunama radio u posljednjem desetljeću svojega života. Vidi: Smičiklas, 1876., str. 53–54). O slovnicama Vjekoslava Babukića vidi osobito: Smičiklas, 1876., str. 48; Tafra, 1993.; Ham, 2006., str. 71–79.

²⁰ Naime, Babukićeva je slovnica već u svoje vrijeme smatrana za škole neprilagođenom i s obzirom na svoj sadržaj i s obzirom na opseg i metodologiju. Vidi: Ham, 2006., str. 77. Stoga je Ministarstvo nastave odmah po izlasku slovnice izreklo negativan sud jer da »je nauka u toj slovnici već preživjela« (Smičiklas, 1876., str. 49). Babukić od slovnice nije imao nikakav prodajni prihod o čemu Smičiklas također piše: »To mu i mi svjedočimo, jer smo našli poslije njegove smrti skoro svu u paketih, kako je od knjigoveže došla« (Smičiklas, 1876., str. 51), a kako ju je tiskao o svom trošku, zapao je i u dugove.

²¹ Vidi: Pederin, 2007., str. 231–260. Sva se pisma preuzimaju iz toga izvora.

stanju hrvatskoga jezika kojim je pisao Kukuljević« (Pederin, 2007.: str. 235).

Sva su pisma nastala iz potrebe da znanstveno (dokumentima i rukopisima) obrani hrvatsko pismo i hrvatski prostor od srpskoga presizanja pa ona istodobno potvrđuju da su

»(...) trvenja Hrvata i Srba počela mnogo ranije nego što je to jugoslavenska komunistička znanost htjela priznati. Ona su bila i vrlo žestoka i Kukuljević je potanko pisao o srpskim piscima koji slijedeći Karadžića svojataju hrvatsko kulturno i nacionalno naslijeđe. Nastojao je utjecati na nj da ne prihvati te nazore kao što ih je prihvatio Fran Miklošič. Karadžić je u njemačkim zemljama uspješno širio svoje nazore koje su često prihvaćali njemački putopisci po Dalmaciji« (Pederin, 2007.: str. 232).

U svim pismima Kukuljević dakle upozorava Šafařika da je Dalmacija hrvatska zemlja, a to vrlo često argumentira jezikom i pismom kao, primjerice, u pismu upućenom 28. srpnja 1852.:

»Kao našem vriednomu pošastvenomu članu pošiljam vam u ime istoga društva drugi razdiel, druge knjige Arhiva u kom ćete naći tri glagolska spomenika XV. stolietja ... snimci te ga iz ovih naći ćete da su naši hrvatski predji već u ono doba istim jezikom pisali kojim su i govorili dočim kod naše jednoplemene bratje Srbaljah i Bugarah nijednog starog spomenika neznamo koji bi bio pisan onim jezikom kog oni u ono doba Jugoslaveni većom stranom za svoj književni jezik odabrali i kojega u Dalmaciji, Istri, Hervatskoj i sievernoj Bosni nikada Serbskim, nego uvijek hrvatskim zvali jezikom« (II/1852.).²²

Još izravnije to čini u pismu upućenom 20. kolovoza 1857. godine:²³

»Naši Hrvati ovdie u Dalmaciji ljute se veoma na Čehe što nas u novije doba silom posrbiti žele. Mi ljubimo Srbe iskreno i bratimski, ali mi se nikad Srbima nazvati nećemo« (XIII/1857.).

Iz ovih se nekoliko navoda doista jasno razbire da je za Kukuljevića, kako ističe Ivan Pederin, »Hrvatska jasno ocrtana jezikom i pismom« (Pederin, 2007.: str. 234), pa se tako i u privatnoj korespodenciji Kukuljević ponovno dokazuje kao izraziti nacionalni ideolog. Analiza će jezika tih pisama potvrditi u kojoj je mjeri praktično, poznavanjem književnoga jezika, ostvarivao svoja i nacionalna i politička stremljenja.

²² Pri navođenju primjera iz pisama prvi se broj odnosi na redni broj pisma upućenoga Šafařiku, a drugi na godinu njegova pisanja. Tako i u nastavku rada.

²³ Na kraju je pisma Kukuljević zabilježio »U Zagrebu dne 20. 8. 557.« što je, vjerojatno, omaška jer su sva pisma kronološki vezana pa se naznačena godina odnosi na 1857. Naime, u svim je pismima godina označena bez početne tisućice, dakle: 852., 853., 854. itd.

3. Književna djelatnost Ivana Kukuljevića Sakcinskoga u pedesetim godinama XIX. stoljeća

S obzirom na to da su pisma koje je upućivao Šafařiku obuhvatila pedesete godine XIX. stoljeća, potrebno je ukratko ukazati na Kukuljevićevu književnu, političku i društvenu²⁴ djelatnost u tom desetljeću.

Nikola je Batušić književno djelo Ivana Kukuljevića Sakcinskoga na hrvatskom jeziku podijelio u tri etape: prva, od 1838. do 1848.; druga, od 1849. do 1860.; treća, od 1861. do smrti.²⁵ Već je u početnoj etapi u četrdesetim godinama XIX. stoljeća svoj književni, posebice lirski, opus smatrao zaokruženim i dogotovljenim pa će pedesete godine sve više posvetiti znanstvenom radu. Tomu su usmjerenju zasigurno potpomogle i povijesno-političke prilike u kojima se našla Hrvatska u tom desetljeću obilježenom bečkim apsolutizmom koji je i primorao Sakcinskoga da se povuče iz političkoga života i djelovanja. No s druge strane takve su mu prilike omogućile da znatno više putuje i prikuplja obilnu građu o hrvatskoj kulturnoj povijesti i starim piscima hrvatskim koju objavljuje prvotno po novinama i časopisima, a kasnije izdaje u knjigama. Putovao je u Dalmaciju (o čemu izvještava i Šafařika u pismima), Albaniju, Grčku, Italiju, pa i u Bosnu o čemu u nastavcima piše u *Narodnim novinama* (XIII, br. 60–81; 1857.), a ukorićuje godinu dana kasnije, 1858., pod naslovom *Putovanje po Bosni*. Upravo zato što je putovanje i prikupljanje građe obilježilo Kukuljevićevo djelovanje u pedesetim godinama XIX. stoljeća, za jezičnu se usporedbu s pismima uzima navedeni putopis.²⁶ Novija je književna povijest i kritika revidirala stavove o Kukuljevićevoj putopisnoj produkciji²⁷ s obzirom na to da ju starija kritika nije posebice cijenila;²⁸ *Putovanjem po Bosni* Kukuljević se potvrdio kao »iznimno pouzdani dokumentarist« (Batušić, 1997.: str. 35) upotpunjujući svojom putopisnom prozom mozaik hrvatskih putopisa nastalih u doba književnoga romantizma pa mu i oni pripadaju »među (...) respektabilna književna djela« (Batušić, 1997.: str. 34).

²⁴ Svoju je društvenu djelatnost u 50. godinama XIX. stoljeća potvrdio predsjedanjem Matici ilirskoj (1851.–1858.).

²⁵ Vidi: Batušić, 1997., str. 15–37.

²⁶ Osim putopisa *Putovanje po Bosni* u tom je desetljeću objavio: *Vile. Prinesak u slavenskom bajosloju* (1851.), *Život Jurja Julia Klovia, slikara* (1852.), *Leben des G. Julius Clovio* (1852.), *Život Matie Languša, slikara slovenskog* (1852.), *Dogadjaji Medvedgrada* (1854.), *Izjestje o putovanju po Dalmaciji u jeseni godine 1854.* (1855.), *Bericht über einen Ausflug nach Dalamtien in Spätherbst des Jahres 1854.* (1854.), *Pastoralna crkva Zagrebačka* (1856.), *Pjesnici hrvatski XV. vieka* (1856.), *Varašdin. Kratki nacrt s gledišta historičkog* (1857.), *Izjestje o putovanju kroz Dalmaciju u Napulj i Rim* (1857.), *Pjesnici hrvatski XVI. vieka* (1858.), *Putovanje po Bosni* (1858.), *Slovník umjetnikah jugoslavenskih* (1858.–1860., od 1. do 5. sveska, djelo je nedovršeno).

²⁷ Vidi: Franić, 1983., str. 80–81; Brešić, 1996.; Batušić, 1997.; str. 34–36; Horvatić, 2002., str. 71–84.

²⁸ Vidi: Barac, 1954., str. 94. M. Živančević, primjerice, u *Povijesti hrvatske književnosti*, knj. 4 (Ilirizam), govoreći o Kukuljeviću, ne navodi niti jedan njegov putopis. Vidi: Živančević, 1975., str. 120–124.

4. Usporedna analiza *privatnoga* i *javnoga* jezika Ivana Kukuljevića Sakcinskoga

Analiza će jezika Kukuljevićevih pisama i objavljena putopisa obuhvatiti slovopisnu, pravopisnu, fonološku, obličnu i sintaktičku razinu, a u odnosu na hrvatsku jezičnu normu pedesetih godina XIX. stoljeća.

4.1. Slovopis

Kada je riječ o slovopisnom sustavu u Kukuljevićevim pismima, osobito će se promotriti autorovo pisanje *ć/tj* za /*ć*/, *dj/gj* za /*đ*/, uporaba slova *dž*, pisanje slogotvornoga *r* sa ili bez popratnoga otvornika te pisanje dvoglasnika u čemu je osobito nedosljedan i nesiguran.

Uporaba je oba slovná znaka *ć/tj* za fonem /*ć*/ normirana i u prvoj Babukićevoj slovnici, *Osnovi slovnice slavyjanske narěčja ilirskoga*;²⁹ Babukić ondje bilježi »*tj=ć*« (Babukić, 1936.: str. 38),³⁰ a uporaba je uvjetovana položajem u riječi:

»Med *ć* i *tj* ta je razlika: da se *ć* na početku, srědini i na kraju pisati može; n. p. *ćut*, *ćutenje*, - *reći*, *vući*, *sěći*, *dići*, *srěća*, - *već*, *cić*, *prišć*; *tj* pako samo na srědini u proizvodjenih (derviatís) rěčih n. p. *platja*, *bratja*, *světja*, *srětja*« (Babukić, 1836.: str. 38).

U *Ilirskoj slovnici* na prvo mjesto ipak stavlja *ć* prije znaka *tj*, izostavlja pravilo o raspodjeli u riječi, premda je iz primjera razvidno da je ono isto kao i u *Osnovi slovnice*: »*ć = tj*: *noć*, *peć*, *svěća*, *pitja* (= *pića*, hrana), *vratjati*, *vratjam* (...)« (Babukić, 1854.: str. 23). Kukuljević i u pismima i u putopisu slijedi jezičnu, Babukićevu, normu:

²⁹ Dalje u radu: *Osnova slovnice*.

³⁰ U toj je slovnici još uvijek umjesto točke rabljen kao nadslovni znak crtica.

slovopis	Kukuljevićeva pisma	<i>Putovanje po Bosni</i> ³¹
ć	goručoj (želji) (I/1851.), izreći (I/1851.), već (I/1851.), oštećeno (I/1851.), većom (stranom) (II/1852.), <i>veći</i> (rukopisi) (II/1852.), budućem (Arhivu) (II/1852.), naći (II/1852.), blagodareći (II/1852.), ćirilice (III/1853.) / cirilice (XV/1858.), Uvieravajući (III/1853.), Iskajući (IV/1853.), po ćudi (VII/1854.), sreću (XIV/1858.), vruću (želju) (XIV/1858.)	poveća (miesta) (6), ležećega (miesta) (7), obćenje (7), hramić (turski) (9), počići (11), već (13), kuća (15), ćud (16), poveća (soba) (26), viseće (40), gaće (40), dućani (40), mogućće (52), treća (79), žuboreće (Lašve) (85), domaća kći (97), ćilime (100), ćuprije (106)
tj	oštjetjenu (I/1851.), stolietju (I/1851.), bratje (II/1852.), viestju (II/1852.), radostju (III/1853.), iznaštjta (III/1853.), krstjiena (III/1853.), točnostju (III/1853.), s ushitjenjem (III/1853.), izvjestja (IV/1853.), padnutja (V/1853.), poremetjeno (zdravlje) (VII/1854.), pohrvatjeni (Slaveni) (XIII/1857.)	stoletja (8), nakitjeno (16), izkitjeno (25), vratjasmo (29), dotaknutjem (36), izkitjena (37), kratje (40), izkitjen (40), obletju (94), cvietjem (96), vratjao (100)

Za fonem /d/ Kukuljević u pismima ima dva slova: *dj* i *đ*, pri čemu istu riječ ponekad bilježi u objema slovopisnim inačicama:

uredjivati (I/1851.), medju (I/1851., XV/1858.) / medj (VI/1854.) / među (XV/1858.), predji (II/1852., V/1853.), takodjer (II/1852.), Medjimurju (III/1853.), navadjate (III/1853.), djak (III/1853.), blagorodja (III/1853.), nenadjoh (IV/1853.), probudjenog (IV/1853.), zaludjuje i rasudjuje (XVI/1858.), snadje (XVI/1858.)

također (IV/1853.), međutim (VIII/1856.) / međjutim (XIV/1858.), začuđenje (XI/1857.).

Znak *đ* za fonem /d/ nemaju ilirski slovničari, već za taj fonem rabe dvoslov *dj*,³² a ta je slovopisna norma doslijedno provedena u Kukuljevićevu putopisu:

tudjim (duhom) (7), u međjusobnu (borbu) (7), tudjincu (8), prirodjene

³¹Svi se primjeri iz putopisa preuzimaju iz pretiska: Ivan Kukuljević Sakcinski, *Putovanje po Bosni*, Zagreb, 1858., pretisak Fortuna, Zagreb, 2007. pa će se uz primjer u zagradi donositi samo broj stranice.

³²Vidi: Babukić, 1854., str. 22–23. Znak *đ* za fonem /d/ u hrvatski će slovni sustav službeno biti uveden tek Brozovim pravopisom 1892. godine. Broz je, zapravo, u pravopis unio Daničićev prijedlog iz 1878. za pisanje znaka *đ* o čemu govori u predgovoru drugom izdanju *Pravopisa* 1893.: »Znak *Đ*, *đ* uzeo je prvi upotrebljavati Đ. Daničić (god. 1878.) u akademičkom rječniku jezika hrvatskoga, pa danas nije *đ* neobično slovo u naučnim radnjama iz područja književnosti i jezika hrvatskoga« (iz predgovora drugom izdanju, citirano prema: Samardžija, 2001., str. 124).

(ljubavi) (8), medju (9), izradjen (9), dodjem (9), tvèrdjavu (9), kojemgodj (10), dodje (11), takodjer (11), sagradjene (11), gvozdja (13), dodjosmo (14), sidjosmo (17), unidjoh (18), nadjoh (18), ogradjenoj (24), probudjuje (28), uredjeno (31), rodjak (31), prudjem (33), ugladjenoj (hartiji) (37), djauri (39), razsudjenje (39), djerdana (42), izadje (50), govedje (meso) (58), gvoždja (66), svodjeni (prostor) (77).

Stoga je uporaba slovnoga znaka *đ* za foneme /*đ*/ u pismima nepripadajuća slovopisnom sustavu iliraca.

U riječima stranoga podrijetla ilirci su bilježili dvoslov *gj* na mjestu fonema /*đ*/, a to im pravopisno pravilo donosi Josip Partaš u *Pravopisu jezika ilirskoga* (1850.):

»Gj (gje) izgovara se malo oštrie od *dj*, i medju ovima suglasnicima postoji razlika, kakova je medju *č* i *ć*, n. p. Gjuro, gjumber« (Partaš, 1850.: str. 8).

U svom ga slovopisnom sustavu ima i Kukuljević, kako u *privatnom* jeziku, tako i u *javnom*:

slovopis	Kukuljevićeva pisma	<i>Putovanje po Bosni</i>
<i>gj</i>	Evangelje (V/1853.) (...) od Daržića, <i>Gjone</i> i Marina počamši sve do Mažibradiža i Zlatarića, (...) (VI/1854.) (...) ljetopis despota <i>Gjurgja</i> Brankovića (...) (VII/1854.)	U oči <i>Gjurgjeva</i> i na samo <i>Gjurgjevo</i> (...) (49) (...) zašto ju Turci <i>Gjul-hisarom</i> , tj. mjestom ružah, nazvaše (67) I ja podjoh u <i>gjul-bašču</i> (...) (82) Često zovu starovjerci katolike <i>magjarima</i> i latinima jer su primili vjeru i običaje ili od strane <i>magjarske</i> ili talijanske (...) (115–116)

Kada je riječ pak o dvoslovu *dž*, treba istaknuti da ga ilirci poznaju, ali mu ne daju izgovorni i slovni status; pišu ga u udomaćenim turcizmima, što je razvidno iz objavljene *Sbirke nekojih rečih, koje su ili u gornjoj ili u donjoj Iliriji pomanje poznane*: »Džigerica, Pendžer, Sindžir, Uzendžia«, a koja je pridodana *Danici* 1835. godine.³³ Udomaćenih turcizama nema u Kukuljevićevim pismima, ali svakako ima u putopisu, i to obilje, pa u njima i uporaba dvoslova *dž*:

kiridžijom (11), (turskih) džamijah (11), džipi (na kola) (13), mehandžiju (19), šalivdžija (19), kiridžije (21), hodža (25), odžaku (32),

³³ Vidi: *Danica*, I, str. 1–22; Zagreb, 1835.

medžlise (34), budžaku (35), kafedžibaše (36), komordžije (57).

U svojim je pismima Pavlu Josefu Šafařiku, kada je riječ o slovopisnom sustavu, Kukuljević gotovo bez sustava bilježio popratni otvornik uz slogotvorno *r*; osim uz bilježenje takvoga *r* bez popratnoga otvornika (*hrvatski*), bilježe se i likovi s popratnim *e* (*Hervatske*), s popratnim *e* označenim nadslovnim znakom kao *èr* (*hèrvatsko-glagoljska slova*), potom *a* uz slogotvorno *r* (*Daržića*) te *o* (*horvatsko*). Katkada u istoj rečenici rabi različit način bilježenja slogotvornoga *r*, primjerice:

(...) jer niti to stoji da su svi pravoslavni Jugoslaveni *Srblji*, niti se može kritički dokazati da su štokavsko nariečje *Serblji* sami izumili; (... (I/1851.)

(...) nikada *Serbskim*, nego uvijek *hrvatskim* zvali jezikom (II/1852.)

Ja mislim da po Vama krstjena *hervatska* glagoljica nije tolika vlastitost samih *Hervatah* koliko ponajviše panonskih Slavenah prastanovnikov Panonie stare; pa da su se valjda ovdie i *Hrvati* s njom upoznali (...) (III/1853.)

(...) jer mi *držimo* na priliku (...) (III/1853.), (...) s nekimi bezostavnimi članci kog *držim* da je iz 10 ili 14 vieka. / Zatim ima u listini II koja se u Beču za najstariu slavensku listinu *derži* sliedećih pogriešakah (...) (V/1853.)

U budući svezak našega Arkiva želio sam staviti ljetopis *sèrbski* u prevodu latinskom što ga je Pejačević iz meni nepoznatog podlinika prevesti dao i kojeg je takodjer u svojoj *serbskoj* historii često citirao (...) (VI/1854.)

(...) i pretreso sam u tu *svèrhu* već sve bizantinske, franačke i mletačke kao i naše domaće slavenske latinske pisce. (V/1853.) / (...) ali kad *Serblji* o toj blagorodnoj *svèrhi* nećedu da znadu, a to onda neka puštaju da svaki prosto ide svojom stazom k obćenitoj *sverhi* (...) (VI/1854.)

Radi boljega uvida u raznolikost bilježenja svih inačica slogotvornoga *r* u Kukuljevićevim pismima, primjeri se donose i tablično. Ujedno je iz tabličnoga prikaza razvidno da brojem prednjače inačice s popratnim *e* uz slogotvorno *r*, a učestali su i primjeri bez popratnoga otvornika:

slogotvorno <i>r</i>	Kukuljevićeva pisma
<i>er</i>	(...) o bolonjskom rukopisu slavnog vojvode <i>Hervoje</i> (I/1851.) Mi <i>Hervati</i> nemožemo Vam za to već sada podosta zahvalni biti (I/1851.) (...) <i>Hervatskoj</i> i sievernoj Bosni (...) (II/1852.) Ja se sad ponajviše bavium iztraživanjem historie <i>Hervatah</i> od najstarijih doba (...) (V/1853.) (...) prem da ju od niekog vremena <i>Serblji</i> sebi vindicirati žele (VI/1854.) Neznamo dakle kakvim obrazom mogu pisati <i>novii serbski</i> književnici, kao osobito Subotić i Medaković, da su svi ti naši ljudi pisali <i>serbski</i> i da to biahu <i>Serblji</i> kao što su njihovih očevih i naši gramatičari <i>Serblji</i>, držeći za <i>Hervate</i> samo žitelje provincijalne <i>Hervatske</i> koji su upravo Slovenci (VI/1854.) (...) kao da smo mi <i>Hervati</i> naprama <i>Serbljima</i> i svakom smislu kukavice (VI/1854.)
<i>èr</i>	Ovieh danah dobio sam takodjer najstariju <i>hèrvatsku</i> knjigu tiskanu gotičko latinskim pismenom (...) (V/1853.) (...) ako bi gdje što god o <i>Hèrvatima</i> ili u rukopisu ili manje poznatom dielu (od rečeno doba) našli, (...) (V/1853.) (...) koje ćemo mi, ako bog da na jezik <i>hèrvatski</i> prevesti, (...) (VI/1854.) Čim tu govorim o našoj književnosti, mislim <i>hèrvatsku</i> književnost kojom se mi u svakom smislu ponositi možemo (...) (VI/1854.)
<i>ar</i>	(...) od <i>Daržića</i>, Gjone i Marina počamši sve do Mažibradiža i Zlatarića, (...) (VI/1854.)
<i>or</i>	(...) s kojim bi se malo pomogao te lako baš s <i>horvatsko</i> dalmatinskim štatuti služiti Vas nemogu (IV/1853.) (...) i zato Vam ovo iz moje knjižnice prišiljam rukopisni štatut od Kastve grada posve <i>horvatskog</i>, (...) (IV/1853.)
<i>r</i>	(...) koji toliko <i>tvrde</i> da su podunavski Slaveni posve novi (I/1851.) (...) budući da se od niekog vremena bavim sa životopisjem svih umjetnikah jugoslavenskih, <i>prvo</i> za dokazati svietu koliko je naš narod i u toj vrsti napredovao (...) (II/1852.) Poslie tolikih prepirkah, napadanjah, ocrnjavanjah itd. daje se jedva jednom nam <i>Hrvatom</i> pravo, (...) (III/1853.) (...) i to <i>srbski</i> ljetopis despota Gjurgja Brankovića u prevodu latinskomu (...) (VII/1854.) Međutim, dobio sam od jednoga bogoslovca iz Vlaške Gorice (Görg) vijest da je on iz Dobrinja na otoku <i>Krku</i> dobio glagolsku listinu (...) (VIII/1856.) (...) jer ovaj jezik kojim mi pišemo negovori se nigdje od puka ili naroda, trudom <i>Srbaljah</i> i <i>Hrvatah</i> stvoren, ali previše i duže obradivan od <i>Hrvatah</i> jer su <i>Srblji</i> ono do Dositēja pisali više staroslavenskim negoli narodnim jezikom (XIII/1857.)

U Babukićevoj je slovnici uz slogotvorno *r* propisan otvornik *e*, ali praksa je poznavala i drukčija bilježenja kakvoga »němoga« glasa pred *r*-om,³⁴ o čemu i u Babukića napomena:

»Samoglasnici: à i è (t. j.) pod ovom slikom upotrěbljavaju se takodjer i za *němi glas* pred suglasnikom jezičnim *r* kad za njime jedan ili dva suglasnika slěde, n. p. kàrv ili kèrv; kàrst ili kèrst; càrkva ili cèrkva; màrkva ili mèrkva; smàrt ili smèrt« (Babukić, 1854.: str. 5).

Takvo je raznoliko bilježenje popratnoga otvornika uz slogotvorno *r* Babukić smatrao *pravopisnom anarhiom*:

»Mi smo onoga mněnja, da takov *němi glas* pred *r* iz gèrla proizlazi, i da je glasu *a* najbližji, samo što nemamo dosada za njega *prave* i *samo-stalne* slike, što ćemo drugdi obilnie dokazati. I dok se to znanstveno nedokaže i neustanovi, bilo je učiteljsko tělo c. kr. akademijske gimnazie zagrebačke onoga mněnja, da se kratko naznačeni samoglasnik *è*, kao najobćenitije dosada upotrěbljavan, za školske knjige upotrěbi, te da se time anarhia pravopisna, koja je u novie vrěme medju pisci zavládala, barem u obučavanju mladeži dokine, – što je i vis. ministarstvo bogoštovja i naukah odobrilo. S toga i mi u ovoj slovnici upotrěbljujemo u spodobnu slučaju sliku *è*, n. p. kèrv, kèrst, cèrkva, mèrkva, smèrt« (Babukić, 1854.: str. 6).

Navedena je preporuka provedena u putopisu pa se uz slogotvorno *r* redovito javlja poratno *e*, u dvjema inačicama – s nadslovnim znakom (kao *èr*) ili bez njega (kao *er*), u manjem broju:

(...) ima doista nešto *tèrgovačkoga* života, (...) (6–7)

Oni sakupiše niešta novacah i po *Hèrvatskoj* te pripoviedaše svašta o boju s Turcima (8)

(...) narod obojega spola što je vèrvio u *cèrkvu* te iz *cèrkve* (...) (10)

Voda je tu *vèrlo* čista i ugodno mlačna, 4 cipelje duboka (33)

Sve biaše živo pred okom, ali *sèrce* i duh onih, što ih vidismo, zastiraše nieka *mèrtvina* i tamna tajnost (34)

Pèrsluci izkitjeni su kovanim srebrom i *srebèrnimi* novci (41)

Na jednome *bèrdu* vudu se ristjansko groblje sa tri visoka *dèrvena kèrsta*, kakovih je vidjeti u našoj granici (55)

Mi jašismo do pol sata *stèrmovito* dole u selo, te *svèrnusmo* u jedan han kraj džamije (85)

(...) a mi moradosmo niz gorznu *stèrmovinu* gaziti po blatu konjima

³⁴ Takvo je raznoliko bilježenje popratnoga otvornika uz slogotvorno *r* obilježilo ilirsku jezičnu i pravopisnu praksu kajkavske (*perst*, *berdo*), slavonske (s istim popratnim *e*) i dalmatinske književnosti (s popratnim *a*), a sve radi prihvaćanja predloženoga koncepta književnoga jezika. Tako su, primjerice, *Narodne novine* pretežito bilježile *er*, a *Danica ar.* Vidi: Jonke, 1964., str. 237.

do *tèrbuha* (101)

Do skora stigosmo i veliku rieku *Verbas*, gdje počimlje široko *verbaško* polje (16) / (...) nu ako uzmemo na um krasan položaj na utoku dviuh vodah *Vèrbanje* i *Cèrkvine* u rieku *Vèrbas* (...) (22) / (...) a mnogi konjanici i piešaci nadjoše nadjoše *smèrt* u *Vèrbasu* (23).

Rubno je u putopisu potvrđen i primjer u kojem se uz *èr* bilježi i slogotvorno *r* bez popratnoga otvornika u istoj rečenici:

Drum vodi uz *Vèrbas* rieku i uz *raztrešene* kuće, (...) (33).

Dakle, kada je riječ o bilježenju popratnoga otvornika uz slogotvorno *r*, Kukuljević je u pismima upućenim Šafařiku manje dosljedan pa mu je jezik bliži razgovornomu nego li književnomu što je i razumljivo s obzirom na privatnu narav samih pisama. U putopisu je pak gotovo dosljedno provedena preporuka o bilježenju popratnoga *è* uz slogotvorno *r* te i po tom slovopisnom obilježju Kukuljević potvrđuje slijeđenje ilirske jezične norme pedesetih godina XIX. stoljeća.

Najveća je nedosljednost u Kukuljevićevim pismima upućenim Šafařiku bilježenje dvoglasnika s obzirom na njegove brojne potvrđene inačice: *ie/je/ije/i/e/ě*, i to neovisno o dužini sloga, primjerice:

ovde (I/1851., II/1852., V/1853.) / ovdje (II/1852., VII/1854., VIII/1856.) / ovdie (VIII/1856.)

vriednomu (članu) (II/1852.), zviestiti (II/1852.), rieke (VI/1854.), priedčiše (IX/1856.)

uvjeren (I/1851.), djelo (II/1852.), napjev (III/1853.), nigdje (XIII/1857.), mjesto (XIV/1858.)

prijepis (VI/1854.), vijest (VIII/1856.)

livana (glag. slova) (I/1851.), gdigod (I/1851.)

visokocenjeni (gospodine) (I/1851.), smeštenim (pismi) (II/1852.), upotrebili (II/1852.)

sěčnja (VIII/1856.).

I Babukić i Mažuranić u svojim slovniceama na mjestu staroga jata još pišu tzv. rogato *e* (*ě*);³⁵ ilirci ga se, kao simbolom sloge i zajedništva, vrlo teško odriču, ali praksa već četrdesetih godina bilježi dvoslov *ie* ne samo na mjestu dugoga, već i na mjestu kratkoga jata,³⁶ a tu praksu izrjekom potvrđuje i Babukić u slovnici:

»Stari Dubrovčani su pisali u takovu slučaju *ie*, kao što se i danas naše Narodne novine pišu i kao što je Matica ilirska u Zagrebu dubrovačke

³⁵ Vidi: Babukić, 1854., str. 6; Mažuranić, 1859., str. 3.

³⁶ Vončina ističe da su ilirci rogatoga *e* (*ě*) »počeli napuštati 1844., u reformiranom latinicom prvi put izdanom Gundulićevu *Osmanu*. Za jat dugi i kratki u toj se knjizi primjenjuje od slavnoga pjesnika preuzeti dvoslov *ie* (*liek*, *line*, *liep* pored *liepota*, *lieto*; rječnik, str. 36), koji se uvijek izgovara jednosložno« (Vončina, 1997., str. 651).

stare pješnike preštampani učinila« (Babukić, 1854.: str. 428).

U tom smislu i Kukuljevićeva uporaba dvoslova *ie* i u pismima i u putopisu posve odgovara slovopisu pedesetih godina XIX. stoljeća. O ostalim pak inačicama bilježenja staroga jata (*i/e/je/ije*) više u fonološkom poglavlju rada.

4.2. Pravopis

4.2.1. Morfonološki pravopis

Na pravopisnoj je razini provedenim morfonološkim pravopisnim načelom u rukopisima pisama i u objavljenom putopisu *privatni* i *javni* jezik Ivana Kukuljevića Sakcinskoga ponajviše određen obilježjem zagrebačkih slovničara.³⁷ Osim u slovnica XIX. je stoljeće pravopisnu normu nudilo i u ukoričenom *Pravopisu jezika ilirskoga* (1850.) Josipa Partaša u kojem je također propisan morfonološki pravopis.

morfonološki pravopis	
Kukuljevićeva pisma	izpalo (I/1851.), priobćiti (I/1851.), priobćujem (I/1851., V/1853.), priobćit (II/1852.), društva (II/1852., V/1853.), raztumačiti (III/1853.), teško (IV/1853.), izpod (V/1853.), iztraživanjem (V/1853.), serbski (VI/1854.), obćenitij (sverhi) (VI/1854.), ne izpustim (VII/1854.), obstoje (VII/1854.), opazke (VIII/1856.), pjesništva (VIII/1856.), izpuniti (IX/1856.), odpočinem (XI/1857.), obširnije (XI/1857.), izpunio (XIV/1858.), popa rabskoga (XIV/1858.), nužno (XV/1858.)
<i>Putovanje po Bosni</i>	nizkih (6), obćenje (7), raztrešenih (7), izpod (8), ostrožki (monastir) (8), svetca (9), uzkoj (11), iztočnome (11), zkercavati (13), občinske (paše) (14), razpaljen (16), obkoljen (17), nizke (košare) (18), društvo (19), sbitih (24), iztočnom (ukusu) (24), arabskim (napisom) (25), izpaljen (27), sladka (voda) (29), sèrdca (29), razsvietljeni (29), Arabske (36), občinske (račune) (37), razsudjenje (39), uzke (čakšire) (40), razpletenu (kosu) (50), odpočinusmo (54), izpekosmo (58), izčezlo (69), odpočinuti (75), nevidismo (84), odticati (91), razpadne (99)

Usporede li se pojedinačna pravopisna obilježja u Kukuljevićevim pismima, nedosljednost se ponajviše očituje u pisanju velikoga i maloga slova te u sastavljenom i rastavljenom pisanju pa će se navedenim pravopisnim obilježjima u radu dati veća pozornost.

³⁷ O pravopisu unutar korica zagrebačkih slovnica vidi: Mlikota, 2005., str. 247–260.

4.2.2. Veliko i malo početno slovo

Svoja pisma Pavlu Josefu Šafařiku Kukuljević započinje formulom obraćanja iz koje je razvidna velika autorova učtivost prema adresatu; oslovljava ga s *visokoštovani/visokopoštovani/velepoštovani/veleštovani gospodine* pri čemu imenicu u tom početnom obraćanju piše nedosljedno, i velikim i malim slovom:

Visokopoštovani *gospodine!* (I/1851., II/1852., XIV/1858.)

Visokoštovani *gospodine!* (IV/1853., V/1853., X/1856., XI/1857., XII/1857., XV/1858., XVI/1858.)

Visokopoštovani *Gospodine!* (III/1853.)

Visokoštovani *Gospodine!* (VI/1854., VIII/1856.)

Veleštovani *Gospodine!* (VII/1854., XIII/1857.)

Velepoštovani *Gospodine!* (IX/1856.).

I u tekstu se pisama ponovno pronalaze obje inačice:

visokopoštovani *Gospodine* (VI/1854.) / veleštovani *gospodine* (VI/1854.)

Veoma bi nam bilo milo, kad biste *Vi Visokoštovani Gospodine* ako vam i fizične sile dopuštaju toliko radili koliko prije još i najbolje žrtvovali Vaše duševne sile siromašnoj našoj slavenskoj književnosti (XV/1858.).

Pisanje riječi iz počasti velikim slovom posve je u skladu i s pravopisnim pravilom u slovnicaма zagrebačke filološke škole,³⁸ a pravopisno se normira i uporaba velikoga slova u osobnih zamjenica kada je riječ o obraćanju iz počasti,³⁹ a što primjenjuje i Kukuljević u pismima:

(...) moram *Vam* javiti da sam zaista jedva čekao da se kod kuće od tolikih trudah i radnjah odpočinem (...) (XI/1857.)

U prilogu pošiljam *Vam* zahtjevani rukopisni saltir glagoljski (...) (XI/1857.)

Tom prilikom mogu *Vam* javiti (...) (XI/1857.)

Ove *Vam* pošiljamo na dar, (...) (XII/1857.)

Današnjom poštom prišiljam *Vam* drugi svezak *Hrvatskih pjesnikah* i prvi svezak *Slovnika umjetnikah jugoslavenskih* (...) (XIV/1858.).

I posvojne zamjenice prema istom pravopisnom pravilu piše velikim početnim slovom:

Ja sam podobro zakasnio s odgovorom na *Vaše* posljednje pismo, (...) (XII/1857.)

S dubokim štovanjem *Vaš* istinski štovatelj (XIII/1857.)

Preporučajući se i nadalje *Vašoj* velecijenjenoj ljubavi ostajem najvećim počitanjem (XIV/1858.).

³⁸ Vidi: Babukić, 1854., str. 433; Mažuranić, 1859., str. 30.

³⁹ Vidi: Babukić, 1854., str. 433; Mažuranić, 1859., str. 30.

U primjeni se toga pravopisnoga pravila ipak uočava nedosljednost jer jednako kao i kod pisanja riječi iz počasti (*gospodine/Gospodine*), ista se dvojnost pronalazi i u pisanju osobnih i posvojnih zamjenica kada se rabe iz poštovanja pa se uz navedene primjere uporabe velikoga slova u pismima pronalaze i primjeri pisanja malim početnim slovom:

Molim *vas* pokorno (...) (X/1856.)

Poslane mi glagoljske fragmente i ostale *vama* pozajmljena pisma primio sam, (...) (XV/1858.)

Medjutim, ako Bog da moram još ovu godinu doći u Pragu stranom da se *vama* poklonim, a stranom da razvidim bogate slovenske zbirke što su u vaših hranilištih nahode (XIV/1858.)

Raić ga spominje, a i u *vašoj* knjizi Geschichte der slavischen Literatur stoji mu spomena, (...) (IX/1856.)

Pisao sam ovih danah odmah *vašem* gospodinu sinovom Janku u Bjeograd (...) (XIII/1857.)

(...) da nam u *vašim* neprocijenjenim pismima i djelima darujete što jedino od *vas* očekivamo i očekivati smijemo (XIII/1857.)

pa čak i dvostrukosti u istoj rečenici:

(...) ostajem iskreno *Vas* pozdravljajući te podpuno zdravlje i jakost *vam* želeći da nam što više slavjanske starine poznatom *vašom* oštroumnosti i dubokim razumom protumačite, (...) (XI/1857.)

Ako pako kod *vas* originala neima, možebiti da ste je barem *Vi* prepisali, (...) (XV/1858.).

Kukuljević takvom nedosljednom provedbom navedenoga pravopisnoga pravila nije usamljen u svojem vremenu; primjerice, njegov suvremenik Šime Ljubić, s kojim također razmjenjuje pisma,⁴⁰ u objavljenom *Ogledalu književne poviesti jugoslavjanske na podučavanje mladeži* (1864.) jednako je nedosljedan u tom pravopisnom pitanju.⁴¹

U pismima Pavlu Josefu Šafaříku Kukuljević je nedosljedan i u pisanju imena država (*Hrvatska/hrvatska*) i u pisanju pridjeva na *-ski* (*hrvatski/Hrvatski*):

(...) *Hervatskoj* i sievernoj Bosni (...) (II/1852.) / što se i oko *hrvatske* nahode, ostali izvan *Hrvatske* spomenici poznati su *Vama* (...) (II/1852.)

(...) nikada *Serbskim*, nego uvijek *hrvatskim* zvali jezikom. (II/1852.) / Današnjom poštom prišiljam Vam drugi svezak *Hervatskih* pjesnikah i prvi svezak Slovnika umjetnikah jugoslavenskih (...) (XIV/1858.).

U slovnicaama je XIX. stoljeća pravilo o pisanju velikoga početnoga slova

⁴⁰ Vidi: Pederin, 1986., str. 117–165.

⁴¹ Vidi: Mlikota, 2009., str. 251–252.

u imenima država⁴² pa je u primjerima pisanja malim početnim slovom Kukuljević izvan pravopisne norme zagrebačke škole. Pravilo o pisanju pridjeva na *-ski* ne donose zagrebački slovničari pa se Kukuljevićeva kolebljivost u pisanju (*hrvatski/Hrvatski*) može time opravdati.

Kada se pak promotri uporaba velikoga početnoga slova u objavljenu putopisu, i ondje se može pronaći pokoje odstupanje od norme, primjerice u dvostrukom pisanju imena gradova (*Stara Gradiška/stara Gradiška*) i imena naroda i njihovih pripadnika (*Turci, Turčin/turkinja, turčin*):

Došli smo u *Staru Gradišku* (...) (9) / U *staroj Gradiški* može onaj, (...) (10)

Po ulici vidili smo mnogo *Turakah* (...) (12), Ja posietih u takom dućanu veoma poštena *Turčina* (...) (24) / Razgovarasmu se o svačemu, o Bosni, o Turskoj, o običajima i zakonima, a nije falilo ni šače s ludom *turkinjom*, koja ima vlast kao luda dolaziti k *Turcima* svagda i svakamo, a govoriti šta joj drago. (28), (...) priprosto odevenoga *turčina* (...) (15).

Ipak je takvih odstupajućih pravopisnih primjera manje nego u rukopisima pisama.

4.2.3. Rečenični i pravopisni znakovi

Kada je riječ o rečeničnim i pravopisnim znakovima, analiza je pisama potvrdila da je Kukuljević »nedosljedan i nesiguran i u interpunkciji« (Pederin, 2007.: str. 235) koja u velikoj mjeri ne slijedi rečenicu kao misaonu cjelinu što utječe na razumljivost prenesene obavijesti, kao, primjrice, početna rečenica pisma upućenoga 1. listopada 1858.:

»Kad sam bio posljednji krat u Beču ponio sam bio neke glagolske rukopise sa sobom da vam ih privatnom kojom prilikom pošaljem budući da poradi svoje veličine i debline nisu prikladni da ih čovjek po pošti pošilja, ali na nasreću nenadje me gospodin Jireček kod kuće ja mu nisam znao stan a drugoga nisam poznavao koj bi bio išo u Pragu te još k tomu otputovao sam tako hitro iz Beča da sam jedva njeke najsilnije poslove svršiti mogao, a tako ponio sam rukopise natrag, misleći da će vas veća strana njih tako malo zanimati jer nisu stariji od 15. vieka« (XVI/1858.).

Tim je pravopisnim obilježjem doista potvrđen Kukuljevićev nedotjerani stilski izričaj koji jezik pisama približava razgovornom jeziku te je u otklonu u odnosu na stilizirani izričaj objavljena putopisa.

⁴² Vidi: Babukić, 1854., str. 433; Mažuranić, 1859., str. 30.

4.2.4. Točka kao pravopisni znak

Točku kao pravopisni znak iza rednoga broja Kukuljević u pismima nedosljedno bilježi; uz primjere takva pisanja:

pismo od 11. o. mj. (I/1851.), od god. 1801. (I/1851.), od god. 1500. do 1669. (I/1851.), od god. 1489. (II/1852.)

česti su i primjeri bez točke iza rednoga broja:

od god. 1422 (I/1852.), od god. 1400, 1440, 1444 (I/1851.), od god. 1093. (II/1852.)

pa čak i dvostrukosti u istoj rečenici:

iz 14. ili 15. vieka (II/1852.), 14. i 15. i 16. vieka (II/1852.).

Ne manja nedosljednost u provođenju toga pravopisnoga pravila obilježila je i Kukuljevićev putopis pa i ondje primjeri s točkom i bez nje:

dne 25. travnja (6), oko g. 1576. (21), dne 20. travnja (42)

koncem 15. vieka (23), godine 1525 (73), godine 1528 (73).

Babukićeva i Mažuranićeva slovnica među pravopisnim pravilima ne donose pravilo o pisanju točke iza rednoga broja;⁴³ to će pravopisno normirati tek Veber u *Slovnici hrvatskoj za srednja učilišta* (31876.),⁴⁴ ali do tada pedesete godine XIX. stoljeća ostaju bez normativnoga, pravopisnoga, uporišta, stoga ne čude brojne dvostrukosti uočene ne samo u Kukuljevićevu *privatnom*, nego i u *javnom* jeziku.

4.2.5. Sastavljeno i rastavljeno pisanje

U pismima se upućenim Pavlu Josefu Šafařiku uočava Kukuljevićeva nedosljednost glede sastavljenoga i rastavljenoga pisanja pojedinih vrsta riječi. Niječnicu uz glagol, primjerice, najčešće piše sastavljeno (*nemogu, nenadjoh*), što odgovara uporabi u slovnicama XIX. stoljeća; premda pravila o tom nema na njihovim stranicama, o pravopisnoj se praksi, koja je davala prednost upravo takvom pisanju, može zaključiti iz teksta samih slovnica.⁴⁵ Uz takve pravopisne likove supostoje i primjeri rastavljenoga pisanja (*ne broje, ne varam*), a takva se dvostrukost u pisanju potvrđuje ne samo u *privatnom* Kukuljevićevom jeziku, već i u *javnom*, u putopisu (*nerazveseljuje, ne pokliznu*), doduše u manjem broju primjera. Kada je riječ o sastavljenom/rastavljenom pisanju drugih vrsta riječi, u XIX. stoljeću prevladava načelo rastavljenoga pisanja (osobito složenih priloga i pridjeva), no kako cijelo XIX. stoljeće nema cjelovit pravopisni priručnik koji bi normirao i to pravopisno pitanje, ne čude brojne dvostrukosti u pisanju. Ona

⁴³ Ni Partaš u pravopisu ne donosi pravilo o pisanju rednih brojeva. Vidi: Partaš, 1850., str. 28.

⁴⁴ Vidi: Veber, 1876., str. 207.

⁴⁵ To pravopisno pitanje ne rješava ni Partaš u *Pravopisu jezika ilirskoga* (1850.), ali se iz samoga teksta pravopisa može vidjeti da je niječnica sastavljeno pisana uz glagol što je također potvrdom pravopisne prakse XIX. stoljeća.

dakle nisu samo obilježjem Kukuljevićevih pisama, već je takva pravopisna neujednačenost potvrđena i u putopisu kako je razvidno iz primjera:

sastavljeno pisanje / rastavljeno pisanje	
Kukuljevićeva pisma	nemogu (III/1853.), nenadjoh (IV/1853.), nedadoše (V/1853.), nedvojimo (V/1853.), neide (VII/1854.), nesiećam se (XI/1857.) / ne broje (II/1852.), ne varam (V/1853.), (...) ne bude (VI/1854.), ne izpustim (VII/1854.) medjutim (II/1852.) / medju tim (I/1851.) (...) da se s bogatima sbirkama mletačkima <i>unapred</i> upozna (XIII/1857.) / (...) a radujemo se i <i>u napred</i> (...) (VIII/1856.) (...) pisali više staroslavenskim <i>negoli</i> narodnim jezikom (XIII/1857.) / važnost predmeta, <i>niego</i> li na jezik (VII/1854.) <i>Nebili</i> ga mogao niekako dobiti (XIV/1858.) / (...) <i>nebi</i> li mi vi štogod kazati znali (...) (VI/1854.) <i>Doskora</i> su tiskani još uvijek u tih formah sačuvana jesu, (...) (XI/1857.) / Arkiva će <i>do skora</i> svi gg. počastiti i upisni članovi primiti (II/1852.) <i>Dosada</i> mislilo se je da su izgubljena (...) (XI/1857.) / <i>Do sada</i> (II/1852.), (...) ali sve <i>do sada</i> uzmanjka mi vrieme (IX/1856.) Visokoštovani <i>gospodine!</i> (IV/1853., V/1853., X/1856.) / <i>visoko štovani</i> gospodine (X/1856.)
Putovanje po Bosni	neslažu (30), nenadjosmo (31), neznađu (38), nerazumiedu (39), nemogosmo (43), neprodje (48), netuče (56), nevaram (67), nedopuštaju (87), nedogovara (89), nepreganja (96), neživi (104), nestrovale (105) / ne pokliznu (105), ne mieša (114) <i>Doskora</i> dodjosmo na stari bosanski drum, (...) (14) / <i>Do skora</i> stigosmo i veliku riekü Verbas, (...) (16) (...) što je <i>odozgo</i> izkitjena kamenotiskanim uresom (37) / Na gučjogorskom groblju ima još jedan starinski grobni spomenik, koji sastoji iz <i>od ozgo</i> okrugloga, a <i>od ozdo</i> plosnatoga kemena, što je posadjen na čelu položene ploče (92–93) Reko bi da bosanske Turkinje još liepše na jezik govore <i>negoli</i> djaurke (42) / (...) premda bi volio bio viditi gradiškanske žene u narodnih starinskih nošnjah <i>nego li</i> u svilenih žutih keceljah i maramah, (...) (10) U srjedini zarastjenoga dvoršta (avlije) stoji <i>iznutra</i> dèrvena kuća, (...) (78) / Prozori su kao i na privatnih kućah obli, a <i>iz vana</i> podiže se nad džamijom, (...) (26) U Jajcu sam <i>pèvikrat</i> slušao narodne ženske piesme, (...) (81) / Taj večer slušao sam <i>pèvi krat</i> pievanje Jacije (28)

4.3. Fonologija

U fonološkom je sustavu jezik Kukuljevićevih pisama najmanje normativno određen kada je riječ o fonološkoj vrijednosti staroga jata pa će se pozornost usmjeriti upravo tomu fonološkom pitanju.

Na mjestu staroga jata Kukuljević piše nekoliko slovopisnih inačica; suprotno Babukićevom bilježenju rogamim *ě* i u dugim i u kratkim slogovima,⁴⁶ najčešće piše *ie*, i to neovisno o dužini sloga:⁴⁷

vieka (I/1851.), riedku (knjižicu) (I/1851.), cienjenih (pisamah) (I/1851.), vrieme (I/1851., II/1852.), vriedno (I/1851.), Ovieh (I/1851.), viest (I/1851.), mnjenje (I/1851.), svietu (II/1852.), liepi (dar) (II/1852.), vriednomu (članu) (II/1852.), odnieli (II/1852.), upotriebio (II/1852.), upotriebiti (VIII/1856., XII/1857.), ukorieni (II/1852.), izviestiti (II/1852.), rieke (VI/1854.), priečiše (IX/1856.), donieti (XV/1858.).

miesta (I/1851.), sliedeći (napis) (I/1851.), nariečje (I/1851.), nie-maćkom (duhu) (I/1851.), sievernoj (Bosni) (II/1852.), miestu (II/1852.), drugdie (II/1852.), nevieštaku (II/1852.), sviedoči (II/1852.), primierke (III/1853.), namiere (V/1853.), umietnosti (II/1852.), pradiedovah (III/1853.), siemenište (III/1853.), uvieravajući (III/1853.), uspieha (IV/1853.), dietinstva (IV/1854.), zamierili (V/1853.), osviedočiti (VI/1854., VIII/1856.), piesme (VI/1854.), čoviek (VI/1854.), posavietujem se (IX/1856.), uspješno (XI/1857.), nesiećam se (XI/1857.), utiehu (XIII/1857.), ovdie (XIII/1857.).

U kratkom slogu uz navedeni dvoslov *ie* vrlo često piše i *je*:

uvjeren (I/1851.), uvjeriti (VIII/1856., XII/1857., XV/1858.), djelo (II/1852.), ovdje (II/1852., VIII/1856.), (glagoljski) napjev (III/1853.), mjeseca (VII/1854.), namjeravam (VII/1854.), osvjedočio (VII/1854.), osvjedočiti se (XII/1857.), sjeveru (VIII/1856.), pjesničtva (VIII/1856.), zahtjevani (XI/1857.), pradjedovi (XII/1857.), nigdje (XIII/1857.), tjelesnoj (XIII/1857.), vječni (XIII/1857.), mjesecu (XIII/1858.), mjesto (XIV/1858.), čovjek (XVI/1858.), vjeruj (XVI/1858.), zapovjed (XVI/1858.).

Kada se pak uspoređi bilježenje dvoglasnika u putopisu, u kojem se do sada potvrđivala ilirska jezična norma, na mjestu se i dugoga i kratkoga jata piše *ie*:

biahu (5), dieli (6), mienjali (8), celojoj (8), viest (9), biela (hartija) (12), lievo (15), niemca (18), vrieme (19), vierna (24), svieće (27), liepo (28), vieka (32), liek (33), odnieti (36), rieči (39), zamienile (40), tielom

⁴⁶ Vidi: Babukić, 1854., str. 6.

⁴⁷ Samo je u jednom primjeru potvrđeno *ě*, i to u nazivu mjeseca: *sěčnja* (VIII/1856.).

(51), okriepismo se (58), pripovieda (60), gniezdo (68), izlieva (71), razdieljene (prozore) (75), tielo (76), stiene (91), smieh (102), bieli se (104), liepo (104), zvezda (106), stiene (108), pripovieda (110)

mieseca (5), u susiednu (Bosnu) (5), pradiedovi (5), negdje (57), na mjestih (84), prediel (6), s prosvietom (7), gdiekojega (7), piesmami (8), vieštinom (9), htiedoh (9), dietca (14), siednuvši (18), odsiedoh (21), piešaci (23), siedi (tègovac) (24), riedko (24), zdielah (28), pievališće (25), piesme (81), piesamah (81), posietili (31), u odieči (31), siekle (38), pobiegosmo (43), vieštice (49), vieštinom (59), cvietati (63), smielim (75), miesec (93), tiešismo se (102)

ali i *je* ne samo na mjestu kratkoga jata, kao i u rukopisima pisama:

vjekove (8), ovdje (17), djevojke (20), sjedio (27), sjednemo (27), u čovjeku (28), tjera (29), čovječjim (čuvstvom) (29), dječinske (igrarije) (49), tjerali (50), djevojčicu (51), pjeneći se (53), povjestnici (57), uvjerivši (58), natjecajući se (64), promjenivši (66), predjel (68), sjedećega (slavuja) (69), djed (72), sjedini (75), htjeli (76), svjedočanstvu (76), vješto (78), sljedeća (početna slova) (78), napjevi (81), tjerati (95), odjeven (96), posjetismo (97), pješice (102), primjetnuh (102), objesiti (104), vjere (112), sjeveru (113), vješt (113), prosvjete (116)

već i na mjestu dugoga jata:

podjelio (76), pomješan (97), pripovjedahu (108), samosvjesti (116).

Čak u putopisu i primjer u kojem je na mjestu kratkoga jata *je*, a na mjestu dugoga *ie*:

Tu nas posieti i parok iztočnoga *vjeroizpoviedanja*, a malo zatim i mudir ovoga grada (66).

Izvan je ilirske jezične norme pisanje troslova *ije* na mjestu dugoga jata što je također potvrđeno u pismima upućenim Šafařiku:

prijepis (VI/1854., IX/1856., X/1856.), vijest (VIII/1856.), slijedi (IX/1856.)

a rabi ga, također uz dvoslov *ie*, i na mjestu troglasovnoga slijeda (i+j+e):

prie (I/1851., III/1853., IV/1853., VIII/1856., X/1856.), otprie (II/1852.), najstarije (I/1851.), poslie (I/1851., IIII/1853., V/1853., VIII/1856.), uvijek (II/1852.)

najprije (III/1853.), nije (VI/1854., IX/1856.), prije (dva mjeseca) (VII/1854.), odprije (XIII/1857.), novije (XIII/1857.), najnovije (djelo) (XV/1858.), kasnije (IX/1856.), krparije (XII/1857.).

U putopisu se pak *ije* pronalazi samo na mjestu troglasovnoga slijeda (i+j+e), nikada na mjestu dvoglasnika:

dobije (7), nije (27), smije (35), vije (44), ovijen (71), novije (77),

kasnije (81).

Svim do sada spomenutim slovnim inačicama na mjestu dugoga i kratkoga jata te na mjestu troglasovnog slijeda i+j+e, treba dodati i zabilježene:

a) hiperijekavizme:

priegledati (I/1851.), nieko (vrieme) (II/1852.), niekog (II/1852., VI/1854., X/1856.), nieke (opazke) (VIII/1856.), niemačkim (II/1852.), nekoliko (III/1853., XIV/1858.), u Mlietke (XIII/1857.)

b) jekavizam:

Bjeograd (XIII/1857.)

c) ekavizme:

visokocenjeni (gospodine) (I/1851.), smeštenim (pismi) (II/1852.), upotrebili (II/1852.), prevodom (II/1852.), večnom (II/1852.), svedočanstvu (III/1853.), prepisa (III/1853.), prepisom (XI/1857.), letošnjem (Arkivu) (VII/1854.), prevodu (VII/1854.), unapred (XIII/1857.), osvedočio (X/1856., XI/1857., XVI/1858.), po korenu (XIII/1857.), hteo (XIV/1858.)

d) ikavizme:

livana (glag. slova) (I/1851.), gdigod (I/1851.), (još) gdikoj (važni glag. Rukopis) (II/1852.), u Rici (XII/1857.), priko (Kupe) (XIII/1857.)

e) dvostrukosti, trostrukosti i četverostrukosti na mjestu staroga jata u istim riječima i njihovim izvedenicama:

upotriebljivali (I/1851.) / upotrebljavalo se (I/1851.), mnenje (II/1852.) / mnjenje (II/1852.), sečnja (III/1853.) / sčnja (VIII/1856.), dve (glagoljske župe) (VII/1854.) / dvie (velike knjige) (XI/1857.), Rieku (I/1851.), u Rici (Fiume) (XII/1857.), miesec (I/1851.) / (XV/1858.), sieveru (III/1853.) / sjeveru (VIII/1856.)

ovde (I/1851., II/1852., V/1853.) / ovdje (II/1852., VII/1854., VIII/1856.) / ovdie (VIII/1856., X/1856.), prepisi (VIII/1856.) / prijepis (VI/1854., IX/1856., X/1856.) / priepisu (VIII/1856.), osvjedočio (VII/1854.) / osvedočio sam se (XI/1857.) / osviedočili (XV/1858.)

gdi (II/1852., XIV/1858.) / gde (II/1852., V/1853.) / gdie (V/1853., VIII/1856.) / gdjie (XVI/1858.)

I u objavljeni putopisu naći će se različit fonološki ostvaraj jata, no u manjem broju primjera nego li je to u Kukuljevićevim pismima, pa ondje:

a) pokoji hiperijekavizam:

nieka (7), prieko (Save) (12–13), nekoliko (30), sriedini (30), (do bistra) vriela (47), niegda (60), vrieba (68)

b) pokoji jekavizmi:

(...) *poslje* tolikoga umora i *poslje* gorozovitoga putovanja (...) (106)

c) u nešto većem broju ekavizmi:

plenio (8), sednemo (13), napred (14), (priprosto) odevenoga (turčina) (15), sednem (18), gorela (18), obsedjaše (23), htede (37), okrepismo se (43), do tesnoga (prostora) (46), napred (66), upotrebismo (75), prepisu (81), obletju (94), prostreti (100), poletiti (116)

d) pokoji ikavizam:

slovenski (jezik) (8), nevidismo (58)

e) veći broj dvostrukosti i trostrukosti na mjestu staroga jata u istim riječima i njihovim izvedenicama:

prieko (puta) (20) / preko (mosta) (102), niešto (32) / nešta (75), vidili (55) / vidieli (55), gdje (6) / gdje (21), miesta (6) / mjesto (67), ovdie i ondie (7) / ovdje (17), pjevanje (69) / pievanje (28), nehtiede (9) / nehtjede (96), prije (50) / najprije (85), od deteta (46) / dietetu (46) / djeteta (51), čoviek (12) / u čovjeku (28) / ćovieku (29).

Da bi se razumjela takva raznolikost, treba se opet vratiti ilirskoj maksimalnoj toleranciji glede čitanja jata,⁴⁸ premda Babukić u slovnici jasno razlikuje književni od neknjiževnoga izgovora:

»U provincializmih iliti u narječjih pokrajinskih (razrečjih) izgovara se u ovome slučaju pisme *ě* ili kao čisto i kratko *è* ili kao kratko *i*: *vèra*, *mèra* (u Srèmu i po varoših hèrvatskih); - *vira*, *mira*, *bililo* (po varoših i obližnjih im selih u Dalmaciji, Slavoniji i Bosni)« (Babukić, 1854.: str. 7)

i u toj normi jasno propisuje jekavski izgovor, nikako ijekavski:

»Pisme *ě* nije diftong, nego je jotovano *e* (= je) i najmljeno je (uzeto je *per conventionem*), da se izgovara ili kao *je* ili kao *ie* (=ije)« (Babukić, 1854.: str. 6).

Babukiću jat ima jednosložnu vrijednost, premda mu ne daje status dvoglasnika kao Mažuranić u *Slovnici Hèrvatskoj*;⁴⁹ dvosložni izgovor povezuje uz Dubrovčane koju su »gdi je slovka kratka, izgovarali *je*, a gdi je dugačka *ije*« (Babukić, 1854.: str. 428), dok dugi jat povezuje uz naglaske s obrazloženjem:

»Nezgodna je pri pismenu *ě*, što ima već nad sobom kukmicu, te se s

⁴⁸ U svojoj prvoj slovnici, *Osnovi slovnice*, Babukić o tom izravno kazuje: »Pisme *ě* upotrebljuje se za one slovke, koje se u nekih stranah Ilirije kratki *je*, u nekih kratki *ie*, u nekih kratki *e*, a u nekih kratki *i* izgovaraju, n. p. *vjera*, *viera*, *vera*, *vira*, piši *vèra*. Naša namèra ovdè nije predpisavati ljudem zakone, kako imaju taj zabilèženi *ě* u obćem i prostom razgovoru izgovarati, nek' ga svaki izgovara kako mu drago; ali zavolju sloge ilirske potèrbno jest, da se u pismu jednako uvek *ě* piše« (Babukić, 1836., str. 38).

⁴⁹ Mažuranić u slovnici o dvoglasniku piše: »Prost dvoglasnik imamo u abecedi samo jedan: 'ě', koji se u dugij slovkah izgovara kao jednoslovčano *ie*, a u kratkih kao *je*: vrème, dète (=vrieme, diete), dèlo, mèsto (=djèlo, mjèsto)« (Mažuranić, 1859., str. 3).

toga nemogu nad njim upotřebiti akcenti, kao nad drugim samoglasnici. Medjutim i tomu bi se moglo doskočiti, da se *i* i *e* u jedan glas spoje bez ikakve kape, pa kad je slovka kratka, mogao bi se nadmetnuti znak kratak iliti težak, (˘), a kad je slovka dugačka, dugačak ili oštar (^) i tako bi se točno naznačivalo *jè = è = ì* n. p. *vjèra, vèra, vira; mjèsto, mèsto, misto*; - *ijè* (= *ijê*), *ê, î: vjêran, (=vijêran), vèran, vîran*; - *ijé=ijê svjést (=svijést), svést, svîst*, itd.« (Babukić, 1854.: str. 428).

Čini se opravdanim zaključiti da je u Babukićevoj *Ilirskoj slovnici* jasno razlučen razgovorni ostvaraj staroga jata (slovopisno označen kao *ě*) od jednosložnoga, književnoga, samo je praksa sredinom četrdesetih godina XIX. stoljeća slovopisno već napustila *ě* u korist *ie*, no propisana jednosložna vrijednost dugoga jata ostaje obilježjem jezika zagrebačke filološke škole. Koliko je Babukićevu normativnu preporuku kada je riječ o izgovoru staroga jata slijedio Kukuljević, vrlo je teško precizno odrediti samom činjenicom da je *i* u bilježenju dvoglasnika vrlo neujednačen.

4.4. Morfologija

Na obličnoj se razini Kukuljevićev *privatni* i *javni* jezik uspoređuje s obzirom na imenički sklonidbeni sustav, uporabu dvojine, navezaka u zamjeničko-pri-djevnoj sklonidbi, zanaglasnoga akuzativa jednine *-ju* te s obzirom na uporabu glagolskih oblika. Većina navedenih obilježja prepoznatljivo su odredila zagrebačku filološku školu⁵⁰ te su stoga osobito bitna za prosuđivanje Kukuljevićeva (ne)poznavanja književnoga jezika.

4.4.1. Imenički sklonidbeni sustav

Kada je riječ o imeničkom genitivu množine, Kukuljević u pismima još zadržava većinu nastavaka iz Babukićeve *Osnove slovnice*; u toj prvoj ilirskoj slovnici uz G mn. *-ah* (*jelen-ah, sela-ah, žen-ah*) Babukić dopušta i starije oblike na Ø (jedini nepotvrđen u Kukuljevićevim pismima), *-ov, -ev* (*jelen-ov, perst-ov, nož-ev*), a u imenica ženskoga roda i-vrste *-ih* (*zapovjéd-ih*).⁵¹ Starije genitivne oblike u toj slovnici treba promotriti kao poveznicu »kako se tradicijom, tako i s trodijalekatnom hrvatskom stvarnosti« (Ham, 2006.: str. 75–76), a koja se odražava i u Kukuljevićevim pismima.⁵² U manjem se broju primjera potvrdio i genitivni nastavak bez završnoga *-h* koji je nepripadajući normi zagrebačke filološke škole, a također rubno i oba genitivna lika (sa završnim *h* i bez njega) u istoj rečenici. Radi preglednosti svi se potvrđeni genitivni množinski nastavci u Kukuljevićevim pismima donose i tablično:

⁵⁰ Vidi: Ham, 2006., str. 127.

⁵¹ Vidi: Babukić, 1836., str. 44–47.

⁵² U *Ilirskoj slovnici* Babukić napušta starije genitivne nastavke Ø, *-ov, -ev* i normira samo *-ah, -ih*. Vidi: Babukić, 1854., str. 181. Slijedi ga i Mažuranić u *Slovnici Hèrvatskoj*. Vidi: Mažuranić, 1859., str. 37–38, 44, 46, 47.

imenički G mn.	Kukuljevićeva pisma
-ov	(...) koliko ponajviše panonskih Slavenah <i>prastanovnikov</i> Panonie stare; (...) (III/1853.)
-ah	Poslie tolikih <i>prepirkah, napadanjah, ocrnjavanjah</i> itd. daje se jedva jednom nam Hrvatom pravo, (...) (III/1853.) Naš major Sabljar koji se je prije dva mjeseca vratio iz Dalmacie donio je do 8 <i>škrinjah rukopisah, knjigah, slikah</i> i drugih <i>starinah</i> , ali glagoljskih stvari veoma malo i to što je dobio neide dalje do 15 vieka (VII/1854.) (...) moram Vam javiti da sam zaista jedva čekao da se kod kuće od tolikih <i>trudah i radnjah</i> odpočinem (...) (XI/1857.)
-ih	(...) dok nije prie nekoliko <i>mjesecih</i> naš poslanik Major Sabljar čitav rukopis, koliko biaše moguće prepisao (III/1853.) Naš major Sabljar koji se je prije dva mjeseca vratio iz Dalmacie donio je do 8 <i>škrinjah rukopisah, knjigah, slikah</i> i drugih <i>starinah</i> , ali glagoljskih stvari veoma malo i to što je dobio neide dalje do 15 vieka (VII/1854.)
-i	Ima dakle i sad još riedkih <i>malenkosti</i> (...) (III/1876.)
-a	(...) izmedju najstariih starinskih pismenih <i>spomenika</i> (...) (I/1851.) Veoma biste nas obradovali kad biste mi vaš umni sud o obadvih <i>članaka</i> priobćili (VII/1854.) Glagoljske rukopise možete zadržati dokle samo hoćete, a tiskanice <i>knjiga</i> što vam poslah, uvrstite kao maleni dar u vašu knjižnicu, kako vam već odprije pisah (XIII/1857.)
-a/-ah	U Dubrovniku iznašo sam dvie velike knjige slavjanskih <i>povelja</i> i <i>listinah</i> i <i>dopisah</i> (...) (XI/1857.)

U objavlvenu se pak putopisu također potvrđuju raznoliki genitivni nastavci; najčešće su odgovarajući normi zagrebačkih slovnica pedesetih godina XIX. stoljeća (*Turaka-ah, zvier-ih*), ali se manjim brojem primjera potvrđuje i nastavak bez završnoga *-h* (*gora*), kao i pokoja dvostrukost u istoj rečenici (*gora/rud-ah*):

Po ulicah vidili smo mnogo *Turakah* a veoma malo *kèršćanah*, medju ovimi biaše i nekoliko *ženah* (...) (12)

Sprava u tih sobah sastoji se iz nizkih *divanah* ili *jastukah* pokrivenih liepimi sagovi, koji zastiraju i tle sobe (30)

Rrieko sedam kamenitih *razredah* ili *skalinah* skače tu široka voda naprem visokim od nje izdubljenom stienam, (...) (80)

U toj visokoj stèrmovitoj gori, neživi drugo do *hajdukah, medevadah, vukovah* i divjih *kozah*, (...) (104)

Na putu svome nije dakako ni on vidio drugo do golemih i gustih planinah, pustih *dolinah*, zapuštenih *poljah*, razsutiih *selah*, oborenih *gradovah*, neradjenih već samo po marvi i konjih izgaženih *drumovah*,

neuredjenih *potokah*, zanemarene marve i *konjah*, razderanih *ljudih* (112)

Klupih neima u vodi nikakovih (33)

(...) već tu živu pokraj svakojakih *zvierih* takodjer hajduci i zlikovci, koji baš niesu prijatelji *putnikah* (45)

U tih *gora* ima mnogo *rudah* (66).

Dakle, u književnom jeziku objavljena putopisa, a za razliku od razgovornoga u rukopisima pisama, jedino nema starih genitivnih nastavaka kao naslijeđa jezične tradicije (Ø, -ov, -ev), ali ostaju zabilježene dvostrukosti genitiva množine – sa završnim *h* (-ah, -ih) i bez njega (-a). Ne treba zaboraviti činjenicu da je riječ o pedesetim godinama XIX. stoljeća kada se o završnom *h* u genitivu množine mnogo polemizira,⁵³ a na samom njegovom početku potpisuje i Bečki književni dogovor⁵⁴ u kojem su se potpisnici⁵⁵ izjasnili u korist genitiva na -a bez završnoga *h* što je svakako moglo utjecati na kolebljivost u izboru genitivnoga nastavka.⁵⁶

Kada je riječ o DLI množine, slovnice zagrebačke filološke škole normiraju staroštokavske neizjednačene nastavke svih triju sklonidaba.⁵⁷

padež i broj	muški rod	srednji rod	ženski rod
D mn.	jelen-om, konj-em	sel-om	žen-am, stvar-im
L mn.	jelen-ih, konj-ih	sel-ih	žen-ah, stvar-ih
I mn.	jelen-i, konj-i	sel-i	žen-ami, stvar-mi

I staroštokavski su množinski padeži, slično starijim množinskim genitivnim nastavcima, u iliraca značili poveznicu s jezičnom tradicijom⁵⁸ i s hrvatskom tronarječnosti. Osim toga, novoštokavski su nastavci u slovnicama zagrebačke filološke škole bili određeni za dvojину koja će do kraja stoljeća biti osnovnim jezikoslovnim razlogom zagrebačkih slovničara za obranu propisanih

⁵³ Vidi o tom osobito: Jonke, 1964., str. 216–234.

⁵⁴ Vidi: Vince, 2002., str. 290–297.

⁵⁵ Među potpisnicima Bečkoga dogovora, uz Demetra, I. Mažuranića, Karadžića, Pacela, Miklošića, Pejakovića i Daničića, nalazi se i Ivan Kukuljević Sakcinski.

⁵⁶ No i Kukuljevićev objavljeni putopis 1858., u kojem se i dalje bilježi završno *h* u genitivu množine, potvrđuje da se na hrvatskoj strani dogovora nisu držali ni njegovi potpisnici, a osim njih ni Gaj kao ni A. Mažuranić, V. Babukić, B. Šulek, A. Tkalčević, istaknuti filolozi zagrebačke filološke škole. Vidi o tom u: Vince, 2002., str. 295–297.

⁵⁷ Vidi: Babukić, 1836., str. 44; Babukić, 1854., str. 173; Mažuranić, 1859., str. 36.

⁵⁸ Babukić se izravno poziva na hrvatske gramatičare: »I svi naši starij slovničari: *Della-Bella*, *Relkovići*, *Lanošovići*, *Appendini*, i novij: *Berlić*, prof. *Mažuranić* spoznaju razliku u pitanju stojećih padežah« (Babukić, 1854., str. 184).

neizjednačenih staroštokavskih nastavaka u DLI mn.⁵⁹ Kukuljević u pismima, uglavnom, u tim padežima slijedi normu zagrebačkih slovničara, ali uz starije štokavske nastavke u DLI mn. ima i novoštokavske (*-ima*, *-ama*),⁶⁰ premda ih češće rabi za dvojину. Kolebljivost je Kukuljevićeva u izboru množinskih padeža za DLI ipak najuočljivija kada u istoj rečenici rabi i staroštokavski i novoštokavski množinski nastavak. Uporabu nastavaka u tim padežima donosim radi preglednosti tablično:

padež i broj	nastavak	Kukuljevićeva pisma
D mn.	<i>-om</i>	(...) kad je <i>Bugarom</i> već ćirilaska azbuka poznata bila (II/1852.)
	<i>-ima</i>	(...) počeli su učeni Slaveni veoma pogriješno samo ovaj nazivati <i>Hrvatima</i> , (...) (XIII/1857.) (...) tako da se svim pravom sada zovu <i>Hrvatima</i> jer su u svemu različni od Slovenacah u Kranjskoj, Štajerskoj itd. (XIII/1857.) (...) kao da smo mi Hervati naprama <i>Serbljima</i> i svakom smislu kukavice (VI/1854.)
	<i>-ama/-am</i>	(...) uvjeriti do skora da naše jugoslavenske a osobito hrvatske tradicije nisu baš sasvim prilične kojekakovim <i>bajkama</i> te <i>izmišljotinam</i> (...) (VIII/1856.)
L mn.	<i>-ih</i>	<i>U Mletcih</i> su bile naše najstarije tiskarne (I/1851.) (...) <i>na okrajcih</i> ovoga rukopisa ima svakojakih bilježakah (...) (II/1852.) Ima u primorju, <i>na otocih</i> i u Istrii takodjer mnogo glagoljskih napisah iz 13, 14. i 15 i 16. vieka (...) (II/1852.) Mi nemamo istinabog još za sada preduboku starinu glagoljice živih dokazah u sačuvanih <i>spomenicih</i> (...) (II/1852.) (...) od kojih su samo nieke <i>u srbskih spomenicih</i> tiskane (XI/1857.)
	<i>-ah</i>	Toliko o poznatih glagolskih <i>spomenikah</i> što se i oko hrvatske nahode, (...) (II/1852.) (...) ponajviše ih ima pisanih oko grada Ozlja kod Kupe, u <i>Draganićah</i> , <i>Krašićah</i> , Turovompolju i Samoboru onkraj Save u <i>Remetah</i> kod Zagreba (...) (III/1853.) Vaše djelo o glagoljskih pražkih <i>fragmentah</i> veoma nas je ovim obradovalo (XII/1857.)

⁵⁹ Vidi i treće izdanje Veberove *Slovnice hrvatske za srednja učilišta* iz 1876., str. 28.

⁶⁰ Valja imati na umu da i stare hrvatske gramatike imaju uz staroštokavske i novoštokavske nastavke, samo što je staroštokavskima dana prednost (kao u Lanosovića i Brlića). Vidi: Ham, 2006., str. 39, 59.

L mn.	-ima, -ama	(...) na novu raspru koja se je <i>po novinama</i> provodila među Serblji i Hervati, (...) (I/1851.) (...) po najviše <i>na crkvama, kapelama, gradovima</i> itd. (II/1852.) (...) dielo o <i>štatutima i zakonima</i> dalmatinskim kao i Venzlova izvjestja u Archivu c. k. Akademie bit će rano poznata (IV/1853.) (...) ako bi gdje štogod o <i>Hèrvatima</i> ili u rukopisu ili manje poznatom dielu (od rečeno doba) našli, (...) (V/1853.) (...) da nam u vašim neprocijenjenim <i>pismima i djelima</i> darujete što jedino od vas očekivamo i očekivati smijemo (XIII/1857.)
I mn.	-i	(...) na novu raspru koja se je po novinama provodila među Serblji i Hervati, (...) (I/1851.) (...) gdi sam ju u miestu Baški među ostalim glagoljskimi ovamo smeštenim <i>pismi</i> našao; (...) (II/1852.) (...) s kojim bi se malo pomogao te lako baš s horvatsko dalmatinskim <i>štatuti</i> služiti Vas nemogu (IV/1853.) Sravnjivajući ga s vašimi <i>ljetopisi</i> , našo sam da u niekih stvarih od rieči do rieči suglasuje (...) (VI/1854.)
	-ami	Njega slediše u jeziku mahom <i>razlikami</i> svi skoro pjesnici XV. vieka (...) (VI/1854.) (...) pa neka nas naturaju iz one staze koju su naši predji velikimi duševnimi i fizičnimi <i>silami</i> osvojili i posieli (VI/1854.) Medju mojimi glagoljskimi <i>knjigami</i> našo sam tri duplikata, (...) (XII/1857.)
	-ama	(...) da se s bogatima <i>sbirkama</i> mletačkima unapred upozna (XIII/1857.)

U dvama pak primjerima očito posve griješi pri uporabi nastavka u množini; u L mn. imenice ženskoga roda e-vrste (*knjiga*) umjesto nastavka *-ah* (*knjig-ah*) rabi nastavak *-am* (dativni množinski nastavak za tu vrstu):

Ja sam ih mnogo prepisao a ostale sam ostavio za prepisivanja knezu Orsatu Pučiću koi ništa o istim *knjigam* znao nije (XI/1857.)

a u I mn. imenice muškoga roda a-vrste (*umjetnik*) umjesto nastavka *-i* (*umjetnic-i*) bilježi dativni množinski nastavak za imenice ženskoga roda i-vrste *-im*:

(...) koje sada žalibože samo medju talianskimi i niemačkimi *umietnicim* svakojakih slovenih težkom mukom tražiti moramo (II/1852.).

Na prvi bi se pogled moglo reći da je na morfološkoj razini upravo neujednačenim izborom i staroštokavskih i novoštokavskih množinskih nastavaka u DLI, a osobito uočenim pogrješkama u izboru padežnoga nastavka, Kukuljević u pismima najudaljeniji od norme zagrebačke filološke škole. No u objavljeni

putopisu ista dvostrukost – supostoje i staroštokavski i novoštokavski padežni nastavci u DLI mn:

padež i broj	nastavak	<i>Putovanje po Bosni</i>
D mn.	<i>-em, -om</i>	(...) jer Turci kažu, da ono, što Bog i narav za liek <i>ljude</i> m dade, svakomu bez plaće na korist služiti ima (33) To kažu da zato čine, da se poplaše vieštice i da nena-hude marvi i <i>ljude</i> m (49) (...) tako je u Bosni još sada svakomu plemiću, to jest spahiji, begu i agi, a uz to hodžam i <i>dervišom</i> slobodno doći u medžlis (35)
	<i>-am</i>	(...) tako je u Bosni još sada svakomu plemiću, to jest spahiji, begu i agi, a uz to <i>hodžam</i> i <i>dervišom</i> slobodno doći u medžlis (35) Napokon predloži kajmakan pitanje radi šumah, od kojih su nieke pripadale <i>spahijam</i> , (...) (37) Odieća im je nalik našim <i>Hèrvaticam</i> primorskim i dalmatinskim (41) Iz šale nazvasmo taj ponor grob Kraljević Marka, rekavši našim <i>komordijam</i> da se je tu negda Marko sa svojim šarcem, umirući lego, (...) (57)
	<i>-ima</i>	Razgovarasm o se o svačemu, o Bosni, o Turskoj, o običajima i zakonima, a nije falilo ni šače s ludom turkinjom, koja ima vlast kao luda dolaziti <i>k Turcima</i> svagda i svakamo, a govoriti šta joj drago (28) Poslie nesretne bitke mohačke predade napokon taj grad <i>Turcima</i> godine 1528 Stjepan Gerbonog, a od onda čam pod turskom rukom (73) U srjedini zarastjenoga dvoršta (avlije) stoji iznutra dèrvena kuća, gdje je sahranjeno ono oružje, što je <i>Bošnjacima</i> za vrieme Omerpaše oduzeto (78) (...) a mi moradosmo niz gorznu stèrmovinu gaziti po blatu <i>konjima</i> do tèrbuha (101)

padež i broj	nastavak	<i>Putovanje po Bosni</i>
L mn.	-ih	(...) da je naumio <i>u</i> svojih <i>poslovih</i> poći u Bosnu (...) (5) (...) razgrabljeno je <i>po sinovih</i> ili predano tuđjincu; (...) (8) <i>Na prozorih</i> priliepljena je miesto stakla biela hartija, a one sobe gdje žene stoje imadu <i>na prozorih</i> rešetke (12) <i>Na niekih miestih</i> pada niz veliko kamenje (...) (53) Okriepivši se baš kako valja, zaspasmo na tvrdom krevetu kao <i>na najmekanijih dušecih</i> i pernicah (62)
	-ah	U nizkih i gustih <i>šikarah</i> ili na prostranih neobradjenih <i>poljanah</i> vidiš samo kadikad po gdjeokoju herpu čobanah, što čuvaju mēršavu svoju marvu (6) (...) premda bi volio bio viditi gradiškanske žene u narodnih starinskih <i>nošnjah</i> nego li u svilenih žutih <i>keceljah</i> i <i>maramah</i>, (...) (10) (...) i bogatstvo okolice na toplih mineralnih <i>vodah</i>, na raznih <i>rudah</i>, (...) (22) (...) da se j orilo <i>po</i> svih obližnjih <i>poljah</i> i <i>gorah</i> (51)
L mn.	-ima, -ama	(...) što je bilo <i>po kućama</i> bogatstva, razgrabljeno je (...) (8) (...) a konji sve liepo po blatu i <i>po grabama</i> do turske Gradiške (14) <i>U čašama</i> bila je miesto studene vode ili vina, niekakova sladka voda, (...) (28) (...) razgovarao se s nama o svačem, a ponajviše o <i>rudama</i> bosanskim, (...) (31) (...) sa sjevera i iztoka leži <i>pod planinama</i> Gorčevicom (...) (88) Iznad vakufske planine dodjosmo na Šalajsko polje, na kojemu <i>pod vèrhovinama</i> leže sela Šalaj i Radjić, (...) (107)
	-ama/-ah	Kad se vratjasmo iz konaka kajmakanova biahu svi munnari <i>na džamijama</i> razsvietljeni, a <i>u džamijah</i> gorjaše do stotina sviećah (29)

I mn.	-i	(...) te da ona nesretna zemlja, što preko Une leži, dobije upravljanje europsko, s prosvietom i boljim redom, s <i>drumovi</i> i obèrtnostju, (...) (7) Ima tvèrdju s poluporušenimi <i>bedemi</i> , (...) (11) Sprava u tih sobah sastoji se iz nizkih divanah ili jastukah pokrivenih liepimi <i>sagovi</i> , koji zastiraju i tle sobe (30) (...) a na glavi imadu cèrvenu kapu obrubljenu zlatnimi <i>dukati</i> (42) One što su s <i>vragovi</i> u svezu, imadu kozje noge (50)
	-ami	(...) i jedini mladenački oj! <i>sa</i> starinskimi <i>piesmami</i> čuje se s ove i s one strane Save, (...) (8) Dvorišća ogradjena su gustimi sbijenimi <i>daskami</i> , (...) (12) Za ovom vodom počimlje Lievče polje, nakitjeno zelenimi <i>gajevi</i> , a za nasladu putnika, opet <i>jamami</i> i <i>mlakami</i> (16) Obli i široki prozori, što jedan uz drugoga stoje, prepleteni su dèrvenimi <i>rešetkami</i> (30) Van ako niesu i stari Rimljani takimi <i>trubljami</i> tjerali svoje vieštice (50) On žali Bosnu, što je tako daleko zaostala za drugimi <i>zemljami</i> slavenskimi, (...) (97)
	-mi	(...) prijazan je veoma sa stranimi <i>ljudmi</i> , (...) (26) Pred južnimi <i>vratmi</i> tvèrdjave stoji mali hramić turski, (...) (9) (...) ipak sanduk s <i>kostmi</i> mèrtvačkimi iznutra sasvim suh našao (91)
	-ima, -ama	Biaše taj Huso velik šalivdžija i stade se razgovarati s <i>niemcima</i> rukami i sa <i>znakovi</i> te šaliti se š njima na svakojaki način (19) (...) za malim okruglim stolom, na kom stojaše ćimia (zdiela) <i>sa čašama</i> (27) (...) <i>pred kućama</i> siedila su turska dietca, (...) (34) Nad zobunom navuku dugi kaftan bez rukavah iz cèrvene jake turske svile <i>sa žutima prugama</i> (42) Od Varcara odstoji dva sata, te ima vèrlo liepi položaj, a bogata je <i>ružama</i> i cviećem, (...) (67) Tom prilikom razoren je <i>topovima</i> starinski kameniti most preko Plive, (...) (79) Često zovu starovjerci katolike <i>magjarima</i> i <i>latinima</i> (...) (115)

Očito je da već sredinom stoljeća počinju u uporabu ulaziti i novoštokavski nastavci, ono obilježje koje će krajem stoljeća morfološki najrazlikovnije suprotstaviti hrvatske vukovce od zagrebačke filološke škole.⁶¹

⁶¹ Sanda Ham o tom piše: »Iako se nesinkretizirani nastavci dugo zadržavaju u upotrebi, već je u Mažuranićevo vrijeme, pa onda i Veberovo, njihova upotreba ugrožena upadom hrvatskih vukovaca koji u svojim gramatikama navode, uz nesinkretizirane« (Ham, 2006., str. 95).

4.4.2. Dvojina

Zagrebački su slovničari uz morfološku kategoriju jednine i množine razlikovali i dvojину. Ona je u D i I nastavkom jednaka novoštokavskim množinskim nastavcima za ta dva padeža (-*ima*, -*ama*), što je osnovni razlog zagrebačkih slovničara za normiranje staroštokavskih neizjednačenih množinskih padeža u DLI. Raspodjela je nastavaka i za ostale padeže dvojine razvidna iz *Ilirske slovnice*:

Padež	Sklonjenje I.	Sklonjenje II.	Sklonjenje III.
N. A. V. G. Pr. D. Instr.	jelen-a, bok-a, polj-a - jelen-ima, boc-ima, polj-ima	ruke, noge ruk-uh, nog-uh ruk-ama, nog-ama	oč-i, uš-i oč-iuh, uš-iuh oč-ima, uš-ima

Iz primjera je uporabe množinskih nastavaka i u jeziku pisama i u jeziku putopisa već bilo razvidno da Kukuljević u D i I množine rabi nastavke -*ima*, -*ama*, dakle protivno normi zagrebačke škole koja ih normira u dvojini. Međutim, morfološki dvojina ipak postoji u Kukuljevićevu jeziku pa se čuva u G i L uz imenice koje znače par:⁶²

(...) to mu ga je teško iz *rukuh* dati (IV/1853.)

(...) nu može biti da je to učinio Milanović koji ga je također u *rukuh* imao (VI/1854.)

(...) onaj Psaltir Nikole popa rabskoga, kojega je još Levaković u *rukuh* imao (...) (XIV/1854.).

U jeziku je putopisa također već potvrđeno da se nastavci -*ima*, -*ama* rabe u DLI množine (uz staroštokavske nastavke) pa se u uz imenicu *noga* u L, uz koju zagrebačka škola rabi dvojniski nastavak -*uh*, potvrđuje i nastavak -*ama*:

Imala je svilene dimije i crvene papuče *na noguh* (98) / *Na nogama* nose kao i Turci papuče (42).

Nedosljednom uporabom dvojine Kukuljević ipak ne slijedi zagrebačke slovničare jer ju jasno ne razlikuje od množine, i to ne samo u *privatnom* jeziku pisama, već i u *javnom* putopisa. Čuvajući ju u morfološkom sustavu zagrebački slovničari brane staroštokavske množinske nastavke premda je riječ o kategoriji koja je u XIX. stoljeću već bila morfološki arhaizam.⁶³

⁶² Babukić o tom kaže »da je slavjanski jezik u svih narječjih više ili manje ovaj čudnovati broj jošte samo za one predmete dosljedno sačuvao, koji se u naravi *parovno* (po dvoje, objecta bina, paarweise) nalaze, n. p. *oči* (dva oka), *uši* (dva uha), *pèrsi* (i *pèrsa*, n. pl. Pèrsa); *pleći* (i *plecà*, n. pl. Město dva plecà); *noge* (m. dvě noge); *ruke* (m. dvě ruke)« (Babukić, 1854., str. 198).

⁶³ Vidi: Tafra, 1995., str. 141.

4.4.3. Navesci u zamjeničko-pridjevnoj sklonidbi

Jedno je od bitnih obilježja zagrebačke filološke škole pravilna raspodjela navezaka u zamjeničko-pridjevnoj sklonidbi. U *Ilirskoj slovnici* Babukić ovako normira navezačku pravilnost:⁶⁴

G jd.	zdrav- <i>oga</i>	moj- <i>ega</i>
D jd.	zdrav- <i>omu</i>	moj- <i>emu</i>
L jd.	o zdrav- <i>om</i>	o moj- <i>em</i>
I jd.	zdrav- <i>im</i> (iem)	moj- <i>im</i> (iem)

Osim u G jd u kojem je završno *-a* doista navezak, u D jd. završni je otvornik dio nastavačkog morfema, time i obvezan u uporabi. Tu će obvezatnost Babukić pojasniti u »opazkama«:

»*Dativ* i *Prepositional* jed. br. muž. i sred. spola, treba dobro razlučiti pri *izvjestnih* pridavnih imenih; jer se *Dativ* svršuje na **mu** (*omu* ili *emu*), a *Prepositional* na **m** (*om* ili *em*). *Prepositional* jed. br. dobiva poněgdá za tvèrdim okončkom na *om* blagolasno *e*, te se svršuje na **ome**, s toga ne valja mēšati ovo s *Dativom*, niti obratno *Dativ* s *Prepositionalom*. Tá sloboda može se jedino pēšnikom dopustiti kao '*necessitas metrica*'« (Babukić, 1854.: str. 209).

Dakle, Babukić dopušta *-e* samo iz stilskih razloga, a završno *-u* prepoznatljivo određuje dativ i razlikovno ga postavlja prema lokativu. Kada se toj normativnoj preporuci pridruže primjeri iz Kukuljevićevih pisama i objavljena putopisa, razvidno je da se takva navezačka pravilnost ne poštuje pa je tim obilježjem na morfološkoj razini, uz uporabu i staroštokavskih i novoštokavskih množinskih nastavaka u DLI, najudaljeniji od zagrebačke norme. Jedino je u G jd. pretežito završno *-a*, u manjem je broju primjera genitiv u zamjeničko-pridjevnoj sklonidbi bez završnoga otvornika. Navezak *-e* također protivno normira i u DLI jednine:

⁶⁴ Vidi: Babukić, 1854., str. 208, 228.

navesci u zamjeničko-pridjevnoj sklonidbi		
G jd. – -oga/-og	Kukuljevićeva pisma	Dobio nove prepise <i>onoga velikoga</i> napisa <i>glagoljskoga</i> što se nalazi u crkvi Sv. Lucie kod nove Baške na otoku Krku, (...) (XIV/1858.) Snimka <i>prvog</i> i <i>drugog</i> lista <i>Mažuranićevog</i> rukopisa... (...) (I/1851.) (...) u knjižnici <i>našega historičkog društva</i> (...) (II/1852.)
	<i>Putovanje po Bosni</i>	Ja odsiedoh u Banjoj luci kod <i>moga staroga vojničkoga</i> druga i prijatelja, a <i>sadašnjega</i> c. kr. <i>konzularnoga</i> agenta Milnekovića (...) (21) Kao kakove slavodobitnike odprati nas mudir prieko čitave varoši i prieko dugačkog <i>vèrbaskog</i> mosta do župnikova stana (73–74)
D jd. – -omu/-om/-ome	Kukuljevićeva pisma	Kao <i>našemu vriednomu pošastvenomu</i> članu pošiljam vam u ime Drugoga društva drugi razdiel, (...) (II/1852.) (...) nebi Kliment već iz počitanja <i>prema svom</i> učitelju Ćirilu (...) (II/1852.) (...) oprostite što sam vam zadnji paket moj nefrankirano poslao, ali <i>tome</i> je bio moj čoviek kriv koj je na poštu nosio (VI/1854.)
	<i>Putovanje po Bosni</i>	Meni se činilo kao da sam došao u pohode <i>kojemu bogatomu</i> plemiću <i>hèrvatskomu</i> od prošastnih vremenah (96) Nemogu se potužiti na gostionicu k <i>zelenome</i> dèrvetu (...) (10)
L jd. – -omu/-om/-ome	Kukuljevićeva pisma	(...) da je bio barem <i>u</i> tako <i>sretnomu</i> stanju u kakovim su bili Drugi narodi europejski, (...) (II/1851.) U Novom, <i>u našem hrvatskom</i> primorju, ima jedan rukopisni Brevar (...) (II/1852.) Na mom exemplaru što se <i>u našem narodnom</i> museu nalazi (...) (I/1851.) (...) i <i>po tome</i> kako su se Bugari došavši u 5 stolietju u neslavensku zemlju poslaveniti mogli (...) (I/1851.)
	<i>Putovanje po Bosni</i>	U <i>gornjemu</i> šeheru (varoši) <i>banjalučkomu</i> , jedan sat hoda od grada, (...) (32) Posietio sam s prijateljem A. V. i kuću Hadži Nazifa Djumišića, najglasovitijega spahiju <i>u banjalučkom</i> kotaru (31) <i>Na drugome malome okruglome</i> stolu goriele su dvie sviće (...) (27) Mi se razgovarasm o njime <i>o svačemu</i> i <i>o našem</i> jeziku, kojega veoma cieni i <i>o kojemu</i> reče, da se najbolje govori u Hercegovini, (...) (97)

I jd. – -im/-ime	Kukuljevićeva pisma	Ako ne bi s <i>tim</i> zadovoljni bili (...) (I/1851.) (...) vjerujte mi da ste <i>time</i> čitavom narodu veliku uslugu načinili (V/1853.)
	<i>Putovanje po Bosni</i>	(...) za <i>malim okruglim</i> stolom, na kom stojaše ćimia (zdiela) sa čašama (27) (...) ali kad ga vidiš s bliza, proplako bi <i>nad njime</i> , tako je zamazan i poderan (54)

4.4.4. Zanaglasni akuzativ *-ju*

Zagrebačka je škola zanaglasni akuzativ zamjenice *ona* normirala u obliku *-ju*⁶⁵ i on će sve do pobjede hrvatskih vukovaca ostati stalnim prepoznatljivim obilježjem zagrebačkih slovničara.⁶⁶ Kukuljević u pismima najčešće u tom morfološkom obilježju slijedi zagrebačku filološku školu, vrlo se rubno potvrdio i oblik *je* protivan normi zagrebačke škole:

Ona je pobudila u meni goruću želju da *ju* Vi visokoučeni gospodine proučite, (...) (I/1851.)

(...) gdi sam *ju* u miestu Baški medju ostalim glagoljskimi ovamo smeštenim pismi našao; (...) (II/1852.)

(...) prem da *ju* od niekog vremena *Serblji* sebi vindicirati žele (VI/1854.)

(...) budući da *ju* je u velikoj hitnji upotriebiti mogao (VIII/1856.)

Ja ću *je* prvom prilikom kada dodjem u naše Primorje potražiti. (XVI/1858.)

a isto je slijeđenje norme, uz samo jedan primjer akuzativnoga oblika *je*, potvrđen i u jeziku objavljena putopisa:

(...) dèržao bi *ju* ozbiljni tamošnji narod za maškaru (31)

Naši komordžije Turci i kèrstjani slušaše ozbiljno ovu pripoviest, dèržaše *ju* za svetu istinu (57)

Od Varcara odstoji dva sata, te ima vèrlo liepi položaj, a bogata je ružama i cviećem, zašto *ju* Turci Gjul-hisaron, tj. mjestom ružah, nazvaše (67)

Domoljubni putnik našega naroda mislit će pako tužnim sèrcem na žalostnu ovu zemlju ili *ju* je skoro prošo ili u nju samo zavirio (112)

(...) nu nemogoh *je* posietiti radi kratkoće vremena (81).

⁶⁵ Vidi: Mažuranić, 1859., str. 65.

⁶⁶ Maretić u *Gramatici hrvatskoga ili srpskoga književnog jezika* u A jd. zamjenice *ona* normira samo »nju, je« (Maretić, ³1963., str. 191), a oblik *ju* pozicijski uvjetuje kada bi se našao ispred glagolskoga oblika *je* »(...) da ne budu dva *je* zajedno« (Maretić, ³1963., str. 193).

4.4.5. Glagolski oblici

U jeziku je Kukuljevićevih pisama nekoliko osobitosti vezanih uz glagolske oblike, i to ponajprije uz tvorbu glagolskoga pridjeva radnoga i futura prvoga.

Glagolski pridjev radni muškoga roda u jednini Kukuljević piše i u stegnutom obliku s uklonjenim zivjevom (*našo*), protivno normi, ali ima i oblika odgovarajućih zagrebačkoj školi⁶⁷ (*mogao*):

(...) da je Bugarin Petković u monastiru Zagrafskom *našo* opet jedan prastari rukopis glagoljski (VI/1854.)

Sravnjivajući ga s vašimi ljetopisi, *našo* sam da u niekih stvarih od rieči do rieči suglasuje (...) (VI/1854.)

(...) budući da ju je u velikoj hitnji upotriebiti *mogao* (VIII/1856.).

Takva se dvostrukost pronalazi i u jeziku objavljena putopisa, čak je više primjera neodgovarajućih normi u odnosu na pisma:

(...) poslie kako sam si ruke *oprao*, (...) (27)

Ovaj običaj sieti me na ono što sam u Rimu očima *gledao* (49)

Od njegova čobana, što je tude kože *pasao*, kupili smo dvie svirale (...) (59)

Ja sam dvie do tri *sám prepisao*, (...) (81)

Džamije turske sagrađjene su tu sve iz *děrveta*, s toga ih niesam *išo* ni gledati, (...) (12)

U doba ramazana neima pravoga Turčina, koj nebi *išo* višekrat na dan u svoju džamiju (29)

Reko bi da bosanske Turkinje još liepše na jezik govore negoli *djaurke* (42)

Kod vatre *peko* je meso Trifko Knežević, (...) (56)

»Huseine, jesi li sretno *prošo*?« (102).

Stegnutim se oblicima glagolskoga pridjeva radnoga jezik putopisa pokazuje manje brižnim i dotjeranim pa je navedenim obilježjem Kukuljevićev jezik ipak bliži razgovornom negoli književnom jeziku.

U tvorbi futura prvoga kada infinitiv glagola prethodi prezentu glagola *htjeti* Kukuljević katkada također ne slijedi zagrebačku normu jer protivno Babukićevoj napomeni da

»Ako li se pomoćljivi glagolj zaposatvi infinitivu, onda se skrajno *i*, t. j. od tvorke *ti* izpušta, n. p. *dat ću*, *dat ćeš*, *dat će*; *dat ćemo*, *dat ćete*, *dat će*« (Babukić, 1854., str. 308)

⁶⁷ Babukićeva je tvorba glagolskoga pridjeva radnoga istovjetna suvremenoj tvorbi što je razvidno iz primjera: »*dao*, *la*, *lo*; - *digao* ili *dignuo* i *dizao*, *la*, *lo*; - *kupio* i *kupovao*, *la*, *lo*« (Babukić, 1854., str. 270).

ima futur i sa završnim *ti*:

Ako mi bude ikako moguće *gledati ću* da iz Beča u mili mi Prag zavirim, (...) (IV/1854.) – rjeđe

Ako bude štogod od važnijih, *poslati ću* Vam iz Beča u Prah (..) (IX/1856.)

Arkiv je već gotov ali nije jošte vezan, za koj dan *primiti ćete* i njega. (XIII/1857.)

(...) a ovaj *biti ću* većom stranom takovih pjesničkih proizvodah koji dosad ili ništa ih posve na to pognati biahu (XVI/1858.)

i bez završnoga *i*:

Nastojat ćemo da i naše tiskarnice od Haasea pismena kupe (...) (V/1853.)

(...) ako što trebovati možete zapoviedajte i *bit ćete* odmah posluženi (V/1853.)

(...) a *bit će* ih može bit do 25 ako štogod ne izpustim (VII/1854.)

(...) *osviedočit ćete se* da su barem u nečemu istinite (VIII/1856.)

Produženje o nadgovor s pogledom historie našega pjesništva *sliedit će* s vremenom (VIII/1856.).

U jeziku se pak objavljena putopisa ne pronalazi futur prvi protivan normi zagrebačke filološke škole:

Ono je bila negda sveta naša cèrkva, sad u njoj Turci barut čuvaju, ali *bit će* opet naša ako Bog da i sveta Maria (98–99)

Domoljubni putnik našega naroda *mislit će* pako tužnim sèrcem na žalostnu ovu zemlju ili ju je skoro prošo ili u nju samo zavirio (112)

(...) dok ova spava, *ostat će* i Bosna u barbarskom mèrtvilu s kojim se nemože nijedan narod spasiti (116).

U tvorbi je glagolskih oblika stoga, uz već uočenu dvostrukost u tvorbi glagolskoga pridjeva radnoga, Kukuljevićev jezik u pismima i dvojakom tvorбом futura prvoga ipak bliži razgovornomu nego li književnomu jeziku zagrebačke filološke škole.

4.5. Sintaksa

Na sintaktičkoj će se razini jezik Kukuljevićevih pisama i objavljena putopisa opisati u okviru sintakse prijedložnih izraza s obzirom na to da je u sintaksi padeža zagrebačka škola također svojim normativnim rješenjima obilježila jezik XIX. stoljeća.

Kada je riječ o genitivnim prijedložnim izrazima za izricanje uzroka, Kukuljević za to značenje najčešće rabi prijedlog *radi* i njegovu složenu inačicu

poradi, a izbor je navedenih genitivnih prijedložnih izraza u tom značenju stalnim obilježjem i jezika pisama i jezika objavljena putopisa:

prijedložni izrazi uzročnoga značenja	Kukuljevićeva pisma	<i>Putovanje po Bosni</i>
<i>radi + G</i>	Ovo Vam pišem visokopostovani Gospodine samo <i>radi toga</i> da nam se i od strane Čehah itd. načini i nadalje krivica i sramota kao da smo mi Hervati naprama Serbljima i svakom smislu kukavičice (VI/1854.) Knjige i rukopise što mi ih još u listopadu poslaste primio sam podopunoma što vam <i>radi umirenja</i> javljam (XIV/1858.)	Po drumu nemogospo pieške <i>radi velikoga blata</i> , (...) (43) U smiehu i šali prekèrstismo <i>radi te nesreće</i> bèrdo Tunjice niekim imenom i podjosmo veselo napred (44) Na bèrdu stražili su nas Turci Mustafa, Omer i Redja, koji <i>radi Ramazana</i> strogo postiše (58) Tuda nemogospo <i>radi blata</i> i <i>stèrmine</i> proći sámi na konjih (105)
<i>poradi + G</i>	(...) kod nove Baške našao i <i>poradi blata i vapna</i> što je na ploči ležala samo polovicu prepisati mogao (III/1853.) (...) a radujemo se i u napred <i>poradi novo rezanih i lievanih hrvatskih glagolskih psimenah</i> (VIII/1856.) (...) ali sav napis <i>poradi netočnosti</i> prepisah, (...) (XIV/1858.)	(...) i koja mu je ipak, <i>poradi različne vlade i upravljanja</i> , dalja i stranija od Rima i Pariza (5–6)

Uporaba je genitivnih prijedloga *radi/poradi* u uzročnom značenju odgovarajuća normi zagrebačkih slovnichara pa su navedeni prijedlozi u uzročnom značenju pridruženi prijedlogu *zbog*, o čemu se u Babukićevoj *Ilirskoj slovnici* doznaje uz opis značenja prijedloga *s*:

»Predlozi *s = sa* zahtěvaju

1. G e n i t i v

a) kad znači u z r o k uměsto predlogah: *rad, radi, porad, poradi, zaradi, sbog = zbog*, (...)« (Babukić, 1854.: str. 334).

Dakle, i Kukuljević navedenim sintaktičkim obilježjem slijedi književan jezik svojega vremena.

Prijedloge *prama, prema (napram, naprama)*⁶⁸ zagrebačka je škola normirala

⁶⁸ Kukuljević u putopisu ima i lik *naprem*: »Rieko sedam kamenitih razredah ili skalinah skače tu široka voda *naprem* visokim od nje izdubljenom *stienam*, (...)« (str. 80).

s dativom, a s istim je padežom normiran i prijedlog *proti* i njegove inačice (*prot*, *protiv*, *protiva*, *proč*, *suproč*).⁶⁹ Kukuljević u pismima pak uz uporabu prijedloga *prema*, *naprama* s dativom ima i primjer s genitivom:

(...) kao da smo mi Hervati *naprama Serbljima* i svakom smislu kukavice (VI/1854.)⁷⁰

Preporučujući se Vašoj naklonosti *prema meni* ostajem s najvećim štovanjem (VIII/1856.)

(...) i *naprama vas* velikom nevieštaku (II/1852.).

Uporabu je prijedloga *prema*, *prama* s genitivom normirao Daničić u *Srbskoj sintaksi* (1858.).⁷¹ Tim je sintaktičkim obilježjem već tada jasno razlučena zagrebačka filološka škola i njezina normativna rješenja od nadolazećih hrvatskih vukovaca kojima je temelj književnomu jeziku stanje u dijalektima. U jeziku je pisama, koji je i na drugim opisanim jezičnim razinama potvrđen kao manje brižan, Kukuljević pokojim obilježjem u raskoraku sa zagrebačkim slovničarima, jezik mu nije uvijek i samo normativno određen zbog čega pisma i imaju pretežita obilježja razgovornoga jezika. Tomu u prilog može ići i još jedno sintaktičko obilježje – uporaba prijedloga *proti* s genitivom⁷² usuprot zagrebačkom slaganju toga prijedloga s dativom:⁷³

(...) opozicia ili reakcia *proti ćirilice* (...) (III/1853.).

U objavljeni je putopisu uporaba navedenih prijedloga s dativom (*prema*, *naprema*, *proti*) posve u okvirima norme zagrebačke filološke škole:

Naprema gradu sa zapadne strane stoji bërdo Katino, (...) (79)

Rrieko sedam kamenitih razredah ili skalinah skače tu široka voda *naprem* visokim od nje izdubljenom *stienam*, (...) (80)

Nehajnost za svoje, lukavost *naprema nepoznatomu* i *poglavar-*

⁶⁹ Vidi: Babukić, 1854., str. 334.

⁷⁰ S obzirom na to da zagrebačka filološka škola normira neizjednačene množinske nastavke u DLI, jasno se razabire da je slaganje prijedloga *naprama* (odnosno *prema*, *prama*, *napram*) s dativom, usuprot vukovskoj jezičnoj normi koja uz novoštokavske izjednačene nastavke u tim množinskim padežima ustraje i na njihovu slaganju s lokativom. Vidi: Maretić, ³1963., str. 591. U Kukuljevićeve jeziku pisama i objavljena putopisa supostoje i staroštokavski i novoštokavski nastavci, ali su se ipak brojnošću nametnuli zagrebački, staroštokavski, oblici kao, uostalom, i ostala obilježja te škole. Pretpostaviti je stoga da je i u navedenom primjeru iz pisama također dativna uporaba prijedloga *naprama* (odnosno *prema*) unatoč novoštokavskom nastavku *-ima*, a tomu u prilog idu primjeri iz putopisa u kojima se jasno razabire dativni staroštokavski nastavak *-am* uz prijedlog *naprem*: »Rrieko sedam kamenitih razredah ili skalinah skače tu široka voda *naprem* visokim od nje izdubljenom *stienam*, (...)« (str. 80).

⁷¹ Vidi: Daničić, 1858., str. 285–288.

⁷² Slaganje je prijedloga *proti* s genitivom također obilježje vukovske jezične norme. Vidi: Daničić, 1858., str. 288–291; Maretić, ³1963., str. 574.

⁷³ Takvoj se sintaksi prijedložnih izraza ne može pripisati utjecaj staroslavenskih glagoljskih tekstova koje je Kukuljević prikupljao i čitao jer se i u staroslavenskom jeziku navedeni prijedlozi također slažu s dativom, a ne s genitivom. Vidi: Damjanović, 2000., str. 152; Damjanović i dr., 2004., str. 216.

stvu,*) mèržnja *prema napredku* i svemu što je tudje, a i povjerenje u udes, to su glavne mahne stanovnikah bosanskih (113)

(...) s toga krenusmo, došavši u selo, odmah uz bërdo *prema* starinskoj aginoj *kuli* (61)

Prema jugu, prieko rieke Plive, stojala je stara varoš, (...) (79)

Mi potjerasmo naše konje *prema luči*, (...) (105)

Proti tomu radili su mnogi fratrovi, (...) (40)

Isti ovaj grad branili su posljednjikrat bosanski krajišnici *proti Omerpaši* i *carskomu nizam*u, (...) (79)

(...) nehtjede potpisati tužbu *proti bivšemu travničkomu kajmakanu* (...) (97).

Jezik se putopisa, i kada je riječ o sintaksi padeža, potvrdio kao normirani književan jezik zagrebačke filološke škole – škole koja je svoja normativna rješenja oživotvorila u djelima hrvatske književnosti XIX. stoljeća.

5. Zaključak

Usporedna je analiza pisama i putopisa prije svega potvrdila dvije Kukuljevićeve stilske jezične inačice – jasno se iz njih može razlučiti razgovorni jezik pisama od književnoga jezika objavljena djela. Kukuljević se jezično oblikovao prema Babukićevim i Mažuranićevoj slovnici pa se u objavljenim djelima jasno zrcale načela zagrebačke filološke škole dok se jezik pisama potvrđuje manje dotjeranim, stilski neujednačenim, a takav se izričaj i mogao očekivati jer su pisma ipak privatne naravi pa njihova svrha i nije bila u objavljivanju i *javn*om čitanju. Tako je usporedna analiza *privatnoga* jezika Kukuljevićevih pisama s *javnim* jezikom putopisa ujedno jasnije odredila i granice između razgovornoga i književnoga jezika XIX. stoljeća. U tom smislu treba promotriti sva odstupanja od norme u jeziku Kukuljevićevih pisama, a ona su ovom analizom potvrđena na svim razinama – slovopisnoj, pravopisnoj, fonološkoj, obličnoj i sintaktičkoj. Uz to treba istaknuti da su pokoja odstupanja od norme zagrebačke filološke škole, i to ponajprije na pravopisnoj razini, u Kukuljevićevim pismima odraz nepostojanja pravopisnih pravila pa je pravopisna neusklađenost obilježje ne samo njegova *privatnoga* jezika, već i jezika objavljenih tekstova cijeloga XIX. stoljeća. Kada je pak riječ o jezičnim i pravopisnim obilježjima putopisa i njegove usklađenosti s normom pedestih godina XIX. stoljeća, odstupanja su od norme rubna, jezik je u djelu prepoznatljivo određen obilježjima zagrebačke filološke škole.

Kao rođeni kajkavac, strastveni ilirac, Kukuljević je normiranu štokavštinu morao učiti, ovladati književnim jezikom kako je tridesetih godina XIX. stoljeća podučavao Babukić, a na njegovim temeljima nastavili vodeći zagrebački slovnici – Mažuranić i Veber Tkalčević. Njihova je jezikoslovna normativna uporišta svojim književnim, političkim i društvenim djelovanjem Kukuljević branio i širio

i sam uspijevajući slijediti jezične mijene stoljeća u kojem je neumorno stvarao.

LITERATURA

Věkoslav Babukić, *Osnova slovnice slavjanske narčja ilirskoga*, *Danica*, II, br. 10, str. 37–40; br. 11, str. 41–44; br. 12, str. 45–48; br. 13, str. 49–52; br. 14, str. 53–56; br. 15, str. 57–60; Zagreb, 1836.

Věkoslav Babukić, *Ilirska slovnica*, Zagreb, 1854.

Antun Barac, *Hrvatska književnost od Preporoda do stvaranja Jugoslavije*, JAZU, Zagreb, 1954.

Ivan Kukuljević Sakcinski, *Izabrana djela*, priredio Nikola Batušić, Matica hrvatska, Zagreb, 1997.

Vinko Brešić, *Hrvatski putopisi*, Naklada Divič, Zagreb, 1996.

Stjepan Damjanović, *Staroslavenski glasovi i oblici*, treće, popravljeno izdanje, Hrvatska sveučilišna naklada, Zagreb, 2000.

Stjepan Damjanović, Ivan Jurčević, Tanja Kuštović, Boris Kuzmić, Milica Lukić, Mateo Žagar, *Mali staroslavensko-hrvatski rječnik*, Matica hrvatska, Zagreb, 2004.

Danica horvatska, slavonska i dalmatinska, I, 1835., dodatak »Sbirka nekojih rečih, koje su ili u gornjoj ili u donjoj Iliriji pomanje poznane«, str. 1–22; Zagreb, 1835.

Danica horvatska, slavonska i dalmatinska, II, br. 10–15; Zagreb, 1836.

Danica horvatska, slavonska i dalmatinska, III, br. 50; Zagreb, 1837.

Đuro Daničić, *Srbska sintaksa*, Beograd, 1858.

Ante Franić, *Hrvatski putopisi romantizma*, »Narodni list« Zadar, Zadar, 1983.

Sanda Ham, »Uloga Narodnih novina u oblikovanju hrvatskoga književnoga jezika u 19. st.«, *Narodne novine*, Zbornik uz 170. obljetnicu neprekinutoga izlaženja 1835.–2005., Zagreb, 2005., str. 165–179.

Sanda Ham, *Povijest hrvatskih gramatika*, Nakladni zavod Globus, Zagreb, 2006.

Dubravko Horvatić, *Hrvatski putopis od XVI. stoljeća do danas*, K. Krešimir, Zagreb, 2002.

Ljudevit Jonke, *Književni jezik u teoriji i praksi*, Nakladni zavod Znanje, Zagreb, 1964.

Tomo Maretić, *Gramatika hrvatskoga ili srpskoga književnog jezika*, treće, nepromijenjeno izdanje, Matica hrvatska, Zagreb, 1963.

Marijan Matković, »Hrvatska drama 19. stoljeća«, *Dramaturški eseji*, Matica hrvatska, Zagreb, 1949., str. 151–237.

Antun Mažuranić, *Slovnica Hèrvatska za gimnazije i realne škole*, Dio I.: Rčeoslovje, Zagreb, 1859.

Jadranka Mlikota, »Slovopis i pravopis u slovnicama 19. st.«, *Književna revija*, br. 3–4, str. 247–260; Osijek, 2005.

Jadranka Mlikota, »Jezik Ljubićeva *Ogledala*«, *Zbornik o Šimi Ljubiću*, Zbornik radova s Međunarodnog znanstvenog skupa Zadar, 3. listopada 2007.–Stari Grad (o. Hvar), 4.–6. listopada 2007., Hrvatski studiji Sveučilišta u Zagrebu, Zagreb, 2009., str. 247–272.

Narodne novine, XIII, br. 60–81; Zagreb, 1857.

Josip Partaš, *Pravopis jezika ilirskoga*, (pretisak Instituta za hrvatski jezik i jezikoslovlje, Zagreb, 2002.), Zagreb, 1850.

Ivan Pederin, »Izbor iz pisama upućenih Šimi Ljubiću«, *Croatica Christiana Periodica*, X, br. 18, str. 117–165; Zagreb, 1986.

Ivan Pederin, »Pisma Ivana Kukuljevića Sakcinskog Pavlu Josefu Šafařiku o glagoljici«, *Croatica et Slavica Iadertina*, str. 231–260; Zadar, 2007.

Marko Samardžija, *Jezikoslovne rasprave i članci*, Franjo Iveković, Ivan Broz, Tomo Maretić, Vatroslav Rožić, Milan Rešetar, Antun Radić, Nikola Andrić, Dragutin Boranić, priredio Marko Samardžija, Matica hrvatska, Zagreb, 2001.

Tade Smičiklas, *Život i djela Vjekoslava Babukića*, Tiskara »Narodnih novina«, Zagreb, 1876.

Tadija Smičiklas, »Život i djela Ivana Kukuljevića Sakcinskoga«, *RAD JAZU*, knjiga CX, Zagreb, 1892.

Ladislav Šaban, »Dnevnički zapisi iz mladih dana Ivana Kukuljevića Sakcinskoga«, *Historijski zbornik*, XXXV, sv. 1, str. 193–208; Zagreb, 1982.

Branka Tafra, *Gramatika u Hrvata i Vjekoslav Babukić*, Matica hrvatska, Zagreb, 1993.

Branka Tafra, *Jezikoslovna razdvojba*, Matica hrvatska, Zagreb, 1995.

Adolfo Veber Tkalčević, *Slovnica hrvatska za srednja učilišta*, III. izdanje, Zagreb, 1876.

Zlatko Vince, *Putovima hrvatskog književnog jezika*, Lingvističko-kulturnopovijesni prikaz filoloških škola i njihovih izvora, treće, dopunjeno izdanje, Nakladni zavod Matice hrvatske, Zagreb, 2002.

Josip Vončina, »Napomena o jeziku«, Ivan Kukuljević Sakcinski, *Izabrana djela*, priredio Nikola Batušić, Matica hrvatska, Zagreb, 1997., str. 650–655.

Milorad Živančević, *Ilirizam*, Povijest hrvatske književnosti, knj. 4, Liber, Zagreb, 1975.

Milorad Živančević, Vera Živančević, »Kukuljević-Sakcinski, Ivan«, *Leksikon pisaca Jugoslavije*, sv. III, Novi Sad, 1987., str. 509–514.

Izvori

Ivan Kukuljević Sakcinski, *Putovanje po Bosni*, Zagreb, 1858. (pretisak Fortuna, Zagreb, 2007.)

Ivan Pederin, »Pisma Ivana Kukuljevića Sakcinskog Pavlu Josefu Šafařiku o glagoljici«, *Croatica et Slavica Iadertina*, str. 231–260; Zadar, 2007.

PRIVATNI I JAVNI JEZIK IVANA KUKULJEVIĆA SAKCINSKOGA

Sažetak

Polazišta su ovomu radu pisma Ivana Kukuljevića Sakcinskoga Pavlu Josefu Šafařiku koja je pisao od 1851. do 1858., a tiču se proširenosti glagoljice u Dalmaciji. Navedena je pisma objelodanio Ivan Pederin izvornim slovopisom, pravopisom i jezikom što izravno svjedoči o Kukuljevićeve (ne)poznavanju jezične norme. U pismima je, naime, izostala lektura kojom su Kukuljevićeve tekstovi podvrgavani prije objelodanjivanja jer je poput mnogih iliraca četrdesetih godina XIX. stoljeća svoju književnu djelatnost započeo na

njemačkom jeziku, a kao rođeni kajkavac novi Gajev slovopis i normiranu naddijalekatnu štokavštinu zacrtanu u ilirskim slovnica usvajao tek kasnije. Kukuljevićev *privatni* jezik u pismima usporedit će se s *javnim* jezikom njegova putopisa *Putovanje po Bosni* čije je objavljivanje također uslijedilo u pedesetim godinama XIX. stoljeća. Takva će usporedba u konačnici otkriti i razlike između razgovornoga i književnoga jezika hrvatskoga intelektualca XIX. stoljeća.

IVAN KUKULJEVIĆ SAKCINSKI'S *PRIVATE* AND *PUBLIC* LANGUAGE

Summary

Starting points for this paper have been Ivan Kukuljević Sakcinski's letters to Pavel Josef Šafařík written from 1851 to 1858, dealing with the expansion of Glagolitic scripts in Dalmatia. The mentioned letters were published by Ivan Pederin in original spelling, orthography and language which directly gives evidence of Kukuljević's (in)competence regarding the linguistic norm. The letters, namely, did not undergo proofreading, like other texts by Kukuljević did before being published, since, like many Illyrians in the 1840s, he started his literary work in German language, and as a born Kajkavian, he did not acquire the new Gaj's spelling and standardized Štokavian written in Illyrian grammar books until later. The *private* language of Kukuljević in the letters will be compared to the *public* language of his travel writings *Putovanje po Bosni (Travels in Bosnia)* published in the 1850s. Such a comparison will eventually reveal the differences between the spoken and literary language of a 19th century Croatian intellectual.

Predavanje u „Hrvatskom Zmaju“.

Božidar pl. Kukuljević-Sakcinski

KNJIGA III.

Božidar pl. Kukuljević:

**Mladost Ivana pl. Kukuljevića
Sakcinskoga.**

**Mladost
Ivana pl. Kukuljevića
Sakcinskoga.**

(Čitano u XXXIX. zboru družbe „Braće Hrv.
Zmaja“ dne 18. svibnja 1907.)

Izdanje družbe „Braće Hrvatskog Zmaja“.

ZAGREB

TISAK ANTUNA SCHOLZA

1907.

Sl. 15.: Sin Ivana Kukuljevića Sakcinskog Božidar objavio je 1907. knjigu *Mladost Ivana pl. Kukuljevića Sakcinskoga*, važan izvor poznavanju znanstvenikova životopisa.

Persida Lazarević Di Giacomo

Ivan Kukuljević Sakcinski i Jovan Subotić

Prethodno priopćenje
UDK 930 Kukuljević Sakcinski, I.

U svojem radu *Hrvatska nacionalna bibliografija i Ivan Kukuljević Sakcinski*, – a glede Kukuljevićevog putovanja po Dalmaciji i Italiji 1854. i 1856. – Petar Rogulja navodi popis ljudi s kojima je Ivan Kukuljević Sakcinski bio u »stalnoj i povremenoj vezi«, tj. s Petrom Preradovićem, Vladislavom Vežićem, Ivanom Danilom, Ivanom Berčićem, Jovanom Sundečićem, don Ivanom Guratom, Lukom Svilovićem, Franom Lanzom, Medom Pucićem, Ivanom Augustom Kaznačićem, Baltazarom Bogišićem, Dragutinom Rakovcem, Dimitrijom Demetrom, Ivanom Mažuranićem, Mirkom Bogovićem, Ivanom Perkovcem, Ilijom Okrugićem, Špirom Dmitrovićem, Mijatom Stojanovićem, Ivanom Filipovićem, Mijatom Sabljaram, Ferdinandom Žerjavićem, Vjekoslavom Babukićem, Giuseppeom Valentinelijem, Janezom Bleiweissom, Konstantinom Matasom, Stjepanom Kocijančićem, Ivanom Črnčićem, Ambrozom Vranyczanyem, Ivanom Franom Jukićem, Martinom Nedićem, Grgom Martićem, Šimom Ljubićem, Franjom Račkim, Matijom Mesićem, Emanuelom Sladovićem, Ivanom Fiaminom, Vinkom Pacelom, Radoslavom Lopašićem, Gjurom Deželićem, Slavoljubom Perokom, Ivanom Tkalčićem, Blažom Lorkovićem, Vatroslavom Jagićem, Stjepanom Ljubišom, Jankom Šafaříkom »i mnogim drugima«.¹ U ovom istom radu se spominje, u vezi s »Dosadašnjim sudovima i ocjenama Kukuljevićeve Bibliografije«, da je godine 1863. u novosadskoj *Danici* izašao opširan prikaz *Bibliografije* Ivana Kukuljevića Sakcinskog; autor prikaza, koji nije poznat, pored ostalih primjedbi Kukuljevićevoj *Bibliografiji*, žali se što je Kukuljević među hrvatske autore uvrstio, kako kaže, i »našeg Subotića, Utješenića i druge, kod kojih nema nikakve sumnje, ko su i šta su«.² Iako je neosporno podrijetlo Utješenića i Subotića, mora se ipak konstatirati da je nepoznati autor prikaza očito dosta usko shvatio djelatnost obojice. I Ognjeslav Utješenić-Ostrožinski i Jovan Subotić bili su značajne srpske ličnosti koje su djelovale u Hrvatskoj u XIX. stoljeću. Njihova javna djelatnost bila je obilježena političkim, književnim i publicističkim radom.

Konkretno kad je riječ o Jovanu Subotiću (1817.–1886.), moramo istaći da se radi o srpskom književniku, političaru i poligrafu koga bi trebalo ubrojiti

¹ Petar Rogulja, *Hrvatska nacionalna bibliografija i Ivan Kukuljević Sakcinski*, Nacionalna i sveučilišna biblioteka, Zagreb, 1989., str. 20.

² *Danica*, IV, br. 32, str. 525; Novi Sad, 1863.

među one ljude s kojima je Kukuljević bio u povremenoj vezi, naročito od početka tih 50-ih godina devetnaestoga stoljeća. Povremenost njihovih dodira bila je uvjetovana povijesnim situacijama i osobnim stavovima glede raznih pitanja historijskog toka južnoslavenskih naroda. Što zbog činjenice da su bili suvremenici, što zbog povijesnih činitelja, književna i politička djelatnost Ivana Kukuljevića Sakcinskog i Jovana Subotića idu u izvjesnim trenucima usporedno i donekle se ukrštaju. Činjenice nam govore da je bilo više prilika u kojima su se Kukuljević i Subotić sreli i mogli sresti.

Obojica, i Kukuljević i Subotić započinju književnu djelatnost 1834. godine: Kukuljević objavljuje pjesmu na njemačkom, »An Kroatien«; Subotić te iste godine ima oko 20 pjesničkih pokušaja: ode, pjesme, elegije. Iste godine *Letopis Matice srpske* donosi tri njegove pjesme: »Blaženi život«, »Život poljski« i »Rastanak«. No, upravo kao što su se na njemačkoj versifikaciji učili Petar Preradović, Ivan Kukuljević Sakcinski, Branko Radičević i Laza Kostić, tako se i Jovan Subotić vježbao i učio na njemačkim stihovima. Za Subotićevu poeziju, međutim, Jovan Skerlić neće naći lijepe riječi:

»Neoriginalan duh, on se tako povijao pod uticajima i davao nepoetične i hladne stihove. On se naročito odlikovao kao epski pesnik [...]. I tu se pokazivao kao književno obrazovan, trudoljubiv i dobronameran pisac, sposoban da radi po tuđim obrascima, ali bez originalnosti, bez nadahnuća, bez poezije i poleta, uvek samo vešt i hladan stihotvorac«.³

Godine 1836. Kukuljević je u Beču, promaknut u čin potporučnika Ugarske garde. U to vrijeme, točnije od 1834. do 1840. piše dnevnik, na kajkavštini, na njemačkom, a potom i na štokavštini. Te 1836. godine Subotić odlazi u Peštu gdje se prijavljuje za ispite koje polaže za upis na Pravni fakultet; Pešta ga privlači kao književni srpski centar, te ulazi u krug *Letopisa Matice srpske*. I dok se u Beču Kukuljević upoznaje s Metelom Ožegovićem, Jankom Draškovićem, Đorđom Petrovićem Njegošem, Vukom Karadžićem, Jernejem Kopitarom i drugima, i dok također u Beču Kukuljević počinje surađivati u *Danici* gdje u broju 50 tiska prvu hrvatsku pjesmu »Tuga za ljubom«, dotle Subotić u Pešti stupa u kontakt s Teodorom Pavlovićem koji je bio urednik *Letopisa Matice srpske* i tajnik Matice srpske od 1837. godine. Upravo pomoću Teodora Pavlovića izdaje 1837. svoju prvu zbirku pjesama, *Liru*. U Beču Kukuljević piše novele »Bugarin«, »Marta Posadnica«, »Pauk«, »Bratja« (objavljene kasnije, između 1842. i 1843.), brojne pjesme uvrštene u IV. svezak edicije *Različita djela*. Godine 1839. Kukuljević objavljuje dramu *Juran i Sofija ili Turci kod Siska*.

Te 1839. se Jovan Subotić, koji je u tom razdoblju bio u stalnom dodiru s Teodorom Pavlovićem, »svih antiilira kolovodom«, oglasio jednim člankom

³ Jovan Skerlić, *Istorija nove srpske književnosti*, Zavod za udžbenike i nastavna sredstva, Beograd, 1997., str. 177.

o Hrvatima u *Novom serbskom letopisu*, pod naslovom: »Neke misli o sojuzu književnom Slavena na jugu i toga sojuza imenu«. Ovim tekstom se Subotić otvoreno suprostavio ilirskom imenu koje je Ljudevit Gaj zajedno sa svojim pristalicama dao hrvatskom preporoditeljskom pokretu. Osudio je to što su »braća Hrvati« uzeli ime »Ilir« za »jedno i isto sa imenom Jugoslaven«. Smatrao je da je namjera Hrvata »slogu svijju Slavena na jugu u književnom smotreniju uvesti, književstvo svijju Slavena na jugu jednom učiniti«,⁴ lijepa i korisna i dostojna suradnje svijju južnih Slavena, no on je naglasio da »ime 'Ilir' nimalo ne zaslužuje, da se imenu 'Jugo-Slaven', prepostavi, jer ne samo da nije nimalo zgodnije, od imena 'Jugo-Slaven', nego je u obadva smotrenija mnogo pod imenom 'Jugo-Slaven'«. ⁵ Subotić je u stvari sumnjao u časne namjere postupka Hrvata kojim su odlučili da preporoditeljski pokret ostvare pod ilirskim imenom, smatrao je da će Hrvati na taj način iskorijeniti ime Srba, i štoviše da je ilirski pokret uskohrvatski a ne južnoslavenski. On je čak išao dotle da je Hrvate smatrao »pravim Srbima«, te da se ujedinjenje južnih Slavena trebalo ostvariti pod srpskim imenom. Ovo sažeto komentira Dubravko Jelčić:

»Inspirirani Karadžićevom jezičnom propagandom, zasnovanom dobrim dijelom na nepotpunom ili čak pogrešnom tumačenju činjenica, svi koji su na srpskoj strani zauzeli odbojan stav prema ilirizmu – a to je svakako bila većina, i u njoj najugledniji Srbi: Jovan Subotić, dr. Pantelin (pseudonim), Teodor Pavlović, pa dakako i sâm Karadžić, on u prvom redu! – barataju istim argumentima, jezikom, koji nam je zajednički a koji je srpski. (Potpuno ignoriraju činjenicu da već otac hrvatske književnosti, Marko Marulić, davne godine 1501, dakle u doba 'slavenoserpskog' jezika u književnosti Karadžićevih zemljaka, pišući svoju *Juditu* jezikom narodnim, već u samom njezinu naslovu svjedoči da je ona 'u uersih haruacchi slosena' (*u versih harvacki složena*), kao što prešućuju i to, da su i mnogi renesansni pjesnici Dubrovčani, još u XVI. i XVII. stoljeću, nazivali svoj jezik hrvatskim). [...]

[...] tadašnji srpski prvaci [su], unatoč vanjskim znakovima prijateljstva, u sebi prezirali prvake ilirizma gledajući u njima ljude bez značaja, ljude koji se sami, onako lako nepromišljeno, odriču svoga povijesnog narodnog imena, upisanog u kamene spomenike još u IX. stoljeću, za volju jedne maglovite i više nego romantične ideje. Držali su da ljude takve vrste nije teško kupiti, i tako su se ponašali prema njima«. ⁶

⁴ Jovan Subotić, »Neke misli o sojuzu književnom Slavena na jugu i toga sojuza imenu«, *Novi serbski letopis*, str. 93; 1839. Usp.: Vasilije Đ. Krestić, »Jovan Subotić i Hrvati«, *Znameniti Srbi o Hrvatima*, Prometej, Novi Sad, 1999., str. 33–34.

⁵ Jovan Subotić, nav. dj., str. 103.

⁶ Dubravko Jelčić, *Preporod književnosti i književnost preporoda*, Matica hrvatska, Zagreb, 1993., str. 45–47.

Ovakvo protivilirsko istupanje je pogodilo pristalice ilirskog pokreta, posebice Ivana Kukuljevića Sakcinskog koji je obilno iskorištavao svoja politička prava (kao jedan od rijetkih iliraca, s obzirom da je bio plemić po klasnoj pripadnosti) u svrhe hrvatskoga narodnoga pokreta: na županijskim skupštinama i u hrvatskom saboru istupao je kao žestok ilirac. Petnaest godina kasnije, dakle 1854. godine, Kukuljević je stoga, u vrijeme Bachova apsolutizma, zamjerio Subotiću ono što je bio napisao 1839. godine.⁷ Slavko Gavrilović, međutim, smatra da se Subotić »Prema Hrvatima odnosio [...] prijateljski, zalagao se za jedinstvo njih i Srba ali je odbacivao naziv 'Ilir' kao zajednički, i predlagao naziv 'Jugoslaven'«. ⁸ Kad je rujna 1841. pozvao Ljudevita Gaja radi suradnje u *Letopisu*, Subotić mu je ovako pisao: »Neka ime ostane: Matica i Čitaonica [ilirska] neka budu dve sestre, koje se uzajamno ljube, a muževi roda, koji jedan k drugom povjerenije imaju, neka se izjasnjaju, dovaraju u miru i ljubavi, po pravdi i dužnosti, kao čestiti ljudi i rodoljubi«. ⁹

Do izbijanja revolucije i Kukuljević i Subotić su bili veoma aktivni u javnom životu: Subotić 1840. godine postaje počasni član Matice srpske. Te godine Kukuljević biva premješten u pukovnju i upoznaje se s Petrom Preradovićem, te započinje nacrti za povijesne studije. Sljedeće godine Kukuljević u *Danici* br. 46 tiska pjesmu »Slavjanska domovina«

»koja ne izražava samo određene elemente Gajeva južnoslavenskoga idejnog i kulturnoga programa, već najavljuje i one autorove stavove koji će ga kao zatočnika sveslavenskoga etničkoga i etičkoga jedinstva i bratstva obilježiti do kraja života. [...] Kukuljevićevi stihovi predstavljali su u tom trenutku sliku idealno zamišljene, zajedničke sveslavenske domovine koja je pomalo sličila Ovidijevu 'zlatnomu dobu'«. ¹⁰

U *Danici* Kukuljević 1842. počinje objavljivati prve povijesne članke i kulturnopovijesne studije. Te godine Subotić počinje uređivati *Letopis Matice srpske* (do 1847.); ¹¹ kroz *Letopis* je vodio književnu kritiku i radio je na povijesti književnosti. Godine 1845. Subotić je napisao *Nauku o srpskom stihotvorstvu*. Kukuljević te godine postaje velikim sucem Varaždinske županije; u saborskom govoru od 23. rujna zalaže se za samostalnu hrvatsku vladu. U Zagrebu izdaje Tommaseove *Iskrice*. Već početkom 1845. Kukuljević je bio završio *Slavjanke*, koje su se imale tiskati u Beogradu, ali do toga nije došlo, očito zbog političkih

⁷ Vasilije Krestić, nav. dj., str. 35.

⁸ Slavko Gavrilović, *Istorijsko-politički i biografski spisi Jovana Subotića iz doba Srpskog pokreta u Vojvodini 1848–1849.*, Matica srpska, Novi Sad, 2003., str. 9.

⁹ Josip Horvat, Jakša Ravlić, »Pisma Ljudevitu Gaju«, *Grada za povijest književnosti hrvatske*, knj. 26, Zagreb, 1956., str. 339–340.

¹⁰ Nikola Batušić, »Ivan Kukuljević Sakcinski«, Ivan Kukuljević Sakcinski, *Izabrana djela*, priredio Nikola Batušić, Matica hrvatska, Zagreb, 1997., str. 20.

¹¹ Teodora Petrović, »Jovan Subotić kao urednik Letopisa (1842–1847; 1850–1853)«, *Letopis Matice srpske*, 126, 366, 2, str. 116–127; Novi Sad, 1950.

konotacija njihovih stihova, kako ističe Tade Smičiklas:

»Kukuljević evo 1847 odriče se od svoje ljubavne vile pjevačice, da se posvetiti uzmgne više ozbiljnoj nauci.

U ovu njegovu odreknu od poezije imaju se razumijevati lagašne lirične ljubavne pjesme. To je i održao. Nije uza sve to nikada zaboravio na pjesmu i pjevanje. U isto vrijeme kada se je evo odricao ‘od ove vèrsti poezie’ radio je svoje *Slavjanke* koje su bile gotove početkom godine 1845. Imale su se tiskati u Biogradu. Njegov pouzdanik dr. Janko Šafařík, čim ih je pročitao, piše mu: ‘Slavjanke Vaše s radostju sam čitao i mogu Vam iskreno kazati, da me je sadržaj njihov pun najblagorodnii čustva, čuvstva mog sobstvenog srdca, a pri tom pravom poezijom urešen savsim uzhitio! *Koliko bi djelce ovo izredno kod sviu nepokvarenog srdca mladih Slavenah dobro učinilo, to se kazati nemože. Ono bi bilo glas proročki u zgodno vreme*’. Ali mu odmah veli: ‘Moram Vam nažalost moju i svih dobrih Srba javiti, da se za sada odmah niti kod nas u samom Biogradu štampati nemože’. Trebala je tek da dune burna godina 1848, da izduva na svijet čarobne ‘Slavjanke’. Izpjevane i historičkim notama praćene poput Kolarove ‘Slavy dceri’ imale su ‘Slavjanke’, da potresu i uzburkaju u dnu duše patriotična mlada srca«. ¹²

Izgleda da su upravo *Slavjanke* bile povod da se započne korespondencija između Kukuljevića i Subotića, ¹³ i to 1844. godine u povodu tiskanja Kukuljevićeve poezije u Pešti. Subotić je u to vrijeme bio cenzor slavenskih i rumunjskih knjiga u Pešti i javio je Kukuljeviću 29. rujna 1844. da mu »slavenske« pjesme ne može pustiti. Vasa Milinčević primjećuje: »Da li su se u to vreme Subotić i Kukuljević i lično poznavali, teško je reći«. ¹⁴ Piše dakle Subotić Kukuljeviću:

»Blagorodni

Osobito počitovanjeni Gospodine!

Vaše djelo ‘Pjesme’ stoi odavna gotovo; ali budući da sam izvan Pešte ovog ljeta živio, zato nisam u stanju bio javiti Vam. Želio sam Vam pak na svaki način prije pisati nego što djelo signiram. U proćnim pjesmama neće skoro nikakvog zaponu biti; ali Vam ‘Slavenske’ propustiti ne mogu. I zato, ako Vam je volja, a Vi mi javite, da Vam u ovom [pismu?] podpišem i pošajem: ako drugo što želite, javite mi da znam.

¹² Tade Smičiklas, *Život i djela Ivana Kukuljevića Sakcinskog*, Tisak Dioničke tiskare [Preštampano iz CX. knjige Rada jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti], Zagreb, 1892., str. 31.

¹³ Prepiska se čuva u Povijesnom arhivu u Varaždinu, u Kukuljevićevoj ostavštini, i objavljena je u članku Vase Milinčevića, »Kukuljevićeve ‘Slavjanke’ i Subotićev ‘Cvetnik srbske slovesnosti’. Tri pisma Jovana Subotića Ivanu Kukuljeviću Sakcinskom«, *Prilozi za književnost, istoriju i folklor*, knj. 42, sv. 1–4, str. 345–347; Beograd, 1976.

¹⁴ Isto, str. 337.

Pišite mi, kako hoćete, da Vam rukopis pošajem: po deližanu ili privatnim spediterima. Pozdravite gospodina Vraza, da ću mu ovi dan[a], pisati. Preporučujem se vašem prijateljstvu i osta[je]m

Vašeg blagorodia
Istini počitatelj
Dr. Jovan Subotić, s. r.«.¹⁵

Godine 1848. nastupa revolucija, čijim se idejama zanose i Kukuljević i Subotić. I dok Subotić objavljuje pjesmu koja je poziv na pokret, »Čujte Srbliji, pa se svi odzovite!«, te burne 1848. Kukuljević u Zagrebu izdaje, dakle, svoje budnice, *Slavjanke*. Na gotovo dvadeset stranica »Historičkih primětbi«, tj. komentara pjesmama, on se iskazuje »zagovornikom sveslavenskog jedinstva kojemu teži više kao političar i povjesničar nego kao pjesnik«. ¹⁶ Stoga zaključuje:

»Hoće li Slavjan, na jugu i sēveru, na iztoku i zapadu, izbaviti se izpod robskog tutorstva tudjinacah, te postati svoj i zajedno slobodan. To će rešiti možebit još ova godina. Nu samo jedan put vodi k tomu cilju, taj put je *savez sviuh Slavjanah*, savez u svakom smislu, proti svim narodom, *osobito protiv Nēmcom i Madjarom, ovim najlutjim neprijateljom Slavjansva*«. ¹⁷

Po prijedlogu slavenske mladeži, odnosno »68 bečkih Slavjana«, Kukuljević stupa u trijumvirat – »Directorium« (»Provizorni vladajući odbor«) s Ambrozom Vranyczanyem i Ljudevitom Gajom. Grupa narodnjaka (Janko Drašković, Ivan Kukuljević Sakcinski, Ljudevit Gaj i drugi) sastavili su tada tekst *Zahtijevanja narodna hrvatskoga* (ili *Narodna zahtijevanja*) ¹⁸ koja je Kukuljević, kao član izaslanstva, pročitao caru Franji Josipu I. u travnju te godine. Jedna od točaka *Narodnih zahtijevanja* bila je i da se Josip Jelačić izabere banom hrvatskim, što se i zbilo. Revolucionarna previranja u Europi i Habsburškoj Monarhiji potaknula su konkretizaciju političkih i kulturnih ciljeva i zahtjeva hrvatskoga narodnog preporoda. Kulturni zahtjevi su se sastojali od zahtjeva za uvođenjem narodnog jezika u upravne organe i obrazovne ustanove te osnivanjem sveučilišta u Zagrebu. Među političkim zahtjevima središnje mjesto zauzimaju zahtjev za ostvarivanjem hrvatske narodne neovisnosti i zahtjev za teritorijalnim ujedinjenjem hrvatskih zemalja. Težnja hrvatskih preporoditelja za slogom i ostvarenjem ilirske (južnoslavenske) ideje izražena je u zahtjevu za slobodnom duhovnom i književnom razmjenom sa slavenskim narodima u Bosni, Srbiji i Crnoj Gori (točka 20). Konkretna suradnja hrvatskog pokreta 1848.–49. sa Srbima iz Vojvo-

¹⁵ Isto, str. 345.

¹⁶ Nikola Batušić, nav. dj., str. 22.

¹⁷ *Slavjanke* od X-a, U Zagrebu, Tiskom Frane Župana, 1848., str. 88.

¹⁸ V.: Petar Korunić, »Hrvatski nacionalni i politički program 1848/49. godine«, *Povijesni prilozi*, 11, str. 203; Zagreb, 1992.; Aleksandra Kolarić, »Ivan Kukuljević i narodna zahtijevanja 1848. godine«, *Radovi Zavoda za znanstveni rad*, HAZU, Varaždin, br. 6–7, str. 117–121; Varaždin, 1994.

dine ostala je konstantom hrvatske politike tijekom dviju spomenutih revolucionarnih godina. Da bi se suprostavila Mađarskoj, Hrvatska je morala potražiti saveznike i našla ih je u Srbima (koji su na području južne Ugarske proglasili Srpsku Vojvodinu kao novu administrativno-teritorijalnu jedinicu). Ovako je, između ostalog, pisao Bogoslav Šulek 1848. godine:

»Pa oni nam sami pružaju bratinsku desnicu i hoće da se s nama druže, hoće da bude njihov vojvoda pod banom trojedne kraljevine i potpredsjednik na našem saboru. A to su Hrvati jedva dočekali, da mogu braći srpskoj svoju do sada samo idealnu ljubav činom pokazati, da mogu činom posvjedočiti slobodu, jednakost i bratstvo (ali ne onako kao Mađari). Zato čim se je banska konferencija svršila, sakupiše se baveći se ovdje sa sviju strana trojedne kraljevine domorodci i izabraše za novosadsku srpsku narodnu skupštinu gospodu Ivana Kukuljevića, Ed. Vrbančića, Nik. Havlička i Ed. Finka (ovu dvojicu od stališa duhovničkog) za poslanike, da pozdrave u ime naroda hrvatskoga narod srpski, da ga uvjere o iskrenosti naših riječi, namjerama i djelima i da ga pozovu u naše kolo«.¹⁹

Kad se vratio iz Beča, Kukuljević je načinio novi prijedlog koji su hrvatske novine prenijele 20. travnja – predložio je bio (sve)slavenski kongres u Pragu ili u nekom drugom gradu, odnosno pozvao je u proljeće 1848. u tadašnjim novinama *Slavenski jug* »Slavenstvo« da se sastane na kongresu u Pragu:

»Naš svétli kralj – piše Kukuljević – primio je u nazočnosti odbora svih njegovih slavjanskih pokrajinah iz ruku uzhiteljenoga bečkoga stanovništva zastavu saveza nječkoga i uresio je njome glavni prozor svoga cesarskoga dvora. Mi smo se veselili, jer se je ovim činom po čitavom austrijanskom cesarstvu svečano proglasilo načelo porebe saveza naroda. I zato se nemore ni cesarevina austrijanska, ni Europa, ni svét proti tomu ustati, ako i Slavjani sklope savez slavjanski. I Slavjani su kao i Njémci raztreseni po mnogih dèržavah. Slavjani kao i Njémci izjavljuju iste čovječne i slobodne misli prema drugim narodom. Tomu je put, jedini put, jedan jedini sveukupni sabor svih granah slavjanskih. Koi grad da li Zlatni Prag ili koji drugi grad da bude sèlo sveukupnoga sabora slavjanskoga to odlučuje većina«.²⁰

Kukuljević je, dakle, bio jedan od inicijatora Slavenskog kongresa u Pragu koji je imao tri sekcije: 1. Slovensko-Hrvatsko-Srpsko-Slavonsku i Dalmatinsku; 2. Poljsko-Rusku; 3. Češko-Moravsko-Šlesko-Slovačku. Tajnik srpsko-hrvatske sekcije bio je Jovan Subotić. Taj se kongres bio pretvorio u demonstracije austroslavizma. U izvješću Jovana Subotića i drugih s kongresa stoji:

¹⁹ Bogoslav Šulek, »Hrvati i Srbli«, *Novine Dalmatinske, Horvatske, Slavonske*, br. 47; Zagreb, 1. svibnja 1848.

²⁰ Nav. u: Tade Simičiklas, nav. dj., str. 35.

»Mi smo 30/18. maja u Prag došli; o našem ovom putu to primetiti imamo, da su svi, koji su se prijavili, da hoće u Prag na slavjansku skupštinu da idu, bilete dobijali, pord kojih za podvoz na željeznici ništa plaćali nisu. Takovih, koji su bilete davali, bilo je više njih, za više naroda, sirječ, Srblje, Slovence, Hrvate i. t. d. [...]

Sutra dan 31/19. maja sastali smo se u zdaniju Muzeuma, gde je za došavše tri sale pripremljeno bilo: jedna za Hrvate, Srblje, Slovence i Dalmatince, druga za Poljake i Rusine, a treća za Čehe i Slovake. Tu smo se dakle svi sastali i popisali. U našoj sekciji bilo je 39 ljudi, ponajviše Srbalja. [...] Najstariji bio je Vuk St. Karadžić. Pod njegovim predsedateljstvom, po glasu programa, kog vam ovde priključujemo, izabrani su Predsedatelj, Mestopredsedatelj, sekretar i Sekr[etar] namesnik Sekcije, i tako je Sekcija konstituirana bila. Za Predsedatelja izabran je Pavle Stamatović. I pod njegovim predsedateljstvom učinjeni su i drugi izbori. I to ovako: Za Kandidata Predsedateljstva Cele skupštine izabran je Stanko Vraz, za generalnog Sekretara Maksim Prica, a za njegovog namesnika [zamenika] Baron Dragutin Kušljan, za Predsedateljskog namesnika namesnika naše Sekcije Franc Zah, za Sekretara Sekcije Jovan Subotić, za njegova namesnika Andrija Brlić«.²¹

U svojoj autobiografiji Subotić opisuje oduševljenje i doček u Pragu: »Vlak koji nas je u Prag vozio bio je pun slovenske kokarde, i priman je kroz celu Moravsku i Češku s najvećim oduševljenjem. Na njemu je bilo puno osoba, koji su na kongres u Prag putovali.

Kada u Prag stignemo, dočeka nas more od ljudi, pesme iz hiljadu i hiljadu grla, i svirka češka, a ova je sa svoje izvrsnosti poznata. Tu su bila i pevačka društva skoro svih čeških pevačkih družina: može se dakle misliti, kako su se orile patriotičke pevanije onih dana. 'Gde domov moj?' ori se iz grla naroda, ne samo pevača, kao da ga gromovi intoniraju. A bilo je i šaljivih: 'Šuselka pan piše s te nemačke riše'. Ulazak u Prag trajao je o kolodvora do ringa 3 puna sata«.²²

U svibnju je Kukuljević, poslije imenovanja Jelačića za bana, kao narodni poslanik bio otišao u Sremske Karlovce i u Beograd i tamo pregovarao s patrijarhom Rajačićem²³ i knezom Aleksandrom Karađorđevićem »da složi

²¹ Slavko Gavrilović, nav. dj., str. 72–73.

²² *Život D^{ra} Jovana Subotića (Autobiografija)*, II, Izdanje Matice srpske, Novi Sad, 1902., str. 89–90.

²³ U Beču se Rajačić sastao s hrvatskim trijumviratom – Ljudevitom Gajom, Ivanom Kukuljevićem i Antunom Vranjancem koji su odlučno bili za prekid s Madarima i za oslonac na Beč. Tom prilikom je Gaj pozvao Rajačića da se priključi Hrvatima i stavi na čelo srpskohrvatskog pokreta, jer nije želio da bilo što odlučuje prije očekivanog narodnog sabora u Karlovcima. Ipak je zaključeno da Srbi i Hrvati uvijek zajednički rade i da se međusobno pomažu. Novine Teodora Pavlovića su obavijestile javnost o tom sastanku kratkom konstatacijom da je hrvatska delegacija pozdravila mitropolita »i od njega blagonaklono odpozdravljena bila«.

jednokrvenu braću, što mu i doista sretno za rakom podje, tako, da smo skoro zatim u svetom narodnom boju pod slavnom trobojnicom vidili junački vojevati i hrvatske i srbské sokolove«. ²⁴

Bila je održana Majska skupština 1. i 3. svibnja u Sremskim Karlovcima na kojoj su Srbi sastavili zahtjeve o autonomiji koje su podnijeli vrhovnoj vlasti u Beču. Na Majskoj skupštini je Subotić zastupao jugoslavenske ideje i zauzimao se za savez između Srpske Vojvodine, s jedne strane, i Trojedne Kraljevine, s druge strane i to uvijek »na osnovu slobode i savršene jednakosti, s tim da se uslovlja ovog saveza na istom temelju izrade i u život privedu«. Mnogo kasnije će Subotić u svojoj autobiografiji zabilježiti:

»Za to sam u svakoj prilici bio za to, da se Srbli sa Hrvatima kao jedan narod sastave, slože, i ujedine, pa onda u društvu na to idu, da narod prosvete, svemu nauče i obogate. Toga radi sam uvek zastupao misao, da nam valja srpsku vojvodinu spojiti sa kraljevinama, Slavonskom i Hrvatskom, pak bi onda barem u prvi mah dosta znamenit broj imali, osobito, kad se i vojnička krajina, koja na ove zemlje spada, sa materom zemljom skopčala [bude]«. ²⁵

Poslije nepunih deset godina od članka u kome je tražio da se ime Ilir zameni imenom Jugoslaven, Subotić je u beogradskim *Srbskim Novinama* objavio jedan značajan članak, »Jošt jedan glas rodoljubca Srblijima na skupštini od 1. i na saboru od 15. maja o. g.«, u kome je izložio kako on zamišlja savez između Srpske Vojvodine i Trojedne Kraljevine (Hrvatske, Slavonije i Dalmacije):

»Da je bratske sloge i dobre sreće kod obe strane, hrvatsko-slavonske i srpske, ili, bolje reći, kod svega našeg jednorodnog naroda, onda bi, kako se meni čini, najbolje bilo da se ovako naša stvar pod krunom Ungarije dotera i sposljuje: 1) Trojedna kraljevina... pa s njom zajedno i ujedno Vojvodstvo Srpsko od Srema, Bačke, Banata, Baranje... 2) Ban Trojedne kraljevine da je ujedno i Vojvoda srpski, ili Ban za sebe samo u kraljevini, a Vojvoda osobito za Srbe ovamo... 4) Ban i Vojvoda da budu naizmenice jedanput rimokatolik, a drugi put pravoslavan... 8) Razmeva se jednakost vere i crkve. – Ostalo se lasno iz ovoga može izvesti za sreću i blagostanje svega naroda. Sloboda, jednakost i jedinstvo!«. ²⁶

Srbske novine su prenijele manifestacije narodnog jedinstva za vrijeme govora Ivana Kukuljevića Sakcinskog u Srpskoj skupštini 5/17. svibnja 1848.:

²⁴ »Ivan Kukuljević Sakcinski«, *Viestnik hrvatskoga arkeološkoga društva*, XI, br. 4; Zagreb, 1. listopada 1889.

²⁵ *Život D^{ra} Jovana Subotića (Autobiografija)*, III, Izdanje Matice srpske, Novi Sad, 1905., str. 138.

²⁶ Nav. u: Kosta N. Milutinović, *Jovan Subotić kao pobornik srpsko-hrvatskog bratstva*, s. n., Beograd, 1937., str. 4–5.

»Večeras primljena je hrvatska deputacija pod predvođenjem g. Ivana Kukuljevića, poznatog vatrenog rodoljupca i slavnog spisatelja hrvatskog, koji je pozdrav g. Bana i braće Hrvata u krasnom slovu izjavio, na koje je gromko 'živio' i podizanje u vis sledovalo. Jedan član odbora blagodario mu je odma na besedi, uveravajući ga, da Srbi ništa tako ne žele, koliko čvrstu svezu Srba sa Hrvatima, u sadašnje burno vreme tako nužnu i za obe spasonosnu.«²⁷

Ne tako dugo poslije Majske skupštine, na Hrvatskom saboru 6. lipnja 1848. Ivan Kukuljević Sakcinski govori o pitanju srpskog vojvode:

»Ovaj nam je narod (srpski) u najvažnija vremena, kad smo stenjali pod aristokracijom, latinizmom i germanizmom, našu čistu narodnost sačuvao. Ja ne vidim uzroka, zašto bi se ikoji između nas ovim njegovim pravednim željama protivio. Preuzvišeni g. senjski biskup, u koliko sam ga ja razumio, rekao je da bi se banska čast, ako bi Srbliji dobili vojvodu, time umanjila: ja pako nikako ne vidim u tome kakovu povredu banske časti, jer mogu reći, da sam nešto našu historiju proučio, al nisam nigdje našao, da bi bila Bačka, Banat ili Baranja pod bansku vlast igda spadala. Ako bi srpski vojvoda došao u naše krajeve, naravno je, da će priznati bana kao starijega, ako ban u njegove dođe, biti će on tamo stariji.«²⁸

No kasnije će Subotić ovako komentirati:

»Najpre moram primetiti, da je prijateljstvo između Srbalja i Hrvata od g. 1848. kad je srpski patrijarh Rajačić bana Jelačića u Zagrebu inštalirao, i od njega prisegu u svoje ruke primio, bilo veliko i iskreno. I to je trajalo sve jednako do sabora 1865. godine, tečajem kojega, zbog različitih političkih pitanja, to prijateljstvo popusti, pa malo po malo, u protivno se izvrgne. Godine 1867. stajalo je to prijateljstvo najlabavije.«²⁹

Uglavnom, 1850., za apsolutizma, Kukuljević se povlači iz političkoga života. Te iste godine se Subotić nastanjuje u Beču, objavljuje *Einige Grundzüge der serbischen Literatur*.

Potvrde o daljnjoj suradnji i prepisci između Kukuljevića i Subotića imamo upravo s početka 50-ih godina. Tih godina je Subotić, po nalogu austrijske vlade, sastavljao čitanku za više gimnazije u Austriji. Ta čitanka je objavljena 1853. u Beču pod naslovom *Cvetnik srbske slovesnosti*. Ovo je veoma kontroverzna čitanka i nekoliko proturječnih činjenica je vezano za njenu strukturu. Ako razmotrimo prije svega sadržaj djela, vidimo da ne odgovara naslovu, tj. tematici koja je predložena. U »Predgovoru« Subotić, između ostalog, ovako piše:

²⁷ *Srbske novine*, br. 47; Beograd, 1848.

²⁸ »Zapisnik saborske sednice«, *Novine Dalmatinske, Horvatske, Slavonske*, br. 58; Zagreb, 6. lipnja 1848.

²⁹ *Život D^{ra} Jovana Subotića (Avtobiografija)*, IV, Izdanje Matice srpske, Novi Sad, 1910., str. 61–62.

»Slovesnost srbska počinje se sa *spomenicima jezika* iz XII. veka. [...] *Spomenici jezika* dolaze u mnogobrojnim pismenama iz razliĉnih predela. U ovom stoleću počinje sa *Đorđem Držićem* dubrovaĉka knjiŹevnost. Iz XVI. veka imamo letopise *seĉeniĉki*, *karlovaĉki*, *hilendarski* i *Davidoviĉev*. Mali Hvar dao nam je u ovom stoleću dva izredna pesnika, *Hanibala Lucića* i *Petra Hektorevića*; a od Dubrovnika prosijaše: *Šiško Menĉetić*, *Mavro Vetranić*, *Nik. Demitrić*, *Stef. Guĉetić*, *Andr. Ćubranović*, *Marov DrŹić*, *Nik. Nalješković*, *Savin Bobali Mišĉetić*, *Mih. Bunić Babulinović*, *Dinko Ranjina*, *Domin. Zlatarić*, *Franjo Bobalić Kuko*, i *Savin Guĉetić* inaĉe Sanko Bendevišević. Od Zadra se ukaŹu *B. Karnarutić* i *Đ. Baraković*; od Knina *P. Zoranić*«.

Ovo je samo primjer, ali dalje Subotić nastavlja s hrvatskim spisateljima, sve do XIX. stoljeća, i na taj naĉin vrši periodizaciju srpske knjiŹevnosti. Međutim, ovakvi stavovi nisu proturjeĉni sa samim Subotićevim stavovima, ako imamo na umu njegov spis iz 1839., kao i ĉinjenicu da Subotić nije pravio razlike između Srba i Hrvata. Viktor Novak, doduše, to objašnjava na sljedeći naĉin: »on je Hrvate od najranije mladosti, kao i u onim svojim posljednjim Źivotnim i političkim manifestacijama, smatrao za rođenu braću, za koju je jednako delao kao i za Srbe«.³⁰ Ili kako naglašava Kosta N. Milutinović, Subotić je »još sredinom prošloga veka bio istinski Jugosloven, svojim radom i svojim naporima cementirao srpsko-hrvatsko bratstvo i već tada izgrađivao, na solidnim osnovama, duhovno i moralno jedinstvo našega naroda«.³¹

Ako pogledamo izbor autora i njihovih djela koji je Subotić saĉinio, takoder vidimo nedosljednosti. Kad je već upotpunio katalog srpskih knjiŹevnika hrvatskim spisateljima, postavlja se onda pitanje kako to da nije uvrstio neke znaĉajne, upravo najveće spisatelje iz pojedinih epoha kao na primjer Marka Marulića i Marina DrŹića (nedostataka ima i što se tiĉe srpske knjiŹevnosti, pa tako, recimo, nije prisutan Branko Radiĉević). Ovo je vjerojatno zavisilo od nedovoljne Subotićeve obavještenosti kad je hrvatska knjiŹevnost u pitanju. »Za Marka Marulića i Marina DrŹića teško je razluĉiti da li su ono ostali van ĉitanke zbog Subotićevog kriterijuma, ili zato što mu nisu bila poznata njihova djela [...]«,³² komentira Vasa Milinĉević.

Isto tako je na izvjesnim mjestima neobiĉan i ĉudan izbor djela dotiĉnih autora, kao i neujednaĉen kriterij u izboru spisatelja i prostora koji im je namijenio. Pa kad se već pitamo kako to da u Subotićevoj ĉitanci nema Marulića i DrŹića, uviđamo da su prisutni, na primjer, Sava Bobali Mišetić, Toma Babić,

³⁰ Viktor Novak, »Dr. Jovan Subotić i Hrvati (1817–1886). O pedesetogodišnjici smrti 16–29. januara«, *Politika*, 29. sijeĉnja 1936.

³¹ Kosta N. Milutinović, *Jovan Subotić kao pobornik srpsko-hrvatskog bratstva*, s. n., Beograd, 1937., str. 12.

³² Vasa Milinĉević, nav. dj., str. 342.

Petar Knežević, Petar Vuletić, Georgije Hranislav i drugi. Mada se mora priznati da je u suštini neujednačenost u zastupljenosti hrvatskih spisatelja u *Cvetniku* manja u odnosu na zastupljenost srpskih autora.

Zanimljivo je za našu temu to da je Subotić surađivao s Kukuljevićem upravo u vezi sa sastavljanjem ove čitanke: obraćao mu se za podatke o pojedinim hrvatskim spisateljima i njihovim djelima. Subotić je znao da ima posla s vrhunskim književnim historikom i sabirateljem građe, koji je uvijek akribično uvodio čitatelje u tekstove pjesnika, »minucioznom opisom njihova životopisa, vrlo detaljnim oznakama odakle, iz kakvih izvora, tekst objavljuje«. ³³ Vasa Milinčević čak zaključuje da je u stvari »izbor teksta Kukuljevićev, a ne Subotićev«. ³⁴ Kaže zatim Milinčević:

»[...] s obzirom da su u Cvetnik – čitanku više-manje uključeni svi pisci srpske i hrvatske književnosti kao pripadnici jedne literature, pod istim (srpskim) imenom, očito je da je Cvetnik zajednička srpsko-hrvatska čitanka, prva knjiga takve vrste u nas. Ona je, nesumnjivo, pomogla uzajamnom upoznavanju srpske i hrvatske književnosti (doduše, radi se prvenstveno o upoznavanju hrvatske književnosti kod srpskih čitalaca), bez obzira na neke njene nedostatke i na to što je u njoj književnost dva naroda smatrana kao jedinstvena, – u duhu integralnog, unitarističkog jugoslovenstva, što je bilo u onom vremenu uobičajeno«. ³⁵

Osim toga, jedan od izvora, od spomenika koje je Subotić koristio jest upravo *Ljetopis dalmatinski (Ljetopis popa Dukljanina)* u Kukuljevićevom izdanju:

»Kao izvore, koima sam se u staroj literaturi pomagao, moram spomenuti [...] *Letopis dalmatinski* iz XII. v. predan v javnosti u Arkivu za povjestnicu jugoslavensku, knj. I. gde se isti iod naslovom *kronika hrvatska* iz XII. v. po latinskom prepisu XVI. iz *stare* jedne knjige, *hrvatskim* t.j. *glagolskim* pismom pisane, učinjenom izložen nahod od g. Iv. Kukuljevića«. ³⁶

U *Cvetnik* je Subotić uvrstio i Kukuljevićev prozni napis o vilama, protkan brojnim navodima iz narodne epske i lirske poezije (*Vile; Vile zračne; Vile zemne; Vile vodene*). Evo što Subotić piše u vezi s tim Kukuljeviću 6. lipnja 1852. godine:

»Mnogo cjenjeni Gospodine!

Za veliku Čitanku, koju po nalogu vlade za naše gimnazije pišem ili bolje reći sastavljam, treba mi remek iz *Aždaje Došenove*, iz *Satira*

³³ Miroslav Šicel, »Književnopovijesni rad Ivana Kukuljevića Sackinskog«, *Radovi Zavoda za znanstveni rad*, HAZU, Varaždin, br. 10–11, str. 287; Varaždin, 1998.

³⁴ Vasa Milinčević, nav. dj., str. 338.

³⁵ Isto.

³⁶ *Cvetnik srbske slovesnosti*, Čitanka za više gimnazije u Austriji, sastavio Dr. Jovan Subotić, I. svezak, Troškom c. k. administracije školskih knjiga kod sv. Aine, 1853., str. 8.

Reljkovićevog, i iz *Rozalije* Kanižličeve. Prva dva djela ima gospodin Babukić, a treće se spravlja za štampu, kako čujem, i ima ga u štampariji Županovoj. Pisao sam g. Niki Krestiću još 4. maja, da mi pronavi izpiske iz istih djela i molio sam ga zato, ali mi do danas ne odpisa ništa. A meni valjda to za koi dan, jer je sve drugo gotovo. Za to molim Vas, jer znam, ako će mi tko točno i potpuno učiniti, to ćete Vi. Uzmite sebi koi čas vremena, pa mi izpišite iz ta tri djela po koi komad. Nemora biti mnogo, iz svakoga po dva tri lista. A ja ću kazati, čijoj dobroti to zahvaliti imam. Od Vas sam uzeo u Čitanku nešto stihova, i Vaš cjen. sastavak o vilama u prozi. Javite mi, molim Vas, prvom poštom, u dve tri rječi, hoćete li mi moći i hoćete li mi hotjeti to učiniti?

[...]

Ovoliko u najvećoj hitosti,

Vaš nausrdniji

Dr. J. Subotić, s. r.

Ako iz Katančića što dodate, učinićete baš kako valja«. ³⁷

Djela hrvatskih autora koja Subotić spominje ovom prilikom, zaista se i nalaze u *Cvetniku*, ali nema Kukuljevićevih stihova već samo njegov prozni sastav protkan narodnim stihovima, kao što je rečeno.

Skoro godinu dana kasnije, točnije 28. travnja 1853. Subotić se opet javlja Kukuljeviću:

»Otmjeno počitovani Gospodine!

U Čitanku za više gimnazijalne klase, koju sam po nalogu vis. Ministerstva prosvjete složio, uzeo sam i jedan uzor iz Vaših djela. I budući da sam namjerio na koncu djela kratke biografije sviju u djelu dolazećih spisatelja pridodati, zato vas ljepo molim, da mi izvolite na znanje dati: godinu, koje ste se rodili, zvanja, koja ste obnosili, i djela, koja ste kad i gdje štampali ili u rukopisu imate. Molim vas, da bi mi najdalje do 2 nedjelje odgovorili, jer će onda djelo biti gotovo. Moja atresa evo:

Herrn Dr. J. Subbotits, Wien innere Stadt Tiefer Graben Numero 176.

Vami na uslugu stojeći

Dr. J. Subotić, s. r.

I molim Vas, Gospodine, da mi i o pokojnom Vrazu data biografička naznačite. Ako Vi nebi ih znali, lako ćete tamo moći doznati ih«. ³⁸

Vasa Milinčević zaključuje da je *Cvetnik* prva zajednička srpskohrvatska hrestomatija, »u kojoj je na jednom mestu, u fragmentima, okupljeno, sve blago srpske i hrvatske književnosti do tada stvoreno i otkriveno. To delo je,

³⁷ Vasa Milinčević, nav. dj., str. 346.

³⁸ Isto, str. 346–347.

Subotićeva prepiska to potvrđuje, jednim delom nastalo i kao plod saradnje Subotića i Sackinskog na ovom odgovornom i plemenitom poslu.³⁹ Ostaje međutim činjenica da, barem na osnovu gore priložene epistolarne građe, nigdje nije eksplicitno naveden naziv čitanke, odnosno nigdje se *Cvetnik* u Subotićevim pismima Kukuljeviću ne spominje kao čitanka »srbske slovenosti«, pa je pitanje je li Kukuljević uopće i znao točan naziv Subotićeve hrestomatije prije no što je izašla iz tiska.

Godine 1860., padom Bachova apsolutizma i povratkom Ustava, Kukuljević stupa iznova u politički život i sudjeluje na Banskoj konferenciji, te u nekoliko odbora i komisija vezanih uz rad na obnovi ustavnosti, ustanovljenju moderne uprave i uređenju županija. Sljedeće godine postaje, pod kancelarom Ivanom Mažuranićem, velikim županom Zagrebačke županije. Veljače te 1861. godine Subotića biraju za prvog podžupana u Srijemu. Kao podžupan provodi vrijeme od veljače 1861. do srpnja 1862. u Vukovaru, kada ga biraju za septemvira u Zagrebu, tj. vijećnika Stola sedmorice, najvišeg suda u Hrvatskoj. Iz ovog perioda su dvije Subotićeve drame: *Nemanja* i *Zvonimir*. Za ovu posljednju kaže Subotić:

»Godine 1861. napisao sam ja u Vukovaru dramu: *Zvonimir, kralj hrvatski*, i poslao sam je na Maticu hrvatsku, koja je bila nagradu za takovo delo proglasila. Kad 1862. dođem u Zagreb, čujem da mi je nagrada dosuđena. Hrvatima je bilo vrlo ugodno, odmah mi dođe Jakić, koji je papirnicu imao, i otkupi mi štampanje istoga dela. Delo se preda kazališnoj upravi, da se na kazalištu predstavi. S koncem 1862. ili u početku 1863. objavi se, da će se *Zvonimir* predstavljati. Kazalište je bilo dupkom puno: puno rasvetljeno, publika u svečanom ruhu. Ja nisam ništa znao, da se kakva ovacija za mene priredila. [...]

Predstava ispadne vrlo dobro: publika je pratila s velikom pažnjom uz neiskazano odobravanje sve prizore. A kraj predstave, gde se krunisanje kralja Zvonimira predstavlja uzvisi oduševljenje publike po svim slojevima do vrhunca. Sa sviju strana dođu poznati i prijatelji k piscu u ložu, te mi izjave svoje dopadanje prijateljskim i patriotskim izrazima. Na kratko: ova predstava donese piscu prijateljstvo i odlikovanje glavnog grada Zagreba i ukupne kraljevine.⁴⁰

Između 1861. i 1863. Kukuljević je bio član Kazališnog odbora u Zagrebu. »Na tom poslu zalagao se, zajedno sa ostalim članovima Odbora, za sanaciju financijske problematike te ustanove, ali i za bolju izobrazbu glumačkog osoblja.«⁴¹ Godine 1863. godine osniva Samostalnu narodnu stranku i kasnije

³⁹ Isto, str. 345.

⁴⁰ *Život D^{ra} Jovana Subotića (Avtobiografija)*, IV, nav. dj., str. 59–60.

⁴¹ Agneza Szabo, »Ivan Kukuljević Sackinski i hrvatske središnje kulturne ustanove u Zagrebu u 19. stoljeću«, *Kaj*, XXIV, br. 4, str. 64; Zagreb, 1991.

je banski namjesnik (na toj je časti i umirovljen).

Godine 1861. sabor Trojedne Kraljevine određuje potporu Hrvatskom narodnom kazalištu i daje mu značaj Zemaljskog zavoda.⁴² Od 1863. do 1867. Subotić je bio postavljen za upravitelja Zemaljskog kazališta, gdje je uspješno surađivao s kazališnim reformatorom, piscem i glumcem Josipom Freudenreichom. O tom je periodu ostavio dragocjena svjedočanstva u svojoj autobiografiji. Kaže Dejan Medaković da je Subotić više uspjeha pokazao u dramama s nacionalno-povijesnom tematikom, kakve su *Herceg-Vladislav*, *Nemanja*, *Miloš Obilić* i *Zvonimir*. »One su mu donele popularnost kakvu je kod Srba imao još jedino Sterija Popović. Subotić je posebnu pažnju obraćao na čistotu scenskog govora.«⁴³ Kao i za Subotićeve pjesme, Jovan Skerlić ni za njegove drame nije iskazao pozitivan sud:

»Sve njegove osnovne mane ogledaju se i na njegovom obilnom dramskom radu: njegove drame su konstruisane po svim pravilima stare dramske estetike, rodoljubive su u svojim istorijskim motivima, ličnosti su vrlo dostojanstvene i govore svečanim jezikom, ali reči su teške, hladne, usiljene. Ti komadi svojom nacionalnom sadržinom i patriotским smerom mogli su se dopadati oduševljenoj publici šezdesetih godina i zadovoljavati potrebe oskudnog nacionalnog repertoara u pozorištima u Novom Sadu, Beogradu i Zagrebu, ali su danas sasvim zaboravljeni.«⁴⁴

Tih šezdesetih godina XIX. stoljeća, točnije 4. ožujka 1866. godine bilježi se značajan datum u povijesti kulture i znanosti u Hrvatskoj, kad se osniva u Zagrebu Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti, pod pokroviteljstvom biskupa Josipa Jurja Strossmayera. Kukuljević odbija imenovanje za člana novoutemeljene Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti s motivacijom što zbog političkih razloga istodobno nisu imenovani Ljudevit Gaj, Dimitrije Demeter, Ivan Mažuranić i Vjekoslav Babukić. Među prvim članovima, međutim, 12. ožujka 1866. u Akademiju je izabran Jovan Subotić. O tome, o odnosu između njega i Kukuljevića, čitamo iz sljedećih redova koje je Subotić napisao u svojoj autobiografiji:

»Za zemlju su se ova tri važna slučaja na ovom saboru dogodila. Jugoslavenska Akademija stupila je u život. Za ovaj zavod po našu slovesnost vrlo važan i uspešan ima najviše zasluge đakovački biskup Dr. Štrosmajer. On je činom i govorom prednjačio, pružajući veliku korist materijalnu, te se tako nakupilo toliko fonda, da se taj zavod ustanovi. Jošt pod kancelarom Mažuranićem bilo je sve gotovo, što se gore kod

⁴² Milan Ogrizović, *Pedeset godina hrvatskoga kazališta 1860.–1910*, Izdala uprava kr. Zemaljskog Kazališta u Zagrebu, 1910.

⁴³ Dejan Medaković, *Srbi u Zagrebu*, Prometej, Novi Sad, 2004., str. 133.

⁴⁴ Jovan Skerlić, nav. dj., str. 177.

vlade i Cesara isposlovati imalo. Predlog sa strane dv. kancelarije, kojim se previšnje odobrenje tražilo bio je gotov i stajao je kroz mesece na stolu kancelara Mažuranića, koji je u poslovanju svom ili vrlo težak ili veliki /cepidlaka bio, i dočekaao je da ga kancelar, general Kušević Cesaru podnese, te prev. odobrenje svojom zaslugom učini. Sabor je imao izabrati poverenstvo da izradi pravila i imenuje prvih 16 članova akademije. U sednici sab. od 15/2 1866. budu od sabora imenovani u to poverenstvo Dr. Subotić, Iv. Kukuljević, Rački, Dr. Muhić, Dr. Šuhaj, Mirko Bogović, prof. A. Veber, prof. na akad, Mesić, prof. na realci Torbar, i prof. na akad. Jagić. Predsednik biskup Štrosmajer. Ovo poverenstvo utvrdi pravila i predloži prve članove akademije. Pravila budu odobrena od cara, a imenovanje povraćeno, budući da je sledovalo pre nego što su štatuti bili potvrđeni. Članovi ovog poverenstva budu kasnije kao članovi akademije od kralja potvrđeni. I tako se za trajanja ovoga sabora svečano otvori Jugoslavjanska Akademija u Zagrebu.

Druga je stvar, koja se u ovom saboru sproveda, tako rečeno srpsko pitanje. I u ovom sam pitanju ja sa svoje strane bitno sudelovao. Prvi put dođe ovo pitanje u saboru, kad se g. 1865. počne o adresi raspravljati.

[...]

Adresa one dve kasnije spomenute stranke [samostalna i liberalna] počinjala se:

Sazvavši sabor trojedne kraljevine Dalmacije Hrvatske i Slavonije ispunilo je V. Veličanstvo jednu od najvrucih, najpravednijih želja našega naroda. Mesto našega naroda predložim ja da dođe: 'hrvatsko-srpskoga naroda', i zamolim da se ovaj ispravak bez debate ili primi li odbaci.

Kad sam ovo pisao interesovalo me je kako sam to njima predstavio, i zato sam taj moj govor potražio. Evo ga: Ovaj će čin visoke kuće, ako se moj ispravak primi, ne samo u našoj domovini najlepšim cvetom političke mudrosti uroditi, nego će se uspeh njegov nadaleko izvan granica naše domovine odazvati. Jošt imam jednu želju i molbu izraziti, koja iz domorodnog srca izlazi, i k domorodnom srcu ide. Ja bih želeo g. m. da se ovaj ispravak bez debate primi, jer to bi bilo ono, što bi u ovoj stvari bilo i najkrasnije i naspasonosnije i najdičnije.

Utisak je bio povoljan. Da je samo jedan glas povikao: prima se, bila bi stvar gotova. Ali davno se govori: sačuvaj me Bože od prijatelja, a od neprijatelja čuvaću se sam.

Prijatelj moj u stvari, vrhovni župan Kukuljević, dade povoda neznatnim podispravkom razgovoru. Polit i Miletić, a naročito ovaj poslednji puste se u dublje stvarno razlaganje, koje izazove Jakića i Vranicanjija sa

protivne strane. Mrazović i Vranicanji upotrebe tu priliku te predlože, da se pređe i preko moga predloga i preko Kukuljevićeva; dok strastni bar. Kušljan ne vikne: ‘mi nikakvoj slozi za ljubav i s nikim na svetu ne možemo deliti ono što imamo’«. ⁴⁵

Sliku o poznanstvu i odnosu između Kukuljevića i Subotića upotpunjuju, mada iz jednog drukčijeg ugla, i komentari Savke Subotić, supruge Jovana Subotića, koja u svojim *Uspomenama* ovako bilježi:

»Godine 1861. postane moj muž podžupan Sremske županije sa sedištem u Vukovaru. Pa i tu, on je dao društvenom životu nov polet.

Hiljadu osamosto šezdeset i treće postane on septemvir u Zagrebu, gde je pokrenuo veliku akciju ne samo u političkom i književnom već i društvenom životu.

Bilo je nekoliko porodica, srpskih i hrvatskih, koje su se udružile, te su se preko zime, jedared nedeljno, sastajale u drugoj kući. Svaka porodica imala je prava pozivati i druge svoje poznanike, a organizator tih posela beše moj muž. U našoj kući bila je odrasla kći i moj brat Polit, koji je tada bio sekretar.

Zima 1866/67. bila je u tom pogledu vrlo živa, jer je tada bio Sabor na okupu, te su tako i poslanici pozivani. Mladi ljudi koji su dolazili imali su zadatak da ponešto čitaju, a oni za koje se znalo da rade na književnom polju, čitali su ovde svoje književne radove. Može se misliti koliko su se ovi mladi ljudi osećali počašćeni i kako su se upeli da svoje radove što bolje izrade, znajući pred kakav će ih auditorijum izneti, jer tu behu prvaci Štrosmajer, Rački, Gaj, Kukuljević Sakcinski, Subotić i drugi. Pa i gospođe i gospođice uzele su se na um, jer je tu bilo sviranja, pevanja i deklamovanja.

Pravila tih posela bila su sve na paragrafe. Nije smelo biti više od tri hladna jela, običnog vina i teja. Ovim [su] se hteli izbeći troškovi i da se uštedi domaćici trud oko pripreme. Ali, gde ćeš ti gospođe vezati ta paragrafe?! Dešavalo se da se po koje jelo proturi preko propisa, ali moj muž se pobrinuo da i tome doskoči. U Hrvatskoj je običaj da u svakom društvu ima stoloravnatelj, koji napija zdravice. Pre no što se za sto dođe, izrabere se stoloravnatelj. Ta sreća je obično mome mužu pala u deo i onda bi on sa vicesoloravnateljkom pregledao ceo sto i tada bi prokrijumčarena jela i pića svečano digli sa stola, a domaćicu ukorili, što je uvek bilo skopčano sa velikom šalom i prepirkom sa domaćicom. Ali, tu je bilo i drugih ‘uzurpatora’. Kad bi se desilo da se kome od starije gospođe sviđa po koje jestivo ili piće, nastala je čitava borba i otmica.

⁴⁵ *Život D^{ra} Jovana Subotića (Autobiografija)*, III, nav. dj., str. 214–216.

Stoloravnatelj imao je, takođe, dužnost da tačno u ponoć svečano izjavi gostima da odlaze kući i to bi katkad činio u improviziranim stihovima. Ali, kad je društvo bilo vrlo razdragano, mladež je na svim časovnicima pomakla skazaljke unazad i usled toga nastane čitava graja. Tada bi koji od starije gospode rekao: 'Ja znam da kad svoju bocu ispraznim, da je tada ponoć, a pošto ona još nije prazna, znači da mlađi imaju pravo.' Tako se u sravnjivanju časovnika i u prepirkama, uz smeh i šalu, produžila zabava još po čitav čas.

Ništa ne može mladog čoveka tako ugladiti kao fino žensko društvo, a da su ova društva mnogo tome doprinela, uošte nema sumnje.

* * *

Ova posela, koja su se onda zvala 'prela', držana su za vreme posta i u dane kad nije bilo predstava u pozorištu. Na zaključku tih zabava obično je koji od gospode napisao oproštaj. Završna zabava jedne sezone pala je na Kukuljevićevu kuću i tu je moj muž spevao oproštaj, koji je otpriliko ovako glasio:

Sve kraj ima, što ima počelo
 pa i našeg blagovanja prelo.
 Kraju svome naša spješi žica
 Ova će ju prekinut' sedmica.
 Lepa su naša prela bila
 Sve se samo meka prela svila:
 laka šala i vedro veselje
 Meke svile krasne behu prelje.
 Domaćica ubava družica
 Krasna jedna iz raja dušica.
 Lepo prima, mudro razgovara
 U dobroti ne poznaje para.
 A domaćin, dika roda svoga
 Slavnog svoga roda hrvatskoga...

Dalje se ne sećam. Ta je pesma štampana u 'Javoru' kanda 1884. godine«. ⁴⁶

A nakon smrti Kornelije Kukuljević Sakcinske, koja je dijelila sudbinu svog supruga i pratila ga u društvenom životu, ⁴⁷ udova Jovana Subotića napisala je sljedeće:

⁴⁶ Savka Subotić, *Uspomene*, priredila Ana Stolić, Srpska književna zadruga, Beograd, 2001., str. 67–69.

⁴⁷ Agneza Szabo, »Kornelija Kukuljević Sakcinska i njeni doprinosi kulturnim i humanitarnim djelatnostima«, *Gazophylacium*, XI, br. 1–2, str. 10; Zagreb, 2006.

»Ivan Kukuljević-Sakcinski, Jovan Subotić – to su poslednji stupovi stare garde, koja je dan i noć bdila, da sveti plamen ljubavi i sloge naš narod grije.

Svijetle senke! Ta vas ljubav i u grobu od smrti čuva.

A njine vjerne ljube?

I hrvatska Kornelija evo leže, da vječni sanak boravi, i o ljepšoj budućnosti roda sniva. Osta samo još jedna, a toj se živo srce smrzlo, gledeć jaz, koji krvnu braću dijeli.

Nema te sablje, koja će naš bratski razdor presjeći, nema te vatre, koja će nam bratsku mržnju spržiti, nema te vode, koja će nam tu sramotu pred potomstvom oprati. Ali, što ne mogla, sablja, vatra i voda, moći će nježna majka i vjerna ljuba – tišajte strasti i širite slogu Kornelije jednoga nam naroda!«⁴⁸

Ovo uostalom i podsjeća na riječi koje je Kukuljević napisao onom istom Ognjeslavu Utješenoviću Ostrožinskom: »Doći će vremena, kad će budući naraštaji, osvjestiv se nanovo, [...] proučavati ono što smo mi namislili, pjevali i pisali, te će po nama prokrčenom stazom stupajući naprijed oživotvoriti našu i pre svega potlačenoga slavenstva ideju prave slobode svih naroda i uzajamnog bratstva«⁴⁹

Na osnovu analiziranog materijala, moguće je zaključiti da je bilo više momenata u kojima su Ivan Kukuljević Sakcinski i Jovan Subotić bili u dodiru. Isto tako je očigledno da različiti momenti odgovaraju različitim sferama interesa i djelovanja dvojice intelektualaca: od književnosti, do politike, kulturnog i društvenog života. Ovi različiti momenti i različite sfere interesa također odgovaraju različitoj kvaliteti odnosa i veza. Svaki na svoj način, i Kukuljević i Subotić, davali su pravac i ton kulturnom i političkom razvitku Hrvata u Hrvatskoj i Srba u Ugarskoj. Suvremenici su visoko cijenili ličnosti Ivana Kukuljevića Sakcinskog i Jovana Subotića. Točno je, međutim, da je kvaliteta djelatnosti Kukuljevića i Subotića, u suštini, ne tako lako usporediva: Kukuljević ostaje i dalje aktualan povjesničar čiji povijesni monografski radovi predstavljaju izvor istraživanja; Subotićevo djelo, povijesno ali i književno, međutim, danas je ponajviše anti-kvarno. Usporedba među dvojicom intelektualaca uvjetovana je upravo njihovim djelom, svakako neujednačenim kvalitativno i kvantitativno, a brojni elementi koji nedostaju ostavljaju prostora daljnjem kompletiranju slike o odnosima ovih značajnih ličnosti hrvatskog i srpskog društvenog i političkog života, čija je javna djelatnost bila uvjetovana povijesnim čimbenicima XIX. stoljeća.

⁴⁸ *Narodna misao*, br. 1; 1898.

⁴⁹ Nav. u: Miroslav Kurelac, »Ivan Kukuljević Sakcinski«, *Encyclopaedia moderna*, god. XVIII, br. 48, str. 12; Zagreb, 1998.

LITERATURA

Nikola Batušić, »Ivan Kukuljević Sakcinski«, Ivan Kukuljević Sakcinski, *Izabrana djela*, priredio Nikola Batušić, Matica hrvatska, Zagreb, 1997., str. 11–37.

Cvetnik srbske slovesnosti, Čitanka za više gimnazije u Austriji, sastavio Dr. Jovan Subotić, I. svezak, Troškom c. k. administracije školskih knjiga kod sv. Aine, 1853.

Danica, IV, br. 32; Novi Sad, 1863.

Slavko Gavrilović, *Istorijsko-politički i biografski spisi Jovana Subotića iz doba Srpskog pokreta u Vojvodini 1848–1849.*, Matica srpska, Novi Sad, 2003.

Slavko Gavrilović, »Srbi u Hrvatskoj i Slavoniji u narodnom pokretu 1848–1849«, *Zbornik o Srbima u Hrvatskoj 1*, Beograd, SANU, 1989., str. 9–32.

Slavko Gavrilović, »Učešće Srba u društvenom i političkom životu Hrvatske i Slavonije u prvoj polovini XIX veka«, *Glas SANU*, CCCLIV, Odeljenje istorijskih nauka, knj. 6, Beograd, 1988.

Stjepan Hajduk, »Ivan Kukuljević – povjesničar«, *Radovi Zavoda za znanstveni rad*, HAZU, Varaždin, br. 10–11, str. 271–283; Varaždin, 1998.

Josip Horvat, Jakša Ravlić, »Pisma Ljudevitu Gaju«, *Građa za povijest književnosti hrvatske*, knj. 26, Zagreb, 1956.

»Ivan Kukuljević Sakcinski«, *Viestnik hrvatskoga arkeologičkoga društva*, XI, br. 4; Zagreb, 1. listopada 1889.

Tomislav Jakić, »Ivan Kukuljević – bibliofil i bibliograf«, *Vjesnik bibliotekara Hrvatske*, XXI, br. 1–4, str. 1–16; Zagreb, 1975.

Dubravko Jelčić, *Preporod književnosti i književnost preporoda*, Matica hrvatska, Zagreb, 1993.

Aleksandra Kolarić, »Ivan Kukuljević i narodna zahtijevanja 1848. godine«, *Radovi Zavoda za znanstveni rad*, HAZU, Varaždin, br. 6–7, str. 117–121; Varaždin, 1994.

Petar Korunić, »Hrvatski nacionalni i politički program 1848/49. godine: prilog poznavanju porijekla hrvatske nacije i države Hrvatske«, *Povijesni prilozi*, 11, str. 179–252; Zagreb, 1992.

Vasilije Krestić, *Istorija Srba u Hrvatskoj i Slavoniji 1848–1914*, Zavod za udžbenike i nastavna sredstva, Beograd, 1995.

Vasilije Đ. Krestić, »Jovan Subotić i Hrvati«, *Znameniti Srbi o Hrvatima*, Prometej, Novi Sad, 1999., str. 33–58.

Ivan Kukuljević Sakcinski, *Izabrana djela*, priredio Nikola Batušić, Matica hrvatska, Zagreb, 1997.

Ivan Kukuljević Sakcinski, *Slavjanke*, Tiskom Frane Župana, Zagreb, 1848.

Miroslav Kurelac, »Ivan Kukuljević Sakcinski«, *Encyclopaedia moderna*, XVIII, br. 48, str. 5–12; Zagreb, 1998.

Ljubica Marković, *Jovan Subotić (Život i rad)*, Štamparija Jovanović i Bogdanov, Novi Sad, 1935.

Vasa Milinčević, »Kukuljevićeve ‘Slavjanke’ i Subotićev ‘Cvjetnik srbske slovesnosti’«, *Prilozi za književnost, jezik i folklor*, knj. 42, sv. 1–4, str. 336–347; Beograd, 1976.

Kosta N. Milutinović, *Jovan Subotić kao pobornik srpsko-hrvatskog bratstva*, s. n., Beograd, 1937.

Viktor Novak, »Dr. Jovan Subotić i Hrvati (1817–1886). O pedesetogodišnjici smrti 16–29. januara«, *Politika*, 29. siječnja 1936.

Milan Ogrizović, *Pedeset godina hrvatskoga kazališta 1860.–1910*, Izdala uprava kr. Zemaljskog Kazališta u Zagrebu, 1910.

Teodora Petrović, »Jovan Subotić kao urednik Letopisa (1842–1847; 1850–1853)«, *Letopis Matice srpske*, 126, 366, 2, str. 116–127; Novi Sad, 1950.

Petar Rogulja, *Hrvatska nacionalna bibliografija i Ivan Kukuljević Sakcinski*, Nacionalna i sveučilišna biblioteka, Zagreb, 1989.

Jovan Skerlić, *Istorija nove srpske književnosti*, Zavod za udžbenike i nastavna sredstva, Beograd, 1997.

Tade Smičiklas, *Život i djela Ivana Kukuljevića Sakcinskog*, Tisak Dioničke tiskare [Preštampano iz CX. Knjige Rada jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti], Zagreb, 1892.

Srbske novine, br. 47; Beograd, 1848.

Jovan Subotić, »Neke misli o sojuzu književnom Slavena na jugu i toga sojuza imenu«, *Novi serbski letopis*, 1839.

Savka Subotić, *Uspomene*, priredila Ana Stolić, Srpska književna zadruga, Beograd, 2001.

Agneza Szabo, »Ivan Kukuljević Sakcinski i hrvatske središnje kulturne ustanove u Zagrebu u 19. stoljeću«, *Kaj*, XXIV, br. 4, str. 55–64; Zagreb, 1991.

Agneza Szabo, »Kornelija Kukuljević Sakcinska i njeni doprinosi kulturnim i humanitarnim djelatnostima«, *Gazophylacium*, XI, br. 1–2, str. 7–12; Zagreb, 2006.

Bogoslav Šulek, »Hrvati i Srblji«, *Novine Dalmatinske, Horvatske, Slavonske*, br. 47; Zagreb, 1. svibnja 1848.

»Zapisnik saborske sednice«, *Novine Dalmatinske, Horvatske, Slavonske*, br. 58; Zagreb, 6. lipnja 1848.

Život D^{ra} Jovana Subotića (Avtobiografija), II, Izdanje Matice srpske, Novi Sad, 1902.

Život D^{ra} Jovana Subotića (Avtobiografija), III, Izdanje Matice srpske, Novi Sad, 1905.

Život D^{ra} Jovana Subotića (Avtobiografija), IV, Izdanje Matice srpske, Novi Sad, 1910.

IVAN KUKULJEVIĆ SAKCINSKI I JOVAN SUBOTIĆ

Sažetak

U radu se opisuje odnos između hrvatskog političara i književnika Ivana Kukuljevića Sakcinskog (1816.–1889.) i srpskog također političara i književnika Jovana Subotića (1817.–1886.). Obojica su sudjelovali u javnom životu i obojica su bili ponijeti revolucijom godine 1848. Koliko je poznato, Kukuljević i Subotić su vodili korespondenciju oko izdanja Subotićevog *Cvetnika srbske slovenosti* (Beč, 1853.), kontroverzne čitanke u koju je Subotić uvrstio i hrvatske autore. Kad se Subotić 1861. preselio u Vukovar, a potom u Zagreb jer je bio izabran za septemvira, sudjelovao je tada u hrvatskom društvenom i kulturnom životu i bilo je učestalih trenutaka kad je bio u dodiru s Kukuljevićem. O odnosu s Kukuljevićem u Jugoslavenskoj akademiji znanosti i umjetnosti Subotić daje svoje priloge u svom životopisu, a njegova supruga također opisuje običaje hrvatskih i srpskih obitelji tog doba. Obojica su također sudjelovali u kazališnom životu Zagreba.

IVAN KUKULJEVIĆ SAKCINSKI AND JOVAN SUBOTIĆ

Summary

This paper deals with the relationship between a Croatian politician and writer Ivan Kukuljević Sakcinski (1816–1889) and a Serbian politician and writer Jovan Subotić (1817–1886). They both took part in Croatian and Serbian public life in the 19th century, including, of course, the revolution in 1848. They also kept correspondence when Jovan Subotić decided to publish his controversial Serbian chrestomathy, *Cvetnik srbske slovesnosti* (Wien 1853) where he included some Croatian authors from the past. They met and kept in touch when Jovan Subotić in 1861 moved first to Vukovar and then to Zagreb, since he was elected *septemvir*. In that period, both Kukuljević and Subotić took part in political, social and cultural life of Zagreb.

Sl. 16.: Povijesna rasprava Ivana Kukuljevića Sakcinskog *Pleme grofovah Oršićah* objavljena je 1846. u zabavniku *Iskra*, a potom i kao zasebna knjiga.

Vladimira Rezo

Novohistorističko čitanje Kukuljevićeve studije »Marko Marulić i njegova doba«

Izvorni znanstveni članak
UDK 821.163.42 (091)

1. Iscrtavanje granica

»Ako hoćemo da prosudimo valjano djelovanje budi kojega znamenitoga čovjeka, treba da poznamo prije svega dobu, u kojoj je živio; javno i duševno stanje domovine njegove, što je na njega uticalo; i znamenite suvremenike koji ga okružavahu«.¹

Ovako počinje studija Ivana Kukuljevića Sakcinskog »Marko Marulić i njegova doba«, kojom je popratio izdanje hrvatskih pjesama Marka Marulića u prvoj knjizi edicije »Stari pisci« Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti. Prema Kukuljeviću uvjet njegove ispravne prosudbe je pozicioniranje Marulića »da se oko njegove slike takav okvir ovije, iz kojega će proviriti svakolika doba života njegova«.² Jedna od glavnih postavki našega metodološkog uporišta, novog historizma, je ulančanost književnog teksta u sveopću tekstualnost razdoblja, odnosno neodvojivost teksta i konteksta. Novohistorističko proklamirano načelo je jednakost svih događaja, prednjeg plana i pozadine, njihova nivelacija. Više od stotinu godina prije pojave suvremenih teorija Kukuljević promišlja *okvir* književnosti i nacionalne povijesti i uočava potrebu njihova međuprožimanja. Naša je zadaća dokučiti jesu li doista činjenice povijesti u Kukuljevićevu tekstu ušle u ozbiljan međuodnos s književnošću ili su joj samo dekor. Zanima nas u kakvom su odnosu prikaz Marulića i njegova *okvira*, kakvim metodologijskim nacrtom i mehanizmom njegove provedbe Kukuljević *uokviruje* glavni predmet svoje studije i s kojim ciljem to čini.

Novi historizam polazi od činjenice da vladajući društveni sustav determinira simboličke prakse svog trenutka, pa tako i povijest književnosti. »Svijest da je bilo koje prikazivanje, uključujući i povijesno, uvijek već unaprijed politički i društveni čin, samo naglašava da se 'političko' i 'povijesno' ne mogu tretirati kao neproblematične zadanosti«.³

¹ Ivan Kukuljević Sakcinski, »Marko Marulić i njegova doba«, *Pjesme Marka Marulića*, JAZU, Zagreb, 1869., str. I.

² Isto, str. I.

³ Izv.: »(...) the awareness that any representation, including the representation of history, is always already a political and social act only emphasises the ways in which the 'political', like the 'historical' cannot be treated as an unproblematic given«. Claire Colebrook, »Stephen Greenblatt and new historicism«, *New literary histories*, New historicism and contemporary criticism, Manchester University Press, Manchester and New York, 1998., str. 208.

Svoju političnost i angažiranost Kukuljević demonstrira poistovjećenjem s »rodoljubom hrvatskim« koji teška srca dijagnosticira nezadovoljavajuće stanje. U daljnjem tekstu često ne uspijeva, a ovdje i ne pokušava sakriti emocionalnu upletenost. Prije no što prione na omeđenje hrvatskoga prostora, njegov će diskurs preplaviti gorčina prema krivcima: »Od onoga dana, kada je najveći ugarski Rumunj Matijaš Korvin zasio kraljevsku stolicu ugarsko-hrvatsku, pak sve do posljednjih godina Ludovika II., može se u javnom građanskom životu naroda hrvatskoga malo opaziti povoljnih i sretnih promienah i malo uznositih činah«. ⁴

Postupak iscertavanja koordinata hrvatskih zemalja Kukuljević započinje na tlu Hrvatske i Slavonije čije stanje prikazuje najtamnijim bojama. Uočavanje posljedica ugarske vlasti »gura« ga u razotkrivanje intenziteta kojim doživljava hrvatski prostor: *zemljište* na kojem žive Hrvati njemu je mnogo više od pozornice na kojoj su se odvijale važne bitke i gdje su prisezali narodni vladari. Hrvatski je prostor istoznačnica za narod, Kukuljevićev emocionalni angažman u pogledu hrvatskog tla nije nimalo skriven u navodno objektivnoj naraciji. Ipak, njegova pozicija nije kroatocentrična u mjeri u kojoj je to, recimo, Ježićeva, ⁵ nije sve hrvatsko ujedno i dobro. Kukuljević ne podliježe mitizaciji hrvatskoga etnosa, ne lažira reprezentativne psihosocijalne značajke hrvatskoga naroda: bez ustezanja imenom i prezimenom proziva velikaše koji su se u životu rukovodili zveketom zlatnika, pa su služili gospodara koji je bolje plaćao, ne krije staleške i klasne borbe i neuređene pravne odnose pod ugarskom upravom. Gravitiranje puka iz krajeva pod Mlečanima pravno i ekonomski zaostalijem teritoriju pod ugarskom upravom tumači etnopsihološkim svojstvima: pokornošću Hrvata pred jačima ali i sklonošću prema ratovanju i otimačini. U prevladavajućem mraku nacionalne zbilje Kukuljević pronalazi i svijetle trenutke demonstracije hrvatskog herojstva »u mnogih za Hrvate slavni bojeh, kao kod Šibenika, Jajca, Dubice, na brodu Zrinskoga, kod Une, Knina, Skradina, Klisa, Perušića itd. isto toliki broj, ako ne veći, i od Turkah pao«. ⁶

Kukuljevićeva nastojanja idu za dokazivanjem jedinstva hrvatskoga prostora kojim će *uokviriti* hrvatsku književnost i hrvatski narod. Tipičnu devetnaestostoljetnu diskurzivnu *kreaciju nacije* (Bhabha) on gradi na pojmu spacijalnosti. Za nacionalnokonstruktivan model karakterističan je postupak ideologemiziranja književnopovijesne naracije. Nacionalna je književnost podređena povijesti, funkcionalno zavisna o njoj. Pojam nacionalne književnosti nastao je u XIX. stoljeću kao nosiva metafora nacionalne države u nastajanju. Pokazao se veoma plodotvornim: mit nacionalne književnosti imao je djelotvornu ulogu u buđenju nacionalnog ponosa i stoga je bio politički relevantan.

⁴ Kukuljević, nav. djelo, str. I.

⁵ Ivana Žužul, *Ježićeva i Frangešova Povijest hrvatske književnosti u obzoru novoga historizma*, Magistarski rad, Zagreb, 2002., str. 49. [Neobjavljeno]

⁶ Kukuljević, nav. djelo, str. II.

Tvorba mita o nacionalnoj književnosti, forsiranje njezina totaliteta uključuje povlačenje paralela s drugim razdobljima i geografskim cjelinama. U našem je to slučaju često Kukuljevićevo naglašavanje povezanosti hrvatskoga sjevera i juga. Njegova potreba za sintezacijom čitljiva je iz triju prethodećih knjiga kojima je ucjelovio hrvatski nacionalni prostor: *Pjesnici hrvatski XV. vieka* (1856.), *Pjesnici hrvatski XVI. vieka* (1858.) i *Književnici u Hrvatah s ove strane Velebita živivši u prvoj polovini XVII. vieka* (1869.). Čini se, da je hrvatsko zajedništvo ponajprije razina Kukuljevićevih očekivanja, projekcija povjesničarevih težnji, a manje samih aktera naracije. Subverzivnim činom govorenja za Drugog Ivan Kukuljević uzima kolonizatornu ulogu. Diskurs koji čitamo on formulira u ime nacionalno otupjelih Hrvata, nesvjernih totaliteta vlastitog naroda i poželjne objedinjujuće koncepcije koji zato »iznuđuju« kritiku: »Jednom riečju, narod hrvatski nije razumio tada, kao ni sada, što će to reći živiti i raditi za jednu i skupnu domovinu, a pojedini članovi naroda, kao ni pojedine pokrajine, nisu marili za s k u p n i n a r o d ; nego samo za svoj posebni interes«. ⁷

U knjizi *Renesansno samooblikovanje*⁸ Stephen Greenblatt društvene autoritete predstavlja kao kulturalne konstrukte koji svoje prakse i tumačenja predstavljaju kao jedine ispravne. Prihvatanjem autoriteta, subjekti prihvaćaju i kodove kojima autoritet raspolaže. Svi drugi članovi zajednice, dakle štovatelji drugih autoriteta i korisnici drugih kodova smatrani su Drugim. Čovjek svoj identitet oblikuje omjeravanjem o Drugog, što ga čini posve ovisnim o društvenim odnosima. Tekst u sebi također reproducira borbu autoriteta i Drugog – zato što se ne uklapa u sliku o jedinstvenoj progresivnoj nacionalnoj književnosti Drugi biva isključen. Ni književni povjesničar niti njegov tekst ne mogu umaći upisivanju društvene zbilje u svoj habitus, dakle oba su uvjetovani, sputani. Cilj je novog historizma prokazati utopijski karakter proklamirane neutralnosti književnog povjesničara, »objektivnost« subjekta pripovijedanja književne povijesti prikazati kao nemoguću misiju. Kao izvor književnopovijesnog diskursa, on nipošto nije nedužan jer književnopovijesnom žanru pripisuje vjerodostojnost prikazivanja povijesti. On nikako ne može biti dekontekstualiziran, nezainteresirani prikazivač, distanciran od svog predmeta – određuju ga vlastiti i ini sociopolitički čimbenici, pripadajuće vrijeme i mjesto u društvu,⁹ pretpovijest, obrazovanje,

⁷ Isto, str. II.

⁸ Stephen Greenblatt, *Renaissance Self-Fashioning: From More to Shakespeare*, The University of Chicago Press, Chicago–London, 1980., 2005., str. 7.

⁹ Kukuljević je involviran u rad državnog i političkog aparata te kulturnih institucija svog vremena: 1845. postao je veliki sudac Varaždinske županije, a za Jelačićeva banovanja član je banskog vijeća, predstojnik Odsjeka za obranu domovine i Odsjeka prosvjete i sveštenstva. U početku svoje političke aktivnosti Kukuljević je radikalni ilirac, ideolog separatizma Hrvatske od Austrije i Mađarske i ujedinjenja južnoslavenskih naroda, makar i revolucijom. Kao jedan od vođa revolucije iz politike se povukao nakon sloma 1848./49. Nakon političkog moratorija za Bachova apsolutizma, u politiku se vratio 1860. postavši članom banske konferencije. Jedan je od osnivača Samostalne narodne stranke (1863.), u kojoj je pristao uz politiku Ivana Mažuranića te počeo objavljivati list *Domobran* (1874.). Od 1861. do 1867. bio je veliki župan Zagrebačke županije, a od 1865. do 1867. član banske konferencije i banski namjesnik. Nagodbom Austrije i Ma-

ciljevi, a također i očekivanja od predmetnog istraživanja. Uхваćen u mrežu društvenih konsenzusa on nužno (najčešće neosvijesteno) projicira sebe u diskurs koji proizvodi, zauzima stav, oblikuje model, izražava mišljenje.

Iako nameće princip nacionalnog i književnog kontinuiteta, kojemu bi uvelike koristio prikaz hrvatskih izvora i razvojnog puta, Kukuljević propušta barem u kratkim crtama istaknuti kontinualnost hrvatske nacionalne povijesti (i književnosti): preskočivši vrijeme stvaranja hrvatske države, opismenjivanja Hrvata te hrvatske srednjovjekovne književnosti, on započinje sa stanjem zatečenim u XV. stoljeću. Iznevjeravanjem pragmatičnijeg metodološkog izbora Kukuljević razotkriva uvjetovanost vlastite pozicije, prisutnost prethodnih znanja, mišljenja i predrasuda kojima oblikuje književnopovijesni diskurs.

Naznačivši trasu nacionalnog jedinstva kojom će voditi čitatelja, Kukuljević daje najpotpuniji uvid u metodologiju svoje studije. Navođenjem četiriju temata kojima će »ispričati« nacionalno jedinstvo želi zadržati svog recipijenta. On najavljuje bastardni tekst, kolažno konstruiran. Prva dva dijela tematiziraju antropodruštvenu stvarnost, u prvom fokusiranu na Split dok se u drugom perspektiva širi (još jednom) na ukupnost hrvatskih zemalja. Treće je poglavlje leksikonskoga karaktera: nudi šture informacije o autorima i tekstovima široko shvaćene književnosti, u koju su ušle danas potpuno samostalne znanosti poput prava, medicine, ekonomije. Književnost u užem smislu, »lijepa književnost« obrađena je istim natukničkim principom, uz identičnu potpodjelu na latiniste i autore koji su pisali na domaćem jeziku. Posljednje, navodno centralno poglavlje, monografija je o Marku Maruliću.

2. »Grad Splet« – sinegdoha materinskog jezika

Pripadnost Splita hrvatskoj etničkoj zajednici Kukuljević dokazuje na sedam stranica većinom redundantnih bilješki ispod teksta prenaseljenih mnoštvom hrvatskih imena koja su se u XV. stoljeću mogla naći u Splitu, prepisanih iz starih splitskih zapisnika i pisama. Njegovim ciljevima služi i isticanje javnog čitanja raznih pravnih odluka građanima na hrvatskom, nekolicina termina »staroga prava slovinskoga« (*vreteni*, *dvornik*, *vlastelin*) te hrvatsko nazivlje dijelova ženske nošnje (*gonela*, *županka*). Zato što je jezik moćno sredstvo političke borbe, Kukuljević posvećuje veliku pažnju dokazivanju prevlasti hrvatskog

---

darske uklonjen je s mjesta velikog župana. Razočaran, u potpunosti se posvetio znanstvenom radu. Godine 1850. osnovao je Društvo za povjestnicu jugoslavensku (u kojem je bio tajnik i predsjednik). Pokrenuo je časopis *Arkiv za povjestnicu jugoslavensku* (12 svezaka, 1851.–1875.). Obnašao je dužnost prvog zemaljskog konzervatora za kulturne spomenike (od 1855.). Izabran je za pravog člana Jugoslavenske akademije 1866., ali se zahvalio na članstvu ostavši aktivan u znanstvenoj djelatnosti Akademije. Od 1886. je počasni član JAZU. Bio je potpredsjednik Matice ilirske, gdje se zalagao za promjenu njezinog imena u hrvatsko, kasnije predsjednik Matice hrvatske (od 1874. do smrti), osnivač Hrvatskog arheološkog društva. Utemeljitelj je moderne hrvatske historiografije (Društvo za povjestnicu, *Arkiv*, vrela za hrvatsku povijest), književne historiografije, arhivistike te znanstvene bibliografije. Prema: N. B. [Nikola Batušić], »Ljetopis Ivana Kukuljevića Sakcinskoga«, Ivan Kukuljević Sakcinski, *Izabrana djela*, prir. Nikola Batušić, »Stoljeća hrvatske književnosti«, Matica hrvatska, Zagreb, 1997., str. 39–44.

jezika u Splitu.

Kao najveće neprijatelje narodnog jezika Kukuljević vidi svećenstvo splitske nadbiskupije koje je branilo uporabu *slovinskoga* (istoznačnica za hrvatski) prilikom tumačenja *Svetoga pisma*, a glagoljašima nije dopuštalo članstvo u svećeničkom zboru stolne crkve, vlastitu župu niti ikakvu naknadu za obavljenju službu. U njegovu obzoru glagoljica ima subverzivnu ulogu, ona je dokaz hrvatskog identiteta, instrument pobune protiv crkvenog aparata. Popovi glagoljaši ipak bivaju apsorbirani kaznama kojima ih se isključuje iz javnog života.

Detektiramo začuđujuće šturu elaboraciju talijanskih utjecaja na hrvatsku književnost: vrijeme je humanizma i renesanse, dodiri su česti, interferencija snažna, talijanska se komponenta čitljivo upisala u poetičku matricu hrvatske renesansne književnosti, a Kukuljević tek suho konstatira odlazak velikaških sinova na školovanje u Italiju te dolazak talijanskih profesora na hrvatsku obalu Jadrana. Zaključujući priču o Splitu, Kukuljević donosi bogat leksikon reprezentativnih splitskih zanatlija, obrtnika i umjetnika, čime promovira nacionalni polet – još jedna opeka u zgradi hrvatskog nacionalnog zajedništva.

3. Jedan narod, jedna književnost:

»Skupno duševno stanje i književnost u Hrvatah«

Već smo se osvjedočili da teritorijalna sastavnica Kukuljevićeve koncepcije nacionalne književnosti podrazumijeva mletačku Dalmaciju te ugarsku Hrvatsku i Slavoniju. On inzistira na zajedništvu sjevera i juga, to je krajnja geopolitička struktura kojoj stremi, superstruktura. Idući ispred svog vremena, Ivan Kukuljević osvještuje da jezik kojim je ta književnost pisana nije samo *slovinski* nego registrira i latinsku komponentu hrvatske književnosti. Uključivanje »zapadne kulture i rimskoga vjerozakona« putem medija latinskoga jezika hrvatskoj nacionalnoj književnosti donosi međunarodno priznanje i veći korpus elitnih žanrova. Hrvati trebaju u obzir uzeti i književnike latiniste »ako nećemo da nam sviet rekne, da se je sva književnost našega naroda sve do novijega vremena, kretala ponajviše samo oko bogoslovja u najnižjoj sferi i oko pjesništva«. ¹⁰

Iako je studija posvećena Maruliću i za njezin su predmet veoma važni hrvatsko-talijanski dodiri, njihova se elaboracija (opet) svodi na kratku napomenu da Hrvati svoje obrazovanje imaju zahvaliti »umnoj, uprav tada grčkim življem ojačenoj, i u duhovnom životu preporodjenoj Italiji«, ¹¹ a sami su prikazani kao kopula »prenošenja kulture sa juga na zapad«. ¹² Umjesto opsežnijeg prikaza hrvatsko-talijanskih kulturnih veza, »opremljen« boljim poznavanjem prilika na ugarskom dvoru (živeći u Zagrebu i sam orijentiran hrvatskom sjeveru), Kukuljević kao ilustraciju »podmeće« hrvatsku prosvjetiteljsku epizodu među

¹⁰ Kukuljević, nav. djelo, str. XIII.

¹¹ Isto, str. XIII.

¹² Isto, str. XIV.

Mađarima. Prisutnost hrvatskih književnika na dvoru Matije Korvina matičnoj književnosti omogućava nadržavanje uske teritorijalne limitacije: u njezin korpus ulaze hrvatski pripadnici humanističkog kruga stasali u ovom važnom centru znanstvene i kulturne emanacije, kasniji zaposlenici budimske knjižnice i sveučilišta te nadbiskupi po cijeloj Ugarskoj. Upisivanjem europskog ugleda domaćih sinova Kukuljević ojačava svoju osnovnu tezu izgradnje nacionalnog bića, tj. osigurava »zaleđe« nacionalnomu projektu.

Prilikom realizacije zamišljenog modela Kukuljević razmiče granice koje si je sam zadao, a prekoračenja verbalizira: »Kad već prvu tiskarnu ugarsku napomenuh, nemogu mukom mimoići i one veoma zaslužne članove našega naroda, koji su odmah u prvo vrieme iznašastja divne umjetnosti tiskarske prionuli už nju, pak ako i nisu svi, što je viečna šteta za našu domaću književnost, rukovodili svoju umjetnost u svojoj vlastitoj domovini, to su ipak izvan domovine unapredjivali um čovječji u znanju i u životu mudrom i uljudnom«. ¹³ Jednim od mnoštva autotematskih (neosviještenih) krokija autor verbalizira svoje osjećaje pa »njekim ponosom« ističe prvenstvo Hrvata u Ugarskoj: tiskari izvan »domovine« nepovratno su izgubljeni za domovinsku književnost, no njihovo je unapređivanje europske znanosti i kulture iskovalo još jednu kariku u nacionalnom lancu.

Iako je književnosti za potrebe Kukuljevićeve narodnosne koncepcije dana autonomna uloga i postavljena je ispred svih simboličkih praksi, njezin se povlašten položaj stavlja pod znak pitanja širenjem granica žanra i ulaskom znanstvene produkcije XV. i XVI. stoljeća u vidokrug književnopovijesne studije. Razmicanjem granica književnosti u Kukuljevićev fokus ulaze kulturna povijest te socio-povijesne okolnosti. Pozicionirajući književnost u širi društveni okvir, Kukuljević oprimjeruje »društvenu prisutnost književnog teksta u svijetu i društvenu prisutnost svijeta u književnom tekstu«. ¹⁴ U tako široko shvaćen pojam književnosti ulaze (latinski i hrvatski) *bogoslovci* i *historici*, *mudroslovci*, *pisci o matematici* i *zvezdoslovju*, *zemljopisci*, *prirodoslovci*, *pravoslovci*, *pisci o medicini* i *trgovini*.

Kukuljević višekratno upisuje svoju subjektivnost u znanstveni diskurs: npr. ograđivanjem od neprovjerenih činjenica: »po mnienju nekih«, »meni nepoznato«, »po svoj prilici«; ubrajanjem medicinara-praktičara u pisce medicinskih knjiga te smjelom pretpostavkom da su predavači i upravitelji pravoslovnih učionica »bez sumnje o svom predmetu štogod i pisali«. ¹⁵

Upletenost u odabir građe Kukuljević otkriva eksplicitnim navođenjem na-

¹³ Isto, str. XV.

¹⁴ Izv: »(...) social presence to the world of the literary text and the social presence of the world in the literary text«. Stephen Greenblatt, *Renaissance Self-Fashioning: From More to Shakespeare*, The University of Chicago Press, Chicago–London, 1980., 2005., str. 5.

¹⁵ Kukuljević, nav. djelo, str. XXXV.

mjerne uskrate podataka čitatelju: »Od ovih hoću da spomenem samo (...)«. ¹⁶ Da se bori s konstrukcijom koju gradi, a da istodobno njegova pozicija nikako nije neutralna niti je on nedužan, vidljivo je i iz protuslovlja dvaju navoda po pitanju zastupljenoga uzorka bogoslova koji pišu na hrvatskome jeziku. Čini se da je zaboravio da se razotkrio najavljujući: »Od poznatih mi bogoslovah one dobe hoću da njeke ovdje spomenem«¹⁷ jer poglavlje završava pokušavajući stvoriti privid apstinencije od bilo kakvih diskriminatorskih radnji kad tvrdi: »onda sam na kratko kazao sve, što se znade o bogoslovcih na hrvatskom jeziku, u vrieme Marulićevo«. ¹⁸ Autorovi subjektivni kriteriji razlog su što su u poglavlje o latinskim povjesničarima »zalutali« dubrovački ljetopis Nikole Marinova Ranjine i rodoslovlje dubrovačkih porodica Bjelosava Gradojeva Tiburnića koje su dovršili njegovi unuci, oba na talijanskom jeziku.

Nastojeći da svoj model obogati što većim brojem potvrda hrvatske izvrsnosti¹⁹ u raznim područjima ljudske djelatnosti, Kukuljević je putem izgubio kompas pa je već iz suhe statistike postalo jasno da je njegovu književnopovijesnom modelu narušena proporcionalnost: nabrajajući autore iz neknjiževne sfere stigismo do polovice studije. Tek tada Kukuljević pristupa obradi pjesništva Marulićeva doba, ponovno po već prokušanom obrascu: prvo latinisti, a potom književnici na materinskom jeziku.

4. »Pjesnici latinski«

Da je tlo po kojemu Kukuljević hoda trusno, vidimo iz nomenklature koja ga buni do te mjere da poglavlje započinje dvojbom: bi li netom elaborirana područja zvao znanostima ili granama književnosti. Za početak mu je važno uspostaviti distribuciju latinskog i hrvatskog pjesništva, prvo recepcijsku: latinski »za veliki svijet i za učene ljude«, a hrvatski »za puk i za žene« te »za svećenstvo glagolsko, koje nije umjelo latinski, ali se nije ni popelo bilo do višega znanja i uljudnosti«, a potom i žanrovsku: epopeje, ode, elegije i epigrame pjesnici su ispjevali na latinskom jeziku, »dočim liričke pjesme čuvstva i ljubavi, prijateljske poslanice, alegorične, didaktične, dramatične i pobožne pjesme, a kadkad i Satire na hrvatskom jeziku pjevahu«. Pritom djela na narodnom jeziku ne gube bitku pred onima na latinskom »višega uzleta i dublje znanstvene vrijednosti«, jer u njima ima »više obične priproste nauke« i, važnije, »toplijega čuvstva«²⁰ čime ih Kukuljević kvalificira kao materijal dostojan nacionalne književne riznice.

Iz mnoštva latinista Kukuljević izdvaja Ivana Česmičkog i Iliju Crijevića.

¹⁶ Isto, str. XX.

¹⁷ Isto, str. XXII.

¹⁸ Isto, str. XXIV.

¹⁹ Npr. naglašavanjem da je prvo izdanje Kotruljevićeve knjige iz područja ekonomike (Venecija, 1573.) »u nekoliko danah razprodano bilo«. Isto, str. XXXVII.

²⁰ Isto, str. XXXVII.

Prvi od njih dobio je neuobičajeno mnogo prostora u studiji, gotovo dvije stranice, i neupitnu simpatiju književnog historiografa već zbog toga što je i sam napisao latinsku stihovanu povijest, djelo »žalibože izgubljeno«. ²¹ Stoga mu prašta lascivne stihove koje je ispjevao u mladosti kao vojnik kao i buntovne retke protiv crkvenog koristoljublja jer »bijaše prost i od tadašnjih vjerozakonskih verigah i predsudah, a to ga uprav velikim učini«. ²² Nije samo angažman razlog zašto se Kukuljević primio enigme Panoniusova imena i rodnog mjesta ²³ – strukovni prestiž tjera ga da se pozabavi ovim »vrućim krumpirom« hrvatske historiografije.

Nakon općenitog odlomka posvećenog Iliji Crijeviću, Kukuljević pribjegava subklasifikaciji poglavlja: poslije istaknutih latinista, one manje važne nabraja po gradovima slijedeći kataloški model iz prethodnog poglavlja. Ponuđeni su nam biobibliografski podaci, psihološke kvalitete pisca, ponekad i književnički interpersonalni odnosi, a rijetko poetičke konstituente djelâ, njihove strukturne odlike ili značajke jezika. Kukuljević i u ovom poglavlju nastavlja s praksom isticanja sastavnica koje podupiru njegovu temeljnu ideju veličanja hrvatske nacije, njezine europske odličnosti ili nacionalne predanosti.

Šibenčanin Juraj Šižgorić svojim rodoljubljem »zaslužuje prvo mjesto« među svojim sugrađanima: »Iz njegovih Elegijah razabira se uznešen duh, rodoljubivo srce i duboko čuvstvo, ali i turobna ćud pisca, koja se pokazuju osobito onda, kada pjeva o nevoljah svoje domovine, zadanih joj od Turakah, i o nesreći svojoj i svoje porodice«. ²⁴ Poetološke osobine Šižgorićeva djela nisu ni spomenute, ali je podvučen njegov časni posao »prvog sabiratelja« hrvatskih narodnih poslovice, kao promicatelja temeljnih vrijednosti hrvatske kulture. Vidimo da subjekt književne povijesti svoj odabir temelji na vlastitom znanju, već formiranim mišljenjima i predrasudama.

Nesklon eksplicitnom idealiziranju, Kukuljević ni Hrvate niti Europu ne prikazuje nezasluženo sjajnim bojama: »Niemci i Talijani, isto tako kao i Hrvati ponajviše [su] samo pjevali i pobožne knjige pisali na svom narodnom jeziku, a sve druge predmete znanja pisali na jeziku latinskom«. ²⁵ Ipak mu je važno

²¹ Isto, str. XXVII.

²² Isto, str. XXXIX.

²³ Osporivši Panoniusova životopisca Kaprinaja i dovevši u pitanje čitanje njegova imena od strane drugog mu životopisca, Theinera, Kukuljević svoju tezu o Kešincima kao o mjestu Panoniusova rođenja potkrepljuje autorovom vlastitom napomenom da mu je mjesto rođenja tamo gdje Drava utječe u Dunav. Da je Theinerovo čitanje točno, onda bi se radilo o Česmici, prastarom gradu, blizu Križevaca, gdje, međutim, nema ni govora o ulijevanju Drave u Dunav. Ni suvremenost nije razriješila enigmnu Panoniusova podrijetla. Jedino što se sa sigurnošću može tvrditi jest da potječe odnekud iz srednjovjekovne Slavonije. Posljednja iznesena pretpostavka veže njegovo podrijetlo uz tadašnju Komarnicu (danas Novigrad Podravski), a nisu osporene ni Česmica kod Čazme, ni ona kod Bjelovara, a ni Aljmaš, tj. danas nepostojeće selo Kestinci. Prema: Hrvoje Petrić, »Janus Pannonius ili Ivan Česmički«, dost. na stranici <http://povijest.net/sadrzaj/zivotopisi/hr/325-janus-pannonius.html>.

²⁴ Kukuljević, nav. djelo, str. XLI.

²⁵ Isto, str. XVII.

interpolirati hrvatsku književnost u tu i takvu Europu, a to čini ističući važnost hrvatskih latinista i njihovih djela za ondašnju Europu. Stoga naglašava da su Ivan Česmički i Ilija Crijević »dva naša neumrla latinska pjesnika kojih slava i glas proteče po svoj zapadnoj Europi«,²⁶ ističe Crijevićevu mladost prilikom primanja prestižnog priznanja kvirinalske Akademije i prvenstvo Jakova Bunića, čiji je ep *De vita et gestis Christi prethodio Sannazarovu (De partu Virginis)* i Vidinu (*Christias*) djelu.

U cijeloj je studiji prisutno, no u ovom je poglavlju najočitije – upletanje raznih elemenata fikcionalizacije u »objektivni« diskurs književne povijesti: lirskih pasusa, tropa, raznih trivijalizacija, beletriziranja i dr. Na primjer, Ivanu Česmičkom pripisane su posebne zasluge jer »dovede prvi klasičke muze u podunavsku i podravsku Panoniju«.²⁷ Ili, tematizirajući humanistički krug na ugarskom dvoru, Kukuljević retoričkim suficitom, neprimjerenim znanstvenom diskursu, uveličava svoju naraciju: kao središnja osoba »na sjajnom dvoru kralja Matijaša Korvina«²⁸ čitatelju se predstavlja »slavan muž«²⁹ Ivan Vitez od Sredne.

Primjer fikcionalizacije diskursa trivijalizacijom je Kukuljevićevo sumiranje stanja hrvatske književnosti prije Marulića: »Stari naši hrvatski pisci bijahu većom stranom popovi i fratri kratkoga vida i maloga znanja (...)«.³⁰ Nadalje, kad govori o nesuđenom pjesniku, fratru Šimunu Klemenoviću (ili Klimentoviću), Kukuljević kaže: »taj siromah glagoljaš, pobožan i ponizan, nije umio predobiti za sebe božice olimpa, te je hramajući na pegazu, plakao s blaženom djevom Marijom i razgovarao se sa svetom Mandaljenom«.³¹ Nedostojanstvenu smrt jezikoslovca Ivana Franje Fortunija, navodnog autora prve talijanske gramatike, ovako predstavlja: »kao podesta (načelnik) grada Jakina, padnuvši s prozora, tamo g. 1516 umre«.³²

Usljed beletrizacije neke najave poglavlja koje slijedi podsjećaju na dionice sveznajućeg pripovjedača šenoinskog tipa, kada se povjerljivo-poučno obraća recipijentu: »Nu vrieme je da priedjem na (...)«³³ ili: »Kakova su ovo djela, da vidimo«.³⁴ Poseban segment čini beletrizacija na fonu akcijskog romana: spominjanje zavjere i zasjede uvlači zaplet u znanstveni izraz. Autori postaju akcijski heroji, neki imaju i pomagače, poput subjekata Greimasove aktantske

²⁶ Isto, str. XXXVII.

²⁷ Isto, str. XXXVIII.

²⁸ Isto, str. XIII.

²⁹ Isto, str. XIV.

³⁰ Isto, str. LXV.

³¹ Isto, str. XLVI.

³² Isto, str. XXVI.

³³ Isto, str. XVI.

³⁴ Isto, str. LXVI.

sheme.³⁵ Tako Česmički »umre kao biskup pečuški g. 1472 u Zagrebu, kamo bješe pobjego pred kraljem Matijašem, učinivši sa svojim stricem proti kralju urotu, na korist kralja poljskoga Kažimira«,³⁶ dok je »pravoslovac« Juraj Utješenić Martinušević »ubijen iz zasjede po Ferdinandovih plaćenicih kao gubernator erdeljski (1533)«. ³⁷

Novi historizam prokazuje književnu povijest kao konvenciju koja zamućuje svoj »retorički karakter i diskurzivnu narav« (La Capra). Upletanje fikcionalnog u književnopovijesni žanr dovodi u pitanje njegovo pravo na istinu i zbilju. Kako bi simulirao Rankeovo »kako je zaista bilo« performativ se »presvlači« u konstativ: »Ukoliko se povijesne priče mogu dovršiti, opremiti pripovjednim završetkom, prikazati u potpunosti prožete zapletom, tada one stvarnosti daju miris idealnoga. Zato je zaplet u povijesnom pripovijedanju uvijek neugoda, stoga ga treba predstaviti kao 'nađenog' unutar događaja, a ne umetnutog pripovjednim tehnikama«. ³⁸

Hayden White interpretira povijest, pa tako i književnu, kao kulturnu konstrukciju čije sadržaje i metode povjesničari uvijek unaprijed odabiru. Raznovrsnost naših primjera dokazom je da »povijesni izvještaji u pripovjednoj formi mogu biti toliko različiti koliko su književni kritičari identificirali načina strukturiranja zapleta koji tvore različita načela strukturiranja pripovijedanja općenito«³⁹ što ih povjesničari odabiru svjesno i namjerno, u skladu s intencijama teksta. Pritom se manipulativna moć književnog povjesničara očituje u vještini zamučivanja narativnog ustroja historiografskog diskursa, njegove iskonstruiranosti. Odnosno, »Povjesničareva 'lukavost' sastojala bi se dakle u tome što on briše svoju pragmatičko-retoričku djelatnost, da bi time pripovijest kao poseban način govora premjestio u pripovijest kao prirodnu formu samoprikazivanja stvarnosti«. ⁴⁰

³⁵ Prema Solarovu *Rječniku književnoga nazivlja* (Golden marketing–Tehnička knjiga, Zagreb, 2006., str. 10) aktant je »sudionik u radnji u pripovjednim tekstovima, prema tzv. aktantskome modelu kojim se sve temeljne mogućnosti radnje mogu svesti na međusobne odnose šest bitnih likova podijeljenih u parove prema načelu binarnih opozicija: subjekt/objekt, pošiljalatelj/primatelj i protivnik/pomagač«. Autor sheme je litvanski lingvist i semiotičar Algirdas Julien Greimas (1917.–1992.).

³⁶ Kukuljević, nav. djelo, str. XXXVIII.

³⁷ Isto, str. XXXV.

³⁸ Izv.: »Insofar as historical stories can be completed, can be given narrative closure, can be shown to have had a plot all along, they give to reality the odor of the ideal. This is why the plot of a historical narrative is always an embarrassment and has to be presented as 'found' in the events rather than put there by narrative techniques«. Hayden White, »The Value of Narrativity in the Representation of Reality«, *The Content of the Form, Narrative Discourse and Historical Representation*, The Johns Hopkins University Press, Baltimore/London, 1987.,²1990., str. 21.

³⁹ Izv.: »(...) historical accounts cast in the form of a narrative may be as various as the *modes of emplotment* which literary critics have identified as constituting the different principles for structuring narratives in general«. Hayden White, »Historical Pluralism«, *Critical Inquiry*, vol. 12, br. 3, The University of Chicago Press, Chicago, 1986., str. 487.

⁴⁰ Vladimir Biti, »Historiografska fikcija kao izazov genologiji i teoriji diskurza«, *Filozofska istraživanja*, XI, sv. 3, str. 696; Zagreb, 1991.

5. »Pjesnici hrvatski«

Pitanje autorstva je »slabo mjesto« devetnaestostoljetne književnopovijesne prakse. Ono je mjesto osvjedočenja o tekstualnosti svijeta i tekstualnom karakteru »znanja« i »činjenica«. Tako Kukuljević *Derviša* Stijepa Đurđevića pripisuje Stijepu Gučetiću, iako kaže »da se još uvijek nezna pravo, da li je doista njegovo djelo«. ⁴¹ Budući da svjedoka nema, Kukuljević je svjestan mogućnosti da pojava nekog dokumenta (teksta) potvrdi Gučetićevo autorstvo ili ga ospori i *Dervišiadi* (kako je zove) pripiše nekom drugom. ⁴² Nadalje, za autora *Jeđupke* on drži Andriju Čubranovića, a XX. je stoljeće dokazalo da je riječ o Mikši Pelegrinoviću. ⁴³

Kukuljević, pomalo oprezno, postavlja Marulića na ishodište hrvatske književnosti »dokle god nam se neodkriju hrvatski pjesnički spomenici onih starih 'začinjavac' koje spominje Marulić u predgovoru svoje *Judite*, ili onih od Marulića starijih našega naroda pjesnikah, kojih jedine latinske pjesme doproše do nas«. ⁴⁴

Književni povjesničar ovakvom ogradom demonstrira svoju mudrost, odnosno svijest da ga nova književnopovijesna otkrića lako mogu demantirati. Iako su otkrića brojnih kasnijih istraživača pobila (rjeđe) ili dopunila (češće) neke njegove navode, po pitanju »začinjavaca i starijih pjesnika« ⁴⁵ nisu stigli mnogo dalje od Marulića.

Pitanje sačuvanih tekstova i propitivanje »povijesnog sjećanja« tiču se mogućeg nemara »kasnijih Splietjanah« koji nisu čuvali zapise (tekstove) zbog čega Kukuljevićevo vrijeme poznaje samo pobožno splitsko pjesništvo XV. i XVI. stoljeća. Upravo sadržajno siromaštvo splitskoga pjesništva čini da Kukuljević daje prednost dubrovačkomu, iako je jezično isprazno.

Uočavamo bizarnu identitetnu pogrešku koju je »skrivila« Kukuljevićeva želja da katalogizira ⁴⁶ sve podatke kojima raspolaže: Franju Božićevića Nata-

⁴¹ Kukuljević, nav. djelo, str. XLV.

⁴² Povijest je opovrgla Gučetićevo autorstvo: riječ je o pogrešci koju je počinio još Saro Crijević, vjerojatno na temelju nekog izvješća iz XVII. stoljeća u kojemu se sustavno umjesto Giorgi piše Gocci, pa je *Derviša* pripisao Gučetiću. Tu su pogrešku ponavljali Šafařík, Kukuljević, Ljubić, Šurmin i drugi. Vidi u: Slavko Ježić, *Hrvatska književnost od početka do danas 1100–1941.*, GZH, Zagreb, 1993., str. 140.

⁴³ Dok je još Milivoj Petković smatrao da se radi o Andriji Zlataru, Antun Kolendić je dokaz(iv)ao da Čubranović nije ni postojao, a to je i općeprihvaćeno mišljenje suvremene književne historiografije.

⁴⁴ Kukuljević, nav. djelo, str. XLIII.

⁴⁵ Vodnik u začinjavcima prepoznaje »suvremene hrvatske trubadure« (očigledno je da pritom misli na Šiška Menčetića i Džoru Držića), Fancev, Kasandrić i Kombol drže da se radi o pjesnicima duhovne lirike, dok Ježić smatra »da se pod imenom začinjavaca mogu razumijevati baš tako pučki pjevači nabožnih kako i svjetovnih narodnih pjesama« (Ježić, nav. djelo, str. 76). Najpouzdaniji izvor koji Hrvatska u ovome trenutku ima, Marulianum, drži da se radi o svjetovnim pjesnicima.

⁴⁶ U jednoj bilješci ispod teksta on objašnjava svoju navodnu zabludu kad je u ranijem pregledu starijih pjesnika Božićevića nazvao Spličaninom (što je i bio), a sada ga proglašava Hvaraninom, iako ne objašnjava ni zbog čega je ranije »krivo« mislio, niti na temelju čega je sada ovu »napuklinu« u vlastitom sustavu »popravio« za buduća, »točna« čitanja. Kukuljević, nav. djelo, str. LXXV.

lisa je »klonirao« i dobio dvojicu autora, Franju Natalisa, životopisca Marka Marulića i Franju Božičevića, Hvaranina, izvrsnog pjesnika kojega u poslanici veliča Hanibal Lucić. Do zbrke s Božičevićevim imenom došlo je, čini se, zato što Kukuljević nije povezao hrvatsku i latinsku inačicu prezimena uz jednog čovjeka. Do kraja studije Marulićeva životopisca zove samo Natal ili Natalis. »Iskupio« se ispravkom u rukopisnom *Vrtlu* Petra Lučića zatečenog krivog podatka o autorstvu hrvatskog prijevoda posljednje pjesme *Kanconijera*. Da autor nije Marulić, svjedoči Kukuljevićev rukopis br. 777, u kojemu stoji: »Pisan aliti molitva gosp. Franciška Petrarche od Dive Marie Bogorodice prečiste po Frani Božičevića u veras stumačena«. ⁴⁷

U drugom je slučaju identifikacije postupio pedantno: razgraničava Marulića s kronološki kasnijim (i bitno slabijim) piscem istoga imena, navodeći mnoštvo razlikovnih biografskih podataka, kako se ne bi ponovila pogreška kad su »njeki stariji i noviji pisci, našega Marka Marulića griješno pomiješali s drugim hrvatskim veoma lošim piscem istoga imena (...)«. ⁴⁸

Prilikom vrednovanja književne veličine pojedinih pisaca Kukuljević je ponekad oprezan, no češće pretjerano hvali pjesnike čiju je vrijednost osporilo vrijeme. Od Lucićeva se hvalospjeva Božičeviću ogradio uslijed nedostatka tekstualnih tragova, ali je zato Nikolu Dimitrića po vrijednosti sravnio s Vetranićem, Marulićem, Lucićem i Hektorovićem, a prilično je precijenio i Marija (Marina) Kabogu, iako ni on nije ostavio mnogo pisanih tragova svoga pjesničkog umijeća na hrvatskom jeziku, nego samo satire na talijanskom jeziku i prozne filipike na latinskom jeziku. Ipak, njegovu danas poznatu, ali zasigurno ne toliko cijenjenu *Pjesan o dinaru* Kukuljević proglašava trajnom pjesničkom vrijednošću.

Visoka ocjena koju Kukuljević daje Zoraniću tiče se njegova hrvatstva, ali nije baš laskava po pitanju njegove književne spremne: »P e t a r Z o r a n i ć Ninjanin, ako i nije bio toli visoko učen, kao njegovi drugovi u Dubrovniku, Splitu i Hvaru, ali rođen u posve hrvatskom gradu Ninu, bijaše nada sve Hrvat dušom i tjelom. Njegove 'Planine' ako i nisu veliki pjesnički umotvor, imati će vriednost, dok će biti i jednoga hrvatskoga rodoljuba«. ⁴⁹

»Sravnjujući« latinsko s hrvatskim pjesništvom, Kukuljević ne može zaoibiti istinu i stoga konstatira prvenstvo latinskoga pjesništva, ali odmah potom pronalazi i razloge (izlike) tomu: ugledniji jezik, postojeći književni uzori i veće književno tržište. Zaključujući »uvodni« dio studije, Kukuljević još jednom manifestira vlastita metodološka ograničenja: iako je na uvod ispisao 3/5 teksta, na njegovu se kraju žali što je, zbog limitiranosti prostora, sažetiji no što bi to želio. Pritom nije problematičan prikaz društvene stvarnosti kao konteksta

⁴⁷ Isto, str. LXIV.

⁴⁸ Isto, str. LXXVII.

⁴⁹ Isto, str. XLVI.

književnom stvaranju nego njegova diskurzivna prevlast. Također, poimanje književnosti isključivo kroz njezinu sociopolitičku ulogu za hrvatski narod po strani je ostavilo elaboraciju poetološkog obrasca renesansne književne paradigme ili njezina dominantnog modela prikazivanja.

6. »Život Marulićev«

Stigavši, napokon, na 48. stranici, od ukupno 77, na »opisanje« Marulićeva života i »razsudjenje« njegova književnoga stvaranja, Kukuljević započinje prelaskom stare splitske obitelji Pecinić (Picinić) na novo, romanizirano prezime de Marulis, odnosno Marulo u doba mletačke vlasti nad Splitom, ilustriravši ga brojnim zabilježenim potvrdama. Ipak, za dokaz točnog datuma Marulićeva rođenja ne navodi službeni dokument nego svjedočanstvo njegova životopisca Natalisa. Njega kao izvor navodi za podatak da je Marulić išao na »više nauke« u Padovu,⁵⁰ iako ga nekritički preuzima od drugog Marulićeva životopisca, Marka Dumanića.⁵¹ Podvajanjima identiteta sklon, Kukuljević je od Marulićeva splitskog učitelja, punim imenom Hieronymus Jenesius/Genesius/Genesio Picentinus stvorio Jerolima Jenesija, kojeg naziva splitskim i »glasovitog Picentinija«, kojega drži Marulićevim padovanskim učiteljem.⁵²

Fikcionalna se povijest književnosti uglavnom realizira kao prikaz književnika, a ne djela, beletrizirana priča o njihovom izgledu, psihofizičkim osobinama, političkom profilu te njihovoj djelatnoj snazi u proizvodnji nacionalnog jedinstva. U Marulićevu opisu Kukuljević čini iskorak od navodno dokumentarnog, objektivnog historiografskog diskursa prema romanesknom opisu: »U ostalom bijaše ponizan, čedan i poslušan, i veoma prijateljan, zašto ga ljubljahu svi, koji ga poznavahu. Bijaše sriednjega uzrasta, širokih plećah, okretna tiela, čela vedra i široka, crnih očijuh, nosa pokučasta, liepa lica, kose i brade žutkaste«.⁵³

Daljnja beletrizacija teksta postignuta je iznošenjem anegdote iz Marulićeve navodno burne mladosti nakon koje je slijedio preokret na pobožnu tematiku i

⁵⁰ U tekstu »Marulićev padovanski trag«, *Vjesnik*, str. 16.; Zagreb, 8. prosinca 2001., dostupno na mrežnoj stranici <http://www.vjesnik.hr/Pdf/2001%5C12%5C08%5C16A16.PDF>, Bratislav Lučin tematizira jedini materijalni (tekstualni) dokaz Marulićeva eventualnog boravka u Padovi, crtež kola (tal. *carro*), zaštitnog znaka obitelji Carrara, kakvima je ukrašeno prizemlje njihove padovanske rezidencije, lociran na početku valliceanskog kodeksa. Kodeks je nastao oko 1518.–1520. i sadrži nekoliko Marulićevih latinskih djela: *Dijalog o Herkulu s posvetnom poslanicom Tomi Nigeru* u kojoj slavi Erazma Rotterdamskog te *Sažeti prikaz slavnih muževa Starog zavjeta*. Izvornom crtežu kola slijeva je dodan grafem M, a zdesna R, uz stilizirano, u crtež inkorporirano, A i već smo dobili dobar dio Marulićeva monograma MAR (Lučin sugerira da se unutar crteža mogu pronaći i preostala dva grafema, V i L). Iako je Šime Jurić od ovoga nalaza došao još 1976., Lučin je na njega podsjetio prigodom padovanskog skupa o Maruliću 2001.

⁵¹ Isto. Lučin kao pravi izvor priče o Marulićevu padovanskom školovanju navodi biobibliografski *Pregled znamenitih Splitskana* splitskog kanonika Dumanića (XVII. st.).

⁵² Usp.: Krešimir Čvrljak, »Ivan Kukuljević Sakcinski – prinosnik za bibliografiju i historiografiju [!] hrvatskog renesansnog humanizma i latinizma s posebnim osvrtom na hrvatski renesansno-filozofijski latinizam«, *Kukuljevićevi dani u Varaždinskim Toplicama*, Zbornik radova, Ogranak Matice hrvatske – Varaždinske Toplice, 2004., str. 149.

⁵³ Kukuljević, nav. djelo, str. XLVIII.

gotovo svetački život. Živa i zanimljiva forma ne briše činjenicu da anegdotalno pripovijedanje nužno trivijalizira znanstveni diskurs. Iako u najavi tvrdi da za točnost priče jamče »vjerodostojni pisci«, Josip Antun (Giuseppe Antonio Constantini)⁵⁴ i »naš vriedni A. Kuzmanić«, ipak se, ispričavši je, ograđuje od njezine vjerodostojnosti: »Koliko je u toj priči istine, tko će to sada znati«.⁵⁵

Čini se da ovo oslanjanje na iskustvo svakodnevice Kukuljeviću treba kako bi ilustrirao Marulićev psihološki profil, iako njime narušava slijed »velike priče«. Prisutnost anegdotalnog stvara napukline na površini historijskog diskursa koje prijete uvijek novim *uokvirivanjem*. Težeći potpunijem objašnjenju, Kukuljević »na mala vrata« uvodi kontrapunkt službenoj povijesti, očučuje ju, narušava njezinu postojanost. On »upošljava« dvojnu prirodu anegdota: »umjesto da odabiru, one ujedinjuju teorijski paradoksalne elemente, dopuštajući suživot ničeanskom skepticizmu i želji da se uspostavi kontakt sa 'stvarnim', ili tjeraju na otkrivanje potisnute neslužbene, a autentične priče, jednako kao na zamišljanje što se moglo, ali se zapravo nije dogodilo«.⁵⁶

Kad mu to odgovara, Kukuljević navodi Božičevića kao mjerodavan izvor, da bi njegove navode pobio onda kad se ne slažu s podacima iz drugih izvora. Kamen spoticanja zbog kojega je Kukuljević počeo sumnjati u Božičevićeve navode jest pretjerano inzistiranje na samotnjačkom Marulićevu životu u starosti. Naime, sam Marulić u posveti druge knjige epigrama prijatelju Dmini Papaliću spominje njihove zajedničke šetnje po ostacima drevne Salone. Također se Kukuljeviću čini malo vjerojatnim da je materijal za prvu knjigu natpisa Marulić još u mladosti sakupljao po Rimu. Kukuljević Božičeviću zamjera preveliku literarizaciju Marulićeva lika, a i sam poseže za raznim sredstvima beletrizacije diskursa.

U prikazu poznih Marulićevih godina čitamo da je dvije godine proveo u miru u »monastiru sv. Petra« u Gluhoj dolini na Šolti. Traduktološka poteškoća⁵⁷ rezultirala je krivim toponimom na koji je lociran nepostojeći samostan za čije pojavljivanje i imenovanje zasad nema objašnjenja. Kukuljević ide i dalje: ne

⁵⁴ Priču o ljubavnom trokutu iz koje je Marulić pukim slučajem izvukao živu glavu navodno je prvi objavio Giuseppe Antonio Constantini u djelu *Lettere critiche* iz 1743. Nakon što su je Fabjanić (1843.) i Svilović (1846.) proglasili neistinitom, naposljetku je i Franjo Carrara 1846. odbacuje kao izmišljenu, dok Ante Kuzmanić vjeruje da je istinita. Vidi u: Arsen Duplančić, »Tragom Carrarinih bilježaka o Maruliću«, *Colloquia Maruliana*, br. 4, str. 147–148; Književni krug Split, Marulianum, Split, travanj 1995. te u: Marin Franičević, *Povijest hrvatske renesansne književnosti*, Školska knjiga, Zagreb, 1983., str. 206.

⁵⁵ Kukuljević, nav. djelo, str. XLIX.

⁵⁶ Izv: »(...) instead of making choices, they combined theoretically paradoxical elements, letting one have one's Nietzschean skepticism along with a desire to make contact with the 'real', or driving one to divulge the suppressed unofficial, authentic story as well as to imagine what might have, but did not, actually happen«. Catherine Gallagher i Stephen Greenblatt, *Practicing New Historicism*, Chicago–London, 2000., str. 54.

⁵⁷ Naime, upravo je Božičević šoltanski Nečujam preveo na latinski kao Vallis surda, a u ponovnom prijevodu na hrvatski nastala je Gluha dolina. Iako Marin Franičević (Franičević, nav. djelo, str. 209) kao raspacatelja ove simpatične greške navodi Branka Vodnika, mi njezinu potvrdu nalazimo već kod Kukuljevića (str. L). Štoviše, i isti samostan sv. Petra, za koji je, prema Franičeviću, Cvito Fisković dokazao da je bio poljska kuća Marulićeva kuma, don Dujma Balistrića.

želeći se povoditi za drugima, umjesto straha od gusara (Božićević i dr.) on razlog Marulićeva prebrzog povratka sa Šolte vidi u njegovu neslaganju s (nepostojećim) redovnicima i njihovoj zavisti, što je dokučio iz pjesme »Dobri nauci«.

Iako spremno priznaje svoju pogrešku u pogledu imenovanja krive osobe kao izvršitelja Marulićeve oporuke,⁵⁸ po pitanju Marulićeve grobnice Kukuljević ne želi priznati mogućnost da nije u pravu pa se oko tog pitanja spori s Antom Kuzmanićem. I dok Kukuljević tvrdi da je grobnica obitelji Marulić s autentičnim grbom i natpisom u crkvi sv. Franje na Poljudu (današnja crkva sv. Ante), suvremenost je potvrdila Kuzmanićev nalaz književnikova groba u crkvi sv. Franje na splitskoj obali, izvan Dioklecijanove palače.⁵⁹

Uz ovakva »skretanja« nalazimo i »pravovjerna« razmišljanja. Umjesto da slijepo vjeruje tuđim⁶⁰ interpretacijama, on osvješčuje potrebu vraćanja izvorišta, nakon što je i sam pogriješio (u pregledu pjesnika XV. stoljeća) pa pobija tvrdnju nekih autora da je Marulić taj kojega Ariosto hvali u pismima: riječ je o Grku sličnog imena »Mihalju Marulu Tarkaniotu«.⁶¹

Nakon priličnog broja detektiranih pogrešaka (prepisanih i počinjenih) postavlja se pitanje nepogrešivosti povjesničara i njegova prava na istinu i zbilju. Michel de Certeau razmišlja slično novohistoristima pa historiografiji odriče pretenziju na istinitost iskaza: »Nije da [historiografija] izriče istinu; nikad se povjesničar nije pretvarao da to čini! Bolje je reći da svojom aparaturom za kritičko iščitavanje dokumenata znanstvenik briše greške iz 'priča' o prošlosti. Teritorij koji on zahvaća stečen je dijagnosticiranjem pogrešnog«.⁶² Proces »prebrisavanja« legendi, mitova i grešaka u Kukuljevićevo je vrijeme u povojima. Zato u studiji nalazimo priču o mladalačkim nestašlucima, nekolicinu nesigurnih (i netočnih) autorizacija djela, nespretno udvajanje identiteta i slično. Njegovi će nasljednici u književnopovijesnom »poslu« s vremenom uspjeti izbrisati većinu grešaka. Ipak, s nekima se borimo i danas.

⁵⁸ U bilješci ispod teksta upozorava na propust koji je počinio u pregledu starih hrvatskih pjesnika (tri su, ne kaže točno u kojem) kada je, uz točno ime jednog izvršitelja oporuke (Alojzije Papalić), drugog, Petra Gregorijanića, preimenovao u Placida. Kukuljević, nav. djelo, str. LI.

⁵⁹ U tekstu »Tragom Carrarinih bilježaka o Maruliću« (Duplančić, nav. djelo, str. 153) Arsen Duplančić spominje pismo koje Carrara 1851. upućuje Društvu za jugoslavensku povjestnicu i starine u kojemu tvrdi da se Marulićev grob nalazi u crkvi svetog Frane na obali. Postavljamo pitanje zašto Kukuljević u ovoj studiji polemizira samo s Kuzmanićem, a Carraru ni ne spominje, iako mu je kao jednom od osnivača istoga Društva njegovo pismo sigurno moralo biti poznato.

⁶⁰ Kako tvrdi Duplančić, ova je navodna Ariostova pohvala potekla od Franje (Francesca) Carrare o kojoj on piše u tekstu »Znameniti Spletjani« objavljenom u *Danici* 1846. Više od 120 godina nakon Ivana Kukuljevića Mirko Tomasović je 1993. u drugom svesku *Colloquia Maruliana* (1993.) još jednom dokazao da Ariosto ne govori o našem Marku Maruliću. Isto, str. 146.

⁶¹ Michele Marullo Tarcaniota (1453.–1550.), prebjeg iz Carigrada, kasniji vrsni talijanski latinist.

⁶² Izv.: »Not that it speaks the truth; never has the historian pretended to do that! Rather, with this apparatus for the critical reading of documents, the scholar effaces error from the 'fables' of the past. The territory that he occupies is acquired through a diagnosis of the false«. Michel de Certeau, »History: Science and Fiction«, *Heterologies Discourse on the Other*, Theory and History of literature, Volume 17, University of Minnesota Press, Minneapolis, London, 1986., str. 200.

7. »Marulićeva djela latinska«

Dio studije koji je trebao biti najvažniji (mislimo na poglavlja o latinskim i hrvatskim djelima) u najvećoj mjeri zauzimaju preci(o)zni bibliografski podaci: mjesto i godina izdanja, izdavač, format, čak i oprema velikog broja izdanja (uključujući prijevode) svakog naslova. Kako bi djela približio čitatelju, Kukuljević »prepričava« njihov sadržaj navodeći naslove i podnaslove.

Najviše se zadržao na *Evangelistaru* i *Instituciji*, za koje je podatke o brojnim izdanjima prepisao s vlastitih primjeraka knjiga. Kao prvo izdanje *Evangelistara* Kukuljević navodi ono iz Venecije 1501., dok je suvremena marulologija kao prvo uspjela potvrditi također venecijansko izdanje iz 1516. Osim mnoštva izdanja na jeziku izvornika, on spominje i prijevod ove biblijske hermeneutike na talijanski, prevoditelja Silvana Razzija, iz kojega donosi dio posvete Faustini Vitelli (Kukuljević piše *Vilelli*) preveden na hrvatski jezik, budući da talijanski jezik nije bio, kao latinski, podrazumijevani segment obrazovanja intelektualca XIX. stoljeća. Razzijeva pohvala Maruliću pristigla je iz »bijelog svijeta« i Kukuljeviću služi kao važan dokaz Marulićeva internacionalnog uspjeha, ona ojačava njegovu poziciju.

U odlomku o *Instituciji* Kukuljević spominje mnoštvo izdanja na jeziku izvornika, prijevode na talijanski i njemački koje je sam vidio kao i one na francuski i španjolski za koje je samo čuo. Njih navodi kao svjedočanstvo »o velikoj književnoj cieni, koju je uživalo isto djelo čitavim tečajem XVI. i početkom XVII. vieka po svoj skoro zapadnoj Europi rimskoga zakona«. ⁶³ I dok za prvotisak *Evangelistara* suvremena književna historiografija ne može potvrditi Kukuljevićev kronološki raniji podatak, u slučaju *Institucije* novija su istraživanja otišla dalje u prošlost i potvrdila prvo izdanje već 1507. (Venecija), umjesto 1511. (Solingen).

Iako se ne slaže s Božićevićevom interpretacijom Marulićeva života, Ivan Kukuljević ga pripušta u tekst kad je riječ o njegovim latinskim djelima. Naslovima *De imitatione Christi*, *De humilitate et gloria Christi* i *Polacithra Christianarum* Kukuljević ne može potvrditi postojanje jer ih nikada nije vidio. Prvo djelo spominje sam Marulić u *Evangelistaru*, u poslanici Franji Lucenskom. ⁶⁴ Iz njegovih riječi Kukuljević zaključuje da je vjerojatno bilo predano u tisak kad i *Evangelistar*, a kako se da zaključiti iz Consortijevih riječi u *Quinquaginta parabole*, čini se da tada nije tiskano. Budući da Toma Niger u poslanici Maruliću iz Rima 1512. spominje posvetu djela biskupu Zani, Kukuljević pretpostavlja da

⁶³ Kukuljević, nav. djelo, str. LVI.

⁶⁴ Prema Biografskom leksikonu Centra za proučavanje Marka Marulića i njegova humanističkoga kruga Marulianum, autora Branka Jožića, dostupnom na stranici http://marulianum.storia.unipd.it/hr/iter_marulianum/6 riječ je o Francescu Consortiju (De Consortibus) svećeniku i kantoru u bazilici Sv. Marka te mletačkom nakladniku (1503.–1516.) koji je 1503. ishodio ekskluzivno desetogodišnje pravo objavljivanja Marulićevih djela na području Republike Svetoga Marka, pa je tako objavio *De institutione bene vivendi* (1506.), *Quinquaginta parabole* (1510.) i *Evangelistarium* (1516.).

je djelo ostalo netiskano kod njega.⁶⁵ I preostala tri djela koja spominje Natalis, tj. *Quaestiones utriusque Testamenti*, *De viris illustribus veteris Testamenti* i *De ultimo Judicio (De ultimo Christi iudicio)*,⁶⁶ Kukuljević drži rukopisnima.

Izuzev jedinog njemu poznatog i veoma popularnog djela *Quinquaginta parabolę*, Kukuljević se morao pozvati na Natalisov autoritet i kad je riječ o Marulićevim latinskim filozofskim djelima: *Psychologia de ratione animae humanae* i *De vitio avaritiae, divitisque contemnendis, liberalitisque virtute*. I suvremena historiografija poštuje Natalisa kao izvor Marulićevih latinskih djela jer se pronalaskom jednog po jednog djela s njegova popisa potvrđuju njegove riječi, pa se djela koja navodi, a nisu pronađena, smatraju izgubljenima.

Od četiri Marulićeva latinska povijesna djela, *Regum Dalmatiae et Croatiae gesta*, *Dialogus de laudibus Herculis*, rasprava o mjestu rođenja sv. Jeronima te poslanica papi Hadrijanu, Kukuljević je posebno kritičan prema prvom jer »naslov, što ga je dao svomu prevodu, neodgovara sadržaju, jer u čitavom djelu spominju se jedva tri hrvatska kralja i bana, a od ostalih neima u onoj nagomilanoj smjesi kojekakovih knezovah, županah itd. ni govora«.⁶⁷ Kritičan je i u prikazu rasprave o rodnom mjestu sv. Jeronima: unatoč uvrijeđenom »domoljubnom čuvstvu«, Marulić u raspravi nije uspio dokazati gdje se nalazi svecu pripisivani rodni Stridon, kao ni toliki prije njega. U Kukuljevićeve je nacionalno-ujediniteljske svrhe najbolje poslužila poslanica upućena papi Hadrijanu. Neuslišenim vapajem za jedinstvom kršćana (ne samo Hrvata) utjelovio je ulogu ujedinitelja koju mu je Kukuljević otpočetak dao.

Marulićeve je latinske pjesme Kukuljević pozicionirao u rukopisnim zbornicima koji se nalaze u trima knjižnicama (vatikanskoj, venecijanskoj Sv. Marka i bečkoj carskoj), za koje navodi i signature. Ne imenuje pojedine pjesme, nego ih dijeli po vrstama (elegije, himne, ode, heroičke pjesme, epigrami i nadgrobne pjesme), ističe prevladavajući pobožni sadržaj i zaključuje ocjenom: »U njih neima velikoga poetičkoga uzleta i mnogo uznešenih slobodoumnih mislih, ali mnoge pjesme imadu znamenitu vrijednost radi klasičke forme i jezika te radi moralnoga sadržaja«.⁶⁸

⁶⁵ Za razliku od Kukuljevića, Branko Jozić smatra da je ovo danas izgubljeno djelo »zapelo« kod naručitelja Jakova Grasolarija, kojemu je Marulić dogotovljen tekst poslao na prosudbu po bratu Valeriju. Ono je moralo biti »različito od njegova prijevoda istoimenog djela Ivana Gersona (Tome Kempenca)«. Da je riječ bila o prijevodu na hrvatski jezik, Grasolari ga ne bi mogao pročitati, a time ni prosuditi. Usp.: Branko Jozić, »Biografičnost Marulićevih epistolarnih tekstova«, *Colloquia Maruliana*, br. 17, str. 149–155; Split, travanj 2008., dostupno na mrežnoj stranici <http://hrcak.srce.hr/23919>.

⁶⁶ Prvi je i dalje za nas izgubljen, postojanje drugoga je potvrdio Šime Jurić pronalaskom vallicelianskog kodeksa (unutar kojega se, osim *Sažetog prikaza slavnih muževa Starog zavjeta* nalazi i *Dijalog o Herkulu*), dok je treći potkraj prošlog stoljeća pronašao Milivoj Šrepel u Veneciji i potom ga objavio 1901. u *Građi III*.

⁶⁷ Kukuljević, nav. djelo, str. LIX.

⁶⁸ Isto, str. LXIV.

Žanrovsku sliku Marulićevih latinskih djela zaokružuju⁶⁹ dvije zbirke antičkih natpisa *In epigrammata priscorum* i *Inscriptiones Salonitanae antique*. Velika je zasluga Kukuljevićeva što u cijelosti donosi obje poslanice Dmini Papaliću, iako to nije njihovo prvo objavljivanje.⁷⁰

Antun Barac postavio je Kukuljevića na čelo niza predstavnika filološke metode za koju pokazuje priličnu toleranciju kad su u pitanju pionirski književnohistoriografski pokušaji: »Od Kukuljevića, Jagića preko Pavića, Šrepela i Šurmina, prevladavalo je u nas više sabiranje građe, istraživanje biografskih ili bibliografskih detalja. Sve naše radnje o starijoj dubrovačkoj, dalmatinskoj, slavonskoj itd. književnosti, sadrže podatke o vrelima, paralelama, različitim izdanjima, rukopisima, različitim biografskim pojedinostima. (...) Ova metoda koja je za starije periode književne povijesti bila prijeko potrebna – da se strogo razluči ono što je originalno od onoga što je prijevod ili preradba«⁷¹ Kukuljeviću doista služi u spomenute svrhe. Pritom previđa usustavljenje koje bi povećalo prohodnost kako kroz njegov diskurs tako i kroz Marulićev opus. Posebice se to osjeća u pregledu latinskih djela, hrvatskih nešto manje.

Obilje prividno točnih biobibliografskih podataka kojima je »opremljena« studija u cijelosti, a osobito ovaj njezin segment, ima dvojaku ulogu. Prva je demonstracija autorove tekstološke osviještenosti, pojačana dodatnim konkretnim rješenjima (npr. u bilješci br. 73 spominje transliteraciju glagoljičkoga *jata* u grafem *ě*, a ne u grafem *i*) i prijedlozima (u bilješci br. 75 govori o potrebi donošenja cjelokupnog latinskog teksta iznad Marulićeva prijevoda Katonovih izreka).

Važnija je njihova druga, manipulativna uloga koja sugerira preciznost autorove metode i točnost činjenica do kojih je došao, a time i istinitost diskursa koji predočuje čitatelju. Međutim, pažljivo iščitavanje studije tjera nas da joj dijagnosticiramo mjestimične površnosti i netočnosti. Nije u njoj rijetkost pronaći krivo ime djela, tiskara, godinu i mjesto izdanja,⁷² godinu smrti, iskrivljeno

⁶⁹ Kukuljeviću potpuno nepoznato, kao i ukupnoj javnosti sve do 1924., odnosno 1957., najvažnije Marulićevo djelo *Davidias* nije moglo bitno povećati pjesničku slavu Marka Marulića, koja je ionako bila golema, ali je moglo značajno utjecati na razvoj europskog epskog pjesništva. Zanimljivo je da, osim zasad izgubljenih djela, službena Marulićeva bibliografija, objavljena na mrežnoj stranici centra Marulianum ne poznaje i u uglate zagrade stavlja samo tri izdanja iz »latinskog kompleksa«: *Evangelistar* iz 1501., prijevod *Dijaloga o Herkulu* Bernardina Ghisolfa na talijanski iz 1599. te prijevod *Institucije* na španjolski.

⁷⁰ Arsen Duplančić je poslanice pronašao u djelu *Bibliotheca codicum manuscriptorum* Giovannija Benedetto Mittarellija tiskanom u Veneciji 1779., čak 90 godina prije Kukuljevića. Usp.: Duplančić, nav. djelo, str. 153.

⁷¹ Antun Barac, »Između filologije i estetike«, *Savremenik*, XX, sv. 1, str. 77; Zagreb, 1929.

⁷² Pored krivih toponima studija vrvi i onim egzotičnim i nerazumljivim (hrvatskom izgovoru prilagođenim latinizmima): Kolonija (lat. Coloniae), umjesto Köln, dok je u suvremenim tekstovima prisutan Salingiak (lat. Salingiaci), gdje je navodno 1511. izašlo drugo izdanje *Institucije*, zapravo Solingen. Usp.: Bibliografski standard za prevođenje latinskih toponima sekcije rijetkih knjiga i rukopisa Američkog nacionalnog bibliotečnog udruženja, dostupan na mrežnoj stranici http://www.rbms.info/committees/bibliographic_standards/index.shtml.

osobno ime, pa i anakronizme.⁷³ Neke od grešaka Kukuljević je prepisao od drugih autora, u duhu česte prakse njihova prepisivanja »s koljena na koljeno«, a neke je »inkriminirane radnje« i sam počinio: s osobnog je primjerka prijevođa *Institucije* na njemački jezik iz 1583. podatke prepisao »pripitomljavajući« odstupanja od (njegovu, a ne Marulićevu vremenu) suvremenog pravopisa.

8. »Marulićeva djela hrvatska«

Cilj koji si je sam Kukuljević postavio za Marulićev bilingvalni opus nikako nije previsok: on je informant, krčitelj putova. »Upoznavši« čitatelje s Marulićevim latinskim djelima, on želi »predočiti« njegova djela na hrvatskom jeziku. Kukuljevićeva duhovita i točna ocjena hrvatske književnosti prije Marulića objašnjava njegov značaj: »Stari naši hrvatski pisci bijahu većom stranom popovi i fratri kratkoga vida i maloga znanja, a i predmeti njihova pisanja, s malom iznimkom, sve sami bogoslovni i crkveni; k tomu bijaše i njihov jezik hrvatski pomiešan staroslovinščinom, puku malo pristupnom. Marulić bijaše prvi, koj kao svietski visokoučen čovjek, pokraj velike svoje europske slave, nije stidio se pomisliti na svoj puk, i u čistom tadašnjem pučkom jeziku svoga naroda pievati raznovrstne umietno izradjene pjesme, a pisati i u prozi o naučih i stvarih puku potrebitih.«⁷⁴

Marulićeva hrvatska djela dijeli na »pjesmu i prozu«,⁷⁵ a svojom dužnošću drži navesti novopronađene izvore,⁷⁶ jer je do trenutka nastanka studije javnosti poznata samo *Judita*,⁷⁷ koju, skupa s drugom »epičnom ili povjestnom pjesmom«, *Suzanom*, ocjenjuje najboljim Marulićevim hrvatskim djelima, što je književna historiografija prihvatila bez pogovora.

Od »pjesni poučnih i ćudorednih« (*Urehe duhovne, Dobre nauke, Prigovaranje razuma i človika, Suprotiv slasti od blaga*) najviše je prostora Kukuljević posvetio *Stumačenju Kata*. Da se po pitanju znanstvene metode autor »još traži«, vidljivo je iz nesvrshodnog navođenja odlomka iz proznog srednjovjekovnog tumačenja Katona uz koji nije priložen Marulićev prijevod za usporedbu, za razliku od efikasnijeg i preglednijeg usporednog prikaza talijanskog izvornika Marulićeva prijevoda prikazanja *Historije sv. Panucija* dalje u tekstu.

Među »pjesni duhovne i bogoljubne«: ubraja i treće, hrvatsko *Naslidovanje*,

⁷³ Usp.: Čvrljak, nav. djelo, str. 113, 129, 134, 143–144, 148, 152 i 156.

⁷⁴ Kukuljević, nav. djelo, str. LXV.

⁷⁵ Iako registrira prijevode i prepjeve (ukoliko mu je poznato navodi točan naziv i autora izvornika), Kukuljević ne drži potrebnim odvojiti ih od autorskih Marulićevih djela, nego ih obrađuje u okviru pripadajućeg žanra. Isto, str. LXVI–LXXVI.

⁷⁶ Na istraživačkom putu po Dalmaciji, u trogirskom opatićkom benediktinskom samostanu (sv. Nikole), Kukuljević je našao dva rukopisna zbornika, iz XVI. i XVII. stoljeća: *Vrtal* Petra Lučića i rukopis Ivana Lulića. Isto, str. LXV–LXVI i LXXVI.

⁷⁷ Ni Franjo Božićević Natalis ne spominje nijedno hrvatsko djelo osim *Judite*. Mislimo da barem dio razloga tomu ne leži u njihovoj rukopisnoj prirodi nego u ne osobito visokoj ocjeni koju im je podario životopisac.

u stihu, navodno izgubljeno. U vezi s »historičko-političkim« pjesmama *Tuženje grada Hjeruzolima* i *Molitva suprotiva Turkom* Kukuljević ističe da »dišu ove pjesni čistim duhom domoljublja i kršćanstva«, ⁷⁸ što ih čini važnima, a ne govori ništa o njihovim poetičkim karakteristikama.

U pjesmi *Anka Satira*, koju ubraja u »šaljivo-satiričke, ili pokladnice i smiešnice«, nalazi poetološke podudarnosti s mlađim dubrovačkim koledama jer »njekako suviše udara po dubrovačkih kasnijih koledah« ⁷⁹ pa je odbija pripisati Maruliću.

Među »prikazanja« Kukuljević ubraja tri djela: *Historiju sv. Panucija*, *Od nevoljnoga dne i od suda ognjenoga* i *Govorenje sv. Bernarda od duše osujene*, prijevode »representacija« Fea Belcarija, Antonija Araldija i »nepoznatoga pisca XV. vieka«. Dokazujući Marulićevo autorstvo (i danas upitno) metodom koja se s vremenom nije bitno mijenjala (uspoređuje duh, opći dojam djela, jezik te vrstu stiha), Kukuljević još jednom izražava svijest o mogućnosti da njegove dokaze ospore novi tekstualni tragovi: »mislim da mi može savjest čista biti, što sam i posljednja dva prikazanja uvrstio među djela Marulićeva, sve do toga, dok se za izvjestno dokazalo nebude, da su proizvod kojega drugoga hrvatskoga pjesnika«. ⁸⁰

Suvremena marulologija neizmjerljivo duguje Ivanu Kukuljeviću za posljednje tri stranice njegove studije. U njima Kukuljević spominje tri prozna hrvatska djela koja nisu ušla u izdanje »Starih pisaca«, jer je prvi svezak ove edicije obuhvatio samo hrvatske pjesme. Budući da se na naslovnici prvoga od triju djela, *Od naslidovanja Isukarstova*, kao autor ⁸¹ predložka navodi Ivan Gerson, »kancilir pariški«, Kukuljević se slijepo drži toga navoda, štoviše dokazuje da bi Marulić »kao suvremenik Tome od Kempena (r. 1382 †1471) mogao najbolje znati, tko je pravi pisac djela«. ⁸²

Preostala dva djela koja spominje Kukuljević dugo su bila nepoznata. ⁸³

⁷⁸ Kukuljević, nav. djelo, str. LXXI.

⁷⁹ Isto, str. LXXII.

⁸⁰ Isto, str. LXXIV.

⁸¹ Hrvatski su književni historioografi prilično truda uložili u dokazivanje autorstva jednog ili drugog da bi, naposljetku, danas prevladalo mišljenje da je autor djela *De imitatione Christi* Toma Kempenac. Ipak, *Opći religijski leksikon* (Leksikografski zavod Miroslav Krleža, Zagreb, 2002., str. 287 i 964) njemu djelo »pripisuje«, dok se za Gersona kaže da mu se ono »pripisivalo«. Iako pretraživanje brojnih njemačkih i inih mrežnih stranica nije posvjedočilo ni slutnju o Gersonovu autorstvu, mi smo mnogo oprezniji, svjesni spoznaje da neki novi dokument može uzvrtložiti mirne vode autorstva izvornika ovog prijevoda.

⁸² Kukuljević, nav. djelo, str. LXXV.

⁸³ Njihov nedavni pronalazak zasluga je profesora Zvonka Pandžića. On ide tragom ovih posljednjih triju stranica Kukuljevićeve studije. Prijepise *Nauka sv. Bernarda* Kukuljević je kupio na svom putu po Dalmaciji i pohranio ih u Arhivu JAZU, danas HAZU. Rukopis *Života svetoga Jeronima* dobio je u trogirskom opatičkom samostanu, a Vatroslav Jagić ga je objavio anonimno. Pandžić je, posluživši se Kukuljevićevom metodom pretraživanja cijelog niza knjižnica, naposljetku došao do Akademijina Arhiva i, kako tvrdi, našao predmetne rukopise, kojima je, usporedbom leksika, sintakse i tipično marulićevskih pojava s londonskim prijepisom *Naslidovanja* došao do zaključka da pronađeno može bez bojazni atribuirati Marku Maruliću. O nalazima Zvonka Pandžića kroatistička je akademska zajednica u ovom trenutku prilično skeptična. Ako se ipak pokaže da su novopronađena djela doista Marulićeva, Kukuljevićeva će studija dobiti na vjerodostojnosti. Usp.: Stjepan Kراسić, »Nova Marulićeva djela«, *Vijenac*, br. 404–405, Zagreb, 10. rujna 2009., dostupno na mrežnoj stranici http://www.matica.hr/Vijenac/vijenac404.nsf/AllWebDocs/Nova_Maruliceva_djela.

To su *Nauci sv. Bernarda k sestri svojoj* (prijevod s latinskog) i *Život svetoga Jerolima* (hrvatska inačica Marulićeva *Vita divi Hieronymi*, pronađenog u XX. stoljeću). I dok je autorstvo Marulićevih latinskih djela dokazivao bibliografskim podacima s naslovnica i unutarnjih naslovnica brojnih njihovih izdanja ili se doslovce oslanjao na Franju Božićevića Natalisa, za dva prozna djela na hrvatskom jeziku Kukuljević drži da je potrebno »pojačati« snagu dokaza pa kaže: »Moralni sadržaj, kao i slog hrvatskoga jezika u ovom prevodu, najbolji su dokazi da je ovo djelo zbilja Marulićevo«. Ili: »(...) da ga je pisao doista Marulić, svjedoče versi koji stoje na čelu rukopisa, te počimlju sasvim onako, kako i njegova pjesan o Suzani«. ⁸⁴

Već na prvoj stranici svoje studije Kukuljević dodjeljuje Maruliću laskavu titulu »oca umjetnoga pjesništva u Hrvata«. ⁸⁵ Ovom atribucijom, sačuvanom i petrificiranom do današnjih dana, Marulić je dobio status formativnog čimbenika kanona i poziciju omjeravanja drugih pisaca o njegovu ljestvicu vrijednosti. ⁸⁶ U sivilu hrvatske kulturne i političke zbilje XV. i XVI. stoljeća Kukuljevića ohrabruje svaki pojedinačni prosvjetiteljski napor za Hrvatsku, on se ponosi Marulićem. U okruženju općeeuropske latinske kulture te mletačkog zakonodavstva i administracije (sjetimo se da su zakoni narodu čitani na hrvatskom jeziku, ali su dobrim dijelom napisani talijanski) Marulić sije sjeme individualne visoke književnosti na narodnom jeziku. Njegov primjer Kukuljević projicira na cjelinu, *pars pro toto*: Marulić je sinegdoha nacije kakvu si je zamislio, idealizirani junak hrvatske knjige i pismenosti, time i naroda. Kad pojmimo da je *Juditu* napisao i objavio u zreloj dobi, osnažen slavom koju su mu dala latinska djela, postaje nam jasna veličina njegova subverzivnog potencijala. On je subverzivniji ⁸⁷ od popova glagoljaša, ono što nije uspjelo tolikim vladarima, Marulić je uspio knjigom: tri izdanja u tri godine (za autorova života), a prodaju se diljem Dalmacije. Ujedinio je narod u misiji čitanja, i to subverzivnoga djela u kojemu je glavna junakinja simbol hrvatske borbe za oslobođenje od tuđinaca, djela koje nosi piščeve skrivene političke ambicije, promovira narodno jedinstvo i otpor prema osvajaču, a svojim alegorijskim ključem razobličuje i definiranje granica između književnosti i povijesti.

⁸⁴ Kukuljević, nav. djelo, str. LXXVI.

⁸⁵ Još je dvojici pjesnika Kukuljević u studiji dodijelio laskavu titulu oca: Šiško Menčetić i Džore Držić nazvani su očevima »dobrovačko[!]–hrvatskoga pjesništva«. Isto, str. XLIV.

⁸⁶ Kukuljević nije pozicionirao Marulića na ishodište na temelju mnoštva podataka o recepciji njegova latinskog opusa u Europi – ti su mu podaci samo argumenti za dokazivanje europskog konteksta ranonovovjekovne hrvatske književnosti. Ono što Marulića doista čini »osnivačem loze« jest omiljenost *Judite* među hrvatskim čitateljstvom i njegovo pionirstvo u oblikovanju starozavjetne biblijske teme vergilijevskim izričajem kontaminiranim renesansnim, upravo petrarkističkim osjećajem za estetiku i našim, primorskim leksikom koji dočarava šum valova i miris smokve.

⁸⁷ Marulićeva se subverzivnost dade iščitati iz još nekoliko postupaka kojima je izazivao autoritete, od kojih su neki bili pravilno protumačeni i, čini se, cenzurirani: amblem od Mlečana svrgnute obitelji Carrara na koricama vallicanskog kodeksa, pohvala Erazmu netom nakon rascijepa Crkve, huškački zagovor protiv Turaka upućen papi Hadrijanu VI., antiturska *Judita* – reference su za solidnu subverzivnu biografiju.

Odnosi moći zapreteni u kvantitativnu raspodjelu teksta počinju se razotkrivati usporedbom prostora posvećenog *Juditi* (i *Suzani*) te *Stumačenju Kata* i prikazanijima. Osjetno nevažniji tekstovi za samog Kukuljevića u konačnici su dobili gotovo polovicu ukupnog prostora namijenjenog djelima na hrvatskom jeziku: na pet i pol stranica teksta Kukuljević donosi opširne primjere, razglaba o autorstvu, objašnjava Katonov identitet, piše o hvarskim i dubrovačkim uprizorenjima prikazanja.⁸⁸ Ovo »zastranjenje« sugerira da je o predmetnim tekstovima Kukuljević imao što za reći, da su se oni nametnuli za analizu, a ista *Judita*, zbog koje je Maruliću i nadjenuo laskavu titulu, analizirana je površnije no što zaslužuje (makar i po broju redaka). Čini se, da uslijed vlastitoga osjećaja nedoraslosti analizi ovoga zahtjevnoga epa, Kukuljević forsira druge tekstove i tako propušta polučiti političke i ideološke učinke koje mu je *Judita* mogla priskrbiti za njegovu koncepciju. Naravno da je točno otčitao njezin subverzivni potencijal, ali nam ga nije razložio, ostavio nam je da to učinimo sami.

9. Metodološki otkloni

Kako je dobro primijetio Ferdo Šišić, »Kukuljevićev obilni historijski rad dijeli se na dvoje: na izdavanje historijskih izvora i na pisanje monografija, no jedne cjelokupne historiografije hrvatske nije nikada napisao.«⁸⁹ Iz naslova⁹⁰ djela postaje jasno da je autorov omiljeni žanr nesumnjivo bila biografija – stvorio je reprezentativan niz životopisa glasovitih hrvatskih muževa, žena i velikaških obitelji. Sklonost individualističkom pristupu nacionalnoj povijesti Kukuljević je demonstrirao već u svojem historiografskom prvijencu »Něšto iz Dogodovštine Velike Ilirije«: »Neponosite se, rekoh, s dđeli *cđloga* naroda, ni njegovih pukah – već se ponosite s pojedini muževi od roda vašega – koji su kao članovi vaši, *slavu* zaslužili, *slavu* koju *cđli* narod nikada zaslužio nije – oni svđtle se kao jasne zvězde u tamnoj noći dogodovštine naše, ter poradi *njih*, ne poradi *nas sviuh* možemo zahtěvati hvalu od vlade *rimске* i *bizantinske*, od *ugarske* i *turske*, od *mletačke* i *němačke*«. ⁹¹

Predmetna književnopovijesna studija o Marku Maruliću izvrstan je primjer Kukuljevićeva elitističkog koncepta hrvatske povijesti i povijesti književnosti, u njoj do izražaja dolazi subjektivnost (književnog) povjesničara prilikom odabira građe, njezine klasifikacije te pri donošenju sudova. Mjestimično u njoj nalazimo

⁸⁸ Kukuljević i recepciju koristi u svrhu jačanja nacionalne paradigme: uprizorenja Lucičeve *Robinje* o pokladama na Hvaru za autorova života, a na Pagu skoro do vlastitog vremena dokaz su mu međuprožimanja nacionalne književnosti i nacionalnog života. Kukuljević, nav. djelo, str. LXXIV.

⁸⁹ Ferdo Šišić, »Ivan Kukuljević Sackinski«, *Priručnik izvora hrvatske historije*, Dio I, Čest I (do 1107.), Zagreb, 1914., str. 93.

⁹⁰ Pored triju već spomenutih zbirki biografija hrvatskih književnikâ (u širem smislu) XV., XVI. i XVII. st., u ovaj korpus ubrajamo djela: *Pleme grofova Oršićah* (1842.), *Pavao Skalić: gradjanin zagrebački, učenjâk na glasu, svećenik katolički i protestantski, prvi ministar pruski, pustolov smjeli, nazvan Cagliostro XVI. vieka* (1875.), *Beatrica Frankopan i njezin rod* (1885.), *Poviest porodice Draškovića trakošćanskih* (1887.) i dr.

⁹¹ »Něšto iz Dogodovštine Velike Ilirije«, *Danica ilirska*, VIII, br. 1, str. 6; Zagreb, 8. Sěčnja 1842.

internu aksiologiju te posebna pravila koja određuju što je zbilja, a što fikcija. U studiji su, unutar književnopovijesne građe, inkorporirane povremene autotematizacije subjekta povijesti književnosti: Kukuljević se pojavljuje u tekstu iako nije osvijestio poziciju iz koje polazi, njegova »prosijavanja« kroz tekst nisu autoreferencijalna, samoosvijestena, on nema potpunu kontrolu nad vlastitim književnopovijesnim modelom.

Iako je Kukuljević već u početku najavio *uokvirivanje* glavnog svoga predmeta, pomalo smo zatečeni prostornim nerazmjerom temata te činjenicom da se ova široko zasnovana studija u više od 3/5 teksta ne bavi Marulićem nego kontekstima njegova književnog djelovanja. Budući da je *okvir* nadrastao sliku, konstatiramo iznevjeravanje metodološke sheme, njezino »isklizavanje« prilikom realizacije. Ipak, bilo bi previše tražiti od Kukuljevića da autorefleksivno analizira vlastitu poziciju, mogućnosti, granice, ciljeve, metodologiju i model prikazivanja, kad je u njegovo vrijeme metajezik u povojima, a česta »odskliznuća« u impresije, retoričke figure i lirске pasuse uobičajena su sastavnica deklarirano nefikcionalnih tekstova. Također, iz pozicije priličnog odmaka od Kukuljevićeva vremena svejednako detektiramo i podvlačimo vlastite bjeline i »slijepe pjege«: osvijestili smo činjenicu da i nas, poput povjesničara, definira vlastiti položaj u društvu: dob, spol, obrazovanje i očekivanja upisuju subjektivnost u naš diskurs.

Ipak, velik dio Kukuljevićevih odstupanja rezultat su njegova svjesnog odabira: gorljivi ilirac u mladosti u zreloj dobi radikalne stavove mijenja promišljenim nastojanjima za hrvatsku nacionalnu samosvijest: on propagira nacionalnu ideju, budi ponos »domorodaca«, djeluje na njihove osjećaje. U kontekstu prisilnog odnarođenja Hrvata i fragmentiranosti nacionalnog teritorija⁹² te visoke kultu-

⁹²Iz kolonijalnih snova mađarskih susjeda nastala je projekcija nacionalne države (s pretežno nemađarskim stanovništvom) od Karpata do Jadrana. Hrvatski je sabor pojačao ove apetite podvrgavši se 1790. Ugarskom namjesničkom vijeću. Domestifikaciju hrvatskog prostora Mađari su provodili prisilnim pomadarenjem, sve dok 1830. svoja nastojanja nisu okrunili odlukom Požunskog sabora: izglasavanjem mađarskog jezika kao obvezatnog u hrvatskim školama. Shvativši, naposljetku, da mađarska nastojanja idu mnogo dalje od jezičnog porobljavanja, Hrvati se bude u ilirizmu: oslanjanje preporoditelja na jezik i kulturu kao prethodnicu političkoj autonomiji u Habsburškoj Monarhiji okrunjeno je proglašenjem hrvatskog jezika službenim u Hrvatskom saboru 1847. Budući da se bečki dvor u očima hrvatskih rodoljuba činio zaštitnikom pred mađarskim teritorijalnim aspiracijama, ban Jelačić je revolucionarne 1848. Hrvate poveo u okršaj s Mađarima kako bi za austrijske prohibitke suzbio nacionalni pokret sličan hrvatskom. Naslućenu hrvatsku pretvorbu u modernu europsku naciju Austrija je usporila »nagradivši« je 1851. apsolutizmom, istim onim kojim su kažnjene pobunjene zemlje Monarhije. Mađarizaciju zamjenjuje germanizacija, uvode se brojne ekonomske reforme, ali i visoki porezi. Kraha gospodarstva i vojni porazi Carstva odveli su apsolutizam ministra Bacha s političke pozornice. Sve češća tema rasprava postaje centralističko ili federalističko uređenje Monarhije. Hrvatski sabor je 1861. zatražio ujedinjenje svih hrvatskih zemalja: Kraljevine Dalmacije, Hrvatske i Slavonije. Sabor je odbio ulazak u bečko Carevinsko vijeće, a uslijedilo je i ponovno približavanje Ugarskoj, uvjetovano priznanjem teritorijalne cjelokupnosti i ravnopravnosti Hrvatske. Nova, dvojna država, Austro-Ugarska, nastala nakon poraza Monarhije protiv Italije i Pruske, tim je traženjima doskočila Hrvatsko-ugarskom nagodbom 1868., priznajući jezgri hrvatske države pod ugarskom vlašću samostalnost na području zakonodavstva, uprave, bogoštovlja i nastave i pravosuđa, ali ne i financija. Međutim, tim je sporazumom zapriječila njezino ujedinjenje s Dalmacijom i Istrom koje su ostale pod austrijskom upravom. Prema: Trpimir Macan, »Ideološka polazišta i državopravna borba. Od narodnoga preporoda do nagodbene stvarnosti«, *Povijest hrvatskoga naroda*, Nakladni zavod MH – Školska knjiga, Zagreb, ²1992., str. 263–374.

re s hrvatskim predznakom koja je tek u izgradnji nije drugačije ni mogao ni smio. Preuzevši prevažnu ulogu konstruktora, formativnog čimbenika povijesne znanosti i narodne svijesti, koja je glavni razlog zašto sam piše u »slavenskom duhu« (ali ne pod svaku cijenu), što traži i od drugih autora, Kukuljević u jednom svojem tekstu inzistira na neodstupanju od istine ni za jotu, pa tako od historičara zahtijeva »(...) neka se tvrdo dèrži o b j e k t i v n o s t i , i neka nepodmetje svoje misli i želje obćoj poviestnici čoviećanstva (...)«.⁹³ S druge, pak, strane, svoju nedovoljnu kritičnost brani ovako: »(...) kao početnici u kritičnom pisanju povjesti, imamo za sada jedino sabirati povjestne spomenike, pa tek s vremenom izključivati iz njih ono, što ćemo moći dokazati da je sumnjivo i lažljivo«.⁹⁴

Gledajući na Ivana Kukuljevića Sackinskog kao pionirskog sakupljača, popisivača i interpretatora⁹⁵ svih vrsta hrvatskih starina, možemo razumjeti i opravdati njegovu mjestimičnu neobjektivnost i nekritičnost, pisanje kroničarskom manirom, nesnalaženje pred mnoštvom prikupljenih podataka i pretjerivanje. Posve nam se opravdanim čini njegovo posezanje za izmaštanim, poželjnim mitologizacijama prošlosti (npr. iz *Ljetopisa popa Dukljanina* preuzima podatak o krunidbi kralja Tomislava na Duvanjskom polju) kojima budničarski odgovara na mađarske i austrijske ideološke tvorevine. Iz istog razloga toleriramo odabir naglašeno heroičke fabulacije u predmetnoj studiji, jer mu je poslužila pri fundiranju kako nacionalne historiografije tako i nacionalnog ponosa.

Unatoč propustima koje je počinio i manipulacijama kojima je izložio svoga čitatelja, ovom se studijom Kukuljević pokazao kao vrijedan i sustavan istraživač, svjestan relativnosti svojih »nalaza«, svjestan budućih istraživača i tekstova koji bi mogli opovrgnuti njegove teze. Njemu u prilog ide čelna pozicija iz koje nastupa: on nije mogao osnažiti vlastitu poziciju, ovjeriti je nabranjem prethodnika čijim se radovima služio. Ni citiranje njihovih radova niti moćna bibliografija nisu bili dio Kukuljevićeva raspoloživog »arsenala« u svrhu legitimacije znanstvenosti vlastitoga diskursa.

Književna historiografija kao »svaka reprezentacija nije samo odraz ili proizvod društvenih odnosa nego je ona sama društveni odnos, povezan sa zajedničkim razumijevanjem, statusnim hijerarhijama, otporima i sukobima koji postoje u drugim područjima kulture u kojoj kruži. To znači da reprezentacije nisu samo

⁹³ »Razpis nagrade za najbolju poviestnicu čoviećanstva«, *Narodne novine*, br. 168; Zagreb, 24. srpnja 1852., citirano prema Jaroslav Šidak, »Ivan Kukuljević osnivač moderne hrvatske historiografije«, *Historijski zbornik*, XXV–XXVI, str. 15; Zagreb, 1972.–1973.

⁹⁴ »Odgovor Dru Račkomu, na ocjenu moga diplomatskoga zbornika knj. I.«, *Arhiv*, XII, str. 115; Zagreb, 1875.

⁹⁵ Dok su se Šišić i Šicel skloniji zadržati kod Kukuljevićeve sakupljačke uloge, Jaroslav Šidak podvlači njegovo značenje upravo u posljednjem segmentu niza i napominje da su novija istraživanja nekadašnji popis od pet važnih Kukuljevićevih historiografskih monografija gotovo podvostručila. Prema: Ferdo Šišić, »Ivan Kukuljević Sackinski«, *Priručnik izvora hrvatske historije*, Dio I, Čest 1 (do 1107.), Zagreb, 1914., str. 95; Miroslav Šicel, »Dosadašnje koncepcije povijesti književnosti«, *Stvaraoci i razdoblja u novijoj hrvatskoj književnosti*, Analize i sinteze, Matica hrvatska, Zagreb, 1971., str. 313; Jaroslav Šidak, »Ivan Kukuljević osnivač moderne hrvatske historiografije«, *Historijski zbornik*, XXV–XXVI, str. 29; Zagreb, 1972.–1973.

proizvodi, nego i proizvođači, sposobne odlučno mijenjati i same sile koje su ih stvorile«. ⁹⁶ Metodologijska shema književne historiografije pokušava zamaskirati u kojoj je mjeri književnoznanstveni diskurs ispremrežen raznim interesima, politikama, ideologijama i svjetonazorima. Svrha novohistorističkog čitanja je raskrinkavanje skrivenih mehanizama koji formatiraju »veliku povijest«. Time što propituje granicu povijesnog i književnog (estetskog), književnopovijesni diskurs izlazi iz granica struke i demonstrira svoju općedruštvenu performativnost. Kao socijalno meritoran on oblikuje društveni kontekst, čitatelju nameće određene obrasce ponašanja, govora, razmišljanja i vrijednosti. Književnoznanstveni se diskurs prokazuje kao simbolička praksa koja proizvodi, distribuira i razotkriva odnose moći, posebice u nekim razdobljima.

Poststrukturalistički pluralizam 1960-ih »izlomio« je »veliku« povijest XIX. stoljeća u mnoštvo fragmentarnih diskurzivnih konstrukcija i postavio pitanje pouzdanosti povijesnih naracija uslijed arbitrarne prirode jezika kojemu je povjeren uloga prikazivača povijesnih događaja. Čini nam se potrebnim naglasiti da se elaboriranim uvidom ne pokušava osporiti pravo povjesničarima na vlastiti predmet, jer su se događaji neminovno dogodili – njime se želi ukazati na selektivnost, pristranost i upletenost povjesničara prigodom tumačenja događaja. »Povijesne istine« obojene su povjesničarevim bojama, u njima su zamaskirani njegova vjerovanja, znanja, predrasude i dr. I sama struka sve češće svoje dvojbe artikulira pred recipijentom, a Vladimir Biti sugerira da je upravo to pravi put: »Izuzetno je neizvjesno npr. da li današnje pisanje povijesti još uvijek može pripovijedanjem postići dojam istinitosti svoga izvještaja. Štoviše, nije li ono prinuđeno čitatelj/u/ici otkrivati mnogobrojne metodološke dvojbe u tumačenju naslijeđenih tekstova, da bi time svratilo njegovu/njezinu pozornost upravo na procedure sažimanja kojima se uspostavljaju nadovezivanja događaja, umjesto na same događaje?«. ⁹⁷

LITERATURA

Antun Barac, »Između filologije i estetike«, *O književnosti*, uredio Miroslav Šicel, Školska knjiga, Zagreb, 1986., str. 23–26.

Nikola Batušić, »Predgovor«, Ivan Kukuljević Sakcinski, *Izabrana djela*, priredio Nikola Batušić, »Stoljeća hrvatske književnosti«, Matica hrvatska, Zagreb, 1997., str. 11–37.

⁹⁶ Izv.: »(...) any given representation is not only the reflection or product of social relations but that it is itself a social relation, linked to the group understandings, status hierarchies, resistances, and conflicts that exist in other spheres of the culture in which it circulates. This means that representations are not only products but producers, capable of decisively altering the very forces that brought them into being«. Stephen Greenblatt, *Marvelous Possessions: The Wonder of the New World*, The University of Chicago Press, Chicago, 1991., str. 6.

⁹⁷ Vladimir Biti, »Historiografska fikcija kao izazov genologiji i teoriji diskurza«, *Filozofska istraživanja*, XI, sv. 3, str. 696–697; Zagreb, 1991.

N. B. [Nikola Batušić], »Ljetopis Ivana Kukuljevića Sakcinskoga«, Ivan Kukuljević Sakcinski, *Izabrana djela*, priredio Nikola Batušić, »Stoljeća hrvatske književnosti«, Matica hrvatska, Zagreb, 1997., str. 39–44.

Bibliografski standard za prevođenje latinskih toponima sekcije rijetkih knjiga i rukopisa Američkog nacionalnog bibliotečnog udruženja, dostupan na mrežnoj stranici http://www.rbms.info/committees/bibliographic_standards/index.shtml

Vladimir Biti, »Historiografska fikcija kao izazov genologiji i teoriji diskurza«, *Filozofska istraživanja*, XI, sv. 3, str. 693–703; Zagreb, 1991.

Vladimir Biti, »Novoromantičarsko privilegiranje književnosti nad historiografijom«, *Umjetnost riječi*, XXXVI, br. 4, str. 333–344; Zagreb, listopad–prosinac 1992.

Tomislav Brlek, »Upotreba povijesti«, *Zarez*, I, br. 9, str. 18–19; Zagreb, 11. lipnja 1999.

Michel de Certeau, »History: Science and Fiction«, *Heterologies Discourse on the Other*, Theory and History of literature, Volume 17, University of Minnesota Press, Minneapolis, London, 1986., str. 199–221.

Krešimir Čvrljak, »Ivan Kukuljević Sakcinski – prinosnik za bibliografiju i historiografiju [!] hrvatskog renesansnog humanizma i latinizma s posebnim osvrtom na hrvatski renesansno-filozofski latinizam«, *Kukuljevićevi dani u Varaždinskim Toplicama*, Zbornik radova, Ogranak Matice hrvatske –Varaždinske Toplice, 2004., str. 110–161.

Arsen Duplančić, »Tragom Carrarinih bilježaka o Maruliću«, *Colloquia Maruliana*, br. 4, Književni krug Split, Marulianum, str. 139–155; Split, travanj 1995.

Joel Fineman, »The History of the Anecdote: Fiction and Fiction«, *The New Historicism*, ur. H. A. Veaser, Routledge, New York–London, 1989., str. 49–76.

Marin Franičević, *Povijest hrvatske renesansne književnosti*, Školska knjiga, Zagreb, 1983., br. str.: 767.

Catherine Gallagher i Stephen Greenblatt, *Practicing New Historicism*, University of Chicago Press, Chicago–London, 2000., br. str.: 249.

Stephen Greenblatt, *Renaissance Self-Fashioning: From More to Shakespeare*, The University of Chicago Press, Chicago–London, 1980.,² 2005., br. str.: 321.

Stephen Greenblatt, *Marvelous Possessions: The Wonder of the New World*, The University of Chicago Press, Chicago, 1991., br. str.: 202.

Stephen Greenblatt, »Prema poetici kulture«, *Poetika renesansne kulture: novi historizam*, uredio David Šporer, Disput, Zagreb, 2003., str. 79–94.

Branko Jozić i Bratislav Lučin, *Bibliografija Marka Marulića*, Prvi dio: tiskana djela (1477–1997), Književni krug Split, Marulianum, Split, 1998., br. str.: 198.

Branko Jozić, »Biografičnost Marulićevih epistolarnih tekstova«, *Colloquia Maruliana*, br. 17, str. 149–155; Split, travanj 2008., dostupno na mrežnoj stranici <http://hrcaj.srce.hr/23919>

Branko Jozić, »Biografski leksikon: Talijani«, dostupno na mrežnoj stranici http://marulianum.storia.unipd.it/hr/iter_marulianum/6

Slavko Ježić, *Hrvatska književnost od početka do danas 1100–1941*, Grafički zavod Hrvatske, Zagreb, 1993., br. str.: 464.

Stjepan Krasić, »Nova Marulićeva djela«, *Vijenac*, br. 404–405; Zagreb, 10. rujna 2009., dostupno na stranici http://www.matica.hr/Vijenac/vijenac404.nsf/AllWebDocs/Nova_Maruliceva_djela

Bratislav Lučin, »Marulićev padovanski trag«, *Vjesnik*, str. 16; Zagreb, 8. prosinca 2001., dostupno na mrežnoj stranici <http://www.vjesnik.hr/Pdf/2001%5C12%5C08%5C16A16>

PDF

Bratislav Lučin, »Marko Marulić – skica za portret«, dostupno na mrežnoj stranici <http://marulianum.storia.unipd.it/lang/hr>

Trpimir Macan, »Ideološka polazišta i državnopravna borba. Od narodnoga preporoda do nagodbene stvarnosti«, *Povijest hrvatskoga naroda*, Nakladni zavod MH – Školska knjiga, Zagreb, ²1992., str. 263–374.

Nedjeljka Paro, *Bibliografija Marka Marulića*, Treći dio: radovi o Maruliću (1565–2000), Književni krug Split – Marulianum, Split, 2003., br. str.: 327

Hrvoje Petrić, »Janus Pannonius ili Ivan Česmički«, dostupno na mrežnoj stranici <http://povijest.net/sadrzaj/zivotopisi/hr/325-janus-pannonius.html>

Dario Saftich, »Povijest kao književnost«, *Metodički obzori*, vol. 3, br. 1, str. 105–119; Zagreb, lipanj 2008., dostupno na mrežnoj stranici http://hrcak.srce.hr/index.php?show=clanak&id_clanak_jezik=40734&lang=en

Milivoj Solar, *Rječnik književnoga nazivlja*, Golden marketing – Tehnička knjiga, Zagreb, 2006., br. str.: 327.

Miroslav Šicel, »Dosadašnje koncepcije povijesti književnosti«, *Stvaraoci i razdoblja u novijoj hrvatskoj književnosti*, Analize i sinteze, Matica hrvatska, Zagreb, 1971., str. 312–331.

Miroslav Šicel, »Književnopovijesni rad Ivana Kukuljevića Sakcinskog«, *Pisci i kritičari*, Studije i eseji iz hrvatske književnosti, Naklada Ljevak, Zagreb, 2003., str. 265–272.

Jaroslav Šidak, »Ivan Kukuljević osnivač moderne hrvatske historiografije«, *Historijski zbornik*, XXV–XXVI, str. 5–29; Zagreb, 1972.–1973.

Ferdo Šišić, »Ivan Kukuljević Sakcinski«, *Priručnik izvora hrvatske historije*, Dio I. Čest 1 (do 1107.), Zagreb, 1914., str. 91–95.

David Šporer, *Novi historizam*, Poetika kulture i ideologija drame, AGM, Zagreb, 2005., br. str.: 263.

Hayden White, »Historical Pluralism«, *Critical Inquiry*, vol. 12, br. 3, The University of Chicago Press, Chicago, 1986., str. 480–493.

Hayden White, »The Value of Narrativity in the Representation of Reality«, *The Content of the Form, Narrative Discourse and Historical Representation*, The Johns Hopkins University Press, Baltimore/London, 1987.,²1990., str. 1–25.

Ivana Žužul, *Ježićeva i Frangešova Povijest hrvatske književnosti u obzoru novoga historizma*, Magistarski rad, Zagreb, 2002., 153 str. [Neobjavljeno.]

NOVOHISTORISTIČKO ČITANJE KUKULJEVIĆEVE STUDIJE »MARKO MARULIĆ I NJEGOVA DOBA«

Sažetak

Cilj je ovoga rada proniknuti u metodološki okvir na kojemu se zasniva studija Ivana Kukuljevića Sakcinskog »Marko Marulić i njegova doba«, priložena prvom kritičkom izdanju pjesama »oca hrvatske književnosti«, koje je 1869. izdala Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti. Naše je metodološko uporište u američkoj teoriji novoga historizma ili poetike kulture, kako zajedničkim imenom ove analitičke tekstove, u kojima se teorijske postavke apliciraju na pojedina književna djela, naziva glavni predstavnik novoga historiz-

ma, Stephen Greenblatt. Osnovica novohistorističke teorije je pretpostavka o tekstualnoj posredovanosti našega znanja o povijesti. »Povijesna istina« (i književnopovijesna) nije drugo do pisani artefakt, diskurs u koji su upisane promjenljive determinante autora, jezika i čitatelja. Ovim radom želimo utvrditi odstupanja i prekoračenja najavljene sheme, koja svojim naslovom »uzglobljuje« paradigmatičnog autora u širi društveni, ne samo književni, kontekst. Istražit ćemo možemo li predmetnu studiju promatrati kao oprimjerenje proklamirane novohistorističke sveopće tekstualnosti pojavnog svijeta, odnosno, jesu li tekst i kontekst doista neodvojivi ili je praksa iznevjerila suvremena teorijska očekivanja pa činjenice povijesti, umjesto da ulaze u ozbiljnu interakciju s književnim tekstom, služe samo kao zgodan dekor posve tradicionalno ispisanim književnopovijesnim analizama. Novi historizam podvlači nemimetički, pripovjedni karakter povijesnog diskursa te razobličuje njegovu prividnu objektivnost. Zanima nas u kojoj mjeri perforacije u tekstnom tkivu, nastale kao posljedica autorova (najčešće neosviještenog) »natapanja« vlastitog diskursa osobnim sociopolitičkim inskripcijama (spolom, rasom, vjeroispoviješću, nacionalnošću ili obrazovanjem), razobličuju prividno objektivni prikaz »velike« povijesti književnosti.

A NEW HISTORICIST READING OF IVAN KUKULJEVIĆ SAKCINSKI'S *MARKO MARULIĆ I NJEGOVA DOBA* (*MARKO MARULIĆ AND HIS TIME*)

Summary

This paper is an attempt to analyze the methodological framework that forms the basis of Ivan Kukuljević Sakcinski's *Marko Marulić i njegova doba* (*Marko Marulić and His Time*), a study accompanying the first critical edition of poems of »the founding father of Croatian literature« published in 1869 by the Croatian Academy of Sciences and Arts. Our analysis is based on New Historicism or Cultural Poetics, as its founder and main representative, Stephen Greenblatt, referred to this critical practice. New Historicism is based on the idea of textual mediation of our historical knowledge. The historical (and literary-historical) truth is nothing but a written document, a discourse containing the variables of its author, language and the reader. This work attempts to determine the deviations and transgressions of the announced scheme, which situates the discussed author in a wider social, not only literary, context. We intend to examine whether Kukuljević's study can be considered to be an example of the proclaimed New Historicist textuality of the world, that is whether text and context really are inseparable, or the practice has failed contemporary theoretical expectations, thus making historical facts a mere background setting for traditionally written literary analyses. New Historicism emphasizes the non-mimetic, narrative character of historical discourse and unmasks its apparent objectivity. We are interested in the extent to which the textual perforations resulting from the author's personal socio-political markings (his gender, race, religion, nationality and education) seeping into the text (mostly unconsciously) uncover the seemingly objective account of the »grand« literary history.

Sanja Majer-Bobetko

Značenje Ivana Kukuljevića Sackinskog u hrvatskoj glazbenoj kulturi i znanosti

Izvorni znanstveni članak
UDK 78(497.5) (091)

... samo po historiji znanostih i umjetnostih sudi se
izobraženje i prosvjeta svakoga naroda¹

O Ivanu Kukuljeviću i njegovim prinosima hrvatskoj glazbenoj kulturi dosad se već pisalo, a s obzirom na pojedine teme gdjekad i vrlo iscrpno. Prvi takav članak napisao je Lovro Županović,² a slijedila ga je svojim studijama Dubravka Franković. Ona je pozornost u svakom radu usmjerila na pojedine aspekte Kukuljevićeva *Slovnika umjetnikah jugoslavenskih*. Tako 1979. piše o glazbi u *Slovníku*, 1982. o nekim metodama leksikografskog rada Ivana Kukuljevića, 1986. o glazbenoj terminologiji u *Slovníku*, 1988. o osobama vezanim uz glazbu a zastupljenima u *Slovníku*, te napokon 2006. svojevrsan sažetak svojih istraživanja o Kukuljevićevu radu na *Slovníku*.³ Uvidom u navedene radove moglo bi se zaključiti da je o Kukuljevićevim prinosima hrvatskoj povijesti glazbe sve rečeno. Da tome nije tako potvrđuje sama Dubravka Franković, nedvojbeno autorica najrespektabilnijih radnji o takvim Kukuljevićevim priložima, sljedećim riječima u »Uvodnoj napomeni« svoga posljednjeg rada na tu temu: »Uvodna napomena i završno razmišljanje o značajkama i mjestu **Slovnika** u razvoju hrvatske glazbene kulture – služe daljnjem istraživanju«. ⁴

¹ Ivan Kukuljević-Sackinski, »Predgovor«, *Slovník umjetnikah Jugoslavenskih*, Zagreb, 1858.

² Usp. Lovro Županović, »Prilog Ivana Kukuljevića-Sackinskoga glazbenoj umjetnosti«, *Sv. Cecilija*, XLII, br. 3–4, str. 81–84; Zagreb, 1972.

³ Usp. Dubravka Franković, »O muzici u 'Slovníku umjetnikah jugoslavenskih' Ivana Kukuljevića Sackinskog. Prilog upoznavanju hrvatske muzičke kulture u doba apsolutizma«, *Zbornik radova sa znanstvenog skupa održanog u povodu 75. godišnjice rođenja Pavla Markovca (1903–1941)*, ur. Ivo Supičić, JAZU, Zagreb, 1979., str. 111–122; »Neke metode leksikografskog rada Ivana Kukuljevića Sackinskog na muzičkom dijelu 'Slovnika umjetnikah jugoslavenskih'«, *Arti musices*, XIII, br. 1, str. 33–54; Zagreb, 1982.; »Glazbena terminologija u *Slovníku umjetnikah jugoslavenskih* Ivana Kukuljevića Sackinskog«, *Arti musices*, XVII, br. 1, str. 3–74; Zagreb, 1986.; »O muzici u Slovníku umjetnikah jugoslavenskih Ivana Kukuljevića Sackinskog«, *Rad JAZU*, knj. 409, str. 255–283; Zagreb, 1988.; »O hrvatskoj glazbi i glazbenicima u leksikografskom radu Ivana Kukuljevića Sackinskog«, *Radovi Zavoda za znanstveni rad Varaždin*, 16/17, str. 153–161; Varaždin, 2006.

⁴ Dubravka Franković, »O hrvatskoj glazbi i glazbenicima u leksikografskom radu Ivana Kukuljevića Sackinskog«, str. 153.

Slovník umjetnikah jugoslavenskih

Kad je riječ o Kukuljevićevu *Slovníku*, ostalo je otvorenim pitanje njegove recepcije i utjecaja na hrvatsku glazbenu historiografiju i leksikografiju. Budući da se glazbena historiografija, kao i povijest glazbe u smislu znanstvene discipline, u Hrvatskoj tek počinje razvijati u XIX. stoljeću, glazbenohistoriografskim izvorima drže se pojedini radovi, koji ne bi prošli današnje oštr(ij)e kriterije. Pokazalo se naime da su mnogi onodobni članci u periodici i u dnevnom tisku, te pojedine monografije temeljno orijentirane na književnu, kazališnu i/ili kulturološku problematiku, bili prvi, a gdjekad i jedini glazbenohistoriografski izvori.⁵ Sličnu ulogu imaju i enciklopedijski, odnosno leksikografski prilozi, a među njima i Kukuljevićev *Slovník*.⁶ Osim Kukuljevićeva *Slovníka* tijekom XIX. stoljeća biografske su leksikone, kako je poznato, objavili Šime Ljubić (Simeone Gliubich) i Petar Stanković (Pietro Stancovich); Ljubić o slavim Dalmatincima a Stanković o istaknutim Istranima.⁷ Kukuljevićev je poduhvat bio ambiciozniji, ali je, kako je dobro znano, ostao nedovršen. Međutim, kad je riječ o biografskim rječnicima, a osobito s obzirom na glazbenike, ne može se i ne smije zaobići *Biografsko-muzikografski slovník* Franje Ksavera Kuhača, koji je ostao u rukopisu, također nedovršen. Štoviše, riječ je zapravo o građi sakupljenoj za leksikon. Ona sadrži višestruko bogatiji popis imena odnosećih se na hrvatsku glazbu od onih iz Ljubićeva, Stankovićeva i Kukuljevićeva leksikona, pa ne čudi što se i današnji istraživači i leksikografi njome često služe.⁸ Valja, dakako, istaknuti da se Kuhač sakupljanjem te građe bavio cijeloga života, zapravo do smrti 1911., dakle i više od tri desetljeća nakon objavljenih radova Kukuljevića i Ljubića. Tako je i njih uvrstio u svoj *Slovník*, držeći ih zaslužnima na području glazbenog djelovanja. Uostalom, prema navodima Marije Janaček-Buljan, molio ih je i za pomoć u prikupljanju podataka za svoj rad.⁹ Međutim, to nije učinio i sa Stankovićem. Zašto je tome tako, može se samo nagađati; ili za njega Kuhač uopće nije znao – premda ga Kukuljević u svome *Slovníku* navodi

⁵ O hrvatskoj glazbenoj historiografiji u XIX. stoljeću usp. Sanja Majer-Bobetko – Zdravko Blažeković – Gorana Doliner, *Hrvatska glazbena historiografija u 19. stoljeću*, Hrvatsko muzikološko društvo, Zagreb, 2009.

⁶ Napomenimo ovdje da je već u XIX. stoljeću i inozemna glazbena leksikografija počela uvrštavati onodobne hrvatske autore. Prvi je bio Fortunat Pintarić u *Musikalisches Conversations-Lexikon* Hermanna Mendela.

⁷ Usp. Simeone Gliubich (Šime Ljubić), *Dizionario biografico degli uomini illustri della Dalmazia*, Viena–Zara, 1856.; preisak: Arnaldo Forni, Bologna, 1974.; Pietro Stancovich (Petar Stanković), *Biografia degli uomini distinti dell'Istria*, Trst, 1828.–29.; Rim, 1866.?. »Carlo Priora, Capodistria«, 1888., *Atti*, sv. I–III; 1970.–1974. O glazbi u Ljubićevu leksikonu usp. Sanja Majer-Bobetko, »Glazbeno-historiografski prinosi Šime Ljubića«, *Zbornik o Šimi Ljubiću*, Zbornik radova s Međunarodnoga znanstvenog skupa, Zadar, 3. listopada 2007. Stari Grad (o. Hvar), 4.–6. listopada 2007., ur. Tihomil Maštrović, Hrvatski studiji Sveučilišta u Zagrebu, Zagreb, 2009., str. 459–467; Gorana Doliner, »Hrvatska glazbena historiografija i vrednovanje glazbenih podataka u djelu Alberta Fortisa i Šime Ljubića«, *ibid.*, str. 469–480.

⁸ Građa se nalazi u Arhivu HAZU, Zagreb, Kuhač XVII/2–XVII/3.

⁹ Usp. Marija Janaček-Buljan, *Iz neobjavljenih spisa Franje Kuhača. Prilozi za povijest hrvatske glazbe*, strojopis, Magistarski rad, Muzička akademija Sveučilišta u Zagrebu, Zagreb, 1982., sign. M–6, str. 13.

kao jedan od izvora – ili Stankovićev prinos hrvatskoj glazbi nije ocijenio dovoljno važnim, odnosno podatke u njemu vjerodostojnima, da ga uvrsti u svoj *Slovník*. Napokon, valja istaknuti još jedan napor na području glazbene leksikografije u XIX. stoljeću, što ga je učinio ljekarnik, malakolog i glazbenik Ivan Evanđelist Kuzmić. On je, naime, napisao djelo *Životi tolikih glazbenika*, o kojemu je Frano Jurić pisao 1919. godine,¹⁰ ali je Albe Vidaković 1959. zaključio da mu se »kasnije zameo trag«.¹¹ Međutim, najnovija istraživanja, koja Vjera Katalinić i Stanislav Tuksar sustavno provode u arhivu samostana Male braće u Dubrovniku, pokazala su 2009. godine da je taj rukopis ipak fragmentarno sačuvan.

Tiskan u razdoblju od 1858. do 1860., Kukuljevićev *Slovník umjetnikah jugoslavenskih* ima pet svezaka, kojima su obuhvaćene natuknice od A do S (St). Među njima su kao osobe koje su se na razne načine bavile glazbom prepoznata sljedeća imena (ovdje u Kukuljevićevoj grafiji):

Anticho ili Antiquo Andrija, Babić Benko, Bajamontić Julio, Bogotić Mihalj, Boset ili Božeta Nikola Urban, Bošković Roger Josip, Brunjolić Sekondo, Čačković Franjo X. Vrhovinski, Dolar P. N., Dubois Franjo, Epstein Julio, Fedrigotti Ivan, Foresti Ivan, Franki Gašpar, Frankopan Juraj Trsački, Gallus Jakov, Giessner Leonhard, Gjenadie, Grahovar Šimun, Gučetić Franjo, Heilinger Janko, Holjar Bonaventura, Janiček Ivan, Jarnović Ivan, Jelić Vinko, Jeronim sveti, Juraj, Justinian – Upravda, Kalin Dominik Franjo od Svetoga Križa i Marienberga, Karas Vjekoslav, Karli Ivan Stjepan, Koriolanovićevo Milica, Krajkov Jakov, Križman Franjo Ksaver, Lisinski Vatroslav, Ljubović Juraj i Teodor, Makario Crnogorac, Mardario Jeromonah, Menčetić Vladislav, Mletčanin Ivan, Nakić Petar, Ohmučević Gargurić Jelena, Omišljanin Jakov, Oplanić Gavril, Orfeo, Orišić Sgr., Pabst Antun, Pahomije jeromonah, Patačić Adam od Zajezde, Patricius Franjo, Politei Juraj, Poschius (valjda Poš) Izak, Požežanin Ilija, Rabljanin Ivan Krstitelj Pio, Radoičić (Gaudentius) Nikola, Rasmilović Bonaventura, Remer Mihajlo, Samassa Anton, Samassa Vinko, Santagracia Franjo, Santini Laktancio, Skalić Pavao, Slatkonja (ili bolje Zlatkonja, nazvan takodjer Chrisippus=Zlatni konj) Juraj, Stanković Kornelio.

Iz ovog popisa imena je razvidno da je Kukuljević u 64 natuknice predstavio 65 imena. Jedna se natuknica, naime, odnosi na dvojicu »staroslavenskih tiskara« – Jurja i Teodora Ljubovića. Kad je danas riječ o leksikonima i enciklopedijama velike se rasprave znaju voditi oko kriterija izbora. Kukuljević je i tada bio svjestan tog problema i mogućih prigovora, pa je sam u predgovoru *Slovníku* pojasnio svoj postupak:

¹⁰ Usp. Frano Jurić, »Crtice o glazbenim prilikama franjevačkog samostana Male Braće u Dubrovniku«, *Sv. Cecilija*, XIII, br. 2, str. 54; Zagreb, 1919.

¹¹ Albe Vidaković, »Uređenje glazbenog arkiva Male braće u Dubrovniku«, *Ljetopis JAZU*, knj. 63, str. 535; Zagreb, 1959.

»Nieka od ovieh imenah, niesu možebit ni zaslužila da sam ih medju druge umjetnike uvrstio, ali znajući dobro kako je kod inieh narodah često i golo ime, prije sasvim nepoznatoga umjetnika, najedankrat silno razsvietlilo zgodopis umjetnosti, kad se je naime njegov od prije zanemareni umotvor na vidilo izneo; držao sam za moju dužnost, svako ime zabilježiti, koje mi se je i malo činilo od budi koje važnosti«.

Imajući na umu takav Kukuljevićev kriterij, postavlja se pitanje koja su od navedenih imena preživjela sud povijesti. U ovom radu pozornost će biti usmjerena na – i u Kukuljevića najzastupljeniji – hrvatski glazbeni krug, i to poglavito u dva – ma »slovnice«: već spominjanoj Kuhačevoj *Građi za Biografsko-muzikografski slovník* i u dvosveščanom *Leksikonu jugoslavenske muzike* iz 1984. godine.¹² U oba slučaja riječ je o Kukuljevićevu djelu srodnim radovima, dakle leksikonima. Nadalje, Kuhačev je *Slovník* relevantan izbor jer se iz njega ponajbolje može iščitati njegov neposredni utjecaj, a *Leksikon jugoslavenske muzike* najizravnije slijedi nakon više od 120 godina Kukuljevićevu koncepciju koncentriranu na umjetnost – u ovom slučaju samo na glazbu – i to južnoslavensku – u ovom slučaju bez Bugarske. Stoga je upravo ta edicija odabrana za temeljnu usporedbu, premda se ona može vršiti i uvidom u suvremen(ij)e glazbenopovijesne sinteze, monografije i studije, kao što je, mjestimice, činila Dubravka Franković. Tako je »kao prilog zapažanju o značenju Kukuljevićeva *Slovníka* i kao jednog od izvorišta za suvremenu hrvatsku muzikologiju« upozorila na imena skladatelja kojih nema u *Povijesti hrvatske glazbe* Josipa Andreisa iz 1974. godine¹³ i u drugom izdanju trosveščane *Muzičke enciklopedije* (1971.–1977.).¹⁴ Svoj izbor upravo ovih izdanja obrazložila je njihovom recentnošću i priznatošću kao priručnicima za povijest hrvatske glazbe.¹⁵ *Leksikon jugoslavenske muzike*, međutim, jednako odgovara kriteriju recentnosti, čak je i recentniji od navedenih edicija, također je priznat priručnik, a svojom koncepcijom leksikona i tematskim ograničenjem na jugoslavensku glazbu i glazbenike – za razliku od *Muzičke enciklopedije*, koja je općeg karaktera – najbliži je Kukuljevićevoj koncepciji. Upravo zbog te koncentriranosti na jugoslavensku glazbu bilo bi za očekivati da će najviše imena iz Kukuljevićeva *Slovníka* naći svoje mjesto i u tom leksikonu. Koliko je ta pretpostavka (ne)točna, vidjet će se iz daljnjeg izlaganja.

Zastupljenost pojedinih osoba, koje pripadaju hrvatskome glazbenom krugu, u Kukuljevića, Kuhača i *Leksikonu jugoslavenske muzike* ponajbolje je vidljiva iz sljedeće tabele (grafija prema svakom izvoru).

¹² Usp. *Leksikon jugoslavenske muzike*, ur. Krešimir Kovačević, Jugoslavenski leksikografski zavod »Miroslav Krleža«, Zagreb, 1984.

¹³ Usp. Josip Andreis, *Povijest glazbe*, knj. IV, *Povijest hrvatske glazbe*, Liber – Mladost, Zagreb, 1974.

¹⁴ Usp. *Muzička enciklopedija*, ur. Krešimir Kovačević, Jugoslavenski leksikografski zavod, Zagreb, 1971.–1977.

¹⁵ Usp. Dubravka Franković: »O muzici u *Slovníku umjetnikah jugoslavenskih* Ivana Kukuljevića Sackinskog«, str. 262.

Kukuljević: <i>Slovník umjetnikah jugoslavenskih</i>	Kuhač: <i>Grada za biografsko-muzikografski slovník</i>	<i>Leksikon jugoslavenske muzike</i>
Anticho ili Antiquo Andrija		Antico (Anticho, De Antiquis, Antiquus, Antigo) Andrea
Babić Benko	Babić Benko	Babić (Baba) Benedikt
Bajamontić Julio	Bajamonti Julio	Bajamonti Julije
Bogotić Mihalj	Bogotić Mihalj	
Bošković Roger Josip	Bošković Josip Rugjer	
Brunjolić Sekondo	Brunjolić Sekondo	Brugnoli Sekundo (Secondo)
Čačković Franjo X. Vrhovinski	Čačković Franjo	Čačković-Vrhovinski Franjo Ksaver
Dubois Franjo		
Epštein Julio	Epstein Julius	
Fedrigotti Ivan		
Foresti Ivan		
Frankopan Juraj Trsački	Frankopan Juraj	
Gučetić Franjo (Gozze)	Gučetić Gozze Francisco	Paprica Francisco
Heilinger Janko		Heilinger Ivan ¹⁶
Holjar Bonaventura	Hogliar Bonaventura	
Jarnović Ivan	Jarnović Ivan	Jarnović Ivan Mane
Jelić Vinko	Jelić Vinko	Jelić Vinko
Jeronim sveti	Jeronim Sveti	
Juraj, presviter panonski		
Kalin Dominik Franjo od Svetoga Križa i Marienberga	Kalin (Calin) Dom Francisco	
Karas Vjekoslav	Karas Vjekoslav	Karas Vjekoslav
Koriolanovićeve Milica	Koriolanović Milica	
Lisinski Vatroslav	Lisinski Vatroslav	Lisinski Vatroslav
Menčetić Vladislav	Menčetić Vladimir	
Nakić Petar, od Talijanah nazvan Nachini i Nanchini		Nakić Petar (Nachich, Nakihe); talijanizirano Nachini, Nacchini, Nanchini)
Ohmučević Gargurić Jelena	Ohmučević	
Omišljanin Jakov		
Oplanić Gavril	Oplanić Gavril	
Orišić Sgr.	Orišić	
Pabst Antun		
Patačić Adam od Zajezde	Patačić Adam	Patačić Adam
Patricius Franjo	Petrić Francisco	
Politei Juraj		
Požezanin Ilija		
Rabljanin Ivan Krstitelj Pio		
Radoičić (Gaudentius) Nikola	Radoičić (Gaudentius) Nikola	
Rasmilović Bonaventura	Razmilović Bonaventura	Razmilović Bone
Santagracia Franjo		
Santini Laktancio		
Skalić Pavao	Skalić Pavao	Skalić (Schalichius, Scalitz) Pavao (Paulus)

Kako je razvidno iz navedene tabele, Kukuljević je naveo ukupno četrdeset osoba za koje je držao da su u vezi s hrvatskom glazbom. Od njih Kuhač u svojem *Slovníku* spominje 26, u *Leksikonu jugoslavenske muzike* (LJM) navedeno je 15, a samo 12 ih se nalazi u sva tri izvora. Tih petnaestoro u LJM su sljedeći: Antico (Anticho, De Antiquis, Antiquus, Antigo) Andrea, Babić (Baba) Benedikt, Bajamonti Julije, Brugnoli Sekundo (Secondo), Čačković-Vrhovinski Franjo Ksaver, Heiling Ivan, Jarnović Ivan Mane, Jelić Vinko, Karas Vjekoslav, Lisinski Vatroslav, Nakić Petar (Nachich, Nakich); talijanizirano Nachini, Nacchini, Nanchini), Paprica Francisco, Patačić Adam, Razmilović Bone, Skalić (Schalichius, Scalitz) Pavao (Paulus).

Premda je Kuhač uvrstio veći broj u Kukuljevića navedenih autora nego je to slučaj u LJM, zanimljivo je da nije naveo tri imena koja je suvremena glazbena historiografija prepoznala kao relevantna pa su svoje mjesto našla i u LJM: Ivana Heilingera, Petra Nakića¹⁷ i Andrea Antica,¹⁸ dakle dvojicu graditelja orgulja i jednog izrazito uspješnog inovatora glazbenog tiskarstva i skladatelja. Antico je, štoviše, prema najrecentnijoj povijesti hrvatske glazbe Ennia Stipčevića, »kao nijedan glazbenik iz hrvatskih krajeva prije, a i malo koji nakon njega, [...] trajno obilježio europsku glazbenu kulturu svog doba«. ¹⁹ Za razliku pak od LJM Kukuljević navodi svoje izvore, ako ih je bilo. Tako je za **Antica** navedena Stankovićeve *Biografia degli uomini distinti dell'Istria*, za **Heilingera**, kako je već citirano, *Zagrebački katolički list* (v. bilj. 13), a za **Nakića** cijeli niz

¹⁶ **Janko** Heiling Ivan, prema Kukuljeviću, graditelj orgulja rođen u Karlovcu. Navodi da je 1857. sagrađio »liepe orgulje za karlovačku župnu crkvu, koje djelo može se nesamo iz gledišta muzikalnoga, radi skladnosti, sile, jasnosti i ljubkoće glasovah pohvaliti, nego takodjer s toga, što mu dolikuje i vanjska slika, budući da je urešeno s prednjega lica liepimi gotičkim rezarijama. Za Hrvate je ovo djelo tim zanimivije, što je umjetnik sve svoje gradivo uzimao jedino iz domaćih tvornicah« (*Slovník*, str. 112). Kao izvor Kukuljević navodi »Zagrebački katolički list. 1857, broj 34«. U LJM postoji samo **Ivan** Heiling Ivan, za kojega je utvrđeno da je bio graditelj orgulja, rođen u Beču 1797. godine, umro u Karlovcu 1. veljače 1872. Međutim, Emin Armano u knjizi *Orgulje hrvatskih graditelja tragom Ladislava Šabana*, Jakša Zlatar, Zagreb, 2006., preuzimajući Šabanove podatke s napomenom da je izvor nepoznat, govori o Johannu (Ivanu) Heiling Ivanu, koji je rođen i imao radionicu u Karlovcu. Izgradio je orgulje u župnoj crkvi u Glini i pozitiv u župnoj crkvi Marije Snježne na Dubovcu kraj Karlovca.

¹⁷ Prema Kukuljeviću »od Talijanah nazvan Nachini i Nanchini, drvorezar i graditelj orguljah, rodi se u okolici Spljetskoj koncem 17. ili početkom 18. stoljetja« (*Slovník*, str. 319); prema LJM taj graditelj orgulja rođen je u veljači 1694. vjerojatno u selu Buliči kraj Benkovca, a umro nepoznatog datuma u Coneglianu. O Petru Nakiću iscrpne su radove u novijoj hrvatskoj organologiji napisali Ladislav Šaban, Božidar Grga i Emin Armano. Armano navodi da je rođen u Buliči kraj Benkovca, 16. veljače 1694. a umro u Coneglianu, 17. travnja 1769. Usp. Emin Armano, *Orgulje hrvatskih graditelja tragom Ladislava Šabana*, str. 294.

¹⁸ Prema Kukuljeviću »drvorezar 16. stoljetja, rodi se u Matavunu (Montona) u Istriji [...] bio prvi, koj izum i u drvo rezati i tiskati muzikalne note za orgulje« (*Slovník*, str. 12); prema LJM »talijanski muzički nakladnik, urezivač nota i tiskar (Motovun, Istra, oko 1470–80 – ?)«. U najrecentnijoj povijesti hrvatske glazbe Ennio Stipčević navodi da je »Andrea Antico 'da Montona' – Andrija Motovunjanin« [kako ga je nazvao Županović] podrijetlom iz Istre, rođen oko 1480., umro nakon 1539., te da se ne zna je li podrijetlom Hrvat ili Talijan. Usp. Ennio Stipčević, *Hrvatska glazba*, Povijest hrvatske glazbe do 20. stoljeća, Školska knjiga, Zagreb, 1997., str. 50.

¹⁹ Ennio Stipčević, *Hrvatska glazba*, Povijest hrvatske glazbe do 20. stoljeća, str. 50.

izvora.²⁰ Poznato je, i ovdje već istaknuto, da Kuhač uopće nije uzimao u obzir Stankovićev rad. Tako se i na ovom primjeru, bez obzira na (ne)točnost i/ili (ne)potpunost izloženih podataka i zaključaka,²¹ vidi značenje Kukuljevićeva *Slovnika* kao inicijalnog poticaja daljnjim istraživanjima. Međutim, kako je Kuhač iz zasad nepoznatih razloga zanemario navedene i za hrvatsku glazbenu kulturu vrlo značajne osobe, tako je i Kukuljević propustio unijeti u svoj *Slovník* podatke o nekim glazbenicima i osobama na razne načine vezanim uz glazbu, koje je Šime Ljubić predstavio u svom *Dizionarioju*. Tako je izostao i iznimno

²⁰ To su: »De Boni. Biografia degli Artisti. – Desrizione delle cose più notabili che sono nella chiesa dei S. Guistina di Padova 1741. – Moschini Guida di Venezia. – Neugebauer. Die Südslawen pag. 174. – Lichenthal P. Dizionario e Biografia della Musica. Milano 1826. – L'Artista Dalmato. Lunario Zaratino 1855. Pag. 31«. Ostali izvori koje navodi za pojedine autore su sljedeći (citirani prema Kukuljeviću): **Babić Benko**: Appendini Notizie hist. Critiche sulla Ragusa II, str. – Farlati Illyricum Sacrum T. VI, p. 18. – Dolci Sebastian Fasti Ragusei str. 8. – Seraphinus Cerva Bibliotheca Scriptorum Ragusinorum. MSC; **Bajamontić Julio**: nema izvora; **Bogotić Mihalj**: Cicogna Em. Ant. Delle Iscrizioni Veneziane, Venezia 1824. T. I, pag. 227; **Bošković Roger Josip**: Ab. Franc. Ricca. Elogio storico dell' Abate Rugiero Giuseppe Boscovich (s njegovim poprsjem. Milano 1789. – Bernardi Zamagna. Oratio in funere F. J. Boscovich. Ragusa 1787. Folio. – Appendini. Notizie storico-critiche sulle antichità storia e letteratura de' Ragusei. Ragusa 1803; **Brunjočić Sekondo**: Appendini: Notizie sotr. Critichee di Ragusa. – Serafinus Cerva. MSC.; **Čačković Franjo X. Vrhovinski**: nema izvora; **Dubois Franjo**: nema izvora; **Fedrigotti Ivan**: nema izvora; **Foresti Ivan**: nema izvora; **Frankopan Juraj Trsački**: nema izvora; **Gučetić Franjo (Gozze)**: Cerva Bibl. Scriptorum Ragusinorum. MSC; **Holjar Bonaventura**: Fabianić. Memorie sopra alcuni conventi della Dalmazia str. 36; **Jarnović Ivan**: Gerber Lexikon der Tonkünstler. – Schilling i Gassner Universal-Lexikon der Tonkunst. – Fetis F. J. Biographie universelle des musiciens etc. Paris 1835–1844; **Jelić Vinko**: Gassner i Schilling Universal-Lexikon der Tonkunst; **Jeronim sveti**: Gerber Lexikon der Tonkünstler. – Gassner Universal-Lexikon der Tonkunst; **Juraj, presviter panonski**: Monumenta Germaniae. – Die Geschichtschreiber der deutschen Vorzeit. Berlin 1850. IX Jahrhundert, 5. Band, pag. 50; **Kalin Dominik Franjo od Svetoga Križa i Marienberg**: nema izvora; **Karas Vjekoslav**: nema izvora; **Koriolanovićevo Milica**: Hanibala Lucija Hvaranina Skladanja. U Mletcih 1556 i u Zagrebu 1847, list 88–89. – Robinja Anibala Lucia. Venetia 1638 str. 91; **Lisinski Vatroslav**: Perly české. V Praze 1855. – Moji zapisci; **Menčetić Vladislav**: nema izvora; **Ohmučević Gargurić Jelena**: Eusebii Caboga Monachi Benedictini Lib. III. Suae Rhacusanæ Historiæ, citatæ a Benedicto Ursino in opere : Le glorie cadute dell' antichissima ed augustissima famiglia Comnena. Venetia 1663. – Serafino Cerva. Viri illustri di Ragusa. MSC. – Ferrich Georgio. Periegesis orae Rhacusanæ. Rhacusii 1803. Pag. LXXII. – Appendini. Notizie storico-critiche sulla antichità etc. De Ragusei. Ragusa 1803. P. II. Pag. 18; **Omišljanin Jakov**: nema izvora; **Oplanić Gavril**: P. Stankovich. Biografia degli uomini distinti dell' Istria. Trieste 1829. T. II. P. 440; **Orišić Sgr.**: Schilling et Gassner. Universal-Lexikon der Tonkunst; **Pabst Antun**: nema izvora; **Patačić Adam od Zajezde**: Alexandri Com. Patachich Status Familiae Patachich, sive notitia illius universalis. MSC. – Repertorium Familiarum Croaticarum. MSC. – Gallerie der berühmtesten Tonkünstler des 18. und 19. Jahrhunderts. Erfurt. Joh. Karl Müller 1816. B. I. Pag. 80–89; **Patricius Franjo**: Saggio sopra Francesco Patrizio Dalmatino, di Rados Antonio Michaeli Vitturi da Traù, u djelu: 'Opuscoli del Signor Rados Antonio Michaeli Vitturi. Ragusa 1811. Pag. 26.' – Tirraboschi Storia della Letteratura italiana. Milano 1822-26. – Baglivi Georgii (Ragusani) Opera omnia Medico-practica et anatomica. Antverpiae 1715. In Praefatione. – Gerber E. L. Hist. Biogr. Lexicon der Tonkünstler. Leipzig 1791. II. Pag. 83. – Fetis F. J. Biographie universelle des Musiciens et Biographie generale de la Musique. Paris et Bruxelles 1835–1844. – Libri delli Decreti della Congregazione illirica S. Hieronymi. MSC.; **Politei Juraj**: nema izvora; **Požezanin Ilija**: nema izvora; **Rabljanin Ivan Krstitelj Pio**: J. A. Kaznačića poslanica; **Radoičić (Gaudentius) Nikola**: Appendini. Not. Ist. Crit. T. II. Pag. 113; **Rasmilović Bonaventura**: nema izvora; **Santagracia Franjo**: Ugovori crkve zagrebačke; **Santini Laktancio**: nema izvora; **Skalić Pavao**: Gerber. Lexikon der Tonkünstler. Leipzig 1792. II. Pag. 398. – Lichenthal Pietro. Dizionario e Bibliografia della Musica. Milano 1826. V. III. Pag. 110.«

²¹ Iserpan kritički osvrt na Kukuljevićev tekst o Anticu napisala je Dubravka Franković. Usp. Dubravka Franković, »Neke metode leksikografskog rada Ivana Kukuljevića Sakcinskog...«, str. 47–51. Na istom mjestu upozorava i na propuste u tekstu o Franji Petriću (str. 51–52).

važan i tada već u Ljubića poznat podatak o prvom hrvatskom oratoriju *La traslazione di S. Doimo (Prijenos sv. Dujma)*, odnosno »dramatski sastav za glazbu, otpjevan u Splitu tijekom godine 1770«, Julija Bajamontija.²² Stoga je zaista šteta, kako je i Dubravka Franković uočila, da taj podatak nije našao mjesta u Kukuljevićeve *Slovníku*, jer bi tada Bajamontijev prinos hrvatskom glazbenom stvaralaštvu – poglavito s obzirom na činjenicu da je Kukuljevićev *Slovník*, za razliku od Ljubićeva *Dizionarioja*, pisan na hrvatskom jeziku – postao ranije poznat glazbenoj i uopće kulturnoj javnosti.²³ Kukuljević je jednostavno »propustio postupiti leksikografski korektno«,²⁴ što dovodi u pitanje i vjerodostojnost citiranih kriterija. Zašto Kukuljević nije uzeo u obzir Ljubićeve spoznaje, a Kuhač Stankovićeve, zaista je teško odgonetnuti. Dubravka Franković navodi kako bi se moguće razloge »suparništva« Kukuljević – Ljubić možda moglo »potražiti u srodnom području znanstvenih interesa, rada i djelovanja«. ²⁵ Međutim, u tom bi se slučaju to moralo odnositi i na ostala područja umjetnosti zastupljena u *Slovníku*. A nije tako. Kukuljević Ljubića izravno navodi kao izvor barem jednom: uz natuknicu o Ivanu Nikoli Nakiću-Vujnoviću, »graditelju vojničkom«. ²⁶ Dakle, tvrdnja o nekonzultiranju Ljubića odnosi se sa sigurnošću na teme vezane uz glazbu i glazbenike. Nadalje, srodnim se područjem bavio i Stanković, pa ga Kukuljević ipak respektira i u pitanjima vezanim uz glazbenu umjetnost, a Kuhač ne. S druge strane, kako je već istaknuto, Kuhač uvažava Ljubića, ali ne i Stankovića. Imajući na umu Kukuljevićeve kriterije izbora imena potpuno je nejasno zašto nije u *Slovník* uvrstio veći broj preporodnih skladatelja. Mjesta je našao samo za Čačkovića Vrhovinskog, Epsteina i Lisinskog, a izostali su primjerice Ferdo Livadić, Fortunat Pintarić, Ivan Padovec, Franjo Pokorni, Ferdo Rusan, Josip Juratović. Dubravka Franković je izrazila nadu da je možda Livadića, Juraja Karla Wisnera von Morgensterna i Stanka Vraza predvidio u šestom svesku.²⁷ Livadić je, uostalom, kako će se kasnije vidjeti, uglazbio najviše njegovih tekstova. Međutim, teško je održivo mišljenje da bi Livadić ostao Wiesner (pa kao takav bio uvršten u šesti svezak) kad se zna da je Kukuljević kroatizirao primjerice Bajamontija u Bajamontića.

Kako je uočeno, u LJM uvršteno je samo petnaest imena iz Kukuljevićeve *Slovníka*. Za većinu izostavljenih zaista nema mjesta u suvremenom hrvatskom

²² Simeone Gliubich [Šime Ljubić], *Dizionario biografico degli uomini illustri della Dalmazia*, Vienna–Zara, 1856.; pretisak: Arnaldo Forni, Bologna, 1974., str. 17; »componimento drammatico per musica, cantato in Spalato nel corrente anno 1770«.

²³ Usp. Dubravka Franković, »Neke metode leksikografskog rada Ivana Kukuljevića Sackinskog na muzičkom dijelu 'Slovníka umjetnikah Jugoslavenskih'«, str. 44.

²⁴ Ibid.

²⁵ Ibid., bilj. 25.

²⁶ Usp. Ivan Kukuljević Sackinski, *Slovník umjetnikah jugoslavenskih*, Tiskom narodne tiskarne Dra. Ljudevita Gaja, Zagreb, 1858., str. 320.

²⁷ Usp. Dubravka Franković, »O hrvatskoj glazbi i glazbenicima u leksikografskom radu Ivana Kukuljevića Sackinskog«, str. 156.

glazbenopovijesnom kanonu. Međutim, recentnija istraživanja pokazuju da je Kukuljević s pravom upozorio na, primjerice, pijanista i glasovirskog pedagoga Juliusa Epsteina, kojega on u prvom redu prepoznaje kao skladatelja, a koji se, premda zabilježen i u Kuhača,²⁸ sve do samog kraja XX. stoljeća iz tog kanona izgubio.²⁹ Valja također napomenuti da su neka imena, koja je naveo Kukuljević, ali ne i LJM, prepoznata kao respektabilna u suvremenoj hrvatskoj glazbenoj historiografiji. Tako Stipčević u svojoj glazbenopovijesnoj sintezi spominje Juraja Frankopana, koji se odlikovao, »kako u jednom spisu stoji, ‘poznavanjem glazbenih instrumenta’«³⁰ i Franu Petrića, čije su »pouzdana filološke interpretacije (sačuvane u brojnim pismima, a pregledno razložene u djelu *Della poetica*, Ferrara, 1586) činile [...] dio diskusija o grčkoj drami i glazbi, što su ih potaknuli filozofi i glazbeni teoretičari u krugu tzv. Bardijeve firentinske camerate«³¹

Među imenima koja spominju sva tri ovdje navedena leksikona pozornost privlače osobito dva: violinist i skladatelj Ivan Jarnović i enciklopedist, humanist, teolog, glazbeni teoretičar i pisac Pavao Skalić.

U hrvatskoj glazbenoj historiografiji i leksikografiji Jarnović je kontinuirano zastupljen, ali uz brojne kontroverze, koje ni do danas nisu riješene. Istaknimo da je već samo njegovo hrvatsko podrijetlo bilo predmetom rasprava. Stoga ne čudi da u najnovijoj knjizi o Jarnoviću, s naglaskom na njegovim violinskim koncertima, autorica Vjera Katalinić, koja je provela temeljito istraživanje njegova života i svih prethodnih posvećenih mu studija, zaključuje da su se njezinom studijom »zapravo zacrtale smjernice za nastavak istraživanja«.³² A što se tiče njegove nacionalne pripadnosti ona drži da odgovor zasad može glasiti:

²⁸ U *Gradi za biografsko-muzikografski slovník* se nalaze izresci i prijepisi iz glazbenih kritika (*Neven, Luna*), glazbenih leksikona, Epsteinova pisma iz 1902., te Kuhačev članak o Epsteinu izrezan iz *Narodnih novina* od 10. listopada 1901., koji zaključuje sljedećim riječima: »Sve ovo o Epsteinu nisam zato iznio, da pobudim u čitaoca neku samilost, jer njemu ne treba, hvala Bogu, ni kakve milosti, nego sam lih zato iznio, da mu izkažemo naše poštovanje, a on – i drugi naši umjetnici u inozemstvu – da znadu, da mi svakoga njih držimo u evidenciji, koji su hrvatskom narodu ma kako lice osvijetlali«. Usp. Franjo Kuhač, *Grada za biografsko-muzikografski slovník*, Arhiv HAZU u Zagrebu, Kuhač XVII/3–1/E 46–56.

²⁹ On se, doduše, navodi u oba izdanja *Muzičke enciklopedije*, ali kao austrijski pijanist i pedagog (usp. *Muzička enciklopedija*, sv. 1, Leksikografski zavod FNRJ, Zagreb, 1958., str. 432; *Muzička enciklopedija*, sv. 1, Jugoslavenski leksikografski zavod, Zagreb, 1871., str. 533–534). U hrvatski glazbenopovijesni kanon vraća se člankom Vjere Katalinić u *Hrvatskom biografskom leksikonu*, sv. 4, Leksikografski zavod Miroslav Krleža, Zagreb, 1998., str. 44–45. Katalinić je na temelju literature (ali ne i Kukuljevićeva *Slovnika*) i vlastitih istraživanja napisala temeljit biografski članak u kojemu je Epstein predstavljen kao pijanist, glasovirski pedagog i redaktor izdanja glasovirskih skladbi, a ne kao skladatelj, kako je to učinio Kukuljević. U najnovijoj *Hrvatskoj enciklopediji* predstavljen je kao »hrvatsko-austr. pijanist i pedagog« (usp. *Hrvatska enciklopedija*, sv. 3, Leksikografski zavod Miroslav Krleža, Zagreb, 2001., str. 489).

³⁰ Ennio Stipčević, *Hrvatska glazba...*, str. 88.

³¹ Ibid., str. 41. O Petriću je opsežnu studiju napisao Stanislav Tuksar (usp. Stanislav Tuksar, *Hrvatski renesansni teoretičari glazbe*, JAZU, Zagreb, 1978., str. 67–87), a o Aristotelovu glazbeno-teorijskom spisu *Περί ἀκουστών* u Petrićevu prijevodu na latinski studiju je napisao Krešimir Čvrlić. Usp. Krešimir Čvrlić, »Aristotelov glazbeno-teorijski spis *Περί ἀκουστών* / *De Audibilibus* (U latinskom prijevodu Frane Petrića)«, *Arti musicae*, XXXIX, br. 1, str. 101–134; br. 2, str. 179–218; Zagreb, 2008.

³² Vjera Katalinić, *Violinski koncerti Ivana Jarnovića*, Glazbeni aspekt i društveni kontekst njihova uspjeha u 18. stoljeću, Hrvatsko muzikološko društvo, Zagreb, 2006., str. 189.

»virtuoz i skladatelj, rođen na području ‘Kraljevstva dviju Sicilija’, vjerojatno hrvatskog porijekla [...] na talijanskim zasadama glazbeno odgojeni predstavnik francuske violinističke škole. Ukratko, bio je kozmopolit.«³³ Drugo je pitanje koliko Jarnović, čije se ime pisalo na dvadesetak načina, uopće pripada povijesti hrvatske glazbe, jer osim vjerojatnog hrvatskog podrijetla, on je na glazbu svojih suvremenika u Hrvatskoj imao malo ili nimalo utjecaja.

Za razliku od Jarnovića Skalićeva je nacionalnost nedvojbeno utvrđena, ali podaci o životnom putu jednako su nepotpuni i nepouzđani. Osim u *Slovníku* opširniji tekst o Skaliću Kukuljević je objavio 1875. u *Viencu*, a potom i separatno.³⁴ Otuda je u hrvatsku glazbenu historiografiju i leksikografiju došao podatak o teorijskom djelu o glazbi *Dialogus de Lyra*, koje je navodno objavljeno u Kölnu 1570. godine. Kukuljević je navedeni podatak preuzeo iz uglednih onodobnih leksikona.³⁵ Govoreći o glazbenim leksikonima, kako je utvrdio S. Tuksar, koji je pisao i o dostupnim i provjerenim Skalićevim teorijskim i glazbenoestetičkim tekstovima i fragmentima,³⁶ *Dialogus de Lyra* se prvi put spominje u *Musikalisches Lexikon oder musikalische Bibliothek* J. G. Walthera iz 1732. godine.³⁷ Međutim, unatoč preciznim podacima o naslovu, temi, mjestu i godini tiskanja do danas nitko nije objavio studiju o tom navodnom djelu ili naveo podatak o mjestu čuvanja nekog primjerka, pa se, čini se, počelo odustajati od njegova navođenja u leksikografskim i historiografskim radovima. Prvi je to učinio E. Stipčević, koji u svojoj povijesti hrvatske glazbe doduše navodi Skalića, ali samo kao autora natuknice o glazbi *Discursus Harmonicus* u *Encyclopediae, seu orbis disciplinarum tam sacrarum, quam prophanarum, epistemon* (Basel, 1559.).³⁸

Kukuljević je, dakle, kao što se čini i danas, podatke za svoj *Slovník* prikupljao osobnim arhivskim istraživanjima – što gdjekad izravno navodi u izvorima³⁹ – koja

³³ Ibid., str. 18.

³⁴ Usp. Ivan Kukuljević-Sakcinski, *Pavao Skalić, gradjanin zagrebački, učenjak na glasu, svećenik katolički i protestantski, prvi ministar pruski, pustolov smjeli, nazvan Gagliostro XVI. vieka*, Pretiskano iz *Vienca*, 1875., Dionička tiskara, Zagreb, 1875.; *Vienac*, VII, br. 44, str. 708–712; br. 45, str. 725–727; br. 46, str. 739–743; br. 47, str. 760–763; br. 48, str. 783–786; br. 49, str. 799–800; br. 50, str. 818–821; Zagreb, 1875. U *Viencu* nema popisa djela.

³⁵ Usp. bilješku 17.

³⁶ Usp. Stanislav Tuksar, »Pavao Skalić (1534?–1575) kao glazbeni pisac i njegov *Discursus Harmonicus* (1559)«, *Arti musices*, VIII, br. 2, str. 97–122; Zagreb, 1977.; *Hrvatski renesansni teoretičari glazbe*, str. 29–47. O *Dialogusu* je pisao i Bojan Bujić (usp. »’Dialogus de lyra’ Pavla Skalića – pokušaj rješenja jedne bibliografske zagonetke«, *Zvuk*, 4, str. 72–75; Beograd, 1976.), koji je s Tuksarom vodio i polemiku (usp. Bojan Bujić, »Još o Skaliću kao teoretičaru muzike«, *Arti musices*, X, br. 1, str. 105–108; Zagreb, 1979.). Stanislav Tuksar, »Još o Skaliću kao teoretičaru glazbe (II)«, *Arti musices*, X, br. 1, str. 109–112; Zagreb, 1979. U vezi s naslovom spominje se i mogućnost krivog čitanja navodnog originalnog naslova, koji bi u tom slučaju glasio: *Dialogus Pauli Scalichii de Lika de missa (Dijalog Pavla Skalića, Ličanina, o misti)*. O tome usp. Bojan Bujić, »’Dialogus de lyra’ Pavla Skalića – pokušaj rješenja jedne bibliografske zagonetke«, str. 74; Josip Andreis, *Povijest glazbe*, knj. IV, *Povijest hrvatske glazbe*, str. 65.

³⁷ Usp. Stanislav Tuksar, *Hrvatski renesansni teoretičari glazbe*, str. 29.

³⁸ Usp. Ennio Stipčević, *Hrvatska glazba...*, str. 44, 78.

³⁹ Usp. bilješku 17.

uključuju i brojna putovanja, zatim dopisivanjem sa suvremenicima, te kompilacijom malobrojnih i, kako su kasnija istraživanja pokazala, nedovoljno provjerenih i pouzdanih objavljenih podataka iz područja glazbenog stvaralaštva, izvoditeljstva, amaterizma, diletantizma, teorijskih radova, organologije, zvonoljevarstva itd. Međutim, i takav *Slovník* je bio od nezaobilaznog značenja u doba svoga nastanka, te je ostao inicijalnim poticajem mnogim istraživanjima i kasnije. Uostalom, važnost *Slovníka* uočio je tada još mladi Kuhač. U pismu kojim 1868. godine iz Osijeka moli Kukuljevića za dozvolu da mu posveti svoje *Salonsko kolo* za glasovir on piše:

»U Vašem djelu ‘Slovník umjetnikah jugoslavenskih’ niste Vi presvietli gospodine samo život domorodnih sinova opisali, već ste tim narodnoj umjetnosti upravo put prokrčili. Bez onih argumenata koje Vi u previednom djelu Vašem o obstanku jugoslavenskih glazbenih djela donosite, bilo bi skoro nemoguće o jugoslavenskoj glazbenoj umjetnosti, osobito inostrani sviet osviedočiti, pošto bi čovjek inače morao Lisinskoga ili koga drugoga početkom našega umjetnoga života naznačiti. A taj kasni početak bi još više dokazom služilo, da su stari Jugoslaveni u dubokom neznanstvu živovali, i da su tek onda umjetničkoj vještini prispjeli, kad su drugi narodi već na povišjem stepenu izobraženosti bili.

Da je danas moguće sviet o neistinosti toga mnienja osviedočiti, neima se nikom drugom zahvaliti nego Vami presvietli gospodine!

Vi ste velikim trudom i velikim požrtvovanjem sabrali i uredili materiala za poviest umjetnosti Jugoslavena; Vi ste glazbeniku i slikaru stazu pokazali, kojom valja poći, kamo da ima svoju pozornost i svoj nauk upraviti i šta ima učiniti, da silu svoju za korist domovine upotriebiti može«. ⁴⁰

Bibliografia hrvatska

Poput Skalićeva *Dialogusa*, hrvatska je glazbena historiografija baštinila iz Kukuljevićeva opusa – ali ne iz *Slovníka* – još jedan samo nominalno poznati naslov. Kukuljević, naime, u svojoj *Bibliografiji hrvatskoj*, u koju međutim nije uvrstio *Dialogus*, navodi da je Mate Kurtović⁴¹ objavio knjigu *Naručnik početnikah i uprava pivanja càrkvenoga po stazam utemeljenim sv. Gàrgura velikoga*, »u Zadru kod Battare 1845«. ⁴² Riječ je najvjerojatnije o prijevodu njegova djela *Manuale dei principi di canto-fermo giusta le regole di S. Gregorio Magno ridotti dal maestro di coro*

⁴⁰ Franjo Ks. Kuhač, *Korespondencija*, Pismo Ivanu Kukuljeviću Sakcinskom od 26. studenoga 1868., rukopis, Hrvatski državni arhiv, Osobni fond Franje Ks. Kuhača, HR-HDA-805-XVII/52/II, br. 167. Prijepis u Zavodu za povijest hrvatske književnosti, kazališta i glazbe HAZU, Odsjek za povijest hrvatske glazbe, knj. IIb, br. 167.

⁴¹ Mate Kurtović (1804.–1875.) bio je svećenik i učitelj gregorijanskog pjevanja i glazbe na zadarskom sjemeništu.

⁴² Usp. Ivan Kukuljević Sakcinski, *Bibliografia hrvatska*, knj. prva, dio prvi, Tiskane knjige, Troškom društva za jugoslavensku povjestnicu i starine, Zagreb, 1860., str. 81.

della Chiesa Metropolitana di Zara, tiskanog u Veneciji 1844. (dalla tipografia di Giovanni Battista Merlo). Dakle, opet su citirani precizni podaci o naslovu, mjestu, izdavaču i godini izdanja, a kako je *Bibliografia hrvatska* objavljena 1860. prošlo je samo 15 godina od izdanja Kurtovićeve rada, pa je Kukuljević mogao i osobno provjeriti postojanje takvog naslova. Danas mu, međutim, koliko je zasad poznato, nema traga. Samog Kurtovića nakon Kuhača⁴³ ne bilježi ni glazbena leksikografija, a dugo je bio zaboravljen i u glazbenoj historiografiji. Informacija o Kurtoviću *Naručniku* pojavljuje se prvi put u XX. stoljeću 1927. godine u članku o Kurtoviću Antonina Zaninovića u časopisu *Sv. Cecilija*, gdje se izravno kao izvor navodi Kukuljevićeve *Bibliografija*.⁴⁴ U glazbenopovijesnim sintezama Kurtović i njegov *Naručnik* nalaze svoje mjesto prvi put 1962. u Andreisovu povijesnom pregledu. Isti tekst Andreis ponavlja i u *Povijesti glazbe* iz 1974., te u engleskim prijevodima iste iz 1974. i 1982. godine. Podatak o Kurtoviću priručniku o gregorijanskom koralu na talijanskom i hrvatskom jeziku preuzimaju također Lovro Županović u *Stoljećima hrvatske glazbe* i Ennio Stipčević u *Hrvatskoj glazbi*.⁴⁵ Naposljetku, i u prvom sintetskom prikazu hrvatske glazbene historiografije u XIX. stoljeću taj je podatak također preuzet iz navedenih izvora.⁴⁶ Nažalost, niti jedan primjerak ovoga djela na hrvatskome jeziku do danas nije pronađen, ali valja napomenuti da je sustavno istraživanje hrvatskih glazbenih arhiva, pa tako i onih crkvenih i samostanskih, daleko od kraja, pa postoji realna mogućnost da se ipak i to djelo nađe.⁴⁷ U svakom slučaju i ovim se primjerom potvrđuje Kukuljevićev pionirski rad kao ishodište daljnjim istraživanjima i na muzikološkom području.

Glazbena publicistika

Prvi Kukuljevićevi malobrojni prilozi glazbenoj publicistici još su ranijeg datuma od navedenih leksikografskih i bibliografskih. Oni datiraju iz 1841., 1842. i 1845., kada je u *Danici* objavio svoj »Dopis iz Milana«, potom tekst »Něšto o iznenadnom pěsničtvu« u epistularnom obliku, te naposljetku članak »Muzikalna zabava za oravske Slavjane«. Nakon toga objavljen je 1859. i 1884. godine njegov članak o Vatroslavu Lisinskom u *Narodnim novinama* i *Viencu*, a preuzet je zapravo

⁴³ Kuhač međutim ne spominje hrvatsku varijantu *Manuale dei principii...* Usp. Franjo Ks. Kuhač, *Grada za Biografsko-muzikografski slovník*, Arhiv HAZU u Zagrebu, Kuhač XVII/3–4/K 498.

⁴⁴ Usp. Antonin Zaninović, »Pop Mate Kurtović«, *Sv. Cecilija*, XXI, br. 6, str. 257; Zagreb, 1927.

⁴⁵ Usp. Josip Andreis, »Razvoj muzičke umjetnosti u Hrvatskoj«, Josip Andreis, Dragotin Cvetko, Stana Đurić-Klajn, *Historijski razvoj muzičke kulture u Jugoslaviji*, Školska knjiga, Zagreb, 1962., str. 146; *Povijest glazbe*, knj. 4, *Povijest hrvatske glazbe*, Liber – Mladost, Zagreb, 1974., str. 219 (pretsak: Sveučilišna naklada Liber, Zagreb, 1989.); *Music in Croatia*, Institute of Musicology – Academy of Music, Zagreb, 1974., str. 178–179; 1982², str. 151; Lovro Županović, *Stoljeća hrvatske glazbe*, Školska knjiga, Zagreb, 1980., str. 195; Ennio Stipčević, *Hrvatska glazba...*, str. 180, 195.

⁴⁶ Usp. Sanja Majer-Bobetko, Zdravko Blažeković, Gorana Doliner, *Hrvatska glazbena historiografija u 19. stoljeću*, Hrvatsko muzikološko društvo, Zagreb, 2009., str. 165, 168, 171, 183, 187, 218.

⁴⁷ U tijeku je višegodišnji znanstveni projekt *Sređivanje i obradba glazbenih izvora u Hrvatskoj* kojemu je voditelj Stanislav Tuksar.

iz *Slovnika*.⁴⁸ U »Dopisu iz Milana« Kukuljević izvještava o »umiljno-dražesnim« glasovima pjevačica (Frezzolini, Tadolini, Abaddia [!]),⁴⁹ i pjevača (Donzelli, Coleti, Kastelan [!]),⁵⁰ te o balerini Taglioni,⁵¹ koji su tijekom sezone nastupali u milanskoj *Scali*. Posebno ističe Donzellija, uspoređujući ga s Orfejom, i nazivajući ga »kraljem pjevačah«, kojega usto u operi *Il Bravo* »bogate narodne dalmatinske haljine rese«. ⁵² »Muzikalna zabava za oravske Slavjane« zapravo je detaljan opis dobrotvorne glazbene večeri na kojoj su se prikupljala sredstva za pomoć »bratji našoj Slovakom«. Svojim »Dopisom iz Milana«, a poglavito »Muzikalnom zabavom za oravske Slavjane« Kukuljević je, uz Dimitriju Demetra, obilježio začetke glazbene kritike na hrvatskom jeziku, dok je ona pisana njemačkim nastala još ranije.⁵³ Premda Kukuljevićeve i Demetrovi tekstovi uglavnom ostaju na razini izvješća, iščitava se kao osnovni kriterij vrednovanja stupanj »domorodnosti«. Uostalom, od toga kriterija nije odstupio ni Stanko Vraz, koji je u povijest hrvatske glazbene kulture ušao kao općenito priznat autor prve prave, vrlo opsežne glazbene kritike na hrvatskom jeziku, što ju je napisao 1846. godine o izvedbi opere *Ljubav i zloba* Vatroslava Lisinskoga.⁵⁴ Napis »Něšto o iznenadnom pěšničtvu« potaknut je gostovanjem Pasquala Cataldija iz Napulja, koji je na prigodnom koncertu održanom kod grofa Aleksandra Draškovića izvodio svoje improvizacije.⁵⁵ Nada i čežnja »za onim vremenom, kad i mi takovih improvizatorah u našem jeziku imali budemo«, koje su tada hrvatski »domorodci« izrazili, dovela je Kukuljevića do folklornih tema i sjajnog zaključka da »ni neslutismo, da je naš narod u toj vārsti pěšništva možebit najbogatii na světu; jer što su naši ubogi slěpci, koje je

⁴⁸ Usp. Ivan Kukuljević Sakcinski, »Dopis iz Milana«, *Danica ilirska*, VII, br. 31, str. 127–128; Zagreb, 1841.; »Něšto o iznenadnom pěšničtvu (Ulomak iz privatnoga pisma)«, *Danica ilirska*, VIII, br. 20, str. 78–79; Zagreb, 1842.; »Muzikalna zabava za oravske Slavjane«, *Danica horvatska, slavonska i dalmatinska*, XI, br. 11, str. 43–44; Zagreb, 1845.; »Vatroslav Lisinski (Iz svezka III. Slovnika Umietnikah Jugoslavenskih od Ivana Kukuljevića Sakcinskoga.)«, *Narodne novine*, XXV, br. 169, str. 441–442; br. 170, str. 445–446; Zagreb, 1859.; »Vatroslav Lisinski. Po Ivanu Kukuljeviću«, *Vienac*, XVI, br. 34, str. 539–540+541 (portret Lisinskoga); Zagreb, 1884. U *Viencu* je tekst skraćen, prerađen i nema popis radova Lisinskoga.

⁴⁹ Erminia Frezzolini (1818.–1884.), talijanska sopranistica, osobito uspješna u romantičkom repertoaru, poglavito Verdijevim operama; Eugenia Tadolini (1809.–1851.), talijanska sopranistica; Luigia Abbadia (1821.–1896.), talijanska sopranistica i mezzosopranistica, debitirala kao petnaestogodišnjakinja.

⁵⁰ Domenico Donzelli (1790.–1873.) bio je glasovit talijanski tenor, a jedan od njegovih najvećih uspjeha bila je uloga u Mercadanteovoj operi *Il bravo*. Filippo Coletti (1811.–1894.), talijanski bariton. U odgovarajućoj literaturi nisam pronašla pjevača s prezimenom Kastelan. Poznata je bila sopranistica Jeanne-Anaïs Castellan (1819.–?), pa je moguće da se Kukuljević zabunio.

⁵¹ Marie Taglioni (1804.–1884.), talijanska balerina.

⁵² Ivan Kukuljević Sakcinski, »Dopis iz Milana«, str. 128.

⁵³ 1826. godine u književno-zabavnom časopisu *Luna* izlazi prvi osvrt u Hrvatskoj na neko glazbeno djelo i/ili izvedbu. Riječ je o prilogu anonimnog autora na njemačkom jeziku o melodrami *Viola* Josepha Auffenberga sa scenskom glazbom Karla Georga Wisnera von Morgensterna.

⁵⁴ Usp. [Stanko Vraz], »Pārva izvorna ilirska opera 'Ljubav i zloba' od Vatroslava Lisinskoga«, *Danica horvatska, slavonska i dalmatinska*, XII, br. 14, str. 53–56; br. 15, str. 57–60; Zagreb, 1846. Tekst je prvi atribuirao Stanku Vrazu Franjo Ks. Kuhač (usp. *Vatroslav Lisinski i njegovo doba*, Matica hrvatska, Zagreb, 1877., str. 48).

⁵⁵ O tom koncertu usp. Dubravka Franković, »Uloga ilirske štampe u muzičkom životu Hrvatske od 1835. do 1849. II dio: od 1840. do 1843. godine«, *Arti musices*, VIII, br. 1, str. 40; Zagreb, 1977.

moći čuti na svakom vašaru i proštenju uz gusle pjevati, nego u pravom smislu improvizatori?«. Izjavu potkrjepljuje opisom osobnog susreta s jednim takvim slijepcem u nekim toplicama, kojemu se može reći »ma o kakovoj stvari na svētu, koju on pozna, on će odmah varhu nje pjesmu složiti i izpjevati. Što i na ne malo moje i okolostojećih udivljenje učini«. ⁵⁶ Članci o Lisinskom objavljeni u periodici nisu potpuno jednaki: onaj iz 1859. je potpuno identičan Kukuljevićevu tekstu iz *Slovnika*, dok su u onaj iz 1884. unijete neke promjene. Značenje Vatroslava Lisinskog Kukuljević je nedvojbeno, već kao njegov suvremenik, uočio i jasno u tekstu istaknuo. Učinio je to citiravši pismo Dimitrije Demetra, koje je on napisao nakon slušanja ulomaka iz opere *Porin*, izvedenih na privatnom koncertu. Kukuljević se u potpunosti slaže s Demetrovom ocjenom. Iz nje je istodobno potpuno razvidno koji su kriteriji bili važni u ocjenjivanju glazbenog djela:

»Nisam sumnjao poslie takovih i tolikih svjedočanstvâ, da će to djelo [Porin], što se muzikalne tehnike tiče, biti u istinu izvrstno, no htjeo sam da se osvjedočim, jel' i u narodnom slavenskom duhu shvatjeno, da li ima poetičkog uzleta, i jel' kompozitor podpunoma dokučio namjere pjesnika, koj je svojim tekstom temelj stavio njegovom djelu.

Ti znaš, da sam ja vazda više držao do duha, nego li do forme, i da se s toga uzroka kojput neslažem sa sudom ni najglasovitijih muzikalnih vještakah, jer je njim muzikalna forma većinom sve, i kada nadju, da je koje djelo po pravilih njihove umjetnosti strogo pisano i k tomu ih zateče kojom neobičnom, vješto izvedenom kombinacijom muzikalnom ili imposantnom instrumentacijom, odmah su pripravnî proglasit ga umotvorom, negledajući na to: da li u njem tinje ona božanstvena iskra, bez koje može zanimat samo anatome.

[...] Potanka karakteristika [skladateljska tehnika, op. S. M. B.], narodan, uprav slavenski izraz i divan poetični uzlet, sve to našo sam u tolikoj mjeri, da se uprav ponosim, što mi je sreća pala u dio, da sam mojimi stihovi dao povoda tolikomu umotvoru!«. ⁵⁷

U članku o Lisinskom objavljenom 1884. godine u *Viencu* izostavljen je ovaj citat, a potpuno razumljivo, i popis djela. Međutim, članak završava podsjećanjem na nadolazeću pedesetogodišnjicu narodnoga preporoda, kada bi valjalo prenijeti posmrtnu ostatku Lisinskoga na »glavno groblje« [Mirogoj], izvesti *Porina*, te prirediti kritičko izdanje »svih omanjih skladba njegovih, jer će ih inače brzo nestati kraj slaboga mara i pieteta naših ljudi«. ⁵⁸ Usto, objavljivanje ovoga članka nakon više od 25 godina od objavljivanja originalne varijante, jasno potvrđuje značenje i važnost Ivana Kukuljevića za hrvatsku glazbenu kulturu i povijest.

⁵⁶ Ivan Kukuljević, »Nêšto o iznenadnom pêsničtvu«, str. 78–79.

⁵⁷ Ivan Kukuljević Sakcinski, *Slovník umjetnikah jugoslavenskih*, str. 225–226.

⁵⁸ Ivan Kukuljević Sakcinski, »Vatroslav Lisinski«, *Vienac*, XVI, br. 34, str. 540; Zagreb, 1884.

Uglazbljeni Kukuljević

Kukuljevićeve veze s glazbom time se ne iscrpljuju. Valja svakako istaknuti da su njegove stihove uglazbili Vatroslav Lisinski,⁵⁹ Ferdo Livadić,⁶⁰ Vjekoslav Karas,⁶¹ Ivan Padovec⁶² i Ivan Zajc,⁶³ a da su scensku glazbu za njegova djela skladali Ferdo Livadić (s Wilhelmom Weissom za *Jurana i Sofiju* i *Prelju* iz igrokaza *Poraz Mongolah*), Franjo Pokorni za *Gusara*, Ivan Zajc (*Poputnicu* za mješoviti zbor i orkestar za dramu *Marula*) i Lisinski glazbu za igrokaz *Nenadani sastanak*. Premda je Livadić skladao najviše Kukuljevićevih tekstova, prihvaćamo Županovićevo vrednovanje da njegove skladbe, kao uostalom ni sami tekstovi, ne prelaze »okvire osrednjosti«. Županović također s pravom zaključuje da su najvrijednije solo popijevke *Na vjetar* i *Tuga djevojke*, te zbor *Prelja* Vatroslava Lisinskoga, zahvaljujući kojima je Kukuljević prisutan i u suvremenom glazbenom izvodilaštvu.⁶⁴

* * *

Kako je razvidno iz ovog rada, značenje Kukuljevića Sakcinskog za hrvatsku glazbenu znanost i kulturu je višestruko. On je svojim *Slovníkom umjetnikah jugoslavenskih* i *Bibliografijom hrvatskom* pružio informacije o nekim glazbenicima i osobama vezanim uz glazbu na razne načine dotad slabo i/ili nimalo poznatih široj kulturnoj javnosti, a potom i poticaj daljnjim istraživanjima hrvatske

⁵⁹ Kukuljevićeve tekstove Lisinski je uglazbio u trima solo popijevkama (*Ona i moja unutarnjost*, *Na vjetar* i *Tuga djevojke*), jednom muškom zboru (*Prelja*) i navedenoj glazbi za igrokaz *Nenadani sastanak*.

⁶⁰ Na Kukuljevićeve stihove Livadić je skladao 12 skladbi za glas (jednoglasni zbor) uz pratnju instrumenta: *Moja budućnost* (1845.), *Napitnica* »Pijmo bratjo! Radujmo se« (1840.), *Njoj*, *Pitanje*, *Tri pjesme lovačke* (1868.), *Prelja* (prije 1845.), *Sila nevjernosti*, *Udaljenoj ljubi* (prije 1845.), *Uzdisaj*, *Mač* (prije 1845., izglubljeno); i dvije skladbe za više glasova (i instrumentalnu pratnju): *Molitva hrvatskoga rodoljuba*, *Pjesma lovačka* (1868.). Valja napomenuti da je *Molitva hrvatskoga rodoljuba* pod naslovom *Molitva* objavljena dvaput i kao preradba za glasovir s upisanim tekstom u zbirkama Slavoljuba Lžičara (*Drugi Album hrvatskih napjeva*) i Antuna Stöhra (*Album hrvatskih pjesama*, sv. III), što izravno svjedoči o njezinoj ondašnjoj popularnosti. Usp. Nada Bezić, »Popis skladbi Ferde Wiesnera Livadića-Samoborskog«, *Ferdo Wiesner Livadić*, Život i djelo = Life and Opus, ur. Vjera Katalinić, Hrvatsko muzikološko društvo, Zagreb, 2003., str. 156, 160–161, 166–167, 170, 176, 184–185, 217, 220, 258, 264, 267–268, 271–272, 275, 278.

⁶¹ Prema Kuhaču Karas je na Kukuljevićeve stihove skladao baladu za tenor Lucinski vir – Pred Grobnikom starim, ali tek kao skicu. Usp. Franjo Š. Kuhač, *Ilirski glazbenici*, Prilozi za poviest hrvatskoga preporoda, Matica hrvatska, Zagreb, 1893., str. 165.

⁶² Jedina Padovčeva skladba pisana na Kukuljevićeve stihove je »Pjesma za tri glasa« *Hajd na gore*, op. 75. Usp. Zdravko Blažeković, »Popis skladbi Ivana Padovca«, *Ivan Padovec (1800–1873) i njegovo doba = Ivan Padovec (1800–1873) and His Time*, ur. Vjera Katalinić i Sanja Majer-Bobetko, Hrvatsko muzikološko društvo, Zagreb, 2006., str. 317.

⁶³ Zajc je napisao dvije skladbe: dječji zbor *Oblakom* i *Poputnicu* za mješoviti zbor i orkestar za dramu *Marula*. Usp. Hubert Pettan, *Popis skladbi Ivana Zajca*, Prilog građi o Ivanu Zajcu, JAZU, Zagreb, 1956., str. 122, 301, 113, 126, 304.

⁶⁴ Usp. Lovro Županović, »Prilog Ivana Kukuljevića-Sakcinskoga glazbenoj umjetnosti«, str. 84; *Hrvatski pisci između riječi i tona*, Sveučilišna naklada Liber, Zagreb, 1989., str. 101; Školska knjiga, Zagreb, 2001², str. 163. Detaljne glazbene analize solo popijevaka *Na vjetar* i *Tuga djevojke* usp. Lovro Županović, *Vatroslav Lisinski (1819–1854)*, Život i djelo, značenje, JAZU, Zagreb, 1969., str. 141–144, 195–199.

glazbene prošlosti, svojim publicističkim priložima pridružio se utemeljiteljima hrvatske glazbene kritike pisane hrvatskim jezikom, te svojim dramskim i pjesničkim tekstovima bio inspiracijom hrvatskim skladateljima. Neka su novija istraživanja dovela do revizije brojnih bio-bibliografskih podataka, pa i do sumnji u postojanje nekih djela, ali i osoba, kao primjerice S. Brugnolija,⁶⁵ s jedne strane. S druge strane, ta su ista istraživanja revitalizirala neke osobe koje su nakon Kukuljevića pale u zaborav. Takva je sudbina, kako je i ovdje izloženo, zadesila npr. J. Epsteina. U tom smislu, Kukuljevićev rad danas nije samo svjedočanstvo o dosezima i postignućima hrvatske glazbene historiografije, leksikografije i publicistike u njihovim začecima, već još uvijek može biti i poticajem daljnjim istraživanjima.

LITERATURA

*** Epstein, Julius, *Muzička enciklopedija*, sv. 1, Leksikografski zavod FNRJ, Zagreb, 1958., str. 432; *Muzička enciklopedija*, sv. 1, Jugoslavenski leksikografski zavod, Zagreb, 1871., str. 533–534; *Hrvatska enciklopedija*, sv. 3, Leksikografski zavod Miroslav Krleža, Zagreb, 2001., str. 489.

Josip Andreis, »Razvoj muzičke umjetnosti u Hrvatskoj«, Josip Andreis, Dragotin Cvetko, Stana Đurić-Klajn, *Historijski razvoj muzičke kulture u Jugoslaviji*, Školska knjiga, Zagreb, 1962.

Josip Andreis, *Povijest glazbe*, knj. 4; *Povijest hrvatske glazbe*, Liber – Mladost, Zagreb, 1974. Pretisak: Sveučilišna naklada Liber, Zagreb, 1989.

Josip Andreis, *Music in Croatia*, Institute of Musicology – Academy of Music, Zagreb, 1974.; 1982.²

Emin Armano, *Orgulje hrvatskih graditelja tragom Ladislava Šabana*, Jakša Zlatar, Zagreb, 2006.

Nada Bezić, »Popis skladbi Ferde Wiesnera Livadića-Samoborskog«, uredila Vjera Katalinić, *Ferdo Wiesner Livadić*, Život i djelo = Life and Opus, Hrvatsko muzikološko društvo, Zagreb, 2003., str. 131–290.

Zdravko Blažeković, »Popis skladbi Ivana Padovca«, uredile Vjera Katalinić i Sanja Majer-Bobetko, *Ivan Padovec (1800–1873) i njegovo doba = Ivan Padovec (1800–1873) and His Time*, Hrvatsko muzikološko društvo, Zagreb, 2006., str. 275–355.

Bojan Bujčić, »'Dialogus de lyra' Pavla Skalića – pokušaj rješenja jedne bibliografske zagonetke«, *Zvuk*, 4, str. 72–75; Beograd, 1976.

Bojan Bujčić, »Još o Skaliću kao teoretičaru muzike«, *Arti musices*, XX, br. 1, str. 105–108; Zagreb, 1979.

Krešimir Čvrljak, »Aristotelov glazbeno-teorijski spis *Περὶ ἀκουστών* / *De Audibilibus* (U latinskom prijevodu Frane Petrića)«, *Arti musices*, XXXIX, br. 1, str. 101–134; br. 2, str. 179–218; Zagreb, 2008.

Miho Demović, »Dubrovački ranobarokni skladatelj Vincenzo Komnen (1590–1667)«,

⁶⁵ O tome usp. Miho Demović, »Dubrovački ranobarokni skladatelj Vincenzo Komnen (1590–1667)«, *Rad JAZU*, knj. 377, str. 334; Zagreb, 1978., bilješka 19.

Rad JAZU, knj. 377, str. 315–336; Zagreb, 1978.

Dubravka Franković, »Uloga ilirske štampe u muzičkom životu Hrvatske od 1835. do 1849. II dio: od 1840. do 1843. godine«, *Arti musices*, VIII, br. 1, str. 5–54; Zagreb, 1977.

Dubravka Franković, »O muzici u 'Slovníku umjetnikah Jugoslavenskih' Ivana Kukuljevića Sakcinskog. Prilog upoznavanju hrvatske muzičke kulture u doba apsolutizma«, *Zbornik radova u povodu 75. godišnjice rođenja Pavla Markovca*, uredio Ivo Supičić, *JAZU*, Zagreb, 1979., str. 111–122.

Dubravka Franković, »Neke metode leksikografskog rada Ivana Kukuljevića Sakcinskog na muzičkom dijelu Slovníka umjetnikah jugoslavenskih«, *Arti musices*, XIII, br. 1, str. 33–54; Zagreb, 1982.; pretpisak: XXV, br. 1–2; str. 149–171; Zagreb, 1994.

Dubravka Franković, »Glazbena terminologija u *Slovníku umjetnikah jugoslavenskih* Ivana Kukuljevića Sakcinskog«, *Arti musices*, XVII, br. 1, str. 3–74; Zagreb, 1986.

Dubravka Franković, »O muzici u *Slovníku umjetnikah jugoslavenskih* Ivana Kukuljevića Sakcinskog«, *Rad JAZU*, knj. 409, str. 255–285; Zagreb, 1988.

Dubravka Franković, »O hrvatskoj glazbi i glazbenicima u leksikografskom radu Ivana Kukuljevića Sakcinskog«, *Radovi Zavoda za znanstveni rad Varaždin*, 16–17, str. 153–161; Varaždin, 2006.

Simeone Gliubich [Šime Ljubić], *Dizionario biografico degli uomini illustri della Dalmazia*, Vienna–Zara, 1856.; pretpisak: Arnaldo Forni, Bologna, 1974.

Marija Janaček-Buljan, *Iz neobjavljenih spisa Franje Kuhača. Prilozi za povijest hrvatske glazbe*, strojopis, Magistarski rad, Muzička akademija Sveučilišta u Zagrebu, Zagreb, 1982., sign. M–6.

Franjo Jurić, »Crtice o glazbenim prilikama franjevačkog samostana Male Braće u Dubrovniku«, *Sv. Cecilija*, XIII, br. 2, str. 52–54; Zagreb, 1919.

Vjera Katalinić, »Epstein, Julius«, *Hrvatski biografski leksikon*, sv. 4, Leksikografski zavod Miroslav Krleža, Zagreb, 1998., str. 44–45.

Vjera Katalinić, *Violinski koncerti Ivana Jarnovića*, Glazbeni aspekt i društveni kontekst njihova uspjeha u 18. stoljeću, Hrvatsko muzikološko društvo, Zagreb, 2006.

Franjo Ks. Kuhač, *Grada za Biografsko-muzikografski slovník*, Arhiv HAZU u Zagrebu, Kuhač XVII/3–4/K 498.

Franjo Ks. Kuhač, *Grada za biografsko-muzikografski slovník*, Arhiv HAZU u Zagrebu, Kuhač XVII/3–1/E 46–53.

Franjo Ks. Kuhač, *Korespondencija*, Pismo Ivanu Kukuljeviću Sakcinskom od 26. studenoga 1868., rukopis, Hrvatski državni arhiv, Osobni fond Franje Ks. Kuhača, HR–HDA–805–XVII/52/II, br. 167. Prijepis u Zavodu za povijest hrvatske književnosti, kazališta i glazbe HAZU, Odsjek za povijest hrvatske glazbe, knj. IIb, br. 167.

Franjo Š. Kuhač, *Ilirski glazbenici*, Prilozi za povijest hrvatskoga preporoda, Matica hrvatska, Zagreb, 1893.

Ivan Kukuljević Sakcinski, »Dopis iz Milana«, *Danica ilirska*, VII, br. 31, str. 127–128; Zagreb, 1841.

Ivan Kukuljević Sakcinski, »Něšto o iznenadnom pěsničtvu (Ulomak iz privatnoga pisma)«, *Danica ilirska*, VIII, br. 20, str. 78–79; Zagreb, 1842.

Ivan Kukuljević Sakcinski, »Muzikalna zabava za oravske Slavjane«, *Danica horvatska, slavonska i dalmatinska*, XI, br. 11, str. 43–44; Zagreb, 1845.

Ivan Kukuljević Sakcinski, *Slovník umjetnikah jugoslavenskih*, Zagreb, 1858.–1860.

Ivan Kukuljević Sakcinski, »Vatroslav Lisinski (Iz svezka III. Slovnika Umjetnikah Jugoslavenskih od Ivana Kukuljevića Sakcinskoga.)«, *Narodne novine*, XXV, br. 169, str. 441–442; br. 170, str. 445–446; Zagreb, 1859.

Ivan Kukuljević Sakcinski, *Bibliografija hrvatska*, knj. prva, dio prvi, Tiskane knjige, Troškom društva za jugoslavensku povjestnicu i starine, Zagreb, 1860.

Ivan Kukuljević Sakcinski, »Vatroslav Lisinski. Po Ivanu Kukuljeviću«, *Vienac*, XVI, br. 34, str. 539–540+541 (portret Lisinskoga); Zagreb, 1884.

Sanja Majer-Bobetko, Zdravko Blažeković, Gorana Doliner, *Hrvatska glazbena historiografija u 19. stoljeću*, Hrvatsko muzikološko društvo, Zagreb, 2009.

Ennio Stipčević, *Hrvatska glazba*, Povijest hrvatske glazbe do 20. stoljeća, Školska knjiga, Zagreb, 1997.

Hubert Pettan, *Popis skladbi Ivana Zajca*, Prilog građi o Ivanu Zajcu, JAZU, Zagreb, 1956.

Stanislav Tuksar, »Pavao Skalić (1534?–1575) kao glazbeni pisac i njegov *Discursus Harmonicus* (1559)«, *Arti musices*, VIII, br. 2, str. 97–122; Zagreb, 1977.

Stanislav Tuksar, *Hrvatski renesansni teoretičari glazbe*, JAZU, Zagreb, 1978.

Stanislav Tuksar, »Još o Skaliću kao teoretičaru glazbe (II)«, *Arti musices*, X, br. 1, str. 109–112; Zagreb, 1979.

Albe Vidaković, »Uređenje glazbenog arkiva Male braće u Dubrovniku«, *Ljetopis JAZU*, knj. 63, str. 535–538; Zagreb, 1959.

[Stanko Vraz], »Pàrva izvorna ilirska opera 'Ljubav i zloba' od Vatroslava Lisinskoga«, *Danica horvatska, slavonska i dalmatinska*, XII, br. 14, str. 53–56; br. 15, str. 57–60; Zagreb, 1846.

Antonin Zaninović, »Pop Mate Kurtović«, *Sv. Cecilija*, XXI, br. 6, str. 257–258; Zagreb, 1927.

Lovro Županović, *Vatroslav Lisinski (1819–1854)*, Život, djelo, značenje, JAZU, Zagreb, 1969.

Lovro Županović, »Prilog Ivana Kukuljevića-Sakcinskoga glazbenoj umjetnosti«, *Sv. Cecilija*, XLII, br. 3–4, str. 81–84; Zagreb, 1972.

Lovro Županović, *Stoljeća hrvatske glazbe*, Školska knjiga, Zagreb, 1980.

Lovro Županović, *Hrvatski pisci između riječi i tona*, Sveučilišna naklada Liber, Zagreb, 1989.; Školska knjiga, Zagreb, 2001.²

ZNAČENJE IVANA KUKULJEVIĆA SAKCINSKOG U HRVATSKOJ GLAZBENOJ KULTURI I ZNANOSTI

Sažetak

O Ivanu Kukuljeviću i njegovim prinosima hrvatskoj glazbenoj kulturi i znanosti dosad se već pisalo, a s obzirom na pojedine teme gdjekad i vrlo iscrpno. Prvi takav članak napisao je Lovro Županović (1972.), a slijedila ga je svojim studijama Dubravka Franković (1979., 1982., 1986., 1988.), koja je svoju pozornost u svakom radu usmjerila na pojedine aspekte Kukuljevićeva *Slovnika umjetnikah jugoslavenskih*. Uvidom u navedene radove moglo bi se zaključiti da je o Kukuljevićevim prinosima hrvatskoj povijesti glazbe i glazbenoj historiografiji sve rečeno. Da tome nije tako potvrđuje sama Dubravka Franković, koja u svom posljednjem radu na tu temu navodi da njezini zaključci »služe

daljnjem istraživanju».

Kao jedno od mogućih daljnjih istraživanja je pitanje recepcije. Stoga se u ovom tekstu posebna pozornost pridaje recepciji Kukuljevićevih natuknica o glazbi u *Slovníku* u onodobnoj i recent(ni)joj hrvatskoj muzikologiji, poglavito u srodnim leksikografskim radovima: *Biografsko-muzikografskom slovníku* Franje Kuhača (1834.–1911.) i *Leksikonu jugoslavenske muzike* (1984.). Kuhačev je *Slovník* relevantan izbor jer se iz njega ponajbolje može iščitati Kukuljevićev neposredni utjecaj, a *Leksikon jugoslavenske muzike* najizravnije slijedi nakon više od 120 godina Kukuljevićevo tematsko ograničenje na umjetnost, u ovom slučaju primijenjeno samo na glazbu, i jasno pokazuje koja su od u Kukuljevića navedenih imena preživjela sud povijesti. Kao relevantan izvor u obzir je uzeta i Kukuljevićeva *Bibliografija hrvatska*.

Napokon, kako bi Kukuljevićevo značenje za hrvatsku glazbenu kulturu bilo potpunije prikazano, pruža se temeljni uvid u njegove priloge glazbenoj publicistici, a informativno se predstavlja i njegova uloga tekstopisca za glazbena djela.

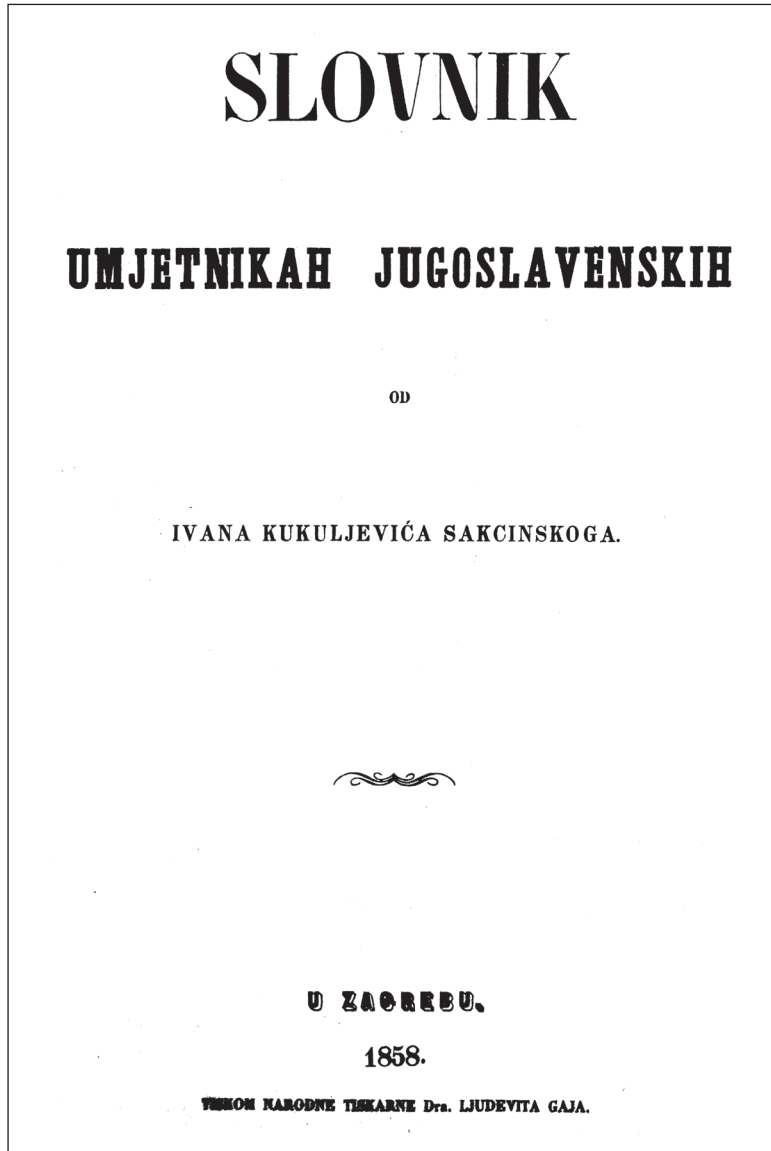
THE SIGNIFICANCE OF IVAN KUKULJEVIĆ SACINSKI (1816–1889) IN CROATIAN MUSICAL CULTURE AND SCHOLARSHIP

Summary

A few scholars have already written on Ivan Kukuljević Saccinski and his contributions to the Croatian musical culture and scholarship, and their papers concerning certain topics were sometimes very detailed. The first such article written in 1972 by Lovro Županović (1925–2004) was followed by Dubravka Franković's papers in 1979, 1982, 1986, and 1988, in which the attention was paid to the particular aspects of Kukuljević's *Slovník umjetnikah jugoslavenskih* (*Dictionary of Yugoslav Artists*, 1858–60). Having examined these works one might conclude that everything about Kukuljević's contributions to the Croatian musical history and musical historiography has been said. That it is not so is confirmed by Franković herself, who wrote in her last paper on Kukuljević that her conclusions »serve to further research«.

The issue of reception might be one of further research. This is why a special attention in the paper is paid to the reception of Kukuljević's entries on music in *Slovník* in the then and recent Croatian musicology, in particular in the related lexicographic works: Franjo Kuhač's (1834–1911) *Biografsko-muzikografski slovník* (*Biographical-Musicographical Dictionary*), and *Leksikon jugoslavenske muzike* (*Yugoslav Music Lexicon*, 1984). Kuhač's *Slovník* is a relevant choice because Kukuljević's direct influence could be best recognized, and *Leksikon jugoslavenske muzike* after more than 120 years most directly follows Kukuljević's thematic limitation to art, in this case applied only to music, and clearly displays the names which were cited in Kukuljević *Slovník* and have survived historical judgement. Kukuljević's *Bibliografija hrvatska* (*Croatian Bibliography*, 1860) is also taken into account as a relevant source.

Finally, in order to present Kukuljević's significance for the Croatian musical culture as completely as possible, a basic insight into his contributions to musical journalism is given, and his lyricist role is informatively described.

Sl. 17.: *Slovník umjetnikah jugoslavenskih* Ivana Kukuljevića Sakcinskog objavljen je u pet svezaka od 1858. do 1860.

Gorana Doliner

Prinos Ivana Kukuljevića istraživanju glagoljaškog pjevanja

Pregledni članak
UDK 78 (497.5) (091)

Ivan Kukuljević Sakcinski (1816.–1889.) uz Vatroslava Jagića (1838.–1923.), Ivana Milčetića (1853.–1921.) i Vjekoslava Štefanića (1900.–1975.), najstariji u grupi znamenitih Varaždinaca (po rođenju ili prinosu), pripada u red zaslužnih autora u mnogim područjima djelovanja, između ostaloga, sakupljanja glagoljskih izvora. Premda se baš za njega među navedenim zaslužnicima možda ne bi moglo tvrditi da je dao najveći prinos poznavanju izvora za glazbenu kulturu, to je naime učinio Milčetić, Kukuljević je pokazao nešto posebno. Udahnio je zrno pustolovne znatiželje i strast. Ujedno je kao književni povjesničar osvjetljavao izvore radom na posebnim studijama koje smatramo vrijednom dopunom arhivističkom radu.

Iz skupine općih podataka valja spomenuti naglaske. Nakon što je Kukuljević napustio vojsku (1842.) i povukao se iz politike (1849.) centralna mjesta njegovih zanimanja su upućena na široki prinos kulturnim spomenicima. Do 1860. bio je zemaljski arhivar: utemeljio je modernu arhivsku službu i sastavio njezina pravila. Osnovao je Društvo za povjestnicu jugoslavensku (1850.), u kojem je bio tajnik i predsjednik. Pokrenuo je časopis *Arkiv za povjestnicu jugoslavensku* (12 svezaka, 1851.–1875.). Obnašao je dužnost prvoga zemaljskog konzervatora za kulturne spomenike (od 1855.). U politiku se vratio 1860. kada je postao član Banske konferencije. Od 1861. do 1867. bio je veliki župan Zagrebačke županije, a 1865.–1867. i banski namjesnik. Jedan je od osnivača Samostalne narodne stranke (1863.), u kojoj je djelovao politički skupa s I. Mažuranićem te je počeo objavljivati list *Domobran* (1874.). Od 1886. bio je počasni član JAZU. Bio je predsjednik Matice hrvatske (od 1874. do smrti), načelnik i osnivač Hrvatskog arheološkog društva.

Ivan Kukuljević Sakcinski bavio se i književnim radom. Pisao je drame s povijesnim sadržajem te pjesme. Putovao je po Hrvatskoj, Dalmaciji, Bosni, Albaniji, Grčkoj i Italiji (1854., 1856.–1857. i 1873.) i prikupljao građu za povijest, prepisivao epigrafske spomenike i sakupljao druge starine. Objavio je prvi umjetnički biografski leksikon južnih Slavena u pet svezaka (nedovršeno, slova A–S) *Slovník umjetnikah jugoslavenskih* (1859.–1860.), kojim je utemeljio hrvatsku povijest umjetnosti kao znanstvenu disciplinu. Pisao je stručne rasprave,

monografije i članke o hrvatskim umjetnicima, starim gradovima i umjetničkim spomenicima. Autor je i prve hrvatske znanstvene bibliografije knjiga, časopisa, novina i članaka objavljenih u razdoblju od 1483. do 1860. i razvrstanih u tri niza: knjige na glagoljici, na ćirilici i na latinici. Objavio je više zbirke izvora za hrvatsku povijest: *Prava kraljevstva Hrvatske, Dalmacije i Slavonije (Iura regni Croatiae, Dalmatiae et Slavoniae, 1861.–1862.)*, *Hrvatski spomenici (Acta Croatica, 1863.)*, *Diplomatički zbornik kraljevstva Hrvatske, Slavonije i Dalmacije (Codex diplomaticus regni Croatiae, Slavoniae et Dalmatiae, 1874.–1875.)*. Kao prvu knjigu u akademijinoj seriji »Stari pisci hrvatski« priredio je za tisak *Pjesme Marka Marulića* (1869.) i napisao studiju o njemu. Svojom plodnom i raznovrsnom djelatnošću znatno je utjecao na razvoj hrvatske politike, kulture i znanosti, osobito povijesnih znanosti.

U središtu ovoga izlaganja i ujedno unutar područja Kukuljevićeva arhivističkoga rada su glagoljski izvori, osobito oni s kojima se povezuju mnoge istraživačke teme na tragu osvjetljavanja glazbenih podataka, a među njima su odabrani oni s kojima se povezuje rad više istraživača (Rudolf Strohal, Josip Vajs, Franjo Kuhač, Milovan Gavazzi). Nije stoga manje važno da Kukuljevićevoj obitelji pripada Ladislav Šaban (1918.–1985.), vrsni i svestrani muzikolog i glazbenik, akademik i nekadašnji voditelj Odsjeka za povijest hrvatske glazbe HAZU, koji je, u brizi za obiteljsku ostavštinu, dopunjavao i osvjetljavao dokumentaciju o toj ostavštini (građa u Arhivu HAZU). Također je važno spomenuti rad Franje Ksavera Kuhača (1834.–1911.) koji je, što je manje poznato, uključio nepoznate glazbene glagoljaške izvore, u, na primjer, tzv. sedmu neobjavljenu knjigu višesveščane glasovite zbirke *Južno-slovenskih narodnih popievki*.

Glagoljski spomenici opisani su u različitim pregledima. U dijelu u kojem se opisuju Zbornici različitog sadržaja kod Vjekoslava Štefanića predstavljen je Vinodolski zbornik (br. 268 s početka 15. stoljeća, s oznakom Kuk. 351; AHAZU III a 15; Štefanić 1970., 5–10).¹ Prikaz cjeline označene brojem 55. »*Cvjet od krêposti*, bez naslova [...]« koji je objavio Rudolf Strohal valja usporediti s Tkonskim zbornikom kao i s Ljubljanskim rukopisom, u potrazi za dijelovima istih ili sličnih stihovanih oblika.² Zbornik duhovnog štiva, Antoninov konfesional zanimljiv je također, između ostaloga po zastupljenosti »*Plača Gospina*«. ³ U dijelu koji je, u analitičkom prikazu sadržaja određen slovom C.

¹ Od mnogobrojnih primjera Ivana Kukuljevića koji čine veliki dio zbirke glagoljskih rukopisa Hrvatske akademije (ranije Jugoslavenske) neki su u objavljenome popisu zbirke Vjekoslava Štefanića označeni signturom Kuk ili su na drugi način povezani s njom (Štefanić, 1969., 1970.). Navest ću neke najvažnije izvore koji su najbliži notiranome primjeru, ujedno jednome između najranijih i svakako najvažnijih notiranih izvora.

² Rudolf Strohal, *Cvjet vsake mudrosti, najstarije hrvatsko umjetno sačuvano književno djelo iz 14. vijeka*, Zagreb, 1916.

³ Vidi AHAZU IV a 92; Štefanić, 1970., Zbornik duhovnog štiva: Antoninov konfesional, *Plač Gospin* i dr. Druga pol. XV. st. broj 274, str. 19–23. Strohal, *Hrvatska glagoljska knjiga*, str. 147; Strohal, *Zbirka starih hrvatskih crkvenih pjesama*, Zagreb, 1916., str. 7 i dr.

(na f. 131–133v) predstavljene su četiri duhovne pjesme (sekvencije).⁴ Te su pjesme [pišem obično; vidi transliteraciju i original]: 1. Braća brata sprovodimo [...] 2. Tu mislimo bratja ča smo [...] 3. Na kršćenie Gospodne pjesn slavna [...] 4. Pisan na spomenutje smrti / Plači srce [...]. Rudolf Strohal i ostali istraživači različito komentiraju datacije. Nadalje, sadržaj sljedećeg ulomka čini: Počene plač Gospoe [D. f. 134–148]. »Ovaj Plač Marijin pisan je također kontinuirano, premda se inače sastoji od osmeračkih stihova u rimi aa – bb. Citirana četiri stiha u stvari su početak Ivanove uloge, premda se ovdje to ne kaže. Ostale uloge se navode u kratkim didaskalijama pisanim crvenom bojom (koja je svjetlija nego u rubriciranim slovima u samom tekstu). Uz Ivana glavno je lice«.⁵

Pobožna drama, koja se razvijala iz dijaloških dijelova liturgijske igre, poznata je po prijepisima iz XV. i XVI. stoljeća (»Prikazanje od muke Spasitelja našeg« i središnje hrvatsko srednjovjekovno prikazanje »Muka svete Margarite«). Stihovi zapisani na jednome dubrovačkom carinskom statutu, u trećem desetljeću XV. stoljeća, dvostruko su rimovani dvanaesterici, a iz XIV. stoljeća sačuvani su slobodni stihovi pjesme »Poj željno«, rimovana »Pisan svetoga Jurja«, jedna Gospina pohvala, poznata pod imenom »Šibenske molitve« (dugi rimovani stih), nekoliko pjesama u simetričnom osmercu, neke pjesme u sedmercima poput prepjeva latinske božićne pjesme (»U se vrime godišća«) te jedna satirična pjesma o pokvarenosti svećenstva (»Svit se konča«). Mnogo su zreliji čakavski dvanaesterici iz svetačkih legendi koje potječu iz XV. stoljeća (»Transit svetog Jeronima« i druge).

U svemu ima devet pjesama: 1. na čast sv. Jurja ...; 2. na čast muke Kristove ...; 3. o Bogorodici ...; 4. ... Sadržaj nas nuka, da dopunimo naslov ovako: ot roistva (ćir), jer je ovo božićna pjesma; 5. pjesma za pokojnika (bez naslova); 6. kao njezino produljenje pod naslovom ...; 7. bez naslova, pjesma, u kojoj se plače nad moralnom pokvarenošću; 8. pjesma na čast sv. Mihaila (bez naslova); 9. napokon pod naslovom: ... pjesma, u kojoj neka pobožna duša uzdiše k Isusu; 16 zadnjih redaka nije posve čitljivo te ih izostavljam.

»Pjesme sam označio brojevima«. (Vajs)

1. Pjesn6 stogo jorja poi ljudem razoum'no
V ime Isa Nazaranina ...
2. Pje ot mki hvi.
Nou mislimo ob' tom dns6.
3. Mriina pje.
O mrije bžije mati
4. Otr.
Pros' lavjamo oca ba

⁴ Naknadno su zapisane kurzivnim pismom druge ruke na listovima koje je pisar prednjeg odlomka ostavio neispisane. U svima su stihovi pisani kontinuirano.

⁵ Štefanić, 1970., str. 21.

5. bez naslova
Brat'ja brata
6. Nad' grobom pojut (ili pojot)
Tou položet kami na grb
7. bez naslova (271–273)
St' se kon'ča
8. bez naslova
Mihaile prebžni
9. Poi žel'no
Zač' mi toužiš' dše iznemagaju(?)/ili jo(?)ci dragostijo(?)

Pariški rukopis iz kojega je Vajs tiskao »Starohrvatske duhovne pjesme« (*Starine*, 31) i tada najavljuje Vodnikovo poglavlje o »prikazanjima dramatskim iz cikla muke Isusove, plača djevice Marije i pobožnih žena na grobu Isusovu, iz života Abramova, iz apokrifnog pričanja o licima starog i novog zavjeta«. ⁶ Doista, Vodnik u poglavlju »Crkvena prikazanja« (stranica 60. i dalje) piše o laudama kao nabožnim (odnosno religioznim pučkim) pjesmama na narodnom jeziku koje su »isprvice u izmjeničnom pjevanju, kasnije u recitovanju«. ⁷ Sljedeće važno mjesto odnosi se na gorespomenutu Muku. »U arhivu Jugoslavenske akademije nalazi se glagolicom pisani rukopis iz godine 1556., kao prijepis iz starijega rukopisa, jamačno iz XV. stoljeća, a potječe iz područja krčke biskupije. U ovome su rukopisu dva prikazanja, i to: 'Od muke Spasitelja našega', koja se prikazivala u dva dana, jer iznosi u prvom dijelu događaje 'na cvitnicu', a u drugom 'na veliki petak', i 'Mišterij vele lip i slavan od Isusa, kako je s križa snet, zatim v grob postavljen'. U rukopisu zabilježen je i napjev, kojim su se pjevali pojedini dijelovi ovih drama« ⁸ (AHAZU IVa47 – s notnim zapisom koji ide, s godinom 1564., uz Muku Spasitelja našega ... iz 1556.), premda nema oznaku Kuk., a pripada zbirci Ivana Kukuljevića u posjedu Akademije, najvažniji je izvor za ovo izlaganje.

Za temeljnu analizu važni su Kukuljevićevi prinosi u sakupljanju i arhiviranju glagoljskih izvora (napose oni koje prema sadržaju i uputama povežujemo s glagoljaškim pjevanjem) kao i istovrsni prinosi Rudolfa Strohalaa s – notiranim izvorom, najvažnijim među njima, »Ne plačte se...« iz 1556./1564. godine kojeg je opisao Vjekoslav Štefanić (Arhiv HAZU, IV a 47; vidjeti ilustraciju, notirani prilog). S ovim se radom upotpunjuje Kukuljevićev prinos hrvatskoj glazbenoj

⁶ Branko Vodnik, *Povijest hrvatske književnosti*, Zagreb, 1913., str. 45.

⁷ Ibid., str. 62.

⁸ Valja još upozoriti na transkribirani i opisani notni zapis: Milovan Gavazzi, *Izabrani radovi s područja glazbe (1919–1976)*, prir. Lovro Županović, Kulturno-prosvjetni sabor Hrvatske, Zagreb, 1988.; Ibid., *Muzika starih hrvatskih crkvenih prikazanja*, pretisak iz *Svete Cecilije*, 1924. te daljnje navođenje izvora kod: Jerko Bezić, *Razvoj glagoljaškog pjevanja na zadarskom području*, Institut JAZU u Zadru, Zadar, 1973.; Jerko Martinić, *Glagolitishe Gesaenge Mitteldalmatiens*, I.–II., Bose Verlag, Regensburg, 1981. Također, zastupljen je u nekim čuvenim Kuhačevim rukopisima poput: Franjo Kuhač, *Kajdopis u Slavenu*, Hrvatski državni arhiv, Zagreb, HR–HDA–805–X/38.

znanosti i kulturi.

Notni zapis pripada glagoljskom rukopisnom papirnom kodeksu iz 1556. godine kojega je dio *Muka Spasitelja našega*. Uz notni zapis posebna je godina 1564., a zajedno ih obilježava signatura AHAZU IV a 47 (Arhiv Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti, IV a 47; folio 1v). Rukopis je opisao Vjekoslav Štefanić (*Glagoljski rukopisi Jugoslavenske akademije*, II, Zagreb, 1970., str. 290–293). Notirani primjer odnosi se na dva različita napjeva po kojima su se pjevali brojni dvostihovi ove *Muke* i citira se prema Štefanićevu opisu: *Ne plačte se jure veće* (za prvi dvoredni zapis) i *Pukni srdce smišlajući* (za drugi dvoredni zapis; *Glagoljski rukopisi Jugoslavenske akademije*, II, Zagreb, 1970., str. 292).

U razmatranju ovih povijesno-književno-glazbenih pojava valja spomenuti Franju Kuhača, također autora leksikona.⁹ Nedovršeni i neobjavljeni *Biografski i muzikografski slovník* počeo je sakupljati još u Osijeku 1857. godine i popunjavao ga je kroz cijeli život, no to je ovdje predmet drugoga izlaganja. Do 1869. godine je očito već bio sakupio nešto podataka, jer je u svojem prvom povijesnom radu, *Über nationale Musik und ihre Bedeutung in der Weltmusik*, naveo popis poznatih mu slavenskih glazbenika.

U to doba Franjo Ksaver Kuhač (1834.–1911.), vršnjak svih navedenih istraživača pa čak dijelom i Vjekoslava Štefanića (1900.–1975.), postiže dotada nezamislive, uspješne rezultate na području istraživanja glazbene znanosti, glazbe, glazbene teorije i historiografije. Uključuje i glazbene glagoljaške izvore do nedavno gotovo nepoznate, na primjer tzv. sedmu neobjavljenu knjigu iz višesveščane glasovite zbirke *Južnoslovenskih popjevaka*. U Hrvatskom državnom arhivu, u ostavštini Franje Kuhača čuva se tvrdouvezana rukopisna *Zbirka crkvenih napjeva* (i tekstova). Nije naznačena godina kada je nastala. Rukopis je zajedno s drugom, srodnom građom spremljen u drvenu kutiju. Sadrži isključivo crkvene napjeve: liturgijske, paraliturgijske i nabožne. Među njima ima tradicionalnih glazbenih folklornih napjeva, ali i komponiranih crkvenih pjesama koje su u praksi, u svakodnevnom pjevanju, održavane i na način usmene predaje prihvaćene kao i druge glazbene folklorne pojave.

U knjižici *Moj rad*¹⁰ kada piše o vlastitim kompozicijama Kuhač navodi da se u rukopisu nalaze »pučke popievke za 5., 6. i 7. knjigu *Južnoslov. narod. popievaka*... te da obuhvaćaju do 1500 folio stranica«. ¹¹ Ovdje se prvi put susreće podatak da je Kuhač imao u planu i sedmu knjigu *Zbirke* (isključivo s crkvenim napjevima?), a s obzirom da je svoje harmonizacije tretirao kao kompozicije, nalazimo ga na ovom mjestu u opisu Kuhačevog rada.

Očigledno, namjera Kuhača je bila da na jednome mjestu skupi zapise crkvene folklorne (po Kuhaču: narodne) glazbe i tako dopuni svoje četiri knjige

⁹ Franjo Kuhač, *Grada za Biografsko-muzikografski slovník*, Arhiv HAZU, Zagreb, sign. Kuhač XVII/2–XVII/3.

¹⁰ Franjo Kuhač, *Moj rad*, Zagreb, 1904.

¹¹ *Ibid.*, str. 52.

Južno-slovenskih narodnih popievki (pored toga priredio je građu za petu knjigu, 1940. objavljenu u redakciji B. Širole i V. Dukata i građu za šestu knjigu koju je priredio V. Žganec). Kuhačeva namjera je očigledna, no nije posve razjašnjena. Naime, na drugim mjestima u Kuhačevoj ostavštini (npr. u istoj kutiji uz rukopisnu Zbirku te u još nekoliko kutija uz drugu građu) nalazi se dosta građe za zbirku ove vrste (pored pučkih zapisa, komponirana crkvena djela, originali ili prijepisi; npr. *Misa* od F. Langer, P. Kneževića, *Liturgija* Weissa).

Uz *Zbirku crkvenih napjeva* veže se dosta podataka. Prvi o građi informira sam Kuhač. U pismu Franji Račkom preporuča raspravu – teoretski rad o narodnim pjesmama koje je do tada sakupio te moli da »ovaj prvi pokušaj teoretičkoga istraživanja naše narodne glazbe visokoj akademiji znanosti i umjetnosti predložiti izvolite«. ¹² Tom prilikom informira Račkog da ima već 700 izrađenih pjesama koje su opremljene potpunim tekstom, pratnjom klavira, opaskama i koje su u čistopisu; navodeći sadržaj, nabraja i katoličke, pravoslavne, luteranske i armenske crkvene pjesme. ¹³ U pismu Edmundu Kovačiću, 25. studenoga. 1869., nakon dugog putovanja koje je poduzeo od svibnja do studenog 1869. (pored ostalog opisuje i putovanje), ukratko navodi da se u Senju najprije koncentrirao na glagoljsko misno pjevanje jer je ono bilo daleko interesantnije nego tamošnje narodne pjesme. ¹⁴ Opširno piše Franji Lugariću u Virje i javlja o uspjehu svog dugog putovanja 1869.: »Napisao sam 625 pjesama od puka; skupio sam više plesnih napjeva; nadalje sam glagoljske liturgičke pjesme u Primorju u kajde stavio«; pored toga je nabavio stara glazbena djela, a neka od njih prepisao. ¹⁵ Pored ovih, nalazi se u drugim pismima još navoda o crkvenim pjesmama i uopće o »starinama« u vezi s crkvenom glazbom, no neprecizni su i ne informiraju nas o kojoj je građi riječ, tj. razlikuje li Kuhač građu koju priprema za rukopisnu *Zbirku* od one koja se u ostavštini nalazi na drugim mjestima.

Na Kuhačevu rukopisnu *Zbirku crkvenih napjeva* na više mjesta upozorava Vinko Žganec. Vodič kroz građu Kuhačeve ostavštine u Hrvatskom državnom arhivu, koji su pod naslovom *Popis književno-glazbene ostavštine Franje Ž. Kuhača* sastavili Vinko Žganec i Vjekoslav Janković (21. svibnja 1946.), na stranici 15 donosi sljedeće podatke o dijelu sadržaja kutije XXVII: »LV. CRKVENE POPIEVKE. Uvezena knjiga u kojoj je sređen materijal za jednu knjigu ZBIRKE, i to sve same crkvene pjesme, harmonizirane po Kuhačevom načinu. Knjiga ima 394 stranice, a i pjesama će biti približno toliko. Pjesme su velikim dijelom narodne iz raznih krajeva naše domovine. Ima ih najviše iz Zagorja, Primorja te iz Gradišća«. ¹⁶

¹² Hrvatski državni arhiv, Kuhačeva muzičko-literarna ostavština, fasc. XVII, 52/II, br. 157, Osijek, I. VII (zapravo I. VIII) 1868.

¹³ Ibid.

¹⁴ Hrvatski državni arhiv, kut. XVII, 52/II, bez broja.

¹⁵ Hrvatski državni arhiv, kut. XVII, 52/II, b.b., 10. XII 1869.

¹⁶ Rukopis *Popisa*, umnožen u nekoliko primjeraka, namijenjen internoj upotrebi u Hrvatskom državnom arhivu, već je nekoliko puta revidiran.

Popisom ove Kuhačeve građe zatim se bavio tadašnji Muzikološki zavod Muzičke akademije u Zagrebu.¹⁷ Građa o kojoj je riječ, opisana je na sljedeći način:

»Crkvene popievke rimokatoličke crkve
Kuhačev autograf
notni i tekstovni zapisi, str. 394
Kuhačeve napomene o izvedbi, mjestu, vremenu
i načinu zapisivanja, porijeklu tekstova i napjeva.
Fasc. XXVII/55, prilog 1«.

Ni danas još ne znamo stvarni broj zapisa crkvenih napjeva jer se nalaze u različitim fasciklima u ostavštini koji za ovu priliku (a ni ranije) nisu obrađivani.

Nakon Žganca dosta istraživača bavilo se tim zapisima (Izak Špralja, Gorana Doliner, Zdravko Blažeković) premda još uvijek nitko u cjelini.

S namjerom da najavi 150. obljetnicu Kuhačeva rođenja te da u međuvremenu da poticaja ozbiljnijim pripremama za obilježavanje njegova doprinosa, Lovro Županović objavio je knjigu s izborom fragmenata iz Kuhačevih radova sa svih područja djelovanja, poprativši ih »Predgovorom«, »Kalendarom zbivanja«, popisom važnijih Kuhačevih djela, popisom najvažnije literature o Kuhaču i komentarima.¹⁸ Citirajući Kuhačevu knjižicu *Moj rad*, iznosi ovdje već navedeni podatak o postojanju rukopisne građe za 5., 6. i 7. knjigu *Južno-slovenskih narodnih popievaka*.¹⁹ Dio notnih zapisa iz te rukopisne zbirke nedavno je objavljen. Našao je mjesto u *Spomenicima glagoljaškog pjevanja* u Novom Vinodolskom (Doliner, 1998.; Doliner, 1984.). U studiji »Hrvatska glazbena historiografija u 19. stoljeću« Zdravko Blažeković je do detalja prikazao Kuhačev rukopis *Kajdopis u Slavenu* (iz godine 1890.; Majer-Bobetko–Blažeković–Doliner, 2009.) u kojem je zaslužen mjesto dobio i Ivan Kukuljević Sakcinski. Blažeković ne razmatra prinos Ivana Kukuljevića Sakcinskog popisivanju i čuvanju glagoljskih izvora. U razmatranju su djela: *Biografski i muzikografski slovník, Codex diplomaticus regni Croatiae, Slavoniae et Dalmatiae*. Blažeković spominje i note iz »zbirki starodavnih listina ... Kukuljevića« koje su Leopoldu Alexanderu Zellneru poslužile za organiziranje koncerta stare glazbe. U to je doba, nadalje, bilo moguće, za potrebe vlastite zbirke spomenika, a iz razloga gorljive zanesenosti, pretvoriti originalni izvor zapisan na papiru u zapis – inačicu na pergameni (kako je to učinio Franjo Ksaver Kuhač s izvorom, navedenim ovdje, notnim zapisom koji ide, s godinom 1564., uz *Muku Spasitelja našega* iz 1556. AHZU IV a 47; v. Monumenta u HDA; vidi Prilog) – odnosno bilo je prirodno, strastveno i borbeno zalagati se za nacionalnu povijest, za njezine izvore.

¹⁷ Projektni zadatak Muzikološkog zavoda Muzičke akademije u Zagrebu, 1970.–1979.; (voditelj Ladišavlav Šaban; rezultati danas u Odsjeku za povijest hrvatske glazbe HAZU).

¹⁸ Franjo Ksaver Kuhač, *Narodni pjev*, odabrao i priredio Lovro Županović, Osijek, 1976., str. 119.

¹⁹ Ibid., str. 107.

Božidar Širola ipak navodi isti izvor (»dva prikazanja« iz 1556.) kao i radove Rudolfa Strohala.

Kako je već rečeno, prosuđivanje rada Ivana Kukuljevića s ovim je uvidom nadopunjeno i iz motrišta muzikologije. Njegove pionirske uloge već su visoko ocijenjene s polazišta mnogih struka. Dapače, ovdje sam naumila relativizirati određene moguće prigovore (koji se uostalom već nalaze u brojnim različitim tiskanim radovima brojnih istraživača koji su slijedili nakon Kukuljevića). Pripisala sam ih dijelom strastvenosti istraživača, nenamjerno neurednosti zanesenog kombinatora, pripadajućoj dijelom nacionalnoj zanesenosti i ujedno hrabrosti i poduzetnosti čime obiluje životopis. Na suprotnoj strani, ali zapravo strani osobina istih značenja, nalazi se djelo Rudolfa Strohala. Pokazalo se zanimljivim pratiti središnje primjere unutar područja Kukuljevićeva arhivističkoga rada na glagoljskim izvorima, osobito onima s kojima se povezuju mnoge istraživačke teme na tragu osvjetljavanja glazbenih podataka.

Studijom se željelo upozoriti na slabije poznat prinos Ivana Kukuljevića Sakcinskoga istraživanjima glagoljaškog pjevanja na način sustavnog rada na izvorima glagoljaštva, time i onima koji su važni za glazbenu sastavnicu. Time je dakako upozoreno na još jednu pojavu kojom se proširuje njegov svestrani prinos radu na izvorima glazbene umjetnosti. Posljednji rad napisan na temu odnosa Ivana Kukuljevića Sakcinskoga prema temama iz područja glazbene umjetnosti ovdje je objavljen tekst Sanje Majer Bobetko koja zaključuje o višestrukoj ulozi Kukuljevića i prinosima hrvatskoj glazbenoj znanosti i kulturi; o prinosima hrvatskoj glazbenoj historiografiji, leksikografiji, publicistici (tu se pridružio utemeljiteljima) i još širem značenju u cijelosti (uz poznavanje glazbe koja nastaje na njegove tekstove), priložima s udjelom novih podataka, te još uvijek preostalim poticajima daljnjim istraživanjima.

LITERATURA

Josip Andreis, »Kuhač, Franjo Ksaver«, *Muzička enciklopedija*, 2. sv., Zagreb, 1974.

Josip Andreis, *Povijest glazbe*, Zagreb, 1974.

Jerko Bezić, *Razvoj glagoljaškog pjevanja na zadarskom području*, Institut JAZU u Zadru, Zadar, 1973.

Jerko Bezić, »Glagoljaško pjevanje«, *Hrvatska i Europa, kultura, znanost i umjetnost*, I, Srednji vijek (VII–XII. stoljeće) – Rano doba hrvatske kulture, uredio Ivan Supičić, HAZU – AGM, Zagreb, 1997., str. 569–576.

Gorana Doliner, »Specijalni obred 'Gospin plač' – Prilog proučavanju tradicije crkvenog pjevanja u Bosni« / »Our Lady's Lament' as Special Ritual – A Contribution to the Study of the Tradition of Church Singing in Bosnia«, *Glazbena baština naroda i narodnosti Jugoslavije od 16. do 19. stoljeća / The Musical Heritage of the Nations and Nationalities of Yugoslavia from the 16th to the 19th century*, I, uredio Srećko Lipovčan, Muzički informativni centar, Zagreb–Varaždin, 1980., str. 93–110, 209–228 + XIII–XXII.

Gorana Doliner, »Rukopisna zbirka crkvenih napjeva Franje Kuhača«, *Zbornik radova sa znanstvenog skupa održanog u povodu 150. obljetnice rođenja Franje Ksavera Kuhača (1834–1911)*, uredio Jerko Bezić, JAZU, Zagreb, 1984., str. 233–263.

Gorana Doliner, *Glagnoljaško pjevanje u Novom Vinodolskom*, Spomenici glagnoljaškog pjevanja, 2, uredio J. Bezić, HAZU, Zagreb, 1998.

Milovan Gavazzi, *Izabrani radovi s područja glazbe (1919–1976)*, priredio Lovro Županović, Kulturno-prosvjetni sabor Hrvatske, Zagreb, 1988.

Vjera Katalinić, »Kuhačevi objavljeni radovi (pretežno u periodici) od 1865. do 1945. prema popisu Jugoslavenskog leksikografskog zavoda«, *Zbornik radova sa znanstvenog skupa održanog u povodu 150. obljetnice rođenja Franje Ksavera Kuhača (1834–1911)*, uredio J. Bezić, JAZU, Zagreb, 1984., str. 473–496.

Franjo Kuhač, [Južno-slovenske narodne popievke], VII. knjiga (Crkvene popievke), Hrvatski državni arhiv, HR–HDA–805–XXVI/55–1.

Franjo Kuhač, *Kajdopis u Slavena*, Hrvatski državni arhiv, Zagreb, HR–HDA–805–X/38F.

Franjo Kuhač, *Moj rad*, Zagreb, 1904.

Sanja Majer-Bobetko, Zdravko Blažeković, Gorana Doliner, *Hrvatska glazbena historiografija u 19. stoljeću*, Hrvatsko muzikološko društvo, Zagreb, 2009.

Jerko Martinić, *Glagnolitische Gesange Mitteldalmatiens*, I–II, Bose Verlag, Regensburg, 1981.

Ivan Ostojić, *Benediktinci u Hrvatskoj i u ostalim našim krajevima*, I, II, III, Zagreb, 1963., 1964., 1965.

Marija Pantelić, »Glagnoljski kodeksi Bartola Krbavca«, *Radovi Staroslavenskog instituta*, 5, str. 5–98; Zagreb, 1964.

Marija Pantelić, »Prvotisak glagnoljskog misala iz 1483. prema misalu kneza Novaka iz 1368«, *Radovi Staroslavenskog instituta*, 6, str. 5–108; Zagreb, 1967.

Marija Pantelić, »Elementi bizantske himnologije u hrvatskoglagoljskoj himni H(rbst)6 v(6)skr(6)se iz mrtvih6«, *Slovo*, 17, str. 37–59; Zagreb, 1964.

Marija Pantelić, Anica Nazor, *II. novljanski brevijar*, Hrvatskoglagoljski rukopis iz 1495., Župni arhiv Novi Vinodolski, Zagreb, 1977.

Pasije, priredili Nikola Batušić i Amir Kapetanović, Pasijska baština, Zagreb, 1998.

Rudolf Strohal, »Plač Gospin«, *Sv. Cecilija*, 4, str. 97–98; Zagreb, 1916.

Rudolf Strohal, *Cvjet vsake mudrosti, najstarije hrvatsko umjetno sačuvano književno djelo iz 14. vijeka*, Zagreb, 1916.

Rudolf Strohal, *Zbirka starih hrvatskih crkvenih pjesama*, Zagreb, 1916.

Rudolf Strohal, *Hrvatska glagnoljska knjiga*, 1916.

Rudolf Strohal, *Uz Lujzinsku cestu*, Tiskara Rijeka (Reprint izd. iz 1935.), Rijeka, 1993.

Vjekoslav Štefanić, *Glagnoljski rukopisi Jugoslavenske akademije*, JAZU, Zagreb, 1969., 1970.

Josip Vajs, »Starohrvatske duhovne pjesme. (Primljeno u sjednici historičko-filološkoga razreda Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti dne 26. listopada 1904.)«, *Starine JAZU*, knj. 31, str. 258–275; Zagreb, 1905.

Branko Vodnik, *Povijest hrvatske književnosti*, Zagreb, 1913.

Vinko Žganec, *Muzički folklor*, I, Uvodne teme i napomene, Zagreb, 1962.

Lovro Županović, »Prilog Ivana Kukuljevića- Saccinskoga glazbenoj umjetnosti«,

Sv. *Cecilija*, 3–4, str. 81–84; Zagreb, 1972.

Franjo Ksaver Kuhač, *Narodni pjev*, odabrao i priredio Lovro Županović, Osijek, 1976.

PRINOS IVANA KUKULJEVIĆA ISTRAŽIVANJU GLAGOLJAŠKOG PJEVANJA

Sažetak

Ivan Kukuljević Sakcinski (1816.–1889.) uz Vatroslava Jagića (1838.–1923.), Ivana Milčetića (1853.–1921.) i Vjekoslava Štefanića (1900.–1975.), najstariji u grupi znamenitih Varaždinaca (po rođenju ili prinosu), pripada u red zaslužnih autora u mnogim područjima djelovanja, između ostaloga, sakupljanja glagoljskih izvora. Premda se baš za njega među navedenim zaslužnicima možda ne bi moglo tvrditi da je dao najveći prinos poznavanju izvora za glazbenu kulturu, Kukuljević je pokazao nešto posebno. Udahnuo je zrno pustolovne znatiželje i strast. Ujedno je kao književni povjesničar osvjetljavao izvore radom na posebnim studijama koje smatramo vrijednom dopunom arhivističkom radu.

U središtu ovoga izlaganja i ujedno unutar područja Kukuljevićeva arhivističkoga rada istaknuti su odabrani glagoljski izvori, osobito oni s kojima se povezuju mnoge istraživačke teme drugih istraživača (Rudolf Strohal, Josip Vajs, Franjo Kuhač, Milovan Gavazzi) – svi na tragu osvjetljavanja glazbenih podataka.

Značenje Ivana Kukuljevića Sakcinskog u hrvatskoj glazbenoj kulturi i znanosti ostvaruje se na više razina: od podataka izučavanih na temelju *Slovnika umjetnikah jugoslavenskih*, preko priloga glazbenoj historiografiji, glazbenoj publicistici i glazbi, do priloga arhivistici pri čemu glagoljski izvori koji su vrijedni za proučavanje glagoljaškog pjevanja imaju svoje zasluženno mjesto.

THE CONTRIBUTION OF IVAN KUKULJEVIĆ TO THE RESEARCH OF GLAGOLITIC SONGS

Summary

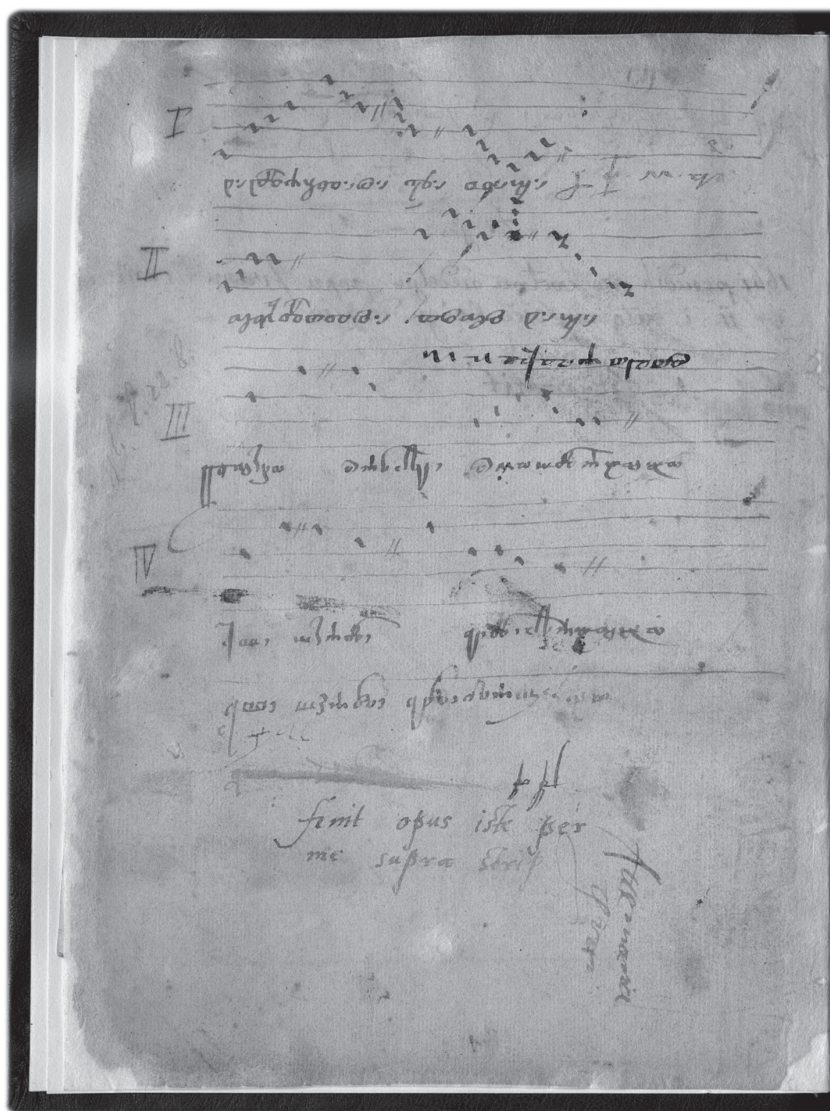
Ivan Kukuljević Sakcinski (1816–1889), together with Vatroslav Jagić (1838–1923), Ivan Milčetić (1853–1921) and Vjekoslav Štefanić (1900–1975), the eldest among the prominent men from Varaždin (by birth or contribution), belongs to a group of creditable authors in many activity areas, one of them being gathering glagolitic sources. Although precisely for him, among the mentioned meritorious men, it might not be possible to claim that his contribution to the knowledge of sources for musical culture was the largest, Kukuljević nevertheless showed something special. He instilled into it a bit of inquisitiveness and passion. As a literary historian, he also shed light on the sources by writing special studies that we consider a valuable addition to archival work.

This paper, therefore, focuses on selected glagolitic sources within Kukuljević's archival work, especially those that are connected to many research subjects of other researchers (Rudolf Strohal, Josip Vajs, Franjo Kuhač, Milovan Gavazzi) – all on the trail of shedding light on musical data.

The significance of Ivan Kukuljević Sakcinski in Croatian musical culture and sci-

ence is realized on more than one level: from information studied on the basis of *Slovník umjetnikah jugoslavenskih* (*Dictionary of Yugoslav Artists*), through contributions on musical historiography, musical publicist writing and music, to archival contributions, in all of which glagolitic sources valuable for studying glagolitic songs have their own rightful place.

Notni zapis iz *Muke Spasitelja našega* (1556; odnosno 1564. godine; signatura AHAZU IV a 47).

BIBLIOGRAFIA HRVATSKA

Dio prvi

Tiskane knjige.

Uredio

Ivan Kukuljević Sakcinski.

(Troškom društva za jugoslavensku povjestnicu i starine.)

U Zagrebu,

Brzotiskom Dragutina Albrechta.

1860.

Sl. 18.: *Bibliografija hrvatska* Ivana Kukuljevića Sakcinskog, objavljena u Zagrebu 1860., prva je hrvatska opća retrospektivna bibliografija.

Rudolf Preinerstorfer

Ivan Kukuljević Sakcinskis Archivforschungen in Wien

Izvorni znanstveni članak
UDK 930 Kukuljević Sakcinski, I.

Ivan Kukuljević Sakcinski weilte mehrmals in Wien: Als junger Offizier der Ungarischen Garde, im Revolutionsjahr 1848 mit der Deputation, die dem Kaiser die Wünsche des kroatischen Volkes (*Zahtijevanja naroda*) vortrug. Er war auch Mitglied einer Abordnung, die nach Wien entsandt wurde, um die kaiserliche Bestätigung der Beschlüsse des kroatischen Landtages von 1848 zu erlangen,¹ was aber nicht gelang. Im Jahr 1850 war Kukuljević auch Unterzeichner der *Wiener Schriftsprachen-Vereinbarung* (*Bečki književni dogovor*).² Der Bericht über seine Reise, die ihn im Jahr 1853 im Auftrag des *Vereins für südslawische Geschichte und Altertümer*³ zur Erforschung historischer Denkmäler und Archivalien nach Venedig, Laibach/Ljubljana und Wien geführt hatte, wurde zweimal veröffentlicht: Zuerst in der Zeitschrift *Neven* noch im selben Jahr unter dem Titel »Die neueste Reise Herrn Kukuljević' in der Angelegenheit der Erforschung südslawischer historischer Denkmäler«⁴ und im dritten Band des *Arhiv za povjestnicu jugoslavensku* 1854 als »Bericht des Vorstands des Vereins Herrn Ivan Kukuljević Sakcinski über seine Reise nach Venedig und nach Wien im Jahr 1853«.⁵

In Venedig besuchte er das Staatsarchiv im ehemaligen Franziskanerkloster, wo er, so klagt er, wegen der knappen Öffnungszeit nur sehr wenig kopieren konnte, zählt aber doch einige Denkmäler aus der älteren kroatischen Geschichte auf. In der Bibliothek von San Marco (*Biblioteca Nazionale Marciana*) fand er Handschriften des 15. und 16. Jahrhunderts sowie Spuren bis dahin unbekannter Chroniken und andere Quellen. Aus dem *Museo Civico Correr* erwähnt er ein

¹ Stjepan Mirković, *Ivan Kukuljević Sakcinski*, Zagreb 1861, S. 47.

² Peter Rehder (Hrsg.), *Einführung in die slavischen Sprachen*, 6. Aufl., Darmstadt 2009, S. 305; »Wiener Sprachenvertrag« bei Monika Wingender, *Kroatisch*, in: *Lexikon der Sprachen des europäischen Ostens*, Klagenfurt 2002, S. 275–86; gelegentlich auch »Wiener Treffen« genannt.

³ Gegründet 1850 als »Društvo za jugoslavensku povjestnicu i starine«, auch »Društvo za povjestnicu i starine Jugoslavenah«.

⁴ Najnovije putovanje g. Ivana Kukuljevića u poslu iztraživanja jugoslavenskih staropovjestnih spomenikah, *Neven*, Zabavni i poučni list, Zagreb, 2. tečaj. 1853, S. 617–620.

⁵ Izvjestje načelnika Društva g. Ivana Kukuljevića Sakcinskog o svom putovanju u Mletke i u Beč god. 1853. *Arhiv za povjestnicu jugoslavensku*, Knjiga 3, Zagreb 1854, S. [334]–338.

Taufbecken mit Inschrift, nach seiner Schätzung aus dem 9. oder 10. Jahrhundert, und einige Bilder von *Andrija Medulić*, über den er 1863 in deutscher Sprache ein Buch herausgab.⁶ Auf seiner Rückreise besuchte Kukuljević die (ehemalige) Lyzealbibliothek in Laibach/Ljubljana, deren Sammlung glagolitischer Handschriften er als bedeutend hervorhob.⁷

Bei seinem anschließenden Aufenthalt in Wien konzentrierte sich Kukuljević auf drei Einrichtungen: das Haus-, Hof- und Staatsarchiv, die Hofbibliothek und die Ambraser Sammlung.⁸ In der Hofbibliothek fand er eine Handschrift, die acht Gesänge von Petar Zrinskis *Adrijanskoga mora Sirena* enthält, von der er annahm, dass es sich um ein Autograph des Dichters handelt. Außerdem bestellte er Kopien von alten Ansichten einiger kroatischer Städte.⁹ Aus der Ambraser Sammlung erwähnt er kurz einige Werke kroatischer Künstler und Handschriften, über die er an anderer Stelle noch ausführlicher berichten wolle.

Über seine Forschungen im »*Geheimen Archiv*«¹⁰ sagt Kukuljević, dass es »jedem mit höchster Genehmigung versehenem Geschichtsforscher von 9 bis 3 Uhr täglich außer an Feiertagen geöffnet« ist. Es gebe dort eine Fülle von Dokumenten, die sich auf die südslawische Geschichte beziehen, insbesondere aus der Zeit vom 15. bis zum 19. Jahrhundert. Da er aber gehofft hatte, ältere Schriften (vor dem 15. Jh.) zur kroatischen Nationalgeschichte zu finden, zeigt er sich vom Ergebnis zwar enttäuscht, zählt jedoch anschließend die von ihm angefertigten Abschriften nach Jahrhunderten geordnet auf. Aus dem 8. Jh. fand er eine päpstliche Bulle, deren Echtheit ihm zweifelhaft schien, aus dem 11. Jh. aber schon fünf Urkunden, davon vier von König Zvonimir. Aus dem 12. Jh. sind es bereits 17, aus dem 13. Jh. 36 Schriftstücke. Die meisten davon betreffen die serbische Geschichte, von denen mehrere in slawischer Sprache bzw. in kyrillischer Schrift verfasst sind. Aus dem 14. Jh. nennt Kukuljević zwei serbische Diplome, von König Milutin 1313 und Zar Stefan Dušan um 1350, sowie lateinische Urkunden vom bosnischen Ban Tvrtko. Von den Akten des 15. Jahrhunderts erwähnt er fünf Schriftstücke, darunter von Skenderbeg und Sultan Murad und schließt mit der Bemerkung, dass er die Fortsetzung der Abschreibearbeiten durch einen in Wien weilenden Landsmann veranlasst habe.¹¹

Wie Ivan Kukuljević Sakcinski die *höchste Genehmigung* zur Benützung des Haus-, Hof- und Staatsarchivs erhielt und wie seine Forschungen weitergeführt

⁶ Ivan Kukuljević, *Andreas Medulić Schiavone, Maler und Kupferstecher*, Agram 1863.

⁷ Heute: Narodna in univerzitetna knjižnica v Ljubljani (NUK).

⁸ Um 1580 im Schloss Ambras bei Innsbruck aufgestellt, kam 1805 nach Wien, heute eine Abteilung des Kunsthistorischen Museums.

⁹ Izviestje ... Arkiv. 3. S. 338.

¹⁰ Izviestje ... Arkiv. 3. S. 337. - Obwohl damals mitunter noch »Geheimes (Hof-)Archiv« genannt, war die amtliche Bezeichnung *Haus-, Hof- und Staatsarchiv*, wie auch heute als Abteilung des *Österreichischen Staatsarchivs*. Übrigens war es wohl nicht sein erster Besuch. Zweimal heißt es »ovaj put« (dieses Mal).

¹¹ Wahrscheinlich Brlić. - Izviestje ... Arkiv. 3. S. 337.

wurden, soll in der folgenden Darstellung auf der Grundlage der in diesem Archiv erliegenden sog. *Kurrent-Akten* (damals: Current-Acten) gezeigt werden. Dieser archivalische Bestand enthält administrative Unterlagen und Korrespondenz zur Verwaltung aber auch zur Benützung des Archivs. Die Kukuljević betreffenden Schriftstücke und Notizen erstrecken sich über den Zeitraum von 1852 bis 1873, was aber weitere Archivstudien, davor und danach, nicht ausschließen kann. Die vorliegenden Akten lassen sich in drei Gruppen einteilen: **a)** offizieller Schriftverkehr des Vereins für südslawische Geschichte und Altertümer bzw. Kukuljević' einerseits mit dem zuständigen Wiener Ministerium bzw. dem Archiv andererseits (4 Stück), **b)** interne Amtskorrespondenz (6 Briefe) und **c)** Benützungsvermerke und Notizen der Beamten (in größerer Anzahl). Diese Einteilung entspricht nicht der chronologischen Abfolge.

a) Das erste Dokument dieser Gruppe ist die Abschrift eines Briefes von Ban Josip Jelačić,¹² datiert Agram, 6. Februar 1852. In diesem Schreiben an den Ministerpräsidenten und Minister des Äußeren und des kaiserlichen Hauses Felix Fürsten von Schwarzenberg¹³ übermittelt und befürwortet er die Bitte des Vereins für südslawische Geschichte und Altertümer, diesem zu gestatten, von älteren Urkunden im kaiserlichen Hofarchiv, die für die südslawische Geschichte von Wichtigkeit sind, Kopien anfertigen zu lassen. Da dem Verein nicht bekannt ist, welche Aktenstücke zu kopieren wären, müsste ein Mitglied der Vereinsdirektion oder eine dazu befähigte Person gelegentlich eines Wienaufenthalts die Auswahl treffen und die Abschriften herstellen. Es wird hier keine Person, also auch nicht Kukuljević, namentlich genannt.

Zwei weitere Schriftstücke formeller Natur sind die *Vollmachten*, die der Verein für südslawische Geschichte und Altertümer Kukuljević bzw. Brlić für die Einsichtnahme in die entsprechenden Bestände des »k.k. Hof- und Hausarchiv« und die Herstellung von Abschriften erteilt. Die Abschrift der Vollmacht für »den Herrn Landesarchivar und Vorsteher des Vereines [...] Johann v. Kukuljević« ist mit »Agram den 20. Mai 1853« datiert und von »Jos. B[aron] Jellačić m.p., F.Z.M. [Feldzeugmeister], Ban« unterzeichnet.¹⁴ Die Vollmacht für »Andreas Torquat Berlić« vom 23. März 1854, mit dem offiziellen Briefkopf »*Društvo za poviestnicu i starine Jugoslavenah*« im Original erhalten, bezieht sich auf die bereits 1852 erteilte Genehmigung durch das Ministerium und trägt die Unters-

¹² HHStA (Haus-, Hof- und Staatsarchiv), K.A. (Kurrent-Akten) 28/1852. - Josip Graf Jelačić Bužimski (1801–1859), Banus von Kroatien, Dalmatien und Slawonien 1848–1859, bemühte sich um die Gründung des Vereins für südslawische Geschichte und Altertümer (1850) und ermöglichte Kukuljević die Archivarbeit in Dubrovnik.

¹³ Felix Fürst Schwarzenberg (1800–1852), Ministerpräsident, Minister des Äußeren und des kaiserlichen Hauses 1848–1852, diesem Ministerium unterstand auch das Haus-, Hof- und Staatsarchiv.

¹⁴ HHStA, K.A. 36/1852. - Andrija Torkvat Brlić (1826–1868), Publizist und Politiker, dann Anwalt, studierte 1853–1857 Rechtswissenschaft in Wien, verfasste eine *Grammatik der illyrischen Sprache wie solche im Munde und Schrift der Serben und Kroaten gebräuchlich ist* und *Die Theilnahme der Serben und Kroaten an den vier letzten österreichischen Kriegen, dargethan in einer Sammlung gleichzeitlicher geschichtlicher Urkunden*, beide Wien 1854.

chriften von Ivan Kukuljević, als Präsident und Ivan Trnski als Sekretär. Ein Aktenvermerk mit dem Zusatz »Aufzubehalten« liegt bei.¹⁵

Gleichfalls offiziellen Charakter hat ein von Kukuljević an die Archivdirektion gerichtetes Ersuchen, datiert *Wien den 12-ten Juni 1860*, mit Stempelmarken versehen und gezeichnet von »Ivan Kukuljević de Sacchi, Präsident des Vereines für südslawische Geschichte und Alterthümer«. Damit bittet er, »einige glagolitische Dokumente ... durch den hiesigen Geistlichen im Augustaneum *Johann Černčić* abschreiben lassen zu dürfen«. ¹⁶ Beiliegende Aktenvermerke zeigen, dass dieses Gesuch am selben Tag vorgelegt und mit Bezug auf die »mit Erlaß des h[ohen] Ministeriums des Äussern vom 9. März 1852, Z. 2820, ertheilte Bewilligung« wahrscheinlich umgehend positiv erledigt wurde.¹⁷

b) Aus Anlass der Befürwortung der Bitte des Vereins für südslawische Geschichte um Genehmigung zur Benützung des k.k. Archivs durch Jelačić vom 6. Februar 1852 kam es zu einem Briefwechsel zwischen dem Ministerium für auswärtige Angelegenheiten und des kaiserlichen Hauses und der Direktion des Haus-, Hof- und Staatsarchivs. Am 20. Februar 1852 beauftragte das Ministerium die Direktion, sich mit einem Gutachten darüber zu äußern, ob und welche Bewilligung dem Verein für südslawische Geschichte erteilt werden könnte, Abschriften von auf die südslawische Geschichte bezüglichen Akten zu erlangen.¹⁸ Um auf die Aufforderung des Ministeriums zu antworten, gab der Direktor des Archivs den beiden Archivaren *Joseph Fiedler* und *Eduard Abramovich-Adelburg*¹⁹ den Auftrag, zu der Anfrage ihre fachliche Stellungnahme abzugeben, welche Bestände hierfür in Frage kämen und in welcher Art die Benützung möglich wäre.

Fiedler legt schon am 23. Februar 1852 eine klare Übersicht der Archivalien vor, die sich auf die Geschichte der südslawischen Länder beziehen. Darin führt er, gemäß der Ordnung im Archiv und nach Ort und Zeit gruppiert, die einschlägigen Aktenbestände an: Urkundenarchiv des ehemaligen Freistaates Ragusa (in lateinische, türkische und serbische Urkunden eingeteilt), Urkunden des Domkapitels von Spalato, »viele Urkunden« im venezianischen, ungarischen und türkischen Repertorium und auch in der deutschen Urkundenpartie sowie

¹⁵ HHStA, K.A. 66/1854. - Ivan Trnski (1819–1910), Verwaltungsoffizier, Dichter des Illyrismus, Erzähler und Übersetzer aus der europäischen Literatur.

¹⁶ HHStA, K.A. 105/1860. - Ivan Črnčić (1830–1897), Kenner und Herausgeber kroatischer glagolitischer Handschriften, seit 1862 im Pontificium Collegium Croaticum Sancti Hieronymi in Rom.

¹⁷ HHStA, K.A. 105/1860.

¹⁸ HHStA, K.A. 28/1852. - Diese Weisung erteilte »Für den Minister des Äußern der Unterstaatssekretär [gez.] Werner«, Joseph Freiherr von Werner (1791–1879).

¹⁹ HHStA, K.A. 28/1852. - Direktor des Archivs war von 1849 bis 1868 Franz Ritter von Erb. - Joseph von Fiedler (1819–1908), Archivar im HHStA von 1844 bis 1888, Verfasser mehrerer Arbeiten über Osteuropa, gab mit Franz Miklosich die *Slavische Bibliothek* 1851 u. 1856 heraus. - Eduard Abramovich von Adelburg (1804–1852) war Orientalist und Dolmetsch im diplomatischen Dienst in Bukarest und Konstantinopel, k.k. Generalkonsul für Syrien, zuletzt in der Orientalischen Abteilung des HHStA.

unter den ungarischen und venezianischen Handschriften. Der Aktenkörper des Haus-, Hof- und Staatsarchives enthält ebenfalls reiches Material für die Zeit der letzten 3 Jahrhunderte. Fiedler schließt mit der Bemerkung: »Abgesondert besteht ein Faszikel illyrisch-serbischer Akten aus den Jahren 1689 – 1796 ... und zwei Faszikel Ragusanischer Akten von 1684 – 1806«. In seiner Stellungnahme fällt auf, dass sie nur die Bezeichnung der Bestände als Hilfe zur Auffindung des Materials enthält aber keine Vorschläge zur Art der Benützung, Aufsicht oder Kontrolle.

Viel umfangreicher ist das »Memorandum« Adelburgs, der nach kurzer Wiederholung der ihm erteilten »mündlich-verehrlichen Weisung« das Vorhandensein von Schriften in der Türkisch-orientalischen Abteilung bestätigt, die sich auf »südslawische Elemente und Zustände des öst[erreichischen] Kaiserstaates beziehen«. Darauf folgt eine überaus detaillierte *inhaltliche* Beschreibung der Archivalien jedoch ohne Hinweise zu ihrer Auffindung. Zur Benützung äußert er dagegen höchste Besorgnis wegen möglicher »Zerstörung der schwer hergestellten Ordnung« und warnt: »Der k.k. Regierung selbst können aus einer unbegrenzten Archivdurchstöberung durch Fremde Unannehmlichkeiten erwachsen«. Und fügt dann historische, mit Einzelheiten begründete Beispiele hinzu. Sein Vorschlag zur konkreten Benützungsweise sieht eine strenge Aufsicht vor: Der »Deputierte« (beauftragt vom Verein für südslawische Geschichte und Altertümer) soll nur in Anwesenheit Adelburgs die in Frage kommenden Faszikel durchgehen dürfen und hat für jeden Faszikel einzeln die Benützungserlaubnis der Archivdirektion einzuholen, »damit klar werde, welche Stücke er sich gewählt, und welche Absicht ihn dabei geleitet haben mag«. Um mit der Durchsicht überhaupt zu beginnen, erbittet sich Adelburg einen Aufschub von 3-5 Monaten, damit zuvor die Bearbeitung eines Neuzugangs von Archivmaterial aus dem Ministerium abgeschlossen werden könne. Für etwaige Übersetzungen aus dem Türkischen möge der Deputierte selbst sorgen, falls aber seine Mitarbeit gewünscht werde, erwarte er dafür ein zusätzliches Entgelt. Adelburgs Stellungnahme zeigt also eine deutlich restriktive Tendenz gegenüber dem Forschungsvorhaben.

In der Beantwortung der Ministerialweisung vom 20. Februar bezieht sich der Archivdirektor zunächst auf die bisherige Praxis, gelehrten Vereinen und einzelnen Forschern Einblick in die archivalischen Schätze zu gewähren. Zwischen 1818 und 1850 hatten mehrere wissenschaftliche Einrichtungen diese Bewilligung erhalten. (Das Landesmuseum Joanneum in Graz, das vaterländische Museum in Prag, das Museum Francisco-Carolinum in Linz, das Franciscum in Brünn, der Historische Verein für Steiermark, der Verein für siebenbürgische Landeskunde zu Hermannstadt/Sibiu und die Gesellschaft für ältere deutsche Geschichte in Frankfurt.) »Was bereits den historischen Vereinen mehrerer Kronländer, ja selbst einem in Frankfurt gewährt wurde, dürfte sich das hohe Ministerium geneigt finden, auch dem Agramer Verein für südslawische Geschichte und Altertümer zugestehen ... weshalb auch ... den beiden berühmten

Slawisten Dr. Šafarik und Dr. Miklosich die Benützung ganzer Partien davon bewilliget wurde ... und zumal überdies viele derlei Urkunden sogar schon im Druck erschienen sind«. Nach Auffassung des Direktors werde auch die Aufarbeitung der kürzlich übernommenen Ministerialregistratur bald bewältigt und kein Hindernis für eine Erlaubnis sein. Es sei zwar nicht zu leugnen, dass sich unter den Archivalien, die die südslawische Geschichte betreffen, manches befindet, »das sich aus Gründen der Politik zur Mittheilung nicht eignet«, es sei aber eine der Hauptaufgaben der Direktion des Archivs, »den Missbrauch mit dessen Schätzen zu verhüten, ohne deshalb dessen nützlichen Gebrauch ... mehr als nötig zu hemmen«. Er beantragt daher, das Ministerium wolle sich bewegen finden, der Bitte des Vereines für südslawische Geschichte und Altertümer zu willfahren, jedoch »unter Vorbehalt der gewöhnlichen und durch die Umstände etwa gebotenen besonderen Vorsichten«. Dieses Schreiben vom 6. März 1852 liegt hier als Konzept vor und enthält daher auch die Paraphen des Vizedirektors Joseph Chmel und weiterer Beamten.²⁰

Auf Grundlage dieses Berichtes ermächtigt das Ministerium mit dem Schreiben Nr 2820/B vom 9. März 1852 die Direktion des Archivs, dem Verein die Anfertigung von Kopien zu gestatten. Die darin gebrauchte Formulierung »...auf die südslawische Geschichte bezügliche, *wichtigere* Urkunden und Akten *unter Beobachtung der durch die Natur der Dinge gebotenen besonderen Kautelen*« deutet allerdings auf einschränkende Aufsicht und Kontrolle hin (Kursive R. P.).²¹

Drei Jahre später, 1855, kam es zwischen dem Ministerium des Äußeren und der Direktion des Haus-, Hof- und Staatsarchivs neuerlich zu einem Schriftwechsel. Es ging um Andrija Torkvat Brlić, der die von Kukuljević begonnene Arbeit im Archiv als Beauftragter des Vereines für südslawische Geschichte und Altertümer fortsetzte, und nun, da er seinen Aufenthalt in Wien unterbrochen hatte, ein Gesuch um einen Pass für die neuerliche Reise nach Wien einreichte und dies mit seiner Archivforschung begründete. Dies erregte die Aufmerksamkeit der Polizei und das nicht zum ersten Mal.

Schon im Jahr davor, 1854, zitierte ein Polizeibericht aus einem Brief von Kukuljević an Brlić: »*Anmerkungen, wie ich sie selbst aus einem Faszikel des Geheimen Archives verstoßen abgeschrieben habe*«. ²² Daraufhin warnte der Chef der Obersten Polizeibehörde *Kempen von Fichtenstamm* den Ministerpräsidenten

²⁰ HHStA, K.A. 28/1852. - Joseph Chmel (1798–1858), Augustiner-Chorherr, Historiker, Mitglied der Akademie der Wissenschaften, seit 1846 Vizedirektor des HHStA.

²¹ HHStA, K.A. 36/1852. - Dieses Schreiben ist in gleicher Form von Unterstaatssekretär Werner unterschrieben und wurde in der Folge mehrfach als Genehmigung der Archivforschungen für den Verein für südslawische Geschichte und Altertümer angeführt.

²² Darüber: Aleksa Ivić, *Arhivska grada o srpskim i hrvatskim književnicima i kulturnim radnicima*, Knjiga druga, 1790–1897, Beograd 1931, S. 224–229. (Zbornik za istoriju, jezik i književnost srpskog naroda. 2. odeljenje, knj. 3.)

und Außenminister *Buol-Schauenstein*²³ vor heimlichen Abschriften aus dem Staatsarchiv. Buol antwortete Kempfen, dass Brlić noch nicht um Zugang zum Archiv gebeten habe. Er werde jedoch den Archivdirektor anweisen, etwaigen Missbrauch zu unterbinden. Auch Kukuljević war bei seiner Archivarbeit in Dubrovnik und auf der Reise unter ständiger polizeilicher Beobachtung, obwohl er sich in den 1850-er Jahren aus dem aktiven politischen Leben zurückgezogen hatte.

Der ministerielle Brief (im Original, datiert 6. August 1855 und von Buol selbst unterzeichnet) bezieht sich nun wieder auf ein »Anlangen« des Chefs der Obersten Polizeibehörde. In dessen Folge »wird die Direktion des kais[erlichen] Haus-, Hof- und Staatsarchivs ... nunmehr aufgefordert, mit Beschleunigung anher zu berichten, 1.) inwieweit es mit dem geltend gemachten Motive des Gesuchstellers seine Richtigkeit habe, 2.) in welcher speziellen Richtung sich die forschende Tätigkeit des Brlić kundgab, und 3.) welchen Wert die Arbeiten desselben auf dem gedachten Gebiete haben dürften.«²⁴

Auf diese strenge Aufforderung musste unverzüglich geantwortet und, wie auf dem vorhandenen Entwurf des Vizedirektors Joseph Chmel vermerkt, am 7. August expediert werden. Es ist dies ein »Bericht über die geleisteten und noch zu leistenden Arbeiten des Bevollmächtigten des Agramer Vereins für südslawische Geschichte und Alterthümer, Andr. Torquat Brlić«. Darin wird auf die ihm vom Verein erteilte Vollmacht verwiesen und dass er die »von Herrn Kukuljević, dem Präsidenten des Vereins im Jahre 1853 begonnenen Arbeiten fortgesetzt« hat. Und weiter: »... so sind seine Abschriften und Exzerpte ohne Zweifel so beschaffen, dass sie zweckmäßig und brauchbar sein dürften«. Chmel meint sodann, dass weder Kukuljević noch Brlić in der ihnen zur Verfügung gestandenen Zeit das hier aufbewahrte Material aufgearbeitet haben können. Und so schließt er seinen Bericht: »Ob das fragliche Individuum /Brlić/ ein verlässlicher und unbescholtener Charakter sei oder nicht, ist dem Unterzeichneten und den übrigen Archivsbeamten nicht bekannt geworden, da sie außerhalb des Amtlokales und der Arbeitszeit mit ihm keinen Verkehr hatten.«²⁵

Damit war aber die Frage um Brlić' Aufenthalt in Wien anscheinend noch nicht gelöst, denn am 17. Januar 1856 sah sich der Direktor des Haus-, Hof- und Staatsarchivs veranlasst, dem Ministerium abermals, möglicherweise unaufgefordert, zu berichten, dass Brlić »seit dem Frühjahr 1854 im Archiv arbeitete, bis er vor beiläufig 9 Monaten wegen schwerer Erkrankung seines inzwischen verstorbenen Vaters in seine Heimat zurückreiste«. Er befinde sich seit kurzem

²³ HHStA, K.A. 134/1855. - Johann Franz Kempfen von Fichtenstamm (1793–1863) war 1852 bis 1859 Chef der Obersten Polizeibehörde. - Karl Ferdinand Graf Buol-Schauenstein (1797–1865) war von 1852 bis 1859 Ministerpräsident und Minister des Äußeren und des kaiserlichen Hauses.

²⁴ HHStA, K.A. 134/1855.

²⁵ Die Archivare wollten offenbar nicht die Rolle von Polizeiagenten übernehmen. - HHStA, K.A. 134/1855.

wieder in Wien und werde seine Arbeiten wieder aufnehmen. Da dem Direktor kein Grund bekannt sei, Brlić die Benützung des Archivs zu verwehren und er aus dessen Anwesenheit schließen müsse, dass die Bedenken anlässlich seiner Passbewerbung nun vollkommen behoben sind, glaubt er, sich auf die Mitteilung der neuerlichen Benützung des Haus-, Hof- und Staatsarchivs durch den genannten Gelehrten beschränken zu sollen. Dieser Entwurf ist auch vom Vizedirektor Chmel abgezeichnet und mit der nachträglichen Notiz versehen: »Was Berlić gearbeitet hat, ist bei Nr. 66/1854 angemerkt. Beendigt hat er die Arbeiten am 24. Febr. 1857.«²⁶

c) Der letztgenannte Vermerk gehört bereits zur Gruppe der Arbeitsnotizen der Archivare über die Vorlage und Rückgabe der Akten und deren Benützung durch die Forschenden. Da diese Vermerke fast immer mit dem Datum versehen sind, ist daraus auch die Zeit des Aufenthalts des Benützers im Archiv zu erkennen, obwohl die Notizen oft gekürzt und flüchtig sind. Die Bezeichnung der Archivalien nach Zeit und Ort der Herkunft ist je nach Möglichkeit genau, die Benennung reicht von Daten für einzelne Aktenstücke bis zur Angabe der Faszikel oder anderer Einheiten. Ob es möglich ist, die Akten nach diesen Bezeichnungen heute wieder zu finden, ist nicht mit Sicherheit zu sagen, da Teile dieses Bestandes (z.B. Ragusanische Akten) nach dem ersten Weltkrieg den Nachfolgestaaten Österreich-Ungarns restituiert worden sind.

Die Spur von Ivan Kukuljević' Forschungsreise von 1853 ist hier gut zu erkennen: »H[er]r v[on] Kukuljević, 1853. Präsentierte sich am 16./7, begann an demselben und am 18. Juli die Arbeiten über südslawische Geschichte und zwar: Erhielt: Urkunden« Daran schließt sich die genaue Auflistung der Akten mit Datum, Abteilung (z.B. *Ragusa Rom*, *Ragusa Sizilien* usw.) sowie mit Stückzahl und dem Rückgabedatum. Die Angaben umfassen vier Seiten und enden mit der letzten Rückgabe am 1. August.²⁷ Es ist anzunehmen, dass Kukuljević 1860 wieder das Haus-, Hof- und Staatsarchiv besucht hat, einerseits wegen der Datierung des oben unter a) genannten Ersuchens, Ivan Črnčić das Kopieren glagolitischer Dokumente zu gestatten (Wien, 12. Juni 1860), andererseits aufgrund dieser einfachen Notiz: »Benützt hat Herr v. Kukuljević durch den Geistlichen Črnčić die Correspondenz Christoph Frangepans mit dem Bischof von Zeng [Senj] Franz Josefić, 6 Stücke in glagolitischer Sprache [!] (4 Schreiben Frangepans und 2 des Bischofs) v. den Jahren 1526 u. 1527.«²⁸ Erst 10 Jahre später gibt es wieder eine klare Niederschrift über einen Besuch im Wiener Archiv: »Ivan Kukuljević, pens[ionierter] Obergespann [!] in Agram bittet um Benützung auf Kroatien sich beziehenden Akten, und der Akten des Prozesses gegen Zriny und Frangepan. 7. März 1870. - Herr v. Kukuljević hat vom 7. bis 10. März

²⁶ HHStA, K.A. 20/1856.

²⁷ HHStA, K.A. 66/1854.

²⁸ HHStA, K.A. 105/1860.

1870 benützt: Die im 2. Hefte des v. Chmel veröffentlichten Habsburgschen Archivs abgedruckten kroatischen Aktenstücke (ex hungaricis 1526 & 1527), dann Hungarica: Fas[zikel] 116, 117 & 118 und die Urkunde des ungar[ischen] Urk[unden]repert[oriums] v 1. Jänner 1527 (Huldigungsbrief der Stände Kroatiens an Ferdinand I.) Auch erhielt er einen Abguss von dem an dieser Urkunde hängenden Siegel des Königreichs Kroatien« [gez. unles.].²⁹ Diese Vermerke zeigen, dass sich Kukuljević in dieser Zeit besonders um die Erstellung einer repräsentativen Faksimileausgabe der *Cetinska povelja*, (wie die Urkunde vom 1. Januar 1527 nach dem Versammlungsort der Stände, der Burg *Cetin*, auch genannt wird) bemüht hat, was durch zwei noch zu erwähnende Briefe belegt ist. Die letzte Eintragung über Kukuljević in dieser Gruppe lautet: »Im September 1873 benützte H[err] K[ukuljević] folgende Archivalien: 1.) Urk[unde] Ludw[igs] d[es] Deutschen von 860, Nov[ember] 20. 2.) Urk[unde] K[önig] Arnulfs 890 (Rep. VIII,2) 3.) Urk[unde] K[önig] Arnulfs 891, März 9. (Rep. XI) 4.) M.S. [Manuskript] Nr. 272 (Kercselich, De Banis et Slavonia) - H[err] Kukuljević beendete seine Arbeiten am 6. Sept. 1873« [gez. unles.].³⁰

Für Brlić sind die Angaben der Zeit seiner Archivarbeit von unterschiedlicher Genauigkeit. Wie aus dem oben zitierten Schreiben des Direktors hervorgeht, begann er sie im Frühjahr 1854, unterbrach sie im Frühjahr 1855 wegen der Erkrankung seines Vaters, erschien im Januar 1856 wieder in Wien (Notiz: *Hr. Berlitsch für den südslavischen Verein. Copia dei Commemoriali 1.2.3. [Datum:] 4./1 erhalten 28/5 [1]856*),³¹ und als Beendigung seiner Tätigkeit wurde der 14. aber auch der 24. Februar 1857 vermerkt. Offenbar wollte das Archiv im Anfang seine Forschungsarbeit ganz genau verfolgen: Unter seinem Namen wurde ein »Verzeichnis der von dem Bevollmächtigten des südslavischen historischen Vereins Herrn Berlić benützten Archivalien« angelegt und unter »A. Urkunden v[on] Spalato« sind 38 Dokumente aus dem 16. und 17. Jahrhundert, zumeist auf den Tag datiert, aufgezählt. Auf einem weiteren Blatt ist verzeichnet: »B. Aus dem venetianischen Archive:« 1. Liber albus 2. Libri Pactorum. *Seit der Wiederaufnahme der Arbeit 1856 erhielt Herr v. Berlić: 1. Libri Pactorum – alle Bände, 2. Commemoriali – alle Bände, 3. Misti – Bd. I und Index, 4. Codex Trevisanus, 5. Urkunden aus der Abteilung Türkei (im venetianischen Repertorium): [8 Stücke aus dem 17. Jahrhundert angeführt]. Auf zwei folgenden Blättern sind zahlreiche Akten aus dem ragusanischen und Spalatenser Archiv (12. bis 14. Jh.) verzeichnet, die mit den Daten der Benützung vom 30. Juli bis 3. August versehen sind. Diese müssen aus dem Jahr 1854 stammen, denn die Notizen enden mit dem Vermerk:*

3. Aug[ust] Sämtliche Abschriften der Spalatenser Urkunden. 1 Fasc[ikel]

²⁹ HHStA, K.A. 67/1870.

³⁰ Diese formlose Notiz liegt ohne Aktenzahl unter K.A. 67/1870, wie auch ein Aufgabeschein des Postamtes von 1870.

³¹ HHStA, K.A. 20/1856.

(184 St[ück])/ 20. Oktober im Auftrage des H[errn] Hofrat die Abschriften zurückgenommen, richtig befunden und wieder reponiert. Da der Abschreiber keine Zeit hat, so ist die Arbeit einstweilen sistiert, bei Kukuljević brieflich diesfalls anzufragen wegen der Fortsetzung.³²

Der Eintragung über den Besuch von Kukuljević im Haus-, Hof- und Staatsarchiv von 7. bis 10. März 1870 ist noch der Vermerk über einen privaten Briefwechsel mit dem Archivar Joseph Fiedler angeschlossen. Die beiliegenden zwei Briefe und der Entwurf eines Antwortschreibens Fiedlers stellen als persönliche Korrespondenz eine Ausnahme von den rein dienstlichen Schriften dar, obwohl sie die Anfertigung eines Faksimiles der Huldigungsurkunde der kroatischen Stände für Ferdinand I. von 1527 betrafen und somit eine Angelegenheit des Archivs waren. Dieser Vermerk lautet: »Privatschreiben des H[errn] kais[erlichen] Rat Fiedler an Bittsteller dd. 21. März 1870 mit Anschluss eines Siegelabdruckes. Weiteres Privatschreiben des kais. Rat Fiedler vom 9. April 1870, vide intus.«³³ Im ersten Brief vom 30. März 1870 bedankt sich Kukuljević für die Zusendung des Gipsabdrucks eines Siegels, erwähnt *oberflächliche Zeitungsnotizen* über das aufgefundene Original der Urkunde von 1527 und bedankt sich sehr für die *Zuvorkommenheit* des Archivdirektors Arneth³⁴ und die *Liebenswürdigkeit* Fiedlers, um schließlich zu seinem aktuellen Anliegen zu kommen: Die südslawische Akademie möchte eine Neuausgabe dieses Dokumentes samt Faksimile herausgeben und fragt, ob das Archiv ein solches gegen Kostenersatz besorgen könnte.

Darauf antwortete Fiedler am 9. April in dem genannten Privatschreiben, dessen Entwurf beiliegt, dass er wegen der Anfertigung des Faksimiles in extenso mit einem Zeichner gesprochen habe, der schon mehrere derartige Arbeiten ausgeführt hat und dazu für einen Lohn von ungefähr 60 Gulden bereit wäre. Dieser Betrag schien Fiedler von solcher Höhe, dass er eine vorherige Anfrage für notwendig hielt. Der Zeichner habe ihm aber erklärt, dass die Arbeit, insbesondere die genaue Wiedergabe der Siegel sehr mühevoll und zeitraubend sei.

Am 9. Mai 1870 entschuldigt sich Kukuljević für seine verspätete Antwort wegen Erkrankung und findet den Preis »wohl etwas hoch gestellt«. Er habe daher die Entscheidung darüber der Akademie überlassen. Der Präsident, Domherr Rački, werde noch im Lauf dieses Monats zu Archivstudien nach Wien kommen und bei dieser Gelegenheit das Weitere verfügen.³⁵

³² HHStA, K.A. 66/1854.

³³ HHStA, K.A. 67/1870.

³⁴ Alfred von Arneth (1819–1897), Historiker, seit 1860 Vizedirektor, seit 1868 Direktor des HHStA, veranlasste die Öffnung des Archivs für die Forschung und förderte die Erschließung der Bestände durch die Mitarbeiter.

³⁵ HHStA, K.A. 67/1870. – Franjo Rački (1828–1894), Historiker, erster Präsident der 1866 gegründeten Südslawischen Akademie der Wissenschaften in Zagreb, begründete die Quellensammlung *Monumenta spectantia historiam Slavorum Meridionalium*.

IVAN KUKULJEVIĆ SAKCINSKIS ARCHIVFORSCHUNGEN IN WIEN

Zusammenfassung

Vom Material der sog. *Kurrent-Akten* des Haus-, Hof- und Staatsarchivs ausgehend eröffnet sich die Möglichkeit, Ivan Kukuljević Sakcinski als patriotisch begeisterten Initiator, aber auch als unermüdlichen Sammler und systematisch arbeitenden Wissenschaftler kennen zu lernen. Es gelang ihm, das kaiserliche Hofarchiv für die kroatische Geschichtswissenschaft zu nutzen und Mitarbeiter in angemessener Weise einzusetzen, wie Brlić zur Durcharbeitung der Archivbestände und Črnčić für die Entzifferung glagolitischer Schriften. In seiner damaligen Lage, nach der Revolution von 1848 und mit der Politik des Neoabsolutismus, beargwöhnte der österreichische Staat alle nationalen Bestrebungen der Völker der Monarchie. Aber durch den persönlichen Kontakt Kukuljević' mit den Beamten des Archivs ergab sich ein gutes Einvernehmen für die Forschungsarbeit. Schließlich gestalteten sich seine Beziehungen zum Archivar Fiedler dankbar-freundschaftlich und zum Direktor Arneth von höchster Ehrerbietung.

KUKULJEVIĆEVA ARHIVSKA ISTRAŽIVANJA U BEČU

Sažetak

Polazeći od građe tzv. *Kurrent-Akten* bečkoga Haus-, Hof- und Staatsarchiv-a može se vidjeti uloga Ivana Kukuljevića Sakcinskog kao inicijatora istraživačkoga rada i neumornog sakupljača povjesnih spomenika te kao marljivoga znanstvenog radnika. On je uspio koristiti carski Dvorski arhiv i našao za to suradnike kao Brlića za pretraživanje arhivskog materijala i Črnčića za razjašnjavanje glagoljskih spisa. U situaciji poslije revolucije 1848. godine i u periodu neoapsolutizma austrijska država podozrijevala je sve nacionalne težnje naroda Monarhije. Ali preko osobnog kontakta Kukuljevića s arhivskim službenicima nastala je atmosfera povoljna za istraživački rad tako da je njegov odnos s arhivarom Fiedlerom bio vrlo prijateljski i prema direktoru Arnethu pun poštovanja.

BIBLIOGRAFIA HRVATSKA.

Dodatak k prvomu dielu.

Tiskane knjige.

sastavio.

I. K. S.

HRVATSKA AKADEMIJA ZNANOSTI
I UMJETNOSTI
ZAVOD ZA KNJIZEVNOST I TEATROLOGIJU 2
Z A G R E B — Opatička ul. broj 15

U Zagrebu 1863.

Tiskom i nakladom Antuna Jakića.

Sl. 19.: Godine 1863. Ivan Kukuljević Sakcinski objavio je *Dodatak* svojoj *Bibliografiji hrvatskoj* iz 1860.

Ivan Kosić

Rukopisna ostavština Ivana pl. Kukuljevića Sakcinskoga u Zbirci rukopisa i starih knjiga Nacionalne i sveučilišne knjižnice u Zagrebu

Stručni članak

UDK 821.163.42.09 Kukuljević Sakcinski, I.

Rukopisna ostavština hrvatskoga povjesničara, književnika, političara i najsvestranijega hrvatskog intelektualca XIX. stoljeća, Ivana pl. Kukuljevića Sakcinskoga (Varaždin, 29. svibnja 1816. – Puhakovec, Hrvatsko zagorje, 1. kolovoza 1889.), u Zbirci rukopisa i starih knjiga Nacionalne i sveučilišne knjižnice u Zagrebu, nastala je u razdoblju od 1838. do 1887. godine, a sadržava autografe njegovih povijesnih rasprava i životopise hrvatskih znamenitih osoba, zatim tekstove njegovih dvaju govora i životopis na njemačkome jeziku, potom osamnaest pisama, uglavnom, njemu upućenih, onda prijepise isprava pohranjenih u Vatikanskoj apostolskoj knjižnici, kao i nekoliko novinskih izrezaka. Najveći dio ostavštine otkupljen je tijekom godine 1942. od Marine Kukuljević (rođ. 1890.), unuke Ivanove, odnosno kćeri njegova sina Božidara (1861.–1927.), manji dio tijekom godine 1947. od povjesničara Emilija Laszowskoga (1868.–1949.) te dnevnik 11. svibnja 1956. od Radoslava Franjetića (1881.–1959.), inženjera i arheologa, a stihovi Božidara Kukuljevića od bankara Dušana Plavšića (1875.–1965.). Jedan rukopis Knjižnici je darovao Zemaljski arhiv u Zagrebu, a nije poznato kako je rad *Vile*, iz područja »slavenskoga bajoslovlja«, prispio u Knjižnicu godine 1978.

Od Marine Kukuljević otkupljena je 23. lipnja 1942. i prigodnica *Minu vrime onog dana* što ju je bosanski franjevac i pjesnik, Martin Nedić (1810.–1895.), vlastoručno napisao latiničnim brzopisom godine 1869. na jednome papirnome listu vel. 29 × 23 cm (R 6010), i posvetio Ivanu Kukuljeviću Sakcinskomu za njegov pedeset i treći rođendan.¹ Zatim stihovi *Canti popolari albanesi di Girolamo de Rada*, što ih je u XIX. stoljeću latiničnim brzopisom na dvama papirnim dvolistovima vel. 26,5 × 19 cm (R 6011) napisao albanski pjesnik, Girolamo de Rada (1814.–1903.), a Kukuljević je na prvome listu napisao kratak uvod na hrvatskome jeziku.² Potom i *Podaci o natpisima u Barbanu te Stablo obitelji Stanković od Barbana* (R 6014) što ih je u drugoj polovici XIX.

¹ Jurić, 1997., 2659.

² Jurić, 1997., 2660.

stoljeća prikupio povjesničar i glazbenik, Josip Antun Batel (1827.–1889.), te u obliku pisma uputio Ivanu Kukuljeviću Sakcinskomu.³

U ostavštini jezikoslovca Vjekoslava Babukića (1812.–1875.), na signaturi R 3995 pod br. 11, pohranjeni su prijepisi četiriju Kukuljevićevih govora: 1. *Govor Ivana Kukuljevića Sakcinskoga dâržan 11^a Travnja 1843 u velikom spravištu sl. varmedje zagrebačke*; 2. *Govor za narodni jezik dâržan od Ivana Kukuljevića Sakcinskoga na saboru kraljevinah Hrvatske i Slavonske dana 2^a Svibnja 1843.*; 3. *Govor, koga je u velikom spravištu sl. varmedje zagrebačke 10^a Sarpnja (Jula) 1843 dâržao Ivan Kukuljević Sakcinski*; 4. *Govor, koga je rekao u velikom spravištu sl. varm. zagrebačke dana 23 Rujna (Sept.) 1843 Ivan Kukuljević Sakcinski*, što ih je Babukić načinio latiničnim brzopisom na deset listova različite veličine.⁴

U ostavštini pak književnika Dimitrije Demetra (1811.–1872), pohranjena je na signaturi R 6440 pod br. 13, nepotpuna Kukuljevićeva »Drama u 2 Činah« *Stjepko Subić*, napisana vlastoručno latiničnim brzopisom na jednome dvolistu vel. 23,3 × 16,7 cm.⁵

Dvadeset Kukuljevićevih pisama u Knjižnicu je prispjelo otkupom ostavština sljedećih hrvatskih kulturnih djelatnika: Vjekoslava Babukića (dva pisma upućena Babukiću iz 1838. i 1857., R 3992b),⁶ Ljudevita Gaja⁷ (tri pisma Gaju iz 1836., 1861., i 1865., R 4702b),⁸ Vatroslava Jagića⁹ (pet pisama Jagiću, jedno iz 1868., tri iz 1875. te jedno iz 1886., R 4610b),¹⁰ bana Ivana Mažuranića¹¹ (sedam pisama Mažuraniću, pet iz 1861., jedno iz 1865. te jedno iz 1877., R 5844b, zatim jedno pismo Ambrozu Vranyczanyju iz 1870., R 5844c)¹² i Stanka Vraza¹³ (dva pisma Vrazu iz 1842. i 1846., R 3981b).¹⁴

Na signaturi R 4062 pohranjena su *Žaljenja (sažalnice) Matici hrvatskoj povodom smrti Ivana Kukuljevića Sakcinskog*¹⁵ (1889., dvadeset tri pisma i

³ Jurić, 1997., 2663.

⁴ Jurić, 1993., 951.

⁵ Jurić, 1997., 3073.

⁶ Jurić, 1993., 948.

⁷ Ljudevit Gaj (1809.–1872.), književnik.

⁸ Jurić, 1994., 1625.

⁹ Vatroslav Jagić (1838.–1923.), jezikoslovac, slavist.

¹⁰ Jurić, 1994., 1555.

¹¹ Ivan Mažuranić (1814.–1890.), državnik i pjesnik.

¹² Jurić, 1997., 2494.

¹³ Stanko Vraz (1810.–1851.), pjesnik.

¹⁴ Jurić, 1993., 940.

¹⁵ Pisma i brzojavke poredani su abecedno: Porodica Breyer–Körös (2. VIII.); Don Frane Bulić (Spalato, 6. VIII.); Rječka čitaonica (Fiume, 3. VIII.); Zadarska hrvatska čitaonica (Zara, 4. VIII.); Akademsko društvo Hrvatske (Gratz, 2. VIII.); Srpsko učeno društvo (Belgrad, 3. VIII.); Društvo dvorana (Varasdin, 3. VIII.); Kr. hrvatska gimnazija riječka (Fiume, 2. VIII.); Ogulinski gradjani (Ogulin, 3. VIII.); Uredništvo Kola (Belgrad, 3. VIII.); Trg. obrt. komora (Zagreb, 2. VIII.); Božidar Kukuljević (Sv. Križ, 1. VIII.); Matica

brzopisne napise napisani su latiničnim brzopisom na dvadeset sedam papirnih listova različite veličine, koji su poslije umetnuti u papirni omot).¹⁶

U [*Izjavi*] tzv. Bečkoga književnoga dogovora, što ga je godine 1850. osobno sastavio Đuro Daničić latiničnim brzopisom na jednome papirnome listu vel. 28,5 × 23 cm (R 5619),¹⁷ vlastoručno su se potpisali sljedeći sudionici: Ivan Kukuljević, Dr. Dimitria Demeter, I. Mažuranić, Vuk Stef. Karadžić, Vinko Pacel, Franjo Miklošić, Stjepan Pejaković, Gj. Daničić.¹⁸ Dokument je otkupljen od Emilija Laszowskoga 18. prosinca 1947. A od Laszowskoga je godine 1948. otkupljen i rukopis *Extractus Rerum magis memorabilium ex Prothocolo sive actis Regnor(um) Dalmatiae, Croatiae & Sclavoniae [1565–1709]*, napisan latiničnim brzopisom u drugoj polovici XVIII. stoljeća na 139 papirnih listova vel. 32,5 × 2,5 cm (R 5763), a na poledini praznoga lista 140, Laszowski je vlastoručno zabilježio: *Kupio g. 1891. od Abela Lukšića, on dobio od udove Kukuljević.*¹⁹

Ivan Kukuljević Sakcinski je Knjižnici Narodnoga muzeja²⁰ darovao nekoliko rukopisa koji su godine 1876. postali sastavnim dijelom fonda Kraljevske sveučilišne knjižnice, odnosno današnje Nacionalne i sveučilišne knjižnice u Zagrebu. To su sljedeći rukopisi: *Disegno planimetrico ... del terreno posto trà C(astel) Vecchio e Vitturi di ragione della Mensa Archiepiscopale di Spalato* (zapravo prikaz katastarske čestice iz XVIII. stoljeća, R 6533),²¹ graditelja i slikara, Mihovila Luposignolija (XVIII. stoljeće), zatim *Extractus Rerum Magis Memorabilium ex Prothocolo, Sive Actis Regnorum Croatiae, et Sclavoniae* (2.

česka (Praha, 2. VIII.); Matica dalmatinska (Zara, 2. VIII.); Matica srpska (Ujvidek, 2. VIII.); Matica srpska – Niko Gavella (Zagreb, 3. VIII.); Dr. Julius Nejedly (Praha, 3. VIII.); Hrvatski ped. knjiž. sbor (U Zagrebu, 1. VIII.); Naša sloga (Trieste, 3. VIII.); Slovenija na Dunaji (Wien, 3. VIII.); Akad. členski spolek (Praha, 4. VIII.); Hrvatski zastupnici na dalm. saboru (Zara, 2. VIII.); Zvonimr (Wien, 3. VIII.).

¹⁶ Jurić, 1993., 1017.

¹⁷ Jurić, 1997., 2298.

¹⁸ [Daničić] 1850., str. 215; Karadžić [Bez god.], str. 299–303; Karadžić, 1950., str. 349–354.

¹⁹ Jurić, 1997., 2418.

²⁰ Akademijina je knjižnica 1. listopada 1874. postala Kraljevskom sveučilišnom knjižnicom. U Zakonu o ustrojstvu sveučilišta od 5. siječnja 1874. bilo je predviđeno sjedinjenje Knjižnice Narodnoga muzeja s Kraljevskom sveučilišnom knjižnicom, pa je tadašnji ravnatelj Ivan Kostrenčić (1844.–1923.) to i proveo 16. listopada 1875. godine. Prema abecednome katalogu što ga je za Akademiju izradio Matija Smodek (1806.–1881.), Knjižnica Narodnoga muzeja sadržavala je više od 16000 svezaka knjiga te 317 rukopisa, a njezini početci sežu u 1829. godinu, kada ju je Ljudevit Gaj zamislio kao »društvo prijatelja narodne izobrazbenosti ilirske« iz čega je poslije niknula »ilirski čitaonica«, koja je za Bachova apsolutizma 1850. prerasla u Knjižnicu Narodnoga muzeja, a njome su do 1866. ravnali Dragutin Rakovac (1813.–1850.), Mijat Sabljar (1790.–1865.), Ljudevit Farkaš Vukotinović (1813.–1893.) i Vatroslav Jagić. Knjižnica Narodnoga muzeja postala je u prvoj polovici 1876. sastavnim dijelom Kraljevske sveučilišne knjižnice. Među kodeksima što su iz te knjižnice prispjeli našao se i *Vinodolski zakonik*, najstariji cjelovito sačuvani spomenik običajnoga prava na hrvatskome jeziku, prepisan s izvornika početkom XVI. stoljeća glagoljičnim brzopisom na četrnaest pergamentnih listova, zatim teološka rasprava *De Sancta Trinitate libri XII*. sv. Hilarija iz Poitiersa († 367.), napisana humanistikom u 2. polovici XV. stoljeća na pergamentu, koja potječe iz knjižnice hrvatsko-ugarskoga kralja Matijaša Korvina. Grof Janko Drašković (1770.–1856.) tu je raspravu darovao Čitaonici ilirskoj zagrebačkoj (Ex Libris J. C. Draskovich. In Bibl. Zag. Anno 1826.).

²¹ Jurić, 1997., 3164.

polovica XVIII. stoljeća, R 6552),²² potom *Rationes de quibus Generalatus Varasdiensis in Croatiae regno olim Institutus, reformari uel cassari debeat* (XVII./XVIII. stoljeće, R 6593),²³ onda *Meditazioni de' sette Dolori et Allegrezze di San Gloseffo* (XVIII. stoljeće, R 6693) te *Confirmatio Alexandri 6ti Romani Pontificis Foundationis Capituli oppidi Rudolphswerthensis* [Novo Mesto], *Datum Romae ... Millessimo quadringentesimo nonagesimo quarto pridie Kalendas Maji* [= 30. travnja 1494.] (XVII./XVIII. stoljeće, R 6882),²⁴ pape Aleksandra VI. (Rodrigo Borja, 1431.–1503.).

Potrebno je napomenuti i to, da je u Nacionalnu i sveučilišnu knjižnicu u Zagrebu iz Čakovca prispjelo i šesnaest isprava što su ih na latinskome jeziku izdali Ivan Kukuljević, sudac i javni bilježnik u Čakovcu, u razdoblju od 1700. do 1709.,²⁵ i Ladislav Kukuljević, gornički sudac u Čakovcu, u razdoblju od 1721. do 1725.²⁶ Isprave su napisane latiničnim brzopisom s izvornim žigovima, na šesnaest papirnih dvolistova različite veličine i smještene na signaturama R 6462²⁷ i 6463.²⁸

U Knjižnicu su prispjeli i dijelovi iz ostavština pojedinih članova Kukuljevićeve uže obitelji. Naime, na signaturi R 3958 pohranjen je rukopis *Vortheile und Nachtheile einer Trennung der mit Ungarn verbundenen Theile nämlich Croatien und Slavonien* Antuna Kukuljevića Sakcinskoga (1776.–1851.), oca Ivanova, napisan gotičkim brzopisom u XIX. stoljeću na šest prošivenih

²² Jurić, 1997., 3183.

²³ Jurić, 1997., 3224.

²⁴ Jurić, 1997., 3486.

²⁵ Isprave je Šime Jurić pobrojao, ukratko opisao njihov sadržaj i poredao ih po vremenu njihova nastanka: 1. 1700. 17. V. u Čakovcu. Posvjedočenje da je neki vinograd u Pernjaku na Stanetincu vlasništvo Đure Czinderyja uvijek bio oslobođen od poreza; 2. 1701. 8. III. u Stanetincu. Uvođenje Đure Czinderyja u posjed nekih dijelova vinograda kupljenih od Katarine Ptičar i Ane Černčec; 3. 1701. 30. XI. Belice. Ferdinand Leopold od sv. Kristine (de Sancta Christina) prodaje Andriji Josipu Šalvayu vinograd »Kalvim« na brdu Stanetincu; 4. 1702. 1. II. u Čakovcu. Ivan Hajdinjak prodaje Stjepanu Težaku i njegovoj supruzi Doroteji Mainoski tri dijela vinograda na brdu Vučetincu; 5. 1703. 16. IX. Slanetinc. Posvjedočenje da je Đuro Zaravec dokazao pismom provizora Petra Jelačića da je kupio od Martina Scirisza (?) neki vinograd na brdu Usinčaku (?); 6. 1709. 15. IX. u Varaždinu. Kraljevsko-dvorska komisija prodaje Ivanu Kukuljeviću alodij Donji Kralavec bivše vlasništvo Nikole Židića.

²⁶ 1. 1721. 23. V. u Strigovu. Ivanu Jagatiću dariva se pusti vinograd i komad šume na brdu Končočaku »salvo iure dominali«; 2. 1722. 24. V. Belica. Julijani Tereziji, ud. I. K. Knitla a supruzi Dominika Saifrida, na njeno traženje dosuđuje se natrag vinograd u Maloj Prekopi (Minori Praekopa), što ga je za vrijeme Rakoczyjeve bune, kao neobrađivano zemljište, bio predao Martinu Šantavom sudac Pankracije Somšić; 3. 1722. 27. V. u Belici. Pavao Novak prodaje Martinu Uletiću dio vinograda na brdu Zbanecz, nekad vlasništvo pok. Ivana Škrobara; 4. 1722. 14. VII. u Sv. Đurđu. Ivanu Trneku potvrđuje se posjed vinograda (fundum vinealum) na brdu Okrugli »salvo iure dominali«; 5. 1722. 14. VII. u Sv. Đurđu. Utvrđuje se da visina godišnjih podavanja Đure Breza za vinograd u goricama Dragoslavec na brdu Okrugli, nekoć vlasništvo pok. Đure Kovača, ima iznositi 1 kabao; 6. 1722. 28. VII. u Sv. Đurđu. Određuje se visina godišnjih podavanja Pavlu Czzynderiju za vinograd na brdu Lopatincez za buduće dvije godine na 2 1/2 kabla, a poslije toga na 3 kabla; 7. 1724. 29. IV. u Čakovcu. Smanjuju se godišnja podavanja Đuri Novaku za dvije čestice vinograda na brdu Okrugli od 4 na 3 kabla; 8. 1725. 2. V. u Čakovcu. Određuje se visina godišnjih podavanja Blažu Krištofiću za zemlju pod gradom Strigovo 12 radnika u vinogradu i 1 kabao.

²⁷ Jurić, 1997., 3095.

²⁸ Jurić, 1997., 3096.

papirnih listova vel. 38,5 × 24 cm, koji su poslije umetnuti u papirni omot,²⁹ na signaturi pak R 5426 pohranjeni su stihovi *Pod lipom bana Jelačića* Božidara Kukuljevića, sina Ivanova, napisani vlastoručno godine 1908. latiničnim brzo-pisom na jednome papirnome listu vel. 21 × 17 cm,³⁰ a otkupljeni su 19. srpnja 1947. od Dušana Plavšića. Stihovi su iste godine i tiskom objelodanjeni.³¹

U uvodnome bi dijelu bilo zanimljivo istaknuti da Kukuljević u pismu upućenom ocu Antunu, nakon što se zasitio vojničke službe, moleći ga, da mu, kao vrhovni ravnatelj škola u Hrvatskoj od 1836., pomogne pronaći odgovarajuće radno mjesto, spominje i mjesto knjižničara u tadašnjoj Akademijinoj knjižnici: »... Vi ste ugledan u domovini i imate možne prijatelje. Možda bi mi bilo moguće gdje god ma kako malo mjestance pribaviti. ... Vidite, svi gradovi obrazovanih naroda, gdje je akademija ili gimnazija, imade i javnu biblioteku. Tude je kustos ili bibliotekar koji je u časti kod obrazovanih ljudi, a imade pod sobom i činovnika. Evo zagrebačka biblioteka broji do 15.000 svezaka, a leže za hranu miševima bez reda.³² Veli se, trebala bi najprije dvorana, gdje će se namjestiti i urediti. Zašto to? Dvorana akademije tako je velika, da bi mogla primiti u sebe cijelu biblioteku. Pa što za to, ako se u dvorani disputacije vode. Ta u cijelom svijetu biva toga, da su dvorane nakrcane do vrha knjigama, dok djaci ipak u njima defenduju ili vode dišpute. ... Vidite ja sam posjetio već mnoge i najveće biblioteke i osjećam u sebi sposobnosti, da budem a ma sasvim sposoban kustos. Poznam već prilično inozemne književnosti, a imao bi tude prilike, da naučim, čega još ne znam. Kod biblioteke valja da bude čovjek, koji se neće trebati zastidjeti, kada mu dodju stranci, da ih uputi, a ja si laskam, da bih u tom pretekao sve te vaše ljude, koji su sada nekako namješteni kod biblioteke. Ja bih bio svom dušom za takovo mjesto ...«³³

²⁹ Jurić, 1993., 917.

³⁰ Jurić, 1994., 2107.

³¹ »Strossmayer«, 1908., 162.

³² Po naputku isusovačkoga provincijala austrijskih zemalja Španjolca Alfonsa Carrilla (1556.–1628.), dvojica isusovaca, Slovak Ivan Zanić i Hrvat Petar Vragović, utemeljili su u jesen 1606. na zagrebačkome Gradecu rezidenciju. U svibnju sljedeće godine stigli su prvi nastavnici, a otvorena su i prva četiri razreda. Na naslovnici knjige *Enchiridion piarum meditationum in omnes dominicas* (Moguntiae, 1606.) francusko-ga isusovca Jeana Buysa (1547.–1611.) rukom je zabilježeno »Residentiae Soc(ieta)tis Jesu Zagrabien-sis catalogo inscriptus 1610«, što potvrđuje da je u Isusovačkome kolegiju ubrzo započela djelovati i knjižnica. Rimsko-njemački car Josip II. (1741.–1790.) dao je godine 1773. raspustiti isusovački red, a mandatom od 5. kolovoza 1776. dao je utemeljiti Kraljevsku akademiju u Zagrebu, u čijem su sastavu bila tri buduća fakulteta: Filozofski, Pravni i Teološki. Knjižnica Isusovačkoga kolegija, koja je od 1773. do 1776., bila pod nadzorom državne uprave, prešla je zajedno s Arhigimnazijom u sastav Kraljevske akademije, a 1850. ponovnim preuređenjem hrvatskoga školstva te su se dvije ustanove razdvojile na Pravoslavnu akademiju i Gimnaziju. U tome preustroju knjižnica je ostala u sastavu Pravoslavne akademije, a dio knjiga predan je Gimnaziji. Akademijina je knjižnica 1. listopada 1874. postala Kraljevskom sveučilišnom knjižnicom.

³³ »Pismo ovo u konceptu u Zbirci Božidara Kukuljevića jeste bez datuma. Pokojni Ivan Kukuljević spremajući se da piše svoju autobiografiju datirao ga je 1889. sa znakom ? Bio je zaboravio, da je pismo pisano 1841., što mi izvjestno znamo po odgovoru oca njegova, na ovo 'zlosretno dugo pismo', kako ga stari nazivlje« (Smičiklas, 1892., str. 18–19 i zabilješka br. 1).

Godine 1886. Kukuljević je tadašnjoj Kraljevskoj sveučilišnoj knjižnici darovao tri latinska izdanja djela *De bene beateque vivendi institutione*³⁴ (Basel, 1513.; Antwerpen, 1584. i 1593.), zatim i njemački prijevod toga djela, *Von Gedächtnuß würdigen Reden und Thatten* (Zu Dilingen, 1583.); potom djelo *Evangelistarium* (Köln, 1529.),³⁵ onda drugo izdanje *Judite* (Mletci, 1522.),³⁶ pa poslanicu, *Epistola ad Adrianum VI.* (Rim, 1522.)³⁷ Marka Marulića (1450.–1524.), i to s vlastoručnom posvetom, *Daruje Sveučilišnoj knjižnici Ivan Kukuljević*. Knjižnici je iste godine Kukuljević darovao i prijepis dviju Marulićevih rukopisnih poslanica iz XVI. stoljeća što ih je uputio časnoj majci Katarini Obirtić, a u drugoj zahvaljuje toj splitskoj benediktinki na poslanoj ribi koju je pojeo u slast: »... Achosam stachouimi i stocho slatcimi sauuri blagovao ribe chemi udaste ...«³⁸

Svu je rukopisnu građu u Zbirci rukopisa i starih knjiga podrobno obradio Šime Jurić,³⁹ a Kukuljevićevi rukopisi i korespondencija smješteni su na dvadeset sedam signatura,⁴⁰ i nisu posebno izdvojeni, pa je to učinjeno u ovome radu. Rukopisne su jedinice poredane abecedno, i to po prvoj imenici u naslovu, a navodi Jurićeva kataloga sadržavaju godinu izdanja pojedinoga sveska, kao i redni broj određene jedinice.

³⁴ To ćudoredno-poučno djelo napisano je na latinskome jeziku, a građa za nj crpljena je iz mnogih pisaca i mnogobrojnih djela, ponajviše iz Svetoga pisma. Prvi je put objavljeno 1506. u Mletcima, a u XVI. stoljeću bilo je prava *uspješnica* te doživjelo oko pedeset izdanja i bilo prevedeno na mnoge europske jezike: talijanski (Mletci, 1563.), njemački (Köln, 1563.), portugalski (Lisabon, 1579.), francuski (Douai, 1585.). U XVII. stoljeću prevedeno je te 1621. objelodanjeno u Pragu i na češkome jeziku. Zanimljivo je istaknuti i to, da je španjolski isusovac, sv. Franjo Ksaverski (Francisco de Javier, *stšp.* Xavier, 1506.–1552.), na svojem misionarskome putu u Indiju i Kinu nosio samo tri knjige: *Bibliju*, *De imitatione Christi* Tome Kempenca (Thomas von Kempen, Thomas Hemerken, Hemerlein, 1379.–1471.), njemačkoga mistika, i Marulićev *best-seller*, *De institutione bene beateque vivendi*.

³⁵ *Evangelistarium* je jedno od triju najvažnijih Marulićevih djela bogoslovno-ćudorednoga značaja, a s djelima *De institutione bene beateque vivendi* i *De humilitate et gloria Christi* čini svojevrsnu trilogiju. Osnovna su mu polazišta tri bogoslovne krjeposti, vjera, ufanje i ljubav, a po svojoj popularnosti zauzimalo je drugo, i to veoma važno mjesto u etičko-moralnoj problematici onoga vremena, te bilo često izdavano. Djelo je bilo posebno cijenjeno i rado čitano štivo u XVI. stoljeću. Engleski kralj, Henry VIII. Tudor (1491.–1547.), služio se godine 1521. tim Marulićevim djelom u sastavljanju protuluterovske rasprave *Obra-na sedam sakramenata* (*Assertio septem Sacramentorum*), za što mu je papa, Leon X. (Giovanni de' Medici, 1475.–1521.), dodijelio naslov *defensor fidei*. *Evangelistar* je od 1487. do 1556. doživio ukupno sedamnaest izdanja na latinskome te 1571. jedno izdanje na talijanskome jeziku. Ulomci toga djela prevedeni su 1561. na francuski te 1569. na flamanski jezik.

³⁶ Spjevom *Judita* Marulić je stekao naslov »oca hrvatske književnosti«, a latinskim djelima glas jednog od prvaka humanizma u europskim okvirima, što potvrđuju mnogobrojna izdanja njegovih djela. Marulić je za života doživio tri izdanja svoje *Judite* (Mletci, 1521., 1522. i 1523.).

³⁷ Hadrijan VI. (Adriaan Floriszoon, 1459.–1523.), papa 1522.

³⁸ Kosić, 2001., str. 17, 35, 41, 73, 111, 167, 175.

³⁹ Šime Jurić (1915.–2004.), klasični filolog, književni povjesničar i bibliograf te dugogodišnji voditelj Zbirke rukopisa i starih knjiga.

⁴⁰ Jurić, 1991.–2000.

1. Bilješke iz raznih djela za povijest Južnih Slovjena

Rukopis i tiskopisi otkupljeni su od Marine Kukuljević 23. lipnja godine 1942., a zabilješke su napisane u drugoj polovici XIX. stoljeća latiničnim, gotičkim i ćiriličnim brzopisom na papiru različite veličine, sadržavaju devet brojeva (374 lista i listića, 282 kom.), slobodni listovi, dvolistovi i svežnjici umetnuti su poslije u papirni omot.⁴¹

U ovoj su skupini sadržane sljedeće Kukuljevićeve zabilješke: 1. Ludovici Antonii Muratori.⁴² *Rerum Italicarum scriptores* (34 l. vel. 35,5 x 25,5 cm); 2. Fragmenti i bilješke iz arheologije i heraldike (1. Natpisi u Stenjevcu. – 2 l.; 2. Bosanski natpisi. – 3 l.; 3. Grbovi – izresci iz tiskovina. – 39 l.; 4. Rimski nazivi mjesta i lokaliteta. – 39 l.; 5. Kapistranov⁴³ kalež u Budimu. – 1 l.), listovi su razl. veličine; 3. Ekscerpti iz raznih historijskih djela (1–16, listovi vel. 36,2 x 23,5 cm); 4. Ekscerpti iz djela: Caesar Aquilinus,⁴⁴ *Annales ducatus Styriae*. Graecii, 1768.–1777. (12 l. vel. 43 x 27,4 cm); 5. Bilješke iz povijesnih pisaca (1. Herodotus⁴⁵ und Halikarnas.⁴⁶ – 12 l. 36,8 x 23,2 cm; 2. *Dictionarium Historicum = Geographicum = Poeticum*. Authore Carolo Stephano.⁴⁷ Genuae : Typis Jacobi Stoer, 1650. – 22 l. vel. 32,7 x 20,3 cm; 3. *Suidae Historica caetteraque omnia quae ulla ex parte ad Cognitionem rerum spectant*. Basileae 1581. folio – 37,8 x 23m2 cm; 4. *Alexandri ab Alexandro*,⁴⁸ *Jurisperiti Neapolitani Genialium dierum libri sex*. Parisiis 1575. – dva dvolista vel. 37 x 23,3 cm; 5. *Thukidides*.⁴⁹ – dva dvolista vel. 39,7 x 26,2 cm; 6. *Plutarchi*⁵⁰ *Pyrrhus*. – dvolist vel. 37 x 23,7 cm; 7. *Parallela Geographiae Veteris et novae Auctore Philippo Brietio*,⁵¹ *Abbavilaeo*. Parisiis 1649. – dvolist vel. 32,5 x 20,2 cm); 6. *Acta Tahiana* (17 l. razl. vel.); 7. Popisi osobnih i mjesnih imena iz raznih izvora (20 l. razl. vel.); 8. Bilješke različita sadržaja (1. Bilješke o Mongolima u Hrvatskoj. – 15 l. razl. vel.; 2. Bilješke iz srpske, bosanske i makedonske povijesti. – 41 l. razl. vel.; 3. Bilješke različita sadržaja. – 27 l. razl. sadržaja); 9. Različiti popisi careva, papa, duždeva i dr. : tiskopisi i rukopisi (28 l. razl. vel.).

NSK Zagreb R 6005

⁴¹ Jurić, 1997., 2654.

⁴² Lodovico Antonio Muratori (1672.–1750.), talijanski povjesničar.

⁴³ Ivan Kapistran (Giovanni Capestrano, 1386.–1456.), talijanski franjevac.

⁴⁴ Aquilin Julius Caesar (1720.–1792.), austrijski povjesničar, augustinac.

⁴⁵ Herodot (Ἡρόδοτος, o. 484.–o. 420. pr. Kr.), grčki povjesničar.

⁴⁶ Dionizije Halikarnašanin (Διονύσιος Ἀλικαρνασέυς, I. st. pr. Kr.), grčki povjesničar i retor.

⁴⁷ Charles Estienne (o. 1504.–1564.), francuski fizičar, liječnik.

⁴⁸ Alessandro di Alessandro (Alexander ab Alexandro, 1720.–1792.), talijanski pravnik.

⁴⁹ Tukidid (Θουκυδίδης, o. 465.–o. 395. pr. Kr.), grčki povjesničar.

⁵⁰ Plutarh (Πλούταρχος, o. 50.–125. p. Kr.), grčki povjesničar.

⁵¹ Philippe Briet (1601.–1668.), francuski geograf, isusovac.

2. Bilješke za izdanje »M. Marulić. Pjesme.« Zagreb, 1869.

Od Marine Kukuljević su 23. lipnja 1942. otkupljene Kukuljevićeve vlastoručne zabilješke napisane latiničnim brzopisom prije godine 1869. na 16 papirnih listova i dvolistova te listića različite veličine, koji su poslije umetnuti u papirni omot.⁵²

Zabilješke sadržavaju: *Kazalo Marulićevih Pjesamah hrvatskih* te [naslovnicu] *Marka Marulića Splitsanina Judita povjestna pjesan u šest pievanja, hãrvatski složena g. 1501. / Pretiskana iz trih starih izdanja mletačkih/gg. 1522. 15.. i 1627., zatim Od muke Isusove. III. i M. Maruli Opera latina*, kao i druge sitnije zabilješke.⁵³

NSK Zagreb R 6003

3. Biographie des grössten Grossvesirs des osmanischen Reiches Mehmed–Pascha Sokolović bearbeitet von Ivan Kukuljević Sakcinski 1840.

Broširani rukopis je Knjižnici darovao Zemaljski arkiv u Zagrebu (na prvo-me listu utisnut je jajoliki ljubičasti žig s natpisom: C. KR. HRV. SLAV. DALM. ZEMALJSKI ARKIV s grbom Trojednice), a Kukuljević je tu povijesnu monografiju o turskome velikome veziru Mehmed-paši Sokoloviću (1509.–1579.), vlastoručno napisao u Beču gotičkim brzopisom godine 1840. na dvadesetpet papirnih listova vel. 35,5 × 22,5 cm.⁵⁴

Na poledini prvoga lista zabilježeni su Gundulićevi stihovi:

Vrijeme mrakom od zabiti
Care, i carska krije imena
Sama je svjetla vik na sviti
Djelah uzmnožnich uspomena.⁵⁵

Ivo Gundulić.⁵⁶

NSK Zagreb R 3658

⁵² Jurić, 1997., 2652.

⁵³ »Stari pisci hrvatski«, 1869.

⁵⁴ Jurić, 1991., 647.

⁵⁵ *Osman*, 3. pjevanje, 281–284. Rukopis iz godine 1621. sa sobom je u svijet ponio pjesnikov sin Frano, i on je danas zagubljen, a s izvornika ga je prvi put prepisao 15. travnja 1654. Nikola Ohmučević, i taj se prijepis danas nalazi u Pragu (Slovanská knihovna), kamo je prispio u ostavštini Milana Rešetara (1860.–1942.). U Zbirci rukopisa i starih knjiga pohranjen je treći prijepis Gundulićeva spjeva, *Osman : pripisan po Stjepu Vice Valovichia, 1689.* (R 4109). *Osman* je tiskom objelodanjen prvi put tek 1826., zatim 1844. s dopunama Ivana Mažuranića u izdanju Matice hrvatske.

⁵⁶ Ivan Gundulić (1589.–1638.), pjesnik.

4. Dnevnik iz godine 1838.–1840.

Dnevnik uvezan u poluplatno, otkupljen je, kako je već spomenuto, 11. svibnja 1956. od inženjera Radoslava Ž. Franjetića, a Kukuljević ga je vlastoručno vodio od 12. kolovoza 1838. do 13. siječnja 1840. latiničnim brzopisom na papiru vel. 20 × 17 cm, i on sadržava ukupno stotinu sedam listova, a uz Jurića, o njem je pisao i Dragutin Jagić⁵⁷ u svojem radu.⁵⁸

Na unutarnjoj strani stražnjih korica nalijepljen je list vel. 34 × 21 cm, na kojem je smeđom tintom zabilježeno: *Reversal* ... U Gredicah 3/12 (1)882.

NSK Zagreb R 6924

5. Flora Zuzorić: Ein Bild aus dem croatischen Literatur Leben des XVI Jahrhunderts

Marina Kukuljević je Knjižnici 23. lipnja 1942. prodala i životopis glasovite dubrovačke ljepotice Cvijete Zuzorić (o. 1552.–o. 1600.), što ga je Kukuljević napisao vlastoručno prije godine 1846. latiničnim brzopisom na papirnome dvolistu vel. 39,5 × 25 cm, koji je poslije umetnut u papirni omot.⁵⁹

To svoje djelo dao je Kukuljević godine 1846. tiskati i na hrvatskom i na njemačkome jeziku.⁶⁰

NSK Zagreb R 6006

6. 1. Govor na glavnoj skupštini Hrvatskoga arkeologičkog društva (1882.); 2. Autobiografija (na njemačkom jeziku)

Oba su autografa otkupljena 18. prosinca 1947. od Emilija Laszowskoga. Govor je napisan 1882. latiničnim brzopisom na papirnome dvolistu vel. 21 × 17 cm, koji je poslije umetnut u papirni omot.

Autobiografija je napisana na jednome papirnome listu vel. 34 × 20,9 cm, umetnutome poslije u papirni omot, i započinje ovako: »Kukuljević Sakcinski Ivan geb. den 29 May 1816 in Warasdini stammt aus einer alt adeligen Familie die im 16 Jahrh. aus Bosnien nach Kroatien einwanderte ...«. ⁶¹

NSK Zagreb R 5549

⁵⁷ Dragutin Jagić (1846.–1902.), pravnik i kulturni pregalac.

⁵⁸ Jagić, 1885., br. 37, str. 586–588; Jurić, 1997., 3528.

⁵⁹ Jurić, 1997., 2655.

⁶⁰ Kukuljević, 1846., br. 18, str. 70–72; br. 19, str. 74–75; br. 20, str. 77–78; Kukuljević, 1846., br. 34–37.

⁶¹ Jurić, 1997., 2228.

7. Govor prigodom općeg sabora zagrebačke gradomeđe 10. VII. 1843.

Govor Ivana Kukuljevića Sakcinskoga održan 10^{ga} Sàrpnja 1843 godine prigodom obćenitog gradomedje Zagrebačke Sabora, prepisan je u čistopis latiničnim brzopisom na dvama papirnim dvolistovima vel. 25,1 × 19,7 cm.⁶²

Isti je govor iste godine prepisan latiničnim kaligrafskim brzopisom na četirima papirnim listovima vel. 42 × 25,2 cm i proširan te smješten na signaturu R 4060.⁶³

NSK Zagreb R 4226

8. Građa za biografiju Jurja Marcelovića

Od Emilija Laszowskoga otkupljena je 18. prosinca godine 1947. građa za životopis Jurja Marcelovića⁶⁴ napisana latiničnim brzopisom, a pisale su je različite ruke u XVIII. i XIX. stoljeću na šest papirnih listova različite veličine, koji su poslije umetnuti u papirni omot.⁶⁵ U toj građi je sadržano sljedeće: 1. Ladislav Krugović, *Pismo I. Kukuljeviću-Sakcinskom* (U Dernju dne 12^a 1860.); 2. Luka Rumpfer, *Pismo I. Kukuljeviću-Sakcinskom* (U Dubravi 25. Velj. 860.) + 1 prilog napisan olovkom: Fasc. 20 N14. Soc. Zagr.; 3. Kratka biografija Jurja Marcelovića (konac XVIII. stoljeća);⁶⁶ 4. Naslovna stranica za Marcelovićevo djelo »Commentarius Diplomatum, Privilegiorum, aliorumque authenticorum Monumentorum Regnum Croatiae respicientium concinnatus per Georgium Marcellović Canonicum Zagrabiensem«. ⁶⁷

NSK Zagreb R 5546

9. Hrvati prema Magjarom u XI. stoljeću

Od Marine Kukuljević otkupljen je 23. lipnja godine 1942. autograf napisan latiničnim brzopisom u drugoj polovici XIX. stoljeća na dvama papirnim dvolistovima vel. 21 × 17 cm i dvama listićima sa zabilježkama, koji su poslije

⁶² Jurić, 1993., 1180.

⁶³ Jurić, 1993., 1015.

⁶⁴ Šišić, 1914., str. 70–71; Jurić, 1991., 340.

⁶⁵ Jurić, 1997., 2225.

⁶⁶ Juraj Marcelović (1701.–1741.), povjesničar, zagrebački kanonik.

⁶⁷ Rukopis Jurja Marcelovića *Extractus diplomatum aliorumque monumentorum Croatiae ab a. 1232 ad a. 1693 chronologice dispositus* (napisan u prvoj polovici XVIII. stoljeća na 229 papirnih listova vel. 34,2 × 22 cm), darovnicom zagrebačkoga kanonika i povjesničara, Baltazara Adama Krčelića (1715.–1778.), prispio je 1778. u tadašnju Akademijinu knjižnicu skupa s drugih četrdeset devet rukopisa (među kojima se nalazilo i dvanaest rukopisa Pavla Rittera Vitezovića te četrnaest rukopisa samoga Krčelića) i 677 naslova tiskovina iz područja povijesti, teologije, prava, filozofije i dr., i to, na latinskome, grčkome, talijanskom, francuskome i hrvatskom jeziku.

umetnuti u papirni omot.⁶⁸

Prvi dio napisan je na drugom i trećem listu: I. Dum sanctum Pan(n)oniae totius Regem (Stephanum 995–1038),⁶⁹ petiisset Conradus (II.) Imperator,⁷⁰ Croatiae Rex Cresimirus⁷¹ (III.) st. Stephanum adjuvit ... qui sorori(n)us Geyzae⁷² erat. Ivan Thurocz⁷³ apud Schwandtner. Script. rer. Hung. T. I. pag. 141. i 161.

Drugi dio nije napisan.

NSK Zagreb R 6000

10. Jure Glović nazvan Julio Clovio: rasprava

Od Marine Kukuljević otkupljen je taj autograf 29. lipnja godine 1942. napisan latiničnim brzopisom godine 1852. na trideset šest papirnih listova vel. $36,2 \times 22,5$ i $34,2 \times 21$ cm, koji su poslije umetnuti u papirni omot.⁷⁴

NSK Zagreb R 5995

11. O Katarini, kraljici bosanskoj:⁷⁵ fragment rasprave

Rasprava je otkupljena od Marine Kukuljević 23. lipnja 1942., nije navedena godina njezina nastanka, a Kukuljević ju je vlastoručno napisao latiničnim brzopisom na papiru vel. 34×21 cm, slobodni dvolistovi umetnuti su poslije u papirni omot.⁷⁶

Tekst je anepigraf, nedostaje mu prvi list.

»Na okrajcih ploče oko čitave slike isklesan je arhitektonički okvir odozgo u sredini sa podugačkim krstom, koj stoji na andjelovoj glavi. Pod nogama kipa nalazi se sljedeći latinski nadpis«, piše Kukuljević:

D. O. M.

CATHARINAE REGINAE BOSNENSI.

STEPHANI DVCIS SANCTI SABAE, SORORI.

EX GENERE HELENAE ET DOMO PRINCIPIS

STEPHANI NATAE. THOMAE REGIS BOSNAE

VXORI. QVANTVM VIXIT ANNORUM. LIIII

⁶⁸ Jurić, 1997., 2649.

⁶⁹ Stjepan I. Arpadović, ugarski kralj od 937. do 1038. godine.

⁷⁰ Konrad II. Salijac (o. 990.–1039.), rimsko-njemački car 1027.

⁷¹ Krešimir III., hrvatski kralj od približno 1000. do 1030. godine.

⁷² Geza Arpadović († 997.), ugarski kralj.

⁷³ Ján Turiecki (o. 1435.–o. 1490.), slovački kroničar.

⁷⁴ Kukuljević, 1878.; Smičiklas, 1892., str. 110–204; Cionini-Visani, 1977., 1993., 1997.; Jurić, 1997., 2644; Pelc, 1998.

⁷⁵ Katarina Kosača-Kotromanić (o. 1425.–1478.), posljednja bosanska kraljica.

⁷⁶ Jurić, 1997., 2648.

ET OBDORMIVIT ROMAE ANNO DOMINI
MCCCCLXXVIII. DIE XXV. OCTOBRIS
MONVMENTVM IPSIVS SCRIPTIS POSITVM.

Hrvatski nadpis koj nam protumačuje loš i malo nerazumljiv
nadpis latinski, glasio je ovako:

КАТАРНИН КРАЛНЦН БОСАЙСКОН.
СТНПАИА ХЕРЦЕГА Ѡ СВЕТОГА САВЕ
Ѡ ПОРОДА ЕЛНИЕ Н КѠѠЕ ЦАБА СТНПАИА
РОЕИН. ТОМАША КРАЛА БОСАЙСКОГА ЖЕИН
КОЛ ЖНВН ГОДНИН Н Н Д.
Н ПРНМНИѠ Ѡ РНМН ИА ЛНТА ГИА. V. Ѡ. О. Н.
ЛНТО. ИА Н Е. ДИН ОКТОБРА. СПОМНИАК
ИЕ ПНСМОМ ПОСТАВЛЕИЪ.⁷⁷

Ivan Kukuljević

NSK Zagreb R 5999

12. Koncept govora za glavnu godišnju skupštinu Matice hrvatske godine 1882.

Od Marine Kukuljević otkupljen je 14. svibnja godine 1949. taj nenaslovljeni autograf napisan latiničnim brzopisom 1882. na trima papirnim listovima vel. 21,4 × 17 cm, koji su poslije umetnuti u papirni omot.⁷⁸

NSK Zagreb R 5795

13. Korespondencija

Laszowski je 18. prosinca 1947. prodao Knjižnici šest pisama napisanih latiničnim i gotičkim brzopisom u protegu od 1859. do 1867. na papiru različite veličine, slobodni su listovi i dvolistovi poslije umetnuti u papirni omot.⁷⁹ Sadržana su sljedeća pisma upućena Kukuljeviću: Đuro Stjepan Deželić⁸⁰ (U Ivaniću gradu, 23 srpnja 1859); Mijo Kišpatić⁸¹ [Bez nadnevka i godine]; Ilija Okrugić⁸² (U Kukojevcih dne 22og Prosinca [1]855.; u Kukojevcih dne 9 Lipnja

⁷⁷ Katarini kralici bosanskoj. / Stipana Hercega ô svetoga Save / ô poroda Eline i kuje cara Stipana / kol živi godini n. i d. [54] / i priminu u Rimi na lita G(ospo)dna č. u. o. i. [1478.] / lito na ie. [25] dni oktobra. Spominak / ne pismom postavlenъ.

⁷⁸ Jurić, 1997., 2446.

⁷⁹ Jurić, 1997., 2241.

⁸⁰ Đuro Stjepan Deželić (1838.–1907.), publicist.

⁸¹ Mijo Kišpatić (1851.–1926.), prirodoslovac, mineralog.

⁸² Ilija Okrugić (1827.–1897.), književnik, svećenik.

1856.; U Kukojevcih Dne 10og Siečnja [1856.]); Mijat Stojanović⁸³ (U Zemunu 11. Svibnja 1864.); Camillo Trasmondo-Frangipani (Roma li 2 Dicembre 1898; Roma 15 Agosto 1862); Adam Wolf – (Gratz 4. April [18]67.).

NSK Zagreb R 5562

14. Korespondencija

U Zbirci su pohranjena još dva Kukuljevićeva pisma što ih je on osobno napisao u rasponu od 1859. do 1887. latiničnim brzopisom na šest papirnih listova različite veličine, koji su poslije umetnuti u papirne omote.⁸⁴ To su pisma: Đačkom društvu »Velebit« u Beču (U Zagrebu 25/2 [1]874.) i E. Sladoviću (U Zagrebu 28/ii [1]859). a jedno je pismo njemu uputio Friedrich S. Krauss iz Beča (10/X 1887).

NSK Zagreb R 6823

15. Krune: Prvovjenčani vladari u Bugara, Hrvata i Srba: historijska rasprava

Ta je povijesna rasprava otkupljena od Marine Kukuljević 23. lipnja 1942., a Kukuljević ju je vlastoručno napisao prije 1881. latiničnim brzopisom na trima papirnim listovima vel. 36,3 × 22,5 cm (+ tabla vel. 33 × 25 cm), slobodni su listovi poslije umetnuti u papirni omot.⁸⁵

Raspravu Kukuljević započinje tumačenjem: »Kruna ili vjenac (stsl. **ѠѠНѠѠѠѠ**) bijaše od davne starine svim narodom znak velika odlikovanja ...«. Uz to je priložena i jedna tabla: *Kruna bizantinska cara Justinijana I vieka VI.*⁸⁶ Djelo je iste godine objavljeno u *Radu Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti.*⁸⁷

NSK Zagreb R 6007

16. Lucijan Vranjanin: neumrli graditelj urbinskoga dvora

Marina Kukuljević je Knjižnici 23. lipnja 1942. prodala i autograf napisan godine 1886. latiničnim brzopisom na osam papirnih listova vel. 44,7 × 28 i 34,2 × 21,3 cm, koji su poslije umetnuti u papirni omot.⁸⁸

Kukuljević taj svoj rad započinje riječima: »Lucijan Vranjanin,⁸⁹ nazvan

⁸³ Mijat Stojanović (1818.–1881.), pedagog i etnograf.

⁸⁴ Jurić, 1997., 3427.

⁸⁵ Jurić, 1997., 2656.

⁸⁶ Justinijan I. (482.–565.), bizantski car 527.

⁸⁷ Kukuljević, 1881., knj. LVII, str. 188–233; knj. LVIII, str. 1–52; knj. LIX, str. 103–157.

⁸⁸ Jurić, 1997., 2657.

⁸⁹ Lucijan Vranjanin (o. 1420.–1479.), arhitekt i graditelj.

talianski 'de Laurana ili dal' Aurana Schiavone ...«, a iste ga je godine i tiskom objelodanio.⁹⁰

NSK Zagreb R 6008

17. Miscellanea

Od Marine Kukuljević otkupljen je 23. lipnja 1942. i rukopis (u kojem ima i tiskopisa) što su ga u XIX. stoljeću napisale latiničnim brzopisom različite ruke na pedeset papirnih listova različite veličine, slobodni su listovi i dvolistovi poslije uloženi u papirni omot,⁹¹ a u njem su sadržani: 1. Repraesentatio Co(mi)t(a)tus Bacsiensis in merito Polonorum Anno (1)831 adornata. – 1 dvolist vel. 35,6 × 21 cm. [Uz to:] Repraesentatio Co(mi)t(a)tus Neogradiensis in merito Polonorum. – 32,5 × 21,5 cm; 2. *Copia Ex munificentia Augustae Imperatricis Mariae Theresiae*⁹² Ecclesiae Filialis Sancti Ivani Eremitae sub monte Velebitt. Sveti Ivan Ispovednik i Pustinjak Sin Kralja Gostomila. [Legenda. Prijepis s kraja XVIII. st.] – 1 list vel. 32 × 20 cm; 3. I. Kukuljević Sakcinski, *Politički spisi i fragmenti* (1. Kad je prije 25 g. njemačko-austrijska vlada ... – 1 list; 2. Zapisnik sjednice nekolicine hrv. rodoljuba u pitanju sjedinjenja Dalmacije s Hrvatskom. U Zagrebu 1^a Rujna 1877 – 1 dvolist; 3. Bilješka za govor o uvođenju hrv. jezika u javni život – 1 dvolist; 4. Popis izabranih časnika – 1 l.; 5. Bilješke koje se tiču vojništva – 2 lista; 6. Koncept predstavke narodnih zastupnika Vojne krajine – 1 list; 7. [Slavjani i Venetia] govor – 1 dvolist; 8. Prijepis članka pod nasl. »Oesterreichische Monarchie« – Pressburg, 26. Nov. iz Allgemeine Zeitung, Augsburg, No 336, od 2. XII. 1843. [Rukopis V. Babukića] – 1 dvolist) – ukupno 13 listova i listića razl. vel.; 4. I. Kukuljević Sakcinski, *Bibliografske bilješke* (a. Podatci o knjigama – 15 kom; b. Podatci o mjestima gdje se nalaze rijetke knjige i rukopisi – 1 dvolist) – ukupno 23 lista i listića razl. vel.; 5. Izresci iz novina i časopisa – 7 listova razl. vel.; 6. (1. Popis rukopisa Ivana Kukuljevića Sakcinskog u pohrani kod Marine Kukuljević;⁹³ 2. Popis tiskopisa iz ostavštine

⁹⁰ Kukuljević, 1886., str. 156–158.

⁹¹ Jurić, 1997., 2653.

⁹² Marija Terezija (1717.–1780.), carica i kraljica.

⁹³ *Rukopisi Ivana Kukuljevića Sakcinskoga u pohrani Marine Kukuljević*, prigodom primopredaje ostavštine popisani su na trima stranicama: I. *Archivium Vaticanum Pisma pape Ivana VIII. na knezove Ladislava, Branimira, cara Mihajla bugarskoga biskupa Metodija – Ivana Trogirskoga, itd.*; II. *Biografia di Andrea Schiavone da Fenzi* (Š. Jurić je dopisao: *Nije se nalazilo među spisima 1952*); III. *La cattedrale di Sebenico da Fenzi* (Jurić: *Nije se nalazilo među spisima 1952*); IV. *Cumi – Storia ed Artistici sul Insigne Cattedrale di Sebenico*; V. *Ludovici Muratori – Rerum Italicarum Scriptores. Excerpta pro Historia Slavorum Meridionalium*; VI. *Caesar – Annales Styriae – Šafarik – Altertümer 967*; VII. *Lucijan Vranjanin – Laurana*; VIII. *Pape i vladari rimski – bizantinski – duždi mletački po godinah – Patrijarke aglajski i gradski – vojvode furlanski. Amico da ? . Bürger. Ge? Gesameln*; IX. *Acta Tahiana*; X. *Kraljica Katarina Bosanska*; XI. *Flora Zuzorić*; XII. *Vile* (Jurić: *Nije se nalazilo među spisima 1952*); XIII. *Povjesti biskupije senjske, modruške ili krbavske trudom Manojla Lopašića*; XIV. *Popis gradova hrvatskih latinskim imenima i godišta*; XV. *Gradić Barban u Istri i obitelj Slanković*; XVI. *Pismo Marije Terezije o crkvi sv. Ivan Pustinjak na Velebitu*; XVII. *Marulić – pjesme i djela*; XVIII. *Hrvati prema Madarom u XI. stoljeću*; XIX.

Ivana Kukuljevića Sakcinskog izlučenih i poslanih na spremište – ukupno 1
dvolist i 1 listić razl. vel.).⁹⁴

NSK Zagreb R 6004

18. Vatikanska pismohrana: prijepisi isprava

Taj autograf otkupljen je od Marine Kukuljević 23. lipnja 1942., a napisan je latiničnim brzopisom oko godine 1860. na dvadeset šest papirnih listova vel. 21,3 × 17,5 cm, koji su poslije prošiveni kao sveščić.⁹⁵

Vatikanska pismohrana sadržava prijepise šesnaest isprava koje se tiču hrvatskih vladara i hrvatskih krajeva nastalih u protegu od 879. do 1079. godine. Na početku su donesena »Regesta Joannis VIII.⁹⁶ Epistolae, p. 71 straga: Epistola 185 (Jaffe ad annum 879 Mense Aprilis). Dilecto filio Sedesclauvo⁹⁷ glorioso comiti sclauorum ...«, a završava »<Die 4 octobris 1079 – Jaffe p. 174 a tergo. Epistola 4, libri VII. Wezolino nobili militi> ... Data Rome III Non octobris Indictione III. Tiskano u: Decretalia Epist. Summ. Pont. T III, p 796, Epist. Gregor. IV.⁹⁸ libri VIII.«.

Na licu 17. lista prepisane su glagoljske zabilješke iz *Saltira Propagande*: *v(̇) n(a)v(i)č(e)ri čurila i metedie bisk(u)pa · k v(i)č(e)rni kapitul̇, zatim Bratiê mnozêiše po zakonu za ne ê semrtiju vzbrazanemi sut. prebivati* (pomiješano latiničnim i glagoljičnim pismom).

NSK Zagreb R 6001

Pjesme albanske – nešto o Skenderbegu; XX. Julije Clovio Glović; XXI. Priorat Vranski; XXII. Zrinj-grad i njegovi gospodari; XXIII. Život graditelja – slikara – tipografa – tiskara – risara – skladbenika ilirskoga naroda; XXIV. Borba Hrvata s Mongolima – Odlomci; XXV. Bilješke iz raznih djela za povjest južnih Slavena; XXVI. Kratki sadržaj listina i povelja srbskih i bosanskih; XXVII. »Über den Einfluß des Orients auf die Südslaven« – na popratno pismo Friedricha Kraussa– Wien; XXIX. Nacrt krune bugarskoga cara Simeona (864./865.–927., car 893.); XXX. Pečati kraljeva bosanskih: Tvrdka–Gjure, Tome i dr.; XXXI. Grbovi hrvatskih plemića u Mađarskoj; XXXII. Nacrti sa grobnica Frankopanskih na Sušaku; XXXIII. Natpisi na Stenjevačkoj crkvi; XXXIV. Bosanske starine; XXXV. Kapistranov kalež u Budimu (Nacrt); XXXVI. Slikar Tominz da Gorizzia; XXXVII. Prepis pisma (pridodano crvenom olovkom!) budimpeštanskog ministra (Jurić: Predano Drž. arhivu u Zgbu 23. II. 1952 – ŠJ); XXXVIII. Razne bilješke i pisma; XXXIX. Kruna bizantska cara Justinijana I. (Nacrt); XXXX. Bilješke iz povjesnih pisaca klasičkih: Herodot – Thukydidēs – Xenophon, itd. XXXXI. Hrvatske slikarice (na njemačkom jeziku); XXXXII. Ex Relatione Commissarium fiscali ad cameram gracena–? Bonorum et rerum Comitum Petri Zrini et Fr. Chrst. Frangepani; XXXXIII. Fragment. Venecija.

⁹⁴ Iz Kukuljevićeve ostavštine izlučene su sljedeće knjige i poslane na spremište: 1. K. A. Šapkarev, *Russalii*. Plovidiv, 1884.; 2. *Sopra un quadro d'invenzione del sig. Giuseppe Tominz goriziano ... sonetto – 1835. (letak)*; 3. G. C. A. *Pel somigliatissimo ritratto dell' gov. primogenito del sig. L. H. eseguito dal celebre pittore G. Tominz.* (letak); 4. *Ustav. Zgb. God II/1881 br. 15 (20. I.)*; 5. *Adria. Triest. 1838 br. 96 (28. XI.)*; 6. *L'eco di Fiume. Fiume, III/1860 br. 107 (18. IV.) i br. 109 (25. IV.)*; 7. *Sedmica [cir.] VII/1858 br. 14 (13. IV.)*; 8. *Novi rozar. Beč, III/1869 br. 462 (1. IV.)*; 9. *Supplemento al n. 4 dell'Avenire. Ragusa (26. VIII.)*; 10. *Narodni list (Nazionale) Zadar /XIX/ 1880 br. 64*; 11. *Friedrich S. Krauß: Ueber den Einfluß des Orients auf die Südslaven. (P. o.) Zgb. 18. II. 1952.*

⁹⁵ Jurić, 1997., 2650.

⁹⁶ Ivan VIII. (Johannes VIII, o. 820.–882.), papa 872.

⁹⁷ Zdeslav, sin kneza Trpimira († 864., knez od 845.), vladao je Hrvatskom od 878. do 879. godine.

⁹⁸ Grgur IV. (Gregorius IV, † 844.), papa 827.

19. Pleme grofovah Oršićah:⁹⁹ povijesna monografija

Tu je monografiju Kukuljević vlastoručno napisao 1845. latiničnim brzopisom na jedanaest papirnih dvolistova vel. 39,5 × 24,8 cm, koji su poslije umetnuti u papirni omot,¹⁰⁰ a iste godine dao ju je i tiskom objelodaniti,¹⁰¹ kao *Članak za Iskru II. tečaja*.

NSK Zagreb R 3967

20. Ivan Kukuljević Sakcinski & Emilij Laszowski, *Podaci o Zrinskima u Moravskoj i Grčkoj*

Od Emilija Laszowskog otkupljen je 18. prosinca godine 1947. dio njegove rukopisne ostavštine napisan latiničnim i gotičkim brzopisom na četrnaest papirnih listova i dvolistova umetnutih u papirni omot.¹⁰²

U ostavštini su se našla i četiri pisma na češkome jeziku Františka Jana Dvorskoga što ih je u razdoblju od 1866. do 1867. uputio Ivanu Kukuljeviću Sakcinskomu, zatim dva pisma na njemačkome jeziku što ih je Maria Sdrin uputila Laszowskomu, bez naznačena nadnevka i godine, potom i dvije fotografije snimljene u Grčkoj. Na prvoj su potpisani *Contessa [&] Conte K. Sdrin*, a na drugoj, ispod lika muškarca, zastave i grba, zabilježeno je tamnosmeđom tintom *Conte Gerasimo N. Sdrini*, te na poleđini: *Suvenire S. N. Sdriny Marsullela 7/20/6 1913. Madame Evangelini Tsimara Mavrata Ceffalonia*. Krovna udruga hrvatskoga plemstva, Hrvatski plemićki zbor, potvrdio je postojanje grčke loze obitelji Zrinski, ali to nije još uvijek znanstveno vrjednovano. Prema predaji obitelji Sdrinias, u XVI. stoljeću jedan je pripadnik te obitelji, Martin Zrinski (1462.–1508.), stupio u službu Mletačke Republike i bio imenovan vojnim zapovjednikom na otoku Kefaloniji. Podatak o tome zabilježen je u *Zlatnoj knjizi kefalonskoga plemstva (Libro D'Oro)*, u kojoj se to prezime navodi u oblicima *Sdrin*, *Sdrinia*, *Sdrigna* i *Zrin*. U drugoj polovici XIX. stoljeća jedan se ogranak obitelji preselio u Atenu, dočim su drugi članovi ostali na Kefaloniji. Jedan od članova te loze, Dionis Sdrinias, živi u Halkidi, na otoku Eubeji, i vlasnikom je te urednikom mjesnoga lista.

NSK Zagreb R 5615

⁹⁹ Hrvatska plemenitaška obitelj, Oršići Slavetički, prema predaji, potječu od starih hrvatskih roduva Lapčana i Karinjana. U vrelima se prvi put spominju 1420. godine na području Unca. Pred navalom otomanskih osvajača, sele se u XV. stoljeću u Goričku županiju. Ugarsko-hrvatski kralj, Matija Korvin (1443.–1490.), darovao im je godine 1487. posjed Slavetić, sjeveroistočno od Jastrebarskoga, po kojem su prozvani Slavetički. Poslije su stekli i druge posjede, među kojima Gornju Stubicu, Gornju Bistru i Jurketinec u Varaždinskoj županiji. Godine 1675. stječu naslov baruna, a 1744. dodijeljen im je grofovski naslov. Najznačajniji predstavnici roda su veliki župan Zagrebačke županije i prisjednik Banskoga stola, general Krsto Oršić (1718.–1782.), te njegov sin Adam (1748.–1820.), kroničar, a u XIX. stoljeću istaknuo se i Adamov sin Juraj (1780.–1847.), pristaša ilirskoga pokreta i član vodstva Narodne stranke. Njemu je Kukuljević kao »velikom domorodcu« posvetio svoj tiskani rad *Pleme grofovah Oršićah*.

¹⁰⁰ Jurić, 1993., 926.

¹⁰¹ Kukuljević, 1846., str. 1–51.

¹⁰² Jurić, 1997., 2294.

21. Pověsti biskupijah senjske i modruške ili krbavske. Trudom Manoila Sladovića: književna ocjena

Od Marine Kukuljević otkupljen je 23. lipnja 1942. i prikaz spomenutoga djela Emanuela Sladovića¹⁰³ što ga je Kukuljević vlastoručno napisao 1856. latiničnim brzopisom na šest papirnih listova vel. 34 × 21,1 cm, koji su poslije umetnuti u papirni omot.¹⁰⁴

Prikaz započinje riječima: »Prenapomenuto djelo od našeg revnog spisatelja Manojla Sladovića posvetjeno preuzvišenomu biskupu senjskomu Mirku Ožegoviću Barlabaševačkomu¹⁰⁵ ...«, a Kukuljević ga je iste godine dao i tiskati.¹⁰⁶

NSK Zagreb R 5998

22. Priorat vranski sa vitezi templari i hospitalci sv. Ivana u Hrvatskoj: povijesna rasprava

Marina Kukuljević je 23. lipnja 1942. proдалa Knjižnici tu povijesnu raspravu što ju je Kukuljević vlastoručno napisao godine 1885. latiničnim brzopisom na 116 papirnih listova vel. 34 × 21 cm, koji su poslije umetnuti u papirni omot.¹⁰⁷

Raspravu Kukuljević započinje riječima »I. Mjesto Vrana. Vrana maleno mjestance u benkovačkom kotaru, leži u onom dielu današnje Dalmacije, koju u prvašnje doba isti Mletčani nazivaše Hrvatskom ...«, a čitao ju je »u sjednici razreda filologičko-historičkoga dne 25 veljače 1885.«. Kao prilog donesene su Ljubićeve¹⁰⁸ *Listine* (zabilješke) napisane na jednome dvolistu vel. 36 × 11,5 cm. Taj svoj rad Kukuljević je sljedeće godine dao tiskati u *Radu Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti*.¹⁰⁹

NSK Zagreb R 5997

23. Kratki sadržaj listinah i poveljah srbskih i bosanskih od g. 743. do 1440.

Od Marine Kukuljević otkupljen je 23. lipnja 1942. i autograf (koncept i čistopis) napisan prije 1859. latiničnim brzopisom na 28 stranica i VI papirnih

¹⁰³ Emanuel Sladović († 1858), pedagog.

¹⁰⁴ Jurić, 1997., 2647.

¹⁰⁵ Mirko Ožegović Barlabaševački (1775.–1869.), senjsko-modruški biskup 1833.

¹⁰⁶ Kukuljević, 1856.

¹⁰⁷ Jurić, 1997., 2646.

¹⁰⁸ Šime Ljubić (1822.–1896.), povjesničar i arheolog, svećenik.

¹⁰⁹ Kukuljević, 1886., knj. LXXXI, str. 1–80 i LXXXII, str. 1–68.

listova vel. 36,3 × 22,4 cm, koji su poslije umetnuti u papirni omot.¹¹⁰

Kratki sadržaj [323] listinah i poveljah srbskih i bosanskih započinje: »God. 743 16. Maja. Zakaria II.¹¹¹ papa rimski imenuje Andriju¹¹² arhiepiskopa dubrovačkoga i stavlja pod njegovu vlast zemlju Zahumsku, srbsku i trebinjsku ...«, a završava: »... God. 1398. Nov. Detrik Bubek nadvornik ugarski produljuje rok parbe poradi rata bosanskoga«. Na šest listova donesena su i Regesta 109 listina iz god. 1335.–1398.¹¹³

NSK Zagreb R 6002

24. Slovník umjetnikah jugoslavenskih (fragmenti).

Od Marine Kukuljević otkupljena je 23. lipnja 1942. i Kukuljevićeva građa za *Slovník* vlastoručno napisana latiničnim brzopisom oko 1850. na 82 papirnim listovima i dvolistovima vel. 42 × 26 cm i 38 listića različite veličine, koji su poslije umetnuti u papirni omot.¹¹⁴

Građa za Slovník podijeljena je u dva dijela: [Dio I.] A (*Agapitić knez Andria [Agapito] rodom iz Buzeta [Pinguente] u Istrii ...*) – L. (*Lovranin Lucian ... Rukopis ovaj čuva se sada u Vatikanu kao što je kazano u životu istoga Klovia*). Dio II. *Život najznamenitih Ilirskoga naroda graditeljah, kipotvoracah, rēzbarah, lēvatah, risarah, slikarah, starih tiskarah i skladbenikah. Spisao Ivan Kukuljević Sakcinski. Ma (M [Maček Gregor.] Maina Jačinto. Premda bakrorezac ovaj početkom našega stoeletja živi ...) – Me (Medulić Andrija ... Sve ove risarie nalaze se u bogatoj zarobirci risariah i bakrorezah nadvojvode Karola u Beču u knjizi III Mletačke škole).* [Dio III] *Različite bilješke za »Slovník«.*¹¹⁵

NSK Zagreb R 6009

25. Vila slovenska: stihovi

Laszowski je 18. ožujka 1947. Knjižnici prodao Kukuljevićev autograf napisan latiničnim brzopisom godine 1877. na papirnome dvolistu ulijepljenom u papirni omot vel. 21,2 × 14,4 cm. Na prednjem omotnome listu Laszowski je zabilježio: *Kukuljević I.: Vila slovenska. 1877.*¹¹⁶

Donijet ćemo samo nekoliko početnih i završnih stihova:

»Evo me sa Tatrah Siela sur-orlova'
Kojim konj vogulski

¹¹⁰ Jurić, 1997., 2651.

¹¹¹ Zaharija II. († 752.), papa 741.

¹¹² Andrija (700.–o. 741.), dubrovački nadbiskup 721.

¹¹³ Miklošič, 1858.

¹¹⁴ Jurić, 1997., 2658.

¹¹⁵ Kukuljević Sakcinski, 1858.

¹¹⁶ Jurić, 1994., 2025.

Gnjezda sva podrova

...

S Balkanom i Tatra

Kao brat sa bratom.

Novi zakon ljudski

Podat će Azjatom.

Pjevao g. 1877 I. K S.«

NSK Zagreb R 5341

26. Vile

Nije poznato kako je godine 1978. (R 16/1978) u Knjižnicu prispio Kukuljevićev autograf napisan 1851. latiničnim brzopisom na pet papirnih dvolistova vel. 35,5 × 22,4 cm, koji su poslije uloženi u papirni omot.¹¹⁷

Kukuljević je taj svoj rad objavio 1851. u *Arhivu za povjestnicu jugoslavensku* pod naslovom *II. Bajoslovlje i crkva. I. Vile*,¹¹⁸ i u napomeni naveo: »Članak ovaj bio je stranom već god. 1846. tiskan u Danici hrv. slav. dalm. Nu buduć da je tamo raskomadana na šest dĕlah, stavljam ga ovdĕ čitava zajedno s mnogimi promĕnami i dodatci«.

U tiskanome radu Kukuljević vile ovako opisuje: »... Jugoslavenske vile stanuju u tri predĕla ili elementa: u *zraku*, na *zemlji* i u *vodi*, zašto imadu i troja pučka imena: *Vila oblakinja*, *Vila planinkinja* ili *podgorkinja* i *Vila vodena*, poznata takoder pod imenom *povodkinja* ili *morska diklica*. Gledeći na duhovna svojstva dĕle se Vile u dvoje, jer zastupaju dva temeljita načela, koja u bajoslovju po svem Slavenstvu vladaju, to jest: načelo dobra i zla. Tako su Vile *zračne* uvĕk dobre, vodene uvĕk zle; a zemne sada dobre sada zle. Svojestvo ovo uze narod od njihovog stana. S neba nada se uvĕk dobru; s dola, što je iz pod zemlje, uvĕk zlu; a od onoga, što je na zemlji sada dobru, sada zlu ... U obće svaka je Vila žena krasna, uvĕk mlada, lica blĕda, i obuĕena je u bĕlo. Ima dugu plavetnu kosu, koja joj niz ĕelo i ledja razpletena visi do zemlje ...«.

NSK Zagreb R 3656

27. Zrin–grad i njegovi gospodari:¹¹⁹ povijesna rasprava

Od Marine Kukuljević je 23. lipnja 1942. otkupljena Kukuljevićeva po-

¹¹⁷ Jurić, 1991., 645.

¹¹⁸ Kukuljević, 1851., str. 86–104.

¹¹⁹ Velikaška obitelj Zrinski dala je nekoliko izuzetno istaknutih hrvatskih državnika u XVI. i XVII. stoljeću. Potječe od grane knezova Bribirskih iz plemena Šubića, koji se spominju još u XI. stoljeću, a stolovali su u Bribirskoj župi. U XIII. i XIV. stoljeću postali su najsnažnijom feudalnom obitelji u Hrvatskoj, proširivši svoju vlast na dalmatinske gradove te na Bosnu, a držali su i Hum te dio Neretvanske Kneževine. Ipak, njihova je moć postupno slabila, pa su 1347. morali kralju Ludoviku I. Anžuvincu (1326.–1382.) predati tvrđavu Ostrovcu, a u zamjenu su dobili posjede između Une i Korane s gradom Zrinom.

vijesna rasprava napisana vlastoručno latiničnim brzopisom godine 1883. na četrdesetdevet papirnih dvolistova vel. 34 × 21 cm i listića različite veličine, među kojima su i tri rodoslovne table, a slobodni su dvolistovi i listići poslije umetnuti u papirni omot.¹²⁰

Rasprava završava riječima: »... U najnovije doba poslije razvojačenja Krajinine primi grad obćina zrinska u svoje vlasništvo, i time ga spasi od obćajne u Krajini dražbene prodaje po kojoj toliki stari gradovi povjestni i razvaline nestadoše sa lica zemlje«.

Kukuljević je taj rad iste godine i tiskom objelodanio.¹²¹

NSK Zagreb R 5996

O Kukuljevićevoj rukopisnoj i knjižnoj ostavštini Tadija Smičiklas¹²² piše: »*Biblioteka mu broji do hiljadu svezaka rukopisa*. Svi ti rukopisi rade ili o državnoj ili o kulturnoj historiji južno-slavenskih plemena, a najviše naroda hrvatskoga. Kukuljević dijeli ih prvo: u skupinu rukopisa *po stranim jezicima*, a drugo su rukopisi *slavenski*. U stranim jezicima svi su rukopisi latinski ili talijanski, jer su svi ti rukopisi postali na jugoslavenskom a najviše na hrvatskom teritoriju. ... Njegova biblioteka *tiskanih knjiga* broji do *dvanaest hiljada svezaka*«. ¹²³

Korisno je podsjetiti se i na to, da su dijelovi Kukuljevićeve ostavštine pohranjeni još u Arhivu Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti u Zagrebu (HR–HAZU–35, K. 3, 1835.–1883.), zatim Zavodu za povijest književnosti, kazališta i glazbe Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti u Zagrebu (HR–HAZU–OPHK–114, K. 2), potom Hrvatskome državnom arhivu u Zagrebu (HR–HDA–738, 5 kut., 1618.–1910.) te Gradskome muzeju u Varaždinu (HR–MVŽ03–3, K. 2).

»Po svemu sudeći arhivska građa, ili barem njen najveći dio, koja se odnosi na Ivana Kukuljevića Saksinskog, a čuva se u nabrojenim ustanovama, bila je dio jedinstvene, pažljivo vođene pismohrane Ivana Kukuljevića. O tome svjedoče i Kukuljevićeve vlastoručni natpisi i evidencije na omotima pojedinih spisa. Ova je pismohrana razbijena vjerojatno nakon njegove smrti«. ¹²⁴

I na kraju, umjesto zaključka, trebalo bi svakako uznastojati na tome da se sva Kukuljevićeva rukopisna ostavština nađe u jednome radu objedinjena i detaljno obrađena, onako kako je to svojedobno učinio samozatajni kulturni pregalac, Šime Jurić u već spominjanome katalogu.

¹²⁰ Jurić, 1997., 2645.

¹²¹ Kukuljević, 1883.

¹²² Tadija Smičiklas (1843.–1914.), povjesničar i političar.

¹²³ Smičiklas, 1892., str. 53–56.

¹²⁴ Hrelja i Volić 2002., str. 275–280.

LITERATURA

- Maria Cionini-Visani, *Julije Klović*, Zagreb, 1977.
 Maria Cionini-Visani, *Julije Klović*, Zagreb, 1993.
 Maria Cionini-Visani, *Julije Klović*, Rijeka, 1997.
 [Đuro Daničić], »Književni dogovor«, *Narodne novine*, XVI, br. 76; Zagreb, 1850.
 Damir Hrelja i Ladislav Volić, »Arhivska građa o Ivanu Kukuljeviću Sakcinskomu«, *Kukuljevićevi dani u Varaždinskim Toplicama*, Zbornik radova znanstveno-stručnih skupova Matice hrvatske 1995.–2000., uredila Božena Filipan, Matica hrvatska – Varaždinske Toplice, 2002.
 Dragutin Jagić, »Ivan Kukuljević Sakcinski«, *Vijenac*, XVII; Zagreb, 1885.
 Šime Jurić, *Katalog rukopisa Nacionalne i sveučilišne biblioteke u Zagrebu*, knj. 1–6, Nacionalna i sveučilišna biblioteka, Zagreb, 1991.–2000.
 Kalendar »Strossmayer«, Zagreb, 2, 1908.
 Vuk Stefanović Karadžić, [Gramatički i polemički spisi], knj. III, [S. 1.], [S. a.]
 Vuk Stefanović Karadžić, »Tekst Književnoga dogovora i glavnih pravila za južno narječje«, *Narodne novine*, knj. I, br. 9–10; Beograd, 1950.
 Ivan Kosić, *Marko Marulić u Nacionalnoj i sveučilišnoj knjižnici u Zagrebu*, Nacionalna i sveučilišna knjižnica, Zagreb, 2001.
 Ivan Kukuljević Sakcinski, »Flora Zuzorić. Čartica iz historie ilirske književnosti XVI. vjeka«, *Danica ilirska*; Zagreb, 1846.
 I. Kukuljević Sakcinski, »Flora Zuzorić. Skizze aus der ilirischen Literatur-Geschichte des XVI. Jahrhunderts«, *Luna Beiblatt zur Agramer politische Zeitung*; [Zagreb], 1846.
 Ivan Kukuljević Sakcinski, »Pleme grofovah Oršićah«, *Iskra*, Zabavni sastavci od više domorodnih spisateljah, izd. Ivan Havliček, U Zagrebu, 1846.
 Ivan Kukuljević Sakcinski, »II. Bajoslovlje i crkva. 1. Vile«, *Arhiv za povjestnicu jugoslavensku*; U Zagrebu, 1851.
 Ivan Kukuljević Sakcinski, »Poviesti biskupijah senjske i modruške ili krbavske. Trudom Manoila Sladovića c. k. profesora u Senju. Trst: Tiskom austrijanskoga Lloyda. 1856. u velikoj 8ni str. 452«, *Neven*, V; Zagreb, 1856.
 Ivan Kukuljević Sakcinski, *Slovník umjetnikah jugoslavenskih*, sv. I–V, Tiskom Narodne tiskare dra. Ljudevita Gaja, U Zagrebu, 1858.–1860.
 Ivan Kukuljević Sakcinski, *Jure Glović, prozvan Julio Clovio, hrvatski sitnoslikar*, Matica hrvatska, Zagreb, 1878.
 Ivan Kukuljević Sakcinski, »Prvovjenčani vladaoći Bugara, Hrvata i Srba, i njihove krune«, *Rad JAZU*, knj. LVII, LVIII i LIX; U Zagrebu, 1881.
 Ivan Kukuljević Sakcinski, *Zrin grad*, (Preštampano iz »Narodnih novinah«), Zagreb, 1883.
 Ivan Kukuljević Sakcinski, *Lucijan Martinov Vranjanin, graditelj XV. vieka*, Knjižgotiskara i litografija Dragutina Albrechta, U Zagrebu, 1886. (P. o. iz *Glasnika Društva za umjetnost i umjetni obrt*, 1886.)
 Ivan Kukuljević Sakcinski, »Priorat vranski sa vitezi templari i hospitalci sv. Ivana u Hrvatskoj«, *Rad JAZU*, knj. LXXXI i LXXXII, U Zagrebu, 1886.
 Fr. Miklosich, *Monumenta Serbica spectantia historiam Serbiae Bosnae Ragusii*, Apud Guilelmum Braumüller, Viennae, 1858.

Juraj Julije Klović u grafici, odg. ur. Miroslav Begović; koncepcija kataloga i izbor djela Milan Pelc, Kabinet grafike HAZU, Zagreb, 1998.

Tade Smičiklas, »Život i djela Ivana Kukuljevića Sakcinskog«, *Rad JAZU*, knj. CX; Zagreb, 1892.

»Stari pisci hrvatski«, knj. 1, Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti, Zagreb, 1869.

Ferdo Šišić, *Priručnik izvora hrvatske historije*, Zagreb, 1914.

RUKOPISNA OSTAVŠTINA IVANA PL. KUKULJEVIĆA SAKCINSKOGA U ZBIRCI RUKOPISA I STARIH KNJIGA NACIONALNE I SVEUČILIŠNE KNJIŽNICE U ZAGREBU

Sažetak

Rukopisna ostavština hrvatskoga povjesničara, književnika, političara i najsvestranijega hrvatskog intelektualca XIX. stoljeća, Ivana pl. Kukuljevića Sakcinskoga (1816.–1889.) u Zbirci rukopisa i starih knjiga NSK, nastala je u razdoblju od 1838. do 1887., a sadržava autografe njegovih povijesnih rasprava i životopise nekoliko hrvatskih znamenitih osoba, zatim tekstove njegovih dvaju govora i životopis na njemačkome jeziku, potom osamnaest pisama, uglavnom, njemu upućenih, onda prijepise isprava pohranjenih u Vatikanskoj apostolskoj knjižnici, kao i nekoliko novinskih izrezaka. Najveći dio ostavštine otkupljen je tijekom godine 1942. od Marine Kukuljević (rođ. 1890.), unuke Ivana pl. Kukuljevića Sakcinskoga, odnosno kćeri njegova sina Božidara, manji dio tijekom godine 1947. od povjesničara Emilija Laszowskoga (1868.–1949.) te dnevnik 11. svibnja 1956. od Radoslava Franjetića (1881.–1959.), inženjera i arheologa, a stihovi Božidara Kukuljevića od bankara Dušana Plavšića. Jedan rukopis Knjižnici je darovao Zemaljski arkiv u Zagrebu, a nije poznato kako je rad *Vile*, iz područja »slavenskoga bajoslovlja«, prispio u Knjižnicu godine 1978.

Svu je rukopisnu građu u Zbirci podrobno obradio Šime Jurić, a Kukuljevićevi rukopisi smješteni su na dvadeset sedam signatura, i nisu posebno izdvojeni, pa je to učinjeno u ovome radu.

MANUSCRIPTS OF IVAN KUKULJEVIĆ SAKCINSKI IN THE MANUSCRIPTS AND OLD BOOKS COLLECTION AT THE NATIONAL AND UNIVERSITY LIBRARY IN ZAGREB

Summary

The manuscripts' bequest of the Croatian historian, writer, politician and the most versatile Croatian intellectual of the 19th century, Ivan Kukuljević Sakcinski (1816–1889) kept in the Manuscripts and Old Books Collection NUL was created in the period between 1838 and 1887. It contains autographs of his historical essays and biographies of several prominent Croats, texts of two of his speeches and a *curriculum vitae* in German; eighteen letters, mainly addressed to Kukuljević, copies of documents kept in the Vatican Apostolic Library, and several newspaper clippings. The majority of his bequest was

purchased during 1942 from Marina Kukuljević (born in 1890), granddaughter of Ivan Kukuljević Sakcinski, daughter of his son Božidar. A smaller part of the manuscripts was purchased in 1947 from historian Emilij Laszowski (1868–1949) and his diary on May 11th 1956 from Radoslav Franjetić (1881–1959), an engineer and archaeologist. Verses by Božidar Kukuljević were purchased from Dušan Plavšić, a banker. One manuscript was donated to the Library by the Croatian State Archives, and the provenance of the work *Vile* (*Fairies*) from the area of »Slavic mythology«, which arrived at the Library in 1978, is unknown.

The entire estate was meticulously processed by Šime Jurić, and Kukuljević's manuscripts were allotted twenty seven call numbers, but without being singled out, so that was done in this paper.

ŽIVOT

JURJA JULIA KLOVIA

slikara.

Prinesak za pověstnicu umětnosti slavenske.

od

IVANA KUKULJEVIĆA SAKCINSKOG.

222 ul. Muz.

U ZAGREBU.

Narodna tiskarnica dra. Ljudevita Gaja.

1 8 5 2.

Sl. 20.: Ivan Kukuljević Sakcinski autor je monografije *Život Jurja Julia Klovia slikara*, Zagreb 1852., nezaobilazne u proučavanju uglednoga hrvatskoga renesansnog slikara.

Dodatak

Josipa Dragičević

Nacrt za životopis Ivana Kukuljevića Sakcinskog¹ (Varaždin, 29. svibnja 1816. – Puhakovec, Hrvatsko zagorje, 1. kolovoza 1889.)

Stručni članak

UDK 930 Kukuljević Sakcinski, I.

Ivan Kukuljević Sakcinski, rođen u Varaždinu 29. svibnja 1816., političar, književnik i znanstveni te kulturni djelatnik, jedan je od najistaknutijih ličnosti hrvatskog XIX. stoljeća. Obitelj je atribut Sakcinski dobila još u XVI. stoljeću kada se doseljenjem iz Hercegovine u Senj spojila s mletačkom lozom Bassani de Sacci. Roditelji Ivana Kukuljevića Sakcinskog koji su imali devetoro djece, ali je jedini Ivan doživio stariju dob, bili su majka Antonija pl. Labaš (1781.–1829.) i otac Antun (1776.–1851.), pravnik, političar i ravnatelj svih škola u Hrvatskoj i Slavoniji. Ivan Kukuljević djetinjstvo provodi na obiteljskom imanju Jurketincu kod Varaždina, a otac ga zbog bolesti majke šalje u Zajezdu kod župnika Josipa Markulića te uz njega i župnika Andrije Golubića u Varaždinskim Toplicama Kukuljević dobija osnovnu naobrazbu. Gimnaziju pohađa u Varaždinu te Zagrebu gdje upisuje filozofiju, ali na drugoj godini je napušta kako bi stupio u vojsku. Tijekom zagrebačkog školovanja ističe se Kukuljevićev posjet Mikloušiću koji njega i nekolicinu Kukuljevićevih kolega potiče na čitanje hrvatskih knjiga te su »i sami počeli pisati hrvatski, premda nas u školi o tom nitko poučavao nije«.² Unatoč očevu protivljenju Kukuljevićevom izboru vojničkog zvanja, Kukuljević se 1833. unovačio u 39. regimentu te kao kadet do 1835. boravi u Kremsu. Vrijeme u vojsci Kukuljević provodi dijelom i u čitanju, posebice njemačkih pjesnika te djela Waltera Scotta, a piše i prve pjesme na njemačkom (*An Kroatien*, 1834.). Od 1835. do 1840. provodi u Ugarskoj gardi u Beču gdje je promaknut u čin potporučnika. Potaknut između ostaloga zanimanjem za znanost i umjetnost počinje dvojiti o vojničkom pozivu, a u tom razdoblju upoznaje Metela Ožegovića, Janka Draškovića, Đorđa Petrovića Njegoša, Vuka Karadžića, Jerneja Kopitara, Ljudevita Gaja te neke Dubrovčane iz obi-

¹ Za ovaj rad korišteni su podatci iz sljedećih radova: Tade Smičiklas, »Život i djela Ivana Kukuljevića Sakcinskoga. Čitao u sjednici filologičko-historičkoga razreda jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti dne 27. siječnja 1892. Pravi član Tade Smičiklas«, *Rad JAZU*, knj. 110, str. 110–204; Zagreb, 1892.; Milorad Živančević i Vera Živančević, »Kukuljević-Sakcinski Ivan«, *Leksikon pisaca Jugoslavije*, III, K–Lj, Matica srpska, Novi Sad, 1987., str. 509–514.; Nikola Batušić, »Ivan Kukuljević Sakcinski«, Ivan Kukuljević Sakcinski, *Izabrana djela*, »Stoljeća hrvatske književnosti«, priredio Nikola Batušić, Matica hrvatska, Zagreb, 1997., str. 11–37.

² Prema: Smičiklas, nav. dj., str. 112.

telji Pucić i Gučetić i druge. Premještaj u Milano 1840. Kukuljević koristi za daljnja istraživanja po knjižnicama usmjerena k povijesti »Ilira«, a to je Kukuljevićevo razdoblje obilježeno poznanstvom s Petrom Preradovićem, tada također u vojnoj službi, kojeg potiče na aktivno sudjelovanje u hrvatskom narodnom preporodu i pisanje na hrvatskom jeziku. Već 1842. Kukuljević napušta vojsku te se vraća u Hrvatsku gdje u prosincu postaje sucem Zagrebačke županije. Velikim sucem Varaždinske županije proglašen je 1845. godine, a godinu kasnije oženio je Korneliju pl. Novak s kojom je imao dva sina – Milutina i Božidara (1861.–1927.), književnika. Godine 1843., 2. svibnja, održao je prvi govor na hrvatskom jeziku u Hrvatskom saboru tražeći da se hrvatski uvede kao službeni jezik u škole i urede. Isti zahtjev ponovio je 23. listopada 1847. nakon čega je hrvatski proglašen »diplomatičkim« jezikom.

Tijekom revolucionarne 1848. Kukuljević je kao član trijumvirata s Ljudevitom Gajem i Ambrozom Vranyczanyem proglasio Josipa Jelačića hrvatskim banom, jedan je od sastavljača *Zahtijevanja naroda*, jedan od inicijatora Slavenškog kongresa u Pragu, član je Banskoga vijeća, postaje »državnim arkivarom«, a putuje kao osoba od Jelačićevog povjerenja u susjedne zemlje zbog suradnje s predstavnicima narodnih pokreta tih zemalja, vraća hrvatske važne arhivske spise koje je Josip II. otuđio i pohranio u Budimu i dr. Po uvođenju apsolutizma Kukuljević se povlači iz politike i bavi se znanstvenim radom.

Godine 1850. osniva Društvo za povjestnicu jugoslavensku s ciljem otkrivanja, sakupljanja i proučavanja svih vrsta spomenika te postaje njegovim predsjednikom, a već sljedeću godinu pokreće i uređuje znanstveni časopis *Arkiv za povjestnicu jugoslavensku* koji izlazi do 1875. sveukupno objavivši 12 svezaka. Potpredsjednik je Matice ilirske od 1851. do 1858.; kasnije će obnašati funkciju predsjednika Matice hrvatske od 1874. do smrti, a od 1855. radi kao prvi zemaljski konzervator za kulturne spomenike.

Nakon pada apsolutizma Kukuljević se vraća u politički život Hrvatske i to postavši 1860. članom Banske konferencije da bi sljedeću godinu bio imenovan velikim županom Zagrebačke županije. Kao banski namjesnik djeluje od 1865. do 1867. godine kada je umirovljen. Jedan je od osnivača Samostalne narodne stranke (1863.) i pokretač njezina glasila *Domobrana* (1864.). Od umirovljenja 1867. živi na svom posjedu Tonimir kod Varaždinskih Toplica baveći se znanstvenim radom, ali zbog financijskih poteškoća posjed prodaje zagrebačkom Kaptołu, a knjižnicu i arhiv Jugoslavenskoj akademiji znanosti i umjetnosti. Umire 1. kolovoza 1889. na imanju Puhakovcu kraj Sv. Križa u Hrvatskom zagorju. Dva dana kasnije sahranjen je u Ilirskoj arkadi na Mirogoju u Zagrebu.

Kukuljevićevo značaj proteže se i izvan granica hrvatskog prostora o čemu svjedoče i prijevodi njegovih djela za života na češki, njemački, poljski, ruski, slovački i slovenski jezik. Bio je član Ruske akademije u Sankt Peterburgu, Moskovskog arheološkog društva, Sveučilišta u Sankt Peterburgu, Kijevu i Krakovu te brojnih društava (Lisabon, Beč, Ljubljana, Prag...). Kukulje-

vić je bio jedan od prvih izabanih članova novoosnovane Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti, ali se na toj časti zahvalio jer iz političkih razloga nisu bili imenovani Ljudevit Gaj, Dimitrija Demeter, Ivan Mažuranić i Vjekoslav Babukić. No, o sedamdesetoj godišnjici rođenja, 1886., izabran je za njezinog počasnog člana.

Kukuljević se književnim radom počeo baviti tijekom boravka u vojci. Pri prvom susretu s Gajem 1837., Kukuljević mu pokazuje svoja »nekoja djela« i pjesme, a Gaj u *Danici ilirskoj* iste godine objavljuje Kukuljevićeve pjesme na hrvatskom »Tuga za ljubom«. Dvije godine kasnije objavljuje jedno od svojih najznačajnijih djela, ali i čitavog hrvatskog narodnog preporoda – *Jurana i Sofiju*,³ premijerno izvedenu u Sisku 1839., potom u Zagrebu 1840. Uslijedila je drama *Stjepko Šubić ili Bela IV. u Horvatskoj*,⁴ a u razdoblju od 1842. do 1847. Kukuljević u četiri knjige objavljuje *Različita djela*: prve dvije sadrže pripovijesti *Bugarin*, *Marta Posadnica*, *Bratja*, *Pauk*; treća sadrži drame *Gusar*, adaptaciju Byrona i *Poraz Monoglah* dok četvrta sadrži pjesme.⁵ Zbirku pjesama *Slavjanke* objavljuje 1848. pod pseudonimom X.⁶ Iako se Kukuljević 50-ih godina XIX. stoljeća posvećuje znanstvenom radu u tom razdoblju će napisati novelu *Dva Slavena*⁷ i manje poznate drame *Nenadani sastanak*⁸ i *Ženit se il ne ženit se*,⁹ a brojna putovanja istraživačkog karaktera (Dalmacija, Istra, Slovenija, Albanija, Italija, Bosna) rezultirat će literariziranim putopisnim tekstovima. U posljednjem književnom razdoblju napisat će drame *Poturica*,¹⁰ *Marula*¹¹ i

³ *Juran i Sofija ili Turci kod Siska*, Junačka igra u trih činih, U Zagrebu, Tiskom K. p. i. n. tiskarne dra. Ljudevita Gaja, 1839.

⁴ *Stjepko Šubić ili Bela IV. u Horvatskoj*, Drama u 2 čina, polag nječkoga s promjenami od Ivana Kukuljevića Sakcinskoga. *Ljubomorna žena*, Vesela igra u 2 čina, polag nječkoga od Kocebua, »Izbor igrokazah Ilirskoga kazališta«, sv. III, U Zagrebu, Troškoma i tiskom k. p. ilir. nar. tiskarne Dra. Ljudevita Gaja, 1841.

⁵ *Različita djela Ivana Kukuljevića Sakcinskoga*, Knjiga Prva, Pripovjesti, *Pripovjesti Ivana Kukuljevića Sakcinskoga*, Dio prvi, U Zagrebu, Tiskom kr. priv. ilir. nar. tiskarne Dra. Ljudevita Gaja, 1842.; *Različita djela Ivana Kukuljevića Sakcinskoga*, Knj. Druga, Pripovjesti Ivana Kukuljevića Sakcinskoga, Dio drugi, U Zagrebu, Tiskom kr. priv. ilir. nar. tiskarne Dra. Ljudevita Gaja, 1843.; *Različita djela Ivana Kukuljevića Sakcinskoga*, Knjiga treća, Igrokazi Ivana Kukuljevića Sakcinskoga, U Zagrebu, Tiskom kr. hor.-slav.-dal. tiskarne Dra. Ljudevita Gaja, 1844.; *Različita djela Ivana Kukuljevića Sakcinskoga*, Knjiga četvarta, Pjesme, Pjesme Ivana Kukuljevića Sakcinskoga, S dodatkom narodnih pjesamah puka hrvatskoga, U Zagrebu, Tiskom kr. pov. ilir. n. tiskarne Dra. Ljudevita Gaja, 1847.

⁶ *Slavjanke*, Od Xa, U Zagrebu, Tiskom Franje Župana, 1848.

⁷ »Dva Slavena. Pripovijest iz novijega vremena«, *Leptir*, zabavnik za godinu 1859., str. 79–207; Zagreb, 1859.

⁸ Prigodnica posvećena banu Jelačiću i njegovoj supruzi, nastala prema zamisli Alberta Ognjana Štrige; izvedena 27. srpnja 1850.

⁹ »Društvena igra iz zagrebačkoga života u dva čina«; izvedena 25. ožujka 1855.

¹⁰ *Poturica*, Drama u 4 čina, U Zagrebu, Tiskom Dragutina Albrechta, 1867. Izvedena 14. veljače 1861.

¹¹ Povijesna tragedija; izvedena 1. ožujka 1879.

*Dva brata ili Slavjani u Turskoj*¹² te 1874. *Povjestne pjesme*.¹³

S područja književne historiografije Kukuljević prikuplja i sređuje građu o hrvatskim piscima među kojima se ističu djela: *Pjesnici hrvatski XV. vieka* (1856.);¹⁴ *Pjesnici hrvatski XVI. vieka* (1858., 1867.);¹⁵ *Književnici u Hrvata iz prve polovine XVII. vijeka s ove strane Velebita* (1869.)¹⁶ te *Glasoviti Hrvati prošlih vjekova* (1886.).¹⁷ Od posebnog je značaja Kukuljevićev priređivački i urednički rad među kojima posebno mjesto zauzima prva knjiga iz edicije »Stari pisci hrvatski« o Marku Maruliću koju je popratio opširnom studijom »Marko Marulić i njegovo doba«.¹⁸ *Bibliografijom hrvatskom* (1860., dodatak tiskan 1863.)¹⁹ postavio je temelje za pisanje hrvatske književne povijesti. Upravo je Kukuljevićevo shvaćanje o povijesti književnosti kao nizu životopisa rezultiralo velikim brojem, često literariziranih, portreta pojedinih pisaca koje sustavno objavljuje u periodici i knjigama.

Kukuljević je bio i jedan od prvih istraživača povijesti umjetnosti, a jedan od prvih značajnih radova bio je *Život Jurja Julia Klovija, slikara* (1852.),²⁰ no najzaslužniji za razvitak tog područja njegov je rad *Slovník umjetnikah jugoslavenskih* (1858.–1860.),²¹ prvog nacionalnog biografskog leksikona umjetnika.

Rezultate povijesnih istraživanja Kukuljević objelodanjuje u brojnim raspravama i člancima kasnije objavljenim i kao zasebne knjige (*Jura Regni Croatiae, Dalmatiae & Slavoniae*, 1862.,²² *Acta Croatica*. Listine hrvatske, 1863.,²³

¹² Izvedena 16. prosinca 1865.; sačuvan samo prizor objavljen u: *Domobran*, II, br. 296, str. 2; br. 297, str. 2–3; br. 298, str. 2–3; Zagreb, 28., 29. i 30. prosinca 1865.

¹³ *Povjestne pjesme Ivana Kukuljevića Sakcinskoga*, U Zagrebu, Tiskom Dragutina Albrechta, 1874.

¹⁴ *Pjesnici hrvatski XV. vieka*, U Zagrebu, Tiskom Nar. tiskarne dra Ljudevita Gaja, 1856.

¹⁵ *Pjesnici hrvatski XVI. vieka*, U Zagrebu, Tiskom Nar. tiskarne dra Ljudevita Gaja, 1858.

¹⁶ *Književnici u Hrvatah iz prve polovine XVII. vieka s ove strane Velebita*, U Zagrebu, Štamparija Dragutina Albrechta, 1869.

¹⁷ *Glasoviti Hrvati prošlih vjekova*, Niz životopisâ, Zagreb, Nakl. »Matice hrvatske«, Tiskom C. Albrechta, 1886.

¹⁸ *Pjesme Marka Marulića*, »Stari pisci hrvatski«, vol. 1, Zagreb, 1861.

¹⁹ *Bibliografija hrvatska*, Dio prvi Tiskane knjige, Troškom Društva za jugoslavensku povjestnicu i starine, U Zagrebu, Brzotiskom Dragutina Albrechta, 1860.; *Bibliografija hrvatska*, Dodatak k prvome die-lu, Tiskane knjige, U Zagrebu, Tiskom i nakl. A. Jakića, 1863.

²⁰ *Život Jurja Julia Klovija slikara*, Prinesak za povjestnicu umjetnosti slavenske od Ivana Kukuljevića Sakcinskog, U Zagrebu, Narodna tiskarnica dra. Ljudevita Gaja, 1852.

²¹ *Slovník umjetnikah jugoslavenskih*, Sv. I, U Zagrebu, Tiskom Narodne tiskare Dra. Ljudevita Gaja, 1858.; *Slovník umjetnikah jugoslavenskih*, Sv. II, U Zagrebu, Tiskom Narodne tiskarne dra. Ljudevita Gaja, 1858.; *Slovník umjetnikah jugoslavenskih*, Sv. III, U Zagrebu, Tiskom Narodne tiskarne dra. Ljudevita Gaja, 1859.; *Slovník umjetnikah jugoslavenskih*, Sv. IV, U Zagrebu, Tiskom Narodne tiskarne dra. Ljudevita Gaja, 1860.; *Slovník umjetnikah jugoslavenskih*, Sv. V, U Zagrebu, Tiskom Narodne tiskarne dra. Ljudevita Gaja, 1860. [Nedovršeno – od Agapić do Strahinjić].

²² *Jura Regni Croatiae, Dalmatiae & Slavoniae*, Pars I, Zagrabiae, Velocibus typis dris Ludovici Gaj, 1862.

²³ *Acta Croatica*, Listine hrvatske, U Zagrebu, Brzotiskom Narodne tiskarnice dra. Ljudevita Gaja, 1863.

Borba Hrvatah s Mongoli i Tatari, 1863.,²⁴ *Njeke gradine i gradovi u kraljevini Hrvatskoj*, 1869.²⁵...).

Kukuljevićev politički angažman nakon pada apsolutizma ostavio je trag u objavljenom izboru političkih tekstova objavljenih 1867. pod naslovom *Njekoliko političkih spisah Ivana Kukuljevića Sakcinskog (1864–1867)*²⁶ gdje je između ostaloga tiskano i Kukuljevićevo pismo o razlozima istupanja iz Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti preuzeto iz *Narodnih novina*.

Iz svega navedenog razvidna je širina prinosa Ivana Kukuljevića Sakcinskog koji je na svim poljima djelovanja postavio temelje za daljnji kulturno-povijesni razvoj hrvatskog društva. Osim pojednostavljenog prikaza Kukuljevića kao političara, književnika i znanstvenika treba napomenuti da je on ujedno bio »književni povjesnik, priređivač i urednik brojnih edicija starih pisaca hrvatskih (prvi naš novovjekni izdavač Marulića, Menčetića, Zlatarića i Kavanjina), biograf, leksikograf, povjesničar likovnih umjetnosti, a naročito ga s punim pravom možemo smatrati i utemeljiteljem moderne hrvatske historiografije te osnivačem hrvatske bibliografije«.²⁷

²⁴ *Borba Hrvatah s Mongoli i Tatari*, Povjestno-kritična razprava od Ivana Kukuljevića Sakcinskoga, (Sa dodatkom izvornih listinah.), U Zagrebu, Nakladom i brzotiskom A. Jakića, 1863.

²⁵ *Njeke gradine i gradovi u Kraljevini Hrvatskoj*, Sv. I, II, III, U Zagrebu, Štamparna Dragutina Albrechta, 1869.

²⁶ *Njekoliko političkih spisah Ivana Kukuljevića Sakcinskoga (1864.–1867.)*, U Zagrebu, Tiskarnica Dragutina Albrechta, 1867.

²⁷ Nikola Batušić, nav. dj., str. 13–14.

Bibliografija Ivana Kukuljevića Sakcinskog

Martina Čavar

Bibliografija Ivana Kukuljevića Sakcinskoga

Stručni članak

UDK 012 Kukuljević Sakcinski, I.

U jednom svom članku Kukuljević je ustvrdio: »dobra bibliografija prva je podloga svake vrsti poviesti književne«. ¹ Stoga je Kukuljević i sam počeo popisivati mnoge knjige i rukopise. Rezultat toga rada je njegova *Bibliografija hrvatska*, 1860. i njezin dodatak 1863., a Kukuljević začetnik hrvatske znanstvene bibliografije i historiografije. Nakon nešto više od 150 godina nakon nastanka tog važnog izdanja popisana je te nadopunjena svim bibliografskim podacima, i bibliografija tog vrijednog znanstvenika koju, evo, donosimo u *Zborniku o Ivanu Kukuljeviću Sakcinskom*.

U ovom su radu korišteni bibliografski podatci sljedećih publikacija: *Bibliografija rasprava, članaka i književnih radova*, I, Nauka o književnosti, I/1 Književnost općenito. Teorija književnosti. Uporedna književnost. I/2 Historija jugoslavenskih književnosti A–K, Izdanje i naklada Leksikografskog zavoda FNRJ, Zagreb, 1956., str. 670–671; *Bibliografija rasprava i članaka*, IV, Historija, IV/2, Historija jugoslavenskih naroda, Izdanje i naklada Jugoslavenskog leksikografskog zavoda, Zagreb, 1958., str. 202–204; *Bibliografija rasprava, članaka i književnih radova*, II, Jugoslavenska književnost, II/I Poezija, G–Lj, Izdanje i naklada Leksikografskog zavoda FNRJ, Zagreb, 1960., str. 481–483; *Bibliografija rasprava i članaka*, IV historija, IV/1 historija općenito, pomoćne historijske nauke, arheologija, dokumenti, građa, Izdanje i naklada Jugoslavenskog leksikografskog zavoda, Zagreb, 1965., str. 363–366; *Leksikon pisaca Jugoslavije*, III, K–Lj, Matica srpska, Novi Sad, 1987., str. 511; *Građa za hrvatsku retrospektivnu bibliografiju knjiga 1835.–1940.*, knjiga 12, Krp–Lj, Nacionalna i sveučilišna biblioteka, Zagreb, 1988., str. 26–35; Bibliografski katalog Leksikografskog zavoda Miroslav Krleža, Bibliografski katalozi Nacionalne i sveučilišne knjižnice u Zagrebu, Bibliografski katalozi knjižnice HAZU, itd.

Bibliografija je izložena kronološki. Bibliografske jedinice provjerene su u knjigama, časopisima i novinama, a svaka serijska publikacija sadrži potpune bibliografske podatke (godište, broj, stranice, mjesto izlaženja i nadnevak). Kako bi ova bibliografija bila što potpunija, korištene su i usluge Međuknjižničke posudbe Nacionalne i sveučilišne knjižnice u Zagrebu. No, uza sva nastojanja, vjerojatno ni ova bibliografija nije potpuna. One bibliografske jedinice do čijih

¹ Ivan Kukuljević Sakcinski: »Njke bibliografske riedkosti«, *Vienac*, XIII, br. 49, str. 783; Zagreb, 3. prosinca 1881.

izvornika nikako nije bilo moguće doći, te ih se nije moglo obraditi *de visu*, uz broj bibliografske jedinice imaju zvjezdicu. Kako bi se olakšalo korištenje bibliografije na kraju se nalazi kazalo imena te uz ime broj bibliografske jedinice.

Svima, koji su na bilo koji način pripomogli pri izradbi ove bibliografije, posebice djelatnicima Čitaonice periodike u Nacionalnoj i sveučilišnoj knjižnici u Zagrebu, djelatnici međuknjižničke posudbe gđi Vesni Golubović te, posebice, tadanjem glavnom ravnatelju Nacionalne i sveučilišne knjižnice u Zagrebu, a i glavnom uredniku ovoga *Zbornika o Ivanu Kukuljeviću Sakcinkom*, prof. dr. sc. Tihomilu Maštroviću, zahvaljujem na svekolikoj pomoći.

BIBLIOGRAFIJA IVANA KUKULJEVIĆA SAKCINSKOGA

Radovi pisani strojopisom

1.

»Pismo Ivana Kukuljevića - Sakcinskoga o uzroku svoga izstupljenja iz Akademije Jugoslavenske« – Ivan Kukuljević - Sakcinski
[S. l., s. a.], 9 l. : strojopis

2.

»Vszekdasmni [!] dogodyai iszpiszani po Ivanu Kukulyevich od Sacci : Knyiga pertva«. Vu Kremsu 1834. Pochetek.
[S. l., s. a.], 6 l. : strojopis s rukopisnim bilješkama

Bez godine

3.

Geschichtliche und genealogische Skizze der Familie Kukuljević aliter Bassani de Sacci – Ivan Kukuljević-Sakcinski [Bez mj. i god.] 89 str. + 5 l. + [1] tabla s nalijeplj. crtežom.
[Nasl. str. tiskana, tekst rukopis autogr.] [Tekst got.]
– Bibliografija i bilješke uz tekst.

1818.

4.

Theses ex metaphysica quas e praectionibus Simeonis Chuchich Presbyteri Diaecesis. Graeco-Catholicae Crisiensis. AA. LL. Et Philosophiae Doctoris Logicae Metaphysicae et Ethicae in Regia Scientiarum Accademia Zagrabiansi Professoris P. O. [na prvoj unutarnjoj stranici:] In Regia Scientiarum Academia Zagrabiansi Anno 1818 Mense Martio. Publice propugnandas susceperunt eruditi ac perdocti domini. R. D. Kukulyevich Joan. c. d. z. D. Folnegovich Fran. D. Inkey Caspar. D. Kamauf Joann. D. Pais. Balthas. Zagrabiae, Typis Novoszelianis – str. 7.

1819.**5.**

Positiones ex jure naturali, publico universali, gentium et publico Hungariae particulari, quas in regia academia. Scientiarum Zagrabiensi publice propugnandas susceperunt D. Casparus Inkey. D. C. Dionysius Sermage. D. Joannes Kukulyevich. Jurisprudentiae I. in Annum Auditores. Anno MDCCCXIX. Mense Augusto. Zagrabiae, Typis Novoszelianis – str. 16.

1837.**6.**

Tuga za ljubom. U Beču 19. listopada 1837. – Ivan Kukuljević Sakcinski. Ilir iz Horvatske.

Danica ilirska, III, br. 50, str. 201; Zagreb, 9. prosinca 1837.

1838.**7.**

Ovih dana izide na svjetlo iz kr. privil. narodne ilirske tiskarne novo ilirsko djelo u 8. ima 106 stranah pod naslovom: Juran i Sofia ili Turci kod Siska, [čin II, prizor peti], junačka igra u tri činih spisao Ivan Kukuljević Sakcinski kod kr. ugarske plemenite tjelesne straže Pod–Naměstnik.

Danica ilirska, IV, br. 48, str. 192; Zagreb, 1. prosinca 1838.

1839.**8.**

Juran i Sofia ili Turci kod Siska. Junačka igra u trih činih – Spisao Ivan Kukuljević Sakcinski, kod kr. ugarske plemenite tjelesne straže Pod–Naměstnik.

U Zagrebu, Tiskom K. p. i. n. tiskarne dra. Ljudevita Gaja, 1839. – 1 l. + 106 str.

1841.**9.**

Izbor igrokazah Ilirskoga kazališta. Sv. III. Stěpko Šubić ili Bela IV. u Horvatskoj. Drama u 2 čina, polag němačkoga s proměnami od Ivana Kukuljevića Sakcinskoga. Ljubomorna žena. Vesela igra u 2 čina, polag němačkoga od Kocebua. U Zagrebu, Troškom i tiskom k. p. ilir. nar. tiskarne Dra. Ljudevita Gaja, 1841.

– 2 l. + 96 str.

– Kocebue = August Kotzebue.

10.

Dopis iz Milana – Ivan Kukuljević

Danica ilirska, VII, br. 14, str. 53–55; Zagreb, 3. Travnja 1841.

11.

Domorodac. U Milanu 12. prosinca 1840. – Ivan Kukuljević

Danica ilirska, VII, br. 25, str. 97–100; Zagreb, 19. Lipnja 1841.

12.

Dopis iz Milana – Ivan Kukuljević

Danica ilirska, VII, br. 30, str. 123–124; br. 31, str. 127–128; Zagreb, 24. i 31. Sèrpnja 1841.

13.

Nadgrobní napisi ilirski u Rimu. (Iz Galletia.) – Ivan Kukuljević

Danica ilirska, VII, br. 32, str. 131–132; br. 33, str. 136; Zagreb, 7. i 14. Kolo-voza 1841.

14.

Pozdrav Visokoučenomu gospodinu, gospodinu Ivanu Kolaru, kano velikomu pèsniku i uzajemnosti sveslavjanske neumàrlomu spisatelju; na dan proslavljenja njegove nazočnosti u Zagrebu 14. Rujna 1841. – Ivan Kukuljević

Danica ilirska, VII, br. 38, str. 153–154; Zagreb, 18. Rujna 1841.

– O boravku Jana Kollára u Zagrebu.

15.

Slavjanska domovina – Ivan Kukuljević

Danica ilirska, VII, br. 46, str. 189; Zagreb, 13. Studenoga 1841.

16.

Večer. (U Zagorju.) – Ivan Kukuljević Sakcinski

Danica ilirska, VII, br. 51, str. 209–210; Zagreb, 18. Prosinca 1841.

– Pisac iz bilješke uredništva.

1842.

17.

Različita dèla Ivana Kukuljevića Sakcinskoga. Knjiga Pèrva. Pripovèsti. Pri-

povesti Ivana Kukuljevića Sakcinskoga. Dio pèrvi. Sadèržaj: Bugarin, pripovèst iz novieg sèrbskog života. Marta Posadnica, staroslavjanska historièka pripovèst polag Karamzina.

U Zagrebu, Tiskom kr. priv. ilir. nar. tiskarne Dra. Ljudevita Gaja, 1842. – 6 l. + 136 str.

18.

Slava preuzvišenomu i presvètlomu gospodinu grofu Franji Halleru od Hallerkeoa nj. c. k. apost. Veličanstva pravomu tajnomu dèržavnomu savètniku itd. itd. prigodom njegovoga umèštjenja u čast bansku kraljevinah Dalmacie, Horvatske i Slavonie, dana 17. i 18. listopada 1842. smèrno posvetjena od stovateljah ilirske narodnosti – Ivan Kukuljević

U Zagrebu, Tiskom k. p. i nar. tiskarne Dra. Ljudevita Gaja, [1842.] – [4] str.

19.

Die Nationalität in Kroatien und Slavonien von J. Kukuljević v. Sacci. Aus dem Beiblätte »Luna« der Agramer polit. Zeitung besonders abgedruckt.

Agram, K. p. i. N. Buchdruckerei des Dr. Ljudewit Gaj, 1842. – 8 str. [Got.] – p. o. Luna, Nr. 77, str. 329–333; nr. 78, str. 338–340; Agram, 24. i 28. September 1842.

20.

Molba za san. U Taboru kod Some – Ivan Kukuljević
Danica ilirska, VIII, br. 1, str. 4; Zagreb, 1. Sèčnja 1842.

21.

Nèšto iz Dogodovštine Velike Ilirie. Carevi rimski (od plemena ilirskoga.). Carevi bizantski (od plemena ilirskoga.) – od Ivana Kukuljevića Sakcinskog.

Danica ilirska, VIII, br. 2, str. 5–8; br. 3, str. 9–11; br. 4, str. 13–15; Zagreb, 8., 15. i 22. Sèčnja 1842.

22.

Koraljke. Godine 1837. – Od Ivana Kukuljevića Sakcinskoga
Danica ilirska, VIII, br. 2, str. 8; Zagreb, 8. Sèčnja 1842.

– Pjesma.

23.

Jeka iz Zagreba. (Zbog množine predmetah zakašnjeno.) – Od Ivana Kukuljevića Sakcinskoga

Danica ilirska, VIII, br. 7, str. 27–28; Zagreb, 12. Veljače 1842.

– O situaciji u Hrvatskoj, prije prodiranja Ilirskog pokreta u sve slojeve naroda.

– Nije dovršeno.

24.

Odtuđenoj Slavenkini od Ć Ivana Kukuljevića Sakcinskog Ć.

Serbskij narodnyj list Ć, VII, čis. 10, str. 73–74; Pešta, 12. Marta 1842. [Ćir.]

25.

Heroismus ilirischer Frauen. Aus der Geschichte Gross-Iliriens nacherzählt von Ivan Kukuljević Sakcinski

Croatia, IV, No. 21, str. 81–83; No. 22, str. 85–87; No. 24, str. 94–95; No. 25, str. 97–99; No. 26, str. 101–103; No. 27, str. 105–107; Agram, 15., 18., 25., 29. März, 1. i 5. April 1842. [Got.]

– Sadržaj: I. Cerja. II. Salona. III. Metulum. (Metul) IV. Arduba. V. Lemnos. VI. Korčula. VII. Gradiška.

– Ime pisca i naslovi lat.

26.

Dopis iz Primorja. U Grobniku dne 5. ožujka 1842. – Ivan Kukuljević Sakcinski

Danica ilirska, VIII, br. 13, str. 50–51; br. 14, str. 54–55; Zagreb, 16. Ožujka i 2. Travnja 1842.

27.

Na dan narodjenja Nj. c. kr. veličanstva cara i kralja Ferdinanda 19. travnja 1842. – Ivan Kukuljević Sakcinski

Danica ilirska, VIII, br. 16, str. 61; Zagreb, 16. Travnja 1842.

– Pjesma Ferdinandu I. Habsburgu.

28.

Něšto o iznenadnom pěsničtvu. (Ulomak iz privatnoga pisma.) – Tvoj prijatelj. I.[van] K.[ukuljević] S.[akcinski]

Danica ilirska, VIII, br. 20, str. 78–79; Zagreb, 14. Svibnja 1842.

– O velikom broju narodnih guslara u Hrvatskoj.

29.

Ona i moja unutarnost – I.[van] K.[ukuljević]

Danica ilirska, VIII, br. 25, str. 97; Zagreb, 18. Lipnja 1842.

– Pjesma.

30.

Dopis iz Beča. (Iz pisma St. Vrazu.) U Beču dana 22. Juna 1842. – I.[van]

K.[ukuljević]

Danica ilirska, VIII, br. 27, str. 107–108; Zagreb, 2. Serpnja 1842.

31.

Rěč govorena domorodcem poslě gostbe dane od slav. zagrebačkog magistrata na dan šestolětne svečanosti u uspomenu godine 1242., kad grad Zagreb slobodnim kraljevskim varošem posta, sastavljena od Ivana Kukuljevića Sakcinskoga.

Danica ilirska, VII[VIII!], br. 38, str. 149–150; Zagreb, 17. Rujna 1842.

– Pjesma.

32.

Die Nationalität in Kroatien und Slavonien – J. Kukuljević v. Sacchi

Luna, Nr. 77, str. 329–333; Nr. 78, str. 338–340; Agram, 24. i 28. September 1842. [Got.]

33.

Ilirianke – J. K. S.

Danica ilirska, VII[VIII!], br. 41, str. 161–162; br. 42, str. 165–166; Zagreb, 8. i 15. Listopada 1842.

– O budućnosti Hrvata. – Objavljeno 8 pjesama.

– Pisac prema godišnjem sadržaju.

34.

Dopis iz Mletakah. U Mletcih 23. Studenoga 1842. – Kukuljević Sakcinski

Danica ilirska, VIII, br. 50, str. 201–202; br. 51, str. 203–205; Zagreb, 10. i 17. Prosinca 1842.

35.

Koraljke. Godine 1837. – Od Ivana Kukuljevića Sakcinskoga

Kolo, knj. I, str. 72–75; Zagreb, 1842.

– U *Danici ilirskoj* 1842. objavljena 1 pjesma; 1844. 4 pjesme pod naslovima: Koraljke. (Izvadak.) – U *Kolu* objavljene 3 pjesme.

1843.

36.

Različita dēla Ivana Kukuljevića Sakcinskoga. Knj. Druga. Pripovēsti Ivana Kukuljevića Sakcinskoga. Dio drugi. Sadēržaj: *Bratja*, narodna novela. *Pauk*, pripovēst iz dogodovštine ilirske.

U Zagrebu, Tiskom kr. priv. ilirske nar. tiskarne Dra. Ljudevita Gaja, 1843. – 4 l. + 99 + [1] str. + 1 l.

37.

Naš jezik u pàrvašnjih stolètjih. Kod dvora osmanskoga, kod poslaniçtva ugarsko – i austriansko-turskoga i u obçinskom i posebnom životu kraljevinah: Dalmacie, Horvatske i Slavonie – Od Ivana Kukuljevića Sakcinskoga
Danica horvatska, slavonska i dalmatinska, IX, br. 4, str. 13–16; Zagreb, 28. Sèçnja 1843.

38.

Wer hob Wenedig? –Ivan v. Kukuljević
Luna, Nr. 11, str. 50–51; Agram, 8. Februar 1843. [Got.]

39.

Der Kolo-Tanz – Sakcinski.
Luna, Nr. 13, str. 61–64; Agram, 15. Februar 1843. [Got.]

40.

Kolo e Tanzi – [Sakcinski]
Gazzetta di Zara, No. 17, str. 65–68; Zara, 28. Febbrajo 1843.
– O narodnim igrama u Hrvatskoj. Ovu radnju Kukuljević objelodanio u Njemaçkom političkom časopisu, koji je izlazio u Zagrebu. (Nije naveden točan naziv časopisa ni godina.)
– Iz *Lune*, Nr. 13, str. 61–64; Agram, 15. Februar 1843.

41.

Uspomena na Veneciu – Ivan Kukuljević Sakcinski
Danica horvatska, slavonska i dalmatinska, IX, br. 11, str. 41–42; Zagreb, 18. Ožujka 1843.
– Pjesma.

42.

Ivan Oršić. (Çartica iz istorie.) – Ivan Kukuljević Sakcinski
Danica horvatska, slavonska i dalmatinska, IX, br. 12, str. 46–47; Zagreb, 25. Ožujka 1843.
– O junaštvu Ivana Oršića prigodom pada Carigrada. Uz to citati iz Hammera Purgstalla i Andree Cambinia o Ivanu Oršiću.

43.

Dalmatinka na zidinah atalskih. (Çartica iz istorie.) – Od Ivana Kukuljevića Sakcinskoga.
Danica horvatska, slavonska i dalmatinska, IX, br. 15, str. 58–59; Zagreb, 15. Travnja 1843.

44.

Molba na vilu – Od Ivana Kukuljevića Sakcinskoga

Danica horvatska, slavonska i dalmatinska, IX, br. 19, str. 73–74; Zagreb, 13. Svibnja 1843.

– Pjesma.

45.

Literatura talianska. (Knjige najnovie tičuće se Slavenah.) – Od Ivana Kukuljevića Sakcinskoga.

Danica horvatska, slavonska i dalmatinska, IX, br. 22, str. 87–88; br. 23, str. 91–92; br. 24, str. 96; Zagreb, 3., 10. i 17. Lipnja 1843.

– Prikaz djela: 1. *Influenza delle nazioni Germaniche, Slave e Finiche sugli studj. epoca del risorgimento delle lettere fino a noi*. Memoria di B. Biondelli. Milano, 1840. 2. *Atlante linguistico d'Europa* di B. Biondelli, Volume I. Milano, 1841. 3. *Sulla raccolta di canzoni serbiche pubblicate da Vuk Stephanović Karadžić*, articolo di B. Biondelli, Milano, 1841. 4. *Canti popolari Slavi, raccolti e illustrati* da N. Tommaseo. Venezia, 1842. 5. *Studj' critici di Nicolo Tomaseo, parte prima*. Venezia a spese dell'autore 1843.

46.

Udaljenoj ljubi – Iks.

Danica horvatska, slavonska i dalmatinska, IX, br. 31, str. 121; Zagreb, 5. Kolovoza 1843.

– Pjesma.

47.

Govor, koga je u velikoj skupštini sl. varm. Zagreb. 28/12 jula 1843. držao Ivan Kukuljević Sakcinski.

Srbske Novine, X, br. 63, str. 252–253; br. 64, str. 256–257; Beograd, 7. i 11. Augusta 1843. [Ćir.]

– Povodom hrvatsko-mađarskog sukoba radi jezika.

– U rubrici: Hrvatska i Slavonija.

48.

Govor, koga je održao g. Ivan Kukuljević Sakcinski u velikoj skupštini sl. var-međe zagrebačke dana 23. Sept. 1843. – Ivan Kukuljević Sakcinski.

Srbske Novine, X, br. 92, str. 369; br. 93, str. 371–372; br. 94, str. 375–376; Beograd, 17., 20. i 24. Novembra 1843. [Ćir.]

– O nepodnošljivom ugnjetavanju Hrvata i Slavonaca od strane Mađara.

49.

Put u Senj – Od Ivana Kukuljevića Sakcinskoga.

Danica horvatska, slavonska i dalmatinska, IX, br. 46, str. 181–182; br. 47, str. 186–187; Zagreb, 18. i 25. Studenoga 1843.

50.*

Ojczyzna Słowian - Jutrzenka, I, str. 149–151; Warszawa, 1843.

51.*

Ko e podigao Veneciju? – Od Ć Ivana ot Ć Kukuljevića.
Serbskij narodnyj list, VIII, br. 34, str. 265–266; Pešta, 1843. [Ćir.]

1844.

52.

Različita dela Ivana Kukuljevića Sakcinskoga. Knjiga tretja. Igrokazi Ivana Kukuljevića Sakcinskoga. Sadèržaj: *Gusar*, žalostna igra u III čina. *Poraz Mongolah*, junačko-istorička igra u IV čina.

U Zagrebu, Tiskom kr. hor.-slav.-dal. tiskarne Dra. Ljudevita Gaja, 1844. – 186 str.

53.

Igrokazi Ivana Kukuljevića Sakcinskoga. Sadèržaj: *Gusar*, žalostna igra u trih činuh.

U Zagrebu, Tiskom kr. p. horv.-slav.-dalm. tiskarne Dra. Ludevita Gaja, 1844. – 62 str.

54.

Koraljke. (Izvadak) – Od Ivana Kukuljevića Sakcinskog.

Danica horvatska, slavonska i dalmatinska, X, br. 8, str. 29–30; br. 9, str. 33–34; Zagreb, 24. Veljača i 2. Ožujka 1844.

55.

Berühmte türkische Renegaten aus dem südslawischen Stamme. [Prev. Vasilije] Berar – Von Ivan v. Kukuljević

Luna, br. 36, str. 141–142; br. 37, str. 145–146; Agram, 4. i 8. Mai 1844.

56.

Ponovljena Sàrbia. Po uzdignutju kneza Aleksandra Karagjorgjevića – Od Ivana Kukuljevića Sakcinskoga.

Danica horvatska, slavonska i dalmatinska, X, br. 20, str. 77–78; Zagreb, 18. Svibnja 1844.

57.

Slawni Turečtí renegatoné z jihoslovanského kmene, prev. Bohuslaw Nosák –
Od Jana Kukuljewiče Sakciškeho

Česká včela, XI, číslo 61, str. 242–243; číslo 62, str. 247; Prag, 30. Čerwence
i 2. Srpna 1844.

– Slawni turski renegati iz južnoslavjanskog roda.

58.

Sužanj Asan-Aga. (Narodna pjesma senjska iz zbirke I. Kukuljewiča.) – Ivan
Kukuljewič

Danica horvatska, slavonska i dalmatinska, X, br. 39, str. 153–154; Zagreb,
28. Rujna 1844.

59.

Led i plamen – Ivan Kukuljewič Sakcinski

Danica horvatska, slavonska i dalmatinska, X, br. 52, str. 205; Zagreb, 28.
Prosinca 1844.

60.

Govor za uvedenje narodnoga jezika, dâržan od Ivana Kukuljewiča Saka. na
saboru kraljevinah Hârvarske – Slavonie i Dalmacie od 12. [2!] svibnja 1843.

Branislav, str. 17–19; Beograd, [1844.]

– Podatak o god. izdanja iz teksta u časopisu.

61.

Govor, dâržan u velikom Spravištu Sl. gradomedje Varašdinske 5. Veljače 1844.
od Ivana Kukuljewiča Sakcinskoga.

Branislav, str. 19–20; Beograd, [1844.]

– Podatak o god. izdanja iz teksta u časopisu.

62.

Věra i něvera. (Romanca.) – Ivan Kukuljewič Sakcinski

Iskra, zabavni sastavci od više domorodnih spisateljaj. Sa osam kamenorěžah
narodne nošnje izdao Ivan Havliček. U Zagrebu k. p. h. s. d. tiskarnice Dra.
Ljudevita Gaja, 1844., str. 111–113.

63.

Lucinski vir. (Poetička pripověst, polag narodne priěice.) – Ivan Kukuljewič
Sakcinski

Iskra, zabavni sastavci od više domorodnih spisateljaj. Sa osam kamenorěžah

narodne nošnje izdao Ivan Havliček. U Zagrebu k. p. h. s. d. tiskarnice Dra. Ljudevita Gaja, 1844., str. 114–118.

64.

Sprovod (Balada.) – Ivan Kukuljević Sakcinski

Iskra, zabavni sastavci od više domorodnih spisateljaj. Sa osam kamenorěžah narodne nošnje izdao Ivan Havliček. U Zagrebu k. p. h. s. d. tiskarnice Dra. Ljudevita Gaja, 1844., str. 119–121.

65.

Znatni poturčenici iz' južnoslavenskog' naroda – Anonimno

Podunavka, br. 37, str. 147–148; br. 38, str. 150–151; br. 39, str. 156; br. 40, str. 160; Beograd, 1844.

– O velikim vezirima rodnom Slavenima.

66.*

Wiersz na cześć ksiecia Aleksandra Georgiewiça – Ivan Kukuljević Sakcinski
Trzeci Maj, 140; 1844.

1845.

67.

Malo zercalo naroda slavjanskoga (izvadjeno iz slovačke čitanke) – JKS.

U Zagrebu, Tiskom kr. pr. h.-sl.-dalm. Tiskarne Dra. Ljudevita Gaja, 1845. – 32 str.

68.

Piesnikovim klevetnikom – I.[van] K.[ukuljević] S.[akcinski]

Danica horvatska, slavonska i dalmatinska, XI, br. 5, str. 17; Zagreb, 1. Veljače 1845.

– Pjesma.

69.

Muzikalna zabava za oravske Slavjane – I.[van] K.[ukuljević] S.[akcinski]

Danica horvatska, slavonska i dalmatinska, XI, br. 11, str. 43–44; Zagreb, 15. Ožujka 1845.

– Prikaz zabave, čiji je prinos poslan u Oravu siromašnim Slovacima.

70.

Pirni običaji okolo Senja. Iz ustih naroda od Ivana Kukuljevića Sakcinskoga.

Danica horvatska, slavonska i dalmatinska, XI, br. 12, str. 46–48; Zagreb, 22. Ožujka 1845.

71.

Istria i Dalmacia. Pisma i uspomene od Henrika Stieglitza. U Stutgardu i Tubingi. 1845. – Presudjeno Ivanom Kukuljevićem.

Danica horvatska, slavonska i dalmatinska, XI, br. 25, str. 100; br. 26, str. 101–104; Zagreb, 21. i 28. Lipnja 1845.

– Prikaz djela: Heinrich Stieglitz, *Istrien und Dalmatien*. Briefe und Erinnerungen. Stuttgart und Tübingen. Verlag der I. P. Cotta'schen Buchhandlung 1845.

72.

Istrien und Dalmatien. Briefe und Erinnerungen von Heinrich Stieglitz. Stuttgart und Tübingen. Verlag der J. P. Cotta'schen Buchhandlung 1845. – Gesprochen von Ivan Kukuljević

Luna, Nr. 51, str. 205–207; Nr. 52, str. 209–211; Agram, 25. i 28. Juni 1845. [Got.]

73.

Istria i Dalmacia. Pisma i uspomene od Henrika Stieglitza. U Stutgardu i Tubingi 1845. Presudjeno Ivanom Kukuljevićem.

Zora dalmatinska, II, br. 29, str. 226–230; Zadar, 21. Serpnja 1845.

– Pretiskano iz *Danice horvatske, slavonske i dalmatinske*, XI, br. 25, str. 100; br. 26, str. 101–104; Zagreb, 21. i 28. Lipnja 1845.

– Prikaz knjige H. Stieglitza: *Istrien und Dalmatien*, Briefe und Erinnerungen. Stuttgart und Tübingen, Verlag der I. P. Cotta'schen Buchhandlung 1845.

74.

Einige Bedürfnisse Kroatiens und Slawoniens – Ivan Kukuljević Sakcinski

Agramer politische Zeitung, XX, Nr. 74, S. 323–324; Nr. 75, S. 327–329; Nr. 76, S. 336–338; Agram, 13., 17. i 20. September 1845. [Got.]

– Sadržaj: Ackerbau, Landwirtschaft und Handel. Sprache und Literatur. Institute.

– Izvadak iz veće rasprave: »Die Stellung und die nothwendigsten Bedürfnisse der Königreiche Kroatien und Slawonien«.

75.

Entgegnung auf den in Nr. 77, S. 340 und 341 d. Ztg. enthaltenen Aufsatz, das Dampfschiff »Sloga« und die Reinigung der Save betreffend – Ivan Kukuljević Sakcinski

Agramer politische Zeitung, XX, Nr. 79, S. 353–354; Agram, 29. September 1845. [Got.]

– Pisac prema bilješki uredništva u br. 74.

– O potonuću parobroda »Sloga«.

76.

Na jedno vrielo polag niekoje talianske piesme – Ivan Kukuljević.
Danica horvatska, slavonska i dalmatinska, XI, br. 41, str. 161; Zagreb, 11. Listopada 1845.

77.

Odgovor (Jednomu od mojih drugovah) – X.
Danica horvatska, slavonska i dalmatinska, XI, br. 43, str. 169–170; Zagreb, 25. Listopada 1845.
– Autor prema izjavi dr. Mate Ujevića.

1846.**78.**

Pleme grofovah Oršićah, historički spisao Ivan Kukuljević Sakcinski. (Izvadjeno iz Iskre, zabavnika za god. 1846.)
U Zagrebu, Tiskom kr. pov. narodne tiskarne Dra. Ljudevita Gaja, 1846. – 1 l + 51 str.

79.

Zbor seljakah. (Iz izvorne ilirske opere »Ljubav i zloba«.) – [Ivan Kukuljević]
Danica horvatska, slavonska i dalmatinska, XII, br. 15, str. 57; Zagreb, 11. Travnja 1846.

80.

Flora Zuzorić. Sfizze aus der ilirischen Literatur. Beichichte des XVI. Jahrhunderts – Von J. Kukuljević Sakcinski
Luna, br. 34, str. 133–134; br. 35, str. 137–139; br. 36, str. 141–143; br. 37, str. 145–147; Agram, 28. April i 2. Mai 1846. [Got.]

81.

Flora Zuzorić. Čartica iz historie ilirske književnosti XVI. veka – od Ivana Kukuljevića Sakcinskoga
Danica horvatska, slavonska i dalmatinska, XII, br. 18, str. 70–72; br. 19, str. 74–75; br. 20, str. 77–78; Zagreb, 2., 9. i 16. Svibnja 1846.

82.

Flora Zuzorić und ihre Zeitgenossen. Sfizze aus der ilirischen Literatur. Beichichte des XVI. Jahrhunderts – Von J. Kukuljević Sakcinski
Luna, br. 36, str. 141–143; br. 37, str. 145–147; Agram, 5. i 9. Mai 1846.

83.

Vile. (Prinesak k ilirskomu bajoslovju.) – Od Ivana Kukuljevića.

Danica horvatska, slavonska i dalmatinska, XII, br. 40, str. 160–161; br. 41, str. 164; br. 42, str. 167–168; br. 43, str. 171–172; br. 44, str. 175–177; br. 45, str. 180–181; Zagreb, 3., 10., 17., 24., 31. Listopada i 7. Studenoga 1846.

84.

Dalmacii – Ivan Kukuljević.

Danica horvatska, slavonska i dalmatinska, XII, br. 51, str. 201–202; Zagreb, 19. Prosinca 1846.

85.

Pleme grofova Oršićah od Ivana Kukuljevića Sakcinskoga.

Iskra, zabavni sastavci od više domorodnih spisateljaj. Izdao Ivan Havliček. U Zagrebu, Tiskom k. p. h. s. d. tiskarnice Dra. Ljudevita Gaja, 1846., str. 1–51.

86.

Fiora Zuzzeri brano di storia letteraria illirica del secolo XVI. di Giovanni Kukuljevich Sackinski. (Della Daniza a. 1846.) [Prev.] B. de Bizzarro

La Dalmazia, II, N. 38, str. 405–408; N. 39, str. 413–415; N. 40, str. 422–424; Zara, 1846.

87.

Bulhar. Powěst z nowého žiwota Srbského – Od Ivana Kukuljeviće Sakcinského

Poutník, I, str. 196–207, str. 230–236; Prag, 1846.

1847.**88.**

Različita děla Ivana Kukuljevića Sakcinskoga. Knjiga četvarta. Pěsme. Pěsme Ivana Kukuljevića Sakcinskoga. S dodatkom narodnih pěsamah puka hãrvatskoga.

U Zagrebu, Tiskom kr. pov. ilir. n. tiskarne Dra. Ljudevita Gaja, 1847. – 2 l. + 256 str. + 2 l.

– Sadržaj. – *Koraljke. Sãrčanice. Kupine. Prevodi. Narodne pěsme puka hãrvatskoga. I. Štokavske. II. Čakavske. III. Kajkavske.* Piščev predgovor, 1–3 str.; Predgovor narodnim pjesmama, 123–126. str.; među prevedenim pjesmama jedna A. Grün: Pohod, jedna N. Lenau: Opomena i želja; bilješke uz tekst; ispravci, zadnji list.

89.

Julio Klovio, hrvatski slikar. Prinesak k historii ilirskoga slikarstva – Ivan Kukuljević

Danica horvatska, slavonska i dalmatinska, XIII, br. 3, str. 9–10; Zagreb, 16. Sječnja 1847.

90.

Pogled u Štajersku, Beč, Peštu i Požun – Ivan Kukuljević

Danica horvatska, slavonska i dalmatinska, XIII, br. 4, str. 13–15; br. 5, str. 18–20; br. 6, str. 22–23; br. 7, str. 25–26; br. 8, str. 29–30; br. 9, str. 34–35; Zagreb, 23., 30. Sječnja, 6., 13., 20. i 27. Veljače 1847.

– Putopis.

91.

Julius Klovio, ein kroatischer Maler. Skizze aus der ilirischen Kunstgeschichte des 16. Jahrhunderts (Aus der *Danica* 1847 Nro. 3.) – Iv. Kukuljević

Luna, Nr. 17, str. 65–66; Agram, 27. Februar 1847. [Got.]

92.

Talianska literatura u Dalmaciji – Ivan Kukuljević

Danica horvatska, slavonska i dalmatinska, XIII, br. 10, str. 38–39; Zagreb, 6. Ožujka 1847.

– O prevlasti talijanske literature u Dalmaciji, dok se oko *Zore dalmatinske* vode rasprave o najispravnijem hrvatskom pravopisu.

93.

Još nešto o savezu Slavonie s Horvatskom – Ivan Kukuljević

Novine dalmatinsko-horvatsko slavonske, XIII, br. 54, str. 213–214; Zagreb, 7. Sèrpnja 1847.

– Mađarsko prisvajanje Slavonije.

94.

O političkom i slobodnom stalištu kraljevinah Dalmacie, Horvatske i Slavonie, o zakonitoj vlasti njihovoga sabora i o načinu njihovoga zastupanja na saboru ugarskom – Ivan Kukuljević

Novine dalmatinsko-horvatsko slavonske, XIII, br. 78, str. 309–310; br. 79, str. 313–314; Zagreb, 29. Rujna i 2. Listopada 1847.

95.

Odgovor na zagrebačke inštrukcie točku 31 – Ivan Kukuljević

Novine dalmatinsko-horvatsko slavonske, XIII, br. 82, str. 325–326; Zagreb, 13. Listopada 1847.

– Zagrebačka mađaronska stranka i pitanje Slavonije.

96.

Dopis g. Ivana Kukuljevića Sakcinskoga. U Varaždinu 13. listopada t. g. U Zagrebu 19. Studenoga – [Priopćio:] D. R.

Novine dalmatinsko-horvatsko slavonske, XIII, br. 93, str. 375; Zagreb, 20. Studenoga 1847.

– Dopis, kojim Kukuljević šalje u narodni muzej sliku »Napuljska obitelj« od slikara Nikole Strahinjčica.

97.*

Der Bulgar, prev. J. J. Rezm'ček

Ost und West, Prag, 1847.

1848.

98.

Slavjanke – Od Xa.

U Zagrebu, Tiskom Franje Župana, 1848. – 88 str.

– [Potpisano na kraju knjižice:] IKS.

– X i IKS = Ivan Kukuljević-Sakcinski; sadrži stihove, 3–34. str. i povijesne primjedbe, 35–88. str.; ispravci, tiskarske pogreške na 88. str.

99.

[Govor na izvanrednoj sjednici varaždinske županije.] – Ivan Kukuljević Sakcinski

Agramer politische Zeitung, XXIII, Nr. 11, S. 59–63; Agram, 6. Februar 1848.

[Got.]

– O odnosu između Hrvatske i Ugarske.

– Pisac prema uvodnoj bilješci.

100.

Molba – Ivan Kukuljević, slavne županije varaždinske kotarski sudac

Novine dalmatinsko-horvatsko-slavonske, XIV, br. 13, str. 49; Agram, 12. Ve-
ljače 1848.

101.

Offene Bitte an Patrioten – Ivan Kukuljević

Agramer politische Zeitung, XXIII, br. 13, str. 68–69; Agram, 12. Februar 1848.

– Apel za sakupljanje narodnih starina.

102.

Kakva trēba da bude u obće politika naša – Ivan Kukuljević, gradjanin varoših Zagreba i Osēka

Novine dalmatinsko-hrvatsko-slavonske, XIV, str. 37, str. 145; Zagreb, 20. Travnja 1848.

103.

Wie soll unsere gemeinsame Politik beschaffen sein? Aus dem Ilirischen – Ivan Kukuljević, Bürger zu Agram

Agramer Zeitung, XXIII, Nr. 44, S. 211; Agram, 27. April 1848.

– O zajednici svih Slavena i o sjedinjenju svih južnih Slavena u Monarhiji u jednu autonomnu državu pod banom.

104.

Naša očekivanja od' budućeg' rata – Od' Ivana Kukuljevića

Srbske novine, XV, br. 78, str. 507–508; Beograd, 27. avgusta 1848. [Ćir.]

– Iz *Slavenskog Juga*.

105.

Naša očekivanja od budućeg rata – od Ivana Kukuljevića

Slavenski jug, I, br. 12, str. 45–46; Zagreb, 1. Rujna 1848.

– Protiv Mađara g. 1848.

106.

Naša očekivanja od buducheg rata od Ivana Kukuljevicha

Zora dalmatinska, V, br. 38, str. 149–151; Zadar, 18. rujna 1848.

– Članak pretiskan iz časopisa *Slavenski jug*. O uzrocima rata između Mađara i Hrvata.

107.*

Naše očekávání pro nastavající války – Ivan Kukuljević

Pražské noviny, Prag, 8. XI. 1848.

– (Naše očekivanje od nastupajućeg rata), prev.

108.

Pozor Slaveni! – Ivan Kukuljević

Slavenski jug, I, br. 44, str. 173–174; Zagreb, 15. Studena 1848.

– Povodom tadašnje revolucije u Austriji.

109.

All'erta o Slavi! – Giovanni Kukuljevich

L' Avvenire, I, br. 17; Ragusa, 25. Novembre 1848.

– Preneseno iz *Slavenskog juga* od 15. XI. 1848.

– Autor iz teksta članka.

– Upozorenje austrijskim Slavenima na oprez povodom donošenja raznih mjera sa strane vlade nakon ugušenja bune u Beču, kojima je uveden apsolutizam.

110.

Pospolitá politika Slovanů – Z ilirského od J. Kukuljewite

Pražské noviny, I, čís. 35, str. 175–176; Prag, 5. kwětna 1848.

– Opća politika Slavjana, prev.

111.*

Slované pozor! – Ivan Kukuljević

Českoslovanský vlastenecký dennik, I, str. 501–503; Prag, 1848.

– Pozor Slavjani, prev.

112.*

Politika Jihoslovanů – Ivan Kukuljević

Národní noviny, I, 85; Prag, 1848.

– Politika Južnih Slavjana, prev.

1849.**113.**

Momu domu i rodu – Ivan Kukuljević

Danica ilirska, XV, br. 25, str. 153; Zagreb, 19. Svibnja 1849.

114.

Izvěstje dèržavnih poslanikah u Budim i Peštu u poslu primanja dèržavnih pisamah, parnicah, knjigah, rukopisah i starinah poslanih – Ivan Kukuljević. Stěpan Car.

Novine dalmatinsko-hervatsko-slavonske, XV, br. 71, str. 281–282; Zagreb, 14. Lipnja 1849.

– Supotpisnik: Stjepan Car.

115.

More ilirsko – I. K. S.

Obći zagrebački koledar za godinu 1849., godina 4, str. 15; U Zagrebu, tiskom Bratje Županah, knjigotiskarah knjigotâržcah, 1849.

116.

Mač u ruke, sad je vrēme – I. K. S.

Obći zagrebački koledar za godinu 1849., godina 4, str. 17; U Zagrebu, tiskom Bratje Županah, knjigotiskarah knjigotàržcah, 1849.

1850.**117.**

Pitanja na sve prijatelje domaćih starinah i jugoslavenske povēstnice – Ivan Kukuljević, v. r. načelnik društva za jugoslavensku povēstnicu
U Zagrebu dne 29. Listopada 1850. – 4 str.

118.

Dve igre za slovensko gledište. I. Juran in Sofija, ali Turki pri Sisku. II. Štepan Šubic, ali Bela IV. na Horvaškim. Prestavil iz ilirskiga slovensk rodoljub – Napisao I. Kukuljević-Sakcinski

V Ljubljani, V založbi in na prodaj pri Janezu Giotini, bukvarji v Ljubljani, 1850. – 108 str. + 2 l.

– Orig. nasl.: *Juran i Sofija ili Turci kod Siska; Stjepko Šubić ili Bela IV. u Hrvatskoj*.

119.

Književni dogovor. U Beču 28. ožujka p. n. 1850. – Ivan Kukuljević, s. r., Dr. Dimitrija Demeter, s. r., I. Mažuranić, s. r., Vuk Stef. Karadžić, s. r., Vinko Pacel, s. r., Franjo Miklošić, s. r., Stjepan Pejaković, s. r., Gj. Daničić, s. r.

Narodne novine, XVI, br. 76, str. 215; Zagreb, 3. travnja 1850.

– Tekst dogovora glede zajedničkog pravopisa.

120.

Jugoslavensko jezikoslovje – Ivan Kukuljević, s. r., Dr. Dimitria Demeter, s. r., I. Mažuranić, s. r., Vuk Stef. Karadžić, s. r., Vinko Pacel, s. r., Franjo Miklošić, s. r., Stjepan Pejaković, s. r., Gj. Daničić, s. r.

Ljubljanski časnik, I, br. 4, str. 16; Ljubljana, 12. Maliga travna 1850.

121.

Poziv u društvo za Jugoslavensku poviestnicu. U Zagrebu dne 1. svibnja 1850. – Ivan Kukuljević, s. r., Vjekoslav Babukić, s. r., Mih. Sabljar, s. r., Mirko Bogović, s. r., Nikola Vakanović, s. r., Dragutin Rakovac, s. r., Ferdo Žerjavić, s. r.

Narodne novine, XVI, br. 126, str. 366–369; Zagreb, 4. lipnja 1850.

– Tekst poziva i pravila društva.

– U rubrici: Hèrvatska, Slavonia, Dalmacia i Vojvodina Sèrbia.

122.

[Molba vlasnicima starih pisama, knjiga, povelja i novaca da ih posude ili poklone Društvu za povjestnicu jugoslavensku.] U Zagrebu dne 28. listopada 1850. – Ivan Kukuljević, v. r. ravnatelj društva za jugoslavensku poviestnicu *Narodne novine*, XVI, br. 250, str. 697; Zagreb, 30. listopada 1850.
– Objavljeno u rubrici: Hèrvatska, Slavonia, Dalmacia i Vojvodina Sèrbia.

123.

Na Ivan-dan. (Toplička) – Ovu pesmu imam od člana Ivana Kukuljevića. *Kolendar za puk za prostu godinu 1850.*, IV, str. 67; Urednik: Dragutin Rakovec. Izdaje ga društvo gospodarsko hèrvatsko-slavonsko, U Zagrebu, 1850.

1851.**124.**

Vile. Prinesak k slavenskom bajoslovju. Iz *Arkiva ili spomenika za povèstnicu jugoslavjansku* na pose tiskano – Od Ivana Kukuljevića Sackinskog. Zagreb, Narodna tiskarunica dra. Ljudevita Gaja, 1851. – 21 str.

125.

[Izvještaj o putu u Ljubljanu, Trst, Istru i Veneciju u svrhu istraživanja južno-slavenskih historijskih spomenika. Čitano na sjednici Društva za jugoslavensku povjestnicu i starine 8. VIII 1851.] – Ivan Kukuljević *Narodne novine*, XVII, br. 186, str. 539; br. 187, str. 541; Zagreb, 13. i 14. kolovoza 1851.
– U *Narodnim novinama* objavljeno u rubrici: Hèrvatska, Slavonia, Dalmacia i Vojvodina Sèrbia.
– Autor iz teksta.

126.

[Izvještaj o putu u Ljubljanu, Trst, Istru i Veneciju u svrhu istraživanja južno-slavenskih historijskih spomenika. Čitano na sjednici Društva za jugoslavensku povjestnicu i starine 8. VIII 1851.] – Ivan Kukuljević *Slovenska bčela*, 2, str. 77–78; Celovec, 1. septembra 1851.
– Objavljeno u rubrici Zmes.

127.

Javno izviestje. U Zagrebu dne 13. listopada 1851. – Predsjednik odbora: Franjo Žigrović s. r. i odbornici: Ivan Kukuljević s. r., Ivan Mažuranić s. r., Dr. Demeter s. r., Drag. Rakovac s. r.

Narodne novine, XVII, br. 242, str. 693; Zagreb, 21. listopada 1851.

– Izvještaj o nagrađenim dramskim djelima.

– Autori su članovi odbora.

128.

Predgovor. U Zagrebu, dne 12. veljače 1851. – I. K. S.

Arkiv za pověstnicu jugoslavensku, knj. I, str. [nepag., tj. prve dvije stranice prije paginirane stranice 1]; Zagreb, 1851.

– Povodom početka izlaženja časopisa.

129.

Kronika hrvatska iz XII. vjeka – I. K. S.

Arkiv za pověstnicu jugoslavensku, knj. I, str. 1–37; Zagreb, 1851.

– Objavljen tekst prijepisa *Hrvatske kronike* s napomenama o razlikama u Kronici popa Dukljanina.

– Uz to uvod.

130.

Ilirske porodice u mletačkom plemstvu – I. K. S.

Arkiv za pověstnicu jugoslavensku, knj. I, str. 38–54; Zagreb, 1851.

131.

Povelje otokah Krka, Cresa i Osora – I. K. S.

Arkiv za pověstnicu jugoslavensku, knj. I, str. 55–85; Zagreb, 1851.

– Tekst na lat. jeziku. Podatak o piscu iz bilješke na str. 61.

132.

Bajoslovlje i crkva. 1. Vile – J. K. S.

Arkiv za pověstnicu Jugoslavensku, knj. I, str. 86–104; Zagreb, 1851.

– Članak djelomično tiskan g. 1846. u *Danici horvatskoj, slavonskoj, dalmatinskoj*.

133.

Ilirski zavod i crkva Sv. Jerolima u Rimu – I. K. S.

Arkiv za pověstnicu jugoslavensku, knj. I, str. 105–120; Zagreb, 1851.

134.

1. Tiskari jugoslavenski XV. i XVI. vjeka – I. K. S.

Arkiv za pověstnicu jugoslavensku, knj. I, str. 121–154; Zagreb, 1851.

135.

2. Dragocjene i umjetne stvari grofovah Zrinjskih u gradu Čakovcu – I. K. S.

Arkiv za pověstnicu jugoslavensku, knj. I, str. 155–172; Zagreb, 1851.

– Podatak o piscu na str. 157.

– Od 157 do 172 str. nalazi se Specificatio (Popis) kojega je potpisao Petar Prasinszky, a preveo J. P.

136.

Rukopisi od veće ili manje važnosti za historiju jugoslavensku – I. K. S. *Arkiv za pověstnicu jugoslavensku*, knj. I, str. 173–180; Zagreb, 1851.; knj. II, str. 212–220; Zagreb, 1851.

– Popis rukopisa. – Sadržaj: U carskoj knjižnici u Beču. U knjižnici peštanskog sveučilišta. U knjižnici Sv. Marka u Mletcih. U tajnom arkivu republike mletačke, u manastiru dei Frari u Mletcih. Rukopisi knjižnice gimnazialne u Ljubljani.

137.

Knjige tiskane od god. 1846. do 1851, manje ili više važne za pověstnicu jugoslavensku – [Nepotpisano]

Arkiv za pověstnicu jugoslavensku, knj. I, str. 181–185; Zagreb, 1851.

– Podatak o autoru: Z. c.

138.

1. Zakoni grada Zagreba. Od godine 1242 do 1429. – I. K. S.

Arkiv za pověstnicu jugoslavensku, knj. I, str. 186–202; Zagreb, 1851.

– Tekst zakona na lat. jeziku.

– Podatak o piscu na str. 187.

139.

Pravila društva za Jugoslavensku pověstnicu i starine – Ivan Kukuljević, s. r. načelnik. Odbornici: Mihovilj Sabljar, s. r., Ferdo Žerjavić, s. r., Mirko Bogović, s. r., Petar Preradović, s. r., Věkoslav Babukić, s. r., Nikola Vakanović, s. r., Andria Torkvato Brlić, tajnik.

Arkiv za pověstnicu jugoslavensku, knj. I, str. 237–240; Zagreb, 1851.

140.

Pitanja na sve prijatelje domaćih starinah i jugoslavenske pověstnice. U Zagrebu dne 29. listopada 1850. – Ivan Kukuljević, s. r.

Arkiv za pověstnicu jugoslavensku, I, str. 241–243; Zagreb, 1851.

1852.

141.

Život Matie Langusa, slikara slovenskog – Od Ivana Kukuljevića.

U Zagrebu, Bèrztotiskom dr. Ljudevita Gaja, 1852. – 8 str.

– Popis Langusovih radova, 6–8. str.

142.

Leben des G. Julius Clovio. Ein Beitrag zur slawischen Kunstgeschichte von Ivan Kukuljević-Sakcinski. Aus dem ilirischen übers. von M. P.

Agram, Franz Suppan's Buchdruckerei, 1852. – XII + 76 str. + [1] tabla.

– Orig. nasl.: *Život Jurja Julia Klovija, slikara*; Klovićeva sl.; predgovor Vorrede des Übersetzers, III–V. str.; Einleitung des Verfassers, VIII–XII. str.; sadrži i poglavlja I. Clovio's noch unerwähnte Farben-Gemälde. II. Clovio's Zeichnungen. III. Clovio's in Kupfer gestochene Bilder i prilog Verzeichniss der Länder und Orte, wo steh Clovio's Werke vorfinden; bibliografija i bilješke uz tekst.

143.

Život Jurja Julia Klovija slikara. Prinesak za povèstnicu umètnosti slavenske od Ivana Kukuljevića Sakcinskog.

U Zagrebu, Narodna tiskarnica dra. Ljudevita Gaja, 1852. – 44 str.

144.

Katarina, kraljica bosanska. (Iz Slovnika ilirskih umètnikah.) – Ivan Kukuljević.

Neven, 1, br. 1, str. 11–13; Zagreb, 1. Sèčnja 1852.

145.

Društvo za poviestnicu jugoslavensku – Ivan Kukuljević

Narodne novine, XVIII, br. 27, str. 71–72; Zagreb, 4. veljače 1852.

– Govor predsjednika Društva za povjestnicu jugoslavensku održan u glavnoj skupštini 2. veljače 1852.

146.

Matia Langus – Od Ivana Kukuljevića.

Neven, I, br. 6, str. 86–92; Zagreb, 5. veljače 1852.

147.

Čèrtice o Janu Kolláru – IKS.

Neven, I, br. 12, str. 182–187; Zagreb, 18. ožujka 1852.

148.

Jedna izmedju naših književnih bèdah – Od IKS.

Neven, I, br. 15, str. 237; Zagreb, 8. travnja 1852.

149.

Raspis nagrade za najbolju poviestnicu čoviečanstva – Ivan Kukuljević s. r. načelnik društva za jugosl. poviestnicu. Ivan Perkovac, s. r. tajnik *Narodne novine*, XVIII, br. 168, str. 455; Zagreb, 24. Serpnja 1852.

150.

Razpis nagrade za najbolju pověstnicu čověčanstva – Ivan Kukuljević s. r. načelnik društva za jugosl. pověstnicu. Ivan Perkovac, s. r. tajnik *Zagrebački katolički list*, IV, br. 28, str. 248; Zagreb, 31. Serpnja 1852.

151.

Raspis nagrade za najbolju poviestnicu čoviečanstva u našem jeziku – Ivan Kukuljević s. r. načelnik društva za jugosl. poviestnicu. Ivan Perkovac, s. r. tajnik *Pravdonoš*a, II, br. 32, str. 1–2; Zadar, 7. kolovoza 1852.

152.

Koleda k novemu letu – Anonim
Novice kmetijskih, obertnijskih in narodskih reči, X, List. 104, str. 413; Ljubljana, 29. decembra (ranozimna) 1852.
– Z opombami uredništva.

153.

Izvadci listinah i poveljah bosanskih – I. K. S.
Arkiv za pověstnicu jugoslavensku, knj. II, str. 1–34; Zagreb, 1852.
– Tekst dokumenata iz razdoblja od godine 914. do 1478.
– Uz to uvod.

154.

Spomenici bosanski i crnogorski – I. K. S.
Arkiv za pověstnicu jugoslavensku, knj. II, str. 35–45; Zagreb, 1852.

155.

Spomenici kraljevine Hrvatske za vrême vladanja kuće habsburške – I. K. S.
Arkiv za pověstnicu jugoslavensku, knj. II, str. 49–70; Zagreb, 1852.

156.

Naredbe kaptola senjskoga od god. 1380. – I. K. S.
Arkiv za pověstnicu jugoslavensku, knj. II, str. 79–85; Zagreb, 1852.
– Objavljen tekst naredbi.
– Piščevi inicijali na str. 85.

157.

Naredbe biskupie Modruske od god. 1589. – I. K. S.
Arkiv za pověstnicu jugoslavensku, knj. II, str. 86–89; Zagreb, 1852.
– Objavljen tekst naredbi.

158.

Život Jurja Julia Klovia slikara hrvatkog od I. K. S.
Arkiv za pověstnicu jugoslavensku, knj. II, str. 129–168; Zagreb, 1852.

159.

Novie tiskane knjige manje ili više važne za pověstnicu jugoslavensku – I. K. S.
Arkiv za pověstnicu jugoslavensku, knj. II, str. 221–225; Zagreb, 1852.
– U vremenu od godine 1843. do 1851.

160.

Statut otoka Krka – I. K. S.
Arkiv za pověstnicu jugoslavensku, knj. II, str. 277–307; Zagreb, 1852.

161.

List od konfini med Bakrani, Grobničani i Tersaćani god. 1455. – I. K. S.
Arkiv za pověstnicu jugoslavensku, knj. II, str. 311–312; Zagreb, 1852.
– Objavljen tekst listine.
– Podatak o priopćitelju iz bilješke na str. 312.

162.

Popis medjah i granicah primorskih imanjah knezovah Zrinjskih i Frankopannah-Trsaćkih. – I. K. S.
Arkiv za pověstnicu jugoslavensku, knj. II, str. 313–316; Zagreb, 1852.

163.

Izvēstje o glavnoj skupštini društva za »pověstnicu i starine jugoslavenske« dne 2. veljače god. 1852 u velikoj dvorani narodnog doma držanoj – I. K. S.
Arkiv za pověstnicu jugoslavensku, knj. II, str. 440–442; Zagreb, 1852.
– Govor predsjednika Društva za pověstnicu jugoslavensku održan u glavnoj skupštini 2. veljače 1852.

164.

Krst Dušanov. [Ćir.] – I. K. S.
Arkiv za pověstnicu jugoslavensku, knj. II, str. 468–469 + 1 tabla; Zagreb, 1852.
– Tabla se nalazi između str. 226 i 227.

– U rubrici: Izvanredni prilog.

1853.

165.

[Izveštaj o putu po Italiji i Austriji u svrhu istraživanja južnoslavenskih historijskih spomenika.] – Ivan Kukuljević

Narodne novine, XIX, br. 217, str. 605–606; Zagreb, 23. rujna 1853.

– Autor iz teksta.

166.

Najnovije putovanje g. Ivana Kukuljevića u poslu izraživanja jugoslavenskih staropovršnih spomenikah – Ivan Kukuljević

Neven, II, br. 39, str. 617–620; Zagreb, 29. rujna 1853.

– Obilazak biblioteka u Mlecima, Beču i po Italiji.

167.

Glavna skupština »matice ilirske« – Ivan Kukuljević

Neven, II, br. 51, str. 812–815; Zagreb, 22. prosinca 1853.

– Govor Kukuljevića na glavnoj skupštini Matice ilirske i izvještaj o radu te zaključci.

1854.

168.

Dogadjaji Medvedgrada – Od Ivana Kukuljevića Sakcinskoga.

U Zagrebu, Narodna tiskarnica dra Ljudevita Gaja, 1854. 2 l. + 104 str. + [2] table

– Pretiskano iz *Arkiva za povjestnicu i starine Jugoslavenah*.

– [Na omotu:] Sa slikom Medvedgrada i Šestine, s obrisom razvalinah medvedgradskih, s prilozi listinah i poveljah te s dodatkom narodnih pripovjestih o Medvedgradu.

169.

Bericht über einen Ausflug nach Dalmatien im Spätherbst des Jahres 1854. – Von Ivan Kukuljević Sakcinski, Vorstand der »Gesellschaft für südslavische Geschichte und Altenthümer«, k. k. Conservator, Landesarchivär und Mitglied mehrerer Gelehrten Gefellchaften Gelesen in der fünften Generalversammlung obgenannter Gesellschaft in Agram den 24. April 1854. (Aus dem Kroatischen übersetzt.)

Agram, Gedruckt bei Franz Suppan [!], [Bez god.] – 24 str. [Got.]

– Orig. nasl.: *Izvjestje o putovanju po Dalmaciji u jeseni godine 1854.*

170.

»Razgovor pastirski vārhu porogjegna gospodinova, od jedne djevojczice dubrovkigne. U Dubrovniku po P. Franu Martechini 1852.« – J. K. S.

Neven, III, br. 17, književna priloga k »Nevenu« br. 2, str. XIV–XV; Zagreb, 20. travnja 1854.

– Prikaz djela Anice Bošković.

171.

Gubečeva buna – Od Ivana Kukuljevića Sakcinskoga

Neven, III, br. 35, str. 549–552; br. 36, str. 567–572; Zagreb, 31. kolovoza i 7. rujna 1854.

172.

Pavao Skalić. Historičko-biografička crta – od Ivana Kukuljevića Sakcinskoga

Neven, III, br. 38, str. 596–599; Zagreb, 21. rujna 1854.

– U *Nevenu* objavljen odlomak pod naslovom: Pavao Skalić. Historičko-biografička crta.

173.

Gupcovo povstání – Dle Ivana Kukuljeviće Sakcinského

Lumír, IV, čis. 43, str. 1023–1025; čis. 44, str. 1044–1049; Prag, 26. října i 2. listopadu 1854.

– Gupčev ustanak.

174.

Národní povídky o Medvedgradě horvatském – Dle Ivana Kukuljeviće Sakcinského

Lumír, IV, čis. 47, str. 1117–1119; Prag, 23. listopadu 1854.

– Narodne pripovijetke o hrvatskom Medvedgradu.

175.

Dogadjaji Medvedgrada – I. K. S.

Arhiv za povjestnicu jugoslavensku, knj. III, str. 31–126 + 2 tlocrta; Zagreb, 1854.

176.

Lucian Vranjanin neumrli graditelj urbinskoga dvora – I. K. S.

Arhiv za povjestnicu jugoslavensku, knj. III, str. 241–251; Zagreb, 1854.

177.

Trifun Kokoljić slikar iz Perasta – I. K. S.

Arkiv za povjestnicu jugoslavensku, knj. III, str. 253–256; Zagreb, 1854.

– Pisac prema godišnjem sadržaju časopisa.

178.

Izviestje načelnika društva g. Ivana Kukuljevića Sakcinskog o svom putovanju u Mletke i u Beč god. 1853. – I. K. S.

Arkiv za povjestnicu jugoslavensku, knj. III, str. 334–338; Zagreb, 1854.

179.

Pregled svih historičkih i učenih društva u carevini Austrijskoj i izvan nje, što se nalaze u savezu s društvom za povjestnicu i starine jugoslavenske – [Ivan Kukuljević Sakcinski]

Arkiv za povjestnicu jugoslavensku, knj. III, str. 343; Zagreb, 1854.

180.

Razjasnjenje nekih starinah što su naslikane na kamenotiskanoj tablici – Ivan Kukuljević Sakcinski

Arkiv za povjestnicu jugoslavensku, knj. III, str. 347–349 + 1 tabla; Zagreb, 1854.

– O olovnoj tablici s prizorom iz perzijske mitologije nađenoj u Sisku; o pečatu Dušana Silnog i o pečatu hrvatskog bana Opoja iz 1239.; o zlatnoj medalji nađenoj u Rabu i srebrenom pečatu iz 1692. – Tabla iza str. 349.

1855.

181.

Izvjestje o putovanju po Dalmaciji u jeseni godine 1854. Čitano u velikoj skupštini Društva za povjestnicu i starine Jugoslavenah, držanoj pod predsjedništvom svetlog bana i pokrovitelja, dne 24. travnja 1855. – Od Ivana Kukuljevića Sakcinskoga.

U Zagrebu, Tiskom Narodne tiskarnice dra Ljudevita Gaja, 1855. – 16 str.

– P. o. *Neven*, IV, br. 17, str. 261–270; br. 18, str. 277–282; Zagreb, 26. Travnja i 3. Svibnja 1855.

182.

Izvjestje o putovanju po Dalmaciji u jeseni godine 1854. Od Ivana Kukuljevića Sakcinskoga, načelnika društva za povjestnicu i starine Jugoslavenah. (Čitano u velikoj skupštini istoga društva dne 24. travnja o. g..)

Neven, IV, br. 17, str. 261–270; br. 18, str. 277–282; Zagreb, 26. Travnja i 3. Svibnja 1855.

183.

Bericht über einen Ausflug nach Dalmatien im Spätherbst d. J. 1854. Von-
Vorstand der »Gesellschaft für südslavische Geschichte und Alterthumer« etc.
etc. (Gelesen in der fünften Generalversammlung dieser Gesellschaft in Agram
den 24. April 1855.) – Ivan Kukuljević-Sakcinski

Agramer Zeitung, XXX, br. 103, str. 430; br. 107, str. 455; br. 115, str. 504; br.
116, str. 509; br. 119, str. 528; br. 121, str. 538; br. 132, str. 595; br. 146, str.
676; br. 154, str. 719–720; Agram, 4., 9., 19., 21., 24., 26. Mai, 11., 27. Juni i
7. Juli 1855. [Got.]

184.

Juraj Matejević, Graditelj stolne crkve šibeničke – Ivan Kukuljević Sakcinski
Neven, IV, br. 22, str. 344–351; Zagreb, 31. Svibnja 1855.

– Pisac iz Napomene.

– Izvadak iz *Slovnika umjetnikah jugoslavenskih* Ivana Kukuljevića-Sakcinskog.

185.

Alojz Andrić, slikar šibenički – Ivan Kukuljević Sakcinski
Neven, IV, br. 27, str. 420–421; Zagreb, 5. Srpnja 1855.

– Pisac iz Napomene.

– Izvadak iz djela *Slovník umjetnikah jugoslavenskih* Ivana Kukuljevića-Sakcinskog.

186.

Pjesništvo hrvatsko srednjega vijeka – Od I. K. S.

Neven, IV, br. 30, str. 467–474; br. 31, str. 485–490; br. 32, str. 505–509; br. 33,
str. 517–521; br. 34, str. 530–535; br. 35, str. 547–554; br. 36, str. 561–567; br.
37, str. 578–581; br. 38, str. 594–599; br. 39, str. 611–617; br. 40, str. 629–634;
br. 41, str. 645–650; br. 42, str. 663–667; br. 43, str. 677–682; br. 44, str. 693–697;
br. 45, str. 709–714; br. 46, str. 724–729; br. 47, str. 738–744; br. 48, str. 757–759;
br. 49, str. 774–780; Zagreb, 26. Srpnja, 2., 9., 15., 23. i 30. Kolovoza, 6., 13.,
20. i 30. Rujna, 6., 13., 20. i 27. Listopada, 3., 10., 17., 24. i 30. Studenoga i 8.
Prosina 1855.

– Sadržaj: I. *Susana* od Marka Marulića; II. *Razum. Prigovaranje razuma i človlka* od
M. Marulića; III. *Stumačenje Kata* od M. Marulića; *Razlike Pjesni ljuvene* od Šiška
Menčetića; Marin Krističević; *Plač blažene dive Marie* od fra Šimuna Klemenovića;
Pjesni ljuvene od Gjore Daržića; Jerolim Papalić; Jerolim Martinčić; Hanibal Lucić.
Iz Robinje. Skazanje drugo; *Pjesni od pohvale gradu Dubrovniku*; Nikola Matulić.
Pisan Gospoji Blaženoj ku složi Nikola Matulić Splitsanin; Frane Božičević; *Razgovor*
Dubrovčanina i Dalmatinca o Zadru od nekog starog Dubrovčanina; *Remeta* od Mavra
Vetranića; *Rajska gora*. Iz *Posvetilišća Abramova* od Mavra Vetranića; Iz *Ribanja* i

ribarskog prigovaranja od Petra Hektorovića; *Narodne pjesme* od Petra Hektorovića; Nikola Gazarović; Nikola Dimitrović; Stjepan Gučetić.

187.

Još nešta o graditelju stolne crkve šibeničke. Odgovor g. Cupilli-Ferraru u Zadr – Ivan Kukuljević

Glasnik dalmatinski, VII, br. 83, str. 3–4; Zadar, 16. Listopada 1855.

– O Jurju Dalmatincu.

188.

Jiří Julius Klovio, malíř. Prev. J. B. Müller – Dle J. Kukuljeviće

Časopis Musea Království českého, XXIX, svazek čtvrtý, str. 431–460; Prag, 1855.

– Preveo J. B. Müller.

1856.

189.

Prvostolna crkva zagrebačka. Opisana s gledišta povjestnice, umjetnosti i starinah od Ivana Kukuljevića Sakcinskog.

U Zagrebu, Tiskom Narodne tiskarne dra. Ljudevita Gaja, 1856. – VI + 72 str. + 1 l. + [2] table.

190.

Pjesnici hrvatski XV. vieka – Od Ivana Kukuljevića Sakcinskog.

U Zagrebu, Tiskom Nar. tiskarne dra Ljudevita Gaja, 1856. – 1 l. + 109 str. + 1 l. [većinom u 2 st.]

– [Omotni nasl.:] *Stari pjesnici hrvatski*. Od Ivana Kukuljevića Sakcinskog. Sv. I.

191.

Dva dosad nepoznata biskupa zagrebačka XII. veka – Ivan Kukuljević

Zagrebački katolički list, VII, br. 5, str. 33–34; Zagreb, 2. veljače 1856.

– O Manasesu iz 1103. i Verblenu iz 1142.

192.

Die jetzt lebenden Malerinen der Südslaven – Von I. Kukuljević Sakcinski

Luna, Nr. 9, S. 33–34; Nr. 10, S. 37–38; Agram, 1. i 8. März 1856. [Got.]

– O Katarini Ivanović, Anni Marović, Terezi Lipić, Amalie Oblak, Karolini Vojković i Fanni Daubač.

193.

(Književnost domaća.) Poviesti biskupijah senjske i modruške ili krbavske. Trudom Manoila Sladovića c. k. profesora u Senju. Trst. Tiskom austrijanskoga Lloydja. 1856. U velikoj 8ni str. 452 – Ivan Kukuljević

Neven, V, br. 5, str. 156–158; Zagreb, svibanj 1856.

– O svom dolasku u Dubrovnik (na putovanju kroz Dalmaciju) u svrhu istraživanja historijskih spomenika, te o rezultatima dotadašnjeg putovanja.

194.

Neu entdeckte Ueberreste einer römischen Kolonie im Thale Ternava bei Agram. (Aus einem Schreiben des kk. Conservators für Kroatien, Herrn Ivan Kukuljević, an die Central-Kommission zur Erforschung und Erhaltung der Baudenkmale.)

Luna, Nr. 24, S. 96; Agram, 14. Juni 1856. [Got.]

195.

Iz Dubrovnika 18. listopada. (Izv. iz prij. dopisa g.) – I. K. S.

Neven, V, br. 10, str. 304; Zagreb, listopad 1856.

– Piše o prilikama i starinama u Dubrovniku.

1857.**196.**

Varašdin. Kratki nacrt s gledišta historičkog – Od Ivana Kukuljevića Sakcinskog.

U Zagrebu, Brzotiskom dra Ljudevita Gaja, 1857. – 21 str. + [1] tabla.

197.

Izvjestje o putovanju kroz Dalmaciju u Napulj i Rim s osobitim obzirom na slavensku književnost, umjetnost i starine – Od Ivana Kukuljevića Sakcinskoga.

U Zagrebu, Narodna tiskarnica dra. Lj. Gaja, 1857. – 88 str. + table [Lat. i ćir.]

– Sadržaj. – Svrha moga putovanja. Vitalj. Brinje. Senj i Novi. Krk i Rab. Zadar i Nin. Šibenik i Skradin. Poljice. Dubrovnik. Boka Kotorska. Arbansko primorje i Krf. Apulia. Napulj. Monte Casino. Rim. Florencia. Bolonja. Mletci.

198.

Prabiskupi dalmatinsko-hèrvatski – X.

Zagrebački katolički list, VIII, br. 1, str. 1–2; br. 2, str. 9–11; br. 3, str. 17–19;

Zagreb, 3., 10. i 17. Sčénja 1857.

– Od najstarijih vremena do početka XIX. st.

199.

Pismo gosp. Ivana Kukuljevića Sakcinskoga. Na učrednika Narodnih novinah. U Rimu dne 1. siečnja 1857.

Narodne novine, XXIII, br. 9, str. 25–26; br. 11, str. 31–32; Zagreb, 13. i 15. siečnja 1857.

– Opis puta po Italiji.

200.

Pismo gosp. Ivana Kukuljevića Sakcinskoga. Na učrednika Narodnih novinah. U Rimu dne 1. siečnja 1857. – Ivan Kukuljević Sakcinski

Glasnik dalmatinski, IX, br. 7, str. 3–4; Zadar, 23. Siečnja 1857.

– Pretiskano iz *Narodnih novina*.

201.

Drugo pismo gosp. Ivana Kukuljevića Sakcinskoga na dra. Demetra, učrednika Narodnih Novinah. U Rimu dne 17. siečnja 1857. – Ivan Kukuljević Sakcinski

Narodne novine, XXIII, br. 21, str. 57; br. 22, str. 61; Zagreb, 27. i 28. siečnja 1857.

– S puta po Italiji.

202.

List Ivana Kukuljeviće Sakcinského z Řima – Ivan Kukuljević Sakcinského *Pražské noviny*, číslo, 22, str. 3; číslo 25, str. 3; číslo 27, str. 3–4; Prag, 25, 29. i 31. ledna 1857.

– Pismo iz Rima 1. I. 1857. Lj. Gaju.

203.

Drugo pismo gosp. Ivana Kukuljevića Sakcinskoga na Dra Demetra, učrednika Narodnih novinah. U Rimu dne 17. siečnja 1857. – Ivan Kukuljević Sakcinski *Glasnik dalmatinski*, IX, br. 12, str. 4; Zadar, 10. Veljače 1857.

– Pretiskano iz *Narodnih novina*.

204.

Bericht über einige Bau=Denkmale Kroatiens – Von Joh. v. Kukuljević, kk. Konservater für Kroatien.

Agramer Zeitung, XXXII, br. 33, str. 123; br. 34, str. 129; br. 35, str. 133; br. 36, str. 137–138; br. 37, str. 143; Agram, 11., 12., 13., 14. i 16. Februar 1857.

– Opis i historijat župnih crkava u župama: Macinec, Nedelišće, Pomorje, Štrigova, Varaždin, Remetinec, Vinica, Križovljan, Lepoglava i Krapina, starih gradova u Varaždinu,

Vinici, Trakošćanu i u Krapini i samostana u Lepoglavi.

– Pretiskano iz : *Mittheilungen der kk. Central=Kommission zur Erforschung und Erhaltung der BauDenkmale*. Nov. 1856.

205.

Najstariii kèrščansko-slavenski umotvor u Rimu – Ivan Kukuljević Sakcinski *Narodne novine*, XXIII, br. 48, str. 137; br. 49, str. 141; Zagreb, 28. Veljače i 2. Ožujka 1857.

– O ikoni sv. Petra i Pavla.

206.

[Književni natječaj.] – Ivan Kukuljević, načelnik društva za povèstnicu i starine Jugoslavenah

Sedmica, VI, br. 9, str. 72; Novi Sad, 3. Marta 1857. [Ćir.]

– O uvjetima natječaja »Društva za povesnicu i starine Jugoslovenah«.

– U rubrici: Književne vesti.

– Preuzeto iz *Narodnih novina*.

207.

Najstariiji kèrščansko-slavenski umotvor u Rimu. (Iz Nar. Novinah.) – Ivan Kukuljević Sakcinski

Zagrebački katolički list, VIII, br. 10, str. 75–76; Zagreb, 7. ožujka 1857.

208.

Najstariii kerščansko-slavenski umotvor u Rimu – Ivan Kukuljević Sakcinski *Glasnik dalmatinski*, IX, br. 20, str. 4; Zadar, 10. Ožujka 1857.

– O ikoni Sv. Petra i Pavla, koja se čuva u crkvi Sv. Petra u Rimu.

– Pretiskano iz *Narodnih novina*, XXIII, br. 48, str. 137; br. 49, str. 141; Zagreb, 28. veljače i 2. ožujka 1857.

209.

Nekoliko riečih o važnim pismima arkiva dubrovačke republike, a napose o onim, što su pisana u slavenskom jeziku – Od Ivana Kukuljevića Sakcinskoga

Narodne novine, XXIII, br. 56, str. 163; br. 57, str. 167; br. 58, str. 169; br. 60, str. 175–176; br. 62, str. 181–182; Zagreb, 10., 11., 12., 14. i 17. ožujka 1857.

– Opis crkava, građevina, utvrda; tekstovi natpisa na grobovima, oltarima, portalima, kamenu; opis rukopisa u bibliotekama i povelja i listina u arhivima i bibliotekama.

210.

Zustand der Alterthümer in Siscia – Joh. V. Kukuljević

Agramer Zeitung, XXXII, br. 57, str. 223; br. 59, str. 233; Agram, 11. i 13. März 1857.

- O rimskim starinama u Sisku s apelom na vladu da poduzme potrebne mjere za očuvanje ovih spomenika; uz to uvod o Sisku u rimsko doba.
- Iz ožujskog broja Mittheilungen der. k. k Central-Kommission zur Erforschung und Erhaltung der Baudenkmale.
- Podatak o autoru iz bilješke pod tekstem.

211.

Nekoliko riečih o važnim pismima arkiva dubrovačke republike, a napose o onim, što su pisana u slavenskom jeziku – Od Ivana Kukuljevića Sakcinskoga *Glasnik dalmatinski*, IX, br. 23, str. 3; br. 24, str. 4; br. 25, str. 3–4; Zadar, 20., 24. i 27. Ožujka 1857.

- Opis crkava, građevina, utvrda; tekstovi natpisa na grobovima, oltarima, portalima, kamenu; opis rukopisa u bibliotekama i povelja i listina u arhivima i bibliotekama.
- Pretiskano iz *Narodnih novina*, XXIII, br. 56, str. 163; br. 57, str. 167; br. 58, str. 169; br. 60, str. 175–176; br. 62, str. 181–182; Zagreb, 10., 11., 12., 14. i 17. ožujka 1857.

212.

Valja li reč stožernik? –X. [t. j. Ivan Kukuljević Sakcinski]
Zagrebački katolički list, VIII, br. 21, str. 164–165; Zagreb, 23. svibnja 1857.

213.

Iz Varaždina. [Historijat porodice Nádažd.] – X.
Narodne novine, XXIII, br. 130, str. 397; Zagreb, 9. lipnja 1857.

214.

Čèrkva i hospital ilirski sv. Jerolima u Rimu – od Ivana Kukuljevića Sakcinskog
Zagrebački katolički list, VIII, br. 27, str. 209–211; Zagreb, 4. Sèrpnja 1857.
– Iz »Izvēstja o putovanju kroz Dalmaciju, Napulj i Rim«.

215.

Chrám i hospital illyrský sv. Jeronyma v Řimě – od Ivana Kukuljeviće Sakcinského
Hlas, časopis církevní, IX, číslo 28, str. 123–125; Prag, 10. července 1857.

216.

Ilirische Kirche und Hospital St. Hieronimus in Rom. Aus dem Ilirischen des Ivan Kukuljević Sakcinski
Luna, Nr. 28, S. 109–110; Agram, 11. Juli 1857. [Got.]

217.

Illyrische Kirche und Hospital St. Hieronymus in Rom – Aus dem Illyrischen

des Ivan Kukuljevič Sakcinski

Blätter aus Krain, I, Nr. 29, str. 113–114; Laibach, 18. Juli 1857.

– Prijevod iz *Lune*.

218.

Ilirsko sobivališe in cerkev sv. Jeronima v Rimu. (Po popisu Kukuljevičevim; poslano iz Istrije.) – [Kukuljević]

Zgodnja Danica, X, List. 35, str. 140–141; Ljubljana, 27. veliciga serpana 1857.

219.

Cerkva i hospital ilirski sv. Jerolima u Rimu – Od Ivana Kukuljevića Sakcinskog

Glasnik dalmatinski, IX, br. 61, str. 4; br. 62, str. 3–4; Zadar, 31. Serpnja i 4. Kolovoza 1857.

– Iz »Izvēštja o putovanju kroz Dalmaciju, Napulj i Rim«.

220.

Kratki ljetopisi hrvatski – I. K. S.

Arhiv za povjestnicu jugoslavensku, knj. IV, str. 30–65; Zagreb, 1857.

– Objavljeni dokumenti iz XVI. stoljeća: 1. Ljetopis fratra Šimuna Klimentovića. 2. Ljetopisi fratra Šimuna Glavića. 3. Ljetopisne bilješke popa Andrije Istrijanina. 4. Ljetopis nepoznatoga autora (na talijanskom i latinskom jeziku). – Uz to uvodne bilješke o piscima i ljetopisima.

221.

Friderik Benković, slikar – Od I. K. S.

Arhiv za povjestnicu jugoslavensku, knj. IV, str. 136–141; Zagreb, 1857.

222.

Izvjestje o putovanju kroz Dalmaciju u Napulj i Rim s osobitim obzirom na slavensku književnost, umjetnost i starine – Od Ivana Kukuljevića Sakcinskog.

Arhiv za povjestnicu jugoslavensku, knj. IV, str. 305–392 + 1 tabla; Zagreb, 1857.

– Tabla se nalazi između str. 336 i 337.

– Opis crkava, građevina, utvrda; tekstovi natpisa na grobovima, oltarima, portalima, kamenu; opis rukopisa u bibliotekama i povelja i listina u arhivima i bibliotekama.

223.

Popis društva s našim u savezu stojećih, i knjižnicah, kojim naše društvo knjige pošilja – [Ivan Kukuljević Sakcinski]

Arhiv za povjestnicu jugoslavensku, knj. IV, str. 410–411; Zagreb, 1857.

224.

Varašdin s gledišta povjestničkog – Od Ivana Kukuljevića Sakcinskoga
Neven, VI, sv. 1, str. 17–22; Zagreb, 1857.

– Izvadak iz rukopisnog djela: *Historički opis Hrvatske, Slavonije i Sriema sa svimi gradovi, gradinama, razvalinama, obkopi, manastiri, znamenitim crkvama, crkvišći, starinama i ostalimi znamenitostimi*.

225.

Pjesništvo i pripoviedke. Pjesnici hrvatski XVI. vieka – od Ivana Kukuljevića
Sakcinskoga

Neven, VI, sv. 1, str. 1–10; sv. II, str. 49–61; Zagreb, 1857.

1858.

226.

Pjesnici hrvatski XVI. vieka – Od Ivana Kukuljevića Sakcinskog.

U Zagrebu, Tiskom Nar. tiskarne dra Ljudevita Gaja, 1858. – VIII str. + 1 l. + 103 str. [većinom u 2 st.]

– Predgovor k prvom i drugom svezku, III–V. str.; sadrži i dvije narodne pjesme (Knez Nikola i knez Bujak i Majka Margarita).

227.

Slovník umjetnikah jugoslavenskih. Sv. I. – od Ivana Kukuljevića Sakcinskoga
U Zagrebu, Tiskom Narodne tiskare Dra. Ljudevita Gaja, 1858. – III + 112 str.

228.

Slovník umjetnikah jugoslavenskih. Sv. II. – Od Ivana Kukuljevića Sakcinskoga.

U Zagrebu, Tiskom Narodne tiskarne dra. Ljudevita Gaja, 1858. [Omotni nasl.]
– str. 113–192. + 1 l. [omotni!] + [2] table.

229.

Putovanje po Bosni – Od Ivana Kukuljevića Sakcinskoga.

U Zagrebu, [Izd. Knjižara Lavoslava Župana], Tiskom Narodne tiskarnice dra.
Lj. Gaja, 1858. – 119 str.

– Predgovor izdavača, 3–4. str.; prema predgovoru pretiskan i nadopunjen putopis *Uspomene na putovanje po Bosni* koji je objavljen u *Narodnim novinama*, XXIV, br. 60, str. 153–154; br. 61, str. 155; br. 62, str. 159–160; br. 63, str. 161–162; br. 64, str. 163–164; br. 65, str. 167; br. 66, str. 169; br. 67, str. 171; br. 68, str. 173–174; br. 69, str. 177; br. 70, str. 179; br. 71, str. 183; br. 72, str. 187; br. 73, str. 189; br. 74, str. 193; br. 75, str.

195–196; br. 76, str. 197; br. 78, str. 203–204; br. 79, str. 207; br. 81, str. 211; Zagreb, 15.–20., 22.–24., 26., 27., 29.–31. ožujka, 1.–3., 7., 8. i 10. travnja 1858.

230.

Kita cvietja spletena iz pjesamah domaćieh pjesnikah – Ur. Ivan Kukuljević-Sakcinski

U Zagrebu, U Tiskarni dra. Ljudevita Gaja, 1858. – 5 l. + 115 + [1] str. + 1 l.
– [Na 2. l.:] Gospodjam hèrvatskim posvetjuju domoljubi hèrvatski na uspomenu hèrvatske domaće zabave dèržane dne 10. veljaće 1858.

231.

Stari pjesnici Hèrvatski od Ivana Kukuljevića Sakcinskoga. Svezak drugi. Pjesnici Hèrvatski XVI. stolietja. U Zagrebu 1858 tiskom narodne tiskarnice dra Ljudevita Gaja. U velikoj 8-ni str. VIII i 103. Ciena 40 Kr. Predgovor. U Zagrebu 24. prosinca 1857. – I. K. S.

Narodne novine, XXIV, br. 16, str. 37–38; br. 17, str. 40; Zagreb, 21. i 22. siečnja 1858.

– Autorov predgovor gore navedenom djelu s uvodnom bilješkom uredništva i s tekstem pjesme: Knez Nikola i knez Bujak.

– Pisac iz teksta članka.

232.

Jezik slavenski u sbornoj cèrkvi grada Rieke – Ivan Kukuljević
Zagrebački katolički list, IX, br. 4, str. 25–27; Zagreb, 28. siečnja 1858.

233.

Jezik slavenski u sbornoj cèrkvi grada Rieke – Ivan Kukuljević
Narodne novine, XXIV, br. 23, str. 55–56; Zagreb, 29. siečnja 1858.

234.

Uspomene na putovanje po Bosni – Ivan Kukuljević
Narodne novine, XXIV, br. 60, str. 153–154; br. 61, str. 155; br. 62, str. 159–160; br. 63, str. 161–162; br. 64, str. 163–164; br. 65, str. 167; br. 66, str. 169; br. 67, str. 171; br. 68, str. 173–174; br. 69, str. 177; br. 70, str. 179; br. 71, str. 183; br. 72, str. 187; br. 73, str. 189; br. 74, str. 193; br. 75, str. 195–196; br. 76, str. 197; br. 78, str. 203–204; br. 79, str. 207; br. 81, str. 211; Zagreb, 15.–20., 22.–24., 26., 27., 29.–31. ožujka, 1.–3., 7., 8. i 10. travnja 1858.
– Putovanje 1857. g. u svrhu istraživanja južnoslavenskih spomenika.

235.

Njekoliko riečih o novoj bugarskoj književnosti – Ivan Kukuljević

Zagrebački katolički list, IX, br. 17, str. 134–138; Zagreb, 29. travnja 1858.

236.

Putování po Bosně r. 1857. – Podle charvatského I. Kukuljeviće
Světazor, Příloha ke Slovenským Novinám, číslo 9, str. 67–69; číslo 10, str. 73–75; číslo 11, str. 82–85; číslo 12, str. 91–93; Vídeň, 1. i 15. máje, 1. i 15. junia 1858.

237.

Ueber einige Baudenkmale in Kroatien, Dalmatien und Slavonien. Aus einem Berichte an die k. k. Central-Kommission zur Erforschung und Erhaltung der Baudenkmale, vom konservator für Kroatien und Slavonien, Ivan Kukuljević
Agramer Zeitung, XXXIII, Nr. 123, S. 499; Nr. 124, S. 503; Nr. 126, S. 513; Nr. 128, S. 523; Nr. 130, S. 531; Nr. 131, S. 535; Nr. 132, S. 539; Nr. 133, S. 543; Nr. 134, S. 547; Nr. 135, S. 551; Nr. 136, S. 555; Nr. 138, S. 563; Nr. 142, S. 579; Agram, 1., 2., 5., 8., 10., 11., 12., 14., 15., 16., 17., 19. i 24. Juni 1858.

238.

Pitanja Društva za jugoslavensku povjestnicu i starine na sve prijatelje domaćih starinah i jugoslavenske povjestnice – Ivan Kukuljević, v. r., načelnik društva za jugoslavensku povjestnicu u Zagrebu
Zagrebački katolički list, IX, br. 24, str. 196; br. 25, str. 203–204; Zagreb, 17. i 24. lipnja 1858.

239.

Pitanje društva za jugoslavensku poviestnicu i starine na sve prijatelje domaćih starina i jugoslavenske poviestnice – Ivan Kukuljević Sakcinski, v. r., načelnik društva za jugoslavensku poviestnicu u Zagrebu
Neven, VII, br. 13, str. 208; br. 14, str. 224; Zagreb, 26. lipnja i 3. srpnja 1858.

240.

Popotovanje po Bosni – [I. K. Sakcinski]
Glasnik slovenski, I, zv. 2, str. 45–47, str. 82–84, str. 98–100, str. 144–147; Celovec, 1. Julja 1858.
– Nastavak u godini 1859., zv. 3, str. 80–82.

241.

Vprašanja društva za jugoslavensko povestnico in starine na vse prijatle domaćih starin jugoslavenske povestnice – Ivan Kukuljević, načelnik društva za jugoslavensko povestnico v Zagrebu

Novice gospodarske, obertniške in narodne, XVI, list 32, str. 251; list 35, str. 275; Ljubljana, 11. avgusta i 1. septembra 1858.

242.

Lexikon der südslavischen Künstler von Ivan Kukuljević Sakcinski Aus dem Kroatischen übersetzt von J. P.

Luna, Nr. 45, S. 179–180; Nr. 46, S. 181–183; Nr. 47, S. 185–187; Nr. 48, S. 191–192; Nr. 49, S. 195–196; Nr. 50, S. 199–200; Agram, 8., 16., 22., 29. November, 6. i 13. Dezember 1858. [Got.]

– Nije dovršeno.

243.

Viekoslav Karas. (Iz svezka II. Slovnika umietnikah jugoslavenskih od Ivana Kukuljevića Sakcinskoga).

Narodne novine, XXIV, br. 294, str. 795; br. 295, str. 799–800; Zagreb, 24. i 27. prosinca 1858.

– O životu i radu Vjekoslava Karasa.

244.

Pitanja Društva za jugoslovensku povestnicu i starine na sve prijatelě domaćih' starinah' i jugoslovenske pověstnice – Ivan Kukuljević Sakcinski, v. r., načelnik društva za jugoslovensku pověstnicu u Zagrebu

Sedmica, VII, br. 21, str. 167–168; Novi Sad, 1858. [Ćir.]

– Tekst pitanja.

1859.

245.

Slovník umjetnikah jugoslavenskih. Sv. III. – Od Ivana Kukuljevića Sakcinskoga.

U Zagrebu, Tiskom Narodne tiskarne dra. Ljudevita Gaja, 1859. [Omotni nasl.] – str. 193–272. + 1 l. [omotni!] + [2] table.

246.

Conspectus monumentorum historicorum in manuscripto existentium quae ad illustrandam historiam ecclesiasticam ac civilem Slavorum Meridionalium typis vulgari possent – Joannes Kukuljević Sakcinski

Zagrabiae, Typis Dr. Ludovici Gaj, 25. Januarii 1859.– [8] str.

– Sadržaj. – Opera Latina et Italica. B. Opera Slavica.

247.

Rukopisi hrvatski u knjižnici Ivana Kukuljevića Sakcinskoga u Zagrebu – Sastavio Ivan Kukuljević-Sakcinski

[U Zagrebu, Tiskom dra. Ljudevita Gaja, 1859.] – 24 str.

– p. o. *Arkiv za povjestnicu jugoslavensku*, knj. V, str. 164–186; Zagreb, 1859.

248.

Einige südslavische Künstler. Aus dem ersten Hefte des Lexikons der südslavischen Künstler von Ivan Kukuljević Sakcinski. Aus dem Kroatischen übersetzt von I. P.

Agramer Zeitung, XXXIV, Nr. 4, S. 15; Nr. 7, S. 27; Nr. 10, S. 39; Nr. 13, S. 51; Nr. 16, S. 63; Nr. 19, S. 75; Nr. 25, S. 99; Nr. 27, S. 108; Nr. 30, S. 121; Nr. 33, S. 133; *Agram*, 7., 11., 14., 18., 21., 25. Jänner, 1., 4., 8. i 11. Februar 1859. [Got.]

– Izlazilo neredovito ukupno u 10 nastavaka.

– Pisac u naslovu – lat.

249.

Hrvatski gimnazij – I. K. S.

Zagrebački katolički list, X, br. 7, str. 52–53; Zagreb, 17. veljače 1859.

250.

Hrvatski gimnazij – (I. K. S.)

Glasnik dalmatinski, XI, br. 16, str. 4; Zadar, 25. Veljače 1859.

– U Sinju. Preneseno iz *Zagrebačkog katoličkog lista*, X, br. 7, str. 52–53; Zagreb, 17. veljače 1859.

251.

Das Schloss Gross=Kalnik in Kroatien von Ivan Kukuljević Sakcinski aus dem Kroatischen übersetzt von F[ranjo] S[erafin] Stauduar.

Agramer Zeitung, XXXIV, Nr. 124, S. 509; Nr. 126, S. 517; Nr. 129, S. 531; Nr. 134, S. 551; Nr. 137, S. 563; Nr. 142, S. 583; Nr. 145, S. 595; Nr. 147, S. 603; *Agram*, 31. Mai, 3., 7., 14., 17., 24., 28. Juni i 1. Juli 1859.

252.

Vatroslav Lisinski. (Iz svezka III. Slovnika Umietnikah Jugoslavenskih od Ivana Kukuljevića Sakcinskoga.)

Narodne novine, XXV, br. 169, str. 441–442; br. 170, str. 445–446; Zagreb, 27. i 28. Serpnja 1859.

– O životu i radu Vatroslava Lisinskoga.

253.

Monumenta Hungariae historica izdana od magjarske učene akademije, prosuđjena od Ivana Kukuljevića Sakcinskoga

Zagrebački katolički list, X, br. 33, str. 256–260; br. 34, str. 265–267; br. 35, str. 273–275; Zagreb, 18., 25. kolovoza i 1. rujna 1859.

254.

Fragen der Gesellschaft für die südslavische Geschichte und Alterthümer an alle Freunde der vaterländischen Alterthümer und der südslavischen Geschichte. (Aus dem Kroatischen.) – Ivan Kukuljević, Bräntent der Gesellschaft für südslavische Gesichichte und Alterthümer in Agram

Agramer Zeitung, XXXIV, Nr. 196, S. 80; Agram, 30. August 1859. [Got.]

255.

Književni natječaji – Ivan Kukuljević, načelnik društva za jugoslavensku poviestnicu i starine

Glasnik dalmatinski, XI, br. 77, str. 4; Zadar, 27. Rujna 1859.

– Kao predsjednik Društva za jugoslavensku povjestnicu i starine autor raspisuje natječaj za pisanje povijesti o bojevima Hrvata s Tatarima, kao i za zbirku najboljih narodnih pripovijesti hrvatskih, srpskih, slovenskih ili bugarskih.

256.

Sèrbski istorijski spomenici mletačkog arhiva, prepisao Dr. Janko Šafařík. (Monumenta Historica Serbica Archivi veneti.) Priobćeni u knjizi XI. Glasnika društva sèrbske slovesnosti u Beogradu 1859. – X [t. j. Ivan Kukuljević Sakcinski].

Narodne novine, XXV, br. 252, str. 700; Zagreb, 4. studenoga 1859.

– Autor prema Dr. Mati Ujeviću.

257.

Přehled veškeré literatury jijoslovanské. Podáva Václav Křížek – I. Kukuljević

Narodne novine, XXV, br. 256, str. 710; Zagreb, 9. studenoga 1859.

– Prikaz hrvatske i srpske književnosti.

258.

Serbska Beseda u latinskom pismu jedan Književni sbornik za ogled novog typa organičke latinice. U Beču kod Franza Selcha, knjižara. 1860. – X. [t. j. Ivan Kukuljević-Sakcinski].

Narodne novine, XXV, br. 291, str. 800; Zagreb, 21. prosinca 1859.

– Autor prema Dr. Mati Ujeviću.

259.

Quesiti della società per la storia ed antichità slavo-meridionali a tutti gli amici della antichità e della storia degli Slavi meridionali – Giovanni Kukuljević de Sacchi, Presidente della società per la storia ed antichità slavo-meridionali *Rivista dalmata*, I, br. 38, str. 329–330; Zara, 31. Dicembre 1859.

– Pitanja iz Slavenske starine: o starim grobovima, natpisima, zidinama, samostanima, crkvenim običajima, vjerovanjima i pričama.

260.

Rukopisi hrvatski u knjižnici Ivana Kukuljevića Sakcinskoga u Zagrebu – Ivan Kukuljević Sakcinski

Arkiv za povjestnicu jugoslavensku, knj. V, str. 164–186; Zagreb, 1859.

– Popis rukopisa.

261.*

Jezik slavenski u sbornoj cèrkvi grada Rieke – Giovanni Kukuljević.

Almanacco fumano, br. 5–6, str. 96–100; Rijeka, 1859.–1860.

262.

Grobni spomenik Vekeneg. Od roda hrvatskih kraljevah – od J. K. S.

Arkiv za povjestnicu jugoslavensku, knj. V, str. 131–135 + 1 tabla; Zagreb, 1859.

– O grobu u crkvi samostana sv. Marije u Zadru.

– Tabla ispred naslovne strane časopisa.

– Tiskarskom griješkom str. 101–160 dvaput označene.

263.

Popotovanje po Bosni – [Ivan Kukuljević Sakcinski]

Glasnik slovenski, II, zv. 3, str. 80–82; Celovec, 1859.

– Nastavak u godini 1860., zv. 5, str. 112–116.

264.

Pjesme iz putnoga dnevnika – od I. K. S.

Leptir, zabavnik za godinu 1859., str. 26–29; Zagreb, 1859.

– Sadržaj. – Hajd na gore. Poslie morske bure kod Brindiža.

265.

Dva Slavena. Pripovijest iz novijega vremena – od I. K. S.

Leptir, zabavnik za godinu 1859., str. 79–207; Zagreb, 1859.

266.

Grad Veliki Kalnik – Od Ivana Kukuljevića Sakcinskoga

Leptir, zabavnik za godinu 1859., str. 241–323; Zagreb, 1859.

1860.

267.

Bibliografija hrvatska. Dio prvi. Tiskane knjige. Uredio Ivan Kukuljević Sakcinski.

Troškom Društva za jugoslavensku povjestnicu i starine, u Zagrebu, Brzotiskom Dragutina Albrechta, 1860. – 4 l. + 233 str. [Tekst lat., ćir. i glag.]

– [Skupna nasl. str.:] Bibliografija jugoslavenska. Knj. 1.

268.

Kroatisch-dalmatische Künstler am Hofe des ungarischen Königs Mathias Corvinus – Von Ivan Kukuljević Sakcinski. (Aus der »Agramer Zeitung« abgedruckt.)

Agram, Gedruckt bei Dr Ludwig Gaj, 1860. – 12 str. [Got.]

269.

Slovník umjetnikah jugoslavenskih. Sv. IV. – Od Ivana Kukuljevića Sakcinskoga

U Zagrebu, Tiskom Narodne tiskarne dra. Ljudevita Gaja, 1860. [Omotni nasl.] – str. 273–352 + 1 l. [omotni!] + [1] tabla.

270.

Slovník umjetnikah jugoslavenskih. Sv. V. – Od Ivana Kukuljevića Sakcinskoga.

U Zagrebu, Tiskom Narodne tiskarne dra. Ljudevita Gaja, 1860. [Omotni nasl.] – str. 353–432. + 1 l. [omotni!] + [1] tabla.

– Djelo je nedovršeno; obuhvaća imena od Agapić do Strahinjić; na zadnjim omotnim listovima pojedinih snopića abecedno kazalo umjetnika koji se spominju u tom snopiću.

271.

Poziv – Ivan Kukuljević, načelnik, Stjepan Novotny, tajnik
Narodne novine, XXVI, br. 7, str. 20; Zagreb, 10. siječnja 1860.

– Za pripremu proslave stogodišnjice smrti A. Kačića-Miošića.

272.

Popotovanje po Bosni, – [Ivan Kukuljević Sakcinski]

Glasnik slovenski, III, zv. 5, str. 112–116; Celovec, 1. marca 1860.

273.

Kroatisch=dalmatinische Künstler am Hofe des ungarischen Königs Mathias Corvinus von Ivan Kukuljević Sakcinski

Agramer Zeitung, XXXV, Nr. 129, S. 497; Nr. 131, S. 555; Agram, 5. i 8. Juni 1860. [Got.]

– O hrvatskim umjetnicima Statiliću, Ivanu Dalmati i Felixu od Raguse na dvoru Matije Korvina.

– Prijevod iz *Slovnika umietnikah jugoslavenskih*.

274.

Zapisnik 8. glavne skupštine društva za poviestnicu i starine jugoslavenske držane dne 22. Sèrpnja 1860. Pod predsjedničtvom g. načelnika Ivana Kukuljevića Sakcinskoga.

Narodne novine, XXVI, br. 171, str. 463; br. 173, str. 468–469; br. 174, str. 472; br. 175, str. 474; br. 177, str. 478–479; Zagreb, 26., 28., 30., 31. serpnja i 2. kolovoza 1860.

– Govor predsjednika Društva za povjestnicu i starine jugoslavenske na 8. glavnoj skupštini održanoj 22. VII. 1860. o radu društva.

275.

Grad Senj – od Ivana Kukuljevića Sakcinskoga

Leptir, zabavnik za godinu 1860., str. 137–208 + 1 tabla; Zagreb, 1860.

1861.**276.**

Pjesme Marka Marulića – Ivan Kukuljević Sakcinski

Stari pisci hrvatski, vol. 1; Zagreb, 1861.

277.

U slavu presvietloga... gospodina Ivana Kukuljevića Sakcinskoga, predsjednika Društva za jugoslavensku povjestnicu... prigodom njegova naimenovanja za velikoga župana u Zagrebačkoj županiji. U ime hrvatskih rodoljubah pjeva duhovna mladež sjemeništa nadbiskupije Zagrebačke. [Prigodnica.]

U Zagrebu, Tiskom D. Albrechta, 1861. – 4 str.

278.

Odgovor na otvoreno pismo presvietloga gospodina kneza Meda Pucića iz Dubrovnika – Ivan Kukuljević s. r.

Pozor, II, br. 1, str. 1; Zagreb, 2. siečnja 1861.

– O sjedinjenju Dalmacije.

279.

Govor g. Ivana Kukuljevića (što ga je govorio u devetoj saborskoj sjednici o celokupnosti trojedne kraljevine.) – Ivan Kukuljević
Pozor, II, br. 102, str. 225–226; Zagreb, 3. svibnja 1861.

280.

Sabor trojedne kraljevine. (Dvadeset i prva sjednica od 15. Lipnja.) – Ivan Kukuljević
Pozor, II, br. 137, str. 299; Zagreb, 17. lipnja 1861.
– Govor o Vojnoj Krajini i o Srbima održan u Hrvatskom saboru dne 15. lipnja 1861.
– Ime autora iz teksta članka.

281.

Govor presv. g. Ivana Kukuljevića o službenosti nar. jezika – Ivan Kukuljević
Pozor, II, br. 185, str. 433–434; Zagreb, 13. kolovoza 1861.

282.

Govor presv. g. I. Kukuljevića o službenosti nar. jezika – Ivan Kukuljević
Narodne novine, XXVII, br. 186, str. 552; br. 187, str. 553; Zagreb, 14. i 16. kolovoza 1861.

283.

Crkva, kaptol i hospital ilirski Sv. Jerolima – I. K. S.
Leptir, zabavnik za godinu 1861., str. 171–184; Zagreb, 1861.

284.

[Odgovor Kukuljevića na pismo Patrijarha, upućeno Saboru trojne kraljevine o položaju Srba u Ugarskoj.]
Srbobran, I, br. 21, str. [1–2]; Novi Sad, 1861. [Ćir.]
– Uvodni članak. Iz *Pozora*.
– Pisac iz bilješke na početku članka.

1862.

285.

Jura Regni Croatiae, Dalmatiae & Slavoniae – Edidit Joannes Kukuljević aliter Bassani de Sacchi. Pars I.
Zagrabiae, Velocibus typis dris Ludovici Gaj, 1862. – 12 l. + 499 str.
– Opisano po lijevoj nasl. stranici; ta stranica sadrži zajednički naslov djela koji se

ponavlja i kod druga dva dijela.

– [Posebna nasl. str. 1. dijela:] *Privilegia & libertates Regni Croatiae, Dalmatiae & Slavoniae*. Edidit Joanness Kukuljević aliter Bassani de Sacchi. Zagrabiae, 1862.

Velocibus typis dris Ludovici Gaj.

– Obuhvaća razdoblje od 837.–1790.; sadržaj isprava, 3–9. l.; predgovor priređivača, 11. i 12. l.

286.

Jura Regni Croatiae, Dalmatiae & Slavoniae – Edidit Joannes Kukuljević aliter Bassani de Sacchi. Pars II.

Zagrabiae, Velocibus typis dris Ludovici Gaj, 1862. – 6 l. + 361 str.

– [Posebna nasl. str. 2. dijela:] *Articuli & constitutiones diaetarum seu generalium congregationum Regni Croatiae, Dalmatiae & Slavoniae*. Edidit Joannes Kukuljević aliter Bassani de Sacchi. Zagrabiae, 1862. Velocibus typis dris Ludovici Gaj.

– Obuhvaća razdoblje od 1273.–1848.; sadržaj isprava, 3–6 l.

287.

Jura Regni Croatiae, Dalmatiae & Slavoniae – Edidit Joannes Kukuljević aliter Bassani de Sacchi. Pars III.

Zagrabiae, Velocibus typis dris Ludovici Gaj, 1862. – 2 l. + 198 str.

– [Posebna nasl. str. 3. dijela:] *Constitutiones comitiorum Regnum Croatiae, Dalmatiae & Slavoniae spectantes. (Ex Corpore juris Hungarici excerptae.)* Edidit Joannes Kukuljević aliter Bassani de Sacchi. Zagrabiae, 1862. Velocibus typis dris Ludovici Gaj.

– [Na 2. str.:] *Zagrabia. Typis doctoris Ludovici Gaj. 1860.*

– Obuhvaća razdoblje od 1222. do 1844.

288.

Molitva hrvatskoga rodoljuba. (Prvi put tiskana u Naše gore listu.) – Ivan Kukuljević Sakcinski

U Zagrebu, Brzotiskom Antuna Jakića, 1861. [1862!] – 16 str.; omot u ornament. okviru.

289.

Molitva hrvatskoga rodoljuba – S. K. I.

Naše gore list, II, br. 1, str. 1; Zagreb, 5. siečnja 1862.

290.

Auszug aus Ivan Kukuljević »Bibliografia Hrvatska«. Dio prvi. Tiskane knjige. Zagreb, 1860., enthaltend die Krain betreffenden Werke – Ivan Kukuljević *Mittheilungen des historischen Vereines für Krain*, XVII, br. 2, str. 10–11; Laibach, februar 1862.

291.

Pitanja društva za jugoslavensku poviestnicu i starine na sve prijatelje domaćih starinah i jugoslavenske poviestnice – Ivan Kukuljević, v. r. načelnik društva za jugoslavensku poviestnicu u Zagrebu

Narodne novine, XXVIII, br. 90, str. 242; Zagreb, 18. travnja 1862.

– Pitanja koja se odnose na skupljanje predmeta iz arheologije, umjetnosti, etnografije i narodnih pripovijedaka.

292.

Pitanja društva za jugoslovensku poviestnicu i starine na sve prijatelje domaćih starinah i jugoslovenske poviestnice – Ivan Kukuljević, v. r. načelnik društva za jugoslavensku povjestnicu u Zagrebu

Naše gore list, II, br. 12, str. 95–96; Zagreb, 25. travnja 1862.

293.

Govor presvetoga gospodina Ivana Kukuljevića velikog župana zagrebačkoga, što ga je držao u vel. skupštini sl. županije zagrebačke, dne 11 sep. u pogledu hrišćanske naše braće u Turskoj – Ivan Kukuljević Sakcinski

Srbobran, II, br. 80, str. 1; Novi Sad, 7. septembra 1862. [Ćir.]

294.

Govor presvietlog gospodina Ivana Kukuljevića, velikoga župana zagrebačkoga, što ga je držao u vel. skupštini sl. županije zagrebačke dne 11. rujna glede kèrščanske naše braće u Turskoj.

Narodne novine, XXVIII, [Drugo polugodište], br. 62, str. 245; Zagreb, 13. rujna 1862.

1863.**295.**

Acta Croatica. Listine hrvatske. Izdaje Ivan Kukuljević Sakcinski.

U Zagrebu, Brzotiskom Narodne tiskarnice dra. Ljudevit Gaja, 1863. – II–VIII. + 339 str. + 24 l. [Glagoljica i lat.]

– [Skupna nasl. str.:] *Monumenta historica Slavorum Meridionalium*. Povjestni spomenici Južnih Slavenah. Izdaje Ivan Kukuljević Sakcinski. Knj. I. Listine hrvatske. (*Acta Croatica*)...

– Izbor listina od god. 1100.–1599.; sadržaj listina na prvih 7 listova iza 339. str.; Imenik mjestah, rijekah i osobah što se spominju u knjizi na zadnjih 17 listova.

296.

Andreas Medulić Schiavone, Maler und Kupferstecher. Aus dem Slovník umjetnikah jugoslavenskih (Südslavisches Künstler-Lexikon) übersetzt von H. T. – Von Ivan Kukuljević Sakcinski.

Agram, Buchdruckerei & Lithographie des Carl Albrecht, 1863. – 2 l. + 24 str. [u 2 st.] + [1] tabla. [Nasl. str. lat. i got., tekst got.]

– [Na tabli:] Litogr. A. Jovanović. Tisk. I. Rau.

– Medulićeva sl.; prevodiočev predgovor, 2. l.; bibliografija uz test.

297.

Bibliografija hrvatska. Dodatak k prvome dielu. Tiskane knjige – Sastavio I.[van] K.[ukuljević] S.[akcinski]

U Zagrebu, Tiskom i nakl. A. Jakića, 1863. – 3 l. + 31 str. [Tekst lat., ćir. i glag.]

– [Skupna nasl. str.:] Bibliografija jugoslavenska.. Knj. 1.

298.

Borba Hrvatah s Mongoli i Tatari. Povjestno-kritična razprava od Ivana Kukuljevića Sakcinskoga. (Sa dodatkom izvornih listinah.)

U Zagrebu, Nakladom i brzotiskom A. Jakića, 1863. – 112 str.

299.

Zwei Slaven. Eine Erzählung aus der neueren Zeit Croatiens – Von Ivan Kukuljević Sakcinski. (Aus dem Croatischen übersetzt von F. S. S-r.)

Agram, C. Albrecht's Buchdruckerei & Lithographie, 1863. – 84. str.; omot ilustr. [Got.]

– Orig. nasl.: *Dva Slavena*; F. S. S-r = Franjo Serafin Stauduar;

– p. o. iz novina *Agramer Zeitung*, XXXVIII, Nr. 87, S. 164; Nr. 89, S. 168; Nr. 90, S. 170; Nr. 91, S. 172; Nr. 92, S. 174; Nr. 93, S. 176; Nr. 95, S. 180; Nr. 96, S. 182; Nr. 98, S. 185; Nr. 99, S. 187; Nr. 100, S. 189; Nr. 101, S. 191; Nr. 102, S. 193; Nr. 103, S. 195; Nr. 105, S. 198; Nr. 107, S. 202; Nr. 108, S. 204; Agram, 17., 20., 21., 22., 23., 24., 27., 28., 30. April, 1., 2., 4., 5., 6., 8., 11. i 12. Mai 1863. [Got.]

300.

Zwei Slaven. Eine Erzählung aus der neueren Zeit Kroatiens, von Ivan Kukuljević Sakcinski. (Aus dem Leptir der Jahers 1859, übersetzt von F. S. S[taudua]r.)

Agramer Zeitung, XXXVIII, Nr. 87, S. 164; Nr. 89, S. 168; Nr. 90, S. 170; Nr. 91, S. 172; Nr. 92, S. 174; Nr. 93, S. 176; Nr. 95, S. 180; Nr. 96, S. 182; Nr. 98, S. 185; Nr. 99, S. 187; Nr. 100, S. 189; Nr. 101, S. 191; Nr. 102, S. 193; Nr. 103, S. 195; Nr. 105, S. 198; Nr. 107, S. 202; Nr. 108, S. 204; Agram, 17., 20., 21., 22., 23., 24., 27., 28., 30. April, 1., 2., 4., 5., 6., 8., 11. i 12. Mai 1863. [Got.]

– Izišlo neredovito u 17 nastavaka.

– Ime autora i riječ »Leptir« lat.

301.

Boj Horvatův s Mongoly a Tatory – Od Jana Kukuljeviče Sakcinského
Hlas, II, číslo 127, str. 1; číslo 139, str. 1; číslo 140, str. 1–2; Prag, 8., 20. i 21.
května 1863.

302.

Andreas Medulić Schiavone. Ein Malerleben aus dem XVI. Jahrhundert. Ue-
bersetzt aus dem »Slovník umjetnikah jugoslavenskih«. (Südslavischer Künst-
lerlexikon des Ivan Kukuljević Sakcinski

Agramer Zeitung, XXXVIII, Nr. 197, S. 376; Nr. 198, S. 378; Nr. 199, S. 380;
Nr. 200, S. 382; Nr. 201, S. 384; Nr. 202, S. 386; Nr. 205, S. 392; Nr. 206, S.
395; Nr. 208, S. 399; Nr. 210, S. 403; Nr. 211, S. 405, Nr. 214, S. 411; Nr. 215,
S. 413; Nr. 216, S. 415; Nr. 217, S. 417; Nr. 221, S. 425; Agram, 31. August, 1.,
2., 3., 4., 5., 10., 11., 14., 16., 17., 21., 22., 23., 24. i 29. September 1863.

– Izišlo neredovito u 16 nastavaka.

303.

Trakošćan – Ivan Kukuljević Sakcinski

Danica ilirska, XVII, br. 35, str. 275–276; Zagreb, 5. Rujna 1863.

– O borbi Nikole Zrinskog i Gašpara Draškovića za grad Trakošćan.

304.

Narodne pjesme – Ivan Kukuljević Sakcinski

Biser, niz bisera jugoslavjanskoga, zabavnik, str. 40–48; Zagreb, 1863.

– Sadržaj.- A. Staro-hrvatske (Izvadjene iz starinskog rukopisa). I. Ban Mikloš Zrinjski
u Sigetu gradu. II. Oslobođenje Beča god. 1683. B. Čakavske pjesme. I. Jurman i maj-
ka mu. (Iz Istre.) [II.] Junak Vindar i Mara. (Iz Istre.) III. Ivan i Mare (Sa otoka Krka).

305.

Molitva hrvatskoga rodoljuba – [Anonim]

Hrvatski koledar za rimokatolike i pravoslavne za godinu od Isusova narodjenja
1863 sastavio i na svjetlo izdao o svom trošku Mijo Krešić, II, str. 26; Zagreb,
1863.

– Pretiskano iz *Naše gore lista*.

– Uz ovu pjesmu na str. 27–28 nalazi se »Historička razjašnjenja«.

– Autor prema Josipu Milakoviću: *Naša pjesma II*. Sarajevo, 1905.

306.

Uvod – Ivan Kukuljević Sakcinski

Tisućnica slovjenskih apostolah sv. Cirila i Metoda, Tiskom Dragutina Albrechta, Zagreb, 1863., str. 1–12.

– O Zaslugama sv. Ćirila i Metoda za širenje vjere, prosvjete i književnosti kod Slavena.

1864.**307.**

Govor presv. gosp. Ivana Kukuljevića, kojim je otvorio glavnu skupštinu sl. županije zagrebačke – Ivan Kukuljević

Narodne novine, XXX, br. 8, str. 29; Zagreb, 12. siečnja 1864.

– O političkim prilikama u Hrvatskoj.

308.

Grobovi hèrvatskih kraljevah i nieke dragocenosti hèrvatskih vladarah – Ivan Kukuljević

Narodne novine, XXX, br. 62, str. 245; Zagreb, 16. ožujka 1864.

– Prijedlog za istraživanje hrvatskih dragocjenosti koje se nalaze u Rimu u riznici crkve sv. Petra, iznesen na sjednici Društva za povjestnicu jugoslavensku.

309.

Slavjanka – I.[van] K.[ukuljević]

Danica ilirska, XVIII, br. 18, str. 137; Zagreb, 30. Travnja 1864.

310.

Međumurje po historiji i po narodu hrvatsko – I. K. S.

Domobran, I, br. 165, str. 1–3; Zagreb, 30. studena 1864.

– Povijest Međimurja od IX. st. do 1861.; objavljeno povodom članka: Međumurac, »Međumursko natražnjaštvo«, *Domobran*, I, br. 149, str. 1–2; Zagreb, 11. studena 1864.

311.

Medjimurje po historiji i po narodu hèrvatsko – I. K. S.

Narodne novine, XXX, br. 275, str. 2–3; br. 276, str. 1–2; Zagreb, 1. i 2. prosinca 1864.

– Izvaci iz članka u *Domobranu*.

– Pisac iz prve rečenice.

312.

Samobor – Ivan Kukuljević Sakcinski

Dragoljub. Hrvatski kalendar za prestupnu godinu 1864., III, str. 66–67; Zagreb,

1864.

– Povijest od 1234. do 1701.

313.

Okić-grad – Od Ivana Kukuljevića Sakcinskoga

Dragoljub. Hrvatski kalendar za prestupnu godinu 1864., III, str. 68–78; Zagreb, 1864.

– Povijest od 1207. do 1595.

314.

Opatija b. d. Marije u Topuskom. Povjestna crtica – od Ivana Kukuljevića Sakcinskoga

Književnik, I, br. 1, str. 78–97; Zagreb, 1864.

315.

Pjesnici hrvatski XVI. vieka – Od Ivana Kukuljevića Sakcinskoga

Književnik, I, br. 2, str. 235–252; br. 3; str. 295–312; Zagreb, 1864.; II, br. 1, str. 23–35; Zagreb, 1865.

1865.

316.

Govor Ivana Kukuljevića Sakcinskoga, velikoga župana zagrebačkog, držan u 4. saborskoj sjednici dne 27. studena 1865. (Tiskan po stenografičnom zapisniku, nalog prijateljah govornikovih) [Konac govora nije stenografiran.] – Ivan Kukuljević Sakcinski

U Zagrebu, Brzotiskom Dragutina Albrechta, 1865. – 8 str.

317.

Narodna moralna snaga Južnih Slavenah i hrvatske političke stranke – Napisao I. K. S.

U Zagrebu, Brzotiskom Dragutina Albrechta, 1865. – 13 str.

– Pretiskano iz *Domobrana*, II, br. 49, str. 1–3; Zagreb, 1. ožujka 1865.

318.

Županija varaždinska i magjaromanija u Hrvatskoj i Slavoniji. Skopčani dielovi Ugarske (Slavonia-Croatia). (Preštampano iz »Domobrana«.) – Napisao X.

U Zagrebu, Tiskom Dragutina Albrechta. 1865. – 25 str.

– X = Ivan Kukuljević-Sakcinski.

319.

Zakoniti odnošaji Hrvatske, Dalmacije i Slavonije prema Austriji i Ugarskoj – Napisao Ivan Kukuljević Sakcinski.

U Zagrebu, Knjigotiskarna Dragutina Albrecht, 1865. – 19 str.

– Hrv. i lat. tekst.

320.

Narodna moralna snaga Južnih Slavenah i hrvatske političke stranke – I. K. S. *Domobran*, II, br. 49, str. 1–3; Zagreb, 1. ožujka 1865.

321.

[Pismo Društva za povjestnicu i starine Jugoslavenah upućeno Franji Lanzi u Splitu o novčanoj pomoći povodom iskopavanja grobova hrvatskih narodnih vladara u Solinu.] U Zagrebu, dne 9. travnja 1865. – Predsjednik društva Ivan Kukuljević. Tajnik društva Stjepan Novotni

Glasnik dalmatinski, XVII, br. 44, str. 3; Zadar, 2. Lipnja 1865.

– Supotpisnik: Stjepan Novotny.

322.

Mihajlo Sabljar. (Životopisna crta.) – X.

Domobran, II, br. 294, str. 2–3; Zagreb, 23. prosinca 1865.

323.

Odlomak iz nove izvorne drame. »Dva brata ili Slaveni u Turskoj« od Ivana Kukuljevića Sakcinskoga.

Domobran, II, br. 296, str. 2; br. 297, str. 2–3; br. 298, str. 2–3; Zagreb, 28., 29. i 30. Prosinca 1865.

324.

Njekoliko tiskom neizdanih srbskih, bosanskih i dubrovačkih listinah – I. K. S. *Arhiv za povjestnicu jugoslavensku*, knj. VIII, str. 193 [257!] – 203 [267!]; Zagreb, 1865.

325.

Njekoliko hrvatskih listinah bratje Nikole i Petra knezovah Zrinjskih i njihovih suprugah – I. K. S.

Arhiv za povjestnicu jugoslavensku, knj. VIII, str. 204 [268!] – 229 [289!]; Zagreb, 1865.

326.

Popis knjigah, više ili manje važnih za povjestnicu jugoslavensku, tiskanih od god. 1860. u napred – [I. K. S.]

Arkiv za povjestnicu jugoslavensku, knj. VIII, str. 289–300; Zagreb, 1865.

327.

Der Kampf der Kroaten mit den Mongolen und Tartaren, aus der histor.-kritischen Abhandlung: Borba Hrvatah s Mongoli i Tatari, von Ivan Kukuljević Sakcinski, mitgetheilt von [Franz] Vaniček.

Programm des k. k. Staats-Obergymnasiums zu Vinkovci in der kroatisch-slavonischen Militär=Grenze veröffentlicht am Schlusse des Schuljahres 1864./5., str. 3–16; Agram, 1865.

1866.**328.**

Der Kampf der Kroaten mit den Mongolen und Tartaren, aus der histor.-kritischen Abhandlung: Borba Hrvatah s Mongoli i Tatari, von Ivan Kukuljević Sakcinski, mitgetheilt von Fr.[anz] Vaniček.

Programm des k. k. Staats-Obergymnasiums zu Vinkovci in der kroatisch-slavonischen Militär=Grenze veröffentlicht am Schlusse des Schuljahres 1865./6., str. 27–40; Agram, 1866.

329.

Govor Ivana Kukuljevića Sakcinskoga, velikoga župana zagrebačkog, držan u saboru trojedne kraljevine dne 9. veljače 1866. u predmetu odnošajah naprema Ugarskoj. (Po stenografičkom zapisniku.) – Ivan Kukuljević Sakcinski U Zagrebu, Brzotiskom Dragutina Albrechta, 1866. – 11 str.

330.

Pismo Ivana Kukuljevića Sakcinskoga o uzroku svoga izstupljenja iz akademije jugoslavenske. (Pretiskano iz Narodnih novinah.) – Ivan Kukuljević Sakcinski U Zagrebu, Narodna tiskarnica dra Ljudevita Gaja, [Bez god.] [Nasl. nad tek-stom.] – 8 str.

– [Na zadnjoj str. dat.:] U Zagrebu, dne 17. kolovoza 1866.

331.

Besjeda g. velikoga župana Ivana Kukuljevića. (U saborskoj sjednici od 24. o.m.) – Ivan Kukuljević Sakcinski

Narodne novine, XXXII, br. 21, str. 2–3; Zagreb, 26. siečnja 1866.

– Govor u adresnoj debati: o samostalnosti i ustavnoj ravnopravnosti.

332.

Tristogodišnjica Nikole Zrinjskoga Sigetskog – Iv. Kukuljević, predsjednik; G. Deželić, perovodja.

Sviet, I, br. 57, str. 1–2; Zagreb, 11. lipnja 1866.

– Poziv rodoljubima u cilju svečane proslave tog jubileja.

333.

Tristogodišnjica Nikole Zrinjskoga Sigetskoga – Ivan Kukuljević Sakcinski
Narodne novine, XXXII, br. 134, str. 1; Zagreb, 13. lipnja 1866.

– O Nikoli Zrinjskome i obrani Sigeta, te poziv Centralnoga odbora za proslavu, da se u svakom mjestu izvede proslava.

334.

Priposlano pismo. [Zašto sam se odlične časti pravoga člana jugoslavenske akademije tako berzo odreko?] U Zagrebu, dne 17. 8. 1866. – Tvoj stari prijatelj: Ivan Kukuljević.

Narodne novine, XXXII, br. 196, str. 2–3; Zagreb, 27. kolovoza 1866.

– Nije označeno na koga glasi pismo.

– O razlozima koji su rukovodili I. Kukuljevića Sakcinskog da se odrekne časti člana Jugoslavenske akademije.

335.

Govor Ivana Kukuljevića Sakcinskoga. (U saborskoj siednici od 18. prosinca.)

– Ivan Kukuljević Sakcinski

Narodne novine, XXXII, br. 299, str. 3; Zagreb, 29. prosinca 1866.

– O samostalnosti Hrvatske.

336.

Gradina zrinjska – X. [t.j. Ivan Kukuljević Sakcinski]

Zrinjska zviezda, Tristoljetnik sigetskim junakom, sv. 2, str. 115–119; Troškom Matice ilirske, U Zagrebu, 1866.

– Podatak o piscu → *Povjestne pjesme* I. Kukuljevića Sakcinskoga, Zagreb, 1874., str. 63–65.

1867.

337.

Bibliothèque sud-slave de Jean Kukuljević-Sakcinski à Agram. Imprimée en manuscript.

Agram, Imprimerie de Charles Albrecht, 1867. – 81 str.

– Sadržaj. – Manuscrits. Documents et diplomes. Livres imprimés. Appendix de manuscritis.

– Sastavio I. Kukuljević-Sakcinski; Jean Kukuljević-Sakcinski = Ivan Kukuljević-Sakcinski;

– orig. nasl.: Jugoslavenska knjižnica Ivana Kukuljevića-Sakcinskoga u Zagrebu.

338.

Jugoslavenska knjižnica Ivana Kukuljevića Sakcinskog u Zagrebu – Sastavio Ivan Kukuljević-Sakcinski.

U Zagrebu, Knjigotiskarna Dragutina Albrehta, 1867. – 80 str.

339.

Njekoliko političkih spisah Ivana Kukuljevića Sakcinskoga (1864.–1867.) – Ivan Kukuljević Sakcinski

U Zagrebu, Tiskarnica Dragutina Albrehta, 1867. – 23 str.

– Uz to privezano:

1. Narodna moralna snaga Južnih Slavenah i hrvatske političke stranke – Napisao I. K. S. U Zagrebu, Brzotiskom Dragutina Albrehta, 1865. – 13 str.

2. Županija varaždinska i magjaromanija u Hrvatskoj i Slavoniji. – Skopčani dielovi Ugarske. (Slavonia-Croatia.) – Napisao X. (Preštampano iz »Domobrana«). U Zagrebu, Brzotiskom Dragutina Albrehta, 1865. – 25 str.

3. Govor Ivana Kukuljevića Sakcinskoga, velikoga župana zagrebačkog, držan u saboru trojedne kraljevine dne 9. veljače 1866. u predmetu odnošajah naprema Ugarskoj. – U Zagrebu, Brzotiskom Dragutina Albrehta, 1866. – 11 str.

4. Govor Ivana Kukuljevića Sakcinskoga držan u 4. saborskoj sjednici dne 27. studena 1865. – 1865. – 8 str.

5. Pismo Ivana Kukuljevića Sakcinskoga o uzroku svoga izstupljenja iz Akademije jugoslavenske. (Pretiskano iz Narodnih Novinah.) – 17. kolovoza 1866. – 8 str.

340.

Poturica. Drama u 4 čina – Od Ivana Kukuljevića Sakcinskoga.

U Zagrebu, Tiskom Dragutina Albrehta, 1867. – 2 l. + 90 str

– Sadrži i pjesmu koju je pisac posvetio Ivanu Mažuraniću; ulijeplj. listić ispravaka.

341.

Preuzvišenomu gospodinu Ivanu Mažuraniću, bivšemu prvomu dvorskomu kancelaru trojedne kraljevine Dalmacije, Hrvatske i Slavonije, i c. kr. pravomu tajnomu savjetniku itd. itd. – Tvoj vječni štovatelj Ivan Kukuljević

U: *Poturica*. Drama u 4 čina. Zagreb, Tiskom Dragutina Albrehta, 1867., uvodna 2 lista.

342.

Primjetbe na njeka povjestnička razglabanja Pozorova o našoj ustavnoj borbi

– Jedan ljubitelj poviesti – Jedan ljubitelj poviesti

U Zagrebu, Narodna tiskarnica dra. Ljudevita Gaja, 1867. – 8 str.

– Jedan ljubitelj poviesti = Ivan Kukuljević-Sakcinski.

– U povodu *Pozorova* pisanja o novačenju u Hrvatskoj i Slavoniji 1822. i 1867.

343.

Stari pjesnici hrvatski. Pjesnici hrvatski XVI. vieka – Od Ivana Kukuljevića Sakcinskog.

U Zagrebu, Knjigotiskarna Dragutina Albrehta, 1867. – 48 str.

344.

Hrvatske slike. 1. Gore. 2. Rieke. 3. Gradovi. 4. Sela. 5. Starci. 6. Gospodje. 7. Mladež. 8. Političke stranke. 9. Župnik. 10. Krajišnik. 11. Kordun. 12. Mornar – od Ivana Kukuljevića Sakcinskoga

Dragoljub, I, br. 1, str. 2; br. 3, str. 38–39; br. 4, str. 53–54; Zagreb, 5., 19. i 26. siečnja 1867.

345.

[Poslanica članova hrvatskog sabora Đorđu Stratimiroviću i Svetozaru Miletiću.]

U Zagrebu 21 dekabra 1866. – Ivan Kukuljević Sakcinski

Zastava, II, br. 9; Novi Sad, 28. januara 1867. [Ćir.]

– Izjava solidarnosti povodom govora Sv. Miletića i Đ. Stratimirovića održanih u ug. saboru protiv mađarskog hegemonizma.

1868.**346.**

Leben Südslavischer Künstler – Von Ivan Kukuljević Sakcinski.

Aus dem »Slovník umjetnikah jugoslavenskih« (Lexikon der südslavischen Künstler) im Auszuge von H. T. und J. B., nebst Ergänzungen des Verfassers selbst, aus dem Kroatischen in 's Deutsche übersetzt. Heft. I. und II.

Agram, Buchdruckerei des Carl Albrecht, 1868. [Got.] – 2 I. + II + IV + 5–87. str. + 1 I. + 136 str.

347.

Einige südslavische Künstler. Aus dem südslavischen Künstler-lexikon d.-. In 's Deutsche übersetzt von J. B....

Agramer Zeitung, XLIII, Nr. 3, S. 1–2; Nr. 5, S. 1; Nr. 6, S. 1–2; Nr. 7, S. 1; Nr.

8, S. 1–2; Nr. 9, S. 1; Nr. 10, S. 1–2; Nr. 11, S. 1; Nr. 12, S. 1–2; Nr. 13, S. 1–2; Nr. 15, S. 1–3; Nr. 18, S. 1–2; Nr. 24, S. 1–2; Nr. 25, S. 1–2; Nr. 26, S. 1–2; Nr. 27, S. 1–3; Nr. 29, S. 1–2; Nr. 30, S. 1; Nr. 31, S. 1–2; Nr. 34, S. 1; Nr. 35, S. 1–2; Nr. 36, S. 1; Nr. 42, S. 1; Nr. 46, S. 1; Nr. 47, S. 1; Nr. 48, S. 1–2; Nr. 49, S. 1; Nr. 61, S. 1–2; Nr. 66, S. 1; Nr. 67, S. 1; Nr. 68, S. 1; Nr. 69, S. 1–2; Nr. 71, S. 1; Nr. 73, S. 1–2; Nr. 83, S. 1; Nr. 86, S. 1–2; Nr. 88, S. 1; Nr. 91, S. 1; Nr. 106, S. 1–2; Nr. 132, S. 1–2; Nr. 133, S. 1–2; Nr. 134, S. 1; Nr. 144, S. 1–2; Nr. 168, S. 1–2; Nr. 169, S. 1; Nr. 170, S. 1; Nr. 173, S. 1–2; Nr. 176, S. 1; Nr. 177, S. 1–2; Nr. 179, S. 1–2; Nr. 181, S. 1; Nr. 182, S. 1–2; Nr. 184, S. 1; Nr. 185, S. 1; Nr. 188, S. 1–2; Nr. 190, S. 1; Nr. 191, S. 1; Nr. 192, S. 1; Agram, 4., 8., 9., 10., 11., 13., 14., 15., 16., 17., 20., 23., 30. i 31. Jänner, 1., 3., 5., 6., 7., 11., 12., 13., 20., 25., 26., 27. i 28. Februar, 13., 19., 20., 21., 23., 26. i 28. März, 9., 14., 16. i 20. April, 7. Mai, 9., 10., 12. i 24. Juni, 23., 24., 25. i 29. Juli, 1., 3., 5., 7., 8., 11., 12., 17., 19., 21. i 22. August 1868. [Got.]

348.

Die kroatische und die ungarische pragmatische Sanction u. deren Rechtfolgen für Kroatien – Von I. K. S.

Agramer Zeitung, XLIII, Nr. 77, S. 1–2; Nr. 78, S. 1; Nr. 79, S. 1; Agram, 2., 3., i 4. April 1868. [Got.]

349.

Das Unions-Programm von J. 1861 und das neueste Ausgleichs-Operat – I. K. S.

Agramer Zeitung, XLIII, Nr. 199, S. 1; Nr. 200, S. 1; Nr. 201, S. 1; Agram, 31. August, 1. i 2. September 1868. [Got.]

350.

Književnici u Hrvatah s ove strane Velebita, živivši u prvoj polovini XVII. vieka – Od Ivana Kukuljevića-Sakcinskoga.

Arhiv za povjestnicu jugoslavensku, knj. IX, str. 152–343; Zagreb, 1868.

351.

Ana Katar, grof. Frankopanka-Zrinska. Životopisna crta – Od Iv. Kukuljevića Sakcinskoga.

Dragoljub, II, br. 37, str. 590–591; br. 38, str. 603–606; br. 39, str. 620–622; br. 40, str. 635–637; Zagreb, 1868.

352.

Na glavici Rendulića izpod Modruša – I. K. S.

Dragoljub, II, br. 48, str. 756–757; Zagreb, 1868.

1869.

353.

Književnici u Hrvatah iz prve polovine XVII. vieka s ove strane Velebita – Od Ivana Kukuljevića Sakcinskoga.

U Zagrebu, Štamparija Dragutina Albrechta, 1869. – 414 str. + 1 l. + [4] table.
– Na str. 335–414 suvremeni dokumenti iz zagrebačkog kaptolskog arhiva, dokumenti lat. i hrv.; na tablama faks. potpisa nekih hrvatskih književnika XVII. st.; bibliografija i bilješke uz tekst.

354.

Marko Marulić i njegova doba. Preštampano iz knjige I. »Starih pisaca hrvatskih«, izdane troškom Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti. – Od Ivana Kukuljevića Sakcinskoga.

U Zagrebu, Štamparija Dragutina Albrechta, 1869. – 1 l. + LXXVII str. + 1 l. + [1] tabla.

– P. o.; bibliografija i bilješke uz tekst.

355.

Njeke gradine i gradovi u Kraljevini Hrvatskoj. Sv. I, II. i III. – Od Ivana Kukuljevića Sakcinskoga.

U Zagrebu, Štamparna Dragutina Albrechta, 1869. – 2 l. + 7 + 7 + 11 + 10 str. + 2 l. + 17 + 8 + 11 + 4 + 17 str.

– Sadržaj. – Susedgrad. Grad Samobor. Grad Ozalj. Grad Slunj. Grad Drežnik. Grad Senj. Grad Brinjski. Krapina. Trakošćan. Veliki Kalnik.

356.

Pjesme Marka Marulića – Skupio Ivan Kukuljević Sakcinski

Stari pisci hrvatski. Knjiga prva. Na sviet izdaje Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti. U Zagrebu, 1869. – 339 str.

– Predgovor Vatroslava Jagića, str. 1–12. Potom Uvod »Marko Marulić i njegovo doba«, str. I–LXXVII. Te Marulićeve pjesme na 339 str.

357.

Hrvatski književnici iz prve polovine XVII vieka s ove strane Velebita. Preštampano iz arkiva knj. IX. i X. U Zagrebu 1869. – Od Ivana Kukuljevića Sakcinskoga.

Novi pozor, III, br. 429, str. 1703; br. 431, str. 1711–1712; br. 432, str. 1715; br. 433, str. 1723–1724; br. 434, str. 1727–1728; br. 437, str. 1735–1736; br. 438, str.

1739–1740; br. 439, str. 1743–1745; br. 440, str. 1747; br. 441, str. 1751–1752; br. 443, str. 1759–1760; br. 444, str. 1763; br. 446, str. 1771–1772; br. 447, str. 1775; br. 448, str. 1779; br. 449, str. 1783; br. 496, str. 1971; br. 497, str. 1975; Beč, 19., 21., 23., 25., 26. i 28. veljače, 2., 3., 4., 5., 7., 9., 11., 12., 13. i 14. ožujka, 12. i 13. svibnja 1869.

– Nije dovršeno.

– Autor iz bilješke uz članak.

– Izlazilo u prekidima.

358.

Književnici u Hrvatah s ove strane Velebita, živivši u prvoj polovini XVII. vieka
– Od Ivana Kukuljevića-Sakcinskoga.

Arhiv za povjestnicu jugoslavensku, knj. X, str. 3–222; Zagreb, 1869.

359.*

Hrvatsko Zagorje – Ivan Kukuljević-Sakcinski

Koledar hrvatskoga pjevačkoga društva Kolo, 1, str. 53–54; 1869.

– Autor prema Pšmarici J. R. Razlaga, Maribor, 1872.

1870.

360.

29. srpanj 1845. Historička crtica. (Preštampano iz »Zatočnika«.) – Jedan očevidac.

U vojn. Sisku, Tiskom Ivana Vončine, 1870. – 47. str.

– Jedan očevidac = Ivan Kukuljević-Sakcinski.

361.

Zapisnik odborske sjednice društva za poviest i starine Jugoslavena, držane dne 23 pr. 1869 pod predsjedom presvietloga g. Iv. Kukuljevića Sakcinskoga, društvenoga načelnika... – Ivan Kukuljević v. r. načelnik, G. Deželić v. r. tajnik
Narodni list, IX, br. 2, str. 4; Zadar, 5. siečnja 1870.

– Izvještaj o tijeku sjednice.

362.

[Pismo uredništvu lista *Zatočnik* o nalazu listine hrvatskog plemstva od 1. I. 1527. kojom se potvrđuje izbor Ferdinanda I Habsburga za hrvatskog kralja.]

– I. Kukuljević

Zatočnik, II, br. 64, str. 3; Sisak, 19. ožujka 1870.

363.

[Pismo uredništvu lista *Zatočnik* o nalazu listine hrvatskog plemstva od 1. I. 1527. kojom se potvrđuje izbor Ferdinanda I Habsburga za hrvatskog kralja.]

– I. Kukuljević

Il Nazionale, IX, br. 25, str. 2; Zadar, 26. Ožujka 1870.

– O nalazu važne hrvatske historijske listine i pečata kraljevine Hrvatske u bečkom dvorskom tajnom arhivu.

– Autor prema uvodnoj bilješci.

364.

[Tu, Signor! che il croato popolo...] – [Ivan Kukuljević Sakcinski]

Il Nazionale, IX, br. 33, str. 2; Zara, 23. Aprile 1870.

– Objavljeno u članku: Discorso di Michele Pavlinović deputato nazionale pronunciato alla solenne apertura, della Čitaonica d'Imoski (Trad. dall' orig. slavo di G. L. Bi.....)

365.*

Der Dom von Agram – I. Kukuljević

Kroatisch-slavonisch-dalmatinischer Universal-Militär-und Wirtschafts-Kalender, L, 17–21; 1870. [Got.]

– Sadržaj.- I. Geschichte.- II. Das Innere des Domes.- III. Das Aeussere des Domes.- IV. Die innere Ausschmückung des Domes. Inicijali I. K. S. tiskani latinicom.

– Autor prema napomeni uz članak, da se pojedinosti o katedrali nalaze u njegovu djelu *Prvostolna crkva zagrebačka*, U Zagrebu, 1856.

1871.**366.**

Die legitimen und historischen Rechte Croatiens und der Ausgleich mit Ungarn

– Von Ivan Kukuljević Sakcinski.

Wien, Druck und Verlag von F. B. Geitler, 1871. – 66 str.

367.

Pitanja Društva za jugoslav. povjestnicu i starine na sve prijatelje starinah i povjestnice naroda hrvatskoga, slovenskoga, srbskoga i bugarskoga – Ivan Kukuljević, predsjednik Društva za jugosl. povjestnicu i starine u Zagrebu

U Zagrebu, Tiskom Dragutina Albrechta, [Bez god.] [Nasl. nad tekstem.] – [4] str.

– [Dat.:] U Zagrebu, dne 15. siečnja 1871.

368.

Pitanja društva za jugoslav. povjestnicu na sve prijatelje starinah i povjestnice naroda hrvatskoga, slovenskoga, srbskoga i bugarskoga – Ivan Kukuljević Sak-

cinski, predsjednik Društva za jugosl. povjesnicu u Zagrebu
Crnogorac, I, br. 3, str. 12; br. 4, str. 16; Cetinje, 6. i 13. februara 1871. [Ćir.]

369.

Pitanja društva za jugoslav. povjestnicu i starine. Na sve prijatelje starinah i povjestnice naroda hrvatskoga, slovenskoga, srbskoga i bugarskoga – Ivan Kukuljević Sakcinski, Predsjednik društva za jug. pov. i starine u Zagrebu
Narodni list, X, br. 11, str. 3–4; Zadar, 8. veljače 1871.

– Za sabiranje starih rukopisa, stećaka i običaja.

370.

Pitanja društva za jugoslav. povjestnicu i starine za sve prijatelje starinah i povjestnice naroda hrvatskoga, slovenskoga, srbskoga, bugarskoga – Ivan Kukuljević Sakcinski, Predsjednik društva za jugosl. povjestnicu i starine u Zagrebu
Narodne novine, XXXVII, br. 36, str. 3–4; Zagreb, 14. veljače 1871.

– Donose se 24 pitanja upućena javnosti radi skupljanja podataka za povijest, arheologiju i etnografiju.

371.

Jihoslovanské vily – Z Iv. Kukuljeviće Sakcinskèhu přeložil J. Šafrànek
Květy, VI, číslo 11, str. 86–87; číslo 12, str. 94; Prag, 16. i 23. března 1871.

372.

Pitanja društva za jugoslavensku povjestnicu i starine na sve prijatelje starinah i povjestnice naroda hrvatskoga, slovenskoga, srbskoga i bugarskoga. U Zagrebu dne 26. ožujka 1871. – Ivan Kukuljević Sakcinski, Predsjednik društva za jugosl. povjestnicu i starine u Zagrebu

Branik, I, br. 3, str. 1–3; Sisak, 29. ožujka 1871.

373.

Zapisnik odborske sjednice društva za poviest i starine Jugoslavenah držane dne 27. svibnja 1871. pod predsjedničtvom presvietloga gospodina Ivana Kukuljevića Sakcinskoga – Ivan Kukuljević, predsjednik, Ivan Tkalčić, prv. tajnik.

Branik, I, br. 67, str. 1–2; Sisak, 15. lipnja 1871.

– Supotpisnik: Ivan Tkalčić.

374.*

Slavjanke – [I. K. S.]

Srpski prosvetni glasnik, Beograd, 1871.

1872.**375.**

Hrvatski grobovi. [Divni li su grobovi...] – Spjevao I. K. S.
Vienac, IV, br. 8, str. 113; Zagreb, 24. veljače 1872.

376.

Hrvatski grobovi. I. Sedmero braće – Spjevao I. K. S.
Vienac, IV, br. 8, str. 113; Zagreb, 24. veljače 1872.

377.

Hrvatski grobovi. II. Ljudevit – Spjevao I. K. S.
Vienac, IV, br. 9, str. 133–134; Zagreb, 2. ožujka 1872.
– O Ljudevitu Posavskom.

378.

Hrvatski grobovi. III. Grgur Ninski – Spjevao I. K. S.
Vienac, IV, br. 10, str. 148; Zagreb, 9. ožujka 1872.

379.

Hrvatski grobovi. IV. Grobovi kraljeva – Spjevao I. K. S.
Vienac, IV, br. 11, str. 164; Zagreb, 16. ožujka 1872.

380.

Hrvatski grobovi. V. Ban Petar – Spjevao I. K. S.
Vienac, IV, br. 12, str. 181; Zagreb, 23. ožujka 1872.
– O kralju Petru Svačiću.

381.

Hrvatski grobovi. V. [VI!] Tatari – Spjevao I. K. S.
Vienac, IV, br. 13, str. 197; Zagreb, 30. ožujka 1872.
– O provali Tatara u Hrvatsku 1241.

382.

Poviesti gradjanska u književnoj. (Storia civile nella letteraria.) (Studii di Nikolo Tomaséo. Roma. Torino Firenze. Ermano Loescher, 1872.) – I. Kukuljević
Vienac, IV, br. 24, str. 379–382; Zagreb, 15. lipnja 1872.
– Ocjena.

383.

Putne uspomene iz Dubrovnika, Arbanije, Krfa, Italije – I. K. S.

Vienac, IV, br. 29, str. 461–465; br. 30, str. 479–482; br. 31, str. 495–497; br. 32, str. 512–514; br. 34, str. 541–544; br. 36, str. 575–580; br. 37, str. 590–593; br. 38, str. 606–610; br. 46, str. 734–737; br. 47, str. 750–753; br. 48, str. 764–769; br. 49, str. 784–788; br. 50, str. 805–806; br. 51, str. 819–822; Zagreb, 20., 27. srpnja, 3., 10., 24. kolovoza, 7., 14., 21. rujna, 16., 23. i 30. Studenoga, 7., 14. i 21. prosinca 1872.

– O putovanjima 1856. i 1857. u svrhu istraživanja povijesnih spomenika.

384.

Hrvatski grobovi. Hrvatski grobovi. VII. Vladislava kneginja kninska i cetinska 1344. – Spjevao I. K. S.

Vienac, IV, br. 38, str. 597–598; Zagreb, 21. rujna 1872.

385.

Hrvatski grobovi. VIII. Osvetnici. 1382–1392. – Spjevao I. K. S.

Vienac, IV, br. 39, str. 613; Zagreb, 28. rujna 1872.

– O borbi hrvatskih velikaša protiv centralizma Anžvinaca.

386.

Hrvatski grobovi. IX. Hrvoja Hrvatić. 1392–1416. – Spjevao I. K. S.

Vienac, IV, br. 39, str. 613–614; Zagreb, 28. rujna 1872.

– O Hrvoju Vukčiću Hrvatiniću.

387.

Hrvatski grobovi. Vladislava kneginja kninska i cetinska 1344. – Spjevao I. K. S.

Narodni list, XI, br. 78, str. 1; Zadar, 28. Rujna 1872.

388.

Hrvatski grobovi. Osvetnici. 1382.–1392. Hrvoja Hrvatić. 1392.–1416. – Spjevao I. K. S.

Narodni list, XI, br. 80, str. 1; Zadar, 5. Listopada 1872.

389.

Hrvatski grobovi. X. Grob Klovijev. (1498–1578.) – Spjevao I. K. S.

Vienac, IV, br. 40, str. 628; Zagreb, 5. listopada 1872.

– O Juliju Kloviću.

390.

Hrvatski grobovi. XI. Franjo Tahí Susedgradski i Matija Gubec. 1573. – Spjevao I. K. S.

Vienac, IV, br. 44, str. 692–693; Zagreb, 2. studenoga 1872.

391.

Hrvatski grobovi. Franjo Tahi Susedgradski i Matija Gubec. 1573. – Spjevao I. K. S.

Narodni list, XI, br. 90, str. 1; Zadar, 9. Studenoga 1872.

392.

Hrvatski grobovi. XII. Ban Toma Bakač Erdödski. 1593–1621. – Spjevao I. K. S.
Vienac, IV, br. 45, str. 709; Zagreb, 9. studenoga 1872.

393.

U koju godinu pada darovna listina Trpimirova – od Ivana Kukuljevića Sakcinskoga

Arhiv za povjestnicu jugoslavensku, knj. XI, str. 207–216; Zagreb, 1872.

– O darovnici kneza Trpimira splitskoj nadbiskupiji.

394.

Župna crkva sv. Marka na zagrebačkom Greču – I. Kukuljević Sakcinski
Koledar zagrebačkoga društva čovječnosti za godinu 1872., I, str. 140–144; Zagreb, 1872.

– O arhitekturi i dograđivanju crkve sv. Marka u Zagrebu.

1873.

395.

Putne uspomene iz Hrvatske, Dalmacije, Arbanije, Krfa i Italije – Od Ivana Kukuljevića Sakcinskoga. (Pretiskano iz »Hrvatskoga sokola« i »Vienca«.)

U Zagrebu, Tiskom Dioničke tiskare, 1873. – 142 str.

396.

Panonija rimska. (Sa zemljovidom) – Od Ivana Kukuljevića-Sakcinskoga.

U Zagrebu, Štamparija Dragutina Albrechta, 1873. – 1 l. + 72 str. + [1] zemljop. karta vel. 29,4 x 46,4 cm.

– Napose tiskano iz XXIII. knj. *Rada Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti*.

397.

O hrvatskom primorju. U Beču – I. K.

Vienac, V, br. 5, str. 75–77; Zagreb, 1. veljače 1873.

– O hrvatskom primorju i o knjizi austrijskog nadvojvode Ljudevita Salvatora: *Der Golf von Buccari-Portore*. Bilder und Skizzen. Prag, (H. Uercy) 1871. – 125 str. tj. o

bakarsko-kraljevičkom zaljevu.

398.

Povjestni spomenici zagrebačke biskupije XII. i XIII. stoljeća. Objelodanio ih Ivan Krst. Tkalčić. U Zagrebu 1873. str. XXII + 280 – Ivan Kukuljević *Obzor*, III, br. 40, str. 3–4; Zagreb, 18. veljače 1873.

– Prikaz.

399.

Još nješto o prievodu Tassova Jerusolima oslobođena – Ivan Kukuljević *Vienac*, V, br. 9, str. 140–142; Zagreb, 1. ožujka 1873.

– Priopćeni i kraći izvadci Tassovih prevodilaca Franje Sorokočevića i Antuna Matijaševića Karamanića.

400.

Naša povjestna istraživanja. U Beču. – I. K.

Obzor, III, br. 79, str. 1; br. 80, str. 1–2; Zagreb, 5. i 7. travnja 1873.

– O potrebi sistematskog proučavanja naše povijesti i sporazuma između povijesnih društava o stvaranju stalne osnove za ta proučavanja.

401.

Hrvatski grobovi. XIII. Marulić Marko. 1450–1524. – Spjevao Ivan Kukuljević-Sakcinski

Vienac, V, br. 20, str. 309; Zagreb, 17. svibnja 1873.

402.

Izprave o uroti bana P. Zrinskoga i kneza Fr. Frankopana. U Beču. – J. K. *Obzor*, III, br. 126, str. 1–2; br. 127, str. 1–2; br. 128, str. 1–2; Zagreb, 3., 4. i 5. lipnja 1873.

– Prikaz djela: Franjo Rački, *Isprave o uroti bana P. Zrinskoga i kneza Fr. Frankopana*. Izd. Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti. Zagreb, 1873.

403.

Manuale del Regno di Dalmazia per l'anno 1872 e 1873. compilato da Luigi Maschek, consigliere Imperiale, direttore degli uffici d'Ordine dell' I. R. Luogotenenza dalmata. Zara 1872. 1873. Anno II. i III. – I. K. S.

Vienac, V, br. 23, str. 367–368; Zagreb, 7. lipnja 1873.

404.

Hrvatska naselbina u Moravskoj. Piše I. K.

Vienac, V, br. 24, str. 378–381; Zagreb, 14. lipnja 1873.

– O Hrvatima u Moravskoj, koji su se odselili u drugoj polovini XVI. vijeka.

405.

Hrvatski grobovi. Marulić Marko. 1450.–1524. – Spjevao I. K. S.
Narodni list, XII, br. 52, str. 3; Zadar, 28. lipnja 1873.

406.

Panonija rimska. Predano u sjednici philologičko-historičkoga razreda jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti 29. siečnja 1873. – Napisao Ivan Kukuljević Sakcinski
Rad Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti, knj. XXIII, str. 86–157; Zagreb, 1873.

407.*

Susedgrad. Auszug aus dem Werke des Iv. Kukuljević Sakcinski: »Njeke gradjevine [gradine!] i gradovi u kraljevini Hrvatskoj« – Ivan Kukuljević
Kroatisch-slavonisch-dalmatinischer Universal-Militär-und Wirthschafts-Kalender, 53, str. 17–20; 1873. [Got.]
– Ime autora i naslov djela tiskano latinicom.

1874.

408.

Borba Hrvatah u Tridesetoljetnom ratu. (Sa sl. generala Izolana.) (Preštampano iz »Arkiva«, knjige XII.) – Spisao Ivan Kukuljević Sakcinski.
U Zagrebu, Tiskom Dragutina Albrechta, 1874. – 1 l. + 47 str. + [1] tabla.
– Bibliografija uz tekst.

409.

Codex diplomaticus Regni Croatiae, Dalmatiae et Slavoniae. Diplomatički zbornik Kraljevine Hrvatske s Dalmacijom i Slavonijom. Dio I. Od god. 503–1102. – Izdaje Ivan Kukuljević Sakcinski.
U Zagrebu, (Troškom Društva za jugoslavensku povjest i starine), Tiskom Dragutina Albrechta, 1874. – II–XXIII. + 236 [256!] str., s [1] crtežom.
– [Skupna nasl. str.:] Monumenta historica Slavorum Meridionalium. Povjestni spomenici Južnih Slavenah. Izd. Ivan Kukuljević Sakcinski. Knj. II. Diplomatički zbornik Kraljevine Hrvatske s Dalmacijom i Slavonijom od god. 503–1102. (Codex diplomaticus Regni Croatiae, Dalmatiae et Slavoniae.) Ab anno 503. usque ad annum 1102.
– Predgovor o arhivima iz kojih je građa prepisana i o zborniku, V–X. str.; Sadržaj dokumenata, XI–XXIII. str.; Indeks historicus, topographicus, iuridicus ac aliarum rerum praecipuarum, 221–256. str.

410.

Povjestne pjesme Ivana Kukuljevića Sakcinskoga – Ivan Kukuljević Sakcinski
U Zagrebu, Tiskom Dragutina Albrechta, 1874. – 151 str. sa sl.

– [Na omotu:] (Sa 56 ilustr.)

– Sadržaj: Slavjanom. Slavjanke. Hrvatom. Hrvatske slike. 1867. Grobovi hrvatski.

411.

Branimir 18. rujna 887. – Spjevao Iv. Kukuljević Sakcinski

Vienac, VI, br. 7, str. 98; Zagreb, 14. veljače 1874.

– O pobjedi kneza Branimira nad mletačkim brodovljem i pogibiji dužda Petra I. Candiana u pomorskoj bitki kod Makarske.

412.

Branimir 18. rujna 887. – Spjevao u »Viencu« Ivan Kukuljević Sakcinski

Narodni list, XIII, br. 15, str. 4; Zadar, 21. veljače 1874.

413.

Primjetbe na ocjenu g. prof. Sickela o mom Diplomatičkom sborniku – Ivan Kukuljević

Obzor, IV, br. 98, str. 3–4; br. 99, str. 3–4; Zagreb, 30. travnja i 1. svibnja 1874.

– Odgovor na članak: Theodor Sickel, »Izvori hrvatskoj povijesti«, *Obzor*, IV, br. 92; Zagreb, 1874. u kojem se prikazuje Kukuljevićevo djelo: *Codex diplomaticus regni Croatiae, Dalmatiae et Slavoniae*.

414.

Povjestne pjesme Ivana Kukuljevića Sakcinskoga. Grgur ninski (l. 925) – Ivan Kukuljević Sakcinski

Slovenski narod, VII, št. 133, str. 1–2; Ljubljana, 14. junija 1874.

– Usto bilješka o Kukuljevićevim *Povjesnim pjesmama*.

415.*

Die Burg Ozalj. Auszug aus dem Werke von Iv. Kukuljević Saccinski: »Njeke gradjevine [gradine!] i gradovi u kraljevini Hrvatskoj«.

Kroatisch-slavonisch-dalmatinischer Universal-Militär- und Wirtschafts-Kalender, 54, 17–21; Agram, 1874. [Got.]

– Naslov djela: »Njeke gradjevine i gradovi u kraljevini Hrvatskoj« tiskano latinicom.

416.*

Kroatische Künstler. (Entnommen aus dem »Slovník umjetnikah jugoslavenskih« von I. Kukuljević-Saccinski.)

Kroatisch-slavonisch-dalmatinischer Universal-Militär-und Wirtschafts-Ka-

lender, 54, str. 21–24; Agram, 1874. [Got.]

– O Vjekoslavu Karasu, Franji Čačkoviću i Juliju Kloviću.

– Naslov djela *Slovník umjetnikah jugoslovenskih* tiskano latinicom.

1875.

417.

Codex diplomaticus Regni Croatiae, Dalmatiae et Slavoniae. Diplomatički sbornik Kraljevine Hrvatske s Dalmacijom i Slavonijom. Izdaje Ivan Kukuljević Sakcinski. Dio II. Od god. 1102–1200.

U Zagrebu, (Troškom Društva za jugoslavensku povjest i starine), Tiskom Dragutina Albrechta, 1875. – II–VII. + [1] + VIII–XXXVI. + 279 str. + 1 l.

– [Skupna nasl. str.:] Monumentia historica Slavorum Meridionalium. Povjestni spomenici Južnih Slavenah. Izd. Ivan Kukuljević Sakcinski. Knj. III. Diplomatički sbornik Kraljevine Hrvatske s Dalmacijom i Slavonijom od god. 1102.–1200. (Codex diplomaticus Regni Croatiae, Dalmatiae et Slavoniae.) Ab anno 1102. usque ad annum 1200.

– Latinski sadržaj dokumenata, VII–XIX. str.; hrvatski sadržaj dokumenata, XXI–XXXVI. str.; Indeks historicus, topographicus, iuridicus ac aliarum rerum praecipuarum na 241–279. str.

418.

Pavao Skalić, gradjanin zagrebački, učenjak na glasu, svećenik katolički i protestantski, prvi ministar pruski, pustolov smjeli, nazvan Cagliostro XVI. vieka. (Sa slikom Skalićevom.) – Napisao Ivan Kukuljević Sakcinski.

U Zagrebu, U Dioničkoj tiskari, [Bez god.] – 1 l. + 58 str. + [1] tabla.

– Pretiskano iz *Vienca* god. 1875.; popis Skalićevih djela, 55–58. str.; bibliografija i bilješke uz tekst.

419.

Obrazloženje osnove zakona o zemaljskom kazalištu u Zagrebu – Predsjednik Ivan Kukuljević. Izvjestitelj Dr. Marian Derenčin

Obzor, V, br. 1, str. 1–3; Zagreb, 2. siječnja 1875.

420.

Pitanja društva za jugoslavensku povjest i starine na sve prijatelje domaćih starina i jugoslavenske povjesti – Ivan Kukuljević, v. r., predsjednik društva za jugoslavensku povjestnicu i starine u Zagrebu

Obzor, V, br. 61, str. 1; br. 62, str. 1–2; Zagreb, 16. i 17. ožujka 1875.

– 50 pitanja u vezi povijesti, etnografije, arheologije itd.

421.

Fragen der Gesellschaft für südslavische Geschichte und Alterthümer, an alle Freunde heimischer Alterthümer, an alle Freunde heimischer Alterthümer und Geschichtsforschung – Ivan Kukuljević, Präsident der Gesellschaft für südslavische Alterthumsgeschichte in Agram

Agramer Zeitung, L, Nr. 69, S. 148; Nr. 70, S. 150; Agram, 26. i 27. März 1875. [Got.]

– Poziv Ivana Kukuljevića kao predsjednika Društva za jugosl. povjesnicu javnosti za prikupljanje povijesnih podataka o Južnim Slavenima.

422.

Govor narodnoga zastupnika Ivana Kukuljevića, izrečen u saborskoj sjednici 6. t. m. – Ivan Kukuljević

Primorac, III, br. 46, str. 2; Kraljevica, 9. lipnja 1875.

– Zahtjev za pripojenje Vojne Krajine Hrvatskoj.

423.

Govor Ivana Kukuljevića držan u CXX. sjednici u razpravi predloga dra. Makanca i drugova – [Ivan Kukuljević]

Obzor, V, br. 156, str. 1; Zagreb, 12. srpnja 1875.

– O spajanju Dalmacije s Hrvatskom.

424.

U šumi – Spjevao I. K. S.

Vienac, VII, br. 32, str. 507; Zagreb, 7. kolovoza 1875.

– Pjesma.

425.

Trsat grad – Od I. K. S.

Vienac, VII, br. 41, str. 657 [slika] + str. 662–664; br. 42, str. 679–682; Zagreb, 9. i 16. listopada 1875.

426.

Pavao Skalić. Gradjanin zagrebački, učenjak na glasu, svećenik katolički i protestantski, prvi ministar pruski, pustolov smjeli, nazvan Cagliostro XVI. vieka – Napisao Ivan Kukuljević Sakcinski

Vienac, VII, br. 44, str. 705 [portret] + str. 708–712; br. 45, str. 725–727; br. 46, str. 739–743; br. 47, str. 760–763; br. 48, str. 783–785; br. 49, str. 799–800; br. 50, str. 818–821; Zagreb, 30. listopada, 6., 13., 20., 27. studenoga, 4. i 11. prosinca 1875.

427.

Borba Hrvatah u tridesetoljetnom ratu – Od Ivana Kukuljevića Sakcinskoga
Arkiv za povjestnicu jugoslavensku, knj. XII, str. 1–47 + 1 tabla; Zagreb, 1875.

428.

Prinesci za povjest književnosti hrvatske – Od Ivana Kukuljevića Sakcinskoga
Arkiv za povjestnicu jugoslavensku, knj. XII, str. 51–110; Zagreb, 1875.

– Donosi pisma: Josifa Šafařika, Jerneja Bart. Kopitara, Adama Baričevića, Tomaša Mikloušića i Ignaca Kristianovića.

429.

Odgovor Dru. Račkomu, na ocjenu moga Diplomatičkoga sbornika, knj. I. u Radu knj. XXVII. – J. Kukuljević

Arkiv za povjestnicu jugoslavensku, knj. XII, str. 111–118; Zagreb, 1875.

– Franjo Rački, *Povjestni spomenici Južnih Slavenah*. Knjiga II: *Diplomatički sbornik Kraljevine Hrvatske s Dalmacijom i Slavonijom*. Izdaje Ivan Kukuljević Sakcinski. Dio I. od god. 503–1102. U Zagrebu 1874. *Rad Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti*, 1874., knj. XXVII, str. 194–211.

430.

Starine u gradu Zagrebu i njegovoj okolici – od Ivana Kukuljevića Sakcinskoga

Arkiv za povjestnicu jugoslavensku, knj. XII, str. 157–160; Zagreb, 1875.

– O rimskim nalazima.

431.

Pitanja društva za jugoslavensku povjest i starine na sve prijatelje domaćih starinah i jugoslavenske pověstnice – Ivan Kukuljević, v. r. predsjednik društva za jugoslavensku povjesticu starine u Zagrebu

Arkiv za pověstnicu jugoslavensku, knj. XII, str. 166–171; Zagreb, 1875.

432.*

Die königl. Freistadt Zengg. Auszug aus dem Werke des Iv. Kukuljević Sakcinski:
»Njeke gradjevine [gradine!] i gradovi u kraljevini Hrvatskoj«.

Kroatisch-slavonisch-dalmatinischer Universal-Militär-und Wirthschafts-Kalender, 55, str. 17–25; Agram, 1875. [Got.]

– »Njeke gradjevine i gradovi u kraljevini Hrvatskoj« tiskano latinicom.

1876.**433.**

I opet o zemaljskom arhivu – X.

Obzor, VI, br. 75, str. 1; Zagreb, 1. travnja 1876.

– O potrebi reorganizacije rada Zemaljskog arhiva u Zagrebu.

434.

Nekad i sada! – Spjevao K.

Vienac, VIII, br. 43, str. 697; Zagreb, 21. listopada 1876.

435.

Imade li Hrvatska sada zemaljskoga historiografa? – Ivan Kukuljević

Obzor, VI, br. 250, str. 1; Zagreb, 31. listopada 1876.

– Odgovor na anonimni članak pod istim naslovom, objavljen u *Obzoru*, (br. 249, str. 2; Zagreb, 30. listopada 1876.) u kojem autor tvrdi da ne postoji saborski zaključak o imenovanju Ivana Kukuljevića Saccinskog za historiografa Hrvatske.

436.

Vily u Jihoslovanu – Ze spisu J. Kukuljeviče

Pšovan, VI, číslo 24, str. 1–3; Mělník, 24. prosince 1876.

– Južnoslavjanske vile.

1877.**437.**

Hrvati za Nasljednoga rata. (Preštampano iz XXXVIII. knj. »Rada Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti«.) – Napisao Ivan Kukuljević Saccinski.

U Zagrebu, Tisak Dioničke tiskare, 1877. – 100 str.

– P. o.; bibliografija uz tekst.

438.

Hrvati za nasljednoga rata. Čitano u sjednici filologičko-historičkoga razreda Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti dne 29. travnja 1876. – od Ivana Kukuljevića Saccinskoga

Rad Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti, XXXVIII, str. 79–176; Zagreb, 1877.

– [Dodatak:] Prilozi. [Pod Prilozima potpisan:] Carolus Batyani.

439.

Glavna skupština Matice hrvatske od 28. siečnja 1877. – Iv. Kukuljević i M.

Kišpatić

Obzor, VII, br. 28, str. 1; br. 29, str. 1–2; Zagreb, 5. i 6. veljače 1877.

– Govori predsjednika i tajnika.

– Autori iz teksta.

1878.

440.

Jure Glović prozvan Julijo Klovio, hrvatski sitnoslikar – Napisao Ivan Kukuljević Sakcinski.

Zagreb, Nakl. »Matice hrvatske«, Tisak Karla Albrechta, 1878. – 4 l. + 76 str. + [3] table [od toga 1 u bojama].

441.

Odziv narodne stranke narodu na koncu sabora – [Potpisnici:] M. Mrazović, Iv. Kukuljević, Nikola Krestić, Lav. Šram., Ant. Jakić, Jos. Lehpamer, Gjuro Cernadak, Lovro Vidrić, Josip Miškatović

U Zagrebu, dne 25. srpnja 1878. – 3 str.

442.

Opet Hrvatska u odaslanstvih – [Ivan Kukuljević]

Narodni list (Il Nazionale), XVII, br. 46, str. 1–2; Zadar, 15. Lipnja 1878.

– Govor održan 3. VI. 1878. u ugarskoj delegaciji prema uvodnoj bilješci. O potrebi da Austro-Ugarska zaposjedne Bosnu-Hercegovinu. Usto komentar bečkog lista *Vaterland* tom govoru. Uvodnik.

– Autor iz uvoda.

443.

(Društvo za poviest Južnih Slavena.) – [Ivan Kukuljević]

Vienac, X, br. 25, str. 407–408; Zagreb, 22. lipnja 1878.

– O promjeni naziva Društva za poviest Južnih Slavena u Hrvatsko arheološko društvo.

– Autor iz teksta članka.

444.

Glavna skupština »Matice Hrvatske« obdržavana dne 7. travnja 1878. pod predsjedništvom presv. gosp. Ivana Kukuljevića Sakcinskoga – Ivan Kukuljević Sakcinski, [Suatori:] Ladislav Mrazović i Ivan Kostrenčić.

Izveštaj Matice Hrvatske za godinu 1877., str. 6–25; Zagreb, 1878.

– Sadržaj: - 1). I. Kukuljević Sakcinski: Govor predsjednika. 2). L. Mrazović: Izveštaj tajnika. 3). I. Kostrenčić: Izveštaj blagajnika. 4). Ostali tečaj skupštine.

1879.**445.**

Ljubavne pjesme nepoznata Lovranina – Priobćio I. K. S.
Vienac, XI, br. 7, str. 106–108; Zagreb, 15. veljače 1879.

446.

Nova navala Mađžara na autonomiju hrvatsku – X.
Obzor, IX, br. 121, str. 1; Zagreb, 27. svibnja 1879.
– Povodom zahtjeva Mađara da im se preda blizu 40.000 isprava iz Zemaljskog arhiva u Zagrebu.

447.

Bulhar. Pověst z nového života srbského – Od Ivana Kukuljeviče Sakcinského
ho
Tábor, XVI, číslo 42, str. 2–4; číslo 43, str. 2–4; číslo 44, str. 2–4; číslo 45, str. 2–4; číslo 46, str. 2–4; číslo 47, str. 2–4; číslo 48, str. 2–4; V Táboře, 18. i 25. října, 1., 8., 15., 22. i 29. listopadu 1879.

448.

Zapisnik glavne skupštine hrvatskoga arheologičkoga društva, održavane dne 30. studena 1879. – Ivan Kukuljević Sakcinski
Izvjeshće Hrvatskoga arheologičkoga društva za godinu 1879., str. 1–3; Zagreb, 1879.
– Tekst govora Ivana Kukuljevića-Sakcinskoga.

449.

Glavna skupština »Matice Hrvatske«, držane dne 22. svibnja 1879. pod predsjedništvom društv. predsjednika presv. gosp. Ivana Kukuljevića – Ivan Kukuljević, [Suautor:] Ivan Kostrenčić.
Izveštaj Matice Hrvatske za upravnu godinu 1878., str. 6–24; Zagreb, 1879.
– 1). Govor predsjednika I. Kukuljevića Sakcinskog o svrsi Matice hrvatske. 2). Izveštaj društvenog blagajnika I. Kostrenčića o književnom i gospodarskom radu Matičinom. 3). Prikaz ostalog toka skupštine.

1880.**450.**

Zvonoljevarstvo u Zagrebu – Ivan Kukuljević
Vienac, XII, br. 6, str. 94–95; br. 7, str. 110–111; br. 8, str. 121–123; br. 9, str. 142–143; br. 10, str. 158–159; br. 11, str. 171–175; Zagreb, 7., 14., 21., 28. veljače, 6. i 13. ožujka 1880.

451.

Govor Ivana Kukuljevića proti uvedenju tečaja magjarskoga jezika za financijalne činovnike – [Ivan Kukuljević]

Obzor, X, br. 175 [176!], str. 1–2; Zagreb, 3. kolovoza 1880.

452.

Dobor grad. U Zagrebu, dne 19 Jula 1880. – Ivan Kukuljević

Bosansko-hercegovačke novine, III, br. 70, str. 1–2; Sarajevo, 1880.

453.

Glavna skupština »Matice Hrvatske«, držana dne 4. travnja 1880. pod predsjedništvom družtv. predsjednika presv. gosp. Ivana Kukuljevića – Ivan Kukuljević, [Suautor:] Ivan Kostrenčić.

Izvještaj Matice hrvatske za upravnu godinu 1879., str. 11–28; Zagreb, 1880.

– 1). Govor predsjednika I. Kukuljevića Sackinskog, o djelovanju društva. 2). Izvještaj blagajnika I. Kostrenčića, o društvenom poslovanju. 3). Prikaz ostalog tečaja skupštine.

1881.**454.**

Prvovjenčani vladaoci Bugara, Hrvata i Srba i njihove krune. (Preštampano iz LVII, LVIII. i LIX. knj. Rada Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti.)

– Napisao Ivan Kukuljević Sackinski.

U Zagrebu, Tisak Dioničke tiskare, 1881. – 155 str. + [3] table.

– P. o.; bibliografija uz tekst.

455.

Glavna skupština »Matice Hrvatske«, držana dne 10. srpnja 1881. pod predsjedništvom družtv. predsjednika presv. g. Ivana Kukuljevića Sackinskoga – [Ivan Kukuljević Sackinski i Ivan Kostrenčić]

Obzor, XI, »Prilog Obzora«, br. 159, str. 5–6; Zagreb, 14. srpnja 1881.

– Govor predsjednika i izvještaji o radu.

– Autori iz članka.

456.

Kroatische Bibliographie aus dem XVI. und XVII. Jahrhundert – Von Ivan v. Kukuljević

Agramer Zeitung, LVI, Nr. 265, S. 663; Agram, 19. November 1881. [Got.]

457.

Njeke bibliografičke riedkosti – Od Ivana Kukuljevića Sakcinskoga. *Vienac*, XIII, br. 49, str. 782–785; br. 60, str. 796–799; Zagreb, 3. i 10. prosinca 1881.

– Prikaz nekih književnih djela Nikole Zrinskoga, Frana Krste Frankopana, Jurja Patačića i dr.

458.

Glavna skupština »Matice Hrvatske«, držana dne 10. lipnja 1881. pod predsjedništvom društv. predsjednika presv. g. Ivana Kukuljevića Sakcinskoga – Ivan Kukuljević Sakcinski, [Suautor:] Ivan Kostrenčić.

Izveštaj Matice Hrvatske za godinu 1880., str. 10–26; Zagreb, 1881.

– 1). Govor I. Kukuljevića Sakcinskog, o radu Matičinom uopće. 2). Izveštaj I. Kostrenčića o književnom djelovanju i gospodarskom poslovanju Matičinom. 3). Prikaz ostalog toka skupštine.

459.

Prvovjenčani vladaoci Bugara, Hrvata i Srba i njihove krune. Čitao u sjednici filologičko-historijskoga razreda Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti dne 25. lipnja 1879. – Ivan Kukuljević Sakcinski

Rad Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti, LVII, str. 188–233 + 3 table; LVIII, str. 1–52 + 1 tabla; LIX, str. 103–157 + 3 table; Zagreb, 1881.

1882.**460.**

Tri Katarine Frankopanke promicateljice književnosti – I. K. S.

Vienac, XIV, br. 1, str. 7–9; Zagreb, 7. siečnja 1882.

– Katarina Frankopan Fernadova, Ivanova i Ana Katarina (Zrinska).

461.

Poviest Bosne do propasti kraljevstva (1463. god.) Napisao ju po prvih izvorih V. Klaić, profesor i docent hrvatske poviesti na hrv. sveučilištu u Zagrebu, 1882. – X. *Napredak*, XXIII, br. 11, str. 179–183; br. 12, str. 196–199; Zagreb, 10. i 20. travnja 1882.

– Autor vjerojatno I. Kukuljević Sakcinski.

462.

Glavna skupština »Matice Hrvatske«, držana dne 30. srpnja 1882, pod predsjedništvom društv. predsjednika presv. g. Ivana Kukuljevića Sakcinskoga – Ivan

Kukuljević Sakcinski

Pozor, br. 174, str. 3–4; br. 175, str. 3–4; Zagreb, 1. i 2. kolovoza 1882.

– Govor predsjednika I. Kukuljevića Saksinskog i izvještaj tajnika Ivana Kostrenčića.

– Autori iz teksta.

463.

Dva spomenika kova zlatarskoga – Od Ivana Kukuljevića Sakcinskoga

Viestnik hrvatskoga arkeologičkoga društva, IV, br. 4, str. 97–101 [S 2 crteža.];

Zagreb, 1. listopada 1882.

464.

Grad Ozalj – I. K. S.

Hrvatska vila, I, br. 4, str. 82 [fotografija] + 84–86; Sušak, 1882.

– Od XIII. st. do 1710.

465.

Trsat-grad – I. K. S.

Hrvatska vila, I, br. 4, str. 83 [fotografija] + 88–90; Sušak, 1882.

– Objavljeno skraćeno.

466.

Glavna skupština »Matice Hrvatske«, držana dne 30. julija 1882. pod predsjedništvom družtv. predsjednika presv. g. g. Ivana Kukuljevića Sakcinskoga – Suautor: Ivan Kostrenčić.

Izvještaj Matice Hrvatske za upravnu godinu 1881., str. 10–26; Zagreb, 1882.

– 1). Govor I. Kukuljevića Sakcinskog o Matičinom radu i komemoracija umrlih članova Janeza Bleiweisa, Jurja Dobrile i Augusta Šenoa. 2). Izvještaj I. Kostrenčića o književnom i gospodarskom djelovanju Matičinom. 3). Prikaz daljnjeg toka skupštine.

467.

Der Buchdruck in Kroatien im XVI. und XVII. Jahrhundert – von Ivan v. Kukuljević

Kroatische Revue, [I], br. 1, str. 43–50; Agram, 1882.

1883.

468.

Die legitimen und historischen Rechte Croatiens und der Ausgleich mit Ungarn

– Von Ivan Kukuljević Sakcinski.

Agram, Druck der Actienbuchdruckerei, 1883. – 1 l. + 66 str.

– Sadržaj. – Einleitung. I. Kroatien mit Dalmatien und Slavonien, ein mit Ungarn föde-

rirtes und vollkommen autonomes Königreich. II. Die Macht und Autorität des Banus und seine und die Landes-Jurisdiktion. III. Der Landtag und die Landesvertretung. IV Finanz-, Steuer- und Münzwesen. V. Das Heer- und Wehr-Wesen. VI. Landeswappen und Landesindigenat. VII. Der Ausgleich mit Ungarn.

– Predgovor, Vorwort zur zweiten Auflage, 1–2 str.; bibliografija uz tekst.

469.

Zrin grad i njegovi gospodari. Preštampano iz »Narodnih novina« – Napisao Ivan Kukuljević Sakcinski

Zagreb, Tiskara Narodnih novinah, 1883. – 86 str.

– [Omotni nasl.:] *Zrin grad i njegovi gospodari*. Sa rodoslovljem županah i knezovah bibrirskih i zrinski.

– Bibliografija uz tekst.

470.

Dva spomenika kova zlatarskoga – Od Ivana Kukuljevića Sakcinskoga.

Slovinac, VI, br. 6, str. 91–94 [S 2 sl.]; Dubrovnik, 21. februara 1883. [Ćir.]

– Pretiskano iz *Viestnika hrvatskoga arheološkoga društva*.

471.

Glavna skupština »Matice Hrvatske«, držana dne 29. julija 1883 pod predsjedničtvom družtv. predsjednika presv. g. Ivana Kukuljevića Sakcinskoga – Suautor: Ivan Kostrenčić.

Izveštaj Matice Hrvatske za upravnu godinu 1882., str. 11–25; Zagreb, 1883.

– 1). Govor I. Kukuljevića Sakcinskog, o uspjesima Matičinim. 2). Izveštaj I. Kostrenčića o društvenom poslovanju. 3). Prikaz ostalog tečaja skupštine.

1884.

472.

Govor Ivana Kukuljevića Sakcinskoga u saborskoj sjednici od 19. siečnja 1884. o predlogu odbora jedanaestorice. (Preštampano iz Pozora.) – [Ivan Kukuljević Sakcinski]

U Zagrebu, Dionička tiskara, [1884.] [Bez god.] – 4 str.

– O odnosima Hrvatske i Ugarske.

473.

Govor Ivana Kukuljevića Sakcinskog u hrvackom saboru 28 avgusta kad se raspravljao srpski zakon – Ivan Kukuljević Sakcinski

Zadar, Tiskarna Ivana Wodicke, 1884. – 2 str.

474.

Vatroslav Lisinski – Po Ivanu Kukuljeviću.

Vienac, XVI, br. 34, str. 539–540 + 541 [s portretom.]; Zagreb, 23. kolovoza 1884.

– Biografija.

475.

Govor narodnoga zastupnika I. pl. Kukuljevića o srbskom predlogu. (U saborskoj sjednici od 27. kolovoza.) – Ivan Kukuljević

Narodne novine, L, br. 200, str. 3–4; Zagreb, 30. kolovoza 1884.

– O Srbima u Hrvatskoj.

476.

[Srpsko pitanje pred Hrvatskim saborom.] – Ivan Kukuljević Sakcinski

Ustavnost, I, br. 6, str. 1; Beograd, 13. septembra 1884. [Ćir.]

– Govor I. Kukuljevića Sakcinskog na debati o srpskom pitanju u Hrvatskom saboru.

477.*

Srpska stvar u Zagrebu – Ivan Kukuljević Sakcinski

Dražkov raboš, II, br. 23; Split, 1884. [Prilog.]

– Govor izrečen u Hrvatskom saboru 1884. g. o uzakonjenju srpske crkveno-školske autonomije i o ravnopravnosti ćirilice s latinicom.

– Usto predgovor uredništva.

– Autor iz teksta.

478.

Govor narodnoga zastupnika I. pl. Kukuljevića o srpskom prijedlogu. (U saborskoj sjednici hrvatskoj od 27. Avgusta.) – Ivan Kukuljević

Glas Crnogoraca, XIII, br. 37, str. [2–3]; Cetinje, 1884. [Ćir.]

– O srpskoj crkvenoj-narodnoj autonomiji.

479.

Glavna skupština »Matice Hrvatske«, držana dne 16. novembra 1884. pod predsjedništvom družtv. predsjednika presv. g. Ivana Kukuljevića Sakcinskog – Ivan Kukuljević Sakcinski, [Suautor:] Ivan Kostrenčić

Izvjestaj Matice Hrvatske za upravnu godinu 1883., str. 11–28; Zagreb, 1884.

– 1). Govor I. Kukuljevića Sakcinskog, o radu i djelovanju Matičinom, 2). Tajnički i blagajnički izvještaj I. Kostrenčića. 3). Prikaz ostalog tečaja skupštine.

480.

Tri Kateřiny Frankopanky, podporovatelky literatury – J. K. S.

Slovanský sborník, III, str. 110–112; Praha, 1884.

1885.

481.

Beatrica Frankopan i njezin rod – Napisao Ivan Kukuljević Sakcinski.
Zagreb, Tiskom Dioničke tiskare, 1885. – 1 l + 72 str. + [1] tabla Sl. Beatrice Frankopan.

– Pretiskano iz *Vienca*, 1885.

482.

Primanje hrvatskih spisa u Budim-Pešti god. 1849.–1851. – Razjasnio Ivan Kukuljević.

Zagreb, Dionička tiskara, 1885. – 46 str.

– Tekst hrv. i njem.

483.

Beatrica Frankopanka i njezin rod – Piše Ivan Kukuljević Sakcinski.
Vienac, XVII, br. 1, str. 9 [portret] + str. 10–14; br. 2, str. 24–27; br. 3, str. 39–41; br. 4, str. 55–57; br. 5, str. 74–76; br. 6, str. 91–92; br. 7, str. 106–108; br. 8, str. 120–122; br. 9, str. 142–143; br. 11, str. 170–171; br. 12, str. 183–186; br. 13, str. 206–207; br. 15, str. 236–239; Zagreb, 3., 10., 17., 24., 31. siečnja, 7., 14., 21., 28. veljače, 14., 21., 28. ožujka i 11. travnja 1885.

484.

Priorat vranski sa Crkvenjaci i Božjaci u Hrvatskoj – I. Kukuljević
Pozor, br. 49, str. 4; Zagreb, 27. veljače 1885.

– Rasprava o povijesti Vrane, o djelovanju Benediktinaca u Hrvatskoj i Dalmaciji i povijest Crkvenjaka ili vitezova sv. hrama Jerusalimskog.

– U rubrici: Prosvjeta.

485.

Još nješto o pismih zemaljskoga arkiva – Ivan Kukuljević

Pozor, br. 179, str. 1–2; Zagreb, 6. kolovoza 1885.

– Povodom nestanka 18000 spisa iz zemaljskog arhiva autor opisuje kada i kako su spisi stigli u arhiv te se osvrće na njihovu važnost.

– Autor je bio nadstojnik arhiva.

486.

Primanje hrvatskih spisa u Budim-Pešti godine 1849.–1851. – Ivan Kukuljević
Pozor, br. 218, str. 1–2; Zagreb, 24. rujna 1885.

– Izvještaj Ivana Kukuljevića u kom se razlaže, kako su komorski spisi preneseni iz Pešte u Zagreb.

487.

Glavna skupština »Matice Hrvatske«, držana dne 29. novembra 1885. pod predsjedništvom druŝtv. predsjednika presv. gospodina Ivana Kukuljevića Sakcinskoga – Ivan Kukuljević Sakcinski, [Suautor:] Ivan Kostrenčić.

Izvještaj Matice Hrvatske za godinu 1884., str. 11–34; Zagreb, 1885.

– 1). Predsjednikov prikaz historijskog razvitka i rada Matice hrvatske. 2). Izvještaj blagajnika i tajnika I. Kostrenčića o društvenom poslovanju. 3). Prikaz ostalog tečaja skupštine.

488.

Uzdisaji starca – Ivan Kukuljević Sakcinski

Slava preporoditeljem! 1835.–1885., str. 19; Naklada Odbora za proslavu petdesetgodišnjice preporoda hrvatske knjiŝevnosti, Tisak Dioničke tiskare u Zagrebu, Zagreb, 1885.

1886.

489.

Glasoviti Hrvati prošlih vjekova. Niz životopisâ – Napisao Ivan Kukuljević Sakcinski.

Zagreb, Nakl. »Matice hrvatske«, Tiskom C. Albrechta, 1886. – 3 l. + 268 str. + 1 l. + [7] tabla; omot ilustr. u zlatotisku.

– Iz sadržaja. – Ivan Česmički nazvan Janus Pannonius (r. 1434. †1472.) Stjepan Brodarić (r. oko 1480. † 1539.) Antun Vrančić (r. 1504. †1573.) Mehmed Sokolović (r. oko 1509. †1579.) Stjepan Konzul Istrijanin (r. 1521. †oko 1580.) Dinko Zavorović (r. oko 1540. †1610.) Juraj Habdelić (r. 1609. †1687.) Porodica Draškovića. Ivan Ivanišević (r. 1608. †1665.) Rugjer Josip Bošković (r. 1711. †1787.)

– Sadrŝi i stihove Rugjera Boškovića; sl. J. Draškovića, A. Vrančića, M. Sokolovića, S. Konzula, J. Draškovića s faks. njegova potpisa, I. Ivaniševića i R. Boškovića; bilješke uz pojedine prikaze, 253–268. str.

490.

Lucijan Martinov Vranjanin, graditelj XV. vieka – Napisao Ivan Kukuljević Sakcinski.

U Zagrebu, Knjigotiskara i litografija Dragutina Albrechta, 1886. – 14. str. s [1] sl. + [1] tabla.

– [Na omotu:] Pretiskano iz *Glasnika Druŝtva za umjetnost i umjetni obrt*.

– Bibliografija uz tekst.

491.

Priorat vranski sa vitezi templari i hospitalci sv. Ivana u Hrvatskoj – Napisao Ivan Kukuljević Sakcinski.

U Zagrebu, Tisak Dioničke tiskare, 1886. – 1 l. + 148 str.; omot ilustr. u boji.

– P. o.; bibliografija uz tekst.

– Pretiskano iz LXXXI. i LXXXII. knj. *Rada Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti*, Zagreb, 1886.

492.

Glavna skupština hrv. arheološkog društva – [Ivan Kukuljević Sakcinski] *Obzor*, br. 28, str. 4; br. 30, str. 3; Zagreb, 5. i 8. veljače 1886.

– Govor o razvoju arheološke nauke u Hrvatskoj.

493.

Kukuljević – Jubiläum – Ivan Kukuljević de Sacci

Agramer Zeitung, LXII, Nr. 254, S. 300–301; Agram, 6. November 1886. [Got.]

– Povodom 50. godišnjice rada.

494.

Kukuljevićev jubilej – [Ivan Kukuljević Sakcinski]

Obzor, [XXVII], br. 255, str. 1–2; Zagreb, 8. studenoga 1886.

– U povodu 50. godišnjice književnog rada.

495.

Lucijan Martinov Vranjanin, graditelj XV. vijeka – Ivan Kukuljević Sakcinski *Glasnik društva za umjetnost i umjetni obrt*, I, str. 91–102 [S 1 sl.]; Zagreb, 1886.

496.*

Glavna skupština Hrv. arheološkog društva – Ivan Kukuljević Sakcinski *Hrvatska*, I, br. 3, str. 3–4; 1886.

– Govor o razvoju arheološke nauke u Hrvatskoj.

497.

Zapisnik XI. [IX.!] glavne skupštine hrv. ark. Društva – Ivan Kukuljević Sakcinski

Izvešće Hrvatskoga arheološkoga društva za godinu 1886., str. 1–3; Zagreb, 1886.

– Tekst govora.

498.

Vanredna glavna skupština »Matice Hrvatske«, držana dne 2. svibnja 1886. pod

predsjedničtvom društ. predsjednika presv. gosp. Ivana Kukuljevića Sakcinskoga – Ivan Kukuljević Sakcinski, [Suautor:] Ivan Kostrenčić.

Izveštaj Matice Hrvatske za upravnu godinu 1885., str. 11–23; Zagreb, 1886.

– Govori predsjednika I. Kukuljevića Sakcinskog i društvenog tajnika i blagajnika I. Kostrenčića o predmetu gornje skupštine: gradnji kuće »Matičine«.

499.

Redovita glavna skupština »Matice Hrvatske« držana dne 5. prosinca 1886. pod predsjedničtvom društ. predsjednika presv. gosp. Ivana Kukuljevića Sakcinskoga – Ivan Kukuljević Sakcinski, [Suautor:] Ivan Kostrenčić.

Izveštaj Matice Hrvatske za upravnu godinu 1885., str. 24–42; Zagreb, 1886.

– 1.) Govor I. Kukuljevića Sakcinskog, o duševnom radu M. H. 2.) Izveštaj I. Kostrenčića o cjelokupnom društvenom poslovanju. 3.) Prikaz ostalog toka skupštine.

500.

Der Kampf der Kroaten mit den Mongolen und Tataren. Eine historisch-kritische Studie – Von Ivan von Kukuljević-Sakcinski

Kroatische Revue, II, br. 1, str. 69–97; br. 2, str. 95–101; br. 3, str. 101–138 [S portretom]; Agram, 1886.

501.

Ein Rückblick auf die Thätigkeit des literarischen Vereines »Matica Hrvatska«.

Kroatische Revue, II, br. 1, str. 129–134; Agram, 1886.

– Govor na glavnoj godišnjoj skupštini 29. XI. 1885.

– Pisac iz uvoda.

502.

Priorat vranski sa vitezi templari i hospitalci Sv. Ivana u Hrvatskoj. Čitano u sjednici filologičko-historičkoga razreda jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti dne 25. veljače 1885. (Ostatak iz LXXXI. Knjige Rada.) – Ivan Kukuljević Sakcinski

Rad Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti, LXXXI, str. 1–80; LXXXII, str. 1–68; Zagreb, 1886.

1887.

503.

Poviest porodice Draškovića Trakošćanskih: sa slikama grofa Janka i Jurja kardinala Draškovića – Napisao Ivan Kukuljević Skacinski

Zagreb, Nakl. »Maticе hrvatske«, <Tiskara C. Albrechta>, 1887. – 2 l. + 56 str. + [2] table

– [Na poledini nasl. l.:] Pretiskano iz knjige Kukuljević, *Glasoviti Hrvati prošlih vjekova*, Matica hrvatska, Zagreb, 1886.

504.

Die Draškoviche. (Original-Feuillton des »Agramer Tagblatt«.) – Ivan Kukuljević

Agramer Tagblatt, II, br. 186, S. 1–3; Nr. 187, S. 1–3; Nr. 188, S. 1–3; Agram, 27., 28. i 29. Juli 1887. [Got.]

– Posebni otisak iz knjige *Glasoviti Hrvati prošlih vjekova* pod naslovom »Poviest porodice Draškovicha Trakoštjanskih«.

– Pisac iz bilješke.

505.

Sokol-grad Brinjski – Ivan Kukuljević Sakcinski

Glasnik Društva za umjetnost i umjetni obrt, II, str. 57–65 + 4 table; Zagreb, 1887.

– Table sa slikama nalaze se iza str. 89.

506.

Redovita glavna skupština »Maticе Hrvatske«, držana dne 11. prosinca 1887. pod predsjedničtvom družtv. predsjednika presv. gosp. Ivana Kukuljevića Sakcinskoga – Ivan Kukuljević Sakcinski, [Suautor:] Ivan Kostrenčić.

Izveštaj Maticе Hrvatske za upravnu godinu 1886., str. 12–40; Zagreb, 1887.

– 1). Govor predsjednika, o uspjesima Matičinim u minuloj godini. 2). Izveštaj tajnika-blagajnika I. Kostrenčića, o Matičinom radu i o pitanju gradnje Matičine kuće. 3). Ostali tečaj skupštine.

1888.

507.

Filippa Lazea da Pola detta la »Saffo illirica« – Ivan Kukuljević Sakcinski

Il Diritto Croato, I, Nro. 39, pag. 1–2; Pola, 24. Luglio 1888.–1889.

508.

Redovita glavna skupština »Maticе Hrvatske«, držana dne 9. prosinca 1888. pod predsjedničtvom družtv. predsjednika presv. gosp. Ivana Kukuljevića-Sakcinskoga. Suautor: Ivan Kostrenčić.

Izveštaj Maticе Hrvatske za upravnu godinu 1887., str. 12–13; Zagreb, 1888.

– 1.) Predsjednikov govor, o zaslugama Maticе hrv. na književnom polju. 2.) Tajničko-

blagajnički izvještaj I. Kostrenčića, o literarnom radu Matice hrv. i njenom gospodarskom poslovanju u minuloj godini. 3.) Prikaz daljnjeg toka skupštine.

– Unutar teksta predsjednikovog govora dva pisma J. J. Strossmayera.

1889.

509.

Govor G. I. Kukuljevića-Sakcinskoga na glavnoj skupštini hrv. arheologijskog društva od 10 o. mj. – Ivan Kukuljević Sakcinski

Narodne novine, LV, br. 36, str. 5; Zagreb, 13. veljače 1889.

510.

Hrvatsko arheologičko društvo – Ivan Kukuljević Sakcinski

Obzor, XXX, br. 37, str. 3; Zagreb, 13. veljače 1889.

– Govor na glavnoj skupštini g. 1889.

510.a

Za hrvatske starine u Kninu – Ivan Kukuljević Sakcinski, Šime Ljubić, Ivan Bojničić

Narodni list, XXVIII, br. 17, str. 2; Zadar, 27. veljače 1889.

511.

Regesta documentorum regni Croatiae, Dalmatiae et Slavoniae saeculi XIII. Collegit et digessit. Predano u sjednici filologičko-historičkoga razreda jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti dne 25. lipnja 1889. – I. Kukuljević de Saccis.

Starine, knj. XXI, str. 225–304; JAZU, Zagreb, 1889.

512.*

Hrvatsko arheologičko društvo – Ivan Kukuljević Sakcinski

Hrvatska, IV, br. 34, str. 1; 1889.

1890.

513.

Regesta documentorum regni Croatiae, Dalmatiae et Slavoniae saeculi XIII. Collegit et digessit I. Kukuljević de Saccis. Predano u sjednici filologičko-historičkoga razreda jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti dne 25. lipnja 1889. (Continuatio V. *Starine* XXI, 225–304.)

Starine, knj. XXII, str. 221–240; JAZU, Zagreb, 1890.

514.

Regesta documentorum regni Croatiae, Dalmatiae et Slavoniae saeculi XIII. Collegit et digessit I. Kukuljević de Saccis. Predano u sjednici filologiĉko-historiĉkoga razreda jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti dne 25. lipnja 1889. (Continuatio V. Starine XXI, 221–240.).

Starine, knj. XXIII, str. 244–256; Zagreb, 1890.

1891.**515.**

Nadpisi sredovjeĉni i novovjeki na crkvah, javnih i privatnih sgradah i t.d. u Hrvatskoj i Slavoniji – Sabrao Ivan Kukuljević Sakcinski

Zagreb, Knjižara Jugoslavenske akademije, Knjižara Dioniĉke tiskare, <Dioniĉka tiskara>, 1891. – 2 l. + 391 str. sa sl.

– Bibliografija i bilješke uz tekst.

516.

Junakinja Vladislava, Kneginja Kninska i cetinska (Slika iz hrvatske povijesti.) – Ivan Kukuljević.

Obzor, XXXII, br. 172, str. 1; Zagreb, 30. srpnja 1891.

– O Vladislavi Nelipić.

517.

Regesta documentorum regni Croatiae, Dalmatiae et Slavoniae saeculi XIII. Collegit et digessit I. Kukuljević de Saccis. Predano u sjednici filologiĉko-historiĉkoga razreda jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti dne 25. lipnja 1889. (Continuatio V. Starine XXI, 244–256.).

Starine, knj. XXIV, str. 204–252; Zagreb, 1891.

1892.**518.**

Što je prošlost hrvatska. (Odgovor mome drugu.) – I. K. S.

Hrvatska, VIII, br. 17–21, str. 130; Zadar, 9. Prosinca 1893.

– Vjerojatno Petru Preradoviću. Bilješka o pjesmi.

1893.**519.**

Što je prošlost hrvatska. (Odgovor mome drugu.) – I. K. S.

Obzor, XXXIV, br. 261, str. 1; Zagreb, 14. studenoga 1893.

– Pjesma posvećena Petru Preradoviću u čijoj je ostavštini i pronađena.

520.

Što je prošlost hrvatska – I. K. S.

Prosvjeta, I, br. 43, str. 767; Zagreb, 24. studenoga 1893.

– Bilješka o pjesmi.

521.

Regesta documentorum regni Croatiae, Dalmatiae et Slavoniae saeculi XIII. Collegit et digessit I. Kukuljević de Saccis. Predano u sjednici filologičko-historičkoga razreda jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti dne 25. lipnja 1889. (Continuatio V. Starine XXIV, 205–252.).

Starine, knj. XXVI, str. 195–236; JAZU, Zagreb, 1893.

1895.

522.

Regesta documentorum regni Croatiae, Dalmatiae et Slavoniae saeculi XIII. Collegit et digessit I. Kukuljević de Saccis. Predano u sjednici filologičko-historičkoga razreda jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti dne 25. lipnja 1889. (Continuatio V. Starine XXVI, 195–236.).

Starine, knj. XXVII, str. 1–168; JAZU, Zagreb, 1895.

1896.

523.

Regesta documentorum regni Croatiae, Dalmatiae et Slavoniae saeculi XIII. Collegit et digessit I. Kukuljević de Saccis. (Opus posthumum).

Zagrabiae, Typis Officinae Societatis typographicae, 1896. – 1 l. + 461 str.

– [Na poledini nasl. l.:] (Pretiskano iz *Starina* Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti XXI, XXII, XXIII, XXIV, XXVI, XXVII i XXVIII.).

– P. o.

524.

Narodne pripovijesti o Medvedgradu – [Ivan Kukuljević-Sakcinski]

Podravac, IV, br. 6, str. 3; br. 7, str. 3–4; Gjurjevac, 8. i 15. veljače 1896.

– Sadržaj.- 1. Crna kraljica.- 2. Medvedgradski gavran.- 3. Mliječnica.- 4. Kraljev zdenac.- 5. Veliki i mali zidani ribnjak.- 6. Medvedgradski top.

– Pretiskano iz knjige: *Dogodjaji Medved-grad*.

– Ime pisca iz bilješke uredništva.

525.

Grad Drežnik – Ivan Kukuljević Sakcinski
Obćinski glasnik, I, br. 12, str. 94; Zagreb, 15. lipnja 1896.
– Iz djela: *Njeke gradine i gradovi u Hrvatskoj*.
– Pisac iz bilješke.

526.

Regesta documentorum regni Croatiae, Dalmatiae et Slavoniae saeculi XIII. Collegit et digessit I. Kukuljević de Saccis. U sjednici filozofijsko-juridičkoga razreda Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti dne 25. lipnja 1889. *Starine*, knj. XXVIII, str. 97–185; JAZU, Zagreb, 1896.

1898.**527.**

Korneliji (ženi svojoj) – Ivan Kukuljević
Tjednik bjelovarsko-križevački, VIII, br. 19, str. 2; Bjelovar, 5. ožujka 1898.
– Pjesma objavljena u članku Marije Jambrišak »Kornelija Kukuljević Sakcinski«, posvećena ženi Korneliji.
– Pisac iz teksta članka.

528.

Dva Ivana Vojkovića Klokočka. Iz književne ostavštine Ivana Kukuljevića Sakcinskoga.
Vienac, XXX, br. 10, str. 155–156; br. 14, str. 217 [portret] + str. 218–219; br. 16, str. 232–234; Zagreb, 5. ožujka, 2. i 16. travnja 1898.
– Biografije.

1899.**529.**

Varaždin. (Kratki nacrt s gledišta historičkoga.) – Ivan Kukuljević Sakcinski
Varaždinski viestnik, X, br. 1, str. 2–3; br. 3, str. 2–3; br. 4, str. 2–3; Varaždin, 7., 21. i 28. siečnja 1899.
– Izvadak iz rukopisnog djela: *Historički opis Hrvatske, Slavonije i Sriema sa svimi gradovi, gradinama, razvalinama, obkopi, manastiri, znamenitim crkvami, crkvišći, starinama i ostalimi znamenitostimi*.

1901.**530.**

[Naši prošli sni se u istinu...] – I. Kukuljević Sakcinski

Građa za povjest kniževnosti hrvatske, knj. III, str. 299; Zagreb, 1901.

– Kukuljevićeva pjesma objavljena pod zajedničkim naslovom: »Sitnice iz ilirskoga doba«.

– Priopćio Milivoj Šrepel.

1902.**531.**

Rukopis glasovite Kukuljevićeve pjesme: Bože koj si doveo rod Hrvata – Ivan Kukuljević Sakcinski

Prosvjeta, X, br. 1, str. 36; Zagreb, 1902.

– Facsimile.

1903.**532.**

[Gdje je slavska domovina?] – Ivan Kukuljević

Vienac, XXXV, br. 20, str. 644; Zagreb, 1903.

– Kukuljevićeva pjesma u tekstu članka: Vladimira Gudela, »Njemački utjecaji u hrvatskoj preporodnoj ilirici«.

– Autor iz teksta.

1904.**533.**

Hrvatske slike od Ivana Kukuljevića Sakcinskoga.

Sv. Ćiril i Metod, kalendar za hrvatski narod, II, str. 29–30; Senj, 1904.

– Sadržaj: 1. Gore. 2. Rijeke. 3. Gradovi. 4. Sela. 5. Starci. 6. Mladež.

1905.**534.***

Aus Slavenweisen – Ivan Kukuljević

Dresden, 1905., str. 206–207.

1906.**535.**

Franjo Tahí Susedgradski i Matija Gubec. (1573.) – I. K. S.
Hrvatski Zagorac, II, br. 8, str. 5; Zagreb, 1. svibnja 1906.

536.

Hrvatom – [Anonim]
Jorgovan, koledar za mladež za prostu godinu 1907., str. 113; Pula, 1906.
– Objavljena XII. pjesma, II. dijela zbirke: *Slavjanke*, Zagreb, 1848.

1907.**537.**

Franjo Tahí Susedgradski i Matija Gubec. (1573.) – I. K. S.
Jelačić, hrvatski vojnički kalendar za prostu godinu 1907., VI, str. 69–70; Zagreb, 1907.

1909.**538.**

Davorija dobrovoljacah spremajućih se na Magjare – [I. pl. K. S.]
Naše pravice, VI, br. 4, str. 1; Varaždin, 28. siečnja 1909.
– Povodom rata Hrvata s Mađarima g. 1848.
– Prema opasci uz pjesmu autor je vjerojatno Ivan Kukuljević Sakcinski.

1911.**539.**

An die Wolken. Uebersetzt von Mavro Špicer – Ivan Kukuljević Sakcinski
Agramer Tagblatt, XXVI, Nr. 127, I. Pfindst – Beilage S. 1; Agram, 3. Juni 1911.
– Objavljeno pod zajedničkim naslovom: Kroatische Dichtungen.
– Autor griješkom potpisan: Franjo Marković.

1915.**540.**

Hrvatima – [Anonim]
Domovina, VII, br. 265, str. 3; Punta Arenas, 30. Svibnja (Máyo) 1915.

541.*

Slaveni – Ivan Kukuljević Sakcinski

Sloboda, II, br. 62, str. 1; 1915.

– Kontinuirano objavljena i III. pjesma, II. dijela zbirke *Slavjanke*, Zagreb, 1848.

542.*

Bože, Ti si! – Ivan Kukuljević Sakcinski

Hrvatska narodna zajednica, III, br. 5, str. 135; 1915.

1916.**543.**

[Priposlano pismo. Ljubezni prijatelju!... U Zagrebu, dne 17. kolovoza 1866. –

Tvoj stari prijatelj Ivan Kukuljević

Hrvatska prosvjeta, III, br. 4–6, str. 180–184; Zagreb, 1916.

– O razlozima koji su rukovodili I. Kukuljevića Sakcinskog da se odrekne časti člana Jugoslavenske akademije.

– U *Hrvatskoj prosvjeti* priopćio prof. dr. Rudolf Horvat pod naslovom: Kukuljevićeva obrana »Iliraca« g. 1866. Prigodom stogodišnjice rođenja Ivana Kukuljevića.

– Uz to komentar priopćitelja.

1918.**544.**

Sinovi Obilića i Šubića – Ivan Kukuljević Sakcinski [Ćir.]

Vidov-dan, I, sv. 1, str. 36; Ženeva, Sv. Sava – Genève, St. – Savva, 1918.

1924.**545.**

Četiri pisma Ivana pl. Kukuljevića Sakcinskoga. Priopćio Julije Kempf.

Narodna starina, III, br. 8, str. 214–217; Zagreb, 1924.

– Objavljeno: Jedno pismo grofu Juliju Jankoviću od 4. VIII. 1885.; tri pisma grofici Mariji Adamović (kćeri grofa Julija Jankovića) od 13. i 14. II. 1886. i 7. VIII. 1887.

– Pisma sadrže podatke o plemićkim porodicama koje su u prošlosti bile vezane s porodicom Jankovića.

– Uz to uvod priopćitelja.

1925.**546.**

More Ilirsko – I(van) Kukuljević Sakcinski

Luč, XXI, br. 2, str. 2; Zagreb, 1. XI. 1925.

– Iz *Obćeg zagrebačkog Koledara za godinu 1849.*, tečaj četvrti.

547.

Narodne pripovijesti o Medvedgradu – Ivan Kukuljević Sakcinski

Stari i novi Zagreb, I, br. 5, str. 156–160; Tiskom i opremom Hrv. štamparskog zavoda, Zagreb, 1925.

– Pretiskano iz *Arhiva za jugoslavensku povjesnicu*, III. sv.

– Podatak o piscu iz bilješke.

548.

Tomislav, prvi kralj hrvatski. (Pretiskano iz druge od triju rasprava s natpisom »Prvovjenčani vladaoци Bugara, Hrvata i Srba i njihove krune«, objelodanjene u 58. knjizi »Rada Jugoslav. akad.«, str. 1-52, od 1879. godine). Résume: Tomislav, premier roi croate – Ivan Kukuljević Sakcinski

Zbornik kralja Tomislava, LXXII–LXXIII + str. 40–85, Zagreb, 1925.

1926.**549.**

Ivan Kukuljević za slobodu štampe 1843. – Ivan Kukuljević Sakcinski

Novosti, XX, br. 38, str. 3; Zagreb, 7. veljače 1926.

– Govor održan 11. travnja 1843. u Velikom Spravištu Sl. Varmedje Zagrebačke.

– Autorovo ime iz uvodne bilješke.

550.

Pismo Ivana Kukuljevića duhovnomu pomoćniku Iliji Okrugiću u Kukujevcima. U Zagrebu, dne 20. prosinca 1855. Piopćio Ivan Martinović – Ivan Kukuljević

Obzor, LXVII, br. 40, str. 2–3; Zagreb, 10. veljače 1926.

– Pismo se odnosi na Kukuljevićev članak: Povjesničke crtice Sriema glede njegovieh znamenitostih i u njemu se nahodećih starinah; članak je objavljen u *Arkivu za povjesnicu jugoslavensku*, 1857., knj. IV, str. 201–232.

551.

Pokret protiv Madžara u Hrvatskoj god. 1843. Govor Ivana Kukuljevića Sakcinskoga držan 10. srpnja 1843. u Velikom Spravištu Varmedje Zagrebačke – Ivan Kukuljević Sakcinski

Novosti, XX, br. 48, str. 4; Zagreb, 17. veljače 1926.

552.

Grgur Ninski – Spjevao I. K. S.

Starokatolik, II, br. 9, str. 1; Zagreb, 15. rujna 1926.

– Pjesma.

1927.

553.

Što je prošlost hrvatska? – Ivan Kukuljević Sakcinski

Bunjevačke novine, IV, br. 5, str. 3; Subotica, 28. januara 1927.

– Pjesma tiskana unutar članka: S. T.: »Šta si dočekala Subotico bela, da za tebe prose zagorski Tataři«, IV, br. 5, str. 2–3; Subotica, 28. Januara 1927.

554.

Oblaci – Ivan Kukuljević Sakcinski

Hrvatske novine, VIII, br. 15, Kolo mladeži, Vjesnik »Hrvatskih Novina« za katoličku omladinu, str. 42; Subotica, 9. travnja 1927.

– Objavljena X. pjesma, II. dijela zbirke: *Slavjanke*, Zagreb, 1848.

555.*

Vier Briefe Ivan von Kukuljević. Mitgeteilt von Julije Kempf (Požega) – Ivan pl. Kukuljević Sakcinski

Die Frau, LX, br. 86, str. 9–10; Osijek, 1927.

– Pisma upućena Juliju grofu Jankoviću od 4. VIII. 1885. i tri pisma njegovoj kćeri Marie Adamović od 13. i 14. II. 1886. i 7. VIII. 1887. O genealogiji i grbovima obitelji Saić, Malakoczy, Orehoczy i Kešković.

– Uz to uvod priopćitelja.

1928.

556.

Baština historije. Kako je o Srbima i Hrvatima pisao 1863. god. Ivan Kukuljević Sakcinski.

Riječ Srba, Hrvata i Slovenaca, XXIV, br. 1, str. 11; Zagreb, 1. januara 1928.

– Izvod iz nekih Kukuljevićevih napisa.

1931.**557.**

[Sardce je ljudsko...] U Dubrovniku dne 23. listopada 1856. – Ivan Kukuljević Sakcinski

Zbornik iz dubrovačke prošlosti Milanu Rešetaru o 70-godišnjici života, Dubrovnik, 1931., str. 372–373.

– Iz albuma Dragojlice Kaznačić, žene Ivana Augusta Kaznačića.

– Objavljeno u članku: Josef Matl, »Preradović, Kukuljević, Düringsfeld in Dubrovnik«, *Zbornik iz dubrovačke prošlosti Milanu Rešetaru o 70-godišnjici života prijatelji i učenici*, Dubrovnik, 1931., str. 369–378.

1933.**558.**

[Mir sagt, o mein Herz...], [Što da kaže listak mali...] – Ivan pl. Kukuljević *Narodne novine*, XCIX, br. 88, str. 10; Zagreb, 14. aprila 1933.

– Objavljeno u članku: Antonija K[assowitz]-Cvijić, *Spomenar otmjene Ilirkinje*.

1935.**559.***

Ilirsko sveslavenstvo. (Iz »Slavjanki« od Ivana Kukuljevića.)
Jugoslovenska sloga, III, br. 18, str. 1; Beograd, 1935.

1936.**560.**

»Uz proslavu 100-godišnjice ilirskog preporoda«. Iz pripovijetke »Bugarin«. Iz govora u Hrvatskom saboru 1848. god. Iz govora u Hrvatskom saboru 1884. god. – Ivan Kukuljević-Sakcinski
Mladost, XV, br. 5, str. 117–118; Zagreb, 1. januara 1937.

561.

(Iz knjige: »Povjestne pjesme« – štampane u Zagrebu 1874. god.). Grgur Ninski (g. 925.), Marko Antun Gospodnetić (De Dominis). – Ivan Kukuljević Sakcinski
Starokatolik, XII, br. 8, str. 4; Zagreb, kolovoz 1936.

1938.**562.**

Dubrovnik. [Lat.] – Ivan Kukuljević

Narodna odbrana, XIII, br. 14, str. 214–215 [s 1 sl.]; Beograd, 10. april 1938.

[Ćir.]

– Povijest i opis grada.

1939.**563.**

Duševno gibanje jugoslovensko prije sto godina – Ivan Kukuljević

Jugoslovenske novine, IV, br. 128, str. 1; Zagreb, 30. marta 1939.

564.

Preporodna ideja Hrvata u XIX stoljeću – Ivan Kukuljević

Jugoslovenske novine, IV, br. 129, str. 1; Zagreb, 6. aprila 1939.

– Govor 1884. godine u Hrvatskom saboru.

565.

Duševna veza Jugoslovena kroz vijekove – Ivan Kukuljević

Jugoslovenske novine, IV, br. 130, str. 1; Zagreb, 13. aprila 1939.

– Govor o jeziku Hrvata i Srba od 10. kolovoza 1861. godine u Hrvatskom saboru.

1948.**566.***

»Slované, nedejme se!« – Ivan Kukuljević

Jaro národů, Praha, 1948., str. 53 i 56.

1950.**566.a**

Pismo Ivana Kukuljevića Šimi Ljubiću od 30. svibnja 1866. – Ivan Kukuljević
Sakcinski

Miscellanea Državnog arhiva u Zadru, uredio Stjepan Antoljak, sv. II–IV, br. 99; Zadar, 1950.–1952.

1965.**567.**

Pisma Ivana Kukuljevića Sakcinskog upućena Baldu Bogišiću – Ivan Kukuljević Sakcinski

U: Dr. Josip Lučić: »Suradnja Ivana Kukuljevića Sakcinskog i Balda Bogišića 1856.–1868. (U svjetlu njegove korespodencije)«

Zadarska revija, XIV, br. 3, str. 219–228; Zadar, lipanj 1965.

1974.**568.**

Bibliografija hrvatska. Dio prvi. Tiskane knjige. Uredio Ivan Kukuljević Sakcinski. U Zagrebu, Brzotiskom Dragutina Albrehta, 1860. s dodatkom Bibliografija hrvatska. Dodatak k prvom dielu. Tiskane knjige. Sastavio I. K. S. u Zagrebu, Tiskom i nakladom Antuna Jakića, 1863. – Reproducirani ponatis. Spremna beseda dr. Tomislav Jakić.

V Ljubljani, Cankarjeva založba, 1974. [Nasl. u kolofonu.] – 233 + 31 + VI str., s faks. [Lat., ćir. i glagoljica.]

1984.**569.**

Pjesnici hrvatski XVI. vieka – od Ivana Kukuljevića Sakcinskoga

Reprint, [odgovara Vjekoslav Bajsić], Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 1984. – 48 str.

– Otisak izdanja iz 1867.

1989.**570.**

Juran i Sofia ili Turci kod Siska, junačka igra u trih činih. Pretisak izdanja iz 1839. god. – spisao Ivan Kukuljević Sakcinski

[Priredili: Dražen Budiša, Božidar Petrač]. Bibliofilska izdanja 20, Niz Reprinti, Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 1989. – 113 str.

1991.**571.**

Glasoviti Hrvati prošlih vjekova – Ivan Kukuljević-Sakcinski.

Mladost, Zagreb, 1991. – 268 str.

1993.

572.

Zrin grad i njegovi gospodari – napisao Ivan Kukuljević Sakcinski
Društvo prijatelja Zrina, Zagreb, Kiwanis klub Zagreb, Hrvatsko narodno kazalište u Zagrebu, Zagreb, 1993. – 86 str. + [1] presavetak s rodoslovljem župana i knezova bribirskih i zrinskih.

573.

Govor Ivana Kukuljevića Sakcinskog. 150. godina hrvatske riječi u hrvatskom saboru – Ivan Kukuljević Sakcinski
Hrvatska revija, XLIII, sv. 2–3 [170/171], str. 147–150; Zagreb, ožujak–lipanj 1993.
– Govor za uvođenje narodnoga jezika 2. svibnja 1843.

1994.

574.

Slavjanke, VIII – Ivan Kukuljević-Sakcinski (1816–1889)
Hrvatska planinarska književnost : antologija : biografski leksikon. Sastavio: Željko Poljak. Hrvatski planinarski savez, Zagreb, 1994., str. 29–30.

575.

Prvostolna crkva zagrebačka : opisana s gledišta povjestnice, umjetnosti i starinah. [Pretisak, U Zagrebu 1856. Tiskom Narodne tiskarnice dra. Ljudevita Gaja] – od Ivana Kukuljevića Sakcinskog.
Matica hrvatska – Ogranak Velika Gorica, Velika Gorica, 1994. – 72 str.

1996.

576.

Varašdin. Kratki nacrt s gledišta historičkog od Ivana Kukuljevića Sakcinskog.
Družba »Braća hrvatskog zmaja«, Stol Varaždinski, Varaždin, veljače 1996. – 23 str.
– Reprint separata iz časopisa *Neven* iz godine 1857. U povodu 180. obljetnice rođenja Ivana Kukuljevića Sakcinskog.

577.

Putne uspomene. Put u Senj – Ivan Kukuljević
Hrvatski putopisi. Priredio dr. Vinko Brešić. Divič, Zagreb, 1996., str. 44–49.

578.

[Momu domu i rodu, op. M. Č.] – Ivan Kukuljević Sakcinski (1816.–1889.)
Kip domovine. Antologija hrvatske rodoljubne poezije 19. i 20. stoljeća. Priredio
Božidar Petrač. Alfa, Zagreb, 1996., str. 44–45.

1997.**579.**

Izabrana djela – Ivan Kukuljević Sakcinski
Priredio Nikola Batušić. [Prijevod s latinskog jezika Neven Jovanović.] Matica
hrvatska, Zagreb, 1997. – 707 str.

580.

Mletci – Ivan Kukuljević Sakcinski
»Venecija u hrvatskim putopisima«, *Kolo*, VI, br. 1, str. 283–284; Zagreb, pro-
ljeće 1997.
– Ulomak iz Kukuljevićevih *Putnih uspomena*.

581.

Putne uspomene. Put u Senj – Ivan Kukuljević Sakcinski
Hrvatski putopisi, 2. dopunjeno i izmijenjeno izdanje. Priredio dr. Vinko Brešić,
Divič, Zagreb, 1997., str. 37–42.
– Iz *Danice*, IX, br. 46, str. 181–182; br. 47, str. 186–187; Zagreb, 18. i 25. Studenoga
1843.

582.

Glavna skupština »Matice hrvatske«, držana dne 22. svibnja 1879. pod predsjed-
ništvom društv. predsjednika pres. gosp. Ivana Kukuljevića – Ivan Kukuljević
Sakcinski, 1879.
Matica hrvatska 1842–1997. Pripremio Josip Bratulić. Matica hrvatska, Zagreb,
1997., str. 23–24.
– Govor.

583.

Glavna skupština »Matice hrvatske«, držana dne 4. travnja 1880. pod predsjed-
ništvom društv. predsjednika pres. gosp. Ivana Kukuljevića – Ivan Kukuljević

Sakcinski, 1880.

Matica hrvatska 1842–1997. Pripremio Josip Bratulić. Matica hrvatska, Zagreb, 1997., str. 25–26.

– Govor.

584.

Glavna skupština »Matice hrvatske«, držana dne 30. srpnja 1882. pod predsjedništvom druŝtv. predsjednika pres. g. Ivana Kukuljevića Sakcinskoga – Ivan Kukuljević Sakcinski, 1882.

Matica hrvatska 1842–1997. Pripremio Josip Bratulić. Matica hrvatska, Zagreb, 1997., str. 27–28.

– Govor.

585.

Glavna skupština »Matice hrvatske«, držana dne 29. srpnja 1883. pod predsjedništvom druŝtv. predsjednika pres. g. Ivana Kukuljevića Sakcinskoga – Ivan Kukuljević Sakcinski, 1883.

Matica hrvatska 1842 – 1997. Pripremio Josip Bratulić. Matica hrvatska, Zagreb, 1997., str. 29–30.

– Govor.

586.

Prvi od davnina zastupnički govor na hrvatskom jeziku koji je održao Ivan Kukuljević 2. svibnja 1843. u Hrvatskom saboru – Ivan Kukuljević

Programski spisi hrvatskog narodnog preporoda. Priredio Miroslav Šicel. Matica hrvatska, Zagreb, 1997., str. 156 [portret], 157–161.

1998.

587.

[Momu domu i rodu, op. M. Č.] – Ivan Kukuljević Sakcinski (1816. – 1889.)
Kip domovine : antologija hrvatske rodoljubne poezije XIX. i XX. stoljeća. 2. izdanje. Priredio: Božidar Petrač.

Alfa, Zagreb, 1998., str. 44–45.

588.

Grad veliki Kalnik – Ivan Kukuljević Sakcinski

Križevačka književna slava. Hrvatska riječ u Križevcima. Priredio: Stjepan Sučić. Matica hrvatska Križevci, Križevci, 1998., str. 79–81.

– Iz *Leptira*, zabavnik za godinu 1859., str. 241–323; Zagreb, 1859.

589.

Hrvatsko Zagorje – Ivan Kukuljević Sakcinski (1816. – 1889.)

Mila si nam ti jedina : hrvatsko rodoljubno pjesništvo od Bašćanske ploče do danas. Priredili: Josip Bratulić, Stjepan Damjanović, Vinko Brešić, Božidar Petrač. Alfa, Zagreb, 1998., str. 134–135.

590.

Hrvatske gore – Ivan Kukuljević Sakcinski (1816. – 1889.)

Mila si nam ti jedina : hrvatsko rodoljubno pjesništvo od Bašćanske ploče do danas. Priredili: Josip Bratulić, Stjepan Damjanović, Vinko Brešić, Božidar Petrač. Alfa, Zagreb, 1998., str. 135.

591.

Momu domu i rodu – Ivan Kukuljević Sakcinski (1816. – 1889.)

Mila si nam ti jedina : hrvatsko rodoljubno pjesništvo od Bašćanske ploče do danas. Priredili: Josip Bratulić, Stjepan Damjanović, Vinko Brešić, Božidar Petrač. Alfa, Zagreb, 1998., str. 136.

592.

»Draga moja djetčice!« – Vaš Tatak Ivan

»Korespodencija Ivana Kukuljevića – s posebnim osvrtom na korespodenciju Kukuljevića i Franje Račkog« – Denis Peričić, Varaždin

Radovi za Znanstveni rad HAZU Varaždin, 10–11, str. 310; Varaždin, 1998.

1999.**593.**

Biografia di Ruggiero Boscovich : Dubrovnik, 18 maggio 1711 – Milano, 13 febbraio 1787 [traduzione dal croato Ruggero Cataneo] – Ivan Kukuljević Sakcinski

Hefti, cop., Milano, 1999. – 47 str.

– Biografija Rudera Boškovića iz Kukuljevićeve djela *Glasoviti Hrvati prošlih vjekova*. Niz životpisa. Naklada Matice hrvatske. Zagreb, 1886.

594.

Za uvođenje narodnoga jezika. Zagreb, 2. svibnja 1843. g. – Ivan Kukuljević Sakcinski

Glasoviti govori. Odabrao Ivan Zadro. Naklada Zadro, Zagreb, 1999., str. 108–112.

595.

Putne uspomene iz Hrvatske, Dalmacije, Albanije, Krfa i Italije – Ivan Kukuljević Sakcinski

Putopisi, Zbornik, Priredio Dean Duda, Riječ, Vinkovci, 1999., str. 88–99.

2000.**596.**

Jure Glović prozvan Julijo Klovio : hrvatski sitnoslikar. Pretisak – Ivan Kukuljević Sakcinski.

Naklada Družba »Braća Hrvatskoga Zmaja«, Zagreb, 2000. – 76 str.

597.

Na zagrebačkih zvirnih (u noći 12. svibnja 1843.) – Ivan Kukuljević Sakcinski

Povrh starog Griča brda. Zagreb u hrvatskom pjesništvu 19. i 20. stoljeća. Priredio Božidar Petrač. Pučko otvoreno učilište Zagreb, Zagreb, 2000., str. 24 i 25.

598.

Voćin ili Vućin – Ivan Kukuljević Sakcinski

»Crkva pohoda Blažene Djevice Marije«, Povijesna i kulturna baština Voćina. Priredila i uredila Dragica Šuvak, Matica hrvatska Slatina, Pučko otvoreno učilište, Zavičajni muzej Slatina, Slatina, 2000., str. 13 i 15.

– Kukuljevićev članak o Voćinu objavljen u *Agramer Zeitungu* 1858.

2001.**599.**

Momu domu i rodu – Ivan Kukuljević Sakcinski (1816.-1889.)

Kip domovine : antologija hrvatske rodoljubne poezije XIX. i XX. stoljeća. 3. izdanje. Priredio: Božidar Petrač. Alfa, Zagreb, 2001., str. 44–45.

600.

Prvi od davnina zastupnički govor na hrvatskom jeziku koji je održao Ivan Kukuljević u Hrvatskom saboru 2. svibnja god. 1843. – Ivan Kukuljević Sakcinski
Pero ili mač : hrvatski politički esej. Izbor. Knjiga prva: Od provale Turaka do raspada Austro-Ugarske Monarhije. Izabrao i priredio: Ivan Stričić. DoNeHa, Zagreb, 2001., str. 210–212.

– Tekst je preuzet iz edicije Pet stoljeća hrvatske književnosti, Hrvatski narodni preporod, knjiga I., priredio: Jakša Ravlić, Zagreb, 1965.

601.

Put u Senj; Putne uspomene ulomci sa 58 slikovnih priloga – Ivan Kukuljević Sakcinski [priredio Stjepan Sučić]

Drugo, dopunjeno izdanje, Matica hrvatska – Senj, Senj, 2001. – 31 str. s ilustr. u bojama.

2002.**602.**

Putne uspomene. XIII. Put u Nin – Četvora zla Dalmacije – Bizantinske crkvice – Grad Nin, njegove starine, znamenitosti i okolice. Put u Senj. Putovanje po Bosni – Ivan Kukuljević Sakcinski

Hrvatski putopis od XVI. stoljeća do danas. Antologijski izbor. Izabrao i priredio Dubravko Horvatić. K Krešimir, Zagreb, 2002., str. 71–84.

– Ulomci.

603.

[Izbor iz Kukuljevićevih djela:] Juran i Sofia ili Turci kod Siskom. Koraljke. Věra i nevěra. Hrvatski grobovi. Lucinski vir. Momu domu i rodu. Govor održan 2. svibnja 1843. U Hrvatskom saboru. Put u Senj. Narodne pėsme puka hõrvatskoga – Ivan Kukuljević Sakcinski

Hrvatski književni romantizam. Priredio Dubravko Jelčić. Školska knjiga, Zagreb, 2002., str. 407–432.

2003.**604.**

Putne uspomene iz Hrvatske, Dalmacije, Arbanije, Krfa i Italije. XVIII. – Solinsko polje, njegova prošlost i spomenici – Ivan Kukuljević Sakcinski

Salona Aeterna. Književne tekstove o Solinu izabrao Petar Opačić. Književni krug, Split, 2003., str. 110–112.

– Ulomak.

2005.**605.**

Poturica: drama u 4 radnje s pevanjem od I. Kukuljevića.

Muzej pozorišne umetnosti Srbije, Beograd, 2005. – 88 str.

606.

Crna Goro! – Ivan Kukuljević Sakcinski

Biser na kamenu. Poezija o Crnoj Gori. Redakcioni odbor: Čedomir Bogičević, Branislav Borilović, Dragan Mitov Đurović, Zoran Sekulić, Milan Marković. Udruženje Korijeni, Podgorica, 2005., str. 160.

607.

Slovaci – Ivan Kukuljević Sakcinski

Lijepa naša je aj naša II. Pamätnica na počest' 170. Výročia Mihanovićevoj básne Horvatska domovina – Lijepa naša a 100. Výročia jej prvého slovenského znenia. Vydavateľstvo Jána Jankoviča, Bratislava, 2005., str. 43.

608.

Tatari – Ivan Kukuljević Sakcinski

Dunav u hrvatskom pjesništvu od srednjovjekovlja do danas. Antologijski izbor. Izabrali i priredili Dubravko Horvatić i Stjepan Sučić. K Krešimir, Zagreb, 2005., str. 176–177.

2006.**609.**

Slovaci – Ivan Kukuljević Sakcinski

Lijepa naše. Spomenica u čast 170. Obljetnice Mihanovićeve pjesme Hrvatska domovina – Lijepa naša domovino i 100. Obljetnice njezina prvoga prepjeva na slovački. Priredio Ján Jankovič, Biblioteka INA, Meridijani, Zagreb, 2006., str. 49.

610.

Kukuljevićeve pisma Jagiću – Ivan Kukuljević

»Ivan Kukuljević u svjetlu svojih pisama Vatroslavu Jagiću (Uz 190. obljetnicu Kukuljevićeve rođenja)«. Pisma, uz kratak uvod, objelodanjuje Alojz Jembrih. *Gazophylacium*, XI, br. 1–2, str. 15–18; Zagreb, 2006.

2007.**611.**

Putovanje po Bosni: pretisak originalnog izdanja iz 1858. – Ivan Kukuljević Sakcinski

Fortuna, Strmec Samoborski, 2007. – 119 str.

612.

Ivan Kukuljević Sakcinski Bronislawu Grabowskom o potrebi saveza svih Slavena.

»Pisma Ivana Kukuljevića Sakcinskog i Augusta Harambašića Bronislawu Grabowskom«. Donosi: Ivan Pederin.

Republika, LXIII, br. 5, str. 107–108; Zagreb, svibanj 2007.

2008.**613.**

Za uvođenje narodnoga jezika – Ivan Kukuljević Sakcinski

Glasoviti hrvatski govori. Primjeri. Priredio: dr. Šimun Jurišić. Logos, Split, 2008., str. 20–23.

614.

Govor Ivana Kukuljevića u Hrvatskom saboru 2. svibnja 1843. – Ivan Kukuljević Sakcinski

Glasoviti hrvatski govori. Primjeri. Priredio: dr. Šimun Jurišić. Logos, Split, 2008., str. 24–27.

Kazalo imena bibliografije Ivana Kukuljevića Sakcinskoga

A

ADAMOVIĆ, Marija *grofica* 545, 555
AGAPIĆ, *dalm. slikar* 270
ANDRIĆ, Alojz 185
ANTOLJAK, Stjepan 566a

B

BABUKIĆ, Vjekoslav 121, 139
BAJIĆ, Vjekoslav 569
BAKAČ ERDÖDY, Toma ban 392
BARIČEVIĆ, Adam 428
BATUŠIĆ, Nikola 579
BATYANI, Carolus 438
BELA IV., *hrv.-ugar. kralj* 9, 118
BENKOVIĆ, Friderik 221
BERAR, Vasilije 55
BIONDELLI, Bernardino 45
BIZZARRO, B. de 86
BLEIWEIS, Janez 466
BOGIĆEVIĆ, Čedomir 606
BOGIŠIĆ, Baldo 567
BOGOVIĆ, Mirko 121, 139
BOJNIČIĆ, Ivan 510a
BORILOVIĆ, Branislav 606
BOŠKOVIĆ, Anica 170
BOŠKOVIĆ, Ruder Josip 489, 593
BOŽIČEVIĆ, fra Frane 186
BRANIMIR, *hrv. knez* 411
BRATULIĆ, Josip 582–585, 589–591
BREŠIĆ, Vinko 577, 581, 589–591
BRLIĆ, Andrija Torkvat 139
BRODARIĆ, Stjepan 489
BUDIŠA, Dražen 570

C

CAMBINI, Andrea 42
CAR, Stjepan 114
CERNADAK, Gjuro 441

Č

ČAČKOVIĆ, Franjo 416
ČESMIČKI, Ivan 489
ČUBRANOVIĆ, Andrija 225

Ć

ĆAVAR, Martina 578, 587
ĆIRIL, *sveti* 306

D

DALMATA, Ivan 273
DALMATINAC, Juraj 187
DAMJANOVIĆ, Stjepan 589–591
DANIČIĆ, Đuro 119, 120
DAUBAČ, Fanni 192
DE DOMINIS, Marko Antun 561
DEMETER, Dimitrije 119, 120, 127, 201,
203
DERENČIN, Marian 419
DEŽELIĆ, Đuro 332, 361
DIMITROVIĆ, Nikola 186
DOBRILA, Juraj 466
DRAŠKOVIĆ, Gašpar 303
DRAŠKOVIĆ, Janko 503
DRAŠKOVIĆ, Juraj 489, 503
DRAŠKOVIĆ, *obitelj* 489, 503, 504
DUDA, Dean 595
DUKLJANIN, *pop* 129
DUŠAN SILNI; *vidi*: Stefan Uroš IV.
ĐUROVIĆ, Dragan Mitrov 606

F

FELIX OD RAGUSE 273
FERRARI-CUPILLI, Giuseppe 187
FERDINAND I. Habsburgovac 27, 362
FOLNEGOVIĆ, Fran 4

FRANKAPAN, Beatrica 481, 483
 FRANKOPANI, *hrv. knezovi* 162
 FRANKOPAN, Fran 402, 457
 FRANKOPAN, Katarina, *kći Ferdinanda* 460,
 480

G

GAJ, Ljudevit 202
 GAZAROVIC, Nikola 186
 GEORGIJEVIĆ, Aleksandar 66
 GLAVIĆ, *fra* Šimun 220
 GOSPODNETIĆ, Marko Antun; *vidi:* DE
 DOMINIS, Marko Antun
 GRABOWSKI, Bronislaw 612
 GRGUR NINSKI 378, 414, 552, 561
 GRÜN, Alexandre 88
 GUBEC, Matija 171, 173, 390, 391, 535,
 537
 GUČETIĆ, Stjepan 186
 GUDEL, Vladimir 532

H

HABDELIĆ, Juraj 489
 HALLER, Franjo 18
 HAMMER-PURGSTALL, von Joseph 42
 HARAMBAŠIĆ, August 612
 HAVLIČEK, Ivan 62, 63, 64, 85
 HEKTOROVIĆ, Petar 186
 HORVAT, Rudolf 543
 HORVATIĆ, Dubravko 602, 608

I

INKEY, Gašpar 4, 5
 ISTRIJANIN, *pop* Andrija 220
 IVANIŠEVIĆ, Ivan 489
 IVANOVIĆ, Katarina 192

J

JAGIĆ, Vatroslav 356, 610
 JAKIĆ, Antun 441
 JAKIĆ, Tomislav 568
 JAMBRIŠAK, Marija 527

JANKOVIĆ, Ján 607, 609
 JANKOVIĆ, Julije *grof* 545, 555
 JELČIĆ, Dubravko 603
 JEMBRIH, Alojz 610
 JOVANOVIĆ, Neven 579
 JURIŠIĆ, Šimun 613, 614

K

KAČIĆ MIOŠIĆ, Andrija 271
 KAMAUF, Ivan 4
 KARADORĐEVIĆ, Aleksandar 56
 KARADŽIĆ, Vuk Stefanović 45, 119, 120
 KARAS, Vjekoslav 243, 416
 KASSOWITZ- CVIJIC, Antonija 558
 KATARINA, *kraljica bosanska*; *vidi:* VUKČIĆ
 KOSAČA-KOTROMANIĆ, Katarina
 KAZNAČIĆ, Dragojlica 557
 KAZNAČIĆ, Ivan August 557
 KEMPF, Julije 545, 555
 KEŠKOVIĆ, *obitelj* 555
 KIŠPATIĆ, Mijo 439
 KLEMENOVIĆ, Šimun; *vidi:* KLIMANTO-
 VIĆ, Šimun
 KLIMANTOVIĆ, Šimun 186, 220
 KLOVIĆ, Julije 89, 91, 142, 143, 158, 187,
 389, 416, 440, 596
 KOKOLJA, Tripo 177
 KOKOLJIĆ, Trifun; *vidi:* KOKOLJA, Tripo
 KOLLÁR, Jan 14, 147
 KONZUL ISTRANIN, Stjepan 489
 KOPITAR, Jernej Bartholomäus 428
 KORVIN, Matija 268, 273
 KOSTRENČIĆ, Ivan 444, 449, 453, 455,
 458, 462, 466, 471, 479, 487, 498, 499,
 506, 508
 KRESTIĆ, Nikola 441
 KREŠIĆ, Mijo 305
 KRÍŽEK, Václav 257
 KRISTIJANOVIĆ, Ignac 428
 KRSTIČEVIĆ, Marin 186
 KUKULJEVIĆ SAKCINSKI, Kornelija 527

L

LANGUS, Matevž 141, 146
 LAZEA, Filippa 507
 LEHPAMER, Jos. 441
 LENAU, Nicolaus 88
 LIPIĆ, Tereza 192
 LISINSKI, Vatroslav 252, 474
 LUCIĆ, Hanibal 186
 LUČIĆ, Josip 567

LJ

LJUBIĆ, Šime 510a, 566a

M

MAKANAC, Milan 423
 MALAKOCZY, *obitelj* 555
 MANASES, *zag. biskup* 191
 MAROVIĆ, Anna 192
 MARTECCHINI, Frano Petar 170
 MARTINČIĆ, Jerolim 186
 MARKOVIĆ, Franjo 539
 MARKOVIĆ, Milan 606
 MARTINOVIĆ, Ivan 550
 MARULIĆ, Marko 186, 276, 354, 356, 401, 405
 MASCHEK, Luigi 403
 MATEJEVIĆ, Juraj 184
 MATL, Josef 557
 MATULIĆ, Nikola Splićanin 186
 MAŽURANIĆ, Ivan 119, 120, 127, 340, 341
 M. Ć.; *vidi*: ČAVAR, Martina
 MEDULIĆ, Andrija 296, 302
 MENČETIĆ, Šiško 186
 METOD, *sveti* 306
 MIHANOVIĆ, Antun 591
 MIKLOŠIĆ, Franjo 119, 120
 MIKLOUŠIĆ, Tomaš 428
 MILAKOVIĆ, Josip 305
 MILETIĆ, Svetozar 345
 MIŠKATOVIĆ, Josip 441
 MRAZOVIĆ, Ladislav 444
 MRAZOVIĆ, Mato 441

MÜLLER, J. B. 188

N

NELIPIĆ, Vladislava 516
 NOSÁK, Bohuslaw 57
 NOVOTNY, Stjepan 271, 321

O

OBLAK, Amalie 192
 OKRUGIĆ, Ilija 550
 OPAČIĆ, Petar 586
 OPOJA, *hrv. ban* 180
 OREHOCZY, *obitelj* 555
 ORŠIĆ, *grofovi* 78, 85
 ORŠIĆ, Ivan 42

P

PACEL, Vinko 119, 120
 PAIS., Balthas 4
 PAPALIĆ, Jerolim 186
 PATAČIĆ, Juraj 457
 PAVAO, *sveti* 205, 208
 PAVLINOVIĆ, Mihovil 364
 PEDERIN, Ivan 612
 PEJAKOVIĆ, Stjepan 119, 120
 PERIČIĆ, Denis 592
 PERKOVAC, Ivan 149, 150, 151
 PETAR I. CANDIANO, *mletački dužd* 411
 PETAR, *sveti* 205, 208
 PETRAČ, Božidar 570, 578, 587, 589–591, 597, 599
 POLJAK, Željko 574
 POSAVSKI, Ljudevit *hrv. ban* 377
 PRASINSZKY, Petar 135
 PRERADOVIĆ, Petar 139, 518, 519, 557
 PUCIĆ, Medo 278

R

RAČKI, Franjo 429, 592
 RAKOVAC, Dragutin 121, 123, 127
 RAVLIĆ, Jakša 600
 REŠETAR, Milan 557

S

SABLJAR, Mihovilj 121, 139, 322
 SAIĆ, *obitelj* 555
 SEKULIĆ, Zoran 606
 SALVATOR, Ljudevit 397
 SELCH, Franz 258
 SERMAGE, Dionysius 5
 SICKEL, Theodor 413
 SKALIĆ, Pavao 172, 418, 426
 SLADOVIĆ, Manojlo 193
 SOKOLOVIĆ, Mehmed 489
 STATILIĆ, Ivan 273
 STAUDUAR, Serafin Franjo 251, 299, 300
 STEFAN UROŠ IV., *srp. kralj* 180
 STIEGLITZ, Heinrich 71, 72, 73
 STRAHINJIĆ, Nikola 96, 270
 STRATIMIROVIĆ, Đorđe 345
 STRIŽIĆ, Ivan 600
 STROSSMAYER, Josip Juraj 508
 SUČIĆ, Stjepan 588, 601, 608
 SVAČIĆ, Petar 380

Š

ŠAFAŘIK, Janko 256
 ŠAFAŘIK, Josef 428
 ŠAFRÀNEK, J. 371
 ŠENOA, August 466
 ŠICEL, Miroslav 586
 ŠPICER, Mavro 539
 ŠRAM, Lavoslav 441
 ŠREPEL, Milivoj 530
 ŠUBIĆ, Stjepko *hrv. ban* 9, 118
 ŠUVAK, Dragica 598

T

TAHI SUSEDGRADSKI, Franjo 390, 391,
 535, 537
 TASSO, Torquato 399
 TKALČIĆ, Ivan 373, 398
 TOMISLAV, *hrv. kralj* 548
 TOMMASEO, Niccolo 45, 382
 TRPIMIR, *hrv. knez* 393

U

UJEVIĆ, Mate 77, 256, 258

V

VAKANOVIĆ, Nikola 121, 139
 VERBLEN, *zag. biskup* 191
 VETRANOVIĆ, Mavro 186
 VIDRIĆ, Lovro 441
 VOJKOVIĆ, Karolina 192
 VOJKOVIĆ KLOKOČKA, Ivan 528
 VRANČIĆ, Antun 489
 VRANJANIN, Lucijan 176, 490, 495
 VRAZ, Stanko 30
 VUKČIĆ HRVATINIĆ, Hrvoje 386, 388
 VUKČIĆ KOSAČA-KOTROMANIĆ, Katarina 144

Z

ZADRO, Ivan 594
 ZAVOROVIĆ, Dinko 489
 ZRINSKI, Ana Katarina, *rođ. Frankapan* 351,
 460, 480
 ZRINSKI, *knezovi* 162
 ZRINSKI, Nikola 303, 325, 332, 333
 ZRINSKI, Mikloš *ban* 304
 ZRINSKI, Petar 325, 402, 457
 ZUZORIĆ, Cvijeta 80, 81, 82, 86

Ž

ŽERJAVIĆ, Ferdo 121, 139
 ŽIGROVIĆ, Franjo 127

Literatura o Ivanu Kukuljeviću Sakcinskom

Josipa Dragičević

Literatura o Ivanu Kukuljeviću Sakcinskom

Stručni članak

UDK 012 Kukuljević Sakcinski, I.

Pri izradi literature o Ivanu Kukuljeviću Sakcinskom korišteni su bibliografski podatci iz sljedećih radova: Trpimir Macan, »Prinos građi i literaturi o životu i radu Ivana Kukuljevića Sakcinskoga«, *Croatica*, VIII, sv. 9–10, str. 251–264; Zagreb, 1977.; Isti, »Osvrt na važniju literaturu o Ivanu Kukuljeviću Sakcinskom«, *Historijski zbornik*, XXXI–XXXII, str. 271–279; Zagreb, 1978.–1979.; Isti, »Uz 'Osvrt na važniju literaturu o I. Kukuljeviću Sakcinskom' u prošlom svesku HZ«, *Historijski zbornik*, XXXIII–XXXIV, sv. 1, str. 445–446; Zagreb, 1980.–1981.; Milorad Živančević i Vera Živančević, »Kukuljević-Sakcinski Ivan«, *Leksikon pisaca Jugoslavije*, III, K–Lj, Matica srpska, Novi Sad, 1987., str. 509–514 te bibliografski niz *Bibliografija rasprava, članaka i književnih radova*, Leksikografski zavod FNRJ, Zagreb, 1956.– i katalozi Leksikografskog zavoda Miroslava Krleže, Nacionalne i sveučilišne knjižnice u Zagrebu, Knjižnice HAZU itd.

Popis literature iznijet je kronološki, a bibliografske jedinice provjerene su u knjigama, časopisima i novinama te dopunjene podacima koje nisu sadržavali dosadašnji pregledi. Do pojedinih izvornika nije bilo moguće doći, pa su neproverene bibliografske jedinice obilježene zvjezdicom. Na kraju literature o Ivanu Kukuljeviću Sakcinskom nalazi se kazalo imena, a uz ime je broj bibliografske jedinice.

Ovom prilikom zahvaljujem svima koji su na bilo koji način sudjelovali u izradbi popisa literature posebice uredniku *Zbornika o Ivanu Kukuljeviću Sakcinskom* prof. dr. sc. Tihomilu Maštroviću te djelatnicima Nacionalne i sveučilišne knjižnice u Zagrebu i Leksikografskog zavoda Miroslav Krleža.

S obzirom na svestranu djelatnost Ivana Kukuljevića Sakcinskog i njegov značaj u kulturi, znanosti i politici XIX. stoljeća gotovo da je nemoguće govoriti o tom dobu bez spomena Kukuljevićevih dosega, zbog čega ovaj popis literature ne treba smatrati ni potpunim ni konačnim već skromnim prinosom daljnjem istraživanju Kukuljevića i njegove recepcije te razdoblja kojemu svojim djelovanjem pripada.

LITERATURA O IVANU KUKULJEVIĆU SAKCINSKOM

1838.

1.

[BABUKIĆ, Vjekoslav?]

Slovstvo ilirsko – [Vjekoslav Babukić?]

Danica ilirska, IV, br. 48, str. 192; Zagreb, 1. prosinca 1838.

– Komentar uz objavljivanje ulomka iz *Jurana i Sofije*.

2.

Dr. Jan Š-f-r-k [ŠAFARIK, Janko]

Juran i Sofia ili Turci pod Siskom. Junačka igra u trih činih, spisao Ivan Kukuljević Sakcinski, kod kral. ugarske plemenite telesne straže Pod-Naměstnik. U Zagr. 1838. 8. 106 str. – Dr. Jan Š-f-r-k [Janko Šafařík]

Časopis Českého Museum, XII, sv. 4, str. 589–590; Prag, 1838.

1839.

3.

ŠAFARIK, P[avel] J[osef]

Slovesnost ilirska od Dra P. J. Šafarika – Dr J[osef] P[avel] Šafarik

Danica ilirska, V, br. 4, str. 14–16; Zagreb, 20. siječnja 1839.

– Prikaz djela D. Demetra *Dramatička pokušenja* i I. Kukuljevića Sakcinskog *Juran i Sofia ili Turci kod Siska*.

– Preuzeto iz: *Časopis Českého Museum*, XII, sv. 4, str. 589–590; Prag, 1838.

– Prevoditelj: Vjekoslav Babukić; prema: Vidačić, *Građa JA*, knj. 21.

4.

[ANONIM]

Serbo-ilirska teatralna predstavljenja – [Anonim]

Ilirske narodne novine, V, br. 33, str. 131; Zagreb, 23. travnja 1839.

5.

VRAZ, Stanko

Književni oglas – Stanko Vraz

Danica ilirska, V, br. 26, str. 103–104; Zagreb, 29. lipnja 1839.

– Ivan Kukuljević Sakcinski naveden kao pretplatnik za *Narodne pjesni ilirske*.

6.

[ANONIM]

Teatralsko objavljenje – [Anonim]

Ilirske narodne novine, V, br. 80, str. 320; Zagreb, 5. listopada 1839.– Najava predstave *Juran i Sofja ili Turci kod Siska* u Sisku.**7.**

B[ABUKIĆ], V[jekoslav]

Ilirsko kazalište u Sisku – V[jekoslav] B[abukić]

Danica ilirska, V, br. 41, str. 161–162; Zagreb, 12. listopada 1839.– Pisac prema: Vidačić, *Grada JA*, knj. 21.**8.**

BÖRNSTEIN, Henrik

O utemeljenju ilirskoga narodnoga kazališta – Henrik Börnstein, direktor varoškoga teatra

Danica ilirska, V, br. 46, str. 181–182; Zagreb, 16. studenoga 1839.**9.**

[ANONIM]

[Izvjješće o osnutku Ilirskog narodnog kazališta u Sisku i izvedbi *Jurana i Sofije*] – [Anonim]*Agramer politische Zeitung*, XIV, br. 101, str. 415–416; Zagreb, 18. prosinca 1839. [Got.]**1840.****10.**

SELJAN, Dragutin

Početak, naprėdak i vrėdnost Literature Ilirske, S kratkim geografičko-statističkim opisom Ilirskih derėzavah, Od Dragutina Seljana, Tiskom k. p. nar. ilir. tiskarne Dra. Ljudevita Gaja, Zagreb, 1840., str. 59, 65.**11.**

[ANONIM]

Iz Zagreba – [Anonim]

Ilirske narodne novine, VI, br. 44, str. 173; Zagreb, 2. lipnja 1840.**12.**

[ANONIM]

Iz Zagreba – [Anonim]

Ilirske narodne novine, VI, br. 46, str. 184; Zagreb, 10. lipnja 1840.

13.

[ANONIM]

Obrazi slavnihi osobah naroda ilirskoga, koje izdaje Ivan Kukuljević Sakcinski – [Anonim]

Ilirske narodne novine, VI, br. 46, str. 184; Zagreb, 10. lipnja 1840.

– Oglas.

14.

[ANONIM]

[Domorodno teatralno društvo iz Novogsada] – [Anonim]

Danica ilirska, VI, br. 24, str. 94; Zagreb, 13. lipnja 1840.

– Izvješće o izvedbi *Jurana i Sofije* u Zagrebu, 10. lipnja 1840.

15.

[DEMETER, Dimitrija?]

[Bilješka o izvedbi *Jurana i Sofije*] – [Dimitrija Demeter?]

Danica ilirska, VI, br. 26, str. 104; Zagreb, 27. lipnja 1840.

– U rubrici: Teatralne vjesti.

16.

[ANONIM]

Horvatska i Slavonia – [Anonim]

Ilirske narodne novine, VI, br. 52 [51!], str. 205; Zagreb, 30. lipnja 1840.

– Polemika o ilirskom imenu i narodu.

– U povodu predstave *Jurana i Sofije* u Zagrebu.

17.

[ANONIM]

Teatar ilirski – [Anonim]

Ilirske narodne novine, VI, br. 52 [51!], str. 208; Zagreb, 30. lipnja 1840.

– Najava izvedbi Kukuljevićeve drame *Stjepko Šubić ili Bela IV. u Horvatskoj* i Lazarevićevih *Prijatelja*.

– Oglas.

18.

[DEMETER, Dimitrija?]

[O izvedbi Kukuljevićevo djela *Bela IV. u Horvatskoj*] – [Dimitrija Demeter?]

Danica ilirska, VI, br. 28, str. 111–112; Zagreb, 11. srpnja 1840.

– U rubrici: Teatralne vjesti.

19.

[ANONIM]

Teatar ilirski – [Anonim]

Ilirske narodne novine, VI, br. 57, str. 228; Zagreb, 18. srpnja 1840.– Najava izvedbi drame J. S. Popovića *Laža i Paralaža i Stjepko Šubić ili Bela IV. u Horvatskoj* I. K. Sakcinskog.

– Oglas.

20.

[ANONIM]

Teatar ilirski – [Anonim]

Ilirske narodne novine, VI, br. 62, str. 248; Zagreb, 4. kolovoza 1840.– Najava treće izvedbe Kukuljevićeve drame *Juran i Sofia*.

– Oglas.

21.

[ANONIM]

Teatar ilirski – [Anonim]

Ilirske narodne novine, VI, br. 63, str. 252; Zagreb, 8. kolovoza 1840.– Najava izvedbi *Povratak Cerno-Gjorgjinoga sina u svoju domovinu* i Kukuljevićeve drame *Stjepko Šubić ili Bela IV. u Horvatskoj*.

– Oglas.

22.

[BARAC, Eugen?]

Dopis iz Karlovca 20. Rujna (Sept.) – [Eugen Barac?]

Ilirske narodne novine, VI, br. 76, str. 301; Zagreb, 22. rujna 1840.**23.**

SINCERUS [DEMETER, Dimitrija]

Ilirski teatar – Sincerus [Dimitrija Demeter]

Danica ilirska, VI, br. 41, str. 164; br. 42, str. 167–168; Zagreb, 10. i 17. listopada 1840.

– O kazališnom repertoaru s osvrtom na Kukuljevićevo dramsko stvaralaštvo.

24.

[ANONIM]

Kazalište ilirsko u Sisku – [Anonim]

Danica ilirska, VI, br. 44, str. 174; Zagreb, 31. listopada 1840.– Najava izvedbi Kukuljevićeve drame *Stjepko Šubić ili Bela IV. u Horvatskoj* i Lazarevićevih *Prijatelja* u sisačkom kazalištu.

25.

[ANONIM]

Ilirski teatar u Sisku – [Anonim]

Danica ilirska, VI, br. 48, str. 292 [192!]; Zagreb, 28. studenoga 1840.**26.**

[ANONIM]

Ilirski teatar – [Anonim]

Ilirske narodne novine, VI, br. 101, str. 408; Zagreb, 19. prosinca 1840.– Najava izvedbe Kukuljevićeve drame *Juran i Sofia*.

– Oglas.

1841.**27.**

L....Ć, Fr.

Ilirsko kazalište u Sisku – Fr. L....ć

Danica ilirska, VII, br. 1, str. 3–4; Zagreb, 2. siječnja 1841.**28.**

D. D. D.

Ilirsko kazalište u Zagrebu – D. D. D.

Danica ilirska, VII, br. 3, str. 11–12; Zagreb, 16. siječnja 1841.**29.**

[ANONIM]

[Stjepko Šubić, ili: Bela IV. u Horvatskoj] – [Anonim]

Ilirske narodne novine, VII, br. 9, str. 36; Zagreb, 30. siječnja 1841.

– Oglas za izvedbu Kukuljevićeve drame.

30.

B[ABUKIĆ], V[jekoslav]

Sabor čitaonice ilirske zagrebske – V[jekoslav] B[abukić]

Danica ilirska, VII, br. 6, str. 21–20 [21–24!]; Zagreb, 6. veljače 1841.**31.**

[ANONIM]

Poziv k podpisu na Izbor Igrokazah ilirskoga kazališta – [Anonim]

Ilirske narodne novine, VII, br. 29, str. 116; Zagreb, 10. travnja 1841.

1842.**32.**

DEMETER, [Dimitrija]

Odgovor Dra. Demetra na sastavak: »Něšto o dogodovštini Velike Ilirije« od Ivana Kukuljevića Sakcinskoga – Dr. [Dimitrija] Demeter

Danica ilirska, VIII, br. 6, str. 21–23; br. 7, str. 25–27; br. 8, str. 29–31; Zagreb, 5., 12. i 19. veljače 1842.

33.

[ANONIM]

Wygjti magj: Različná děla Iwana Kukuljevića Sakcinskoga – [Anonim]

Tatranka, II, br. 3, str. 103–104; Bratislava, 1842.

1843.**34.**

J..n.

Dopis iz Slavonie. Kao pogled na literaturu i unutarnji život naroda našega u Slavonii. (Ulomak iz pisma na g. V. B.....ća) – J..n.

Danica horvatska, slavonska i dalmatinska, IX, br. 3, str. 11–12; Zagreb, 21. siječnja 1843.

35.

POCIĆ, Orsat

Dopis iz Padove. (G. Ivanu Kukuljeviću Sakcinskomu.) – Grof Orsat Pocić, Dubrovčanin

Danica horvatska, slavonska i dalmatinska, IX, br. 26, str. 102–104; Zagreb, 1. srpnja 1843.

36.

KOVAČEVIĆ, Fr[ano] Mat[o]

Dopis iz Dalmacie, (g. Iv. Kukuljeviću Sakcinskomu.) – Fr[ano] Mat[o] pl. Kovačević, stotnik u miru

Danica horvatska, slavonska i dalmatinska, IX, br. 29, str. 113–114; Zagreb, 22. srpnja 1843.

– O potrebi da se buduće dalmatinske novine u Zadru služe hrvatskim pravopisom, a ne posebnim dalmatinskim ili dubrovačkim.

37.

VR[AZ], St[anko]

Nar. pėsme Hãrvatah – St[anko] Vr[az]

Kolo, knj. 3, str. 31–49; Zagreb, 1843.

1844.

38.

VRANIĆ, Antun

Starine u Toplicah Varaždinskih – Antun Vranić, kapelan

Danica horvatska, slavonska i dalmatinska, X, br. 10, str. 37–39; Zagreb, 9. ožujka 1844.

39.

[ŠULEK, Bogoslav]

Sědiljke ili Besěde u Zagrebu.*) – [Bogoslav Šulek]

Danica horvatska, slavonska i dalmatinska, X, br. 14, str. 53–55; Zagreb, 6. ožujka [travnja!] 1844.

40.

[ŠULEK, Bogoslav]

Iskra. Zabavni sastavci od više domorodnih spisateljah. Sa osam kamenorězah narodne nošnje, izdao Ivan Havliček. U Zagrebu, tiskom horv.-sl.-d. tiskarnice Dra. Ljud. Gaja. 1844. Str. 150 u 16 – [Bogoslav Šulek]

Danica horvatska, slavonska i dalmatinska, X, br. 16, str. 63–64; Zagreb, 20. travnja 1844.

41.

[ANONIM]

Domorodna věst – [Anonim]

Danica horvatska, slavonska i dalmatinska, X, br. 21, str. 83; Zagreb, 25. svibnja 1844.

– O izvedbi Kukuljevićeve drame *Juran i Sofia* u Senju.

42.

[KUKULJEVIĆ-SAKCINSKI, Ivan]

Govor za uvedenje narodnoga jezika, đaržan od Ivana Kukuljevića Saka. na saboru kraljevinah Hãrvatske Slavonie i Dalmacie od. 12. Svibnja. 1843. – [Ivan Kukuljević-Sakcinski]

Branislav, str. 17–19; [Beograd], [1844.]

– Podatak o godini izdanja iz teksta u časopisu.

43.

[ANONIM]

Rozličité děla – [Anonim]

Tatranka, III, br. 2, str. 101; Bratislava, 1844.

1845.

44.

[KAZNAČIĆ, Ivan August]

Iskrice od Nikole Tommasea, izdao Ivan Kukuljević Sakcinski. U Zagrebu tiskom kr: povl: nar: tisk: D. Ljudevita Gaja 1844 – [Ivan August Kaznačić] *Zora dalmatinska*, II, br. 8, str. 58; Zadar, 24. veljače 1845.

– U rubrici: Knjixevni pregled.

45.

Sl.

Narodne zabave u Varaždinu – Sl.

Danica horvatska, slavonska i dalmatinska, XI, br. 28, str. 112; Zagreb, 12. srpnja 1845.

– Uz ostalo i o izvedbi Kukuljevićeve drame *Poraz Mongolah*.

46.

RASTEVČIĆ, A. V. [STARČEVIĆ, Ante]

Něšto o pirnih običajih u Lici – A. V. Rastevčić, Ličanin iz Žitnika [Ante Starčević]

Danica horvatska, slavonska i dalmatinska, XI, br. 35, str. 140; Zagreb, 30. kolovoza 1845.

– Tekst ponukan Kukuljevićevim člankom »Pirni običaji okolo Senja iz ustih naroda«.

– Tekst u nastavcima: *Danica horvatska, slavonska i dalmatinska*, XI, br. 35, str. 140; br. 36, str. 142–144; br. 37, str. 145–147; Zagreb, 30. kolovoza, 6. i 13. rujna 1845.

1846.

47.

-k. [ŠULEK, Bogoslav]

Iskra. Zabavni sastavci od više domorodnih spisateljah. Izdao Ivan Havliček. U Zagrebu tiskom Dr. Lj. Gaja 1846. Stranah 270 na 16. Sa slikami. Čena 2 for.

– -k. [Bogoslav Šulek]

Danica horvatska, slavonska i dalmatinska, XII, br. 23, str. 89–90; Zagreb, 6. lipnja 1846.

– Dio članka »Pogled na lětošnje proizvode naše književnosti« u nastavcima: *Danica horvatska, slavonska i dalmatinska*, XII, br. 22, str. 88; br. 23, str. 89–91; br. 24, str. 94–96; Zagreb, 30. svibnja, 6. i 18. lipnja 1846.

1847.**48.**

[ŠTÚR, L'udovit]

Slovanskje zprávi – [L'udovit Štúr]

Orol tatránski, II, br. 58, str. 461–462; Bratislava, 19. ožujka 1847.**49.**

[DEMETER, Dimitrija]

Zagrebačko kazalište – [Dimitrija Demeter]

Danica horvatska, slavonska i dalmatinska, XIII, br. 24, str. 98; br. 27, str. 109–110; br. 29, str. 117–118; br. 45, str. 180; Zagreb, 12. lipnja, 3. i 17. srpnja i 6. studenoga 1847.**50.**

[ANONIM]

Theater – [Anonim]

Agramer politische Zeitung, XXII, br. 52, str. 218; Zagreb, 29. lipnja 1847. [Got.]– U povodu prve izvedbe Kukuljevićeve drame *Gusar* u zagrebačkom kazalištu 26. lipnja 1847.

– U rubrici: Local Courier.

51.

[ANONIM]

b.) Misli o kn'žestvu – [Anonim]

Sérbskij letopis', XXI, knj. 76, str. 142–152; Budim, 1847. [Ćir.]**1848.****52.**

TKALČEVIĆ, A[dolfo]

Niešto o kazalištu – A[dolfo] Tkalčević

Danica horvatska, slavonska i dalmatinska, XIV, br. 15, str. 62–64; Zagreb, 8. travnja 1848.– Tekst objavljivan u nastavcima: *Danica horvatska, slavonska i dalmatinska*, XIV, br. 11, str. 45–47; br. 12, str. 49–51; br. 14, str. 58–60; br. 15, str. 62–64; br. 16, str. 66–68; Zagreb, 11. i 18. ožujka, 1., 8. i 15. travnja 1848.**53.**

GRUBISICH, Josip

Protresanje – Josip Grubisich

Zora dalmatinska, V, br. 34, str. 135; Zadar, 21. kolovoza 1848.

– Prikaz Kukuljevićeve zbirke *Slavjanke*.

54.

BOGOVIĆ, M[irko]

Slavjanke. od Xa. sa historičkim primietbami. (U Zagrebu 1848. Tiskom Franje Župana. Ciena im je 20. kr. sr). – M[irko] Bogović

Slavenski Jug, I, br. 11; Zagreb, 30. kolovoza 1848.

– Prikaz.

– »Dodatak k Slavenskom Jugu broj. 11. 30. kolovoza 1848.«

1849.

55.

M. M. d.

Iskrice od Nikole Tommasea izdao Ivan Kukuljević Sakcinski. Drugo izdanje prigledano i ponapravljeno od Istog Knjigotvorca. U Zadru Bratja Battara Tiskari Izdatelji. Cina kr. 15 -1849. – M. M. d.

Zora dalmatinska, VI, br. 26, str. 104; Zadar, 25. lipnja 1849.

56.

MACUN, Ivan

Prošnja do rodoljubov – Ivan Macun

Slovenija, II, br. 89, str. 356; Ljubljana, 6. listopada 1849.

1850.

57.

[ANONIM]

[Književni dogovor] – [Anonim]

Narodne novine, XVI, br. 76, str. 215; Zagreb, 3. travnja 1850.

– Sadrži tekst Bečkog dogovora.

58.

J. S.

Slovensko pismenstvo – J. S.

Slovenska bčela, I, br. 11, str. 82–83; Celovec, 1850.*

– O Kukuljevićevim dramama *Juran i Sofja* i *Stjepko Šubić*; preveo Andrej Likar.

1851.

59.

[ANONIM]

Arkiv za poviestnicu jugoslavensku. Knjiga I. Uredio Ivan Kukuljević Sakcinski – [Anonim]

Narodne novine, XVII, br. 75, str. 219–220; br. 79, str. 233–234; Zagreb, 1. i 5. travnja 1851.

60.

[ANONIM]

[Gosp. Ivan Kukuljevič...] – [Anonim]

Slovenska bčela, II, sv. I, str. 173; Celovec, 1. lipnja 1851.

– U rubrici: Zmes.

– O Kukuljevićevom nacrtu za jedinstveni slavenski književni jezik.

1852.

61.

-z

Život Jurja Julia Klovia Slikara. Prinesak za pověstnicu umětnosti slavenske; od Ivana Kukuljevića Sakcinskog. Nat. Buchdruckerei des Dr. Gaj. 1851. – -z

Luna, br. 2, str. 8; Zagreb, 10. siječnja 1852. [Got.]

– Prikaz.

62.

[ANONIM]

K životopisu Jana Kollára (Viz Vesny č. 7 a 12.) – [Anonim]

Vesna, II, br. 15, str. 57–59; Beč, 24. ožujka 1852.

63.

[ZÁBORSKÝ, Jonáš]

Něco o nebohém Kollárovi od p. Ivana Kukuljeviče – [Jonáš Záborský]

Slovenské noviny, br. 39, str. 153–154; Beč, 30. ožujka 1852.

64.

[ANONIM]

[Arkiv za povjestnicu jugoslavensku] – [Anonim]

Slovenské noviny, br. 84, str. 334; Beč, 17. srpnja 1852.

65.

[ANONIM]

Ze Záhrebu – [Anonim]

Slovenské noviny, br. 90, str. 358; Beč, 31. srpnja 1852.

– Kukuljevićev natječaj za izradu »povijesti čovječanstva«.

1853.**66.**

[ANONIM]

[Najava Kukuljevićevog putovanja u Beč i Mletke] – [Anonim]
Neven, II, br. 20, str. 318; Zagreb, 19. svibnja 1853.

– U rubrici: Tobolac.

67.

[ANONIM]

Najnovije putovanje g. Ivana Kukuljevića u poslu iztraživanja jugoslavenskih staropovjestnih spomenikah – [Anonim]
Neven, II, br. 39, str. 617–620; Zagreb, 22. rujna 1853.**68.**

[ANONIM]

[O radu Ivana Kukuljevića Sackinskoga u venecijanskom arhivu] – [Anonim]
Agramer Zeitung, XXVIII, br. 223, str. 813–814; Zagreb, 30. rujna 1853.
[Got.]

– U rubrici: Richtamtlicher Theil.

1854.**69.**

[ANONIM]

(Izvjestje o ravnateljskoj sednici Matice il. dne 29. travnja o. g. pod predsjedom g. podpred. Ivana Kukuljevića dèržanoj.) – [Anonim]
Književna priloga k »Nevenu«, br. 3, str. XXV–XXVI; Zagreb, 11. svibnja 1854.**70.**

Š[ULEK], B[ogoslav]

Dogadjaji Medvedgrada, od Ivana Kukuljevića Sackinskoga (Pretiskano iz Arkiva za povjestnicu i starine Jugoslavenah) U Zagrebu 1854. – B[ogoslav] Š[ulek]
Neven, III, br. 35, str. 559–560; Zagreb, 31. kolovoza 1854.

– Prikaz djela.

– Pisac iz Vidačića.

71.

[ANONIM]

Iz Zagreba – [Anonim]

Neven, III, br. 38, str. 608; Zagreb, 21. rujna 1854.

72.

[ANONIM]

[O Kukuljevićevom putovanju po Dalmaciji] – [Anonim]

Neven, III, br. 50, str. 800; Zagreb, 14. prosinca 1854.

1855.

73.

DIMITREV, Milan [BUBANOVIĆ, Milan]

Biskupija Križevačka. Historični članak posvećen gospodinu Ivanu Kukuljeviću-u Sakcinskome, predsjedniku društva za jugosl. povjest. i starine. Od Milana Dimitreva – Milan Dimitrev [Milan Bubanović]

Neven, IV, br. 25, str. 394–398; Zagreb, 21. lipnja 1855.

74.

FERRARI-CUPILLI, Giuseppe

Ancora qualche cosa circa l'architetto della cattedrale di Sebenico. Contrariposta al sig. Giovanni Kukuljevich in Zagabria – Giuseppe Ferrari-Cupilli

Osservatore dalmato, br. 175, str. 1–3; Zadar, 2. studenoga 1855.

1856.

75.

[ANONIM]

Kn'ževne vesti – [Anonim]

Sedmica, V, br. 25, str. 200; Novi Sad, 8. srpnja 1856. [Ćir.]

1857.

76.

[ANONIM]

Iz Zagreba – [Anonim]

Narodne novine, XXIII, br. 63, str. 183; Zagreb, 18. ožujka 1857.

– Bibliografska bilješka o Kukuljevićevim djelima koja će biti uskoro izdana: *Spomenici za historiu Sèrbie i Bosne; Put po Dalmacii i Italii; Slovník jugoslavenskih umjetnikah* i IV. knjiga *Arkiva*.

77.

[ANONIM]

Narodno kazalište – [Anonim]

Narodne novine, XXIII, br. 100, str. 294; br. 101, str. 298; Zagreb, 2. i 4. svibnja 1857.

– O izvedbi Kukuljevićeve drame *Gusar*.

78.

D.

Arkiv za povjestnicu jugoslavensku. Knjiga IV. Uredio Ivan Kukuljević Sakcinski. Izdano troškom društva za jugoslavensku povjestnicu i starine. S tri mi na kamenu tiskanimi slikami. U Zagrebu tiskom dra L. Gaja. 1857. 8. VI-II, 423 – D.

Srbske novine, XXIV, br. 130, str. 504; Beograd, 16. studenoga 1857. [Ćir.]

– U rubrici: Književnost.

– Prikaz.

– Naslov knjige latinicom.

79.

TERSTENJAK, Davorin

Jugoslavansko slovo. Arkiv za povjestnicu jugoslavensku, knjiga IV, uredio Ivan Kukuljević Sakcinski, izdano troškom društva za jugoslavensku povjestnicu i starine, s tremi na kamenu tiskanimi slikami. U Zagrebu Tiskom Dr. Ljud. Gaja 1857. – Davorin Terstenjak

Novice gospodarske, obertnijske in národske, XV, br. 102, str. 407–408; Ljubljana, 23. prosinca 1857.

1858.

80.

Dr. M. R.

Nešto o srbskim' spomenicima – Dr. M. R.

Podunavka, III, br. 3, str. 21–22; br. 4, str. 29–30; br. 5, str. 36–37; Zemun, 18., 25. siječnja i 1. veljače 1858. [Ćir.]

– O Šafařikovim i Kukuljevićevim zbirkama i radovima.

81.

[ANONIM]

† Iz Senja – [Anonim]

Zagrebački katolički list, IX, br. 3, str. 22; Zagreb, 21. siječnja 1858.

– Dopis da je Kukuljević imenovan dopisnim članom Akademije »Dei Quiriti« i da je u osmini Bogojavljenja po prvi put u crkvi sv. Jerolima u Rimu »svukoliku službu u na-

rodnom jeziku« održana.

82.

[ANONIM]

Stari pjesnici Hèrvatski od Ivana Kukuljevića Sakcinskoga. Svezak drugi. Pjesnici Hèrvatski XVI. stolietja. U Zagrebu 1858 tiskom narodne tiskarnice dra Ljudevita Gaja. U velikoj 8-ni str. VIII i 108. Ciena 40 kr. – [Anonim]
Narodne novine, XXIV, br. 16, str. 37–38; br. 17, str. 40; Zagreb, 21. i 22. siječnja 1858.

83.

R. L.

Die sechote allgemeine Versammlung der Gesellschaft für südslavische Geschichte und Alterhümer – R. L.

Agramer Zeitung, XXXIII, br. 46, str. 169; br. 47, str. 173–174; Zagreb, 26. i 27. veljače 1858. [Got.]

84.

[ANONIM]

[O *Slovníku umjetnikah jugoslavenskih i Pjesnicima hrvatskim XVI. stoljeća*]
– [Anonim]

Glasnik za literaturo in umetnost, I, br. 3, str. 90; Celovec, 1. ožujka 1858.
– U rubrici: Glasnik literarni.

85.

ARHIMANDRIT GERASIM

[Ispravak] – Arhimandrit Gerasim

Sedmica, VII, br. 12, str. 95–96; Novi Sad, 30. ožujka 1858. [Ćir.]

– U rubrici: Književnost.

86.

[ANONIM]

Slovník umjetnikah jugoslavenskih od Ivana Kukuljevića Sakcinskoga. U Zagrebu tiskom narodne tiskarne dra L. Gaja. 1858. 8. n. 4. c. 112. Agapić – Heinrichus, s likom F. Benkovića i D. Avramovića – [Anonim]

Srbske novine, XXV, br. 47, str. 180; Beograd, 22. travnja 1858. [Ćir.]

– U rubrici: Književnost.

– Prikaz.

– Naslov djela latinicom.

87.

[ANONIM]

Još niešta o Slovníku umjetnikah jugoslavenskih od Ivana Kukuljevića Sakcin[s]koga – [Anonim]

Narodne novine, XXIV, br. 111, str. 295–296; br. 112, str. 297; Zagreb, 17. i 18. svibnja 1858.

88.

[ANONIM]

[O *Putovanju po Bosni* od Ivana Kukuljevića Sakcinskog] – [Anonim]

Neven, VII, br. 16, str. 254; Rijeka, 17. srpnja 1858.

– U rubrici: Knjigopis.

89.

[ANONIM]

[O izdanju »Pjesme Jerolima Kavanjina o bogastvu i ubožtvu«] – [Anonim]

Neven, VII, br. 16, str. 255; Rijeka, 17. srpnja 1858.

– U rubrici: Književni vjestnik.

90.

[ANONIM]

Slovník umjetnikah jugoslavenskih od Ivana Kukuljevića Sakcinskoga. Zagreb

Dr. Ljud. Gaj 1858 v8na 112 (30. kr. predplatom) – [Anonim]

Neven, VII, br. 18, str. 287; Rijeka, 31. srpnja 1858.

– U rubrici: Knjigopis.

1859.**91.**

WURZBACH, Constant v.

Kukuljević-Sakcinski, Johann – Dr. Constant v. Wurzbach

Biographisches Lexicon, 13, Kosarek–Lagkner, Wien, 1859., str. 349–354.

[Got.]

92.

H[ADŽIĆ, Antonije]

Putovanje po Bosni, od Ivana Kukuljevića Sakcinskoga. U Zagrebu 1858. Izda-

no troškom Lavoslava Župana. Tiskom narodne tiskarnice dra Lj. Gaja. Na 16-
ni str. 199. Stoi 20. kr. sr. – [Antonije] H[adžić]

Srbskij lětopis, XXXIII, knj. 99, sv. 1, str. 188–190; Budim, 1859. [Ćir.]

- Književni prikaz.
- Naslov djela latinicom.
- Pisac prema Slobodanu Komadiniću.

1860.

93.

NAGY, Iván

Kukuljevich család– Iván Nagy

Magyarország családai czimerekkel és nemzékrendi táblákkal, Irta Nagy Iván, Hatodik kötet. Kiadja ráth mór, Pest, 1860., str. 501.

94.

X.

Slovník umělníkůh jugoslávěnskíh od Ivana Kukuljevića Sakcinskoga. Svezak IV. sa slikom Andrije Medulića – X.

Narodne novine, XXVI, br. 21, str. 57; Zagreb, 26. siječnja 1860.

– Prikaz.

95.

NOVOTNY, Stjepan

Zapisnik odborne siednice društva za poviesnicu i starine Jugoslavenah dèržane dne 4. svibnja 1860. – Stjepan Novotny m. p., taj. hist. društva

Narodne novine, XXVI, br. 108, str. 292; br. 109, str. 294; Zagreb, 9. i 10. svibnja 1860.

96.

PUCIĆ, Medo

Otvoreno pismo plemenitomu gospodinu Ivanu Kukuljeviću Sakcinskomu – Medo Pucić

Pozor, I, br. 72, str. 149; Zagreb, 27. prosinca 1860.

– O ustavnom položaju Dalmacije.

1861.

97.

MIRKOVIĆ, Stjepan [DEŽELIĆ, Đuro Stjepan]

Ivan Kukuljević Sakcinski, Napisà Stjepan Mirković [Đuro Stjepan Deželić], Brzotiskom Dragutina Albrechta, Zagreb, 1861. – br. str.: [5 l.] + 65.

98.

-g.

[Ocjena djela Stjepana Mirkovića, *Ivan Kukuljević Sakcinski*] – -g.
Narodne novine, XXVII, br. 22, str. 66; Zagreb, 26. siječnja 1861.

99.

[VONČINA, Ivan]

Govor, kojim pozdravi g. Ivan Vončina presvietloga g. župana Ivana Kukuljevića dne 13. veljače – [Ivan Vončina]

Karlovački viestnik, I, br. 15, str. 59; Karlovac, 20. veljače 1861.

100.

[KRAJAČIĆ], Josip

Pismo sèrbskoga patrijarha Josipa na sabor trojedne kraljevine u Zagrebu – Josip [Krajačić], patrijarh

Narodne novine, XXVII, br. 139, str. 405; br. 140, str. 409; br. 141, str. 413; br. 142, str. 415–416; br. 143, str. 419; Zagreb, 19., 20., 21., 22. i 24. lipnja 1861.

1862.**101.**

KUŠLAN, Dragojlo i ŠUHAJ, Mirko

Spisi saborski Sabora kraljevinah Dalmacije, Hrvatske i Slavonije od god. 1861., I–II, Knjigotiskarna i litografički zavod Drag. Albrechta, Zagreb, 1862.

102.

[ANONIM]

Pozdrav presvietlomu gospodinu Ivanu Kukuljeviću Sakcinskomu velikomu županu zagrebačkomu, predsjedniku Povjestničkog društva i t. d. i t. d. Prilikom prvoga dolazka u Karlovac za svoga županovanja – [Anonim]

Glasonoša, II, br. 41, str. 1; Karlovac, 21. svibnja 1862.

103.

DEŽELIĆ, Gj[uro]

Ivan Kukuljević Sakcinski. nacrtao Gj. Deželić – Gj[uro] Deželić

Glasonoša, II, br. 56, str. 2–3; br. 57, str. 2–3; br. 58, str. 2–3; br. 59, str. 2–3; br. 60, str. 2–3; br. 61, str. 2–3; Karlovac, 13., 16., 20., 23., 27. i 30. srpnja 1862.

104.

X.

Brano di storia nazionale. Gregorio VII e Zuonimiro re di Dalmazia e Croazia.
Al sig. Giovanni Kukuljević – X.
Il Nazionale, I, br. 51, str. 257–259; Zadar, 23. kolovoza 1862.

1863.

105.

R[AČKI], F[ranjo]

Borba Hrvatah s Mongoli i Tatari. Povjestno-kritična razprava od Ivana Kukuljevića Sakcinskoga. U Zagrebu 1863., str. 112. – F[ranjo] R[ački]
Pozor, IV, br. 60, str. 138–139; Zagreb, 14. ožujka 1863.

– Prikaz djela.

– Ime pisca prema: *Obzor*, Spomen-knjiga, 1860–1935, Tisak i naklada »Tipografije« d.d., Zagreb, 1935.

106.

R[AČKI], F[ranjo]

Povjestni spomenici južnih Slavenah. Knjiga I: Listine hrvatske. Izdaje I. Kukuljević Sakcinski. U Zagrebu 1863., str. I–VIII, 339. – F[ranjo] R[ački]
Pozor, IV, br. 84, str. 333–335; Zagreb, 14. travnja 1863.

– Prikaz.

– Ime pisca prema: *Obzor*, Spomen-knjiga, 1860–1935, Tisak i naklada »Tipografije« d.d., Zagreb, 1935.

107.

[ANONIM]

[Prikaz djela: »Monumenta Historica Slavorum Meridionalium«. Povjestni spomenici južnih Slavenah, knjiga I. Listine hrvatske (Acta Croatica), izdaje Ivan Kukuljević Sakcinski] – [Anonim]

Il Nazionale, II, br. 33, str. 166; Zadar, 25. travnja 1863.

– U rubrici: Književnost.

– Tekst Franje Račkog preuzet iz: *Pozor*, IV, br. 84, str. 333–335; Zagreb, 14. travnja 1863.

108.

[ANONIM]

[Preporuka knjiga *Borba Hrvatah s Mongoli i Tatari* Ivana Kukuljevića Sakcinskog i *Grobnik* Antuna Kazalija] – [Anonim]

Il Nazionale, II, br. 33, str. 166; Zadar, 25. travnja 1863.

– U rubrici: Književni Oglas.

109.

[ANONIM]

Borba Hrvatah s Mongoli i Tatari. Povjestno-kritična razprava od Ivana Kukuljevića Sakcinskoga. (Sa dodatkom izvornih listinah). Nakladom i brzotiskom A. Jakića. U Zagrebu 1863. Ukupno str. 112. – [Anonim]

Zvezda, I, br. 6, str. 23; br. 7, str. 27; *Zadar*, 7. i 14. svibnja 1863.

– Prikaz.

– U rubrici: Književni pregled.

110.

[ANONIM]

Narodno pozorište u Beogradu – [Anonim]

Vidov dan, III, br. 93, str. 4; Beograd, 13. kolovoza 1863. [Ćir.]

– O izvedbi Kukuljevićeve drame *Poturica*.

111.

[ANONIM]

Bibliografija hrvatska – [Anonim]

Danica, IV, br. 33, str. 253–255; Novi Sad, 18. kolovoza 1863. [Ćir.]

112.

[ANONIM]

Historička razjasnjenja. »Molitve hrvatskoga rodoljuba.« – [Anonim]

Hrvatski koledar, II, str. 27–28; Zagreb, 1863.

– O pjesmi Ivana Kukuljevića Sakcinskog.

1864.**113.**

RAČKI, Fr[anjo]

Borba Hrvatah s Mongoli i Tatari. Povjestno-kritična razprava od Ivana Kukuljevića Sakcinskoga. U Zagrebu 1863, str. 112. – Dr. Fr[anjo] Rački

Književnik, I, br. 1, str. 131–133; Zagreb, 1864.

– U rubrici: Kritika.

1865.**114.**

PYPIN, Aleksandr Nikolaevič i SPASOVIĆ, Vladimir Danilovič

Obzor "istorii slavyjanskih" literatur", Sankt Peterburg, 1865., str. 159–160.*

[Ćir.]

115.

[ANONIM]

Knjižnica Ivana Kukuljevića Sakcinskoga u Zagrebu – [Anonim]

Književnik, II, br. 2, str. 309–320; br. 4, str. 487 [587!]-596; Zagreb, 1865.

– Članak nije dovršen.

1866.

116.

-ć. [LUKŠIĆ, Abel?]

Ivan Kukuljević Sakcinski. (Biographie mit Portrait.) – -ć. [Abel Lukšić?]

Slavische Blätter, II, br. 8, str. 164–172; Beč, 15. svibnja 1866.

117.

M.

I. Kukuljević Sakcinski i jugoslavenska akademija – M.

Pozor, V, br. 266, str. 1045–1045 [1046!]; Zagreb, 2. listopada 1866.

– Osvrt na Kukuljevićev istup iz Akademije.

118.

[ANONIM]

(O Kukuljevićevoj biblioteki) – [Anonim]

Pozor, V, br. 267, str. 1051; Zagreb, 3. listopada 1866.

– U rubrici: Trojedna kraljevina.

– O mogućnosti prodaje Kukuljevićeve biblioteke u Beču i apel da se biblioteka proda u Hrvatskoj.

1868.

119.

ŠULEK, Bogoslav

Naše pravice, Zagreb, 1868.*

120.

[ANONIM]

U Zagrebu. (Narodni zavodi; jugoslavenska akademija i zem. muzej; nastoji se, da se knjižnica Ivana Kukuljevića nabavi za akademiju, osrednja knjižnica.) – [Anonim]

Novi pozor, II, br. 250, str. 989; Beč, 16. srpnja 1868.

121.

RAČKI, Fr[anjo]

Arhiv za povjestnicu jugoslavensku. Uredio Ivan Kukuljević Sakcinski. U Zagrebu 1868. knj. IX. str. 343. – Dr. Fr[anjo] Rački
Rad JAZU, knj. 5, str. 203–209; Zagreb, 1868.

– U rubrici: Književna obznana.

122.

[ANONIM]

[*Zidanje Ravenice; Poturica; Ljubav i filozofija i Stari baka i njegov sin husar*]

– [Anonim]

Zemunski glasnik, II, br. 39, str. 314; 1868.* [Ćir.]

– Prikaz izvedbe u Srpskom narodnom pozorištu u srpnju 1868.

1869.**123.**

[JAGIĆ, Vatroslav]

Plodovi književnosti hrvatsko-srbske od posljednje dvie godine – [Vatroslav Jagić]

Vienac, I, br. 3, str. 66–69; Zagreb, 6. veljače 1869.

124.

Z[AHAR], I[van]

Marko Marulić i njegovo doba od Ivana Kukuljevića Sakcinskoga. (Preštampano iz knjige I. »Stari pisci hrvatski«, izdane troškom jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti.) – I[van] Z[ahar]

Novi pozor, III, br. 492, str. 1957; Beč, 6. svibnja 1869.

– Ime autora prema ostaloj suradnji.

125.

[ANONIM]

Jan Kukuljević Sakcinski – [Anonim]

Kvėty, IV, br. 47, str. 374–375; Prag, 25. listopada 1869.

1870.**126.**

[ANONIM]

[O izlasku Kukuljevićevog djela *Njeke gradine i gradovi u kraljevini Hrvat-*

skoj] – [Anonim]
Matica, V, br. 9, str. 213; Novi Sad, 30. ožujka 1870. [Ćir.]
– U rubrici: Književne beleške.

127.

[ANONIM]
Slavenske viesti – [Anonim]
Vienac, II, br. 17, str. 272; Zagreb, 23. travnja 1870.
– U rubrici: Listak.
– O djelu P. A. Bezsonova *Katoličeski svjašćenik Horvat Jurij Križanić Nebljuški, revnitelj vozsoedinenija cerkvej i vsego Slavjanstva v XVII vieke* kao dobroj dopuni Kukuljevićevoj knjizi *Književnici u Hrvatah iz prve polovine XVII v.*

128.

[ANONIM]
Glavna skupština Matice ilirske – [Anonim]
Vienac, II, br. 52, str. 831; Zagreb, 24. prosinca 1870.
– U rubrici: Listak.

129.

[ANONIM]
[Prikaz izvođenja Kukuljevićevo djela *Poturica*] – [Anonim]
Vidov dan, X, br. 12–13, str. 3; Beograd, 1870.* [Ćir.]
– Prikaz izvedbe u Beogradskom narodnom pozorištu u siječnju 1870.

1871.

130.

[ANONIM]
[O izvedbama djela *Srpski hajduci* Đorđa Maletića i Kukuljevićevo djelo *Poturice*] – [Anonim]
Vidov dan, XI, br. 4, str. 2; Beograd, 6. siječnja 1871. [Ćir.]
– U rubrici: Narodno pozorište.

131.

[ANONIM]
[*Poturica; Očarani knez; Po engleski; Valerija*] – [Anonim]
Vidov dan, XI, br. 244–245, str. 2; Beograd, 1871.* [Ćir.]

1872.**132.**

J[OVANOVIĆ MORSKI, Milan]

Srpsko narodno pozorište. (»Poturica,«) – [Milan] J[ovanović Morski]

Pozorište, I, br. 39, str. 159; Novi Sad, 12. ožujka 1872. [Ćir.]

– U rubrici: Listići.

– Prikaz djela i njegove izvedbe u Srpskom narodnom pozorištu u Novom Sadu 5. ožujka 1872.

133.

[ANONIM]

Književnost – [Anonim]

Vienac, IV, br. 13, str. 208; Zagreb, 30. ožujka 1872.

– U rubrici: Listak.

– Između ostaloga ističe se želja da Kukuljević dovrši *Slovník umjetnikah jugoslaven-skih*.

134.

X.

Književnost. Arkiv za povjestnicu jugoslavensku. Knjiga XI. Uredio I. Kukuljević Sakcinski. U Zagrebu 1872. – X.

Vienac, IV, br. 27, str. 436; Zagreb, 6. srpnja 1872.

135.

X.

[Arhiv za povjesnicu jugoslavensku. Knjiga XI. Uredio Ivan Kukuljević Sakcinski, u Zagrebu 1872.] – X.

Obzor, II, br. 158; Zagreb, 1872.*

1873.**136.**

[ANONIM]

Kazalištni repertoar – [Anonim]

Vienac, V, br. 9, str. 144; Zagreb, 1. ožujka 1873.

– U rubrici: Listak.

137.

[ANONIM]

Književnost – [Anonim]

Vienac, V, br. 11, str. 176; Zagreb, 15. ožujka 1873.

– U rubrici: Listak.

– Između ostaloga vijest o izlasku iz tiska Kukuljevićevih *Putnih uspomena*.

138.

[ANONIM]

(Narodno kazalište.) – [Anonim]

Narodne novine, XXXIX, br. 72, str. 3; Zagreb, 28. ožujka 1873.

– U rubrici: Različite viesti.

– O izvedbi Kukuljevićeve drame *Poturica*.

139.

[ANONIM]

[O izvedbi Kukuljevićeve drame *Poturica*] – [Anonim]

Vienac, V, br. 14, str. 224; Zagreb, 5. travnja 1873.

– U rubrici: Listak.

140.

M[ARKOVIĆ], F[ranjo]

Poturica. Drama u 4 čina, od Ivana Kukuljevića Sakcinskoga. U Zagrebu 1867.

Tiskom Dragutina Albrechta – F[ranjo] M[arkovic]

Vienac, V, br. 15, str. 235–236; br. 16, str. 250–252; Zagreb, 12. i 19. travnja 1873.

– U rubrici: Književnost i umjetnost.

– Prikaz.

– Pisac prema: Vidačić, *Građa JA*, knj. 21.

141.

[ANONIM]

(Narodno kazalište.) – [Anonim]

Narod, II, br. 197, str. 3; Zagreb, 28. kolovoza 1873.

– Prikaz izvedbe Kukuljevićeve drame *Poturica*.

142.

Š[ENOA, August]

Narodno kazalište – [August] Š[enoa]

Vienac, V, br. 35, str. 559–560; Zagreb, 30. kolovoza 1873.

– U rubrici: Listak.

– Osvrt na izvedbu Kukuljevićeve drame *Poturica*.

143.

[ANONIM]

Novo glumište u Varaždinu – [Anonim]

Vienac, V, br. 40, str. 640; Zagreb, 4. listopada 1873.

– U rubrici: Listak.

– O repertoaru; spominje se izvedba Kukuljevićevog djela *Poturica*.**1874.****144.**

[ANONIM]

P. M. u T. – [Anonim]

Vienac, VI, br. 2, str. 32; Zagreb, 10. siječnja 1874.

– U rubrici: Dopisnica uredništva.

145.

[ANONIM]

Kukuljevićeve pjesme – [Anonim]

Vienac, VI, br. 6, str. 96; Zagreb, 7. veljače 1874.

– U rubrici: Listak.

146.

[ANONIM]

Diplomatički sbornik kraljevine Hrvatske s Dalmacijom i Slavonijom – [Anonim]

Vienac, VI, br. 9, str. 143–144; Zagreb, 28. veljače 1874.

– U rubrici: Listak.

147.

SICKEL, Theodor

Quellen zur Geschichte Croatiens. Codex diplomaticus regni Croatiae, Slavoniae et Dalmatiae: Diplomatički sbornik kraljevine Hrvatske s Dalmacijom i Slavonijom, izdaje J. Kukuljević Saksinski. – Dio I. U Zagrebu, 1874. – Theodor Sickel

Wiener Zeitung, br. 86, str. 684; Beč, 16. travnja 1874. [Got.]**148.**

SICKEL, Theodor

Izvori hrvatskoj povjesti.*) Codex diplomaticus regni Croatiae, Slavoniae et Dalmatiae: Diplomatski sbornik kraljevine Hrvatske s Dalmacijom i Slavonijom,

izdaje Iv. Kukuljević Sakcinski. – Dio I. U Zagrebu 1874. – Theodor Sickel
Obzor, IV, br. 92, str. 1–2; Zagreb, 23. travnja 1874.

– Prijevod ocjene djela iziše u: *Wiener Zeitung*, br. 86, str. 684; Beč, 16. travnja 1874.

149.

ŠRABEC, Armin

Pismo Armina Šrabca o Tomaseu – Armin Šrabec

Vienac, VI, br. 21, str. 334–336; Zagreb, 23. svibnja 1874.

– U rubrici: Listak.

150.

[ANONIM]

Povjestne pjesme Ivana Kukuljevića Sakcinskoga u Zagrebu 1874 – [Anonim]
Vienac, VI, br. 23, str. 367–368; Zagreb, 6. lipnja 1874.

– Prikaz.

– U rubrici: Listak.

151.

[ANONIM]

Povjestne pjesme Ivana Kukuljevića Sakcinskoga – [Anonim]

Slovenski Narod, VII, br. 133, str. 1–2; Ljubljana, 14. lipnja 1874.

– Pjesme: »Grgur ninski (1.925.)« i »Slovenija«.

152.

PAJK, J[anko]

[*Povjestne pjesme* Ivana Kukuljevića Sakcinskog] – J[anko] Pajk

Zora, III, br. 14, str. 239; Maribor, 15. srpnja 1874.

– U rubrici: Književni in umetnostni ogled.

153.

[ANONIM]

Povjestne pjesme I. Kukuljevića – [Anonim]

Obzor, IV, br. 286, str. 1; br. 288, str. 1–2; Zagreb, 15. i 17. prosinca 1874.

– Prikaz.

154.

RAČKI, Franjo

Povjestni spomenici južnih Slavenah. Knjiga II: Diplomatički sbornik kraljevine Hrvatske s Dalmacijom i Slavonijom. Izdaje Ivan Kukuljević Sakcinski. Dio I. od god. 503–1102. U Zagrebu 1874. Str. I–XXIII., 4–236. Priobćio pravi član dr. Franjo Rački – Franjo Rački

Rad JAZU, knj. 27, str. 194–211; Zagreb, 1874.

1875.

155.

D. J.

Ivan Kukuljević Sakcinski. (Slika na str. 25., po najn. fotogr. od Štandl.) – D. J.

Hrvatska lipa, I, br. 4, str. 25 + 31–32; br. 5, str. 38–39 + 25; Zagreb, 24. i 31. siječnja 1875. [s portretom].

156.

[ANONIM]

Slike iz Trojedne Kraljevine. VIII*). Ivan Kukuljević Sakcinski – [Anonim] *Narodni list*, XIV, br. 15, str. 2–3; br. 16, str. 2–3; Zadar, 20. i 24. veljače 1875.

– Životopis.

– Nastavak zbirke pod gornjim naslovom, započete u godini 1874.

– Iz *Hrvatske Lipe*.

157.

RAČKI, Fr[anjo]

Protuodgovor na »odgovor« presv. g. Kukuljevića – Fr[anjo] Rački

Obzor, V, br. 72, str. 1–2; br. 73, str. 1–2; Zagreb, 31. ožujka i 1. travnja 1875.

– U vezi s kritikom F. Račkoga o Kukuljevićevom *Diplomatičkom zborniku* u XXVII. knjizi *Rada* te Kukuljevićevim odgovorom »Odgovor dru. Račkomu na ocjenu moga diplomatičkoga sbornika«, u *Arkivu za povjestnicu jugoslavensku*, knj. XII.

158.

[ANONIM]

Nove knjige – [Anonim]

Vienac, VII, br. 19, str. 310–311; Zagreb, 8. svibnja 1875.

– U rubrici: Listak.

– Između ostaloga i o XII. knjizi *Arkiva za povjestnicu jugoslavensku*.

1876.

159.

[ANONIM]

Nove knjige – [Anonim]

Vienac, VIII, br. 6, str. 95–96; Zagreb, 5. veljače 1876.

- U rubrici: Listak.
- Između ostaloga i o Kukuljevićevom djelu o Pavlu Skaliću.

160.

T[KALČEVIĆ], A[dolfo] [VEBER]

Dramatična predstava u zagrebačkom samostanu – A[dolfo] [Veber]

T[kalčević]

Vienac, VIII, br. 13, str. 203–210; Zagreb, 25. ožujka 1876.

161.

[ANONIM]

[O izvedbi Kukuljevićeve drame *Poturica* 15. svibnja 1876. u Beogradu] –

[Anonim]

Istok, VI, br. 54, str. 3; Beograd, 19. svibnja 1876. [Ćir.]

– Izvedba dobrovoljnog društva u korist društva za privatnu pomoć ranjenicima.

162.

[ANONIM]

Historiograf – [Anonim]

Obzor, VI, br. 248, str. 1; Zagreb, 28. listopada 1876.

– U povodu prijedloga za imenovanje Franje Račkoga historiografom koje je mjesto dotada obnašao I. Kukuljević-Sakcinski po navodnom imenovanju Sabora iz 1847. godine.

163.

[ANONIM]

Imade li Hrvatska sada zemaljskoga historiografa? – [Anonim]

Obzor, VI, br. 249, str. 2; Zagreb, 30. listopada 1876.

– O potrebi raščišćavanja pitanja je li Kukuljević imenovan zemaljskim historiografom na temelju zaključka Sabora iz 1847. godine.

– Vidi istoimeni članak od Kukuljevića, br. 250.

1877.**164.**

VRAZ, Stanko

[Pisma Ivanu Kukuljeviću Sakcinskom] – Stanko Vraz

Děla, Peti dio, Pěsme pabirci, proza i pisma, izdaje Matica hrvatska, Tipografički zavod C. Albrechta, Zagreb, 1877., str. 301–306, 374, 379–384, 388–390, 398.

165.

[ANONIM]

Osobne vijesti – [Anonim]

Vienac, IX, br. 25, str. 406; Zagreb, 23. lipnja 1877.

– U rubrici: Listak.

1878.**166.**

[ANONIM]

Glavna skupština »Matice Hrvatske«, obdržavana dne 7. travnja 1878. – [Anonim]

Vienac, X, br. 15, str. 242–248; Zagreb, 13. travnja 1878.**167.**

[ŠENOA, August]

Matičina božićnica – [August Šenoa]

Vienac, X, br. 52, str. 835–837; Zagreb, 28. prosinca 1878.**1879.****168.**

PYPIN, Aleksandr Nikolaevič – SPASOVIČ, Vladimir Danilovič

I. Serbo-Horvaty. 5. Illirskoe vozroždenie – Aleksandr Nikolaevič Pypin – Vladimir Danilovič Spasovič

Istorija slavjanskih "literatur", I, Izdanie tipografii M. M. Stasjuleviča, S.-Peterburg", 1879., str. 250–252. [Ćir.]**169.**

[ŠENOA, August]

Mladić u samoći. *) Pjesma Dragutina Rakovca izpjevana g. 1835. prve godine preporodjaja književnosti hrvatske – [August Šenoa]

Vienac, XI, br. 6, str. 86; Zagreb, 8. veljače 1879.

– Pjesmu pronašao Ivan Kukuljević Sakcinski.

170.

S. M.

Srpsko narodno pozorište. (Poturica«. Drama u 4 čina, od Ivana Kukuljevića Sakcinskog, prikazana je u nedelju 18. februara o. g.) – S. M.

Pozorište, VII, br. 31, str. 123; Novi Sad, 27. veljače 1879. [Ćir.]

– U rubrici: Listići.

171.

M.

»Viestnik hrv. arkeologičkoga društva.« – M.
Obzor, IX, br. 62, str. 1–2; Zagreb, 15. ožujka 1879.

– U rubrici: Listak.

172.

[ANONIM]

Zadnja pjesma Lavoslava Vukelića.*) – [Anonim]
Vienac, XI, br. 22, str. 340; Zagreb, 31. svibnja 1879.

– Pjesmu poslao Ivan Kukuljević Sakcinski.

173.

[ANONIM]

Glavna skupština »Matice hrvatske«, držana dne 22. svibnja 1879. pod predsjedništvom društv. predsjednika presv. gosp. Ivana Kukuljevića – [Anonim]
Vienac, XI, br. 22, str. 349–354; Zagreb, 31. svibnja 1879.

174.

[ANONIM]

Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti – [Anonim]
Vienac, XI, br. 27, str. 435; Zagreb, 5. srpnja 1879.

– U rubrici: Listak.

– Izvješće o Kukuljevićevoj raspravi »Prvovjenčani vladari Bugara, Hrvata i Srba i njihove krune«.

175.

[ANONIM]

Reminiscencije na Preradovićevu svečanost – [Anonim]
Vienac, XI, br. 31, str. 499; Zagreb, 2. kolovoza 1879.

– U rubrici: Listak.

1880.

176.

[ANONIM]

Glavna skupština »Matice Hrvatske«, držana dne 4. travnja 1880 pod predsjedništvom društv. predsjednika presv. gosp. Ivana Kukuljevića Sakcinskoga – [Anonim]

Vienac, XII, br. 15, str. 233–241; Zagreb, 10. travnja 1880.

1881.

177.

[ANONIM]

Glavna skupština »Matice hrvatske« držana dne 10. srpnja 1881. pod predsjedništvom društvenog predsjednika presv. gosp. Ivana Kukuljevića Sakcinskog – [Anonim]

Vienac, XIII, br. 29, str. 463–468; Zagreb, 16. srpnja 1881.

1882.

178.

X.

Zanimive književno-znanstvene radje – X.

Narodni list (Il Nazionale), XXI, br. 10, str. 1; Zadar, 4. veljače 1882.

– Prikaz LIX. knjige *Rada JAZU* između ostalih s prikazom članka Ivana Kukuljevića Sakcinskog »Prvovjenčani vladari Bugara, Hrvata i Srba, i njihove krune«.

1883.

179.

MILČETIĆ, Ivan

Prilog k hrvatskim književnim starinam – Ivan Milčetić

Vienac, XV, br. 13, str. 216; Zagreb, 31. ožujka 1883.

– U rubrici: Svaštice.

1884.

180.

U.

Ivan Kukuljević Sakcinski – U.

Slovinac, VII, br. 33, str. 513 + 515–518; Dubrovnik, 21. studenoga 1884. [s portretom].

– Na kraju teksta navod: »Po Hrv. lipi«.

– Tekst na ćirilici.

1885.

181.

J[AGIĆ], D[ragutin]

Ivan Kukuljević Sakcinski. (K slici.) – D[ragutin] J[agić]
Vienac, XVII, br. 37, str. 586–588; Zagreb, 12. rujna 1885. [s portretom].
– Autor prema godišnjem sadržaju časopisa.

182.

[ANONIM]

Die Uebernahme der kroatischen Acten in Budapest 1849–1851. – [Anonim]
Agramer Zeitung, LX, br. 224, str. 1–2; Zagreb, 1. listopada 1885. [Got.]

183.

[ANONIM]

Vrijedno da se znade! – [Anonim]
Srbobran, II, br. 135, str. 3; Zagreb, 21. studenoga (3. prosinca) 1885. [Ćir.]
– Osvrt na Kukuljevićev govor 17. studenoga 1885. u kojemu je istaknuo novčani dar kneza Miloša Obrenovića Matici ilirskoj.

184.

RAČKI, Fr[anjo]

Nacrt hrvatske historiografije od 1835 do 1885 godine. Čitao u sjednici filološko-historičkoga razreda jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti dne 12. prosinca 1885. – Predsjednik dr. Fr[anjo] Rački
Rad JAZU, knj. 80, str. 246–313; Zagreb, 1885.

1886.

185.

SINGER, S.

Ivan Kukuljević. (Original-Feuilleton des »Agramer Tagblatt«) – Dr. S. Singer
Agramer Tagblatt, I, br. 115, str. 1–3; Zagreb, 20. svibnja 1886. [Got.]

186.

[ANONIM]

Ivan Kukuljević Sakcinski. H književni petdesetletnici – [Anonim]
Slovan, III, br. 21, str. 332–333; Ljubljana, 1. studenoga 1886.

187.

[ANONIM]

Ivan Kukuljević – [Anonim]
Narodni list, XXV, br. 86, str. 1; Zadar, 3. studenoga 1886.
– U rubrici: Podlistak.

188.

[ANONIM]

Ivan Kukuljević-Sakcinski – [Anonim]

Agramer Tagblatt, I, br. 254, str. 4; Zagreb, 6. studenoga 1886. [Got.]

– O 50. godišnjici rada.

189.

[ANONIM]

Kukuljević-Jubiläum – [Anonim]

Agramer Zeitung, LXII, br. 254, str. 3–4; Zagreb, 6. studenoga 1886. [Got.]

– U povodu 50. godišnjice rada.

190.

[ANONIM]

Ivan Kukuljević Sakcinski – [Anonim]

Obzor, XXVII, br. 254, str. 1; Zagreb, 6. studenoga 1886.

– U povodu 50. godišnjice književnog rada.

191.

KUKULJEVIĆ SAKCINSKI, Božidar

U slavu Ivana Kukuljevića Sakcinskoga (1816, 1836, 1846) 7. studenoga 1886.

Spjevao Božidar Kukuljević Sakcinski – Božidar Kukuljević Sakcinski

Obzor, XXVII, br. 255, str. 1; Zagreb, 8. studenoga 1886.**192.**

[ANONIM]

Kukuljevićev jubilej – [Anonim]

Obzor, XXVII, br. 255, str. 1–2; Zagreb, 8. studenoga 1886.

– U povodu 50. godišnjice književnog rada.

193.

[ANONIM]

Književno slavlje u Zagrebu – [Anonim]

Narodni list, XXV, br. 89, str. 1–2; Zadar, 13. studenoga 1886.

– Prikaz proslave 50. godišnjice književnog rada Ivana Kukuljevića Sakcinskoga u Zagrebu.

194.

[ANONIM]

Kukuljevićev jubilej – [Anonim]

Balkan, I, br. 22, str. 352; Zagreb, 15. studenoga 1886.

– U rubrici: Svaštice.

– Uz to: pjesma Božidara Kukuljevića »Planinom starom...«.

195.

[ANONIM]

Matica Hrvatska – [Anonim]

Agramer Zeitung, LXI, br. 279, str. 3; Zagreb, 6. prosinca 1886. [Got.]

– Prikaz godišnje skupštine s govorima Ivana Kostrenčića i Ivana Kukuljevića Saccinskog.

196.

[ANONIM]

[Na glavnoj skupštini Matice hrvatske] – [Anonim]

Stražilovo, II, br. 50, str. 1736–1737; Novi Sad, 11. prosinca 1886.

– U rubrici: Književne novosti.

197.

[ANONIM]

Glavna skupština hrv. arheologijskog društva – [Anonim]

Hrvatska, I, br. 3, str. 3–4; br. 4, str. 4; 1886.*

– S govorima Ivana Kukuljevića Saccinskog i Ivana Bojničića.

1887.

198.

[ANONIM]

Grof Janko Drašković – [Anonim]

Vienac, XIX, br. 29, str. 457 [slika] + 462; Zagreb, 16. srpnja 1887.

– U rubrici: Listak.

– Osvrt na djelo Ivana Kukuljevića Saccinskog *Glasoviti Hrvati*.

199.

I[BLER], J[anko]

Djela »Hrvatske Matice« za g. 1886. – J[anko] I[bler]

Narodne novine, LIII, br. 161, str. 3–4; Zagreb, 18. srpnja 1887.

200.

[ANONIM]

Knjige Matice Hrvatske za g. 1886. – [Anonim]

Smotra, I, sv. 7, str. 436–437; Zagreb, srpanj 1887.

– U rubrici: Književne objave.

201.

F. K.

Knjige »Matice Hrvatske« za leto 1886. – F. K.

Slovan, IV, br. 20, str. 317–318; br. 21, str. 333–334; Ljubljana, 20. listopada i 5. studenoga 1887.

202.

KADLEC, K[arel]

Oslava Kukuljeviće Sakcinského – K[arel] Kadlec

Slovanský sborník, VI, br. 1, str. 47; Prag, 1887.

203.

KADLEC, Karel

Knihy Matice Chrvatské za rok 1886. – Karel Kadlec

Slovanský sborník, VI, br. 12, str. 565–567; Prag, 1887.

1888.

204.

[BARLE, Janko]

Matica Hrvatska – [Janko Barle]

Dom in Svet, I, br. 2, str. 30; Ljubljana, 20. veljače 1888.

1889.

205.

IBLER, J[anko]

Književni pabirci – J[anko] Ibler

Narodne novine, LV, br. 8, str. 3–4; br. 10, str. 5; br. 14, str. 4–5; br. 60, str. 5; Zagreb, 10., 12., 17. siječnja i 13. ožujka 1889.

206.

[ANONIM]

Generalversammlung des kroatischen archäologischen Vereines – [Anonim]

Agramer Tagblatt, IV, br. 36, str. 4; Zagreb, 12. veljače 1889. [Got.]

207.

[ANONIM]

† Ivan Kukuljević – [Anonim]

Agramer Tagblatt, IV, br. 176, str. 3–4; br. 177, str. 2–3; Zagreb, 1. i 2. kolovoza 1889. [Got.]

208.

[ANONIM]

† Ivan v. Kukuljević – [Anonim]

Agramer Zeitung, LXIV, br. 176, str. 2; Zagreb, 1. kolovoza 1889. [Got.]

– Nekrolog.

209.

[ANONIM]

† Ivan Kukuljević-Sakcinski, predsednik Matice hrvatske, i Hrvatskog arheološkog društva, počasni član Jugoslovenske akademije znanosti i umjetnosti, dopisni član Srpskog učenog društva itd., itd., itd. – [Anonim]

Kolo, I, br. 22, str. 345; Beograd, 1. kolovoza 1889. [Ćir.]

– Nekrolog.

210.

UREDNIŠTVO »KOLA«

† Ivan Kukuljević-Sakcinski – biografsko – bibliografske crtice – Uredništvo »Kola«

Kolo, I, br. 22, str. 356–357; Beograd, 1. kolovoza 1889. [Ćir.]

211.

[ANONIM]

† Ivan Kukuljević-Sakcinski – [Anonim]

Narodne novine, LV, br. 175, str. 2; br. 176, str. 2; br. 177, str. 2; Zagreb, 1., 2. i 3. kolovoza 1889.

– Nekrolog.

212.

[ANONIM]

† Ivan Kukuljević Sakcinski – [Anonim]

Obzor, XXX, br. 176, str. 1; Zagreb, 1. kolovoza 1889.

– Nekrolog.

213.

[ANONIM]

Iz života Ivana Kukuljevića Sakcinskoga – [Anonim]

Obzor, XXX, br. 176, str. 2; br. 177, str. 1–2; Zagreb, 1. i 2. kolovoza 1889.

214.

[ANONIM]

† Ivan Kukuljević-Sakcinski – [Anonim]

Slovenec, XVII, br. 175, str. 3; Ljubljana, 2. kolovoza 1889.

– Nekrolog.

215.

-ć.

Ivan Kukuljević Sakcinski, hrvatski književnik i predsjednik »Matice Hrvatske« – -ć.

Branik, V, br. 85, str. 2–3; Novi Sad, 22. srpnja (3. kolovoza) 1889. [Ćir.]

– Nekrolog.

216.

[ANONIM]

† Ivan Kukuljević-Sakcinski – [Anonim]

Hrvatska straža, IV, br. 31, str. 2; br. 32, str. 4–5; Varaždin, 3. i 10. kolovoza 1889.

– Nekrolog i opis pogreba.

217.

[ANONIM]

Ivan Kukuljević – [Anonim]

Narodni list, XXVIII, br. 61, str. 3; Zadar, 3. kolovoza 1889.

– Nekrolog.

218.

[ANONIM]

Ivan Kukuljević-Sakcinski – [Anonim]

Sloboda, I, br. 73, str. 3; Niš, 3. kolovoza 1889. [Ćir.]

– U rubrici: Umrli.

219.

TIHOMIL [ŽITNIK, Ignacij]

Ivan Kukuljević-Sakcinski. Po »Obzoru« priobčil Tihomil – Tihomil [Ignacij Žitnik]

Slovenec, XVII, br. 176, str. 1–2; Ljubljana, 3. kolovoza 1889.

– Autor prema Vilku Novaku.

220.

TRSTENJAK, Anton

Ivan Kukuljević Sakcinski – Anton Trstenjak

Slovenski Narod, XXII, br. 177, str. 2; Ljubljana, 3. kolovoza 1889.

– Nekrolog.

221.

Š[ULEK], B[ogoslav]

Ivan Kukuljević Sakcinski †. – Dr. B[ogoslav] Š[ulek]

Vienac, XXI, br. 31, str. 489–490; Zagreb, 3. kolovoza 1889.

– Nekrolog.

– Autor prema godišnjem sadržaju časopisa.

222.

[ANONIM]

Ivan v. Kukuljević – [Anonim]

Die Drau, XXII, br. 63, str. 2; Osijek, 4. kolovoza 1889. [Got.]

– Nekrolog.

223.

[ANONIM]

† Ivan Kukuljević – [Anonim]

Novo vreme, I, br. 59, str. 3; Zemun, 23. srpnja (4. kolovoza) 1889. [Ćir.]

– Nekrolog.

224.

[ANONIM]

Pogreb Ivana Kukuljevića Sakcinskog – [Anonim]

Narodne novine, LV, br. 178, str. 2; Zagreb, 5. kolovoza 1889.**225.**

[ANONIM]

† Ivan Kukuljević Sakcinski – [Anonim]

Narod, VI, br. 57, str. 3; Split, 6. kolovoza 1889.

– Nekrolog.

226.

[ANONIM]

Ivan Kukuljević Sakcinski, hrvatski književnik i predsjednik »Matice hrvatske«

– [Anonim]

Narodni dnevnik, IX, br. 162, str. 2; Beograd, 25. srpnja [6. kolovoza] 1889. [Ćir.]
– Nekrolog.

227.

[ANONIM]

† Ivan Kukuljević-Sakcinski – [Anonim]

Domovina, I, br. 39 [33!], str. 2; Beograd, 26. srpnja [7. kolovoza] 1889. [Ćir.]
– Nekrolog.

228.

[ANONIM]

Ivan Kukuljević-Sakcinski – [Anonim]

Il Diritto Croato, I, br. 40, str. 4; br. 43, str. 1–2; br. 44, str. 1; br. 45, str. 1–2;
Pula, 7. i 28. kolovoza, 4. i 11. rujna 1889.

– Nekrolog.

229.

[ANONIM]

† Ivan Kukuljević Sakcinski – [Anonim]

Naša sloga, XX, br. 32, str. 2; Trst, 8. kolovoza 1889.

230.

Obitelj Kukuljević

Javna zahvala – Obitelj Kukuljević

Hrvatska straža, IV, br. 32, str. 5; Varaždin, 10. kolovoza 1889.

231.

[ANONIM]

† Ivan Kukuljević Sakcinski – [Anonim]

Napredak, XXX, br. 23, str. 353–356; Zagreb, 10. kolovoza 1889.

– Tekst prenosi nadgrobni govor Tadije Smičiklasa.

232.

[ANONIM]

[Smrt Ivana Kukuljevića Sakcinskog] – [Anonim]

Glas Crnogorca, XVIII, br. 33, str. 3–4; Cetinje, 13. kolovoza 1889. [Ćir.]

– Nekrolog.

– Preneseno iz *Narodnih novina*.

– U rubrici: Čitulja.

233.

[SMIČIKLAS, Tadija]

† Ivan Kukuljević Sakcinski – [Tadija Smičiklas]

Hrvatski učitelj, XIII, br. 16, str. 241–245; Zagreb, 15. kolovoza 1889.

– Autorovo ime prema sadržaju nekrologa.

234.

HUDEC, Jan

Ivan Kukuljević Sakcinský. (*1816 19.V. – †1889 1. VIII.) – Jan Hudec

Hlas národa, IV, br. 225, str. 1–2; Prag, 16. kolovoza 1889.

235.

[ANONIM]

† Ivan Kukuljević-Sakcinski – [Anonim]

Dom in Svet, II, br. 8, str. 180; Ljubljana, 20. kolovoza 1889.

– Nekrolog.

236.

[ANONIM]

† Ivan Kukuljević Sakcinski – [Anonim]

Slovanski Svet, II, br. 16, str. 267–268; Ljubljana, 25. kolovoza 1889.

237.

[ANONIM]

Ivan Kukuljević Sakcinski † in Adolfo Veber † – [Anonim]

Ljubljanski zvon, IX, br. 9, str. 575; Ljubljana, 1. rujna 1889.

238.

KOSZUTICZ, Radowan

Iwan Kukuljewicz Sakcyński przez Radowana Koszuticza – Radowan Koszuticz

Przegląd Literacki »Kraju«, br. 34, str. 15–16; br. 35, str. 11–13; Petersburg, 25. kolovoza (6. rujna) i 1. (13.) rujna 1889.

239.

[ANONIM]

Ivan Kukuljević Sakcinski – [Anonim]

Světozor, XXIII, knj. 21, br. 41 (1158), str. 490–492; br. 42 (1159), str. 504; Prag, 6. i 8. rujna 1889.

240.

[ANONIM]

Iz života Ivana Kukuljevića Sakcinskoga – [Anonim]
Hrvatska, VI, br. 11–12, str. 2–3; Zadar, 7. rujna 1889.

241.

GRABOWSKI, Bronisław

Jan Kukuljević Sakcinski – Bronisław Grabowski

Tygodnik Ilustrowany, XIV, br. 350, str. 165–166; Varšava, 14. rujna 1889. [s portretom].

242.

GRZEGORZEWSKI, Jan

Ziemianin i pisarz chorwacki. (Z życia i działalności Jana Kukuljewicza-Sakcińskiego). przez Jana Grzegorzewskiego – Jan Grzegorzewski

Kłosy, XLIX, br. 1264, str. 188–190; Varšava, 7. (19.) rujna 1889. [s portretom].

243.

[ANONIM]

Ivan Kukuljević Sakcinski – [Anonim]

Dom i svet, II, br. 19, str. 310–311; Zagreb, 1. listopada 1889. [s portretom na stranici 302].

– O životu i radu.

244.

Uredništvo [LJUBIĆ, Šime]

† Ivan Kukuljević Sakcinski – Uredništvo [Šime Ljubić]

Viestnik hrvatskoga arkeologičkoga društva, XI, br. 4, str. 97–104; Zagreb, 1. listopada 1889. [s portretom].

– Nekrolog.

245.

NOVAKOVIĆ, K. pl.

Na grobu Ivana Kukuljevića – K. pl. Novaković

Bršljan, IV, br. 11, str. 321–322; Zagreb, 1. studenoga 1889.

– Pjesma.

246.

STARÈ, Josip

Pisma iz Zagreba. Spisal Josip Starè. XX. – Josip Starè
Ljubljanski zvon, IX, br. 11, str. 652–660; Ljubljana, 1. studenoga 1889.
– Nekrolozi Ivanu Kukuljeviću Sakcinskom, Adolfu Veberu i Janku Jurkoviću.

247.

[ANONIM]

Ivan Kukuljević – [Anonim]

Agramer Tagblatt, IV, br. 287, str. 1–2; Zagreb, 18. prosinca 1889. [Got.]**248.**

M. AL. OTA.

Ivan Kukuljević Sakcinski – M. Al. Ota.

Hlídká literarní, VI, br. 10, str. 319–320; Brno, 1889.**249.**

BENKOVIĆ, Ivan

Redovita glavna skupština »Matice Hrvatske«, držana dne 15. prosinca 1889.
pod predsjedanjem dobom i izborom najstarijega odbornika »Matice Hrvatske«
gosp. gradska viećnika Ivana Benkovića – Ivan Benković

Izveštaj Matice Hrvatske za upravne godine 1888. i 1889., 1889., str. 13–14.*

– Suautor Ivan Kostrenčić.

250.

NACINOVIC, Erman

Ognuno a casa sua – Erman Nacinovic

La Provincia Dell'Istria, XXIII, br. 6–16, 18, 19, 20, 21, 24; XXIV, br. 2, 3, 4,
6, 8, 10, 12, 16 i 19; Kopar, 1889.***251.**

[ANONIM]

† Ivan Kukuljević Sakcinski – [Anonim]

Naše doba, V, br. 57, str. 1–2; 1889.* [Ćir.]**252.**

[ANONIM]

† Ivan Kukuljević-Sakcinski – [Anonim]

Nova Zeta, I, br. 8, str. 314; Cetinje, 1889. [Ćir.]

– Nekrolog.

253.

[KASANDRIĆ, Petar]

† Ivan Kukuljević-Sakcinski – [Petar Kasandrić]
Smotra dalmatinska, II, br. 62, str. 4; 1889.*
 – Autor prema Državnom arhivu u Zadru.

1890.

254.

[BARLÈ], Janko
 [Pismo iz Zagreba o Matici hrvatskoj.] Zagreb, koncem grudna 1889. – Jan-
 ko [Barlè]
Dom in Svet, III, br. 2, str. 15–17; Ljubljana, 20. siječnja 1890.
 – Prvo pismo u nizu pisama pod naslovom »Pisma iz slovanskih krajev«.

255.

[ANONIM]
 Hrvatsko arheologijsko društvo – [Anonim]
Narodne novine, LVI, br. 64, str. 6; br. 65, str. 6; Zagreb, 18. i 19. ožujka
 1890.
 – Sadrži govor Šime Ljubića u povodu smrti Ivana Kukuljevića Sakcinskog.

256.

V.
 [Poturica, Debora i Poslednji dani na Slivnici] – V.
Krajina, I, br. 28, str. 2; Negotin, 19. travnja 1890. [Ćir.]
 – U rubrici: Pozorište.
 – Prikaz sadržaja i izvođenja Kukuljevićeve *Poturice, Debore A. Mozentla* i djela *Poslednji dani na Slivnici* u Negotinu, u travnju 1890.

257.

[ANONIM]
 Ivan' Kukulevič' - Sakcinskij. (rod. 16 maja 1816 g. v', Varaždině † 1889 g) –
 [Anonim]
Věstnik' slavjanstva, knj. V, str. 136–137; Kazan', 1890.* [Ćir.]
 – Nekrolog.

1891.

258.

[ANONIM]
 Pesma † dra Jovana Subotića. Još neštampana – [Anonim]
Javor, XVIII, br. 7, str. 97; Novi Sad, 17. veljače 1891. [Ćir.]

– Obitelji Ivana Kukuljevića Sakcinskog.

259.

-s -s

Sinda – -s -s

Tjednik bjelovarsko-križevački, I, br. 31, str. 1; br. 32, str. 1–2; br. 33, str. 1–2; Bjelovar, 23., 30. svibnja i 6. lipnja 1891.

– U rubrici: Podlistak.

– Prikaz pjesme Božidara Kukuljevića Sakcinskog posvećene uspomeni oca Ivana.

260.

LEMAN, M[irko]

Soneti glasovitim Hrvatima. Spjevao M. Leman – M[irko] Leman

Pobratim, I, br. 10, str. 145; br. 12, str. 177; br. 23, str. 353; Zagreb, 1. lipnja, 1. srpnja i 15. prosinca 1891.

– Sadržaj: P. Preradoviću, J. Jurkoviću, I. Mažuraniću, S. Vrazu, A. Šenoi, I. Kukuljeviću [str. 177], Lj. Gaju, I. Gunduliću, A. Veberu, F. Kurelcu.

261.

SUDAREVIĆ, Franjo

»Sinda«. Pjesan iz hrvatske prošlosti. Spjevao Božidar Kukuljević Sakcinski. Zagreb. Dionička tiskara. U maloj osmini, na finom papiru i ukusnom omotu, str. 91. – Franjo Sudarević

Sriemske novine, IV, br. 26, str. 1–2; Vukovar, 27. lipnja 1891.

– Prikaz.

262.

[ANONIM]

(I. Kukuljević Sakcinski: »Nadpisi«.) – [Anonim]

Varaždinski viestnik, II, br. 29, str. 3–4; Varaždin, 18. srpnja 1891.

– U rubrici: Književna viest.

– Prikaz.

263.

[ANONIM]

Ivan Kukuljević Sakcinski – [Anonim]

Danica koledar za 1891, str. 157–160; Zagreb, 1891.*

– Nekrolog.

1892.**264.**

SMIČIKLAS, Tade

Povijest Matice Hrvatske – Tade Smičiklas

Matica hrvatska od godine 1842. do godine 1892., Spomen-knjiga, Napisali Tade Smičiklas i Franjo Marković, Sa dvanaest slika i jednim snimkom rukopisa, Izdanje »Matice Hrvatske«, Tisak Karla Albrechta, Zagreb, 1892., str. 3–77.

265.

SMIČIKLAS, Tade

Ivan Kukuljević Sakcinski, podpredsjednik »Matice ilirske« (od god. 1851.–1858.) i predsjednik »Matice Hrvatske« od god. 1874. do god. 1889. – Tade Smičiklas

Matica hrvatska od godine 1842. do godine 1892., Spomen-knjiga, Napisali Tade Smičiklas i Franjo Marković, Sa dvanaest slika i jednim snimkom rukopisa, Izdanje »Matice Hrvatske«, Tisak Karla Albrechta, Zagreb, 1892., str. 148–172 [s portretom].

– Sažetak rasprave T. Smičiklasa iz: *Rad JAZU*, knj. 110, Zagreb, 1892.

266.

[SUPILO, Frano]

Još nješto o Tommaseu – [Frano Supilo]

Crvena Hrvatska, II, br. 22, str. 4; Dubrovnik, 2. srpnja 1892.

– O pismu N. Tommasea Ivanu Kukuljeviću iz 1845. godine.

267.

[ANONIM]

- (Život i djela Ivana Kukuljevića Sakcinskoga.) Napisao Tade Smičiklas –

[Anonim]

Narodne novine, LVIII, br. 178, str. 4; Zagreb, 5. kolovoza 1892.

– Prikaz.

– U rubrici: Književnost i umjetnost.

268.

INHOF, B[artol]

Književno pismo – B[artol] Inhof

Vienac, XXIV, br. 33, str. 524–527; Zagreb, 13. kolovoza 1892.

269.

[ANONIM]

»Život i djela Ivana Kukuljevića Sakcinskoga«. Napisao Tade Smičiklas – [Anonim]

Iskra, II, br. 15–16, str. 127; Zadar, 25. kolovoza 1892.

– U rubrici: Književne vesti.

270.

SPERANSKIJ, M[ihail Nestorovič]

Dopisy Pavla Jos. Šafaříka Janu Kukuljevići Sakcinskému z let 1852–1858. –

M[ihail Nestorovič] Speranskij

Časopis Musea královstvi Českého, LXVI, str. 3–34; Prag, 1892.

271.

[DEŽELIĆ, Đuro]

Za naše doba.*) – [Đuro Deželić]

Dragoljub, kalendar za 1892., XXIX, str. 40–42; Zagreb, 1892.

– Pisma iz Deželićeve knjižnice.

272.

SMIČIKLAS, Tade

Život i djela Ivana Kukuljevića Sakcinskoga. Čitao u sjednici filologičko-historičkoga razreda jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti dne 27. siečnja 1892. Pravi član Tade Smičiklas – Tade Smičiklas

Rad JAZU, knj. 110, str. 110–204; Zagreb, 1892. [s portretom na početku knjige].

1893.

273.

KUHAČ, Franjo Ksaver

Vjekoslav Karas, slikar i diletanski glazbotvorac popievaka – Franjo Ksaver Kuhač

Ilirski glazbenici, Prilozi za poviest hrvatskoga preporoda, Napisao Fr. Š. Kuhač, Sa osam slika, Nagradjeno iz zaklade Adolfa Veber-Tkalčevića za godinu 1892, Izdanje »Matice hrvatske«, Tisak Karla Albrechta, Zagreb, 1893., str. 165.

274.

STEPOVIČ, A[ndronik]

Iv. Ant. K., Sakcinskij – A[ndronik] Stepovič

Razsvet, Kijev, 1893.* [Ćir.]

275.

ŠREPEL, Milivoj

Kollárovi dopisi. Priopćio dr. Milivoj Šrepel – Dr. Milivoj Šrepel
Vienac, XXV, br. 22, str. 349 + 351–354; Zagreb, 3. lipnja 1893. [s portretom
 i 1 slikom].

276.

ŠREPEL, Milivoj

Jan Kollár i Hrvati – Milivoj Šrepel

Vijenac, XXV, br. 30, str. 484–486; br. 31, str. 497–499; Zagreb, 29. srpnja i 5.
 kolovoza 1893.

277.

[ANONIM]

[Bilješka o Kukuljevićevoj pjesmi »Što je prošlost hrvatska? (Odgovor mome
 drugu)«] – [Anonim]

Obzor, XXXIV, br. 261, str. 1; Zagreb, 14. studenoga 1893.

– Bilješka uz Kukuljevićevu pjesmu pronađenu u ostavštini Petra Preradovića.

278.

[ANONIM]

Što je prošlost hrvatska – [Anonim]

Prosvjeta, I, br. 43, str. 767; Zagreb, 24. studenoga 1893.

– U rubrici: Književnost.

– Usp. i *Hrvatska*, VIII, br. 17–21, str. 130; Zadar, 9. prosinca 1892.; *Obzor*, XXXIV,
 br. 261, str. 1; Zagreb, 14. studenoga 1893.

279.

[ANONIM]

Što je prošlost hrvatska – [Anonim]

Hrvatska, VIII, br. 17–21, str. 130; Zadar, 9. prosinca 1893.

– Usp. i *Obzor*, XXXIV, br. 261, str. 1; Zagreb, 14. studenoga 1893.; *Prosvjeta*, I, br.
 43, str. 767; Zagreb, 24. studenoga 1893.

1894.

280.

KULAKOVSKIJ, P[laton]

Ilirizm”, Izsledovanie po istorii horvatskoj literatury perioda vozroždenija, Ti-
 pografija Varšavskago učebnago okruga, Varšava, 1894., str. 1–49, 317–396.
 [Ćir.]

1895.**281.**

A. L-ij. [Lipovskij, A. L.]
Kukulevič'-Sakcinskij (Ivan') – A. L-ij. [A. L. Lipovskij]
Enciklopedičeskij slovar', 16, Tipo-Litografija I. A. Efrona, Sankt Peterburg,
1895., str. 947. [Ćir.]
– Autor prema popisu suradnika.

282.

[ANONIM]
Kukuljevic Sakcinski (Jean) – [Anonim]
La Grande Encyclopédie, Janiçon-Lemos, Vol. 21, H. Lamirault et Cie, éditeurs,
Paris, 1895., str. 662.

283.

GUDEL, Vladimir
Iz prošlosti hrvatskoga kazališta. Napisao Vladimir Gudel – Vladimir Gudel
Vienac, XXVII, br. 46, str. 731–734; br. 47, str. 748–750; br. 49, str. 779–782;
br. 50, str. 797–799; br. 51, str. 810–812; br. 52, str. 826–828; Zagreb, 16. i 23.
studenoga, 7., 14., 21. i 28. prosinca 1895.

284.

STROHAL, R[udolf]
Ivan Kukuljević Sakcinski. (Sa slikom na str. 63) – R[udolf] Strohal
Ilustrovani hrvatski pučki koledar, str. 63–71; Bjelovar, 1895. [s 2 portreta i 1
slikom].

1896.**285.**

[ANONIM]
Kukuljevićeva regista u XXVII. knjizi Starina – [Anonim]
Prosvjeta, IV, br. 3, str. 96; Zagreb, 1. veljače 1896.
– U rubrici: Listak.

1897.**286.**

ŠREPEL, Milivoj
Preradovićeve pisma. Priopćio Milivoj Šrepel – Milivoj Šrepel

Građa za povjest kniževnosti hrvatske, knj. I, str. 99–239; Zagreb, 1897.
– 176 pisama.

287.

DEŽELIĆ, Gjuro

Jubilej hrvatskoga jezika. Napisao Gjuro Deželić – Gjuro Deželić
Prosvjeta, V, br. 18, str. 550–552; Zagreb, 15. rujna 1897.

288.

DEMETER, Dimitrija

Demeter o »Porinu« – Dr Dimitrija Demeter m. p.

Obzor, XXXVIII, br. 231, str. 1–2; Zagreb, 9. listopada 1897.

– Demetrovo pismo Ivanu Kukuljeviću Sakcinskom iz Zagreba od 4. kolovoza 1857.

289.

[DEŽELIĆ, Gjuro]

(Jubilej hrvatskoga jezika.) – [Gjuro Deželić]

Narodne novine, LXIII, br. 233, str. 4; Zagreb, 12. listopada 1897.

– Tekst preuzet iz *Prosvjete*, V, br. 18, str. 550–552; Zagreb, 15. rujna 1897.

290.

[ANONIM]

Das Jubiläum der kroatischen Amtssprache – [Anonim]

Agramer Tagblatt, XII, br. 244, str. 4–5; Zagreb, 25. listopada 1897. [Got.]

291.

[ANONIM]

Ivan Kukuljević Sakcinski – [Anonim]

Prosvjeta, V, br. 21, str. 670–671; Zagreb, 1. studenoga 1897. [s portretom i autografom].

1898.**292.**

GRLOVIĆ, Milan

Ivan Kukuljević. 1816.–1889. – Milan Grlović

Album zaslužnih Hrvata XIX. stoljeća, Sto i pedeset životopisa, slika i vlastoručnih podpisa, Sakupio, popunio i napisao Milan Grlović, Slike crtao Stjepan Kovačević, Naklada i tisak Matičevog litografskog zavoda u Zagrebu, Zagreb, 1898.–1900. [bez pag.] [s portretom].

293.

ŠURMIN, Đuro

I. Hrvatska književnost. Treće doba. Literarni rad od hrvatskoga pokreta do 1850. godine – Dr. Đuro Šurmin

Povjest književnosti hrvatske i srpske, S 21 ispravom i sa 70 portreta, Tisak i naklada Knjižare Lav. Hartmana (Kugli i Deutsch), Zagreb, 1898., str. 172–174 [s portretom].**294.**

JAMBRIŠAK, Marija

Kornelija Kukuljević Sakcinska. Napisala Marija Jambrišak – Marija Jambrišak

Tjednik bjelovarsko-križevački, VIII, br. 19, str. 1–3; br. 20, str. 1–3; Bjelovar, 5. i 12. ožujka 1898.– Preuzeto iz *Prosvjete*.**295.**

BORANIĆ, D[ragutin]

O dramama Ivana Kukuljevića-Sakcinskoga – D[ragutin] Boranić
Narodne novine, LXIV, br. 81, str. 13–14; Zagreb, 9. travnja 1898.

– Uskršnji prilog.

296.

[ANONIM]

[Kazališni prikazi] – [Anonim]

Hrvatsko pravo, br. 740, str. 3; Zagreb, 23. travnja 1898.

– U rubrici: Hrvatsko kazalište.

– Trotjedni pregled kazališnoga repertoara; posebice o Bersinoj operi *Cvijeta* i proslavi Fianove 25. godišnjice umjetničkoga rada u Kukuljevićevoj drami *Poturica*.**297.**

[ANONIM]

Jubilej Andrije Fijana – [Anonim]

Prosvjeta, VI, br. 9, str. 298; Zagreb, 1. svibnja 1898.

– Sadrži Kukuljevićevu pjesmu.

298.

DUKAT, VI[adoje]

Byronov »The Corsair« i Kukuljevićev »Gusar«. Listak iz novije hrvatske književnosti od VI. Dukata – VI[adoje] Dukat

Nada, IV, br. 18, str. 279–280; br. 19, str. 297–298; br. 20, str. 314–315; br. 21, str. 330–331; Sarajevo, 15. rujna, 1. i 15. listopada i 1. studenoga 1898.

1899.

299.

STEPOVIČ, A[ndronik]

Kukuljevič-Sakcinskij Iv. – A[ndronik] Stepovič

Očerki istorii serbohorvatskoj literatury, Tipografija I. I. Čokolova, Kijev, 1899., str. 350–359.

300.

POLIĆ, Martin

Parlamentarna povjest kraljevina Hrvatske, Slavonije i Dalmacije sa bilježkama iz političkoga, kulturnoga i društvenoga života, Napisao Martin Polić, Izlazi u dva diela, Dio prvi: »Od godine 1860. do godine 1867.«, Komisionalna naklada kr. sveučilišne knjižare Franje Suppana (Rob. Ferd. Auer), Zagreb, 1899. – br. str.: 296.

301.

KUKULJEVIĆ SAKCINSKI, Božidar

Ocu. Spjevao Božidar Kukuljević Sakcinski – Božidar Kukuljević Sakcinski *Vienac*, XXXI, br. 31, str. 493; Zagreb, 5. kolovoza 1899.

1900.

302.

KJk [JIREČEK, Konstantin]

Kukuljević Sakcinski Ivan – KJk [Dr. Konstantin Jireček]

Ottův Slovník Naučný, Illustrovaná Encyklopædie obecných vědomostí, Patnáctý díl, Krajčij–Ligustrum, Vydavatel a nakladatel J. Otto v Praze, Tiskem vlastní knihtiskárny, 1900., str. 336–337.

– Autor prema popisu suradnika.

303.

POLIĆ, Martin

Parlamentarna povjest kraljevina Hrvatske, Slavonije i Dalmacije sa bilježkama iz političkoga, kulturnoga i društvenoga života, Napisao Martin Polić, Izlazi u dva diela, Dio drugi: »Od godine 1867. do godine 1880.«, Komisionalna naklada kr. sveučilišne knjižare Franje Suppana (Rob. Ferd. Auer), Zagreb, 1900. – br. str.: XVI + 272.

304.

[HRANILOVIĆ, Jovan]

Prije šestdeset godina – [Jovan Hranilović]

Obzor, XLI, br. 263, str. 1; Zagreb, 16. studenoga 1900.

– O proslavi 60. godišnjice prikazivanja Kukuljevićeve drame *Juran i Sofija*.

– Autor prema: *Obzor*, Spomen-knjiga, 1860–1935, Tisak i naklada »Tipografije« d.d., Zagreb, 1935.

305.

TRESIĆ PAVIČIĆ, A[nte]

Svečana predstava u proslavu šestdeset godišnjice prikazivanja hrvatske drame

»Juran i Sofija« od Kukuljevića Sakcinskog – Dr. A[nte] Tresić Pavičić

Hrvatska domovina, god. 1900, br. 266, str. 3; Zagreb, 17. studenoga 1900.

306.

[ANONIM]

Ivan Kukuljević-Sakcinski: »Juran i Sofija« ili »Turci kod Siska« – [Anonim]

Obzor, XLI, br. 264, str. 5; Zagreb, 17. studenoga 1900.

– Prikaz proslave 60. godišnjice prikazivanja hrvatske drame.

307.

[ANONIM]

»Juran i Sofija« ili »Turci kod Siska« – [Anonim]

Banovac, XIII, br. 48, str. 3–4; Petrinja, 24. studenoga 1900.

– U povodu proslave 60. godišnjice prve izvedbe.

308.

-r.- [HRANILOVIĆ, Jovan]

Hrvatsko kazalište. Zanimljiva hrvatska kulturna svečanost – -r.- [Jovan Hranilović]

Vienac, XXXII, br. 47, str. 744; Zagreb, 24. studenoga 1900.

– U rubrici: Listak.

– O drami Ivana Kukuljevića Sakcinskog *Juran i Sofija*, izvedenoj u zagrebačkom kazalištu u povodu 60. godišnjice prve izvedbe.

– Pisac prema godišnjem sadržaju.

309.

[ANONIM]

Proslava 60-godišnjice hrvatske drame – [Anonim]

Glas naroda, II, br. 23, str. 4; Zagreb, 5. prosinca 1900.

310.

[ANONIM]

Nešto o prvoj predstavi »Jurana i Sofije«, drame Ivana Kukuljevića, u Sisku 1839. – [Anonim]

Obzor, XLI, br. 280, str. 4; Zagreb, 6. prosinca 1900.

311.

ŠVRLJUGINA, Nada

15. studenoga 1900. Svečana predstava u spomen prvog javnog prikazivanja na zagrebačkom kazalištu godine 1840. Juran i Sofija. Junačka igra u tri čina; spisaao Ivan Kukuljević Sakcinski – Nada Švrljugina, učenica VIII. razr. žen. liceja u Zagrebu

Pobratim, XI, br. 8, str. 200–202; Zagreb, 15. prosinca 1900.

312.

MIKULIČIĆ, J[uraj]

Juran i Sofija – J[uraj] Mikuličić

Domovina, XVI, br. 5; 1900–1901.* [rukopis].

– Prikaz djela i izvedbe u Zagrebu.

1901.**313.**

ŠREPEL, Milivoj

Sitnice iz ilirskoga doba. Priopćio Milivoj Šrepel – Milivoj Šrepel

Građa za povjest kniževnosti hrvatske, knj. III, str. 294–319; Zagreb, 1901.

– Prigodne pjesme.

314.

DEŽELIĆ, Velimir

Iz njemačkoga Zagreba, Prinos kulturnoj povjesti Hrvata, Tiskom Antuna Scholza, Zagreb, 1901., str. 37–39.

315.

[ANONIM]

Ivan Kukuljević-Sakcinski – [Anonim]

Varaždinski viestnik, XII, br. 45, str. 2; Varaždin, 9. studenoga 1901.

316.

[ANONIM]

Spomen-ploča Ivanu Kukuljeviću-Sakcinskomu – [Anonim]
Varaždinski viestnik, XII, br. 46, str. 3; Varaždin, 16. studenoga 1901.
 – U rubrici: Iz grada.

317.

[HIRC, Dragutin]
 Prva hrvatska pjesmarica – [Dragutin Hirc]
Prosvjeta, IX, br. 22, str. 707–711; Zagreb, 1901.
 – Pisac prema godišnjem sadržaju.

318.

DEŽELIĆ, Velimir
 Ivanu pl. Kukuljeviću Sakcinskomu.*) – Dr. Velimir Deželić
Prosvjeta, IX, br. 24, str. 747; Zagreb, 1901.
 – U slavu otkrića Kukuljevićeve spomen-ploče na rodnoj kući u Varaždinu.

1902.

319.

ZDZIECHOWSKI, M[arian]
 Rok 1848 i jego następstwa – M[arian] Zdziechowski
Odrodzenie Chorwacyi w wieku XIX, Illiryzm. – Stanko Vraz. – Iwan Mažuranić.
 – Piotr Preradović., Czcionkami drukarni »Czasu«, Kraków, 1902., str. 54–66.

320.

[ANONIM]
 Kukuljevićevo slavlje u Varaždinu – [Anonim]
Prosvjeta, X, br. 1, str. 37–38; Zagreb, 1902.
 – U rubrici: Smotra.
 – Rukopis Kukuljevićeve pjesme: »Bože, koj si doveo rod Hrvata«, str. 36.

1903.

321.

GUDEL, Vladimir
 Njemački utjecaji u hrvatskoj preporodnoj lirici. Napisao Vladimir Gudel. [Svr-
 šetak.] – Vladimir Gudel
Vienac, XXXV, br. 20, str. 643–646; Zagreb, 1903.
 – Tekst izlazio u nastavcima: *Vienac*, XXXV, br. 18, str. 581–582; br. 19, str. 607–611;
 br. 20, str. 643–646; Zagreb, 1903.

1904.**322.**

SMIČIKLAS, Tade

Predgovor – Tade Smičiklas

Diplomatički zbornik kraljevine Hrvatske, Dalmacije i Slavonije, izdala Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti potporom vlade Hrv., Dalm. i Slav., Sabrao i uredio T. Smičiklas pravi član Akademije, svezak II. Listine XII. vijeka. (1101–1200), Zagreb, Tisak Dioničke tiskare, Zagreb, 1904., str. V–XXXI.

323.

ŠURMIN, Đuro

Glava V. Poslije sabora. Prvi poslovi oko narodnoga kazališta – Đuro Šurmin *Hrvatski preporod*, II, Od godine 1836. do 1843., S 6 slika, Tisak Dioničke tiskare, Zagreb, 1904., str. 112.

324.

ŠURMIN, Đuro

Glava VI. Političke prilike do zabrane imena ilirskoga. Ilirski program – Đuro Šurmin

Hrvatski preporod, II, Od godine 1836. do 1843., S 6 slika, Tisak Dioničke tiskare, Zagreb, 1904., str. 221–222.

325.

ŠURMIN, Đuro

Glava VII. Književne i kulturne prilike u Hrvatskoj. Čitaonice i njihov uspjeh – Đuro Šurmin

Hrvatski preporod, II, Od godine 1836. do 1843., S 6 slika, Tisak Dioničke tiskare, Zagreb, 1904., str. 249–250.

326.

ŠURMIN, Đuro

Glava VII. Književne i kulturne prilike u Hrvatskoj. Hrvati i ostali Slaveni – Đuro Šurmin

Hrvatski preporod, II, Od godine 1836. do 1843., S 6 slika, Tisak Dioničke tiskare, Zagreb, 1904., str. 272.

1906.**327.**

[ANONIM]

Iz starih dana – [Anonim]

Glasonoša, II, br. 31, str. 2; Karlovac, 5. kolovoza 1906.

328.

[ANONIM]

Ivan Kukuljević Sakcinski – [Anonim]

Prosvjeta, XIV, br. 13, str. 421 [portret] + 422–423; Zagreb, 1906.

– U povodu 90. godišnjice Kukuljevićevog rođenja.

1907.

329.

KUKULJEVIĆ-SAKCINSKI, Božidar pl.

Mladost Ivana pl. Kukuljevića Sakcinskoga, Braća Hrvatskog Zmaja, Tisak Antuna Scholza, Zagreb, 1907. – br. str.: 23 [s portretom].

330.

KUKULJEVIĆ SAKCINSKI, Božidar

Mladost Ivana Kukuljevića Sakcinskoga. Napisao Božidar Kukuljević Sakcinski. – Citano u sjednici »Braće hrvatskoga zmaja« 18. svibnja 1907. – Božidar Kukuljević Sakcinski

Prosvjeta, XV, br. 12, str. 379–382; Zagreb, 1907.

1909.

331.

DEŽELIĆ, Velimir

Pisma pisana dru. Ljudevitu Gaju i neki njegovi sastavci. (1828–1850.) – Dr. Velimir Deželić

Građa za povijest kniževnosti hrvatske, knj. VI, str. 117; Zagreb, 1909.

1910.

332.

Gf. O.

Eine Jubiläumsvorstellung – Gf. O.

Agramer Zeitung, LXXXV, br. 131, str. 6; Zagreb, 11. lipnja 1910. [Got.]

– O izvedbi i djelu *Juran i Sofija* Ivana Kukuljevića Sakcinskog u Hrvatskom narodnom kazalištu u povodu 70. godišnjice prve izvedbe.

– Autor: Slavko Oršić?

333.

[ANONIM]

Juran i Sofija ili Turci kod Siska. Junačka igra u tri čina. Napisao Ivan Kukuljević-Sakcinski – [Anonim]

Hrvatsko pravo, XVI, br. 4365, str. 5–6; Zagreb, 11. lipnja 1910.

– Kritika.

– U rubrici: Hrvatsko kazalište (Petak dne 10. lipnja 1910.).

334.

J. B-ć [BENEŠIĆ, Julije]

Kr. zem. hrvatsko kazalište. (70-godišnjica Kukuljevićeve junačke igre »Juran i Sofija«.) – J. B-ć [Julije Benešić]

Narodne novine, LXXVI, br. 131, str. 2–3; Zagreb, 11. lipnja 1910.

– Prikaz djela i izvedbe.

– Pisac prema Vidačiću.

335.

Sp. [PARMAČEVIĆ, Stjepan]

Skromni jubilej – Sp. [Stjepan Parmačević]

Pokret, VII, br. 131, str. 2–3; Zagreb, 11. lipnja 1910.

– O 70. godišnjici prikazivanja *Jurana i Sofije*.

– Pisac prema vlastitoj izjavi.

336.

[ANONIM]

Jubilarna godina hrvatskog kazališta – [Anonim]

Hrvatsko pravo, XVI, br. 4410, str. 4; Zagreb, 4. kolovoza 1910.

337.

GUDEL, Vladimir

O »Juranu i Sofiji« – Dr. Vladimir Gudel

Savremenik, V, br. 8, str. 600–602; kolovoz 1910.

– U povodu 70. godišnjice prve hrvatske predstave i 50. godišnjice ukinuća njemačkih predstava.

338.

KUKULJEVIĆ-SAKCINSKI, Božidar

Svomu ocu. Na 21. smrtni mu dan – Božidar Kukuljević-Sakcinski

Prosvjeta, XVIII, br. 17, str. 546; Zagreb, 1. rujna 1910.

– U povodu 10. godišnjice smrti Ivana Kukuljevića Sakcinskog.

339.

KIDRIČ, Fr[anz]

Bibliografija Vrazovih spisov in korespondenc – Dr. Fr[anz] Kidrič

Časopis za zgodovino in narodopisje, VII, br. 3/4, str. 322–384; Maribor, 1910.**1911.****340.**

KOVAČEVIĆ, Ante

Hrvatski indigenat – Ante Kovačević

Književni prilog Kluba hrvatskih književnika u Osijeku, II, str. 185–186; Osijek, 1911.–1912.

– Uz članak »Plemeniti list« na latinskom jeziku iz godine 1490.

341.

[ANONIM]

Najnoviji spomenici na Zrinjvcu u Zagrebu – [Anonim]

Vienac, II, br. 9, str. 269; Zagreb, 1911.

– Dvije fotografije spomenika Rudolfa Valdeca posvećenih I. Kukuljeviću i I. Mažuraniću.

1913.**342.**

ŠIŠIĆ, Ferdo

VII. Vršak ilirizma. (1836.–1843) – Ferdo Šišić

Hrvatska povijest, Treći dio: od godine 1790. do godine 1847., Dionička tiskara, Zagreb, 1913., str. 196–275.**343.**

ŠIŠIĆ, Ferdo

VIII. Ustavna borba. (1843.–1844.) – Ferdo Šišić

Hrvatska povijest, Treći dio: od godine 1790. do godine 1847., Dionička tiskara, Zagreb, 1913., str. 275–361.**344.**

ŠIŠIĆ, Ferdo

X. Pobjeda narodne misli. (1845.–1847.) – Ferdo Šišić

Hrvatska povijest, Treći dio: od godine 1790. do godine 1847., Dionička tiska-

ra, Zagreb, 1913., str. 432–497.

345.

ŠIŠIĆ, F[erdo]

S puta po Dalmaciji – Dr. F[erdo] Šišić

Hrvatski pokret, IX, br. 136, str. 2; br. 137, str. 2; br. 143, str. 2; br. 144, str. 2–3; br. 150, str. 2; br. 151, str. 2; Zagreb, 16., 17., 24., 25. lipnja, 2. i 3. srpnja 1913.

346.

[ANONIM]

Potomak Frankopana živi? – [Anonim]

Hrvatski pokret, IX, br. 306, str. 4; Zagreb, 30. prosinca 1913.

– U rubrici: Domaće vijesti.

1914.

347.

[ANONIM]

Ivan Kukuljević. Jedna dvadesetpetgodišnjica – [Anonim]

Obzor, LVII [LV!], br. 214, str. 1–2; Zagreb, 5. kolovoza 1914.

– O obljetnici smrti Ivana Kukuljevića.

1915.

348.

DRECHSLER, Branko

Iz ostavštine Frana Kurelca. Priopćio dr. Branko Drechsler (Zagreb) – dr. Branko Drechsler

Građa za povijest kniževnosti hrvatske, knj. VIII, str. 63–142; Zagreb, 1915.

– Pismo Ivana Kukuljevića Sakcinskog, str. 118–120.

349.

[ANONIM]

Kukuljević-Sakcinski Iván – [Anonim]

Révai Nagy Lexikona, az ismeretek enciklopédiája, XII. kötet, Kontúr–Lovas, Révai testvérek irodalmi intézet részvénytársaság, Budapest, 1915., str. 337.

350.

[ANONIM]

Bože, Ti si!... – [Anonim]

Hrvatska narodna zajednica, III, br. 5, str. 135; 1915.*

1916.

351.

DRECHSLER, Branko [VODNIK, Branko]

Iz ostavštine Frana Kurelca. Priopćio Dr. Branko Drechsler (Zagreb) – Dr. Branko Drechsler [Branko Vodnik]

Građa za povijest književnosti hrvatske, knj. VIII, str. 63–142; Zagreb, 1916.

– Sadrži poglavlja: I. Neštampani književni radovi Frana Kurelca. II. Prilozi za biografiju Frana Kurelca. III. Pisma Frana Kurelca. IV. Pisma pisana Franu Kurelcu. V. Matice ilirska i Akademija.

352.

BOGDANOVIĆ, David

Ivan Kukuljević-Sakcinski. (1816–1889.) – Dr. David Bogdanović

Pregled književnosti hrvatske i srpske, knj. II, dio I, Tisak i naklada knjižare L. Hartmana (St. Kugli), Zagreb, 1916., str. 282–295.

353.

PROHASKA, Dragutin

Prvi ilirski dramatik. Predavanje dne 29. V. 1916. u Hrv. kr. zem. kazalištu pred prikazivanjem Jurana i Sofije od Ivana Kukuljevića-Sakcinskoga, Preštampano iz »Nastavnog vjesnika«, knjiga XXIV, Tisak Kr. zemaljske tiskare, Zagreb, 1916. – br. str.: 4.

354.

D.

Ivan Kukuljević-Sakcinski. (Zum hundertsten Geburtstage.) (29. Mai 1816 – 29. Mai 1916.) – D.

Agramer Tagblatt, XXXI, br. 145, str. 5; Zagreb, 27. svibnja 1916. [Got.]

355.

[ANONIM]

Ivan Kukuljević Sakcinski. K stogodišnjici rođenja – [Anonim]

Hrvatska, br. 1392, str. 1; Zagreb, 27. svibnja 1916.

– Opis života i rada.

356.

[ANONIM]

Ivan Kukuljević Sakcinski. 29/5. 1816–1916. – [Anonim]

Hrvatsko pravo, III, br. 22, str. 1; Varaždin, 27. svibnja 1916.

– U povodu 100. godišnjice rođenja.

357.

ŠURMIN, Gjuro

Ivan Kukuljević (*29.V.1816. † 1.VIII.1889.) – kr. red. sveuč. prof. dr. Gjuro

Šurmin

Obzor, LIX [LVII], br. 148, str. 2–3; Zagreb, 28. svibnja 1916.

– U povodu 100. godišnjice rođenja.

358.

[ANONIM]

Ivan Kukuljević Sakcinski. (Na stoto njegovo godovno) – [Anonim]

Novosti, X, br. 149, str. 2; Zagreb, 29. svibnja 1916.

359.

Nv. [NEHAJEV, Milutin]

Jahrhundertfeier Ivan Kukuljević-Sakcinskis – Nv. [Milutin Nehajev]

Agramer Tagblatt, XXXI, br. 148, str. 2–3; Zagreb, 30. svibnja 1916. [Got.]

– Autor prema Marku Baueru.

360.

S. T.

Stogodišnjica Ivana Kukuljevića-Sakcinskog – S. T.

Hrvatska, br. 1395, str. 2; Zagreb, 30. svibnja 1916.

– U rubrici: Hrvatsko kazalište.

361.

[ŠURMIN, Đuro]

Sto godina – [Đuro Šurmin]

Hrvatska riječ, I, br. 128, str. 1; Zagreb, 30. svibnja 1916.

– Autor prema sjećanju Stjepana Parmačevića.

362.

[ŠURMIN, Đuro]

Kukuljevićeva stogodišnjica – [Đuro Šurmin]

Narodni list, LV, br. 45, str. 1; Zadar, 7. lipnja 1916.

– Iz *Hrvatske riječi*, I, br. 128, str. 1; Zagreb, 30. svibnja 1916.

363.

[ANONIM]

Stogodišnjica rođenja Ivana Kukuljevića-Sakcinskoga. Njegov rad u Ilirsko doba. – Jedan list – [Anonim]

Ilustrovani list, III, br. 24, str. 558–559; Zagreb, 10. lipnja 1916. [s portretom].

364.

X

Ivan pl. Kukuljević Sakcinski – X

Pobratim, XXV, br. 10, str. 73–74; Zagreb, 15. lipnja 1916.

– Prikaz o stogodišnjici rođenja.

365.

HORVAT, Rudolf

Kukuljevićeve obrana »Iliraca« g. 1866. Prigodom stogodišnjice rođenja Ivana Kukuljevića priopćio prof. dr. Rudolf Horvat – prof. dr. Rudolf Horvat

Hrvatska prosvjeta, III, br. 4–6, str. 180–184; Zagreb, 1916.

366.

KUKULJEVIĆ SAKCINSKI, Božidar

Tri znamenite čestitke Ivanu Kukuljeviću Sakcinskomu prigodom svečanosti trostrukog jubileja 7. studenoga godine 1886. Priopćio Božidar Kukuljević Sakcinski – Božidar Kukuljević Sakcinski

Hrvatska prosvjeta, III, br. 4–6, str. 184–185; Zagreb, 1916.

367.

KALAC, A[ntun]

Neka pisma Volčiću – A[ntun] Kalac

Hrvatska škola, str. 136–159; Ljubljana, 1916.

368.

[ANONIM]

Stogodišnjica rođenja Ivana Kukuljevića-Sakcinskog. Njegov rad u Ilirsko doba – [Anonim]

Napredak, hrvatski narodni kalendar za prostu godinu 1917, XI, str. 175–178; Sarajevo, 1916.

369.

[PROHASKA, Dragutin]

Prvi ilirski dramatik – [Dragutin Prohaska]

Nastavni vjesnik, knj. XXIV, sv. 9, str. 649–653; Zagreb, 1916.

- Objavljeno i kao zasebna knjižica.
 – Govor D. Prohaske pred prikazivanje *Jurana i Sofije* 29. svibnja 1916.

370.

[ANONIM]

Stogodišnjica Ivana Kukuljevića-Sakcinskog – [Anonim]
Sriemske novine, XXIX, br. 44, str. 2–3; Vukovar, 31. svibnja 1916.

1917.**371.**

[GRŠKOVIĆ, Milan]

Jedan savremeni jubilej. Sedamdesetgodišnjica proglašenja hrvatskog jezika službenim – [Milan Gršković]
Male novine, VIII, br. 293, str. 2–3; Zagreb, 24. listopada 1917.
 – Pisac prema izjavi Nike Smolčića.

1918.**372.**

[PRERADOVIĆ, Petar]

Preradovićevo pismo Kukuljeviću – [Petar Preradović]
Savremenik, XIII, str. 197; Zagreb, 1918. [s autografom na str. 189].

373.

BOGDANOVIĆ, D[avid]

Tri narodne slave. Ivan Kukuljević Sakcinski (1816.–1889.) – Dr. D[avid] Bogdanović
Zadrugar, Koledar hrvatskih seljačkih zadruga, Za prostu godinu 1918., str. 90–94; Zagreb, 1918.

374.

ŠIROLA, Stjepan

Sretni danci – Stjepan Širola
Zadrugar, Koledar hrvatskih seljačkih zadruga, Za prostu godinu 1918., str. 108–112; Zagreb, 1918.
 – Dojmovi prilikom imenovanja Josipa Jelačića banom.

1919.**375.**

KARASEK, O. O.

I. K. S. – O. O. Karasek

Istorija na slavjanskite literaturi, prev. V. Yordanov, Sofija, 1919., str. 163.*
[Ćir.]

376.

PROHASKA, Dragutin

V. Ilirizam. 1830.–1850. 145. Pobjeda materinske riječi – Dr. Dragutin Prohaska
Pregled hrvatske i srpske književnosti, I. (Do realizma 1880.), vlastita naklada,
Zagreb, 1919., str. 128.

377.

PROHASKA, Dragutin

V. Ilirizam. Urednici, novinari i naučnjaci. 153.6. Ivan Kukuljević Sakcinski
(1816.–1889.) – Dragutin Prohaska
Pregled hrvatske i srpske književnosti, I. (Do realizma 1880.), vlastita naklada,
Zagreb, 1919., str. 136–137.

378.

BURIAN, V.

Príspevek k česko-ilyrským stykům. Dopis charvátského buditele Ivana Kuku-
ljeviće Sakcinského dru Janku Šafaříkovi – V. Burian
Časopis Musea Království českého, XCIII, sv. 1, str. 65–67; Prag, 1919.

1920.**379.**

ANDRIĆ, Nikola

Jubileji zagrebačke pozorišne kulture. (1840–1860–1870–1895). Osamdeseta
godišnjica, šezdeseta, pedeseta i dvadesetipeta – Nikola Andrić
Nova Evropa, knj. I, br. 6, str. 211–215; Zagreb, 4. studenoga 1920.

380.

VODNIK, Branko

Kukuljević, Preradović i D'Annunzio (Crtice iz etike jugoslavenskog naciona-
lizma) – Dr. Branko Vodnik
Savremenik, XV, br. 1, str. 16–20; Zagreb, 1920.

1921.**381.**

GJURIĆ, Milenko D.

Stari naši grafičari i bibliofili kao zatočnici jugoslavenske misli – Milenko D. Gjurić

Umjetnost, Almanah za slikarstvo, grafiku i skulpturu, sv. 4, str. 3–4; Zagreb–Ljubljana, 1921.

1922.**382.**

LASZOWSKI, E[milij] i DEŽELIĆ, V[elimir] st.

Dnevnik Dragutina Rakovca – E[milij] Laszowski i Dr. V[elimir] Deželić st.

Narodna starina, knj. I, br. 1, str. 62–72; br. 2, str. 165–185; br. 3, str. 283–312; Zagreb, 15. travnja, 25. rujna i 31. prosinca 1922.

383.

S.

Jedan Hrvat o Srbima i Hrvatima – S.

Radikal, II, br. 262, str. 2; Beograd, 1. rujna 1922. [Ćir.]

384.

ZVONKO, F.

Jugoslovenstvo iz 1842. godine. Ivan Kukuljević Sakcinski kao slavitelj slavenske sloge. – Dokumenti za historiju jugoslovenstva – F. Zvonko

Pokret, II, br. 278, str. 5; Zagreb, 2. prosinca 1922.

1924.**385.**

PRELOG, Milan

IX. Ivan Kukuljević – Milan Prelog

Slavenska renesansa, Zagreb, 1924., str. 146–147.

386.

PRELOG, Milan

XVII. Kukuljević u Karlovcima i u Beogradu – Milan Prelog

Slavenska renesansa, Zagreb, 1924., str. 258.

387.

PRELOG, Milan

XVIII. Misao o zajedničkom političkom istupu Slavena prvi je iznio u štampi Ivan Kukuljević. Njegov članak u Gajevim novinama: Kakva treba da bude uopće politika naša – Milan Prelog
Slavenska renesansa, Zagreb, 1924., str. 273–275.

388.

KEMPF, Julije

Četiri pisma Ivana pl. Kukuljevića Sakcinskoga. Priopćio Julije Kempf – Julije Kempf
Narodna starina, knj. III, sv. 8, br. 2, str. 214–217; Zagreb, 15. prosinca 1924.
– Jedno Kukuljevićevo pismo Juliju Draškoviću i tri Mariji Adamović.

389.

RUBIĆ, Ivo

Preobražaj hrvatske kneževine u kraljevinu – Dr. Ivo Rubić
Novo doba, VII, br. 280 [300!], str. 26; Split, 25. prosinca 1924.

1925.**390.**

ŠIŠIĆ, Ferdo

Uvod. Principi metodike, izvori i razvoj historiografije – Ferdo Šišić
Povijest Hrvata u vrijeme narodnih vladara, sa 280 slika i 3 karte u bojama, Izdano troškom naklade školskih knjiga, Tisak zaklade tiskare »Narodnih novina«, Zagreb, 1925., str. 10, 20, 33, 34.

391.

D[EŽELIĆ], V[elimir]

Kukuljević Sakcinski pl. Ivan – V[elimir] D[eželić]

Znameniti i zaslužni Hrvati te pomena vrijedna lica u hrvatskoj povijesti od 925–1925, Izdao: Odbor za izdanje knjige »Zaslužni i znameniti Hrvati 925–1925.«, Tisak i oprema Hrvatskog stamparskog zavoda d. d. u Zagrebu, Zagreb, 1925., str. 152–153 [s portretom].
– Autor prema popisu suradnika.

1926.**392.**

[ANONIM]

Ivan Kukuljević za slobodu štampe 1843. – [Anonim]
Novosti, XX, br. 38, str. 3; Zagreb, 7. veljače 1926.

393.

[ANONIM]

Pismo Ivana Kukuljevića duhovnomu pomoćniku Iliji Okrugiću u Kukujevci-
 ma – [Anonim]
Obzor, LXVII, br. 40, str. 2; Zagreb, 10. veljače 1926.

394.

[ANONIM]

Pokret protiv Mađara u Hrvatskoj g. 1843. – [Anonim]
Novosti, XX, br. 48, str. 4; Zagreb, 17. veljače 1926.

1927.**395.**

S. T.

Šta si dočekala Subotico bela, da za Tebe prose zagorski Tatari!?! – S. T.
Bunjevačke novine, IV, br. 5, str. 2–3; Subotica, 28. siječnja 1927.

396.

MESESNEL, Fr[ancè]

Janez Jurij Major – Fr[ancè] Mesesnel

Zbornik za umetnostno zgodovino, VII, sv. 1, str. 47–48; Ljubljana, 1927.

– U rubrici: Razno.

– Osvrt na Kukuljevićevo pisanje u *Slovníku umjetnikah jugoslavenskih* o I. J. Majoru.**1928.****397.**

[ANONIM]

Baština historije. Kako je o Srbima i Hrvatima pisao 1863. god. Ivan Kukulje-
 vić Sakcinski – [Anonim]
Riječ, XXIV, br. 1, str. 11; Zagreb, 1. siječnja 1928.

398.

HORVAT, Rudolf

Prva hrvatska politička skupština u Zagrebu. (Prigodom 80-godišnjice napisao profesor dr. Rudolf Horvat) – profesor dr. Rudolf Horvat

Novosti, XXII, br. 92, str. 10; Zagreb, 1. travnja 1928.

– O skupštini održanoj 25. ožujka 1848. u Narodnom domu u Zagrebu.

399.

T.

Važna otkrića na polju istorije hrvatske književnosti. Razgovor s g. drom Aleksom Ivićem profesorom pravnog fakulteta u Subotici – T.

Vreme, VIII, br. 2483, str. 1; Beograd, 20. studenoga 1928. [Ćir.]**1929.****400.**

VODNIK, B[ranko]

Kukuljević-Sakcinski Ivan – B[ranko] Vodnik

Narodna enciklopedija srpsko-hrvatsko-slovenačka, II. knjiga, I–M, Bibliografski zavod d. d. Zagreb, Zagreb, 1929., str. 565–566.**401.**

HORVAT, Rudolf

Ivan pl. Kukuljević Sakcinski. Prigodom 40 godišnjice smrti njegove napisao prof. dr. Rudolf Horvat – prof. dr. Rudolf Horvat

Jutarnji list, XVIII, br. 6283, str. 10–11; br. 6284, str. 11; br. 6285, str. 11; Zagreb, 2., 3. i 4. kolovoza 1929.**402.**

HENEBERG, Većeslav

Gradine i gradišta po Medvednici – Većeslav Heneberg

Narodna starina, knj. VIII, sv. 20, br. 3, str. 129–136; Zagreb, 31. prosinca 1929. [s 4 slike i 1 portretom].**403.**

B.

Ivan Kukuljević. – Prigodom četrdesetgodišnjice smrti – B.

Napredak, Hrvatski narodni kalendar, Za prostu godinu 1930., XIX, str. 133–136; Sarajevo, 1929. [s portretom].

1930.**404.**

NOVAK, Viktor

Ivan Kukuljević i borba za narodni jezik. Hrvatski sabor od 12. augusta 1861. prima većinom glasova zakonski članak o službenosti »jugoslavenskog« jezika u trojednici – Dr. Viktor Novak

Narodna odbrana, V, br. 8, str. 114–115; Beograd, 22. veljače 1930. [Ćir.]

405.

NOVAK, Viktor

Ivan Kukuljević i borba za narodni jezik – Hrvatski sabor od 12. avgusta 1861. prima većinom glasova zakonski članak o službenosti »jugoslovenskog« jezika u trojednici – Dr. Viktor Novak

Jugoslovenski dnevnik, II, br. 230, str. 5; Subotica, 24. kolovoza 1930. [Ćir.]

1931.**406.**

MATL, Josef

Preradović, Kukuljević, Düringsfeld in Dubrovnik, Preštampano iz Rešetarovog Zbornika, Štamparija »Jadran«, Dubrovnik, 1931. – br. str.: 10.

407.

MATL, Josef

Preradović, Kukuljević, Düringsfeld in Dubrovnik – Josef Matl

Zbornik iz dubrovačke prošlosti Milanu Rešetaru o 70oj godišnjici života, Prijatelj i učenici, Dubrovnik, 1931., str. 369–378.

– I kao poseban otisak.

408.

IVIĆ, Aleksa

Ivan Kukuljević Sakcinski. DCLXV. Zagreb, 12. juna 1854. – dr. Aleksa Ivić *Zbornik za istoriju, jezik i književnost srpskog naroda*, drugo odeljenje, knjiga III, Arhivska građa o srpskim i hrvatskim književnim i kulturnim radnicima, knj. II, 1790–1897, Beograd, 1931., str. 224–235 [Ćir.]

409.

[ANONIM]

Kulturni rad Matice Hrvatske. Zapisnik glavne skupštine Matice Hrvatske dne

7. travnja godine 1878. – [Anonim]
Omladina, XV, br. 2, str. 27–30; Zagreb, listopad 1931.

410.

[SMIČIKLAS, Tadija]

Ivan Kukuljević Sakcinski podpredsjednik »Matice ilirske« (od god. 1851. do 1858.) i predsjednik »Matice hrvatske (od god. 1874 – 1889.) – [Tadija Smičiklas]

Omladina, XV, br. 2, str. 26; Zagreb, listopad 1931.

– U rubrici: Iz galerije naših velikana.

411.

[SMIČIKLAS, Tadija]

Kukuljević kao političar. Iz političkog rada Ivana Kukuljevića za ujedinjenje našeg naroda. – Njegovi nacrti narodnog programa u godini 1848. – [Tadija Smičiklas]

Omladina, XV, br. 2, str. 31–32; Zagreb, listopad 1931.

1932.

412.

IVIĆ, Aleksa

Ivan Kukuljević. MLXII. Beč, 7. novembra 1867. – dr. Aleksa Ivić
Zbornik za istoriju, jezik i književnost srpskog naroda, drugo odeljenje, knjiga V, Arhivska građa o jugoslovenskim književnim i kulturnim radnicima, knj. III, 1780–1894, Beograd, 1932., str. 259–262. [Ćir.]

413.

MAKANEC, Alfred

Jedno interesantno pismo iz Bosne iz god. 1857. Posjet kod Niklošića, Vuka Stefanovića-Karadžića i Bana Jelačića – Alfred Makanec
Jugoslavenski list, XV, br. 57, str. 4; Sarajevo, 26. veljače 1932.

414.

HORVAT, Rudolf

Hrvati u ilirskom pokretu – Dr. Rudolf Horvat
Novosti, XXVI, br. 180, str. 6 [s portretom]; br. 183, str. 6; br. 184, str. 7; br. 185, str. 7; br. 187, str. 11; Zagreb, 2., 5., 6., 7. i 9. srpnja 1932.

415.

IVANIŠEVIĆ, Frano

Stogodišnjica ilirskog pokreta (1832–1932) – Frano Ivanišević
Pučka prosvjeta, XII, br. 8, str. 169–174; Split, 1. kolovoza 1932. [s 8 portreta].

416.

NAGY, Josip

»Iura regni« u hrvatskom saboru g. 1861. – Dr Josip Nagy
Hrvatsko kolo, knj. XIII, str. 51–64; Zagreb, 1932.

1933.

417.

CRO[NIA], A[rturo]

Kukuljević Sakcinski, Ivan – A[rturo] Cro[nia]

Enciclopedia Italiana di scienze, lettere ed arti, Pubblicata sotto l'alto patronato di S. M. il re d'Italia, Ite–Let, Istituto della Enciclopedia Italiana, Fondata da Giovanni Treccani, Roma, 1933., str. 304.

418.

K[ASSOWITZ] CVIJIĆ, Antonija

Spomenar otmjene ilirkinje – Antonija K[assowitz] Cvijić

Narodne novine, XCIX, br. 88, str. 10; Zagreb, na Uskrs, 14. travnja 1933.

419.

OSTOJIĆ, Ivan K.

Jedna mala prepiska – Ivan K. Ostojić

Jadranska vila, VI, br. 5, str. 51–53; Omiš, 1. svibnja 1933.

420.

MAMUZIĆ, Ilija

Ilirizam i Srbi. Napisao Dr. Ilija Mamuzić. Primljeno u sjednici historičko-filologičkoga razreda Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti 28. aprila 1931. – Dr. Ilija Mamuzić

Rad JAZU, knj. 247, str. 1–91; Zagreb, 1933.

1934.

421.

JEŽIĆ, Slavko

Ivan Kukuljević – Dr. Slavko Ježić

Ilirska antologija, Književni dokumenti hrvatskog prepорода, sastavio i uvod napisao dr. Slavko Ježić, Minerva nakladna knjižara d. d., Zagreb, 1934., str. 192–196.

422.

-ski

Ivan Kukuljević Sakcinski. Povodom 45 godišnjice njegove smrti (1 augusta 1889 – 1 augusta 1934) – -ski

Novosti, XXVIII, br. 210, str. 11; Zagreb, 2. kolovoza 1934. [s portretom].

423.

FRANIĆ, Ivo

Dva ugledna historika. 85 godina od rođenja Vjekoslava Klaića i 45 godina od smrti Ivana Kukuljevića Sakcinskoga – Ivo Franić

Narodne novine, C, br. 184, str. 3–4; Zagreb, 11. kolovoza 1934.

424.

[ANONIM]

Ivan Kukuljević-Sakcinski. Povodom 45-godišnjice njegove smrti – [Anonim]

Narodne novine, C, br. 223, str. 4; Zagreb, 28. rujna 1934.

1935.**425.**

DAYRE, Jean

Kukuljević i Tommaseo – Jean Dayre

Obzor, Spomen-knjiga, 1860–1935, Tisak i naklada »Tipografije« d.d., Zagreb, 1935., str. 137–138.

426.

HORVAT, Rudolf

Hrvatska politika od godine 1860.–1895. – Dr. Rudolf Horvat

Obzor, Spomen-knjiga, 1860–1935, Tisak i naklada »Tipografije« d.d., Zagreb, 1935., str. 8–15 [s portretom].

427.

IVIĆ, Aleksa

Ivan Kukuljević-Sakcinski. MDV. Zagreb, 19. jula 1865. – dr. Aleksa Ivić

Zbornik za istoriju, jezik i književnost srpskog naroda, drugo odeljenje, Spomenici na tuđim jezicima, knjiga IX, Arhivska građa o jugoslovenskim književnim i

kulturnim radnicima, knj. IV, 1723–1887, Beograd, 1935., str. 403–404. [Ćir.]

428.

DEANOVIĆ, Mirko

Talijani i hrvatski preporoditelji – Mirko Deanović

Hrvatska revija, VIII, br. 12, str. 648–660; Zagreb, 1935. [sa slikama].

1936.**429.**

[ANONIM]

Kukuljević Sakcinski Ivan – [Anonim]

Leksikon Minerva, Praktični priručnik za modernog čovjeka, Minerva Nakladna knjižara, Zagreb, 1936., str. 766 [s portretom].

430.

GUDEL, Vladimir

O »Juranu i Sofiji« – Vladimir Gudel

Stogodišnjica hrvatskoga preporoda, Zagreb, 1936., str. 48–53.

431.

GUDEL, Vladimir

Njemački utjecaj u hrvatskoj preporodnoj lirici – Vladimir Gudel

Stogodišnjica hrvatskoga preporoda, Zagreb, 1936., str. 71–95.

432.

[ANONIM]

Prolog Ivana Mažuranića uz prvu pretstavu – [Anonim]

Mladost, XV, br. 3, str. 69–70; Zagreb, 1936.–1937.

– Uz proslavu 100. godišnjice ilirskog preporoda.

1937.**433.**

ŠIŠIĆ, Ferdo

Kako je Jelačić postao banom?, Zora, Beograd, 1937., str. 22–26, 28, 44–46, 48, 51. [Ćir.]

– Pretiskano iz časopisa *Javnost*.

434.

[ANONIM]

Kukuljević-Sakcinski 2) Ivan – [Anonim]
Sveznanje, Opšti enciklopedijski leksikon u jednoj knjizi, pod uredništvom P. M. Petrovića, direktora Narodnoga dela, Narodno delo, Institut za nacionalni publicitet u Beogradu, Zagreb, 1937., str. 1182–1183 [Ćir.] [s portretom].

435.

BARAC, Antun

Ulazak sela u noviju hrvatsku književnost – Antun Barac

Savremenik, XXVI, br. 5, str. 161–169; Zagreb, svibanj 1937.

1938.

436.

GEORGIJEVIĆ, Krešimir

Kollárova ideja slovenske uzajamnosti kod Srba i Hrvata – Krešimir Georgijević
Slovenská vzájemnost 1836–1936, Sborník prací k 100. výročí vydání rozpravy Jana Kollára o slovanské vzájemnosti, Praha, 1938., str. 63–95.

– Poseban otisak.

1939.

437.

[ANONIM]

Jedan narod treba jednu književnost – [Anonim]

Jugoslavenske novine, IV, br. 126, str. 1; Zagreb, 16. ožujka 1939.

– »Proglas od 28 marta 1850 godine, koji su u Beču zaključili i potpisali hrvatski, srpski i slovenački književnici i naučnici Ivan Kukuljević, dr Dimitrije Demeter, Ivan Mažuranić, Vuk Stefanović Karadžić, Vinko Pacel, Stefan Pejaković, Đuro Daničić«.

438.

[ANONIM]

Duševna veza Jugoslovena kroz vijekove – [Anonim]

Jugoslavenske novine, IV, br. 130, str. 1; Zagreb, 13. travnja 1939.

– »Govor Ivana Kukuljevića o jeziku Hrvata i Srba i o potrebi sloge čitavog jugoslavstva, održan 10 augusta 1861 godine u Hrvatskom saboru«.

439.

FOTEZ, Marko

Pred 99 godina, 10. lipnja 1840., igrana je prvi put Kukuljevićeva drama *Juran i Sofija*. Razgovor s jednim skeptikom u oči jubilarne sezone hrvatske drame – Marko Fotez

Jutarnji list, XXVIII, br. 9831, str. 8–9; Zagreb, 9. lipnja 1939.

440.

ANTOLJAK, Stjepan

Ivan Kukuljević Sakcinski. Prigodom 50-godišnjice smrti – Dr Stjepan Antoljak
Hrvatski dnevnik, IV, br. 1165, str. 15–16; Zagreb, 30. srpnja 1939.

441.

[ANONIM]

Ivan pl. Kukuljević Sakcinski. Navršilo se pola vijeka od smrti velikoga hrvatskog političara, učenjaka i kulturnog radnika 1. VIII. 1889. – 1. VIII. 1939. –

[Anonim]

Jutarnji list, XXVIII, br. 9884, str. 9; Zagreb, 1. kolovoza 1939. [s portretom].

442.

NOVAK, Viktor

Iliac Ivan Kukuljević Sakcinski književnik, naučnik i političar – Dr. Viktor Novak

Politika, XXXVI, br. 11194, str. 5; br. 11195, str. 6; Beograd, 1. i 2. kolovoza 1939. [Ćir.] [sa slikom].

443.

T.

Pedesetgodišnjica smrti Ivana Kukuljevića Sakcinskog (29. maja 1816. – 1. augusta 1889) – T.

Nova riječ, IV, br. 138, str. 6–7; Zagreb, 3. kolovoza 1939.

444.

F. C.

Ideje u kazališnom radu Ivana Kukuljevića. Prigodom 50-godišnjice njegove smrti – F. C.

Novosti, XXXIII, br. 217, str. 6; Zagreb, 8. kolovoza 1939.

– Autor: prof. Franjo Crnčić?

445.

-ma.

Zagrebački fotografi u prošlosti. Kako su fratar Nicifor Niepce i slikar Daguerre udarili temelje fotografiji. »Hoću da snimam samo lijepe žene...« – -ma.

Novosti, XXXIII, br. 276, str. 10; Zagreb, 6. listopada 1939. [s portretom i 2 slike].

– Stara fotografska snimka Ivana Kukuljevića Sakcinskoga iz atelijera Pommer.

446.

S[TRANJAKOVIĆ], D[ragoslav]

Mišljenje jednog Hrvata o Srbima – Dr. D[ragoslav] S[tranjaković]

Srpski glas, I, br. 2, str. 7; Beograd, 23. studenoga 1939. [Ćir.]

– Citat iz govora Ivana Kukuljevića Sakcinskog pred Saborom 28. kolovoza 1884.

– Ime autora razriješila Jelena Grol.

1940.

447.

BATUŠIĆ, Slavko

Premijera »Jurana i Sofije« u Sisku. Uz stotu obljetnicu prve izvedbe Kukuljevićeve drame i povodom jubilarne sezone hrvatskog kazališta – Dr Slavko Batušić *Hrvatski dnevnik*, V, br. 1399, str. 34; Uskrs, 1940. [s portretom].

448.

JEŽIĆ, Slavko

Kukuljevićeva junačka igra »Juran i Sofija«. O stogodišnjici prve izvedbe u Zagrebu, 10. lipnja 1840. – Slavko Ježić

Omladina, XXIII, br. 5, str. 97–99; Zagreb, 1. lipnja 1940. [s 1 faksimilom].

– S faksimilom naslovnog lista prvog izdanja *Jurana i Sofije*.

449.

GUDEL, Vladimir

U čemu stoji epohalna znamenitost pojave Kukuljevićeve drame »Juran i Sofija« po sadržaju i po predstogodišnjem vremenu – dr. Vladimir Gudel

Jutarnji list, XXIX, br. 10191, str. 17; Zagreb, 9. lipnja 1940.

450.

VINKOVIĆ, Hinko

Hundert Jahre neueres kroatisches Drama 1840 – 10. Juni – 1940 – dr. Hinko Vinković

Morgenblatt, LV, br. 136, str. 7–10; Zagreb, 9. lipnja 1940. [s 3 portreta i faksimilima].

451.

OREŠKOVIĆ, Oton

Svečana predstava u Hrvatskom kazalištu. Izvedba posvetnoog prikaza »Slava njima« i spomen drami »Juran i Sofija«. – Napisali Milan Ogrizović, Milan

Bogdanović i Ivan Kukuljević. – Glazbu skladali Ivan pl. Zajc i Gjorgje Vaić. – Redatelj dr. Branko Gavella. – Dirigent Krešimir Baranović – Oton Orešković
Zagrebački list, II, br. 459, str. 2; Zagreb, 12. lipnja 1940.

452.

VUK, H. [WOLF, Hinko]

Stogodišnjica prve kazališne pretstave na hrvatskom jeziku – H. Vuk [Hinko Wolf]

Hrvatski ženski list, II, br. 8, str. 11–12; Zagreb, kolovoz 1940.

– Pisac prema ostaloj suradnji.

1941.**453.**

BARAC, Antun

Književni pojmovi iliraca – Antun Barac

Književnost i narod, (Rasprave i eseji), Suvremena knjižnica Matice hrvatske, kolo VI, knj. 35, Matica hrvatska, Zagreb, 1941., str. 5–25.

454.

BARAC, Antun

Ulazak sela u noviju hrvatsku književnost – Antun Barac

Književnost i narod, (Rasprave i eseji), Suvremena knjižnica Matice hrvatske, kolo VI, knj. 35, Matica hrvatska, Zagreb, 1941., str. 72–88.

455.

-š-

Prošlo je 125 godina od rođenja Ivana Kukuljevića-Sakcinskog – -š-
Novi list, I, br. 32, str. 17; Zagreb, 30. svibnja 1941. [s portretom].

1942.**456.**

ULČNIK, Ivan

Ivan Nep. pl. Kamauf od Podgore posljednji gradski sudac Zagreba na Griču i prvi načelnik ujedinjenog grada Zagreba – Ivan Ulčnik

Zagreb, X, br. 8–12, str. 223–287; Zagreb, kolovoz–prosinac 1942. [s portretima i slikama].

1943.**457.**

BENEŠIĆ, Julije

70-godišnjica Kukuljevićeve junačke igre »Juran i Sofija« – Julije Benešić *Kritike i članci*, Izdanje hrvatskog izdavačkog bibliografskog zavoda, Zagreb, 1943., str. 48–50.

– Preuzeto iz: *Narodne novine*, LXXVI, br. 131, str. 2–3; Zagreb, 11. lipnja 1910.

458.

ANDRIĆ, Josip

Hrvatska rieč u hrvatskom saboru. O stotoj godišnjici prvog govora na hrvatskom jeziku u hrvatskom saboru 2. IV. 1843. – 2. IV. 1943 – Dr Josip Andrić *Obitelj*, XV, br. 8, str. 113 + 4. stranica omota; Zagreb, 1. svibnja 1943. [s portretom].

459.

HORVAT, Rudolf

Stogodišnjica prvog hrvatskog političkog govora u hrvatskom saboru – Dr. Rudolf Horvat

Hrvatski narod, V, br. 721, str. 4; Zagreb, 2. svibnja 1943.

460.

HORVAT, Rudolf

Prvi hrvatski politički govor u hrvatskom saboru. Prije 100 godina održan je prvi politički govor na hrvatskom jeziku – Prof. dr. Rudolf Horvat *Seljačko ognjište*, III, br. 19 (156), str. 16; Zagreb, 6. svibnja 1943. [s dvije slike].

461.

X. Y.

Svaka je površnost štetna. Jure Glović, Don Julio Clovio ili Klarić, ali nikako Jure Klović. (Povodom najavljenog romana Zlatka Milkovića o najvećem hrvatskom sitnoslikaru) – X. Y.

Novine, III, br. 93, str. 5; Zagreb, 23. kolovoza 1943.

– Osvrt na tumačenje Ivana Kukuljevića Sakcinskog o imenu slikara.

462.

TIJAN, Pavao

Ivan Kukuljević. Prvi moderni Hrvat, koji je izravno upoznao cjelokupnu Hrvatsku – Pavao Tijan

Hrvatski narod, V, br. 918, str. 25; Zagreb, Božić 1943.

1944.

463.

JEŽIĆ, Slavko

III. Hrvatski preporod i nova književnost (XIX. i XX. stoljeće). 13. Hrvatski preporod. E. Književni radnici hrvatskog preporoda (1830–1850). 109. Ivan Kukuljević (1816–1889.) – Slavko Ježić

Hrvatska književnost od početka do danas, 1100–1941, Naklada A. Velzek, Zagreb, 1944., str. 225.

– 2. izdanje: Grafički zavod Hrvatske, 1993., str. 215.

1946.

464.

[ANONIM]

130-godišnjica rođenja Ivana Kukuljevića – [Anonim]

Kazališni list, god. 1945./1946., br. 34, str. 1–2; Zagreb, 25. svibnja 1946. [s portretom].

1949.

465.

MATKOVIĆ, Marijan

II. Hrvatska drama XIX. stoljeća – Marijan Matković

Dramaturški eseji, Matica hrvatska, Zagreb, 1949., str. 151–237.

466.

BATUŠIĆ, Slavko

Domaći dramski repertoar na zagrebačkoj pozornici. Hrvatski, srpski i slovenski pisci, prikazivani u Hrvatskom narodnom kazalištu u Zagrebu 1840.–1941. te 1945.–1949. – Slavko Batušić

Hrvatsko kolo, II, br. 2–3, str. 565–598; Zagreb, travanj–rujan 1949.

1950.

467.

CRO[NIA], A[rturo]

Kukuljević Sakcinski, Ivan – A[rturo] Cro[nia]

Enciclopedia Italiana di scienze, lettere ed arti, ristampa fotolitica del volume XX pubblicato nel 1933, Ite-Let, Istituto della Enciclopedia Italiana, Fondata da Giovanni Treccani, Roma, 1950., str. 304.

468.

MAIXNER, Rudolf

Pisma Ivanu Kukuljeviću. Priredio Dr. Rudolf Maixner – Dr. Rudolf Maixner
Građa za povijest književnosti hrvatske, knj. XVIII, str. 191–205; Zagreb, 1950.

469.

MARKOVIĆ, Franjo

Franjo Marković. Poturica – Franjo Marković
Hrvatska književna kritika, I, Od Vraza do Markovića, priredio Antun Barac, Matica hrvatska, Zagreb, 1950., str. 222–228.

1951.**470.**

DEANOVIĆ, Mirko

Cesare Cantù u odnosu prema Hrvatima. Napisao Mirko Deanović – Mirko Deanović
Rad JAZU, knj. 285, str. 15–52; Zagreb, 1951.

1952.**471.**

WISSERT, Adolf

Arhiv Ivana Kukuljevića-Sakcinskog – Adolf Wissert
Arhivist, II, sv. 1, str. 63–76; Beograd, 1952. [Ćir.]
– Tekst na latinici.

472.

BARAC, Antun

Hrvatska novela do Šenoine smrti – Antun Barac
Rad JAZU, knj. 290, str. 5–64; Zagreb, 1952.

1953.**473.**

LUČIĆ, Josip

Pisma Meda i Nika Velikog Pucića Ivanu Kukuljeviću – Josip Lučić
Anali Historijskog instituta JAZU u Dubrovniku, II, str. 383–394; Dubrovnik, 1953.

474.

RAVLIĆ, Jakša

Iz književne prošlosti Zadra (Primljeno na 4. sjed. V. odjela 16. IV. 1953.) –
 Jakša Ravlić
Građa za povijest književnosti hrvatske, knj. XXIV, str. 215–236; Zagreb, 1953.

1954.**475.**

BARAC, Antun

Ivan Kukuljević – Antun Barac

Hrvatska književnost od Preporoda do stvaranja Jugoslavije, Knjiga I, Književ-
 nost ilirizma, JAZU, Zagreb, 1954., str. 278–287.

476.

DESPOT, Miroslava

Posljednji štampani prilog I. Kukuljevića – Miroslava Despot

Historijski zbornik, VII, br. 1–4, str. 225–226; Zagreb, 1954.

477.

NOVAK, Viktor

Ivan Kukuljević i Ivan Tkalčić na naučnim istraživanjima u Zadru (Prilog hrvat-
 skoj historiografiji u drugoj polovini XIX stoljeća) – Dr. Viktor Novak

Zadarska revija, III, br. 4, str. 292–308; Zadar, 1954; IV, br. 1, str. 25–35; Za-
 dar, 1955.

1955.**478.**

JEŽIĆ, Slavko

Kukuljević, Ivan – Slavko Ježić

Hrvatski putopisci XIX. i XX. stoljeća, uredio Slavko Ježić, Zora, Zagreb, 1955.,

str. 667–668.

– Knjiga sadrži ulomak iz Kukuljevićevih *Putnih uspomena*, str. 96–99.

479.

[ANONIM]

I. K.-S – [Anonim]

Poezija zapadnih i južnih slavjan, Leningrad, 1955., str. 476.* [Ćir.]

480.

KARAMAN, Igor

Djelatnost Ivana Kukuljevića kao zemaljskog arhivara 1848–1860 (Prilog historiji Državnog arhiva u Zagrebu) – Igor Karaman

Arhivist, V, sv. 3, str. 6–14; Beograd, 1955.

481.

NOVAK, Viktor

Ivan Kukuljević i Ivan Tkalčić na naučnim istraživanjima u Zadru (Prilog hrvatskoj historiografiji u drugoj polovini XIX stoljeća) – Dr. Viktor Novak

Zadarska revija, III, br. 4, str. 292–308; Zadar, 1954; IV, br. 1, str. 25–35; Zadar, 1955.

1956.

482.

BOGIŠIĆ, Rafo

Uz jednu stogodisnjicu. Ivan Kukuljević u Dubrovniku – Rafo Bogišić
Dubrovački vjesnik, VII, br. 317, str. 4; Dubrovnik, 26. listopada 1956.

483.

BOGIŠIĆ, Rafo

Stogodišnjica jednog značajnog putovanja po Dalmaciji. Ivan Kukuljević u Senju, Zadru, Šibeniku, Splitu, Poljicima i Dubrovniku – Putovanja ovog pionira naše nauke od posebnog je značaja za povijest i proučavanje starije hrvatske književnosti – Rafo Bogišić

Slobodna Dalmacija, XIV, br. 3646, str. 3; Split, 7. studenoga 1956.

484.

JURIĆ, Boris

Nekoliko napomena uz ostavštinu Šime Ljubića u zadarskom Arhivu – Boris Jurić

Mogućnosti, III, br. 11, str. 889–891; Split, studeni 1956.

1957.

485.

FRANIČEVIĆ, Marin

O nekim problemima našega ritma. (Nacrt za tipologiju hrvatskoga stiha XIX. stoljeća) – Marin Franičević

Rad JAZU, knj. 313, str. 5–187; Zagreb, 1957.

1958.

486.

ČOLAK, Tode

Prilog biografiji Ante Kuzmanića – Tode Čolak

Prilozi za književnost, jezik, istoriju i folklor, XXIV, br. 1–2, str. 147–149; Beograd, 1958. [Ćir.]

– Pismo A. Kuzmanića I. Kukuljeviću Sakcinskom.

487.

KOZMENKO, I. V.

Dnevnik F. V. Čižova »Putešestvie po slavjanskim zemljam« kak istočnik – I. V. Kozmenko

Slavjanskij arhiv, Sbornik statej i materialov, str. 127–260; Moskva, 1958. [Ćir.]

488.

ŽIVKOVIĆ, Janko

Kukuljevićeve Bibliografija hrvatska – Janko Živković

Vjesnik bibliotekara Hrvatske, IV, 1955.–57., str. 83–98; Zagreb, 1958.

1959.

489.

[ANONIM]

Kukuljević-Sakcinski, Ivan – [Anonim]

Enciklopedija Leksikografskog zavoda, 4, Jugoslavija–Majkov, Izdanje i naklada Leksikografskog zavoda FNRJ, Zagreb, 1959., str. 465–466 [s portretom].

490.

[ANONIM]

Kukuljević-Sakcinski, Ivan – [Anonim]
Priručni leksikon, uredili Milan Selaković i Ivo Vrančić, Znanje, Zagreb, 1959.,
str. 521.

491.

NOVAK, Viktor

Nastanak i nestanak »Monumenta Serbica« – Diplomataria Ivana Kukuljevića-Sakcinskog (Prikazano na VI skupu od 12–XI–1957, Odeljenja društvenih nauka) – Viktor Novak

Glas SAN, Odeljenje društvenih nauka, CCXXXIV, knj. VII, str. 1–48; Beograd, 1959. [Ćir.]

492.

RAVLIĆ, Jakša

Ivan Kukuljević. U povodu 70-godišnjice smrti – Jakša Ravlić

Historijski pregled, V, br. 4, str. 297–306; Zagreb, 1959.

493.

RAVLIĆ, Jakša

Petar Preradović u Zadru – Jakša Ravlić

Radovi Instituta JAZU u Zadru, sv. IV–V, 1958.–1959., str. 43–84; Zagreb, 1959.

– Preradovićeve veze s Kukuljevićem, str. 44–46.

1960.**494.**

MARKOVIĆ, Franjo

Franjo Marković. Poturica – Franjo Marković

Hrvatska književna kritika, I, Od Vraza do Markovića, priredio Antun Barac, Matica hrvatska, Zagreb, 1960., str. 239–246.

495.

DESPOT, Miroslava

Mladenačka »Autobiografija« Ivana Kukuljevića – Miroslava Despot

Bulletin odjela VII. za likovne umjetnosti JAZU, VIII, br. 1, str. 44–50; Zagreb, 1960.

496.

MATKOVIĆ, Hrvoje

Kukuljevićev govor na prvoj skupštini društva za povjesnicu jugoslavensku

1850. godine – Hrvoje Matković
Historijski pregled, VI, br. 2, str. 147–149; Zagreb, 1960.
 – U rubrici: Dokumenti.

497.

ŠIDAK, Jaroslav
 Prilozi historiji stranačkih odnosa u Hrvatskoj uoči 1848. – Jaroslav Šidak
Historijski zbornik, XIII, br. 1–4, str. 167–207; Zagreb, 1960.

1961.**498.**

(dk) [KAPETANIĆ, Davor]
 Kukuljević Sakcinski Ivan – (dk) [Davor Kapetanić]
Književni godišnjak, uredili Krsto Špoljar i Miroslav Vaupotić, Lykos, Zagreb,
 1961., str. 127.
 – Autor prema popisu suradnika.

499.

[ANONIM]
 Kukuljević-Sakčinski, Ivan – [Anonim]
Új Magyar Lexikon, 4, K–Me, Akadémiai Kiadó, Budapest, 1961., str. 277.

500.

CINDRIĆ, Pavao
 Novosadsko leteće diletantsko pozorište u Zagrebu (1840–1842) – Pavao Cindrić
Zbornik priloga istoriji jugoslovenskih pozorišta, 1861–1961, str. 131–181; No-
 vi Sad, 1961. [Ćir.]

1962.**501.**

J. Šk. [ŠIDAK, Jaroslav]
 Kukuljević Sakcinski Ivan – J. Šk. [Jaroslav Šidak]
Enciklopedija Jugoslavije, 5, Jugos–Mak, Izdanje i naklada Leksikografskog
 zavoda FNRJ, Zagreb, 1962., str. 442–444 [s portretom].
 – Autor prema popisu suradnika.

502.

HORVAT, Josip

Novinstvo u razdoblju narodnog preporoda (1835–1860). »Slavenski jug« i »Pri-
jatelj puka« – prva glasila demokracije u Hrvatskoj – Josip Horvat
Povijest novinstva Hrvatske 1771–1939., Stvarnost, Zagreb, 1962., str. 160–166.

503.

LUČIĆ, Josip

Veze Miha Klaića i Ivana Kukuljevića 1862. godine – Josip Lučić
Dubrovnik, br. 3–4, str. 79–90; Dubrovnik, 1962.

– I kao poseban otisak.

504.

JAKIĆ, Tomislav

O postanku i sastavu biblioteke Ivana Kukuljevića. Prilog historijatu Knjižni-
ce Jugoslavenske znanosti i umjetnosti. (Primljeno za štampu na 6. sjednici u
Odjela od 12. X 1957) – Dr Tomislav Jakić
Rad JAZU, knj. 324, str. 145–170; Zagreb, 1962.

1963.

505.

RAVLIĆ, Jakša

I. Ilirska čitaonica 1838–1842 – Jakša Ravlić

Matica hrvatska 1842–1962, Matica hrvatska, Zagreb, 1963., str. 16–55 [s por-
tretom].

506.

RAVLIĆ, Jakša

II. Matica ilirska 1850–1874 – Jakša Ravlić

Matica hrvatska 1842–1962, Matica hrvatska, Zagreb, 1963., str. 55–98.

507.

RAVLIĆ, Jakša

III. Matica hrvatska 1874–1918 – Jakša Ravlić

Matica hrvatska 1842–1962, Matica hrvatska, Zagreb, 1963., str. 98–163.

508.

A[NTIĆ], V[inko]

O biblioteci Ivana Kukuljevića. Prilog dr Tomislava Jakića u Akademijinom
»Radu« – V[inko] A[ntić]

Riječka revija, XII, br. 1, str. 52–53; Rijeka, siječanj 1963.

1964.**509.**

BARAC, Antun

I. dio. Vrijeme i zadaci. I. Pokoljenje hrvatskih preporodnih pisaca. 1. Kajkavska književnost uoči preporoda – Antun Barac

Hrvatska književnost od Preporoda do stvaranja Jugoslavije, Knjiga I, Književnost ilirizma, Izdavački zavod JAZU, Zagreb, 1964., str. 7–8.

510.

BARAC, Antun

II. dio. Pisci i djela. Ivan Kukuljević – Antun Barac

Hrvatska književnost od Preporoda do stvaranja Jugoslavije, Knjiga I, Književnost ilirizma, Izdavački zavod JAZU, Zagreb, 1964., str. 278–287.

511.

BATUŠIĆ, Slavko

O prvoj izvedbi Kukuljevićeve drame u Sisku – dr Slavko Batušić

Jedinstvo, XI (XIX), br. 583 (799), str. 6; Sisak, 3. listopada 1964.

– Proširena verzija tiskana u autorovoj knjizi *Hrvatska pozornica*, Mladost, Zagreb, 1978., str. 161–170.

– Temat: 125 godina od izvedbe drame »Juran i Sofija«. Jubilej hrvatskoga štokavskog teatra. Prvi tjedan kulture u Sisku.

512.

RAVLIĆ, Jakša

Vrijeme u kojem je drama prikazivana – profesor Jakša Ravlić

Jedinstvo, XI (XIX), br. 583 (799), str. 7; Sisak, 3. listopada 1964.

– Temat: 125 godina od izvedbe drame »Juran i Sofija«. Jubilej hrvatskoga štokavskog teatra. Prvi tjedan kulture u Sisku.

1965.**513.**

RAVLIĆ, Jakša

Ivan Kukuljević (1816–1889) – Jakša Ravlić

Hrvatski narodni preporod, II, Ilirska knjiga, »Pet stoljeća hrvatske književnosti«, knj. 29, priredio Jakša Ravlić, Zora, Matica hrvatska, Zagreb, 1965., str. 107–114 [s portretom].

514.

[ANONIM]

Kukuljević-Sakcinski Ivan – [Anonim]

Wielka Encyclopedia Powszechna PWN, Państwowe Wydawnictwo Naukowe Warszawa, Warszawa, 1965., str. 286.**515.**

RAVLIĆ, Jakša

Juran i Sofija Ivana Kukuljevića. U povodu 125-godišnjice prve predstave u Sisku 1839. – Jakša Ravlić

Republika, XXI, br. 2–3, str. 110–112; Zagreb, veljača–ožujak 1965. [s portretom].**516.**

LUČIĆ, Josip

Suradnja Ivana Kukuljevića Sakcinskog i Balda Bogišića 1856–1868. (U svjetlu njihove korespondencije) – Dr Josip Lučić

Zadarska revija, XIV, br. 3, str. 215–228; Zadar, lipanj 1965.**517.**

LAVICKI, Nada

Ako se hrast nigda ne posadi – Nada Lavicki

Studentski list, XX, br. 28, str. 15; Zagreb, 8. prosinca 1965.**518.**

DESPOT, Miroslava

Uz 115-godišnjicu »Društva za pověstnicu jugoslavensku« preteče »Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti« – Miroslava Despot

Bulletin Zavoda za likovne umjetnosti JAZU, XIII, br. 1–3, str. 1–10; Zagreb, 1965.**1966.****519.**

FLAKER, A[leksandar]

»Marfa Posadnica« Karamzina v horvatskoj literature – A[leksandar] Flaker
Pol' i značenie literatury XVIII veka v istorii russoj kul'tury, Moskva–Leninograd, 1966., str. 272–279. [Ćir.]

520.

ŠABAN, Ladislav

Historijska netačnost – Ladislav Šaban

Telegram, VII, br. 303, str. 2; Zagreb, 18. veljače 1966.

– O Kukuljevićevim dnevnicima i genezi *Jurana i Sofije*.

521.

BRANDT, Miroslav

Društvene nauke u vrijeme hrvatskog narodnog preporoda – Miroslav Brandt

Kolo, 130-godišnjica hrvatskog narodnog preporoda, Nova serija, IV (CXXIV), br. 8–9–10, str. 375–390; Zagreb, kolovoz–rujan–listopad 1966.

522.

FLAKER, Aleksandar

Književnost hrvatskog preporoda prema sentimentalizmu (»Marta Posadnica« u hrvatskoj književnosti – Aleksandar Flaker

Kolo, 130-godišnjica hrvatskog narodnog preporoda, Nova serija, IV (CXXIV), br. 8–9–10, str. 215–225; Zagreb, kolovoz–rujan–listopad 1966.

523.

FRANGEŠ, Ivo

Evropski romantizam i hrvatski narodni preporod – Ivo Frangeš

Kolo, 130-godišnjica hrvatskog narodnog preporoda, Nova serija, IV (CXXIV), br. 8–9–10, str. 200–214; Zagreb, kolovoz–rujan–listopad 1966.

524.

RAVLIĆ, Jakša

Ustanove i društva kulture u vrijeme hrvatskog narodnog preporoda – Jakša Ravlić

Kolo, 130-godišnjica hrvatskog narodnog preporoda, Nova serija, IV (CXXIV), br. 8–9–10, str. 348–366; Zagreb, kolovoz–rujan–listopad 1966.

525.

KRESTIĆ, Vasilije

Prilozi za biografiju Ivana Kukuljevića – Vasilije Krestić

Historijski zbornik, XIX–XX, br. 1–4, str. 393–404; Zagreb, 1966.–1967.

1967.**526.**

DESPOT, Miroslava

Ivan Kukuljević-Sakcinski i njegov rad u okviru »Društva za povjesnicu jugoslavensku«, Zagreb, 1967. – br. str.: 14.

– Tekst predavanja održanog u Povijesnom muzeju Hrvatske 13. svibnja 1967.

1968.**527.**

LEŠČILOVSKAJA, I[nna] I[vanovna]

*Ilirizm, K istorii horvatskogo nacional'nogo Vozroždenija, Izdateljstvo »Nauka«, Moskva, 1968., str. 12, 73, 75, 77, 78, 87, 138, 167, 171, 181, 187, 195, 229, 231–233, 240, 241, 259, 265, 268, 283, 286, 298, 302, 314, 316. [Ćir.]***528.**

FLAKER, Aleksandar

II. Književnost hrvatskog preporoda prema sentimentalizmu (*Marta Posadnica* u hrvatskoj književnosti) – Aleksandar Flaker*Književne poredbe, Naprijed, Zagreb, 1968., str. 47–62.*– Isto u: *Kolo*, IV, br. 8–9–10, str. 215–225; Zagreb, kolovoz–rujan–listopad 1966.**529.**

ŽIVANČEVIĆ, Milorad

Kollárov ilirski krug – Milorad Živančević

*Literárne vzt'ahy Slovákov a južných Slovanov, Sbornik prác z vedeckej konferencie v Smoleniciach od 30. 10. do 1. 11. 1966, Vydavateľstvo Slovenskej akademie vied, Bratislava, 1968., str. 158–182.***530.**

PETROVIĆ, Rade

Glava treća. Narodna stranka i nacionalno pitanje. Stanje nacionalne svijesti šezdesetih godina 19. stoljeća. Hrvatsvo – Dr Rade Petrović

*Nacionalno pitanje u Dalmaciji u XIX stoljeću, (Narodna stranka i nacionalno pitanje 1860–1880.), Svjetlost, Sarajevo, 1968., str. 267–273.***531.**

ŽIVANČEVIĆ, Milorad

Ilirci u Bjondelijevom Lingvističkom atlasu – Milorad Živančević

Zbornik za filologiju i lingvistiku, XI, str. 289–291; Novi Sad, 1968. [Ćir.]

– Tekst na latinici.

1969.

532.

GEORJIEV, E.

B'lgarski obrazi v slavjanskite literaturi, Sofija, 1969., str. 75–80.*

533.

(Kowalska) [KOWALSKA-KOSSOBUDZKA, Halina]

Kukuljević Sakcinski Ivan – (Kowalska) [Halina Kowalska-Kossobudzka] *Österreichisches Biographisches Lexikon 1815–1950*, IV. Band (Knolz–Lan), Hermann Böhlau Nachf., Wien, Köln, Graz, 1969., str. 339–340.

– Autor prema popisu suradnika.

534.

MILETIĆ, Ivan

Pismo iz Varaždina. Spomen na Kukuljevića. Povodom 80-godišnjice smrti velikog Ilira – Ivan Miletić

Politika, LXVI, br. 20138, str. 19; Beograd, 26. listopada 1969. [Ćir.]

535.

MATIJAŠEVIĆ, Ante

Kukuljević između prošlosti i suvremenosti – Ante Matijašević

Telegram, X, br. 496, str. 8; Zagreb, 31. listopada 1969. [s portretom].

536.

BATUŠIĆ, Nikola

Prvi ilirski dramatik. O dramskom djelu Ivana Kukuljevića Sakcinskoga – Nikola Batušić

Vjesnik, XXX, br. 8160, str. 7; Zagreb, 4. studenoga 1969. [s portretom].

537.

ŠABAN, Ladislav

Ladanjska boravišta Ivana Kukuljevića Sakcinskoga – Ladislav Šaban

Kaj, II, br. 12, str. 46–53; Zagreb, prosinac 1969.

538.

ŠICEL, Miroslav

Pjesničko i pripovjedačko djelo Ivana Kukuljevića Sakcinskog – Miroslav Šicel

Kaj, II, br. 12, str. 38–45; Zagreb, prosinac 1969.

539.

[ANONIM]

»Juran i Sofija« u Sisku 1969 – [Anonim]
Riječi, I, br. 3–4, str. 22–23; Sisak, prosinac 1969.

540.

BATUŠIĆ, Slavko

Praizvedba Kukuljevićevog »Jurana i Sofije« u Sisku 1839 – Dr Slavko Batušić
Riječi, I, br. 3–4, str. 3–13; Sisak, prosinac 1969.

541.

ZMAJEVIĆ, Dubravka

Ivan Kukuljević Sakcinski i njegova drama »Juran i Sofija« u svjetlu hrvatske književne kritike – Dubravka Zmajević
Riječi, I, br. 3–4, str. 14–21; Sisak, prosinac 1969.

542.

ZORIĆ, Mate

Kukuljević i jedna talijanska književna mistifikacija – Mate Zorić
Prilozi za književnost, jezik, istoriju i folklor, knj. XXXV, sv. 1–2, str. 49–55; Beograd, 1969. [Ćir.]
– Tekst na latinici.

543.

ŽIVANČEVIĆ, Milorad

Prilozi proučavanju hrvatske književnosti XIX stolecā – Milorad Živančević
Rad JAZU, knj. 355, str. 5–193; Zagreb, 1969.
– »Pisma Ivana Kukuljevića Ruskoj imperatorskoj akademiji«, str. 87–90.
– »Pisma Bronisławu Grabowskiom«, str. 109–114.

544.

ŽIVANČEVIĆ, Milorad

Prvo izdanje Mažuranićeva *Prologa* – Milorad Živančević
Zbornik Matice srpske za književnost i jezik, XVII, br. 1, str. 140–141; Novi Sad, 1969. [Ćir.]
– Tekst na latinici.

1970.**545.**

GAVRIN, Mira

Pjesništvo narodnog preporoda u odnosu na njemačko i austrijsko pjesništvo – Mira Gavrin

Hrvatska književnost prema evropskim književnostima od narodnog preporoda k našim danima, uredili A. Flaker i K. Pranjić, Izdanja Instituta za znanost o književnosti, Liber, Zagreb, 1970., str. 62, 86–89, 110.

546.

MARKOVIĆ, Zdenka

Marija Dimitrović (Dimitri) Bettera – Zdenka Marković

Pjesnikinje starog Dubrovnika, Od sredine XVI do svršetka XVIII stoljeća u kulturnoj sredini svoga vremena, JAZU, Zagreb, 1970., str. 150, 151.

547.

VUKOVIĆ, Vladeta

Od ilirstva do realističkih zahvata (povodom 135 godina od Hrvatskog preporoda) – Vladeta Vuković

Zbornik Filozofskog fakulteta u Prištini, VII, sv. A, str. 245–261; Priština, 1970. [Ćir.]

548.

BERTOŠA, Miroslav

Barbanski odaziv – Miroslav Bertoša

Dometi, III, br. 5, str. 67–74; Rijeka, svibanj 1970.

549.

MACAN, Trpimir

Ivan Kukuljević i narodnopolitički razvitak južne Hrvatske – Trpimir Macan

Kolo, novi tečaj, VIII (CXXVIII), br. 8, str. 962–967; Zagreb, kolovoz 1970.

550.

BATUŠIĆ, Nikola

Ivan Kukuljević Sakcinski – dramatičar – Nikola Batušić

Forum, god. IX, knj. XX, br. 9, str. 333–365; Zagreb, rujan 1970.

– Isto u: *Hrvatska drama od Demetra do Šenoe*, Nakladni zavod MH, Zagreb, 1976., str. 60–105.

551.

BERTOŠA, Miroslav

Jakov Volčić i njegova prepiska s kulturnim radnicima u Hrvatskoj u drugoj polovini XIX stoljeća – Miroslav Bertosa

Historijski zbornik, XXIII–XXIV, str. 325–346; Zagreb, 1970.–1971.**552.**

BADALIĆ, Josip

O bilingvizmu u književnosti hrvatskoga preporoda – Josip Badalić

Umjetnost riječi, XIV, br. 1–2, str. 15–24; Zagreb, 1970.**1971.****553.**

ŠICEL, Miroslav

Pisci i djela. Ivan Kukuljević Sakcinski – Miroslav Šicel

Pregled novije hrvatske književnosti, Drugo, prošireno izdanje, Matica hrvatska, Zagreb, 1971., str. 23–25.**554.**

ŠICEL, Miroslav

Pjesničko i pripovjedačko djelo Ivana Kukuljevića Sakcinskoga (Primjer integracije heterogenih stilova u počecima novije hrvatske književnosti) – Miroslav Šicel

Stvaraoci i razdoblja u novijoj hrvatskoj književnosti, Analize i sinteze, Matica hrvatska, Zagreb, 1971., str. 7–25.**555.**

BERTOŠA, Miroslav

Interes Ivana Kukuljevića za istarske sredine. Njegove veze s kulturnim i javnim radnicima u Istri – Miroslav Bertosa

Forum, X, knj. 21, br. 1–2, str. 285–303; Zagreb, siječanj–veljača 1971.**1972.****556.**

FILIPOVIĆ, Rudolf

Engleska književnost kod Hrvata. Odjeci engleske književnosti u Hrvatskoj u XIX. stoljeću. Poznavanje engleskog jezika i književnosti 5. Engleski jezik i književnost poznaju i ostali predstavnici prve književne generacije iliraca. Ivan

Kukuljević – Rudolf Filipović

Englesko-hrvatske književne veze, Liber–Mladost, Zagreb, 1972., str. 28–29.

557.

BADALIĆ, Josip

III. Ruski pisci u hrvatskoj književnosti. 1. U hrvatskoj preporodnoj književnosti – Josip Badalić

Rusko-hrvatske književne studije, Liber, Zagreb, 1972., str. 129–172.

558.

ŽUPANOVIĆ, Lovro

Prilog Ivana Kukuljevića-Sakcinskoga glazbenoj umjetnosti – Lovro Županović
Sv. Cecilija, XLII, br. 3–4, str. 81–84; Zagreb, prosinac 1972.

559.

ŽIVANČEVIĆ, Milorad

Recidiv sentimentalizma u hrvatskoj preporodnoj književnosti – Milorad Živančević

Croatica, III, sv. 3, str. 47–63; Zagreb, 1972.

560.

ŠIDAK, Jaroslav

Ivan Kukuljević – osnivač moderne hrvatske historiografije – Jaroslav Šidak
Historijski zbornik, XXV–XXVI, str. 5–29; Zagreb, 1972.–1973.

561.

ŠIDAK, Jaroslav

Politička djelatnost Ivana Kukuljevića Sakcinskoga – Jaroslav Šidak
Radovi Instituta za hrvatsku povijest Sveučilišta u Zagrebu, II, str. 47–104; Zagreb, 1972.

– Isto u: *Studije iz hrvatske povijesti XIX stoljeća*, Sveučilište u Zagrebu – Institut za hrvatsku povijest, Zagreb, 1973., str. 221–277.

1973.

562.

[ANONIM]

Kukúlevič–Sákcinšij – [Anonim]

Bol'shaja sovjetskaja enciklopedija, 13, Konda–Kun, tret'e izdanje, Izdatel'stvo »Sovjetskaja enciklopedija«, Moskva, 1973., str. 577.

563.

[ANONIM]

Kukuljević-Sakcinski, Ivan – [Anonim]

Great Soviet Encyclopedia, A Translation of the Third Edition, Volume 13, Macmillan, Inc., New York, Collier Macmillan Publishers, London, 1973., str. 551.

564.

GAVRIN, Mira

Kroatische Übersetzungen und Nachdichtungen deutscher Gedichte zur Zeit des Illyrismus, München, 1973.*

565.

KOT, W.

Kukuljević Sakcinski Ivan – W. Kot

Mały słownik pisarzy, Warszawa, 1973., str. 257–258.*

566.

ŠIDAK, Jaroslav

Politička djelatnost Ivana Kukuljevića Sakcinskoga – Jaroslav Šidak

Studije iz hrvatske povijesti XIX stoljeća, Sveučilište u Zagrebu – Institut za hrvatsku povijest, Zagreb, 1973., str. 221–277.

– Isto u: *Radovi Instituta za hrvatsku povijest Sveučilišta u Zagrebu*, II, str. 47–104; Zagreb, 1972.

1974.**567.**

JAKIĆ, Tomislav

Kukuljević i njegova bibliografija – Dr Tomislav Jakić

Ivan Kukuljević Sakcinski, *Bibliografija hrvatska (1860) s dodatkom (1863)*, Reproducirani ponatis, Cankarjeva založba, Ljubljana, 1974., str. I–VII.

568.

[ANONIM]

Kukuljević Sakcinski, Ivan – [Anonim]

Leksikon Jugoslavenskog leksikografskog zavoda, A–Ž, Jugoslavenski leksikografski zavod, Zagreb, 1974., str. 521.

569.

SELAKOVIĆ, M[ilan]

Iz kulturne riznice hrvatske prošlosti. Ivan Kukuljević Sakcinski: Bibliografija hrvatska, Zagreb 1860; pretisak u izdanju Cankarjeve založbe, Ljubljana 1974.

– M[ilan] Selaković

Republika, XXX, br. 10, str. 1126–1128; Zagreb, listopad 1974.

– U rubrici: Kritika.

570.

PLEŠE, B.

Aktualno i danas. Ivan Kukuljević Sakcinski: Bibliografija hrvatska (pretisak), Cankarjeva založba, Ljubljana, 1974. – B. Pleše

Školske novine, XXV, br. 38 (815), str. 18; Zagreb, 19. studenoga 1974.

571.

FILIPAN, Božena

Još živi starinska... – Božena Filipan

Kaj, VII, br. 12, str. 78–80; Zagreb, prosinac, 1974.

572.

MACAN, Trpimir

Ivan Kukuljević i narodno-politički razvitak Dalmacije – Trpimir Macan

Historijski zbornik, XXVII–XXVIII, str. 73–94; Zagreb, 1974.–1975.

1975.**573.**

MURRAY DESPALATOVIĆ, Elinor

VII. Support Grows (1836–1837) – Elinor Murray Despalatović

Ljudevit Gaj and the Illyrian Movement, East European Quarterly, Boulder, Distributed by Columbia University Press, New York and London, 1975., str. 108, 109.

574.

MURRAY DESPALATOVIĆ, Elinor

IX. The Illyrians Enter Politics (1841–1853) – Elinor Murray Despalatović

Ljudevit Gaj and the Illyrian Movement, East European Quarterly, Boulder, Distributed by Columbia University Press, New York and London, 1975., str. 141, 142.

575.

MURRAY DESPALATOVIĆ, Elinor

X. The Quiet Years (1843–1845) – Elinor Murray Despalatović

Ljudevit Gaj and the Illyrian Movement, East European Quarterly, Boulder, Distributed by Columbia University Press, New York and London, 1975., str. 154, 155.

576.

MURRAY DESPALATOVIĆ, Elinor

XII. Revolution – and Epilogue – Elinor Murray Despalatović

Ljudevit Gaj and the Illyrian Movement, East European Quarterly, Boulder, Distributed by Columbia University Press, New York and London, 1975., str. 186–191.

577.

ŽIVANČEVIĆ, Milorad

Ilirizam. Pisci i djela. Ivan Kukuljević – Milorad Živančević

Povijest hrvatske književnosti, knj. 4, Liber, Mladost, Zagreb, 1975., str. 120–124 [s portretom].

578.

BERTOŠA, Miroslav

Ivan Kukuljević Sakcinski i Istra (Prigodom 160. obljetnice rođenja) – Miroslav Bertoša

Istra, XIII, br. 7, str. 51–60; Pula, 1975.

579.

JAKIĆ, Tomislav

Ivan Kukuljević – bibliofil i bibliograf – Dr Tomislav Jakić

Vjesnik bibliotekara Hrvatske, XXI, br. 1–4, str. 1–16; Zagreb, 1975.

1976.**580.**

BATUŠIĆ, Nikola

Ivan Kukuljević Sakcinski – Nikola Batušić

Hrvatska drama od Demetra do Šenoe, Nakladni zavod MH, Zagreb, 1976., str. 57–105.

– Isto u: *Forum*, god. IX, knj. XX, br. 9, str. 333–365; Zagreb, rujan 1970.

581.

BATUŠIĆ, Slavko

Naši najstariji kazališni plakati. Djelatnost Novosađana kao članova zagrebačkog »Domorodnog teatarskog društva« – Slavko Batušić

Kronika Zavoda za književnost i teatrologiju JAZU, II, br. 1–2, str. 128–132; Zagreb, siječanj–prosinac 1976.**582.**

SELAKOVIĆ, M[ilan]

Enciklopedijsko djelo o Zagrebu. Ivan Kampuš i dr Igor Karaman »Tisućljetni Zagreb, od davnih naselja do suvremenog velegrada«, izdanje Školske knjige, Zagreb 1975. – M[ilan] Selaković

Republika, XXXII, br. 2–3, str. 311–313; Zagreb, veljača–ožujak 1976.**583.**

KULUNDŽIĆ, Zvonimir

Pronalazak izgubljenog djela Marka Marulića na hrvatskom jeziku starijeg od »Judite« – Zvonimir Kulundžić

Republika, XXXII, br. 6, str. 681–700; Zagreb, lipanj 1976.**584.**

PODNAR, Josip Joja

Bitka kod Siska kao književni motiv – Josip Joja Podnar

Riječi, IV(VII), br. 4, str. 78–81; Sisak, kolovoz 1976.**585.**

ČALE, Frano i ZORIĆ, Mate

Dante u hrvatskoj književnosti – Frano Čale i Mate Zorić

Dubrovnik, XIX (XXII), br. 1–2, str. 154–202; Dubrovnik, 1976.**586.**

BERTOŠA, Miroslav

Ivan Kukuljević i istarske starine. (Prigodom 160. obljetnice rođenja) – Miroslav Bertoša

Jurina i Franina, Kalendar, str. 277–278; Pula, 1976.**587.**

MILINČEVIĆ, Vaso

Kukuljevićeve »Slavjanke« i Subotićev »Cvetnik srbske slovesnosti« – Vaso Milinčević

Prilozi za književnost, jezik, istoriju i folklor, knj. 42, sv. 1–4, str. 336–347; Beograd, 1976. [Ćir.]

1977.

588.

OČAK, Jelena

II. Bibliografije o hrvatskoj književnosti. A. Retrospektivne bibliografije hrvatske književnosti. A1. Opća retrospektivna bibliografija hrvatske književnosti – Jelena Očak

Teorija bibliografije Croatice, Prinosi općoj teoriji bibliografije, »Croatica bibliografije«, III, sv. 9, Zagreb, 1977., str. 13.

589.

MACAN, Trpimir

Prinos građi i literaturi o životu i radu Ivana Kukuljevića Sakcinskoga – Trpimir Macan

Croatica, VIII, sv. 9–10, str. 251–264; Zagreb, 1977.

590.

MACAN, Trpimir

Prinos bibliografiji Ivana Kukuljevića Sakcinskog – Trpimir Macan

Croatica, VIII, sv. 9–10, str. 265–278; Zagreb, 1977.

1978.

591.

MAMUZIĆ, Ilija

Odjeci ilirizma. Srpski i hrvatski – Dr Ilija Mamuzić

Građa za povijest književnosti hrvatske, knj. XXXII, str. 295–530; Zagreb, 1978.

– »Ivan Kukuljević Sakcinski (1816–1889)«, str. 373–375.

592.

ŽIVANČEVIĆ, Milorad

Hrvatski narodni preporod i nacionalni književni pokreti u Evropi – Milorad Živančević

Hrvatska književnost u evropskom kontekstu, uredili A. Flaker i K. Pranjić, Zavod za znanost o književnosti Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu, Sveučilišna naklada Liber – Zagreb, Zagreb, 1978., str. 313–340.

593.

BATUŠIĆ, Slavko

Praizvedba Kukuljevićevog »Jurana i Sofije« u Sisku – Slavko Batušić
Hrvatska pozornica, Studije i uspomene, Mladost, Zagreb, 1978., str. 161–170.
 – Kraća verzija u: *Jedinstvo*, XI, br. 583 (799), str. 6; Sisak, 3. listopada 1964.

594.

JELČIĆ, Dubravko

Književnost hrvatskoga narodnog preporoda – Dubravko Jelčić
Hrvatski narodni i književni preporod, Školska knjiga, Zagreb, 1978., str. 42–43.

595.

JELČIĆ, Dubravko

Ivan Kukuljević (Varaždin, 29. V 1816 – 1. VIII 1889, Puhakovec) – Dubravko Jelčić
Hrvatski narodni i književni preporod, Školska knjiga, Zagreb, 1978., str. 143–164.

596.

BERTOŠA, Miroslav

Dva kulturna kruga prošlosti. Ivan Kukuljević Sakcinski i Istra – Miroslav Bertosa
Istarsko vrijeme prošlo, Glas Istre – Čakavski sabor, Pula, 1978., str. 33–41.

597.

[ANONIM]

Kukuljević Sakcinski, Ivan – [Anonim]
Opća enciklopedija Jugoslavenskog leksikografskog zavoda, 4, Iz–Kzy, Jugoslavenski leksikografski zavod, Zagreb, 1978., str. 673–674 [s portretom].

598.

MACAN, Trpimir

Osvrt na važniju literaturu o Ivanu Kukuljeviću Sakcinskom – Trpimir Macan
Historijski zbornik, XXXI–XXXII, str. 271–279; Zagreb, 1978.–1979.

1979.**599.**

ŠIDAK, Jaroslav

»Narodna zahtijevanja« od 25. ožujka – program hrvatske Četrdesetosme* –

Jaroslav Šidak

Studije iz hrvatske povijesti za revolucije 1848–49, Sveučilište u Zagrebu, Institut za hrvatsku povijest, Zagreb, 1979., str. 34–38, 42–44, 46, 49, 50, 54, 58, 65 [s portretom].

600.

FRANKOVIĆ, Dubravka

O muzici u »Slovníku umjetnikah jugoslavenskih« Ivana Kukuljevića Sakcinskog. Prilog upoznavanju hrvatske muzičke kulture u doba apsolutizma – Dubravka Franković

Zbornik radova u povodu 75. godišnjice rođenja Pavla Markovca (1903–1941), Zagreb, 16–17. studenoga 1978., JAZU, Zagreb, 1979., str. 111–122.

1980.

601.

MATIJEVIĆ-SOKOL, Mirjana

Kukuljević Ivan – Mirjana Matijević-Sokol

Enciklopedija hrvatske povijesti i kulture, Školska knjiga, Zagreb, 1980., str. 330.

602.

STANČIĆ, Nikša

IV. »U Srbiju, u zemlju slobodnu« (1850–1854) – Nikša Stančić

Hrvatska nacionalna ideologija preporodnog pokreta u Dalmaciji, (Mihovil Pavlinović i njegov krug do 1869), Sveučilište u Zagrebu, Centar za povijesne znanosti – Odjel za hrvatsku povijest, Zagreb, 1980., str. 115–116.

603.

HORVAT, Josip

Lice i naličje austrijskog apsolutizma. Apsolutizam nije uspio ušutkati Kukuljevića, Bogovića i Starčevića – Josip Horvat

Kultura Hrvata kroz 1000 godina, Drugi svezak, ČGP Delo, OOUR Globus, Izdavačka djelatnost, Zagreb, Ljubljana, 1980., str. 318–322.

604.

MACAN, Trpimir

Uz »Osvrt na važniju literaturu o I. Kukuljeviću Sakcinskom« u prošlom svešku HZ – Trpimir Macan

Historijski zbornik, XXXIII–XXXIV, sv. 1, str. 445–446; Zagreb, 1980.–1981.

1981.**605.**

ŠIDAK, Jaroslav

Ivan Kukuljević – osnivač moderne hrvatske historiografije – Jaroslav Šidak
Kroz pet stoljeća hrvatske povijesti, Školska knjiga, Zagreb, 1981., str. 297–322 [s portretom].

606.

MORAVEC, Dušan

Vojnovičeve drame v slovenskih gledališčih – Dušan Moravec
Radovi međunarodnog simpozija o djelu Iva Vojnovića, priredio Frano Čale, JAZU – Razred za suvremenu književnost, Zagreb, 1981., str. 253.

607.

VALENTIĆ, Mirko

Drugi dio. Bitka Zagreba za Krajinu 1860/61. Djelovanje krajiških zastupnika na Hrvatskom saboru 1861. – Mirko Valentić
Vojna krajina i pitanje njezina sjedinjenja s Hrvatskom 1849–1881., Sveučilište u Zagrebu, Centar za povijesne znanosti – Odjel za hrvatsku povijest, Zagreb, 1981., str. 97–99.

608.

ŽIVANČEVIĆ, Milorad

Croatica iz arhiva Čartoriskih. 8. Ivan Kukuljević – Milorad Živančević
Zbornik za slavistiku, XXI, str. 79–80; Novi Sad, 1981. [Ćir.]

1982.**609.**

[ANONIM]

Književne vesti – [Anonim]

Polemike u hrvatskoj književnosti, Viek narodnosti, Kolo I – Knjiga II, priredio Ivan Krtalić, Mladost, Zagreb, 1982., str. 210–211. [Ćir.]
– Iz: *Sedmica*, V, br. 25, str. 200; Novi Sad, 8. srpnja 1856. [Ćir.]

610.

DEMETER, Dimitrija

»Něšto o dogodovštini velike Ilirije« od Ivana Kukuljevića Sakcinskoga – Dimitrije Demeter
Polemike u hrvatskoj književnosti, Hèrvati Madjarom, Kolo I – Knjiga IV, pri-

radio Ivan Krtalić, Mladost, Zagreb, 1982., str. 14–22.

– Iz: *Danica ilirska*, VIII, br. 6, str. 21–23; br. 7, str. 25–27; br. 8, str. 29–31; Zagreb, 5., 12. i 19. veljače 1842.

611.

DRAGANIĆ, Danica

Ivan Kukuljević-Sakcinski – jedan od preteča hrvatske etnologije – Danica Draganić

Zgodovinske vzporednice slovenske in hrvaške etnologije, 1. Zbornik posvetovanja slovenskih in hrvaških etnologov ob 130-letnici smrti Stanka Vraza, Ormož, 18 – 19. 11. 1981, ur. Janez Bogataj, Knjižnica Glasnika Slovenskega etnološkega društva, 8, Ljubljana, 1982., str. 67–71.

612.

FRANKOVIĆ, Dubravka

Neke metode leksikografskog rada Ivana Kukuljevića Sakcinskog na muzičkom dijelu »Slovnika umjetnikah jugoslavenskih« – Dubravka Franković
Arti musices, XIII, br. 1, str. 33–54; Zagreb, 1982.

613.

ŠABAN, Ladislav

Dnevnički zapisi iz mladih dana Ivana Kukuljevića Sakcinskog – Ladislav Šaban

Historijski zbornik, XXXV, sv. 1, str. 193–208; Zagreb, 1982.

1983.

614.

FRANIĆ, Ante

II. Doba ilirizma. 2. Književni pokušaji – Ante Franić

Hrvatski putopisi romantizma, Narodni list, Zadar, 1983., str. 34–38.

615.

HERCIGONJA, Eduard

Hrvatskoglagoljsko srednjovjekovlje u književnoj historiografiji (1867–1970) – Eduard Hercigonja

Nad iskonom hrvatske knjige, Rasprave o hrvatskoglagoljskom srednjovjekovlju, Sveučilišna naklada Liber, Zagreb, 1983., str. 11–13, 15, 20, 24, 26, 35, 40, 62, 63, 67–69, 105, 154.

1984.**616.**

[ANONIM]

Kukuljević-Sakcinski Ivan – [Anonim]

Encyklopedia powszechna PWN, wydanie drugie, Państwowe Wydawnictwo Naukowe, Warszawa, 1984., str. 646.**1985.****617.**

BERTOŠA, Miroslav

Ivan Kukuljević Sakcinski i Istra – Miroslav Bertosa

Etos i etnos zavičaja, Čakavski sabor, Istarska naklada, Otokar Keršovani, Edit, Centro di ricerche storiche, Pula – Rijeka, 1985., str. 120–131.**618.**

GROSS, Mirjana

VIII. Razina integracije hrvatske nacije. 1. Prodor hrvatskog imena i nacionalne svijesti. b) Ime »naroda« – Mirjana Gross

Počeci moderne Hrvatske, Neoapsolutizam u civilnoj Hrvatskoj i Slavoniji 1850–1860., Globus / Zagreb, Centar za povijesne znanosti Sveučilišta u Zagrebu – Odjel za hrvatsku povijest, Zagreb, 1985., str. 374–378 [s portretom].**619.**

GROSS, Mirjana

VIII. Razina integracije hrvatske nacije. 2. Polemička obrana hrvatstva – Mirjana Gross

Počeci moderne Hrvatske, Neoapsolutizam u civilnoj Hrvatskoj i Slavoniji 1850–1860., Globus / Zagreb, Centar za povijesne znanosti Sveučilišta u Zagrebu – Odjel za hrvatsku povijest, Zagreb, 1985., str. 385–390 [s portretom].**620.**

GROSS, Mirjana

IX. Prema građanskoj kulturi. 2. »Narodna književnost«. c) Historija: ideologija i znanost – Mirjana Gross

Počeci moderne Hrvatske, Neoapsolutizam u civilnoj Hrvatskoj i Slavoniji 1850–1860., Globus / Zagreb, Centar za povijesne znanosti Sveučilišta u Zagrebu – Odjel za hrvatsku povijest, Zagreb, 1985., str. 425–430.

1986.**621.**

[ANONIM]

Kukuljević-Sakcinski Ivan – [Anonim]

Encyklopedia popularna PWN, wydanie osme, Państwowe Wydawnictwo Naukowe, Warszawa, 1986., str. 387.**622.**

BATUŠIĆ, Nikola

Povijesna tragedija. Ivan Kukuljević Sakcinski. Varaždin, 29. svibnja 1816 – Puhakovec, 1. kolovoza 1889. – Nikola Batušić

Hrvatska drama 19. stoljeća, Logos, Split, 1986., str. 33–36.**623.**

[ANONIM]

Kukuljević-Sakcinski Ivan – [Anonim]

Mala enciklopedija Prosveta, Opšta enciklopedija, četvrto izdanje, Jugoslavija, K–Pn, 2, Prosveta, Beograd, 1986., str. 420 [Ćir.] [s portretom].**624.**

FRANKOVIĆ, Dubravka

Glazbena terminologija u *Slovniku umjetnikah jugoslavenskih* Ivana Kukuljevića Sakcinskog – Dubravka Franković*Arti musices*, XVII, br. 1, str. 3–73; Zagreb, 1986.**1987.****625.**

FRANIĆ, Ante

Ilirci putopisci po Dalmaciji – Ante Franić

Dalmacija u narodnom preporodu 1835–1848., Prilozi sa znanstvenog skupa u Zadru od 8. do 9. svibnja 1986, održanog u povodu 150. obljetnice jubileja ilirskog pokreta i 30. obljetnice Filozofskog fakulteta u Zadru, »Narodni list« Zadar, OOUR »Novinsko-izdavačka djelatnost«, Zadar, 1987., str. 397, 402–403.**626.**

ŽIVANČEVIĆ, M[ilorad] i ŽIVANČEVIĆ, V[era]

Kukuljević-Sakcinski Ivan – M[ilorad] Živančević i V[era] Živančević

Leksikon pisaca Jugoslavije, III, K–Lj, Matica srpska, Novi Sad, 1987., str. 509–514 [s portretom].

– S opsežnom bibliografijom i literaturom.

627.

KLAIĆ, Nada

Medvedgrad i njegovi gospodari, ČGP Delo, OOUR Globus, Zagreb, Ljubljana, 1987., str. 7, 9–15, 29–32, 34, 42, 78, 106, 107, 112, 116, 117, 123–125, 128, 142–144, 152, 153, 155, 166, 184, 187, 198, 199, 201, 204, 207–209, 211, 240, 245, 269, 270, 273, 276–279, 296, 292–294.

628.

[ŽIVANČEVIĆ, Milorad?]

Leksikon pisaca. Kukuljević, Ivan – [Milorad Živančević?]

Ivo Frangeš, *Povijest hrvatske književnosti*, Nakladni zavod Matice hrvatske, Cankarjeva Založba, Zagreb–Ljubljana, 1987., str. 480–481.

1988.

629.

KALOGJERA, Goran

Kontakti braće Petkovića, makedonskih prosvjetitelja, s hrvatskim književnicima 19. stoljeća u Rijeci, Zagrebu i Dubrovniku – Goran Kalogjera *Hrvatsko-makedonske književne veze*, Izdavački centar Rijeka, Rijeka, 1988., str. 54–56, 65, 71.

630.

MOROVIĆ, Hrvoje

O trogirskoj knjižnici Garanjin-Fanfonda – Hrvoje Morović *Izbor iz djela*, Književni krug, Split, 1988., str. 216–219.

631.

[ANONIM]

Kukuljević-Sakcinski, Ivan – [Anonim]

Leksikon Cankarjeve založbe, nova izdaja, Cankarjeva založba, Ljubljana, 1988., str. 543.

632.

FRANKOVIĆ, Dubravka

O muzici u *Slovníku umjetnikah jugoslavenskih* Ivana Kukuljevića Sakcinskog – Dubravka Franković *Rad JAZU*, knj. 409, str. 255–283; Zagreb, 1988.

1989.**633.**

ROGULJA, Petar

Hrvatska nacionalna bibliografija i Ivan Kukuljević Sakcinski, Nacionalna i sveučilišna biblioteka, Zagreb, 1989. – br. str.: 89.

634.

ŽUPANOVIĆ, Lovro

Stvaralaštvo oplemenjivano glazbom. Ivan Kukuljević-Sakcinski (1816–1889): Na pragu glazbene znanosti – Lovro Županović
Hrvatski pisci između riječi i tona, Sveučilišna naklada Liber, Zagreb, 1989., str. 97–102.

635.

KORUNIĆ, Petar

II. Ideologija preporoda. d. Historijsko i prirodno pravo – Petar Korunić
Jugoslavizam i federalizam u hrvatskom nacionalnom preporodu 1835–1875., Studija o političkoj teoriji i ideologiji, Globus, Zagreb, 1989., str. 58–61.

636.

PETRAČ, Božidar

Pogovor – Božidar Petrač

Ivan Kukuljević Sakcinski, *Juran i Sofija ili Turci kod Siska*, priredili Dražen Budiša i Božidar Petrač, pretisak izdanja iz 1839., Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 1989., str. 109–113.

1990.**637.**

[ANONIM]

Kukuljević-Sakcinski, Ivan – [Anonim]

Brockhaus Enzyklopädie, 12, Kir-Lag, F. A. Brockhaus, Mannheim, 1990., str. 575.

638.

BRATULIĆ, Josip

Jakov Volčić među hrvatskim preporoditeljima Istre – Josip Bratulić
Izazov zavičaja, Rasprave iz književne povijesti Istre, Čakavski sabor, Istarska književna kolonija »Grozdk«, Pula, 1990., str. 64–74.

639.

MACAN, Trpimir

Hrvatski puti Ivana Kukuljevića Sakcinskog (podlistak) – Trpimir Macan
Marulić, XXIII, br. 6, str. 773–785; Zagreb, studeni-prosinac 1990.

1991.**640.**

ŽIVANČEVIĆ-SEKERUŠ, Ivana

Hrvatski bajronisti – Ivana Živančević-Sekeruš

Bajron i bajronizam u jugoslovenskim književnostima, zbornik, uredila Simha Kabiljo-Šutić, Institut za književnost i umetnost, Beograd – Zavod za znanost o književnosti Filozofskog fakulteta, Zagreb – Centar za kulturu Braničevo, Požarevac, 1991., str. 119–133. [Ćir.]

– Tekst na latinici.

641.

BATUŠIĆ, Nikola

Sisačka izvedba Kukuljevićeve drame *Juran i Sofija ili Turci kod Siska* – Nikola Batušić

Narav od fortune, Studije o starohrvatskoj drami i kazalištu, August Cesarec, Matica hrvatska, Zagreb, 1991., str. 243–253.

642.

JELČIĆ, Dubravko

Kukuljević preporoditelj – Dubravko Jelčić

Forum, XXX, knj. LXII, br. 7–8, str. 5–12; Zagreb, srpanj–kolovoz 1991.

643.

BERTOŠA, Slaven

Nuovi frammenti a testimonianza dei legami esistenti tra Ivan Kukuljević Sakcinski e Pietro Kandler – Slaven Bertoša

Atti del Centro di ricerche storiche di Rovigno, XXI, str. 243–251; Rovinj, 1991.

644.

SZABO, Agneza

Ivan Kukuljević Sakcinski i hrvatske središnje kulturne ustanove u Zagrebu u 19. stoljeću – Agneza Szabo

Kaj, XXIV, br. 4, str. 55–64; Zagreb, 1991. [s portretom].

1992.**645.**

CE[VC], E[milijan]

Kukuljević, Ivan – dr. E[milijan] Ce[vc]

Enciklopedija Slovenije, 6, Krek–Marij, Mladinska knjiga, Ljubljana, 1992., str. 66.

– Autor prema popisu suradnika.

646.

ZORIĆ, Mate

Ivan Kukuljević, žrtva jedne talijanske književne mistifikacije – Mate Zorić
Književna prožimanja hrvatsko-talijanska, Književni krug, Split, 1992., str. 515–522.

647.

BATUŠIĆ, Nikola

Sisačka izvedba Kukuljevićeve drame Juran i Sofija ili Turci kod Siska – Nikola Batušić

Riječi, br. 6–7, str. 95–102; Sisak, lipanj/rujan 1992.

– Preuzeto iz: *Narav od fortune*, Studije o starohrvatskoj drami i kazalištu, August Cesař, Matica hrvatska, Zagreb, 1991., str. 243–253.

648.

ČVRLJAK, Krešimir

Ivan Kukuljević Sakcinski i Skradin – Krešimir Čvrljak

Mosorska vila, I, br. 3–4, str. 94–132; Omiš, 1992.

1993.**649.**

JEŽIĆ, Slavko

III. Hrvatski preporod i nova književnost (XIX. i XX. stoljeće). 13. Hrvatski preporod. E. Književni radnici hrvatskog preporoda (1830–1850). 109. Ivan Kukuljević (1816–1889.) – Slavko Ježić

Hrvatska književnost od početka do danas, 1100–1941, Naklada A. Velzek, Zagreb, 1944.; pretisak, Grafički zavod Hrvatske, Zagreb, 1993., str. 215.

650.

OČAK, Ivan

Ivan Kukuljević Sakcinski – protagonist hrvatsko-ruskih kulturnih veza – Ivan

Očak

Hrvatsko-ruske veze, Druga polovica XIX. i početak XX. stoljeća, Hrvatska sveučilišna naklada, Zagreb, 1993., str. 51–66 [s portretom].

651.

M. Šel. [ŠICEL], M[iroslav]

Kukuljević Sakcinski, Ivan – M. Šel. [Miroslav Šicel]

Krležijana, 1, A–LJ, Leksikografski zavod »Miroslav Krleža«, Zagreb, 1993., str. 513.

– Autor prema popisu suradnika.

652.

JELČIĆ, Dubravko

Književnost hrvatskoga narodnog preporoda – Dubravko Jelčić

Preporod književnosti i književnost preporoda, Matica hrvatska, Zagreb, 1993., str. 79, 86, 90, 98, 101, 104, 105, 112–117, 125, 126, 128.

653.

KARAMAN, Igor

I. Iz povijesti arhivske službe u Hrvatskoj. Djelatnost Ivana Kukuljevića kao zemaljskog »arhivara« (1848–1860) – Igor Karaman

Studije i prilozi iz arhivistike, Arhiv Hrvatske, Zagreb, 1993., str. 23–32 [s portretom].

654.

KORADE, Mijo

Iz dnevnika s puta po Italiji 1856. Ivana Kukuljevića Sakcinskog – Mijo Korade
Gazophylacium, I, br. 1–2, str. 59–78; Zagreb, svibanj–kolovoz 1993.

655.

JEMBRIH, Alojz

Ivan Kukuljević u svjetlu pisama Vatroslavu Jagiću i Francu Miklošiću – Alojz Jembrih

Varaždinski glasnik, IV, br. 38, str. 20–21; Varaždin, 24. prosinca 1993.

656.

ROGULJA, Petar

Poredba između Kukuljevićeve »Bibliografije hrvatske« i »Građe za hrvatsku retrospektivnu bibliografiju knjiga 1835.–1940.« – Petar Rogulja

Kačić, XXV, sv. 25, str. 639–647; Split, 1993.

1994.**657.**

LASIĆ-VUKOVIĆ, Đurđica

155. obljetnica praizvedbe drame »Juran i Sofija«. 2. 10. 1839 – 2. 10. 1994., Centar za kulturu »Vladimir Nazor«, Sisak, 1994. – br. str.: 12 [vinjete: Marijan Glavnik].

658.

NEUSTÄDTER, Josip barun

Knjiga četvrta – Josip barun Neustädter

Ban Jelačić i događaji u Hrvatskoj od godine 1848., 1. svezak, Knjige 1–4, priredio dr. Igor Gostl, Školska knjiga, Zagreb, 1994., str. 279–281, 287, 288, 291, 296–301, 304, 306–309, 313–315, 321, 329, 334, 335, 361, 370, 373, 379, 389–391, 397, 398.

659.

POLJAK, Željko

Biografski leksikon. Kukuljević-Sakcinski Ivan – Željko Poljak

Hrvatska planinarska književnost, Antologija, priredio Željko Poljak, Hrvatski planinarski savez, Zagreb, 1994., str. 226.

– Knjiga sadrži poglavlje: »Ivan Kukuljević-Sakcinski (1816–1889). Slavjanke, VI-II«, str. 29–30.

660.

BLAŽEKOVIĆ, Tatjana

Ivan Kukuljević Sakcinski i Rijeka – dr. Tatjana Blažeković

Vjesnik Povijesnog arhiva Rijeka, XXXV–XXXVI, str. 205–219; Rijeka, prosinac 1994. [s portretom i slikom].

661.

FRANKOVIĆ, Dubravka

Neke metode leksikografskog rada Ivana Kukuljevića Sakcinskog na muzičkom dijelu *Slovnika umjetnikah jugoslavenskih* (1858.–1860.) – Dubravka Franković *Arti musices*, XXV, br. 1–2, str. 149–171; Zagreb, 1994.

662.

KOLARIĆ, Aleksandra

Ivan Kukuljević i narodna zahtijevanja 1848. godine – Aleksandra Kolarić

Radovi Zavoda za znanstveni rad Varaždin, 6–7, str. 117–121; Varaždin, 1994.

663.

KURELAC, Miroslav

Ivan Kukuljević Sakcinski – život i djelo. Povodom 175. obljetnice rođenja i 150. obljetnice njegova govora u Hrvatskom saboru 2. svibnja 1843. godine – Miroslav Kurelac

Radovi Zavoda za znanstveni rad Varaždin, 6–7, str. 101–116; Varaždin, 1994.

1995.**664.**

Z. Ša. [ŠENOA, Zdenko]

Kukuljević Sakcinski, Ivan – Z. Ša. [Zdenko Šenoa]

Enciklopedija hrvatske umjetnosti, 1, A–Nove, Leksikografski zavod »Miroslav Krleža«, Zagreb, 1995., str. 493–494.

– Autor prema popisu suradnika.

665.

VIDAN, Ivo

Byron u književnosti hrvatskog preporoda – Ivo Vidan

Engleski intertekst hrvatske književnosti, Zavod za znanost o književnosti Filozofskoga fakulteta u Zagrebu, Zagreb, 1995., str. 37–52.

666.

NIKČEVIĆ, Milorad

I. Hrvatska i crnogorska ishodišta/interferencije. Petar II. Petrović Njegoš u prostorima bokokotorskog areala i duhovnim obzorima hrvatskog narodnog preporoda/ilirizma – Milorad Nikčević

Hrvatski i crnogorski književni obzori, Povijesni književno-kulturni kontekst, Nacionalna zajednica Crnogoraca Hrvatske, Zagreb, 1995., str. 46–47, 50, 52.

667.

[ANONIM]

Kukuljević-Sakcinski – [Anonim]

La piccola Treccani, Dizionario enciclopedico, VI, Interf–Mae, Istituto della Enciclopedia Italiana, Fondata da Giovanni Treccani, Roma, 1995., str. 437.

668.

JELČIĆ, Dubravko

III. Kukuljević preporoditelj – Dubravko Jelčić

Nove teme i mete, Hrvatska sveučilišna naklada, Zagreb, 1995., str. 33–40.

669.

RITIG-BELJAK, Nives

Pregled usmene književnosti – Nives Ritig-Beljak

Povijest i kultura gradišćanskih Hrvata, uredio Ivan Kampuš, Nakladni zavod Globus, Zagreb, 1995., str. 338, 339, 341 [s portretom na str. 339].**670.**

ROGULJA, Petar

Ivan Kukuljević u očima drugih – Petar Rogulja

Marulić, XXVIII, br. 3, str. 486–491; Zagreb, svibanj–lipanj 1995.**671.**

BREGOVAC PISK, Marina

Ivan Kukuljević Sakcinski – skupljač umjetnina – Marina Bregovac Pisk

Muzologija, 32, str. 14–22; Zagreb, 1995. [s portretom].**672.**

ZGAGA, Višnja

Ivan Kukuljević Sakcinski i njegov doprinos zaštiti pokretne kulturne baštine – Višnja Zgaga

Muzeologija, 32, str. 7–13; Zagreb, 1995. [s portretom].**673.**

SIROTKOVIĆ, Hodimir

Ivan Kukuljević – redaktor »Jura regni Croatiae, Dalmatiae et Slavoniae« i Diplomatičkog zbornika – Hodimir Sirotković

Radovi Zavoda za povijesne znanosti HAZU u Zadru, sv. XXXVII, str. 729–739; Zadar, 1995.**1996.****674.**

MOGUŠ, Milan

O govoru Ivana Kukuljevića Sakcinskoga na hrvatskom jeziku u Hrvatskom saboru – Milan Moguš

Hercigonjin zbornik, »Croatica«, XXVI, sv. 42–44, Zagreb, 1996., str. 281–287.**675.**

AGIČIĆ, D[amir]

Kukuljević-Sakcinski, Ivan – D[amir] Agičić

Hrvatski leksikon, I. svezak, A–K, Naklada Leksikon d.o.o., Zagreb, 1996., str. 660 [s portretom].

676.

BREŠIĆ, Vinko

Ivan Kukuljević. *Putne uspomene, Put u Senj* – Vinko Brešić

Hrvatski putopisi, priredio Vinko Brešić, Naklada Divič, Zagreb, 1996., str. 43–49.

677.

PETRAČ, Božidar

Bilješke o pjesnicima. Ivan Kukuljević – Božidar Petrač

Kip domovine, Antologija hrvatske rodoljubne poezije XIX. i XX. stoljeća, priredio Božidar Petrač, Alfa, Zagreb, 1996., str. 213–214.

– Knjiga sadrži Kukuljevićevu pjesmu »Bijedna zemljo!...«, str. 44–45.

678.

AGIČIĆ, Damir

Prvi saborski govor na hrvatskom jeziku – mr. Damir Agičić

Hrvatski zemljopis, IV, br. 19, str. 14–15; Koprivnica, listopad 1996. [sa slikama].

679.

MATIJEVIĆ-SOKOL, Mirjana

Ivan Kukuljević Sakcinski kao epigrafičar – Mirjana Matijević-Sokol

Radovi Zavoda za znanstveni rad Varaždin, 8–9, str. 85–90; Varaždin, 1996.

680.

ZVONAR, Ivan

Kukuljevićev odnos prema usmenom narodnom stvaralaštvu – Ivan Zvonar

Radovi Zavoda za znanstveni rad Varaždin, 8–9, str. 75–84; Varaždin, 1996.

681.

MATKOVIĆ, Majda

Posljednji Kukuljevići – Majda Matković

Sušačka revija, IV, br. 14–15, str. 26–31; Rijeka, 1996. [s portretom].

1997.**682.**

PERIĆ, Ivo

Dubrovnik i Dubrovčani u očima Ivana Kukuljevića Sakcinskog – Ivo Perić

Dubrovačke teme XIX. stoljeća, Matica hrvatska, Zagreb, 1997., str. 5–35 [s portretom].

683.

ŠICEL, Miroslav

Književnost 20. stoljeća. Hrvatska znanost o književnosti – Miroslav Šicel
Hrvatska književnost 19. i 20. stoljeća, 2. nadopunjeno i prošireno izdanje, Školska knjiga, Zagreb, 1997., str. 265–266, 268–269.

684.

MOGUŠ, Milan

O uvođenju hrvatskoga jezika na visoko učilište u Hrvatskoj i u Hrvatski sabor – Milan Moguš
Hrvatski jezik u Hrvatskom saboru. The Croatian language in the Croatian Parliament, uredio Ivan Bekavac, Narodne novine, Dom i svijet, Zagreb, 1997., str. 65–97 [s portretom na str. 86].

685.

BREŠIĆ, Vinko

Ivan Kukuljević – Vinko Brešić

Hrvatski putopisi, priredio dr. Vinko Brešić, 2. dopunjeno i izmijenjeno izdanje, Naklada Divič, Zagreb, 1997., str. 36–42 [s portretom].
– Sadrži ulomke iz Kukuljevićeveg *Putu u Senj*.

686.

BATUŠIĆ, Nikola

Ivan Kukuljević Sakcinski – Nikola Batušić

Ivan Kukuljević Sakcinski, *Izabrana djela*, »Stoljeća hrvatske književnosti«, priredio Nikola Batušić, Matica hrvatska, Zagreb, 1997., str. 11–37.

687.

B[ATUŠIĆ], N[ikola]

Ljetopis Ivana Kukuljevića Sakcinskoga – N[ikola] B[atušić]

Ivan Kukuljević Sakcinski, *Izabrana djela*, »Stoljeća hrvatske književnosti«, priredio Nikola Batušić, Matica hrvatska, Zagreb, 1997., str. 39–44.

688.

B[ATUŠIĆ], N[ikola]

Bibliografija izdanja djela Ivana Kukuljevića Sakcinskoga – N[ikola] B[atušić]
Ivan Kukuljević Sakcinski, *Izabrana djela*, »Stoljeća hrvatske književnosti«,

priredio Nikola Batušić, Matica hrvatska, Zagreb, 1997., str. 45–53.

689.

B[ATUŠIĆ], N[ikola]

Važnija literatura o Ivanu Kukuljeviću Sakcinskom – N[ikola] B[atušić]
Ivan Kukuljević Sakcinski, *Izabrana djela*, »Stoljeća hrvatske književnosti«, priredio Nikola Batušić, Matica hrvatska, Zagreb, 1997., str. 54–57.

690.

BOŠKOVIĆ-STULLI, Maja

Priče do polovice dvadesetoga stoljeća – Maja Bošković-Stulli
Priče i pričanje, Stoljeća usmene hrvatske proze, Matica hrvatska, Zagreb, 1997., str. 95, 97–100.

691.

ŠICEL, Miroslav

Biobibliografije. Kukuljević, Sakcinski, Ivan – Miroslav Šicel
Programski spisi hrvatskog narodnog preporoda, »Stoljeća hrvatske književnosti«, priredio Miroslav Šicel, Matica hrvatska, Zagreb, 1997., str. 28–29.
– Sadrži Kukuljevićev govor u poglavlju »Ivan Kukuljević. Prvi od davnina zastupnički govor na hrvatskom jeziku koji je održao Ivan Kukuljević 2. svibnja 1843. u Hrvatskom saboru«, str. 157–161 [s portretom].

692.

FILIPAN, Božena

Međimurska postojbina Kukuljevića Sakcinskih – Božena Filipan
Hrvatski sjever, II, br. 1–2, str. 88–97; Čakovec, siječanj–lipanj 1997.

693.

JEMBRIH, Alojz

Jačke gradišćanskih Hrvata u Kukuljevićevoj zbirci pjesama (1847.) – Alojz Jembrih
Hrvatski sjever, II, br. 1–2, str. 98–109; Čakovec, siječanj–lipanj 1997.

694.

[ANONIM]

Venecija u hrvatskim putopisima – [Anonim]
Kolo, VI[VII!], br. 1, str. 259–284; Zagreb, proljeće 1997.
– Između ostaloga sadrži ulomak »Mletci« iz Kukuljevićevih *Putnih uspomena*, str. 283–284.

695.

GRBIĆ, Jadranka

Etnološki diskurs prošlosti – Kukuljević u Bosni 1858. godine – Jadranka Grbić
Bosna franciscana, V, br. 8, str. 145–155; Sarajevo, 1997.

1998.**696.**

ZLATAR, Andrea

Tassova *Bdijenja* (Romantička recepcija i Kukuljevićev prijevod) – Andrea Zlatar
Autobiografija u Hrvatskoj, Nacrt povijesti žanra i tipologija narativnih oblika,
Matica hrvatska, Zagreb, 1998., str. 81–90.

697.

DUKIĆ, Davor

Turska tema u preporodnoj drami – Davor Dukić
Dani hvarskog kazališta, Hrvatska književnost u doba preporoda (ilirizam, romantizam),
Književni krug, Split, 1998., str. 316–325.

698.

KURELAC, Miroslav

Ivan Kukuljević Sakcinski – Život i djelo – Miroslav Kurelac
Encyclopaedia moderna, XVIII, br. 48, str. 5–12; Zagreb, 1998.

699.

PETRAČ, Božidar

Bilješke o pjesnicima. Ivan Kukuljević – Božidar Petrač
Kip domovine, Antologija hrvatske rodoljubne poezije XIX. i XX. stoljeća, priredio
Božidar Petrač, 2. izdanje, Alfa, Zagreb, 1998., str. 213–214.
– Knjiga sadrži Kukuljevićevu pjesmu »Bijedna zemljo!...«, str. 44–45.

700.

VEGH, Željko

Leksikon književnika. Kukuljević Sakcinski, Ivan – Željko Vegh
Križevačka književna slava, Hrvatska riječ u Križevcima, priredio Stjepan Sučić,
Matica hrvatska Križevci, Križevci, 1998., str. 201.
– Knjiga sadrži Kukuljevićev tekst »Grad Veliki Kalnik«, str. 79–81.

701.

BOGIŠIĆ, Vlaho; ČALE FELDMAN, Lada; DUDA, Dean; MATIČEVIĆ, Ivica

Kukuljević Sakcinski, Ivan – Vlaho Bogišić, Lada Čale Feldman, Dean Duda, Ivica Matičević

Leksikon hrvatske književnosti, Naklada Naprijed d.d., Zagreb, 1998., str. 187–189 [s portretom na str. 186].

702.

FILIPAN, Božena

Juran i Sofija (Tonimir 1836.–1838.) – Božena Filipan

Hrvatski sjever, III, br. 3–4, str. 59–64; Čakovec, srpanj–prosinac 1998.

703.

FILIPAN, Božena

Kukuljevićev kajkavski književni izričaj i njegova uloga u hrvatskoj književnosti – Božena Filipan

Kaj, XXXI, br. 5–6, str. 35–47; Zagreb, 1998.

704.

FILIPAN, Božena

Značajke biografskih i autobiografskih zapisa Ivana Kukuljevića Sakcinskog – Božena Filipan

Radovi Zavoda za znanstveni rad Varaždin, 10–11, str. 315–331; Varaždin, 1998.

705.

HAJDUK, Stjepan

Ivan Kukuljević – povjesničar – Stjepan Hajduk

Radovi Zavoda za znanstveni rad Varaždin, 10–11, str. 271–283; Varaždin, 1998.

706.

PERIČIĆ, Denis

Korespondencija Ivana Kukuljevića – s posebnim osvrtom na korespondenciju Kukuljevića i Franje Račkog – Denis Peričić

Radovi Zavoda za znanstveni rad Varaždin, 10–11, str. 309–313; Varaždin, 1998.

707.

ŠICEL, Miroslav

Književnopovijesni rad Ivana Kukuljevića Sakcinskog – Miroslav Šicel

Radovi Zavoda za znanstveni rad Varaždin, 10–11, str. 285–291; Varaždin, 1998.

708.

ZVONAR, Ivan

Motivsko-tematski svijet u Kukuljevićevim zapisima kajkavskih usmenih pje-

sama – Ivan Zvonar

Radovi Zavoda za znanstveni rad Varaždin, 10–11, str. 293–308; Varaždin, 1998.

1999.

709.

TOMASOVIĆ, Mirko

III. Versi harvacki. 1. Pjesni razlike i rasute – Mirko Tomasović

Marko Marulić Marul, Monografija, Erasmus naklada, Književni krug Split, Zavod za znanost o književnosti Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu, Zagreb–Split, 1999., str. 141–142.

710.

TOMASOVIĆ, Mirko

VI. Zaglavak. 2. Kritička sudbina u Hrvata – Mirko Tomasović

Marko Marulić Marul, Monografija, Erasmus naklada, Književni krug Split, Zavod za znanost o književnosti Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu, Zagreb–Split, 1999., str. 273–274 [s portretom].

711.

TOMASOVIĆ, Mirko

VI. Zaglavak. »Otac hrvatske književnosti« – Mirko Tomasović

Marko Marulić Marul, Monografija, Erasmus naklada, Književni krug Split, Zavod za znanost o književnosti Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu, Zagreb–Split, 1999., str. 288, 291.

712.

DUDA, Dean

Bilješke o uvrštenim putopiscima. Ivan Kukuljević Sakcinski – Dean Duda

Putopisi, priredio Dean Duda, Riječ, Vinkovci, 1999., str. 326.

– Knjiga sadrži ulomke iz Kukuljevićevih *Putnih uspomena*, str. 88–99.

713.

BATUŠIĆ, Nikola

III. Ivan Kukuljević Sakcinski – Nikola Batušić

Studije o hrvatskoj drami, Matica hrvatska, Zagreb, 1999., str. 107–141.

714.

KOLAR, Mira

Mjesto Ivana Kukuljevića Sakcinskog u hrvatskoj povjesnici i politici s posebnim osvrtom na Senj – Mira Kolar

Senjski zbornik, XXVI, str. 229–240; Senj, 1999.

715.

AHMETI, Musa

Jedan nedovoljno poznati rukopis I. Kukuljevića Sakcinskog o Skenderbegu – Musa Ahmedi

Zbornik Odsjeka za povijesne znanosti Zavoda za povijesne i društvene znanosti HAZU, 17, str. 163–178; Zagreb, 1999.

2000.

716.

MARKUS, Tomislav

Vrijeme programa. II. Zaoštavanje hrvatsko-mađarskih odnosa u travnju i svibnju 1848. i agrarno pitanje – Tomislav Markus

Hrvatski politički pokret 1848.–1849. godine, Ustanove, ideje, ciljevi, politička kultura, Dom i svijet, Zagreb, 2000., str. 85–88.

717.

GROSS, Mirjana

U hrvatskom Saboru 1861. Srpsko pitanje i raspust Sabora – Mirjana Gross

Izvorno pravaštvo, Ideologija, agitacija, pokret, Golden marketing, Zagreb, 2000., str. 144–147.

718.

MUTNJAKOVIĆ, Andrija

Predgovor. Ivan Kukuljević Sakcinski – Andrija Mutnjaković

Ivan Kukuljević Sakcinski, *Jure Glović prozvan Julijo Klovio – hrvatski sitnoslikar*, Pretisak, Naklada Družba »Braća Hrvatskoga Zmaja«, Zagreb, 2000., str. 8–13.

719.

NEMEC, Krešimir

Poetika hajdučko-turske novelistike – Krešimir Nemeč

Mogućnosti tumačenja, Hrvatska sveučilišna naklada, Zagreb, 2000., str. 6, 7, 10, 17.

720.

BERITIĆ, Nada

Jedna dubrovačka knjižnica i jedna Akademijina edicija – Nada Beritić

Otkrića iz arhiva, Iz književne i političke povijesti Dubrovnika i Dalmacije

u 18. i 19. stoljeću, priredio Nikola Ivanišin, Književni krug, Split, 2000., str. 229–236.

721.

BALIĆ, Davor

Hrvatska filozofija u djelu *Bibliografija hrvatska* Ivana Kukuljevića Sakcinskoga – Davor Balić

Otvorena pitanja povijesti hrvatske filozofije, uredio Pavo Barišić, Institut za filozofiju, Zagreb, 2000., str. 217–236.

722.

MIHALJEVIĆ, Milan

Dosadašnja čitanja darovnice slavnoga Dragoslava – Milan Mihaljević
Fluminensia, XII, br. 1–2, str. 1–15; Rijeka, 2000.

723.

FILIPAN, Božena

Varaždinska postojbina Kukuljevića Sakcinskih – plemićki posjedi Kukuljevića pl. Sakcinskih u Varaždinskoj županiji – Božena Filipan

Hrvatski sjever, V, br. 1–4, str. 36–46; Čakovec, 2000.

724.

FILIPAN, Božena

Kukuljevićeva osobna priča*. U noveli »Dva Slavena« – Božena Filipan
Kaj, XXXIII, br. 1–2, str. 51–60; Zagreb, 2000.

2001.**725.**

ŠICEL, Miroslav

Povijesti i povjesničari hrvatske književnosti. (Sto godina hrvatske književne historiografije, 1850–1950) – Miroslav Šicel

Drugi hrvatski slavistički kongres, Zbornik radova I., Hrvatsko filološko društvo, Zagreb, 2001., str. 9–18.

726.

ŽUPANOVIĆ, Lovro

Stvaralaštvo oplemenjivano glazbom. Ivan Kukuljević-Sakcinski (1816–1889).

Na pragu glazbene znanosti – Lovro Županović

Hrvatski pisci između riječi i tona, Matica hrvatska, Zagreb, 2001., str. 157–164.

727.

PELC, Milan

Kukuljevićev *Klović* – Milan Pelc

Klovićev zbornik, Minijatura – crtež – grafika 1450.–1700., Zbornik radova sa znanstvenoga skupa povodom petstote obljetnice rođenja Jurja Julija Klovića, Zagreb, 22.–24. listopada 1998., uredio Milan Pelc, HAZU, Institut za povijest umjetnosti, Zagreb, 2001., str. 99–103 [s portretom].

728.

STRIŽIĆ, Ivan

Preporodno doba. Ivan Kukuljević Sakcinski – Ivan Strižić

Pero ili mač, Hrvatski politički esej, Izbor, Knjiga prva: Od provale Turaka do raspada Austro-Ugarske monarhije, izabrao i priredio Ivan Strižić, DoNeHa, Zagreb, 2001., str. 205–217.

729.

ANDRIĆ, Stanko

Dvojbe oko smrti i pokopa kaločkog nadbiskupa Ladislava Geréba. Mala vježba iz povijesne enigmatike – Stanko Andrić

Potonuli svijet, Rasprave o slavonskom i srijemskom srednjovjekovlju, Hrvatski institut za povijest – Podružnica za povijest Slavonije, Srijema i Baranje, Grafika d.o.o., Slavonski Brod, 2001., str. 225–227, 232, 234, 237, 238.

730.

MARKUS, Tomislav

Austrija, Hrvatska i mađarski nacionalizam u *Slavenskom jugu*. II. Hrvatska politika i politička javnost od ožujka do kolovoza 1848. godine – Tomislav Markus Slavenski jug 1848.–1850. godine i hrvatski politički pokret, Hrvatski institut za povijest, Dom i svijet, Zagreb, 2001., str. 34–35, 44–45.

731.

MARKUS, Tomislav

Austrija, Hrvatska i mađarski nacionalizam u *Slavenskom jugu*. III. *Slavenski jug* o Austriji, Hrvatskoj i mađarskom nacionalizmu – Tomislav Markus Slavenski jug 1848.–1850. godine i hrvatski politički pokret, Hrvatski institut za povijest, Dom i svijet, Zagreb, 2001., str. 69–70, 72–73, 77, 84–85, 88, 93, 117, 119, 130.

732.

KNEZOVIC, Marin

Ivan Kukuljević Sakcinski o Bosni i Hercegovini u doba preporoda – Marin Knezović

Povijesni prilozi, XX, str. 209–237; Zagreb, 2001.

733.

LEŠČIĆ, Jelica

Povijest Knjižnice Hrvatske (ondašnje Jugoslavenske) akademije znanosti i umjetnosti 1867.–1918. – Jelica Leščić

Povijesni prilozi, XXI, str. 183–219; Zagreb, 2001.

734.

ĐURIĆ, Tomislav

Etnološko-folkloristički zapisi Ivana Kukuljevića-Sakcinskog u »Danici Ilirskoj« (1842.–1846.) – Tomislav Đurić

Radovi Zavoda za znanstveni rad Varaždin, br. 12–13, str. 287–292; Zagreb–Varaždin, 2001.

735.

FILIPAN, Božena

Kukuljevićeve etnografska istraživanja u Varaždinskoj županiji i okolnim krajevima – Božena Filipan

Radovi Zavoda za znanstveni rad Varaždin, br. 12–13, str. 275–286; Zagreb–Varaždin, 2001.

2002.

736.

JELČIĆ, Dubravko

Ivan Kukuljević Sakcinski – Dubravko Jelčić

Hrvatski književni romantizam, Školska knjiga, Zagreb, 2002., str. 405–407 [s portretom].

737.

FILIPAN, Božena

Tonimir, obitavalište Kukuljevića Sakcinskih – Božena Filipan

Kukuljevićeve dani u Varaždinskim Toplicama, Zbornik radova znanstveno-stručnih skupova Matice hrvatske 1995.–2000., uredila Božena Filipan, Matica hrvatska, Varaždinske Toplice, 2002., str. 19–41.

738.

FILIPAN, Božena

Od Bribira do Tonimira – Božena Filipan

Kukuljevićevi dani u Varaždinskim Toplicama, Zbornik radova znanstveno-stručnih skupova Matice hrvatske 1995.–2000., uredila Božena Filipan, Matica hrvatska, Varaždinske Toplice, 2002., str. 42–50.

739.

FILIPAN, Božena

Uloga Kukuljevića Saccinskih u Hrvatskom narodnom preporodu i u razvoju hrvatskog školstva – Božena Filipan

Kukuljevićevi dani u Varaždinskim Toplicama, Zbornik radova znanstveno-stručnih skupova Matice hrvatske 1995.–2000., uredila Božena Filipan, Matica hrvatska, Varaždinske Toplice, 2002., str. 51–67.

740.

FILIPAN, Božena

Grof Janko Drašković i Ivan Kukuljević Saccinski, stupovi Matice hrvatske – Božena Filipan

Kukuljevićevi dani u Varaždinskim Toplicama, Zbornik radova znanstveno-stručnih skupova Matice hrvatske 1995.–2000., uredila Božena Filipan, Matica hrvatska, Varaždinske Toplice, 2002., str. 89–95.

741.

FILIPAN, Božena

Kukuljevićevi suradnički i prijateljski odnosi s Đurom Deželićem, Blažom Lorkovićem i Slavoljubom Perokom u svjetlu sačuvane korespondencije – Božena Filipan

Kukuljevićevi dani u Varaždinskim Toplicama, Zbornik radova znanstveno-stručnih skupova Matice hrvatske 1995.–2000., uredila Božena Filipan, Matica hrvatska, Varaždinske Toplice, 2002., str. 107–115.

742.

FILIPAN, Božena

Kukuljevićeva etnografska istraživanja u Varaždinskoj županiji i okolnim krajevima – Božena Filipan

Kukuljevićevi dani u Varaždinskim Toplicama, Zbornik radova znanstveno-stručnih skupova Matice hrvatske 1995.–2000., uredila Božena Filipan, Matica hrvatska, Varaždinske Toplice, 2002., str. 165–178.

743.

FILIPAN, Božena

Kukuljevićeve etnološke zasade u Matici hrvatskoj. Ivan Kukuljević Sakcinski, sakupljač i objavljiivač narodnih pjesama – Božena Filipan
Kukuljevićevi dani u Varaždinskim Toplicama, Zbornik radova znanstveno-stručnih skupova Matice hrvatske 1995.–2000., uredila Božena Filipan, Matica hrvatska, Varaždinske Toplice, 2002., str. 179–184.

744.

FILIPAN, Božena

Povezanost Ivana Kukuljevića Sakcinskog s Franjom Kuhačem – Božena Filipan
Kukuljevićevi dani u Varaždinskim Toplicama, Zbornik radova znanstveno-stručnih skupova Matice hrvatske 1995.–2000., uredila Božena Filipan, Matica hrvatska, Varaždinske Toplice, 2002., str. 253–260.

745.

FILIPAN, Božena

Arhivski izvori o plemićkim obiteljima Kukuljevića Sakcinskih i Kirinića iz Varaždinskih Toplica – Božena Filipan
Kukuljevićevi dani u Varaždinskim Toplicama, Zbornik radova znanstveno-stručnih skupova Matice hrvatske 1995.–2000., uredila Božena Filipan, Matica hrvatska, Varaždinske Toplice, 2002., str. 271–273.

746.

GRBIĆ, Jadranka

Etnoantropološki podaci u Kukuljevićevim putopisima – Jadranka Grbić
Kukuljevićevi dani u Varaždinskim Toplicama, Zbornik radova znanstveno-stručnih skupova Matice hrvatske 1995.–2000., uredila Božena Filipan, Matica hrvatska, Varaždinske Toplice, 2002., str. 199–211.

747.

HRELJA, Damir i VOLIĆ, Ladislav

Arhivska građa o Ivanu Kukuljeviću Sakcinskom – Damir Hrelja i Ladislav Volić
Kukuljevićevi dani u Varaždinskim Toplicama, Zbornik radova znanstveno-stručnih skupova Matice hrvatske 1995.–2000., uredila Božena Filipan, Matica hrvatska, Varaždinske Toplice, 2002., str. 275–280.

748.

ŽUPANOVIĆ, Lovro

Ivan Kukuljević Sakcinski (1816.–1889.): na pragu glazbene znanosti – Lovro Županović
Kukuljevićevi dani u Varaždinskim Toplicama, Zbornik radova znanstveno-struč-

nih skupova Matice hrvatske 1995.–2000., uredila Božena Filipan, Matica hrvatska, Varaždinske Toplice, 2002., str. 99–106.

749.

ŽUPANOVIĆ, Lovro

Narodni glazbeni motivi u opusu Kukuljevićeva suvremenika V. Lisinskog – Lovro Županović

Kukuljevićevi dani u Varaždinskim Toplicama, Zbornik radova znanstveno-stručnih skupova Matice hrvatske 1995.–2000., uredila Božena Filipan, Matica hrvatska, Varaždinske Toplice, 2002., str. 246–252.

750.

NIKČEVIĆ, Milorad

U obzorima hrvatskog narodnog preporoda – Milorad Nikčević

Odsjaji kultura, Hrvatska i crnogorska kultura stoljećima, CKD »Montenegro Montenegrina« Osijek i HCDP »Croatia – Montenegrina« RH, Zagreb, Zagreb, 2002., str. 37–50.

751.

VINCE, Zlatko

D. Hrvatski književni jezik u doba ilirizma. (Temelji Zagrebačke filološke škole). IV. Opći pogled na razdoblje ilirizma. 1. Uvođenje hrvatskog jezika kao »diplomatičkog« – Zlatko Vince

Putovima hrvatskoga književnog jezika, Lingvističko-kulturnopovijesni prikaz filoloških škola i njihovih izvora, Treće, dopunjeno izdanje, Nakladni zavod Matice hrvatske, Zagreb, 2002., str. 280–283 [s portretom].

752.

VINCE, Zlatko

E. Apologija hrvatskoga književnog jezika u doba apsolutizma u sjevernoj Hrvatskoj. II. Polemike oko štokavštine. 5. Nastavak raspravljanja: Šime Ljubić i Ivan Kukuljević – Zlatko Vince

Putovima hrvatskoga književnog jezika, Lingvističko-kulturnopovijesni prikaz filoloških škola i njihovih izvora, Treće, dopunjeno izdanje, Nakladni zavod Matice hrvatske, Zagreb, 2002., str. 310–312.

2003.

753.

BOBINAC, Marijan

Theodor Körner i hrvatska junačka igra – Marijan Bobinac
Krležini dani u Osijeku, Žanrovi u hrvatskoj dramskoj književnosti i struke u hrvatskom kazalištu, priredio Branko Hećimović, Zavod za povijest hrvatske književnosti, kazališta i glazbe HAZU, Odsjek za povijest hrvatskog kazališta, Hrvatsko narodno kazalište u Osijeku, Pedagoški fakultet, Osijek, Zagreb–Osijek, 2003., str. 96–98.

754.

ŠICEL, Miroslav

II. Putopisna proza od Matije Mažuranića do Šenoina doba – Miroslav Šicel
Pisci i kritičari, Studije i eseji iz hrvatske književnosti, Naklada Ljevak, Zagreb, 2003., str. 228–229.

755.

ŠICEL, Miroslav

III. Književnopovijesni rad Ivana Kukuljevića Sakcinskog – Miroslav Šicel
Pisci i kritičari, Studije i eseji iz hrvatske književnosti, Naklada Ljevak, Zagreb, 2003., str. 265–272.

756.

NOVAK, Slobodan Prosperov

Ivan Kukuljević Sakcinski – Slobodan Prosperov Novak

Povijest hrvatske književnosti, Od Bašćanske ploče do danas, Golden marketing, Zagreb, 2003., str. 184–187.

757.

OPAČIĆ, Petar

Biografski portreti. Kukuljević Ivan, Sakcinski – Petar Opačić

Salona aeterna, Književne tekstove o Solinu izabrao Petar Opačić, Književni krug, Split, 2003., str. 455.

– Knjiga sadrži ulomke iz Kukuljevićevih *Putnih uspomena*, str. 110–112 i Kukuljevićevu pjesmu »Dalmaciji«, str. 306–307.

758.

LUČIN, Bratislav

Prinosi tekstu i tumačenju Marulićeve *Suzane* – Bratislav Lučin

Colloquia Maruliana, XII, str. 145–162; Split, 2003.

759.

STIPČEVIĆ, Ennio

Rat zborova. O glazbi u Varaždinu u Kukuljevićevo vrijeme – Ennio Stipčević

Kaj, XXXVI, br. 4–5, str. 147–153; Zagreb, 2003.

2004.

760.

[ANONIM]

Kukuljević Sakcinski, Ivan – [Anonim]

Hrvatska enciklopedija, 6, Kn–Mak, Leksikografski zavod Miroslav Krleža, Zagreb, 2004., str. 332.

761.

BOROŠAK-MARIJANOVIĆ, Jelena

Knjižnica u okviru »Društva za povjestnicu jugoslavensku« i njezino djelovanje u razdoblju neoposolutizma (1850.–1860.) – Jelena Borošak-Marijanović
Kukuljevićeve dani u Varaždinskim Toplicama, Zbornik radova znanstvenostručnih skupova Matice hrvatske 2001.–2003., uredila Božena Filipan, Ogranak Matice hrvatske – Varaždinske Toplice, »Tonimir«, Varaždinske Toplice, 2004., str. 294–308.

762.

ČVRLJAK, Krešimir

Ivan Kukuljević Sakcinski – prinosnik za bibliografiju i historiografiju hrvatskog renesansnog humanizma i latinizma. S posebnim osvrtom na hrvatski renesansno-filozofijski latinizam – Krešimir Čvrljak
Kukuljevićeve dani u Varaždinskim Toplicama, Zbornik radova znanstvenostručnih skupova Matice hrvatske 2001.–2003., uredila Božena Filipan, Ogranak Matice hrvatske – Varaždinske Toplice, »Tonimir«, Varaždinske Toplice, 2004., str. 110–164.

763.

FILIPAN, Božena

Stvaralaštvo hrvatskih leksikografa na području Varaždinske županije – uloga ambijentalnih čimbenika u stvaralačkom procesu – Božena Filipan
Kukuljevićeve dani u Varaždinskim Toplicama, Zbornik radova znanstvenostručnih skupova Matice hrvatske 2001.–2003., uredila Božena Filipan, Ogranak Matice hrvatske – Varaždinske Toplice, »Tonimir«, Varaždinske Toplice, 2004., str. 172–185.

764.

JEMBRIH, Alojz

Prva Kukuljevićeva monografija o Pavlu Skaliću – Alojz Jembrih
Kukuljevićevi dani u Varaždinskim Toplicama, Zbornik radova znanstveno-stručnih skupova Matice hrvatske 2001.–2003., uredila Božena Filipan, Ogranak Matice hrvatske – Varaždinske Toplice, »Tonimir«, Varaždinske Toplice, 2004., str. 95–109.

765.

JEMBRIH, Alojz

Jačke gradišćanskih Hrvata u Kukuljevićevoj zbirci pjesama iz 1847. godine – Alojz Jembrih

Kukuljevićevi dani u Varaždinskim Toplicama, Zbornik radova znanstveno-stručnih skupova Matice hrvatske 2001.–2003., uredila Božena Filipan, Ogranak Matice hrvatske – Varaždinske Toplice, »Tonimir«, Varaždinske Toplice, 2004., str. 344–353.

766.

VEGH, Željko

Putovanja Ivana Kukuljevića Sakcinskog po stranim knjižnicama – Željko Vegh
Kukuljevićevi dani u Varaždinskim Toplicama, Zbornik radova znanstveno-stručnih skupova Matice hrvatske 2001.–2003., uredila Božena Filipan, Ogranak Matice hrvatske – Varaždinske Toplice, »Tonimir«, Varaždinske Toplice, 2004., str. 224–237.

767.

JELČIĆ, Dubravko

XIX. stoljeće. Hrvatski književni romantizam – Dubravko Jelčić

Povijest hrvatske književnosti, Tisućljeće od Bašćanske ploče do postmoderne, Drugo, znatno prošireno izdanje, Naklada Pavičić, Zagreb, 2004., str. 178–180 [s portretom].

768.

ŠICEL, Miroslav

Razdoblje predromantizma i ranog romantizma (1840–1860). Proza – Miroslav Šicel

Povijest hrvatske književnosti XIX. stoljeća, Knjiga I, Od Andrije Kačića Miošića do Augusta Šenoa (1750–1881), Naklada Ljevak, 2004., str. 107–113, 116, 136, 137.

769.

ŠICEL, Miroslav

Razdoblje predromantizma i ranog romantizma (1840–1860). Dramska književnost – Miroslav Šicel

Povijest hrvatske književnosti XIX. stoljeća, Knjiga I, Od Andrije Kačića Miošića do Augusta Šenoe (1750–1881), Naklada Ljevak, 2004., str. 148, 149, 153, 154, 157, 163.

770.

ŠICEL, Miroslav

Biobibliografije važnijih pisaca. Kukuljević; Sakcinski, Ivan – Miroslav Šicel
Povijest hrvatske književnosti XIX. stoljeća, Knjiga I, Od Andrije Kačića Miošića do Augusta Šenoe (1750–1881), Naklada Ljevak, 2004., str. 300.

771.

DUKIĆ, Davor

Predgovor – Davor Dukić

Usmene epske pjesme, I, priredio Davor Dukić, »Stoljeća hrvatske književnosti«, Matica hrvatska, Zagreb, 2004., str. 41–42.

2005.

772.

ŠABAN, Ladislav

Ladanjska boravišta Ivana Kukuljevića Sakcinskog – Ladislav Šaban
Kulturološki ogledi, priredio Ennio Stipčević, Ogranak Matice hrvatske Varaždin, Varaždinske barokne večeri, Varaždin, 2005., str. 19–23.

773.

ŠABAN, Ladislav

Dnevnički zapisi iz mladih dana Ivana Kukuljevića Sakcinskog – Ladislav Šaban
Kulturološki ogledi, priredio Ennio Stipčević, Ogranak Matice hrvatske Varaždin, Varaždinske barokne večeri, Varaždin, 2005., str. 25–39.

774.

JANKOVIČ, Ján

Verše vzájomnosti, alebo básne hymnické a príležitostné Chorvátske a Slovenské – Ján Jankovič

Lijepa naša je aj naša. II. Pamätnica na počesť 170. výročia Mihanovičovej básne Horvatska domovina – Lijepa naša a 100. výročia jej prvého slovenského znenia, Vydavateľstvo Jána Jankoviča, Bratislava, 2005., str. 5–18.

– Sadrži Kukuljevićevu pjesmu »Slovaci«, str. 43.

775.

KOLUMBIĆ, Nikica

Pogled unatrag. 30. Stariji hrvatski pisci u časopisima 50-ih i 60-ih godina XIX. stoljeća – Nikica Kolumbić

Poticaji i nadahnuća, Studije i eseji iz starije hrvatske književnosti, Dom i svijet, Zagreb, 2005., str. 495–504.**776.**

ŠICEL, Miroslav

Književna kritika – Miroslav Šicel

Povijest hrvatske književnosti XIX. stoljeća, Knjiga II, Realizam, Naklada Ljevak, 2005., str. 106–107.**777.**

PAVLOVIĆ, Cvijeta

Veze i utjecaji – Cvijeta Pavlović

Priča u pjesmi, Pripovjedni postupci Šenoine epske poezije, Disput, Zagreb, 2005., str. 184–187.**778.**

BERTOŠA, Miroslav

»Zanimam se pisanjem povijesnih rasprava o mojemu narodu«. Nastojanja Ivana Kukuljevića Sakcinskog oko istraživanja zapadnih tragova hrvatskog etnosa – Miroslav Bertoša

Kolo, XV, br. 3, str. 285–292; Zagreb, jesen 2005.**779.**

STRECHA, Mario

O nastanku i razvoju moderne hrvatske historiografije u 19. stoljeću – Mario Strecha

Povijest u nastavi, III, br. 2(6), str. 103–116; Zagreb, jesen 2005.**780.**

SKOK, Joža

Domovinsko, povijesno i zavičajno pjesništvo Ivana Kukuljevića Sakcinskoga – Joža Skok

Kaj, XXXVIII, br. 4–5, str. 63–71; Zagreb, 2005.

2006.**781.**

[ANONIM]

Kukuljević Sakcinski, Ivan – [Anonim]

Enciklopedija, Opća i nacionalna u 20 knjiga, XI. knjiga, Ki–Ku, Pro Leksis d.o.o., Večernji list d.d., Zagreb, 2006., str. 291.

782.

ŠOKČEVIĆ, Dinko

Povijest u službi politike. Mađari u hrvatskoj historiografiji nagodbenog razdoblja, s posebnim osvrtom na popularne preglede nacionalne povijesti – Dinko Šokčević

Hrvati u očima Mađara, Mađari u očima Hrvata, Kako se u pogledu preko Drave mijenjala slika drugoga, Naklada Pavičić, 2006., str. 294–295.

783.

JANKOVIČ, Ján

Stihovi uzajamnosti ili hrvatski i slovački hvalospjevi i prigodnice [Prijevod Dubravka Dorotić Sesar] – Ján Jankovič

Lijepa naše, Spomenica u čast 170. obljetnice Mihanovićeve pjesme *Hrvatska domovina* – *Lijepa naša domovino* i 100. obljetnice njezina prvoga prepjeva na slovački, priredio Jan Jankovič, Meridijani, Zagreb, 2006., str. 13–26.

– Sadrži Kukuljevićevu pjesmu »Slovaci«, str. 49. i »Glad u Oravi«, str. 56–59.

784.

MARKS, Ljiljana

Dodiri povijesti i usmene tradicije u Kukuljevićevoj povijesti Medvedgrada – Ljiljana Marks

»*Osmišljavanja*«, Zbornik u čast 80. rođendana akademika Miroslava Šicela, priredio Vinko Brešić, FF press, Zagreb, 2006., str. 139–151.

785.

STOJEVIĆ, Milorad

Hrvatske i taljanske Ljubovne pjesme nekog Lovranina. Valjda Andrije Cigančića – Milorad Stojević

Tekstova cca 20, Studije, ogledi i kritički tekstovi, Izdavački centar Rijeka, Rijeka, 2006., str. 46, 48–53, 59, 70–71, 89–90.

786.

JEMBRIH, Alojz

»Szvitcke jacske« ugarskih (gradišćanskih) Hrvata iz 1840. – Alojz Jembrih
Znanstveni zbornik, uredila Agnjica Csenar-Schuster, Znanstveni institut Gra-
dišćanskih Hrvatov, Željezno, 2006., str. 41–48.

787.

JEMBRIH, Alojz

Ivan Kukuljević u svjetlu svojih pisma Vatroslavu Jagiću (Uz 190. obljetnicu
Kukuljevićeve rođenja) – Alojz Jembrih

Gazophylacium, XI, br. 1–2, str. 13–43; Zagreb, 2006. [sa slikama].

788.

SZABO, Agneza

Kornelija Kukuljević-Sakcinska i njeni doprinosi kulturnim i humanitarnim dje-
latnostima – Agneza Szabo

Gazophylacium, XI, br. 1–2, str. 7–12; Zagreb, 2006. [sa slikama].

789.

FRANKOVIĆ, Dubravka

O hrvatskoj glazbi i glazbenicima u leksikografskom radu Ivana Kukuljevića
Sakcinskog – Dubravka Franković

Radovi Zavoda za znanstveni rad Varaždin, br. 16–17, str. 153–161, Zagreb–
Varaždin, 2006.

2007.**790.**

BOGIŠIĆ, Rafo

Ivan Kukuljević u Dubrovniku – Rafo Bogišić

Dubrovački sažetci, Matica hrvatska – Ogranak Dubrovnik, Dubrovnik, 2007.,
str. 143–145.

– Iz: *Dubrovački vjesnik*, VII, br. 317, str. 4; Dubrovnik, 26. listopada 1956.

791.

PEDERIN, Ivan

Realizam – Ivan Pederin

Hrvatski putopis, Maveda d. o. o., Rijeka, 2007., str. 62–63.

792.

DUKIĆ, Davor

Osmanizam u hrvatskoj književnosti od 15. do sredine 19. stoljeća – Davor Dukić
Jezik književnosti i književni ideologemi, Zbornik radova 35. seminara Zagre-

bačke slavističke škole, uredio Krešimir Bagić, Filozofski fakultet u Zagrebu, Zagrebačka slavistička škola, Hrvatski seminar za strane slaviste, Zagreb, 2007., str. 87–103.

793.

SKOK, Joža

Domovinsko, povijesno i zavičajno pjesništvo Ivana Kukuljevića Sakcinskoga – Joža Skok

Književni ogledi i pogledi, Studije, eseji i ogledi iz novije hrvatske književnosti, Tonimir, Varaždinske Toplice – Ogranak Matice hrvatske Varaždin, Varaždin, 2007., str. 20–28.

794.

FILIPAN, Božena

Kukuljevićevi publicistički prilozi oslobođenju Međimurja – Božena Filipan *Kukuljevićevi dani u Varaždinskim Toplicama 2004.–2006.*, Zbornik radova znanstveno-stručnih skupova Matice hrvatske 2004.–2006., uredila Božena Filipan, Ogranak Matice hrvatske – Varaždinske Toplice, »Tonimir«, Varaždinske Toplice, 2007., str. 327–345.

795.

NOVAK, Božidar

Ideja slobode u novinarskom, publicističkom i javnom radu Ivana Kukuljevića Sakcinskog – Božidar Novak

Kukuljevićevi dani u Varaždinskim Toplicama 2004.–2006., Zbornik radova znanstveno-stručnih skupova Matice hrvatske 2004.–2006., uredila Božena Filipan, Ogranak Matice hrvatske – Varaždinske Toplice, »Tonimir«, Varaždinske Toplice, 2007., str. 315–326.

796.

PASARIĆ, Dragutin

Ivanu Kukuljeviću Sakcinskom »iz sedla« – Dragutin Pasarić

Kukuljevićevi dani u Varaždinskim Toplicama 2004.–2006., Zbornik radova znanstveno-stručnih skupova Matice hrvatske 2004.–2006., uredila Božena Filipan, Ogranak Matice hrvatske – Varaždinske Toplice, »Tonimir«, Varaždinske Toplice, 2007., str. 394–397.

797.

STIPČEVIĆ, Aleksandar

Hrvatski putopisci po Albaniji – Aleksandar Stipčević

Kukuljevićevi dani u Varaždinskim Toplicama 2004.–2006., Zbornik radova znanstveno-stručnih skupova Matice hrvatske 2004.–2006., uredila Božena Filipan, Ogranak Matice hrvatske – Varaždinske Toplice, »Tonimir«, Varaždinske Toplice, 2007., str. 225–236.

798.

ŠICEL, Miroslav

Putopis u kontekstu hrvatske književnosti u razdoblju ilirizma – Miroslav Šicel *Kukuljevićevi dani u Varaždinskim Toplicama 2004.–2006.*, Zbornik radova znanstveno-stručnih skupova Matice hrvatske 2004.–2006., uredila Božena Filipan, Ogranak Matice hrvatske – Varaždinske Toplice, »Tonimir«, Varaždinske Toplice, 2007., str. 93–101.

799.

VEGH, Željko

Knjižnice i zbirke knjiga i rukopisa na Kukuljevićevim putovanjima Hrvatskom – Željko Vegh

Kukuljevićevi dani u Varaždinskim Toplicama 2004.–2006., Zbornik radova znanstveno-stručnih skupova Matice hrvatske 2004.–2006., uredila Božena Filipan, Ogranak Matice hrvatske – Varaždinske Toplice, »Tonimir«, Varaždinske Toplice, 2007., str. 138–162.

800.

FALIŠEVAC, Dunja

Rodovske i žanrovske odrednice Marulićeva *Poklada i korizme* – Dunja Fališevac *Stari pisci hrvatski i njihove poetike*, Drugo, prošireno izdanje, Hrvatska sveučilišna naklada, Zagreb, 2007., str. 113–115, 121.

801.

PRIJATELJ PAVIČIĆ, Ivana

Prilog poznavanju regionalnog i nacionalnog identiteta umjetnika zvanih Schiavoni u historiografiji 19. stoljeća – Ivana Prijatelj Pavičić

Zbornik II. kongresa hrvatskih povjesničara umjetnosti, (Zagreb, 27.–29. travnja 2006.), uredila Irena Kraševac, Institut za povijest umjetnosti, Zagreb, 2007., str. 299–307.

802.

LIPOVČAN, Srećko

Vatroslav Jagić između ideje južnoslavenskog jedinstva i vlastitih znanstvenih uvida – Srećko Lipovčan

Zbornik o Vatroslavu Jagiću, književnom povjesničaru, kritičaru i filologu, Zbornik radova s Međunarodnoga znanstvenog skupa, Beč, 1. listopada 2005., Varaždin, 13.–15. listopada 2005., uredio Tihomil Maštrović, Hrvatski studiji Sveučilišta u Zagrebu [etc.], Zagreb, 2007., str. 102, 104, 106, 107. [Hrvatski književni povjesničari. Znanstveni zbornici; sv. 10/I]

803.

PEDERIN, Ivan

Pisma Ivana Kukuljevića Sakcinskog i Augusta Harambašića Bronislawu Grabowskom – Ivan Pederin

Republika, LXIII, br. 5, str. 105–110; Zagreb, svibanj 2007.

804.

STEPANIĆ, Gorana

Prvi iza Petrarke. Recepcijski i percepcijski putovi Marulićeve zbirke *In epigrammata priscorum commentarius* – Gorana Stepanić

Colloquia Maruliana, XVI, str. 239–254; Split, 2007.

805.

PEDERIN, Ivan

Pisma Ivana Kukuljevića Sakcinskog Pavlu Josefu Šafariku o glagoljici – Ivan Pederin

Croatica et Slavica Iadertina, III, str. 231–260; Zadar, 2007.

806.

KAPETANOVIĆ, Amir

Jagićeva kritika teksta u hrvatskom i europskom kontekstu – Amir Kapetanović

Filologija, knj. 49, str. 65–77; Zagreb, 2007.

2008.**807.**

PEDERIN, Ivan

Odnos cenzure prema europskim književnostima, filozofiji, novinstvu i političkoj ideologiji. h) Hrvatska književnost – Ivan Pederin

Austrijska cenzura i nadzor nad tiskom u Dalmaciji, Matica hrvatska Zadar, Zadar, 2008., str. 130–131.

808.

TOMASOVIĆ, Mirko

I. Hrvatska domoljubna književnost – Mirko Tomasović

Nove slike iz povijesti hrvatske književnosti, Matica hrvatska, Zagreb, 2008., str. 45.

809.

MARKS, Ljiljana i LOZICA, Ivan

Folkloristička istraživanja u Hrvatskoj u 20. stoljeću – Ljiljana Marks i Ivan Lozica

Slovenski folklor i folkloristika na razmeđu dva milenijuma, uredio Ljubinko Radenković, Srpska akademija nauka i umetnosti, Balkanološki institut, Beograd, 2008., str. 55–78.

810.

JANKOVIĆ, Branimir

Književno-znanstveni skup »Ivan Kukuljević Sakcinski u 1848.«, Varaždinske Toplice, 5. studenog 2008. – Branimir Janković

Povijest u nastavi, VI, br. 2 (12), str. 287–289; Zagreb, jesen 2008.

811.

GREGL, Zoran

Kukuljevićevo *arheologičko* djelovanje – Zoran Gregl

Hrvatska revija, obn. teč., VIII, br. 2, str. 100–103; Zagreb, 2008.

812.

NOVAK, Kristian

Po rodu, po karvi i po jeziku: Nacionalni identitet u političkim i publicističkim tekstovima Ivana Kukuljevića Sakcinskog – Kristian Novak

Povijesni prilozi, XXXIV, str. 147–174; Zagreb, 2008.

813.

MANCE, Ivana

Kukuljevićev *Slovník umjetnikah hrvatskih*: povijest umjetnosti kao bibliografski univerzum – Ivana Mance

Radovi Instituta za povijest umjetnosti, XXXII, str. 285–296; Zagreb, 2008.

814.

ZELIĆ, Danko

Jakov Florijev, trogirski klesar 15. stoljeća – Danko Zelić

Radovi Instituta za povijest umjetnosti, XXXII, str. 17–38; Zagreb, 2008.

2009.**815.**

PEDERIN, Ivan

Jelačićev putopisac Kukuljević – Ivan Pederin

800 godina slobodnog grada Varaždina 1209.–2009., Zbornik radova s međunarodnog znanstvenog skupa održanog 3. i 4. prosinca 2009. godine u Varaždinu, uredili Miroslav Šicel i Slobodan Kaštela, HAZU – Zavod za znanstveni rad u Varaždinu, Grad Varaždin, Varaždinska županija, Zagreb–Varaždin, 2009., str. 595–608.

816.

BRATULIĆ, Josip

Rječnik uglednih Dalmatinaca Šime Ljubića i hrvatska biografska literatura – Josip Bratulić

Zbornik o Šimi Ljubiću, Zbornik radova s Međunarodnoga znanstvenog skupa, Zadar, 3. listopada 2007., Stari Grad (o. Hvar), 4.–6. listopada 2007., uredio Tihomil Maštrović, Hrvatski studiji Sveučilišta u Zagrebu [etc.], Zagreb, 2009., str. 103, 108. – [Hrvatski književni povjesničari. Znanstveni zbornici; sv. 11]

817.

KATIČIĆ, Radoslav

Širok istraživački zahvat Šime Ljubića – Radoslav Katičić

Zbornik o Šimi Ljubiću, Zbornik radova s Međunarodnoga znanstvenog skupa, Zadar, 3. listopada 2007., Stari Grad (o. Hvar), 4.–6. listopada 2007., uredio Tihomil Maštrović, Hrvatski studiji Sveučilišta u Zagrebu [etc.], Zagreb, 2009., str. 11–14. – [Hrvatski književni povjesničari. Znanstveni zbornici; sv. 11]

818.

MAJER-BOBETKO, Sanja

Glazbeno-historiografski prinosi Šime Ljubića – Sanja Majer-Bobetko

Zbornik o Šimi Ljubiću, Zbornik radova s Međunarodnoga znanstvenog skupa, Zadar, 3. listopada 2007., Stari Grad (o. Hvar), 4.–6. listopada 2007., uredio Tihomil Maštrović, Hrvatski studiji Sveučilišta u Zagrebu [etc.], Zagreb, 2009., str. 459–461, 465. – [Hrvatski književni povjesničari. Znanstveni zbornici; sv. 11]

819.

PEDERIN, Ivan

Šime Ljubić, Kukuljević i pitanja ilirizma – Ivan Pederin

Zbornik o Šimi Ljubiću, Zbornik radova s Međunarodnoga znanstvenog skupa,

Zadar, 3. listopada 2007., Stari Grad (o. Hvar), 4.–6. listopada 2007., uredio Tihomil Maštrović, Hrvatski studiji Sveučilišta u Zagrebu [etc.], Zagreb, 2009., str. 93–100. – [Hrvatski književni povjesničari. Znanstveni zbornici; sv. 11]

820.

RIŠNER, Vlasta

Proturječnosti u jezikoslovnim promišljanjima Šime Ljubića – Vlasta Rišner
Zbornik o Šimi Ljubiću, Zbornik radova s Međunarodnoga znanstvenog skupa, Zadar, 3. listopada 2007., Stari Grad (o. Hvar), 4.–6. listopada 2007., uredio Tihomil Maštrović, Hrvatski studiji Sveučilišta u Zagrebu [etc.], Zagreb, 2009., str. 229–232, 238, 243. – [Hrvatski književni povjesničari. Znanstveni zbornici; sv. 11]

821.

STANČIĆ, Nikša

Šime Ljubić i hrvatska povijest – povijest i identitet: metoda, funkcija i ideologija od zavičajnosti do rodoljublja – Nikša Stančić
Zbornik o Šimi Ljubiću, Zbornik radova s Međunarodnoga znanstvenog skupa, Zadar, 3. listopada 2007., Stari Grad (o. Hvar), 4.–6. listopada 2007., uredio Tihomil Maštrović, Hrvatski studiji Sveučilišta u Zagrebu [etc.], Zagreb, 2009., str. 41, 42, 44–47, 49–52, 56, 57, 59, 61–65. – [Hrvatski književni povjesničari. Znanstveni zbornici; sv. 11]

822.

ŠUNDALIĆ, Zlata

Stara slavonska književnost u djelu Šime Ljubića – Zlata Šundalić
Zbornik o Šimi Ljubiću, Zbornik radova s Međunarodnoga znanstvenog skupa, Zadar, 3. listopada 2007., Stari Grad (o. Hvar), 4.–6. listopada 2007., uredio Tihomil Maštrović, Hrvatski studiji Sveučilišta u Zagrebu [etc.], Zagreb, 2009., str. 67–71, 73–75, 77, 78, 80, 86, 87, 89, 91–92. – [Hrvatski književni povjesničari. Znanstveni zbornici; sv. 11]

823.

ŠPIKIĆ, Marko

Modruš, povijesni spomenik između predaje i diskontinuiteta – Marko Špikić
Modruški zbornik, III, str. 287–306; Modruš, 2009.

824.

PEDERIN, Ivan

Kukuljević kao povjesničar umjetnosti? – Ivan Pederin

Osvit, XV, br. 3–4, str. 29–37; Mostar, 2009.

825.

PEDERIN, Ivan

Kukuljević kao životopisac i povjesničar južnohrvatske književnosti – Ivan Pederin

Riječ, XV, sv. 4, str. 224–241; Rijeka, 2009.

826.

DAMJANOVIĆ, Dragan

Historicističke obnove crkve Svete Ane u Donjoj Vrijeskoj – Dragan Damjanović
Scrinia Slavonica, IX, br. 1, str. 125–160; Slavonski Brod, 2009.

827.

RADOŠEVIĆ, Andrea i MAGDIĆ, Antonio

Hrvatskoglagoljski misali i brevijari u bibliografijama od 19. stoljeća do digitalizacije – Andrea Radošević i Antonio Magdić

Slovo, sv. 59, str. 231–282; Zagreb, 2009.

828.

MARKUS, Tomislav

Ivan Kukuljević u političkom životu Hrvatske u razdoblju 1843.–1867. godine. Prilog istraživanju njegove političke djelatnosti – Tomislav Markus

Zbornik Odsjeka za povijesne znanosti Zavoda za povijesne i društvene znanosti HAZU, 27, str. 293–318; Zagreb, 2009.

2010.

829.

ČVRLJAK, Krešimir

Ivan Kukuljević Sakcinski: prinosnik za bibliografiju i historiografiju hrvatskoga renesansnog humanizma i latinizma. S posebnim osvrtom na hrvatski renesansno-filozofijski latinizam – Krešimir Čvrljak

Zlato i srebro hrvatskoga renesansnog humanizma i latinizma, vlastita naklada, Zagreb, 2010., str. 23–92.

830.

PEDERIN, Ivan

Kukuljević kao političar i govornik – Ivan Pederin

Republika, LXVI, br. 3, str. 76–92; Zagreb, ožujak 2010.

831.

(jm/VLM)

Znanstvenici na skupu o Ivanu Kukuljeviću Sakcinskom – (jm/VLM)

Večernji list, Varaždin i Međimurje, L, br. 16645, str. 27; Zagreb, 16. travnja 2010.

832.

[GUMBAS, Karmen]

Zaslužni hrvatski polihistor. Skup. Djelo Ivana Kukuljevića Sakcinskog – [Karmen Gumbas]

Vjesnik, XIII, br. 3386, str. 33; Zagreb, 16. travnja 2010. [s portretom].

– U rubrici: Kultura.

833.

(Hina)

Skup o Sakcinskom – (Hina)

Glas Slavonije, XC, br. 28335, str. 79; Osijek, 17. travnja 2010.

834.

VRBANIĆ, I.

Nove spoznaje o Ivanu Kukuljeviću. U Varaždinu i Varaždinskim Toplicama održan znanstveni skup o Ivanu pl. Kukuljeviću Sakcinskom – I. Vrbanić

Varaždinske vijesti, LXVI, br. 3407, str. 14; Varaždin, 20. travnja 2010.

835.

DRAGIČEVIĆ, Josipa

Znanstvena elita o Kukuljeviću. Međunarodni znanstveni skup o Ivanu Kukuljeviću Sakcinskom, Varaždin / Varaždinske Toplice – Josipa Dragičević

Vijenac, XVIII, br. 425, str. 30; Zagreb, 17. lipnja 2010.

Kazalo imena literature o Ivanu Kukuljeviću Sakcinskom

A

A. L-ij.; *vidi*: LIPOVSKIJ, A. L.

ADAMOVIĆ, Marija 388

AGIČIĆ, Damir 675, 678

AHMETI, Musa 715

ALIGHIERI, Dante 585

ANDRIĆ, Josip 458

ANDRIĆ, Nikola 379

ANDRIĆ, Stanko 729

ANONIM 4, 6, 9, 11–14, 16, 17, 19–21, 24–
26, 29, 31, 33, 41, 43, 50, 51, 57, 59, 60,
62, 64–69, 71, 72, 75–77, 81, 82, 84, 86–90,
102, 107–112, 115, 118, 120, 122, 125–131,
133, 136–139, 141, 143–146, 150, 151, 153,
156, 158, 159, 161–163, 165, 166, 172–177,
182, 183, 186–190, 192–198, 200, 206–
209, 211–214, 216–218, 222–229, 231, 232,
235–237, 239, 240, 243, 247, 251, 252, 255,
257, 258, 262, 263, 267, 269, 277–279, 282,
285, 290, 291, 296, 297, 306, 307, 309, 310,
315, 316, 320, 327, 328, 333, 336, 341, 346,
347, 349, 350, 355, 356, 358, 363, 368, 370,
392–394, 397, 409, 424, 429, 432, 434, 437,
438, 441, 464, 479, 489, 490, 499, 514, 539,
562, 563, 568, 597, 609, 616, 621, 623, 631,
637, 667, 694, 760, 781

ANTIĆ, Vinko 508

ANTOLJAK, Stjepan 440

ARHIMANDRIT GERASIM 85

AVRAMOVIĆ, Dimitar 86

B

B. 403

B.....Ć, V. 34

BABUKIĆ, Vjekoslav 1, 3, 30

BADALIĆ, Josip 552, 557

BAGIĆ, Krešimir 792

BALIĆ, Davor 721

BARAC, Antun 435, 453, 454, 469, 472, 475,

494, 509, 510

BARAC, Eugen 22

BARANOVIĆ, Krešimir 451

BARIŠIĆ, Pavo 721

BARLÈ, Janko 204, 254

BATUŠIĆ, Nikola 536, 550, 580, 622, 641,
647, 686–689, 713

BATUŠIĆ, Slavko 447, 466, 511, 540, 581,
593

BEKAVAC, Ivan 684

BELA IV., *hrv.-ugar. kralj* 17–19, 21, 24, 29

BENEŠIĆ, Julije 334, 457

BENKOVIĆ, Friderik 86

BENKOVIĆ, Ivan 249

BERITIĆ, Nada 720

BERSA, Vladimir 296

BERTOŠA, Miroslav 548, 551, 555, 578, 586,
596, 617, 778

BERTOŠA, Slaven 643

BEZSONOV, Petar Aleksejevič 127

BIONDELLI, Bernardino 531

BLAŽEKOVIĆ, Tatjana 660

BOBINAC, Marijan 753

BOGATAJ, Janez 611

BOGDANOVIĆ, David 352, 373

BOGDANOVIĆ, Milan 451

BOGIŠIĆ, Baldo 516

BOGIŠIĆ, Rafo 482, 483, 790

BOGIŠIĆ, Vlaho 701

BOGOVIĆ, Mirko 54, 603

BOJNIČIĆ, Ivan 197

BORANIĆ, Dragutin 295

BÖRNSTEIN, Henrik 8

BOROŠAK-MARIJANOVIĆ, Jelena 761

BOŠKOVIĆ-STULLI, Maja 690

BRANDT, Miroslav 521BRATULIĆ, Josip
638, 816

BREGOVAC PISK, Marina 671

BREŠIĆ, Vinko 676, 685, 784

BUBANOVIĆ, Milan 73
 BUDIŠA, Dražen 636
 BURIAN, V. 378
 BYRON, George Gordon Noël 298, 640,
 665

C

CANTÙ, Cesare 470
 CEVC, Emilijan 645
 CIGANČIĆ, Andrija 785
 CINDRIĆ, Pavao 500
 CRNČIĆ, Franjo 444
 CRONIA, Arturo 417, 467
 CSENAR-SCHUSTER, Agnjica 786

Č

ČALE, Frano 585, 606
 ČALE FELDMAN, Lada 701
 ČARTORISKI, *obitelj* 608
 ČOLAK, Tode 486
 ČVRLJAK, Krešimir 648, 762, 829

Ć

-ć. 116, 215

D

D. 78, 354
 DAGUERRE, Louis Jacques Mandé 445
 DAMJANOVIĆ, Dragan 826
 DANIČIĆ, Đuro 437
 D'ANNUNZIO, Gabriele 380
 DAYRE, Jean 425
 D. D. D. 28
 DEANOVIĆ, Mirko 428, 470
 DEMETER, Dimitrija 3, 15, 18, 23, 32, 49,
 288, 437, 550, 580, 610
 DESPOT, Miroslava 476, 495, 518, 526
 DEŽELIĆ, Đuro Stjepan 97, 98, 103, 271,
 287, 289, 741
 DEŽELIĆ, Velimir 314, 318, 331, 382, 391
 DIMITREV, Milan; *vidi*: BUBANOVIĆ,
 Milan
 DIMITROVIĆ (DIMITRI) BETTERA, Ma-

rija 546

D. J. 155
 (dk); *vidi*: KAPETANIĆ, Davor
 DMITAR ZVONIMIR, *hrv. kralj* 104
 Dr. Jan Š-f-r-k; *vidi*: ŠAFAŘIK, Pavel Josef
 DRAGANIĆ, Danica 611
 DRAGIČEVIĆ, Josipa 835
 DRAŠKOVIĆ, Janko 198, 740
 DRAŠKOVIĆ, Julije 388
 DRECHSLER, Branko; *vidi*: VODNIK,
 Branko
 DUDA, Dean 701, 712
 DUKAT, Vladoje 298
 DUKIĆ, Davor 697, 771, 792
 DÜRINGSFELD, Otto von 406, 407

Đ

ĐURIĆ, Tomislav 734

E

EFRON, I. A. 281

F

FALIŠEVAC, Dunja 800
 F. C. 444
 FERRARI-CUPILLI, Giuseppe 74
 FIJAN, Andrija 297
 FILIPAN, Božena 571, 692, 702–704, 723,
 724, 735, 737–749, 761–766, 794–799
 FILIPOVIĆ, Rudolf 556
 F. K. 201
 FLAKER, Aleksandar 519, 522, 528, 545,
 592
 FOTEZ, Marko 439
 FRANGESŠ, Ivo 523, 628
 FRANIČEVIĆ, Marin 485
 FRANIĆ, Ante 614, 625
 FRANIĆ, Ivo 423
 FRANKOPANI, *obitelj* 346
 FRANKOVIĆ, Dubravka 600, 612, 624, 632,
 661, 789

G

-g. 98

GAJ, Ljudevit 260, 331, 387, 573–576

GARANJIN FANFONJA, *obitelj* 630

GAVELLA, Branko 451

GAVRIN, Mira 545, 564

GEORGIJEVIĆ, Krešimir 436

GEORJIEV, E. 532

GERÉB, Ladislav 729

Gf. O. 332

GJURIĆ, Milenko D. 381

GLAVNIK, Marijan 657

GOSTL, Igor 658

GRABOWSKI, Bronislav 241, 543, 803

GRBIĆ, Jadranka 695, 746

GREGL, Zoran 811

GREGORIO VII.; *vidi*: GRGUR VII.GRGUR VII., *papa* 104

GRGUR NINSKI 151

GRLOVIĆ, Milan 292

GROL, Jelena 446

GROSS, Mirjana 618–620, 717

GRŠKOVIĆ, Milan 371

GRUBISICH, Josip 53

GRZEGORZEWSKI, Jan 242

GUDEL, Vladimir 283, 321, 337, 430, 431,
449

GUMBAS, Karmen 832

GUNDULIĆ, Ivan 260

H

HADŽIĆ, Antonije 92

HAJDUK, Stjepan 705

HARAMBAŠIĆ, August 803

HAVLIČEK, Ivan 40, 47

HEĆIMOVIĆ, Branko 753

HENEBERG, Većeslav 402

HERCIGONJA, Eduard 615

HIRC, Dragutin 317

HORVAT, Josip 502, 603

HORVAT, Rudolf 365, 398, 401, 414, 426,
459, 460

HRANILOVIĆ, Jovan 304, 308

HRELJA, Damir 747

HUDEC, Jan 234

I

IBLER, Janko 199, 205

INHOF, Bartol 268

IVANIŠEVIĆ, Frano 415

IVANIŠIN, Nikola 720

IVIĆ, Aleksa 399, 408, 412, 427

J

JAGIĆ, Dragutin 181

JAGIĆ, Vatroslav 123, 655, 787, 802, 806

JAKIĆ, Tomislav 504, 508, 567, 579

JAMBRIŠAK, Marija 294

JANKOVIĆ, Branimir 810

JANKOVIĆ, Ján 774, 783

J. B-ć; *vidi*: BENEŠIĆ, JulijeJELAČIĆ, Josip, *ban* 374, 413, 433, 658,
815JELČIĆ, Dubravko 594, 595, 642, 653, 668,
736, 767JEMBRIH, Alojz 655, 693, 764, 765, 786,
787

JEŽIĆ, Slavko 421, 448, 463, 478, 649

JIREČEK, Konstantin 302

(jm/VLM) 831

J..N 34

JOVANOVIĆ MORSKI, Milan 132

J. S. 58

J. Šk.; *vidi*: ŠIDAK, Jaroslav

JURIĆ, Boris 484

JURKOVIĆ, Janko 246, 260

K-k; *vidi*: ŠULEK, Bogoslav

KABILJO-ŠUTIĆ, Simha 640

KAČIĆ MIOŠIĆ, Andrija 768–770

KADLEC, Karel 202, 203

KALAC, Antun 367

KALOGJERA, Goran 629

KAMAUF, Ivan Nep. pl. 456

KAMPUŠ, Ivan 582, 669

- KANDLER, Pietro 643
 KAPETANIĆ, Davor 498
 KAPETANOVIĆ, Amir 806
 KARADŽIĆ, Vuk Stefanović 413, 437
 KARAMAN, Igor 480, 582, 653
 KARAMZIN, Nikolaj Mihajlovič 519
 KARAS, Vjekoslav 273
 KARASEK, O. O. 375
 KASANDRIĆ, Petar 253
 KASSOWITZ CVIJIĆ, Antonija 418
 KAŠTELA, Slobodan 815
 KATIČIĆ, Radoslav 817
 KAVANJIN, Jerolim 89
 KAZALI, Antun 108
 KAZNAČIĆ, Ivan August 44
 KEMPF, Julije 388
 KIDRIČ, Franz 339
 KIRINIĆI, *obitelj* 745
 KJK; *vidi*: JIREČEK, Konstantin
 KLAIĆ, Miho 503
 KLAIĆ, Nada 627
 KLAIĆ, Vjekoslav 423
 KLOVIĆ, Juraj Julije 61, 461, 718, 727
 KNEZOVIĆ, Marin 732
 KOLAR, Mira 714
 KOLARIĆ, Aleksandra 662
 KOLLÁR, Jan 62, 63, 275, 276, 436, 529
 KOLUMBIĆ, Nikica 775
 KOMADINIĆ, Slobodan 92
 KORADE, Mijo 654
 KÖRNER, Theodor 753
 KORUNIĆ, Petar 635
 KOSTRENIĆ, Ivan 195, 249
 KOSZUTICZ, Radowan 238
 KOT, W. 565
 KOVAČEVIĆ, Ante 340
 KOVAČEVIĆ, Frano Mato 36
 KOVAČEVIĆ, Stjepan 292
 KOWALSKA-KOSSOBUDZKA, Halina
     533
 KOZMENKO, I. V. 487
 KRAJAČIĆ, Josip 100
 KRAŠEVAC, Irena 801
 KRESTIĆ, Vasilije 525
 KRIŽANIĆ, Juraj 127
 KRTALIĆ, Ivan 609, 610
 KUHAČ, Franjo Ksaver 273, 744
 KULAKOVSKIJ, Platon 280
 KULUNDŽIĆ, Zvonimir 583
 KUKULJEVIĆ, *obitelj* 230, 692, 723, 737,
     739, 745
 KUKULJEVIĆ SAKCINSKA, Kornelija
     294, 788
 KUKULJEVIĆ SAKCINSKI, Božidar 191,
     194, 259, 261, 301, 329, 330, 338, 366
 KURELAC, Fran 260, 348, 351
 KURELAC, Miroslav 663, 698
 KUŠLAN, Dragojlo 101
 KUZMANIĆ, Ante 486
- L**
- L.....Ć, Fr. 27
 LASIĆ-VUKOVIĆ, Đurđica 657
 LASZOWSKI, Emilij 382
 LAVICKI, Nada 517
 LAZAREVIĆ 17, 24
 LEMAN, Mirko 260
 LEŠČIĆ, Jelica 733
 LEŠČILOVSKAJA, Inna Ivanovna 527
 LIKAR, Andrej 58
 LIPOVČAN, Srećko 802
 LIPOVSKIJ, A. L. 281
 LISINSKI, Vatroslav 749
 LORKOVIĆ, Blaž 741
 LOZICA, Ivan 809
 LUČIĆ, Josip 473, 503, 516
 LUČIN, Bratislav 758
 LUKŠIĆ, Abel 117
- LJ**
- LJUBIĆ, Šime 244, 255, 484, 752, 816–822
- M**
- M. 117, 171
 -ma. 445
 M. Al. Ota. 248

- MACAN, Trpimir 549, 572, 589, 590, 598, 604, 639
- MACUN, Ivan 56
- MAGDIĆ, Antonio 827
- MAIXNER, Rudolf 468
- MAJER-BOBETKO, Sanja 818
- MAJOR, Janez Jurij 396
- MAKANEC, Alfred 413
- MALETIĆ, Đorđe 130
- MAMUZIĆ, Ilija 420, 591
- MARKOVAC, Pavao 600
- MARKOVIĆ, Franjo 140, 264, 265, 469, 494
- MARKOVIĆ, Zdenka 546
- MARKS, Ljiljana 784, 809
- MARKUS, Tomislav 716, 730, 731, 828
- MARULIĆ, Marko 124, 583, 709–711, 758, 800, 804
- M. Šel.; *vidi*: ŠICEL, Miroslav
- MAŠTROVIĆ, Tihomil 802, 816–822
- MATIČEVIĆ, Ivica 701
- MATIJAŠEVIĆ, Ante 535
- MATIJEVIĆ-SOKOL, Mirjana 601, 679
- MATKOVIĆ, Hrvoje 496
- MATKOVIĆ, Majda 681
- MATKOVIĆ, Marijan 465
- MATL, Josef 406, 407
- MAŽURANIĆ, Ivan 260, 319, 341, 432, 437, 544
- MAŽURANIĆ, Matija 754
- MEDULIĆ, Andrija 94
- MESESNEL, Francè 396
- MIHALJEVIĆ, Milan 722
- MIHANOVIĆ, Antun 774, 783
- MIKLOŠIĆ, Franc 655
- MIKULIČIĆ, Juraj 312
- MILČETIĆ, Ivan 179
- MILETIĆ, Ivan 534
- MILINČEVIĆ, Vaso 587
- MILKOVIĆ, Zlatko 461
- MIRKOVIĆ, Stjepan; *vidi*: DEŽELIĆ, Đuro Stjepan
- M. M. d. 55
- MOGUŠ, Milan 674, 684
- MORAVEC, Dušan 606
- MOROVIĆ, Hrvoje 630
- MOZENTL, A. 256
- M. R. 80
- MURRAY DESPALATOVIĆ, Elinor 573–576
- MUTNJAKOVIĆ, Andrija 718
- N**
- NACINOVIC, Erman 250
- NAGY, Iván 93
- NAGY, Josip 416
- NEHAJEV, Milutin 359
- NEMEC, Krešimir 719
- NEUSTÄDTER, Josip barun 658
- NIEPCE, Nicifor 445
- NIKČEVIĆ, Milorad 666, 750
- NOVAK, Božidar 795
- NOVAK, Kristian 812
- NOVAK, Slobodan Prosperov 756
- NOVAK, Viktor 404, 405, 442, 477, 481, 491
- NOVAK, Vilko 219
- NOVAKOVIĆ, K. pl. 245
- NOVOTNY, Stjepan 95
- Nv.; *vidi*: NEHAJEV, Milutin
- O**
- OBRENOVIĆ, Miloš 183
- OČAK, Ivan 650
- OČAK, Jelena 588
- OGRIZOVIĆ, Milan 451
- OKRUGIĆ, Ilija 393
- OPAČIĆ, Petar 757
- OREŠKOVIĆ, Oton 451
- ORŠIĆ, Slavko 332
- OSTOJIĆ, Ivan K. 419
- P**
- PACEL, Vinko 437
- PAJK, Janko 152
- PARMAČEVIĆ, Stjepan 335, 361

- PASARIĆ, Dragutin 796
 PAVLINOVIĆ, Mihovil 602
 PAVLOVIĆ, Cvijeta 777
 PEDERIN, Ivan 791, 803, 805, 807, 815, 819,
 824, 825, 830
 PEJAKOVIĆ, Stefan 437
 PELC, Milan 727
 PERIČIĆ, Denis 706
 PERIĆ, Ivo 682
 PEROK, Slavoljub 741
 PETKOVIĆ, *braća* 629
 PETRAČ, Božidar 636, 677, 699
 PETRARCA, Francesco 804
 PETROVIĆ, P. M. 434
 PETROVIĆ, Rade 530
 PETROVIĆ NJEGOŠ, Petar 666
 PLEŠE, B. 570
 POCIĆ, Orsat 35
 PODNAR, Josip Joja 584
 POLIĆ, Martin 300, 303
 POLJAK, Željko 659
 POPOVIĆ, Jovan Sterija 19
 PRANJIĆ, Krunoslav 545, 592
 PRELOG, Milan 385–387
 PRERADOVIĆ, Petar 175, 260, 277, 286,
 319, 372, 380, 406, 407, 493
 PRIJATELJ-PAVIČIĆ, Ivana 801
 PROHASKA, Dragutin 353, 369, 376, 377
 PUCIĆ, Medo 96
 PUCIĆ, Niko 473
 PYPIN, Aleksandr Nikolaevič 114, 168
- R**
 -r.-; *vidi*: HRANILOVIĆ, Jovan
 RAČKI, Franjo 105–107, 113, 121, 154, 157,
 162, 184, 706
 RADOŠEVIĆ, Andrea 827
 RAKOVAC, Dragutin 169, 382
 RASTEVČIĆ, A. V.; *vidi*: STARČEVIĆ, Ante
 RAVLIĆ, Jakša 474, 492, 493, 505–507, 512,
 513, 515, 524
 REŠETAR, Milan 406, 407
 RIŠNER, Vlasta 820
- RITIG-BELJAK, Nives 669
 R. L. 83
 ROGULJA, Petar 633, 656, 670
 RUBIĆ, Ivo 389
- S**
 S. 383
 SINCERUS; *vidi*: DEMETER, Dimitrija
 SELAKOVIĆ, Milan 490, 569, 582
 SELJAN, Dragutin 10
 SICKEL, Theodor 147, 148
 SINGER, S. 185
 SIROTKOVIĆ, Hodimir 673
 SKALIĆ, Pavao 159, 764
 -ski 422
 SKOK, Joža 780, 793
 Sl. 45
 S. M. 170
 SMIČIKLAS, Tadija (Tade) 231, 233, 264,
 265, 267, 269, 272, 322, 410, 411
 SMOLČIĆ, Niko 371
 Sp.; *vidi*: PARMAČEVIĆ, Stjepan
 SPASOVIĆ, Vladimir Danilovič 114, 168
 SPERANSKIJ, Mihail Nestorovič 270
 -s -s 259
 S. T. 360, 395
 STANČIĆ, Nikša 602, 821
 STARČEVIĆ, Ante 46, 603
 STARÈ, Josip 246
 STASJULEVIĆ, M. M. 168
 STEPANIĆ, Gorana 804
 STEPOVIĆ, Andronik 274, 299
 STIPČEVIĆ, Aleksandar 797
 STIPČEVIĆ, Ennio 759, 772, 773
 STOJEVIĆ, Milorad 785
 STRANJAKOVIĆ, Dragoslav 446
 STRECHA, Mario 779
 STRIŽIĆ, Ivan 728
 STROHAL, Rudolf 284
 SUBOTIĆ, Jovan 258, 587
 SUČIĆ, Stjepan 700
 SUDAREVIĆ, Franjo 261
 SUPILO, Frano 266

SZABO, Agneza 644, 788

Š

-š- 455

ŠABAN, Ladislav 520, 537, 613, 772, 773

ŠAFAŘIK, Janko 2, 80, 378

ŠAFAŘIK, Pavel Josef 3, 270, 805

Šel.; *vidi*: ŠICEL, Miroslav

ŠENOA, August 142, 167, 169, 260, 472, 550,
580, 754, 768, 769, 770, 777

ŠENOA, Zdenko 664

ŠICEL, Miroslav 538, 553, 554, 651, 683,
691, 707, 725, 754, 755, 768–770, 776,
784, 798, 815

ŠIDAK, Jaroslav 497, 501, 560, 561, 566,
599, 605

ŠIROLA, Stjepan 374

ŠIŠIĆ, Ferdo 342–345, 390, 433

ŠOKČEVIĆ, Dinko 782

ŠPIKIĆ, Marko 823

ŠPOLJAR, Krsto 498

ŠRABEC, Armin 149

ŠREPEL, Milivoj 275, 276, 286, 313

ŠTANDL 155

ŠUHAI, Mirko 101

ŠTŪR, L'udovit 48

ŠUBIĆ, Stjepan 17, 19, 21, 24, 29, 58

ŠULEK, Bogoslav 39, 40, 47, 70, 119, 221

ŠUNDALIĆ, Zlata 822

ŠURMIN, Đuro (Gjuro) 293, 323–326, 357,
361, 362

ŠVRLJUGINA, Nada 311

T

T. 399, 443

TERSTENJAK, Davorin 79

TIHOMIL; *vidi*: ŽITNIK, Ignacij

TIJAN, Pavao 462

TKALČEVIĆ, Adolfo Veber 52, 160, 273

TKALČIĆ, Ivan 477, 481

TOMASOVIĆ, Mirko 709–711, 808

TOMMASEO, Nikola 44, 55, 266, 425

TRESIĆ PAVIČIĆ, Ante 305

TRSTENJAK, Anton 220

U

U. 180

ULČNIK, Ivan 456

UREDNIČTVO; *vidi*: LJUBIĆ, Šime

UREDNIŠTVO »KOLA« 210

V

V. 256

VAIĆ, Gjorgje 451

VALDEC, Rudolf 341

VALENTIĆ, Mirko 607

VAUPOTIĆ, Miroslav 498

VEGH, Željko 700, 766, 799

VIDAČIĆ, Marcel 3, 7, 70, 140, 334

VIDAN, Ivo 665

VINCE, Zlatko 751, 752

VINKOVIĆ, Hinko 450

VODNIK, Branko 348, 351, 380, 400

VOJNOVIĆ, Ivo 606

VOLČIĆ, Jakov 367, 551, 638

VOLIĆ, Ladislav 747

VONČINA, Ivan 99

VRANČIĆ, Ivo 490

VRANIĆ, Antun 38

VRAZ, Stanko 5, 37, 164, 260, 319, 339, 469,
494, 611

VRBANIĆ, I. 834

VUK, H.; *vidi*: WOLF, Hinko

VUKELIĆ, Lavoslav 172

VUKOVIĆ, Vladeta 547

W

WISSERT, Adolf 471

WOLF, Hinko 452

WURZBACH, Constant v. 91

X

X. 94, 104, 134, 135, 178

X. Y. 461

Y

YORDANOV, V. 375

Z

-z 61

ZÁBORSKÝ, Jonáš 63

ZAHAR, Ivan 124

ZAJC, Ivan pl. 451

ZDZIECHOWSKI, Marian 319

ZELIĆ, Danko 814

ZGAGA, Višnja 672

ZLATAR, Andrea 696

ZMAJEVIĆ, Dubravka 541

ZORIĆ, Mate 542, 585, 646

Z. Ša.; *vidi*: ŠENOA, ZdenkoZUONIMIRO; *vidi*: DMITAR ZVONIMIR

ZVONAR, Ivan 680, 708

ZVONKO, F. 384

ŽŽIVANČEVIĆ, Milorad 529, 531, 543, 544,
559, 577, 592, 608, 626, 628

ŽIVANČEVIĆ, Vera 626

ŽIVANČEVIĆ-SEKERUŠ, Ivana 640

ŽIVKOVIĆ, Janko 488

ŽITNIK, Ignacij 219

ŽUPAN, Lavoslav 92

ŽUPANOVIĆ, Lovro 558, 634, 726, 748, 749

Josipa Dragičević

Kronika Međunarodnoga znanstvenog skupa o Ivanu Kukuljeviću Sakcinskom

(Varaždin / Varaždinske Toplice, 15.–17. travnja 2010.)

Međunarodni znanstveni skup o Ivanu Kukuljeviću Sakcinskom, održan u Varaždinu i Varaždinskim Toplicama od 15. do 17. travnja 2010., dvanaesti je u nizu skupova organiziranih u sklopu projekta *Hrvatski književni povjesničari* koji se realizira u Hrvatskoj akademiji znanosti i umjetnosti pod vodstvom prof. dr. sc. Tihomila Maštrovića. Uz glavnog organizatora Hrvatske studije Sveučilišta u Zagrebu u njegovoj su realizaciji kao suorganizatori sudjelovali Filozofski fakultet Sveučilišta Josipa Jurja Strossmayera Osijek, Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu, Hrvatsko filološko društvo Zagreb, Ogranak Matice hrvatske Varaždin, Nacionalna i sveučilišna knjižnica u Zagrebu, Sveučilište Jurja Dobri- le u Puli te Sveučilište u Zadru, a u radu Organizacijskog odbora, uz njegovog predsjednika prof. dr. sc. Tihomila Maštrovića, sudjelovali su prof. dr. sc. Stipe Botica, prof. dr. sc. Dunja Fališevac, mr. sc. Ernest Fišer, akademik Radoslav Katičić, prof. dr. sc. Stanislav Marijanović, akademik Miroslav Šicel te tajnik dr. sc. Marinko Šišak i izvršna tajnica Martina Ćavar. Pokrovitelji skupa bili su Grad Varaždin, Grad Varaždinske Toplice i Varaždinska županija.

Skup je započeo 15. travnja 2010. u Varaždinu, a prethodila mu je tiskovna konferencija na kojoj su mr. sc. Ernest Fišer i prof. dr. sc. Tihomil Maštrović predstavili dosadašnje rezultate znanstvenih istraživanja provedenih u sklopu projekta *Hrvatski književni povjesničari*, a koja su nakon održanih skupova objavljena u zbornicima posvećenima pojedinim hrvatskim književnim povjesničarima – Mihovilu Kombolu, Slavku Ježiću, Franji Fancevu, Tomi Matiću, Albertu Haleru, Branku Vodniku, Ivanu Milčetiću, Dragutinu Prohaski, Milanu Rešetaru, Vatroslavu Jagiću i Šimi Ljubiću. Najavljujući dvanaesti skup o Ivanu Kukuljeviću Sakcinskom izložena je ideja da se Park Vatroslava Jagića u Varaždinu preimenuje u Perivoj hrvatskih književnih povjesničara u kojemu bi se postavljanjem bisti (uz postojeći kip V. Jagića) odalo priznanje i drugim književnim povjesničarima koji su svojim životom i djelovanjem usko vezani uz Varaždin (I. Kukuljević Sakcinski, B. Vodnik, I. Milčetić i dr.).

Nakon tiskovne konferencije uslijedila je prva plenarna sjednica u Klubu »Europa media« u Varaždinu, a tom je prigodom okupljene pozdravio varaždinski gradonačelnik dr. Ivan Čehok.

Prvo izlaganje pod naslovom *Ivan Kukuljević Sakcinski i hrvatski studiji* održao je akademik Radoslav Katičić koji je istaknuo Kukuljevićevu širinu

kulturno-znanstvenog djelovanja čime mu pripada mjesto osnivača brojnih humanističkih disciplina u nas pri tom naglasivši važnost njegovog interdisciplinarnog i komparatističkog pristupa istraživačkom radu koji je u hrvatskoj akademskoj zajednici nedavno dobio i svoj institucionalni okvir. Akademik Josip Bratulić u izlaganju *Ivan Kukuljević, prvi predsjednik Matice hrvatske* govorio je o Kukuljevićevoj djelatnosti u Matici hrvatskoj istaknuvši njegov značaj za uspostavljanje Matice hrvatske kao središnje nakladničke i kulturne ustanove koja je objavljivanjem preko stotinu naslova različitog sadržaja u razdoblju od 1875. do Kukuljevićeve smrti 1889. uspjela istisnuti njemačku i talijansku knjigu i stvoriti hrvatsku čitateljsku publiku. Uslijedilo je predavanje prof. dr. sc. Tihomila Maštrovića *Ivan Kukuljević Saksinski – začetnik hrvatske književne historiografije* koje je bilo usmjereno na znanstveni dio Kukuljevićevog stvaralačkog opusa pri čemu je naglašeno kako je Kukuljević svojim prinosima s područja hrvatske književne historiografije posebice djelom *Bibliografija hrvatska* uspostavio temelje za stvaranje hrvatske književne povijesti. *Zavičajna uporišta Ivana Kukuljevića Saksinskog* bila su tema izlaganja mr. sc. Ernesta Fišera koji je istaknuo šest hrvatskih mjesta (Varaždin, obiteljsko dobro u Jurketincu kraj Varaždina, Zajezda, Varaždinske Toplice, obiteljsko imanje Tonimir kraj Varaždinskih Toplica i ljetno boravište Puhakovec kraj Sv. Križa u Hrvatskom zagorju) koja su značajno obilježila Kukuljevićev životni put. Težište rada prof. dr. sc. Ivana Pederina *Kukuljević povjesnik* vezano je uz časopis *Arhiv za povjestnicu jugoslavensku* i Kukuljevićeve radove u njemu kojima je postao prvak hrvatske znanosti svoga doba.

U popodnevним satima sudionici skupa postavili su spomen-vijenac na rodnu kuću Ivana Kukuljevića Saksinskog, nakon čega ih je u Gradskoj vijećnici primio predsjednik Gradskog vijeća grada Varaždina Ivan Herman koji je izrazio zadovoljstvo što je Varaždin domaćin znanstvenog skupa o Ivanu Kukuljeviću Saksinskom, jednom od najznačajnijih hrvatskih kulturnih djelatnika rođenjem i djelovanjem vezanim uz grad Varaždin.

Uslijedilo je predstavljanje *Zbornika o Šimi Ljubiću* koje se održalo u Gradskoj knjižnici i čitaonici Metela Ožegovića. O Zborniku kao jedanaestom iz edicije *Hrvatskih književnih povjesničara* govorili su akademici Radoslav Katičić i Josip Bratulić te prof. dr. sc. Tihomil Maštrović istaknuvši njegovu posebnost zbog revitaliziranja lika i djela Šime Ljubića nepravedno zapostavljenog u hrvatskoj znanosti, a koji uz Ivana Kukuljevića Saksinskog i Vatroslava Jagića stoji kao začetnik hrvatske književne historiografije.

Skup je s radom nastavio u petak, 16. travnja 2010. u hotelu Minervi u Varaždinskim Toplicama, a tom je prigodom sudionike pozdravio i zaželio im uspješan nastavak rada gradonačelnik Varaždinskih Toplica Dragutin Kranjčec. Kao posebnu zanimljivost ovom prigodom treba istaknuti pozdravni govor sudionika skupa fra Hrvatina Gabrijela Jurišića održan na latinskom jeziku na opće oduševljenje nazočnih te ga prenosimo u cijelosti:

Reverendissimi domini et cultores eminentissimi viri, investigatoris historiae atque culturae populi Croatarum, domini Jaonnis Kukuljević Sakcinski! Omnibus et singulis vobis in symposio hoc, in aula hac nunc praesentibus, salutem plurimam, optima vota atque - utor enim verbis sancti patris nostri Francisci Asissiensis - »Pax et bonum!«.

Illustrissimus clarissimusque vir Joannes Kukuljević Sakcinski primus omnium Croatarum in Congregatione Regnorum Croatiae, Dalmatiae et Slavoniae, lingua vernacula, id est lingua Croatica, contionem vel orationem suam habuit. Atque etiam sententiam et conditionem suam proposuit dicens: »In hac Congregatione Regnorum orationes contionesque omnes et singuli oratores tantummodo lingua Croatica contionari debent«.

Drugu sjednicu znanstvenog skupa kojoj su predsjedale prof. dr. sc. Sanda Ham, prof. dr. sc. Valnea Delbianco i dr. sc. Andrea Sapunar otvorilo je izlaganje prof. dr. sc. Sande Ham *O jeziku Kukuljevićeva saborskog govora iz 1843.* koja je na osnovi različitih tiskanih verzija utvrdila njegova glavna jezična obilježja. Dr. sc. Andrea Sapunar Knežević u izlaganju *Ivan Kukuljević Sakcinski o moravskim, doljnjoaustrijskim i zapadnougarskim Hrvatima* razmatrala je Kukuljevićev prinos u povezivanju i upoznavanju hrvatske sredine s Hrvatima iz naslova izlaganja. O prikupljanju povijesne građe i Kukuljevićevu odnosu s Franjom Račkim govorila je prof. dr. sc. Mirjana Matijević Sokol u izlaganju *Ivan Kukuljević Sakcinski i počeci prikupljanja i izdavanja povijesnih vreća*. O Kukuljeviću kao autoru *Bibliografije hrvatske*, prve hrvatske opće retrospektivne bibliografije objavljene u Zagrebu 1860. s dodatkom iz 1863., govorio je Slavko Harni u referatu *Hrvatska bibliografija i Kukuljevićev pojam književnosti*. U središtu izlaganja *Prinos Ivana Kukuljevića Sakcinskog istraživanju glagoljaškog pjevanja* dr. sc. Gorane Doliner bila su istraživanja onih glagoljskih izvora kojima je Kukuljević pridonio osvjetljavanju glazbenih podataka. O imagološkim kategorijama u Kukuljevićevu dramskom opusu i hrvatskom književnom romantizmu izlagao je doc. dr. sc. Robert Bacalja u referatu *Imagološki aspekt Kukuljevićevih drama*, nastalim u suautorstvu s Katarinom Ivon. Retoričkom raščlambom Kukuljevićevih govora na skupštini Zagrebačke županije i u Hrvatskom saboru bavila se dr. sc. Ružica Pšihistal u izlaganju *Retorički aspekti Kukuljevićevih političkih govora (1843.–1847.)* čime se osvrnula na Kukuljevićevu koncepciju jezika i narodnog identiteta. Posljednje predavanje druge sjednice pod naslovom *Ivan Kukuljević Sakcinski kao biograf – prinosnik poznavanju grofa Janka Draškovića* održala je Martina Čavar, pri tom izlažući o Kukuljevićevu biografskom djelu *Glasoviti Hrvati prošlih vjekova* i posebice tekstu o Janku Draškoviću.

U stanci između izlaganja sudionici skupa posjetili su Zavičajni muzej Va-

raždinskih Toplica gdje su pod vodstvom ravnateljice Spomenke Vlahović razgledali eksponate iz rimskoga doba koji svjedoče o kontinuitetu života i liječenja u Varaždinskim Toplicama.

Trećoj sjednici skupa predsjedali su akademik Josip Bratulić, Persida Lazarević Giacomo i dr. sc. Rušica Pšihistal, a prvo predavanje pod naslovom *Ivan Kukuljević i nezaboravljena Istra* održala je dr. sc. Valnea Delbianco koja je tom prigodom istaknula Kukuljevićeva preporoditeljska nastojanja da u Istri pobudi narodnu samosvijest potičući bilježenje hrvatskih kulturnih i književnih sastavnica njezine povijesti. Uslijedilo je izlaganje dr. sc. Mije Lončarića *Kukuljevićev književni kajkavski jezik* koji je na primjeru Kukuljevićevog dnevnika izvršio jezičnu analizu njegovog književnog jezika. U predavanju *Ivan Kukuljević Sakcinski i Jovan Subotić* Persida Lazarević di Giacomo bavila se odnosom tih dvaju kulturnih radnika važnih za nacionalna gibanja vlastitih naroda s posebnim naglaskom na njihovu književnu djelatnost. Dubravka Brunčić u izlaganju *Urbani prostori u pjesništvu Ivana Kukuljevića Sakcinskog* analizom Kukuljevićevog pjesničkog opusa utvrdila je ulogu gradova u pjesmama kao semantičkih polja važnih za procese nacionalne i kulturne identifikacije i integracije, a osvrnula se i na Kukuljevićeve predodžbe o inozemnim gradovima. *Značenje Ivana Kukuljevića Sakcinskog u hrvatskoj glazbenoj kulturi i znanosti* bila je tema izlaganja dr. sc. Sanje Majer-Bobetko koja je istražila recepciju Kukuljevićevih glazbenih natuknica iz *Slovnika umjetnikah jugoslavenskih* u hrvatskoj muzikologiji pri tom pruživši uvid u Kukuljevićeve priloge glazbenoj publicistici. Fra Hrvatinić Gabriel Jurišić u referatu *Starac Milovan u Kukuljevićevoj »Bibliografiji hrvatskoj«* analizirao je popis djela fra Andrije Kačića Miošića koje Kukuljević donosi u navedenom djelu te upozorio na netočne ili nesigurne podatke predlažući ispravke.

Nakon stanke o Kukuljeviću kao putniku izlagala je Josipa Dragičević u referatu *Putopisna proza Ivana Kukuljevića Sakcinskog* u kojem je analizirala Kukuljevićeve putničke zapise određene žanrom putopisa i utvrdila njihovo mjesto u putopisima hrvatskog romantizma. Uslijedilo je predavanje *Prostornost u Kukuljevićevu književnom opusu* Ane Batinić koja je na temelju zastupljenosti različitih prostora u Kukuljevićevim književnim djelima utvrdila njihovu domoljubnu i političku ulogu sa svrhom buđenja nacionalne svijesti. *Kukuljevićeva arhivska istraživanja u Beču* bila su tema izlaganja dr. sc. Rudolfa Preinerstorfera koji je iznio dokumente sačuvane u bečkom arhivu vezane uz Kukuljevićeva istraživanja. Analizirajući pisma Ivana Kukuljevića Sakcinskog Josefu Šafaříku pisana u razdoblju od 1851. do 1858. godine dr. sc. Jadranka Mlikota u izlaganju *Privatni i javni jezik Ivana Kukuljevića Sakcinskog* iznijela je razlike između Kukuljevićevog razgovornog i književnog jezika. Posljednje izlaganje na skupu održala je Vladimira Rezo pod naslovom *Novohistoričko čitanje Kukuljevićeve studije »Marko Marulić i njegovo doba«* koja je novohistoričkim iščitavanjem odredila metodološki okvir nastanka studije iz naslova.

Na kraju skupa završnu riječ održao je akademik Radoslav Katičić koji je istaknuo raznolikost i zanimljivost izlaganja čime je još jednom potvrđen značaj skupova održanih u sklopu projekta *Hrvatski književni povjesničari* koje odlikuju novi pristupi i spoznaje za osvjetljivanje života i djelovanja pojedinih književnih povjesničara.

U subotu, 17. travnja 2010. za sudionike skupa organiziran je turistički program pod stručnim vodstvom gospođe Smirne Turkalj koji je započeo u Varaždinskim Toplicama obilaskom grada te posjetom sačuvanim ostatcima rimskog termalnog kupališta iz doba rimskog cara Konstantina. Uslijedio je odlazak u »centar svijeta« – grad Ludbreg gdje su sudionici posjetili Župnu crkvu Presvetog Trojstva, najstariju sakralnu građevinu u gradu, u kojoj se čuva Relikvija Predragocjene Krvi Isusove, a potom Restauratorski zavod Ludbreg smješten u Dvorcu Batthyány i osnovan godine 1992. kao rezultat potrebe za skladištenjem crkvenih i muzejskih predmeta iz ratom ugroženih područja. Po dolasku u Varaždin sudionici su obišli impresivnu Entomološku zbirku »Čudesni svijet kukaca« osnivača prof. Franje Košćeca te Zbirku Miljenka Stančića, a trodnevno druženje završilo je ručkom u restoranu »Aquacity« nadomak Varaždinu.

Na kraju valja zahvaliti organizatorima skupa na bogatom programu koji je pratio znanstveni dio Međunarodnog znanstvenog skupa o Ivanu Kukuljeviću Sakcinskom za koji se zaključno može reći da je protekao uspješno, pruživši niz zanimljivih novih prinosa poznavanju lika i djela Ivana Kukuljevića Sakcinskog te se sa zanimanjem treba iščekivati objavljivanje zbornika s održanim izlaganjima.

Sl. 21.: Znanstveni skup o Ivanu Kukuljeviću Sakcinskom započeo je 15. travnja 2010. u Gradskoj knjižnici u Varaždinu predstavljanjem zbornika s prethodnog skupa – *Zbornika o Šimi Ljubiću*. Govorili su: J. Bratulić, R. Katičić i T. Maštrović.

Sl. 22.: S prve radne sjednice znanstvenog skupa u Varaždinu.

Sl. 23.: Izlet sudionika skupa u Ludbreg.

MEĐUNARODNI ZNANSTVENI SKUP O
IVANU KUKULJEVIĆU SAKCINSKOM

PROGRAM

VARAŽDIN / VARAŽDINSKE TOPLICE,
15. – 17. TRAVNJA 2010.

ORGANIZATOR

Hrvatski studiji Sveučilišta u Zagrebu

SUORGANIZATORI

Filozofski fakultet Sveučilišta Josipa Jurja Strossmayera Osijek

Filozofski fakultet Sveučilišta u Puli

Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu

Hrvatsko filološko društvo Zagreb

Matica hrvatska – ogranak Varaždin

Nacionalna i sveučilišna knjižnica u Zagrebu

Sveučilište u Zadru

POKROVITELJ SKUPA

Grad Varaždin

Grad Varaždinske Toplice

Varaždinska županija

ORGANIZACIJSKI ODBOR***Predsjednik:***

Prof. dr. sc. Tihomil Maštrović

Članovi:

Prof. dr. sc. Stipe Botica

Prof. dr. sc. Dunja Fališevac

Mr. sc. Ernest Fišer

Akademik Radoslav Katičić

Prof. dr. sc. Stanislav Marijanović

Akademik Miroslav Šicel

Tajnik:

Mr. sc. Marinko Šišak

Izvršna tajnica:

Martina Ćavar, prof.

P R O G R A M

ČETVRTAK, 15. travnja 2010.

ZAGREB, (parkiralište iza tornja Cibone)

9.00 Polazak sudionika skupa autobusom za Varaždin

ČETVRTAK, 15. travnja 2010.

VARAŽDIN, Klub »Europa media«, A. Cesarca 1/II (Zgrada HNK)

10.00 Tiskovna konferencija povodom Međunarodnoga znanstvenog skupa o Ivanu Kukuljeviću Sakcinskom

VARAŽDIN, Klub »Europa media«, A. Cesarca 1/II (Zgrada HNK)

11.00 *Prva sjednica znanstvenoga skupa*

Predsjedaju: akademik Radoslav Katičić (Beč); prof. dr. sc. Tihomil Maštrović (Zagreb); mr. sc. Ernest Fišer (Varaždin)

- Pozdravna riječ dr. sc. Ivana Čehoka, gradonačelnika Varaždina
  - Pozdravne riječi
  - Izlaganja:
    - Akademik Radoslav Katičić** (Beč): Ivan Kukuljević Sakcinski i hrvatski studiji
    - Akademik Josip Bratulić** (Zagreb): Ivan Kukuljević – posljednji predsjednik Matice ilirske, prvi predsjednik Matice hrvatske
    - Prof. dr. sc. Tihomil Maštrović** (Zagreb): Ivan Kukuljević Sakcinski – začetnik hrvatske književne historiografije
    - Mr. sc. Ernest Fišer** (Varaždin): Ivan Kukuljević Sakcinski i Varaždin
  - Stanka i osvježenje
    - Prof. dr. sc. Stanislav Marijanović** (Osijek): Ivan Kukuljević Sakcinski: povjesnik-graditelj
    - Prof. dr. sc. Ivan Pederin** (Split): Kukuljević povjesnik
    - Prof. dr. sc. Slobodan Prosperov Novak** (Split): Kukuljević antologičar renesansnih pjesnika
    - Prof. dr. sc. Sanda Ham** (Osijek): O jeziku Kukuljevićeva saborskog govora iz 1843.
  - Rasprava
- 12.00 Završetak rada

ČETVRTAK, 15. travnja 2010.**VARAŽDINSKE TOPLICE**, Hotel Minerva

14.00 Dolazak sudionika Međunarodnoga znanstvenog skupa i smještaj u hotelu Minerva

ČETVRTAK, 15. travnja 2010.**VARAŽDIN**

17.30 Posjet rodnoj kući Ivana Kukuljevića Sakcinskog

VARAŽDIN, Gradska vjećnica, Trg kralja Tomislava 1

18.00 Primanje kod gradonačelnika grada Varaždina

VARAŽDIN, Gradska knjižnica i čitaonica Metela Ožegovića, Trg slobode 819.00 Predstavljanje *Zbornika o Šimi Ljubiću*, jedanaestog zbornika u ediciji *Hrvatski književni povjesničari*

Sudjeluju: akademik Radoslav Katičić; akademik Josip Bratulić; prof. dr. sc. Tihomil Maštrović

PETAK, 16. travnja 2010.**VARAŽDINSKE TOPLICE**, Hotel Minerva9.00 *Druga sjednica znanstvenoga skupa*

Predsjedaju: prof. dr. sc. Sanda Ham (Osijek); Valnea Delbianco (Pula); dr. sc. Andrea Sapunar Knežević (Zagreb)

- Pozdravna riječ Dragutina Kranjčeca, gradonačelnika Varaždinskih Toplica
- Izlaganja:
  - Prof. dr. sc. Mirjana Matijević Sokol** (Zagreb): Ivan Kukuljević Sakcinski i počeci sustavnog prikupljanja i izdavanja povijesnih vrela
  - Dr. sc. Hrvojkja Mihanović-Salopek** (Zagreb): Kukuljevićevo istraživanje kajkavske barokne duhovne književnosti
  - Dr. sc. Andrea Sapunar-Knežević** (Zagreb): Ivan Kukuljević Sakcinski o moravskim, dolnjoaustrijskim i zapadnougarskim Hrvatima
  - Dr. sc. Nina Aleksandrov-Pogačnik** (Zagreb): Ivan Kukuljević Sakcinski – začinjavac i entuzijast
  - Dr. sc. Robert Hajszan** (Beč): Gašpar Glavinić i Ivan Kukuljević Sakcinski
  - Dr. sc. Antun Pavešković** (Zagreb): Ivan Kukuljević Sakcinski: *Juran i Sofija* – antropološka analiza
- Stanka i osvježenje
  - Prof. dr. sc. Ljiljana Kolenić** (Osijek): Jezik Kukuljevićevih govora
  - Slavko Harni, prof.** (Zagreb): Hrvatska bibliografija i Kukuljevićev pojam književnosti
  - Dr. sc. Gorana Doliner** (Zagreb): Prinos Ivana Kukuljevića Sakcinskog

istraživanju glagoljaškog pjevanja

Doc. dr. sc. Robert Bacalja / Katarina Ivon, prof. (Zadar): Imagološki aspekt Kukuljevićevih drama

Prof. dr. sc. Vanda Babić (Zadar): Boka kotorska u putevima iliraca

Dr. sc. Ružica Pšihistal (Osijek): Retorički aspekti Kukuljevićevih političkih govora (1843.–1847.)

Martina Ćavar, prof. (Zagreb): Ivan Kukuljević Sakcinski kao biograf – prinosnik poznavanju grofa Janka Draškovića

- Rasprava

12.00 Završetak rada

PETAK, 16. travnja 2010.

VARAŽDINSKE TOPLICE, Hotel Minerva

16.00 *Treća sjednica znanstvenoga skupa*

Predsjedaju: akademik Josip Bratulić (Zagreb); dr. sc. Ružica Pšihistal (Osijek); Persida Lazarević Di Giacomo, prof. (Pescara)

- Izlaganja:

Prof. dr. sc. Valnea Delbianco (Pula): Kukuljević i nezaboravljena Istra

Dr. sc. Mijo Lončarić (Zagreb): Kukuljevićev književni jezik kajkavski

Persida Lazarević Di Giacomo, prof. (Pescara): Ivan Kukuljević Sakcinski i Jovan Subotić

Dubravka Brunčić, prof. (Osijek): Urbani prostori u pjesništvu Ivana Kukuljevića Sakcinskog

Viktoria Franić Tomić, prof. (Split): Dosezi biografizma u *Glasovitim Hrvatima* Ivana Kukuljevića Sakcinskog

Mr. sc. Ivan Kosić (Zagreb): Rukopisna ostavština Ivana Kukuljevića Sakcinskog u Nacionalnoj i sveučilišnoj knjižnici u Zagrebu

- Stanka i osvježenje

Dr. sc. Sanja Majer Bobetko (Zagreb): Značenje Ivana Kukuljevića Sakcinskog u hrvatskoj glazbenoj kulturi i znanosti

Fra Hrvatinić Gabrijel Jurišić (Sinj): Starac Milovan u Kukuljevićevoj *Bibliografiji hrvatskoj*

Josipa Dragičević, prof. (Zagreb): Putopisna proza Ivana Kukuljevića Sakcinskog

Ana Batinić, prof. (Zagreb): Prostornost u Kukuljevićevu književnom opusu

Dr. sc. Rudolf Preinerstorfer (Beč): Kukuljevićeva arhivska istraživanja u Beču

Jadranka Mlikota, prof. (Osijek): Privatni i javni jezik Ivana Kukuljevića Sakcinskog

Vladimira Rezo, prof. (Zagreb): Novohistoričko čitanje Kukuljevićeve studije

Marko Marulić i njegovo doba

- Rasprava

- Završna riječ

18.30 Završetak rada

20.00 Svečana večera za sudionike skupa u restoranu hotela Minerva

SUBOTA, 17. travnja 2010.

VARAŽDINSKE TOPLICE I VARAŽDIN

9.00 Posjet kulturno-umjetničkim spomenicima Varaždinskih Toplica (Zavičajni muzej Varaždinskih Toplica, rimske iskopine) i Varaždina (Katedrala, Zbirka Miljenka Stančića, Entomološka zbirka *Čudesni svijet kukaca* i dr.) uz stručno vodstvo.

- Dolazak autobusa u Zagreb oko 20 sati

Popis slikovnih priloga

- Sl. 1.: Knjiga I. *Arkiva za pověstnicu jugoslavensku*, Zagreb, 1851. *Arkiv* je Ivan Kukuljević Sakcinski uređivao od 1851. do 1875. 16
- Sl. 2.: Knjiga *Književnici u Hrvatah iz prve polovine XVII. vieka s ove strane Velebita* Ivana Kukuljevića Sakcinskog objavljena je u Zagrebu 1869. ... 24
- Sl. 3.: Matica hrvatska objavila je godine 1886. knjigu Ivana Kukuljevića Sakcinskog *Glasoviti Hrvati prošlih vjekova. Niz životopisâ*. 52
- Sl. 4.: *Pjesme Marka Marulića* priredio je Ivan Kukuljević Sakcinski godine 1869., a objavljene su kao prva knjiga Akademijine znamenite edicije »Stari pisci hrvatski«. 64
- Sl. 5.: *Acta Croatica. Listine hrvatske* prva je knjiga iz edicije »Monumenta historica Slavorum Meridionalium. Povjestni spomenici Južnih Slavenah«. 114
- Sl. 6.: Knjiga Ivana Kukuljevića Sakcinskog *Pjesnici hrvatski XV. vieka* objavljena je u Zagrebu 1856. 156
- Sl. 7.: U Kukuljevićevoj knjizi *Glasoviti Hrvati prošlih vjekova* (1886.) osobito je uspješno donešen životopis grofa Janka Draškovića. 238
- Sl. 8.: Knjiga Ivana Kukuljevića Sakcinskog *Marko Marulić i njegova doba*, objavljena u Zagrebu 1869., pretisak je iz knjige I. »Starih pisaca hrvatskih«. 251
- Sl. 9.: Knjiga Ivana Kukuljevića Sakcinskog *Poviest porodice Draškovića Trakošćanskih* objavljena je nakladom Matice hrvatske u Zagrebu 1887. 252
- Sl. 10.: Kukuljevićev putopis *Putovanje po Bosni*, objavljen u Zagrebu 1858., prethodno je dijelom tiskan u zagrebačkim *Narodnim novinama*. 268
- Sl. 11.: Knjiga prva *Različitih dĉla Ivana Kukuljevića Sakcinskog*, objavljena 1842., sadrži pišĉeve *Pripovĉsti*. 284
- Sl. 12.: Junaĉka igra u tri ĉina Ivana Kukuljevića Sakcinskog *Juran i Sofja ili Turci kod Siska* premijerno je izvedena 1839. u Sisku, a 27. listopada 1840. u Zagrebu. 318
- Sl. 13.: Zbirka Kukuljevićevih pjesama *Slavjanke* objavljena je pod pseudonomimom X u Zagrebu 1848. 332
- Sl. 14.: Sin Ivana Kukuljevića Sakcinskog – BoŹidar Kukuljević, uz desetu obljetnicu smrti svoga oca, objavio je pjesmu »Ocu« u ĉasopisu *Vienac*, XXXI, br. 21, str. 493; Zagreb, 5. kolovoza 1899. 344
- Sl. 15.: Sin Ivana Kukuljevića Sakcinskog BoŹidar objavio je 1907. knjigu *Mladost Ivana pl. Kukuljevića Sakcinskoga*, vaŹan izvor poznavanju znanstvenikova životopisa. 388

- Sl. 16.: Povijesna rasprava Ivana Kukuljevića Sakcinskog *Pleme grofovah Oršićah* objavljena je 1846. u zabavniku *Iskra*, a potom i kao zasebna knjiga. 410
- Sl. 17.: *Slovník umjetnikah jugoslavenskih* Ivana Kukuljevića Sakcinskog objavljen je u pet svezaka od 1858. do 1860. 458
- Sl. 18.: *Bibliografija hrvatska* Ivana Kukuljevića Sakcinskog, objavljena u Zagrebu 1860., prva je hrvatska opća retrospektivna bibliografija. 470
- Sl. 19.: Godine 1863. Ivan Kukuljević Sakcinski objavio je *Dodatak* svojoj *Bibliografiji hrvatskoj* iz 1860. 482
- Sl. 20.: Ivan Kukuljević Sakcinski autor je monografije *Život Jurja Julia Klovija slikara*, Zagreb 1852., nezaobilazne u proučavanju uglednoga hrvatskoga renesansnog slikara. 506
- Sl. 21.: Znanstveni skup o Ivanu Kukuljeviću Sakcinskom započeo je 15. travnja 2010. u Gradskoj knjižnici u Varaždinu predstavljanjem zbornika s prethodnog skupa – *Zbornika o Šimi Ljubiću*. Govorili su: J. Bratulić, R. Katičić i T. Maštrović. 787
- Sl. 22.: S prve radne sjednice znanstvenog skupa u Varaždinu. 788
- Sl. 23.: Izlet sudionika skupa u Ludbreg. 788

Napomena

Program Međunarodnoga znanstvenog skupa o Ivanu Kukuljeviću Sakcinskom okupio je većinu znanstvenika koji u ovom zborniku objavljuju svoje priloge. Osim priloga uvrštenih u *Zbornik o Ivanu Kukuljeviću Sakcinskom* potrebno je istaći da nekoliko referenata iz različitih razloga nisu stigli završiti najavljene priloge, premda su prijavili svoja priopćenja, a teme tih priopćenja prihvatio je Organizacijski odbor Međunarodnoga znanstvenog skupa o Ivanu Kukuljeviću Sakcinskom, što je najavljeno i u *Programu* skupa, pa su i sažetci većine tih radova objavljeni u *Knjižici sažetaka*. Na taj je način, nažalost, u *Zborniku* izostalo nekoliko važnih motrišta na stvaralački opus Ivana Kukuljevića Sakcinskog i na njegovo svekoliko situiranje u hrvatsku znanstvenu, književnu i kulturnu povjesnicu. Riječ je o priopćenjima što su ih za znanstveni skup o Ivanu Kukuljeviću Sakcinskom prijavili (navode se onim redom kojim su najavljeni u *Programu* Međunarodnoga znanstvenoga skupa): mr. sc. Ernest Fišer (Varaždin): »Ivan Kukuljević Sakcinski i Varaždin«; prof. dr. sc. Stanislav Marijanović (Osijek): »Ivan Kukuljević Sakcinski: povjesnik-graditelj«; prof. dr. sc. Slobodan Prosperov Novak (Split): »Kukuljević antologičar renesansnih pjesnika«; prof. dr. sc. Mirjana Matijević Sokol (Zagreb): »Ivan Kukuljević Sakcinski i početci sustavnog prikupljanja i izdavanja povijesnih vrela«; dr. sc. Hrvojka Mihanović-Salopek (Zagreb): »Kukuljevićevo istraživanje kajkavske barokne duhovne književnosti«; dr. sc. Robert Hajszan (Beč): »Gašpar Glavinić i Ivan Kukuljević Sakcinski«; dr. sc. Antun Pavešković (Zagreb): »Ivan Kukuljević Sakcinski: *Juran i Sofija* – antropološka analiza«; prof. dr. sc. Vanda Babić (Zadar): »Boka kotorska u putevima iliraca«.

Valja također istaći i to da su neki od navedenih (prof. dr. sc. Mirjana Matijević Sokol; mr. sc. Ernest Fišer) nazočili na znanstvenom skupu, te pročitali sažete verzije svoga priopćenja na sjednicama održanim u Varaždinu 15. travnja 2010. i u Varaždinskim Toplicama 16. travnja 2010., te sudjelujući u raspravi dali zamijećeni prinos radu skupa.

Premda je prof. dr. sc. Ivan Pederin održao samo jedno izlaganje na skupu (»Kukuljević povjesnik«) u *Zborniku* je zastupljen s još jednim znanstvenim člankom – »Ivan Kukuljević kao nacionalni pjesnik i dramski pisac«, pridonijevši svojim prinosima cjelovitijem viđenju Kukuljevićeve stvaralačke osobnosti.

Svi znanstveni i stručni prilozi uvršteni u *Zbornik o Ivanu Kukuljeviću Sakcinskom* prošli su odgovarajući recenzentski postupak tako da su napisane po dvije stručne recenzije za svaki od priloga, a provedena je UDK klasifikacija čime je udovoljeno standardima uređivanja znanstvenih izdanja.

Kazalo imena

A

ABBADIA, Luigia 451
ABRAMOVICH-ADELBURG, Eduard 474
ADOLF, Gustav 34, 35
AGAPIĆ (AGAPITO), Andrija 216, 273, 500, 512
ALBERTO VELIKOMIHALJSKI 44
ALBRECHT, Dragutin 77, 342
ALDEMARISCO, Alojzije 44
ALEKSA 346
ALEKSANDAR KARADORĐEVIĆ *srp. knez* 396
ALEKSANDAR III., *papa* 41
ALEKSANDAR VI. (Rodrigo Borja), *papa* 486
ALEKSANDROV-POGAČNIK, Nina 333, 792
ALESSANDRO DI ALESSANDRO 489
ALGON 45
AMARAL, Andreas 46
ANDERSEN, Hans Christian 61
ANDREIS, Josip 442, 448, 450, 454, 466
ANDRIĆ, Vicko 272
ANDRIJA, *dubr. nadbiskup* 500
ANDRIJA II., *hrv.-ugar. kralj* 41, 42
ANDRIJA III. MLEČANIN, *hrv.-ugar. kralj* 28, 31
ANDRIJA OD DREŽNIKA 234
ANTICHO (ANTICO, ANTIQUO, DE ANTIQUIS, ANTIQUUS, ANTIGO), Andrea (Andrija) 273, 441, 443–445
ANŽUVINCI (ANJOU), *fran. dinastija* 41, 297
APOLONIJE RODANIN 84
APPENDINI, Francesco Maria 215, 229, 230, 370, 445
APPONYI, György 70
ARALDI, Antonio 430
ARANEUS, Clemens 229
ARIOSTO, Ludovico 81, 84, 425

ARISTOTEL, *grč. filozof* 80, 130, 132, 138, 140, 141, 152, 153, 155, 447, 454
ARMANO, Emin 444, 454
ARMOLUŠIĆ, Jakov 296
ARNDT, Ernst Moritz 334
ARNETH, Alfred von 480, 481
ARPADOVIĆ, Geza 493
ARPADOVIĆ, Stjepan I. *ugar. kralj* 493
ARPADOVIĆI, *ugar. dinastija* 28, 41, 297
ARTNER, Therese von 69, 87
ASHBERY, John Lawrence 297
ASSMAN, Aleida 293, 296
ASSMAN, Jan 285, 292, 296
ATILA, *hun. vladar* 76, 85
ATLAGIĆ 40, 47
AUERSBERG, Andria 269
AUFFENBERG, Joseph 451
AUGUSTIN, *sveti* 149
A. V. 378

B

BABIĆ (BABA), Benko (Benedikt) 441, 443–445
BABIĆ, Josip 133, 153
BABIĆ, Ljubo 183
BABIĆ, Toma 399
BABIĆ, Vanda 793, 797
BABONIĆ, Ivan 29
BABONIĆI, *obitelj* 29, 33
BABUKIĆ, Stjepan 127
BABUKIĆ, Vjekoslav 68, 69, 117, 118, 162, 163, 181, 246, 247, 249, 250, 346–348, 351, 352, 356–359, 361, 362, 364, 367, 368, 370, 376, 377, 380, 382–386, 389, 401, 403, 484, 496, 511
BACALJA, Robert 299, 785, 793
BACH, Alexander 73, 88, 219–221, 225, 392, 402, 413, 433, 485

- BACON, Francis 91, 99, 102
 BACSÁNY, Janos 74
 BAĆANI, Karlo 39
 BADALIĆ, Josip 66
 BAGIĆ, Krešimir 305, 316
 BAGLIVI, Giorgio 445
 BAJAMONTI (BAJAMONTIĆ), Julije (Julio) 441, 443–446
 BAKAČ, Toma 46
 BALISTRIC, Dujmo 424
 BALZAC, Honoré de 66
 BANAC, Ivo 236
 BANFI-TALOVAC, Ivan 234
 BANOVIĆ, Stjepan 106
 BARAC, Antun 21, 66, 215, 225, 253, 266, 300, 342, 350, 385, 428, 435
 BARAČ (BARAČKA), Matija 46, 47
 BARAKOVIĆ, Juraj 308, 399
 BARBETA, Ivan 233
 BARBETA, Martin 233
 BARDI, Giovanni 447
 BÄRENKLAU, *general* 36
 BARIČEVIĆ, Adam Alojzije 99
 BARTELS 102
 BARTHES, Roland 136, 153
 BARTOLOMEO DA CAPODISTRIA 274
 BASAN, Ljudevit 235
 BASILEJIĆ, Toma 233
 BASSANES, Antun (Anton) 110, 111
 BASSANI DE SACCHI, *obitelj* 54, 217, 509
 BAŠAGIĆ, Safvet 86
 BAŠIĆ, Đuro 230
 BATEL, Josip Antun 277, 484
 BATINIĆ, Ana 129, 319, 786, 793
 BATTARA, *braća* 108, 109, 111, 449
 BATTERSBY, Christine 291, 296
 BATU-KAN, *mongolski vojskovođa* 32, 77
 BATUŠIĆ, Nikola 21, 63, 65, 66, 72, 79, 80, 115, 116, 127, 129, 153, 157, 158, 160, 161, 170, 181, 182, 215, 253, 254, 257, 264, 265, 269, 270, 282, 289, 294, 296, 300, 301, 307–309, 312, 316, 321, 323, 330, 333, 336, 345, 346, 350, 385, 386, 392, 394, 408, 414, 435, 436, 467, 509, 513
 BAUDON, *prior* 43
 BEATRICE, *sveta* 340
 BECK, *barun* 39
 BEETHOVEN, Ludwig van 204–206, 212
 BEGANOVIĆ, Davor 142, 154
 BEISER 293
 BELA II., *hrv.-ugar. kralj* 28, 31, 41
 BELA III., *hrv.-ugar. kralj* 41
 BÉLA IV., *hrv.-ugar. kralj* 28, 31–33, 39, 42, 77, 315, 328
 BELCARI, Feo 430
 BELGIOCO, Guillelmo 72
 BELLE-ISLE 39
 BELMONTE, Raimund 43
 BENČIĆ, Nikola 209, 211
 BENDEVIŠEVIĆ, Sanko 399
 BENEDIKT XII., *papa* 29
 BENKO, *bos. biskup* 233
 BENKO, Ivan 31
 BERČIĆ, Ivan 276, 389
 BERIĆ, Dušan 106
 BERISLAVIĆ, *obitelj* 45
 BERISLAVIĆ, Bartol 45, 46
 BERISLAVIĆ, Petar 46
 BERLIĆ; *vidi*: BRLIĆ, Ignjat Alojz
 BERLIĆ, Andreas Torquat; *vidi*: BRLIĆ, Andrija Torkvat
 BERNADI, Jerolim 230
 BERNARD, *sveti* 430, 431
 BERNARDO, *zagr. biskup* 41
 BERTOŠA, Miroslav 272–277, 281, 282
 BESSENYEI, György 74
 BEUC, Ivan 38
 BEZIĆ, Jerko 206, 212, 462, 466, 467
 BEZIĆ, Nada 453, 454
 BIETAK, Wilhelm 66, 69
 BIRD, Isabel 81
 BIRKETT, Dea 81
 BITI, Vladimir 226, 229, 420, 435, 436
 BLAŽEK, Tomo 231
 BLAŽEKOVIĆ, Tatjana 33
 BLAŽEKOVIĆ, Zdravko 213, 440, 450, 453, 454, 456, 465, 467
 BLAŽEVIĆ, Zrinka 289, 296, 299, 316
 BLEIWEISS, Janez 389

- BLUM, Rudolf 89, 91, 97, 98, 100, 102
 BOBALIĆ KUKO, Franjo 399
 BOBALIĆ (BOBALJEVIĆ), Savko
 (Sabo, Savo) 340, 399
 BODJANSKI, Osip Maksimovič 198
 BOGIŠIĆ, Baltazar 389
 BOGOTIĆ, Mihalj 441, 443, 445
 BOGOVIĆ, Mirko 98, 102, 223, 389, 404
 BOISSARD, Jean Jacques 281
 BOPP, Franz 26
 BORANIĆ, Dragutin 386
 BORELLI, *obitelj* 47
 BORIĆ, *bos. ban* 45
 BORNEMISE, *general* 84
 BOSCOVICH, Rugiero Giuseppe; *vidi:*
 BOŠKOVIĆ, Ruđer Josip
 BOSET (BOŽETA), Nikola Urban 441
 BOŠKOVIĆ, Anka 340
 BOŠKOVIĆ, Ruđer (Rugjer, Roger) Josip
 223, 231, 236, 239, 242, 337, 340,
 441, 443, 445
 BOŠKOVIĆ-STULLI, Maja 193, 199,
 212, 289, 296
 BOTICA, Stipe 2, 106, 110, 193, 199,
 212, 783
 BOTIĆ, Luka 61, 306
 BOUQUOI, *general* 34, 84
 BOŽIČEVIĆ NATALIS, Frane (Franjo)
 215, 241, 421, 422–427, 429, 431
 BRANDAU, *obitelj* 36
 BRANDT, Miroslav 218
 BRANIMIR, *hrv. knez* 271, 289, 496
 BRANKOVIĆ, Gjurgje 353, 355
 BRANKOVIĆ, Ulrika Katarina 31
 BRATULIĆ, Josip 7, 17, 53, 63, 274–276,
 282, 784, 786, 797, 791–793, 796
 BRATULIĆ, T. 196
 BREIER, Eduard 77
 BREŠIĆ, Vinko 249, 350, 385
 BREU, Josef 201, 212
 BREYER, Eduard 32
 BREYER, Mirko 217
 BREYER-KÖRÖS, *obitelj* 484
 BREZO, Duro 486
 BRICKO, Marina 141, 153
 BRIET, Philippe 489
 BRKIĆ, Josip 38
 BRKLJAČIĆ, Maja 297
 BRKOVIĆ, Ivana 299, 316
 BRLEK, Tomislav 436
 BRLEKOVIĆ, Bogomir 73
 BRLIĆ, Andrija Torkvat 396, 472, 473,
 476–479, 481
 BRLIĆ, Ignjat Alojz 370, 371
 BRODARIĆ, Matija 234
 BRODARIĆ, Stjepan 231, 233, 234, 239,
 242
 BROUCEK, P. 67
 BROZ, Ivan 218, 352, 386
 BROZOVIĆ, Ambroz 59
 BROZOVIĆ, Dalibor 220
 BRTUNČEVIĆ, Franjo Antun 47
 BRUNJOLIĆ (BRUGNOLI), Sekondo
 (Sekundo, Secondo) 441, 443, 445
 BUBEK, Detrik 500
 BÜCHNER, Georg 80
 BUDAK, Neven 291, 296
 BUDINIĆ, Šimun 340
 BUDISAVLJEVIĆ, Bude 59
 BUJIĆ, Bojan 448, 454
 BUKOVAC, Vlaho 236
 BULIĆ, Frane 484
 BUNIĆ, Jakov 419
 BUNIĆ, Serafin 233
 BUNIĆ BABULINOVIĆ, Miho 340, 399
 BUOL-SCHAUENSTEIN, Karl
 Ferdinand Graf 477
 BURBEK, Detrik 44
 BURBEK, Mirko 44
 BURCKHARDT, Jacob 225, 248
 BURIAN, V. 196, 224
 BURKE, Edmund 287, 288, 296
 BUTLER, Marilyn 294, 296
 BUYS, Jean 487
 BUŽAN, Herman 158, 245
 BYRON, George Gordon Noel 72, 81,
 294, 295, 297, 307, 308, 322, 334,
 511
- C**
- CACICH MIOSSICH, Andraea; *vidi:*
 KAČIĆ MIOŠIĆ, Andrija
 CACICS, Andrea; *vidi:* KAČIĆ MIOŠIĆ,

- Andrija
 CAESAR; *vidi*: CEZAR, Gaj Julije 215
 CAESAR, Aquilin Julius 489, 496
 CAGLIOSTRO, Alessandro 217, 242, 432
 CANOVA, Antonio 81, 294
 CAPELLA, Martianus 74
 CARACALLA, *rim. car* 85
 CARAFA, *obitelj* 36
 CAROLIS, Chetro de 215, 228
 CARPACCIO, Benedetto; *vidi*:
     KARPAČI, Benko
 CARPATIUS (CARPATTI); *vidi*:
     KARPATI (KARPAČI, KARPATIĆ)
 CARRARA, *obitelj* 423, 431
 CARRARA, Francesco (Franjo) 76, 230, 424, 425, 436
 CARRILHO, Manuel Maria 130, 154
 CARRILLO, Alfonso 487
 CASTELLAN, Jeanne-Anaïs 451
 CATALDI, Pasqual 451
 CAVOUR, Camillo Benso 274
 CELINIĆ, Anita 191
 CELJSKA, *grofica* 45
 CELJSKI, *grofovi* 31 45
 CELJSKI, Herman 31
 CERTEAU, Michel de 425, 436
 CERVANTES, Miguel de 229
 CESAR, Adolf 108, 109
 CEZAR, Gaj Julije 215
 CHATEAUBRIAND, François-René 71
 CHMEL, Joseph 476–479
 CICCARELLI, Andrija 230
 CICERON, Marko Tulije 143, 149, 153
 CILLIA, Rudolf de 298
 CIONINI-VISANI, Maria 493, 503
 CIPPICCO, Koriolan 301
 CIPRIJAN, *sveti* 340
 CIRAKI, Franjo 181
 CIULICH, Innocenzo; *vidi*: ČULIĆ,
     Innocenzo
 CLOVIO, Julius (Julio); *vidi*: KLOVIĆ,
     Julije
 COHA, Suzana 290, 296
 COLEBROOK, Claire 411
 COLETTI, Filippo 451
 COLORADO, Vincent 39
 COLOREDO, *obitelj* 36
 CONSORTI (DE CONSORTIBUS),
     Francesco 426
 CONSTANT, Benjamin 71
 CONSTANTIN; *vidi*: KONSTANTIN I.
     VELIKI
 CONSTATINI, Josip Antun (Giuseppe
     Antonio) 424
 CORTÉS, Hernán 50, 51
 CORTESIO, Aleksandar 233
 COURTENAIS, Pierre de 41
 CRIJEVIĆ, Ilija 417–419
 CRIJEVIĆ, Serafin Marija (Saro)
     215, 216, 227, 230, 233, 421
 CROATA, Miroslav Vuk 201
 CRUCE, Poncije de 41
 CSAPLOVICS, Johann von 212
 CSOKANAI, Michály 74
 CURTIUS, Ernst Robert 74
 CVETKO, Dragotin 450, 454
 CYPRIEN, Robert 82
 CZINDERY, Đuro 486
 CZINDERY, Pavao 486
- Č
- ČAČKOVIĆ, Franjo Ksaver Vrhovinski
     441, 443–446
 ČALE FELDMAN, Lada 289, 296
 ČAVLOVIĆ, Pavle 164
 ČEHOK, Ivan 783, 791
 ČERNČEC, Ana 486
 ČESMIČKI, Ivan 231, 233, 239, 242,
     337, 342, 417–420, 437
 ČIŽOV, F. V. 147
 ČORKALO JEMRIĆ, Katica 249
 ČRNČIĆ, Ivan 474, 478
 ČRNJA, Zvane 209
 ČUBRANOVIĆ, Andrija 270, 399, 421
 ČUBRILOVIĆ, Vasa 70
 ČULIĆ, Innocenzo 230
 ČVRLJAK, Krešimir 423, 429, 436, 447,
     454
- Ć
- ĆAVAR, Martina 129, 162, 239, 517, 783,

- 785, 790, 793
 ĆIRIL, *sveti* 56, 378
- D**
- D'ALEMBERT, Jean le Rond 91
 DAGOBERT, *franački kralj* 84
 DAHLEN, Hermann 31
 DALMATIN, Antun 233, 280
 DALMATIN, Julio 233
 DAMJANOVIĆ, Stjepan 383, 385
 DANIČIĆ, Gjuro (Đuro) 224, 352, 370, 383, 385, 485, 503
 DANILO, Ivan 389
 DANTE, Alighieri 81
 DARŽIĆ, Gjone; *vidi*: DRŽIĆ, Gjore
 DARŽIĆ, Marin; *vidi*: DRŽIĆ, Marin
 DAVID, *kralj* 76, 140
 DAVIDOVIĆ 399
 DEÁK, Ferenc 75
 DEÁK, I. 67
 DEANOVIĆ, Dragoš 29
 DELBIANCO, Valnea 2, 269, 785, 792, 793
 DELLA BELLA, Ardelio 370
 DEMETER, Dimitrija 55, 68, 72, 80, 299, 309, 316, 345, 346, 370, 389, 403, 451, 452, 484, 485, 511
 DEMETRIJE 141, 145, 153
 DEMITRIĆ, Nikola 399
 DEMOVIĆ, Miho 454
 DERKOŠ, Ivan 149
 DERVIŠBEG 259
 DESPOT, Miroslava 183, 185, 190, 220
 DEŽELIĆ, Đuro Stjepan 94, 102, 131, 132, 136, 150, 153, 154, 157, 160, 161, 164–173, 177–181, 389, 471, 494
 DEŽMAN, Ivan 56
 DIMITROVIĆ (DIMITRIĆ), Nikola 241, 340, 422
 DIOKLECIJAN, Gaj Aurelije Valerije *rim. car* 425
 DIONEŠ VIALKO, *hrv. ban* 28, 33
 DIVKOVIĆ, Mirko 59
 DIVNIĆ, Franjo 235
 DIVNIĆ, Petar 235
- DJUMIŠIĆ, Hadži Nazif 378
 DMITROVIĆ, Špiro 389
 DOBRILA, Josip Juraj 274, 275
 DOBRONIĆ, Lelja 181
 DOBROVSKY, Josef 84
 DOCZY, Gyere 46
 DOLAR, P. N. 441
 DOLINER, Gorana 213, 440, 450, 456, 459, 465–467, 785, 792
 DOMINIS, Ivan 45
 DOMINIS, Marko Antun de 285, 291, 293
 DONAT, Lovre 40
 DONZELLI, Domenico 451
 DOSSE, François 227, 232
 DOŠEN, Vid 400
 DRAGANIĆ, Danica 202, 212
 DRAGIČEVIĆ, Josipa 2, 253, 509, 629, 773, 783, 786, 793
 DRAŠKOVIĆ, Aleksandar 451
 DRAŠKOVIĆ, Janko 27, 50, 51, 54, 67, 69, 72, 87, 235, 238, 239, 242–250, 346, 390, 394, 485, 509, 785, 793, 795
 DRAŠKOVIĆ, Josip 39, 245
 DRAŠKOVIĆ, Juraj 239, 249
 DRAŠKOVIĆI, *grofovi* 51, 61, 217, 231, 235, 239, 242, 244, 245, 248, 250, 252, 432, 795
 DRŽIĆ, Gjore (Džore) 203, 241, 353, 355, 399, 421, 431
 DRŽIĆ, Marin 203, 231, 353, 355, 399
 DUBOIS, Franjo 441, 443, 445
 DUDA, Dean 253–256, 266, 267, 287, 296
 DÜDIG, Dieter 69
 DUDIĆ, Beda 207
 DUGONICS, Andras 74
 DUKAT, Vladoje 205, 211, 212, 307, 464
 DUKIĆ, Davor 193, 212, 226, 299, 301, 302, 305, 309, 310, 315, 316
 DUKNOVIĆ, Ivan 233
 DULIČENKO, Aleksandr D. 198, 199, 212
 DUMANIĆ, Marko 230, 423
 DUNS SCOTI, Joannis 106
 DUPLANČIĆ, Arsen 424, 425, 428, 436

- DUŠAN, *car* 43
 DVORSKI, František Jan 498
- DŽ**
- DŽINGIS-KAN, *mongolski vojskovođa*
 32
- Đ**
- ĐALSKI; *vidi*: GJALSKI, Ksaver Šandor
 ĐURĐEVIĆ, Ignjat 55, 215, 261
 ĐURĐEVIĆ, Stijepo 421
 ĐURIĆ-KLAJN, Stana 450, 454
- E**
- EBERT, Friedrich Adolf 97, 98, 100, 102
 EBNER, Ladislav 30
 EITELBERGER, Rudolf 220
 ELTZ, *obitelj* 36
 EMANUEL KOMNEN, *biz. car* 28
 ENGELSHOFER, *general* 37
 EÖTVÖS, Jozsef 70, 75
 EPŠTEIN (EPSTEIN), Julio (Julius) 441,
 443, 446, 447, 454, 455
 ERB, Franz Ritter von 474
 ERBEN, Karel Jaromír 202
 ERDEDI, Petar; *vidi*: ERDÖDY, Petar
 ERDEDI, Šimun 234
 ERDELYI, Janos 75
 ERDÖDY, Ivan Nepomuk III. 131, 141
 ERDÖDY, Juraj 72
 ERDÖDY, Petar 141, 234
 ERDÖDY, Toma 72, 141
 ERNY, Stjepan 31
 ERSCH, J. S. 98, 102
 ESCARPIT, Robert 93, 94
 ESTIENNE, Charles 489
 ETEROVIĆ, Karlo *fra* 107
 EUGEN, *papa* 45
 EURIPID, *grč. dramatičar* 340
- F**
- FABIANIĆ; *vidi*: FABIJANIĆ, Donat
 FABIJANIĆ, Donat 424, 445
- FALIŠEVAC, Dunja 2, 289, 296, 783, 790
 FALLERSLEBEN, August Heinrich
 Hoffmann von 206
 FANCEV, Franjo 5, 243, 247, 249, 421,
 783
 FARLATI, Daniele 12, 26, 84, 445
 FAUSTIN, *sveti* 340
 FAY, Andras 75
 FEDRIGOTTI, Ivan 441, 443, 445
 FELIKS DUBROVČANIN 233
 FERDINAND I., *hrv.-ugar. kralj* 29, 39,
 47, 420, 479, 480
 FERDINAND II., *hrv.-ugar. kralj* 34
 FERDINAND III., *hrv.-ugar. kralj* 29
 FERDINAND LEOPOLD 486
 FERIĆ, Gjuro 301, 445
 FERRI, Petar Paul 109
 FERRICH, Georgio; *vidi*: FERIĆ, Gjuro
 FESLER 68
 FESSLER, Ignatius Aurelius 33
 FIALKA, Moriz 195, 196, 199, 212
 FIAMIN, Ivan 389
 FICHTE, Johann Gottlieb 335
 FIEDLER, Joseph 474, 475, 480, 481
 FIELDING, Henry 73
 FILIPAN, Božena 31, 67, 70, 503
 FILIPOVIĆ, Franjo 60, 78
 FILIPOVIĆ, Ivan 59, 389
 FILIPOVIĆ, Josip 78
 FINEMAN, Joel 436
 FINK, Eduard 395
 FISKOVIĆ, Cvito 424
 FIŠER, Ernest 2, 783, 784, 790, 791, 797
 FLAKER, Aleksandar 66, 72, 324, 326,
 330
 FLOOD, Christopher G. 286, 293, 297
 FORESTI, Ivan 441, 443, 445
 FORTIS, Albert 440
 FORTUNI, Ivan Franjo 419
 FOSCOLO, Leonardo 40
 FOUCAULT, Michel 319, 330, 331
 FOUQUÉ, Friedrich de la Motte 71
 FRANC JOZEF; *vidi*: FRANJO JOSIP I.
 FRANCESCHI, Carlo De 274
 FRANCESCHINI 278
 FRANGEPANS, Christof 478
 FRANGESŠ, Ivo 66, 243, 249, 253, 266,

- 343, 412, 437
 FRANIČEVIĆ, Marin 270, 271, 282, 424, 436
 FRANIĆ, Ante 253, 254, 266, 350, 385
 FRANIĆ TOMIĆ, Viktoria 215, 793
 FRANK, Peter R. 102
 FRANKAPAN, Beatrice 217, 242, 432
 FRANKI, Gašpar 441
 FRANKOPAN, Fran Krsto 193, 217, 497
 FRANKOPAN, Juraj Trsački 441, 443, 445, 447
 FRANKOPAN, Krsto *hrv. ban* 234
 FRANKOPAN, Miroslav 29
 FRANKOPANI, *knezovi* 29, 30, 39, 104, 285, 309, 478, 497
 FRANKOVIĆ, Dubravka 439, 442, 445, 446, 451, 455–457
 FRANJETIĆ, Radoslav Ž. 483, 491, 504, 505
 FRANJO JOSIP I., *hrv.-ugar. kralj* 31, 77, 78, 245–247, 278, 394
 FRANJO KSAVERSKE, *sveti* 488
 FREUDENREICH, Josip 403
 FREZZOLINI, Erminia 451
 FRIEDRICH II., *pruski kralj* 33, 36, 37
 FRIEDRICH, Hugo 297, 287
 FRKOVIĆ, Maja 129
 FUČIĆ, Branko 279
 FUMAROLI, Marc 228
- G**
- GAJ, Ljudevit 25, 54, 66, 68, 69, 77, 82, 147, 185, 190, 241, 247, 270, 273, 275, 304, 305, 336, 342, 346, 348, 370, 387, 391, 392, 394, 396, 403, 405, 408, 484, 485, 510, 511
 GALIĆ, Gordana 87
 GALLAGHER, Catherine 424, 436
 GALLAS, Matthias 35
 GALLUS, Jakov 441
 GALJAZOVIĆ, Marin 340
 GAMBINI, *župnik* 278
 GARMEND, *patrijarh* 41
 GARVE, Christian 96, 97
 GAVAZZI, Milovan 460, 462, 467, 468
 GAVELA, Niko 485
 GAVRILOVIĆ, Slavko 392, 396, 408
 GAVRIN, Mira 72, 334
 GAZAROVIC, Marin 340
 GAZAROVIC, Nikola 241
 GENETTE, Gérard 307
 GERAMBONI, *domaršal* 68
 GERSON, Ivan 427, 430
 GETALDIĆ, Bernard 230
 GHISOLFI, Bernardino 428
 GIBBON, Edward 85
 GIESSNER, Leonhard 441
 GILBERT, Felix 225
 GINDL, Lorenz 300
 GJALSKI, Ksaver Šandor 61, 68, 236
 GJENADIE 441
 GJORGJE AUGUSTIN ZAGREBČANIN 233
 GJORGJIĆ; *vidi*: ĐURĐEVIĆ, Ignjat
 GLATZ, Ferenc 67, 74
 GLIUBICH, Simeone; *vidi*: LJUBIĆ, Šime
 GLOVIĆ, Jure; *vidi*: KLOVIĆ, Julije
 GOETHE, Johann Wolfgang von 36, 48, 66, 69, 73, 74, 334, 335
 GOLDSTEIN, Ivo 38
 GOLUBIĆ, Andrija 54, 70, 509
 GOLUBOVIĆ, Vesna 518
 GORJANSKI, Nikola 43
 GOSPODNETIĆ, Ivan 45
 GOSPODNETIĆ, Marko Antun; *vidi*: DOMINIS, Marko Antun de
 GRACIAN 84
 GRADIĆ, Stjepan 228, 229, 230
 GRAHOVAR, Šimun 441
 GRASALKOVIĆ, Antun 36, 38
 GRASOLARI, Jakov 427
 GRBIĆ, Jadranka 259, 266
 GRECO, El 216
 GREENBLATT, Stephen 411, 413, 416, 424, 435, 436, 438
 GREGORIJANIĆ, Petar 425
 GREGORIO; *vidi*: GRGUR, *sveti*
 GREIMAS, Algirdas Julien 419, 420
 GRGA, Božidar 444
 GRGAS, Stipe 319, 320, 330, 331
 GRGIN, Borislav 38
 GRGUR, *sveti* 41, 449

- GRGUR IV., *papa* 497
 GRGUR X., *papa* 42
 GRGUR NINSKI, *biskup* 86, 291, 449
 GRIGOROVIČ, Viktor Ivanovič 198
 GRILLPARZER, Franz 77, 81
 GRIMANI, N. 46
 GRIMM, *braća* 74
 GRIMMELSHAUSEN, Hans Jakob
   Christoffel von 35, 51
 GRLOVIĆ, Milan 21
 GROSS, Mirjana 219, 222–224
 GRUBER, J. G. 98, 102
 GRUBIŠIĆ, Ante Augustin 84
 GRUBIŠIĆ PULIŠELIĆ, Eldi 87
 GUBEC, Matija 47, 290
 GUČETIĆ, *obitelj* 510
 GUČETIĆ, Ambroz 230
 GUČETIĆ (GOZZE, PAPRICA), Franjo
   (Francisco) 441, 443, 445
 GUČETIĆ, Savin; *vidi*:
   BENDEVIŠEVIĆ, Sanko
 GUČETIĆ, Stjepan (Stijepo) 241, 399,
   421
 GUNCEL 42
 GUNDULIĆ, Dživo 70
 GUNDULIĆ, Ivan 55, 72, 73, 107, 231,
   235, 236, 270, 336, 341, 343, 357,
   490
 GURAT, Ivan *don* 389
 GURR, Andrew 232
 GUŠIĆ, Andrija/Sigismund 34
 GUŠIĆ, Grgur 29
 GUŠIĆI, *knezovi* 42
- H**
- HAASE, Bogumil 381
 HABDELIĆ, Juraj 186, 231, 239, 242,
   337
 HADRIJAN VI. (Adriaan Floriszoon),
   papa 427, 431, 488
 HADROVICS, László 212
 HAJDINJAK, Ivan 486
 HAJDUK, Stjepan 408
 HAJDUK, T. 67
 HAJSZAN, Robert 792, 797
 HALBAWCHS, Maurice 285
 HALER, Albert 5, 783
 HALIKARNAŠANIN, Dionizije 489
 HAM, Sanda 118, 127, 131, 157, 159,
   162, 181, 346, 348, 368, 371, 375,
   385, 785, 791, 792
 HAMILKAR 148
 HANIBAL 140
 HARNI, Slavko 89, 785, 792
 HASELSTEINER, H. 67
 HAVLIČEK, Ivan 503
 HAVLIČEK, Nikola 395
 HAYDN, Joseph 204–206, 212
 HEFFERNAN, James A. W. 293, 297
 HEGEL, Georg Wilhelm Friedrich 220,
   335
 HEILINGER, Janko (Ivan) 441, 443, 444
 HEKTOROVIĆ, Petar 241, 422
 HELFERT, Joseph Alexander von 225
 HEMERKEN, Thomas; *vidi*:
   KEMPENAC, Toma
 HENING TUREK, Ivan 47
 HENING TUREK, Valentin 47, 234
 HENRY VIII. TUDOR, *eng. kralj* 488
 HERDER, Johann Gottfried 26, 76, 93,
   97, 98, 100, 133, 153, 335, 336
 HERMAN, Ivan 784
 HERODOT, *grč. povjesničar* 82, 489, 497
 HERVOJE; *vidi*: HRVOJE Vukčić
   Hrvatinić
 HIERONYMUS; *vidi*: JERONIM, *sveti*
 HILDBURGHAUSEN, Karl von 38, 39
 HILDESHEIMER, Wolfgang 231
 HILLER, Johann 30
 HOCKE, Gustav René 71
 HÖLDERLIN, Friedrich 81, 334
 HOLKE 34
 HOLJAR (HOGLIAR), Bonaventura 441,
   443, 445
 HOMER, *grč. pjesnik* 50, 61, 70, 73, 82,
   85, 88, 297
 HOMOLIĆ, *obitelj* 38
 HONORIJE III., *papa* 41, 42
 HORTIS, Attilio 272
 HORVAT, Ivan 234
 HORVAT, Josip 392, 408
 HORVAT, Rudolf 133, 153, 222
 HORVATIĆ, Dubravko 350, 385

- HRANISLAV, Georgije 400
 HRELJA, Damir 502, 503
 HRVAČANIN, Marko 233
 HRVOJE VUKČIĆ HRVATINIĆ, *bos. vojvoda* 355
 HUGO, Cipe 42
 HUIZINGA, Johan 248
 HUNJADI, Janko 45
 HUS, Jan 235
 HUSEIN 380
 HUSO 375
- I**
- IBLER, Janko 218, 249
 ILIĆ-ORIOVČANIN, Luka 39, 60
 IVAN, *krčki, modruški i senjski knez* 44
 IVAN, *rus. knez* 324
 IVAN, *sveti* 40, 44, 230, 499, 503
 IVAN VIII., *papa* 496, 497
 IVAN ARHIĐAKON 26
 IVAN OD HEDERVÁRA 43
 IVAN OD PALIŽNE 43, 44, 48
 IVAN OD VERTA 34, 35
 IVAN TROGIRSKI 496
 IVAN VITEZ OD SREDNJE 233, 419
 IVANIŠEVIĆ, Ivan 49, 231, 235, 236, 239, 242
 IVANIŠIN, Nikola 133, 153
 IVEKOVIĆ, Franjo 386
 IVICHIEVICH, Jakov; *vidi*: IVIČEVIĆ, Jakov
 IVIČEVIĆ, Jakov 111
 IVIĆ, Aleksa 476
 IVIĆ, Nenad 226
 IVON, Katarina 299, 785, 793
 IVŠIĆ, Stjepan 343
 IZOLANI, Ljudevit Hektor 34, 35
- J**
- JACIJA 363
 JAGATIĆ, Ivan 486
 JAGIĆ, Dragutin 491, 503
 JAGIĆ, Vatroslav 5, 7, 11, 18, 20, 22, 23, 56, 90, 94, 102, 103, 165, 181, 190, 199, 212, 220, 240, 338, 341, 343, 389, 404, 428, 430, 459, 468, 484, 485
 JAKIĆ, Antun 109, 281, 402, 404
 JAKIĆ, Tomislav 87, 241, 249, 408
 JAKOŠIĆ, Josip 230
 JANAČEK-BULJAN, Marija 440, 455
 JANIČEK, Ivan 441
 JANKO 360
 JANKOVIĆ, Ioann (Ivan) 109
 JANKOVIĆ, Julije 141, 153
 JANKOVIĆ, Mira 70
 JANKOVIĆ, Vjekoslav 464
 JANOWITZ, Anne 286, 297
 JARNOVIĆ, Ivan (Mane) 441, 443–445, 447, 448, 455
 JÁSZAI, Magda 84
 JASZAI, Paul 75
 JELAČIĆ, Franjo 40
 JELAČIĆ, Josip *hrv. ban* 25, 27, 31, 40, 54, 66, 69, 71, 78, 83, 86, 218, 219, 223, 225, 226, 245, 256, 394, 396, 398, 413, 473, 474, 487, 510
 JELAČIĆ, Petar 486
 JELAČIĆ, Stjepan 40
 JELAČIĆ, Vuk 37, 40
 JELČIĆ, Dubravko 215, 249, 254, 266, 300, 306, 316, 391, 408
 JELIĆ, Vinko 441, 443–445
 JELISAVA, *kraljica* 43
 JEMBRIH, Alojz 190, 212
 JENESI, Jerolim; *vidi*: PICENTIUS, Hieronymus (Jenesius, Genesisus, Genesio)
 JEŘÁBEK, Richard 209
 JERONIM, *sveti* 427, 430, 431, 441, 443, 445, 461, 474
 JEŽIĆ, Slavko 5, 129, 153, 161, 181, 254, 266, 315, 316, 412, 421, 436, 437, 783
 JIREČEK 361
 JOHANN, *nadvojvoda* 195
 JOKA, Srđan 38
 JOLLES, André 229
 JONKE, Ljudevit 356, 370, 385
 JORGOVANIĆ, Rikard 309
 JOSEFIĆ, Franz ; *vidi*: JOŽEFIĆ, Franjo
 JOSIP II., *hrv.-ugar. kralj* 31, 39, 54, 71,

- 73, 74, 487, 510
 JOVANOVIĆ, Stjepan 78
 JOZIĆ, Branko 426, 427, 436
 JOŽEFIĆ, Franjo 234, 478
 JUDA 76, 230
 JUKIĆ, Ivan Frano 98, 257, 389
 JULIJANA TEREZIJA 486
 JULIJE II., *papa* 46
 JURAJ, *presviter panonski* 441, 443, 445
 JURAJ, *biskup* 242
 JURAJ IZ ROČA 278
 JURATOVIĆ, Josip 446
 JURČEVIĆ, Ivan 385
 JURIĆ, Frano 441, 455
 JURIĆ, Šime 423, 427, 483–505
 JURIŠIĆ, Hrvatinić Gabrijel *fra* 105, 106, 110, 784, 786, 793
 JURIŠIĆ, Šimun 171, 181
 JUSTINA, *sveta* 340
 JUSTINIAN-UPRAVDA 441
 JUSTINIJAN I., *biz. car* 26, 495, 497
- K**
- KABOGA, Marin (Mario) 422
 KAČIĆ MIOŠIĆ, Andrija 56, 105–107, 109–113, 270, 786
 KADAN 33
 KALAC, Ante 277
 KALIMAH, *grč. pjesnik* 84
 KALIN (CALIN), Dominik Franjo (Dom Francisco) 441, 443, 445
 KAMPUŠ, Ivan 196, 201, 205, 212–214
 KANDIJAN, Petar 271
 KANDLER, Petar (Pietro) 272, 274
 KANIŽLIĆ, Antun 401
 KAPETANOVIĆ, Amir 467
 KAPISTRAN, Ivan 45, 489, 497
 KAPOR, Mate 230
 KAPOR, Vladimir 231
 KAPRINAJ 418
 KARADŽIĆ, Vuk Stefanović 54, 82, 84, 86, 95, 166, 181, 203, 204, 222, 223, 337, 349, 370, 390, 391, 396, 485, 503, 509
 KARAMAN, Igor 220
 KARAMZIN, Nikolaj Mihajlovič 33, 324, 330
 KARAS, Vjekoslav 263, 441, 443–445, 453
 KARLI, Ivan Stjepan 441
 KARLO I. ROBERT, *hrv.-ugar. kralj* 28, 29, 42, 43
 KARLO V., *car Svetog Rimskog Carstva* 39
 KARLO DRAČKI, *hrv.-ugar. kralj* 43
 KARLO VELIKI, *franački car* 84
 KÁRMAN, Jozsef 74
 KARNARUTIĆ, Brne 308, 399
 KAROL, *nadvojvoda* 500
 KARPAČI, Benko 273, 274
 KARPAČI, Viktor 273
 KARPATI (KARPAČI, KARPATIĆ), *obitelj* 273
 KASANDRIĆ, Petar 421
 KASTELAN; *vidi*: CASTELLAN, Jeanne-Anaïs
 KATALINIĆ, Vjera 441, 447, 453–455, 467
 KATANČIĆ, Matija Petar 401
 KATIČIĆ, Radoslav 2, 11, 84, 93, 95, 102, 103, 119, 127, 783, 784, 786, 790–792, 796
 KATON, *rim. pisac* 428, 429, 432
 KAVANJIN, Jerolim 115, 216, 513
 KAYSER 98
 KAZNAČIĆ, Ivan August 389, 445
 KAŽIMIR IV, *polj. kralj* 420
 KECER RADOVANSKI, Gašpar 234
 KEDRAN, *grč. povjesničar* 26
 KEMPEN, Thomas von; *vidi*: KEMPENAC, Toma
 KEMPEN von FICHTENSTAMM, Johann Franz 476, 477
 KEMPENAC, Toma 427, 430, 488
 KEŠEREV, Mihajlo 234
 KISFALUDY, Károly 32, 75, 77
 KISFALUDY, Sandor 75
 KIŠPATIĆ, Mijo 494
 KLAIĆ, Vjekoslav 59, 61, 247, 249, 250
 KLAUS, Georg 127
 KLEMENOVIC (KLIMENTOVIC), Šimun 241, 419
 KLEMENT V., *papa* 42

- KLIER, Karl M. 195, 212
 KLIMENT OHRIDSKI 378
 KLOBUŠICKI, Franjo 39
 KLOTZ, Volker 81
 KLOVIĆ, Julije 56, 61, 216, 217, 221,
 222, 242, 291, 350, 493, 497, 500,
 503, 504, 506, 796
 KLOVIJE, Julije; *vidi*: KLOVIĆ, Julije
 KLOVIO, Julio; *vidi*: KLOVIĆ, Julije
 KLUCKHOHN, Paul 66, 69
 KNEZOVIĆ, A. 107
 KNEZOVIĆ, Marin 257, 266
 KNEŽEVIĆ, Petar 400, 464
 KNEŽEVIĆ, Trifko 380
 KNITL, I. K. 486
 KOBLER, Giovanni 274
 KOCEBUE; *vidi*: KOTZEBUE, August
 KOCH, Franjo; *vidi*: KUHAČ, Franjo
 Ksaver
 KOCIJANČIĆ, Stjepan 389
 KOČEVAR 202
 KOLANOVIĆ, Josip 181
 KOLARIĆ, Aleksandra 394, 408
 KOLENDIĆ, Antun 421
 KOLENDIĆ, Petar 215
 KOLENIĆ, Ljiljana 115, 128, 792
 KOLLÁR, Jan 336, 393
 KOLOMAN, *ugar. kralj* 27
 KOMADINA, *bojnik* 70
 KOMBOL, Mihovil 5, 13, 340, 343, 421,
 783
 KOMNEN, Vincenzo 454
 KONSTANTIN I. VELIKI, *rim. car* 85
 787
 KONSTANTIN XI., *biz. car* 29
 KONSTANTIN PORFIROGENET, *biz.*
car i pisac 26 82
 KONZUL ISTRANIN, Stjepan 231, 234,
 239, 242, 280, 283, 337
 KOPITAR, Bartolomej 54
 KOPITAR, Jernej 70, 197, 390, 509
 KOREJZL-KUKULJEVIĆ, Milena 183
 KORFF, Hermann August 66, 76
 KORIOLANOVIĆ, Milica 441, 443, 445
 KÖRNER, Theodor 66, 68
 KORNIS, Ivan 43
 KORNUTO, Petar 43
 KORVALSKI, Richard 33
 KORUNIĆ, Petar 129, 153, 394, 408
 KORVIN, Ivaniš *hrv. ban* 45, 242
 KORVIN, Matijaš *hrv.-ugar. kralj* 31, 39,
 45, 231, 233, 234, 412, 416, 419, 485,
 498
 KOSAČA-KOTROMANIĆ, Katarina 493
 KOSIĆ, Ivan 160, 483, 488, 503, 793
 KOSOR, Karlo 105
 KOSSUTH, Lajos 75, 84
 KOSTIĆ, Laza 390
 KOSTRENČIĆ, Ivan 485
 KOŠČEC, Franjo 787
 KOTROMANIĆ, Stjepan 29
 KOTZEBUE, August 32, 66, 77, 511
 KOVAČ, Đuro 486
 KOVAČEVIĆ, Gavril 109, 110
 KOVAČEVIĆ, Krešimir 442
 KOVAČIĆ, Ante 236, 309
 KOVAČIĆ, Edmund 464
 KOVALEVSKI 78
 KOZARAC, Josip 181
 KOŽIČIĆ, Šimun Benja 308
 KRAJAČIĆ, Adalbert 185, 345
 KRAJKOV, Jakov 441
 KRALJEVIĆ MARKO 373
 KRANJČEC, Dragutin 784, 792
 KRANJČEVIĆ, Silvije Strahimir 236
 KRAS 33
 KRASIĆ, Stjepan 227, 430, 436
 KRAUSS, Friedrich S. 495, 497
 KRBAVAC, Bartol 467
 KRČELIĆ, Baltazar Adam 26, 28, 43, 492
 KREČ 77
 KRESTIĆ, Niko 401
 KRESTIĆ, Vasilije Đ. 391, 392, 408
 KREŠIMIR III., *hrv. kralj* 27, 493
 KREUZER, Helmut 92
 KRISTEVA, Julia 320
 KRISTIČEVIĆ, Marin 241, 547
 KRIŠTOFIĆ, Blaž 486
 KRITZMAN, L. D. 297
 KRIZMANICH, Abash 189
 KRIŽANIĆ, Juraj (Gjorgje, Đorđe) 20,
 22, 23, 217
 KRIŽMAN, Franjo Ksaver 441
 KRLEŽA, Miroslav 219

- KRNDARUTIĆ, Ivan 46
 KRUGOVIĆ, Ladislav 492
 KUČEROVA, Kvetoslava 201, 209, 210, 212
 KUHAČ, Franjo Ksaver 59, 202, 204–206, 211, 212, 440, 442–447, 449–451, 453, 455, 457, 460, 462–468
 KUHNE, *obitelj* 36
 KUKULJEVIĆ, Ladislav 486
 KUKULJEVIĆ, Marina 483, 489–497, 499–501, 504, 505
 KUKULJEVIĆ SAKCINSKI, *obitelj* 53, 54, 217, 509
 KUKULJEVIĆ SAKCINSKI, Antun 31, 53, 67, 146, 245, 486, 487, 509
 KUKULJEVIĆ SAKCINSKI, Božidar 68, 277, 344, 345, 388, 483, 484, 487, 504, 505, 510, 795
 KUKULJEVIĆ SAKCINSKI, Kornelija 406, 407, 409, 510
 KUKULJEVIĆ SAKCINSKI, Milutin 510
 KULMER, Franjica 245
 KULMER, Franjo 27, 131
 KUMIČIĆ, Eugen 61, 309, 316
 KUPIŠA 33, 77
 KURELAC, Fran 196, 199, 200, 202, 205, 206, 210, 211, 213, 275
 KURELAC, Miroslav 270, 282, 407, 408
 KURTOVIĆ, Mate 449, 450, 456
 KUŠEVIĆ, Milan 68, 404
 KUŠLAN (KUŠLJAN), Dragojlo (Dragutin) 27, 396, 405
 KUŠTOVIĆ, Tanja 385
 KUTEN, Gjuro 209
 KUZMANIĆ, Ante 424, 425
 KUZMIĆ, Boris 385
 KUZMIĆ, Ivan Evandelist 441
 KVINTILIJAN, Marko Fabije 144, 145, 154
- L**
- LABAŠ, Antonija pl. 509
 LACAPRA, Dominick 226
 LACHMANN, Renate 142, 154
 LADAN, Tomislav 153
 LADISLAV, *knez* 496
 LADISLAV NAPULJSKI, *hrv.-ugar. kralj* 44
 LANGER, Franjo 464
 LANGUS, Matija 350
 LANOSOVIĆ, Marijan 370, 371
 LANZA, Frano 389
 LAPSANOVIĆ, Ivan od Nelipca 28
 LAPSANOVIĆ, Mihajlo 27
 LAPSANOVIĆ, Radul 27
 LAPSANOVIĆI, *obitelj* 27, 28
 LARIKA 69
 LASZOWSKI, Emilij 483, 485, 491, 492, 494, 498, 500, 504, 505
 LAUDON, Ernst Gideon 36
 LAUSBERG, Heinrich 143, 144, 154
 LAZAREVIĆ DI GIACOMO, Persida 389, 786, 793
 LAZEA, Filippa 281
 LE FORT, Gertrud von 35
 LENAU, Nikolaus 66, 334
 LEON X. (Giovanni de' Medici), *papa* 488
 LEOPARDI, Giacomo 334
 LEOPOLD I., *ugar. kralj* 28, 29, 30
 LESTOH, *barunica* 36, 37
 LETINA, Eva 184
 LEVAKOVIĆ, Rafael 376
 LEVKUŠ, Ivan 234
 LEVY, Reuben 79
 LIEBHART, Karin 298
 LIPLJIN, Tomislav 184, 190
 LIPOVČAN, Srećko 466
 LISINSKI, Vatroslav 441, 443–446, 449–453, 456
 LIVADIĆ, Ferdo Wiesner 446, 453, 454
 LONČARIĆ, Mijo 183, 184, 187, 190, 191, 786, 793
 LOPAŠIĆ, Manojlo 496
 LOPAŠIĆ, Radoslav 389
 LORKOVIĆ, Blaž 389
 LOTHRINGEN, Franz von 40
 LOTMAN, Jurij M. 233
 LOVIS, Dom. 108, 111
 LOVRANIN, Lucian 500
 LOVRENČIĆ, Jakob 185, 190
 LUCENSKI, Franjo 426

- LUCIĆ, Hanibal 241, 271, 399, 422, 432, 445
 LUCIĆ (LUČIĆ), Petar Trogiranin 341, 422, 429
 LUCIO, Anibal; *vidi*: LUCIĆ, Hanibal
 LUČIĆ (Lucius), Ivan 12, 26, 230
 LUČIĆ, Mato 37
 LUČIN, Bratislav 423, 436, 437
 LUDOVIK I. ANŽUVINAC, *hrv.-ugar. kralj* 290, 501
 LUDOVIK II., *hrv.-ugar. kralj* 412
 LUEGER, Karl 75
 LUGARIĆ, Franjo 464
 LUKAREVIĆ-BURINA, Franjo 340
 LUKIĆ, Milica 385
 LUKŠIĆ, Abel 485
 LULIĆ, Ivan 429
 LUPOSIGNOLI, Mihovil 485
 LUTHER, Martin 235
 LŽIČAR, Slavoljub 453
- LJ**
- LJERMONTOV, Mihail 71
 LJUBIĆ, Šime 5, 7, 18, 22, 23, 31, 32, 83, 103, 105–107, 213, 229, 235, 236, 240, 273, 337, 360, 385, 386, 389, 421, 440, 445, 446, 455, 499, 783, 784, 792
 LJUBIŠA, Stjepan Mitrov 389
 LJUBOVIĆ, Juraj 441
 LJUBOVIĆ, Teodor 441
 LJUDEVIT I., *hrv.-ugar. kralj* 28, 39, 43
 LJUDEVIT II., *hrv.-ugar. kralj* 46
 LJUDEVIT IX., *fran. kralj* 33
 LJUDEVIT XIV., *fran. kralj* 40
 LJUDEVIT POSAVSKI, *hrv. knez* 86, 285, 289
- M**
- MACAN, Trpimir 219, 433, 437, 629
 MACAULAY, Rose 286, 297
 MACELJ, Mirko 45
 MACHIK (MACSIK), Josip 130, 161
 MACPHERSON, James 70
 MACUN, Ivan 202
 MAČEK, Gregor 500
 MADELENAT, Daniel 228, 229
 MAINA, Jačinto 500
 MAINOSKI, Dorotea 486
 MAIXNER, Rudolf 72
 MAJER-BOBETKO, Sanja 213, 439, 440, 450, 453, 454, 465–467, 786, 793
 MAJERHOFER, Juraj 326
 MAKARIO, Crnogorac 441
 MAKSIMILIJAN, *rim. car* 85
 MAKSIMILIJAN II., *hrv.-ugar. kralj* 29, 84
 MALATESTA 44
 MALEC, Alojz 208, 213
 MALEK AL AŠRA 42
 MALEVAC, Juraj (Grgur Kapucin) 301
 MALLORY, William E. 329, 330
 MAMULA, Lazar 78
 MANDALJENA, *sveta* 288, 419
 MANSFELD, Phillip von 34
 MARCELOVIĆ, Juraj 492
 MARDARIO, Jeromonah 441
 MARETIĆ, Tomo 379, 383, 385, 386
 MARGETIĆ, Lujo 279
 MARIA, *sveta* 111, 381
 MARIJA, *hrv.-ugar. kraljica* 43, 44
 MARIJA TEREZIJA, *hrv.-ugar. kraljica* 28, 30, 36, 37, 40, 67, 70, 71, 74, 496
 MARIJANOVIĆ, Stanislav 2, 783, 790, 791, 797
 MARJANOVIĆ, S. 295
 MARKULIĆ (MARKULIC), Josip (Joseph) 54, 189, 509
 MARKUS, Tomislav 146, 154
 MARKOVAC, Pavao 439, 455
 MARKOVIĆ, Franjo 63, 309, 314, 316
 MARKOVIĆ, Ljubica 408
 MARNAVIĆ, Tomko; *vidi*: MRNAVIĆ, Ivan Tomko
 MARTECCHINI, Antun 108
 MARTECCHINI, Petar Frano 109
 MARTIĆ, Grgo 389
 MARTIN 27, 28
 MARTIN, *zagrebački kanonik* 233
 MARTINAC, *pop* 121
 MARTINČIĆ, Jerolim 241, 547

- MARTINIĆ, Jerko 462, 467
 MARULIĆ, Marko 11, 20, 22, 23, 64, 66, 77, 94, 103, 115, 215, 217, 241, 246, 248, 251, 285, 290, 291, 339, 341, 342, 391, 399, 411, 414, 415, 417, 419, 421–433, 436–438, 453, 460, 488, 490, 496, 503, 512, 513, 786, 794, 795
 MARULIĆ, Valerije 427
 MAŠTROVIĆ, Tihomil 2, 7, 17, 91, 103, 105, 162, 209, 213, 440, 518, 629, 783, 784, 787, 790–792, 796
 MATAS, Konstantin 389
 MATASOVIĆ, Ranko 293, 297
 MATIĆ, Tomo 5, 106, 110, 230, 783
 MATIJEVIĆ SOKOL, Mirjana 785, 792, 797
 MATKOVIĆ, Marijan 72, 75, 304, 346, 385
 MATOŠ, Antun Gustav 91, 219
 MATTEO DA POLA 274
 MATULIĆ, Nikola 241, 547
 MAYERDORFER 31
 MAŽIBRADIĆ, Maroje 203, 340, 353, 355
 MAŽURAN, Ive 63
 MAŽURANIĆ, Antun 94, 118, 128, 273, 348, 357, 359, 361, 362, 367, 368, 370, 375, 379, 384, 385
 MAŽURANIĆ, Ivan 54, 55, 57, 60, 69, 74, 78, 79, 83, 299, 345, 370, 378, 389, 402–404, 413, 459, 484, 485, 490, 511
 MAŽURANIĆ, Matija 79, 257, 299, 305
 MAŽURANIĆ, Stjepan 193
 MAŽURANIĆI, *braća* 276, 305
 MEDAKOVIĆ 203, 355
 MEDAKOVIĆ, Dejan 403
 MEDULIĆ, Andrija (Andreas) 216, 472, 500
 MELLOR, Anne K. 287, 297
 MENČETIĆ, Miho 340
 MENČETIĆ, Šiško 203, 241, 399, 421, 431
 MENČETIĆ, Vladislav 115, 215, 218, 441, 443, 445, 513
 MENZEL 36
 MENZEL, Wolfgang 102
 MERŠIĆ, Martin *ml.* 213
 MESIĆ, Matija 56, 59, 389, 404
 METAKIS, Penelope 70, 71
 METHOD, *sveti* 56, 496
 METTERNICH, Klemens Wenzel Lothar von 25, 77, 78, 81, 83
 MEYER, Michael 130, 139, 154
 MICHIELI VITTURI, Radoš Ante 230
 MIHAIL, *sveti* 461, 462
 MIHAJLO 28
 MIHAJLO, *car* 496
 MIHAJLO III. 28
 MIHANOVIĆ-SALOPEK, Hrvojka 792, 797
 MIHOCZI, Jozsef 34
 MIHOVIL, *sveti* 34
 MIKLOSICH, Franz; *vidi*: MIKLOŠIČ, Fran
 MIKLOŠIČ, Fran 224, 349, 370, 474, 476, 485, 500, 503
 MIKLOUŠIČ, Toma (Tomaš) 54, 345, 509
 MIKŠIĆ, Vanda 130, 154
 MILAKOVIĆ, Josip 106
 MILANOVIĆ 376
 MILČETIĆ, Ivan 5, 66, 202, 208–210, 213, 459, 468, 783
 MILETIĆ 404
 MILINČEVIĆ, Vasa 393, 399–401, 408
 MILLER, Jim Wayne 329
 MILNEKOVIĆ 378
 MILOVANOVIĆ, Jovan 110
 MILOVUK, Josip 109
 MILUTINOVIĆ, Kosta N. 397, 399, 408
 MIRČEV, Andrej 319, 330
 MIRKOVIĆ, Stjepan; *vidi*: DEŽELIĆ, Đuro Stjepan
 MITTARELLI, Giovanni Benedetto 428
 MLETČANIN, Ivan 441
 MLIKOTA, Jadranka 159, 345, 358, 360, 385, 786, 793
 MOAČANIN, Fedor 38
 MOČNIK, Rastko 136, 153
 MODEC, Ljudevit 59
 MOGUŠ, Milan 115–117, 121, 128, 149, 154, 158, 181, 220

- MONFORT, Simon de 29, 41
 MONIALIS 43
 MONTALBÁN, Juan Pérez de 229
 MONTEMAR, *general* 37
 MÖRIKE, Eduard 76
 MOYZES, Stjepan 161
 MOZART, Wolfgang Amadeus 231
 MRAZOVIĆ, Matija 405
 MRNAVIĆ, Ivan Tomko 40, 43, 235, 307
 MUHIĆ, Pavao 404
 MURATORI, Ludovico Antonio 489, 496
 MUSTAFA 382
 MUŽINA, Mate 274
- N**
- NACINOVIC, Erman 273
 NADASDI, Franz Leopold von 37
 NADEL, Ira Bruce 232
 NADLER, Josef 92, 102
 NAKIĆ (NACHICH, NAKICH,
 NACHINI, NACCHINI,
 NANCHINI), Petar 441, 443, 444
 NAKIĆ-VUJNOVIĆ, Ivan Nikola 446
 NALJEŠKOVIĆ, Nikola 340, 399
 NAPOLEON I. BONAPARTE 32, 40, 78,
 81, 146
 NARDIN, Ivan 235
 NARENTIUS, Lucius; *vidi*:
 VLADMIROVIĆ, Luka *fra*
 NATALIS, Franjo; *vidi*: BOŽIČEVIĆ,
 Frane (Franjo) Natalis
 NAZOR, Anica 467
 NEDIĆ, Martin 389, 483
 NEGELI, Hans Georg 68
 NEHAJEV, Milutin Cihlar 227
 NEJEDLY, Julius 485
 NELIPČIĆ, Vladislava 289
 NELIPIĆ, Ivan II. 29
 NELIPIĆ, Ivan III. 29
 NELIPIĆ, Konstantin 29
 NELIPIĆI, *obitelj* 27–29
 NEMČIĆ, Antun 231, 299
 NEMESKÜRITY, István 67, 74
 NEUSTÄDTER, Josip 31, 151
 NIGER, Toma 423, 426
 NIKOLA, *crn. knez* 78, 79
 NIKOLA, *pop rabski* 376
 NIKOLA KOTORANIN 233
 NIKOLAJEVIĆ SENJAVIN, Dmitrija 78
 NIKŠIĆ; *vidi*: MILOVANOVIĆ, Jovan
 NORA, Pierre 285, 288, 297
 NORINIJE STAROGRAGIANIN
 NERETVANSKI; *vidi*:
 VLADMIROVIĆ, Luka *fra*
 NOVAK, Božidar 26, 82
 NOVAK, Đuro 486
 NOVAK, Kornelija pl.; *vidi*:
 KUKULJEVIĆ SAKCINSKI,
 Kornelija
 NOVAK, Kristijan 134, 154, 158, 160,
 181
 NOVAK, Pavao 486
 NOVAK, Slobodan Prosperov 218, 236,
 333, 343, 791, 797
 NOVAK, Viktor 399, 408
 NOVAK, Vjenceslav 61
 NOVAK DISISLAVIĆ, *knez* 278, 467
 NOVAKOVIĆ, Stojan 90
 NUGENT, Laval 147
 NYOMÁRKAY, István 213
- NJ**
- NJITRA 33
- O**
- OBIRTIĆ, Katarina 488
 OBRENOVIĆ, Miloš *knez* 70
 ODESCALCHI, *obitelj* 36
 OGATAJ 32
 OGRIZOVIĆ, Milan 403, 409
 OHMUČEVIĆ, Nikola 490
 OHMUČEVIĆ GARGURIĆ, Jelena 441,
 443, 445
 OKRUGIĆ, Ilija 389, 494
 OMER 382
 OMER-PAŠA 373, 384
 OMIŠLJANIN, Jakov 441, 443, 445
 OPLANIĆ, Gavril 441, 443, 445
 ORBINI, Mavro 336
 OREŠKOVIĆ, Luc 40
 ORFEO 441

- ORIŠIĆ, Sgr. 441, 443, 445
 ORŠIĆ, Adam 498
 ORŠIĆ, Baltazar 29
 ORŠIĆ, Franjo 29
 ORŠIĆ, Ivan 241
 ORŠIĆ, Juraj 30, 119, 498
 ORŠIĆ, Kristofor 30
 ORŠIĆ, Krsto 498
 ORŠIĆ, Ljudevit 29
 ORŠIĆ, Marko 29
 ORŠIĆI, *grofovi* 27, 29–31, 48, 410, 432, 498, 503, 796
 OSBORN, Michael 151, 154
 OSBORN, Suzanne 151, 154
 OSSIAN; *vidi*: MacPherson, James
 OSTOJIC, Ivan 467
 OTTINGER, Ferenc 31
 OTTOKAR, *češ. kralj* 77, 84
 OVIDIJE, *rim. pjesnik* 70, 392
 OZOUF, Mona 288, 297
 OŽEGOVIĆ, Marko 346
 OŽEGOVIĆ, Metel 27, 54, 390, 509
 OŽEGOVIĆ BARLABAŠEVAČKI, Mirko 499
- P**
- PABST, Antun 441, 443, 445
 PACEL, Vinko 94, 166, 181, 273, 275, 370, 389, 485
 PADOVEC, Ivan 446, 453, 454
 PAHOMIJE, Jeromonah 441
 PALLADIO, Andrea 294
 PALMA 295
 PALMOTIĆ, Junije 55, 228, 229, 340
 PALMOTTA, Junius; *vidi*: PALMOTIĆ, Junije
 PANDŽIĆ, Zvonko 430
 PANNONIUS, Janus; *vidi*: ČESMIČKI, Ivan
 PANTELIĆ, Marija 467
 PANTELIN, *doktor* 391
 PANUCIJE, *sveti* 429, 430
 PAPALIĆ, Alojzije 425
 PAPALIĆ, Dmino 424, 428
 PAPALIĆ, Jerolim 241
 PARATORE, Ettore 232
 PARENTIN, Donat 274
 PARKHUST FERGUSON, Priscilla 295, 297
 PARO, Nedjeljka 437
 PARTAŠ, Josip 353, 358, 362, 385
 PATACHICH, Alexandar 445
 PATAČIĆ 37
 PATAČIĆ, Adam od Zajezde 441, 443–445
 PATAČIĆI, *obitelj* 184
 PATRICIUS, Franjo; *vidi*: PETRIĆ, Frane
 PAUL, Hermann 96
 PAVAO OD IVANIĆA 233
 PAVEŠKOVIĆ, Antun 792, 797
 PAVIĆ, Armin 59, 224, 428
 PAVIĆ, Emerik (Emerico) 106, 110, 111
 PAVLETIĆ, Vlatko 128
 PAVLIČEVIĆ, Dragutin 209
 PAVLOVIĆ, Teodor 390, 391, 396
 PAVLOVIĆ LUČIĆ, I. J. 107
 PATRIZIO, Francesco; *vidi*: PETRIĆ, Frane
 PECINIĆ (PICINIĆ), *obitelj* 423
 PEDERIN, Ivan 25–28, 30–32, 35–37, 44–46, 48, 65–71, 73, 74, 76–79, 81–84, 95, 103, 160, 181, 203, 204, 213, 216, 227, 229, 230, 249, 337, 347–349, 360, 361, 386, 387, 784, 791, 797
 PEJAKOVIĆ, Stjepan 370, 485
 PEJČINOVIĆ, Petar 154
 PELAGANOVIĆ, Ilija 37
 PELC, Milan 493, 504
 PELEGRINOVIĆ, Mikša 421
 PERGOŠIĆ, Ivan 93
 PERKOVAC, Ivan 275, 389
 PEROK, Slavoljub 389
 PETAR KREŠIMIR IV., *hrv. kralj* 27
 PETKOVIĆ, Bugarin 380
 PETKOVIĆ, Milivoj 421
 PETÖFI, Sandor 75
 PETRARCA, Francesco 70, 81, 422
 PETRARCHA, Franciško; *vidi*: PETRARCA, Francesco
 PETRIĆ, Frane (Francisco) 230, 441, 443, 445, 447, 454
 PETRIĆ, Hrvoje 172, 418, 437

- PETROVIĆ, Teodora 392, 409
 PETROVIĆ NJEGOŠ, Đorđe 68, 390, 509
 PETROVIĆ NJEGOŠ, Petar I. *crnogorski vladar* 78
 PETROVIĆ NJEGOŠ, Petar II. *crnogorski vladika* 68, 78
 PETSCH, Robert 320
 PETTAN, Hubert 453, 456
 PICCOLOMINI, Ottavio 35
 PICENTIUS, Hieronymus (Jenesius, Genesius, Genesis) 423
 PILAR, Gjuro 59
 PINTAR, Lovre 275
 PINTARIĆ, Fortunat 440, 446
 PLACID; *vidi*: GREGORIJANIĆ, Petar
 PLASCHKA, R. G. 67
 PLAVŠIĆ, Dušan 483, 487, 504, 505
 PLEJIĆ POJE, Lahorka 299, 316
 PLETT, Heinrich F. 143, 144, 154
 PLINIJE, *rim. pisac* 82
 PLUTARH, *grč. povjesničar* 228, 229, 239, 246, 489
 POGLEDIĆ, Cecilija 245
 POKORNI, Franjo 446, 453
 POLIT-DESANČIĆ, Mihajlo 404, 405
 POLITEI, Juraj 441, 443, 445
 POMPEJ VELIKI, *rim. vojskovođa* 84
 POP DUKLJANIN 230, 400, 434
 POPOVIĆ, Jovan (Joan) Sterija 109, 403
 POPOVIĆ, Pavle 215
 POSCHIUS, Izak 441
 POŽEŽANIN, Ilija 441, 443, 445
 PRANJIĆ, Krunoslav 66, 72
 PRAY, György 40, 43, 45
 PREINERSTORFER, Rudolf 471, 786, 793
 PREJS, Petar Ivanovič 198
 PRERADOVIĆ, Petar 54, 56, 71, 75, 345, 389, 390, 392, 510
 PREŠERN, France 68
 PRICA, Maksim 396
 PRIORA, Carlo 440
 PRLENDA, Sandra 297
 PRODAN, *zagr. biskup* 41
 PROHASKA, Dragutin 5, 115, 116, 128, 783
 PROSANIĆ 202
 PROST, Antoine 288, 297
 PROTRKA, Marina 291, 297
 PŠIHISTAL, Ružica 129, 785, 786, 793
 PTIČAR, Katarina 486
 PUARIĆ, Ante 109
 PUCIĆ, *obitelj* 510
 PUCIĆ, Medo 70, 389
 PUČIĆ, Orsat 372
 PULSKY, Franz 85
 PURGSTALL, Josef Hammer 33
 PUŠKIN, Aleksandr Sergejevič 61, 334
- R**
- RABLJANIN, Ivan Krstitelj Pio 441, 443, 445
 RAČIĆ, Petar 234
 RAČKI, Franjo 56, 94, 103, 219, 222–226, 336, 389, 404, 405, 434, 464, 480, 785
 RADA, Girolamo de 483
 RADIČEVIĆ, Branko 390, 399
 RADIĆ, Antun 386
 RADIĆ, Nikola 386
 RADOIČIĆ (GAUDENTIUS), Nikola 441, 443, 445
 RADULOVIĆ STIPČEVIĆ, Svetlana 218
 RAGUŽ, Ivica 149, 154
 RAJAČIĆ, Josif *patrijarh* 396, 398
 RAK 33, 77
 RAKIĆ, Branko 231
 RAKOCZY, Franjo (Ferenc) 29, 31, 486
 RAKOVAC, Dragutin 69, 194, 196, 199, 389, 485
 RANKE, Leopold von 85, 225, 420
 RANJINA, Ambroz 230
 RANJINA, Dinko 340, 399
 RANJINA, Nikola Marinov 417
 RASMILOVIĆ (RAZMILOVIĆ), Bonaventura (Bone) 441, 443, 445
 RATKAJ 259
 RATKAJ, Vladislav 234
 RATTKAY, Georgio 69
 RAUKAR, Tomislav 28, 29, 49, 290, 297
 RAUPACH, Ernst 76
 RAVLIĆ, Jakša 21, 63, 159, 167, 168,

- 181, 215, 342, 392, 408
 RAYMOND, Michel 66
 RAZZI, Serafin 230
 RAZZI, Silvan 426
 REDJA 382
 REHDER, Peter 471
 REISIGL, Martin 298
 RELKOVIĆ, Matija Antun 370
 REMBOLD 76
 REMER, Mihajlo 441
 REŠETAR, Milan 5, 90, 96, 386, 490, 783
 RÉVAI, Miklos 74
 REZO, Vladimira 411, 786, 793
 RIC, Milan 59
 RICCA, Francesco 445
 RITIG-BELJAK, Nives 196, 200, 213
 RODIĆ, Gavriilo 78
 ROGER, *varaždinski kanonik* 32
 ROGULJA, Petar 90, 97, 99, 103, 240, 249, 389, 409
 ROJNIĆ, Matko 98, 103
 ROKSANDIĆ, Drago 38
 ROMIĆ, Ilija 37
 ROSENBERG, Rainer 90–93, 96, 100, 102, 103
 ROTTERDAMSKI, Erazmo 423
 ROZALIJA 69, 70, 71
 ROŽIĆ, Vatroslav 386
 RUDOLF, *nadvojvoda* 28, 74, 78, 85
 RUDOLF II., *hrv.-ugar. kralj* 39, 47, 234
 RUDOLF von HABSBURG 77
 RUKAVINA, Juraj Josip 27, 158
 RUKAVINA, Mate 77
 RUMPLER, Luka 492
 RUSAN, Ferdo 446
 RUŽA 202
- S**
- S. A. 249
 SABLJAR, Mihajlo Mijat 273, 277, 369, 389, 485
 SABOL, Željko 181
 SACHSEN ANHALT, Christian von 84
 SAFTICH, Dario 437
 SAIFRID, Dominik 486
 SALAEIS, Friderik 34
 SALIJAC, Konrad II. 493
 ŠALVAY, Andrija Josip 486
 SAMARDŽIJA, Marko 160, 352, 386
 SAMASSA, Anton 441
 SAMASSA, Vinko 441
 SAMBUNJAK, Zaneta 48, 66
 SAND, George 61
 SANNAZARO, Jacopo 419
 SANSOVINO, Francesco 81, 294
 SANTAGRACIA, Franjo 441, 443, 445
 SANTINI, Laktancio 441, 443, 445
 SAPUNAR KNEŽEVIĆ, Andrea 193, 196, 202, 203, 209, 213, 785, 792
 SAVELLI, Duka 34
 SBREIA, Johann 74
 SCALIGER, Juliana Olimpia 29
 SCHACHT, Joseph 79
 SCHAEFFER, Jean-Marie 231
 SCHILLER, Friedrich 35, 66, 69, 74, 81, 334, 335
 SCHLEGEL, August Wilhelm 92, 100, 335
 SCHLEGEL, Friedrich 76, 89, 100, 101, 103, 334, 335
 SCHÖNBORN, *obitelj* 36
 SCHRÖPFER, Karlheinz 37, 38
 SCHWARZENBERG, Felix Fürst 473
 SCIRISZ, Martin 486
 SCOTT, Walter 48, 66, 75, 77, 509
 SDRIN, K. 498
 SDRIN, Maria 498
 SDRINI, Gerasimo N. 498
 SDRINI, S. N. 498
 SDRINIAS, *obitelj* 498
 SDRINIAS, Dionis 498
 SEDLNIZKY, Joseph 67, 82
 SEKELJ, Ivan 45
 SEKELJ, Toma 45
 SEPTIMIJE SEVER, *rim. car* 85
 SERMAGE, Karlo Ivan 27, 149
 SEUME, Johann Gottfried 82
 SEYHAN, Azade 294, 297
 SHAKESPEARE, William 229, 232, 413, 416, 436
 SIGISMUND LUKSEMBURŠKI, *hrv.-ugar. kralj* 29, 31, 43–45

- SIKIRIĆ ASSOULINE, Zvezdana 149, 154
 SIKULSKI, Diodor 85
 SILVESTRONI, S. 233
 SIMEON, *bug. car* 497
 SIMPLICIJE, *sveti* 340
 SIMPSON, Erik 295, 297
 SIMPSON-HOUSLEY, Paul 329, 330
 SIROTKOVIĆ, Hodimir 181
 SKALIĆ (SCHALICHIUS, SCALITZ), Pavao (Paulus) 217, 242, 432, 441, 443–445, 447–449, 454, 456
 SKALNIK, Kurt 75
 SKENDER-BEG, Đorđe Kastriot 109, 110, 472, 497
 SKERLIĆ, Jovan 390, 403, 409
 SKUŠEK MOČNIK, Z. 136, 153
 SLADE (DOLCI), Sebastijan 215, 230, 445
 SLADOVIĆ, Emanuel Mane (Manoil) 275, 389, 495, 499, 503
 SLANKOVIĆ, *obitelj* 496
 SLATKONJA, Juraj 441
 SMIČIKLAS, Tadija (Tade) 21, 55, 56, 58–61, 63, 103, 131, 145, 146, 151, 154, 157, 163, 164, 166, 167, 181, 183, 190, 215, 221, 239, 243, 244, 247–250, 279, 282, 345–348, 386, 393, 409, 487, 493, 502, 504, 509
 SMITH, Anthony D. 285, 297, 298
 SMODEK, Matija 117, 121, 485
 SOKOLOVIĆ, Mehmed paša 223, 224, 239, 490
 SOLAR, Milivoj 228, 420, 437
 SOMBORAC, M. 63
 SOMŠIĆ, Pankracije 486
 SORANZO, Vector 47
 SORKOČEVIĆ, *knez* 244
 SPARRE, Horst 34
 SPINČIĆ, Vjekoslav 278
 SPINGAROLI, Deša 41
 SREZNJEVSKI, Izmail Ivanovič 194, 196, 198, 199, 212
 SRIEMAC, Đorđe 40
 STAMAC, Ante 87, 91, 248
 STAMATOVIĆ, Pavle 396
 STANCOVICH, Pietro; *vidi:* STANKOVIĆ, Petar
 STANČIĆ, Miljenko 787, 794
 STANČIĆ, Nikša 128, 134, 154, 181, 290, 297
 STANKOVIĆ (STANCOVICH), *obitelj* 277, 483
 STANKOVIĆ, Kornelio 441
 STANKOVIĆ, Kristofor 269
 STANKOVIĆ, Petar 273, 277, 278, 281, 440, 441, 444–446
 STARČEVIĆ, Ante 221–223, 275
 STATILEJIĆ, Ivan 234
 STATILEJIĆ, Jakov 233
 STAVRIANOS, Leften Stavros 83
 STEFAN DUŠAN, *car* 472
 STEHENICS DE JEREBCS, Joannis Baptistae 110
 STENDHAL, Marie-Henri Beyle 71
 STEPANIĆ, Gorana 153
 STIFTER, Adalbert 76
 STIPČEVIĆ, Ennio 444, 447, 448, 450, 456
 STJEPAN II., *hrv. kralj* 85
 STÖHR, Antun 453
 STOJANOVIĆ, Mijat 389, 495
 STOLIĆ, Ana 406, 409
 STRABO, *grč. pisac* 84
 STRAHINJIĆ, Nikola 55, 216, 512
 STRIGLITZ, Heinrich 81
 STROHAL, Rudolf 460–462, 466–468
 STROSSMAYER, Josip Juraj 222, 315, 403–405, 487
 STULLI, Joakim 93
 SUBBOTITS, J.; *vidi:* SUBOTIĆ, Jovan
 SUBOTIĆ, Jovan 203, 355, 389–410, 786, 793
 SUBOTIĆ, Savka 405, 406, 409
 SULEJMAN VELIČANSTVENI 46, 47, 79, 83
 SULTAN MURAD 472
 SUNDEČIĆ, Jovan 389
 SUPIČIĆ, Ivo 439, 455, 466
 SUPPAN, A. 67
 SVAČIĆ, Petar *hrv. kralj* 27
 SVETONIJE, Gaj Trankvil *rim. pisac* 215, 216
 SVILOVIĆ, Luka 389, 424

ŠZABO, Agneza 146, 154, 402, 406, 409
 SZABÓ, Karl 28
 SZÉCHENYI, István 75

Š

ŠABAN, Ladislav 68, 183–185, 190,
 345–347, 386, 444, 454, 460, 465
 ŠAFARIK, Janko 389, 393
 ŠAFARIK, Pavel Josef 181, 203, 204,
 213, 224, 337, 347–350, 354, 357,
 359, 360, 362, 365, 386, 387, 421,
 476, 496
 ŠANTAV, Martin 486
 ŠAPKAREV, Kuzman A. 497
 ŠEMBER, A. W. 201
 ŠENOA, August 49, 56, 59–61, 78, 87,
 236, 309, 316
 ŠICEL, Miroslav 2, 20, 21, 66, 73, 80,
 154, 239, 243, 250, 400, 434, 435,
 437, 783, 790
 ŠIDAK, Jaroslav 129, 131, 135, 147, 150,
 151, 154, 161, 181, 219, 223, 224,
 226, 434, 437
 ŠIMUNČIĆ, Gjuro 59
 ŠIROLA, Božidar 205, 211, 212, 464, 466
 ŠIŠAK, Marinko 2, 783, 790
 ŠIŠIĆ, Ferdo 137, 154, 432, 434, 437,
 492, 504
 ŠIŽGORIĆ, Juraj 308, 418
 ŠKARIĆ, Ivo 128, 139, 154
 ŠKILJAN, Dubravko 128, 134, 144, 148,
 149, 154
 ŠKROBAR, Ivan 486
 ŠKUNCA, Adriana 320, 330
 ŠOJAT, Antun 186, 191
 ŠPORDER, David 436, 437
 ŠPRALJA, Izak 465
 ŠREPEL, Milivoj 427, 428
 ŠTEBIH, Barbara 186, 187, 191
 ŠTEFANIĆ, Vjekoslav 459–463, 467, 468
 ŠTRIGA, Alberto Ognjan 511
 ŠTROSMAJER; *vidi*: STROSSMAYER,
 Josip Juraj
 ŠUBIĆ, Juraj Bribirski 29
 ŠUBIĆ, Mladen 28, 29, 43
 ŠUBIĆ, Nikola 29

ŠUBIĆ, Pavao 28, 29, 42, 44
 ŠUBIĆ, Stjepan 28, 33
 ŠUBIĆI, *obitelj* 28, 33, 41, 501
 ŠUHAJ, Mirko 404
 ŠULEK, Bogoslav 95, 161, 163–165,
 181, 370, 395, 409
 ŠURMIN, Đuro 66, 250, 279, 421, 428

T

TACIT 215, 246
 TADOLINI, Eugenia 451
 TAFRA, Branka 346, 348, 376, 386
 TAGLIONI, Marie 451
 TAHI, Franjo 46
 TAHI, Ivan 46, 47, 234, 306
 TALOVAC, Jovan 45
 TALOVAC, Matko 45
 TAMBORRA, Angelo 274
 TANČI, Ivan 234
 TARCANIOT, Michele Marullo 425
 TARKANIOT, Mihalj Marul; *vidi*:
 TARCANIOT, Michele Marullo
 TASSO, Torquato 81
 TEKLIJA, Sava 244
 TELEKI, Jozsef 75
 TEOFILAKT SIMOKATA, *biz. pisac* 85
 TEREZIJA 71
 TESTER, K. 297
 TEŽAK, Stjepan 486
 THEINER, Augustin 418
 THOMAS, Sophie 286, 297
 THUN, Leo 219, 220, 225
 TIBURNIĆ, Bjelosav Gradojev 417
 TIEPOLO, Giacomo 28
 TIEPOLO, Lorenzo 28
 TIHIĆ, Gvarin 235
 TILLY, Johann Tserclaes 34, 35, 84
 TIMMERMANS, Benoit 130, 154
 TINTORETTO 295
 TIZIAN 295
 TKALČEVIĆ, Adolf Veber 93–96, 102,
 103, 118, 163, 362, 370, 371, 375,
 384, 386, 404
 TKALČIĆ, Ivan Krstitelj 56, 389
 TOGONAL, Marijana 196, 202, 203, 213
 TOLDY, Ferenc 75

- TOLIMERIC, Ilija 235
 TOMA, *bos. kralj* 497
 TOMA ARCIDAČON 32, 33
 TOMASOVIĆ, Mirko 425
 TOMAŠIĆ, Ivan 33, 49
 TOMIĆ, Josip Eugen 49, 59, 61, 300, 306
 TOMINZ, Giuseppe 497
 TOMISLAV, *hrv. kralj* 289, 434
 TOMMASEO, Nikola 392
 TOPALLOVIĆ, Mate 202, 203
 TORBAR, Josip 94, 103, 404
 TRASMONDO-FRANGIPANI, Camillo 495
 TRENCK, *obitelj* 36
 TRENČIN 33
 TRENK, Franjo 36, 37, 51, 73, 277
 TRNEK, Ivan 486
 TRNSKI, Ivan 56, 59, 71, 87, 299, 474
 TSIMARA, Evangeline 498
 TUBERO-CRIEVIĆ, Lodovik 233
 TUDISI, Ignjatije 340
 TUDIZ, Božko 340
 TUKIDID (THUKYDIDES), *grč. povjesničar* 82, 489
 TUKSAR, Stanislav 441, 447, 448, 450, 456
 TURIECKI, Ján 493
 TURKALJ, Smirna 787
 TUROC LJUDBREŽKI, Ivan 234
 TUS, Osvald 45
 TVRTKO I. KOTROMANIĆ, *bos. kralj* 43, 44, 472
 TVRDKO-GJURO, *bos. kralj* 497
- U**
- UGLEŠIĆ, Ante 2
 UHLAND, Ludwig 66, 82, 334
 ULETIĆ, Martin 486
 UMOVIĆ, Božidar 327
 UNGNAD, *obitelj* 31
 URSINO, Benedicto 445
 UTJEŠENIĆ MARTINUŠEVIĆ, Juraj 420
 UTJEŠENOVIĆ-OSTROŽINSKI, Ognjeslav 389, 407
 UŽAREVIĆ, Josip 226
- V**
- VACLAV, *češ. kralj* 33
 VÁCZY, Johannes 74
 VAJS, Josip 460–462, 467, 468
 VALENTIĆ, Mirko 209
 VALENTINELLI, Giuseppe 34, 389
 VALVASOR, Janez Vajkard 70
 VALJAVEC, Matija 184, 190, 191
 VAREY, Simon 329, 330
 VASARI, Giorgio 215
 VEESER, Harold Aram 436
 VEGA, Lope de 229
 VENEDIKT, J. 108
 VENZEL; *vidi*: WENZEL, Gustav
 VERGILIJE, *rim. pjesnik* 73, 82, 84, 88
 VERNE, Jules 60, 61
 VERONA, Eva 89, 90
 VERUS; *vidi*: VODNIK, Branko
 VESPAZIJAN, Tit Flavije 85
 VETRANOVIĆ (VETRANIĆ), Mavro 241, 399, 422, 547
 VEŽIĆ, Vladislav 56, 389
 VIALKA, Dioniš 28, 33
 VIBIUS 27
 VIDA, Marco Girolamo 419
 VIDAKOVIĆ, Albe 441, 456
 VIDAN, Ivo 72, 294, 297, 307, 308, 317
 VILLIERS D' ISLE-ADAM, Philippe 46
 VINCE, Zlatko 346, 370, 386
 VINCENT, Patrick H. 294, 297
 VINCENTIUS, *sveti* 229
 VINKO DUBROVČANIN 233
 VIŠIĆ, Marko 153
 VITELLI, Faustina 426
 VITEZIĆ, Dinko 272
 VITEZOVIĆ, Pavao Ritter 111, 492
 VITKOVIĆ, Ivan 186, 191
 VITTURI, Antonio Michaeli Radoš Ante 230, 445
 VLADIMIR 230
 VLADISLAV I., *hrv.-ugar. kralj* 44, 45, 46
 VLADMIROVIĆ, Luka *fra* 111
 VLAHOVIĆ, Spomenka 785
 VLAŠIĆ, Franjo 245
 VÖBERN, *domaršal* 68

- VOČISLAV 33
 VODNIK, Branko 5, 90, 91, 103, 340, 341, 343, 421, 424, 462, 467, 783
 VOJKFFY, Franjo 149
 VOJKFFY, Karlo 27
 VOJKOVIĆ, Vojko 28
 VOJKOVIĆ-VOJKFY, *obitelj* 28
 VOJNICA 27, 28
 VOJNOVIĆ, Ivo 61, 236
 VOLČIĆ, Jakov 274–277, 282, 283
 VOLIĆ, Ladislav 502, 503
 VONČINA, Josip 163, 182, 348, 357, 386
 VRAGOVIĆ, Petar 487
 VRANČIĆ, Antun 40, 231, 235, 239, 242, 337
 VRANČIĆ, Faust 234, 235
 VRANČIĆ, Mihajlo 235
 VRANYCZANY, Ambroz 27, 28, 389, 394, 396, 484, 510
 VRANYCZANY, Ljudevit 60
 VRANJANIN, Lucijan Martinov 217, 242, 495, 496, 503
 VRANJICANJI 404, 405
 VRAZ, Stanko 56, 98, 193–199, 202, 203, 213, 214, 255, 256, 265, 276, 394, 396, 401, 446, 451, 456, 484
 VRBANČIĆ, Eduard 395
 VUCINICH, Wayne S. 236
 VUKALOVIĆ, Luka 314
 VUKASOVIĆ, *obitelj* 38
 VUKOTINOVIĆ, Ljudevit Farkaš 485
 VUKOVIĆ, Tvrtko 320, 330
 VULETIĆ, Petar 400
- W**
- WALLENSTEIN, Albrecht von 34, 35
 WALZEL, Oskar 289, 297
 WEBER, Karl Maria von 68
 WEIMAR, Klaus 92, 93, 103
 WEISS, Wilhelm 453, 464
 WENEDIKT 108
 WENZEL, Gustav 34, 372
 WERNER, Joseph Freiherr von 474, 476
 WHITE, Hayden 226, 420, 437
 WICLEF; *vidi*: WYCLIFFE, John
 WINDISCH-GRAETZ, Alfred 86
 WINGENDER, Monika 471
 WISNER von MORGENSTERN, Juraj Karlo 446, 451
 WODAK, Ruth 292, 298
 WOLF, Adam 495
 WYCLIFFE, John 235
- X**
- XENOPHON 497
- Y**
- YUVAL-DAVIS, Nira 290, 298
- Z**
- ZADRO, Ivan 131, 154, 160, 161, 170, 182
 ZAH, Franc 396
 ZAHARIJA II., *papa* 500
 ZAJC, Ivan 453, 456
 ZAMAGNA, Bernardi 445
 ZAMANJA, Petar 233
 ZANE, Bernard 426
 ZANIĆ, Ivan 487
 ZANINOVIĆ, Antonin 450, 456
 ZANOVIĆ, Stjepan 217
 ZAPOLJA, Ivan 29, 47
 ZAPOLJSKI, Mirko 45
 ZARAVEC, Đuro 486
 ZAVOROVIĆ, Dinko 231, 235, 239, 242
 ZDESLAV, *hrv. knez* 497
 ZEČEVIĆ, Divna 193, 212
 ZEČEVIĆ, Vesna 191
 ZELLNER, Leopold Alexander 465
 ZENKO, Franjo 222, 225
 ZLATAR, Andrea 232
 ZLATAR, Andrija 421
 ZLATAR, Jakša 444, 454
 ZLATARIĆ, Dominik 115, 203, 216, 270, 353, 355, 399, 513
 ZLATOVIĆ, Stipan 106
 ZORAN, Gabriel 320, 321, 325, 329–331
 ZORANIĆ, Petar 308, 399, 422
 ZRINSKI, *knezovi* 29, 30, 39, 218, 285, 290, 309, 498, 503
 ZRINSKI, Ivan 47

ZRINSKI, Juraj 34
ZRINSKI, Martin 498
ZRINSKI, Nikola 20, 22, 23, 29, 34, 47, 56, 289, 303
ZRINSKI, Petar 20, 34, 49, 86, 193, 217, 218, 472
ZRINSKI FRANKOPAN, Katarina 20
ZUZORIĆ, Cvijeta (Flora) 49, 241, 491, 496, 503
ZVONIMIR Dmitar, *hrv. kralj* 27, 41, 85, 472

Ž

ŽAGAR, Mateo 385
ŽERJAVIĆ, Ferdinand 389
ŽGANEC, Vinko 184, 191, 464, 465, 467
ŽIDIĆ, Nikola 486
ŽIVALJEVIĆ, Danilo A. 106
ŽIVANČEVIĆ, Milorad 66, 215, 253, 266, 346, 350, 386, 509, 629
ŽIVANČEVIĆ, Vera 215, 386, 509, 629
ŽIVANČEVIĆ-SEKERUŠ, Ivana 334
ŽIVIĆI, *obitelj* 33
ŽIVKOVIĆ, Janko 90, 103
ŽMEGAČ, Viktor 335
ŽUPAN, Franjo 108, 401
ŽUPAN, Lavoslav 257
ŽUPANOVIĆ, Lovro 205, 206, 214, 439, 444, 450, 453, 456, 457, 462, 465, 467, 468
ŽUŽUL, Ivana 412, 437

K a z a l o

Riječ urednika 5

RADOVI SA ZNANSTVENOGA SKUPA

Radoslav Katičić: Ivan Kukuljević Sakcinski i hrvatski studiji 11

*Tihomil Maštrović: Ivan Kukuljević Sakcinski – začetnik hrvatske
književne historiografije* 17

Ivan Pederin: Kukuljević kao povjesnik 25

*Josip Bratulić: Ivan Kukuljević Sakcinski, prvi predsjednik Matice
hrvatske* 53

*Ivan Pederin: Ivan Kukuljević kao nacionalni pjesnik i dramski
pisac* 65

*Slavko Harni: Hrvatska bibliografija i Kukuljevićev pojam
književnosti* 89

*Fra Hrvatin Gabrijel Jurišić: Djela fra Andrije Kačića Miošića u
Kukuljevićevoj Bibliografiji hrvatskoj* 105

Ljiljana Kolenić: Jezik Kukuljevićevih govora 115

*Ružica Pšihistal: Retorički aspekti Kukuljevićevih političkih
govora* 129

Sanda Ham: Kukuljevićev saborski govor iz 1843. 157

Mijo Lončarić: Kukuljevićev književni jezik kajkavski 183

*Andrea Sapunar Knežević: Ivan Kukuljević Sakcinski i usmena
književnost gradišćanskih Hrvata* 193

Viktoria Franić Tomić: Geneza Kukuljevićeva biografizma 215

*Martina Čavar: Ivan Kukuljević Sakcinski kao biograf – prinosnik
poznavanju grofa Janka Draškovića* 239

*Josipa Dragičević: Putopisna proza Ivana Kukuljevića
Sakcinskog* 253

Valnea Delbianco: Kukuljević i nezaboravljena Istra 269

*Dubravka Brunčić: Urbani prostori u pjesništvu Ivana Kukuljevića
Sakcinskog* 285

<i>Robert Bacalja / Katarina Ivon: Imagološki aspekti Kukuljevićevih</i>	
drama	299
<i>Ana Batinić: Prostornost u Kukuljevićevu književnom opusu</i>	319
<i>Nina Aleksandrov-Pogačnik: Ivan Kukuljević Sakcinski –</i>	
<i>začinjavac i entuzijast</i>	333
<i>Jadranka Mlikota: Privatni i javni jezik Ivana Kukuljevića</i>	
Sakcinskoga	345
<i>Persida Lazarević Di Giacomo: Ivan Kukuljević Sakcinski i Jovan</i>	
Subotić	389
<i>Vladimira Rezo: Novohistorističko čitanje Kukuljevićeve studije</i>	
»Marko Marulić i njegova doba«	411
<i>Sanja Majer-Bobetko: Značenje Ivana Kukuljevića Sakcinskog u</i>	
hrvatskoj glazbenoj kulturi i znanosti	439
<i>Gorana Doliner: Prinos Ivana Kukuljevića istraživanju</i>	
glagoljaškog pjevanja	459
<i>Rudolf Preinerstorfer: Ivan Kukuljević Sakcinskis</i>	
Archivforschungen in Wien	471
<i>Ivan Kosić: Rukopisna ostavština Ivana pl. Kukuljevića</i>	
Sakcinskoga u Zbirci rukopisa i starih knjiga Nacionalne	
i sveučilišne knjižnice u Zagrebu	483

DODATAK

<i>Josipa Dragičević: Nacrt za životopis Ivana Kukuljevića</i>	
Sakcinskog	509
<i>Martina Čavar: Bibliografija Ivana Kukuljevića Sakcinskoga</i>	517
Kazalo imena bibliografije Ivana Kukuljevića Sakcinskoga ...	623
<i>Josipa Dragičević: Literatura o Ivanu Kukuljeviću Sakcinskom</i> ...	629
Kazalo imena literature o Ivanu Kukuljeviću Sakcinskom ...	775
<i>Josipa Dragičević: Kronika Međunarodnoga znanstvenog skupa</i>	
o Ivanu Kukuljeviću Sakcinskom	783
Program Međunarodnoga znanstvenog skupa o Ivanu Kukuljeviću	
Sakcinskom (Varaždin / V. Toplice, 15.–17. travnja 2010.)	789
Popis slikovnih priloga	795
N a p o m e n a	797
Kazalo imena	799

ZBORNİK O IVANU KUKULJEVIĆU SAKCINSKOM

HRVATSKI KNJIŽEVNI POVJESNIČARI

Sv. 12.

GLAVNI UREDNIK:

prof. dr. sc. Tihomil Maštrović

TAJNIK UREDNIŠTVA:

dr. sc. Marinko Šišak

IZVRŠNA TAJNICA UREDNIŠTVA:

Josipa Dragičević

KOREKTURA:

Josipa Dragičević

UDK KLASIFIKACIJA:

Ružica Grbešić, prof.

KAZALO IMENA:

Josipa Dragičević

TISAK:

Top Dan d.o.o.

CIP zapis dostupan u računalnom katalogu Nacionalne i sveučilišne
knjižnice u Zagrebu pod brojem 789322

ISBN 978-953-6682-67-6 (cjelina)

ISBN 978-953-7823-05-4 (knjiga)

Tiskanje ove knjige novčano je pomoglo Ministarstvo znanosti,
obrazovanja i športa Republike Hrvatske i Zaklada Hrvatske
akademije znanosti i umjetnosti.

Ivan Kukuljević Sakcinski (Varaždin, 29. svibnja 1816. – Puhakovec, Hrvatsko zagorje, 1. kolovoza 1889.), književnik, znanstvenik i političar. Gimnaziju je polazio u Varaždinu i Zagrebu, a na drugoj godini studija filozofije odlučuje se za vojnički poziv. Tijekom boravka u Beču postaje vatreni ilirac. Nakon premještanja u Milano istupa iz vojničke službe i počinje se baviti politikom. Godine 1843. u Hrvatskom saboru drži znameniti govor o potrebi uvođenja hrvatskog jezika u službenu uporabu. Član je trijumvirata (Lj. Gaj i A. Vranyczany) koji je proglasio J. Jelačića hrvatskim banom. Po uvođenju apsolutizma bavi se znanstvenim radom te godine 1850. osniva Društvo za pověstnicu jugoslavensku, a 1851. pokreće i uređuje znanstveni časopis *Arkiv za pověstnicu jugoslavensku*. Potpredsjednik je Matice ilirske od 1851. do 1858., od 1874. predsjednik je Matice hrvatske. Godine 1861. postaje velikim županom zagrebačkim; jedan je od osnivača Samostalne narodne stranke. Od umirovljenja 1867. živi na svom posjedu Tonimir kod Varaždinskih Toplica baveći se znanstvenim radom.

U književnost ulazi stihovima objavljenima u *Danici ilirskoj*, a najznamenitije mu je djelo *Juran i Sofia*, prva hrvatska drama preporodnog razdoblja (izvedena 1839. u Sisku; 1840. u Zagrebu). S područja književne historiografije Kukuljević prikuplja, sređuje i objavljuje građu o hrvatskim piscima te priređuje brojne edicije starih hrvatskih pisaca. Djelom *Bibliografija hrvatska* (1860., dodatak 1863.) postavio je temelje hrvatskoj književnoj historiografiji. Piše i prvi nacionalni biografski leksikon umjetnika *Slovník umjetnikah jugoslavenskih* (1858.–1860.), a važan historiografski trag ostavio je i brojnim povijesnim raspravama. Svojim književno-znanstvenim i političkim djelovanjem spada među najznačajnije ličnosti XIX. stoljeća, djela su mu prevođena u inozemstvu, a bio je članom mnogih europskih kulturno-znanstvenih institucija i društava.

AUTORI PRILOGA

Nina Aleksandrov Pogačnik

Robert Bacalja

Ana Batinić

Josip Bratulić

Dubravka Brunčić

Martina Čavar

Valnea Delbianco

Gorana Doliner

Josipa Dragičević

Viktoria Franić Tomić

Sanda Ham

Slavko Harni

Katarina Ivon

Fra Hrvatín Gabrijel Jurišić

Radoslav Katičić

Ljiljana Kolenić

Ivan Kosić

Persida Lazarević Di Giacomo

Mijo Lončarić

Sanja Majer Bobetko

Tihomil Maštrović

Jadranka Mlikota

Ivan Pederin

Rudolf Preinerstorfer

Ružica Pšihistal

Vladimira Rezo

Andrea Sapunar Knežević

Cijena: 150,00 kn

ISBN 978-953-7823-05-4

9 789537 823054